

isarc

INTERNATIONAL SCIENCE AND ART RESEARCH CENTER

9. Uluslararası Dicle Bilimsel Araştırmalar ve İnovasyon Kongresi

Diyarbakır

29-30 TEMMUZ 2025

EDİTÖRLER:

PROF. DR. HALİL BOLU

DOÇ. DR. YAŞAR GÜLMEZ

DOÇ. DR. ZEYNEP DUMANOĞLU

KONGRE KİTABI

INDEX

CONGRES ID		II-VI
PROGRAM		VII-XXX
GALLERY		XXXI-XXXVIII
ACADEMIC INCENTIVE		XXXIX
NOTIFICATIONS		XL-XLVIII

CONGRESS ID

CONGRESS TITLE

9. INTERNATIONAL DİCLE SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS

DATE AND PLACE

29-30 2025, DİYARBAKIR/TÜRKİYE ONLINE PRESENTATIONS

ORGANIZATION

ISARC INTERNATIONAL SCIENCE AND ART RESEARCH CENTER

GENERAL COORDINATOR

Uzm. Yasemin AĞAOĞLU

EDITOR

Prof. Dr. Halil BOLU

Doç. Dr. Zeynep DUMANOĞLU

Doç. Dr. Yaşar GÜLMEZ

ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Cenk YAVUZ

Prof. Dr. Mahire HÜSEYNOVA

Prof. Dr. İbrahim BAYRAMOV

Prof. Dr. Hilmi YÜCEL

Prof. Dr. Mehmet DEMİR

Prof. Dr. Neslihan ŞAHİN

Prof. Dr. Sancar BULUT

Prof. Dr. Serpil ÜNVER SARAYDIN

Prof. Dr. Tolga ULUSOY

Prof. Dr. Yedigâr GÜLSEVEN SİDİR

Assoc. Prof. Dr. Ahmet AKKÖSE

Assoc. Prof. Dr. Çiğdem BOGENÇ

Assoc. Prof. Dr. Elif Feyza TOPDAŞ

Assoc. Prof. Dr. Erhan ERDEL

Assoc. Prof. Dr. Filiz RANDA ZELYÜT

Assoc. Prof. Dr. Gamze Ebru ÇİFTÇİ

Assoc. Prof. Dr. Gönül HASANOVA

Assoc. Prof. Dr. Hüseyin Murat IŞIK

Assoc. Prof. Dr. Kübra KARAMAN

Assoc. Prof. Dr. Orhan TURAN

Assoc. Prof. Dr. Malik YILMAZ

Assoc. Prof. Dr. Nursen IŞIK

Assoc. Prof. Dr. Özlem ÜLGER DANACI

Assoc. Prof. Dr. Seda BENGİ

Assoc. Prof. Dr. Sema SAĞLIK

Assoc. Prof. Dr. Şükrü KALAYCI

Assoc. Prof. Dr. Zamiğ TEHMEZOV

Assoc. Prof. Dr. Zeynep Deniz ŞAHİN İNAN

Assoc. Prof. Dr. Zühal OKCU

Dr. Sevil ÖZCAN
Dr. Şaban ÖNCEBE
Dr. Şengül ŞENTÜRK
Dr. Elvan CAFEROV
Dr. Fatma AZİZOĞLU
Dr. Gönül GÖKÇAY
Dr. Hakkı ŞİMŞEK
Dr. Hayri YILDIRIM

ISBN: ‘978-625-378-291-7’

SCIENCE AND ADVISORY COMMITTEE

Prof. Dr. Adil AKINCI
Bilecik Şeyh Edebali University

Prof. Dr. Ahmet Niyazi ÖZKER
Bandırma Onyedli Eylül University

Prof. Dr. Ali AKİL
Saiyed Parul University

Prof .Dr. Aparna SRIVASTA
Noida International University

Prof. Dr. Aylin YALÇIN SARIBEY
Üsküdar University

Prof. Dr. Cengiz SARIKÜRKÜ
Afyonkarahisar University

Prof. Dr. Cenk YAVUZ
Sakarya University

Prof. Dr. Emrullah FATİŞ
Kırşehir Ahi Evran University

Prof. Dr. Faiz Muhammad SHAIKH
Sindh Agriculture University Tando Jam

Prof. Dr. Gülçin YAHYA KAÇAR
Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Dr. Hasan Hüseyin DOĞAN
Selçuk University

Prof. Dr. Hazim Abd Mohammed ALJEWAREE
Alkatab University

Prof. Dr. Halil BOLU
Dicle University

Prof. Dr. Haluk ÖZPARLAK
Selçuk University

Prof. Dr. Hlyla ÇİÇEK
Gaziantep University

Prof. Dr. İbrahim BAYRAMOV
Azerbaycan Devlet Pedagoji University

Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN
Siirt University

Prof. Dr. Neslihan ŞAHİN
Sivas Cumhuriyet University

Assoc. Prof. Abdurahman KARAMAN
Uşak University

Assoc. Prof. Dr. Ahmet AKKÖSE
Atatürk University

Assoc. Prof. Dr. Erhan ERDEL
İğdır University

Assoc. Prof. Dr. Fariz AHMADOV
Azerbaycan Devlet İktisat University

Assoc. Prof. Dr. Faruk KALAY
Yüzüncü Yıl University

Assoc. Prof. Dr. Gönül SAMEDOVA
Azerbaycan Devlet Pedagoji University

Assoc. Prof. Dr. İkrametdin DAŞDEMİR
Atatürk University

Assoc. Prof. Dr. İsa YILDIRIM
Atatürk University

Assoc. Prof. Dr. Kalsoom TARIQ
Khyber Girls Medical Collage

Assoc. Prof. Dr. Kübra KARAMAN
Yozgat Bozok University

Assoc. Prof. Dr. Naseem AKHTER
Shaheed Benazir Bhutto Women University

Assoc. Prof. Dr. Nursen IŞIK
Dicle University

Assoc. Prof. . Dr. Orhan TURAN
Batman University

Assoc. Prof. Dr. Özlem GÜNDOĞDU AYTAÇ
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Özlem KAYA
Uşak University

Assoc. Prof. Dr. Reyhan DADAŞOVA
Azerbaycan Devlet Pedagoji University

Assoc. Prof. Dr. Rozina KHATTAK
Shaheed Benazir Bhutto Women University

Dr. Ali ARSHAD
University Utara

Dr. Aygün MEHERREMOVA
Bakü Devlet University

Dr. Bhavtosh AWASTHI
Jecrc University India

Dr. Chems Eddine BOUKHEDIMI
University of Tizi Ouzou

Dr. Moses Adeolu AGOI
Lagos State University of Education

Dr. Muhammad IMRAN
Government College University Faisalabad

ISARC

9. INTERNATIONAL DİCLE SCIENTIFIC
RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS

29-30 JULY 2025

DIYARBAKIR

CONGRESS PROGRAM

Join Zoom Meeting:

Meeting ID: 865 4505 0204

Passcode: 303674

PARTICIPATING COUNTRIES

AFRICA/ALBANIA/ALGERIA/AZERBEYCAN/
BRAZIL/ETHIOPIA/France/GERMANY/GEORGIA/
INDIA/INDONESIA/IRAN/LONDON/MACADONIA/
USA/MACARISTAN/MALAYSIA/MOROCCO/
NIGERIA/PAKISTAN/ROMANIA

<https://us02web.zoom.us/j/86545050204?pwd=vjs9gj8Azw9dcRQPi6OJeCyDogb80a.1>

Önemli, Dikkatle Okuyunuz Lütfen

- ❖ Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- ❖ Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak “Meeting ID or Personal Link Name” yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- ❖ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- ❖ Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- ❖ Uygulama tablet, telefon ve PC’lerde çalışıyor.
- ❖ Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 5 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- ❖ Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- ❖ Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler- TEKNİK BİLGİLER

- ◆ Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- ◆ Zoom’da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- ◆ Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir
- ◆ Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- ❖ To be able to attend a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- ❖ The Zoom application is free and no need to create an account.
- ❖ The Zoom application can be used without registration.
- ❖ The application works on tablets, phones and PCs.
- ❖ The participant must be connected to the session 5 minutes before the presentation time.
- ❖ All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- ❖ Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- ◆ Make sure your computer has a microphone and is working.
- ◆ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- ◆ Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- ◆ Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress

program.

ÖNEMLİ NOT: SUNUMLARINIZI HEM TÜRKÇE HEM İNGİLİZCE HAZIRLAMANIZI RİCA EDERİZ

30.07.2025
WEDNESDAY / 10:00-11:30

SESSION-1 HALL-1
MODERATOR: Dr. Rejhan RAHMAN

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Esma LALE Assoc. Prof. Dr. Mahmut AKGÜL	Erciyes University	Representation, Silence And Slacktivism In The Context Of The Victimisation Hierarchy: A Case Study On The Case Of Mahsa Amini
Volkan KALENDER	Kutahya Dumlupınar University	China's Challenge In Africa: A Power Transition Theory Perspective
Volkan KALENDER	Kutahya Dumlupınar University	Turkey-Eu Relations: Economic Interdependence But Political Discord
Zühal TAŞPINAR BOZ Prof. Dr. Cuma BOZKURT	Gaziantep University	Climate Change And National Security Relationship, Climate Security
Gülcan Tuğba AKTAŞ Assoc. Prof. Dr. Ertuğrul KARAKAYA	Ankara Yıldırım Beyazıt University	An Analysis Of Sensory Marketing Elements In Ready-To-Wear Brands: A Study On Inditex Brands In Turkey
Buket Didem ULU Prof.Dr. Mustafa KOÇER	Erciyes University	The Socio-Cultural Determinants of Generation Zs Sustainable Consumption Behaviors: A Conceptual Review
Dr. Rejhan RAHMAN	Harran University	The Micro Reflection of Global Power Rivalry: China's Silent Influence in Montenegro and Serbia
Dr. Rejhan RAHMAN	Harran University	Serbia's Multi-Dimensional Foreign Policy: Balancing Relations with Russia and the EU Accession Process

30.07.2025
WEDNESDAY / 10:00-11:30

SESSION-1 HALL-2
MODERATOR: *Prof. Dr. Halil BOLU*

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Derya BALI Prof. Dr. Ahmet BAYRAM	Dicle University	Research On The Egg Parasitoid Telenomus Busseolae (Hymenoptera: Scelionidae) In Turkey
Res. Assist. Dr. Serkan BAYMAN	Dicle University	Maldi-Tof Ms In The Diagnosis Of Plant Pathogenic Bacteria: Potentials, Limitations, And Future Perspectives
Res. Assist. Dr. Serkan BAYMAN	Dicle University	Pcr Approaches For Reliable Identification Of Plant Pathogenic Bacteria
Hava BEKMEZ Prof. Dr. Halil BOLU	Dicle University	Diyarbakır Province Coccinellidae (Coleoptera) Species And Prey
Dilek BAYRAKTAR Prof. Dr. Halil BOLU	Dicle University	Diyarbakır Province Ichneumonidae (Hymenoptera) Species And Hosts

30.07.2025
WEDNESDAY / 10:00-11:30

SESSION-2 HALL-3
MODERATOR: *Assoc. Prof. Dr. Zeynep DUMANOĞLU*

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Res. Assist. Dr. Zehra TOKTAY	Ataturk University	A New Pollutant: Microplastics And Their Effects On Plants
Assoc. Prof. Dr. Zeynep DUMANOĞLU Erkan BOYDAK	Bingol University	Determination Of Some Agronomic Characteristics Of Seeds Of Different Lentil (Lens Culinaris L.) Varieties After Film Coating Application
Assoc. Prof. Dr. Zeynep DUMANOĞLU Erkan BOYDAK	Bingol University	Determination Of Some Agronomic Characteristics Of Different Soybean (Glycine Max (L.) Merr.) Varieties Seeds
Assist. Prof. Dr. Musa BÜYÜK	Dicle Üniversitesi/Diyarbakır Tarım Meslek Yüksekokulu	A Study On Changes In Pest Species And Populations In Cotton Cultivation Areas In Southeastern Anatolia Region
Ahmet Hakan BÜYÜK Assoc. Prof. Dr. Çetin MUTLU Assist. Prof. Dr. Musa BÜYÜK	Tarım ve Orman Bakanlığı/Harran University /Dicle University / Diyarbakır Tarım Meslek Yüksekokulu	Thrips Species And Population Developments In Vegetable Cultivation Areas Of Diyarbakır Province
Obabire, I. E.	The Federal Polytechnic, Ado-Ekiti, Ekiti State	Comparative Analysis Of The Perception Of Agricultural Researchers In Selected National And International Research Institutes Towards Smart Farming And Agricultural Use Of Artificial Intelligence In South Western Nigeria
Obabire, I. E.	The Federal Polytechnic, Ado-Ekiti, Ekiti State	Awareness And Attitude Of Rural Farmers Towards Institution-Based Agricultural Research Outputs In Ekiti State, Nigeria (A Case Study Of The Federal Polytechnic, Ado-Ekiti)

30.07.2025
WEDNESDAY / 10:30-12:00

SESSION-2 HALL-4
MODERATOR: Prof. Dr. Aliye ÇİLAN AKIN

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Esra KUCUR	Haliç University	The ‘Performative Body’ In The Context Of Subject-Object Relationship In The Art Of Theatre
Prof. Dr. Aliye ÇİLAN AKIN Cansu DEMİR	Bolu Abant İzzet Baysal University	Importance Of Tourism In Rural Development: The Example Of Bolu
Assist. Prof. Dr. Hande SEVEN AVUK Ezgi SARIGİL Nil PINAR Ayşe TERZİ Nursena DİRİNLİ	İstanbul Bilgi University	Investigation Of The Effect Of Social Media Use On Food Choice And Carbon Footprint In Adolescents
Dr. Fırat KARADAĞ	-----	The Ethics Of Belief In The Philosophy Of William Kingdon Clifford
Nesibe KANTAR	Kırşehir Ahi Evran University	Utopia In The Information Age And Threats From Artificial Intelligence Technologies
Nesibe KANTAR	Kırşehir Ahi Evran University	Philosophical Foundations Of The Relationship Between Artificial Intelligence And Religion
Aygun HEYDAROVA	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti/AZERBEYCAN	The Shifting Boundaries Of Literary Time And Space: The Context Of Magical Realism In Matt Haig’s Novel
Associate Professor EBÜLFƏZ EZİMLİ	Naxçıvan State University	Daralyaz: Mother Songs Of Hasret In The Old Motives Of The Poet Mahira Nagiqızı
Associate Professor EBÜLFƏZ EZİMLİ	Naxçıvan State University	Methods Of Determining Understanding In Linguistic Poetics: Understanding And Theory Of Understandings In Understanding

30.07.2025
WEDNESDAY / 10:30-12:00

SESSION-2 HALL-5
MODERATOR: Assist. Prof. Dr. Ayşe YILDIZ

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assist. Prof. Dr. Ayşe YILDIZ	Erzurum Technical University	Examination Of Plantar Sensations In Individuals With Hallux Valgus
Assist. Prof. Dr. Ramazan YILDIZ Assist. Prof. Dr. Ayşe YILDIZ	Erzurum Technical University	Evaluation Of The Relationship Of Foot Posture With Foot And Knee Proprioception In Children With Adolescent Idiopathic Scoliosis: A Pilot Study
Dr. Fzt. Zekiye BAŞARAN	Gazi University	Adolescent Idiopathic Scoliosis And Sports: A Literature-Based Review
Dr. Fzt. Zekiye BAŞARAN	Gazi University	Effectiveness Of The Scientific Exercise Approach To Scoliosis Concept In The Physiotherapy And Rehabilitation Of An Adolescent With Idiopathic Scoliosis: A Case Report
Betül BALTA Hanım Eda SELVİ Şirin ÇETİN	Sivas Cumhuriyet University	Smartphone Addiction In Healthy Individuals: The Relationship Between Postural Habits And Awareness, Musculoskeletal System, And Quality Of Life
Seydi Ahmet ŞENGÜL	Hatay Mustafa Kemal University	Analysis Of Manganese In Tap Water Samples In Hatay (Turkey) Using Icp-MS: Health Risk Assessment

30.07.2025
WEDNESDAY / 10:30-12:00

SESSION-2 HALL-6
MODERATOR: Assoc. Prof. Dr. Ali Murat TATAR

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Tahir KARAŞAHİN	Aksaray University	Effects Of Ibr Bvd Viruses On Reproduction In Cattle
Tahir KARAŞAHİN	Aksaray University	Change Of Animal Presence In The Provinces Of The Kop Region On A Basis Of Years
Res. Assist. Fatma Mira GÜVEN Assoc. Prof. Dr. Ali Murat TATAR	Malatya Turgut Ozal University/Dicle University	A Smart System-Based Approach To Monitoring Consciousness And Social Behaviors In Cattle: Towards The Digital Transformation Of Animal Welfare
Volkan KAYDU Eda KELEŞ	Ondokuz Mayıs University	The Effect Of Salt Addition On Fish Microbiota In Violet Red Bile Glucose Agar And Chromocult Coliform Agar Media
Assoc. Prof. Dr. Ali Murat TATAR	Dicle University	Estimation Of Genetic And Phenotypic Parameters Affecting Birth Weight In Calves
Assoc. Prof. Dr. Yusuf CEYLAN	Recep Tayyip Erdoğan University	Distribution And Abundance Of Crassostrea Gigas In Rize, Eastern Black Sea
Athulya B. S. Dr. Gazal Sharma	IKGPTU, Kapurthala Punjab/INDIA	In Vitro Effect Of Digestive Enzymes On Antioxidant Properties Of Dehydrated Powder Of Cocos Nucifera Inflorescence
Lect. Gülsüm PEKTANÇ ŞENGÜL Assist. Prof. Dr. Fırat AŞIR	Hatay Mustafa Kemal University/Dicle University	Urtica Dioica L. Upregulates Vimentin Expression In Testicular Damage Induced By Bisphenol A (Bpa) In Rats
Parisa KAHEDİ Araş Gör.Nebahat İNCE Dr.Öğr.Üyesi Halime TOZAK YILDIZ	Kirsehir Ahi Evran University	Dose-Dependent Testicular Damage Induced by Nonylphenol Exposure

30.07.2025
WEDNESDAY / 10:30-12:00

SESSION-2 HALL-7
MODERATOR: Lect. Dr. Gözde ÖZTAN

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Lect. Dr. Gözde ÖZTAN	Istanbul University	Integrative Bioinformatic Analysis Of Gene–Mirna Interactions In Alzheimer’s Disease: A Focus On Hsa-Mir-106b-5p And Its Target Genes
Aliza	Kohat University/PAKİSTAN	Qualitative Analysis of a Mathematical Model for Coronavirus Disease (COVID-19) within Time-dependent Birth Rate
K.R. Padma K.R.Don	Women’s University/Bharath University/AFRICA	Molecular Insights into Herbal Hepatoprotectives: A Phytotherapeutic Approach
Melek AKASLAN Ümmügülsüm TÜKENMEZ EMRE	Mardin Artuklu University	Investigation Of The Antioxidant Properties Of Artemisia Absinthium L. Species
Tuba NERGİZ Ümmügülsüm TÜKENMEZ EMRE	Mardin Artuklu University	Evaluation Of Antioxidant Properties Of Centaurea Saligna (K.Koch) Wagenitz (Asteraceae) Species
Ayfer Feyza AYDINGÜLER Abdullah Tuncay DEMİRYÜREK Berna KAYA UĞUR Alper AYTEKİN Latif YILMAZ Mehmet CESUR Dr. Ahmet SARACALOĞLU	Gaziantep University	Investigation Of Serum Humanin And Mts-C Peptide Levels In Morbid Obese Patients Undergoing Sleeve Gastrectomy
Nurullah DENİZ Assist. Prof. Dr. Erdal ERTAŞ	Batman University	Synthesis And Characterization Of Zinc Oxide Nanoparticles Using The Extract Of Abelmoschus Esculentus Fruit

30.07.2025
WEDNESDAY / 11:00-13:00

SESSION-3 HALL -8
MODERATOR: *Assoc. Prof. Dr. Yaşar GÜLMEZ*

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Yaşar GÜLMEZ Büşra Nur ATASOY	Tokat Gaziosmanpaşa University	Determination Of Total Phenolic Compound Content Of Bee Pollen And Bee Bread Samples From Tokat Province
Şuayb Garani EKİCİ Assoc. Prof. Dr. Ahmet GÖKMEN	Gazi University	The Investigation of Preservice Biology Teachers' Competencies Regarding Laboratory Equipment
Firuze ŞALVACI Sedat ÇAM	Harran University	Examination Of Hematological And Biochemical Parameters In Women With Polycystic Ovarian Syndrome
Edanur Bostancı Türkan BÖRKLÜ BUDAK	Yıldız Teknik University	Investigation Of The Effectiveness Of Pumpkin Seed Oil Cake In The Treatment Of Wastewater Containing Methylene Blue And Reactive Red 195 Textile Dyes
Soumaya Matchi Adil El Yadini Hanae Ouaddari Abdelkbir Bellaouchou	Ibn Tofail University/Mohammed V University/MOROCCO	Eco-Engineered Clay-Based Adsorbent for the Efficient Removal of Toxic Dyes from Wastewater
Kader GÜLEN Aytaç LEVET Elif BOYDAŞ İdris KARAGÖZ Mehmet BÜYÜKYILDIZ	Ataturk University/Yalova University/Bursa Technical University	Investigation Of Radiation Absorption Effects Of Basalt Powder, Carbon Powder, And Antimony Trioxide-Doped Epoxy Composites
Enes ERÇELİK Rasim İPEK	Turkish Aerospace Industry/²Ege Universi	Mechanical Effects of Mid Plane Delamination on Glass Fiber Reinforced Polymer Composite Materials
Bedia ÖZTÜRK Türkan BÖRKLÜ BUDAK	Yıldız Teknik University	Treatment Of Wastewater Containing Fe (II) By Adsorption Method Using Mulberry Leaves

*

30.07.2025
WEDNESDAY / 11:00-13:00

SESSION-3 HALL -9
MODERATOR: Assist. Prof. Dr. Sami ÇOKSAN

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Sevde Erva GÜL	Selçuk University	The Position Of The On-Call Work Model In Labor Law And Its Implementation Issues
Porosnicu Gianina Vera	Iasi Bar Association/ROMANIA	Mediation of Medical Malpractice Disputes – Perspectives from the Scholarly Literature
Şeyda FİDAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam University	The Use Of Smart City Applications In Disaster And Emergency Management; February 06, 2023 Earthquakes And Kahramanmaraş
Joshua ATIEMO	Ankara Yıldırım Beyazıt University	Xenophobic Populism and Socioeconomic Conditions in Africa: A Case Study of Ghana
Gözde KOCA Mine ÖZGÜLSEREN	Bilecik Seyh Edebali University	Circular Economy Awareness And Implementation Approaches In Türkiye: Perspectives From The Private Sector, Public Institutions, And Civil Society Organizations
Assist. Prof. Dr. Sami ÇOKSAN	Erzurum Technical University/Western University/LONDON	Everyone Pays: The Psychology Of Collective Punishment Revisited

30.07.2025
WEDNESDAY / 11:00-13:00

SESSION-3 HALL -10
MODERATOR: Assoc. Prof. Dr. Özlem DEMİR

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Fuad SELAMZADE Suat BİNGÖL	Muş Alparslan University	Evaluation Of The Wisn Method Developed To Determine The Number Of Health Personnel According To The Workload Weight Of Hospital Units
Lect. Firdevs DURNAGÖL Sara FAIZI Gülbahar SARIMAN İlayda ŞADIMAN ULUDAĞ Aslı ARSLANTAŞ	İstanbul Beykent University	Digital Pharmacy Assistant Mobile Application
Assoc. Prof. Dr. Özlem DEMİR	Tokat Gaziosmanpaşa University	Policies And Regulations On Work-Life Balance In Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Yüksel BALABAN	İstanbul University	The Evolution Of Motion Capture Technologies In Animation Production: From Sensor To Artificial Intelligence
Assoc. Prof. Dr. Birgül ALICI	Van Yüzüncü Yıl University	Examination Of The Orientalist Gaze In Cinema Through Space: The Case Of Midnight Express Film (1978)
Gökhan IRMAK	Haliç University	The Psychophysiological Representation Of Micro-Expressions: An Interdisciplinary Approach Through The Camera

30.07.2025
WEDNESDAY / 11:30-14:00

SESSION-3 HALL -11
MODERATOR: *Assoc. Prof. Dr. Şerif ORUÇ*

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Ph.D. Ramazan DEMİR Assoc. Prof. Dr. Cüneyt AKAR	Uşak University	An Examination Of Primary School Students Critical Media Literacy Levels In Terms Of Various Variables
Ph.D. Ramazan DEMİR Assoc. Prof. Dr. Cüneyt AKAR	Uşak University	Social Impacts of Artificial Intelligence: Opportunities, Threats, and Future Expectations
Seran KAMACI Assoc. Prof. Dr. Hasan Yücel ERTEM	Zonguldak Bülent Ecevit University	School-Family Partnership: A Content Analysis Study
Mehmet Alper ARDIÇ Merve KIZIL	Adıyaman University	The Role Of Number Sense On Algebraic Thinking: A Study On Secondary School Students
Tuba GÖK Assoc. Prof. Dr. Hasan Yücel ERTEM	Zonguldak Bülent Ecevit University	Mental Health In Educational Organizations: A Content Analysis Study
Meltem EROĞLU	Kırşehir University	An Investigation Of The Attitudes Of Teachers Who Migrated From The Earthquake Region To Kırşehir Regarding Education Problems In The Context Of The Earthquake Disaster
Lect. Dr. Murat ATA Melissa VAROL	Dokuz Eylül University	The Impact Of Native Language Use In Teaching English To Adult Learners At A1–A2 Levels In Private Language Courses
Asma HAMED AHMAD	Istanbul Aydın University	Teachers' Perspectives On Using Digital Stories To Enhance English Language Learning In Young Learners
Assoc. Prof. Dr. Şerif ORUÇ	Gazi University	An Analysis Of The Contribution Of Cultural Elements In The Tales “Snow White” And “Nardaniye Hanım” To Foreign Language Teaching
Assoc. Prof. Dr. Şerif ORUÇ	Gazi University	Basic Concepts About Language And Culture

30.07.2025
WEDNESDAY / 11:30-14:00

SESSION-4 HALL -12
MODERATOR: *Res. Assist. Dr. Abuzer AÇIKGÖZ*

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Müh. Ercan DİLEN Prof. Dr. Mustafa ÖZEN Assoc. Prof. Dr. Gökhan DEMİRCAN Res. Assist. Dr. Abuzer AÇIKGÖZ	Harran University	Effects Of Bio-Particle Reinforcement On Polymer Composites
Res. Assist. Dr. Abuzer AÇIKGÖZ	Harran University	Surface Modification and Slurry Optimization of Si ₃ N ₄ Powders for Enhanced Printability in DLP-Based Ceramic Manufacturing
Dr. Celal TİLTAY	Iğdir University	Modeling And Optimization Of A Hybrid Renewable Energy-Based Cogeneration System For Residential Applications
Adel DELIOU Meriem DEHBI Sofiane BOULKROUNE Mohamed CHAOUR Khmissi BELKAID Abdelkader FIDJAH	University of UMSB of Jijel/University of Djelfa/Scientific and Technical Research Center on Arid Regions CRSTRA	Elastic Behavior Of Symmetric Composites Glass E/ Epoxy
Nurullah ÇELİK Prof. Dr. Kadri Vefa EZİRMİK Taha Çağrı ŞENOCAK	Atatürk University	Mechanical And Tribological Properties Of Aluminum-Included Transition Metal Nitride Coatings On H13 Steel
Assist. Prof. Dr. Yusuf KAYA Assist. Prof. Dr. Evin NAS İnş. Müh. Furkan Atakan KAYA	Gumushane University/Karadeniz Technical University	Analytical Solution Of Symmetric Contact Problem In Functionally Graded And Homogeneous Layer Loaded By Rectangular Rigid Block
Dr. Subhashish Dey	Seshadri Rao Gudlavalleru Engineering College/INDIA	An Experimental Study on Mechanical Properties of Concrete Partially Replacing Fine Aggregate with Marble Powder and Coarse Aggregate with Recycled Aggregate
Kumru Benihan YILDIZ İzzettin Hakan KARAÇİZMELİ	Harran University	Crew Scheduling Studies In The Energy Sector
Hüseyin ALPTEKİN Prof. Dr. Mustafa ÖZEN Assist. Prof. Dr. Gökhan DEMİRCAN Dr. Abuzer AÇIKGÖZ Dr. Omran ALABEDALKHAMIS Baran Karahan	Harran University/EFG Elektrik Enerji A.Ş	Investigation Of The Mechanical Strength Of Polymer Composite Concrete

30.07.2025
WEDNESDAY / 11:30-14:00

SESSION-4 HALL -13
MODERATOR: *Assist. Prof. Dr. Mijgan ELVEREN*

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Seval ULUBAY	Gazi State Hospital	Nursing Practices In Combating Antibiotic Resistance In Surgical Setting
Assist. Prof. Dr. Mijgan ELVEREN	Erzincan Binali Yıldırım University	Phytochemical Characterization And Antioxidant Analysis Of Hedysarum Candidissimum Flowers Grown In Different Locations
Şifa KARAKAŞ Assoc. Prof. Dr. Çiğdem AYDIN ACAR Assoc. Prof. Dr. Şükriye YEŞİLOT	Burdur Mehmet Akif Ersoy University	Scientific Advances In Phytopharmaceuticals: Bridging Natural Compounds And Clinical Medicine
Şifa KARAKAŞ Assoc. Prof. Dr. Çiğdem AYDIN ACAR Assoc. Prof. Dr. Şükriye YEŞİLOT	Burdur Mehmet Akif Ersoy University	Therapeutic Roles Of Selected Apiaceae Family Plants In Diabetes Management
Resc. Assist. Nida Nur ŞİMŞEK İrem OKUMUŞ Ayça KURT	Recep Tayyip Erdoğan University	Evaluation Of The Success Of Apexification Treatment With Mta In Permanent Teeth With Open Apices: Two Case Reports

30.07.2025
WEDNESDAY / 11:30-14:00

SESSION-4 HALL -14
MODERATOR: *Assoc. Prof. Dr. Emanuela ESMEROVA*

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Oğuz Vecdi ÖNCÜ	İstanbul Beykent University	On The Performance Evaluation The Turkish Banking System
Dr. Ahmet BOZ	Mardin Artuklu University	Artificial Intelligence In Local Development: Applications And Challenges
Assoc. Prof. Dr. Emanuela Esmerova	MIT University/MACEDONIA	Promotion And Public Relations Through The Lifting Power Of Marketing
Assoc. Prof. Dr. Emanuela Esmerova	MIT University/MACEDONIA	Marketing expressed through Advertising, Publicity and Public relations
Siska Purnama Manurung Fitri Amalia Rahman	President University/INDONESIA	The Influence of Customer Trust and Promotion on Purchase Intention Mediated by Brand Performance Among Gen Z Consumers of Local Skincare Brands in Indonesia

30.07.2025
WEDNESDAY / 12:30-14:30

SESSION-5 HALL -15
MODERATOR: Abdelkarim BOUA

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Bela Inayat Kalsoom Tariq Ayesha Jameel	Khyber Girls Medical College/PAKISTAN	Demographic Differences In The Seroprevalance Of Co-Infection Of Hcv Hbv In Hiv Patients In Peshawar
Abdelkarim BOUA	Sidi Mohammed Ben Abdellah University/MOROCCO	3-Prime Near-Rings With Differential Identities
Raymond Oriebe Anyasi	University of South Africa/AFRICA	Bioremediation Of Polychlorinated Biphenyls (Pcbs)-Contaminated Soil
Saloni Sharma Suhani Sharma	Deemed to be University	Health-Related Quality of Life in Adults with Refractory Celiac Disease: Challenges Beyond Gluten-Free Diets
H. Rekab-Djabri Salah DAOUD BELOUFA Nabil	Akli Mohand-Oulhadj University/Mohamed El Bachir El Ibrahimi University/ALGERIA	Comprehensive DFT Study of AgAl(S 1-x Se x) 2 Chalcopyrite Structural, Optoelectronic, Thermal and Thermodynamic
ARRAJI Maryem CHAHBOUNE Mohamed	Hassan First University	Prevalence And Determinants Of Medication Adherence In Moroccan Patients With Type 2 Diabetes: A Multicenter Cross-Sectional Study
Suganthi S Yathra, Tamizhazhagi Sanjana Sripriya	RMK ENGINEERING COLLEGE	Industrial Health Monitoring System For DC Motors

30.07.2025
WEDNESDAY / 12:30-14:30

SESSION-5 HALL -16
MODERATOR: *Fedwa BEGHDADI*

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Hassina Hafida BOUKHALFA Haroun BOUMARAF Nesrine CHEBRI	Mohamed Khider University /University of Ouargla/ALGERIA	Butchers' Preferences And Practices Regarding Local And Imported Meat In Biskra, Algeria
Hassina Hafida BOUKHALFA Haroun BOUMARAF Nesrine CHEBRI	Mohamed Khider University /University of Ouargla/ALGERIA	Consumer Perceptions Of Local And Imported Meat In Biskra, Algeria
Fasika Melese Destaw Damtie Sissay Menkir Mulugeta Kibret	Bahir Dar University/Debarq University/ETHIOPIA	Enumeration And Morphological Characterization Of Fungus From Soil Samples In Different Ecosystems Of The Amhara Region, Northern Ethiopia
Fedwa BEGHDADI El-Hadj DRICHE	Hassiba Benbouali University/ALGERIA	Isolation of Actinobacteria from Algerian Desert Soils and Evaluation of Their Antagonistic Potential Against Phytopathogenic Bacteria and Fungi
Lamia Berkane Mohammed Sadok Derki Manel Azzi Chikha Maria	University of El Oued/Heinrich-Heine University/ALGERIA/GERMANY	The Nutritional And Pharmacological Importance Of Moringa Oleifera
Wajid Ali CHATHA Ahmed M S Hegazy Nagla Bayoumy Durre Sameen Khan Saad El Shafey Marwa Badawy Amgad Niazi Mohammad M. Mosaed Hamza Mohamad Muhammad Mustafa Hanan ElGendy Abdul Rehman Alyan	Northern Border University/SAUDI ARABIA	Impact Of Mobile Phone Use During Pregnancy On Fetal Development And Birth Defects: A Review

30.07.2025
WEDNESDAY / 12:30-14:30

SESSION-5 HALL -17
MODERATOR: DR.R.SRINIVASAN

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Mrs.E.Elavarasi Yuvaraj AR J.Jayadurka DR.R.Srinivasan	Bharath Institute of Higher Education and Research	Study on Medication Adherence Among Diabetic Patients in Rural Areas
Mrs.E.Elavarasi Yuvaraj AR J.Jayadurka DR.R.Srinivasan	Bharath Institute of Higher Education and Research	Impact of Pharmacist Counseling on Asthma Management
Mrs.E.Elavarasi Yuvaraj AR J.Jayadurka DR.R.Srinivasan	Bharath Institute of Higher Education and Research	Assessment of Drug-Drug Interactions in Polypharmacy Patients
Mrs.E.Elavarasi, Yuvaraj AR J.Jayadurka DR.R.Srinivasan	Bharath Institute of Higher Education and Research	Development and Validation of UV Spectrophotometric Method for Multi-Drug Formulations
Mrs.E.Elavarasi Yuvaraj AR J.Jayadurka DR.R.Srinivasan	Bharath Institute of Higher Education and Research	Impurity Profiling of Generic Drug Products Using Chromatography
Faiza Baghida	Moulay Ismail University/MOROCCO	First-principles calculations based on DFT-PBE were employed to investigate the structural, electronic, and thermoelectric properties of Cu ₂ Se.
QALA Kaoutar ABDELMOUMEN Hanaa	Mohammed V University	Enhancing the Microbiological Safety of Dried Fruits Using Plant-Based Antimicrobials from Medicinal and Aromatic Plants (MAPs)
TASKEEN FATIMA ADNAN SARWAR	Bharath Institute of Higher Education and Research	The Clinical Significance Of Normal Physiological Blood Parameters In Health Assessment
TASKEEN FATIMA ADNAN SARWAR	Bharath Institute of Higher Education and Research	The Impact Of Liver Cirrhosis On The Progression And Complications Of Diabetes Mellitus

30.07.2025
WEDNESDAY / 12:30-14:30

SESSION-5 HALL -18
MODERATOR: Assoc.Prof. Dr. Hiwa Weisi

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Seema Singh Neha Aggarwal Devika Dabas Prince	Maharshi Dayanand University/	A Scholarly Insight Into Smart Home Devices: A Holistic Review Of Research Themes And Developments
Maria Emilia Camargo Aprigio Teles Mascarenhas Neto Walter Priesnitz Filho Rosecler Maschio Gilioli Marta Elisete Ventura da Motta	Veni Creator Cristian University/Universidade Federal de Sergipe/Mestrado Acadêmico em Educação Profissional e Tecnológica/Universidade de Caxias/BRAZIL	The Influence Of Enabling Conditions On Competitive Advantage: Mediated By Innovation
Ekunke, U. R. Akpan, E. E. Omenka, D. O. Etok, A. J.	University of Ibadan/Benue State University/Federal University of Technology/NIGERIA	Integrating Technology to Enhance Science Teaching and Learning in Colleges of Education: Approaches and Prospects for Pre-service Biology teachers' in Nigeria
Vjollca NDREU Anila SULA	University of Medicine /ALBANIA	Physiotherapy Management of Urinary Incontinence in Women: A Focused Review
Anindita Mahapatra	Sharda University	Emotional Bonds and Parasocial Relationships: How Manga and Manhwa Fandoms Shape Reader Identities
Nezam Zarei Chamani Assoc.Prof. Dr. Hiwa Weisi	Razi University/IRAN	Digital Teacher Identity in Blended vs. Fully Online Language Teaching: Insights from Iranian EFL Teachers
Priyanka Das	Independent Legal Researcher, B.A.LL.B (H), LL.M	Tortious Liability for the Collapse of Privately-Owned Heritage Buildings: An Indian Legal Perspective with Global Insights
Adv. Akash Sharma Jigyasa Ojha	High Court Of Delhi	Arbitration Agreements in India: Drafting Complexities and Enforcement Issues
Aqsa Kanwal Numan Sajid Muhammad Usman Qamar Abid Mahmood Nasir Rasool	Government College University	Synthesis of N-([1,1&biphenyl]-4-ylmethyl)-4methylpyridin-2-amines andAntibacterial Evaluation: Agar Well Diffusion Method, Docking Studies andDFT Insights
ODE JONATHAN ACHA Dr. Donald Dehiin Hile Agada Felix Ojochegbe	J.S Tarka University/ Federal University	Estimation Of Daily And Global Extraterrestrial Solar Radiation At Makurdi Benue State

30.07.2025
WEDNESDAY / 13:00-14:30

SESSION-6 HALL -1
MODERATOR: *Mihaela Camelia Motorca*

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Rajaa Diany Said Kerraj Mohamed Kadour Atouailaad Ahmed Arifd Abdelkhalk Aboulouard Mustapha Boulghalat Abdessamad Tounsi Mohammed Salah Mohammed El idrissi	Sultan Moulay Slimane University/University Hassan II/MOROCCO	Enhancing The Electronic And Optical Performance Of Dye-Sensitized Solar Cells With Alizarin-Based Dyes: DFT/TDDFT Investigations
1 Dr.B.MAHDEVAN MANJULA.S NIVEDHA.S SHANTHIGA.B	Vellalar College for Women (Autonomous)/INDIA	AI In Skill Development And Vocational Training
AHMAD I.A. ISMAIL H . Ebrah AA	Bauchi State University	Prevalence Of Haemoparasites Of Goats Slaughtered In Azare Abattoir
Mihaela Camelia Motorca	-----	Liminalvr As An Emergent Form Of Nano Learning: Emotional Self- Regulation And Learning In A Short Term Immersive Form
Raji, T. R Ibrahim, S. U Yusuff, K. O Ibidpo-Obe, E. O. Akinlade, O. O.	Federal University	Mitigating Climatic Variations Effects On Catfish Production In Niger State
Mohamed FARHI Nacer KHACHANI Hassan EZ-Zaki	Mohammed V University	Optimizing LC3 With Thermally Activated Low-Kaolinite Coal Gangue
Folashade Folake Alfa Dr. Akawo A. Yaki Dr Rabiu M. Bello	Federal College of Freshwater Fisheries Technology	Awareness, Accessibility And Utilisation Of Modern Technologies For Aquaculture Instruction Amongst Lecturers In Tertiary Institutions In Niger State, Nigeria
Khaoula EL BARBI Abdellah GANTARE	Higher institute of health sciences	Strengthening Nursing Research Through Ethics: A Systematic Review Of Frameworks, Challenges, And Future Directions
ARRAJI Maryem CHAHBOUNE Mohamed	Hassan First University	Determinants Of Medication Adherence: A Key Challenge In Chronic Disease Management
ARRAJI Maryem Khaoula EL BARBI Fatima Zahra BOUCHACHI CHAHBOUNE Mohamed	Hassan First University	Prevalence And Determinants Of Medication Adherence In Moroccan Patients With Type 2 Diabetes: A Multicenter Cross-Sectional Study

30.07.2025
WEDNESDAY / 13:00-14:30

SESSION-6 HALL -2
MODERATOR: *Dr. Szabóné Berta*

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Haris Alam Zuberi Ms. Mansi Tyagi	JSPM University/Kothiwal Institute of Technology and Professional Studies/INDIA	Advanced Numerical Simulation of Unsteady MHD Sisko Fluid Flow over a Time-Varying Porous Stretching Sheet with Heat Transfer
V. Tharaneeswaran Dr. D. Tamilselvi Dr. S. Kalaiselvan	Sri Eshwar College of Engineering/INDIA	Graphene-Based Electrochemical Sensors for Rapid Detection of Heavy Metal Ions in Water Purification Systems
Dr. Szabóné Berta	University of Nyíregyháza/MACARISTAN	The Impact of Social Media and Online Presence on the Digitalization of a Hungarian Regional Tourist Attraction
Abdelkader BOUAZZA	University of Tiaret/ALGERIA	Analyzing The Impact Of Plasma Discharge Parameters For Deposition Of Thin Films
Vinesh Vijayan B Priyadharshini R Sathish Kumar G Janaki	Rathinam Technical Campus/INDIA	Noise Reinstates Collapsed Populations: Stochastic Reversal of Deterministic Extinction
El Mahdi Bouabdalli Mohamed El Jouad Samira Touhtouh Nathalie Gaumer Abdelowahed Hajjaji	Mohamed Ben Abdellah University/Chouaib Doukkali University/Université Angers/MOROCCO/France	Comprehensive Study of Structural, Physical, Thermal, and Optical Properties of Europium-Doped Strontium Phosphate Glasses
Dr. M. Karthigai Priya M. Mohanasundari K. Karpagavalli J. Sandhiya Jenifer Dr. S. Kalaiselvan	Rathinam Technical Campus/INDIA	Quantum-Spectroscopic Insights into Catalytic Reaction Pathways: Bridging Advanced Chemical Science with Physical Principles
Ajay adithya M Dr. Geetha R Sundar S Dr. Gurupandi M Juana Adeline Swetha	Vellore Institute of Technology/Alagappa University/Bharathidasan University/INDIA	Launching A Creative Business And The Difficulties They Encounter In Northeastern India: A Descriptive Study

30.07.2025
WEDNESDAY / 13:00-14:30

SESSION-6 HALL -3
MODERATOR: *MALKI Brahim*

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Brahim Malki Mounia Sliman	Ibn Tofail University	Impact Of Perceived Quality Of Mobile E-Commerce Applications Integrating Artificial Intelligence On Online Consumers Purchase Intention: An Exploratory Qualitative Study
MALKI Brahim	Ibn Tofail University/MOROCCO	Impact Of Perceived Quality Of M-Commerce Applications Integrating Artificial Intelligence On Online Consumers Purchase Intention: An Exploratory Qualitative Study
Ahmad Tri Anugerah Ramadhan Fitrianur Silviani M.Ilmi A. Ainayya Fakhirah	Universitas Islam Negeri Alauddin Makassar, /INDONESIA	Method of Learning: Introducing Vocabulary through Storytelling and Visualization
Mohamed EL RHOCH Soukaina MAAZOUZI Mohamed OUAJDI Zineb SELLAL Najoua MOUDEN Karima SELMAOUI Amina OUZZANI TOUHAMI Amar RABHI Allal DOUIRA	Tofail University/Mohammed 1st Oujda University	Association of Fusarium solani with Dieback Disease of Argan Trees in Moroccan Nurseries
EL RHOCH Mohamed MAAZOUZI Soukaina MOUDEN Najoua SELLAL Zineb SELMAOUI Karima OUZZANI TOUHAMI Amina DOUIRA Allal	Tofail University/Mohammed 1st Oujda University	Enhancing Argan Seedling Growth Through Trichoderma-Based Seed Treatment
Mohamed EL RHOCH Najoua MOUDEN Zineb SELLAL Karima SELMAOUI Amina OUZZANI TOUHAMI Amar RABHI Allal DOUIRA	Tofail University/Mohammed 1st Oujda University	First Identification of Clonostachys rosea as a Pathogen on Argania spinosa Seedlings in Morocco
EL RHOCH Mohamed MAAZOUZI Soukaina MOUDEN Najoua SELLAL Zineb SELMAOUI Karima OUZZANI TOUHAMI Amina DOUIRA Allal	Tofail University/Mohammed 1st Oujda University	Effect of Trichoderma Seed Treatment on the Early Growth Performance of Argan Seedlings

30.07.2025
WEDNESDAY / 13:00-14:30

SESSION-6 HALL -4
MODERATOR: *Doc. Dr. Albana Hodaj*

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Aymen Latif	Kohat University	A Research Study Of Internal And External Factors Of Non Implementation Of Islamic Jurisprudence In Domestic Administrative Affairs
Atif Saeed	Kohat University	A Research Study on the Impact of Social Media on the Attitude and Perceptions of Islamic Studies Students
Shammi Anjuman Shrabony Nusrat Jahan Sohely Sabiha Islam Shammi	Khulna University	Optimized Temperature Enhancing the Performance of Trichogramma Egg Parasitoids against Yardlong Bean Pod Borer
Doc. Dr. Albana Hodaj	University “Aleksandër Moisiu”, Durrës, Albania	Educational Diplomacy and European Integration: The Role of Higher Education in Albania’s International Image
Shela Ishfaq	Kohat University	The Role of Social Behaviors in Social Imbalance and Its Remedy in the Light of the Teachings of the Prophet Muhammad (PBUH)
Amadi Oko Amadi Levi Nnaemeka Osuji	Technology Akanu Ibiam Federal Polytechnic	Effect of Quantum Annealing and D-Wave on the Optimization of Enhanced Oil Recovery and Production Framework
Levan Giorgobiani Khatuna Todadze Nodar Sulashvili Iulia Zedgenidze Marina Giorgobiani	TBILISI STATE MEDICAL UNIVERSITY/GEORGIA	A Comprehensive Scientific Review Of The Impact Of Sars-Cov-2 On Behavioral, Psychosocial, Neurobiological, Sociocultural, Clinical, Public Health, Economic, Cognitive, Functional, And Treatment-Related Dynamics In Opioid-Dependent Patients Under Methadone Maintenance Therapy
Dr. Irfan Bashir Sidra Bnao	University of Management and Technology	Sustainable Leadership Practices and Organizational Commitment at Higher Education Institutions in Pakistan: An Ex Post Facto Study
Babalu Sara Koshy	Vellore Institute of Technology, Vellore	Family Dynamics and Adolescent Digital Media Use: A Systematic Review
SAYERH Fatima Zahra Mouhir Latifa Saafadi Laila.	Hassan II University	Decoding Hospital Wastewater Profiles: Integrating Physico-Chemical Analysis and AI-Based Classification

30.07.2025
WEDNESDAY / 13:00-14:30

SESSION-6 HALL -5
MODERATOR: Adv. Akash Sharma

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Farizoh Hamid Sharipah Khadijah S Hashim	Politeknik Tuanku Sultanah Bahiyah, MALAYSIA	Assessing Innovation Readiness In Malaysian Tvet And Higher Education: A Triple Helix Approach
Divya Dhull Dr. Seema Rathee Meghna Saini	-----	Navigating the Digital Frontier: A Conceptual Framework for InsurTech Adoption in the General Insurance Sector
Johnpaul Isah Emmanuel Azuaba Joseph Oshegwudo Isah Gabriel James	University of Abuja/Federal University/Bingham University/NIGERIA	Mathematical Model For The Prevention And Control Of Influenza On Flock Of Chicken In A Poultry Farm
Hmad Fatihi Hakima Ouhenou Hamza Benaali Abderrahmane Abbassi Moha El Idrissi	Sultan Moulay Slimane University/Sidi Mohamed Ben Abdellah University	Lead-Free Double Halide Perovskites For Improved Solar Cells
E. O. Fatunmbi O. L. Aako	Federal Polytechnic/NIGERIA	Thermal Efficiency Analysis of Magnetized Boger-Micropolar Tri-Hybrid Nanofluid Flow Over Rotating Concentric Disks with Slip Effects
Dr. Ritabrata Biswas	The University of Burdwan	Accretion onto Quintessence Contaminated Spinning Black Holes
M.Farhatyassir V.Hariharan S.Harinisri T. Vanithasri Mrs.E.Elavarasi	Bharath Institute Of Higher Education And Research	Chronic kidney disease
M.Farhatyassir V.Hariharan S.Harinisri T. Vanithasri Mrs.E.Elavarasi	Bharath Institute Of Higher Education And Research	Eating disorder
M.Farhatyassir V.Hariharan S.Harinisri T. Vanithasri Mrs.E.Elavarasi	Bharath Institute Of Higher Education And Research	Influenza

PHOTO GALERY

Zoom meeting interface showing a presentation slide titled "WHAT HAPPENS WHEN PARITY IS REACHED?". The slide contains two bullet points:

- IF DISSATISFIED CHALLENGER, THEN P(WAR) INCREASES
- IF SATISFIED CHALLENGER, THEN P(WAR) DECREASES

The meeting participants visible in the top bar are: Zohal Taspinar Buz, Volkan Kalender hall 1, S.1 / H.1 - Dr. Rehan, Gülcan Tuğba Aktaş, Hall1 Buket Didem, and HALL-1 Esmalale. The bottom bar shows the presenter: 7 atanmamış katılımcı.

Zoom meeting interface showing a presentation slide with a table of data for *Sesamia* spp. and a text block below it.

Çizelge 4.5. 2019 yılı urveyleri kapsamında Güneydoğu Anadolu Bölgesi illeri mısır alanlarından toplanan *Sesamia* spp. yumurtalarından elde edilen yumurta parazititi *Telenomus buszeolae*' nin doğal parazitlenme oranları

L.	İl	İlçe	Ürün	BGD	Tarih	Enlem	Boyım	Rakam	Konukçu bulma etkinliği (%)	Parazitlenme etkinliği (%)	Parazitite etkisi (%)
L1	Diyarbakır	Bismil	A	M6	10.07.2019	37.860000	40.880556	579	00.00	60.00±20.00ab	36.90±18.33
L2	Mardin	Nusaybin	I	M5	30.07.2019	37.095833	41.339722	478	00.00	91.41±4.82bc	54.84±22.55
L3	Mardin	Manbij	I	M3	07.08.2019	37.487778	40.447222	949	50.00	95.83±4.17c	47.92±21.51
L4	Mardin	Manbij	A	M8	27.08.2019	37.503889	40.448889	943	00.00	94.44±5.56c	56.67±23.33
L5	Mardin	Manbij	I	M6	27.08.2019	37.487778	40.447222	949	00.00	85.71±7.19bc	51.43±21.36
L6	Samsat	Ceylanpınar	I	M7	11.09.2019	36.970278	39.984444	451	00.00	94.83±3.95c	75.87±19.21
L7	Diyarbakır	Silvan	I	M6	18.09.2019	37.127222	41.222778	552	00.00	89.77±7.56bc	59.85±19.55
L8	Batman	Bismil	I	M6	18.09.2019	38.038889	41.178611	571	57.14	79.04±9.68abc	43.16±16.79
L9	Diyarbakır	Diyarbakır	I	M6	27.09.2019	37.890113	40.275188	668	00.00	81.92±3.42bc	65.54±9.17
L10	Diyarbakır	Diyarbakır	I	M7	02.10.2019	37.850556	40.451944	605	87.50	60.49±3.58a	52.93±4.48
L11	Diyarbakır	Bismil	I	M6	02.10.2019	37.840556	40.510333	554	75.00	52.21±12.09a	39.16±12.30
L12	Mardin	Nusaybin	I	M6	08.10.2019	37.093889	41.184167	493	00.00	83.33±16.67bc	50.00±22.36
				F					4.11		0.45
				df					11		11
				P					<0.001		0.929

Telenomus buszeolae' nin 2019 yılında Güneydoğu Anadolu Bölgesi illeri mısır ekiliş alanlarındaki konukçu bulma etkinliği (discovery efficiency), parazitlenme etkinliği (parasitism efficiency) ve parazitite etkisi (parasitoid impact) Bin ve Vinson (1990)' a göre lokasyonlar bazında hesaplanmıştır. Aynı küçük harfle gösterilen aynı sitedeki ortalamalar arasında istatistik açıdan herhangi bir farklılık yoktur. Parazitite etkisi üzerine lokasyon faktörünün etkisi önemsiz bulunduğundan çoklu karşılaştırma testi uygulanmamıştır.

A=Ana ürün, I= İkinci ürün

(Tongâ, 2021)

7 atanmamış katılımcı

Çalışmanın Amacı / The Aim Of The Study

Söz konusu zararlılarla ilgili tür tespitlerinin yapılması, popülasyon gelişimlerinin belirlenmesi ve zararlı-bitki fenolojisi ilişkisinin ortaya konması trips türleriyle mücadelede oldukça önem arz etmektedir.

Bu bağlamda kimyasal mücadelede gereksiz ilaçlamaların önüne geçmek ve gerektiğinde doğru zamanda mücadele yapmaya karar verebilmek için ürün bazında detaylı çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu çalışma ile Diyarbakır ili sebze ekiliş alanlarında (domates, biber, hıyar, patlıcan) bulunan trips türleri, üretim sezonu içindeki popülasyon gelişimi incelenmiştir.

Hall - 4 Aygun...

Cansu Demir

Nesibe Kantar

Hall - 4 Aygun Heydar...

Cansu Demir

Nesibe Kantar

Çağdaş Tiyatroda Performatif Beden

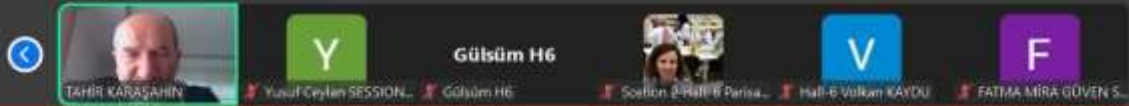
Eugenio Barba

- ▶ Oyuncunun ya da dansçının bedeninden yola çıkarak bir sanatsal dil geliştirir.
- ▶ Uzakdoğu tiyatrolarında ve danslarında gördüğü ve Batılı gösterim sanatçıların mistik arayışlarında önemli bir noktada duran bazı teknikleri bulgular.
- ▶ Bedenlerinin özel bir kullanım tekniği olan **natyadharmi** yani gündelik dışı davranış, onların sahne **bios**'unu önemli ölçüde etkilemektedir.
- ▶ Gündelik davranışlarda bilinç yoktur, kendiliğinden gelişir.
- ▶ Gündelik davranışların amacı, iletişim kurmaktır.

ADÖLESAN İDİOPATİK SKOLYOZU OLAN ÇOCUKLARDA AYAK POSTÜRÜNÜN AYAK VE DİZ PROPRİOSEPSİYONU İLE İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: BİR PİLOT ÇALIŞMA

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan YILDIZ
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe YILDIZ
Erzurum Teknik Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü

KOP BÖLGESİ İLLERİNDE İLLER ARASINDA HAYVAN VARLIĞI DEĞİŞİMİ.pdf - PowerPoint (Önce Etkileyilebilir)

Her şeye dokunarak etkileşim sağlayın

İl Kodu	İller	SEGE Sıralaması	Gelişmişlik Seviyesi
TR521	Konya	14	2
TR711	Kırkkale	33	3
TR522	Karaman	35	3
TR714	Nevşehir	40	4
TR715	Kırşehir	43	4
TR712	Aksaray	51	4
TR713	Niğde	57	5
TR723	Yozgat	63	5

Kaynak: İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE) 2017

ISARC Melike KAYA

Göde Öztan-HALL 7

HALL-7 Ayfer Feyza Aydın

7 Tuba Nergiz

Feyzullah Deniz HALL-7

7 Melek Akarlan

- The basis of the amyloid cascade hypothesis that best explains the pathogenesis of the disease is based on the formation of long A β .
- A β peptide is formed as a result of cleavage of amyloid precursor protein (APP) by secretases.

Alzheimer's hücreler

ISARC Melike KAYA

Yazar Gülmez Hall 8

BEdanur Bostancı

şuayb garani ekici

şuayb garani ekici

Hall-8 Fıruze Şalvacı

BBedis Öztürk

Otomatik kaydet

Düzenle Giriş Ekle Çiz Tasar Geçiş Anim Sayf Kayd Gözet Gözet Ekle Yeni Açıl

RESULTS AND DISCUSSION

- The phenolic compound content in pollen and perga samples collected from the same area was found to be significantly higher in July than in May.
- This may be due to changes in the diversity of plants from which bees collect pollen.
- A decrease in the amount of water in pollen due to increased air temperatures, and an increase in the proportion of phenolic compounds.
- This suggests that the phenolic content of pollen and perga samples varies seasonally.

Not eklemek için tıklayın

Sayf 20 / 22

Seyda FIDAN Session-3 H...

Joshua Azimo-Hall 9

Sami Coksan SE...

ramazan demir

Mine Özgölseren hall-9

Londra

Akıllı Otopark Projesi, Akıllı Çevre Teması, Akıllı Park Sistemi, Londra'nın Yeraltı Altyapı Varlıklarını Haritalandırma Projesi(Smart Parking Project, Smart Environment Theme, Smart Parking System, London's Underground Infrastructure Assets Mapping Project)

Singapur

Sürücüsüz Taşıtların Kullanıldığı Toplu Taşıma Sistemi, Yeşil Bina Projesi, Sanal Singapur Uygulaması(Driverless Public Transportation System, Green Building Project, Virtual Singapore Application)

Japonya

Depreme dayanıklı Bina Sistemleri, Akıllı Telefon Uygulamaları anlık bildirimler, Su Deşarj Tünelleri, Dijital İkiz Teknolojisi, PLATEAU Projesi(Earthquake-resistant Building Systems, Smartphone Apps with Push Notifications, Water Outfall Tunnels, Digital Twin Technology, PLATEAU Project.).

Seul (Güney Kore)

Songdo Kenti (Sıfırdan İnşa Edilen Bir Akıllı Kenttir) Bilgi Ağı Köyü, Akıllı Trafik, Hava Kalitesi ve Su Tüketimi, Akıllı Sensörler(Songdo City is a Smart City Built from Scratch Information Network Village, Smart Traffic, Air Quality and Water Consumption, Smart Sensors)

Barselona

Akıllı Ulaşım Sistemleri, Konteynerlerdeki Sensörler Projesi, Kentsel Altyapının Bütünsel Çözümü, Gürültü Kirliliği Projesi, Akıllı Trafik Işıkları Projesi(Intelligent Transportation Systems, Sensors in Containers Project, Holistic Solution of Urban Infrastructure, Noise Pollution Project, Smart Traffic Lights Project)

Kopenhag

Kopenhag Bağ, E-bisiklet, City Wifi, Smart Water, Smart Waste(Copenhagen Bag, E-bike, City Wifi, Smart Water, Smart Waste)

Gökhan İrmak 10

S. H 10 Fuad SELAMZADE

Yüksel Balaban 10

ÖZLEM DEMİR (Hall-10)

hall-10 İlayda Uludağ

WISN Programının Kapak Fotoğrafi

Uygulama Süreci

- Uygulama yapılırken öncelikle 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin tamamına aynı Sayı Duyusu Ölçeği daha sonra her kademede kendi düzeylerine uygun ZCA Belirleme Testi kullanılmıştır. Her iki ölçek için de birer ders saati süre verilerek aynı gün içinde sırayla uygulanmıştır.

4 atanmamış katılımcı

Abuzer AÇIKGÖZ...

HALL -12 Hüseyin...

HALL-12 Kumru...

HALL-12 YUSUF...

Celal Tiltay- Hal...

e

Abuzer AÇIKGÖZ (hall12)

HALL -12 Hüseyin ALP...

HALL-12 Kumru Benih...

HALL-12 YUSUF KAYA

Celal Tiltay- Hall12

Nurullah ÇELİK

DLP tipi 3D baskı teknolojisi çalışmasının amacı

DLP tipi 3D baskı teknolojisi ile metal oksit katkılı Si3N4 biyoseramiklerinin üretimi

Çeşitli metak oksit katkıların mekanik, yapısal ve biyolojik özellikler üzerindeki etkisini belirlemek

Mikroyapısal analizlerle faz oluşumu ve tane büyüme mekanizmalarını anlamak

DLP üretim yönteminin malzeme özellikleri üzerindeki etkisini değerlendirmek

Elde edilen biyoseramiklerin biyomedikal uygulamalar için uygunluğunu ortaya koymak

2 atanmamış katılımcı

ISARC Melike KAYA Ibikunle Ojabire - Session yathra Hall 5/15_RO A... RO Anyasi Sessi... Hall 18_Priyank...

ISARC Melike KAYA Ibikunle Ojabire - Session yathra Hall 5/15_RO Anyasi RO Anyasi_Session 5... Hall 18_Priyanka Das

ISPCD-25-paper 2 - Microsoft PowerPoint

File Home Insert Design Transitions Animations Slide Show Review View

Clipboard Font Paragraph Drawing

States Outline

INTRODUCTION

- Although so many efforts have been sunk into improving the quality as well as production of world food supplies, food insecurity remains prevalent, particularly in the global southern nations of Asia and Africa, and in Nigeria, malnutrition has resulted in the death of many of its citizens.
- African Food Security Briefs (AFSB) estimated that approximately one out of every three persons in sub-Saharan Africa is undernourished (Okereke et al, 2013).
- The challenges facing the major actors along the agricultural value chain are enormous due to inadequate access to innovations.
- dissemination of institution-based agricultural

Click to add notes

RO Anyasi Sessi... Aymen Latif Hall 5/15_RO A... Hall 18_Priyank...

RO Anyasi_Session 5_Hall... Ibikunle Ojabire - Session... Hall 5/15_RO Anyasi Aymen Latif Hall 18_Priyanka Das

AutoSave OFF Presenta... Saved to this PC

File Home WPS PDF Insert Draw Design Transitions Animations Slide Show Record Review View Help

From Beginning From Current Slide Present to Teams Custom Slide Show

Rehearse with Coach Set Up Slide Show Hide Slide Rehearse Record Play Narrations

Use Timings Automatic Always Use Subtitles Use Presenter View Subtitle Settings

BACK UP THIS DOCUMENT Have this and other files available on multiple devices using OneDrive. Open OneDrive

Introduction/Background information.

Business posed by the current remediation methods using plants

PCBs are persistent POPs which are hydrophobic in the soil

Need for the control of these environmental hazards through effective remediation

Effects plants, animal and human health condition (soil pollution)

Build up of harmful toxic effects to the soil and the environments because of its high persistence in soil

UNISA

Click to add notes 3 atamamam katimam

ISARC Melike KAYA

Babalu Sara Koshy

Session-6 Hall-1: Mihaela...

13:08 Wed 30 Jul

Context and Relevance

CONTEXT AND RELEVANCE

Why short-term, immersive tools matter today:

- Emotional overload and cognitive fragmentation among vulnerable populations
- Need for accessible and emotionally safe learning tools
- Short, immersive formats support regulation, connection, and learning
- LiminalVR offers a response rooted in neuropsychology and affective care

INTERNATIONAL SCIENCE AND ART RESEARCH CENTER

REF: AKADEMİK TEŞVİK

10.08.2025

İLGİLİ MAKAMA

9.ULUSLARARASI DİCLE BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR VE İNOVASYON KONGRESİ 29-30 TEMMUZ 2025 tarihleri arasında DİYARBAKIR'da online olarak 21 farklı ülkeden (Türkiye:85 ve diğer Ülkeler:91 Toplam:176 akademisyen/araştırmacıların katılımı ile gerçekleşmiştir. Kongre, 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen “ Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurtdışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışından en az 5 ülkeden farklı tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır. “ değişikliğine uygun düzenlenmiştir. Bilgilerinize arz edilir. Saygılarımla

Sefa Salih BİLDİRİCİ
HEAD OF İSARC

NOTIFICATIONS

AUTHORS	TITLE	NO
Esmâ LALE Assoc. Prof. Dr. Mahmut AKGÜL	Representation, Silence And Slacktivism In The Context Of The Victimisation Hierarchy: A Case Study On The Case Of Mahsa Amîni	1-2
Volkan KALENDER	China's Challenge In Africa: A Power Transition Theory Perspective	3
Volkan KALENDER	Turkey-Eu Relations: Economic Interdependence But Political Discord	4
Zühal TAŞPINAR BOZ Prof. Dr. Cuma BOZKURT	Climate Change And National Security Relationship, Climate Security	5-6
Gülcan Tuğba AKTAŞ Assoc. Prof. Dr. Ertuğrul KARAKAYA	An Analysis Of Sensory Marketing Elements In Ready-To-Wear Brands: A Study On Inditex Brands In Turkey	7-12
Buket Didem ULU Prof.Dr. Mustafa KOÇER	The Socio-Cultural Determinants of Generation Zs Sustainable Consumption Behaviors: A Conceptual Review	13-14
Dr. Rejhan RAHMAN	The Micro Reflection of Global Power Rivalry: China's Silent Influence in Montenegro and Serbia	15-17
Dr. Rejhan RAHMAN	Serbia's Multi-Dimensional Foreign Policy: Balancing Relations with Russia and the EU Accession Process	18-20
Derya BALI Prof. Dr. Ahmet BAYRAM	Research On The Egg Parasitoid Telenomus Busseolae (Hymenoptera: Scelionidae) In Turkey	21-29
Res. Assist. Dr. Serkan BAYMAN	Maldi-Tof Ms In The Diagnosis Of Plant Pathogenic Bacteria: Potentials, Limitations, And Future Perspectives	30-40
Res. Assist. Dr. Serkan BAYMAN	Pcr Approaches For Reliable Identification Of Plant Pathogenic Bacteria	41-52
Hava BEKMEZ Prof. Dr. Halil BOLU	Diyarbakır Province Coccinellidae (Coleoptera) Species And Prey	53-63
Dilek BAYRAKTAR Prof. Dr. Halil BOLU	Diyarbakır Province Ichneumonidae (Hymenoptera) Species And Hosts	64-71
Res. Assist. Dr. Zehra TOKTAY	A New Pollutant: Microplastics And Their Effects On Plants	72-78
Assoc. Prof. Dr. Zeynep DUMANOĞLU Erkan BOYDAK	Determination Of Some Agronomic Characteristics Of Seeds Of Different Lentil (Lens Culinaris L.) Varieties After Film Coating Application	79-83
Assoc. Prof. Dr. Zeynep DUMANOĞLU Erkan BOYDAK	Determination Of Some Agronomic Characteristics Of Different Soybean (Glycine Max (L.) Merr.) Varieties Seeds	84-89
Assist. Prof. Dr. Musa BÜYÜK	A Study On Changes In Pest Species And Populations In Cotton Cultivation Areas In Southeastern Anatolia Region	90-101
Ahmet Hakan BÜYÜK Assoc. Prof. Dr. Çetin MUTLU Assist. Prof. Dr. Musa BÜYÜK	Thrips Species And Population Developments In Vegetable Cultivation Areas Of Diyarbakır Province	102-103

AUTHORS	TITLE	NO
Obabire, I. E.	Comparative Analysis Of The Perception Of Agricultural Researchers In Selected National And International Research Institutes Towards Smart Farming And Agricultural Use Of Artificial Intelligence In South Western Nigeria	104-111
Obabire, I. E.	Awareness And Attitude Of Rural Farmers Towards Institution-Based Agricultural Research Outputs In Ekiti State, Nigeria (A Case Study Of The Federal Polytechnic, Ado-Ekiti)	112-118
Esra KUCUR	The 'Performative Body' In The Context Of Subject-Object Relationship In The Art Of Theatre	119-130
Prof. Dr. Aliye ÇILAN AKIN Cansu DEMİR	Importance Of Tourism In Rural Development: The Example Of Bolu	131-142
Assist. Prof. Dr. Hande SEVEN AVUK Ezgi SARIGİL Nil PINAR Ayşe TERZİ Nursena DİRİNLİ	Investigation Of The Effect Of Social Media Use On Food Choice And Carbon Footprint In Adolescents	143-144
Dr. Fırat KARADAĞ	The Ethics Of Belief In The Philosophy Of William Kingdon Clifford	145-154
Nesibe KANTAR	Utopia In The Information Age And Threats From Artificial Intelligence Technologies	155-161
Nesibe KANTAR	Philosophical Foundations Of The Relationship Between Artificial Intelligence And Religion	162-168
Aygun HEYDAROVA	The Shifting Boundaries Of Literary Time And Space: The Context Of Magical Realism In Matt Haig's Novel	169-170
Associate Professor EBÜLFƏZ EZİMLİ	Daralyaz: Mother Songs Of Hasret In The Old Motives Of The Poet Mahira Nagiqızı	171-173
Associate Professor EBÜLFƏZ EZİMLİ	Methods Of Determining Understanding In Linguistic Poetics: Understanding And Theory Of Understandings In Understanding	174-176
Assist. Prof. Dr. Ayşe YILDIZ	Examination Of Plantar Sensations In Individuals With Hallux Valgus	177-179
Assist. Prof. Dr. Ramazan YILDIZ Assist. Prof. Dr. Ayşe YILDIZ	Evaluation Of The Relationship Of Foot Posture With Foot And Knee Proprioception In Children With Adolescent Idiopathic Scoliosis: A Pilot Study	180-181
Dr. Fzt. Zekiye BAŞARAN	Adolescent Idiopathic Scoliosis And Sports: A Literature-Based Review	182-189
Dr. Fzt. Zekiye BAŞARAN	Effectiveness Of The Scientific Exercise Approach To Scoliosis Concept In The Physiotherapy And Rehabilitation Of An Adolescent With Idiopathic Scoliosis: A Case Report	190-197
Betül BALTA Hanım Eda SELVİ Şirin ÇETİN	Smartphone Addiction In Healthy Individuals: The Relationship Between Postural Habits And Awareness, Musculoskeletal System, And Quality Of Life	198-199
Seydi Ahmet ŞENGÜL	Analysis Of Manganese In Tap Water Samples In Hatay (Turkey) Using Icp-MS: Health Risk Assessment	200-201
Tahir KARAŞAHİN	Effects Of Ibr Bvd Viruses On Reproduction In Cattle	202-208
Tahir KARAŞAHİN	Change Of Animal Presence In The Provinces Of The Kop Region On A Basis Of Years	209-215

AUTHORS	TITLE	NO
Res. Assist. Fatma Mira GÜVEN Assoc. Prof. Dr. Ali Murat TATAR	A Smart System-Based Approach To Monitoring Consciousness And Social Behaviors In Cattle: Towards The Digital Transformation Of Animal Welfare	216-225
Volkan KAYDU Eda KELEŞ	The Effect Of Salt Addition On Fish Microbiota In Violet Red Bile Glucose Agar And Chromocult Coliform Agar Media	226-233
Assoc. Prof. Dr. Ali Murat TATAR	Estimation Of Genetic And Phenotypic Parameters Affecting Birth Weight In Calves	234-245
Assoc. Prof. Dr. Yusuf CEYLAN	Distribution And Abundance Of Crassostrea Gigas In Rize, Eastern Black Sea	246-253
Athulya B. S. Dr. Gazal Sharma	In Vitro Effect Of Digestive Enzymes On Antioxidant Properties Of Dehydrated Powder Of Cocos Nucifera Inflorescence	254-255
Lect. Gülsüm PEKTANÇ ŞENGÜL Assist. Prof. Dr. Fırat AŞIR	Urtica Dioica L. Upregulates Vimentin Expression In Testicular Damage Induced By Bisphenol A (Bpa) In Rats	256-257
Parisa KAHEDİ Araş Gör.Nebahat İNCE Dr.Öğr.Üyesi Halime TOZAK YILDIZ	Dose-Dependent Testicular Damage Induced by Nonylphenol Exposure	258-259
Lect. Dr. Gözde ÖZTAN	Integrative Bioinformatic Analysis Of Gene–Mirna Interactions In Alzheimer’s Disease: A Focus On Hsa-Mir-106b-5p And Its Target Genes	260-274
Aliza	Qualitative Analysis of a Mathematical Model for Coronavirus Disease (COVID-19) within Time-dependent Birth Rate	275
K.R. Padma K.R.Don M. Reshma Anjum M. Sankari C. Gayatri S. Sree Sai Kavya	Molecular Insights into Herbal Hepatoprotectives: A Phytotherapeutic Approach	276-288
Melek AKASLAN Ümmügülsüm TÜKENMEZ EMRE	Investigation Of The Antioxidant Properties Of Artemisia Absinthium L. Species	289-296
Tuba NERGİZ Ümmügülsüm TÜKENMEZ EMRE	Evaluation Of Antioxidant Properties Of Centaurea Saligna (K.Koch) Wagenitz (Asteraceae) Species	297-304
Ayfer Feyza AYDINGÜLER Abdullah Tuncay DEMİRYÜREK Berna KAYA UĞUR Alper AYTEKİN Latif YILMAZ Mehmet CESUR Dr. Ahmet SARACALOĞLU	Investigation Of Serum Humanin And Mott-C Peptide Levels In Morbid Obese Patients Undergoing Sleeve Gastrectomy	305-307
Nurullah DENİZ Assist. Prof. Dr. Erdal ERTAŞ	Synthesis And Characterization Of Zinc Oxide Nanoparticles Using The Extract Of Abelmoschus Esculentus Fruit	308-309
Assoc. Prof. Dr. Yaşar GÜLMEZ Büşra Nur ATASOY	Determination Of Total Phenolic Compound Content Of Bee Pollen And Bee Bread Samples From Tokat Province	310-311
Şuayb Garani EKİCİ Assoc. Prof. Dr. Ahmet GÖKMEN	The Investigation of Preservice Biology Teachers’ Competencies Regarding Laboratory Equipment	312-314
Firuze ŞALVACI Sedat ÇAM	Examination Of Hematological And Biochemical Parameters In Women With Polycystic Ovarian Syndrome	315
Edanur Bostancı Türkan BÖRKLÜ BUDAK	Investigation Of The Effectiveness Of Pumpkin Seed Oil Cake In The Treatment Of Wastewater Containing Methylene Blue And Reactive Red 195 Textile Dyes	316-317

AUTHORS	TITLE	NO
Soumaya Matchi Adil El Yadini Hanae Ouaddari Abdelkbir Bellaouchou	Eco-Engineered Clay-Based Adsorbent for the Efficient Removal of Toxic Dyes from Wastewater	318-319
Kader GÜLEN Aytaç LEVET Elif BOYDAŞ İdris KARAGÖZ Mehmet BÜYÜKYILDIZ	Investigation Of Radiation Absorption Effects Of Basalt Powder, Carbon Powder, And Antimony Trioxide-Doped Epoxy Composites	320
Enes ERÇELİK Rasim İPEK	Mechanical Effects of Mid Plane Delamination on Glass Fiber Reinforced Polymer Composite Materials	321-331
Bedia ÖZTÜRK Türkan BÖRKLÜ BUDAK	Treatment Of Wastewater Containing Fe (II) By Adsorption Method Using Mulberry Leaves	332-333
Sevde Erva GÜL	The Position Of The On-Call Work Model In Labor Law And Its Implementation Issues	334-339
Porosnicu Gianina Vera	Mediation of Medical Malpractice Disputes – Perspectives from the Scholarly Literature	340
Şeyda FİDAN	The Use Of Smart City Applications In Disaster And Emergency Management; February 06, 2023 Earthquakes And Kahramanmaraş	341-343
Joshua ATIEMO	Xenophobic Populism and Socioeconomic Conditions in Africa: A Case Study of Ghana	344-355
Gözde KOCA Mine ÖZGÜLSEREN	Circular Economy Awareness And Implementation Approaches In Türkiye: Perspectives From The Private Sector, Public Institutions, And Civil Society Organizations	356-369
Assist. Prof. Dr. Sami ÇOKSAN	Everyone Pays: The Psychology Of Collective Punishment Revisited	370-371
Assoc. Prof. Dr. Fuad SELAMZADE Suat BİNGÖL	Evaluation Of The Wisn Method Developed To Determine The Number Of Health Personnel According To The Workload Weight Of Hospital Units	372-386
Lect. Firdevs DURNAGÖL Sara FAIZI Gülbahar SARIMAN İlayda ŞADIMAN ULUDAĞ Aslı ARSLANTAŞ	Digital Pharmacy Assistant Mobile Application	387-389
Assoc. Prof. Dr. Özlem DEMİR	Policies And Regulations On Work-Life Balance In Türkiye	390-391
Assoc. Prof. Dr. Yüksel BALABAN	The Evolution Of Motion Capture Technologies In Animation Production: From Sensor To Artificial Intelligence	392-393
Assoc. Prof. Dr. Birgül ALICI	Examination Of The Orientalist Gaze In Cinema Through Space: The Case Of Midnight Express Film (1978)	394-409
Gökhan IRMAK	The Psychophysiological Representation Of Micro-Expressions: An Interdisciplinary Approach Through The Camera	410-418
Ph.D. Ramazan DEMİR Assoc. Prof. Dr. Cüneyt AKAR	İlkokul Öğrencilerinin Eleştirel Medya Okuryazarlığı Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi	419-426
Ph.D. Ramazan DEMİR Assoc. Prof. Dr. Cüneyt AKAR	Yapay Zekânın Toplumsal Etkileri: Fırsatlar, Tehditler Ve Gelecek Beklentileri	427-435
Seran KAMACI Assoc. Prof. Dr. Hasan Yücel ERTEM	School-Family Partnership: A Content Analysis Study	436-442

AUTHORS	TITLE	NO
Mehmet Alper ARDIÇ Merve KIZIL	The Role Of Number Sense On Algebraic Thinking: A Study On Secondary School Students	443-444
Tuba GÖK Assoc. Prof. Dr. Hasan Yücel ERTEM	Mental Health In Educational Organizations: A Content Analysis Study	445-459
Meltem EROĞLU	An Investigation Of The Attitudes Of Teachers Who Migrated From The Earthquake Region To Kırşehir Regarding Education Problems In The Context Of The Earthquake Disaster	460-461
Lect. Dr. Murat ATA Melissa VAROL	The Impact Of Native Language Use In Teaching English To Adult Learners At A1–A2 Levels In Private Language Courses	462-467
Asma HAMED AHMAD	Teachers’ Perspectives On Using Digital Stories To Enhance English Language Learning In Young Learners	468-469
Assoc. Prof. Dr. Şerif ORUÇ	An Analysis Of The Contribution Of Cultural Elements In The Tales “Snow White” And “Nardaniye Hanım” To Foreign Language Teaching	470-478
Assoc. Prof. Dr. Şerif ORUÇ	Basic Concepts About Language And Culture	479-489
Müh. Ercan DİLEN Prof. Dr. Mustafa ÖZEN Assoc. Prof. Dr. Gökhan DEMİRCAN Res. Assist. Dr. Abuzer AÇIKGÖZ	Effects Of Bio-Particle Reinforcement On Polymer Composites	490-491
Res. Assist. Dr. Abuzer AÇIKGÖZ	Surface Modification and Slurry Optimization of Si ₃ N ₄ Powders for Enhanced Printability in DLP-Based Ceramic Manufacturing	492-494
Dr. Celal TİLTAY	Modeling And Optimization Of A Hybrid Renewable Energy-Based Cogeneration System For Residential Applications	495-496
Adel DELIOU Meriem DEHBI Sofiane BOULKROUNE Mohamed CHAOUR Khmissi BELKAID Abdelkader FIDJAH	Elastic Behavior Of Symmetric Composites Glass E/ Epoxy	497
Nurullah ÇELİK Prof. Dr. Kadri Vefa EZİRMİK Taha Çağrı ŞENOCAK	Mechanical And Tribological Properties Of Aluminum-Included Transition Metal Nitride Coatings On H13 Steel	498-499
Assist. Prof. Dr. Yusuf KAYA Assist. Prof. Dr. Evin NAS İnş. Müh. Furkan Atakan KAYA	Analytical Solution Of Symmetric Contact Problem In Functionally Graded And Homogeneous Layer Loaded By Rectangular Rigid Block	500-501
Dr. Subhashish Dey	An Experimental Study on Mechanical Properties of Concrete Partially Replacing Fine Aggregate with Marble Powder and Coarse Aggregate with Recycled Aggregate	502
Kumru Benihan YILDIZ İzzettin Hakan KARAÇİZMELİ	Crew Scheduling Studies In The Energy Sector	503-509
Hüseyin ALPTEKİN Prof. Dr. Mustafa ÖZEN Assist. Prof. Dr. Gökhan DEMİRCAN Dr. Abuzer AÇIKGÖZ Dr. Omran ALABEDALKHAMIS Baran Karahan	Investigation Of The Mechanical Strength Of Polymer Composite Concrete	510-511
Dr. Seval ULUBAY	Nursing Practices In Combating Antibiotic Resistance In Surgical Setting	512-524

AUTHORS	TITLE	NO
Assist. Prof. Dr. Müjgan ELVEREN	Phytochemical Characterization And Antioxidant Analysis Of Hedysarum Candidissimum Flowers Grown In Different Locations	525-526
Şifa KARAKAŞ Assoc. Prof. Dr. Çiğdem AYDIN ACAR Assoc. Prof. Dr. Şükriye YEŞİLOT	Scientific Advances In Phytopharmaceuticals: Bridging Natural Compounds And Clinical Medicine	527-532
Şifa KARAKAŞ Assoc. Prof. Dr. Çiğdem AYDIN ACAR Assoc. Prof. Dr. Şükriye YEŞİLOT	Therapeutic Roles Of Selected Apiaceae Family Plants In Diabetes Management	533-541
Resc. Assist. Nida Nur ŞİMŞEK İrem OKUMUŞ Ayça KURT	Evaluation Of The Success Of Apexification Treatment With Mta In Permanent Teeth With Open Apices: Two Case Reports	542-543
Dr. Oğuz Vecdi ÖNCÜ	On The Performance Evaluation The Turkish Banking System	544-545
Dr. Ahmet BOZ	ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LOCAL DEVELOPMENT: APPLICATIONS AND CHALLENGES	546-547
Assoc. Prof. Dr. Emanuela Esmerova	Promotion And Public Relations Through The Lifting Power Of Marketing	548-554
Assoc. Prof. Dr. Emanuela Esmerova	Marketing expressed through Advertising, Publicity and Public relations	555-563
Siska Purnama Manurung Fitri Amalia Rahman	The Influence of Customer Trust and Promotion on Purchase Intention Mediated by Brand Performance Among Gen Z Consumers of Local Skincare Brands in Indonesia	564
Bela Inayat Kalsoom Tariq Ayesha Jameel	Demographic Differences In The Seroprevalence Of Co-Infection Of Hcv Hbv In Hiv Patients In Peshawar	565
Abdelkarim BOUA	3-Prime Near-Rings With Differential Identities	566
Raymond Oriebe Anyasi Sylvanus Asiegbu Igweshi	Bioremediation Of Polychlorinated Biphenyls (Pcbs)-Contaminated Soil	567-585
Saloni Sharma Suhani Sharma	Health-Related Quality of Life in Adults with Refractory Celiac Disease: Challenges Beyond Gluten-Free Diets	586-594
H. Rekab-Djabri Salah DAOUD BELOUFA Nabil	Comprehensive DFT Study of AgAl(S 1-x Se x) 2 Chalcopyrite Structural, Optoelectronic, Thermal and Thermodynamic	595
ARRAJI Maryem CHAHBOUNE Mohamed	Prevalence And Determinants Of Medication Adherence In Moroccan Patients With Type 2 Diabetes: A Multicenter Cross-Sectional Study	596
Suganthi S Yathra, Tamizhazhagi Sanjana Sripriya	Industrial Health Monitoring System For DC Motors	597
Hassina Hafida BOUKHALFA Haroun BOUMARAF Nesrine CHEBRI	Butchers' Preferences And Practices Regarding Local And Imported Meat In Biskra, Algeria	598
Hassina Hafida BOUKHALFA Haroun BOUMARAF Nesrine CHEBRI	Consumer Perceptions Of Local And Imported Meat In Biskra, Algeria	599
Fasika Melese Destaw Damtie Sissay Menkir Mulugeta Kibret	Enumeration And Morphological Characterization Of Fungus From Soil Samples In Different Ecosystems Of The Amhara Region, Northern Ethiopia	600

AUTHORS	TITLE	NO
Fedwa BEGHDAI El-Hadj DRICHE	Isolation of Actinobacteria from Algerian Desert Soils and Evaluation of Their Antagonistic Potential Against Phytopathogenic Bacteria and Fungi	601
Lamia Berkane Mohammed Sadok Derki Manel Azzi Chikha Maria	The Nutritional And Pharmacological Importance Of Moringa Oleifera	602
Wajid Ali CHATHA Ahmed M S Hegazy Nagla Bayoumy Durre Sameen Khan Saad El Shafey Marwa Badawy Amgad Niazi Mohammad M. Mosaed Hamza Mohamad Muhammad Mustafa Hanan ElGendy Abdul Rehman Alyan	Impact Of Mobile Phone Use During Pregnancy On Fetal Development And Birth Defects: A Review	603-604
Mrs.E.Elavaras Yuvaraj AR J.Jayadurka DR.R.Srinivasan	Study on Medication Adherence Among Diabetic Patients in Rural Areas	605
Mrs.E.Elavarasi Yuvaraj AR J.Jayadurka DR.R.Srinivasan	Impact of Pharmacist Counseling on Asthma Management	606
Mrs.E.Elavarasi Yuvaraj AR J.Jayadurka DR.R.Srinivasan	Assessment of Drug-Drug Interactions in Polypharmacy Patients	607
Mrs.E.Elavarasi, Yuvaraj AR J.Jayadurka DR.R.Srinivasan	Development and Validation of UV Spectrophotometric Method for Multi-Drug Formulations	608
Mrs.E.Elavarasi Yuvaraj AR J.Jayadurka DR.R.Srinivasan	Impurity Profiling of Generic Drug Products Using Chromatography	609
Faiza Baghida	First-principles calculations based on DFT-PBE were employed to investigate the structural, electronic, and thermoelectric properties of Cu ₂ Se.	610
QALA Kaoutar ABDELMOUMEN Hanaa	Enhancing the Microbiological Safety of Dried Fruits Using Plant-Based Antimicrobials from Medicinal and Aromatic Plants (MAPs)	611
TASKEEN FATIMA ADNAN SARWAR	The Clinical Significance Of Normal Physiological Blood Parameters In Health Assessment	612
TASKEEN FATIMA ADNAN SARWAR	The Impact Of Liver Cirrhosis On The Progression And Complications Of Diabetes Mellitus	613
Dr. Seema Singh Neha Aggarwal Devika Dabas Prince	A Scholarly Insight Into Smart Home Devices: A Holistic Review Of Research Themes And Developments	614-615
Maria Emilia Camargo Aprigio Teles Mascarenhas Neto Walter Priesnitz Filho Rosecler Maschio Gilioli Marta Elisete Ventura da Motta	The Influence Of Enabling Conditions On Competitive Advantage: Mediated By Innovation	616

AUTHORS	TITLE	NO
Ekunke, U. R. Akpan, E. E. Omenka, D. O. Etok, A. J.	Integrating Technology to Enhance Science Teaching and Learning in Colleges of Education: Approaches and Prospects for Pre-service Biology teachers' in Nigeria	617-627
Vjollca NDREU Anila SULA	Physiotherapy Management of Urinary Incontinence in Women: A Focused Review	628
Anindita Mahapatra	Emotional Bonds and Parasocial Relationships: How Manga and Manhwa Fandoms Shape Reader Identities	629
Nezam Zarei Chamani Assoc.Prof. Dr. Hiwa Weisi	Digital Teacher Identity in Blended vs. Fully Online Language Teaching: Insights from Iranian EFL Teachers	630
Priyanka Das	Tortious Liability for the Collapse of Privately-Owned Heritage Buildings: An Indian Legal Perspective with Global Insights	631
Adv. Akash Sharma Jigyasa Ojha	Arbitration Agreements in India: Drafting Complexities and Enforcement Issues	632
Aqsa Kanwal Numan Sajid Muhammad Usman Qamar Abid Mahmood Nasir Rasool	Synthesis of N-([1,1&biphenyl]-4-ylmethyl)-4-methylpyridin-2-amines andAntibacterial Evaluation: Agar Well Diffusion Method, Docking Studies andDFT Insights	633
ODE JONATHAN ACHA Dr. Donald Dehiin Hile Agada Felix Ojochegebe	Estimation Of Daily And Global Extraterrestrial Solar Radiation At Makurdi Benue State	634
Rajaa Diany Said Kerraj Mohamed Kadour Atouailaad Ahmed Arifd Abdelkhalk Aboulouard Mustapha Boulghalat Abdessamad Tounsi Mohammed Salah Mohammed El idrissi	Enhancing The Electronic And Optical Performance Of Dye-Sensitized Solar Cells With Alizarin-Based Dyes: DFT/TDDFT Investigations	635-636
Dr.B.MAHADEVAN MANJULA.S NIVEDHA.S SHANTHIGA.B	AI In Skill Development And Vocational Training	637
AHMAD I.A. ISMAIL H . Ebrah AA	Prevalence Of Haemoparasites Of Goats Slaughtered In Azare Abattoir	638-644
Mihaela Camelia Motorca	Liminalvr As An Emergent Form Of Nano Learning: Emotional Self- Regulation And Learning In A Short Term Immersive Form	645
Raji, T. R Ibrahim, S. U Yusuff, K. O Ibidpo-Obe, E. O. Akinlade, O. O.	Mitigating Climatic Variations Effects On Catfish Production In Niger State	646
Mohamed FARHI Nacer KHACHANI Hassan EZ-Zaki	Optimizing LC3 With Thermally Activated Low-Kaolinite Coal Gangue	647
Folashade Folake Alfa Dr. Akawo A. Yaki Dr Rabi M. Bello	Awareness, Accessibility And Utilisation Of Modern Technologies For Aquaculture Instruction Amongst Lecturers In Tertiary Institutions In Niger State, Nigeria	648-671
Khaoula EL BARBI Abdellah GANTARE	Strengthening Nursing Research Through Ethics: A Systematic Review Of Frameworks, Challenges, And Future Directions	672

AUTHORS	TITLE	NO
ARRAJI Maryem CHAHBOUNE Mohamed	Determinants Of Medication Adherence: A Key Challenge in Chronic Disease Management	673
ARRAJI Maryem Khaoula EL BARBI Fatima Zahra BOUCHACHI CHAHBOUNE Mohamed	Prevalence And Determinants Of Medication Adherence In Moroccan Patients With Type 2 Diabetes: A Multicenter Cross-Sectional Study	674
Dr. Haris Alam Zuberi Ms. Mansi Tyagi	Advanced Numerical Simulation of Unsteady MHD Sisko Fluid Flow over a Time-Varying Porous Stretching Sheet with Heat Transfer	675
V. Tharaneeswaran Dr. D. Tamilselvi Dr. S. Kalaiselvan	Graphene-Based Electrochemical Sensors for Rapid Detection of Heavy Metal Ions in Water Purification Systems	676-677
Dr. Szabóné Berta	The Impact of Social Media and Online Presence on the Digitalization of a Hungarian Regional Tourist Attraction	678
Abdelkader BOUAZZA	Analyzing The Impact Of Plasma Discharge Parameters For Deposition Of Thin Films	679
Vinesh Vijayan B Priyadharshini R Sathish Kumar G Janaki	Noise Reinstates Collapsed Populations: Stochastic Reversal of Deterministic Extinction	680
El Mahdi Bouabdalli Mohamed El Jouad Samira Touhtouh Nathalie Gaumer Abdelowahed Hajjaji	Comprehensive Study of Structural, Physical, Thermal, and Optical Properties of Europium-Doped Strontium Phosphate Glasses	681-682
Dr. M. Karthigai Priya M. Mohanasundari K. Karpagavalli J. Sandhiya Jenifer Dr. S. Kalaiselvan	Quantum-Spectroscopic Insights into Catalytic Reaction Pathways: Bridging Advanced Chemical Science with Physical Principles	683
Ajay adithya M Dr. Geetha R Sundar S Dr. Gurupandi M Juana Adeline Swetha	Launching A Creative Business And The Difficulties They Encounter In Northeastern India: A Descriptive Study	684
Brahim Malki Mounia Sliman	Impact Of Perceived Quality Of Mobile E-Commerce Applications Integrating Artificial Intelligence On Online Consumers Purchase Intention: An Exploratory Qualitative Study	685
MALKI Brahim	Impact Of Perceived Quality Of M-Commerce Applications Integrating Artificial Intelligence On Online Consumers Purchase Intention: An Exploratory Qualitative Study	686
Ahmad Tri Anugerah Ramadhan Fitrianur Silviani M.Iلمي A. Ainayya Fakhirah	Method of Learning: Introducing Vocabulary through Storytelling and Visualization	687-696
Mohamed EL RHOCH Soukaina MAAZOUZI Mohamed OUAJDI Zineb SELLAL Najoua MOUDEN Karima SELMAOUI Amina OUZZANI TOUHAMI Amar RABHI Allal DOUIRA	Association of Fusarium solani with Dieback Disease of Argan Trees in Moroccan Nurseries	697

AUTHORS	TITLE	NO
EL RHOCH Mohamed MAAZOUZI Soukaina MOUDEN Najoua SELLAL Zineb SELMAOUI Karima OUAZZANI TOUHAMI Amina DOUIRA Allal	Enhancing Argan Seedling Growth Through Trichoderma-Based Seed Treatment	698
Mohamed EL RHOCH Najoua MOUDEN Zineb SELLAL Karima SELMAOUI Amina OUAZZANI TOUHAMI Amar RABHI Allal DOUIRA	First Identification of Clonostachys rosea as a Pathogen on Argania spinosa Seedlings in Morocco	699
EL RHOCH Mohamed MAAZOUZI Soukaina MOUDEN Najoua SELLAL Zineb SELMAOUI Karima OUAZZANI TOUHAMI Amina DOUIRA Allal	Effect of Trichoderma Seed Treatment on the Early Growth Performance of Argan Seedlings	700
Aymen Latif	A Research Study Of Internal And External Factors Of Non Implementation Of Islamic Jurisprudence In Domestic Administrative Affairs	701
Atif Saeed	A Research Study on the Impact of Social Media on the Attitude and Perceptions of Islamic Studies Students	702
Shammi Anjuman Shrabony Nusrat Jahan Sohely Sabiha Islam Shammi	Optimized Temperature Enhancing the Performance of Trichogramma Egg Parasitoids against Yardlong Bean Pod Borer	703
Doc. Dr. Albana Hodaj	Educational Diplomacy and European Integration: The Role of Higher Education in Albania's International Image	704
Shela Ishfaq	The Role of Social Behaviors in Social Imbalance and Its Remedy in the Light of the Teachings of the Prophet Muhammad (PBUH)	705
Amadi Oko Amadi Levi Nnaemeka Osuji	Effect of Quantum Annealing and D-Wave on the Optimization of Enhanced Oil Recovery and Production Framework	706-711
Levan Giorgobiani Khatuna Todadze Nodar Sulashvili Iulia Zedgenidze Marina Giorgobiani	A Comprehensive Scientific Review Of The Impact Of Sars-Cov-2 On Behavioral, Psychosocial, Neurobiological, Sociocultural, Clinical, Public Health, Economic, Cognitive, Functional, And Treatment-Related Dynamics In Opioid-Dependent Patients Under Methadone Maintenance Therapy	712-748
Dr. Irfan Bashir Sidra Bnao	Sustainable Leadership Practices and Organizational Commitment at Higher Education Institutions in Pakistan: An Ex Post Facto Study	749
Babalu Sara Koshy	Family Dynamics and Adolescent Digital Media Use: A Systematic Review	750-753
SAYERH Fatima Zahra Mouhir Latifa Saafadi Laila.	Decoding Hospital Wastewater Profiles: Integrating Physico-Chemical Analysis and AI-Based Classification	754

AUTHORS	TITLE	NO
Farizoh Hamid Sharipah Khadijah S Hashim	Assessing Innovation Readiness In Malaysian Tvet And Higher Education: A Triple Helix Approach	755
Divya Dhull Dr. Seema Rathee Meghna Saini	Navigating the Digital Frontier: A Conceptual Framework for InsurTech Adoption in the General Insurance Sector	756
Johnpaul Isah Emmanuel Azuaba Joseph Oshegwudo Isah Gabriel James	Mathematical Model For The Prevention And Control Of Influenza On Flock Of Chicken In A Poultry Farm	757-764
Hmad Fatihi Hakima Ouhenou Hamza Benaali Abderrahmane Abbassi Moha El Idrissi	Lead-Free Double Halide Perovskites For Improved Solar Cells	765
E. O. Fatunmbi O. L. Aako	Thermal Efficiency Analysis of Magnetized Boger-Micropolar Tri-Hybrid Nanofluid Flow Over Rotating Concentric Disks with Slip Effects	766
Dr. Ritabrata Biswas	Accretion onto Quintessence Contaminated Spinning Black Holes	767
M.Farhatyassir V.Hariharan S.Harinisri T. Vanithasri Mrs.E.Elavarasi	Chronic kidney disease	768
M.Farhatyassir V.Hariharan S.Harinisri T. Vanithasri Mrs.E.Elavarasi	Eating disorder	769
M.Farhatyassir V.Hariharan S.Harinisri T. Vanithasri Mrs.E.Elavarasi	Influenza	770

MAĞDURİYET HİYERARŞİSİ BAĞLAMINDA TEMSİLİYET, SESSİZLİK VE SLAKTİVİZM: MAHSA AMİNİ OLAYI ÜZERİNE DURUM ANALİZİ¹

Esma LALE

Erciyes University, Faculty of Communication, Department of Public Relations and Publicity, 38280
Talas/Kayseri

ORCID: 0009-0005-7062-872X

Doç.Dr. Mahmut Akgül

Erciyes University, Faculty of Communication, Department of Public Relations and Publicity, 38280
Talas/Kayseri

ORCID: 0000-0003-1834-9588

ÖZET

Kamusal alan pratiklerinin dijital mecralara taşınmasıyla yeni kamusal alanlar oluşmuş ve toplumsal olaylar yerel sınırlar içinde kalmayıp uluslararası boyutlarda yankı bulmaya başlamıştır. Bu gibi durumlar toplumsal temsiliyet pratiklerinin değişim ve dönüşmeye neden olurken dijital aktivizm (slaktivizm) gibi toplumun her kesimden insanın rahatlıkla katılabileceği yeni eylem pratikleri ortaya çıkarmıştır. Düşük çaba gerektiren eylemler olarak bilinen slaktivizm bireylerin sosyal ya da politik meselelere dijital ortamlarda koydukları tepkileri içermektedir. Bu tür eylemlerde katılım yoğun olsa da çoğu zaman somut ya da sürdürülebilir toplumsal dönüşüm imkânları sınırlıdır. Dijital aktivizm tarihinin ses getiren olaylarından biri olan Mahsa Amini protestoları, 2022 yılında İran’da zorunlu başörtüsü yasağını ihlal ettiği gerekçesiyle ahlak polisleri tarafından tutuklanan Mahsa Amini’nin daha sonrasında hastanede hayatını kaybetmesiyle başlamıştır. Görüntülerin sosyal medyada yayılmasıyla protestolar ülke çapında yayılmaya başlamış, İranlı yetkililer bu durumu reddetse de ölümü küresel ölçekte yankı bulan protestolara dönüşmüştür. Hızla dünya gündemine oturan olayların zamanla yerini sessizliğe bırakması dijital aktivizmin temsiliyet ve mağduriyet sınırlarının tekrar düşünülmesine neden olmuştur. Amini’nin örneğinden yola çıkarak bu çalışmada sosyal medyada hangi seslerin öne çıkıp hangi seslerin bastırıldığı incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma desenlerinden durum analizi kapsamında Mahsa Amini protestoları incelenmiş direkt gözlem ve doküman incelesi yapılmıştır. Twitter üzerinde alınan veriler MAXQDA üzerinden analiz edilip görselleştirilmiştir. İncelenen belgeler sonucunda Mahsa Amini hızla yayılıp küresel boyutta bir olaya dönüşmesine rağmen gösterilerin çoğu kısa süreli olmuş ve temelden bir dönüşüme yol açamamıştır. Mahsa Amini’den sonra yaşanan benzer ölümler uluslararası medyada görünürlük kazanmamıştır. Farkındalığın kısa süreli olması derinlikten yoksun aktivist hareketler olduğunu gösterirken mağduriyet hiyerarşisi

¹ Bu bildiri Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde yürütülen “Politik Doğruculuk Bağlamında Dijital Slaktivizm: Twitter Durum Çalışması” başlıklı yüksek lisans tez çalışması kapsamında üretilmiştir.

açısından bakıldığında hangi olayların konuşulup hangi olaylarda sessiz kalınacağı belirlenmektedir. Temsiliyetler yüzeyselleşmiş olaylar bağlamından koparılıp uygun görülen “mağduriyet” kalıbında değerlendirilmiştir

Anahtar kelimeler: Temsiliyet, Sessizlik, Slaktivizm, Dijital Aktivizm, Mahsa Amini

REPRESENTATION, SILENCE AND SLACKTIVISM IN THE CONTEXT OF THE VICTIMISATION HIERARCHY: A CASE STUDY ON THE CASE OF MAHSA AMINI

ABSTRACT

The migration of public sphere practices to digital media has created new public spheres, and social events have begun to resonate not only locally but also internationally. Such situations have led to a shift and transformation in social representational practices, giving rise to new forms of action such as digital activism, which people from all walks of life can easily participate in. Known as low-effort actions, slactivism involves individuals responding to social or political issues in digital environments. While participation in such actions is high, the possibilities for concrete or sustainable social transformation are often limited. The Mahsa Amini protests, one of the most resonant events in the history of digital activism, began in 2022 when Mahsa Amini, who was arrested by morality police in Iran for violating the mandatory headscarf ban, later died in hospital. As images spread on social media, the protests spread nationwide, and although Iranian authorities denied the accusation, her death escalated into a globally resonant protest. The rapid shift from globally trending events to silence has led to a rethinking of the boundaries of representation and victimization in digital activism. Using Amini's example, this study examines which voices are prominent and which are suppressed on social media. To this end, the Mahsa Amini protests were examined using a qualitative research design, including situational analysis, using direct observation and document analysis. Data collected on Twitter was analyzed and visualized using MAXQDA. The documents examined revealed that although Mahsa Amini rapidly spread and became a global phenomenon, most of the demonstrations were short-lived and failed to lead to fundamental transformation. Similar deaths that followed Mahsa Amini's deaths have not gained visibility in the international media. The short duration of awareness suggests activist movements lacking depth, while the hierarchy of victimhood determines which events are discussed and which remain silent. Representations are detached from the context of superficial events and evaluated within the appropriate framework of "victimhood."

Keywords: Representation, Public Space, Slactivism, Digital Activism, Mahsa Amini

CHINA'S CHALLENGE IN AFRICA: A POWER TRANSITION THEORY PERSPECTIVE

Volkan KALENDER

Kutahya Dumlupınar University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of
Political Science and International Relations

ORCID: 0000-0001-8471-856x

ABSTRACT

Power Transition Theory (PTT) proposes that power parity, not power preponderance, and dissatisfaction with the status quo increase the probability of war among country dyads. Most important among these dyads is the one that involves the global defender, the most powerful nation at the time, and the rising challenger. Power Transition Theory posits that the global defender puts in place an international order to her liking and benefit, whereas the global challenger, if dissatisfied, strives to change this international order. The U.S. has been the global defender since the Second World War, and the proponents of Power Transition Theory have been predicting China to be the global challenger since the 1990s.

Indeed, China has become the global challenger in the eyes of many in the last two decades. Its unprecedented economic growth coupled with its distinct ways of government and philosophy makes China the likely leader of an alternative international order.

However, global challengers face several difficulties, the most important of which is the aggregate power of the satisfied states in alignment with the global defender. Thus, the challengers need to find countries that support, or at the least not oppose, the international order they advocate.

I argue that this challenge has to start at the local and regional level, and then extend to other regions. Thus, we need to be able to track the steps that challengers take by following their policies in other regions. Africa is one of those other regions China has been showcasing its global challenger status. Through trade and infrastructure investments China has been gaining influence over the countries in Africa, which lead to diplomatic and strategic success.

Keywords: Power Transition Theory, Global Challengers, China, Africa, U.S.

TURKEY-EU RELATIONS: ECONOMIC INTERDEPENDENCE BUT POLITICAL DISCORD

Volkan KALENDER

Kutahya Dumlupınar University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and International Relations

ORCID: 0000-0001-8471-856x

ABSTRACT

Turkey's journey to become a EU member has been a long one. The journey started in 1963, and accession negotiations started in 2005. However, as of 2025, accession negotiations are frozen effectively. Turkey-EU relations can be studied under two headings—one of which is a success story, whereas the other is not. Economic relations between Turkey and EU is the former, political relations is the latter.

The economic relations between Turkey and the EU is a clear case of economic interdependence. Turkey's largest trade partner is the EU, whereas Turkey is among the EU's top 5 trading partners. Turkey-EU trade covers industrial, high-tech goods and machinery mostly. Turkey also receives most of its investment from EU countries. Turkey is also an important part of supply chains in automotive, textiles, and machinery. There is also a customs union between the two parties for industrial goods since 1995, which effectively embeds Turkish manufacturers in EU regulatory and production systems. In sum, Turkey-EU economic relations are mutually beneficial.

The political side is a different story altogether, however. The EU has been pointing out to problems of democracy and rule of law in Turkey, and continues to do so. Turkey, in turn, complains of double standards in EU accession policy. It seems like the fundamental factor in this political discord is Turkey's aspirations to become a regional major power with ties to both the West and to Russia, China and the actors in the Middle East. At the present, it seems unlikely that the divergence in economic and political spheres in Turkey-EU relations can be overcome in the near future.

Keywords: Turkey-EU relations, EU membership, economic interdependence, political discord.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE ULUSAL GÜVENLİK İLİŞKİSİ, İKLİM GÜVENLİĞİ**Zühal TAŞPINAR BOZ**

Gaziantep Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü Gaziantep

ORCID: 0000-0002-7249-4236**Prof. Dr. Cuma BOZKURT**

Gaziantep Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü Gaziantep

ORCID: 0000-0002-4303-2147**ÖZET**

İklim değişikliği, tarih boyunca doğal süreçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olsa da, Antroposen çağda insan faaliyetlerinin etkisiyle bu değişimlerin hızı ve şiddeti önemli ölçüde artmıştır. Geçmişte de iklim değişikliklerinin çeşitli ekolojik ve toplumsal etkileri görülmüş olsa da, günümüzde antropojenik etkiler, iklim değişikliğini sadece çevresel bir sorun olmaktan çıkarıp, hem ulusal hem de sınırları aşan ulus ötesi boyutta ciddi bir güvenlik tehdidine dönüştürmüştür. İklim değişikliğinin ulusal güvenlik üzerindeki etkileri, doğrudan ve dolaylı olarak kendini göstermektedir. Doğrudan etkiler, aşırı hava olayları ve doğal afetler yoluyla altyapı hasarları, ekonomik kayıplar ve kamu düzeninde bozulmalara neden olarak güvenlik risklerini artırır. Dolaylı etkiler ise, bu afetlerin tetiklediği sosyal, ekonomik ve siyasi sonuçlar üzerinden çatışma, istikrarsızlık ve kitlesel göç gibi güvenlik tehditlerine yol açar. Ancak iklim değişikliği, toplumsal olaylarda tek belirleyici faktör olmayıp, sosyo-politik ve ekonomik dinamiklerle birlikte değerlendirilmelidir. Ayrıca, iklim değişikliği yeni güvenlik sorunları da doğurmaktadır; jeomühendislik uygulamaları ve stratejik bölgelerde artan rekabet bu riskleri artırmaktadır. Bu nedenle, ulusal güvenlik stratejilerinin iklim değişikliğinin çok boyutlu etkilerini bütüncül bir yaklaşımla ele alması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Güvenlik, İklim Güvenliği**CLIMATE CHANGE AND NATIONAL SECURITY RELATIONSHIP, CLIMATE SECURITY****ABSTRACT**

Although climate change has historically resulted from natural processes, its speed and intensity have significantly increased due to human activities in the Anthropocene era. While various ecological and social impacts of climate change have been observed in the past, anthropogenic effects have transformed climate change from merely an environmental issue into a serious security threat at both national and transnational levels. The impacts of climate change on national security manifest both directly and indirectly. Direct effects increase security risks by causing infrastructure damage, economic losses, and disruptions to public order through extreme weather events and natural disasters. Indirect effects lead to security threats such as conflict, instability, and mass migration through the social, economic, and political

consequences triggered by these disasters. However, climate change should not be considered the sole determining factor in social events; socio-political and economic dynamics must also be taken into account. Additionally, climate change gives rise to new security challenges; risks are further heightened by geoengineering applications and increasing competition in strategic regions. Therefore, national security strategies must adopt a holistic approach to address the multifaceted impacts of climate change.

Keywords: Climate Change, Security, Climate Security

KAYNAK

Bu çalışma, Zühal TAŞPINAR BOZ'un "İklim Güvenliği: İklim Değişikliği ve Ulusal Güvenlik İlişkisi" başlıklı doktora tezine dayanmaktadır.

Zühal TAŞPINAR BOZ, (2015), "İklim Güvenliği: İklim Değişikliği ve Ulusal Güvenlik İlişkisi", Gaziantep Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi. Gaziantep.

HAZIR GİYİM MARKALARINDA DUYUSAL PAZARLAMA ÖGELERİNİN ANALİZİ: TÜRKİYE’DEKİ İNDİTEX MARKALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Gülcan Tuğba AKTAŞ

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Finans
Ankara, Türkiye

Ertuğrul KARAKAYA

Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık
Ankara, Türkiye

ÖZET

Günümüzde küresel ölçekte artan rekabet, markaları geleneksel pazarlama anlayışının ötesine geçmeye zorlamaktadır. Bu bağlamda duysal pazarlama, tüketicilerin yalnızca satın alma davranışlarına değil, aynı zamanda mağaza içi deneyimlerine ve marka ile kurdukları duysal bağlara odaklanan çağdaş bir yaklaşım olarak önem kazanmaktadır. Beş duyunun (görme, işitme, dokunma, koku ve tat) pazarlama stratejilerine entegre edilmesi, tüketicilerin marka ile olan etkileşiminde daha kalıcı ve tatmin edici deneyimler yaratmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren Inditex grubuna bağlı Zara, Bershka, Pull&Bear ve Stradivarius gibi hazır giyim markalarının mağaza içi duysal pazarlama uygulamaları incelenecektir.

Araştırma, literatür taraması yöntemiyle yürütülecek olup, farklı akademik kaynaklar üzerinden duysal pazarlamanın teorik temelleri ve pratikteki yansımaları ortaya konulacaktır. Özellikle Inditex markalarının Türkiye pazarındaki uygulamaları ele alınarak, duysal unsurların tüketici davranışları üzerindeki etkileri analiz edilecektir. Çalışmanın temel hedefi, bu alanda yapılmış önceki araştırmaları bir araya getirerek hem akademisyenlere hem de pazarlama profesyonellerine kapsamlı bir kaynak sunmaktır. Ayrıca pazarlama kavramının yalnızca ekonomik değil, psikolojik ve duysal yönlerini de ele alan bütüncül bir bakış açısının geliştirilmesine katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Böylece duysal pazarlamanın tüketici deneyimi, marka sadakati ve mağaza atmosferi üzerindeki rolüne dair farkındalık artırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Duyusal Pazarlama, Hazır Giyim, Inditex, Perakende, Tüketici Davranışı, Marka Deneyimi, Mağaza Atmosferi

AN ANALYSIS OF SENSORY MARKETING ELEMENTS IN READY-TO-WEAR BRANDS: A STUDY ON INDITEX BRANDS IN TURKEY

ABSTRACT

In today’s increasingly competitive global market, brands are compelled to move beyond traditional marketing approaches. In this context, sensory marketing has gained prominence as a contemporary strategy that not only influences consumers’ purchasing behavior but also enhances their in-store experiences and emotional connections with brands. Integrating the five senses (sight, sound, touch, smell, and taste) into marketing strategies enables the creation of

more memorable and satisfying consumer-brand interactions. This study focuses on the sensory marketing practices employed by Inditex's ready-to-wear brands operating in Turkey, including Zara, Bershka, Pull&Bear, and Stradivarius.

The research will be conducted through a comprehensive literature review, drawing on academic sources to explore both the theoretical foundations and practical implementations of sensory marketing. Particular attention will be paid to the application of sensory elements within the Turkish market, analyzing their impact on consumer behavior and overall brand perception. The primary aim of this study is to synthesize existing literature in order to provide a valuable resource for both academics and marketing professionals. Additionally, it seeks to contribute to a more holistic understanding of marketing—one that encompasses not only economic but also psychological and emotional dimensions. By doing so, this research hopes to raise awareness of the strategic role of sensory marketing in shaping consumer experience, fostering brand loyalty, and enhancing store atmospheres.

Keywords: Sensory Marketing, Ready-to-Wear, Inditex, Retail, Consumer Behavior, Brand Experience, Store Atmosphere

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisiyle birlikte markalar arasındaki rekabetin giderek yoğunlaştığı günümüz perakende sektöründe, tüketici dikkatini çekmek ve onları marka ile kalıcı bir bağ kurmaya yönlendirmek her zamankinden daha önemli hale gelmiştir. Geleneksel pazarlama stratejilerinin, günümüz tüketicisinin değişen beklenti ve ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılayamaması, pazarlama anlayışında dönüşüm ihtiyacını doğurmuştur. Bu dönüşümün en dikkat çeken boyutlarından biri olan duyuşal pazarlama, yalnızca ürünün niteliğine değil, tüketicinin o ürün ya da hizmetle kurduğu bütünsel deneyime odaklanan çağdaş bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır.

Duyuşal pazarlama; görme, işitme, dokunma, koklama ve tat alma gibi insan duyularını harekete geçirerek, tüketicinin marka ile olan etkileşimini duygusal düzeyde güçlendirmeyi amaçlar. Bu yaklaşım, tüketici davranışlarını yönlendirmede yalnızca rasyonel karar alma süreçlerini değil, duygular ve hisler üzerinden şekillenen algıları da dikkate alır. Özellikle fiziksel mağaza ortamlarında uygulanan duyuşal unsurlar, tüketici memnuniyetini artırmanın yanı sıra mağaza atmosferine yönelik olumlu algıların oluşmasını sağlar ve marka sadakati üzerinde doğrudan etkili olabilir.

Hazır giyim sektörü, görsellik ve duygusal bağ kurma açısından duyuşal pazarlama stratejilerine en fazla ihtiyaç duyan alanlardan biridir. Mağazaların iç mimarisi, ışıklandırma

tercihleri, çalan müzikler, ürünlere dokunma hissi ya da mağaza içinde kullanılan kokular, tüketici algısını yönlendiren başlıca faktörler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, dünya genelinde hızlı moda kavramının öncülerinden biri olarak kabul edilen Inditex Grubu, mağaza içi deneyimi zenginleştirmek ve tüketiciyle daha derin bir bağ kurmak amacıyla duyuşal pazarlamayı aktif şekilde kullanan markaların başında gelmektedir. Zara, Bershka, Pull&Bear ve Stradivarius gibi markalar aracılığıyla Türkiye pazarında da güçlü bir konum elde eden Inditex, mağaza içi düzenlemeden ambiyansa kadar pek çok alanda duyuşal unsurları stratejik biçimde uygulamaktadır.

Bu çalışma, Türkiye’de faaliyet gösteren Inditex markalarının mağaza içi duyuşal pazarlama uygulamalarını analiz ederek, bu uygulamaların tüketici deneyimi ve marka algısı üzerindeki etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, mevcut literatürün taranması yoluyla yürütülecek ve elde edilen bulgular, teorik çerçeve ile karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Böylelikle hem akademik dünyaya hem de uygulayıcılara duyuşal pazarlama konusunda kapsamlı bir perspektif sunulması hedeflenmektedir. Ayrıca, pazarlama faaliyetlerinin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda psikolojik ve duyuşal yönlerinin de dikkate alınması gerektiğine dair bütüncül bir bakış açısının gelişmesine katkı sağlanması beklenmektedir.

2. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

2.1. Araştırma Yöntemi

Bu araştırma, Türkiye’de faaliyet gösteren Inditex grubuna bağlı Zara, Bershka, Pull&Bear ve Stradivarius markalarının mağaza içi duyuşal pazarlama uygulamalarını incelemek amacıyla yürütülmüş nitel bir literatür taramasıdır. Çalışma kapsamında duyuşal pazarlama kavramı, tüketici davranışı, mağaza atmosferi ve marka deneyimi gibi temel başlıklar üzerinden ulusal ve uluslararası literatürdeki güncel çalışmalar analiz edilmiştir.

Veriler, başta DergiPark, Google Scholar, YÖK Tez Merkezi ve Vivat Academia gibi akademik platformlardan temin edilen makaleler, yüksek lisans tezleri ve sektörel raporlar aracılığıyla toplanmıştır. İncelenen kaynaklar arasında duyuşal pazarlamanın alt boyutlarına (görme, işitme, koklama, dokunma, tat) yönelik ölçekleme ve değerlendirme yapan sayısal çalışmalara da yer verilmiştir. Bu yöntem ile Inditex markalarının mağaza içi uygulamaları kuramsal ve ampirik bağlamda değerlendirilmiştir.

2.2. Bulgular

Duyuşal pazarlama, özellikle fiziksel mağazacılık alanında tüketici ile marka arasında duyuşal ve deneyimsel bir bağ kurmanın temel araçlarından biri haline gelmiştir. Inditex grubuna ait

markalar, bu stratejiyi başarıyla uygulayarak hem müşteri memnuniyetini hem de marka sadakatini artırmayı hedeflemektedir.

Aşağıdaki tablo, perakende sektörüne yönelik yapılan nicel bir çalışmada (Erciyes Üniversitesi, 2020) duyuşal pazarlama boyutlarının ortalama etki düzeylerini göstermektedir. Bu değerler, sektörde hangi duyuların daha yoğun biçimde kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir:

Duyu	Ortlama Puan ($\bar{x}$)	Standart Sapma (SS)
Görsel	4,02	0,62
İşitsel	4,03	0,63
Tat Alma	4,11	0,70
Koku	3,85	0,80
Dokunma	3,71	0,92

Tablo 1. Duyusal Pazarlama Etkileri – Alt Boyut Puanları (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 2020.)

Bu tabloya göre, özellikle görme ve işitme duyuları tüketici davranışlarını etkilemede yüksek puanlara sahiptir. Inditex mağazalarında da bu bulgulara paralel olarak görsel düzen ve işitsel atmosfer ön planda tutulmaktadır:

2.2.1 Görsel Unsurlar (Görme Duyusu)

Zara ve Stradivarius gibi markalarda sade, modern ve minimalist iç mimari anlayışı hâkimdir. Raf düzeni, renk paleti ve aydınlatma tercihleri; müşteride seçkinlik ve düzen hissi uyandırmak üzere kurgulanmıştır (Çelik & Demir, 2021). Özellikle Zara mağazalarının vitrin ve mağaza içi düzenlemeleri, sezona ve kampanyaya göre sık sık değiştirilerek tüketici ilgisi taze tutulmaktadır.

2.2.2 İşitsel Unsurlar (İşitme Duyusu)

Bershka ve Pull&Bear gibi genç hedef kitleye yönelik markalarda çalınan müzikler yüksek tempolu, enerjik ve dönemin popüler kültürüne uygun olacak şekilde seçilmektedir. Bu müziklerin tüketici alışveriş süresini uzattığı ve mağaza atmosferine olumlu katkı sağladığı çeşitli araştırmalarla da doğrulanmıştır (Yılmaz, 2022; Vázquez-Casielles et al., 2021).

2.2.3 Dokunsal Unsurlar (Dokunma Duyusu)

Ürünlerin açık teşhir sisteminde sunulması, tüketicilerin kumaşlara dokunarak kaliteyi deneyimlemesine olanak tanımaktadır. Bu durum, özellikle Zara ve Pull&Bear gibi ürün çeşitliliği fazla olan mağazalarda tüketicinin karar sürecini olumlu etkileyebilmektedir. Ayrıca prova kabinlerinin aydınlatması, askı tasarımları gibi detaylar da dokunsal deneyimi bütünlemektedir (Viva Academia, 2021).

2.2.4 Koku Unsurları (Koku Duyusu)

Zara, mağazalarında kendine özgü bir ortam kokusu kullanarak tüketicide hafızaya kazınan bir marka algısı yaratmaktadır. Bu sabit koku, hem mağaza atmosferini tamamlamakta hem de tüketicide pozitif çağrışımlar oluşturmaktadır. Erciyes Üniversitesi'nin (2020) çalışması da ortam kokusunun tüketici tercihlerinde belirleyici olduğunu göstermektedir.

2.2.5 Tat Duyusunun Dolaylı Kullanımı

Hazır giyim mağazalarında tat alma duyusu doğrudan kullanılmamakla birlikte, bazı Zara Home veya özel koleksiyon lansmanlarında ikram sunumlarına rastlanabilmektedir. Ancak bu uygulama sınırlı ve istisnai düzeyde olup, Inditex'in genel stratejisinde yaygın değildir.

Bu bulgular doğrultusunda, Inditex markalarının Türkiye pazarındaki duysal pazarlama stratejileri, hem literatürdeki bulgularla örtüşmekte hem de müşteri deneyimini bütünsel bir yapıda kurguladıklarını ortaya koymaktadır. Özellikle görsel ve işitsel uyaranların güçlü biçimde sunulması, markanın çağdaş ve dinamik imajına katkı sağlamaktadır.

3. SONUÇ

Günümüzün rekabetçi perakende ortamında, tüketiciyle güçlü ve kalıcı ilişkiler kurmanın yolu, ürünün ötesine geçerek bütüncül bir deneyim sunmaktan geçmektedir. Bu bağlamda duysal pazarlama, markaların sadece ürün değil, aynı zamanda bir yaşam tarzı ve atmosfer sunduğu anlayışıyla hareket etmelerine imkân tanıyan stratejik bir yaklaşımdır. Bu çalışmada, Türkiye'de faaliyet gösteren Inditex grubuna bağlı Zara, Bershka, Pull&Bear ve Stradivarius markalarının mağaza içi duysal pazarlama uygulamaları ele alınmış, bu uygulamaların tüketici deneyimi ve marka algısı üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

Araştırma kapsamında yapılan literatür taraması ve kaynak temelli analizler, Inditex markalarının özellikle görsel (aydınlatma, raf düzeni, mağaza tasarımı) ve işitsel (müzik seçimi, ses düzeyi) unsurları etkin şekilde kullandığını ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra dokunsal deneyimlerin (ürün teşhiri ve kumaş kalitesi) tüketici memnuniyetini artırdığı, kokunun ise marka ile duysal bağ kurma sürecine katkı sağladığı anlaşılmıştır. Her ne kadar tat alma duyusunun kullanımı hazır giyim sektöründe sınırlı olsa da, diğer duyular üzerinden kurulan deneyimsel bağ, tüketicinin mağaza içi algısını ve tekrar ziyaret eğilimini büyük ölçüde etkilemektedir.

Elde edilen bulgular, Inditex markalarının duysal pazarlamayı yalnızca bir yardımcı araç değil, mağaza deneyiminin temel taşı olarak gördüğünü göstermektedir. Bu durum, tüketicilerin alışveriş sürecinde daha uzun zaman geçirmelerine, markaya olan bağlılıklarının artmasına ve

olumlu bir marka imajı oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Özellikle Zara'nın sabit mağaza kokusu ya da Bershka'nın genç ve enerjik müşteri profiline uygun müzik seçimleri, duysal pazarlamanın ne denli stratejik biçimde planlandığını göstermektedir.

Bu araştırma, mevcut literatüre katkı sağlamanın yanı sıra, uygulayıcılar için de yol gösterici niteliktedir. Mağaza atmosferinin sadece fiziksel düzenlemelerden ibaret olmadığı, aksine duyular aracılığıyla yaratılan algının tüketici davranışlarını yönlendirme gücüne sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, gelecekteki araştırmaların özellikle nicel veri toplayarak farklı coğrafyalardaki Inditex uygulamalarını karşılaştırmalı biçimde incelemesi, daha derinlemesine sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Çelik, A., & Demir, G. (2021). Duyusal pazarlama uygulamalarının mağaza atmosferine etkisi: Hazır giyim sektörü üzerine bir değerlendirme. *Pazarlama ve Tüketici Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 45–63.
- Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (2020). Duyusal pazarlamanın tüketici davranışı üzerindeki etkileri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(38), 215–232.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1467188>
- Vázquez-Casielles, R., Suárez-Álvarez, L., & del Río-Lanza, A. B. (2021). The role of sensory marketing in enhancing customer experience in fashion retail. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 61, 102551. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2021.102551>
- Viva Academia. (2021). Analysis of sensory marketing in fashion stores: A case study of Zara and Bershka. *Vivat Academia*, 154(2), 1–23.
<https://www.vivatacademia.net/index.php/vivat/article/view/1392>
- Yılmaz, M. (2022). Duyusal pazarlamanın marka bağlılığına etkisi: Zara örneği. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Z KUŞAĞININ SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM DAVRANIŞLARININ SOSYO-KÜLTÜREL BELİRLEYİCİLERİ: KAVRAMSAL BİR İNCELEME²

Buket Didem ULU

Erciyes University, Faculty of Communication, Department of Public Relations and Publicity, 38280

Talas/Kayseri

ORCID: 0009-0009-2796-5623

PROF.DR. Mustafa KOÇER

Erciyes University, Faculty of Communication, Department of Public Relations and Publicity, 38280

Talas/Kayseri

ORCID: 0000-0002-7380-6684

ÖZET

Son yıllarda bireylerin ve toplumların çevresel, ekonomik ve sosyal kaynakları dengeli bir şekilde kullanmasına yönelik olarak ‘Sürdürülebilir tüketim’ kavramı ön plana çıkmıştır. Sürdürülebilir tüketim davranışlarında özellikle Z kuşağının tüketim davranışları sürdürülebilirlik hedeflerinin gerçekleştirilmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Dijital teknolojilerle iç içe büyüyen Z kuşağı, küresel çevre sorunlarına daha fazla maruz kalmış bir nesil olmasına rağmen, sahip oldukları sürdürülebilirlik farkındalığını tüketim davranışlarına yansıtma noktasında çeşitli zorluklar yaşamaktadır. Bu çalışmada sosyo kültürel tüketim alışkanlıklarının Z kuşağının üzerinde ki rolünün tespit edilmesi amaçlanmıştır. Literatürden yola çıkarak sosyal normlar, kültürün şekillendirdiği tüketim çeşitleri, dijitalleşme ve coğrafi kültürel dinamikler gibi faktörler ele alınmaktadır. Z kuşağının sürdürülebilir tüketim eğilimleri Pierre Bourdieu’nun habitus ve kültürel sermaye kavramları ile Ajzen’in Planlı Davranış Teorisi çerçevesinde analiz edilmiştir. Araştırmanın amacına uygun olarak saha çalışması yapılmadan sosyo- kültürel yapılar ve Z kuşağının davranış kalıpları doküman analiz yöntemi ile incelenmiştir. Akademik literatür taramasına Bourdieu ve Ajzen çerçevesinde yapılan çalışmalar incelenerek, sosyal medya içeriklerinde Z kuşağının tüketim trendlerini gösteren paylaşım ve kampanyalarla birlikte sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile teoriye dayalı içerik analizi yapılmıştır. Bu sayede araştırmaya kuramsal derinlik kazandırılmıştır. Sosyal medya pratiklerinin Z kuşağı üzerindeki etkileri anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın sonucunda Z kuşağının farkındalığının çevrenin desteği ile etkin tüketim davranışlarına dönüştürülebileceği ortaya çıkmıştır. Bulgular, Z kuşağının sürdürülebilirlik konusundaki yüksek farkındalığının, sosyo-kültürel çevrenin desteğiyle daha etkin tüketim davranışlarına

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir tüketim, Z kuşağı, Pierre Bourdieu, Ajzen

² Bu bildiri Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde yürütülen “Z Kuşağının Sürdürülebilir Tüketim Davranışlarının Ölçülmesi: Kayseri Örneği” başlıklı yüksek lisans tez çalışması kapsamında üretilmiştir.

THE SOCIO-CULTURAL DETERMINANTS OF GENERATION Z'S SUSTAINABLE CONSUMPTION BEHAVIORS: A CONCEPTUAL REVIEW

ABSTRACT

In recent years, the concept of 'Sustainable Consumption' has gained prominence as individuals and societies strive to use environmental, economic, and social resources in a balanced manner. In sustainable consumption behaviors, the consumption behaviors of Generation Z play a critical role in achieving sustainability goals. Growing up intertwined with digital technologies, Generation Z is a generation that has been more exposed to global environmental issues. However, they face various challenges in reflecting their sustainability awareness in consumption behaviors. This study aims to identify the role of socio-cultural consumption habits on Generation Z. Drawing from the literature, factors such as social norms, consumption types shaped by culture, digitalization, and geographical cultural dynamics are discussed. The sustainable consumption tendencies of Generation Z are analyzed within the framework of Pierre Bourdieu's concepts of habitus and cultural capital, as well as Ajzen's Theory of Planned Behavior. To achieve the research goal, without conducting a field study, socio-cultural structures and the behavioral patterns of Generation Z have been examined through document analysis. An academic literature review was conducted, examining studies based on Bourdieu and Ajzen, as well as content analysis of social media posts and campaigns that demonstrate Generation Z's consumption trends in alignment with sustainable development goals. This has added theoretical depth to the research. The impact of social media practices on Generation Z has been explored. The results indicate that Generation Z's awareness can be transformed into effective consumption behaviors with the support of the environment. The findings show that Generation Z's high awareness of sustainability can be turned into more effective consumption behaviors with the support of the socio-cultural environment. In conclusion, it is recommended that educational programs, social campaigns, and local government policies be developed to enhance Generation Z's sustainable consumption habits.

Keywords: Sustainability, Sustainable consumption, Generation Z, Pierre Bourdieu, Ajzen

KÜRESEL GÜÇ REKABETİNİN MİKRO YANSIMASI: KARADAĞ VE SİRBİSTAN'DA ÇİN'İN SESSİZ NÜFUZU

Dr. Rejhan RAHMAN

Harran University, International Relation, Şanlıurfa, Turkey

ORCID ID:0000-0002-7583-6887

Özet

Günümüz dünyasında büyük güçler arasındaki rekabet, yalnızca Pasifik veya Atlantik gibi küresel sahnelerde değil, Batı Balkanlar gibi görece küçük coğrafyalarda da belirgin şekilde hissedilmektedir. Karadağ ve Sırbistan, bu rekabetin en somut örneklerinin yaşandığı iki ülke olarak öne çıkmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti, özellikle son on yılda bu bölgeye farklı yollarla sızan bir aktör hâline gelmesine sebep oldu. Pekin'in adımlarını doğrudan bir meydan okuma olarak değil, yavaş yavaş, sessizce ve çoğu zaman ekonomik ortaklık maskesi altında ilerlettiğini görmek mümkündür. Çin'in yaklaşımının en dikkat çeken yanı, altyapı ve finansman üzerinden kurduğu bağlar; Karadağ'da Bar-Boljare otoyolu projesi, ülkenin ekonomisine can suyu sağlarken aynı zamanda ulusal gelirinin dörtte birine denk düşen bir borç yükü meydana getirmiştir. Bu durum, "borç diplomasisi" eleştirilerini beraberinde getirerek; Çin yalnızca yatırımlarıyla değil, Konfüçyüs Enstitüsü gibi kültürel araçlarla da yerel elitlere ulaşmış, kamuoyunda sempati yaratmasıyla işleri daha da karmaşık hale getirdi. Sırbistan'da tablo daha da ilginç hale gelerek Çin, yalnızca bir yatırımcı değil, devletin stratejik ortağı konumunda olduğu ifade edilebilir. Smederevo çelik fabrikası ve Bor madenlerindeki yatırımlar, ülke ekonomisinin temel sektörlerine doğrudan nüfuz sağlamasına olanak vermiştir. Belgrad-Budapeşte hızlı tren projesi, Sırbistan'ı Avrupa ticaret yollarına bağlayan stratejik bir halka hâline getirmektedir. Ayrıca Huawei gibi şirketlerin dijital altyapıya yaptığı yatırımlar, veri güvenliği ve bağımsızlık konularında tartışmalar daha da alevlendiği görülmektedir. Ancak tüm bu tartışmalara rağmen, Sırp halkının büyük bir kısmı Çin'i dost bir ülke olarak görmektedir. Bu gelişmeler, Batı Balkanlar'da güç dengelerini değiştirme potansiyeli taşımaktadır. Bu durum, ABD ve Avrupa Birliği, Pekin'in bu bölgedeki varlığını dikkatle izlemesine sebebiyet vermiş ve zaman zaman rahatsızlıklarını ifade etmektedirler. Rusya ise Sırbistan'daki etkisini kaybetmemek için Çin'le hem iş birliği hem de rekabet içinde hareket ettiği görülmektedir. Bu jeopolitik gerçeklik ise Karadağ ve Sırbistan'ın önünde önemli bir soru ile karşı karşıya bırakıyor; Çin'le kurdukları ilişkiler, uzun vadede bir kalkınma fırsatına mı dönüşecek, yoksa onları stratejik bir bağımlılığa mı sürükleyecek? Bu bildirinin odak noktası, tam da bu ikilemdir. Çin'in ekonomik fırsatlar sağlayan ama aynı zamanda siyasal ve stratejik riskler barındıran yaklaşımı, Batı Balkanlar'ın gelecekteki yönelimini belirleme potansiyeline sahip olabileceğini ifade etmektedir. Karadağ ve Sırbistan'ın bu süreci nasıl yöneteceği,

bölgenin istikrarı kadar, Avrupa'nın doğu sınırındaki güç dengelerini de muhakkak etkileyecektir.

Anahtar kelimeler: Karadağ ve Sırbistan, Çin Nüfuzu, Batı Balkanlar, Borç Diplomasisi, Yatırım, Küresel Güç Rekabeti.

THE MICRO REFLECTION OF GLOBAL POWER RIVALRY: CHINA'S SILENT INFLUENCE IN MONTENEGRO AND SERBIA

Abstract

In today's world, competition between major powers is not only visible on global stages such as the Pacific or the Atlantic. It can also be felt clearly in smaller regions like the Western Balkans. Montenegro and Serbia stand out as two countries where this rivalry is most evident. Over the past decade, the People's Republic of China has quietly become a growing actor in this region. Beijing's actions do not come across as open confrontation but rather as slow and steady steps, often hidden behind the image of economic partnership. China's strategy mainly relies on building connections through infrastructure and financing. In Montenegro, the Bar-Boljare highway project has given the country's economy a much-needed boost but has also created a debt burden equal to nearly a quarter of its national income. This has sparked criticism of so-called "debt diplomacy." China's role is not limited to money; cultural tools, such as the Confucius Institute, allow it to reach local elites and build public goodwill, which complicates the picture further. In Serbia, the situation is even more striking. China is not just seen as an investor but as a strategic partner for the state. Investments in the Smederevo steel plant and the Bor mines have given China direct influence over key sectors of the Serbian economy. The Belgrade-Budapest high-speed rail project is turning Serbia into a crucial link on Europe's trade routes. At the same time, companies like Huawei are heavily involved in Serbia's digital infrastructure, raising debates about data security and independence. Despite these debates, most Serbs continue to see China as a friendly country. These developments have the potential to reshape power balances in the Western Balkans. The United States and the European Union are watching China's growing presence closely and have voiced concerns on several occasions. Russia, meanwhile, works both with China and in competition with it to maintain its own influence, especially in Serbia. This geopolitical reality places Montenegro and Serbia before a pressing question: will their relations with China become a path to lasting development, or will they lead to deeper strategic dependency? This paper focuses on this dilemma. China's presence offers economic opportunities but also carries significant political and strategic risks. How Montenegro and Serbia choose to handle this relationship will not only affect the stability of the region but may also shape the balance of power along Europe's eastern frontier.

Keywords: Montenegro and Serbia, Chinese Influence, Western Balkans, Debt Diplomacy, Investment, Global Power Rivalry.

SIRBİSTAN'IN ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKASI: RUSYA İLİŞKİLERİ İLE AB SÜRECİ ARASINDAKİ DENGİ

Dr. Rejhan RAHMAN

Harran University, International Relation, Şanlıurfa, Turkey

ORCID ID:0000-0002-7583-6887

ÖZET

Sırbistan, Balkanlar'ın merkezinde hem tarih hem de coğrafya nedeniyle zor bir dış politika yürütmek zorunda kalmıştır. Ülke uzun süredir Avrupa Birliği'ne katılmak istiyor, ancak aynı zamanda Rusya ile tarihsel, kültürel ve stratejik bağlarını koparmak istemiyor. Bu ikili durum, Belgrad yönetiminin dış politikasını sürekli bir denge arayışı haline getiriyor. Sırbistan'ın Rusya'ya yakın durmasının en önemli nedenlerinden biri, iki ülke arasındaki ortak kimlik ve tarihsel bağlardır. Ortodoks Slav kültürü, yüzyıllardır iki halkı birbirine yakınlaştırıyor. Bunun yanında, Kosova meselesinde Rusya'nın sağladığı destek Sırbistan için hayati bir değer taşımaktadır. Moskova, Birleşmiş Milletler'de Kosova'nın tanınmasını engelleyerek Belgrad'a güçlü bir diplomatik koruma sağlamakta olduğunu fiilen göstermiştir. Bununla birlikte enerji alanındaki bağımlılık da ayrıca bu yakınlığı pekiştiriyor; Sırbistan'ın doğal gazının neredeyse tamamı Rusya'dan geliyor. Sırbistan için AB, ekonomik ve siyasi açıdan önemli bir hedef olarak güncelliğini korumaktadır. AB üyelik süreci 2012'de adaylık başvurusu ile başladı, fakat hukukun üstünlüğü, basın özgürlüğü ve Kosova ile ilişkilerin düzeltilmesi konularındaki yavaş ilerleme müzakereleri zorlaştırmaktadır. AB, Sırbistan'dan Rusya'ya karşı yaptırımlara katılmasını ve dış politikasını Birlik ile uyumlu hale getirmesini istiyor. Ancak Belgrad, bu baskılara tam olarak boyun eğmek istemiyor. Cumhurbaşkanı Aleksandar Vučić, ülkenin askeri tarafsızlığını korumaya çalışmakta ve AB'den ekonomik destek alırken, Rusya'dan enerji ve diplomatik destek görmeye devam etmektedir. Üstelik diğer yandan Çin ile de giderek artan bir iş birliği söz de gözlerden kaçmamaktadır. Bu çok yönlü yaklaşım, kısa vadede Sırbistan'a manevra alanı kazandırmamasına karşın Ukrayna savaşı sonrası Batı'nın daha sert tavır alması, bu alanı daraltmaktadır. Sırbistan'ın gelecekte hangi yöne yöneleceği, büyük ölçüde iç siyasetin ve kamuoyunun tutumuna bağlı olduğunu ifade edebiliriz. Ülkede halkın bir kısmı AB'ye sıcak bakarken, milliyetçi kesim Rusya'yı vazgeçilmez bir dost olarak görüyor. Eğer Belgrad gerçekten AB üyesi olmak istiyorsa, Rusya ile ilişkilerini yeniden tanımlamak ve dış politikasında daha net bir tercih yapmak zorunda kalacaktır. Aksi halde, çok kutuplu dünya düzeninde belirsizlik içinde kalma riski artacak ve Sırbistan'ın bu karmaşık denge politikası, yalnızca kendi geleceği için değil, aynı zamanda Balkanlar'ın istikrarı ve Avrupa'nın enerji güvenliği için de kritik bir önem taşıdığının altı çizilmesi gerekmektedir. Özetle çalışmamızda; Sırbistan'ın dış politikasının Avrupa Birliği üyelik süreci ile Rusya ilişkileri

arasında nasıl bir denge kurduğunu açıklamak ve bu stratejinin ülkenin geleceği ile bölgesel dengeler açısından ne anlama geldiğini ortaya koymaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Sırbistan dış politikası, Avrupa Birliği üyelik süreci, Rusya ile ilişkiler, Kosova meselesi, Enerji bağımlılığı, Jeopolitik denge.

SERBIA'S MULTI-DIMENSIONAL FOREIGN POLICY: BALANCING RELATIONS WITH RUSSIA AND THE EU ACCESSION PROCESS

Abstract

Serbia, located in the heart of the Balkans, has long been forced to navigate a challenging foreign policy shaped by both history and geography. The country has been seeking membership in the European Union for many years, yet it does not wish to cut its historical, cultural, and strategic ties with Russia. This dual reality places Belgrade in a constant search for balance in its foreign policy. One of the main reasons for Serbia's closeness to Russia is the shared identity and historical connection between the two nations. Orthodox Slavic culture has brought their peoples closer for centuries. In addition, Russia's support over the Kosovo issue carries vital importance for Serbia. Moscow has shown this by blocking Kosovo's recognition at the United Nations, providing Belgrade with strong diplomatic backing. Energy dependence further strengthens these ties, as almost all of Serbia's natural gas comes from Russia. For Serbia, the European Union remains an important economic and political goal. The country applied for EU membership in 2012, but slow progress on the rule of law, press freedom, and normalization of relations with Kosovo has complicated the negotiations. The EU also expects Serbia to join sanctions against Russia and align its foreign policy with the Union. Belgrade, however, is reluctant to fully comply with these demands. President Aleksandar Vučić continues to defend Serbia's military neutrality. While receiving economic support from the EU, Serbia also relies on Russia for energy and diplomatic backing. At the same time, its cooperation with China has been steadily growing. This multi-directional approach has offered Serbia some room for maneuver in the short term. Yet, after the war in Ukraine, the West's tougher stance has begun to narrow this space. Serbia's future direction will largely depend on domestic politics and public opinion. While some of the population favors the EU, nationalist groups see Russia as an essential ally. If Belgrade truly aims to join the EU, it will need to redefine its ties with Russia and make a clearer choice in its foreign policy. Otherwise, it risks remaining in a state of uncertainty within the shifting global order. This complex balancing act is significant not only for Serbia's future but also for the stability of the Balkans and the energy security of Europe. In summary, this study aims to explain how Serbia balances its EU

accession process with its relations with Russia and to assess what this strategy means for the country's future and for regional dynamics.

Keywords: Serbia foreign policy, European Union accession, relations with Russia, Kosovo issue, energy dependence, geopolitical balance.

TÜRKİYE’DE YUMURTA PARAZİTOİTİ, *TELENOMUS BUSSEOLAE* (HYMENOPTERA: SCELIONIDAE) İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

Derya BALİ

Dicle Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü, TR 21280 Diyarbakır
Dicle University, Faculty of Agriculture, Department of Plant Protection, TR 21280 Diyarbakır
ORCID: 0009-0004-7764-6202

Ahmet BAYRAM

Dicle Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü, TR 21280 Diyarbakır
Dicle University, Faculty of Agriculture, Department of Plant Protection, TR 21280 Diyarbakır
ORCID: 0000-0003-4532-3527

ÖZET

Türkiye’de mısırın en önemli zararlıları arasında yer alan mısır koçankurdu, *Sesamia nonagrioides* (Lefebvre) (Lepidoptera: Noctuidae) ve bu zararlının en etkili doğal düşmanı olan yumurta parazitoiti *Telenomus busseolae* Gahan (Hymenoptera: Scelionidae) ile ilgili yürütülmüş çalışmalar derlenmiştir. *Telenomus busseolae*, *S. nonagrioides*’in yumurtalarına özelleşmiş bir parazitoittir ve ülkemiz mısır ekili alanlarında bu zararlının biyolojik mücadelesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışma, ülkemizde *Telenomus busseolae*’nin biyolojik özellikleri, farklı bölgelerdeki yayılışı, parazitlenme oranları ve etkinliği üzerine yapılmış araştırmaları derleyerek, parazitoitin biyolojik mücadelede kullanılabilme potansiyeline dair önemli bilgiler sunmaktadır. Ayrıca, parazitoitin depolama olanakları ve insektisitlerle birlikte kullanılmasına yönelik olarak yürütülmüş ekotoksikolojik çalışmalar da ele alınmıştır. Mevcut çalışmalar, *Telenomus busseolae*’nin etkili bir biyolojik mücadele etmeni olduğunu ancak çevresel koşullar ve pestisit kullanımının dikkatle izlenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: *Sesamia nonagrioides*, *Telenomus busseolae*, Biyolojik mücadele, Yumurta parazitoiti, Ekotoksikoloji

RESEARCH ON THE EGG PARASITOID *TELENOMUS BUSSEOLAE* (HYMENOPTERA: SCELIONIDAE) IN TURKEY

ABSTRACT

The Mediterranean corn borer, *Sesamia nonagrioides* (Lefebvre) (Lepidoptera: Noctuidae), is one of the most significant pests of maize in Turkey, and its most effective natural enemy is the egg parasitoid *Telenomus busseolae* Gahan (Hymenoptera: Scelionidae). *Telenomus busseolae* is a specialist parasitoid of *S. nonagrioides* eggs and plays a crucial role in the biological control of this pest in maize-growing areas in Turkey. This study compiles research on the biological characteristics, distribution across different regions, parasitism rates, and effectiveness of *Telenomus busseolae*. The study also provides valuable information regarding the potential of using this parasitoid in biological control programs. Furthermore, the storage possibilities of the parasitoid and the results of ecotoxicological studies on its use in combination with

insecticides are discussed. Previous studies have demonstrated that *Telenomus busseolae* is an effective biological control agent, but emphasize the importance of carefully monitoring environmental conditions and pesticide usage.

Keywords: *Sesamia nonagrioides*, *Telenomus busseolae*, Biological control, Egg parasitoid, Ecotoxicology

1. GİRİŞ

Mısır ülkemizde yetiştirilen en önemli bitkilerinden biridir. Mısır ekim alanı, gerek ekonomik getirisinin yüksek olması ve diğer kültür bitkilerine göre daha az insan işgücü gerektirmesi gerekse ikinci ürün olarak yetiştirilebilmesi gibi nedenlerden dolayı hızla artmaktadır. Mısır sap kurdu, *Sesamia nonagrioides* (Lefebvre) (Lepidoptera: Noctuidae), Akdeniz ülkelerinde mısırın önemli bir multivoltin zararlısıdır (Tsitsipis, 1988, Alexandri ve Tsitsipis, 1990).

Türkiye’de mısır verimini etkileyen birçok önemli zararlı bulunmaktadır. Bunlar arasında en önemlileri şunlardır: Mısır koçan kurdu (*Sesamia nonagrioides* Lefebvre) (Lepidoptera: Noctuidae), Mısır kurdu (*Ostrinia nubilalis* Hübner), Benekli gövde kurdu (*Chilo partellus* (Swinhoe, 1885)) (Lepidoptera: Crambidae), *Spodoptera exigua* ve *Mythimna loreyi* (Lepidoptera: Noctuidae) (Bayram ve Tonga, 2016). Bu zararlılardan *S. nonagrioides*, Akdeniz’e kıyısı olan ülkelerde ve Afrika kıtasının büyük bölümünde mısır bitkisinde önemli verim kayıplarına yol açmaktadır (Tsitsipis 1988, Alexandri ve Tsitsipis 1990, Sétamou ve Schulthess, 1995, Bayram ve Tonga, 2016). Türkiye’de 3-5 döl verebilen *Sesamia nonagrioides* mısır bitkisinin kök hariç bütün kısımlarında beslenerek zarar vermekte olup tahrip olan kısımlarda fungal etmenlerin bulaşması sonucu fumonisin oluşmaktadır (Tsitsipis 1988, Alexandri and Tsitsipis 1990, Kayapınar ve Kornoşor 1990, Sertkaya 1993, Sertkaya 1999, Avantaggiato ve ark. 2003, Bayram ve ark. 2007). Ülkemizde *S. nonagrioides*’in en etkili doğal düşmanı olarak *T. busseolae* tespit edilmiştir. Bu tür *Sesamia* spp ve *Busseola* spp türlerine özelleşmiş, evrim sürecinde dorso-ventral olarak yassılaşılarak mısır ve diğer konukçu bitkilere gizli ve saklı olarak konulmuş konukçu yumurtalarını parazitleyebilme yeteneğindedir. Parazitoit *Sesamia* spp orijini olan Afrika ülkeleri yanı sıra, Avrupa kıtasında ülkemiz ve Yunanistan’da tespit edilmiştir. Diğer Avrupa ülkelerinde varlığı bilinmemektedir (Alexandrie & Tsitsipis, 1990; Kayapınar ve Kornoşor, 1990; Kornoşor ve ark., 1992). Mısırdaki en yüksek zarar potansiyeline sahip olan *Sesamia* spp. biyolojik mücadelesinde en yaygın ve etkili doğal düşman türü olan *Telenomus busseolae* ile ilgili ülkemizde yapılmış olan çalışmaların derlenmesi amaçlanmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu derleme, *T. busseolae* ile ilgili ülkemizde yürütülmüş lisansüstü tezler, ulusal ve uluslararası kongre bildirileri ile makaleler temel alınarak oluşturulmuştur. Konuyla ilgili önceki çalışmalar, Ulusal Tez Merkezi, ulusal ve uluslararası kongrelere ait web siteleri ile Web of Science veri tabanı taranarak elde edilen çalışmaların derlenmesiyle oluşturulmuştur.

3. *Telenomus busseolae*'nin Konukçuları ve Tanınması

Telenomus busseolae'nin günümüze kadar tespit edilmiş konukçuları Lepidoptera takımının Noctuidae familyasına bağlı *Sesamia botenaphaga* Tams&Bowden, *S. calamistis* Hampson, *S. cretica* Lederer, *S. inferens* (Walker), *S. nonagrioides* (Lefebvre) ve *Busseola fusca* (Fuller) cinsleri içerisinde yer alan türlerin yanısıra Pyralidae (Lepidoptera) familyasına *Coniesta ignefusalis* (Hampson). Ülkemizde de mısırdaki zararlı *Sesamia nonagrioides* ve *S. cretica* türlerinin yumurtalarından *Telenomus busseolae* türü elde edilmiştir. Elde edilen yumurta parazitoit türünün teşhisi Dr. Andrew Polaszek tarafından yapılmıştır.

Telenomus busseolae türüne öncelikle *Platytenomus* cinsi içerisinde yer verilmiş (Nixon, 1935) sonrasında Johnson (1988) tarafından *Telenomus* cinsi içinde sınıflandırılmıştır. *Telenomus busseolae* orijini olan Afrotropikal bölgede bir tür kompleksi olarak bilinmektedir. Bu tür kompleksi *Telenomus busseolae*, *T. isis*, *T. nagarajae* ve *T. sesamia* türlerini içerdiği bildirilmektedir. Bu tür kompleksi Polaszek ve ark., (1993) tarafından erkek aedeagus ve erkek ve dişi anten yapısı gibi ayırtedici kriterler baz alınarak tür ayrımlarını içeren tanı anahtarları oluşturulmuştur. Buna göre Erkek parazitoit genital organında (aedeagus), merkezi bir uzantısı mevcuttur, parmak benzeri yapılar (digit) büyük olup, aedeagal lobun uzunluğunun yarısından çok daha uzun olup, uç kısmı düzleşmiştir. Anten segmentlerinden F1-F3 (Flagellum) hafifçe genişlemiş, sarı renkte olup, geri kalan daha koyu flagellomerlerle kontrast oluşturur. Antennal radikül (Antenin scapusunun bağlı olduğu yapı) kısa olup, scapus uzunluğunun 1/3'ünden daha kısadır. Dişi antenin radikülü kısa olup, scapus uzunluğunun 1/3'ünden daha kısadır (Polaszek ve ark., 1993).

4. *Telenomus busseolae*'nin Ülkemizdeki Yayılışı ve Biyoetkinliği ile İlgili Çalışmalar

Telenomus (Platytenomus) busseolae Akdeniz Bölgesinde ikinci ürün mısır alanlarında ilk kez Kayapınar ve Kornoşor (1990) tarafından tespit edilmiştir. Bu türün Akdeniz Bölgesi'nde, Aksu-Antalya'dan Hatay Samandağ'a kadar uzanan yaklaşık 800 km'lik rota üzerinde yapılan en geniş çaplı yayılış alanı tespit çalışmasında (Kornoşor ve ark., 1992), türün kıyı şeridindeki etkinliği ile ilgili olarak toplam 40 örnekleme gerçekleştirilmiştir. Bu örnekleme sonuçlarında, *T. busseolae* tarafından en düşük doğal parazitlenme oranı %67.66 ile

Hatay Merkez’de, en yüksek parazitleme oranı ise %100 ile Anamur-Kaledıran’da belirlenmiştir. Kıyı şeridindeki sörvey çalışmasında elde edilen toplam 280 yumurta paketinin %54.28’inin %100 parazitli olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, bu 280 yumurta paketinde yer alan toplam 14.527 yumurtanın parazitlenme oranı ise %82.54 olarak bildirilmiştir. Yine aynı çalışmada (Kornoşor ve ark., 1992), 1. Alt Bölge olarak gruplandırılan Kozan, Kadirli, Ceyhan, Osmaniye ve Düziçi ilçelerinden toplam 26 alan örneklenmiş ve 33.047 yumurta içeren 508 yumurta paketi elde edilmiştir. Bu yumurta paketleri arasında %100 parazitli yumurta paketi oranı %15.35, toplam yumurtaların ise %67.73’ü parazitli olarak tespit edilmiştir. İkinci bölge olarak gruplandırılan Yüreğir alt bölgesinde farklı tarihlerde toplam 11 tarladan örnekleme yapılmış ve 92.355 yumurta içeren 989 yumurta paketi elde edildiği bildirilmiştir. Toplanan 989 yumurta paketinin %12.74’ü tam parazitli, toplam yumurtaların ise %50.36’sı parazitli olarak tespit edilmiştir. Mersin ili mısır alanlarını içeren 3. Alt Bölge olarak belirtilen alanlarda toplam 10 mısır alanı örneklenmiş ve 20.052 yumurta içeren toplam 250 *S. nonagrioides* yumurta paketi elde edilmiştir. Bu paketlerin %22’si *T. busseolae* tarafından tam parazitlenmiş, toplam parazitlenme oranı ise %68.47 olarak tespit edilmiştir. Adana Balcalı’da, *Sesamia nonagrioides*’in *T. busseolae* tarafından doğal parazitleme ve popülasyon değişiminin yer aldığı aynı çalışmanın bu bölümünde, 1990 yılında 22.972 yumurta içeren toplam 313 yumurta paketinin %17.57’si tam parazitli, toplam parazitleme oranı ise %55.04 olarak gerçekleşmiştir. Parazitleme oranının %27.91 ile %68.98 arasında dalgalandığı bildirilmiştir (Kornoşor ve ark., 1992).

Sertkaya (1993), 1991-1993 yılları arasında Çukurova Bölgesini 3 alt bölgeye ayırarak yürütmüş olduğu yüksek lisans tezi çalışması kapsamında, I. Alt Bölge’den (Mersin ili, ilçeleri ve köyleri) 780 yumurta paketi elde etmiş bu paketlerden %16.79 tamamen parazitli, ve toplanan 57704 yumurtanın %62.81’nin *T. busseolae* tarafından parazitlenmiş olduğu tespit etmiştir. İkinci alt bölgede (Karataş ve Yüreğir ilçelerinin köyleri) 54.595 yumurta içeren 700 yumurta paketi toplanmış ve bu paketlerin 61’inin tamamen (%8.71), toplanan tüm yumurtaların ise %33.15’inin parazitlendiğini bildirmiştir. Çalışmada III. alt bölgede (Kozan, Ceyhan, İmamoğlu, Düziçi ve köyleri) toplam 138607 *S. nonagrioides* yumurtası içeren 1846 yumurta paketinin %12.78’i tamamen parazitli, toplam parazitlenme oranı ise %49.37 olarak gerçekleştiğini bildirmişlerdir. Araştırmanın yürütüldüğü 1992 yılında, I., II ve III alt bölgelerde toplam yumurtalardaki parazitlenme oranları sırasıyla; %52.16, 29.58, 38.63 olarak bildirilmiştir.

Akdeniz Bölgesinde 1992 ve 1994 yıllarında yürütülen diğer bir çalışmada ise *Telenomus busseolae*'nin *S. nonagrioides* yumurtalarındaki doğal etkinliği ise Adana'da sırasıyla %88.75, %82.69 ve Mersin'de ise %68.49, %72.13 olarak belirlenmiştir (Güllü ve Şimşek, 1996).

Çukurova Bölgesi'nde 1994, 1995 ve 1996 yıllarında yürütülen bir doktora araştırmasında, I (Mersin-Tarsus köyleri), II (Karataş ilçesi köyleri) ve III (Kadirli, Kozan, Ceyhan ilçelerine ait köyler) alt bölgeleri olarak belirlenen lokasyonlardaki mısır alanlarında *T. busseolae*'nin *S. nonagrioides* yumurtalarındaki doğal parazitlenme etkinliği araştırılmıştır. Birinci alt bölgede 1994, 1995 ve 1996 yıllarında doğal parazitlenme oranları sırasıyla %43.48, %38.81 ve %47.49 olarak tespit edilmiş, II ve III alt bölgelerde ise sırasıyla doğal parazitlenme oranları %27.74, %24.93, %19.09 ve %55.57, %43.77 ve %49.81 olarak saptanmıştır (Sertkaya, 1999).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinde (Batman, Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa) 2018-2020 yılları arasında yürütülen bir doktora araştırmasında, birinci ve ikinci ürün mısır alanlarında *Telenomus busseolae*'nin *Sesamia nonagrioides* yumurtalarındaki doğal etkinlik incelenmiştir. Araştırmanın ilk yılı olan 2018'de, parazitoitin doğal parazitlenme etkinliğinin %56.2 ile %90.8 arasında değiştiği bildirilmiştir. Çalışmanın yürütüldüğü 2019 ve 2020 yıllarında ise, *T. busseolae*'nin doğal etkinliği sırasıyla %60.0 ile %95.8 ve %17.4 ile %96.9 arasında değişiklik gösterdiği bildirilmiştir (Tonğa, 2021).

5. *Telenomus busseolae*'nin Biyolojik Özellikleri ve Biyolojik Mücadelede Kullanılma potansiyeli

Farklı sıcaklıklar (20, 25, 30 ve 35±1 °C) ile %65±10 orantılı nemde yapılan bir çalışmada, yumurta parazitoiti *Telenomus busseolae*'nin, *Sesamia nonagrioides* yumurtalarındaki biyolojik özellikleri ve yaşam tablosu incelenmiştir. Çalışmada, *T. busseolae* dişi bireylerinin ömrü sırasıyla 12.1, 10.2, 9.2 ve 3.9 gün olarak belirlenmiştir. *T. busseolae* erginlerinin ömrü boyunca sırasıyla toplam 65.7, 84.5 ve 94.4 yumurta parazitlediği tespit edilmiştir; ancak 35±1 °C sıcaklıkta hiçbir parazitlenme gerçekleşmediği ve ergin öncesi gelişme olmadığı bildirilmiştir. Ayrıca, *T. busseolae*'nin *S. nonagrioides* yumurtalarında sıcaklıklara göre net üreme gücü (R_0) sırasıyla 23.20, 44.56 ve 54.95 dişi/dişi, kalıtsal üreme yeteneği (r_m) ise sırasıyla 0.088, 0.172 ve 0.301 dişi/dişi/gün olarak belirlenmiştir. Parazitoitin ortalama döl süresi ise sıcaklıklara göre sırasıyla 35.48, 22.38 ve 13.44 gün olarak tespit edilmiştir. *T. busseolae*'nin üretimi için en uygun sıcaklığın 30±1 °C olduğu belirtilmiştir (Sertkaya ve Kornoşor, 2003).

Bayram ve ark. (2004), gizli ve saklı konukçu yumurtalarını bulma yeteneğinde olan *Telenomus busseolae* Gahan (Hymenoptera: Scelionidae) farklı konukçu yoğunluklarında (4, 8, 16, 32, 64 ve 128 yumurta) yumurta koyma düzeni içerisinde yavrularının eşey dağılımını nasıl belirlediği araştırılmıştır. *T. busseolae*'nin yavrularının eşey dizilimin yumurtalarını kümeler halinde bırakan konukçulara özelleşmiş diğer parazitoitlere benzer şekilde düzenlediği ve yersel çiftleşme rekabet modeline uygun hareket ettiği tespit edilmiştir. Yumurta paketinde yumurta sayısı arttıkça, oluşturulan popülasyonda erkek oranının azaldığı ve daha büyük yumurta paketlerinde (64 ve 128 yumurta) yumurta koyma dizinin sonuna doğru erkek eşey taşıyan yumurta koyduğu tespit edilmiştir. Eşey dizilimde önce erkek stratejisinin geçerli olduğu, başlangıçta daha yüksek oranda erkek yavru oluşturulduğu ve bunun yumurta paketi büyüklüğüne bağlı olarak değişim gösterdiği tespit edilmiştir.

Telenomus busseolae'nin *Sesamia* spp. biyolojik mücadelesinde kullanılma potansiyelini araştırmak amacıyla, parazitoitin pupa ve erginlerinin düşük sıcaklıklarda depolanmasının incelendiği çalışmada, farklı yaşlardaki (9, 11, 13 ve 15 günlük) *T. busseolae* pupaları üç farklı sıcaklıkta (4, 8, 12 ± 1 °C) ve yedi farklı depolama süresinde (1, 2, 4, 6, 8, 10 ve 12 hafta) depolanmıştır. Çalışmada, depolama süresinin, farklı yaşlarda depolanan parazitoitlerin parazitli yumurtalardan ergin çıkışı üzerinde önemli bir olumsuz etkisi olduğu belirlenmiştir. *T. busseolae* pupa döneminde 4 ve 8 ± 1 °C'de 4 hafta saklanabilirken, 12 ± 1 °C'de sadece 2 hafta depolanabileceği tespit edilmiştir. Ayrıca, çıkan parazitoitlerin konukçu yumurtalarını parazitleme etkinliğinin azaldığı ve parazitoitin F1 dölünün cinsiyet oranının depolama süresinin uzunluğuna bağlı olarak erkek oranının arttırdığı gözlemlenmiştir. Aynı çalışmada, ergin *T. busseolae*'nin iki farklı sıcaklıkta (8 ve 12 ± 1 °C) ve altı farklı depolama süresinde (1, 2, 4, 8, 12 ve 16 hafta) yapılan denemelerde, parazitoitin hayatta kalma oranı ve parazitleme yüzdesinin, depolama süresinin uzamasıyla doğrusal bir şekilde azaldığı bildirilmiştir. Parazitoitlerin 8 hafta veya daha uzun süre depolanması durumunda, daha kısa süre depolanan parazitoitlere göre daha az yumurta parazitledikleri tespit edilmiştir. *T. busseolae* erginleri için en ideal depolama sıcaklığının 12 ± 1 °C olduğu bildirilmiştir (Bayram ve ark., 2005).

7. *Telenomus busseolae* ile ilgili yapılan Ekotoksikolojik Çalışmalar

Bayram ve ark. (2010a), *Telenomus busseolae*'nin *Sesamia nonagrioides*'in mücadelesinde sentetik pyretroidlerin olası entegrasyonunu araştırmak amacıyla yapılan bu çalışmada yaygın olarak kullanılan iki sentetik pyretroid olan Deltamethrin (Decis Jet 15 EC) ve Cyfluthrin (Bayteroid 5 EC) parazitoite yan etkileri araştırılmıştır. Her iki insektisit parazitoitin ergin dönemi için letal konsantrasyonlar (LC_{25}) hesaplanmış ve konukçu bulma davranışında rol

oynayan kairomonal ipuçlarına davranışsal tepkileri ve bazı biyolojik parametrelerine subletal etkileri araştırılmıştır. Cyfluthrin (LC_{25}) maruz bırakılan parazitoid dişileri, insektisit uygulaması yapılmayan dişilere göre önemli ölçüde daha az yumurta parazitlemiş ancak parazitledikleri yumurtalardan parazitoitlerin çıkış yüzdesi ve eşey oranı insektisitlerden etkilenmemiştir. Deltamethrin (LC_{25}) uygulamasına maruz kalan parazitoitlerin parazitleme yüzdesi ve bunların eşey oranında önemli olumsuz bir etki tespit edilmemiştir. Her iki insektisit uygulaması da (LC_{25}) parazitoitlerin ömrünü kısalttığı tespit edilmiştir. Her iki insektisit (LC_{25}) parazitoit için uzun mesafe kairomonu görevi olarak rol oynayan *S. nonagrioides*'in eşey feromonuna davranışsal tepkileri Y tüp olfaktometrede araştırılmıştır. Cyfluthrin (LC_{25}) maruz bırakılan parazitoitler konukçu feromonuna yanıt vermemiş, Deltamethrin (LC_{25}) uygulaması yapılan dişiler ise insektisit uygulaması yapılmayan dişilere (kontrol) benzer şekilde tepki vermiştir. Ayrıca, parazitoit için kısa mesafeli kairomonu olarak rol oynayan çiftleşmemiş dişi *S. nonagrioides* abdominal pullarını içeren açık bir alan denemelerinde, pyretroitlerin parazitoitlerin bu alanda durma davranışı tepkileri araştırılmış ve bu davranışın süresi ve bu alandaki doğrusal hızları arasında önemli bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir.

Bayram ve ark. (2010b), yaygın olarak kullanılan iki pyrethroid deltametrin ve cyfluthrin, farklı ergin öncesi biyolojik dönemlerde maruz kalan *T. busseolae*'ye letal ve subletal konsantrasyonlarının, çıkış oranı, üreme gücü, yaşam süresi ve yavru eşey oranı üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. En yüksek ve en düşük test edilen insektisit konsantrasyonlarının (Cyfluthrin için 3.0 ve 0.375 ml l^{-1} , Deltametrin için 0.5 ve 0.0625 ml l^{-1}) parazitoitin pupa evresine uygulanması sonrası parazitoitlerin yaşam parametrelerini araştırmışlardır. İnsektisitlerin bu dozlarına 8 günlük pupa döneminde maruz kalıp çıkış yapan parazitoitlerin kalıtsal üreme kapasitesi (rm), ömrü boyunca parazitlediği toplam yumurta sayısı ve net üreme gücü (R_0) Cyfluthrin'in önerilen tarla dozu tarafından olumsuz etkilenmiştir. Ancak, ömür uzunluğu, ovipozisyon süresi ve yavru eşey oranı her iki insektisit uygulamasından etkilenmemiştir. Subletal konsantrasyonlara maruz kalan parazitoit dişilerinin çiftleşmemiş konukçu (*S. nonagrioides*) abdominal pullarına verdikleri tepkiler açık alan arena denemeleri ile araştırılmıştır. Cyfluthrin uygulaması parazitoitin konukçu pulları içeren alandaki kalma süresi ve doğrusal hızını değiştirmiştir, bunun aksine deltametrin'in olumsuz bir etkide bulunmadığı bildirilmiştir. Araştırmacılar, insektisitlerin letal etkilerinin yanı sıra, hedef olmayan organizmalar üzerine subletal etkilerinin araştırılmasının gerekliliğini ortaya koymuşlardır.

Tonga ve Bayram (2024), laboratuvar koşullarında, farklı ergin öncesi dönemlerde (genç larva, olgun larva ve pupa) farklı etki mekanizmalarına sahip insektisitlerin (chlorantraniliprole,

Imidacloprid, indoxacarb, Lambda Cyhalothrin, lufenuron, malathion ve thiamethoxam + Lambda Cyhalothrin) farklı dozlarına (önerilen tarla dozu, T, T/2, T/4, T/8 ve kontrol) maruz bırakılan *Telenomus busseolae*'nin ergin çıkış oranlarını incelemiştir. İnsektisit uygulamalarının ardından çıkış yapmayı başaran dişi parazitoitlerin üreme güçleri, sonraki dölün ergin çıkış oranı ve eşey oranları (dişi birey) araştırılmıştır. Bu bağlamda, insektisit uygulanan parazitoitlerin ergin çıkış oranları ve üreme güçleri, sonraki neslin ergin çıkış oranı ve eşey oranları, uygulanan insektisit türüne, dozajına ve ergin öncesi döneme göre farklılık göstermiştir. Tüm insektisit konsantrasyonları, parazitoit çıkış oranını azaltmış; pupa evresi, en duyarlı evre olarak belirlenmiştir. Ancak, Lambda Cyhalothrin'in ergin öncesi dönem ve dozlara bağlı olarak değişen etkileri, Imidacloprid'in ergin öncesi dönemlerden bağımsız etkileri hariç tutulduğunda, diğer tüm evreler benzer şekilde etkilenmiştir. İnsektisitler, en az bir konsantrasyonda, parazitoitlerin parazitlenme yeteneğini olumsuz yönde etkilemiş, fakat bu etki, ergin öncesi dönemler açısından düzenli bir etki göstermemiştir. İnsektisitlere maruz kaldıktan sonra çıkış yapan parazitoitler arasında, Imidacloprid'e maruz kalan bireylerin dişi yavru sayısında azalma ve malathion'a maruz kalan bireylerin çıkış oranlarında düşüş tespit edilmiştir. Diğer insektisitler ise F1 dölünde anlamlı bir farklılığa neden olmamıştır.

KAYNAKLAR

- Alexandri, M. P., & Tsitsipis, J. A. (1990). Influence of the egg parasitoid *Platytenomus busseolae* [Hym.: Scelionidae] on the population of *Sesamia nonagrioides* [Lep.: Noctuidae] in central Greece. *Entomophaga*, 35(1), 61-70.
- Bayram, A., Ozcan, H., & Kornosor, S. (2005). Effect of cold storage on the performance of *Telenomus busseolae* Gahan (Hymenoptera: Scelionidae), an egg parasitoid of *Sesamia nonagrioides* (Lefebvre) (Lepidoptera: Noctuidae). *Biological Control*, 35(1), 68-77.
- Bayram, A., Salerno, G., Conti, E., Wajnberg, E., Bin, F., & Kornoşor, S. (2004). Sex allocation in *Telenomus busseolae*, a solitary parasitoid of concealed eggs: the influence of host patch size. *Entomologia Experimentalis et Applicata*, 111(2), 141-149.
- Bayram, A., Gültekin, A., Bruce, T. J., & Gezan, S. (2007). Factors associated with mortality of the overwintering generation of *Sesamia nonagrioides* under field conditions. *Phytoparasitica*, 35(5), 490-506.
- Bayram, A., Salerno, G., Onofri, A., & Conti, E. (2010a). Sub-lethal effects of two pyrethroids on biological parameters and behavioral responses to host cues in the egg parasitoid *Telenomus busseolae*. *Biological Control*, 53(2), 153-160.
- Bayram, A., Salerno, G., Onofri, A., & Conti, E. (2010b). Lethal and sublethal effects of preimaginal treatments with two pyrethroids on the life history of the egg parasitoid *Telenomus busseolae*. *BioControl*, 55(6), 697-710.
- Bayram, A., Tonga, A. 2016. First report of *Chilo partellus* in Turkey, a new invasive maize pest for Europe. *Journal of Applied Entomology*, 140(3): 236-240.
- Güllü, M., Şimşek, N. 1996. Doğu Akdeniz bölgesi'nde Mısır koçankurdu, *Sesamia nonagrioides* Lefebvre (Lep.: Noctuidae) ve Mısırkurdu, *Ostrinia nubilalis* Hbn. (Lep.: Pyralidae)'nın yumurta parazitoitleri üzerinde araştırmalar, Türkiye 3. Entomoloji Kongresi, Ankara, 214-227.
- Johnson, N. F. (1988). Species of Australian Telenominae (Hymenoptera: Scelionidae) of AP Dodd and AA Girault.

- Kayapınar, A., ve S. Kornoşor, S., 1990. Mısır kurtlarının doğal düşmanları ve biyolojik savaşta kullanılma olanakları. Çevre Biyolojisi Sempozyumu, 17-19 Ekim, Ankara.
- Kornoşor, S., Kayapınar, A., & Sertkaya, E. (1992). Akdeniz Bölgesi'nde yumurta parazitoiti, *Platytenomus busseolae* Gahan (Hym.: Scelionidae)'nin *Sesamia nonagrioides* Lef.(Lep.: Noctuidae)'in popülasyonuna etkisi ve yayılış alanının belirlenmesi. *Türk. Entomol. Derg.*, 16(4), 217-226.
- Nixon, G. E. J. (1935). A revision of the African Telenominae (Proctotrupoidea, fam. Scelionidae). *Transactions of the Royal Entomological Society of London*, 83(1), 73-103.
- Polaszek, A., Ubeku, J. A., & Bosque-Perez, N. A. (1993). Taxonomy of the *Telenomus busseolae* species-complex (Hymenoptera: Scelionidae) egg parasitoids of cereal stem borers (Lepidoptera: Noctuidae, Pyralidae). *Bulletin of Entomological Research*, 83(2), 221-226.
- Polaszek, A., Ubeku, J. A., & Bosque-Perez, N. A. (1993). Taxonomy of the *Telenomus busseolae* species-complex (Hymenoptera: Scelionidae) egg parasitoids of cereal stem borers (Lepidoptera: Noctuidae, Pyralidae). *Bulletin of Entomological Research*, 83(2), 221-226.
- Sertkaya, E. 1999. Çukurova'da Mısır Koçankurdu, *Sesamia nonagrioides* Lefebvre (Lepidoptera, Noctuidae)'in doğal düşmanlarının saptanması ve yumurta parazitoidleri *Platytenomus busseolae* (Gahan) (Hymenoptera, Scelionidae) ve *Trichogramma evanescens* Westwood (Hymenoptera, Trichogrammatidae) ile arasındaki ilişkilerin araştırılması. Doktora Tezi, Ç.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, No: 494, Adana, 90 s.
- Sertkaya, E., 1993. Çukurova'da Mısır Bitkisinde Zararlı Mısır Koçan Kurdu *Sesamia nonagrioides* Lefebvre (Lepidoptera, Noctuidae)'in Biyolojisi, Popülasyon Gelişmesi ve doğal Düşmanları. Yüksek Lisans Tezi, Ç.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, No: 672, Adana, 65 s.
- Sertkaya, E., & Kornoşor, S. (2003). Yumurta parazitoiti, *Telenomus busseolae* (Gahan)(Hym., Scelionidae)'nin *Sesamia nonagrioides* Lef.(Lep., Noctuidae) yumurtalarında bazı biyolojik özellikleri. *Turkish Journal of Entomology*, 27(3), 231-239.
- Sétamou, M., Schulthess, F. 1995. The influence of egg parasitoids belonging to the *Telenomus busseolae* (Hymenoptera: Scelionidae) species complex on *Sesamia calamistis* (Lepidoptera: Noctuidae) populations in maize fields in southern Benin. *Biocontrol Science and Technology*, 5(1): 69-82.
- Tong, A., & Bayram, A. (2024). Lethal and sublethal effects of various insecticides on the immature stages of the solitary egg parasitoid, *Telenomus busseolae*. *Journal of Asia-Pacific Entomology*, 27(2), 102258.
- Tsitsipis, J.A. 1988. The corn stalk borer, *Sesamia nonagrioides*: forecasting, crop-loss assessment and pest management. In: Cavalloro R, Sunderland KD (eds) Integrated crop protection in cereals. Balkema/Rotterdam/Brookfield, 171-177.

**BİTKİ PATOJEN BAKTERİLERİNİN TANISINDA MALDI-TOF MS:
POTANSİYEL, SINIRLILIKLAR VE GELECEK PERSPEKTİFLERİ****Serkan BAYMAN**

Dicle University, Faculty of Agriculture, Department of Plant Protection, 21180 Sur, Diyarbakır

ORCID: 0000-0002-4573-8688**ÖZET**

Bitki patojen bakterileri, küresel gıda güvenliği ve tarımsal üretimde önemli kayıplara neden olan kritik biyotik stres faktörleridir. Geleneksel teşhis yöntemleri, fenotipik özelliklere ve kültürleme süreçlerine dayansa da, bu yaklaşımlar zaman alıcıdır ve sahada hızlı karar alma süreçlerini desteklemekte yetersiz kalmaktadır. Matriks Destekli Lazer Desorpsiyon/İyonizasyon-Zaman Uçuşu Kütle Spektrometresi (MALDI-TOF MS), protein profillerine dayalı hızlı ve yüksek doğruluklu tanı kapasitesiyle bu sınırlamaları aşan yenilikçi bir teknoloji olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışmada, MALDI-TOF MS'in bitki patojenlerinin tanısındaki uygulamaları, avantajları ve sınırlılıkları kapsamlı bir literatür taramasıyla değerlendirilmiştir. Sonuçlar, yöntemin doğrudan bitki dokularından analiz yapabilme yeteneği, düşük maliyet ve kısa analiz süresi gibi avantajlara sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, referans veritabanlarının sınırlılığı, örnek hazırlamada standardizasyon eksiklikleri ve yüksek cihaz maliyetleri önemli kısıtlar arasında yer almaktadır. Gelecekte, bölgesel izolatları kapsayan veritabanlarının genişletilmesi ve taşınabilir cihazların geliştirilmesi, yöntemin sahada uygulanabilirliğini artırabilir. MALDI-TOF MS, bitki sağlığı yönetiminde hızlı karar alma süreçlerine katkı sağlayarak tarımsal kayıpların azaltılmasına ve gıda güvenliğinin güçlendirilmesine önemli bir potansiyele sahiptir.

Anahtar Kelimeler: MALDI-TOF MS, Bitki patojeni bakteriler, Hızlı tanı, Kütle spektrometrisi

**MALDI-TOF MS IN THE DIAGNOSIS OF PLANT PATHOGENIC BACTERIA:
POTENTIALS, LIMITATIONS, AND FUTURE PERSPECTIVES
ABSTRACT**

Plant pathogenic bacteria are critical biotic stress factors causing significant losses in global food security and agricultural production. Traditional diagnostic methods, based on phenotypic characteristics and culturing processes, are time-consuming and insufficient to support rapid decision-making in field conditions. Matrix-Assisted Laser Desorption/Ionization Time-of-Flight Mass Spectrometry (MALDI-TOF MS) has emerged as an innovative technology that overcomes these limitations with its rapid and highly accurate diagnostic capacity based on protein profiling. This study comprehensively reviews the applications, advantages, and limitations of MALDI-TOF MS in the diagnosis of plant pathogens. The findings highlight its ability to directly analyze plant tissues, low cost, and short analysis time as notable advantages.

However, limitations such as restricted reference databases, lack of standardization in sample preparation, and high equipment costs remain significant challenges. Future improvements, including the expansion of regional isolate databases and the development of portable devices, may enhance the field applicability of this method. MALDI-TOF MS holds considerable potential to contribute to plant health management by supporting rapid decision-making, reducing agricultural losses, and strengthening food security.

Keywords: MALDI-TOF MS, Plant pathogenic bacteria, Rapid diagnosis, Mass spectrometry

1. GİRİŞ

Tarımda sürdürülebilir üretimin karşısındaki en önemli engellerden biri, bitkilerin çeşitli biyotik stres faktörlerine karşı savunmasızlığıdır. Özellikle bakteriyel patojenler, pek çok tarımsal üründe verim ve kalite kayıplarına neden olarak hem yerel hem de küresel ölçekte ciddi ekonomik zararlara yol açmaktadır (Mansfield ve ark., 2012; Jones ve ark., 2021). Küreselleşme, gelişmiş ulaşım ağları ve iklim değişikliğinin etkisiyle bu patojenlerin yayılım hızı artmış; bu durum, daha güçlü ve hızlı tanı tekniklerine olan ihtiyacı gündeme getirmiştir (Fletcher ve ark., 2019).

Bitki hastalıklarının teşhisinde geleneksel yöntemler, çoğunlukla patojenin fenotipik özellikleri ve hastalık belirtilerine dayanır. Ancak, farklı patojenlerin benzer semptomlara yol açabilmesi, bu yaklaşımların doğruluğunu sınırlamakta ve tanıda yanlış yönlendirmelere neden olabilmektedir (Fahy ve Persley, 1983; Ward ve ark., 2004). Ayrıca kültür ve biyokimyasal testler gibi klasik tanı yöntemleri zaman alıcıdır ve özellikle saha koşullarında hızlı karar alma süreçlerine yeterince destek sağlayamamaktadır (Louws ve ark., 1999).

Son yıllarda moleküler biyoteknolojideki ilerlemeler, bu sınırlamaları aşmaya yönelik güçlü alternatifler sunmuştur. Özellikle Polimeraz Zincir Reaksiyonu (PCR) ve türevleri, patojenlerin hızlı ve hassas bir şekilde tespit edilmesini sağlayarak bitki patolojisi alanında önemli bir dönüşüm yaratmıştır (Venbrux ve ark., 2023). Bununla birlikte, yeni nesil teknolojiler arasında öne çıkan kütle spektrometri (MS) tabanlı yaklaşımlar; analiz süresinin kısalığı, düşük maliyet ve yüksek özgüllük gibi avantajlarıyla dikkat çekmektedir (Singhal ve ark., 2015). MALDI-TOF MS (Matriks Destekli Lazer Desorpsiyon/İyonizasyon-Zaman Uçuşu Kütle Spektrometrisi), özellikle bakteriyel izolatların protein profillerine dayanarak tür ve alt tür düzeyinde ayırım yapabilme kapasitesi sayesinde hem klinik hem de bitki patolojisi uygulamalarında giderek artan bir ilgi görmektedir (Clark ve ark., 2013; Sauget ve ark., 2017).

Bu çalışmada, bitki patojen bakterilerin tanısında kütle spektrometri tekniklerinin mevcut ve potansiyel uygulamaları ele alınmakta; güncel literatür ışığında bu yöntemlerin

avantajları, karşılaşılan zorluklar ve gelecekteki araştırmalara yön verecek perspektifler tartışılmaktadır. Çalışmanın temel amacı, kütle spektrometri teknolojilerinin bitki patojenlerinin teşhisinde klasik yöntemlere alternatif olarak sunduğu fırsatları değerlendirmek ve bu alanda hızlı, hassas ve saha uygulanabilir tanı protokollerinin geliştirilmesine katkı sağlayacak bilimsel bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışma, bitki patojen bakterilerinin tanısında kütle spektrometri (MS) tekniklerinin mevcut ve potansiyel uygulamalarını değerlendiren bir derlemedir. Literatür taraması, PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) yönergeleri temel alınarak sistematik bir şekilde planlanmış ve yürütülmüştür (Page ve ark., 2021).

Araştırma kapsamında, PubMed, Web of Science, Scopus ve Google Scholar veri tabanlarında 2010–2024 yılları arasında yayımlanmış çalışmalar incelenmiştir. Taramada “MALDI-TOF MS”, “plant pathogenic bacteria”, “mass spectrometry in plant pathology”, “bacterial disease diagnosis”, “molecular diagnostic techniques” ve “bacterial plant pathogens identification” gibi anahtar kelimeler ve bunların Boolean operatörleri (AND, OR) kullanılmıştır (Chandler ve ark., 2019).

Dahil edilme kriterleri; hakemli dergilerde yayımlanmış olması, kütle spektrometri tekniklerinin bitki patojen bakterilerin teşhisinde kullanımını içermesi ve İngilizce veya Türkçe dillerinde yayımlanmış olmasıdır. Yorumlayıcı derlemeler, konferans bildirileri ve tam metnine ulaşılamayan çalışmalar çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Ön değerlendirmede 162 çalışma belirlenmiş ve tam metin incelemesi sonucunda 74 çalışma analize dahil edilmiştir.

Veri analizi sırasında, MS tekniklerinin bitki patolojisindeki kullanım alanları, avantajları, sınırlılıkları ve PCR gibi klasik yöntemlerle karşılaştırmaları detaylandırılmış; ayrıca saha uygulamaları ve teknolojinin gelecekteki potansiyeli de değerlendirilmiştir (Clark ve ark., 2013; Singhal ve ark., 2015; Sauget ve ark., 2017).

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1. MALDI-TOF MS’in Bitki Patojenlerinin Tanısındaki Temel Yeri

Bitki hastalıklarının hızlı ve doğru teşhisi, küresel gıda güvenliği ve tarımsal sürdürülebilirlik açısından kritik öneme sahiptir. Geleneksel teşhis yöntemleri, çoğunlukla fenotipik özellikler ve kültürlenme tekniklerine dayanmakta olup; bu yöntemler, zaman alıcı olmaları ve benzer semptomların farklı patojenler tarafından oluşturulabilmesi nedeniyle sınırlı tanısal kesinlik sunmaktadır (Bayman ve Kavak, 2022). Bu eksiklikler, tarımsal sistemlerde

hastalıkların erken teşhisi için daha hızlı, hassas ve maliyet etkin teknolojilere olan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Son yıllarda, Matriks Destekli Lazer Desorpsiyon/İyonizasyon-Zaman Uçuşu Kütle Spektrometrisi (MALDI-TOF MS), mikroorganizma tanımlamasında devrim niteliğinde bir teknoloji olarak öne çıkmıştır. Bakteriyel izolatların protein profillerini analiz ederek hızlı ve güvenilir tür tanımlaması sağlayan bu yöntem, hem klinik hem de bitki patolojisi uygulamalarında yaygın olarak ilgi görmektedir. Sauer ve ark. (2008), çalışmalarında MALDI-TOF MS'in klasik fenotipik yöntemlere kıyasla tanı süresini önemli ölçüde kısalttığını ve geniş protein veritabanları ile doğruluk oranlarının arttığını belirtmiştir.

Güncel araştırmalar da bu teknolojinin potansiyelini desteklemektedir. Šalplachta ve ark. (2015), bitki dokularından izole edilen *Pectobacterium* ve *Dickeya* türlerinde MALDI-TOF MS kullanımının yüksek doğruluk oranları sağladığını ve latent enfeksiyonların semptomlardan önce tespit edilebildiğini rapor etmiştir. Benzer şekilde, Ahmad ve ark. (2012) tarafından yürütülen bir çalışma, MALDI-TOF MS'in bitki dokularındaki patojenlerin tanısında PCR tabanlı tekniklerle kombinasyonunun, özgüllük ve hassasiyeti artıran hibrit bir tanı protokolü sunduğunu göstermiştir.

Sonuç olarak, MALDI-TOF MS teknolojisi, bitki patojenlerinin hızlı, güvenilir ve maliyet etkin teşhisinde önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, bu teknolojinin daha geniş çapta uygulanabilmesi için bitki patojenlerine özgü protein veritabanlarının zenginleştirilmesi ve uluslararası düzeyde standart analiz protokollerinin geliştirilmesi gerekmektedir (Shree ve ark., 2024).

3.2. Veritabanı Genişliği ve Tanı Doğruluğu

MALDI-TOF MS teknolojisinin bitki patojenlerinin tanısındaki etkinliği, büyük ölçüde kullanılan referans veritabanlarının kapsamı ve kalitesine bağlıdır. Klinik mikrobiyolojide yüksek başarı gösteren bu teknoloji, bitki patolojisi alanında ise henüz gelişim aşamasındadır. Özellikle alt tür düzeyinde ayırt edicilik sağlamak için geniş spektrum verilerine ihtiyaç duyulmaktadır (Karadaşlı ve Kavak, 2024).

Son yıllarda bitki patojenlerine özgü spektrumların referans veritabanlarına entegre edilmesi yönünde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Örneğin, Hausdorf ve ark. (2013), taze sebze ve meyvelerden izole edilen bakterilerin protein profillerini veritabanlarına ekleyerek gıda kaynaklı kontaminasyonların izlenmesinde tanı doğruluğunu artırmıştır. Bu yaklaşım, özellikle hızlı tanıya ihtiyaç duyulan epidemiyolojik izleme sistemlerinde kritik bir avantaj sunmaktadır.

Buna karşın, veritabanlarının küresel ölçekte standartlaştırılması hâlâ önemli bir zorluktur. Liu ve ark. (2022), mevcut veritabanlarının çoğunlukla Avrupa ve Kuzey Amerika kökenli izolatlarla dayandığını ve bunun Asya ile Afrika'daki bitki patojenlerinin tanısında eksiklikler yarattığını vurgulamaktadır. Bu nedenle, bölgesel spesifik veritabanlarının oluşturulması önerilmektedir.

Ayrıca, büyük ölçekli bir çalışmada, MALDI-TOF MS spektrumları üzerinde makine öğrenmesi yöntemleri uygulanarak tür düzeyinde yüksek doğruluk sağlanmış; ancak alt tür ve ırk düzeyinde performansın düştüğü bildirilmiştir (Mortier ve ark., 2021).

Sonuç olarak, MALDI-TOF MS'in bitki patojenlerinin tanısında tam potansiyeline ulaşabilmesi için veritabanlarının çeşitlendirilmesi ve çevresel örneklerle ait spektrumların daha fazla dahil edilmesi gerekmektedir (Popović ve ark., 2017).

3.3. Doğrudan Bitki Dokularından Tanımlama

Bitki patojenlerinin teşhisinde geleneksel yöntemler, genellikle patojenin izole edilmesini ve laboratuvar ortamında kültüre alınmasını gerektirir. Ancak bu süreç, zaman alıcı olması ve bazı patojenlerin in vitro koşullarda kültüre edilememesi nedeniyle önemli sınırlılıklar barındırır. Bu bağlamda, DeMarco ve Burnham (2014), MALDI-TOF MS teknolojisinin kültüre gerek kalmadan doğrudan çevresel örneklerden veya bitki dokularından tanı yapabilme kapasitesinin bu sınırlamaları aşmada önemli bir avantaj sunduğunu belirtmiştir.

Benzer şekilde, Eddabra ve ark. (2012), Agadir ve Morocco'dan alınan bitki örneklerinden doğrudan izole ettikleri *Vibrio* türlerinin, MALDI-TOF MS kullanılarak doğru bir şekilde tanımlanabildiğini göstermiştir. Çalışmada, geleneksel PFGE yönteminin bazı izolatlarda yetersiz kaldığı durumlarda, MALDI-TOF MS'in daha üstün bir alternatif sunduğu vurgulanmıştır.

Ziegler ve ark. (2012) ise *Rhizobia* türlerinin baklagil nodüllerinden kültür gerektirmeden hızlıca tanımlanabileceğini rapor etmiş ve bu yöntemin saha koşullarında hızlı karar verme süreçlerinde kritik rol oynayabileceğini ifade etmiştir.

Ayrıca, Ernst ve ark. (2015), bitki dokularındaki metabolitlerin ve mikrobiyal kontaminantların analizinde MALDI-TOF MS'in yalnızca bitki patojenlerinin değil, aynı zamanda bitkinin kendi metabolik profillerinin değerlendirilmesinde de kullanılabileceğini ortaya koymuştur.

Son olarak, Weiss ve ark. (2019), MALDI-TOF MS'in bitki dokularındaki latent enfeksiyonların tespitinde spesifik PCR ile kombine edildiğinde tanı hassasiyetini önemli

ölçüde artırdığını bildirmiştir. Bu yöntem, özellikle karantina gerektiren patojenlerin erken tespitinde kritik bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, MALDI-TOF MS'in doğrudan bitki dokularından tanımlama kapasitesi, tarımsal üretim zincirlerinde hızlı karar alma süreçlerine katkı sağlayan güçlü bir araçtır. Bu avantaj, özellikle saha temelli uygulamalar ve çevresel izleme çalışmaları açısından büyük önem taşımaktadır.

3.4. MALDI-TOF MS ve Geleneksel Yöntemlerin Karşılaştırılması

Bitki patojenlerinin teşhisinde uzun süredir kullanılan fenotipik ve biyokimyasal yöntemler, çoğu zaman yüksek düzeyde uzmanlık gerektiren ve sonuç almak için günler süren işlemleri içermektedir. Ayrıca, benzer semptomların farklı patojenler tarafından oluşturulabilmesi, bu yöntemlerin tanısal kesinliğini sınırlamaktadır (Ward ve ark., 2004). Buna karşılık, MALDI-TOF MS teknolojisi hızlı analiz süresi, yüksek özgüllüğü ve maliyet etkinliği ile bu zorlukları aşmak için güçlü bir alternatif olarak öne çıkmaktadır.

Sanchez-Juanes ve ark. (2013), *Bradyrhizobium* türlerinin tanımlanmasında MALDI-TOF MS'in rrs gen dizilemesi ve ITS analizlerine kıyasla daha hızlı ve doğru sonuçlar verdiğini göstermiştir. Araştırmacılar, yöntemin filogenetik olarak yakın türler arasında bile yüksek ayırım gücüne sahip olduğunu ve tarımsal uygulamalarda önemli bir potansiyel taşıdığını vurgulamıştır.

Benzer şekilde, Stets ve ark. (2013), buğday köklerinden izole edilen bakteriyel türlerin çeşitliliğini belirlemek için kullandıkları MALDI-TOF MS'in, 16S rRNA gen dizilimiyle yüksek derecede uyumlu sonuçlar verdiğini ve bazı durumlarda daha yüksek ayırt edicilik sağladığını rapor etmiştir. Bu bulgu, MALDI-TOF MS'in klasik dizileme yöntemlerine göre tür ve alt tür düzeyinde üstün bir çözünürlük sunduğunu göstermektedir.

Hadi ve ark. (2023), taze meyve ve sebzelerin yüzeyinde bulunan fırsatçı patojenleri izlemek için MALDI-TOF MS kullanmış ve yöntemin, kültür tabanlı tekniklere kıyasla tanı süresini önemli ölçüde kısalttığını, ayrıca aynı anda birden fazla patojeni doğru bir şekilde saptayabildiğini belirtmiştir.

Ayrıca, Kaleta ve ark. (2011), MALDI-TOF MS'in PCR temelli moleküler yöntemlerle benzer doğruluk sağladığını, fakat örnek hazırlığının daha basit ve analiz süresinin belirgin şekilde daha kısa olması nedeniyle özellikle tarımsal karantina uygulamalarında ve salgınların hızlı kontrolünde önemli avantajlar sunduğunu rapor etmiştir.

Sonuç olarak, mevcut bulgular, MALDI-TOF MS'in yalnızca hız ve maliyet avantajları ile değil; aynı zamanda tanısal doğruluk ve sahada uygulanabilirlik bakımından da geleneksel

yöntemlere güçlü bir alternatif olduğunu ortaya koymaktadır. Bu teknoloji, bitki patojenlerinin erken tespiti ve epidemiyolojik izleme programlarında önemli bir değer taşımaktadır.

3.5. Çevresel ve Tarımsal Uygulamalarda MALDI-TOF MS

Tarımsal sistemler ve çevresel örnekler, yüksek mikrobiyal çeşitlilik ve potansiyel patojen varlığı nedeniyle oldukça karmaşık bir yapı sergilemektedir. Bu durum, gıda güvenliği ve bitki sağlığının korunmasında hızlı ve hassas tanı yöntemlerine olan ihtiyacı ön plana çıkarmaktadır. MALDI-TOF MS teknolojisi, çevresel örneklerde ve tarımsal sistemlerde mikrobiyal çeşitliliğin belirlenmesinde, geleneksel kültür temelli yöntemlere kıyasla önemli avantajlar sunmaktadır.

Strejcek ve ark. (2018), taze ürün yüzeylerinden izole edilen bakteri örneklerini whole-cell MALDI-TOF MS ile analiz ederek, belirli *E. coli* ve *Salmonella* suşlarının hızlı ve doğru tanısının mümkün olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmacılar, bu yöntemin taze ürün tedarik zincirindeki kritik kontrol noktalarında uygulanabilirliğine dikkat çekmiştir.

Benzer şekilde, Werner ve ark. (2012), süt sığırcılığı çiftliklerinden alınan mastitis ile ilişkili çevresel örneklerde MALDI-TOF MS'i kullanmış ve özellikle *Enterococcus faecalis* ile *E. faecium* gibi patojenlerin hızlı ve doğru şekilde tanımlandığını rapor etmiştir. Çalışma, yöntemin tarımsal uygulama noktalarında da oldukça etkili olabileceğini vurgulamaktadır.

Surányi ve ark. (2023), tarım alanlarından alınan sulama suyu örneklerinde MALDI-TOF MS kullanımına odaklanmış ve bu yöntemin çevresel örneklerdeki karmaşık mikrobiyal topluluklardan hedef patojenlerin hızlı tespitine olanak tanıdığını bildirmiştir. Çalışma, erken uyarı sistemleri için önemli bir araç olarak MALDI-TOF MS'in potansiyelini ortaya koymuştur.

Ayrıca, Tarfeen ve ark. (2022), çevresel mikrobiyal çeşitliliğin izlenmesinde MALDI-TOF MS'in saha koşullarında uygulanabilirliğini ve düşük maliyet avantajını değerlendirmiştir. Araştırmacılar, yöntemin çevresel patojen yükünün yönetiminde kritik bir araç olabileceğini vurgulamıştır.

Sonuç olarak, çevresel ve tarımsal sistemlerde MALDI-TOF MS'in uygulanabilirliği; hız, doğruluk ve çok yönlülüğüyle öne çıkmakta ve bu teknoloji bitki sağlığı yönetimi ile gıda güvenliği açısından güçlü bir tanı aracı olarak değerlendirilmektedir.

3.6. MALDI-TOF MS'in Sınırlılıkları ve Gelecekteki Perspektifler

MALDI-TOF MS, bitki patojenlerinin teşhisinde hız ve doğruluk açısından önemli bir yenilik olmasına rağmen, bazı sınırlamalar barındırmaktadır. Referans veritabanlarının hâlâ sınırlı kapsama sahip olması, özellikle nadir veya yeni ortaya çıkan patojenlerin tespitinde

yanılma riskini artırmaktadır. Örneğin, yeni oluşturulan bir MALDI-TOF MS veritabanı 264 tür içerse de, ticari veritabanlarının çoğunlukla klinik izolatlarla odaklandığı ve çevresel ya da bitki patojenleri için yeterince spektrum sağlamadığı bildirilmiştir (Lasch ve ark., 2025).

Ayrıca, örnek hazırlama süreçlerinde standardizasyon eksikliği, farklı ekstraksiyon protokollerinin protein spektrumlarının kalitesini etkileyerek tutarlı sonuçların elde edilmesini zorlaştırmaktadır. Çevresel örneklerdeki çoklu mikrobiyal topluluklar ise spektral analizlerin yorumlanmasını daha karmaşık hale getirmektedir (Topić Popović ve ark., 2023).

Bunun yanı sıra, yüksek cihaz maliyeti ve bakım gereksinimleri, özellikle küçük ölçekli tarım işletmeleri için önemli bir engel oluşturmaktadır. Ancak, son yıllarda geliştirilen taşınabilir MALDI-TOF cihazları ve mini kütle spektrometreleri, saha koşullarında uygulanabilirlik açısından umut verici bir potansiyele sahiptir. Bu tür cihazlar, yerinde tanı imkanı sunarak erken uyarı sistemlerinin etkinliğini artırabilir (Smith ve ark., 2024).

4. SONUÇLAR

Bu çalışma, MALDI-TOF MS teknolojisinin bitki patojenlerinin teşhisinde hız, doğruluk ve maliyet açısından sunduğu avantajları kapsamlı bir şekilde ortaya koymuştur. Geleneksel kültürleme ve biyokimyasal testlere kıyasla daha kısa sürede güvenilir sonuçlar verebilmesi, özellikle saha koşullarında ve zamanın kritik olduğu durumlarda önemli bir avantaj sağlamaktadır. Doğrudan bitki dokularından analiz yapılabilmesi ise, kültürü zor veya zaman alıcı olan patojenlerin tanımlanmasında çığır açıcı bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Veritabanı kapsamı ve kalitesinin tanısal performansa etkisi, küresel ölçekte standardizasyon ihtiyacını vurgulamaktadır. Bölgesel izolatları kapsayan geniş veri tabanlarının geliştirilmesi, farklı coğrafyalarda karşılaşılan bitki patojenlerinin daha doğru tanımlanmasına olanak sağlayacaktır. Ayrıca, yapay zeka ve makine öğrenimi tabanlı veri analizlerinin entegrasyonu, yöntemin hassasiyet ve özgüllüğünü artırarak saha koşullarında bile etkin kullanımını mümkün kılabilir.

Teknolojinin yaygınlaşmasının önündeki başlıca engeller; referans veritabanlarının sınırlılığı, örnek hazırlama protokollerindeki standardizasyon eksiklikleri ve cihaz maliyetleridir. Bu zorlukların aşılması, multidisipliner iş birlikleri, bölgesel veri toplama çalışmaları ve taşınabilir cihazların geliştirilmesi ile mümkün olabilir.

Sonuç olarak, MALDI-TOF MS, bitki sağlığı yönetiminde hızlı karar alma süreçlerini destekleyerek tarımsal üretim zincirinde kayıpların azaltılmasına ve gıda güvenliğinin güçlendirilmesine katkıda bulunabilecek güçlü bir tanı aracı olarak öne çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

- Ahmad, F., Babalola, O. O., Tak, H. I. (2012). Potential of MALDI-TOF mass spectrometry as a rapid detection technique in plant pathology: identification of plant-associated microorganisms. *Analytical and Bioanalytical Chemistry*, 404(4), 1247-1255.
- Bayman, S., Kavak, H. (2022). Profiling of non-pathogenic bacterial population by MALDI-TOF mass spectrometry in stone fruits. *International Journal of Agriculture Environment and Food Sciences*, 6(2), 220-225.
- Chandler, J., Cumpston, M., Li, T., Page, M. J., Welch, V. J. H. W. (2019). Cochrane handbook for systematic reviews of interventions. *Hoboken: Wiley*, 4(1002), 14651858.
- Clark, A. E., Kaleta, E. J., Arora, A., Wolk, D. M. (2013). Matrix-assisted laser desorption ionization–time of flight mass spectrometry: a fundamental shift in the routine practice of clinical microbiology. *Clinical Microbiology Reviews*, 36(1), e00012-22.
<https://doi.org/10.1128/CMR.00012-22>
- DeMarco, M. L., Burnham, C. A. D. (2014). Diafiltration MALDI-TOF mass spectrometry method for culture-independent detection and identification of pathogens directly from urine specimens. *American Journal of Clinical Pathology*, 141(2), 204-212.
- Eddabra, R., Scheftel, J. M., Prévost, G., Meunier, O., Mimouni, R. (2012). MALDI-TOF mass spectrometry analysis and molecular typing by pulsed-field gel electrophoresis of environmental *Vibrio* isolates. *Moroccan Journal of Biology*, 12(8-9).
- Ernst, M., Silva, D. B., Silva, R., Monge, M., Semir, J., Vencio, R. Z., Lopes, N. P. (2015). A metabolomic protocol for plant systematics by matrix-assisted laser-desorption/ionization time-of flight mass spectrometry. *Analytica chimica acta*, 859, 46-58.
- Fahy, P. C., Persley, G. J. (1983). *Plant Bacterial Diseases: A Diagnostic Guide*. Academic Press. Sydney, Australia. pp, 159-161.
- Fletcher, J., Bender, C., Budowle, B., Cobb, W.T., Gold, S.E., Ishimaru, C.A., Luster, D., Melcher, U., Murch, R., Scherm, H., Seem, R. C., Sherwood, J. L., Sobral, B. W., Tolin, S.A. (2006). Plant pathogen forensics: capabilities, needs, and recommendations. *Microbiology and Molecular Biology Reviews*, 73(3), 450-471.
- Hadi, J., Rapp, D., Dhawan, S., Gupta, S. K., Gupta, T. B., Brightwell, G. (2023). Molecular detection and characterization of foodborne bacteria: Recent progresses and remaining challenges. *Comprehensive Reviews in Food Science and Food Safety*, 22(3), 2433-2464.
- Hausdorf, L., Mundt, K., Winzer, M., Cordes, C., Fröhling, A., Schlüter, O., Klocke, M. (2013). Characterization of the cultivable microbial community in a spinach-processing plant using MALDI-TOF MS. *Food microbiology*, 34(2), 406-411.
- Higgins, J. P. T., Thomas, J., Chandler, J., Cumpston, M., Li, T., Page, M. J., Welch, V. A. (2019). *Cochrane Handbook for Systematic Reviews of Interventions*. John Wiley & Sons.
- Jones, J. D. G., Witek, K., Verweij, W., Jupe, F., Cooke, D., Dorling, S., Tomlinson, L., Smoker, M., Perkins, S., Foster, S. (2021). Elevating crop disease resistance with cloned genes. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 376(1822), 20200397.
<https://doi.org/10.1098/rstb.2020.0397>
- Kaleta, E. J., Clark, A. E., Cherkaoui, A., Wysocki, V. H., Ingram, E. L., Schrenzel, J., Wolk, D. M. (2011). Comparative analysis of PCR–electrospray ionization/mass spectrometry (MS) and MALDI-TOF/MS for the identification of bacteria and yeast from positive blood culture bottles. *Clinical chemistry*, 57(7), 1057-1067.
- Karadaşlı, A., Kavak, H. (2024). Identification of cotton non-pathogenic fungal agent isolates based on morphological and MALDI-TOF mass spectrometry method. *Turkish Journal of Agricultural and Natural Sciences*, 11(4), 1161-1167.
- Lasch, P., Beyer, W., Bosch, A., Borriß, R., Drevinek, M., Dupke, S., Ehling-Schulz, M., Gao, X., Grunow, R., Jacob, D., Klee, S. R., Paauw, A., Rau, J., Schneider, A., Scholz, H. C., Stämmle, M., Tam, L. T. T., Tomaso, H., Werner, G., Doellinger, J. (2025). A MALDI-ToF mass spectrometry database for identification and classification of highly pathogenic bacteria. *Scientific Data*, 12(1), 187.
- Liu, T., Kang, L., Xu, J., Wang, J., Gao, S., Li, Y., Li, J., Yuan, Y., Yuan, B., Wang, J., Zhao, B., Xin, W. (2022). PVBBase: A MALDI-TOF MS database for fast identification and characterization

- of potentially pathogenic *Vibrio* species from multiple regions of China. *Frontiers in Microbiology*, 13, 872825.
- Louws, F. J., Rademaker, J. L. W., de Bruijn, F. J. (1999). The three Ds of PCR-based genomic analysis of phytobacteria: diversity, detection, and disease diagnosis. *Annual Review of Phytopathology*, 37, 81-125. <https://doi.org/10.1146/annurev.phyto.37.1.81>
- Mansfield, J., Genin, S., Magori, S., Citovsky, V., Sriariyanum, M., Ronald, P., Dow, M., Verdier, V., Beer, S. V., Machado, M. A., Toth, I., Salmond, G., Foster, G. D. (2012). Top 10 plant pathogenic bacteria in molecular plant pathology. *Molecular Plant Pathology*, 13(6), 614–629. <https://doi.org/10.1111/j.1364-3703.2012.00804.x>
- Mortier, T., Wieme, A. D., Vandamme, P., Waegeman, W. (2021). Bacterial species identification using MALDI-TOF mass spectrometry and machine learning techniques: A large-scale benchmarking study. *Computational and Structural Biotechnology Journal*, 19, 6157-6168.
- Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., Shamseer, L., Tetzlaff, J. M., Akl, E. A., Brennan, S. E., Chou, R., Glanville, J., Grimshaw, J. M., Hróbjartsson, A., Lalu, M. M., Li, T., Loder, E. W., Mayo-Wilson, E., McDonald, S., McGuinness, L. A., Stewart, L. A., Thomas, J., Tricco, A. C., Welch, V. A., Whiting, P., Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews. *BMJ*, 372, n71. <https://doi.org/10.1136/bmj.n71>
- Popović, N. T., Kazazić, S. P., Strunjak-Perović, I., Čož-Rakovac, R. (2017). Differentiation of environmental aquatic bacterial isolates by MALDI-TOF MS. *Environmental Research*, 152, 7-16.
- Šalplachta, J., Kubesová, A., Horký, J., Matoušková, H., Tesařová, M., Horká, M. (2015). Characterization of *Dickeya* and *Pectobacterium* species by capillary electrophoretic techniques and MALDI-TOF MS. *Analytical and bioanalytical chemistry*, 407(25), 7625-7635.
- Sanchez-Juanes, F., Ferreira, L., de la Vega, P. A., Valverde, A., Barrios, M. L., Rivas, R., Mateos, P. F., Martínez-Molina, E., González-Buitrago, J. M., Trujillo, M. E., Velazquez, E. (2013). MALDI-TOF mass spectrometry as a tool for differentiation of *Bradyrhizobium* species: application to the identification of *Lupinus* nodulating strains. *Systematic and Applied Microbiology*, 36(8), 565-571.
- Sauer, S., Freiwald, A., Maier, T., Kube, M., Reinhardt, R., Kostrzewa, M., Geider, K. (2008). Classification and identification of bacteria by mass spectrometry and computational analysis. *PloS one*, 3(7), e2843.
- Sauget, M., Valot, B., Bertrand, X., Hocquet, D. (2017). Can MALDI-TOF mass spectrometry reasonably type bacteria? *Trends in Microbiology*, 25(6), 447–455. <https://doi.org/10.1016/j.tim.2016.12.006>
- Shree, D., Saranya, S., Khunt, N. G., Munnysha, S., Akodiya, S., Jagdishbhai, P. J. (2024). Emerging trends in Maldi-Tof MS: Transforming plant pathogen detection and disease management. *International Journal of Advanced Biochemistry Research*, 8(8): 1441-1447
- Singhal, N., Kumar, M., Kanaujia, P. K., Viridi, J. S. (2015). MALDI-TOF mass spectrometry: an emerging technology for microbial identification and diagnosis. *Frontiers in Microbiology*, 6, 791. <https://doi.org/10.3389/fmicb.2015.00791>
- Smith, B. L., Hankinson, T., Maher, S. (2024). Portable instrumentation for ambient ionization and miniature mass spectrometers. *Annual Review of Analytical Chemistry*, 17.
- Stets, M. I., Pinto Jr, A. S., Huergo, L. F., de Souza, E. M., Guimarães, V. F., Alves, A. C., Steffens, M. B. R., Monteiro, R. A., Pedrosa, F. O., Cruz, L. M. (2013). Rapid identification of bacterial isolates from wheat roots by high resolution whole cell MALDI-TOF MS analysis. *Journal of biotechnology*, 165(3-4), 167-174.
- Strejcek, M., Smrhova, T., Junkova, P., Uhlik, O. (2018). Whole-cell MALDI-TOF MS versus 16S rRNA gene analysis for identification and dereplication of recurrent bacterial isolates. *Frontiers in microbiology*, 9, 1294.
- Surányi, B. B., Zwirzitz, B., Mohácsi-Farkas, C., Engelhardt, T., Domig, K. J. (2023). Comparing the efficacy of MALDI-TOF MS and sequencing-based identification techniques (Sanger and NGS) to monitor the microbial community of irrigation water. *Microorganisms*, 11(2), 287.

- Tarfeen, N., Nisa, K. U., Nisa, Q. (2022). MALDI-TOF MS: application in diagnosis, dereplication, biomolecule profiling and microbial ecology. *Proceedings of the Indian National Science Academy*, 88, 277–291.
- Topić Popović, N., Kazazić, S. P., Bojanić, K., Strunjak-Perović, I., Čož-Rakovac, R. (2023). Sample preparation and culture condition effects on MALDI-TOF MS identification of bacteria: A review. *Mass spectrometry reviews*, 42(5), 1589-1603.
- Ward, E., Foster, S. J., Fraaije, B. A., McCartney, H. A. (2004). Plant pathogen diagnostics: immunological and nucleic acid-based approaches. *Annals of Applied Biology*, 145(1), 1–16. <https://doi.org/10.1111/j.1744-7348.2004.tb00350.x>
- Weiss, A., Heinold, S., Brunisholz, R., Schmidt, H., Drissner, D. (2019). Application of MALDI-TOF mass spectrometry and specific PCR for tracking of *E. coli* O157: H- strain 431/97 in Batavia lettuce. *Chemical and Biological Technologies in Agriculture*, 6(1), 2.
- Werner, G., Fleige, C., Feßler, A. T., Timke, M., Kostrzewa, M., Zischka, M., Peters, T., Kaspar, H., Schwarz, S. (2012). Improved identification including MALDI-TOF mass spectrometry analysis of group D streptococci from bovine mastitis and subsequent molecular characterization of corresponding *Enterococcus faecalis* and *Enterococcus faecium* isolates. *Veterinary microbiology*, 160(1-2), 162-169.
- Venbrux, M., Crauwels, S., Rediers, H. (2023). Current and emerging trends in techniques for plant pathogen detection. *Frontiers in Plant Science*, 14, 1120968.
- Ziegler, D., Mariotti, A., Pflüger, V., Saad, M., Vogel, G., Tonolla, M., Perret, X. (2012). In situ identification of plant-invasive bacteria with MALDI-TOF mass spectrometry. *PLoS One*, 7(5), e37189.

PCR YAKLAŞIMLARI İLE BİTKİ PATOJENİ BAKTERİLERİN GÜVENİLİR TEŞHİSİ

Serkan BAYMAN

Dicle University, Faculty of Agriculture, Department of Plant Protection, 21180 Sur, Diyarbakır

ORCID: 0000-0002-4573-8688

ÖZET

Bitki hastalıklarının doğru teşhisi ve patojenlerin kesin tanımlanması, hastalık etmenlerinin biyolojisini anlamak ve etkili kontrol stratejileri geliştirmek için temel bir ön koşuldur. Geleneksel teşhis yöntemleri, genellikle zaman alıcı, düşük hassasiyetli ve tekrarlanabilirlikten yoksun olmaları nedeniyle, modern tarımın ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Ayrıca, benzer patolojik belirtiler farklı etmenler tarafından oluşturulabileceği için semptom temelli teşhisler çoğu zaman yanlış sonuçlara yol açabilmektedir. Bu durum, hızlı, doğru ve güvenilir alternatif teşhis tekniklerinin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Günümüzde bitki hastalıklarının teşhisinde kullanılan yöntemler; serolojik ve moleküler yöntemler gibi doğrudan yaklaşımlar ile biyobelirteç temelli ya da bitki stres yanıtı analizine dayanan dolaylı yaklaşımlar şeklinde sınıflandırılmaktadır. Tarihsel olarak bakterilerin biyokimyasal profilleri, serolojik testler (ör. ELISA), substrat kullanım analizleri (BIOLOG), yağ asidi metil ester analizi (FAME) ve çok odaklı enzim elektroforezi (MLEE) gibi fenotipik yöntemler yaygın şekilde kullanılmıştır. Ancak bu yöntemler, genetik farklılıkları yansıtmama ve sahada uygulanabilirlik açısından sınırlıdır. Bu nedenle, günümüzde DNA tabanlı moleküler yöntemler, yüksek özgüllük, hassasiyet ve hız avantajları sayesinde modern bitki patolojisinde altın standart haline gelmiştir. Özellikle Polimeraz Zincir Reaksiyonu (PCR) ve varyantları, düşük miktardaki DNA'dan bile güvenilir sonuçlar üretebilmekte ve patojenlerin erken teşhisinde devrim yaratmaktadır. Ek olarak, bilgisayar destekli analizlerle entegre edilen PCR protokolleri, bakteriyel patojenlerin ekolojisi ve popülasyon dinamikleri hakkında yeni bilgiler sağlayarak temel ve uygulamalı bitki patolojisi çalışmalarında önemli fırsatlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bitki hastalıkları, Bakteriyel patojenler, PCR, Moleküler teşhis

PCR APPROACHES FOR RELIABLE IDENTIFICATION OF PLANT PATHOGENIC BACTERIA

ABSTRACT

Accurate diagnosis of plant diseases and precise identification of pathogens are fundamental prerequisites for understanding the biology of causal agents and developing effective control strategies. Traditional diagnostic methods are often time-consuming, exhibit low sensitivity, and lack reproducibility, making them inadequate for the needs of modern agriculture. Moreover, symptom-based diagnoses can frequently lead to misidentification, as similar pathological symptoms may be caused by different agents. This situation has necessitated the

development of rapid, accurate, and reliable alternative diagnostic techniques. Current approaches for plant disease diagnosis are broadly classified into direct methods, such as serological and molecular techniques, and indirect methods based on biomarker detection or plant stress response analysis. Historically, phenotypic methods including biochemical profiling, serological assays (e.g., ELISA), substrate utilization analyses (BIOLOG), fatty acid methyl ester analysis (FAME), and multilocus enzyme electrophoresis (MLEE) have been widely used. However, these techniques are limited in their ability to reflect genetic differences and lack field applicability. Consequently, DNA-based molecular techniques have become the gold standard in modern plant pathology due to their high specificity, sensitivity, and rapidity. In particular, Polymerase Chain Reaction (PCR) and its variants have revolutionized early pathogen detection by providing reliable results even from trace amounts of DNA. Additionally, PCR protocols integrated with computer-assisted analyses offer new insights into the ecology and population dynamics of bacterial pathogens, presenting significant opportunities for both fundamental and applied plant pathology research.

Keywords: Plant diseases, Bacterial pathogens, PCR, Molecular diagnostics

1. GİRİŞ

Küresel tarımsal üretim, bitkisel ürünlerde verim ve kaliteyi tehdit eden çeşitli biyotik stres faktörleriyle karşı karşıyadır. Bunlar arasında bakteriler, funguslar ve virüsler önemli bir yer tutmakta olup, özellikle bakteriyel patojenler, pek çok ekonomik öneme sahip bitki türünde ciddi kayıplara yol açmaktadır. Bakteriyel hastalıklar yalnızca ürün miktarını azaltmakla kalmayıp, kaliteyi de düşürerek geniş alanlara hızla yayılabilme potansiyeliyle küresel tarımsal üretim için ciddi tehditler oluşturmaktadır. Bu bağlamda, bitki patojenlerinin hızlı, doğru ve güvenilir bir şekilde tanımlanması, etkili hastalık yönetim stratejilerinin geliştirilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir.

Geleneksel tanı yaklaşımlarının çoğu, bitki dokularında gözlenen belirtilere dayanmaktadır. Ancak benzer patolojik belirtiler farklı etmenler tarafından oluşturulabileceği için, bu yöntemler her zaman kesin sonuçlar vermemektedir. Örneğin, bakteriyel ve fungal yumuşak çürüklükler, böcek galleri ile bakteriyel galler ya da fungal ve bakteriyel solgunluklar, sıklıkla birbiriyle karıştırılabilecek benzer semptomlar sergiler (Fahy ve Persley, 1983). Bu durum, yalnızca semptom temelli tanının sınırlılıklarını ortaya koymakta ve daha yüksek doğruluk sağlayan ileri tanı yöntemlerinin kullanımını zorunlu kılmaktadır (Ward ve ark., 2004).

Fenotipik özelliklere dayalı geleneksel yöntemler; bakterilerin biyokimyasal profilleri, serolojik testler (ör. ELISA), substrat kullanım analizleri (BIOLOG), yağ asidi metil ester analizi (FAME) ve çok odaklı enzim elektroforezi (MLEE) gibi teknikleri içermektedir. Ancak, bu yaklaşımlar genetik ilişkileri her zaman yansıtamamakta ve sınırlı tekrarlanabilirlik göstermektedir. Bunun yerine, DNA tabanlı moleküler teknikler; hassasiyetleri, tekrarlanabilirlikleri ve genetik düzeyde çözünürlük sağlamaları nedeniyle ön plana çıkmıştır. Moleküler tanı protokolleri, bilgisayar destekli istatistiksel analizlerle birleştirildiğinde, patojenlerin tespitinde çok daha yüksek doğruluk sağlamaktadır (Louws ve ark., 1999).

Son yıllarda, transkriptomik, proteomik ve metabolomik yaklaşımlar bitki patolojisi alanında önemli ilerlemeler sunmaktadır. Bu yöntemler, bitkilerin biyotik stres faktörlerine karşı verdikleri yanıtların katmanlı bir şekilde analiz edilmesine olanak tanımakta ve klasik yöntemlerin sağlayamadığı derin bir anlayış geliştirmektedir (Tan ve Ipcho, 2009; Yu ve ark., 2025). Özellikle metabolomik çalışmalar, bitki-patojen etkileşimlerinin anlaşılması ve hastalık biyobelirteçlerinin tespit edilmesi açısından yeni bir paradigma sunmaktadır (Ernst ve ark., 2015). Moleküler tanı teknikleri, klasik yöntemlere göre hız, hassasiyet ve spesifiklik avantajlarıyla modern bitki patolojisinin vazgeçilmez bir bileşeni haline gelmiştir (Yan ve ark., 2022).

Günümüzde Polimeraz Zincir Reaksiyonu (PCR) ve onun çeşitli varyantları, düşük miktarlardaki DNA'dan bile yüksek özgüllükle sonuç elde etmeyi sağlayarak, bitki patojenlerinin erken teşhisinde devrim yaratmıştır. Bunun yanı sıra, genişleyen genomik ve biyosistemik veri tabanları, aynı anda birden fazla patojen veya faydalı organizmanın tespit edilmesine olanak tanıyan yeni nesil moleküler analizlerin geliştirilmesini desteklemektedir (Lévesque, 2010). Bu gelişmeler, bitki hastalıklarının erken teşhisi ve entegre hastalık yönetimi stratejilerinin tasarlanması açısından önemli fırsatlar sunmaktadır.

Bu çalışma, bitki patojen bakterilerinin tür ve ırk düzeyinde teşhisinde kullanılan PCR tabanlı moleküler tekniklerin uygulama alanlarını, avantajlarını ve sınırlılıklarını kapsamlı bir şekilde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. PCR ve varyantlarının teorik temelleri, saha ve laboratuvar uygulamaları ile ilgili örnekler ve karşılaşılan zorluklar ayrıntılı olarak incelenmiş; böylece mevcut moleküler yaklaşımların etkinliği ve tarımsal üretimdeki potansiyel katkıları tartışılmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu derleme, bitki patojen bakterilerinin tür ve ırk düzeyinde teşhisinde yaygın olarak kullanılan PCR tabanlı moleküler yöntemlerin uygulama alanlarını ve güvenilirliğini

değerlendirmek amacıyla yürütülmüştür. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen literatür taraması, alanında önde gelen bilimsel veritabanları olan PubMed, Scopus, Web of Science ve Google Scholar üzerinden yapılmıştır. Tarama sırasında, araştırmanın amacına uygun olarak “PCR phytopathogenic bacteria”, “rep-PCR”, “AFLP”, “RAPD”, “ITS-PCR”, “real-time PCR”, “Multiplex PCR” ve “molecular detection plant diseases” gibi anahtar kelimelerden yararlanılmıştır (Louws ve ark., 1999).

Literatür seçimi sürecinde belirli kriterler dikkate alınmıştır. Çalışmaya dahil edilen yayınlar; bitki patojen bakterilerinde tür ve ırk teşhisini ele alan, İngilizce veya Türkçe yayımlanmış ve tam metin erişimi sağlanabilen makalelerden oluşmaktadır. Buna karşılık, yalnızca özet erişimine sahip olan, deneysel veriler içermeyen ya da derleme niteliğinde olmayan çalışmalar değerlendirme dışı bırakılmıştır. Bu yaklaşım, analiz edilen çalışmaların kalite ve geçerliliğini artırmayı hedeflemiştir (Ward ve ark., 2004).

Başlangıçta yaklaşık 150 çalışma belirlenmiş olup, bu çalışmaların başlık ve özetleri ön değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Yapılan inceleme sonrasında 90 çalışma detaylı analiz için seçilmiştir. Nihai olarak, PCR tabanlı tekniklerin teorik altyapısı, uygulama örnekleri, metodolojik avantajları ve sınırlılıklarını kapsamlı bir şekilde ele alan 50 çalışma derlemeye dahil edilmiştir.

İncelenen çalışmalar, kullanılan PCR tekniklerine göre sınıflandırılmış ve analiz edilmiştir. Bu sınıflandırmada konvansiyonel PCR, multiplex PCR, real-time PCR, rep-PCR, AFLP ve ITS-PCR gibi yöntemler ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Ayrıca, her bir yöntemin özgüllük, hassasiyet, tekrarlanabilirlik, saha uygulamalarına uygunluk ve maliyet-etkinlik gibi temel parametreler açısından performansı karşılaştırılmıştır. Bu sistematik değerlendirme sayesinde, literatürde sunulan bulgular sentezlenmiş ve bitki patojen bakterilerinin tanısında PCR tabanlı yöntemlerin potansiyel katkıları ortaya konulmuştur (López ve ark., 2003).

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1 PCR Tabanlı Parmak İzi Yöntemlerinin Temel Mekanizmaları ve Etkililiği

PCR tabanlı parmak izi yöntemleri, bitki patojen bakterilerinin tür, ırk ve popülasyon düzeyindeki genetik çeşitliliklerini belirlemek için geliştirilmiş güçlü moleküler araçlardır. Bu yöntemler arasında RAPD-PCR, ITS-PCR, tRNA-PCR, ARDRA ve T-RFLP analizleri geniş bir uygulama alanına sahiptir.

RAPD-PCR, karışık ve spesifik olmayan PCR koşullarında rastgele dizilerden oluşan kısa primerlerin kullanılmasıyla çalışır. Bu yöntemle amplifiye edilen DNA parçaları elektroforezle ayrılır ve her organizma için karakteristik bant düzenleri elde edilir. Ward ve ark.

(2004), bu tekniğin organizmalar arasındaki genetik ilişkileri değerlendirmede etkili bir yaklaşım sunduğunu belirtmiştir.

ITS-PCR, 16S ve 23S ribozomal genlere özgü korunmuş primerler kullanarak iç transkripsiyon ayırıcı (ITS) bölgelerin amplifikasyonuna dayanır. ITS bölgeleri, tRNA genleri ve kodlamayan dizileri içermekte olup yüksek genetik çeşitlilik sergiler. Louws ve ark. (1999), ITS-PCR'ın bitki patojenlerinin tür düzeyinde hassas ayırımında önemli avantajlar sunduğunu rapor etmiştir.

Benzer şekilde, 16S rDNA dizilerinin karşılaştırılması da bakteriler, arkeobakteriler ve ökaryotlar arasındaki filogenetik ve evrimsel ilişkilerin ortaya çıkarılmasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Weisburg ve ark. (1991), bu dizilerin PCR bazlı tekniklerle amplifiye edilip analiz edilmesinin geniş bir taksonomik yelpazede yüksek çözünürlük sağladığını ifade etmiştir.

T-RFLP (Terminal Restriction Fragment Length Polymorphism) analizi ise, mikrobiyal toplulukların yapısını ve bileşimini izlemek için yüksek verimli bir parmak izi tekniği olarak öne çıkmaktadır (Schütte ve ark., 2008).

3.2 Moleküler Yöntemlerle Bitki Patojenlerinin Genetik Çeşitliliğinin İncelenmesi

Bitki patojen bakterilerinin genetik çeşitliliğinin belirlenmesinde moleküler yöntemler, son yıllarda önemli bir gelişme kaydetmiştir. RAPD-PCR (Randomly Amplified Polymorphic DNA) ve rep-PCR (repetitive sequence-based PCR), bu amaçla yaygın olarak kullanılan iki teknik olmuştur. Bu yöntemler hızlı, maliyet etkin ve büyük izolat popülasyonlarının analizi için uygun özelliklere sahiptir.

Pooler ve Hartung (1995), *Xylella fastidiosa*'nın farklı bitki konukçularından izole edilen 11 ırkını RAPD-PCR ile inceleyerek, 22 adet 10-baz primer kullanarak 77 polimorfik bant amplifiye etmişlerdir. Bu bulgular, patojenin beş ana genetik gruba (turunçgil, erik-karaağaç, üzüm-kanaryaotu, badem ve dut grupları) ayrıldığını göstermiştir. Çalışma, RAPD-PCR'ın genetik mesafe analizinde güvenilir bir araç olduğunu ortaya koymuştur.

Thwaites ve ark. (1999), muz ve plantain (*Musa* spp.) bitkilerinde *Ralstonia solanacearum*'un moko ve bugtok ırklarının genetik ilişkilerini hem RAPD-PCR hem de rep-PCR ile incelemişlerdir. Kümeleme ve ana koordinat analizleri sonucunda izolatlar üç ana gruba ayrılmış ve rep-PCR sonuçlarının RAPD-PCR bulgularıyla yüksek düzeyde tutarlılık gösterdiği rapor edilmiştir.

Ayrıca, Tegli ve ark. (2002), *Curtobacterium flaccumfaciens*'in tohum kaynaklı enfeksiyonlarının tespiti için geliştirdikleri rep-PCR temelli protokolün sadece 36 saat içerisinde özgül teşhis sağlayabildiğini bildirmiştir.

Bu bulgular, RAPD-PCR ve rep-PCR tekniklerinin bitki patojen bakterilerinin genetik çeşitliliklerini belirlemede ve izolatlar arasındaki filogenetik ilişkilerin ortaya konmasında etkili araçlar olduğunu göstermektedir.

3.3 Ribozomal DNA Bölgelerini Hedefleyen Teknikler

Ribozomal DNA bölgelerini hedefleyen tRNA-PCR, ITS-PCR ve ARDRA (Amplified Ribosomal DNA Restriction Analysis) teknikleri, bitki patojenlerinin tür ve alt tür düzeyinde hassas tanımlamalarına olanak tanır.

Hurek ve ark. (1997), *Azoarcus* türlerinin fenotipik benzerlikleri nedeniyle klasik yöntemlerle ayırt edilemediğini ve tRNA-PCR protokollerinin hem tür hem de alt tür düzeyinde ayırma etkili olduğunu belirtmiştir. Çalışmada, 16S rDNA hedefli PCR'ın ardından uygulanan BOX-PCR ve tDNA-PCR analizlerinin, yeni diazotrofik izolatların taksonomik sınıflandırılmasına katkı sağladığı bildirilmiştir.

Pan ve ark. (1997), şeker kamışında yaprak yanıklığına neden olan *Xanthomonas albilineans* için geliştirdikleri ITS-PCR protokolü ile DNA ekstraksiyonuna gerek kalmadan özgül bir ürün amplifiye etmişlerdir. Yöntemin sadece iki saat içinde sonuç vermesi, saha uygulamaları açısından önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Toth ve ark. (2001), yumuşak çürüklük etmeni *Erwinia* türlerinin tanımlanmasında ITS-PCR ve ITS-RFLP tekniklerini kullanmış ve bu yöntemlerin fenotipik yaklaşımlara göre daha hızlı ve kesin sonuçlar sağladığını belirtmiştir. Kuklinsky ve ark. (2004) ise, soya bitkisinden izole edilen endofitik ve epifitik bakterilerin genetik çeşitliliğini ARDRA ile analiz ederek Pseudomonaceae, Burkholderiaceae ve Enterobacteriaceae familyalarına ait geniş bir çeşitlilik ortaya koymuştur.

Bu çalışmalar, ribozomal bölgeleri hedefleyen PCR tabanlı tekniklerin taksonomik analizlerde yüksek çözünürlük sunduğunu ve bitki patojenlerinin hassas tanımlanmasına önemli katkılar sağladığını göstermektedir.

3.4. cDNA-AFLP ve Gen İfadesi Analizleri

cDNA-AFLP, bitki patojenlerinde gen ekspresyon profillerinin belirlenmesi için güçlü bir tekniktir. Dellagi ve ark. (2000), *Erwinia carotovora* türlerinde farklı çevresel koşullar altındaki gen ifadesini analiz etmiş ve cDNA-AFLP'nin prokaryotlarda diferansiyel gen ifadesi değerlendirmesinde etkili olduğunu rapor etmiştir.

Benzer şekilde Noël ve ark. (2001), *Xanthomonas campestris* pv. *vesicatoria*'da Hrp tip III salgılama sisteminin gen düzenlenmesini cDNA-AFLP ile incelemiş ve virülensle ilişkili 30 indükleyici (hgi) ve 5 baskılayıcı (hgr) gen bölgesini tanımlamıştır. Bu sonuçlar, cDNA-AFLP'nin patojen-konukçu etkileşimlerinin moleküler mekanizmalarını anlamada önemli bir araç olduğunu ortaya koymuştur.

3.5 Gelişmiş PCR Yöntemlerinin Tanımı ve Önemi

PCR teknolojisinin gelişimi, bitki patojenlerinin teşhisinde daha yüksek duyarlılık, hız ve çoklu hedef tespitine olanak tanıyan yeni nesil varyantların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu gelişmiş PCR teknikleri arasında multiplex PCR, co-operative PCR (Co-PCR) ve gerçek zamanlı kantitatif PCR (qPCR) öne çıkmaktadır.

Co-PCR, üç veya dört primer çiftinin aynı reaksiyon karışımında eş zamanlı çalışmasını sağlar. Bu yöntem, hedef DNA'nın farklı bölgelerinin aynı anda amplifikasyonunu mümkün kılar. İç primerler dört farklı amplikon üretirken, dış primerler daha büyük DNA parçalarının sentezinde görev alır. López ve ark. (2003), Co-PCR'ın bitki materyallerinde birden fazla patojenin eş zamanlı teşhisinde etkili bir araç olduğunu belirtmiştir.

Multiplex PCR, tek bir reaksiyon tüpünde çok sayıda DNA veya RNA hedefinin hassas ve eşzamanlı tespitine olanak tanır. Bu özellik, özellikle farklı konukçu bitkilerde aynı patojen türünü tespit etmek için önemlidir. Tarımsal teşhis uygulamalarında, zaman ve maliyet avantajı sağlayarak rutin tanımlarda kolaylık sunar.

Bu gelişmiş PCR teknikleri, hem zaman hem de maliyet açısından klasik yöntemlere kıyasla önemli avantajlar sunmakta ve bitki hastalıklarının saha koşullarında erken teşhisinde çığır açmaktadır.

3.6 Gerçek Zamanlı PCR'in Çalışma Prensipleri ve Avantajları

Gerçek zamanlı PCR (qPCR), amplifikasyon sürecinde oluşan DNA ürünlerini eşzamanlı olarak tespit eden ileri düzey bir moleküler tanı yöntemidir. Bu teknikte TaqMan problemleri, floresan rezonans enerji transferi (FRET) problemleri ve moleküler işaretler gibi floresanla etiketlenmiş oligonükleotidler kullanılır. Bu problemler, amplifiye edilen hedef amplikonun spesifik bölgelerine bağlanır ve floresan sinyallerinin ölçülmesi ile amplifikasyon süreci gerçek zamanlı olarak izlenir.

Schaad ve ark. (2003), qPCR'ın klasik PCR'a kıyasla önemli avantajlar sunduğunu vurgulamıştır; bu avantajlar arasında verilerin gerçek zamanlı olarak elde edilmesi, kantitatif analiz yapılabilmesi, agaroz jel elektroforezi gibi ek işlemlere ihtiyaç duyulmaması ve yüksek düzeyde duyarlılık ile özgüllük sağlanması yer almaktadır.

Ayrıca, qPCR yöntemi zaman alıcı ve iş gücü yoğun Southern blot gibi doğrulama tekniklerine olan ihtiyacı ortadan kaldırmaktadır. Saha uygulamalarında, taşınabilir qPCR cihazlarının kullanımı giderek yaygınlaşmakta ve bitki hastalıklarının erken teşhisinde kritik rol oynamaktadır.

3.7 Gelişmiş PCR Yöntemleri: Gerçek Zamanlı PCR ve Multiplex PCR

Gerçek zamanlı PCR (qPCR) ve multiplex PCR, bitki patojenlerinin hızlı ve hassas teşhisinde giderek daha fazla kullanılmaktadır. Schaad ve ark. (2003), *Xylella fastidiosa*'nın neden olduğu Pierce hastalığını asemptomatik üzüm bitkilerinde yalnızca bir saat içinde tespit eden taşınabilir qPCR cihazlarını başarıyla uygulamıştır.

Multiplex PCR protokolleri, tek bir reaksiyon tüpünde birden fazla patojenin eşzamanlı teşhisini mümkün kılarak zaman ve maliyet açısından avantaj sağlamaktadır. López ve ark. (2003), bu protokollerin saha uygulamalarına uygun olduğunu vurgulamıştır.

3.8 Gelişmiş PCR Tabanlı Yöntemler ve Klinik Uygulamalar

PCR teknolojisinin evrimi, klasik PCR'a kıyasla daha hızlı, duyarlı ve çoklu hedef tespitine olanak tanıyan çeşitli yeni varyantların geliştirilmesine yol açmıştır. Bu gelişmiş teknikler arasında Co-PCR (co-operative PCR), yuvalı PCR ve gerçek zamanlı kantitatif PCR (qPCR) öne çıkmaktadır.

Co-PCR, aynı hedef DNA'dan iki farklı bölgenin eşzamanlı amplifikasyonunu sağlayarak tanı hassasiyetini artırmaktadır. López ve ark. (2003), geliştirdikleri multiplex PCR protokolü ile bitki materyallerinde birden fazla patojenin aynı anda tespit edilebildiğini ve bunun saha uygulamaları için önemli bir avantaj sunduğunu vurgulamışlardır.

Gerçek zamanlı PCR, amplifikasyon sürecinde oluşan DNA ürünlerini eşzamanlı olarak izleyebilme yeteneği sayesinde, geleneksel PCR'a göre önemli avantajlar sunmaktadır. TaqMan problemleri, floresan rezonans enerji transferi (FRET) problemleri ve moleküler işaretler gibi floresan etiketli oligonükleotidlerin kullanımı, amplifikasyon sürecinin spesifik ve hassas bir şekilde izlenmesine olanak tanımaktadır (Schaad ve ark., 2003).

Bu gelişmiş PCR tabanlı yöntemler, sadece laboratuvar koşullarında değil, aynı zamanda taşınabilir cihazlarla saha uygulamalarında da kullanılabilmekte ve bu sayede bitki hastalıklarının erken teşhisinde devrim niteliğinde bir çözüm sunmaktadır.

3.9. Çoklu Moleküler Yöntemlerin Karşılaştırılması

Bitki patojen bakterilerinin teşhisinde kullanılan çeşitli moleküler teknikler, özgüllük, hassasiyet ve saha uygulanabilirliği açısından farklı avantajlar ve sınırlılıklar sunmaktadır. Bu

tekniklerin karşılaştırılması, tanı stratejilerinin optimize edilmesi için önemli bir çerçeve sağlamaktadır.

Sayler ve ark. (2006), *Burkholderia glumae* izolasyonunda Biolog GN mikropilaka sistemi, tam hücre yağ asidi metil ester analizi (FAME), rep-PCR ve ITS-PCR gibi farklı moleküler teknikleri karşılaştırmıştır. Araştırmacılar, ITS-PCR ve Biolog GN sistemlerinin tür düzeyinde en doğru sonuçları sağladığını, buna karşın FAME analizinin sınırlı bir tanımlama kapasitesine sahip olduğunu belirtmişlerdir.

Diğer yandan Procópio ve ark. (2009), Brezilya'daki Eucalyptus türlerinden izole ettikleri endofitik bakterilerin genetik çeşitliliğini RAPD ve ARDRA yöntemleriyle değerlendirmiştir. Çalışmada yüksek düzeyde genetik polimorfizm belirlenmiş ve isolatlar ile bunların coğrafi kökenleri arasında pozitif bir korelasyon saptanmıştır.

Bu bulgular, farklı PCR tabanlı yaklaşımların bitki patojen bakterilerinin tanımlanmasında birbirini tamamlayan özellikler sergilediğini ve karmaşık popülasyon yapılarının çözülmesinde birlikte kullanılabileceğini göstermektedir.

3.10 Bitki Hastalıklarının Teşhisinde Alternatif Yaklaşımlar: Görüntüleme, Spektroskopik ve VOC Tabanlı Yöntemler

Moleküler tekniklerin yanı sıra, bitki hastalıklarının teşhisinde alternatif yaklaşımlar olarak görüntüleme, spektroskopik analizler ve uçucu organik bileşik (VOC) profillemeye tabanlı metotlar da geliştirilmiştir. Ancak bu yöntemler, doğruluk, hassasiyet ve saha uygulama kolaylığı açısından bazı sınırlılıklara sahiptir.

Moleküler Teknikler: PCR tabanlı yöntemler, günümüzde bitki patojenlerinin tespitinde altın standart olarak kabul edilmektedir. Henson ve French (1993), PCR'ın kültür öncesi izolasyon gerektirmemesi, yüksek hassasiyet ve özgüllük sağlaması ve hız avantajıyla klasik fenotipik yöntemlerin önüne geçtiğini belirtmiştir. Taşınabilir PCR sistemlerinin geliştirilmesi ise saha koşullarında hızlı teşhise olanak tanımaktadır.

Görüntüleme ve Spektroskopik Teknikler: Bu teknikler, bitki dokularında patojenlerin neden olduğu görünür belirtilerin tespitine dayanır. Ancak doğruluk oranları, bitki türüne ve hastalığın belirginliğine bağlıdır. Görünür semptomların belirgin olduğu vakalarda yüksek doğruluk sağlanabilirken, erken dönem enfeksiyonlarda bu yöntemler yetersiz kalabilir. Spektrumun görünmeyen bölgelerini kullanan hiperspektral görüntüleme gibi gelişmiş yöntemler, erken tespit potansiyelini artırmaktadır.

VOC Profillemeye Tabanlı Teknikler: VOC profillemeye, bitkilerin patojen saldırısına yanıt olarak ürettiği uçucu organik bileşiklerin analizine dayanır. Louws ve ark. (1999), VOC profillemenin

henüz gelişim aşamasında olduğunu ve doğruluğun büyük ölçüde hastalığa özgü biyobelirteç uçucularının tanımlanmasına bağlı olduğunu belirtmiştir. Bu biyobelirteçlerin tanımlanması durumunda, VOC profillemeye metodlarının bitki patojenlerinin hızlı, invazif olmayan bir şekilde teşhisinde önemli bir potansiyele sahip olacağı öngörülmektedir.

3.11 Bitki Hastalıklarının Teşhisinde Kullanılan Yöntemlerin Karşılaştırılması

Bitki hastalıklarının teşhisinde kullanılan teknikler, uygulama amacına ve patojenin özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Üç ana grup yöntem öne çıkmaktadır: moleküler teknikler, görüntüleme ve spektroskopik analizler, uçucu organik bileşik (VOC) profillemeye tabanlı metodlar.

Moleküler Tanı Yöntemleri, özellikle PCR tabanlı yaklaşımlar, yüksek özgüllük ve hassasiyetleri ile altın standart olarak kabul edilmektedir. Taşınabilir PCR cihazlarının geliştirilmesi, saha koşullarında bile hızlı ve güvenilir teşhis imkanı sunmaktadır.

Görüntüleme ve Spektroskopik Teknikler, bitki dokularında oluşan semptomların tespiti ile çalışır. Ancak erken dönem enfeksiyonların tespitinde sınırlı kalabilir. Spektrumun görünmeyen bölgelerini kullanan yöntemler, bu kısıtlamaları aşmak için umut vadetmektedir.

VOC Profillemeye Tabanlı Teknikler, bitkilerin metabolik yanıtları sonucu ürettiği uçucu bileşiklerin analizine dayanır. Henüz gelişim aşamasında olmasına rağmen, biyobelirteç uçucuların tanımlanmasıyla potansiyel bir tanı aracı olabilir.

4. SONUÇLAR

PCR tabanlı moleküler teknikler, bitki patojenlerinin tanısında klasik fenotipik yöntemlere göre üstünlük sağlamış, teşhis süresini kısaltmış ve yüksek özgüllük ile hassasiyet sunmuştur. RAPD-PCR, rep-PCR, AFLP, ITS-PCR, multiplex PCR ve gerçek zamanlı PCR gibi yöntemler; patojenlerin tür, ırk ve popülasyon düzeyinde tanımlanmasında geniş bir uygulama alanı bulmuştur.

Her yöntemin avantajlarının yanında sınırlılıkları da bulunmaktadır. Örneğin RAPD-PCR hızlı ve ucuz olmasına rağmen tekrarlanabilirlik açısından sınırlamalar taşır. Buna karşılık qPCR, saha koşullarında bile yüksek doğruluk ve hızlı sonuçlar sunmaktadır.

Gelecekte, taşınabilir PCR cihazlarının yaygınlaşması, hızlı teşhis kitlerinin geliştirilmesi ve VOC profillemeye gibi yeni nesil yöntemlerin olgunlaşması, bitki hastalıklarının erken tanısı için kritik rol oynayacaktır. Ayrıca, yapay zekâ destekli analiz sistemleri ve büyük veri tabanlarıyla entegre edilen moleküler teşhis platformları, tarımsal hastalık yönetimini daha öngörülebilir ve etkili hale getirecektir.

Sonuç olarak, PCR ve diğer moleküler tanı yöntemleri, yalnızca tanı aracı olarak değil, aynı zamanda epidemiyolojik araştırmalar, popülasyon dinamiklerinin anlaşılması ve hastalık yönetimi stratejilerinin geliştirilmesinde temel bir role sahiptir.

KAYNAKLAR

- Dellagi, A., Brisset, M. N., Paulin, J. P., Expert, D. (2000). cDNA-AFLP analysis of *Erwinia carotovora* subsp. *atroseptica* and subsp. *carotovora*: differential gene expression under various environmental conditions. *Molecular Plant-Microbe Interactions*, 13(6), 557–567. <https://doi.org/10.1094/MPMI.2000.13.6.557>
- Ernst, M., Silva, D. B., Silva, R. R., Vencio, R. Z. N., Lopes, N. P. (2015). A metabolomic protocol for plant systematics by matrix-assisted laser-desorption/ionization time-of-flight mass spectrometry (MALDI-TOF MS). *Analytica Chimica Acta*, 854, 95–103. <https://doi.org/10.1016/j.aca.2014.11.016>
- Fahy, P. C., Persley, G. J. (1983). Plant bacterial diseases: A diagnostic guide. Academic Press.
- Henson, J. M., French, R. (1993). The polymerase chain reaction and plant disease diagnosis. *Annual Review of Phytopathology*, 31, 81–109. <https://doi.org/10.1146/annurev.py.31.090193.000501>
- Hurek, T., Reinhold-Hurek, B., Van Montagu, M., Kellenberger, E. (1997). *Azoarcus* gen. nov., nitrogen-fixing proteobacteria associated with roots of kallar grass (*Leptochloa fusca*). *International Journal of Systematic and Evolutionary Microbiology*, 47(3), 635–639. <https://doi.org/10.1099/00207713-47-3-635>
- Kuklinsky-Sobral, J., Araújo, W. L., Mendes, R., Pizzirani-Kleiner, A. A., Azevedo, J. L. (2004). Isolation and characterization of endophytic bacteria from soybean (*Glycine max*) grown in different agricultural systems. *Plant and Soil*, 261(1-2), 91–99. <https://doi.org/10.1023/B:PLSO.0000035565.74126.e0>
- Lévesque, C. A. (2010). Molecular methods for detection of plant pathogens-What is the future? *Canadian Journal of Plant Pathology*, 32(3), 303–314. <https://doi.org/10.1080/07060661003774692>
- López, M. M., Bertolini, E., Olmos, A., Caruso, P., Gorris, M. T., Llop, P., Penyalver, R., Cambra, M. (2003). Innovative tools for detection of plant pathogenic viruses and bacteria. *International Microbiology*, 6(4), 233–243.
- Louws, F. J., Rademaker, J. L. W., de Bruijn, F. J. (1999). The three Ds of PCR-based genomic analysis of phytophacteria: Diversity, detection, and disease diagnosis. *Annual Review of Phytopathology*, 37, 81–125. <https://doi.org/10.1146/annurev.phyto.37.1.81>
- Noël, L., Thieme, F., Gäbler, J., Büttner, D., Bonas, U. (2001). XopC and XopJ, two novel type III effector proteins from *Xanthomonas campestris* pv. *vesicatoria*. *Molecular Microbiology*, 40(4), 755–771. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2958.2001.02423.x>
- Pan, Y. B., Overholt, W. A., Schnell, R. J. (1997). Development of a PCR protocol for the detection of *Xanthomonas albilineans*, the causal agent of sugarcane leaf scald. *Plant Disease*, 81(7), 722–726. <https://doi.org/10.1094/PDIS.1997.81.7.722>
- Pooler, M. R., Hartung, J. S. (1995). Genetic relationships among strains of *Xylella fastidiosa* from RAPD-PCR data. *Current Microbiology*, 31(2), 134–137. <https://doi.org/10.1007/BF00294634>
- Procópio, R. E. L., Araújo, W. L., Maccheroni, W., Azevedo, J. L. (2009). Characterization of endophytic bacterial population of different sugarcane varieties and their potential for growth promotion. *African Journal of Microbiology Research*, 3(12), 826–830.
- Sayler, R. J., Cartwright, R. D., Scheffler, B. E. (2006). Molecular characterization of *Burkholderia glumae* isolates from rice in Arkansas. *Plant Disease*, 90(4), 455–460. <https://doi.org/10.1094/PD-90-0455>
- Schaad, N. W., Opgenorth, D., Gaush, P. (2003). Real-time PCR for one-hour on-site diagnosis of Pierce's disease of grape in early season asymptomatic vines. *Phytopathology*, 93(2), 268–272. <https://doi.org/10.1094/PHYTO.2003.93.2.268>
- Schütte, U. M., Abdo, Z., Bent, S. J., Williams, C. J., Schneider, G. M., Solheim, B., Forney, L. J. (2008). Advances in the use of terminal restriction fragment length polymorphism (T-RFLP)

- analysis of 16S rRNA genes to characterize microbial communities. *Applied Microbiology and Biotechnology*, 80(3), 365–380. <https://doi.org/10.1007/s00253-008-1562-7>
- Tan, K. C., Ipcho, S. V. S. (2009). Tracing the path from transcriptomics to metabolomics in fungal pathogen–plant interactions. *Trends in Microbiology*, 17(9), 427–435. <https://doi.org/10.1016/j.tim.2009.07.002>
- Tegli, S., Bertelli, E., Surico, G. (2002). Development of a PCR-based method for the detection of *Curtobacterium flaccumfaciens* pv. *flaccumfaciens* in bean seeds. *Phytopathology*, 92(9), 1048–1054. <https://doi.org/10.1094/PHYTO.2002.92.9.1048>
- Thwaites, R., Eden-Green, S. J., Black, R. (1999). Genetic diversity and relationships among isolates of *Ralstonia solanacearum* from banana and plantain in Africa and the Americas. *Plant Pathology*, 48(3), 337–347. <https://doi.org/10.1046/j.1365-3059.1999.00353.x>
- Toth, I. K., Avrova, A. O., & Hyman, L. J. (2001). Rapid identification and differentiation of the soft rot *Erwinias* by 16S–23S intergenic transcribed spacer PCR and restriction fragment length polymorphism analyses. *Applied and Environmental Microbiology*, 67(9), 4070–4076.
- Versalovic, J., Koeuth, T., Lupski, J. R. (1994). Distribution of repetitive DNA sequences in eubacteria and application to fingerprinting of bacterial genomes. *Nucleic Acids Research*, 22(14), 682–686. <https://doi.org/10.1093/nar/22.14.682>
- Ward, E., Foster, S. J., Fraaije, B. A., McCartney, H. A. (2004). Plant pathogen diagnostics: immunological and nucleic acid-based approaches. *Annals of Applied Biology*, 145(1), 1–16. <https://doi.org/10.1111/j.1744-7348.2004.tb00350.x>
- Weisburg, W. G., Barns, S. M., Pelletier, D. A., Lane, D. J. (1991). 16S ribosomal DNA amplification for phylogenetic study. *Journal of Bacteriology*, 173(2), 697–703. <https://doi.org/10.1128/jb.173.2.697-703.1991>
- Yan, X., Wang, Z., Sun, C., Guo, D. (2022). Advances in proteomics and metabolomics for plant–microbe interaction studies. *Molecular Horticulture*, 2, 10. <https://doi.org/10.1186/s43897-022-00038-9>
- Yu, X., Li, Y., Zhang, C. (2025). Integration of transcriptomics and metabolomics reveals insights into plant responses to environmental stress. *Plant Science*, 320, 111231. <https://doi.org/10.1016/j.plantsci.2024.111231>

DIYARBAKIR PROVINCE COCCINELLIDAE (COLEOPTERA) SPECIES AND PREY**Hava BEKMEZ**

Dicle Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü, TR 21280 Diyarbakır
Dicle University, Faculty of Agriculture, Department of Plant Protection, TR 21280 Diyarbakır
ORCID: 0009-0008-5933-2110

Halil BOLU

Dicle Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü, TR 21280 Diyarbakır
Dicle University, Faculty of Agriculture, Department of Plant Protection, TR 21280 Diyarbakır
ORCID: 0000-0001-5488-0056

ABSTRACT

In recent years, biological control has been positioned as a promising alternative to traditional pest control methods. This technique, which uses living organisms to control pests, offers numerous benefits for agriculture and the environment. Greater environmental respect: By significantly reducing the use of chemical pesticides, it minimizes soil, water, and air pollution. This is crucial for achieving more sustainable agriculture in the long term. Conservation of biodiversity: By promoting the presence of beneficial organisms, it contributes to the preservation of agricultural ecosystems without significantly altering them. Natural enemies typically attack only one pest species, minimizing the impact on other beneficial organisms. This method allows for a customized and crop-specific cultivation system for each soil, plant, or crop. The use of ladybugs in biological control is a widely adopted practice in many countries to reduce chemical use and maintain the natural balance of ecosystems. Ladybugs can also be released into greenhouses and protected crops to control pests and improve crop quality and yield. Many predatory Coccinellidae species serve as biological control agents against aphids and Coccoidea species. Their predation abilities make them popular in biological control and integrated pest management strategies, especially when used in conjunction with other predators and/or parasitoids. The most common Coccinellidae species in Diyarbakır province are: *Coccinella septempunctata* Linnaeus, 1758, *Hyperaspis quadrimaculata* Redtenbacher, 1843, *Nephus nigricans* Weise, 1879, *Oenopia conglobata* (Linnaeus, 1758), *Pharoscyrnus pharoides* (Marseul, 1868), *Scymnus araraticus* Khnzorian, 1969, *S. pallipediformis* Günther, 1958, and *S. subvillosus* (Goeze, 1777). The aim of this study is to determine the records of predatory Coccinellidae species and their prey identified in Diyarbakır province.

Keywords: Coccinellidae, Biological Control, Diyarbakır

**DIYARBAKIR İLİ COCCINELLIDAE (COLEOPTERA) TÜRLERİ VE AVLARI
ÖZET**

Son yıllarda Biyolojik Mücadele, geleneksel zararlı kontrol yöntemlerine umut verici bir alternatif olarak konumlanmıştır. Zararlıları kontrol etmek için canlı organizmaların

kullanıldığı bu teknik, tarım ve çevre için birçok fayda sunmaktadır. Çevreye daha fazla saygı: Kimyasal pestisit kullanımını önemli ölçüde azaltarak toprak, su ve hava kirliliğini en aza indirir. Bu, uzun vadede daha sürdürülebilir bir tarım elde etmek için son derece önemlidir. Biyoçeşitliliğin korunması: Faydalı organizmaların varlığını teşvik ederek, tarımsal ekosistemleri önemli ölçüde değiştirmeden korunmasına katkıda bulunur. Doğal düşmanlar genellikle yalnızca bir zararlı türüne saldırarak diğer faydalı organizmalar üzerindeki etkiyi en aza indirir. Bu yöntemle, her toprak, bitki veya ürün için özelleştirilmiş ve ürüne özgü bir yetiştirme sistemi elde edilebilir. Uğur böceklerinin biyolojik mücadelede kullanımı, kimyasal kullanımını azaltmak ve ekosistemlerin doğal dengesini korumak için birçok ülkede yaygın olarak benimsenen bir uygulamadır. Ayrıca, zararlılarla mücadele etmek, ürünlerin kalitesini ve verimini artırmak için seralara ve korumalı ürünlere uğur böcekleri salınabilir. Avcı Coccinellidae türlerinin çoğu, yaprak bitleri ve Coccoidea türlerine karşı biyolojik mücadele ajanı olarak görev yapar. Avlanma yetenekleri, onları biyolojik mücadele ve entegre zararlı yönetimi stratejilerinde, özellikle diğer yırtıcılar ve/veya parazitotitlerle birlikte kullanıldığında popüler hale getirir. Diyarbakır ili için en yaygın Coccinellidae türleri: *Coccinella septempunctata* Linnaeus, 1758, *Hyperaspis quadrimaculata* Redtenbacher, 1843, *Nephus nigricans* Weise, 1879, *Oenopia conglobata* (Linnaeus, 1758), *Pharoscymnus pharoides* (Marseul, 1868), *Scymnus araraticus* Khnzorian, 1969, *S. pallipediformis* Günther, 1958, *S. subvillosus* (Goeze, 1777) olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmanın amacı Diyarbakır ilinde belirlenen avcı Coccinellidae türleri ve avlarının kayıtlarını belirlemektir.

Anahtar Kelimeler: Coccinellidae, Biyolojik Mücadele, Diyarbakır

1. INTRODUCTION

Turkey is characterized by its biodiversity as a small continent. While Anatolia is not a separate continent, it possesses all the ecosystem and habitat characteristics of a continent. Turkey, one of the richest countries in Europe and the Middle East in terms of biodiversity, ranks ninth in Europe in this respect. Each of Turkey's seven geographical regions exhibits distinct climate, flora, and fauna. Turkey is the homeland and location of a large number of plant and animal species. According to various sources, between 10.000 and 80.000 insect species are reported. In all these respects, Turkey is a continent in terms of biodiversity and holds a unique place in the world.

The benefits provided by biodiversity and ecosystems are essential for the continuation of human life. The plant and animal species that constitute biodiversity are used in agriculture,

pharmacy, medicine, animal husbandry, forestry, fishing, industry, and to provide clean water and air. Turkey, with approximately 10.000 species of flowering plants and ferns, has the richest flora in the temperate zone. Approximately one-third (34.4%) of its flora consists of endemic species. In addition to its rich plant species, the natural habitats in which they live also exhibit great diversity (Özhatay et al., 2008).

The Coccinellidae (Coleoptera) family, also known as ladybugs, ladybirds, and fly beetles, is the most notable family within the Coleoptera order due to its high concentration of predatory species. Members of the Coccinellidae family are colourful, oval- and dome-shaped insects with adults ranging in length from 1 mm to 10 mm. They are found in every habitat. In Turkey, they are known as ladybugs, ladybirds, and fly beetles. More than 5,000 species of coccinellids have been identified worldwide. Coccinellids are generally entomophagous insects. The adult and larval stages feed on soft-bodied insects such as psyllids, aphids, leafhoppers, scale insects, and scale insects. Only a few species are phytophagous. Therefore, the Coccinellidae family is a very important family for biological control.

In our country, faunistic and taxonomic studies have been conducted on Coccinellidae species in various cultivated plants. Uygun (1981) conducted taxonomic studies on the Coccinellidae fauna of Turkey. Özbek and Çetin (1991) identified the Coccinellidae fauna in the Eastern Anatolia Region. Bolu (2004) identified the Coccinellidae fauna in pistachio fields in the South-eastern Anatolia Region. Bolu (2005) identified the Coccinellidae fauna in almond trees in the South-eastern and Eastern Anatolia Regions. Bolu et al. (2007) provided information on predatory Coccinellidae species, their distribution areas, and prey in pistachio, almond, and cherry orchards in the South-eastern and Eastern Anatolia Regions. Gözüaçık et al. (2012) reported the presence of 31 predatory coccinellid species in Diyarbakır province. Bolu et al. (2014) reported the presence of 53 Coccinellidae species in the South-eastern Anatolia Region. This study aims to present an inventory of the species and prey species identified from studies conducted on the family Coccinellidae (Coleoptera) in various ecologies in Diyarbakır Province, South-eastern Anatolia. Information on the species' hosts and feeding habits is provided as briefly as possible.

2. MATERIALS AND METHODS

Studies were conducted on Coccinellidae species in various ecologies in Diyarbakır province between 1948 and 2025. In this study, which utilizes these studies, the following methods were used to obtain data:

- Scanning relevant journals currently in publication in Turkey, as well as those that have ceased publication,
- Scanning foreign journals that primarily focus on faunistic studies and also publish articles on Turkey's fauna,
- Scanning relevant books and booklets held in the libraries of Faculties of Agriculture, Science, and Regional Plant Protection Research Institutes,
- Scanning of Doctoral, Master's and Specialization Theses,
- Literature lists of scientific works,

Data were obtained by scanning the publications mentioned above.

3. RESULTS AND DISCUSSION

This study conducted in Diyarbakır province identified 39 species from the Coccinellidae family. The most common Coccinellidae species in Diyarbakır province are: *Coccinella septempunctata* Linnaeus, 1758, *Chilocorus bipustulatus* (Linnaeus, 1758), *Hyperaspis quadrimaculata* Redtenbacher, 1843, *Nephus nigricans* Weise, 1879, *Oenopia conglobata* (Linnaeus, 1758), *Pharoscymnus pharoides* (Marseul, 1868), *Scymnus araraticus* Khnzorian, 1969, *S. pallipediformis* Günther, 1958, and *S. subvillosus* (Goeze, 1777). Information about these species is provided below.

Superfamily Cucujoidea

Family Coccinellidae

Adalia bipunctata (Linnaeus, 1758)

Host plants: *Acacia* sp., *Quercus* sp., Almond.

Host insects: Aphididae, *Mercetaspis halli* (Bolu, 2005; Bolu et al., 2006. Bolu, 2007; Bolu et al., 2007; Gözüaçık et al., 2012).

Adalia decempunctata (Linnaeus, 1758)

Host plant: Almond.

Host insects: Aphididae, *Mercetaspis halli* (Bolu, 2005; Bolu et al., 2006; Bolu, 2007; Bolu et al., 2007).

Adalia fasciatopunctata revelierei (Mulsant, 1866),

Host plants: Almond, *Prunus persica*.

Host insects: Aphididae, Diaspididae, *Didesmococcus unifasciatus*, *Mercetaspis halli* (Bolu, 2005; Bolu et al., 2006; Bolu, 2007; Bolu et al., 2007; Gülmez et al., 2023).

Adonia variegata (Goeze, 1777)

Host plants: Cotton, Melon and Watermelon.

Host insects: *Aphis gossypii*, *Thrips tabaci* (Göven & Özgür, 1990; Büyük & Özpınar, 1999).

Brumus (Exochomus) quadripustulatus (Linnaeus 1758)

Host plants: *Prunus domestica*, *Quercus infectoria*.

Host insects: *Kermes hermonensis*, *Mercetaspis halli*, *Parthenolecanium corni* (Bolu, 2007; Maral & Bolu, 2018; Gülmez et al., 2023).

Chilocorus bipustulatus (Linnaeus, 1758)

Host plants: *Quercus infectoria*, *Malus domestica*.

Host insects: *Kermes hermonensis*, *Parthenolecanium corni*, *Sphaerolecanium prunastri* (Maral & Bolu, 2018; Gülmez et al., 2023).

Clitostethus arcuatus (Rossi, 1794)

Host plants: *Prunus spinose*, *Punica granatum*, *Rosa canina*.

Host insect: Aphididae (Gözüaçık et al., 2012).

Coccinella septempunctata Linnaeus, 1758

Host plants: *Acacia* sp., *Centaurea* sp., *Crataegus azarrolus*, *Morus* sp., *Pistacia vera*, *Prunus amygdalus*, *Punica granatum*, *Quercus* sp., Almond, Melon, Tobacco, Watermelon.

Host insects: *Agonoscena pistaciae*, *Anapulvinaria pistaciae*, *Aphis gossypii*, *Didesmococcus unifasciatus*, *Eulecanium rugulosum*, *Macrosiphum rosae*, *Monosteira lobulifera*, *M. uncostata*, *Myzus persicae*, *Stephanitis pyri*, *Sulamicerus stali*, *Suturaspis pistaciae*, Aphididae (Karaat & Göven, 1986; Karaat et al., 1986; Büyük & Özpınar, 1999; Bolu, 2005; Bolu et al. 2007; Gözüaçık et al., 2012; Şimşek & Bolu, 2016; Maral et al., 2020; Gülmez et al., 2023; Bolu, 2024a-b).

Coccinella undecimpunctata Linnaeus, 1758

Host plants: Almond, Corn, Licorice, Melon, Millet, Tobacco, Watermelon, Wheat.

Host insects: *Aphis gossypii*, *Myzus persicae*, *Coccoidea* (Karaat & Göven, 1986; Büyük & Özpınar, 1999; Gözüaçık et al. 2007).

Coccinella quatuordecimpustulata (Linnaeus, 1758)

Host plant: *Centaurea* sp..

Host insect: Aphididae (Gözüaçık et al., 2012).

Exochomus nigromaculatus (Goeze, 1777)

Host plants: *Carduus pycnocephalus*, *Eringium creticum*, Grapevine.

Host insects: Aphididae, *Coccoidea* (Özgen & Karsavuran, 2010; Gözüaçık et al., 2012).

Exochomus quadripustulatus (Linnaeus, 1758)

Host plants: *Centaurea solstitialis*, *Prunus spinosa*, *Quercus* sp., Almond.

Host insects: Aphididae, Coccoidea, *Mercetaspis halli* (Bolu, 2005; Bolu et al., 2006; Bolu, 2007; Bolu et al. 2007; Gözüaçık et al., 2012).

***Hippodamia variegata* (Goeze, 1777)**

Host plants: *Helianthus annuus*, *Lycoperscium esculentum*, *Pistacia vera*, Almond, Tobacco.

Host insects: Aphididae, Diaspididae, *Agonoscena pistaciae*, *Anapulvinaria pistaciae*, *Eulecanium rugulosum*, *Mercetaspis halli*, *Myzus persicae*, *Suturaspis pistaciae* (Karaat & Göven, 1986; Karaat et al., 1986; Bolu, 2005; Bolu et al., 2006; Bolu, 2007; Bolu et al., 2007; Gözüaçık et al., 2012; Şimşek & Bolu, 2016).

***Hyperaspis quadrimaculata* Redtenbacher, 1843**

Host plants: *Agonoscena pistaciae*, *Quercus* sp., *Prunus amygdalus*, *Verbascum thapsus*, *V. thapsus*, *Crataegus azarrolus*, *Elaeagnus* sp., *Onopordum* sp., *Rosa canina*, *Prunus armeniaca*, *Sesamium indicum*, *Triticum* sp., *Zea mays*, Almond, Cotton, Melon and Watermelon.

Host insects: Aphididae, Coccoidea, *Thrips tabaci*, *Aphis gossypii*, (Karaat et al., 1986; Göven & Özgür, 1990; Büyük & Özpınar, 1999; Bolu, 2005; Bolu et al., 2007; Gözüaçık et al., 2012; Şimşek & Bolu, 2016).

***Nephus (Sidis) caneparii* Fürsch & Uygun, 1980**

Host plants: *Ficus carica*, *Morus* sp., *Punica granatum*.

Host insect: Aphididae (Gözüaçık et al., 2012).

***Nephus ludyi* Weise, 1879**

Host plants: *Elaeagnus* sp., *Prunus spinose*, *Punica granatum*, *Quercus* sp..

Host insect: Diaspididae (Gözüaçık et al., 2012).

***Nephus nigricans* Weise, 1879**

Host plants: *Acacia* sp., *Centaurea calcitrapa*, *Crataegus azarrolus*, *Elaeagnus* sp., *Ficus carica*, *Gossypium* sp., *Gundelia* spp., *Punica granatum*, *Phaseolus vulgaris*, *Pistacia vera*, *Prunus spinosa*, *Prunus armeniaca*, *Quercus* sp., *Vitis vinifera*, Almond, Grapevine.

Host insects: Aphididae, *Agonoscena pistaciae*, *Monosteira unicastata*, *Brachycaudus cardui*, *Brachycaudus helichrysi*, *Protaphis middletonii*, *Trionymus multivorus* (Bolu, 2005; Bolu et al., 2007; Özgen & Karsavuran, 2010; Gözüaçık et al., 2012; Şimşek & Bolu, 2016; Çelik & Bolu, 2023).

***Nephus quadrimaculatus* (Herbst, 1783)**

Host plant: *Morus* sp..

Host insect: Coccidae (Gözüaçık et al., 2012).

***Oenopia conglobata* (Linnaeus, 1758)**

Host plants: *Amygdalus communis*, *Pistacia vera*, *Prunus avium*, *Zea mays*, Alfalfa.

Host insects: Aphididae, *Agonoscena pistaciae*, *Eulecanium rugulosum*, *Mercetaspis halli*, *Monosteira lobulifera*, *M. unicastata*, *Stephanitis pyri*, *Suturaspis pistaciae* (Bolu, 2005; Bolu et al., 2006; Bolu, 2007; Bolu et al., 2007; Gözüaçık et al., 2012; Şimşek & Bolu, 2016; Maral et al., 2020).

***Oenopia oncina* (Olivier, 1808)**

Host plant: Almond.

Host insect: Aphididae (Bolu, 2005; Bolu et al., 2007; Gözüaçık et al., 2012).

***Pharoscymnus pharoides* (Marseul, 1868)**

Host plants: *Prunus amygdalus*, Almond, Pistachio.

Host insects: Aphididae, Coccoidea, *Agonoscena pistaciae*, *Mercetaspis halli* (Bolu, 2005; Bolu et al., 2006; Bolu, 2007; Bolu et al., 2007; Maral et al., 2020).

***Platynaspis luteorubra* (Goeze, 1777)**

Host plants: *Amygdalus communis*, *Crataegus azarrolus*, *Malus communis*, Almond.

Host insect: Aphididae (Bolu, 2005; Bolu et al., 2007; Gözüaçık et al., 2012).

***Psyllobora vigintiduopunctata* (Linnaeus, 1758)**

Host plants: *Prunus amygdalus*, *P. spinose*, *Punica granatum*, *Zea mays*, Almond.

Host insects: Aphididae, it has been reported that this species feeds on powdery mildew fungi belonging to the Erysiphaceae family (Bolu, 2005; Bolu et al., 2007; Gözüaçık et al., 2012).

***Scymnus (Pullus) araraticus* Iablokoff-Khnzorian, 1969**

Host plants: *Capsicum annum*, *Crataegus azarrolus*, *Elaeagnus* sp., *Malus communis*, *Morus* sp., *Prunus amygdalus*, *P. armeniaca*, *P. spinosa*, *Punica granatum*, *Quercus* sp., *Rosa canina*, *Phaseolus vulgaris*, Almond.

Host insects: Aphididae, *Mercetaspis halli*, *Thrips* sp. (Bolu, 2005; Bolu et al., 2006; Bolu, 2007; Bolu et al., 2007; Gözüaçık et al., 2012).

***Scymnus (Pullus) auritus* Thunberg, 1795**

Host plants: *Quercus* sp., Almond.

Host insect: Aphididae (Bolu, 2005; Bolu et al., 2007; Gözüaçık et al., 2012).

***Scymnus bivulnerus* Capra & Fürsch, 1967**

Host plants: *Carduus pycnocephalus*, *Eringium campestre*, *Phaseolus vulgaris*, *Punica granatum*, *Verbascum thapsus*, Cotton, Melon and Watermelon.

Host insects: *Aphis gossypii*, *Thrips tabaci* (Göven & Özgür, 1990; Büyük & Özpınar, 1999; Gözüaçık et al., 2012).

***Scymnus flagellisiphonatus* (Fürsch, 1970)**

Host plants: *Acacia* sp., *Pistacia vera*, Almond.

Host insect: Aphididae (Bolu, 2005; Bolu et al., 2007; Gözüaçık et al., 2012; Şimşek & Bolu, 2016).

***Scymnus flavicollis* Redtenbacher, 1843**

Host plants: *Capsicum annum*, *Prunus spinosa*.

Host insect: Aphididae (Gözüaçık et al., 2012).

***Scymnus frontalis* Fabricius, 1787**

Host plant: *Prunus amygdalus*.

Host insect: Aphididae (Gözüaçık et al., 2012).

***Scymnus quadriguttatus* Capra, 1924**

Host plant: Cotton.

Host insect: *Thrips tabaci* (Göven & Özgür, 1990).

***Scymnus inderihensis* Mulsant, 1850**

Host plant: *Punica granatum*.

Host insects: Aphididae, *Monosteira lobulifera*, *M. unicostata*, *Stephanitis pyri* (Gözüaçık et al., 2012; Maral et al., 2020).

***Scymnus nigrinus* Kugelann, 1794**

Host plants: Melon and Watermelon.

Host insect: *Aphis gossypii* (Büyük & Özpınar, 1999).

***Scymnus pallipediformis* Günther, 1958**

Host plants: *Centaurea* sp., *Marrubium* sp., *Pistacia vera*, *Punica granatum*, *Prunus armeniaca*, *Prunus spinosa*, *Quercus* sp., *Triticum* sp., *Vitis vinifera*, Almond, Grapevine, Melon and Watermelon.

Host insects: *Agonoscena pistaciae*, *Aphis gossypii* (Büyük & Özpınar, 1999; Bolu, 2005; Bolu et al., 2007; Özgen & Karsavuran, 2010; Gözüaçık et al., 2012; Şimşek & Bolu, 2016).

***Scymnus rubromaculatus* (Goeze, 1777)**

Host plants: *Prunus spinosa*, Grapevine, Melon and Watermelon.

Host insect: *Aphis gossypii* (Büyük & Özpınar, 1999; Özgen & Karsavuran, 2010; Gözüaçık et al., 2012).

***Scymnus subvillosus* (Goeze, 1777)**

Host plants: *Crataegus azarrolus*, *Pistacia vera*, *Punica granatum*, *Prunus amygdalus*, *Prunus spinosa*, *Prunus armeniaca*, *Quercus* sp., *Rosa canina*, Almond, Grapevine.

Host insects: *Aphididae*, *Agonoscena pistaciae*, *Anapulvinaria pistaciae*, *Eulecanium rugulosum*, *Monosteira lobulifera*, *M. unicostata*, *Parlatoria oleae*, *Stephanitis pyri*, *Suturaspis pistaciae* (Bolu, 2005; Bolu et al., 2007; Özgen & Karsavuran, 2010; Gözüaçık et al., 2012; Şimşek & Bolu, 2016; Bolu, 2024b).

***Scymnus syriacus* (Marseul, 1868)**

Host plants: *Punica granatum*, *Prunus amygdalus*, *Quercus* sp..

Host insect: *Aphididae* (Gözüaçık et al., 2012).

***Scymnus quadriguttatus* Fursch & Kreissl 1971**

Host plants: *Carduus pycnocephalus*, *Crataegus azarrolus*, *Gossypium* sp., *Lycoperscium esculentum*, *Marrubium* sp., *Prunus armeniaca*, *Prunus spinosa*, *Quercus* sp., *Sesamium indicum*, Grapevine, Melon and Watermelon.

Host insects: *Aphididae*, *Aphis gossypii* (Büyük & Özpınar, 1999; Özgen & Karsavuran, 2010; Gözüaçık et al., 2012).

***Stethorus gilvifrons* (Mulsant, 1850)**

Host plants: *Ficus carica*, *Elaeagnus* sp., *Malus communis*, *Mercetaspis halli*, *Morus* sp., *Phaseolus vulgaris*, *Pistacia vera*, *Prunus spinosa*, *Quercus* sp., *Rosa canina*, Almond, Grapevine.

Host insects: *Aphididae*, *Diaspididae*, *Agonoscena pistaciae*, *Anapulvinaria pistaciae*, *Eulecanium rugulosum*, *Mercetaspis halli*, *Suturaspis pistaciae* (Bolu, 2005; Bolu et al., 2006; Bolu, 2007; Bolu et al., 2007; Özgen & Karsavuran, 2010; Gözüaçık et al., 2012; Şimşek & Bolu, 2016).

***Stethorus punctillum* (Weise, 1891)**

Host plants: *Gossypium* sp., *Morus* sp., *Quercus* sp..

Host insect: *Aphididae* (Uygun et al., 1995; Gözüaçık et al., 2012).

Many Coccinellidae species serve as biological control agents against aphids and Coccoidea species. Their predation abilities make them popular in biological control and integrated pest management strategies, especially when used in conjunction with other predators and/or parasitoids.

Diyarbakır province is quite rich in Coccinellidae species. Based on data obtained in Diyarbakır province, it is crucial that the natural balance has not yet been disrupted and that this situation must be preserved.

REFERENCES

- Bolu, H. (2004). Güneydoğu Anadolu Bölgesi Antepfıstığı Alanlarında Bulunan Avcı Coccinellidae Türleri, Yayılış Alanları ve Zararlı *Agonoscena pistaciae*'nin Populasyon Değişimi Üzerine Etkileri. Bitki Koruma Bülteni, 44 (1-4): 69-77.
- Bolu, H. (2005). On the coccinellid fauna (Coleoptera) of almond orchards in south-eastern and eastern Anatolia. Zoology in the Middle East, 35(1): 109-110.
- Bolu, H., Özgen, I. & Çınar, M. (2005). Dominancy of Insect Families and Species Recorded in Almond Orchards of Turkey. Acta Phytopathologica et Entomologica Hungarica, 40 (1-2): 145-157.
- Bolu, H., Gençer, L. & Özgen, İ. (2006). Infestation Rates and Natural Enemies of *Mercetaspis halli* (Green) (Homoptera: Diaspididae) with New Records from Turkey. Journal of the Entomological Research Society, 8(2): 1-5.
- Bolu, H. (2007). Population Dynamics of Lacebugs (Heteroptera: Tingidae) and its Natural Enemies in *Amygdalus communis* L. Orchards of Turkey. Journal of the Entomological Research Society, 9(1): 33-37.
- Bolu, H., Özgen, İ., Bayram, A. & Çınar, M. (2007). Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde Antepfıstığı, Badem ve Kiraz Bahçelerindeki Avcı Coccinellidae Türleri, Yayılış Alanları ve Avları. Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 11 (1-2): 39-47.
- Bolu, H., Ballı, H.M., Varhan, Z.C. & Baykal, İ. (2014). GAP İllerinde Belirlenen Avcı Coccinellidae Türleri Üzerinde Bir Değerlendirme. Türkiye V. Bitki Koruma Kongresi Bildirileri. 3-5 Şubat, Antalya, S: 330.
- Bolu, H. (2016). Southeastern Anatolia Region Insect Fauna I (Coleoptera I: Caraboidea; Dytiscoidea; Bostrichoidea; Chrysomeloidea; Cleroidea; Cucujoidea) of Turkey. Agriculture & Forestry, 62(4): 125-145.
- Bolu, H. (2023). Life history of pistachio psylla, *Agonoscena pistaciae* Burckhardt & Lauterer, 1989 (Hemiptera: Sternorrhyncha: Psyllidae) in the Southeastern Anatolia Region of Turkey. Munis Entomology & Zoology, 18(1): 107-118.
- Bolu, H. (2024a). Diyarbakır ili meyve ağaçlarında potansiyel bir zararlı: Badem Koşnili [*Didesmococcus unifasciatus* (Archangelskaya) (Hemiptera: Sternorrhyncha: Coccidae)]. Diyarbakır İli Tarımsal Üretim Durumu "Akademik bir bakış", Kitap Bölümü, S: 19-38.
- Bolu, H. (2024b). Contributions to the Rose (*Rosa* spp.) Fauna of Diyarbakır Province. 8. International Hasankeyf Scientific Research And Innovation Congress, 19-20 Ekim, Batman, S: 186-211.
- Çelik, H. & Bolu, H. (2023). Kenger (*Gundelia* spp.) Bitkisinde Beslenen İlk Kayıt Sternorrhyncha (Hemiptera) Türleri; *Rachycaudus cardui*, *Brachycaudus helichrysi*, *Protaphis middletonii* (Aphididae) ve *Trionymus multivorus* (Pseudococcidae). 5. International Dicle Scientific Research and Innovation Congress, 09-10 September, S: 270-280.
- Büyük, M. & Özpınar, A. (1999). Diyarbakır İli Kavun ve Karpuz Ekim Alanlarında Zararlı *Aphis gossypii* Glover (Homoptera: Aphisidae) ve Predatörlerinin Populasyon Gelişimi Üzerinde Bir Araştırma. Türkiye IV. Biyolojik Mücadele Kongresi Bildirileri, 26-29 Ocak, Adana, S: 249-258.
- Göven, M.A. & Özgür, A.F. (1990). Güneydoğu Anadolu Bölgesinde *Thrips tabaci* Lind. (Thysanoptera, Thripidae)'nin Populasyonuna Doğal Düşmanların Etkisi. Türkiye II. Biyolojik Mücadele Kongresi Bildirileri, 26-29 Eylül, Ankara, S: 155-164.
- Gözüaçık, C., Yiğit, A. & Uygun, N. (2012). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde farklı habitatlarda bulunan Coccinellidae (Coleoptera) türler. Türkiye Biyolojik Mücadele Dergisi, 3(1): 69-88.
- Gülmez, M., Gençer, L. & Ulusoy, M.R. (2023). Parasitoid and predator species of Coccidae (Hemiptera: Coccoidea) species in fruit orchards of Diyarbakır and Elazığ Provinces, Türkiye. Turkish Journal of Biological Control, 14 (1): 30-42.
- Karaat, Ş. & Göven, M.A. (1986). Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Tütün Dikim Alanlarında Şeftali Yaprakbiti (*Myzus persicae* (Sulzer, 1776))'nin Doğal Düşmanlarının Genel Durumu. Türkiye I. Biyolojik Mücadele Kongresi Bildirileri, 12-14 Şubat, Adana, S: 162-171.
- Karaat, Ş., Göven, M.A. & Mart, C. (1986). Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Pamuk Ekim Alanlarında Yararlı Türlerin Genel Durumları. Türkiye I. Biyolojik Mücadele Kongresi Bildirileri, 12-14 Şubat, Adana, S: 173-183.

- Maral, H. & Bolu, H. (2018). First Records of Natural Enemies of *Kermes Hermonensis* Spodek Ben-Dov (Hemiptera: Sternorrhyncha: Kermesidae) in Turkey,” Scientific Papers, Series A. Agronomy, 61(1): 334-339.
- Maral, H., Ulusoy, M.R. & Bolu, H. (2020). Diyarbakır, Mardin ve Elazığ illerinde tarım ve tarım dışı alanlardaki ağaçlarda bulunan Tingidae (Hemiptera) türlerinin doğal düşmanları. Türkiye Biyolojik Mücadele Dergisi, 11(1): 31-37.
- Özbek, H. & Çetin, G. (1991). Doğu Anadolu Bölgesi Coccinellidae (Coleoptera) faunasının tesbiti üzerinde araştırmalar. Turkish Journal of Entomology, 15(4): 193-202.
- Özgen, İ. & Karsavuran, Y. (2010). Diyarbakır, Elazığ ve Mardin illeri bağ alanlarında bulunan Cicadellidlerin predatör ve parazitoitleri ile yayılış alanları. Türkiye Biyolojik Mücadele Dergisi, 1(2): 129-138.
- Özhatay, N., Byfield, A. & Atay, S. (2008). Türkiye’nin 122 Önemli Bitki Alanı. Türkiye (Doğal Hayatı Koruma Vakfı), İstanbul, S: 478.
- Şimşek, A. & Bolu, H. (2016). Diyarbakır ili Antep fıstığı (*Pistacia vera* L.) alanlarındaki yararlı böcek faunasının belirlenmesi. Bitki Koruma Bülteni, 56 (3): 267-282.
- Uygun, N. (1981). Türkiye Coccinellidae (Coleoptera) faunası üzerine taksonomik araştırmalar. Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları, No:157, Bilimsel Araşt. ve İnceleme Tezi: 48, Dilek Matbaası, Adana, S: 110.

DIYARBAKIR PROVINCE ICHNEUMONIDAE (HYMENOPTERA) SPECIES AND HOSTS

Dilek BAYRAKTAR

Dicle Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü, TR 21280 Diyarbakır
Dicle University, Faculty of Agriculture, Department of Plant Protection, TR 21280 Diyarbakır

ORCID: 0009-0005-8033-9497

Halil BOLU

Dicle Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü, TR 21280 Diyarbakır
Dicle University, Faculty of Agriculture, Department of Plant Protection, TR 21280 Diyarbakır

ORCID: 0000-0001-5488-0056

ABSTRACT

Turkey is a small continent in terms of biodiversity. While not a distinct continent, Anatolia possesses all the ecosystem and habitat characteristics of a continent. Turkey, one of the richest countries in Europe and the Middle East in terms of biodiversity, ranks ninth in Europe. Each of Turkey's seven geographical regions exhibits distinct climate, flora, and fauna. Turkey is the homeland and homeland of a large number of plant and animal species. In all these respects, Turkey is a continent in terms of biodiversity and holds a unique place in the world. The plant and animal species that make up this biodiversity are used in agriculture, pharmacy, medicine, animal husbandry, forestry, fishing, and industry, as well as in providing clean water and air. The use of specific insects to attack and eliminate pests (mostly other insects) is an interesting and increasingly popular natural method of biological pest control. Specifically, Ichneumonidae wasps are used to control pest populations of beetles, butterflies, moths, and other hymenopteran insects (members of the insect order Hymenoptera) that damage crops. Since most hosts of Ichneumonidae larvae are insect pests of both agricultural and forest crops, Ichneumonidae species can be effective biological control agents and provide economic and environmental benefits to humans.

The study identified species of economic importance in the control of these pests as: *Anomalon foliator*, *Barylypa pallida*, *Boethus thoracicus*, *Diadegma crassicornis* (Gray.) subsp. *africator*, *Dolichomitus kriechebaumeri*, *Hyposoter didymator*, *Ichneumon sarcitorius*, *Itopectis maculator*, *Listrognathus (Listrognathus) mactator*, *Poemenia notata*, *Temelucha decorata*, and *Xorides gravenhorstii*. The aim of this study is to record the species belonging to the family Ichneumonidae that have an effect on the populations of insect species that cause significant damage to cultivated plants in Diyarbakır province.

Keywords: Ichneumonidae, Biological Control, Diyarbakır

DİYARBAKIR İLİ ICHNEUMONIDAE (HYMENOPTERA) TÜRLERİ VE KONUKÇULARI

ÖZET

Türkiye biyolojik çeşitlilik açısından küçük bir kıta özelliği göstermektedir. Anadolu, kendi başına ayrı bir kıta olmamakla birlikte, bir kıtanın sahip olabileceği tüm ekosistem ve habitat özelliklerine tek başına sahiptir. Biyolojik çeşitlilik bakımından Avrupa ve Ortadoğu'nun en zengin ülkelerinden olan Türkiye, bu açıdan Avrupa kıtasından dokuzuncu sıradadır. Türkiye'nin 7 coğrafi bölgesinin her biri ayrı iklim, flora ve fauna özellikleri gösterir. Türkiye oldukça fazla sayıda bitki ve hayvan türünün tanımlandığı yer ve anavatanıdır. Tüm bu yönleriyle Türkiye, biyolojik çeşitlilik bakımından bir kıta özelliği göstermekte olup dünyada eşsiz bir yere sahiptir. Biyolojik çeşitliliği oluşturan bitki ve hayvan türleri tarım, eczacılık, tıp, hayvancılık, ormancılık, balıkçılık ve sanayi alanlarında, temiz su ve hava sağlanmasında kullanılırlar. Zararlılara (çoğunlukla diğer böceklerle) saldırmak ve onları yok etmek için belirli böceklerin kullanılması, biyolojik böcek kontrolünün ilgi çekici ve giderek popülerleşen doğal bir yöntemdir. Özellikle, Ichneumonidae yaban arısı, ürünlere zarar veren kınkanatlıların, kelebeklerin, güvelerin ve diğer zar kanatlıların (Hymenoptera böcek takımının üyeleri) zararlı popülasyonlarını kontrol etmek için bu amaçla kullanılır. Ichneumonidae larvalarının konukçularının çoğu hem tarımsal hem de orman mahsullerinin böcek zararlıları olduğundan, Ichneumonidae türleri etkili biyolojik kontrol ajanları olabilir ve insanlara ekonomik ve çevresel faydalar sağlayabilir.

Çalışmada ekonomik anlamda zararlı türlerin kontrolünde önemli olarak belirlenen türler: *Anomalon foliator*, *Barylypa pallida*, *Boethus thoracicus*, *Diadegma crassicornis* (Gray.) subsp. *africator*, *Dolichomitus kriechebaumeri*, *Hyposoter didymator*, *Ichneumon sarcitorius*, *Itopectis maculator*, *Listrognathus (Listrognathus) mactator*, *Poemenia notata*, *Temelucha decorata*, *Xorides gravenhorstii*.

Bu çalışmanın amacı Diyarbakır ilinde kültür bitkilerinde önemli zarara neden olan böcek türlerinin popülasyonları üzerinde etkili olan Ichneumonidae familyasına ait türlerin kayıtlarını çıkarmaktır.

Anahtar Kelimeler: Ichneumonidae, Biyolojik Mücadele, Diyarbakır

1. INTRODUCTION

Turkey exhibits the characteristics of a small continent in terms of biodiversity. While not a distinct continent, Anatolia possesses all the ecosystem and habitat characteristics of a continent. Turkey, one of the richest countries in Europe and the Middle East in terms of biodiversity, ranks ninth in Europe. Each of Turkey's seven geographical regions exhibits

distinct climate, flora, and fauna. Turkey is the homeland and homeland of a large number of plant and animal species. According to various sources, between 10.000 and 80.000 insect species are reported. In all these respects, Turkey exhibits the characteristics of a continent in terms of biodiversity and holds a unique place in the world.

The benefits provided by biodiversity and ecosystems are essential for human survival. The plant and animal species that make up biodiversity are used in agriculture, pharmacy, medicine, animal husbandry, forestry, fishing, industry, and to provide clean water and air.

Turkey has the richest flora in the temperate zone, with approximately 10,000 species of flowering plants and ferns. Approximately one-third (34.4%) of its flora consists of endemic species. In addition to its rich plant species, the natural habitats in which they live also exhibit great diversity (Özhatay et al., 2008).

The use of specific insects to attack and eliminate pests (mostly other insects) is an interesting and increasingly popular natural method of biological pest control. Specifically, Ichneumonidae wasps are used to control pest populations of beetles, butterflies, moths, and other hymenopterans (members of the insect order Hymenoptera) that damage crops. Ichneumonidae wasps are parasitoids: their parasitic larvae kill another insect host species by feeding on or in them (By definition, parasitoids kill their hosts as they transition from the parasitic to the free-living portion of their life cycle, while true parasites generally develop in or on their hosts without directly killing them). Because most hosts of Ichneumonidae larvae are insect pests of both agricultural and forest crops, Ichneumonidae can be effective biological control agents and provide economic and environmental benefits to humans (Anonymous, 2025).

Ichneumonidae, also known as ichneumon wasps, ichneumonid wasps, ichneumonid or Darwin wasps, is a family of parasitoid wasps belonging to the insect order Hymenoptera. With approximately 25,000 species described as of 2016, it is one of the most diverse groups of the order Hymenoptera (Yu et al., 2016).

It is estimated that there are more species in this family than in birds and mammals combined (LaSalle & Gauld, 1993). With very few exceptions, ichneumonid wasps attack immature stages of holometabolous insects and spiders, eventually killing their hosts (Broad et al., 2018). Bolu et al. (2007) determined 12 species of the Ichneumonidae family in their studies on almond fields in Diyarbakır, Elazığ, and Mardin provinces.

In a study conducted by Varga & Bolu (2021) in Diyarbakır province between 2018-2020, 3 Ichneumonidae species were obtained from the cultivated parts (trunk, branch and shoot) of *Prunus cerasifera* and *Prunus persica* trees infested with *Ptosima undecimmaculata* and

Sphenoptera (Tropeopeltis) tappesi larvae. These species are *Dolichomitus kriechebaumeri* (Schulz, 1906), *Poemenia notata* Holmgren, 1859, and *Xorides gravenhorstii* (Curtis, 1831).

They determined that *Dolichomitus kriechebaumeri* is a parasitoid of *Ptosima undecimmaculata* and *Sphenoptera (Tropeopeltis) tappesi*; *Poemenia notata* is a parasitoid of *Ptosima undecimmaculata*; and *Xorides gravenhorstii* is a parasitoid of *Sphenoptera tappesi*, and this is the first record of this species for the Turkish fauna.

Bolu et al. (2022) obtained *Boethus thoracicus* (Giraud, 1872) (Hymenoptera: Ichneumonidae) from the cocoons of the rose leaf wasp *Arge rosae* in a study conducted in rose gardens in Diyarbakır province.

The aim of this study was to record the species of the Ichneumonidae family that influence the populations of insect species that cause significant damage to cultivated plants in Diyarbakır province.

2. MATERIALS AND METHODS

Studies were conducted on Ichneumonidae species in various ecologies in Diyarbakır province between 1948 and 2025. This study, based on these studies, primarily employed the following methods:

- Scanning relevant journals currently in publication in Turkey, as well as those that have ceased publication,
- Scanning foreign journals that primarily focus on faunistic studies and also publish articles on Turkey's fauna,
- Scanning relevant books and booklets held in the libraries of Faculties of Agriculture, Science, and Regional Plant Protection Research Institutes,
- Scanning of Doctoral, Master's and Specialization Theses,
- Literature lists of scientific works,

Data were obtained by scanning the publications mentioned above.

3. RESULTS AND DISCUSSION

As a result of this study conducted in Diyarbakır province, 16 species and host plant records belonging to the family Ichneumonidae were reported. The species identified as economically important for the control of harmful species are: *Anomalon foliator*, *Barylypa pallida*, *Boethus thoracicus*, *Diadegma crassicornis* (Gray.) subsp. *africator*, *Dolichomitus kriechebaumeri*, *Hyposoter didymator*, *Ichneumon sarcitorius*, *Itoplectis maculator*, *Listrognathus (Listrognathus) mactator*, *Poemenia notata*, *Temelucha decorata*, *Xorides gravenhorstii*. Information on the identified species is given below in alphabetical order.

Superfamily Ichneumonoidea**Family Ichneumonidae*****Anomalon foliator* (Fabricius, 1798)**

Host plants: Almond, Cotton.

Host insect: *Spodoptera exigua* (Göven & Gümüş, 1998; Bolu et al., 2005;).

***Barylypa pallida* Gravenhorst, 1829**

Host plant: Cotton.

Host insect: *Spodoptera exigua* (Göven & Gümüş, 1998).

***Bathyplectes curculionis* (Thomson, 1887)**

Host plant: Alfalfa.

Host insect: *Hypera varialis* (Efil, 2018).

***Boethus thoracicus* (Giraud, 1872)**

Host plant: Rosa.

Host insect: *Arge rosae* (Bolu et al., 2022; Bolu, 2024).

***Chiotica terebrator* Horstmann, 1983**

Host plant: *Lens esculenta*.

Host insect: *Amicta oberthuri* (Türkmen, 1987).

***Chiotica orientalis* Horstmann, 1983**

Host plant: Unknown.

Host insect: Psychidae (Kolarov & Erkin, 1987; Öncüler, 1991; Kolarov, 1995).

***Collyria coxator* (Villers, 1789)**

Host plants: *Pistacia vera*, Wheat.

Host insects: *Cephus pygmeus* and *Trachelus tabidus* (Şimşek & Bolu, 2016; Mutlu & Ayaz, 2025).

***Diadegma crassicornis* (Gray.) subsp. *africator* Aubert**

Host plant: *Zea mays*.

Host insect: *Acantholeucania loreyi* (Gözüaçık & Mart, 2010).

***Dolichomitus krieckbaumeri* (Schulz, 1906)**

Host plants: Almond, Cherry, Peach, Plum, *Prunus cerasifera*, *Prunus persica*.

Host insects: *Ptosima undecimmaculata*, *Sphenoptera (Tropeopeltis) tappesi* (Bolu et al., 2005; Bolu, 2008; Bolu & Maral, 2020; Varga & Bolu, 2021).

***Hyposoter didymator* (Thunberg, 1822)**

Host plant: Cotton.

Host insect: *Heliothis armigera* (Göven & Efil, 1994).

***Ichneumon sarcitorius* Linnaeus, 1758**

Host plant: Cotton.

Host insect: *Heliothis armigera* (Göven & Efil, 1994).

***Itoplectis maculator* (Fabricius, 1775)**

Host plant: Almond.

Host insect: *Hedya nubiferana* (Bolu et al., 2005; Bolu & Çınar, 2005).

***Listrognathus (Listrognathus) mactator* (Thunberg, 1822)**

Host plant: Almond.

Host insect: *Cimbex quadrimaculata* (Özgen et al., 2010).

***Poemenia notata* Holmgren, 1859**

Host plant: *Prunus cerasifera*.

Host insect: *Ptosima undecimmaculata* (Varga & Bolu, 2021).

***Temelucha decorata* (Gravenhorst, 1829)**

Host plant: Cotton.

Host insect: *Spodoptera exigua* (Göven & Gümüş, 1998).

***Xorides gravenhorstii* (Curtis, 1831)**

Host plant: *Prunus persica*.

Host insect: *Sphenoptera (Trobeopeltis) tappesi* (Varga & Bolu, 2021).

Consequently, species belonging to the family Ichneumonidae live as parasitoids on plant pests. This means they lay their eggs in the larvae and pupae of these pests. This way, they halt the development of the pest and cause its death, thus preventing further damage. They provide natural control of important agricultural pests, particularly Lepidoptera, Diptera, and Coleoptera.

KAYNAKLAR

Anonymous, 2025. Ichneumon wasps as biological control agents. Last reviewed: January 2015 <https://doi.org/10.1036/1097-8542.BR0622151> (update: 17.07.2025).

Bolu, H. & Çınar, M. (2005). Elazığ, Diyarbakır ve Mardin İlleri badem ağaçlarında zararlı olan Lepidoptera türleri, doğal düşmanları ve önemlileri üzerinde gözlemler. Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 9 (2): 63-67.

Bolu, H., Özgen, I. & Çınar, M. (2005). Dominancy of Insect Families and Species Recorded in Almond Orchards of Turkey. Acta Phytopathologica et Entomologica Hungarica. 40 (1-2): 145-157.

Bolu, H., Özdemir, Y. & Özgen, İ. (2007). New Record of Ichneumonidae (Hymenoptera) in Almond Orchards from Turkey. Journal of the Entomological Research Society, 9(2): 41-46.

Bolu, H. (2008). A New Host *Sphenoptera tappesi* Marseul (Coleoptera: Buprestidae) for *Dolichomitus kriechebaumeri* (Schulz) (Hymenoptera: Ichneumonidae) from Turkey. Turk. J. Zool. 32 (2): 225-226.

- Bolu, H., Maral, H. & Açılmak, C. (2014). *Sphenoptera (Tropeopeltis) tappesi* Marseul (Coleoptera: Buprestidae) ve Parazitoidi *Dolichomitus kriechebaumeri* (Schulz) (Hymenoptera: Ichneumonidae)'nin Populasyon Gelişimi. Türkiye V. Bitki Koruma Kongresi Bildirileri. 3-5 Şubat, Antalya, S: 338.
- Bolu, H. & Maral, H. (2020). *Dolichomitus kriechebaumeri* (Schulz) (Hymenoptera: Ichneumonidae)'nin *Sphenoptera (Tropeopeltis) tappesi* Marseul, (Coleoptera: Buprestidae) Üzerindeki Popülasyon Gelişimi. Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 10(2): 763-768.
- Bolu, H. Varga, O. Gençer L. & Yurtcan, M. (2022). New parasitoid records of *Arge rosae* (Linnaeus, 1758) (Hymenoptera: Argidae) from Diyarbakır province: *Tetrastichus hylotomarum* (Bouché, 1834) (Hymenoptera: Eulophidae) and *Boethus thoracicus* (Giraud, 1872) (Hymenoptera: Ichneumonidae). Mustafa Kemal Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi, 27(3): 549-555.
- Bolu, H. (2024). Contributions to the Rose (*Rosa* spp.) Fauna of Diyarbakır Province. 8. International Hasankeyf Scientific Research And Innovation Congress, 19-20 Ekim, Batman, S: 186-211.
- Broad, G.R., Shaw, M.R. & Fitton, M.G. (2018). "Ichneumonid wasps (Hymenoptera: Ichneumonidae): their classification and biology". Handbooks for the Identification of British Insects, 7(12): 1-418.
- Efil, L. (2018). Diyarbakır, Şanlıurfa ve Mardin İlleri Yonca Alanlarında Zararlı Yonca Hortumlu Böceği *Hypera variabilis* (Herbst, 1795) (Coleoptera: Curculionidae)'nin Zarar Durumu ve Larva Parazitoidi *Bathypsectes curculionis* (Thomson, 1887) ve Parazitlenme Oranları. Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi, 5(1): 86-89.
- Gordh, G., Legner, E.F. & Caltagirone, L.E. (1999). Biology of Parasitic Hymenoptera. Chapter 15. Handbook of Biological Control Principles and Applications of Biological Control, Elsevier, pp. 355-381.
- Göven, M.A. & Efil, L. (1994). Dicle Vadisi Pamuk Alanlarında Zararlı Yeşilkurt (*Heiothis armigera* Hübn.) (Lepidoptera: Noctuidae)' un Doğal Düşmanları ve Etkinlikleri Üzerinde Araştırmalar. Türkiye III. Biyolojik Mücadele Kongresi, 25-28 Ocak, S: 449-457.
- Göven, M.A. & Gümüş, S. (1998). Diyarbakır (Bismil) ili pamuk alanlarında zararlı Pamuk çizgili yaprakkurdu (*Spodoptera exigua* (Huebn.)) (Lep.: Noctuidae)'nun doğal düşmanları üzerinde bir gözlem. Bitki Koruma Bülteni. 38(3-4): 117-120.
- Gözüaçık, C. & Mart, C. (2010). Determination of natural parasitization rates of some pests of Lepidoptera larvae in corn (*Zea mays* L.) in the Southeastern Anatolia Region. Plant Protection Bulletin, 49(3), 107-116.
- Mutlu, Ç. & Ayaz, T. (2025). Parasitism rates of wheat stem sawflies [*Cephus pygmeus* and *Trachelus tabidus* (Hymenoptera: Cephidae)] in Southeastern Türkiye. Egyptian Journal of Biological Pest Control, 35(11): 2-7.
- Öncüler, C. (1991). A catalogue of the Parasites and Predators of Insect pests of Turkey. Ege Univ. Ziraat Fak. Yayınları, No 505: 1-354.
- Özgen, İ, Yurtcan, M., Bolu, H. & Kolarov, J. (2010). *Listrognathus mactator* (Thunberg, 1824) (Hymenoptera: Ichneumonidae)-a new recorded parasitoid of *Cimbex quadrimaculata* (O. F. Müller, 1976) (Hymenoptera: Cimbicidae) in Turkey. Entomological News 121 (4): 391-392.
- LaSalle, J. & Gauld, I.D. (1993). "Hymenoptera: Their Diversity, and Their Impact on the Diversity of Other Organisms". Hymenoptera and biodiversity. Wallingford, Oxon, UK: C.A.B. International. p. 1. ISBN 9780851988306.
- Şimşek, A. & Bolu, H. (2016). Diyarbakır ili Antep fıstığı (*Pistacia vera* L.) alanlarındaki yararlı böcek faunasının belirlenmesi. Bitki Koruma Bülteni, 56 (3): 267-282.
- Özhatay, N., Byfield, A. & Atay, S. (2008). Türkiye'nin 122 Önemli Bitki Alanı. Türkiye (Doğal Hayatı Koruma Vakfı), İstanbul, S: 478.
- Türkmen, Ş. (1987). Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yeni bir baklagil zararlısı (*Amicta oberthuri* Hey.) (Lepidopter: Psychidae). Türkiye I. Entomoloji Kongresi Bildirileri, 13-16 Ekim, İzmir, S: 239-248.
- Varga, O. & Bolu, H. (2021). New Distributional, Host and Plant Association Records of *Saproxylic* Ichneumonid Parasitoids (Hymenoptera, Ichneumonidae) in Turkey. Journal of the Entomological Research Society, 23(2): 173-178.

Yu, D. S., van Achterberg, C. & Horstmann, K. (2016). Taxapad 2016. Ichneumonoidea 2015 (Biological and taxonomical information), Taxapad Interactive Catalogue Database on flash-drive. Nepean, Ottawa, Canada

YENİ BİR KİRLLETİCİ MİKROPLASTİKLER VE BİTKİLER ÜZERİNE ETKİLERİ**Zehra TOKTAY**

Ataturk University, Faculty of Agriculture, Field Crops, Erzurum

ORCID: 0000-0003-2580-9781**ÖZET**

Mikroplastikler, plastik kullanımının artmasıyla ortaya çıkan önemli çevresel kirleticilerdir ve 1950'lerden itibaren yaygınlaşarak küresel bir çevre sorunu haline gelmiştir. Denizler, kara ekosistemleri, tatlı su kaynakları, topraklar, buzullar ve hatta insan organizmasında dahi mikroplastiklere rastlanmıştır. Mikroplastikler, 5 milimetreden küçük sentetik polimer parçacıklarıdır ve primer (doğrudan ürünlere eklenen) ile sekonder (plastik atıkların çevresel faktörlerle parçalanması sonucu oluşan) olarak ikiye ayrılır. Mikroplastikler sadece sucul ortamlarda değil, karasal ekosistemlerde de yaygın bulunmakta ve bitkiler üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Özellikle buğday, pirinç ve mısır gibi temel tarım ürünlerinin fotosentezini %4 ila %14 oranında azaltabildiği ve bunun da verim kaybına yol açtığı belirtilmektedir. Fotosentezdeki azalma, bitkisel üretimi düşürerek gıda açığı ve ekonomik sorunlara neden olabilir. Mikroplastikler, iklim değişikliğiyle mücadelede bitkilerin karşılaştığı stresleri artırarak biyokimyasal ve fizyolojik problemlere yol açar. Toprak ekosistemine mikroplastikler, arıtma çamuru, gübreler, plastik malç filmleri ve atmosferik birikim yoluyla karışır. Büyük mikroplastikler kök yüzeyine yapışarak su ve besin alımını engeller, bu da bitki büyümesini olumsuz etkiler. Daha küçük nanoplastikler ise bitki dokularına geçebilir ve iletim dokuları üzerinden gövde ve yapraklara taşınabilir. Bu süreçler, bitkilerin morfolojik ve fizyolojik fonksiyonlarını olumsuz etkileyerek tarımsal verimlilikte düşüşe yol açar.

Anahtar Kelimeler: Mikroplastik, çevre, bitkisel üretim, verim**A NEW POLLUTANT: MICROPLASTICS AND THEIR EFFECTS ON PLANTS
ABSTRACT**

Microplastics are important environmental pollutants that have emerged with the increasing use of plastics and have become a global environmental problem since the 1950s. Microplastics have been found in seas, land ecosystems, freshwater sources, soils, glaciers and even in the human organism. Microplastics are synthetic polymer particles smaller than 5 millimeters and are divided into primary (directly added to products) and secondary (formed by the breakdown of plastic waste by environmental factors). Microplastics are widespread not only in aquatic environments but also in terrestrial ecosystems and have negative impacts on plants. In particular, it is reported that they can reduce photosynthesis of key agricultural crops such as wheat, rice and corn by 4% to 14%, leading to yield loss. Reduced photosynthesis can reduce crop production, leading to food deficits and economic problems. Microplastics increase the

stresses faced by plants in the fight against climate change, leading to biochemical and physiological problems. Microplastics enter the soil ecosystem through sewage sludge, fertilizers, plastic mulch films and atmospheric deposition. Large microplastics adhere to the root surface and inhibit water and nutrient uptake, which negatively affects plant growth. Smaller nanoplastics can pass into plant tissues and be transported through conduction tissues to stems and leaves. These processes adversely affect the morphological and physiological functions of plants, leading to a decline in agricultural productivity.

Keywords: Microplastic, environment, plant production, yield

1. Giriş: Mikroplastik Kirliliği ve Bitki Ekosistemleri

Mikroplastikler artan plastik kullanımı ile karşımıza çıkan önemli çevresel kirleticilerden biridir. Özellikle 1950’lerden itibaren plastik kullanımının artması bu kirleticiler ile tanışmamıza zemin hazırlamıştır. Bu kirleticiler hemen hemen her çevrede bulunan yaygın bir kirlilik kaynağı olarak küresel bir çevre problemi haline gelmiştir. Yapılan çeşitli çalışmalar ile deniz ve kara ekosistemleri, tatlı su kaynakları, içme suları, topraklar, buzullar, okyanus derinlikleri hatta insan organizmasında dahi varlıkları tespit edilmiştir. Nitekim bu kadar geniş bir yelpazede mevcut olmaları insan, hayvan, bitki ve diğer organizmalar ile dünyamız için ne kadar büyük bir tehdit oluşturduklarını gözler önüne sermektedir.

Ekosistemimiz üzerinde büyük tehdit unsuru olan mikroplastikler; en uzun çapı 5 milimetreden küçük olan sentetik polimer bileşikler olarak tanımlanmaktadır (Lambert ve Wagner, 2018). Mikroplastikler, elde edilme şekillerine göre iki ana kategoride incelenmektedir. İnsanlar tarafından yoğun şekilde kullanılan kozmetik ve kişisel bakım ürünleri, boya ve deterjan gibi ürünlere doğrudan eklenen parçacıklar ile ‘primer mikroplastik’ elde edilirken çeşitli amaçlarla kullanımı sürekli artış gösteren plastik madde atıklarının güneş ışığı, rüzgâr, su akıntıları, dalgalar ve canlılar gibi çeşitli çevresel faktörler aracılığıyla küçük parçacıklara ayrılmasıyla ‘sekonder mikroplastik’ adı verilen yapıları elde edilmektedir (Verschoor 2015)

Günümüzde mikroplastikler, okyanuslar, tatlı su kaynakları, atmosfer, toprak ve hatta kutup bölgelerindeki buzullar da dâhil olmak her ekosistemde yaygın bir şekilde yer edinmektedirler. Bu geniş dağılım, mikroplastik kirliliğinin yalnızca sucul ortamlarla sınırlı olmadığını, aynı zamanda karasal ekosistemler açısından kritik bir tehdit unsuru olduğunu ortaya koymaktadır. Mikroplastiklerin karasal ekosistemlerdeki etkileri üzerine yapılan çalışmaların yetersiz olmasına rağmen toprakta biriken mikroplastiklerin bitki büyümesi ve bitki sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceği ileri sürülmektedir. Yapılan araştırmalar ile mikroplastiklerin buğday, pirinç ve mısır gibi temel tarım ürünlerinin fotosentezini %4 ila %14 oranında azaltabileceğini tahmin edilmektedir ve insan beslenmesinde önemli yer tutan bu ürünlerin

fotosentez sürecinde meydana gelen bu azalma ile ortalama %4 ila %13,5'lik bir verim kaybının olabileceği belirtilmektedir (Bailey et al. 2025). Bitkilerin fotosentez kapasitesindeki azalma, doğrudan biyokütle üretimini ve dolayısıyla tarımsal verimi düşürmektedir. Bu durum neticesinde, dünya genelinde gıda açığının oluşabileceği ve tarımsal verimlilikteki düşüşle beraber ekonomik ve sosyal sorunların meydana gelebileceği öngörülmüştür (Yu et al. 2024) Özellikle mikroplastik kirliliği, bitki ekosistemleri üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle küresel gıda güvenliği için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Ayrıca mikroplastik kirliliği, günümüzün diğer önemli bir problemi olan iklim değişikliği ile mücadelede de önemli etkileri olan bir problemdir ve mikroplastikler bitkilerin maruz kaldığı biyotik ve abiyotik stresi faktörlerinin etkilerini artırarak, bitkiler üzerinde çeşitli biyokimyasal ve fizyolojik süreçlerin meydana gelmesine neden olmaktadır.

Mikroplastikler, sürdürülebilir bitkisel üretimin temelini oluşturan toprak ekosistemine doğrudan veya dolaylı olarak dahil olabilmektedirler. Tarımsal üretimi ve verimi artırmada yoğun olarak kullanılan arıtma çamuru ve sulama uygulamaları ile atmosferik birikim mikroplastiklerin toprağa doğrudan karışma yolları iken büyük plastik parçalarının iklimsel faktörlere (güneş ışığı, rüzgâr, yağış) bağlı olarak yerinde çözünmesi ve plastik malç materyallerinin parçalanması ile gerçekleşir (Akça ve Ok, 2021)

Tarımsal uygulamalar, mikroplastiklerin toprağa karışmasında önemli bir rol oynamaktadır. Arıtma çamuru, kompost gibi organik gübreler ve plastik malç filmlerinin kullanımı sonucunda toprağa önemli miktarda sentetik lif ve mikroplastik karışmaktadır (Azeem et al. 2021). Örneğin, belediye atık çamurunun tarımsal faaliyetlerde tercih edilmesi ile beraber, her yıl toprağa yaklaşık 7.76 milyon ton sentetik lif veya çökelmiş mikroplastik/nanoplastik dahil olurken yabancı ot mücadelesi ve sulama uygulamalarında kullanılan malçlama filmleri sonucunda toprağa yılda yaklaşık 4.4 milyon ton plastik eklenmektedir (Azeem et al. 2022). Doğrudan veya dolaylı olarak tarımsal sistemlere dahil olan mikroplastiklerin bitki sistemlerine nasıl girdiği ve dokularda nasıl biriktiği, bu kirliliğin bitkiler üzerindeki etkilerini anlamak için temel sorudur. Bu kirleticilerin alım ve translokasyon mekanizmaları, kirleticinin partikül boyutuna ve bitki türüne göre değişiklik göstermektedir.

Mikroplastikler, öncelikle bitki köklerine doğrudan temas ederek veya topraktaki hareketleriyle kök sistemine dahil olabilir. Ancak nispeten daha büyük boyutlu olan polietilen, polipropilen, polietilen tereftalat gibi mikroplastikler bitkinin kök sistemine nüfuz edemeyebilir ve bitki kök yüzeyine yapışarak veya kök kıllarını tıkayarak bitkinin su ve besin elementi alımını engelleyebilir ve kök bölgesinde meydana gelen bu fiziksel engelleme, bitkinin su ve besin

maddelerini topraktan emme kapasitesini önemli ölçüde azaltır ve ayrıca mikroplastiklerin yüzey yapıları ve hidrofobik özellikleri de bitki kök yüzeyine yapışmayı etkileyerek mikroplastikler-kök etkileşimini artırabilir (Jia et al. 2023).

Mikroplastiklerin bitki kökleriyle doğrudan etkileşimi, su ve besin alımını engelleyerek bitki büyüme ve gelişmesini olumsuz etkileyen temel mekanizmalardan biridir. Bu durumun meydana gelmesinde, sadece mikroplastığın varlığı değil, aynı zamanda fiziksel özellikleri de (boyut, şekil, yüzey özellikleri) önemlidir. Bitki köklerinin mikroplastiklerle doğrudan temas etmesi ve özellikle büyük parçacıkların kök yüzeyinde fiziksel bir bariyer oluşturması, bitkinin hayati fonksiyonları olan su ve besin emilimini doğrudan engellemektedir. Bu mekanizma, mikroplastiklerin bitkiler üzerindeki toksik etkilerinin en temel ve doğrudan yollarından birini oluşturmaktadır.

Mikroplastiklerin bitki dokularına geçme/yerleşme durumu ise, bitki hücre duvarlarına ve hücre zarlarına nüfuz edebilecek kadar küçük olan nanoplastikler (<100 nm) ve çok küçük mikroplastikler için geçerlidir (Alimi et al. 2018). Bitki dokularına geçebilen bu küçük partiküller, epidermis, korteks ve vasküler dokularda birikebilir (Chen et al. 2025)

Bitkiler için hayati önem taşıyan transpirasyon mekanizması (terleme ile suyun yukarı çekilmesi), plastik parçacıkların köklerden gövdeye ve yapraklara taşınmasında öne çıkan faktördür (Alimi et al. 2018). Yine köklerdeki oluşan çatlaklar mikroplastiklerin iletim dokularına (ksilem) erişimini sağlayabilir ve mikroplastikler, iletim dokuları vasıtasıyla gövdeye girerek yapraklarda birikebilir (Jia et al. 2023).

Mikroplastikler, bitkileri tohum çimlenmesinden verimliliğine kadar geniş bir yelpazede etkilemektedir. Bu etkiler özellikle bitkilerin morfolojik karakterleri ile verim ve kalite unsurları üzerinde stresi kaynağı oluşturmaktadır.

Mikroplastiklerin Bitki Büyümesi ve Gelişimi Üzerindeki Etkileri

Tohum Çimlenmesi Üzerindeki Etkiler

Mikroplastik kirliliğinin, tohum kapsülünde bulunan gözenekleri tıkadığı ve bu tıkanıklığın çimlenme sürecini olumsuz etkileyerek çimlenme oranını azalttığı belirlenmiştir. Nitekim gözeneklerin kapanması, su alımı ve inhibisyon sürecini kısıtlayarak çimlenme üzerinde doğrudan bir baskı oluşturmaktadır ve yapılan bir çalışma ile mikroplastik ile arsenik stresinin birlikte gerçekleşmesi durumunda kolza tohumunun (*Brassica napus* L.) çimlenme indeksinin, kök ve sürgün uzunluğunun azaldığı tespit edilmiştir (Jia et al. 2023).

Mikroplastiklerin tohum çimlenmesi üzerindeki etkileri, partikül boyutu, konsantrasyonu ve bitki türüne göre farklılıklar göstermektedir. Mikroplastikler özellikle bitkilerde fiziksel

tıkanıklıklara sebebiyet verse de, kimyasal bileşenlerin ve sitotoksitenin de bitkiler üzerinde önemli etkilerinin olduğu bilinmektedir. Bitkisel üretimin başlangıcı olan tohum çimlenmesi, bitki yaşam döngüsünün ilk ve en hassas aşamasıdır ve mikroplastiklerin bu aşamayı fiziksel veya kimyasal özellikleri ile etkilemesi, bitki popülasyonları ve dolayısıyla sürdürülebilir tarımsal üretimi doğrudan tehdit etmektedir.

Bitki Kök ve Gövde Gelişimi Üzerindeki Etkiler (Morfolojik Değişiklikler)

Mikroplastikler, bitki kök bölgesinde birikerek kök uzamasını, aktivitesini ve taze/kuru biyokütle üretimini olumsuz yönde etkileyebilir (Yurtsever 2014). Bu birikim, bitkinin topraktan su ve besin alım kapasitesini doğrudan etkilemektedir. Örneğin, düşük yoğunluklu bazı mikroplastiklerin buğday, bakla ve soğan gibi çeşitli bitkilerde kök büyümesini azalttığı tespit edilmiştir ve mikroplastiklere maruz kalma, köklerde fiziksel hasara, oksidatif strese, kök-dal oranında ve biyokütlede azalmaya, azot içeriğinde ve terleme oranında düşüşe neden olabilir ve hidrofobik mikroplastikler, kök yüzeyinde kolayca adsorbe edilerek kök büyümesini engellerken yine köklerde hücre atrofisi, artan iletim sayıları ve lignifikasyona neden olarak hücre duvarında kalınlaşma yol açabilir ve bu durum sonucunda kök aktivitesinde azalma meydana gelmektedir (Jia et al. 2023).

Bitkilerin mikroplastiklere maruz kalması durumunda gövde ve yaprak büyümesi de olumsuz etkilenir; hücre uzamasında azalma, besin alışveriş metabolizmasında bozulma, ksilem demetlerinde fiziksel hasar ve biyokütlede düşüş görülebilir ve yapılan bir çalışma ile mikroplastik stresinin, yaprakların taze ağırlığını, bitki başına yaprak sayısını, yaprak yüzey alanını, SPAD değerini ve bitki boyunu azalttığı tespit edilmiştir (Jia et al. 2023). Bunun yanı sıra yüksek konsantrasyonlarda mikroplastik stresi bitkinin toprak üstü aksamının ağırlığını ve bitki boyunu önemli ölçüde azaltırken, kök uzamasını teşvik etmiştir. Bu durum bitkilerin farklı dokularının mikroplastiklere karşı farklı tepkiler oluşturdıklarını göstermektedir (Jia et al. 2023).

Mikroplastikler bitkileri sadece morfolojik olarak değil, genel bitki sağlığı ve çevresel streslere karşı geliştirdikleri tepkiler açısından da etkilemektedir. Özellikle gövde ve yaprak büyümesindeki azalma bitkinin fotosentez kapasitesini ve biyokütle üretimini düşürmektedir. Bu durum, bitkinin çeşitli stres faktörleriyle başa çıkma, hayatta kalma ve üreme yeteneğini tehlikeye atarak, ekosistemdeki rolünü ve sürdürülebilir üretimindeki konumunu tehlikeye atmaktadır.

Bitki Verimliliği ve Biyokütle Üzerindeki Etkiler

Mikroplastik stresi, genel olarak bitki büyüme ve gelişimini negatif yönde etkileyerek bitki verimliliğini önemli ölçüde azaltmaktadır. Bu durum, artan gıda talebinin karşılanması üzerinde istenmeyen sonuçlar doğurabilir. Örneğin, bazı pirinç çeşitlerinde mikroplastik stresi altında tür içi tepkiler gözlemlenmiş, verimsel farklılıkların enerji harcaması ve metabolik birikim yollarının değiştirilmesi ile ilgili olduğu belirlenmiştir ve yine mikroplastik stresi altında yetiştirilen yerel bir pirinç çeşidinin tane verimi değişmemiş, ancak hibrit pirinç çeşidinin tane sayısı ve verimde önemli bir azalma meydana gelmiştir (Jia et al. 2023). Yine yapılan farklı bir çalışmada maş fasulyesine mikroplastik stresi ve kurşun (Pb) birlikte uygulanmış, maş fasulyesinin tohum verimi önemli ölçüde azalmıştır, bu da kök ağırlığı, yüzey alanı, amino asitler, Rubisco aktivitesi ve hormonal düzenlemedeki bozulmalarla ilişkilendirilmiştir (Jin et al. 2023)

Fakat bazı çalışmalarda pirinç bitkilerinin çeşitli mikroplastiklere maruz kalmasının verimi olumsuz etkilemediği belirtilmiştir, hatta yapılan farklı bir çalışmada mikroplastiklerin pirinç verimini ve tanelerdeki azot içeriğini artırdığı gözlemlenmiştir (Jia et al. 2023). Mikroplastik stresinin bitki verimliliği üzerindeki çeşitli etkilerinin bitki türü, mikroplastik çeşidi ve konsantrasyonu ile ilişkili olabileceği bildirilmiştir.

SONUÇ

Mikroplastik kirliliğinin kaynakları oldukça çeşitlilik arz etmekte olup, günlük yaşamın pek çok alanına yaygın bir şekilde dağılmıştır. Bu durum, sorunun tek bir çözümle giderilemeyeceğini, ürün tasarımı, tüketici davranışları ve atık yönetimi gibi geniş kapsamlı müdahalelerin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Kozmetikten tekstil sektörüne, inşaattan ulaşım, tarımsal sistemlere kadar birçok farklı alandaki plastik kullanımının, mikroplastiklerin çevresel döngüye sürekli olarak salınımına yol açtığı bilinmektedir. Bu bağlamda, kirliliğin azaltılmasına yönelik hem üretim hem de tüketim süreçlerinde kapsamlı ve entegre stratejilerin geliştirilmesi ve uygulanması zorunludur. Bu amaçla bilimsel araştırmaların genişletilmesi, politikaların güçlendirilmesi ve gelecek nesillere sürdürülebilir bir çevre bırakılması zorunluluk teşkil etmektedir.

KAYNAKLAR

- Akça, M., Ok, S. S. (2021). Toprak ekosistemi üzerine mikroplastiklerin etkileri. *Toprak Bilimi ve Bitki Besleme Dergisi*, 9(2) 79 – 91. <https://doi.org/10.33409/tbbbd.997807>
- Alimi, O. S., Farner Budarz, J., Hernandez, L. M., & Tufenkji, N. (2018). Microplastic and nanoplastic in aquatic environments: Aggregation, deposition, and enhanced contaminant transport. *Science of the Total Environment*, 52, 1704–1724. DOI: [10.1021/acs.est.7b05559](https://doi.org/10.1021/acs.est.7b05559)

- Azeem, I., Adeel, M., Ahmad, M. A., Shakoar, N., Jiangcuo, G. D., Azeem, K., Ishfaq, M., Ayaz, M., Xu, M., & Rui, Y. (2021). Uptake and accumulation of nano/microplastics in plants: Critical review. *Nanomaterials*, 11, 2935. <https://doi.org/10.3390/nano11112935>
- Azeem, I., Adeel, M., Ahmad, M. A., Shakoar, N., Zain, M., Yousef, N., Yinghai, Z., Azeem, K., Zhou, P., White, J. C., Ming, X., & Rui, Y. (2022). Microplastic and nanoplastic interactions with plant species: Trends, meta-analysis, and perspectives. *Environmental Science & Technology Letters*. <https://doi.org/10.1021/acs.estlett.2c00107>.
- Bailey, M., Franklin, I. W., Harrington, J., & Parker, J. P. (2025). Plastic pollution hits the root: Microplastics disrupt plant growth. *RTI International*. <https://www.rti.org/insights/microplastics-plant-growth-effects>.
- Chen, Z., Carter, L. J., Banwart, S. A., & Kay, P. (2025). Microplastics in soil–plant systems: Current knowledge, research gaps, and future directions for agricultural sustainability. Review Article. *Agronomy*, 15(7), 1519. <https://doi.org/10.3390/agronomy15071519>.
- Jia, L., Liu, L., Zhang, Y., Fu, W., Liu, X., Wang, Q., Tanvee, M., & Huang, L. (2023). Microplastic stress in plants: Effect on plant growth and their remediations. *Frontiers in Plant Science*. [fpls.2023.1226484](https://doi.org/10.3389/fpls.2023.1226484).
- Jin, H., Xue, Z., Farooq, U., Wei, Z. D., Wang, L., & Liu, L. X. (2025). Impact of polypropylene microplastics and lead on wheat germination and seedling growth. *Environmental Pollutants and Bioavailability*. 37:1,2478198 DOI:10.1080/26395940.2025.2478198
- Lambert, S., Wagner, M. (2018). Microplastics are contaminants of emerging concern in freshwater environments: An overview. *The Handbook of Environmental Chemistry* vol. 58. Springer International Publishing. DOI: [10.1007/978-3-319-61615-5_1](https://doi.org/10.1007/978-3-319-61615-5_1)
- Verschoor, A. J. (2015). *Towards a definition of microplastics: Considerations for the specification of physico-chemical properties*. National Institute for Public Health and Environment RIVM Letter report 2015-0116. www.rivm.nl
- Yu, Z., Yu, X., Yuzuak, S., & Lu, Y. (2024). Physiological and biochemical effects of polystyrene micro/nano plastics on *Arabidopsis thaliana*. *Journal of Hazardous Materials*. DOI: [10.1016/j.jhazmat.2024.133861](https://doi.org/10.1016/j.jhazmat.2024.133861)
- Yurtsever, M. (2015). Mikroplastikler'e Genel Bir Bakış. Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Fen Ve Mühendislik Dergisi, 17(50), 68-83.

FARKLI MERCİMEK (*LENS CULINARIS* L.) ÇEŞİTLERİNE AİT TOHUMLARIN FİLM KAPLAMA UYGULAMASI SONRASI BAZI AGRONOMİK ÖZELLİKLERİNİN BELİRLENMESİ

Zeynep DUMANOĞLU^{1*}

^{1*}Bingöl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Biyosistem Mühendisliği Bölümü, 12010, Bingöl

ORCID NO: 0000-0002-7889-9015

Erkan BOYDAK²

²Bingöl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü, 12010, Bingöl

ORCID NO: 0000-0002-3466-5356

ÖZET

Bitkisel protein kaynağı olarak önemli bir yere sahip olan mercimek, diğer baklagillere göre insan beslenmesinde daha fazla tüketilmektedir. Pek çok faydası olan mercimek, tek yıllık serin iklim bitkisidir. Bu çalışma, 2025 yılında Bingöl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümüne ait laboratuvarlarında gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, dört farklı mercimek çeşidine (Mirzabey, Pakistan, Şanlıbey ve Veysel) ait tohumlara film kaplama uygulaması yapılmıştır. Film kaplama, tohum özelliklerinin iyileştirilmesi amacıyla yapılan uygulamalar arasında yer almaktadır. Uygulama öncesi ve sonrasında tohumların bazı agronomik özellikleri (uzunluk, genişlik, yüzey alan, aritmetik çap, geometrik çap ve küresellik) belirlenmiştir. Çimlenme özellikleri de incelenen tohumların, film kaplama uygulamasının çimlenme kabiliyetlerinde düşüşe sebep olduğu belirlenmiştir. Tek kat olarak yapılan film kaplama uygulamasının mercimek tohumlarının boyutlarında belirgin bir farka neden olmadığı saptanmıştır. Elde edilen verilere göre mercimek çeşitlerinin kısa ve oval geometrik ve şekil özelliğine sahip olduğu belirlenmiştir. Dört farklı mercimek çeşidine ait belirlenen bu özelliklerinin yapılacak olarak ıslah çalışmaları, mekanizasyon uygulamaları gibi araştırmalara yardımcı olacağı ön görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Mercimek, *Lens culinaris* L., tohum özellikleri, film kaplama uygulaması

DETERMINATION OF SOME AGRONOMIC CHARACTERISTICS OF SEEDS OF DIFFERENT LENTIL (*LENS CULINARIS* L.) VARIETIES AFTER FILM COATING APPLICATION

ABSTRACT

Lentils, which have an important place as a vegetable protein source, are consumed more in human nutrition than other legumes. Lentil, which has many benefits, is an annual cool climate plant. This study was carried out in the laboratories of Bingöl University, Faculty of Agriculture, Department of Field Crops in 2025. In this study, film coating was applied to seeds of four different lentil varieties (Mirzabey, Pakistan, Şanlıbey and Veysel). Film coating is one of the applications to improve seed properties. Some agronomic characteristics (length, width,

surface area, arithmetic diameter, geometric diameter and sphericity) of the seeds were determined before and after treatment. Germination characteristics of the seeds were also examined and it was determined that the film coating application caused a decrease in germination ability. It was determined that the single layer film coating application did not cause a significant difference in the size of lentil seeds. According to the data obtained, it was determined that lentil varieties had short and oval geometric and shape characteristics. It is foreseen that these characteristics of four different lentil varieties will be helpful for researches such as breeding studies and mechanization applications.

Key words: Lentil, *Lens culinaris* L., seed characteristics, film coating application

1.GİRİŞ

Bitkisel protein kaynağı olarak önemli bir yere sahip olan mercimek, diğer baklagillere göre insan beslenmesinde daha fazla tüketilmektedir (Kaya, 2010). Kendisine döllen (2n=14) mercimek, tek yıllık, serin iklim baklagil bitkisidir (Kumar ve ark 2014; Kahraman ve ark., 2019). Subtropik ve ılıman iklim özelliklerine sahip yerlerde yetiştirilme imkânı bulunan mercimeğin gen merkezinin Akdeniz ve Yakın Doğu olduğu yapılan çalışmalar ile belirlenmiştir (Erbaş Köse ve ark., 2019; Adak, 2021). Münavebeye uygun, toprağa azot bağlayan ve az su ihtiyacı bulunması, düşük sıcaklık ile kuraklığa dayanıklı olması mercimeğin üreticiler tarafından tercih edilmesine neden olmaktadır (Hakkoymaz ve Önder, 2022). MÖ 8000-8500'lü yıllardan bu yana tarımının yapıldığı yapılan arkeolojik kazılar ile belirlenen mercimeği, pek çok medeniyet insan ve hayvan beslenmesinde değerlendirmiştir (Şahin, 2016; Akpınar ve ark., 2024).

Mercimek bitkisi, Türkiye'de Karadeniz Bölgesi hariç diğer tüm bölgelerde yetiştirilebilme özelliğine sahiptir (Kaya, 2010). 2023 yılında 424 000 ton kırmızı mercimek üretimi yapılırken 2024 yılında bu miktar 405 000 ton'a düşmüştür. Yeşil mercimekte ise; 2023 yılında 50 000 ton üretim yapılırken, 2024 yılında bu miktar 71 000 ton'a yükselmiştir (TÜİK, 2025).

Bu çalışmada, zengin içeriğe sahip mercimek bitkisine ait dört farklı çeşit tohum kontrol grubu ve film kaplı olmak üzere iki ayrı başlık altında incelenmiştir. Film kaplama uygulaması tohum teknolojisi içerisinde yer almaktadır. Tohumların ekim öncesinde ilaç, hormon vb. tohumun çıkışını ve verimini doğrudan etkileyecek materyallerin tohum yüzeyleri kaplanmaktadır. Ancak bu uygulamanın doğru dozlarda yapılması tohum çıkışını etkilediğinden son derece önemlidir (Dumanoğlu ve Çakmak, 2019; Dumanoğlu ve ark., 2020).

2.MATERYAL VE METHOD

Bu çalışma, 2025 yılında Bingöl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Laboratuvarlarında gerçekleştirilmiştir. Çalışmada dört farklı mercimek çeşidine (Mirzabey, Pakistan, Şanlıbey, Veysel) ait tohumlar kullanılmıştır. Tohumlar 2022-23 üretim döneminde elde edilmiştir. Bölüm laboratuvarlarında kontrollü şartlar altında (oda sıcaklığında, nemsiz ortam) depolanan bu tohumların kendileri kontrol grubu olarak kabul edilmiştir. Dört farklı çeşide ait mercimek tohumları su bazlı film kaplama malzemesi ile spreyleme yöntemiyle tek kat olacak şekilde kaplanmıştır. Daha sonra 24 saat oda koşullarında kurutulan tohumlar rastgele olacak şekilde 100'er adet seçilerek bazı agronomik özellikleri belirlenmek üzere incelenmiştir. Çizelge 1'e göre de tohumların geometrik ve şekil özellikleri belirlenmiştir.

Çizelge 1. Tohumların geometrik ve şekil özelliklerine göre sınıflandırılması (Yağcıoğlu, 2015)

Geometrik özelliklerine göre tohumlar	Tane genişliği/Tane uzunluğu (b/a) (mm)
Uzun	< 0.6
Orta	0.6 – 0.7
Kısa	> 0.7
Şekil özelliklerine göre tohumlar	Uzunluk (a), Genişlik (b), Kalınlık (c) (mm)
Yuvarlak	$a \approx b \approx c$
Oval	$a/3 < b \approx c$
Uzun	$c < b < a/3$

Kontrol grubunda yer alan dört farklı mercimek çeşidi ile film kaplandıktan sonra hazırlanan tohumlar kendine ait yazılımı olan stereo mikroskop (Nikon SMZ 745T) aracılığı ile uzunluk (mm), genişlik (mm) ve yüzey alan (mm^2) ölçülmüştür. Elde edilen veriler kullanılarak tohumlara ait ortalama aritmetik çap ve geometrik çap ile küresellik değerleri belirlenmiştir ($((L+W)/2)$), geometrik çap (mm) $((L \times D^2)^{1/3})$ ile küresellik (Do/L) parametreleri saptanmıştır ($((L:\text{Tohuma ait uzunluk değeri (mm)} W:\text{Tohuma ait genişlik değeri (mm)})$) (Mohsenin, 1970; Alayunt, 2000; Kara, 2012:2017; Dumanoğlu ve Geren, 2020).

3.BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışmada incelenen, Mirzabey, Pakistan, Şanlıbey ve Veysel adlı çeşitlere ait mercimek tohumlarının genel olarak ortalama uzunluklarının 0,368mm, 0,355mm genişlik, 0,110 mm^2 yüzey alan, 0,361mm aritmetik çap, 0,016mm geometrik çap ile 0,044 küresellik değerine sahip oldukları belirlenmiştir. Film kaplı mercimek tohumlarının ise genel olarak ortalama 0,371mm uzunluk, 0,353mm genişlik, 0,107 mm^2 yüzey alan, 0,362mm aritmetik çap, 0,017mm geometrik çap ile 0,044 küresellik değerine sahip olduğu saptanmıştır. Çizelge 1'e göre incelediğimizde ise, tohumların genel olarak kısa ve oval bir tohum yapısına sahip oldukları belirlenmiştir.

Elde edilen veriler göz önüne alındığında kontrol grubu ile film kaplı tohumlar arasında belirgin bir farkın olmadığı belirlenmiştir. Bunun en belirgin sebebi, film kaplama işleminin tek kat olacak şekilde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Kaplama miktarı arttıkça incelenen parametrelerdeki değerler arasındaki fark açılacaktır. Ancak film kaplama uygulamalarının mümkün olduğunca tohumun yaşamı olumsuz yönde etkilemeyecek oranlarda olması istenmektedir. Aksi durumda tohum çıkışlarında düşüşler ile karşılaşılacaktır. Kontrol grubunda yer alan tohumlar ISTA(2007) kurallarına göre (24-25 °C, %60 nem, karanlık ortam) inkübatör içerisinde çimlendirilmiştir. Yaklaşık %98-99 oranına sahip olan mercimek çeşitleri, film kaplama uygulaması sonrasında %90-95 seviyesinde çimlenme kabiliyetine sahip oldukları belirlenmiştir. Burada karşılaşılan düşüş film kaplama materyalinden kaynaklanmaktadır. Tek kat olarak film kaplama uygulaması yapılmış olsa da yapılan araştırmalarda bu durumla karşılaşılacağı belirtilmiştir.

Çizelge 2. Mercimek tohumlarının bazı agronomik özellikleri

Mercimek Tohumları	Uzunluk (mm)	Genişlik (mm)	Yüzey alan (mm²)	Aritmetik çap (mm)	Geometrik çap (mm)	Küresellik
Mirzabey	0,368	0,355	0,122	0,361	0,016	0,044
Pakistan	0,387	0,374	0,116	0,381	0,019	0,049
Şanlıbey	0,391	0,377	0,120	0,384	0,019	0,049
Veysel	0,325	0,314	0,081	0,319	0,011	0,034
Ort.	0,368	0,355	0,110	0,361	0,016	0,044
Mirzabeyfilm	0,369	0,350	0,104	0,359	0,016	0,043
Pakistanfilm	0,391	0,372	0,119	0,381	0,019	0,049
Şanlıbeyfilm	0,386	0,373	0,117	0,379	0,019	0,048
Veyselfilm	0,336	0,318	0,087	0,327	0,012	0,036
Ort.	0,371	0,353	0,107	0,362	0,017	0,044

İncelenen mercimek tohumlarında kontrol grubu içerisinde yer alan Şanlıbey çeşidine ait tohumların diğer tohumlara göre sahip olduğu değerlerin en yüksek olduğu; Veysel çeşidinin ise en düşük değerlere sahip olduğu görülmektedir. Film kaplı tohumları incelediğimizde ise; Pakistan çeşidinin ön plana çıkmaktadır. Veysel çeşidi ise burada da en düşük değerlere sahip olduğu belirlenmiştir (Çizelge 2). Genel olarak bakıldığında incelenen parametreler açısından tohum çeşitlerinin birbirlerine yakın değerlere sahip olduğu saptanmıştır.

4.SONUÇ

Yapılan bu çalışma sonunda elde edilen verilere göre; yaklaşık %98-99 çimlenme yeteneğine sahip olan dört farklı mercimek çeşidine film kaplama uygulama sonrasında çimlenme yeteneklerinde az da olsa düşüşler kayıt edilmiştir. Diğer yandan tohum ölçüleri bakımından birbirine yakın değerlere sahip oldukları yapılan ölçümler sonucunda belirlenmiştir.

Tohumların genel olarak kısa ve oval bir tohum yapısına sahip oldukları belirlenmiştir. Bu çalışma ile, mercimek tohumlarına film kaplama uygulaması yapıldığı takdirde karşılaşılabilecek sonuçlar hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Ayrıca, dört farklı mercimek çeşidine ait tohumların kontrol gruplarının ve film kaplı olanların bazı agronomik özellikleri belirlenmiştir. Bu veriler sayesinde ürün kaybı olmaksızın mekanizasyon uygulamalarından faydalanılarak geniş arazilerde üretim yapılması mümkün olabilecektir. Bu çalışma ile Türkiye'nin hemen hemen her yerinde yetiştirilme imkanı bulunan bu baklagil bitkisinin üzerine daha fazla araştırma yapılması için ürün özelliklerine dikkat çekilmesi amaçlanmıştır.

KAYNAKLAR

- Adak, M.S. (2021). Yemeklik Baklagiller. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Yayın no: 1652, Ankara.
- Alayunt, F.N., (2000). Biyolojik Malzeme Bilgisi. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Makineleri Bölümü Ders Kitabı, Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları No: 541, Bornova-İzmir.
- Akpınar, F., Başaranoğlu, A., Özbek, H., Öztornacı, B. (2024). Mercimek Piyasası ve Türkiye'nin Karşılaştırmalı Üstünlüğü. *Agro-Science Journal of Iğdır University*. 2(1): 7-18.
- Dumanoğlu, Z., Çakmak, B. (2019). Tohum Uygulamalarının Soğan (*Allium cepa* L.) Tohumunun Bazı Fiziksel ve Mekanik Özelliklerine Etkisi. *Bursa Uludağ Ziraat Fakültesi Dergisi*. 33(1):53-66.
- Dumanoğlu Z., Dönmez C., Çakır, M.F. (2020). General Characteristics of Seeds of Some Anise (*Pimpinella anisum* L.) Lines and Effects of Film Coating on These Seeds, *Turkish Journal of Agriculture - Food Science and Technology (TURJAF)*, 8(1): 46-53.
- Dumanoğlu, Z., Geren, H. (2020). An Investigation on Determination of Seed Characteristics of Some Gluten-Free Crops (*Amarantus mantegazzianus*, *Chenopodium quinoa* Willd., *Eragrostis tef* [Zucc] Trotter, *Salvia hispanica* L.), *Turkish Journal of Agriculture - Food Science and Technology (TURJAF)*, 8(8):1650-1655.
- Erbaş Köse Ö.D., Bozoğlu, H., Z. Mut (2019). Mercimek Genotiplerinin Kimyasal, Fizikokimyasal Özellikleri ile Mineral Madde İçeriklerinin Değerlendirilmesi. *Journal of Agricultural Faculty of Gaziosmanpaşa University*. 36 (1), 23-29.
- Hakkoymaz, O., Önder M. (2022). Kışlık Mercimek Genotiplerinin Tane ve Biyolojik Verimi Üzerine Ekim Zamanlarının Etkisi. *Journal of Bahri Dagdas Crop Research* 11 (1): 1-8.
- Kahraman, A., Akgün Yıldırım, Ü., Bakır, M. (2019). SSR Markörlerin Mercimek Genom Haritalamasında Kullanılması. *ADYÜTAYAM* 7(1): 14-22.
- Kara, M., (2012). Biyolojik Ürünlerin Fiziksel Özellikleri. Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları No: 242, Erzurum.
- Kara, M. 2017. Physical Properties of Biological Products. Güven Bilimsel. ISBN: 978-975-6240-56-4, İstanbul.
- Kaya, F. (2010). Ülkemizde yetiştirilen bazı mercimek çeşitlerinin bileşimlerinin belirlenmesi. Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Gıda Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.
- Kumar, S., Hamwieh, A., Manickavelu, A., Kumar, J., Sharma, T., R., Baum, M. (2014). Advances in Lentil Genomics. 6, 111 Springer Science Business Media.
- Mohsenin, N.N., (1970). Physical Properties of Plant and Animal Materials. Gordon and Breach Science Publishers, New York.
- Şahin, G., (2016). 2016 Uluslararası Bakliyat Yılı Hasebiyle Türkiye'de Mercimek (*Lens culinaris* Medik) Yetiştiriciliği, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(4), 1665-1696.
- TÜİK, (2025). Tahıl ve Diğer bitkisel ürünlerin üretim miktarları. (Erişim:17.06.2025).
- Yağcıoğlu, A., (2015). Ürün İşleme. Ege Üniversitesi Yayınları, Ziraat Fakültesi Yayın No: 517, Genişletilmiş 2. Baskı, Bornova-İzmir.

FARKLI SOYA (*GLYCINE MAX* (L.) MERR.) ÇEŞİTLERİNE AİT TOHUMLARIN BAZI AGRONOMİK ÖZELLİKLERİN BELİRLENMESİ

Zeynep DUMANOĞLU^{1*}

^{1*}Bingöl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Biyosistem Mühendisliği Bölümü, 12010, Bingöl

ORCID NO: 0000-0002-7889-9015

Erkan BOYDAK²

²Bingöl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü, 12010, Bingöl

ORCID NO: 0000-0002-3466-5356

ÖZET

Dünyada en fazla protein içeren baklagillerden biri olan soya, tek yıllık kazık köklü bir yapıya sahiptir. 2025 yılında Bingöl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümüne ait laboratuvarlarında bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Dört farklı soya çeşidine ait tohumların (Arisoy, Adasoy, Cinsoy ve Gapsoy) uzunluk, genişlik, yüzey alan, aritmetik çap, geometrik çap ve küresellik değerleri belirlenmiştir. Elde edilen değerler SPSS v.17 da $p<0.05$ önemlilik düzeyinde TUKEY gruplandırması yapılmıştır. İncelenen soya tohumlarının genel olarak kısa ve oval bir tohum yapısına sahip oldukları saptanmıştır. Soya çeşitlerinin ortalama 0,548 mm uzunluk, 0,464 mm genişlik, 0,208 mm² yüzey alan, 0,506 mm aritmetik çap, 0,047 mm geometrik çap ve 0,086 küresellik değerine sahip olduğu belirlenmiştir. Bu veriler kullanılarak soya tohumlarının mekanizasyon aracılığı ile daha geniş arazilere ekimin problemsiz bir şekilde gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Soya, *Glycine max* (L.) Merr., yağlı tohum, tohum özellikleri

DETERMINATION OF SOME AGRONOMIC CHARACTERISTICS OF DIFFERENT SOYBEAN (*GLYCINE MAX* (L.) MERR.) VARIETIES SEEDS ABSTARCT

Soybean, one of the highest protein-containing legumes in the world, has a one-year taprooted structure. In 2025, this study was carried out in the laboratories of Bingöl University, Faculty of Agriculture, Department of Field Crops. Length, width, surface area, arithmetic diameter, geometric diameter and sphericity values of seeds of four different soybean cultivars (Arisoy, Adasoy, Cinsoy and Gapsoy) were determined. The obtained values were TUKEY grouped in SPSS v.17 at $p<0.05$ significance level. The examined soybean seeds were generally found to have a short and oval seed structure. Soybean varieties had an average length of 0.548 mm, width of 0.464 mm, surface area of 0.208 mm², arithmetic diameter of 0.506 mm, geometric diameter of 0.047 mm and sphericity of 0.086. By using these data, it is aimed to realize the planting of soybean seeds on larger areas without any problem through mechanization.

Key words: Soybean, *Glycine max* (L.) Merr., oilseed, seed characteristics

1.GİRİŞ

Soya, dünyada en fazla üretimi yapılan baklagil familyası üyelerinden biri olup; tek yıllık ve kazık köklü yapıya sahiptir (Herridge and Danso, 1995; Arslan ve Akgül, 2021). Yüksek oranlarda yağ (%18-24), karbonhidrat (%26) ve protein (%36-40) ile vitaminler (%8) içermesinden olayı pek çok alanda soya tohumu tercih edilmektedir (Tayyar ve Gül, 2007; Kökten ve ark., 2013; Boydak ve ark., 2018). Dünyada yaklaşık 250-300 farklı alanda değerlendirildiği araştırmacılar tarafından belirtilmektedir (Kolsarıcı ve ark., 2005). Bunların yanında soya tohumu yağ üretimi için işlendikten sonra arda kalan küspesi (yaklaşık %60-65 oranında) hayvanların beslenmesinde (çiftlik, kümes hayvanlarında, balıkların beslenmesinde vb.) değerlendirilmektedir (Yılmaz ve Efe, 1998; Boydak ve ark., 2002; Ergin ve Kızıl Aydemir, 2018) (Şekil 1). Ayrıca, toprağa azot (yılda yaklaşık 10-20 kg/da) bağladığı bilinmektedir. Bu sebeple münavebede ve azot eksikliği olan topraklarda soya bitkisi üreticiler tarafından tercih edilmektedir (Tayyar ve Gül, 2007; Arslan ve Akgül, 2021). Yeşil gübre olarak da değerlendirilen soya bitkisi, vegan ya da vejetaryen beslenme tercihinde bulunan kişiler için vazgeçilmez bir protein kaynağı olarak tüketilmektedir.

Şekil 1. Soya tohumları

Yapılan çalışmalar ile yarı kurak iklimlerde soya yetiştirildiğinde ham yağ oranının % 17.25 ile 23.5 arasında değiştiği (Çelik ve ark., 2001; Alpaslan, ve ark., 2001), bitki sıklığı ve sulama aralığı (haftada bir kez gibi) arttıkça birim alandan elde edilen veriminin arttığı (Boydak, ve ark., 2004; Şimşek ve ark., 2001) saptanmıştır. Soya bitkisi için yağmurlama sulamanın damlama sulamadan daha iyi olduğu (Boydak ve ark., 2002), sulama yastığı sistemi kullanılarak yapılan sulamalarda yabancı otlardan daha az zarar gördüğü (Bükün, ve ark., 2005) belirlenmiştir. Yüksek rakımlara ekilen soya bitkisinin bazı çeşitlerin silajlık ekilebileceği (Kökten, ve ark., 2013) ve silajlık çeşitlerin tohum verimi için ekilenlere nazaran daha uygun olduğu (Boydak, ve ark., 2018) ancak yetiştirme dönemindeki aşırı sıcaklıkların soya bitkisinin gelişimini olumsuz etkilediği, çeşitlerin grup özelliklerine göre değişiklik gösterebileceği

(Karaaslan ve ark., 2012) saptanmıştır. Soya bitkisinin ilk baklasının yüksekliği, bakla sayısı, dekar başına verim, hasat indeksi ve dekar başına verim x hasat etkileşiminin bitki boyunu etkilediği (Çelik ve Boydak, 2020), yarı kurak iklimlerde ana ürün ekimlerinde 10 Mayıs tarihinde ekilmesinin uygun olduğu (Karaaslan ve ark., 1998), ikinci ürün ekimlerinde 6 Haziran tarihinden önce yapılan ekimlerin daha iyi sonuç verebileceği (Boydak, ve ark., 1998) belirlenmiştir. Bunların yanında, mısır ile birlikte ekim sisteminde en yüksek verimin sadece soya ekilen alanlarda daha yüksek olduğu (Şimşek ve ark., 2005) ancak tarımı yapılırken Türkiye’de destekleme primleri, üretim maliyeti düşüklüklerinden dolayı taban fiyat yetersizliği gibi bir çok sorunlarla da karşılaşıldığı (Boydak, 2022), yapılan bilimsel çalışmalarda bildirilmektedir.

TÜİK verilerine göre, yağlı tohumlar 2023 yılında 2 704 108 ton üretim gerçekleşirken 2024 yılında bu miktar 2 704 620 ton’a ulaşmıştır. Bu üretim içerisinde soya tohumu 2023 yılında 137 500 ton iken 2024 yılında 180 000 tona çıkmıştır (TÜİK, 2025).

Tohumların kendilerine ait özelliklere sahiptir. Bu özellikler aracılığı ile birbirlerinden ayrılmakta makineli ekim için bu parametrelerden faydalanılmaktadır. Bu çalışma kapsamında pek çok alanda değerlendirilen soya tohumlarına ait bazı agronomik özellikler belirlenmiştir.

2.MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışma, 2025 yılında Bingöl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Laboratuvarlarında gerçekleştirilmiştir. Dört farklı soya çeşidine ait tohumların (Arısoy, Adasoy, Cinsoy, Gapsoy) bazı agronomik özellikleri belirlenmiştir. Tohumlar, GAP Tarımsal Araştırma Enstitüsünden temin edilmiş olup, 2023 yılı üretim sezonundan elde edilmiştir. Tohumların yaklaşık %98-99 oranında çimlenme yeteneğine sahip olduğu saptanmıştır. İncelenen soya tohumlarından elde edilen verilere daha sonra SPSS v.17 programında $p < 0.05$ önemlilik düzeyinde TUKEY gruplandırması yapılmıştır.

Çizelge 1. Tohumların geometrik ve şekil özelliklerine göre sınıflandırılması (Yağcıoğlu, 2015)

Geometrik özelliklerine göre tohumlar	Tane genişliği/Tane uzunluğu (b/a) (mm)
Uzun	< 0.6
Orta	$0.6 - 0.7$
Kısa	> 0.7
Şekil özelliklerine göre tohumlar	Uzunluk (a), Genişlik (b), Kalınlık (c) (mm)
Yuvarlak	$a \approx b \approx c$
Oval	$a/3 < b \approx c$
Uzun	$c < b < a/3$

Dört farklı soya çeşitlerine ait tohumlar, rastgele olacak şekilde her birinden 100’er adet tohum seçilmiş ve kendine ait yazılımı olan stereo mikroskop (Nikon SMZ 745T) aracılığı ile uzunluk

(mm), genişlik (mm) ve yüzey alan (mm^2) ölçülmüştür. Elde edilen veriler kullanılarak tohumlara ait ortalama aritmetik çap ve geometrik çap ile küresellik değerleri belirlenmiştir ($((L+W)/2)$), geometrik çap (mm) ($((L \times D^2)^{1/3})$) ile küresellik ((Do/L)) parametreleri saptanmıştır ((L:Tohuma ait uzunluk değeri (mm) W:Tohuma ait genişlik değeri (mm)) (Mohsenin, 1970; Alayunt, 2000; Kara, 2012:2017; Dumanoglu ve Geren, 2020). Çizelge 1'ye göre de soya tohumlarının geometrik ve şekil özellikleri belirlenmiştir.

3.BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu çalışmada incelenen farklı soya çeşitlerinin ortalama 0,548 mm uzunluk, 0,464 mm genişlik, 0,208 mm^2 yüzey alan, 0,506 mm aritmetik çap, 0,047 mm geometrik çap ve 0,086 küresellik değerine sahip olduğu belirlenmiştir. (Çizelge 2). Yağcıoğlu (2015) göre, soya tohumlarının genel olarak kısa ve oval bir yapıya sahip olduğu saptanmıştır.

Çizelge 2. Soya tohumlarına ait bazı agronomik özellikleri

Tohum adı	Uzunluk (mm)	Genişlik (mm)	Yüzey alan (mm^2)	Aritmetik çap (mm)	Geometrik çap (mm)	Küresellik
Arısoy	0,538 c	0,479 b	0,206 c	0,508 c	0,047 c	0,087 c
Adasoy	0,532 b	0,448 a	0,192 b	0,490 ab	0,043 b	0,080 ab
Cinsoy	0,548 b	0,463 ab	0,211 ab	0,505 b	0,047 b	0,086 b
Gapsoy	0,572 a	0,466 a	0,221 a	0,519 a	0,052 a	0,090 a
Ortalama	0,548	0,464	0,208	0,506	0,047	0,086

$p < 0.05$

Geçit ve ark. (2018) ile Şimşek ve ark. (2001) tohumların renklerini kahverengi-sarı, beyaz, sarı ya da siyah olabileceğini bildirmişlerdir. Bu çalışmada incelenen soya tohumları beyaz ve tonlarında renge sahiptir. Ayrıca bu araştırmacılarına göre, tohum uzunlukları 4-11 mm genişlikleri 3-7 mm arasında değiştiğini belirtmişlerdir. İncelenen tohumların daha küçük olduğu ölçümler sonucunda bulunmuştur.

SPSS v.17 istatistik programında $p < 0.05$ önemlilik düzeyine göre TUKEY gruplandırmasına göre; Gapsoy incelenen tüm parametrelerde ön sırada yer alırken, Arısoy ise son sırada yer almıştır. Adasoy ve Cinsoy tohumları ise genel olarak ortak gruplar içerisinde yer almıştır (Çizelge 2).

4.SONUÇ

Bu çalışmada dört farklı soya çeşidine ait tohumların bazı agronomik özellikleri belirlenmiştir. Daha sonra istatistik açıdan incelenmiş olup, Gapsoy çeşidinin diğer çeşitlere göre önde olduğu Arısoy çeşidininse buradaki tohum çeşitleri içerisinde incelenen parametrelere göre geride kaldığı belirlenmiştir. Sektörel açıdan baktığımızda Gapsoy çeşidinin diğerlerine göre ağırlıklı olarak değerlendirebileceği, tohum özellikleri göz önüne alınarak uygun alet, makine ve

sistemleri kullanılarak ekiminin daha geniş alanlara yapılabileceği ön görülmektedir. Özellikle son yıllarda beslenme şekillerinde yaşanan değişimlere göre bu çeşidin filizlenerek tüketilmesi ile insan beslenmesinde gerekli görülen protein ihtiyacının karşılanacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Alayunt, F.N., (2000). Biyolojik Malzeme Bilgisi. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Makineleri Bölümü Ders Kitabı, Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları No: 541, Bornova, İzmir.
- Alpaslan, M., Boydak, E., Demircim, M. (2001). Protein and oil composition of soybean and sesame seed grown in the Harran (GAP) area of Turkey. Session 88B. Food Chemistry: Food Composition and Analysis.
- Arslan, H., Akgül, B (2021). Farklı Çimlenme Ortamlarının Soya tohumu Çıkışı Üzerine Etkisi. Trakya Üniv. Mühendislik Bilimleri Dergisi 22(1):9-19.
- Boydak, E., İşler, N., Karaarslan, D. (1998). Harran Ovası Şartlarında II. Ürün Soyanın (*Glycine max* L.) En Uygun Ekim Zamanının Belirlenmesi. Harran Üniv. Zir. Fak. Dergisi, 2(1), 25-34.
- Boydak, E., Şimşek, M., Gerçek, S. (2004). Row spacing and irrigation interval effects on yield and yield components of soybean [*Glycine max* (L.) Merr.]. Pakistan Journal of Biological Sciences. (DOI:10.3923/pjbs.2004.230.234).
- Boydak, E., Doğan Z., Öztürk, İ. (2002). Bazı soya (*Glycinemax* L.) çeşitlerinde verim ile verime etkili özellikler arasında korelasyon ve path analizi, Tarım Bilimleri Dergisi, 8(2):135-139.
- Boydak, E., Şimşek, M., Öztürk, İ. (2002). The effect of different irrigation methods and row spacings on yield and yield component of soybean (*Glycine max*. L.). Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Derg. 33(1):1-7.
- Boydak, E., Kayantaş, B., Acar, F., Fırat, R. (2018). Bazı soya fasulyesi (*Glycine max*. L.) çeşitlerinin yüksek rakımlarda verim ve verim unsurlarının belirlenmesi. Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Derg. 22(4): 544-550.
- Boydak, E. (2022). Türkiye’de yağlı tohumlu bitkiler ve üretim sorunları. Farklı Yaklaşımlarla Tarıma Yeniden Bakış. Orient yayınları, shf. 231-242. Bilkent, Ankara.
- Bükün, B., Gerçek, S., Boydak, E., Dikilitas, M. (2005). A novel irrigation system (Water Pillow) with mulching effect for the control of weeds in soybean plants of arid and semi-arid regions. Pakistan Journal of Biological Sciences. (DOI:10.3923/pjbs.2005.730.733).
- Çelik, Ş., Akgül, A., Boydak, E. (2001). Seed and oil composition of some soybean cultivars experienced in Harran Plain.
- Çelik, S., Boydak, E. (2020). Description of the relationships between different plant characteristics in soybean using multivariate adaptive regression splines (MARS) algorithm. JAPS: Journal of Animal & Plant Sciences, 30(2).
- Dumanoğlu, Z., Geren, H. (2020). An Investigation on Determination of Seed Characteristics of Some Gluten-Free Crops (*Amarantus mantegazzianus*, *Chenopodium quinoa* Willd., *Eragrostis tef* [Zucc] Trotter, *Salvia hispanica* L.), Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology (TURJAF), 8(8):1650-1655.
- Geçit, H.H., Çiftçi, C.Y., Emekliler, H.Y., Adak, S., Kolsarıcı, Ö., Ekiz, H., Altınok, S., Sancak, C., Sivimay, C.S., Kendir, H. (2018). Tarla Bitkileri, Ankara Üniversitesi yayınları, Ankara
- Herridge, D.F., Danso, S.K.A. (1995). Enhancing croplegume N₂ fixation through selection and breeding, Plant Soil, 174: 51-82.
- Kara, M., (2012). Biyolojik Ürünlerin Fiziksel Özellikleri. Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları No: 242, Erzurum.
- Kara M. 2017. Physical Properties of Biological Products. Güven Bilimsel. ISBN: 978-975-6240-56-4, İstanbul.
- Karaaslan, D., Hakan, M., Ekinci, R., Boydak, E. (2012). The impact of different seeding dates on seed yield of soybean. J Anim Plant Sci, 22, 175-182.

- Karaaslan, D., Boydak, E., Gür, M. A. (1998). Farklı ekim zamanlarının bazı soya fasulyesi (*Glycine max* L.) çeşitlerinde verim ve verim komponentlerine etkisi. Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 2(4), 55-64.
- Kolsarıcı, Ö., Gür, M.A., Başalma, D., Kaya, M.D., İşler, N. (2005). Yağlı tohumlu bitkilerin üretimi. VI. Türkiye Ziraat. Mühendisleri Teknik. Kongresi, Cilt I: 3-7.
- Kökten, K., Boydak, E., Kaplan, M., Seydoşoğlu, S. & Kavurmacı, Z. (2013). Bazı Soya Fasulyesi (*Glycine max* L.) Çeşitlerinden Yapılan Silajların Besin Değerlerinin Belirlenmesi. Tr. Doğa ve Fen Dergisi, 2(2): 7-10.
- Mohsenin, N.N., (1970). Physical Properties of Plant and Animal Materials. Gordon and Breach Science Publishers, New York.
- Şimşek, Ş., Akgül, A., Boydak, E. (2001). Harran ovasında denenen bazı soya çeşitlerinin tohum ve yağ bileşimi. Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Derg. 32(4): 469-475.
- Şimşek, M., Boydak, E., Gerçek, S., Kırnak, H. (2001). Harran Ovası Koşullarında Farklı Sulama ve Sıra Aralıklarında Yağmurlama-Damla Sulama Yöntemleriyle Sulanan Soya Fasulyesinin Su Verim ilişkisinin Saptanması. Journal of Agricultural Sciences, 7(03), 88-93.
- Şimşek, M., Şilbir, Y., Gerçek, S., Boydak, E., Kasap, Y. (2005). Mısır-soya birlikte ekim sisteminde su-verim ve alan eşdeğer oranı ilişkisinin belirlenmesi. Journal of Agricultural Sciences, 11(02), 147-154.
- Tayyar Ş., Gül M.K. (2007). Bazı soya fasulyesi (*glycinemax* (l.) merr.) genotiplerinin ana ürün olarak biga şartlarındaki performansları. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Bilimleri Dergisi (J. Agric. Sci.).17(2): 55-5.
- TÜİK (2025). Türkiye İstatistik Kurumu. Bitkisel üretim/yağlı tohumlar üretim miktarları (erişim:19.03.2025)
- Yağcıoğlu, A., (2015). Ürün İşleme. Ege Üniversitesi Yayınları, Ziraat Fakültesi Yayın No: 517, Genişletilmiş 2. Baskı, Bornova-İzmir.
- Yılmaz, H.A., & Efe, L. (1998). Bazı soya (*Glycinemax* L. Merill) çeşitlerinin Kahramanmaraş koşullarında II. ürün olarak yetiştirilebilme olanakları. Tr. J. Of Agriculture and Forestry, 22: 135-142

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ PAMUK EKİM ALANLARINDAKİ ZARARLI TÜRLER VE POPULASYONLARINDAKİ DEĞİŞİMLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Musa BÜYÜK

Dicle Üniversitesi, Diyarbakır Tarım Meslek Yüksekokulu, Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü,
Organik Tarım Programı, Kampüs, 21280, Sur- DİYARBAKIR

ORCID: 0000-0002-2477-1155

ÖZET

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Dicle ve Fırat nehirleri kıyısı boyunca ve Nusaybin Çağçağ barajı sulama alanı içerisinde kalan yerlerde uzun yıllardır pamuk üretiminin yapıldığı bilinmektedir. Verimli bölge toprakları ve uygun iklim koşulları, sulama olanaklarıyla buluşunca pamuk tarımı bölge üreticisi için kaçınılmaz bir fırsat oluşturmıştır. GAP Projesinin faaliyete geçmesi ile sulama olanaklarının artışı ve yeraltı su kaynaklarından yararlanma amacıyla çiftçiler tarafından açılan sondaj kuyuları ile bölge toprakları daha fazla sulama imkanına kavuşmuş ve pamuk tarımı daha geniş alanlarda yapılmaya başlanmıştır. GAP Projesi sulama suyunun Harran ovasına verildiği 1995 yılı öncesi ve sonrasında, bölgede pamuk zararlılarının tür ve populasyon kompozisyonunda da önemli değişimler meydana gelmiştir. Bölge pamuk ekilişlerinde daha önce yapılan çalışmalarda bulunmadığı belirtilen *Pectinophora gossypiella* (Saund.), *Bemisia argentifolii* (Bellows & Perring) ve *Creontiades pallidus* (Rmb.), gibi zararlılar görülmeğe ve ekonomik zararlı durumuna geçmeğe başlamıştır. Yine daha önce sadece varlığı tespit edilen ve ekonomik zararlı olarak görülmeyen *Aphis gossypii* Glov., *Bemisia tabaci* (Genn.), *Asyymmetrasca decedens* Paoli, ve *Earias insulana* Boisd. gibi zararlıların da ana zararlı durumuna geçtiği ve mücadele eşiklerini aştığı tespit edilmiştir. Ana zararlılar olarak gösterilen *Thrips tabaci* L., *Tetranychus urticae* Koch, ve *Helicoverpa armigera* Hübn. gibi zararlıların da ekonomik önemlerini koruyarak, önemli verim kayıplarına devam ettikleri belirlenmiştir. Son yıllarda meydana gelen iklim değişikliğinin etkisiyle de ana zararlılardan bazılarının zararlı olarak ortaya çıkma dönemleri değişmeye başladığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Pamuk, Zararlılar, Önemli türler, Güneydoğu Anadolu Bölgesi

A STUDY ON CHANGES IN PEST SPECIES AND POPULATIONS IN COTTON CULTIVATION AREAS IN SOUTHEASTERN ANATOLIA REGION

ABSTRACT

Cotton has been cultivated for many years in the Southeastern Anatolia Region, particularly along the banks of the Tigris and Euphrates Rivers and within the irrigated areas of the Nusaybin Çağçağ Dam. The region's fertile soils and favorable climatic conditions, when combined with expanding irrigation opportunities, have made cotton farming an essential

agricultural activity. With the implementation of the Southeastern Anatolia Project (GAP), increased irrigation through surface and groundwater sources especially via farmer initiated well drilling has significantly expanded the cultivation area. Following the introduction of irrigation to the Harran Plain in 1995, notable changes have been observed in the species composition and population dynamics of cotton pests. Species such as *Pectinophora gossypiella* (Saund.), *Bemisia argentifolii* (Bellows & Perring), and *Creontiades pallidus* (Rmb.), which were previously unrecorded in the region, have emerged and attained economic pest status. Likewise, *Aphis gossypii* Glov., *Bemisia tabaci* (Genn.), *Asymmetrasca decedens* Paoli, and *Earias insulana* Boisd., formerly considered minor or non-economic pests, have reached economic threshold levels. Long-established key pests including *Thrips tabaci* L., *Tetranychus urticae* Koch, and *Helicoverpa armigera* Hübn. continue to cause significant yield losses. Furthermore, recent climate changes have altered the emergence timing and seasonal activity of several major pest species in the region.

Keywords: Cotton, Pests, Key species, Southeastern Anatolia Region

GİRİŞ

Pamuk, hem Türkiye'de hem de dünya'da büyük stratejik öneme sahip bir üründür. Sanayileşen ve kalkınan toplumlarda pamuk ve pamuğa dayalı ürün tüketimi, dolayısıyla da pamuğa olan ihtiyaç da artmaktadır. Üretilen kütlü pamuk, işlenmesi açısından çırçır sanayisinin, lifi ile tekstil endüstrisinin, çiğidi ile de yağ ve yem sanayisinin vazgeçilmez hammaddesidir.

Türkiye, dünya'da pamuk ekim alanında on birinci, birim alandan elde edilen lif pamuk veriminde beşinci, pamuk üretim miktarında yedinci; pamuk tüketiminde dördüncü sırada yer almaktadır (Özüdoğru, 2023).

Pamuk, ülkemizde Güney Akdeniz kıyı şeridinde: Antalya, Çukurova, Hatay; Güneydoğu'da: G. Antep, K. Maraş, Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin illeri ile Batı'da Muğla, Denizli, Aydın, İzmir, Balıkesir illeri uygun pamuk yetiştirme alanları olarak belirlenmiştir (Keskinkılıç, 2014). Türkiye'de 2021/22 pamuk üretim sezonunda ekim alanları 432 bin ha olarak gerçekleşmiştir. Ekim alanları Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 262 bin ha, Ege Bölgesi'nde 98 bin ha, Çukurova Bölgesi'nde 68 bin ha, Antalya'da ise 4 bin ha'dır. Türkiye'de 23 ilde pamuk üretimi yapılmakta, ekim alanlarının %87'si Şanlıurfa, Diyarbakır, Aydın, Hatay, Adana ve İzmir illerinde bulunmaktadır. Türkiye'nin toplam pamuk üretiminin yaklaşık %59'u Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde gerçekleşmiştir. (Özüdoğru, 2023).

Pamuk bitkisi ekiminden hasadına kadar geçen süreçte pek çok zararlı etmenin saldırısına maruz kalmakta, ve bunlara karşı kimyasal pestisitler kullanılmaktadır. Bunun neticesinde

insan ve çevre sağlığı tehdit edilmekte, en önemlisi de canlılar arasında varolan doğal denge bozulmaktadır. Oysa Güneydoğu Anadolu Bölgesi Pamuk ekim alanlarında zararlı populasyonlarının baskı altında tutulmasında doğal düşmanlar gerek tür zenginliği, gerekse populasyon yoğunluğu bakımından oldukça ümitvar bulunmuştur (Karaat ve ark., 1987, Büyük ve ark., 2002).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sulamaya açılan alanların günden güne artışı ve buna paralel olarak pamuk ekiliş sahalarının genişlemesi ile bölge ekolojisinde de değişimler meydana gelmeye başlamıştır. Bunun sonucunda bölgede daha önce bulunmayan bazı zararlıların ortaya çıktığı, bulunduğu tespit edilen ancak uygun ekolojiyi bulamadığı için (özellikle nemin %28-50 arasında olması) önemli bir populasyon yoğunluğuna ulaşamayan zararlıların günümüzde ana zararlı durumuna geçtiği belirlenmiştir (Efil,1999, Büyük ve ark., 2002,; Bayhan ve ark., 2015).

Bu çalışmanın amacı, pamukta ürün kayıplarına neden olan etmenlerin başında gelen zararlı böcek ve akarların geçmişteki ve günümüzdeki durumlarını karşılaştırmak, meydana gelen değişimlere dikkat çekmek, bunların zararlı olma durumlarını azaltmak amacıyla uygulanabilecek stratejiler geliştirmek ve bunlara karşı uygun mücadele metotlarının uygulanması ile ilaçlama sayısını en aza indirmektir. Bu şekilde kimyasal pestisitlerin çevreye olan olumsuz etkilerinin azaltılmasıyla, sürdürülebilir bir pamuk tarımı ile doğal dengenin korunması ve doğal düşmanların desteklenmesi amaçlanmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Güneydoğu Anadolu Bölgesi pamuk ekiliş alanları ve bu alanlarda GAP sulamaları öncesi (1995 öncesi) ve sonrasında ortaya çıkan yeni zararlılar, daha önce varlığı tespit edilen bazı zararlıların populasyonlarında meydana gelen değişimler konusunda yapılan çalışmalar ve bunların tartışılması, bu bilgiler ışığında gelecekle ilgili yapılması gerekenler tartışılmıştır.

Çalışma ile ilgili veriler başta Diyarbakır Zirai Mücadele Araştırma Enstitüsü araştırma elemanları ve üniversite akademisyenlerinin bölge pamuk alanlarında yapmış oldukları araştırma çalışmaları, yayınlar, kongre bildirileri ve araştırma raporlarından elde edilen bilgiler çalışmanın materyal ve yöntemini oluşturmuştur.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Güneydoğu Anadolu Bölgesi pamuk ekiliş alanlarında pamuk zararlıları konusunda yapılan çalışmalar üç başlık altında değerlendirilerek bilgiler sunulmuş, tartışılmış ve gelecekte yapılması gerekenler konusunda araştırıcı, uygulayıcı ve üreticilere tavsiye niteliğinde bilgiler sunulmuştur.

1- GAP Sulamaları Öncesi ve Sonrası Pamuk Ekim Alanlarındaki Değişimler Zararlılarının Durumu (1995 öncesi)

Ülkemizde 1985 yılı öncesinde yaklaşık 650.000 ha alanda pamuk ekimi yapılmakta ve 490.000 ton ürün elde edilmekteydi. Bu üretimin yaklaşık %85'i Çukurova ve Ege bölgelerinde yapılırken, Güneydoğu Anadolu bölgesinde pamuk ekimi ve üretimi giderek artmasına rağmen genel üretimdeki payının yaklaşık %10 civarında Olduğu bildirilmiştir (Anonymous, 1985).

Güneydoğu Anadolu bölgesinde eski bir geçmişi olmasına karşılık pamuk tarımının sulama imkanlarına bağlı olarak ekim alanları genişlemiş ve ülke ekim alanının %17 sine ulaştığı bildirilmiştir (Anonymous, 1993).

GAP sulamalarının başladığı 1995 ve sonrasında ise pamuk ekiliş alanları hızla artmağa başlamış, 2002 yılında Güneydoğu Anadolu Bölgesi toplam pamuk ekim alanın %47'sini oluştururken 2013 yılında bu oran %62'ye ulaşmıştır. Bölgede Şanlıurfa tek başına 2 milyon dekarın fazla alanda pamuk üretimi ile ülkede açık ara lider üretici il olmuştur (Keskinkılıç, 2014). Ülke Pamuk Üretim alanları 1995 yılından sonra 2002 yılına kadar 7 milyon dekarın üzerinde seyrederken, özellikle son yıllarda 5 milyon dekarın altına indiği halde pamuk üretiminin yaklaşık %59'u yine Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde gerçekleşmiştir. (Özüdoğru, 2023).

Ülke pamuk ekim alanlarındaki bu değişim ve dalgalanmalara rağmen Güneydoğu Anadolu Bölgesi Türkiye pamuk ekim alanlarının önemli bir kısmını oluştururken, burada zararlılar açısından da durum değişiklikleri görülmeğe başlamıştır.

2- GAP Sulamaları Öncesi Pamuk Zararlılarının Durumu (1995 öncesi)

Güneydoğu Anadolu Bölgesi GAP sulamaları öncesi yapılan çalışmalarda, ülke pamuk tarımı yapılan diğer bölgelerde bulunan hemen hemen tüm zararlıların (pembekurt ve prodenya hariç) bu bölgede de bulundukları ancak yaygın mücadeleyi gerektirecek düzeyde sorun oluşturmadıkları bildirilmiştir (Karaat ve arkadaşları 1986, 1987, Göven 1995, Karaat 1991).

Karaat ve ark., (1987) Güneydoğu Anadolu bölgesi pamuk alanlarında zararlılar ile yararlı türler arasında doğal dengenin büyük oranda devam ettiğini, bölge genelinde yaprak bitleri ve ikinoktalı kırmızıörümceğin ana zararlılar durumunda olduğunu, yeşilkurt ve tripsin zaman zaman mücadeleyi gerektirecek türler olduğunu bildirmişlerdir. GAP bölgesi pamuk alanlarında zararlı ve yararlı türler arasında doğal dengenin bozulmamış olması ve orantılı nemin çok düşük oluşu gibi faktörler zararlı türlerin çoğalmasını engellediğini ifade etmişlerdir. Yapılan çalışmalarda bulunan zararlı türler çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Pamuk alanlarında Saptanan Önemli Zararlı türler.

Takım	Familiya	Tür
ACARINA	Tetranychidae	<i>Tetranychus urticae</i> Koch.*
HOMOPTERA	Aphididae	<i>Aphis gossypii</i> Glov. *
	Aleyrodidae	<i>Bemisia tabaci</i> Genn.
	Cicadellidae	<i>Asymmetrasca decedens</i> (P.)
		<i>Empoasca decipiens</i> Paoli.
THYSANOPTERA	Thripidae	<i>Thrips tabaci</i> L. *
LEPIDOPTERA	Noctuidae	<i>Heliothis armigera</i> Hbn.*
		<i>H. peltigera</i> Schiff.
		<i>Spodoptera exigua</i> (Hüb.)
		<i>Earias insulana</i> Boisd.
		<i>Agrotis segetum</i> Schiff.
		<i>A. ipsilon</i> Boisd.

* Önemli türler

Kaynak: Göven, 1995.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi pamuk alanlarında yapılan çalışmalarda *Heliothis armigera* Hüb. ve *H. peltigera* türlerinin ikisini de bulundukları ancak çalışmaların yürütüldüğü 1992 yılında hakim türün *H. armigera* olduğu, Pamuk çizgili yaprakkurdunun da bazı yıllar mevsim başında zararlı olabildiği bildirilmiştir. (Karaat ve ark., 1986; Karaat ve Ark, 1987).

Bölge pamuk ekilişlerinde beyazsinek ve yaprakbitlerinin yaygın sulamalardan önce önemli olmadığını, yaprakbitlerinin sulama sonrası dikkat edilmesi gereken zararların başında geldiğini belirtilmiştir (Mart ve Karaat, 1995). Yine bölge pamuk ekilişlerinde çok az bulunan. Beyazsinek, GAP bölgesi pamuk alanlarında çok düşük yoğunlukta bulunurken, pamuğun önemli zararlısı olan yeşilkurt'un bölgede bazı yıllar bazı alanlarda mücadeleyi gerektirecek yoğunluğa ulaştığını belirtmiştir (Karaat ve ark., 1987). Avidov and Harpaz (1969) a atfen bölgede donlu geçen gün sayısının yüksek oluşu ve orantılı nemin % 60'ın altına düşmesi zararlıların gelişmesini olumsuz yönde etkilediği bildirilmiştir.

Göven (1995), bu zararlıların mücadele açısından bitki fenolojisine bağlı olarak 3 dönemde incelenebileceğini (Falkon and Smith, 1973) belirtmiş ve bu dönemleri aşağıdaki şekilde çizelge 2 de vermiştir.

Çizelge 2. Güneydoğu Anadolu bölgesinde pamuğun fenolojik dönemlerinin süreleri ve görülen zararlılar.

<i>Agrotis</i> spp.*	<i>Heliothis</i> spp.*	<i>Heliothis</i> spp.
<i>T. tabaci</i> *	<i>T. urticae</i>	<i>A. gossypii</i>
<i>A. gossypii</i>	<i>B. tabaci</i>	<i>T. urticae</i>
<i>S. exigua</i>		<i>E. insulana</i>
		<i>Empoasca</i> spp.
Temel Gelişim Dönemi	Elma Oluşturma Dönemi	Olgunlaşma Dönemi
V VI	VII VIII	IX X

Temel gelişim dönemi Zararlıları (Çıkıştan taraflarına başlangıcına kadar): Bu dönemde bozkurtlar, yaprakbitleri, tripsler ve çizgili pamuk yaprakkurdu zararlıları görülmekle beraber mücadele açısından bozkurtlar ve tripslerin önem taşıdığı belirtilmiştir. Bu iki zararlının da pamuğun çıkışından 6-8 yapraklı olduğu döneme kadar zararlı olabildiği *T. tabaci*'nin. bazı yıllarda yaygın olarak önemli zararlara neden olabildiği belirtilmiştir (Göven, 1995). Bu dönemde görülen zararlardan yaprakbitlerine karşı ise herhangi bir mücadeleye gerek olmadığı bildirilmiştir (Karaat ve ark.. 1992). Bu dönemde görülen bir diğer zararlının da çizgili pamuk yaprakkurdu olduğu, ancak mücadeleyi gerektirecek yoğunlukta olmadığı belirtilmiştir (Göven, 1995).

Elma oluşturma dönemi zararlıları (Taraklanma başlangıcından ilk elmanın açılışına kadar): Yeşilkurt. (*H. armigera*) bölge pamuk alanlarında ana zararlı olduğu ve pamukta biri elma oluşturma, diğeri olgunlaşma döneminde olmak üzere 2 döl verdiği, zararlının bazı yıllarda (Örn. 1986 ve 1992) salgın yaparak önemli zararlar oluşturduğu bildirilmiştir (Göven ve Efil, 1994). Bu dönemdeki önemli zararlılardan biri de iki noktalı kırmızıörümcek (*T. urticae*) olup. zararlının daha çok toprak yollarının geçtiği tarlalarda popülasyon oluşturduğu ve zarar yaptığı ifade edilmiştir. Beyazsinek (*B. tabaci*) bölgede yaygın olarak bulunan bir zararlı olmasına karşın orantılı nemin düşük oluşu nedeniyle bugüne dek sadece 1987 yılında Mardin Nusaybin'de mücadeleyi gerektirecek yoğunluğa. (48 adet nimf /yaprak) ulaştığı belirtilmiştir (Göven, 1995).

Olgunlaşma dönemi zararlıları (ilk elmanın açılışından hasat sonuna kadar):

Olgunlaşma dönemi zararlıları olarak yeşilkurt, dikenlikurt, yaprakbiti, ikinoktalı kırmızıörümcek ve yaprakpireleri tarlalarda görülen zararlılardır. Bu dönemde görülen zararlardan yeşilkurt'un ikinci dölüne karşı doğal düşmanlar etkili olduğundan mücadeleyi gerektirecek bir yoğunlukta görülmediği belirtilmiştir. Dikenlikurt ve yaprakpirelerinin ise bu zamana kadar yapılan çalışmalarda mücadeleyi gerektirecek bir yoğunluğa ulaşmadığı ifade edilmiştir (Göven, 1995).

Göven (1995), Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)'ın tamamlanmasından sonra orantılı nemin ve pamuk ekim alanlarının artması, pamuk çeşitlerinin değişmesiyle bazı zararlıların sorun oluşturabileceğini belirtmiş ve bölgede mevcut doğal dengenin korunabilmesi için üreticilerin eğitimi, araştırmacı ve uygulayıcı mühendis ve teknisyenlerin üreticiler ile işbirliğinin sağlanması, biyolojik mücadele etmenlerinin iyi tanınması ve korunmasına önem verilmesi ve zararlıların tahmin ve uyarısına yönelik çalışmaların yapılması gerektiğini ifade etmiştir.

2- GAP Sulamaları Sonrası Pamuk Zararlılarının Durumu (1995 ve Sonrası)

GAP sulamaları sonrası bölge pamuk ekiliş alanlarındaki hızlı artış, beraberinde yeni zararlıları ortaya çıkarmış, var olan bazı zararlıların da ana zararlı durumuna geçmesine sebep olduğu bildirilmiştir (Büyük ve ark, 2002, Efil ve ark., 1999).

Çizelge 3. Güneydoğu Anadolu Bölgesi pamuk ekim alanlarında bitkinin fenoloji dönemlerine göre görülen zararlılar ve önem durumları

Temel Gelişim Dönemi I.....I.....I.....I.....I	Koza Oluşturma Dönemi I.....I.....I.....I.....I	Olgunlaşma Dönemi I.....I.....I.....I.....I
Mayıs Haziran	Temmuz Ağustos	Eylül Ekim
<i>Agrotis</i> spp.	<i>Tetranychus urticae</i> Koch.*	<i>Helicoverpa</i> spp.*
<i>Thrips tabaci</i> Lind.*	<i>Pectinophora gossypiella</i> (Saund.)	<i>Bemisia tabaci</i> (Genn.)*
		<i>B. argentifolii</i>
<i>Spodoptera exigua</i> (Hübner)*	<i>Bemisia tabaci</i> (Genn.)*	<i>Creontiades pallidus</i> (Rmb.)*
<i>Aphis gossypii</i> Glov.	<i>Helicoverpa</i> spp.*	<i>Earias insulana</i> Boisd.*
<i>Empoasca</i> spp.	<i>Earias insulana</i> Boisd.*	<i>Aphis gossypii</i> Glov.*
<i>Nysius cymoides</i> Spin.	<i>Creontiades pallidus</i> (Rmb.)*	<i>Acyrtosiphon gossypii</i> Mordwill
	<i>Aphis gossypii</i> Glov.*	<i>Asymmetrasca decedens</i> Paoli*
	<i>Exolygus</i> spp.	<i>Exolygus</i> spp.*

* Önemli zararlılar

A. Temel Gelişim Dönemi Zararlıları:

Bozkurtlar (*Agrotis* spp.), pamuğun çıkışından 6-8 yapraklı olduğu döneme kadar zararlı olan bozkurtlar, kesici kurtlar olarak da tanınmaktadır. Bölge pamuk ekilişlerinde nadiren ve lokal olarak görülebilen bu zararlılar mücadele açısından önemli bir zararlı olarak görülmemektedir.

Tütün tripsi (*Thrips tabaci* Lind.) Güneydoğu Anadolu Bölgesi pamuk ekilişlerinde erken dönemde görülen en önemli zararlıdır. Zararlı pamuğun çıkışı ile birlikte tarlalarda görülmeye başlar ve ilk bir aylık dönemde zararı önemli olabilmektedir. Özellikle sıcak ve yağışsız geçen mevsimlerde popülasyonu hızla gelişmekte ve çatal dal oluşumuna sebep olarak verim dallarının zarar görmesine neden olmaktadır (Efil, 1999; Büyük ve ark., 2002). Harran ovasında *T. tabaci* popülasyonunun ilk gerçek yaprak çıkışından 4-6 yapraklı olduğu döneme kadar popülasyonunun 1.4 il-13.6 ad/yaprak arasında değiştiği, 1998 yılında popülasyonun 1.2 ad/yaprakla sınırlı kaldığı ve bir ay içerisinde 3-4 kez yağmur yağmasının popülasyon gelişimini engellediği, zararlı popülasyonunun 4-5 adet/yaprak seviyesi üzerinde geliştiği bitkilerde ilaçlı mücadelenin kaçınılmaz olduğu bildirilmiştir (Efil, 1999).

Pamuk çizgili yaprakkurdu: (*Spodoptera exigua* (Hübner.)): Bu zararlı daha çok yağışlı geçen mevsimlerde geniş yapraklı yabancıotların yoğun olduğu tarlalarda görülmektedir. Bitkilerin henüz 4-5 yapraklı olduğu dönemden taraklanma dönemine kadar zararlı olabilmektedir. Bu yabancıotlardan pamuğa geçerek pamuk yapraklarını kenarları düzgün daireler şeklinde kesmek ve yemek suretiyle zarar yapmaktadır. Her yıl görülen önemli bir zararlı değildir.

B- Koza Oluşturma ve Olgunlaşma Dönemi Zararlıları:

Koza oluşturma döneminde görülen zararlıların çoğu olgunlaşma döneminde de görülmekte ve zararlarına devam etmektedir. Bu nedenle burada kısaca bilgi verilecek zararlılara ayrıca olgunlaşma dönemi zararlıları olarak yer verilmeyecektir.

İki noktalı kırmızıörümcek (*Tetranychus urticae* Koch.) Sıcak ve kurak geçen mevsimlerde, tozlu alanlar ile stabilize yol kenarlarında bulunan tarlalarda daha çok görülen ve tarla kenarlarından içeriye doğru yayılmak suretiyle populasyon gelişimi gösteren önemli bir zararlıdır. Yaprakların alt yüzüne bakıldığında bir ağ tabakası ve bu ağın altında yüzlerce Kırmızıörümcek ergin nimf ve yumurtası görülür. Yoğun populasyonlarda zararı %40'a kadar çıkabilmektedir (Anonymous, 1995).

Yaprakbitleri: (*Aphis gossypii* Glov., *Acyrtosiphon gossypii* Mordwill) Nemli ve ılıman bölgelerde pamuğun erken dönem zararlısı olan yaprakbitleri, GAP projesi öncesi ve 2000 li yılların başında bölge ekolojisinin zararlıının istekleri doğrultusunda gelişmemesinden dolayı daha çok olgunlaşma döneminde karşımıza çıkmıştır. Harran ovasında 2000 yılında Yeşilkurda karşı yapılan ilaçlamalar zararlı popülasyonunda ciddi bir artışa neden olmuştur. Mardin ili Kızıltepe ilçesinde ise yine Eylül-Ekim aylarında *Acyrtosiphon gossypii* türünün 1999 ve 2000 yıllarında populasyonun daha fazla olduğu ve yaprak başına ortalama 12-15 adete ulaştığı belirlenmiştir. Son yıllarda bölge ekolojisinde meydana gelen değişim ve nem oranını artışı ile birlikte bu zararlı da koza döneminden itibaren, zaman zaman erken dönemde de ekonomik zarar yapacak bir popülasyon oluşturmağa başlamıştır.

Beyazsinek: (*Bemisia tabaci* Genn., *B. argentifolii*) (Bellows & Perring) Çukurova Bölgesinde pamuğun en önemli zararlısı olarak, pamuk tarımını bu bölgede ikinci plana düşüren zararlı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde de yıllar önce varlığı saptanmış, ancak uygun olmayan ekolojiden (yüksek sıcaklık, düşük nem) dolayı populasyon artışı gösterememekteydi. Bölgede barajların ve göl aynalarının artışı ile sulu tarımın ve özellikle pamuk ekiminin artışı ile birlikte beyazsineği bölgemiz için de önemli zararlılar arasına koymaya başlamıştır. Zararlı artık bölge pamuk ekilişlerinin önemli bir kısmında görülmeye başlamış, Şanlıurfa ili Merkez ve Harran ilçeleri, Mardin ili Nusaybin ilçesi ile Şırnak ili Silopi ve Cizre ilçelerinde Mücadele Eşiğini aşmaya başlamıştır. Bunda hiç şüphesiz ekolojinin zararlıının lehinde değişiyor olmasının büyük etkisi olmakla birlikte yanlış uygulamaların daha büyük etki yaptığı söylenebilir (Büyük ve ark. 2002).

Şanlıurfa ili Merkez Karaali köyü kaplıca ve seralarının bulunduğu alanda 2000'li yılların başından itibaren neredeyse her yıl mücadele eşiğine ulaştığı belirlenmiştir. Zararlı pamukta

oluşan uygun ekolojinin (30-32 °C sıcaklık ve %49-59 nem) de etkisiyle hızla üreyebilmektedir. Mardin Nusaybin'deki pamuk ekilişlerinde ise pamuk tarlaları arasına küçük parseller şeklinde zararlının ara konukçularından olan kavun ve karpuz ekilişlerinin yapılmış olması ve pamuk tarlalarının aşırı sulanmasıyla zararlı popülasyonunda patlamaya neden olduğu belirlenmiştir. Zararlının popülasyon yoğunluğu 2001 yılında Mardin Nusaybin'de 21.4 ad/yaprak, Şanlıurfa Merkez'de 116.3 ad/yaprak ve Şırnak Cizre'de 41.4 adet/yaprak yoğunluğa kadar çıkabilmiştir. Bu nedenle çoğu tarlada yoğun fumajin meydana gelmiştir (Büyük ve ark., 2002).

Yaprak pireleri: (*Asymmetrasca decedens* (Paoli) ve *Empoasca decipiens* Paoli) Pamuğun olgunlaşma döneminde popülasyonu artış kaydeden, bölge genelinde yer yer hasat döneminde mücadele eşiğine ulaşan yaprakpireleri, pamuk alanlarında sezon boyunca bulunmakla birlikte popülasyonu düşük seyretmekte idi. Özellikle sık ekimli, azotlu gübre uygulaması fazla ve tüysüz veya kısa tüylü pamuk çeşitlerinin ekili olduğu tarlalarda mücadele eşiğine (10 adet nimf-ergin/yaprak) eylül ayı sonu ekim başlarında ulaşmakta iken, Şanlıurfa ilinde 2000 ve 2001 yıllarında her yıl 75.000 da, Şırnak'ta ise 3.300 da alanda zararlıya karşı mücadele yapıldığı belirlenmiştir. Ege Bölgesinde pamuktaki zararlı cicadellid türlerinin erken dönem zararlısı olduğu (Bozkurt, 1970), Çukurova Bölgesinde *Empoasca* türlerinin temmuz ortasında en yüksek popülasyon yoğunluğuna ulaştığı fakat hiçbir zaman zararlı olabilecek düzeye ulaşmadığı (Özgür ve ark.,1988), Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ise olgunlaşma döneminde zararlı olduğu belirtilmiştir (Karaat ve ark.,1987).

Yeşilkurt: (*Helicoverpa* spp.) Güneydoğu Anadolu Bölgesi pamuk ekilişlerinde 1995-2002 yılları arasında belirli aralıklarla (2-3 yılda bir) popülasyon artışı görülen zararlı sonraki yıllarda her yıl zarar yapacak popülasyona ulaşmıştır. Bu yıllarda Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde zararlı ile mücadelede uçak kullanılmış, ancak başarılı sonuç alınmadığı gerekçesiyle 2. ilaçlamaların yapıldığı alanlar olmuştur. Şanlıurfa ilinde ise 2000 yılında yapılan mücadele sonrası yaprakbiti (*A. gossypii*) popülasyonunda büyük bir artış kaydedilmiş ve fumajine neden olarak zarar daha da büyümüştür (Büyük ve ark, 2002).

Dikenlikurt: (*Earias insulana* Boisd.) Pamuğun generatif organlarına doğrudan zarar veren önemli zararlılardan biridir. Larvalar, çiçek, tarak ve kozalarda zarar yapar. Yeni çıkan larvalar genellikle tarağı tepe kısmından delerek içeri girer ve tarakların dökümüne yol açar. Asıl zararını ise kozada yapar. Larvalar kozanın genellikle alt yarısından içeri girer. Dikenlikurt zararına uğrayan koza genellikle hiç açılmaz. Zarar gören kozalarda Köşeli yaprakleke hastalığı etmeni (*Xanthomonas malvacearum*) için uygun bir ortam teşkil edebilir. Bu bakterinin geliştiği

kozalar yumuşar, cıvık bir hal alır ve tamamen çürür. Epidemiy yıllarında mücadele yapılmadığında zararı %90'a kadar varabildiği belirtilmektedir (Anonymous, 1995).

Bitki tahtakuruları: (*Lygus* spp., ve *Creontiades pallidus* (Rmb.)) *Lygus* türlerine bölge pamuk ekilişlerinde önceleri daha az rastlanırken, Diyarbakır pamuk ekilişlerinde son yıllarda popülasyonunda ciddi artışlar olmağa başladığı belirlenmiştir. Yalçın and Mutlu, (2023) Diyarbakır ili pamuk ekilişlerinde *Lygus gemellatus*, ve *Lygus pratensis* türlerinin bulunduğunu, *L. gemellatus* en yoğun ve yaygın tür olduğunu, Zararlıların çiçeklenme döneminden önce pamuk alanlarında görüldüğünü, bu dönemden sonra popülasyonun arttığını ve pamuğun taraklanma (koza oluşturma) döneminde en yüksek seviyeye ulaştığını belirtmiştir. *Creontiades pallidus* türü ise ilk kez 1998 yılında dikkat çekmiş ve Adıyaman ili pamuk ekilişlerinde görülmüştür. Daha sonraki yıllarda Şanlıurfa, Mardin ve Şırnak illeri pamuklarında da yoğunlaştığı dikkati çekmiştir. Zararlı doğrudan generatif organlarda ve daha çok genç kozalarda zarar yaptığı için zararı önemli sayılır. Zarar geç ekilmiş pamuklarda daha da büyüebilmektedir. Suriye'de yapılmış bir çalışmada zararlının %50.4'e varan zarar yapabildiği, 50 atrapta 7 adet mirid bulunması halinde kontrol önlemlerinin alınması gerektiği belirtilmiştir (Stamp, 1987). *C. pallidus*'un bölgede pamuk zararlısı olarak ilk kez 1995 yılında kaydedilmiştir (Uygun at all., 1995). Efil ve Alkan (2003), *C. pallidus*'un ilk büyük popülasyon salgını gözlemlemiş, ancak pamukta henüz yaygın olarak yüksek popülasyonda bulunmadığını belirtmiştir. Daha sonraki yıllarda bölgede ikinci ürün pamuk ekiminin yaygınlaşması ile birlikte popülasyonunda ciddi artışlar olmuştur.

Pembekurt: (*Pectinophora gossypiella* (Saund.)) GAP Bölgesi pamuk ekilişlerinde ilk defa 1997 yılında saptandığı belirtilen zararlının hızla yayıldığı ve önemli zararlar oluşturduğu belirtilmiştir (Özpınar ve ark.,1998). Pamuk sap ve kör kozalarının tarla içi veya yakınlarında yakacak olarak muhafaza edildiği yerlerde önemini hala korumakta, diğer yerlerde önemini kaybetmektedir.

3- İklim Değişikliğinin Pamukta Zararlıların Popülasyonuna Etkisi

Son yıllarda iklim değişikliğinin de etkisiyle bazı zararlıların görülme zamanı ve popülasyon artışı ile ilgili değişimlerin meydana geldiği dikkati çekmiştir. *Nysius* 'un erken dönem fide devresinde zaman zaman mücadele edilecek bir yoğunlukta görüldüğü ve daha çok buğday anızlarına bitişik yakın pamuk ve ayçiçeği tarlalarında daha çok görüldüğü belirlenmiştir. Yaprakbitlerinin temel gelişim döneminden itibaren görüldüğü ve zaman zaman mücadele eşliğine ulaştığı (25 ad ergin+nimf/yaprak), kırmızıörümceklerin Mayıs sonu Haziran başında ilaçlamayı gerektirecek yoğunluğa ulaştığı, Dikenlikurdun koza döneminde görülmeğe

başladığı ve yer yer mücadele eşiğine ulaştığı belirlenmiştir. *Lygus* türlerinin ise daha çok Diyarbakır'da yaygın olarak görüldüğü, *Creontiades pallidus* un Şanlıurfa ve Mardin illerinde son yıllarda çok yoğun popülasyon oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu zararlının popülasyonlarının çok fazla artmasından dolayı temel gelişim döneminde bile ilaçlama yapılabilecek bir yoğunluğa ulaştığı yönünde bilgi tespitler yapılmıştır.

SONUÇLAR

Güneydoğu Anadolu Bölgesi Pamuk ekim alanlarında GAP sulamaları öncesi (1995) ve sonrası ile çiftçiler tarafından yeraltı su kaynaklarından artezyen kuyuları açmak suretiyle sulama olanaklarının artışı ile birlikte, zararlı tür ve popülasyon gelişimleri ile zararlıların zararlı olma dönemlerinde önemli değişimler meydana gelmeye başlamıştır. Bölgede pamuk ekim alanlarının zaman zaman dalgalanma göstermesi, hatalı tarımsal uygulamalar ve iklim değişikliği gibi faktörler zararlıların da popülasyonunun değişimine yol açmaktadır.

Meydana gelen değişimler ve ileride meydana gelebilecek daha kötü sonuçların önüne geçmek için araştırma ve uygulama teknik elemanları ile üreticilerin koordineli bir şekilde çalışması gerektiği, entegre mücadele programlarının uygulanmasına özen gösterilmesi gerektiği, eğitim ve yayım faaliyetlerine önem verilmesi gerektiği kanaati oluşmuştur.

KAYNAKÇA

- Anonymous, 1985. Tarımsal Yapı ve Üretim. Agricultural structure and production (1987).
Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- Anonymous, 1993. Tarımsal Yapı ve Üretim. Başbakanlık D. İ. E. Yayın No: 1594, Ankara, 427 s.
- Anonymous, 1995. Zirai Mücadele Teknik Talimatları. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Kor. ve Kontr. Gen. Müd., Ankara, Cilt 2, 435.s.
- Bayhan, E., Sağır, A., Uygur, F. N., Ölmez Bayhan, S., et al. (2015). GAP Bölgesi pamuk alanlarındaki bitki koruma sorunlarının belirlenmesi. Türkiye Entomoloji Bülteni, 5(3), 135-146.
<https://doi.org/10.16969/teb.92735>
- Bozkurt, E., 1970. Ege Bölgesi Pamuklarında Zarar Yapan *Empoasca* (Fam. Cicadellidae) Türleri, Yayılışı, Konukçuları, Zarar Şekli ve Dereceleri Üzerinde Araştırmalar. Ege Ün. Zir. Fak. Yay. No: 146, Bornova, İzmir, 71 s.
- Büyük, M., Eren, S., Baran, B., Demir, A., 2002. GAP Bölgesi Pamuk Üretiminde Mevcut Zirai Mücadele Sorunları ve Çözüm Önerileri. Türkiye V. Pamuk, Tekstil ve Konfeksiyon Sempozyumu Bildirileri. 28-29 Nisan 2002, Diyarbakır. S. 177-185.
- Efil, L., 1999. Harran Ovası Koşullarında Pamukta *Thrips tabaci* Lind. (Thysanoptera: Thripidae) popülasyonunun Bitki gelişmesine ve Kütlü Verimine Etkisinin Belirlenmesi. Çukurova Üniv. Fen Bil. Enst. Bitki koruma Anabilim dalı, Adana. Doktora Tezi, 98 s.
- Efil, L., Özgür, A. F., İlkan, A., 1999. Harran Ovasında farklı pamuk çeşitlerinde *Thrips tabaci* Lind. (Thysanoptera: Thripidae) ve *Empoasca* spp. (Homoptera: cicadellidae)'nın popülasyon gelişmesinin belirlenmesi, Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 3 (3-4), 97-106.
- Efil, L., Alkan, A., 2003. Determination of population alteration of harmful insect *Creontiades pallidus* Rmb. (Hemiptera: Miridae) in cotton in Harran Plain. Proceeding of Third GAP Agriculture Cong. Şanlıurfa, Turkey, 395-397.
- Falcon, L. A. and Smith, R. F., 1973. Guidelines for Integrated Control of Cotton Insect Pest. FAO, Rome, 92 p.

- Göven, M. A., ve Efil, L., 1994. Dicle vadisi pamuk alanlarında zararlı yeşilkurt (*Heliothis armigera* Hübn.) (Lepidoptera: Noctuidae)'un doğal düşmanları ve etkinlikleri üzerinde araştırmalar. Türkiye 3. Biyolojik Mücadele Kongresi, 25-28 Ocak 1994, İzmir, 449-457 s.
- Göven, M. A., 1995. Güneydoğu Anadolu Bölgesi pamuk alanlarında zararlılar ile ilgili Sorunlar ve Çözüm Önerileri. GAP Bölgesi Bitki Koruma Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu, 27-29 Nisan 1995. Şanlıurfa, S. 282-289.
- Karaat, Ş., Göven, M. A., Mart, C., 1986. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Pamuk Ekim Alanlarında Yararlı Türlerin Genel Durumları. Türkiye Birinci Biyolojik Mücadele Kongresi, 12-14 Şubat 1986 Adana, sayfa 173-185.
- Karaat, Ş., Göven, M. A., Mart, C., 1987. Güneydoğu Anadolu Bölgesi pamuk alanlarında zararlılar ile bitki gelişim dönemleri arasındaki ilişkiler. Türkiye I. Entomoloji Kongresi Bildirileri. İzmir, s.189-197.
- Karaat, Ş. 1991. İkinoktalı kırmızıörümcek (*Tetranychus urticae* Koch.)'in Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yetiştirilmesi öngörülen bazı pamuk çeşitlerindeki biyolojik parametreleri ve populasyon değişimi üzerinde araştırmalar. Çukurova Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana, (Doktora Tezi), 62 s.
- Karaat, Ş., Göven, M. A., Mart, C., 1992. Güneydoğu Anadolu Projesi (G.A.P.) Alanına Giren illerde Pamuk Zararlılarına Karşı Entegre Mücadele Düzeni. Türkiye II. Etomoloji Kongresi Bildirileri s.183-191.
- Keskinkılıç, K., 2014. Türkiye pamuk Durumundaki Gelişmeler. İzmir Ticaret Borsası Ar-ge Müdürlüğü, 41 s.
- Mart, C., Karaat, Ş., 1995. Çukurova ile GAP Bölgesinin Pamukta Entomolojik Sorunlar Açısından Ekolojik Olarak Karşılaştırılması. GAP Bölgesi Bitki Koruma Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu, 27-29 Nisan 1995. Şanlıurfa, S. 290-295.
- Özgür, A. F., Şekeroğlu, E., Gencer, O., Göçmen, H., Yelin, D., İşler, N., 1988. Önemli pamuk zararlılarının pamuk çeşitlerine ve bitki fenolojisine bağlı olarak populasyon gelişimlerinin araştırılması. Doğa Türk Tar. ve Orm. Derg., 12: 48-74.
- Özpınar, A., Ünlü, L., Yıldız, Ş., 1998. Şanlıurfa ilinde pamuk zararlısı Dikenlikurt (*Earias insulana* Boiduval)'un bulaşma oranı ve populasyon gelişiminin belirlenmesi. HR. Ü. Z. F. Dergisi, 1998, 2 (4): 1-10.
- Özüdoğru, T., 2023. Durum ve Tahmin, Pamuk. Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirm Enstitüsü. TEPGE Yayın No: 380, E-ISBN: 978-605-7599-97-1.
- Stamp, P. A., 1987. *Creontiades pallidus* (Rambur) (Miridae, Hemiptera) a pest of cotton along the Euphrates river and its effect on yield and control action threshold in the Syrian Arab Republic. Tropical Pest Management, 33 (4), 273, 276, 385, 389.
- Uygun, N., Başpınar, H., Şekeroğlu, E., Kornoşor, S., Özgür, A. F., Karaca, İ., Ulusoy, M. R. & Kazak, C., 1995. Güneydoğu Anadolu Tarımsal Kalkınma Bölgesi (GAPKB)'nde Bitki Koruma Stratejileri İçin Zararlı, Hastalık ve Yabancı Otların Belirlenmesi. 7. GAP Bölgesi Bitki Koruma Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu. S. 99-119.
- Yalçın, H., & Mutlu, Ç., 2023. *Lygus* species (Hemiptera: Miridae), their distribution, and population Dynamics in cotton production a, reas in Diyarbakır province, Türkiye. Bitki Koruma Bülteni / Plant Protection Bulletin, 63 (4) : 42-51.

DİYARBAKIR İLİ SEBZE EKİM ALANLARINDA BULUNAN TRİPS TÜRLERİ VE POPULASYON GELİŞİMLERİ*

Ahmet Hakan BÜYÜK

Tarım ve Orman Bakanlığı, İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü, 23500- Palu- ELAZIĞ

ORCID: 0009-0005-1607-8739

Çetin MUTLU

Hararın Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü, Osmanbey yerleşkesi- 63300- Haliliye- ŞANLIURFA

ORCID: 0000-0003-4962-5506

Musa BÜYÜK

Dicle Üniversitesi, Diyarbakır Tarım Meslek Yüksekokulu, Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü, Organik Tarım Programı, Kampüs, 21280, Sur- DİYARBAKIR

ORCID: 0000-0002-2477-1155

ÖZET

Sebzeler, insan beslenmesinde çok önemli yer tutan vitamince zengin; taze veya kurutularak tüketilen bitkisel ürünlerdir. Vitamin ve minerallerce zengin olan sebzeler bağışıklık, direnç konusunda insan sağlığına katkı sağlar. Sebzelerin üretimini ve verimini aksatan birçok biyotik ve abiyotik faktör bulunmaktadır. Bu etmenlerden biri olan Tripsler (Thysanoptera) doğrudan emgi sonucu yapmış oldukları zararın dışında birçok virüse vektörlük yapmaları da önemini arttırmaktadır. Bu çalışma Diyarbakır ili merkez Kayapınar ve Sur ilçelerinde 2022 yılında 4, 2023 yılında ise 3 tarlada ekimi yapılan domates, biber, patlıcan ve hıyar bitkilerinde bulunan trips türlerini belirlemek ve popülasyon gelişimlerini takip etmek üzere yürütülmüştür. Araştırma sonucunda Thripidae, Phlaeothripidae ve Aeolothripidae familyalarına ait toplamda 12 trips türü tespit edilmiştir. Bu türlerden 8 tanesi zararlı olup bunlar; *Thrips tabaci* (Lindeman 1889), *Frankliniella occidentalis* (Pergande 1895), *Frankliniella tenuicornis* (Uzel 1895), *Tenothrips frici* (Uzel 1895), *Tenothrips hispanicus* (Bagnall 1921), *Chirothrips meridionalis* (Bagnall 1927), *Haplothrips reuteri* (Karny 1907) ve *Haplothrips ganglbaueri* (Schmutz 1913) olup, *Thrips tabaci* ve *Frankliniella occidentalis* türleri ise en yoğun bulunan türler olarak bulunmuştur. Zararlıının 2 yıllık popülasyon gelişimi çalışmalarında özellikle sebze ekiminin ilk yapıldığı haziran başında ve fenoloji dönemi sonunda (Ağustos sonu-eylül başı) yoğun olduğu, zaman içerisinde popülasyonun dalgalanmaları gösterdiği tespit edilmiştir. En yoğun popülasyonun hıyar bitkisinde, en az ise biber bitkisinde olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Trips türleri, Sebze, Popülasyon gelişimleri, Diyarbakır

* Yüksek Lisans Tez çalışmasının bir bölümüdür.

THRIPS SPECIES AND POPULATION DEVELOPMENTS IN VEGETABLE CULTIVATION AREAS OF DIYARBAKIR PROVINCE*

ABSTRACT

Vegetables are vitamin and mineral rich plant products that play a crucial role in human nutrition and can be consumed either fresh or dried. Their high nutritional value contributes significantly to immune system support and overall health. However, various biotic and abiotic

factors adversely affect vegetable production and yield. Among these, thrips (Thysanoptera) are especially important due to both their direct feeding damage and their role as vectors for numerous plant viruses. This study was conducted in the central Kayapınar and Sur districts of Diyarbakır province to identify thrips species present on tomato, pepper, eggplant, and cucumber crops cultivated in four fields in 2022 and three in 2023, and to monitor their population dynamics. In total, 12 thrips species belonging to the families Thripidae, Phlaeothripidae, and Aeolothripidae were identified. Eight of these were recognized as harmful: *Thrips tabaci* (Lindeman, 1889), *Frankliniella occidentalis* (Pergande, 1895), *Frankliniella tenuicornis* (Uzel, 1895), *Tenothrips frici* (Uzel, 1895), *Tenothrips hispanicus* (Bagnall, 1921), *Chirothrips meridionalis* (Bagnall, 1927), *Haplothrips reuteri* (Karny, 1907), and *Haplothrips ganglbaueri* (Schmutz, 1913). The most abundant species were *Thrips tabaci* and *Frankliniella occidentalis*. Population development studies conducted over two years revealed that thrips densities peaked in early June—coinciding with the beginning of the vegetable cultivation period—and again at the end of the phenological stage (late August to early September), exhibiting fluctuations over time. The highest thrips density was recorded in cucumber, while the lowest was observed in pepper plants.

Key Words: Thrips species, Vegetables, Population dynamics, Diyarbakır

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PERCEPTION OF AGRICULTURAL RESEARCHERS IN SELECTED NATIONAL AND INTERNATIONAL RESEARCH INSTITUTES TOWARDS SMART FARMING AND AGRICULTURAL USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN SOUTH WESTERN NIGERIA

Obabire, I. E.

Department of Agricultural Extension and Management, The Federal Polytechnic, Ado-Ekiti, Ekiti State, Nigeria

Abstract

This study comparatively analyzed the perceptions of agricultural researchers at the National Horticultural Research Institute (NIHORT) and the International Institute of Tropical Agriculture (IITA) towards Smart Farming (SF) and the agricultural application of Artificial Intelligence (AI) in South-Western Nigeria. A multi-stage sampling procedure was employed to select an equal number of respondents from each institute, resulting in a total sample size of 120. Data were collected using a well-structured questionnaire and analyzed using frequency counts, percentages, means, and t-tests. Findings revealed that while awareness of various components of SF and AI in agriculture was generally high among researchers in both institutes, awareness was higher among IITA researchers than their NIHORT counterparts. Researchers at NIHORT also perceived the constraints hindering the development of SF and AI as more severe than those perceived by researchers at IITA. There was no significant difference in the level of awareness of SF and AI between researchers in IITA and NIHORT ($t = -1.240$, $p = 0.217$). However, a significant difference was observed in their perception of the constraints affecting the development of SF ($t=3.516$, $p=0.001$). No significant difference was found in their overall perception of SF and AI ($t=-1.094$, $p=0.276$). In conclusion, researchers at the International Institute of Tropical Agriculture had a more favourable perception of Smart Farming and AI use in agriculture than their counterparts at the National Horticultural Research Institute, though the difference was not statistically significant.

Keywords: Agricultural researchers, artificial intelligence, comparative analysis, perception, smart farming.

INTRODUCTION

Agriculture is key to human existence and its importance cannot be overemphasised. As the global agricultural landscape faces unprecedented challenges driven by climate change, population growth, and shifting consumer demands, there is a pressing need for innovative solutions to ensure food security and sustainable agricultural practices (Ajayi, *et al.*, 2024). Agricultural promotion policy of 2016 unveiled two key gaps in agricultural sector which include: the inability to meet domestic food requirements and the inability to export at quality

levels required for market success (FMARD, 2016). The inability to meet domestic food demand has been largely attributed to inefficient farming practices and limited access to essential inputs such as fertilizers, irrigation systems, crop protection measures, and adequate support from agricultural institutions. Additionally, insufficient knowledge of target markets and weak enforcement of food quality standards to meet international requirements remain major barriers to successful export and market competitiveness (FMARD, 2016; Elijah *et al.*, 2017). Improved technologies have been developed to improved agricultural productivity, among other things.

Artificial Intelligence (AI) has found widespread application across critical sectors such as energy, healthcare, agriculture, and finance (Mohammed & Shehu, 2023). In agriculture, the integration of AI and Internet of Things (IoT) technologies presents a transformative opportunity to optimize farming operations, enhance resource use efficiency, and build resilience against environmental challenges (Balkrishna *et al.*, 2023; Ojo, *et al.*, 2024). The IoT, in the context of agriculture, refers to networks of interconnected sensors, actuators, and cloud-based platforms that enable the real-time monitoring and automation of critical agricultural processes (Rudrakar and Rughani, 2024; Shylaja *et al.*, 2021). These systems collect large-scale, high-resolution data on soil properties, climate conditions, crop growth, and pest infestations, facilitating data-driven decision-making (Muhammad, *et al.*, 2022; Kollu, *et al.*, 2023; Hnatiuc *et al.*, 2023). AI further enhances these capabilities by employing machine learning (ML) and deep learning (DL) algorithms to analyze sensor data, predict future outcomes, and automate responses, reducing reliance on human intervention (Janiesch *et al.*, 2021; Saleem *et al.*, 2021). The synergy of IoT and AI-driven solutions enables precision agriculture, allowing farmers to apply water, fertilizers, and pesticides with optimal efficiency, thus reducing costs and minimizing environmental impact (Sajid *et al.*, 2023; Chiou *et al.*, 2021; Ragazou *et al.*, 202; Muninarayanappa and Ranjan, 2024). However, the successful development and adoption of these technologies largely depend on the attitudes and readiness of key stakeholders within the sector. Agricultural researchers are major key stakeholders and their readiness, perception or attitude may differ across different organizations. It is against this backdrop that this study attempted to comparatively analyzed the perceptions of researchers at National and International agricultural research institutes towards smart farming and agricultural use of AI in South Western Nigeria.

METHODOLOGY

The study was carried out at the International Institute of Tropical Agriculture IITA and National Horticultural Research Institute NIHORT, which are both located in Ibadan, South-Western Nigeria. Three-stage sampling procedure was used to select respondents for the study. Stage one involved stratification of Agricultural research institutes in South-western Nigeria into National and International Agricultural research Institutes. At stage two, NIHORT and IITA were purposively selected from national and international agricultural research institutes, respectively, because of their research excellence and history. At the third stage sixty respondents were randomly selected in each of the research institutes to make a total of 120 respondents which constituted the sample size for the study. Data were collected through the use of a well-structured questionnaire. Awareness of SM and agricultural use of AI was measured on a dichotomized scale of Yes with the score of 1 or No with the score of 0, while perceived constraints were measured on a 3-point scale of not severe =1, severe = 2 and more severe = 3. Perception was measured on a 5-point likert scale of Strongly Agree, Agree, Undecided, Disagree and Strongly Disagree, which attracted the scores of 5, 4, 3, 2 and 1, respectively for positive statements and 1,2,3,4 and 5, respectively for negative statements. The cut-off point was 3, due to the rating scale. Individual mean was obtained and individual mean below 3 denoted unfavorable perceptions while individual mean of 3 and above denoted favorable perception. Overall Mean score was obtained and used to categorize the overall perception of the researchers in each of the agricultural research institutes. Individuals with scores below mean were categorized as exhibiting unfavorable perception while those with scores of mean and above were categorized as having favorable perception. Data collected were described and analyzed using descriptive statistics and t-test at $\alpha=0.05$.

RESULTS AND DISCUSSION

Awareness of SM and agricultural use of AI among the respondents

Table 1 presents the percentage distribution of IITA and NIHORT researchers based on their awareness of Smart Farming (SM) and the agricultural use of Artificial Intelligence (AI). The table reveals that awareness of AI use in agriculture and cloud computing was very high among IITA (98.3%) and slightly lower among NIHORT (91.7% and 85%, respectively). NIHORT researchers were more aware of the Internet of Things (IoT) (85%) compared to IITA (66.7%), though both had equal awareness (85%) of IoT as a driver of SM. Awareness of drone applications (for agrochemicals and aerial data collection) and robotics was also higher among IITA researchers, all exceeding 95%.

Overall, awareness levels were generally high among the researchers in both groups. However, IITA researchers demonstrated slightly higher awareness across most indicators compared to NIHORT researchers. Summarily, both institutions showed high awareness of AI and SM technologies, with IITA researchers consistently scoring higher, except on general IoT awareness.

Table 1: Percentage distribution of the respondents based on their awareness of SM and agricultural use of AI

Awareness	IITA Researchers Mean	NIHORT Researchers %
Awareness of the use of AI in Agriculture	98.3	91.7
Have you heard about cloud computing in agriculture	98.3	85.0
Have you heard about Internet of things	66.7	85.0
Are you aware that IOT is one of the SM driver	83.3	85.0
Awareness of use of drone for agrochemicals' applications	96.7	85.0
Awareness of use of drone for aerial data collection on farm	98.3	85.0
Awareness of use of robot for various activities on the farm	95.0	88.3

Constraints perceived to be militating against the development of SM and agricultural use of AI

Table 2 shows the mean scores of perceived constraints hindering the development of Smart Farming (SM) and the agricultural use of Artificial Intelligence (AI) among IITA and NIHORT researchers.

Across all listed constraints, NIHORT researchers reported higher mean values, indicating stronger perception of these barriers. The most significant challenges for both groups were inadequate power supply ($\bar{x}=2.72\pm0.52$ for IITA researchers and $\bar{x}=2.80\pm0.44$ for NIHORT researchers) and lack of technical know-how ($\bar{x}=2.50\pm0.50$ for IITA researchers and $\bar{x}=2.73\pm0.48$ for NIHORT researchers). Other key constraints included the capital-intensive nature of SM, poor internet service, and inadequate infrastructure.

Notably, while both groups acknowledged similar constraints, NIHORT researchers perceived them as more severe than their IITA counterparts. This finding implies that development of SM and agricultural use of AI may be difficult in the study area considering the enormous challenges that have been perceived to be militating against such technological advancement in agriculture among the researchers in both organizations. Several papers (Mobayo *et al.*, 2021; Imhanyehor *et al.*, 2021; Okwu *et al.*, 2021) highlight a variety of novel challenges limiting the adoption of AI in Nigeria such as awareness, knowledge of field or system, adequate power supply, computing facilities and trusting of AI systems. Elijia *et al.*, (2017) also noted that Lack of Adequate Knowledge, Lack of Adequate Facilities and capital were the challenges that should be addressed to maximize the opportunities that deployment of Internet of Things and

application of Data Analytics in agricultural sector provides. For meaningful application of these technologies in agriculture, the identified constraints must be adequately taken care of.

Table 2: Mean distribution of the respondents based on the constraints perceived to be militating against the development of SM and agricultural use of AI

Constraints	IITA Researchers	NIHORT researchers
	Mean	Mean
Capital intensive nature of Smart Farming	2.32±0.57	2.75±0.47
Poor internet service in the country	2.37±0.55	2.73±0.48
Inadequate power supply in the country	2.72±0.52	2.80±0.44
Inadequate infrastructure	2.48±0.50	2.73±0.48
Government terms and condition	2.40±0.49	2.52±0.54
Lack of technical know-how	2.50±0.50	2.73±0.48

Perception of respondents toward smart farming and agricultural use of artificial intelligence

Table 3 presents respondents' perceptions of Smart Farming (SM) and the use of AI in agriculture. Both IITA and NIHORT researchers expressed strong positive perceptions overall, with researchers in IITA having more favourable perceptions in most of the perception statements than their counterparts in NIHORT. They highly agreed that SM enhances agricultural productivity, enables continuous farm operations via IoT, ensures better farm management, reduces postharvest losses, and can attract youth to agriculture (mean scores mostly above 4.7). However negative statements such as "SM won't solve food security" and "internet challenges make SM unworkable," had lower means among the researchers. The implication of this is that the disposition of the respondents towards SM and agricultural use of AI was favorable. This could go a long way in enhancing robust development and promotion of SM and use of AI in agriculture in the study area.

Table 3: Distribution of the respondents based on their perceptions towards SM and agricultural use of AI

Perception statements	IITA Researchers	NIHORT researchers
	Mean	Mean
Smart Farming (SM) should be encouraged in Nigeria because of its ability to enhance agric. products	4.95±0.29	4.87±0.72
SM involves the use of Internet of things (IOT), therefore, making farm operations possible at all times	4.98±0.13	4.93±0.31
Adequate farm management could be ensured through the use of IOT	4.83±0.59	4.77±0.65
I don't think SM would solve the current problem of food security in Nigeria	2.73±1.47	2.22±1.65
SM is capable of attracting youth into agriculture	4.85±0.55	4.68±0.83
The challenges of internet facilities in Nigeria could not make SM work	1.42±0.98	1.75±1.39
SM could reduce postharvest losses	4.78±0.72	4.85±0.55
SM could ensure production of agricultural produce of high quality for international market	4.92±0.33	4.88±0.58

Source: Field Survey, 2019.

T-test of difference comparing awareness, perceived constraints, and perceptions of Smart Farming (SM) and agricultural use of AI between researchers at IITA and NIHORT.

Table 4 presents a t-test analysis comparing awareness, perceived constraints, and perceptions of Smart Farming (SM) and AI between researchers at IITA and NIHORT. The t-test analysis revealed that there was no significant difference between the ($p = 0.217$) of researchers in IITA and NIHORT, though IITA had a slightly higher mean (6.37 for IITA and 6.05 for NIHORT). It was also revealed that a significant difference was found in perceived constraints ($p = 0.001$), with NIHORT researchers perceiving more constraints (mean = 16.27) than IITA researchers (mean = 14.78). However, no significant difference ($p = 0.276$) was observed in overall perception toward SM and agricultural use of AI among the researchers in both organizations, although IITA had a slightly higher mean score (33.47) than NIHORT (32.95). The results suggest that while researchers from both IITA and NIHORT are similarly aware of and positively perceive Smart Farming (SM) and AI, NIHORT researchers experience or recognize more practical barriers to adoption. This implies that institutional differences; in funding, infrastructure, or training may be limiting NIHORT's ability to implement SM and AI technologies effectively. Despite having comparable awareness and motivation, higher perceived constraints at NIHORT could hinder real-world adoption and innovation.

Table 4: T-test analysis – test of difference of awareness, constraints and perceptions of researchers in IITA and NIHORT

Variables	Assumptions	Levene's Test of Equality of Variances		t-test of equality of means				
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean difference	Std.Error difference
Awareness	Equal variances assumed	7.567	0.007	-1.240	118	0.217	-0.31667	0.25533
	Equal variances not assumed			-1.240	80.0	0.219	-0.31667	0.25533
Perceived constraints	Equal variances assumed	5.508	0.021	3.516	118	0.001	1.48333	0.42183
	Equal variances not assumed			3.516	117.5	0.001	1.48333	0.42183
Perception	Equal variances assumed	4.481	0.036	-1.094	118	0.276	-0.51667	0.47234
	Equal variances not assumed			-1.094	103.5	0.277	-0.51667	0.47234

Awareness: IITA researchers (mean = 6.3667), NIHORT researchers (mean = 6.0500)

Perceived constraints: IITA researchers (mean = 14.7833), NIHORT researchers (mean = 16.2667)

Perception: IITA researchers (mean = 33.4667), NIHORT researchers (mean = 32.9500)

CONCLUSION

Both groups had similar levels of awareness and perception, but National Horticultural Research Institute's researchers perceived significantly more constraints to adopting Smart Farming, and Artificial Intelligence in agriculture. Researchers at the International Institute of Tropical Agriculture had a more favourable perception of Smart Farming and Artificial Intelligence use in agriculture than their counterparts at the National Horticultural Research Institute, though the difference was not statistically significant. Therefore, Smart Farming and agricultural use of Artificial Intelligence should be continuously encouraged in both organizations. Policymakers and stakeholders should prioritize addressing the constraints at NIHORT by improving infrastructure, reducing costs, or enhancing technical support to bridge the gap between awareness and actual adoption.

REFERENCES

- Ajayi, T. B., Ojo, O., Otuyalo, M. A., Oyeniyi, W. O., Ogunyemi, O. I. and Dirinfo, R. (2024). Artificial Intelligence Teamwork for Agricultural Information Service Delivery in a Changing World: a Paradigm Shift" (2024). Library Philosophy and Practice (e journal). 8258. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/8258>
- Balkrishna, A.; Pathak, R.; Kumar, S.; Arya, V.; Singh, S.K. (2023). A Comprehensive Analysis of the Advances in Indian Digital Agricultural Architecture. *Smart Agric. Technol.* 5, 100318.
- Chiou, A., Yu, X. (2007). A Large-Scale Agro Decision Support System: Framework for (Physical) Fusion of a Multi-Input and Multi-Output Hybrid System. In *Proceedings of the 2007 3rd International Conference on Intelligent Sensors, Sensor Networks and Information, Melbourne, Australia, 3–6 December 2007*; IEEE: New York, NY, USA; pp. 527–532.
- Elijah, O., Rahman, T. A., Orikumhi, I., Babale, S. A. and Orakwue, S. I. (2017,). Enabling smart agriculture in Nigeria: Application of IoT and data analytics'' *IEEE 3rd International Conference on Electro-Technology for National Development (NIGERCON)*. pp.762-766 DOI: 10.1109/NIGERCON.2017.8281944.
- Federal Ministry of Agriculture and Rural Development (FMARD) (2016).The Agriculture Promotion Policy (2016 – 2020) Building on the Successes of the ATA, Closing Key Gaps. Policy and Strategy Document. Pp 59. https://ngfrepository.org.ng/:8443/jspui/bitstream/123456789/4175/1/2016-nigeria-agric-sector-policy-roadmap_june-15-2016_final1.pdf.
- Hnatiuc, M., Ghita, S., Alpetri, D., Ranca, A., Artem, V., Dina, I., Cosma, M., Abed Mohammed, M. (2023). Intelligent Grapevine Disease Detection Using IoT Sensor Network. *Bioengineering*, 10, 1021.
- Imhanyehor, G. O. (2021). Digital Literacy and Primary Educational System in Nigeria. *Journal of Public Administration, Finance and Law*, 10(20):206-221.
- Janiesch, C., Zschech, P., and Heinrich, K. (2021). Machine Learning and Deep Learning. *Electron. Mark.* 31, 685–695.
- Kollu, P. K., Bangare, M. L., Hari Prasad, P. V., Bangare, P. M., Rane, K.P., Arias-González, J. L., Lalar, S., and Shabaz, M. (2023). Internet of Things Driven Multilinear Regression Technique for Fertilizer Recommendation for Precision Agriculture. *SN Appl. Sci.* 5, 264.

- Mobayo, J. O., Aribisala, A. F., Yusuf, S. O., & Belgore, U. (2021). Artificial intelligence: Awareness and adoption for facilities management in the energy sector. DOI: 10.36615/digitalfoodenergywatersystems.v2i2.718
- Mohammed, K. & Shehu, A. (2023). A review of Artificial Intelligence (AI) challenges and future prospects of explainable AI in major fields: a case study of Nigeria. *Open Journal of Physical Science (OJPS)*, 4 (1), 01- 18.
- Muhammad Nadeem, R.; Jaffar, A.; Muhammad Saleem, R. (2022). IoT and Machine Learning Based Stem Borer Pest Prediction. *Intell. Autom. Soft Comput.* 31, 1377–1392
- Muninarayanappa, V., Ranjan, R. (2024). Agriculture Data Analysis Using Parallel K-Nearest Neighbour Classification Algorithm. *Int. J. Reconfigurable Embed. Syst.* 13, 332.
- Ojo, M.O.; Viola, I.; Miretti, S.; Martignani, E.; Giordano, S.; Baratta, M. (2023). A Deep Learning Approach for Accurate Path Loss Prediction in LoRaWAN Livestock Monitoring. *Sensors*, 24, 2991.
- Okwu, E. (2021). Academic Libraries, Science and Technology Development and the Nigerian Smart City Initiative (NSCI): Issues, roles and Challenges. Retrieved on 12th January, 2022 from: https://www.researchgate.net/profile/EmmanuelOkwu/publication/351224041_Academic_Libraries_Science_and_Technology_Development_and_the_Nigerian_Smart_City_Initiative_NSCI_Issues_roles_and_Challenges/links/6090181ca6fdccaebd073169/Academic-Libraries-Science-and-Technology-Development-and-the-Nigerian-Smart-City-Initiative-NSCI-Issues-roles-andChallenges.pdf?_sg%5B0%5D=started_experiment_milestone&origin=journalDetail
- Ragazou, K.; Garefalakis, A.; Zafeiriou, E.; Passas, I. (2022). Agriculture 5.0: A New Strategic Management Mode for a Cut Cost and an Energy Efficient Agriculture Sector. *Energies*, 15, 3113.
- Rudrakar, S., Rughani, P. (2024). IoT Based Agriculture (Ag-IoT): A Detailed Study on Architecture, Security and Forensics. *Inf. Process. Agric.*, 11, 524–541.
- Saleem, M. H., Potgieter, J. and Arif, K. M. (2021). Automation in Agriculture by Machine and Deep Learning Techniques: A Review of Recent Developments. *Precis. Agric.* 22, 2053–2091.
- Sajid, J., Hayawi, K. Malik, A.W. Anwar, Z. and Trabelsi, Z. (2023). A Fog Computing Framework for Intrusion Detection of Energy-Based Attacks on UAV-Assisted Smart Farming. *Appl. Sci.* 13, 3857.
- Shylaja, S.L., Fairouz, S., Venkatesh, J., Sunitha, D., Prakash Rao, R., Ramkumar Prabhu, M. (2021). IoT Based Crop Monitoring Scheme Using Smart Device with Machine Learning Methodology. *J. Phys. Conf. Ser.*, 2027, 012019.

AWARENESS AND ATTITUDE OF RURAL FARMERS TOWARDS INSTITUTION-BASED AGRICULTURAL RESEARCH OUTPUTS IN EKITI STATE, NIGERIA (A CASE STUDY OF THE FEDERAL POLYTECHNIC, ADO-EKITI)

Obabire, I. E.

Department of Agricultural Extension and Management, The Federal Polytechnic, Ado-Ekiti, Ekiti State, Nigeria

Abstract

This study examined farmers' awareness and attitudes towards institution-based agricultural research outputs in Ekiti State, Nigeria, using the Federal Polytechnic, Ado-Ekiti as a case study. A multi-stage sampling procedure was employed to select 135 respondents for the study. However, 133 of them completed the data collection instrument, which was a well-structured questionnaire. Data were analyzed using frequency counts, percentages, means, standard deviations, and Pearson Product Moment Correlation (PPMC). The results showed that the mean age, household size, and farming experience of the respondents were 47.41 ± 11.77 years, 7.65 ± 3.91 persons, and 23.28 ± 11.75 years, respectively. The majority were male (53.4%) and married (87.2%). Most of the farmers (54.1%) had a low level of awareness of institution-based agricultural research outputs. Among the attitudinal statements presented, *"I am inclined to use the knowledge from the tertiary institution to improve my agricultural production"* ranked highest (Mean = 4.65). Furthermore, the majority (55.6%) of respondents exhibited a favourable attitude towards institution-based agricultural research outputs. The study concludes that although awareness of institution-based agricultural research outputs from the Federal Polytechnic, Ado-Ekiti was low, the attitude of farmers towards such outputs was generally favourable.

Keywords: Arable crop farmers, attitude, awareness, institution-based agricultural research outputs.

INTRODUCTION

The significance of agriculture to Africa's development cannot be overstated, as it remains a primary source of food and income for a large portion of the population. Agriculture has historically been a cornerstone of human civilization, providing essential sustenance for individuals and communities (Rafael, 2023). In Nigeria, however, the number of people experiencing food insecurity is increasing at an alarming rate. Over the years, various Nigerian governments have initiated programs aimed at addressing food insecurity. These include *Operation Feed the Nation*, the *Green Revolution*, *Lower River Basin Development Authorities*, the *National Agricultural and Land Development Authority (NALDA)*, and the *Directorate of Foods, Roads and Rural Infrastructure (DFPRI)*, among others. Unfortunately, these initiatives

have largely underperformed and, in some cases, may have inadvertently hindered agricultural growth and food production (Agostini, 2018).

One of the critical issues has been frequent policy shifts in the agricultural sector, which have disrupted production and distribution systems. Moreover, the institutional research-extension-farmer linkage, an essential component of any agricultural innovation system was either weak or non-functional in most of these programs. This disconnect has resulted in production instability and has significantly impeded Nigeria's progress toward achieving Sustainable Development Goal 2: Zero Hunger (Agostini, 2018). There is a growing demand among stakeholders across the agricultural value chain for improved productivity. Bridging the gap between institution-based research outcomes and end users (especially smallholder farmers) is essential to meeting this demand. A deeper understanding of the factors influencing the adoption of agricultural technologies is vital to increasing the uptake of innovative practices among small-scale farmers (Nyairo, 2020).

These smallholder farmers, who predominantly live in rural areas and engage in subsistence agriculture, often lack access to relevant innovations that could transform their productivity. Technological-based tertiary institutions serve as key sources of research and innovation, offering solutions that can significantly enhance agricultural production, processing, and post-harvest management. Despite the wealth of research produced by such institutions, rural farmers in Ekiti State have had limited exposure to, or adoption of, these innovations.

This study, therefore, seeks to explore the awareness and attitudes of rural farmers towards institution-based agricultural research outputs, using the Federal Polytechnic, Ado-Ekiti (FPA) as a case study. Researchers in FPA have developed several practical research innovations, including the followings, among others: Control of field insect pests using pawpaw leaf extract; a motorised cassava mash roaster; use of sawdust ash as a growth medium for establishing seedlings of fluted pumpkin; biological control of African armyworm on maize using *Heliotropium indicum* (Cherry Pie) and chili pepper extracts.

By assessing the extent to which these outputs are known and awareness and attitudes of rural farmers, the study aims to identify the driver of adoption and recommend strategies for improved linkage between research institutions and end users.

METHODOLOGY

The study was conducted in Ekiti State, Nigeria. The state has 16 Local Government areas with one Agricultural Development Programme's (ADP) block in each of the local Government areas. The population of the study comprised all arable crop farmers in the study area. A Multi-

stage random sampling procedure was employed to select the respondents for the study. At the first stage, three (3) Local Government areas/ADP blocks out of the sixteen Local Government areas/Blocks in the State were randomly selected, while the second stage involved random selection of three (3) cells/communities from each of the selected blocks (Kajola, Ise and Ogbese from Ise/Orun LGA; Omuo-oke, Ilasa and Eda-Ile from Ekiti East LGA; Ago-Aduloju, Odo and Ilamuo from Ado LGA) to make a total of nine (9) towns/communities. At the third stage, fifteen (15) arable crop farmers were randomly selected from each of the selected communities to make a total of one hundred and thirty five (135) respondents that constituted the sample size for the study. However, out of the 135 respondents, 133 responded to the data collection instruments that were subjected to data analysis. The selection of the respondents was done through the assistance of the extension agents covering the areas.

A list of dichotomized items was presented to ascertain respondents' general awareness of institution-based research findings. Yes response attracted a score of 1 while No response was scored zero.

Attitude towards institution-based research findings was measured on a 5 – point likert scale of Strongly Agree (SA), Agree (A), Undecided (U), Disagree (D) and Strongly Disagree (SD), which were scored 5, 4, 3, 2 and 1 point, respectively for positively worded statements and 1, 2, 3, 4, 5 for negative statements. The mean score was obtained. The mean score was used to categorise the respondents' attitudinal disposition (i.e. Favourable or Unfavourable) to institution-based research findings/output. The data collected were described using descriptive statistics such as frequency counts, percentage, mean and standard deviation.

figure 1 showing researcher with adult male and female arable crop farmers during an interview schedule at ogbese (ise- orun LGA)

Figure 2 showing researcher with Adult male and female arable crop farmers during an interview at Eda Ile (Ekiti East LGA).

Figure 3 showing researchers with Adult female arable crop farmers at Odo (Ado LGA)

RESULTS AND DISCUSSION

Personal characteristics of the respondents

Table 1 presents the personal characteristics of the respondents: according to the table, the average age of respondents is 47.41 years, indicating that most of the farmers are in their middle age, which suggests a potentially experienced and active workforce. This is in tandem with the finding of Obabire and Adeleye (2024) which reported the mean age of their respondents as 46.37 ± 12.54 years. A slightly higher proportion of respondents are male (53.4%) compared to female (46.6%), showing a relatively balanced gender participation in farming activities. The

mean household size is 7.65, suggesting that most respondents belong to large households, which may provide family labour for farming. Farming experience with an average of 23.28 years indicates that the respondents are highly experienced, implying deep knowledge of farming practices and potential openness to institution based agricultural innovations, if properly introduced.

Table 1: Distribution of respondents based on their personal characteristics

Variables	Percentage	Mean
Age		47.41
Gender: male	53.4	
female	46.6	
Household size		7.65
Farming experience		23.28

Awareness of institution-based agricultural research outputs/findings among the respondents.

Table 2 shows the mean awareness levels of respondents regarding various institution-based agricultural research outputs/findings developed at the Federal Polytechnic, Ado-Ekiti (FPA). The mean values for all listed innovations range between 0.14 and 0.35, indicating very low awareness across the board. The most known innovation is the portable maize shelling machine (mean = 0.35), followed by the motorised cassava mash roaster (mean = 0.30). The least known is the use of pawpaw leaf extract for pest control (mean = 0.14). The consistently low awareness levels suggest that research outputs from FPA are not effectively disseminated to end-users, particularly farmers and extension agents.

Table 2: Mean distribution of respondents based on their awareness of institution-based agricultural research outputs/findings (FPA as a case study)

S/N	Institution-based agricultural research outputs/findings	Mean
1	Indigenous potato digger	0.17
2	Portable maize shelling machine	0.35
3	Motorised cassava mash roaster	0.30
4	Two-row fertilizer distributor	0.19
5	Use of saw dust as growth medium for establishing seedlings of fluted pumpkin	0.19
6	Control of African Army worm on maize using Heliotropium indicum (Cherry pie) and Chili Pepper Extracts	0.24
7	Control of field insect pest using pawpaw leaf extract	0.14
8	Nipping of pepper seedlings for enhanced growth and yield	0.20

Attitude of farmers towards institution-based agricultural research outputs/findings

Table 3 presents respondents' attitudes toward institution-based agricultural research findings (IBARF). The mean scores range from 2.99 to 4.65, showing a mix of positive and skeptical attitudes: The most positive attitude is reflected in respondents' willingness to use knowledge from tertiary institutions to improve agricultural production (mean = 4.65, ranked 1st). Respondents also strongly believe that institution-based research is beneficial for agricultural

improvement (mean = 4.64, ranked 2nd). In the same vein, a notable proportion disagreed that such findings are mainly for staff promotion (3.81) and academic purposes (3.79) only, indicating their positive disposition about the practical applicability of the research outputs. The respondents mostly disagreed with statements like "I'm less concerned" (3.48) and "I won't depend on tertiary institutions for solutions" (3.52), which suggest their trust in research outputs coming from the institution. The least agreed-upon statement is that these findings may not be economical for real-world use (mean = 2.99), implying that most respondents actually see them as potentially not cost-effective.

The top-ranked statements show positive attitude in terms of high openness and willingness to adopt institution-based innovations, provided they are accessible and relevant. This also indicates the importance of institution-based research outputs to sustainable agricultural Development. This is in tandem with the findings of Ogunsuyi (2011), who concluded in his study that, majority of the respondents' positive attitude towards the selected technologies is an indication of the importance of improved agricultural technologies in the study area. Meijer *et al.*, (2015) stated that a favourable attitude raises the probability of technology adoption while a negative attitude depresses it.

Table 3: Mean distribution of respondents based on their Attitude towards institution-based agricultural research outputs/findings

S/N	Attitudinal statements on IBARF/Output	Mean	Rank
1	I'm less concerned about Institution-based agricultural research findings	3.48	6 th
2	Institution-based agricultural research findings are mainly for academic purpose	3.79	4 th
3	Institution-based agricultural research findings/outputs is only for promotion of staff	3.81	3 rd
4	Institution-based agricultural research findings/outputs may not be economical for real world agricultural application.	2.99	7 th
5	Tertiary institutions are mainly known for awarding certificates, therefore I will rather, not depend on them for solution to my agricultural problems.	3.52	5 th
6	I believe institution-based agricultural research findings are very good for agricultural improvement	4.64	2 nd
7	I am inclined to use the knowledge from the tertiary Institution to improve my agricultural production	4.65	1 st

SA= Strongly Agree, A = Agree, U = Undecided, D = Disagree, SD = Strongly Disagree.

CONCLUSION

The study concludes that although awareness of institution-based agricultural research outputs from the Federal Polytechnic, Ado-Ekiti was low, the attitude of farmers towards such outputs was generally favourable. The low awareness of FPA's agricultural innovations underscores a critical need for improved communication strategies, stakeholder engagement, and policy support to ensure that research findings translate into tangible benefits for farmers and the agricultural sector in the study area.

REFERENCE

- Agostini, I. (2018). Food insecurity in Nigeria. <https://borgenproject.org/food-insecurity-in-nigeria/>
- Meijer, S.S., Catacutan, D., Ajayi, O.C., Sileshi, G.W., & Maarten, N. (2015). The role of know ledge, attitudes and perceptions in the uptake of agricultural and agro forestry innovations among smallholder farmers in sub-Saharan Africa. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 13 (1), 40-54
- Nyairo, N. M. (2020). *Attitudes and perceptions of smallholder farmers towards agricultural technologies in western Kenya*. A Dissertation Submitted to the Faculty of Purdue University In Partial Fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, Pp 106.
- Obabire, I. E and Adeleye, I. A. (2024). Training Needs of Arable Crop Farmers on Climate-Smart Agriculture in Ekiti State, Nigeria. *International Journal of Innovative Science and Research Technology IJISRT*, Vol. 9 (5): 3464 – 3470. <https://doi.org/10.38124/ijisrt/IJISRT24MAY2326>.
- Ogunsumi, L. O. (2011). Attitude of farmers towards improved agricultural technologies in south-west Nigeria Ogunsumi, Lucia Omobolanle. *African Journal of Biotechnology* Vol. 10(50), 10108-10115.
- Rafael, B. (2023) The Importance of Agricultural Development Projects: A Focus on Sustenance and Employment Creation in Kenya, Malawi, Namibia, Rwanda, and Uganda. *Journal of Agricultural Chemistry and Environment*, 12, 152-170. doi: [10.4236/jacen.2023.122013](https://doi.org/10.4236/jacen.2023.122013).

TİYATRO SANATINDA ÖZNE-NESNE İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ‘PERFORMATİF BEDEN’

Esra KUCUR

Haliç University, Institute of Graduate Studies, Department of Theatre, 34060 Eyüpsultan, İstanbul

ORCID: 0009-0008-3322-6475

ÖZET

Bu çalışma, tiyatro sanatında bedenin ontolojik statüsünün Antik Yunan döneminden postdramatik döneme kadar geçirdiği dönüşümü, özne-nesne diyalektiği ekseninde analiz etmektedir. Araştırmanın temel argümanı; 20. yüzyıl avangart yaklaşımlarla birlikte oyuncu bedeninin, salt temsil aracı olmaktan çıkarak performatif anlam üretim alanına dönüşmesidir. Tarihsel perspektifte ilk olarak Antik Yunan tiyatrosunda maskenin ardına gizlenen bedenin, Aristotelesçi mimesis geleneği içinde metnin nesnesi konumunda olduğu görülür. Özdemir Nutku ve Aristoteles referanslarıyla desteklenen bu evrede beden, poetikanın hizmetinde bir araçtır. Ortaçağ misterlerinden Commedia dell'Arte'ye uzanan süreçte ise bedenin özneleşme emareleri gösterdiği, ancak asıl kırılmanın 20. yüzyılda Vsevolod Meyerhold'un biyomekanik tiyatrosu ve Jerzy Grotowski'nin yoksul tiyatro kuramıyla gerçekleştiği tespit edilmiştir. Çalışmanın metodolojisini, Erika Fischer-Lichte'in ve Hans-Thies Lehmann'ın performans teorileri ışığında geliştirilen karşılaştırmalı sahneleme analizleri oluşturmaktadır. Postdramatik tiyatro örneklerinde bedenin; metinden bağımsızlaşarak göstergesel bir dil yarattığı, Robert Wilson'un imge tiyatrosunda olduğu gibi seyircinin anlamlandırma sürecine doğrudan dahil olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle Pina Bausch'un dans tiyatrosunda bedenin kişisel tarihle yüklü bir anlatım aracına dönüşmesi, Eugenio Barba'nın "gündelik-dışı davranış" kavramıyla örtüşmektedir. Bulgular, performatif bedenin temsil eden (dramatik tiyatrodaki karakter bedeni), gösteren (postdramatik tiyatrodaki imgesel beden), etkileşim kuran (seyirciyle diyalog kuran enerjetik beden) gibi üç temel işlevini ortaya koymaktadır. Tiyatro tarihinin beden politikalarına dair bu inceleme, sanatsal yaratımda geleneksel özne-nesne hiyerarşisinin çözüldüğünü ve çağdaş sahnede bedenin hem fail hem malzeme hem de metin olduğunu sunmaktadır. Çalışma, özellikle dijital performanslar bağlamında bedenin yeni medyadaki dönüşümünün araştırılması için metodolojik bir çerçeve oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Postdramatik Tiyatro, Performans, Oyunculuk, Özne-Nesne, Performatif Beden.

THE 'PERFORMATIVE BODY' IN THE CONTEXT OF SUBJECT-OBJECT RELATIONSHIP IN THE ART OF THEATRE

ABSTRACT

This study analyzes the transformation of the ontological status of the body in theatre art from Ancient Greek times to the postdramatic era, through the lens of the subject-object dialectic. The central argument of the research is that, with the avant-garde approaches of the 20th century, the actor's body evolved from being a mere representational tool into a performative domain of meaning production. In a historical perspective, the body concealed behind the mask in Ancient Greek theatre is positioned as the object of the text within the Aristotelian tradition of *mimesis*. Supported by references to Özdemir Nutku and Aristotle, this phase defines the body as a tool serving poetics. Although signs of subjectivation begin to emerge in the period from medieval mystery plays to *Commedia dell'Arte*, the main rupture occurs in the 20th century through Vsevolod Meyerhold's biomechanics and Jerzy Grotowski's poor theatre theory. The study's methodology is based on comparative performance analyses developed in light of the performance theories of Erika Fischer-Lichte and Hans-Thies Lehmann. In postdramatic theatre examples, it is observed that the body, having become independent from the text, creates a signifying language and directly engages the audience in the meaning-making process, as seen in Robert Wilson's image theatre. Particularly in Pina Bausch's dance theatre, the transformation of the body into a medium of personal narrative aligns with Eugenio Barba's concept of "extra-daily behavior." The findings reveal three primary functions of the performative body: representing (the character-body in dramatic theatre), signifying (the symbolic body in postdramatic theatre), and interacting (the energetic body that engages with the audience). This investigation into the body politics of theatre history demonstrates the dissolution of the traditional subject-object hierarchy in artistic creation and asserts that the body in contemporary theatre operates simultaneously as agent, material, and text. The study also proposes a methodological framework for exploring the transformation of the body in new media, especially within the context of digital performances.

Keywords: Postdramatic Theatre, Performance, Acting, Subject-Object, Performative Body.

1.GİRİŞ

Geçmişten günümüze tiyatro; döneme, dönemin sosyolojik ve politik koşullarına, yaratıcısı olan toplumlara ve toplumların kültürlerine göre anlatım araçlarını değiştirip dönüştürerek her daim çözüm arayışında olmuştur. Bu anlamda değişen zaman içerisinde beden, tiyatroya çözüm arayışlarında başat çalışma alanı olmasıyla birlikte beden; sanatın salt nesnesi olmasının yanı sıra sanatın öznesine dönüşmüş, özneleşen beden her şeyin yerine geçebilme özelliğine

sahip olmuştur. Tiyatro anlayışında bedene bakışın bu değişimi, bedenin kendi tarihi içerisindeki dönüşümünün bir yansıması olarak görülebilir.

Tiyatro sanatı, tarih boyunca yalnızca bir temsil mekânı değil, aynı zamanda toplumsal, estetik ve düşünsel dönüşümlerin beden aracılığıyla sahnede vücut bulduğu bir deneyim alanı olmuştur. Bedenin sahne üzerindeki varlığı ise, salt fiziksel bir araç olmanın ötesinde, özne ile nesne arasındaki ilişkilerin yeniden üretildiği bir zemin olarak düşünülmelidir. Bu nedenle oyuncu bedenine dair estetik, felsefi ve performatif okumalar; tiyatro kuramlarının merkezinde yer alan meselelerden biri olmayı sürdürmektedir.

Klasik tiyatrodan postdramatik sahnelemelere uzanan süreçte oyuncu bedeninin konumu yalnızca teknik bir tercih değil, aynı zamanda sanatsal, kültürel ve ideolojik bir bildiridir. Antik Yunan tiyatrosunda maskeyle gizlenen bedenin, karakterin temsiline hizmet eden pasif bir nesne olarak konumlanması; özne-nesne ayrımını doğrudan beden üzerinden kuran tarihsel bir yapı sunar. Bu yapı, yüzyıllar boyunca çeşitli biçimlerde yeniden üretilmiş, fakat 20. yüzyılda avangart tiyatro yaklaşımlarıyla derinlemesine sorgulanmaya başlanmıştır. Artık beden yalnızca "temsil edilen" değil, aynı zamanda "temsilin kendisini üreten" bir özne olarak sahneye çıkmaktadır.

Bu bağlamda bu çalışma, tiyatro sanatında oyuncu bedeninin tarihsel, kuramsal süreçte geçirdiği dönüşümü özne-nesne diyalektiği üzerinden incelemeyi ve 'performatif beden' kavramını tartışmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel sorusu; sahne üzerindeki bedenin ne zaman, nasıl ve hangi estetik-politik bağlamlarda bir özneye dönüştüğü, performatif anlam üretiminin merkezine yerleştiğidir. Araştırmada yalnızca tarihsel bir çizgi izlemek değil, aynı zamanda Fischer-Lichte ve Lehmann gibi kuramcıların ışığında günümüz tiyatrosunda bedenin çoklu işlevlerini ortaya koymak hedeflenmiştir.

2. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

2.1. Performatif Beden Kavramı

'Performatif' kavramını, 1955 yılında John L. Austin, Harvard Üniversitesi'nde *How to do things with Words (Söylemek ve Yapmak)* isimli derslerinde kullanmıştır. Austin; Türkçede daha çok edimsel olarak kullanılan performatif kavramının, '*to perform an action*' ifadesindeki action (eylem) kelimesinin fiilinden türetildiğini söylemiştir. Bu anlamda 'perform' kavramı, 'etmek', 'bir eylemde bulunmak'; performatif (edimsel) kavramı ise 'fiilî olarak var olan' anlamına gelmektedir (Austin, 2020, s.44). Beden ise kendi fiziksel varoluşuyla, tekrar edilen hareket ve eylemlerle oluşur. Bu performatif eylemler bedenin bireysel, kültürel ve cinsel karakter kazanmasını sağlarken; kimliğin oluşumunu destekler (Fischer-Lichte, 2016, s.41).

Varoluşundan bu yana yapısında eylemselliği barındıran tiyatro sanatında performatiflik kavramı, oyuncu bedeni üzerinden incelenebilir. Tiyatro sanatı; geçmişten günümüze bedeni, yaratma eylemi içerisinde üreten (özne) ve üretilen (nesne) olarak araçsallaştırmıştır. Bedenin özne, nesne, hem özne hem de nesne olma durumu; farklı disiplinlerin etkisinde, dönemlere göre değişim göstermiştir. Bu çalışmada, mimesis yoluyla ötekine benzeme çabasında olan oyuncunun fiziksel olarak varoluşu ‘özne beden’ olarak; performansın oluşumunda edimsel kullanılan beden ise ‘nesne beden’ olarak adlandırılacaktır.

2.2.Tiyatro Sanatında ‘Özne Beden’ ve ‘Nesne Beden’

Ritüellerden doğan, geçirdiği dönemlere göre değişkenlik gösteren ve günümüze kadar ulaşan tiyatro sanatı içerisinde ‘oyunculuk biçimi ve oyunculığa bakış’ da tıpkı tiyatronun uğradığı dönüşüme uğramış, bu bağlamda ‘oyuncu bedeninin tiyatro sanatındaki yeri ve önemi’ yüzyıllardır tartışılan bir konu olmuştur. Bilindiği üzere, geçmişten günümüze oyuncunun, tiyatro sanatının en önemli aracının olması, bu tartışmalara sebebiyet vermiştir.

İnsanlık tarihi gibi köklü bir tarihe sahip olan beden, çağlar ve dönemler boyunca siyasi koşullar, gelenekler, inançlar, toplumların yapısı ve değişen dinamikleri vb. doğrultusunda biçimlenmiştir. Dönüşen beden algısının, bedenle doğrudan ilişkili olan tiyatro sanatına yansımaları elbette kaçınılmazdır.

Her sanat dalında sanatçının bir nesneye ihtiyaç duyup onu yaratma eylemi esnasında kullanması söz konusuysa, tiyatro sanatında oyuncunun nesnesi, yine kendisidir. Bu anlamda oyuncu, sanatın hem öznesi hem de nesnesi konumundadır (Yıldırım, 2021, s.11).

Günümüz tiyatrosunda mevcut beden algısının ve bedene bakışın, 20. yüzyılda avangart girişimlerle ve yönetmenler çağının başlamasıyla oluştuğu ve şekillendiği bilinmektedir. Öncesinde ise ilk yazılı metin olarak tragedyanın yazılmasıyla birlikte, Antik Yunan Döneminden 20. yüzyılın son dönemine kadar tiyatro anlayışının, Aristoteles’in *Poetika*’sında tanımlanmasını yaptığı ‘dramatik yapı’ kavramı çerçevesinde geliştiği söylenebilir. Oyuncu, sadece bu dramatik yapının aktarıcısıdır.

Antik Yunan Tiyatrosunda maske takarak pek çok oyun kişisini canlandıran oyuncunun, sesini ve bedenini oyun kişisine uygun kullanarak metni seyirciye aktarması gerekmektedir (Nutku, 1985, s.61). En önemli unsurun metin olduğu Antik Yunan Tiyatrosunda oyuncu, metnin seyirciye aktarımında sadece bir araçtır. Oyuncunun beden kullanımı da bu aktarımın gerçekleşmesine herhangi bir engel oluşturmayacak biçimde olmalıdır.

Hangi sanat dalı olursa olsun, yöntemlerinde farklılık olsa dahi, her birinin kaynağında *mimesis* vardır. Taklit yoluyla yaratımın esas olduğu tiyatro sanatında, gerçeğe benzerlik amaçlanmıştır.

Birbirinden araçlar, nesneler, taklit biçimleri olarak üç bakımdan ayrılan, tiyatro sanatına kaynaklık eden taklit, insanların çocukluklarından itibaren eğilimli oldukları bir yöntemdir ve taklit etmek, insana bir çeşit haz vermektedir. Tiyatro sanatı, eylem içinde ve bir şeyler yapan kişilerin betimlenmesiyle oluşmaktadır (Aristoteles, 2013, s.19-24). Tiyatro sanatının ‘bir eylemin taklidi’ olduğunu savunan Aristoteles’in bu söyleminden yola çıkarak; Antik Yunan tragedya metinlerinde ‘performatiflik’ kavramının başat öğelerden biri olduğu söylenebilir. Bu bağlamda oyuncu ise, metnin seyirciye ulaşmasında aracı olarak eylemde bulunan ‘özne’ konumundadır.

Tiyatronun 21. yüzyıla kadar geçirdiği sürece bakıldığında; Ortaçağ Misterium’u, İtalyan Commedia dell’Arte veya İspanyol Auto oyunu gibi hangi tiyatro türü olursa olsun, her birinin Aristoteles’in tanımladığı dramatik yapı üzerine inşa edildiği görülmektedir. Postdramatik tiyatro kavramının konuşulduğu 21. yüzyılda ise tiyatro unsurlarının iç içe geçtiği, Vakhtangov’un yönteminin örnek alındığı sentez tiyatrosu gibi bir yapıyla karşılaşmaktadır. Yönetmen kavramının ortaya çıkmasının ve yönetmen estetiklerinin oluşmasının büyük oranda yön verdiği günümüz tiyatrosunda gerçekçi bir metin, bir yönetmenin elinde grotesk bir oyunculuk biçimiyle ve gerçeküstü bir rejiiyle sahnelenebilmektedir (Çetin, 2022, s.12).

20. yüzyılın son dönemiyle birlikte tiyatro anlayışı ve biçimlerinin dönüşüme uğraması, oyunculuk biçimini de doğrudan etkilemiş; metnin vazgeçilmezliğinin bir kenara bırakılmasıyla oyuncu, tiyatronun vazgeçilmez ögesi haline dönüşmüştür. Metin merkezli tiyatro anlayışı yerine, oyuncu merkezli bir tiyatro anlayışının şekillenmesi; beraberinde bedeni asal çalışma alanı olarak görme konusunu gündeme getirmiş ve tartışmaya açmıştır.

2.3. Çağdaş Tiyatroda Performatif Beden

Hans Theis Lehmann (2006), temelleri 20. yüzyılın son çeyreğinde atılan, 21. yüzyılda şekillenen günümüz tiyatrosuna ‘postdramatik tiyatro’ tanımlaması yapmış; 1970’lerden sonra tiyatronun, Aristoteles’in Poetika’da sınırlarını çizdiği dram sanatından farklılaştığını öne sürerek bu tanımlamayı yapma gerekliliğinde olduğunu belirtmiştir. 20. yüzyılda ortaya çıkan öncü akımların ve yönetmenlik kavramının ortaya çıkışıyla temelleri atılan postdramatik tiyatronun oluşumu, metin ve tiyatronun birbirinden uzaklaştığı döneme denk düşmektedir. Metinden, ‘yön veren’ olma görevi alındığında, tiyatronun diğer unsurları önem kazanmaya başlamıştır.

Mehmet Birkiye’ye (2007, s. 38) göre, 20. yüzyılda tiyatronun metinden kopuşu kadar metnin de tiyatrodan kopması postdramatik kavramının ortaya çıkışında önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, postdramatik tiyatro yapıları, artık daha çok seremoni, ritüel, anı ya da rüya benzeri

imgelerle ilişkilidir. Tiyatroda ögeler arasındaki geleneksel hiyerarşinin ortadan kalktığı bu anlayışta, metin merkezli yapının terk edildiği görülür. Bu yaklaşımın örnekleri arasında Robert Wilson'ın görsel ve imge temelli tiyatrosu ile Jerzy Grotowski'nin bedeni ön plana çıkaran “yoksul tiyatro” anlayışı yer almaktadır.

“Postdramatik kavramının ortaya çıkışında 20. yüzyılda tiyatronun metinden bağımsızlaşmasına koşut olarak, metnin de tiyatrodan bağımsızlaşması süreci, belirleyici faktör olarak gösterilmektedir. Postdramatik tiyatro, artık seremoni, ritüel, anı ve rüya görüntülerine daha yakındır. Tiyatronun ögeleri arasındaki hiyerarşi yok olarak, metnin belirleyiciliğinden vazgeçilmesi söz konusu olmuştur. Buna örnek olarak Wilson'ın resim, imge tiyatrosu ile Grotowski'nin yoksul, beden tiyatrosu örnek olarak verilmektedir” (Birkiye, 2007, s.38).

Postdramatik tiyatro, genellikle performansa dayalı olduğundan oyun metnini reddetmektedir; fakat yapılan performans bir sahneleme metnine dayandığından kendi metin biçimini ortaya koymaktadır. Dramatik yapının başat özelliği olan başı sonu belli, çatışmalarla desteklenen olay örgüsünün yerine; postdramatik tiyatrodaki bir hikâyeye birbirine bağlanmayan sahneler, epizotlar halinde, parçalı ve kesintiye uğratarak verilmektedir. Temalar ve önermeler, seyircinin algısı ve yorumuyla şekillenen imgeler içeren bir yapıyla sunulmakta; karşı çıkılan metnin yerine göstergeler, jestuslar, ışık, ses ve dans gibi ögeler yerleştirilmektedir (Çetin, 2022, s.189-191).

Postdramatik tiyatro, metni reddettiği gibi süregelen dramatik oyunculuk biçimini de reddedip yerine hareketin ön planda olduğu, bedensellik ilkesini gözettiği performatif oyunculuk biçimini koymaktadır. Oyuncu, gerçekçi anlayışla, insansı bir formda olmak zorunda değildir. Bunun yerine sakat, hastalıklı, insansı özellikleri taşımayan, güzellik kaygısı güdülmeyen herhangi bir formda olabilir (Lehmann, 2006, s.95). Bu doğrultuda, oyuncunun bedeni, bilgi veren bir bedene dönüşmüştür. Oyuncunun sahne üzerindeki fiziksel varlığı, özne olma özelliği taşıırken; bedeni, sanatının nesnesi haline dönüşüp alımlayıcısına bilgi vermektedir. Bu dönüşüm, doğrudan tiyatronun alımlayıcısı olan seyirciyi de etkilemektedir. Dramatik tiyatrodaki edilgen konumda olan seyirci, postdramatik tiyatrodaki oyuncunun göstergesel bedeninden alımlamasını gerçekleştirirken aktifleşmektedir. Bu doğrultuda oyun, seyirciyle birlikte tamamlanır.

Seyircinin, oyunu anlam kurarak tamamlaması göz önüne alındığında; postdramatik tiyatronun da tıpkı performans sanatı gibi bir süreç sanatı olduğu söylenebilir. Lehmann, ‘olay-durum’ ilkesine göre süreç durumunu, dramatik tiyatro ile postdramatik tiyatroyu birbirinden ayıran önemli unsurlardan biri olarak açıklamaktadır (Lehmann, 2006, s.107). Postdramatik tiyatronun

oluşumunda, pek çok unsurla birlikte bedenın sanat eserinin içerisindeki konumu odağında, gelişen performans sanatının bedene bakışının etkili olduğu savunulabilir.

Performans sanatçısı, kendi elinden çıkan, alınabilir satılabilir değere sahip olan bir yapıt yerine; kendisini yapıtlaştırmaktadır. Sanatçının bedeni; izleyicisiyle doğrudan ilişki kuran, performansıyla seyircinin zihnini harekete geçiren, bazen seyirciyi de performansa dahil eden bir sanat eserine dönüşmektedir (Gürcan, 2015, s.10). Bu bağlamda, tüm diğer sahne unsurlarının önemsizleştirildiği, bedenin anlatım olanaklarından faydalanmanın esas olduğu postdramatik tiyatrunun bilgi veren bedeni de, özne olan oyuncu tarafından nesneleştirilen performatif bir bedene dönüşür.

“[...] İnsanın bir bedeni vardır ve bu beden öteki nesneler gibi sürekli olarak kullanılıp suistimal edilebilir. Fakat aynı zamanda insan bu vücudun kendisidir, yani o vücut-öznedir. Oyuncu “varlığının maddesinde bir karakteri” canlandırmak için kendi varlığının dışına çıkarken, iki katmanlı bir duruma ve kendi kendine olan bir uzaklığa vurgu yapar. Plessner’e göre oyuncunun görüngüsel bedeni ile onun belli bir karakteri canlandırması arasındaki gerilim sahnelemeye daha derin bir antropolojik anlam ve kendine özgü bir değer yükler” (Fischer-Lichte, 2016, s.131-132).

Vsevolod Meyerhold’un ‘biyomekanik oyunculuk’ anlayışına göre; sanatçının yaratımı, hammaddesini bilinçli bir süreç içerisinde işlemesiyle ilintilidir. Oyuncunun sanatı da malzemesini işleyişine, yani bedeninin anlatım olanaklarını kullanabilme yeteneğine bağlıdır. Oyunculuk sanatında hem sanatçı hem de onun malzemesi bir aradadır. Oyuncu, nesnesini yani bedenini, yönergeleri anında gerçekleştirebilecek hakimiyete sahip olacak kadar iyi kullanabilmelidir. Tüm anlatım araçlarını gerekli olduğu ölçüde kullanmalı, kullandığı araçlar; amacına yönelik, hedefine en kısa yoldan ulaşabileceği hareket kusursuzluğu sağlamalıdır (Meyerhold, 2022, s.180-181). Bu hakimiyete ulaşabilmek, bedenin coğrafyasını bilen öznenin işidir. Özne, bedenini nesneleştirip onu seyirciye karşı bir uyarıcı olarak kullanır. Uyarılan seyirci, bu sayede yeni bir anlam oluşturur ve en az oyuncu kadar anlamın yaratıcısı konumuna gelir. Bu, oyuncunun bedenselliğiyle seyirciyi etkileyip, onun anlam oluşturabilmesini sağlamasıyla mümkündür.

Yöntemiyle ve çalışmalarıyla günümüz tiyatrosunu etkileyen önemli isimlerden biri olan Jerzy Grotowski ise, Meyerhold’un oyuncunun bedeni üzerindeki hakimiyeti konusundaki düşüncesinden farklı olarak oyuncunun bedeninin aktörleştğini savunur. Ancak bedenin aktörleşmesi, oyuncuya öğretilebilecek bir şey değildir. Buna ancak oyuncunun bedeninin öğrenme sürecine gösterdiği direnci ortadan kaldırarak yani becerilerin toplanmasından ziyade

engellerin kaldırılması olarak adlandırılan negatif yol yaklaşımıyla erişilebilir. Böylece itki, dışsal bir tepkiyle görünür olur; itki ve eylem beraber var olurlar. Oyuncunun maddesel bedeni bu yolda kaybolur, bir nevi enerjiye dönüşür (Grotowski, 2016, s.3). Bu anlamda oyuncunun bedeni, bedenleşmiş bir zihin gibi hareket eder. Olduğu şeyi göstermektense, tinsel bir edimi yerine getirecek bir araç rolündedir. Kendisine biçilen her engelden kurtulup sınırlarını aşma çabasında olan kutsal oyuncu, tümevarımsal bir tekniğe sahiptir. Yöntem; hünerlerin biriktirilmesiyle değil elenmesiyle oluşur. Bu aslında bedenin yokluğu meselesidir (Barba, 2016, s.19).

Grotowski'nin öğrencisi olan Eugenio Barba da tıpkı öncüsü gibi oyuncunun ya da dansçının bedeninden yola çıkarak bir sanatsal dil geliştirir. Uzakdoğu tiyatrolarında ve danslarında gördüğü ve Batılı gösterim sanatçılarının mistik arayışlarında önemli bir noktada duran bazı teknikleri bulgular. Asyalıların sahne mevcudiyetinin seyircilerin pür dikkat onları izlemesine sebep olmasını, uzunca bir süre Asyalıların çalışmalarından, disiplinlerinden kaynaklandığını düşünür, sonrasında ise bu düşüncesine yeni bir kavram daha ekler. Bedenlerinin özel bir kullanım tekniği olan *natyadharmi* yani gündelik dışı davranış, onların sahne *bios*'unu önemli ölçüde etkilemektedir. Gündelik davranışlarda bilinç yoktur, kendiliğinden gelişir. Performansçının *bios*'unun oluşmasındaki ilk adım; gündelik yani en az çaba gerektiren bu davranış şeklinin karşısında olan gündelik dışı tekniği kavramasından geçer. Gündelik davranışların amacı, iletişim kurmaktır. Oysa gündelik dışı teknik, bilgi vermeyi, sanatçının bedenini bilgi vermeye yönelik biçimlendirmeyi amaçlar (Barba, Savarese, 2017, s. 13-14). Geçmişten günümüze dans ve pantomimde kullanılan gündelik dışı denge, büyük bir çaba ister ve bedensel gerilim yaratır. Bu gerilim, oyuncunun henüz anlatımına başlamadan bile canlı görünmesini sağlar. Bedeni düşmeden alıkoymak için kurulan gerilim ise lüks dengeyi oluşturur. Doğulu sanatçı, bu dengesizlik durumundan çalışma aşamasında faydalanmaktadır (Barba, Savarese, 2017, s.118-119).

Barba, karşıtlıklardan enerji doğduğunu, doğan bu enerjinin oyuncunun sahne mevcudiyetinde önemli bir yeri olduğunu ifade eder. Karşıtlıkların dansı, sadece uzamda yayılan enerjiye sebep olmaz. Dans, bedenin mekândaki hareketinden önce bedenin içindedir. Bedenin gündelik dışı davranışında iki karşıt güç aynı anda hareket halindedir. Uzanmanın karşısında çekilme vardır. Bedenin bir bölgesindeki hareketine, farklı bir beden bölgesinin karşı koyuşu vardır. Oyuncu, bu karşıtlıktan yani *oksimorondan* faydalanır. Çünkü sahne *bios*'unu bu şekilde oluşturur. Bedenin bu biçimlendirilişi, anlamı bedenin performativitesi üzerinden kurmak demektir. Performatif bedenin gündelik dışı tekniği ise, alımlayıcısını yani seyirciyi anlam oluşturma

konusunda etkinleştirir. İlk anlam performansçıda, ikinci anlam ise seyircide oluşur. Bu anlamların örtüşmesi gerekmemektedir, zira çift katmanlılık performansın özünü oluşturur ve süreci önemli kılar.

Barba gibi Grotowski'den etkileşimle Peter Brook da bedenin performativitesinden faydalanarak hareketi öne çıkarıp evrensel bir dil oluşturur. Ancak Grotowski'nin oyuncunun engellerini aşması, maskelerinden sıyrılması anlamına gelen negatif yol yaklaşımı; Peter Brook'ta daha çok boş alan düşüncesi ekseninde dekor ve aksesuar kullanımında sadeleşme mahiyetinde gelişmektedir. Uzun dekorla doldurulursa, seyircinin düş gücü elinden alınıp aklı donatılmış olur. Gereksiz bir şekilde dekorla doldurulan sahne, seyircinin hayal gücüne ket vurur (Brook, 2004, s.26).

Günümüz tiyatrosunda bedene bakışı etkileyen bir diğer yönetmen ise Robert Wilson'dur. Biçimin ön planda olduğu, temponun bilinçli bir şekilde değiştiği, tekrarların görüldüğü, uzamın öneminin vurgulandığı sahnelemeleriyle bilinen öncü tiyatro sanatçısı Wilson; zamanı dikey, uzamı yatay kullanmaktadır. Kelimelerin anlamı yerine, kelimelerin fonetiğinden faydalanarak oluşturduğu müziğin ve oyuncunun bedeninin hareketlerinin seyircide oluşturduğu imgeyle ilgilenmektedir (Çetin, 2022, s.130).

Wilson, geleneksel tiyatrodaki söze görsellikten daha fazla önem verildiğini, bu durumun da dilin akıl ve erkeklikle, görselliğin ise irrasyonellik ve dişilikle ilişkilendirilmesine yol açtığını dile getirmektedir. Bu çerçevede, "Sağır Adamın Bakışı" adlı yapıt, herhangi bir söz içermemesiyle bu yerleşik anlayışı radikal biçimde sarsmaktadır. Wilson, bu oyun aracılığıyla dilin artık sahne sanatlarının merkezinde yer almak zorunda olmadığını savunmaktadır (Aktaran: Birkiye, 2007, s.225). Sanat yapıtının anlaşıldığı anda öleceğini söyleyen Wilson, anlamın bir süreç olduğu savunur. Oyuncular, herhangi bir karakteri canlandırmak zorunda değildir. Konuşmadan, birbirine organik bir şekilde bağlanmamış hareket dizgelerini, kendileri olarak tekrar ederler. Bazen söyledikleri sözleri, bedenleri inkâr eder.

Wilson'un yöntemine göre, Grotowski'nin bedensellik ilkesinde olduğu gibi oyuncunun maddesel bedeni, dramatik karakter içinde erimez. Oyuncunun görevi; karakter temsiliyetinden ziyade, kendi bedenselliğinden yola çıkarak yarattığı performatif bedeninin temsiliyetidir. Oyuncunun performatif bedeni, seyircide imgeler yoluyla anlam oluşması yolunda araçsallaşır. Bu bağlamda, Wilson'un tiyatrosunun anlatım biçimi, dans sanatının imgesel anlatımıyla benzerlik gösterir.

Tiyatro sanatında bedene bakış konusunda kırılmalar ve yön değişimleri, dans ve tiyatro disiplinlerinin birleşiminde belirgin olarak görülmektedir. Doğuşundan bu yana birbiriyle hep

etkileşim içinde olan bu iki sanat dalının tarihsel gelişim çizgisine bakıldığında, paralel olarak özde ve biçimde benzerliklerin olduğu söylenebilir. Özellikle 20. yüzyılla birlikte dans ve tiyatro disiplinlerinin birleşimiyle oluşan çalışmalar, dans tiyatrosunun gelişiminde belirleyici olmuştur.

20. yüzyılda öncü akımların etkisiyle yönetmenler çağıyla başlayan süreçte tiyatrodaki ritüellere dönüş amaçlanırken; dans alanında da klasik balenin bedeni mahkum ettiği, bu yüzden dansın asıl kaynağına dönülmesi gerektiği düşüncesi hakimdir. “Dansın asıl kaynağını arar ve doğaya gidersek, geleceğin dansının geçmişin dansında gizli olduğunu görürüz; sonsuzluğun dansı hep böyle olagelmıştır ve hep böyle kalacaktır” (Duncan, 2011, s.80). Klasik balenin katı kurallarını yıkan, çıplaklığa ve öze dönmeyi öğütleyen Isadora Duncan’ın çalışmaları ve bedene bakışı, pek çok dansçıyı ve koreografi etkilemektedir. Tiyatro sanatına olan katkıları göz önüne alındığında bu isimlerin başında Pina Bausch gelmektedir. Pina Bausch’un dans tiyatrosunda hem kişisel tarihe sahip olan hem de imgeler yoluyla birer anlatım biçimi oluşturan bedenler görülür. Performansı oluşturan eylemler, uzun doğaçlamaların sonunda skorlanan, seyircinin alımlama biçimine göre anlam bulan eylemlerdir. Her zaman farklı bir gözle seyredebileceğini savunan Pina Bausch, oyunları hakkında açıklama yapmaktan kaçınır. Onun oyunları sürekli olarak soru sormaktadır. Sevecen jestler darbelere, yumuşak bir dokunuş şiddete dönüşebilir. (Hoghe, 2002, s.185-192). Dansçıların performatif bedenleri, kavramların sorgulanmasına yönelik hareket ederken, seyircinin doldurması için anlam boşlukları bırakır.

Bauschyen bir estetikle çalışan, bedene bakışıyla tiyatro sanatına yön veren Dimitris Papaioannaou’nun dansçı oyuncularını ise farklı koşullarda, farklı fiziksel kalitede hareket ederlerken bedenlerinin formu ya da birbirleriyle etkileşime geçtiklerinde değişen mevcudiyetleriyle, imgeler yoluyla anlam kurarlar.

Papaioannaou’nun sahnelemesiyle, hem performansının bedeni hem de sahne araçları sürekli olarak yapıbozuma uğrar. Her parça tekrar birleşmek için ayrılır, bazen bambaşka parçalarla birleşir. Uzun yıllar yanında çalıştığı Wilson’dan miras aldığı koreografik dili, böylelikle bir illüzyona evrilir (Şenel, 2019, s.36). Teknolojik gelişmelerden faydalanarak yaptığı sahne tasarımlarında tıpkı Wilson gibi algı biçimlerini gözetmesi, parçalı anlatımı aracılığıyla seyircilerin imgeleri toplayarak onları anlamlandırmaları, Papaioannaou’nun tiyatrosunun karakteristiğini oluşturur. Dansçıların ya da oyuncuların bedenleri, seçili eylemleriyle, seyircilerin yorumlamaları yolunda simgeleşirler.

Teknolojik gelişmelerden faydalanarak sahneleme biçimi oluşturan, günümüz tiyatrosuna yön vermekte olan Thomas Ostermeier ise; metni merkeze alan bir anlayışa sahip olmasıyla farklı

bir konumda yer alsa da, bedensel hareketliliğin önemli olduğu, dinamik bir sahneleme anlayışını benimser. Seyircinin algısının, içinde bulunulan hız çağına göre şekillendirilmesi gerektiğini savunurken, bedensel hareketlerin de bugünün sosyal algısını oluşturduğunu vurgular. Örneğin; yıllardır sahnelenen Hamlet oyunlarında Hamlet, genellikle yakışıklı ve çevik oyuncular tarafından oynanmıştır. Ostermeier'in Hamlet oyununda ise Hamlet kilolu, pısrık bir karakter olarak kurgulanmıştır. Hamlet'i oynayan oyuncu, babasının mezarına sürekli olarak yanlışlıkla düşüp bunu tekrarlanan bedensel bir performansa dönüştürür. Diğer karakterler ise, tabutu gömerlerken çamura bulanırlar. Böylece bu ölümden herkesin sorumlu olduğu bu bedensel performans üzerinden verilir (Çetin, 2022, s.150-152).

3. SONUÇ

20. yüzyılın son dönemiyle birlikte tiyatro anlayışı ve biçimlerinin dönüşüme uğraması, oyunculuk biçimini de doğrudan etkilemiş; metnin vazgeçilmezliğinin bir kenara bırakılmasıyla oyuncu, tiyatronun vazgeçilmez ögesi haline dönüşmüştür. Metin merkezli tiyatro anlayışı yerine, oyuncu merkezli bir tiyatro anlayışının şekillenmesi; beraberinde bedeni asal çalışma alanı olarak görme konusunu gündeme getirmiş ve tartışmaya açmıştır.

Oyunculuğun tarihsel gelişimi incelendiğinde, beden merkezli yaklaşımlarıyla tiyatro sanatına yön veren yönetmenlerin çalışmalarından referansla, oyuncunun bedeni başlangıçta bir araçken, süreç içerisinde sanatsal yaratımın kendisi haline gelmiştir. Çünkü yaratım, bedenin anlatım olanaklarından faydalanarak oluşturulup, diğer tüm ögeler, bedenin ardında sıralanmışlardır. Özne-nesne ilişkisi bağlamında, oyuncunun eylemlerle anlamlandırılan bedeni, göstergesel bir bedene dönüşüp bilgi vermeye yönelik hareket etmektedir. Tiyatro sanatının alımlayıcısı olan seyirci ise, oyuncunun performatif bedeninin temsiliyetinden bir anlam oluşturma konusunda özgürleşmektedir. Bu doğrultuda seyirci, sanatsal yaratımda oyuncunun ortaklığını yapmaktadır.

Tarihsel ve kuramsal bir perspektiften bakıldığında, tiyatro sanatı özne ile nesne arasındaki sınırların yeniden yazıldığı bir mecra olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda bedenin sahnedeki serüveni, yalnızca biçimsel bir dönüşüm değil, aynı zamanda özneleşme sürecidir. Antik dönemden itibaren metnin nesnesi olan oyuncu bedeni, 20. yüzyılın başından itibaren hem bir düşünce alanı hem de sahneleme stratejisinin aktif bir ögesi hâline gelmiştir. Meyerhold'un mekaniğe dayalı bedeni, Grotowski'nin ritüelistik arınma mekânı olarak kullandığı beden, Barba'nın gündelik-dışı davranışlarla dönüştürdüğü oyuncu eylemleri ve Pina Bausch'un kişisel tarihlerle ördüğü dans anlatıları; hepsi birlikte performatif bedenin sahnedeki çok katmanlı işlevine işaret eder.

Bu çalışmanın bulguları, performatif bedenin dramatik tiyatrodaki temsil eden (karakter bedeni), postdramatik tiyatrodaki gösteren (gösterge bedeni) ve çağdaş sahnede etkileşim kuran (enerjetik beden) olmak üzere üç temel düzlemde ele alınabileceğini ortaya koymaktadır. Bu çoklu yapı, tiyatronun sadece bir temsiller zinciri değil, aynı zamanda bedensel farkındalık, doğrudan deneyim ve anlık karşılaşmalar üzerinden işleyen bir sanatsal pratik olduğunu göstermektedir. Özne-nesne ilişkisini sabit ve hiyerarşik bir yapı olmaktan çıkaran çağdaş tiyatro, bedeni hem fail hem araç hem de anlamın kendisi olarak sahneye taşımaktadır. Böylece geleneksel tiyatro anlayışında merkezde yer alan metin, yerini bedensel jestlere, enerjetik karşılaşmalara ve seyirciyle kurulan doğrudan ilişkiye bırakmaktadır. Bu bağlamda performatif beden, sadece oyunculuk anlayışını değil, tiyatronun felsefi zeminini de dönüştüren bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Dijitalleşmenin etkisiyle sahne algısının değiştiği günümüzde, bu dönüşümün yeni mecralarda nasıl biçimleneceği ise ileriki araştırmalar için açık ve verimli bir alan sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksan Ş.S. ve Ertem G. (2011). *Yirminci Yüzyılda Dans Sanatı: Kuram ve Pratik*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Aristoteles (2013). *Poetika* (Çev: S. Rifat). İstanbul: Can Yayınları.
- Austin J.L. (2020). *Söylemek ve Yapmak: Harvard Üniversitesi 1955 William James Dersleri* (Çev: R. L. Aysever). İstanbul: Metis Yayınları.
- Barba E. ve Savarese N. (2017). *Oyuncunun Gizli Sanatı: Tiyatro Antropolojisi Sözlüğü* (Çev: A. Candan). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Birkiye S. K. (2007). *Çağdaş Tiyatroda Kültürlerarası Eğilim: Peter Brook- Eugenio Barba- Robert Wilson*. Ankara: Deki Yayınevi.
- Brook P. (2004). *Boş Alan* (Çev: M. Balay). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çetin Y. (2022). *Tiyatroda Yeni Yönelişler (Avangart Tiyatro)*. İstanbul: Mitos Boyut.
- Fischer- Lichte E. (2016). *Performatif Estetik* (Çev: T. Acil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Grotowski, J. (2016). *Yoksul Bir Tiyatroya Doğru* (Çev: O. Akınhay). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Gürçan A. G. (2015). *Performans Sanatı*. İstanbul: Tekhne Yayınları.
- Hoghe R. (2002). Pina Bausch tiyatrosu. *Mimesis*, 9, 181-194.
- Lehmann H. T. (2006). *Postdramatic Theater* (Çev: K. Jürs-Munby). Londra: Routledge.
- Meyerhold V. (2022). *Tiyatro Üzerine* (Çev: T. Kanbur). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Nutku Ö. (1985). *Dünya Tiyatrosu Tarihi 1*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Şenel U. (2019). Yakınlık Kavramı Üzerinden Bir Çağdaş Dans Koreografisi Üretilmesi. Yüksek Lisans Tezi. *Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü*, Mimar Sinan Üniversitesi.
- Yıldırım E. (2021). *Oyun-Gerçek Paradoksu ve Aktörlük*. İstanbul: Mitos Boyut.

KIRSAL KALKINMADA TURİZMİN ÖNEMİ: BOLU ÖRNEĞİ**Prof. Dr. Aliye ÇİLAN AKIN**Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Turizm Fakültesi,
Turizm İşletmeciliği Bölümü, Bolu**ORCID:** 0000-0001-8589-7547**Cansu DEMİR**Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Turizm Fakültesi
Turizm İşletmeciliği Bölümü, Bolu**ORCID:** 0009-0000-4095-1730**ÖZET**

Çalışmanın amacı, Türkiye'nin Batı Karadeniz Bölgesi'nde bulunan Bolu ilinin sahip olduğu turizm kaynaklarının belirlenmesi ve bu kaynakların bölgenin kalkınmasındaki rolünü tespit etmektir. Bununla birlikte bölgede kırsal kalkınmayı destekleyecek alternatif turizm türleri hakkında yatırımcılara ve girişimcilere birtakım öneriler sunmaktır. Çalışmada özellikle doğa turizmi, yayla turizmi, sağlık (termal) turizmi ve göl turizmi gibi farklılaştırılmış turizm türleri bakımından Bolu'nun turizm potansiyeli ele alınmıştır. Bu potansiyelin yerel kalkınmaya kazandırabileceği sosyal, ekonomik ve çevresel katkılar incelenmiştir. Bu araştırmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu çerçevede, konuya ilişkin akademik makaleler, ulusal ve uluslararası literatürde yer alan tezler, raporlar incelenmiştir. Araştırmanın sonuçları, Bolu ilinin doğal kaynaklar açısından oldukça zengin ve çeşitlilik gösteren bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Doğa turizmi dahilinde ormanlar, yürüyüş ve bisiklet parkurları, kamp alanları ve yaylaları ön plana çıkarken; sağlık turizmi bakımından ise termal su kaynakları, göl turizmi bakımından ise Abant, Gölcük, Yedigöller destinasyonlarının önemli potansiyele sahip olduğu belirlenmiştir. Bu unsurlar Bolu ilinde turizmin dört mevsim sürdürülebileceğini göstermektedir. Ayrıca Bolu ilinin doğal ve kültürel kaynaklarının değerlendirilmesi, yerel halkın turizm faaliyetlerine katılması, altyapı ve tanıtım çalışmalarının arttırılması ile bölgesel kalkınmaya katkı sağlayacak bir turizm gelişiminin mümkün olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Kırsal Kalkınma, Bolu**IMPORTANCE OF TOURISM IN RURAL DEVELOPMENT: THE EXAMPLE OF BOLU****ABSTRACT**

The aim of the study is to determine the tourism resources of Bolu province located in the Western Black Sea Region of Turkey and to determine the role of these resources in the development of the region. In addition, it is to offer some suggestions to investors and entrepreneurs about alternative tourism types that will support rural development in the region. The study particularly addresses the tourism potential of Bolu in terms of differentiated tourism types such as nature tourism, plateau tourism, health (thermal) tourism and lake tourism. The social, economic and environmental contributions that this potential can bring to local

development are examined. Document analysis method was used in this research. In this context, academic articles on the subject, theses and reports in national and international literature were examined. The results of the research show that Bolu province has a very rich and diverse structure in terms of natural resources. While forests, hiking and cycling tracks, camping areas and plateaus come to the fore within nature tourism; it was determined that thermal water resources have significant potential in terms of health tourism and Abant, Gölçük and Yedigöller destinations have significant potential in terms of lake tourism. These elements show that tourism can be sustained in Bolu province in all four seasons. In addition, it has been concluded that tourism development that will contribute to regional development can be possible by evaluating the natural and cultural resources of Bolu province, participating in tourism activities of the local people, and increasing infrastructure and promotion activities.

Keywords: Tourism, Rural Development, Bolu

GİRİŞ

Turizm sektörü, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kırsal kalkınmanın desteklenmesinde stratejik bir araç olarak değerlendirilmektedir (Kuter ve Ünal, 2013: 192). Geniş bir etki alanına sahip olan turizm, sadece ekonomik katkılarla sınırlı kalmayıp, istihdam yaratma, altyapı gelişimi, kültürel mirasın korunması ve yerel halkın yaşam kalitesinin artırılması gibi çok boyutlu etkiler üretmektedir (Çeken vd., 2007). Bu bağlamda, kırsal alanlarda geliştirilen turizm faaliyetleri, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada önemli bir rol üstlenmektedir (Şerefoglu, 2009: 25).

Kırsal kalkınma; tarıma dayalı üretim yapısının ötesine geçerek, yerel potansiyellerin harekete geçirilmesi, yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve göç eğilimlerinin dengelenmesi gibi çok boyutlu bir süreci içermektedir (DPT, 2006). Bu sürecin etkin biçimde işletilebilmesi için kırsal bölgelerde alternatif gelir kaynaklarının oluşturulması gerekmektedir. Bu noktada, doğa ve kültür temelli turizm faaliyetleri, kırsal kalkınmayı destekleyen en önemli faktörlerden biri olarak görülmektedir.

Türkiye'nin Batı Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Bolu ili, sahip olduğu doğal güzellikler, biyolojik çeşitlilik ve kültürel miras ile turizm açısından yüksek potansiyele sahip bir bölgedir. Abant Gölü, Yedigöller Milli Parkı, Gölçük Tabiat Parkı gibi doğal destinasyonların yanı sıra, tarihi ve mimari dokusu korunmuş Mudurnu ve Göynük gibi yerleşimler (Yeşilyurt ve Kurnaz, 2021: 28) Bolu'yu kırsal turizmin gelişimi açısından özgün bir konuma taşımaktadır. Dolayısıyla Bolu, kırsal turizm yoluyla kalkınmanın incelenmesi açısından uygun bir örneklem sunmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, Bolu'nun sahip olduğu doğal turizm kaynaklarının ortaya çıkarılması ve bu kaynakların bölgenin kalkınmasındaki rolünü tespit

etmektedir. Bununla birlikte bölgede kırsal kalkınmayı destekleyecek alternatif turizm türleri hakkında yatırımcılara ve girişimcilere birtakım öneriler sunmaktır.

BOLU İLİ VE KIRSAL KALKINMA

Türkiye'nin Batı Karadeniz bölgesinde yer alan 8.294 km²'lik bir alana sahip Bolu ili, doğuda Çankırı, batıda Düzce ve Sakarya, güneyde Ankara, kuzeyde Zonguldak, Karabük illeri ile komşudur. İl topraklarının %56'sı dağlardan oluşmaktadır. Güneybatı-kuzeydoğu istikametinde Bolu Dağları ve Abant Dağları, Mudurnu civarında Ardıc Dağları, güney uzantısında Seben Dağları ve Gerede'nin kuzeyinde Arkot ve Göl Dağları bulunmaktadır. İklim özellikleri açısından Bolu'da genel olarak Karadeniz ve Batı Karadeniz iklimi hakimdir. Ayrıca ilin güneybatısında İç Anadolu ve Marmara ve iklim özellikleri de görülebilmektedir. Yazları serin ve kışları soğuk olan il dört mevsim yağış alabilmektedir (Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2025a).

Türkiye ortalamasının üstünde bir orman genişliğine sahip olan il yüzölçümünün %64'üne tekabül eden orman alanları ile kaplıdır. Karadere, Seben ve Aladağ yörelerinde bulunan geniş ormanlık alanlar, yurdun en zengin orman arazilerinden olup; bölgenin bitki örtüsünün büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bu ormanların yaklaşık yarısı çam ormanlarından oluşmaktadır. Meşe, köknar, kayın ağaçları da il ormanlarında bulunan diğer ağaç türleridir. Tüm bunlarla birlikte flora zenginliği açısından Bolu ili Türkiye'de önemli bir yere sahiptir. Endemik türleri barındıran bu flora zenginliği bölge için önemli doğal kaynaklar olarak görülmektedir (T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2016).

Tarım, ticaret, sanayi ve hizmet sektörü Bolu'nun ekonomisini ayakta tutan önemli sektörlerdir. Bolu'da tarımsal faaliyetlerin büyük bir bölümünü hayvancılık oluşturmakta, hayvansal üretimin içerisinde kanatlı hayvancılık sektörü önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'nin beyaz et üretiminin %30'luk bölümü Bolu ilinden sağlanmaktadır. Bolu'nun %11,5'i mutlak tarım arazisi olmak üzere tarım alanları ilin yaklaşık %18'ini oluşturmaktadır. İlde tarla bitkileri olarak tarım alanlarının büyük bir kısmını tahıllar (buğday, arpa, yulaf, çeltik ve mısır) oluşturmaktadır. Ayrıca Bolu merkezde küçük ve orta ölçekli işletmelerde mobilya, deri ürünleri, ısı cam, temperli cam üretimi, elektrikli cihazlar üretimi, kömür-linyit, dokuma-giyim eşyası, çimento vb. sanayi ürünleri de üretilmektedir. Ankara ve İstanbul gibi iki büyük sanayi şehrinin arasında yer alan ilde ulaşım **sadece kara yolu ile sağlanmaktadır. Bolu'da havalimanı olmamakla birlikte** İstanbul Sabiha Gökçen Havaalanı ve Ankara Esenboğa Havaalanı yakın mesafede bulunmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı Bolu Ticaret İl Müdürlüğü, 2025).

Bolu'nun merkez dahil olmak üzere toplam 9 ilçesi, 4 beldesi ve 511 köyü bulunmaktadır. 2024 verilerine göre ilin toplam nüfusu yaklaşık 327 bin olsa da (Gerede 36.927, Mudurnu 18.360, Göynük 14.412, Mengen 13.964, Yeniçağa 6.585, Dörtdivan 6.407, Seben 4.604, Kıbrıscık 2.810) ilçelerde nüfus yoğunluğu oldukça düşük düzeydedir (Nufusu.com, 2025). Dolayısıyla nüfusu 20.000'den daha az olan yerleşim yerleri kırsal alan olarak ifade edilmektedir (Karagel, 2022: 1568-1569). Bu durum Bolu'da kırsal alanların fazla olduğunu göstermektedir.

Kırsal alan; yaşamın ve ekonomik faaliyetlerin büyük ölçüde doğal kaynakların kullanımına bağlı, ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişme süreçlerinin yavaş, geleneksel değerlerin hayatın şekillenmesinde etkili olduğu, teknolojik gelişmelerin yaşama ve üretime yansımalarının daha uzun bir zaman aldığı, sosyoekonomik nitelikleriyle kentsel alanlar dışında kalan mekanlar olarak tanımlanmaktadır (Çeken vd., 2007). Bu doğrultuda kırsal alanların nüfus yoğunluğu kentlere göre daha az, geçim kaynakları çoğunlukla tarım ve hayvancılığa dayalı, sosyal faaliyetleri sınırlı, halkın gelir düzeyi düşük, yönetim birimleri sayıca az ve alt yapı hizmetleri kentlere göre çok daha az gelişmiştir. Söz konusu özelliklere sahip kırsal alanlarda yaşayan insanlar daha iyi yaşam standartlarına sahip olmak için gelişmiş bölgelere göç etmektedir (Yıldız, 2021). Bu durum kırsal alanlarda nüfusun giderek azalmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda kırsal alanlarda yaşamlarını sürdüren insanların sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan desteklenmeleri, gelir, üretim ve refah seviyelerinin artırılması amacıyla kırsal kalkınma uygulamaları önem arz etmektedir.

Kırsal kalkınma, kırsal alanlarda yaşamını sürdüren insanlara yönelik yapılan ekonomik, toplumsal ve kültürel uygulamaları kapsamaktadır (Türkdoğan, 2006). Dolayısıyla kırsal kalkınma, kırsal alanlarda yaşayan insanların sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan yapısını değiştirecek biçimde üretim, gelir ve refah düzeylerinin geliştirilmesini, dengesizliklerin giderilmesini, kentsel alanlarda mevcut fiziksel ve toplumsal alt yapının kırsal alanlarda da oluşturulmasını, tarımsal ürünlerin daha iyi değerlendirilmesi yönündeki süreçleri, uygulamaları ve örgütlenmeleri ifade etmektedir (Çeken vd., 2007: 2-3). Bu doğrultuda kırsal kalkınmada, kırsal nüfusun hayat şartlarının iyileştirilmesi, kent ve kır arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması, çevresel ve kültürel değerlerin korunması, istihdam yaratılarak göçlerin engellenmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca kırsal kalkınma ile kırsal alanlarda yaşayan halkın tarımsal, ekonomik ve sosyal anlamda gelişmelerinin sağlanması ve kaynaklardan maksimum düzeyde yararlanması hedeflenmektedir (Kuter ve Ünal, 2013: 192-193). Ancak genel itibarıyla kırsal alanlarda yaygın olan üretim faaliyeti tarımdır, ancak tarım tek başına kırsal nüfus için istihdam açısından yeterli olmamaktadır. Kırsal alanlarda işsizliğin ve göçün önlenmesi için

bölgede gelir sağlayacak birtakım alternatif faaliyetlerin de yaygınlaştırılması gerekmektedir. Özellikle turizm faaliyetleri ve turizme kaynak oluşturan doğal, kültürel ve tarihi değerler kırsal alanların kalkınmasında önemli rol oynamaktadır.

Turizm sektörü, kırsal alanlarda ekonomik çeşitliliği artırarak yerel kalkınmanın sağlanmasında stratejik bir rol üstlenmektedir. Özellikle sanayi yatırımlarının sınırlı, tarımsal üretkenliğin ise düşük olduğu kırsal alanlarda turizm; ekonomik canlanmanın, sosyal bütünleşmenin ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında çok boyutlu katkılar sunmaktadır (Sharpley ve Roberts, 2004: 122). Kırsal turizm faaliyetleri, tarım dışı alternatif gelir kaynakları yaratmakta, hane halkı refahını artırmakta, yerel girişimciliği teşvik etmekte, altyapı yatırımlarını hızlandırmakta, göçü tersine çevirmekte ve yerel istihdam olanaklarını artırmaktadır (Lane ve Kastenholtz, 2015). Turizm yatırımlarıyla birlikte altyapı ve üstyapı olanaklarının geliştirilmesi (örneğin ulaşım, konaklama, sağlık hizmetleri) hem turistlerin memnuniyetini artırmakta hem de yerel halkın yaşam kalitesini yükseltmektedir. Bununla birlikte, kırsal alanlarda gerçekleştirilen turizm faaliyetleri yerel kimliğin korunmasına ve kültürel sürdürülebilirliğe de önemli katkılar sunmaktadır (MacDonald ve Jolliffe, 2003).

BOLU’NUN TURİZM POTANSİYELİ

Bolu, konumu, coğrafi yapısı, doğal güzellikleri ve alternatif turizm kaynakları ile önemli bir potansiyele sahiptir. Bolu İl ve Kültür Turizm Müdürlüğü’nden alınan verilere göre Nisan 2025 tarihi itibarıyla Bolu’da 40 tanesi işletme belgeli, 11 tanesi yatırım belgeli ve 89 tanesi basit konaklama belgeli olmak üzere toplam 140 konaklama işletmesi bulunmaktadır. 4345 tanesi işletme belgeli, 1342 tanesi yatırım belgeli tesislere ait olmak üzere toplam 9367 yatak kapasitesine sahiptir. 2024 yılında 79.971’i yabancı ve 459.911’i yerli olmak üzere toplam 539.882 turist Bolu’yu ziyaret etmiştir (Bolu İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2025b). Bu doğrultuda Bolu’nun sahip olduğu doğal çekicilikleri ve turistik arz kapasitesi ile özellikle yayla turizmi, doğa turizmi, kış turizmi, spor turizmi, termal turizm gibi alternatif turizm türlerine yönelik önemli potansiyel taşıdığını söylemek mümkündür.

Bolu ili, Türkiye’nin *yayla turizmi* potansiyeli en yüksek bölgelerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Karadeniz iklimi ile İç Anadolu’nun geçiş iklimi arasında yer alması, zengin orman örtüsü, dağlık yapısı ve geniş çayırlikları sayesinde 350’den fazla yaylaya ev sahipliği yapmaktadır (T.C. Bolu Valiliği, 2025a). Bölgede bulunan yaylaların doğal güzellikleri, tahrip edilmemiş doğası, kültürel değerlerin korunmuş olması turizme değer katacak bir yapıya sahiptir. Yaylaların kurulduğu alanlarda bulunan akarsular ve yemyeşil düzlükler ve geleneksel olarak her yıl düzenlenen şenlikler turistlerin ilgisini çekmektedir

(Tuna, 2021a: 193). Aladağ, Gerede, Göynük, Seben, Kıbrısçık Yaylaları turizm potansiyeli taşıyan en önemli yaylalarındandır. Özellikle Aladağ Yaylaları şehir merkezine oldukça yakın konumda olup yürüyüş, kamp, fotoğrafçılık ve doğa gözlemi gibi etkinlikler açısından tercih edilmektedir. Göynük'teki Sünnet ve Değirmenözü Yaylaları ise geleneksel ahşap ev mimarisi, yerel yaylacılık uygulamaları ve el sanatları ile kültür turizmi açısından önemli potansiyel taşımaktadır. Gerede Yaylaları ise kış aylarında kış sporlarına, yaz aylarında doğa sporları ve izcilik kamplarına uygunluğu ile dikkat çekmektedir (T.C. Bolu Valiliği, 2025a). Volkanik göller ve kaya yerleşimleriyle birlikte jeolojik ve kültürel turizm birleşimi sunan Seben Yaylaları çok sayıda turizm etkinliğine ev sahipliği yapmaktadır. Köroğlu Dağları'nın güneye bakan yamaçlarında bulunan Belen, Karaköy, Kökez, Bölücekkaya, Karadoğan ve Deveviran (Deveören) Yaylaları Kıbrısçık'ın en önemli yaylalarıdır. Bu yaylalar mesire yerleri olmanın ötesinde, doğa temelli turizm, ekoturizm, tarım turizmi gibi alternatif turizm türlerinin gelişmesine de olanak sunmaktadır (Tuna, 2021a: 193).

Bolu'nun kış turizmi açısından da önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu kapsamda Köroğlu Dağları'nın il sınırında kurulan ve Türkiye'nin önemli *kış turizmi* merkezlerinden biri olan Kartalkaya Kayak Merkezi Bolu'nun 38 km. güneydoğusunda yer almaktadır. Kar kalınlığı, karın yerde kalma süresi, kayak pisti açısından Kartalkaya Kayak Merkezi dünyaca ünlü kış turizm merkezleriyle rekabet edebilecek düzeydedir. Bu açıdan bölge amatör ve profesyonel kayakçılar için elverişli bir ortam sunmakta, çeşitli faaliyetlerle kış sporları (Alp kayağı, kayaklı koşu ve tur kayağı) turizmine önemli katkı sağlamaktadır (Akın, 2021: 134). Kartalkaya Kayak Merkezi'nin dışında kış turizmi potansiyeli taşıyan Esentepe Arkut Dağı Kayak Merkezi de bulunmaktadır. Bolu'nun Gerede ilçesinin kuzeyinde 1300 metre rakımda yer alan kayak merkezinde yerli ve yabancı turistler tarafından kayak sporu yapılmakta ve burada her yıl uluslararası kayak yarışmaları düzenlenmektedir (Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2025c).

Bolu, zengin jeotermal kaynakları ve coğrafi konumunun sağladığı avantajlarla Türkiye'nin gelişmekte olan *termal turizm* destinasyonları arasında yer almaktadır. Özellikle Göynük, Mudurnu, Seben ve Karacasu bölgelerinde yoğunlaşan termal kaynaklar; sıcaklık, debi ve mineral zenginliği açısından hem tedavi edici özellikler taşımakta hem de turistik kullanım açısından yüksek potansiyel sunmaktadır (Tuna, 2021b: 313). Bu kaynaklar; romatizmal hastalıklar, cilt rahatsızlıkları ve kas-iskelet sistemi tedavileri başta olmak üzere sağlık turizmine yönelik çeşitli kullanım alanları yaratmakta, aynı zamanda wellness, spa ve kür merkezleriyle entegre edilebilecek altyapılar için güçlü bir zemin oluşturmaktadır (Siner ve

Torun, 2020: 529). Geçmiş yüzyıllara dayanan ve Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde de söz edilen Bolu kaplıcaları termal turizm açısından önemli bir değer olarak görülmektedir. Bu kapsamda Bolu'nun merkezine 5 km uzaklıkta konumlanan Karacasu bölgesindeki kaplıcalar, Seben Dağları'nın eteklerinde bulunan ormanlarla çevrili sakin bir dinlenme alanı özelliği de taşımaktadır. Doğal kaynaklı olan sondaj çıkışlı bu suyun sıcaklığı ise 42-44°C arasındadır, PH değeri 6,3'tür. Kaplıcanın suyu bikarbonatlı (%51,31 milival), sülfatlı (%46,66 milival), kalsiyumlu (%69,34 milival), magnezyumlu (%19,18 milival), karbondioksitli (251,6 mg/lit) ve florürlü (1,9 mg/lit) bir bileşime sahiptir. Banyo ve içme kürlerine elverişli olan su, romatizmal hastalıkları, solunum yolu, deri, sindirim sistemi, safra kesesi, böbrek ve idrar yolları hastalıklarını tedavi edici özelliğe sahiptir (Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2025d). Ayrıca Bolu'da en önemli madensuyu kaynağı merkeze 16 km uzaklıkta Abant yolu üzerindeki Ömerli madensuyudur. Sıcaklığı 13°C olan ve Fransa, İtalya ve Almanya'nın maden sularının özelliğine sahip Ömerli madensuyu kimyasal özellikleri sayesinde mide, bağırsak ve böbrek hastalıklarına iyi gelmektedir (Özcan, 2005).

Bolu sahip olduğu zengin doğal kaynaklar, topografik çeşitlilik, orman ekosistemleri, göller, dağlar ve iklimsel uygunluk sayesinde *doğa ve spor turizmi* açısından Türkiye'nin öne çıkan destinasyonları arasında yer almaktadır. Bolu Belediyesi tarafından 2019 yılında tamamlanan "Doğayı Seviyorum" projesi kapsamında il genelinde doğa yürüyüşü, bisiklet turları, off-road parkurları yapılmıştır (Bolu Belediye Başkanlığı 2015- 2019 Dönemi Stratejik Planı, 2015). Buna göre doğa yürüyüşü kapsamında Bolu Kent Ormanı Parkuru (12 km), At Yaylası Parkuru (11 km), Gölcük- Demirciler Köyü Parkuru (10 km), Araştırma Ormanı- Aladağ Yaylaları Parkuru (12 km) başta olmak üzere toplam 32 parkur belirlenmiştir (Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2025e). Oluşturulan bu parkurlarla birlikte bisiklet turizmi kapsamında seyahat eden turistler için de farklı alternatifler sunulmaktadır. Gurbettaşı Mevkii-Köprübaşı Barajı Bisiklet Parkuru, Karacasu Yaylası-Kızık Yaylası Bisiklet Parkuru, Polis Evi-Abant Bisiklet Parkuru başta olmak üzere doğa ile iç içe bisikletli turlara olanak sağlayan çok sayıda parkur düzenlenmiştir (Tuna, 2021c: 207). Abant Gölü Milli Parkı, Yedigöller Milli Parkı, Seben Yaylaları, Bolu Fındığı Tabiatı Koruma Alanı, Kökez Koruma Alanı, Sülüklügöl Tabiatı Koruma Alanları da doğa yürüyüşü için elverişli alanlardandır. Bununla birlikte *doğa sporları turizmi* kapsamında yapılan dağ tırmanışı açısından da Bolu (Koroğlu Dağları, Aladağlar, Seben Dağları, Orhan ve Kaplandede Dağları, Bolu Dağları, Elmacık Dağı, Abant Dağları) önemli potansiyele sahiptir (Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2025e).

Türkiye’deki ilk doğal buz pateni sahası özelliği taşıyan Abant, turistlerin dört mevsim farklı etkinlikler yapmasına olanak sağlamaktadır. *Yamaç paraşütü* yapabilmek için Abant Dağları’nda fazlasıyla uygun alan bulunmaktadır. Yaz mevsiminde yamaç paraşütü yapmak isteyen sporcular için Abant’a çok sayıda tur düzenlenmekte olup burada uluslararası yamaç paraşütü yarışmaları da düzenlenmektedir. Ayrıca Abant Gölü ve çevresinde günübirlik rekreasyon etkinlikleri, çadırli kamping, atlı tabiat yürüyüşü, sportif olta balıkçılığı gibi turizm aktiviteleri de yapılmaktadır (Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2025f). Özellikle Bolu’da çok sayıda göl (Abant Gölü, Gölcük, Gököy Barajı, Yeniçağa Gölü, Yedigöller, Aladağ Göleti, Karamurat Gölü, Çubuk Gölü, Sünnet Gölü, Sülüklü Gölü, Karagöl, Taşlıyayla Gölü) *sportif olta balıkçılığı* için elverişlidir. Bu göllerde amatör olta balıkçılığı lisansına sahip bireyler sportif olta balıkçılığı faaliyeti gerçekleştirebilmektedir (Kahraman, 2021: 321).

Bolu sahip olduğu doğal güzellikleri sayesinde *kamp ve karavan turizmi* açısından da önemli bir potansiyele sahiptir. Yedigöller Milli Parkı, Abant Gölü Tabiat Parkı, Aladağ-Göksu Orman İçi Dinlenme Yeri, Kıbrısık-Karagöl Orman İçi Dinlenme Yeri, Mengen-Şirinyazı Göleti ve Beşpınarlar kamp alanı başta olmak üzere kamp ve karavan turizmine yönelik çok sayıda uygun alan bulunmaktadır (T.C. Bolu Valiliği, 2025b).

Bolu sahip olduğu doğal güzelliklerinin yanında tarihi ve kültürel değerleri açısından da önemli bir yer tutmaktadır. Antik dönemlerden günümüze kadar birçok medeniyete ev sahipliği yapan şehir, tarihsel sürekliliği ve kültürel çeşitliliğiyle turizm açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Bitinya, Roma, Bizans ve Osmanlı uygarlıklarına ait eserler şehrin dört bir yanında görülebilmektedir. Özellikle Göynük ve Mudurnu gibi ilçelerde bulunan Osmanlı dönemine ait camiler, türbeler, hanlar, hamamlar ve geleneksel Türk evleri, bu tarihi katmanların somut örnekleri arasında yer almaktadır (Şehrim Bolu, 2025). Göynük Zafer Kulesi, Mudurnu Saat Kulesi, Göynük ve Mudurnu Türk Evleri, Çeltikdere Bizans Kilisesi, Akşemsettin Türbesi, Yıldırım Beyazıt Camii ve Süleyman Paşa Hamamı, kültürel peyzajın öne çıkan yapılarıdır (Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2025f). Bolu’nun tarihi dokusunu tamamlayan bir diğer önemli unsur ise somut olmayan kültürel miras değerleridir. Yöre halkının geleneksel yaşam biçimi, el sanatları ve özellikle yöresel mutfak kültürü, kültürel turizm açısından zengin bir içerik sunmaktadır. Mengen aşçıları, Türkiye genelinde marka değeri taşıyan bir mutfak kültürünün taşıyıcıları olarak gastronomi turizmine katkı sunmaktadır (Çavuş, 2021: 258-259). UNESCO’nun Somut Olmayan Kültürel Miras kriterleri doğrultusunda, Bolu’nun kültürel unsurlarının tanıtımı ve korunması, sürdürülebilir turizm stratejileri açısından önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Cittaslow (Sakin Şehir) ağına dahil olan Göynük ve Mudurnu ilçeleri, bu

kültürel değerlerin sürdürülebilir turizmle bütünleşmesini gösteren önemli değerleridir (Dervişoğlu ve Çılan Akın, 2025: 17-18).

Bolu ili, geleneksel halk kültürünü yaşatan, gastronomi ve doğa temelli turizmi destekleyen çeşitli festivallere de ev sahipliği yaparak kültürel turizm destinasyonu kimliğini güçlendirmektedir. Bu kapsamda “Mengen Uluslararası Aşçılar ve Turizm Festivali” Bolu’nun en bilinen kültürel etkinliklerinden biridir. Geleneksel Türk mutfağının temsilcileri ile uluslararası aşçıları bir araya getiren bu festival, gastronomi turizmi açısından önemli bir çekim merkezi haline gelmiştir. Festival kapsamında düzenlenen yemek yarışmaları, mutfak atölyeleri ve sunumlar hem yerli halkın hem de turistlerin katılımıyla kültürel bir etkileşim ortamı sunmakta, aynı zamanda kentin mutfak mirasının tanıtımına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca “Mudurnu Ahilik Haftası Kutlamaları” Bolu’nun somut olmayan kültürel miras unsurlarından biri olan Ahilik geleneğini yaşatma amacı taşımakta ve kültürel temalı festivaller arasında öne çıkmaktadır. Ahilik törenleri, esnaf yürüyüşleri ve geleneksel gösteriler aracılığıyla hem yerel değerler korunmakta hem de bu kültürel pratikler ziyaretçilere aktarılmaktadır (Tuğlu Uçar, 2021: 220-223). “Göynük Geleneksel Şehitler Dede Tekke Pilavı Etkinliği” ise inanç temelli bir şenlik olup, inanç ve kültür turizmi potansiyelinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca Bolu’da türbesi bulunan Akşemseddin Hazretleri’ni 1988 yılından bu yana anma günleri de düzenlenmektedir. Her yıl İstanbul’un Fetih kutlamalarından bir hafta önce mayıs ayının 3. pazar günü yaklaşık olarak kırk bin kişinin katılımıyla gerçekleşmektedir. Yapılan bu anma etkinliği çerçevesinde Tasavvuf Musikisi, Sema gösterisi, Mehteran, havai fişek gösterisi düzenlenmektedir (Göynük Belediyesi, 2025).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’nin kırsal turizm merkezlerinden biri olan Bolu ili, doğal zenginlikleri ve ekolojik çeşitliliği ile dikkat çekmektedir. Şehir sahip olduğu yemyeşil ormanları, doğası bozulmamış ve serin yayları, tertemiz havası, gölleri ve termal kaynakları ile çok yönlü turizm potansiyeline sahiptir. Bu potansiyel ekonomik açıdan büyümenin yanı sıra kırsal bölgelerde yaşam standartlarının artırılması ve sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi açısından da önem arz etmektedir.

Doğa turizmi açısından il, yürüyüş ve bisiklet parkurları, gölleri ve kamp alanları aracılığıyla turistlerin doğa ile bütünleşmesini sağlamaktadır. Yayla turizmi açısından geleneksel yaşam tarzının korunması ve tanıtılması açısından eşsiz fırsatlar sunmaktadır. Ayrıca kırsal yaşam tarzı ile ziyaretçileri buluşturarak kültürel etkileşimi desteklemektedir.

Bolu ilinin sahip olduğu turizm değerlerinin etkin bir şekilde değerlendirilmesi için uzun vadeli planlamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca, alternatif turizm faaliyetlerinin yıl boyunca sürdürülebilirliğinin sağlanması ilin kalkınması açısından önem arz etmektedir. Bu hedeflerin gerekleşebilmesinde başta yerel yönetimler olmak üzere birçok ilgili kurum ve kuruluşlara önemli sorumluluklar düşmektedir. Belediyeler, evresel düzenlemeleri ve altyapı yatırımlarını iyileştirecek biçimde planlamalar yapmalıdır. Kırsal alanların turizm faaliyetleri açısından değerlendirilmesinde işletmecilere yatırım teşvikleri verilmelidir. Bolu ilinin kırsal kalkınma sürecinde turizm faaliyetlerini bir araç olarak kullanabilmesi için tüm kurum ve kuruluşların iş birliği içerisinde hareket etmesi gerekmektedir. Etkili planlamalar ve sürdürülebilir turizm anlayışı sayesinde Bolu, Türkiye’de kırsal turizm alanında örnek bir destinasyon haline gelebilir. Bu erevede, Bolu ilinde kırsal turizmin gelişmesine yönelik öneriler aşağıda sunulmuştur:

- Yedigöller, Gölcük, Aladağ İzcilik Kampı, Sarıçam Orman Evleri ve Yellice Orman binası gibi yürüyüş ve bisiklet rotalarına düzenli olarak bakım çalışmaları yapılmalı, yönlendirme levhaları, dinlenme alanları ve güvenlik altyapı çalışmaları arttırılmalıdır.
- “Doğayı Seviyorum” gibi projeler arttırılmalı, yürüyüş güzergahlarının dijital ortamda haritaları oluşturulmalı ve QR kodlu bilgi sistemleri ile turistlere deneyim kazandırılmalıdır.
- Doğa parkları ve yürüyüş alanlarının çevrelerine eko-kamping alanları kurulmalı, çevrenin kapasitesine uygun planlamalar yapılmalı ve doğal denge gözetilmelidir.
- Aladağ, At, Kızık, Deveören, Karaköy, Sırlıklı, Soğucak ve çubuk yaylaları altyapı çalışmaları ile desteklenmelidir.
- Kiraz Bayramı gibi yayla şenlikleri ve festivaller kurumsallaştırılmalı, bu etkinlikler aracılığı ile doğa turizmi ve kültürel turizm bütünleştirilmelidir.
- Kızlık Yaylası’ndaki yöresel ahşap evler gibi yapılar korunmalı, bu tür evlerin konaklama, atölye veya kültürel tanıtım amacıyla işlev kazandırılması sağlanmalıdır.
- Yaylalar arasında trekking, dağ bisikleti, off-road parkurları genişletilmelidir.
- Abant, Yedigöller, Gölcük, Seben Göleti, ubuk ve Sülüklü Göl vb. destinasyonlarda sürdürülebilir konaklama tesisleri ve yiyecek içecek tesisleri teşvik edilmelidir. Ayrıca, göllerde sportif olta balıkçılığı, kano, kampçılık ve trekking gibi etkinlikler desteklenmelidir.

- Göl kenarlarında yerel halk tarafından üretimi sağlanan el sanatları, yöresel ürünler gibi öğelerin pazarlanabileceği alanlar oluşturulmalı, turizm gelirin yerel halka yansıtılması sağlanmalıdır.
- Karacasu’da bulunan Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Hastanesi çevresinde sosyal alanlar, konaklama tesisleri ve ulaşım olanakları iyileştirilerek bölgenin bir sağlık turizmi alanına dönüştürülmesi sağlanmalıdır.
- Ömerli Madensuyu gibi kaynakların şişeleme ve ticarileştirme faaliyetleri artırılmalıdır.
- Üniversite yönetimi de kırsal turizm konusunda yerel yönetimler ile iş birliği içerisinde olarak projeler geliştirmelidir.
- Tarımsal kalkınma kooperatifleri kurularak üretim, ambalajlama ve satış süreçleri kadınların ve gençlerin öncülüğünde organize edilmelidir.
- Yaylaların ve göllerin yoğun olduğu bölgelerde yerel halkın ev pansiyonculuğu yapması teşvik edilmelidir.
- Termal alanlara yakın yaşam yerlerinde, şifalı su temalı konaklama birimleri geliştirilmelidir.
- Turistlere yönelik organik ürün tanıtımları, köy kahvaltıları gibi deneyim temelli turizm uygulamaları arttırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akın, A. (2021). Bolu’da Kış Turizmi. In A. Saldamlı, A. Kurnaz, A. Akın, İ. Bayhan (Eds.), *Turizm Penceresinden Bolu* (s.121-140). Detay Yayıncılık, Ankara.
- Bolu Belediye Başkanlığı (2015). *2015- 2019 Dönemi Stratejik Planı*.
http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/fAG48+Bolu_15-19_SP.pdf
- Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2025a). <https://bolu.ktb.gov.tr/TR-355506/cografya.html> (15.07.2025)
- Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2025b). <https://bolu.ktb.gov.tr/TR-158083/konaklama.html> (19.07.2025)
- Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2025c). <https://bolu.ktb.gov.tr/TR-69987/kis-turizmi.html> (13.06.2025)
- Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2025d). <https://bolu.ktb.gov.tr/TR-69986/termal-turizm.html> (13.06.2025)
- Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2025e). <https://bolu.ktb.gov.tr/TR-69990/dag-ve-doga-yuruyusu.html> (15.07.2025)
- Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2025f). <https://bolu.ktb.gov.tr/TR-69957/turizm.html> (20.06.2025)
- Çavuş, O. (2021). Bolu’da Gastronomi Turizmi. In A. Saldamlı, A. Kurnaz, A. Akın, İ. Bayhan (Eds.), *Turizm Penceresinden Bolu* (s.249-290). Detay Yayıncılık, Ankara.
- Çeken, H., Karadağ, L., & Dalgın, T. (2007). Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım: Kırsal Turizm ve Türkiye’ye Yönelik Teorik Bir Çalışma. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-14.
- Dervişoğlu, Ö., & Çılan Akın, A. (2025). Sakin Şehir Ünvanının Bölge Turizmi Üzerindeki Etkileri: Göynük ve Mudurnu Örneği. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 16-33.
- DPT (2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007–2013): Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.

- Göynük Belediyesi (2025). <https://www.goynuk.bel.tr/aksemseddin-hazretlerini-anma-gunune-tum-halkimiz-davetlidir/> (12.06.2025)
- Kahraman, O. C. (2021). Bolu'da Sportif Olta Balıkçılığı Turizmi. In A. Saldamlı, A. Kurnaz, A. Akın, İ. Bayhan (Eds.), *Turizm Penceresinden Bolu* (s.317-330). Detay Yayıncılık, Ankara.
- Karagel, H. (2022). İdari coğrafya kuramsal çerçevesi kapsamında “şehirselle / kentsel idari alan” kavramının analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), 1562-1586.
- Kuter, N., & Ünal, H. E. (2013). Kırsal Kalkınmada Kırsal Turizmin Önemi. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 13(2), 192-201.
- Lane, B., & Kastenholz, E. (2015). Rural tourism: The evolution of practice and research approaches – towards a new generation concept? *Journal of Sustainable Tourism*, 23(8-9), 1133–1156. <https://doi.org/10.1080/09669582.2015.1083997>
- MacDonald, R., & Jolliffe, L. (2003). Cultural rural tourism: Evidence from Canada. *Annals of Tourism Research*, 30(2), 307–322. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(02\)00061-0](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(02)00061-0)
- Nufusu.com (2025). <https://www.nufusu.com/ilceleri/bolu-ilceleri-nufusu> (15.06.2025).
- Özcan, E. (2005). Bolu ilinde turizmi etkileyen faktörler ile doğal, tarihi ve kültürel turizm değerleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 55-75.
- Şerefioğlu, C. (2009). *Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü- 2007-2013 Yılları Arasında Ülkemizde Uygulanacak Olan IPARD Kırsal Kalkınma Programındaki Yeri, Önemi ve Beklenen Gelişmeler*. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Şehrim Bolu (2025). <https://sehrimbolu.com/tr-bolu-kulturel-mirasi/bolu-nun-tarih-yolculugu-antik-donem-ve-osmanli-izleri/380357> (15.06.2025)
- Sharpley, R., & Roberts, L. (2004). Rural tourism – 10 years on. *International Journal of Tourism Research*, 6(3), 119–124.
- Siner, G., & Torun, N. (2020). Sağlık turizminde termal turizm ve spa-wellness turizminin yeri ve önemi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 517-533.
- T.C. Bolu Valiliği (2025a). <http://www.bolu.gov.tr/yaylalar> (15.06.2025)
- T.C. Bolu Valiliği (2025b). <http://www.bolu.gov.tr/kamp-imkanlari> (19.06.2025)
- T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı (2016). *Bolu İli Tabiat Turizmi Uygulama Eylem Planı 2016-2019*. <https://bolge9.tarimorman.gov.tr/Documents/BOLU%20TTUEP.pdf>
- T.C. Ticaret Bakanlığı Bolu Ticaret İl Müdürlüğü (2025). *Bolu İli 2021 Yılı Ekonomik Görünüm Raporu*. <https://bolu.ticaret.gov.tr/duyurular/bolu-ili-2021-yili-ekonomik-gorunum-ve-faaliyet-raporu> (20.06.2025)
- Tuğlu Uçar, H. (2021). Bolu'da Festival ve Şenlik Turizmi. In A. Saldamlı, A. Kurnaz, A. Akın, İ. Bayhan (Eds.), *Turizm Penceresinden Bolu* (s.211-248). Detay Yayıncılık, Ankara.
- Tuna, H. (2021a). Bolu'da Yayla Turizmi. In A. Saldamlı, A. Kurnaz, A. Akın, İ. Bayhan (Eds.), *Turizm Penceresinden Bolu* (s.179-194). Detay Yayıncılık, Ankara.
- Tuna, H. (2021b). Bolu'da Sağlık Turizmi. In A. Saldamlı, A. Kurnaz, A. Akın, İ. Bayhan (Eds.), *Turizm Penceresinden Bolu* (s.301-316). Detay Yayıncılık, Ankara.
- Tuna, H. (2021c). Bolu'da Bisiklet Turizmi. In A. Saldamlı, A. Kurnaz, A. Akın, İ. Bayhan (Eds.), *Turizm Penceresinden Bolu* (s.195-210). Detay Yayıncılık, Ankara.
- Türkdoğan, O. (2006). *Türkiye'de Köy Sosyolojisi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Yeşilyurt, B., & Kurnaz, A. (2021). Bolu'da Turizm Bileşenleri ve Turizm Arzı. In A. Saldamlı, A. Kurnaz, A. Akın, İ. Bayhan (Eds.), *Turizm Penceresinden Bolu* (s.25-56). Detay Yayıncılık, Ankara.
- Yıldız, E. (2021). Kırsal Kalkınma, Kırsal Turizm, IPARD Programı ve Desteklenen Kırsal Turizm Projeleri. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(76), 2796-2804. <https://orcid.org/0000-0001-9761-3185>

ADÖLESANLARDA SOSYAL MEDYA KULLANIMININ BESİN SEÇİMİ VE KARBON AYAK İZİ ÜZERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Hande SEVEN AVUK

İstanbul Bilgi University, Faculty of Health Sciences, Department of Nutrition and Dietetics, 34421, Beyoğlu, İstanbul

ORCID: 0000-0002-0659-3586

Ezgi SARIGİL

İstanbul Bilgi University, Faculty of Health Sciences, Department of Nutrition and Dietetics, 34421, Beyoğlu, İstanbul

ORCID: 0009-0007-7057-0518

Nil PINAR

İstanbul Bilgi University, Faculty of Health Sciences, Department of Nutrition and Dietetics, 34421, Beyoğlu, İstanbul

ORCID: 0009-0005-8299-3396

Ayşe TERZİ

İstanbul Bilgi University, Faculty of Health Sciences, Department of Nutrition and Dietetics, 34421, Beyoğlu, İstanbul

ORCID: 0009-0004-3920-8789

Nursena DİRİNLİ

İstanbul Bilgi University, Faculty of Health Sciences, Department of Nutrition and Dietetics, 34421, Beyoğlu, İstanbul

ORCID: 0009-0007-8077-1372

ÖZET

Sosyal medya, adölesanların gündelik yaşamlarının ve sosyal etkileşimlerinin ayrılmaz bir parçası olup beslenme alışkanlıklarını şekillendiren güçlü bir platformdur. Bu etkileşim besin tercihlerini ve bu tercihlerin bir yansıması olan diyetin çevresel etkisini, yani karbon ayak izini de belirlemektedir. Sosyal medyadaki içeriklerin, adölesanları hem sağlık hem de sürdürülebilirlik açısından olumsuz gıda seçimlerine yönlendirebilmesi, bu ilişkinin incelenmesini önemli kılmaktadır. Bu kesitsel çalışmada, İstanbul’da yaşayan 14-18 yaş arası 216 adölesanın (%60,6’sı kadın, %39,4’ü erkek) sosyal medya kullanımının besin seçimi ve karbon ayak izine etkisi incelendi. Veriler yüz yüze anket, Besin Seçim Testi (FCQ) ve 24 saatlik besin tüketim kaydı ile toplandı ve diyetin karbon ayak izi CCaLC2 programı kullanılarak hesaplandı. Karbon ayak izi düzeyi ile cinsiyet ($p=0,001$), sınıf düzeyi ($p=0,007$) ve öğün sayısı ($p=0,016$) arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler saptandı. Erkeklerin karbon ayak izi kadınlardan daha yüksek bulunurken, sınıf düzeyi ve öğün sayısı arttıkça karbon ayak izinin de arttığı gözlemlendi ($p>0,05$). Yüksek karbon ayak izi, daha yüksek vücut ağırlığı ve boy uzunluğunun yanı sıra daha yüksek enerji, protein, yağ, karbonhidrat ve lif alımı ile ilişkili bulundu ($p<0,001$). Besin seçiminde ise kadınların ‘duygu durumu’ ve ‘duyusal görünüm’ faktörlerinden erkeklere göre anlamlı düzeyde daha fazla etkilendiği belirlendi ($p<0,05$). Sonuç olarak, adölesanlarda cinsiyet, sınıf düzeyi ve öğün sıklığı gibi faktörlerin beslenme alışkanlıkları ve buna bağlı olarak diyetin karbon ayak iziyle ilişkili olduğu tespit edildi. Yüksek

karbon ayak izine sahip diyetlerin, daha yüksek enerji ve besin ögesi alımıyla bağlantılı olması, sürdürülebilir beslenme bilincinin önemini vurgulamaktadır. Bu bulgular, adölesanlara yönelik hem sağlıklı hem de çevreye duyarlı besin seçimlerini teşvik eden farkındalık çalışmalarına ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Besin seçimi, beslenme alışkanlıkları, karbon ayak izi, sosyal medya, sürdürülebilir beslenme

INVESTIGATION OF THE EFFECT OF SOCIAL MEDIA USE ON FOOD CHOICE AND CARBON FOOTPRINT IN ADOLESCENTS

ABSTRACT

Social media is integral to adolescents' daily lives and social interactions, serving as a robust platform that shapes their nutritional habits. This interaction determines their food choices and, as a reflection of these choices, the environmental impact of their diet—that is, their carbon footprint. The potential for content on social media to lead adolescents toward negative food choices, both in terms of health and sustainability, makes investigating this relationship crucial. In this cross-sectional study, the effect of social media use on food choice and carbon footprint was examined in 216 adolescents aged 14–18 living in Istanbul (60.6% female, 39.4% male). Data were collected via face-to-face questionnaires, the Food Choice Questionnaire (FCQ), and 24-hour dietary recall records, and the diet's carbon footprint was calculated using the CCaLC2 program. Statistically significant relationships were found between the level of the carbon footprint and gender ($p=0.001$), grade level ($p=0.007$), and number of meals ($p=0.016$). The carbon footprint of males was higher than that of females, and it was observed that the carbon footprint increased with higher grade levels and a greater number of meals. A high carbon footprint was associated with higher body weight and height and higher intake of energy, protein, fat, carbohydrates, and fiber ($p<0.001$). Regarding food choice, it was determined that females were more significantly influenced than males by 'mood' and 'sensory appeal' ($p<0.05$). In conclusion, it was determined that factors in adolescents, such as gender, grade level, and meal frequency, are associated with nutritional habits and, consequently, the diet's carbon footprint. The link between diets with a high carbon footprint and higher energy and nutrient intake emphasizes the importance of awareness regarding sustainable nutrition. These findings indicate the need for awareness initiatives targeted at adolescents that promote food choices that are both healthy and environmentally friendly.

Keywords: Carbon footprint, eating habits, food choice, social media, sustainable nutrition

WILLIAM KINGDON CLIFFORD’UN FELSEFESİNDE İNANÇ AHLÂKİ**Dr. Fırat KARADAĞ**

Ministry of National Education, Philosophy and Religious Studies, Erzurum

ORCID ID: 0009-0004-4107-8346**ÖZET**

Bu çalışma, inanç ahlâkı kavramını William Kingdon Clifford’un klasikleşmiş örnekleri eşliğinde derinlemesine tartışmayı hedeflemektedir. Amacımız, bireyin ve toplumun inanç geliştirme süreçlerinde etik ve entelektüel sorumluluklarını sorgulamak, ahlâkî bir inancın sınırlarını günümüz koşullarına uyarlayarak yeniden değerlendirmektir. Clifford’un “gemi sahibi benzetmesi” ve “toplumsal dedikodu örneğiyle” çizdiği çerçeveyi, modern bilgi çağında, teknolojik gelişmelerin ve otoriteye artan güvenin gölgesinde yeniden okumak çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Böylece kolay inanç alışkanlığının getirdiği toplumsal ve bireysel riskleri geniş bir perspektiften irdelemek mümkün olacaktır. Çalışmanın önemi, hem klasik felsefi tartışmanın çağdaş pratiğe nasıl yansiyebileceğini göstermesinde, hem de dijital çağın bilgiye erişim ve doğrulama sorunlarıyla yüzleşen bireylere etik bir yol haritası sunmasında yatmaktadır. Çalışmada inançların yalnızca içsel motivasyon veya toplumsal mirasın ürünü olmadığını, sürekli sorgulama ve titiz araştırmayla meşru hâle gelebileceği vurgulanmaktadır. Clifford’un etik ilkelerini günümüzün bilgi kirliliği ortamında yeniden sorgulamak, sosyal medya gibi hızlı yargı platformlarında inancın sorumluluğunu kavramsal olarak tartışmak çalışmaya güncellik ve işlevsellik kazandırmaktadır. Kapsam olarak, yalnızca bireyin vicdanı ve kişisel inanç sürecini değil, otoriteye dayalı inancın sınırlarını, geleneğin ve toplumsal hafızanın rolünü, bilimsel doğrulamanın etik çerçevesini ve inançların sosyal yapıya etkilerini de ele almaktayız. Clifford’un günümüze uzanan uyarılarını sadece felsefi bir önerme düzeyinde bırakmak yerine, pratik ahlâkî ve toplumsal sorumluluklar üzerinden güncel örneklerle tartışmayı önemsemekteyiz. Yöntem açısından çalışma, karşılaştırmalı analiz, metinler arası okuma ve etik-felsefi sorgulama tekniklerini harmanlamaktadır. Clifford’un özgün metinlerinden hareketle, tarihsel bağlam ve çağdaş ahlâkî durumlar arasında köprüler kurulmakta; inanç ahlâkının, birey ve toplumdaki pratik sonuçları disiplinler arası bir perspektifle irdelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Din felsefesi, Felsefe, Ahlâk, İnanç Ahlâkı, William Kingdon Clifford**THE ETHICS OF BELIEF IN THE PHILOSOPHY OF WILLIAM KINGDON CLIFFORD****ABSTRACT**

This study aims to engage in a profound discussion of the concept of the ethics of belief, drawing on William Kingdon Clifford’s classical examples. The objective is to critically

examine the ethical and intellectual responsibilities of individuals and societies in the process of forming beliefs, and to reconsider the boundaries of moral belief by adapting them to contemporary circumstances. The framework illustrated by Clifford's "shipowner analogy" and the "case of social gossip" forms the central motivation of this work, as these are reinterpreted in the context of the modern information age—amid technological advancement and increasing reliance on authority. In this way, the study seeks to analyze, from a broad perspective, the societal and individual risks posed by the habit of holding beliefs too easily. The significance of the research lies in its ability to demonstrate how classical philosophical debates can be reflected in contemporary practice, and in offering an ethical roadmap to individuals who face issues of information access and verification in the digital era. The study emphasizes that beliefs are not merely the products of internal motivation or cultural inheritance; rather, they attain legitimacy through constant questioning and rigorous investigation. Re-examining Clifford's ethical principles within today's environment of pervasive misinformation, and conceptually discussing the responsibility of belief in swift judgment platforms such as social media, lends the study both topicality and practical relevance. In scope, the study addresses not only the individual's conscience and personal belief formation processes but also the limits of authority-based belief, the role of tradition and collective memory, the ethical framework of scientific validation, and the social impacts of beliefs. Instead of confining Clifford's admonitions to the level of philosophical propositions, this work places particular emphasis on discussing them through concrete examples related to practical moral and social responsibilities. Methodologically, the study employs comparative analysis, intertextual reading, and ethical-philosophical inquiry. Building upon Clifford's original texts, it constructs bridges between the historical context and contemporary moral situations, and examines the practical consequences of the ethics of belief for individuals and society from an interdisciplinary perspective.

Keywords: Philosophy of Religion, Philosophy, Ethics, Ethics of Belief, William Kingdon Clifford

1. GİRİŞ

İnanç kavramı çoğu zaman göz ardı edilen ancak davranışların, seçimlerin ve değer yargılarının kökeninde yer alan temel bir unsur olarak öne çıkmaktadır. İnanç, yalnızca bireyin iç dünyasında şekillenen soyut bir olgu değildir; toplumsal etkileşim, kültürel aktarım ve tarihsel süreçlerle yoğrularak, bireysel ve kolektif hayatı derinden etkiler. Dolayısıyla inanç, çoğu zaman gündelik kararların ardında yer alan görünmez bir unsurdur. Bu noktada, inanç etiğinin

sorgulanması, insanın kendisini ve ait olduğu toplumu anlaması bakımından ayrı bir önem kazanmaktadır.

Her inanç, düşünce dünyasında güven duygusunun, akıl ile sezginin ve yaşanmışlıkların birleşiminden doğar. Kimi zaman kanıta dayalı bir güvenin sonucu, kimi zaman da belirsizliğin gölgesinde gelişen bir teslimiyetin ürünü olur. Yine de inançlar, bireylerin dünyayı algılayış biçimini ve toplumların ortak değerlerini şekillendiren başlıca kaynaklardan biri olmayı sürdürür (Blackstone, 2005). Sorgulanmadan kabul edilen inançlar ise çoğu zaman toplumsal sorumluluk ve etik bilinç açısından riskler barındırır. Çünkü insan davranışlarının temelini oluşturan her inanç, hem bireysel hem de toplumsal sonuçlar doğurur. Bu bağlamda Clifford'un öne sürdüğü inanç ahlâkı yaklaşımı, inancın yalnızca içsel bir tercih olmadığına dikkat çeker. Clifford, yeterli kanıt ve sorgulamadan yoksun bir inancın, yalnızca kişinin kendisine değil; ait olduğu topluma ve insanlık birikimine de zarar verebileceğini vurgular. Onun örnekleri, inançların ne şekilde oluştuğunun ve nasıl gerekçelendirildiğinin, sonuçlar kadar önemli olduğunu gösterir. İnançların arka planındaki kanıt, sorgulama ve etik titizlik, toplumsal yaşamda adalet ve güven ortamının inşası için vazgeçilmez ilkeler arasında yer alır. Ayrıca otoriteye duyulan inanç, özellikle dinî ve ahlâkî meselelerde, bireylerin ve toplulukların doğruyla yanlış ayırt etme süreçlerinde kritik bir rol üstlenir. Clifford'un yaklaşımı, otoriteye ve geleneğe körü körüne bağlılığın, aklın ve eleştirel düşüncenin önüne geçmemesi gerektiğini ortaya koyar. Tanıklık, bilimsel bilgi ve geçmişten aktarılan değerler gibi her türlü bilgi iddiası, sorgulanmaya ve yeniden değerlendirmeye açıktır. Toplumlar, ancak eleştirel aklın ve etik sorumluluğun rehberliğinde güvenilir ve sürdürülebilir bir inanç sistemi geliştirebilir.

2. İNANÇ AHLÂKI

İnanç, insan zihninin karmaşık ve çok yönlü bir yetisi olarak öne çıkmaktadır. Basitçe bir şeye güvenmek ya da var olduğuna kanaat getirmek gibi görünse de aslında inanç kavramı çok daha derin bir yapıya sahiptir. Her insanın yaşamında belirleyici olan, kimi zaman kararlarımızı yönlendiren gizli bir motivasyon kaynağıdır. Bir önermeye ya da iddiaya duyulan inanç, çoğunlukla irademizin ve düşünsel alışkanlıklarımızın etkisi altındadır (Cevizci, 2005, ss. 917-918). Dolayısıyla inanç, bir kişinin, herhangi bir konuda, örneğin birinin sözüne ya da havanın durumu gibi olasılıklara, güvenmesiyle ortaya çıkan genel bir kabuldür. İnanç, hayatın çeşitli alanlarında, akıl ve duygunun birleşimiyle oluşur (İmamoğlu vd., 2021, ss. 151-152). Gündelik hayatımızda inançlarımıza doğrudan sahip çıkmak yerine, bazen sadece onları bilinç dışında barındırırız. Bazen bu inançlar, farkında olmadan hareketlerimizi, seçimlerimizi ve hatta dünyaya bakışımızı şekillendirir. Bir kişinin kuğuların beyaz olduğuna inanması, o kişinin

"kuğu" ve "beyaz" kavramlarını zihninde bulundurmasını ve bunların anlamını bilmesini gerektirir. Bu nedenle, inançlar hem kavram hem de anlam bilgisine dayanır. Ayrıca inanç, kesin bilgi ile boş sanı arasında bir noktada yer almaktadır. Yani, elimizde güçlü kanıtlar yoksa bile yanlış olan belirli bir önermeyi doğru kabul etme eğiliminde olabiliriz. Bu eğilim, bazen yeni bilgilere karşı direnç göstermemize ve mevcudu koruma çabasında olmamıza neden olur. İnsan, kendi inançlarını sorgulamak yerine, onlara sıkı sıkıya tutunarak psikolojik bir rahatlamayı da tercih edebilir (Cevizci, 2005, ss. 917-918). Anlattıklarımızdan hareketle diyebiliriz ki inanç farklı türlerde ortaya çıkabilmektedir. Örneğin kanıtlara rağmen eskiye bağlanma, belirsizlik karşısında inanmaya yönelme ya da deneyimlerden yola çıkan bir beklenti oluşturma. Hangi türde olursa olsun, inanç insan davranışlarının ve düşünce dünyasının vazgeçilmez bir parçasıdır. İnançların gücü, bazen bilgi ve akıldan daha etkin olabilir ve çoğu zaman nasıl düşündüğümüzü, nasıl hissettiğimizi ve nasıl yaşadığımızı derinden etkiler (Cevizci, 2005, ss. 917-918).

Clifford'un inanç konusunda temel vurgusu ise bir inancın doğruluğunun değil, o inancın hangi kanıtlara ve hangi sorgulama sürecine dayandığının ahlâkî açıdan temel alınması gerektiği fikrinde toplanır. Clifford'a göre, bir kişi herhangi bir düşünceyi ya da inancı, yeterli kanıt ve tarafsız bir araştırma olmaksızın benimsediğinde, sadece kendi kendisine değil, bütün topluma karşı da ciddi bir sorumluluk ihlalinde bulunmuş olur. Bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Clifford'un birtakım örnekler ortaya koyduğunu görmekteyiz. Öncelikle bir gemi sahibinin öyküsü anlatılır: Eski bir göçmen gemisinin sahibi, malına yatırım yapmaktan kaçınmak ve zarardan korunmak ister. Geminin riskli olduğuna dair çevresinin yaptığı uyarılar ve şüpheler onu huzursuz eder. Ancak ağır tamirat masraflarından kurtulma isteğiyle, geçmişteki yolculukların sorunsuz geçmesine ve ilâhî iradeye güvenerek şüphelerini bastırır. Bunun sonucunda geminin sağlam olduğuna içten bir inanç duyar. Gemi, yolcularla yolculuğa çıkar ve seyir sırasında batar. Sahibi ise, pişmanlık duymadan, gemisinin batmasıyla sigorta parasını alır. Burada kritik soru şudur: Bu adam, sahip olduğu inanç nedeniyle sorumlu mudur? Clifford'ın bu soruya cevabı ise şu şekildedir: Geminin sağlamlığına dair kanaatinin samimi olması, sahip olduğu tüm şüphelere rağmen, onu ahlâkî açıdan aklamaz. Çünkü sahibi, bilgiyi ve kanıtı göz ardı ederek, kendi rahatlığını ve kazancını öne almış, şüphelerin üstünü örtmüştür. Sonuçta tutumunun toplumsal zarara yol açıp açmamasından bağımsız olarak, sorumludur. Geminin kazasız geçmesi veya batmaması ihtimali bu gerçeği değiştirmez. Burada asıl mesele, inancın sonucu değil oluşma biçimidir (Clifford, 1879, ss. 177-180).

İkinci örnek ise toplumsal adalet ve sorumluluk açısından daha geniş bir çerçeve sunmaktadır. Bir adada, yerel halk geçmişten beri suç veya cezalandırma anlayışını dışlayan sade bir dine bağlı olarak yaşamaktadır. Bir süre sonra, bu dinin önde gelen temsilcileri hakkında çocukları kendi inançlarına yönlendirmek için etik dışı yöntemler kullandıklarına dair iddialar ortaya atılmıştır. Kimileri, din adamlarını ailelerin çocuk üzerindeki haklarını hiçe saymakla ve çocukları toplumsal bağlarından koparmakla suçladı. Somut ve yeterli kanıt olmadan, sadece ön yargı ve heyecanla hareket edilip toplum önünde suçlamalar yayımlanır. Bu iddialar sonucunda, resmi makamlar soruşturma başlatır. Elde edilen tüm veriler incelendiğinde şüpheye yer bırakmayacak kadar açık bir şekilde iddia edilenlerin yersiz olduğu anlaşılır. Clifford'a göre burada suçlama sahipleri, iyi niyetli ve dürüst olduklarını zannetseler de iddialarını destekleyen yeterli bir araştırma ve delil olmadan büyük bir yanlış yapmışlar ve sonuçta insan onurunu zedelemişlerdir. Eğer daha doğru bir soruşturma sonucunda suçlananlar gerçekten hatalı bulunsaydı bile, ilk başta önyargı ve aceleyle inanca varanlar yine de sorumlu olmaktan kurtulamayacaktı. Çünkü önemli olan, inançlarının haklı çıkıp çıkmaması değil, o inanca sahip olmada izlenen yolun doğru olup olmamasıdır (Clifford, 1879, ss. 177-179).

Clifford'un örnekleri üzerinde genel bir değerlendirme yapacak olursak gemi sahibi örneğinde, kişinin kararını etkileyen başlıca faktörlerin dışsal öğelere (başkalarından gelen uyarılar, geçmiş seferler, olumsuz senaryodan kaçınma arzusu) ve tahminlere dayandığını görmekteyiz. Gemi sahibi, gerçek ve nesnel bilgiler yerine, dış baskılar ve çıkarları doğrultusunda inancını şekillendirmiştir. Bu yönüyle, gemi sahibi örneği “dış faktörlere bağlı inanma” ile örtüşür. Bu inanma biçiminde mantıksal öngörü, tahmin ve geçmiş deneyimler yoluyla oluşur, fakat her zaman bir belirsizlik taşır (Mengüşoğlu, 2015, s. 315). İkinci örnekte de topluluğun suçlamalarını, ellerinde yeterli kanıt olmadan, toplumdan gelen heyecan, dedikodu ve önyargılar doğrultusunda dillendirmesi, yine dış faktörlere bağlı ve çoğunluk psikolojisinin etkisinde şekillenen bir inanç biçimini gösterir. Ayrıca her iki örneğin “refleksiyona dayanmayan inanma” formuyla da ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu inanç formu insanların, çoğu durumda otomatik olarak, alışkanlık, sosyal çevre veya duygularının etkisiyle eleştirel düşünmeden, kanıtsızca benimsedikleri kabulleri temsil eder (Mengüşoğlu, 2015, ss. 315-316). Clifford'ın ikinci örneğinde, toplumun ithamcı davranışını anlamak için bu formu kullanabiliriz. Yaygın önyargıların ve aceleci suçlamaların ardında çoğu kez refleksiyon (düşünme, sorgulama) eksikliği yatar. Aynı şekilde, gemi sahibinin daha önceki sağlam yolculuklara dayanarak, var olan ciddi şüpheleri basit bir alışkanlık ve iyimserlik duygusuyla bastırması da, refleksiyona dayanmayan bir inanç pratiğine örnek oluşturur. “Dış faktörlere

bağlı inanma” ve “refleksiyona dayanmayan inanmanın” Clifford’un örnekler üzerinden yaptığı inanç eleştirilerine karşılık geldiğini söyleyebiliriz. Bu noktada konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Clifford’un inanç anlayışının hangi inanma formlarına denk geldiğini belirlememiz gerekmektedir.

Clifford’ın felsefesine göre örneklerdeki sorunun temelinde, bu türden bir içsel-denetimli, nesnel, kanıta ve titiz sorguya dayalı bir inanç biçimi geliştirilmemiş olması yatmaktadır (Clifford, 1879, ss. 177-180). Bize göre Clifford’ın eleştirdiği tam da “immanent inanmanın” eksikliğidir. İmmanent inanma; teknikçi ve bilim adamı gibi kişilerin, kendi alanlarında kontrollü, deney ve gözleme dayalı, doğrudan denetlenebilir olgulardan hareketle oluşturdukları inançlardır. Burada sürecin şeffaflığı, denetimi ve kanıta dayanması esastır (Mengüşoğlu, 2015, s. 315-316). Gemi sahibi ve toplumun üyeleri, sistematik sorgulama ve bilimsel bir titizlikle hareket etmeden inanç geliştirmeleri immanent inanmanın eksikliğinin göstergesidir. Dolayısıyla iki örnekte de aslında olması gereken, ama uygulanmayan inanma türü immanent olanıdır.

Sonuç olarak Clifford’un örnekleri, "dış faktörlere bağlı inanma" ve "refleksiyona dayanmayan inanma" biçimleriyle en çok ilişkili olanlardır. Çünkü Clifford’un eleştirilerinin odağında, temelsiz, kanıtsız, önyargılı ve toplumsal zarara açık inanç biçimleri yer alır. Fakat aynı zamanda, örneklerde ima edilen ve özlenen bilinçli, kanıta dayalı davranış, "immanent inanma"yı gerektirir. Clifford’ın etiği, yüzeysel veya içgüdüsel inanışların ötesinde, eleştirel ve sorumluluk sahibi bir inanma talep etmektedir. İster teknik bir meselede ister toplumsal ilişkilerde, her inancın sorgulanabilir, gerekçelendirilebilir ve kontrol edilebilir olup olmaması, onun etik değerini belirler.

Clifford’ın ulaştığı temel ilke, inancın kökeninin ve gelişme sürecinin, eylemler üzerindeki etkisinin ayrılmazlığıdır. Çünkü hiçbir doğru inanç, irade ve eylemlerden bütünüyle bağımsız olamaz. Her inanç, en dolaylı veya önemsiz görünenlerde dahi, insan davranışlarını ve toplumsal ilişkileri biçimlendiren bu temel dokunun parçasıdır. Nihayetinde Clifford, bireysel inançların hiçbir koşulda yalnızca kişisel mesele sayılamayacağını vurgular. İnsanlar arasındaki dil, alışkanlık, değerler ve düşünce biçimi nesilden nesile aktarılan birer manevî miras olarak paylaşılır. Her inanç, doğrudan ya da dolaylı şekilde bu ortak mirasa değer katar ya da zarar verir. Bundan dolayı, Clifford için toplumsal ve bireysel düzeydeki büyük risk; yalnızca yanlış ve kötü sonuçlara yol açan inançlarda değil, aynı zamanda sorgusuz, kolayca ve yeterli araştırma yapılmadan kabul edilen herhangi bir inancın hayatlarımızda ve toplumlarımızda yol açtığı karakter aşınmasında yatar. Kişi, bir inancı sorgulamaksızın, kanıtın yokluğuna veya

zayıflığına karşı kabul etmeye alıştığında, eleştirel düşünceden, adil sorgulamadan ve kendine karşı dürüst olmaktan uzaklaşır. Bu ise, bireyin de toplumun da doğruya, özgürlüğe ve güvene dayalı yaşamını tehdit eder (Clifford, 1879, ss. 179-183).

Sonuç olarak, Clifford'ın esas uyarısı şudur: Hangi konu ve koşul olursa olsun, yeterli kanıt olmadan bir şeye inanmak ahlâken yanlıştır. Bu yalnızca birey için değil, toplum ve insanlık arasındaki güven, bilgi ve ahlâk zincirinin korunması açısından da elzemdir. Dolayısıyla inanç ahlâkı yalnızca bir düşünce sistemi değil, eleştirel aklın ve ortak insanlık sorumluluğunun sürekli canlı tutulması için önemli bir ilkedir.

3. OTORİTEYE OLAN İNANCIN SORGULANMASI

İnanç ve otoriteyle bağlantılı olan özellikle dinî ve ahlâkî meselelerde, bireylerin doğruluk ve yanlışlık karşısında nasıl tavır takınacağı oldukça önemli bir konudur. Bu çerçevede, Clifford'un inanç ahlâkı konusundaki değerlendirmeleri, özellikle eleştirel aklın ve sorgulamanın değerine yaptığı vurguyla dikkat çekmektedir. Clifford'a göre, günlük yaşamda ya da toplumsal yapı içerisinde karşılaşılan pek çok bilgi iddiasını her zaman bizzat test etmek mümkün değildir. İnsan, çoğu zaman kendi gözlem ve deneyiminin sınırlarını aşan iddialarla karşı karşıya kalır. Dolayısıyla, evrensel bir şüphecilik geliştirmek ve hiçbir iddiayı kabul etmemek, gerçekçi bir yaşamın sürdürülebilirliğini zedeler. Clifford, böylesi bir şüpheciliğin bireyi toplumsal birlikten ve bilgi birikiminden mahrum bırakacağını öne sürer. Bunun yerine Clifford, bilgilerin ve inançların değeri üzerine akılcı ve dikkatli bir şekilde düşünmeyi vurgular (Clifford, 1879, ss. 187-189).

Otorite konusunda ilk olarak karşımıza çıkan kavram tanıklıktır. Başkasının otoritesine dayanarak bilgi edinme biçimi olan tanıklık, doğrudan araştırma ve kanıt yerine otoriteye başvurmanın bir çeşidi olarak değerlendirilir. Başvurulan tanık, bir olay ya da durum hakkında doğrudan deneyimi olan ve bu deneyimi aktaran kişidir. Clifford'a göre bir başkasının tanıklığını güvenilir bulmak için birtakım koşullar aranmalıdır. En başta, kişinin samimi ve dürüst olup olmadığı, olaylara gerçekten tanık olup olmadığı, gözlem ve muhakeme yetisinin yeterli olup olmadığı sorgulanmalıdır. İnsanlar çoğu zaman, tanığın ahlâkî karakterine veya toplumda kabul gören bir isim olmasına yaslanarak düşünmeden inanç geliştirebilir. Fakat tanıklığın kıymeti, o kişinin belirttiği olgulara dair gerçek bilgisi ve bu bilgiyi ortaya koyma tarzıyla ölçülmelidir. Biri kendi gözlemine dayanarak bir şeyi doğru bildiğini iddia etse bile bunun yanılsama, yetersiz tecrübe ya da yanılgı olup olmadığı da dikkate alınmalıdır (Clifford, 1879, ss. 188-196). Örneğin, peygamberlerin tanıklığı incelendiğinde, toplumun bu kişilerin şahsi erdemlerine ve etki alanlarına bakarak mutlak doğruluk taşıdığına kanaat getirdiği

görülür. Pek çok iman sahibi, peygamberlerinin ahlâkî erdemlerini, topluma sağladıkları büyük faydaları ya da engin öğretilerini, onların söylediği her şeyin doğru olması için yeterli gerekçe olarak kabul eder. Clifford'a göre bir peygamberin toplumu yüceltmış olması, ahlâken üstün bir kişilik sergilemiş olması veya takipçilerine huzur ve düzen sağlamış olması onun aktardığı her inancı ve öğretiyi tartışılmaz gerçek kılmaz. Çünkü peygamberler, kendi dönemlerinin toplumsal ihtiyaç ve koşullarında hareket etmiş, kimi zaman kişisel tecrübelerini ilâhî tecrübe olarak yorumlamış olabilirler. Ayrıca, dinler arası karşılaştırma yapıldığında, birbirine taban tabana zıt iddialarda bulunan farklı peygamberlerin varlığı, bu benzersiz otoriteye mutlak şekilde güvenilemeyeceğini gösterir. Clifford, peygamberlerin ilâhî vahiy ve tecrübe iddialarının da akıl süzgecinden geçirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bir dinî lider, kendisinin ilâhî kaynaklı bilgiye sahip olduğuna tam anlamıyla inansa bile bunun mutlak hakikat olduğu iddia edilemez. Clifford özellikle, yalnızca bir tek peygamberin var olmadığı gerçeğine dikkat çeker. Tarih boyunca birçok farklı toplumda, birbirlerinden tamamen farklı ve yer yer çelişkili öğretilere sahip peygamberler çıkmıştır. Eğer tek bir otoritenin bütünüyle güvenilir olması gerekseydi, bu durumda hangi peygamberin veya hangi inancın mutlak doğruluk taşıdığını saptamak için başvurulabilecek evrensel bir ölçüt olmazdı. Bu durum, peygamberlik otoritesinin sınırlarını ve insan bilgisinin mutlaklaşamayacağı gerçeğini vurgular (Clifford, 1879, ss. 190-195). Tüm bu tartışmalara rağmen, Clifford insanın başkalarından elde ettiği bilgiye tamamen sırtını dönmesini de doğru bulmaz. Bazı durumlarda, özellikle fen bilimlerinde, bir uzmanın alanında elde ettiği bilgiyi başkalarının da test edebililebilir şekilde sunması mümkündür. Mesela bir kimyagerin belirli deneylerle ulaştığı sonuçlar, başka kimyagerler tarafından tekrar edilebilir. Dolayısıyla bu tip bir otoritenin geçerliliği vardır. Öte yandan evrensel ve zaman üstü iddialar söz konusu olduğunda, kimse kendi gözlemiyle deneyiminin mutlak hakikat olduğuna hükmedemez (Clifford, 1879, ss. 197-200).

Clifford'un dikkat çektiği bir diğer mesele de bilimsel otoritenin doğasıdır. Bilgi iddiası gözlemlenebilir ve başkaları tarafından sınanabilir olduğu sürece, bunu öne süren uzmana güvenmek meşrudur. Örneğin, bir kimyager deneyle elde ettiği bir sonucu paylaştığında, başka kimyagerler tarafından bu iddia test edilebildiği için söz konusu otoriteye bir anlam atfedilir. Fakat kimyager insan ötesi, evrensel ve zamanüstü doğrular ilan ederse, bu noktada otoritenin sınırlarını aşmış olur. Çünkü bilimsel bilgi sürekli test ve gözlemle doğrulanabilir olmak durumundadır (Clifford, 1879, ss. 197-200).

Gelenekler ve toplumsal miras konusunda ise Clifford, bunların sorgusuz sualsiz benimsenmesinin tehlikelerine işaret eder. Nesiller boyu aktarılan kanaatlerin değeri, onların

kökeninde doğru bilgiye ne ölçüde dayandıkları ve zaman içinde toplumsal tecrübelerle ne kadar sınındığıyla yakından ilgilidir. Kökleri sorgulanmadan sürdürülen gelenekler, hatalı inançların ve batılın yeni nesillere aktarılmasına neden olur. Bu nedenle, geleneksel öğretiyi kabul etmeden önce onun pratikte sağladığı sonuçları ve gerçekliği titizlikle araştırmak gerekir (Clifford, 1879, ss. 200-204).

Clifford'a göre, ahlâkî kavramlar ve doğruluk ölçütleri ise toplumsal birikimin ötesinde kişisel deneyim ve akıl süzgecinden de geçmelidir. "İyilik", "doğruluk" gibi kavramlar yalnızca içgüdüyle değil; hem bireysel tecrübe hem de farklı toplumsal uygulamaların karşılaştırılmasıyla anlam kazanır. Topluma ya da doğaya dair hangi davranışın iyi ve faydalı olduğunu anlamak için yalnızca geçmiş otoritelere başvurmak yeterli değildir. Çağdaş yaşamda da akılcı sorgulama ve pratik uygulama ile bunlar yeniden ele alınmalıdır (Clifford, 1879, ss. 196-201).

Sonuç olarak Clifford'un felsefesi, otoriteye, geleneğe ve peygamberlere mutlak bağlılığı değil; sorgulayıcı ve kanıta dayalı inanç geliştirmeyi temel alır. İnsan ancak sorgulayarak, araştırarak ve deneyimleyerek, gerçekten anlamlı ve güvenilir bir inanç sistemine sahip olabilir. Toplumsal ve dinî otoritelerin söylemleri, mutlak doğruluk taşıyan kanıtlar olarak alınmamalıdır. Her iddia, aklın ve etik sorumluluğun süzgecinden geçirilerek değerlendirilmelidir.

3. SONUÇ

Clifford'un inanç ahlâkı üzerine ortaya koyduğu etik ilkelerin, sadece felsefî bir tartışma olmanın ötesinde, günümüzün bilgi ve iletişim çağında da önemli olduğunu söyleyebiliriz. Clifford'un, bireylerin yeterli kanıt olmadan inanç geliştirmesini eleştirirken çizdiği ahlâkî çerçeve, günümüzde bireysel ve toplumsal riskleri azaltma, eleştirel düşünme kültürünü güçlendirme anlamında bizlere güçlü bir dayanak sunmaktadır. Geleneksel otorite, dinî miras ve toplumsal hafıza gibi unsurlar, sürekli sorgulamanın ve titiz araştırmanın olmadığı durumlarda, bireyleri kolayca yanıltıp yanlış inançların yaygınlaşmasına zemin hazırlayabilir. Bununla birlikte Clifford'un uyarıları, dijital medyanın hızla yayılan söylentiler, bilgi kirliliği ve otoritelere koşulsuz güven ortamında daha da değerli hale gelmiştir. Günümüzde sosyal medya, hızlı yargı mekanizmaları ve bilgiye kolay erişim, Clifford'un örneklediği "refleksiyona dayanmayan inanma" ve "dış faktörlere bağlı inanma" biçimlerinin toplumsal zararlara yol açma riskini artırmaktadır. Bu bağlamda, eleştirel düşüncenin, kanıt temelli yaklaşımın ve etik sorgulamanın toplumsal refah ve güven ortamı için temel ilkeler olarak benimsenmesi gerekmektedir. Otoriteye ve geleneğe saygı duymakla birlikte, her inancı aklın filtresinden

geçirme sorumluluğumuzun bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Gelenek, inanç ve bilimsel bilgi, ancak sorgulandığı, test edildiği ve gerekçelendirildiği ölçüde topluma katkı sağlayabilir. Sonuç olarak, Clifford'un inanç ahlâkı yaklaşımı, bireyi ve toplumu sadece yanlış sonuçlara götüren inançlar karşısında değil, aynı zamanda inançların oluşum süreçlerinde gösterilecek özensizlik karşısında da uyarır. Doğru bilgiye, güvenli toplumsal ilişkilere ve etik bir yaşam biçimine erişmek isteyen birey için her iddianın ve inancın titizlikle, kanıta dayalı olarak sorgulanması zaruridir. İnsanlığın ortak manevî mirasının korunması ve geliştirilmesi ise, ancak bu etik farkındalığın hayatın her alanına taşınmasıyla mümkündür. Clifford'un yaklaşımını rehber edinerek, hem bireysel hem de toplumsal ölçekte daha sorumlu, daha bilinçli ve daha adil bir inanç kültürü inşa etmemiz mümkündür.

KAYNAKÇA

- Blackstone, W. T. (2005). *Dinsel bilgi sorunu* (Tuncay İmamoğlu, Çev.), Ataç Yayınları.
Cevizci, A. (2005). *Felsefe sözlüğü*. Paradigma Yayıncılık.
Clifford, W. K. (1879). *Lectures and essays*. Macmillan and Co.
İmamoğlu, T., Yazoğlu, R., & Başçı, V. (2021). *Din felsefesi* (6. baskı). Eser Yayınları.
Mengüşoğlu, T. (2015). *İnsan felsefesi*. Doğu Batı Yayınları.

BİLİŞİM ÇAĞINDA ÜTOPYA VE YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİLERİYLE GELEN TEHDİTLER

Nesibe KANTAR

Kırşehir Ahi Evran University, Institute of Science and Arts, Department of Philosophy, Kırşehir
ORCID: 0000-0003-3179-2314

ÖZET

Güçlü teknolojik ya da bilimsel gelişmeler geçmişin felsefi, sosyal, kültürel birikimiyle şimdi ve geleceği etki altına alma, şekillendirme potansiyeline sahiptirler. Kimi zaman da güçlü öngörüler, ideolojiler amaçlarını gerçekleştirmek adına geleceği şekillendirecek düşünsel tasarımlarda bulunurlar. Zira ütopyaların doğasında politik, toplumsal bir düzen kurma gayesi vardır. İdeal toplum tasarımlarını ortaya koyabilmek adına ütopyalar, mevcut durumun olumsuzluklarını iyileştirmek, daha iyi bir yaşam formu elde etme veya toplulukların amaçlarına hizmet eden yeni toplum modellerini üretmek için ortaya konulan formlardır. Birçok bilim ve çalışma alanı gibi felsefi temellere sahip olan ütopya Düşünce tarihi kadar eskidir. Kavramsal olarak kullanımı batıda 16. Yüzyıllara dayanan Ütopyalar (Utopia) düşünüldükleri dönemlerin ve kendilerinden önceki dönemlerin problemlerini çözerek daha iyi bir hayat formunun arayışına referans veren olgulardır. Ütopyanın kavram olarak kullanımının ötesinde bir düşünce olarak felsefe tarihindeki kökenlerine antikçağda, Platonun eserlerinde rastlamaktayız. İlk yazılı ütopya temsili olarak Platon, ideal devleti insanları üç sınıflara ayırarak tasarlar. İnsanlar hangi sınıfa ait olurlarsa olsunlar belirli erdemlere sahiptirler. Platon'un ütopyasında ideal toplum yapısı erdemlere dayalı bir sistem olarak tasarlanmıştır. Bilişim devrimi ile teknoloji hayatımızın her alanına daha fazla entegre oldukça bireysel ve toplumsal yaşam formlarında ciddi değişikliklere neden olmuştur. Yeni teknolojik gelişmeler, insan yaşamına sağladığı fırsatlarla yeni ütopyalar oluştururken, insanlık için tehditlerinden dolayı distopik tartışmaları da gündeme getirmektedir. Bu çalışma, bilişim teknolojilerinin inşa ettiği yeni çağda yapay zekâ teknolojileri gibi araçların insanlığın gelecek vizyonunu nasıl etkileyeceğine dair felsefi bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır. Antik çağdan, rönesansa, modern dönemden günümüze kadar gelen ütopya düşüncesinin evrimi üzerinden, bilişim çağının ütöpik konu ve kavramlarına dair genel bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu çalışmada bilişim teknoloji dünyasına dair distopik düşüncelere yer verilerek insanın ve toplumun geleceğine yönelik yeni ideal tasarımlar birey, etik ve toplum bağlamında felsefi olarak sorgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ütopya, Felsefe, Distopya, Yapay zekâ, Bilişim teknolojileri

UTOPIA IN THE INFORMATION AGE AND THREATS FROM ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES

ABSTRACT

Powerful technological or scientific developments, drawing on the philosophical, social, and cultural heritage of the past, have the potential to influence and shape the present and the future. Sometimes, powerful predictions and ideologies create intellectual designs that will shape the future to achieve their goals. Utopias inherently aim to establish a political and social order. Utopias are forms developed to ameliorate the negative aspects of the current situation, achieve a better life form, or create new social models that serve the goals of communities. Like many fields of science and study, utopia has a philosophical basis and is as old as the history of thought itself. Utopias, whose conceptual use dates back to the 16th century in the West, are phenomena that reference the search for a better life form by solving the problems of the era in which they were conceived and those of preceding eras. Beyond its conceptual use, utopia's roots in the history of philosophy can be found in the works of Plato in antiquity. As the first written representation of utopia, Plato envisions the ideal state by dividing people into three classes. People possess certain virtues, regardless of their class. In Plato's utopia, the ideal social structure is designed as a system based on virtues. As technology has become increasingly integrated into every aspect of our lives with the information revolution, it has caused significant changes in individual and social life forms. While new technological developments create new utopias with the opportunities they provide for human life, they also raise dystopian debates due to the threats they pose to humanity. This study aims to offer a philosophical assessment of how tools such as artificial intelligence technologies will impact humanity's vision of the future in the new age created by information technologies. Through the evolution of utopian thought from antiquity, the Renaissance, and the modern era to the present, it aims to provide a general framework for the utopian themes and concepts of the information age. Additionally, in this study, dystopian thoughts about the world of information technology will be included and new ideal designs for the future of humanity and society will be questioned philosophically in the context of individuals, ethics and society.

Keywords:Utopia, Philosophy, Dystopia, Artificial intelligence, Information technologies

GİRİŞ

İnsanoğlunun kusursuz, kolay, düzen içinde yaşama isteği kimilerine göre varoluşsal bir reflekstir. Hatta insanın kendi varlığının ve evrenin anlamını sorgulamasında yatan husus düzenin, sistemin anlaşılmasına yönelik çabası da bu dürtünün tatminine dayanır. İnsanlık tarihi kadar eski olan düzen kurma ve sistem oluşturma çabası mevcudu anlamanın yanı sıra

mevcudun ötesine geçerek kendi arzu ve ideallerine göre yeni bir sistem oluşturma gayretidir. Daha iyi bir dünya mümkün ideali felsefe tarihi içinde çok farklı dönemlerde düşünürler tarafında dile getirilmiştir. Topluluklar mevcudun ötesinde daha iyi bir dünya tasavvurunu ve içinde bulunduğu çağın krizlerini o çağa ait teknik ve bilimsel paradigmlar, olasılıklar içinde çözüm aramışlardır. Bilişim devrimi ile birlikte yeni yaşam formları, yeni alışkanlıklar ve gündelik hayatımıza dair bir çok etik, ontolojik ve epistemolojik sorun tartışılmalaya başlamıştır. Fakat daha iyi bir dünya ve sistem tartışmaları yerini distopik endişelere burakmıştır. Bu çalışmada neden yapay zeka gibi teknolojilerin geleceğe yönelik ümit verici ütopyaadan daha fazla distoptik endişelerin hakim olduğuna dair açıklamalara yer verilecektir. Bunun için öncelikle felsefe tarihi içinde ütopya hakkında açıklamalarda bulunarak çağımız distopya tartışmalarının temellerine odaklanmak gerekecektir.

Ütopya kavramı ve Antik Felsefi Dönem

Ütopya, düşünüldüğü toplumun sorunlarına, kriz ve bunalımlarına idealist çözümler üreten ideal toplum ve daha iyi bir dünyanın imkanına dair geliştirilen reformist gerçekleştirilmesi mümkün olmayan bir düşüncüyü (TDK, 1998, cilt 2; 1542) temsil eder. Ütopya üzerine düşünen filozoflar insan doğasına uygun, kusursuz adil bir düzenin nasıl kurulabileceği üzerine düşünmüş ve ütopyik düşüncenin temelinı atmışlardır. Bu nedenle ütopya kurgusal bir yer adı olmanın ötesinde yeni mükemmel toplum, evren, devlet için her türlü tasarıma karşılık gelen genel bir kavram olmuştur.

İlk defa Thomas More'un 1516 tarihli "Ütopya" adlı eseriyle gündeme gelen Ütopya kavramı; ideal toplum ve düzenin ve bu düzeni mümkün kılacak devlet arayışına referans verir. More'un ütopya terimi ou-topos (olmayan yer), hiçbir yer olarak mevcudun dışında olana atfen kullanılan bir sözcüktür. Zira More ütopyasını, yaşadığı dönemde Hristiyan Avrupa'nın inanca dayalı aklı öteleyen yönetimine karşı çıkış, eleştiri olarak ortaya atmıştır. More, bu hayali ile bütünüyle bir akıl devleti kurgular. Ortak mülkiyete dayalı bir şehir devleti olan bu sistem Hristiyan yönetimlerin ürettiği krizleri çözen yeni bir yapıya sahiptir (AnaBritannica, 2000; 489)

İnşa etmek, tasarlamak eylem ve gayesi içeren bu kavramın kökenleri, Antik Yunan felsefesinde insanlığın mükemmel toplum hayallerinden beslenen özelliğiyle Helenistik çağa kadar dayanır. Bu nedenle ütopyayı düşünsel bir miras olarak değerlendirmek mümkündür. İnsan da ve toplumda düzeni arayan (Platon,2017;20) Platon'un *Devlet* adlı eseri birçok sistem arayışında olan düşünüre ilham olmuştur. Ona göre filozof kralların yönettiği ve her bir bireyin

kendi yeteneğine göre topluma katkı sağladığı, koşulsuz adaletin mümkün olduğu bir şehir devleti insanlık için en iyi sistem olarak düşünülmüştür.

Dönemin şartları içinde Helenistik dönemde de ütopya düşüncesi farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Stoa felsefesinde ütopya dünya vatandaşlığı ve evrensel kardeşlik fikri idealize edilmiştir. Stoa düşüncesinde toplum ve kuralları evrensel akıl ve doğaya uygun yaşam ilkeleri bağlamında tasarlanmıştır. İskender'in geniş imparatorluğunun batı kıyılarında yaşayan halk tasarlanan Ortak İyi prensibi çerçevesinde şekillenen bir siyasal yaşam düşüncesi, tek ve kendine yeter imparatorluğun dünya vatandaşlığı şemsiyesi altında toplanma fikri (Çoban, 2020; 99) bir ütopya olarak kalmıştır. Helenistik dönemde ortaya çıkan ütöpik yaklaşımların, o döneme ait politik krizlere, imparatorluk anlayışının yükselişine bir tepki olacak şekilde de tasarlandığını görmekteyiz.

Ütopya kavramı More ile şekillenmiş olsa da insanlığın daha iyi bir yaşam ve daha adil bir toplum ve düzen arayışının insanlık tarihi kadar eski olduğunu Antik Yunan'dan Helenistik dönemle görmüş olmaktadır. Bu yaklaşım ilerleyen dönemlerdeki toplumsal ve siyasal teorilerin ortaya çıkmasına düşünsel bir zemin sağlamıştır. Bu bağlamda ütopya her ne kadar olmayana atıfta bulunsa da inşa edici potansiyeli ile insanlığın sürekli olarak daha iyiye ulaşma, daha fazla hâkim olma, yönetme, düzen kurma, sistem kurma arzusunun bir yansıması olarak geçmişten günümüze uzanan bir düşünsel etkinliği olmuştur.

Ütopya sadece antik dönemle batı felsefesinde değil aynı zamanda İslam felsefesi ve diğer felsefi dönem ve kültürlerde iyiye olan gayretin bir çabası olmuştur. Örneğin, İslam düşünürü olan Farabi Erdemli Şehrin halkına dair olan *Kitâb Ârâ Ehli'l-Medîneti'l-Fâdila* ; şehrin siyasetine dair ise *es-Siyâsetü'l Medeniyye* eserlerini (Ülken,1993;77) kaleme almıştır. Bu eserler, yönetim ve siyasette bir çeşit ütöpist perspektifin yansıması olarak düşünce tarihinde yerlerini almışlardır.

Ütopyaların konuları ne olursa olsun geleceği şekillendirme arzu ve gayreti içinde olan insan için bir araç olmuşlardır. Keşiflerin hâkim olduğu 15 yy'da ütopyalar, Patrizi'nin hümanist temalı *Mutlu Ülke* (La citta Felice), Campanella'nın özel mülkiyetin yasak olduğu Güneş Ülkesi (La citte de'l solede), Bacon'nun felsefi ve dini konulara yer verdiği Yeni Atlantis (Nove Atlantis) eserleri bulunmaktadır. Sanayi devriminin, bilim ve teknolojinin ağırlık kazandığı 19 yy.'da ise ütopyalar ekonomik yetersizlikler ve deneysel topluluklar hakkındadır. 20. Yüzyılda planlı toplumun olanaklılığı gündeme gelince ütopyalar yerini daha fazla distopya: karşı-ütopya olumsuz-ütopya, (Claeys,2021;156) eserlerine bırakmıştır. Sanayi devriminin üretim odağından insan -makine etkileşimine evrilmesi, insanın teknoloji karşısında nesneleşmesi,

toplumsal, siyasi gelişmelerin giderek daha fazla karanlık, baskı üretmesine yönelik endişeler ve gündeme getirildiği karşı-ütopya eserleri kaleme alınmıştır. Jack London *The Iron Heel*, Huxley'in *Brave New World*, Orwell 1984 karşı ütopyalara (distopyalara) örneklerdir (AnaBritannica, 2000; 489)

Bilişim çağı ve Karşı Ütopya (Distopya)

Tarım toplumu, endüstri toplumu ve sonrasında İkinci dünya savaşı sonrasında bilginin akıllı hesaplamalı teknolojiler aracılığı ile işlenmesinin etkisinde ortaya çıkan yeni sanayi toplumu (Sevinç,2004;109) daha doğru bir ifadesi ile bilişim toplumu ortaya çıkmıştır.

Teknoloji insan hayatını kolaylaştırdığı gibi diğer yandan insanın edinimlerini de etkileyen bir potansiyele sahiptir. Üreten icat eden insan ürettiklerinin etkisinde başkaca fazlara ve formlara evrilerek yaşamsal etkinliklerinde ilerlemiş ya da ürettiklerinin olumsuz etkisiyle yozlaşmıştır. Örneğin, matbaanın icadı eğitim ve modernleşme konusunda birey ve toplumları geliştirdiği gibi kötüye kullanımı ile yanlış bilginin de yayılımını sağlayan bir araç olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı, sırasında sibernetik bilim, bilişim bilimi ve nöro bilim alanında yapılan çalışmalarla bilişim teknolojileri insanın bilişsel etkinliklerinin yerini almaya başlamış ve işsizlik gibi endişelere neden olmuştur.

Ütopyaların distopyaya dönüşerek insanların hayatına her geçen gün daha fazla entegre olan akıllı sistemler kontrolü ve mahremiyetin ihlaline ait teknik imkanlara sahiptir. Sibernetik bilimin veri-işlem ve sonuç döngüsünde geribildirim mekanizması ile uygulandığı alan için döngüsel ve lineer doğrultuda ilerleyen bir kontrol imkânı sağlar. Bu teknik imkân 20. Yy sonrasında gelişen bilişim dünyası teknolojilerinin doğasını oluşturmaktadır. Kontrol sistemlerinin dijital dünya edinimlerine dair verileri izinli/zorunlu olarak toplaması, bu teknolojinin gelecekte insanlık ve toplum için daha iyi bir toplum modelinin oluşmasından daha çok karamsar ve endişe verici olacağını düşünerek distopya eserlerini kaleme almışlardır.

Kontrol ve mahremiyetin ihlaline olanak veren yapay zekâ, arttırılmış gerçeklik, nesnelerin interneti gibi bilişim teknolojileri 'hiçbir yer' ve 'iyi bir yer'i (Claeys, 2021; XIII) inşa etmeye çalışan iyimser ütopyalar yerine 'her yerde' heteropia'larına (Sevinç,2004;146) dönüşmüştür.

Ağ toplumunun teknoloji ile daha fazla gözetlenen, kontrol edilen ve özgür, etik gelişimine olanak sağlamayan bir yapı olacağını ileri süren distopik eserler günümüz krizlerinin çözümsüzlüğü konusunda endişelerini kaleme almışlardır. Örneğin H.G. Wells distopik eserlerinde masal gibi bir hayat yaşamasına rağmen çürütücü bir kentleşmenin olduğu, kentleşmenin büyük bir makine gibi düşünüldüğü sistemde zenginliğin az sayıda kişinin elinde bulundurulması, hastalıkların ortadan kalkmasına rağmen 'haber anlatıcıların' dünyanın dört

bir yanına sahte olanı yaydıkları haberlerle insanların kandırıldığını, demagog ve örgütleyicilerin elinde çaresiz kalacaklarını belirtir. Orwell'ın 1984 isimli eseri ve '1946'da kaleme aldığı 'biz' 'de belirli bir ülke değil artık sanayi devriminin, güç ve teknolojiyi elinde bulunduranların örtük hedeflerini aktarır (Claeys, 2021;167).

Bilişim teknolojilerinin bireysel ve toplumsal yaşamın çeşitli formlarında etkin olması özellikle insanın karar vermesi, tercihte bulunması, mahremiyetinin izinli/zorunlu ihlali, kontrol ve gözetim uygulamalarına imkân veren teknolojiler 20. yüzyıl distopik endişelerini haklı çıkarır mahiyettedir. Karbon ayak izi, küresel ısınma, sera gazı salımı gibi ekoloji konuları yirmi birinci yüzyılın distopik eserlerine konu olmaktadır (Claeys, 2021;385). Örneğin düşünürlerin robot çağının suni bir tabiattan oluşacağını bu sayede insanın hem tabiata hem de kendi tabiatına yabancılaşacağına (alination) dair endişeleri (Şahin,1997; 379) bulunmaktadır.

Sonuç

Gerek ütopya gerekse karşı ütopya mevcut kaleme alındığı yüzyılın perspektifinden insan edimlerini başkaca değerleer üzerinden değerlendirilmesidir. Olumlu-olumsuz saptamalarla birbirinden farklı sonuçlara varsalar dahi neticede ütopya ve distopya insanlık ve geleceği hakkında endişeleri tartışır. Bu durum düşünürün iyi ve kötüye dair değer yargılanının öznel olmasından kaynaklandığı gibi ütopya veya distopyaya konu olan meselenin doğası ile ilişkili olabilmektedir.

Yeni teknolojik gelişmeler, insanın ve toplumun geleceğine yönelik yeni ideal tasarımlardır. Şimdiye etkiledikleri kadar geleceği de etkilemektedir. Fakat fütüristik gelişmeler geçmişin ürünü olarak şimdiyi şekillenmektedir. Bilişim devrimi ile birlikte yapay zekâ dünyasının inşa ettiği şimdi ve gelecek hakkında liberalist ütöplastler insanların, makine ve süper yapay zekaların dünyasında kanunların hâkim olması ile huzurlu olabileceğini (Tegmark, 2019; 214) ifade ederek iyimserlikle karşılamaktadırlar.

Görüldüğü üzere çağımızın en önemli gelişmelerinden olan bilişim devrimi ile teknoloji dünyası sosyal, bireysel ve değerler alanında günümüzü etkilemiştir. Teknolojiye olan güveni, teknik olanın insanlığa kayıtsız şartsız 'iyi' olacağına dair değerlendirmeleri yeniden gözden geçirilmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda bilişim felsefesinde ütopya ve distopyanın inşacı etkisi işsizlik, kontrol, gözetim, insanın nesneleşmesi, verileşmesi, yabancılaşma, ideal toplumun yerini technotophia'ların alması yapay zekâ teknolojileri ile gelen tehditler arasında sıralanmaktadır.

Richard Volkman Yapay zekâ felsefesi ve Güncel Tartışmalar üzerine eserde; Yapay zekanın olası tehditlerine dair insanların işlerinde kendi düşünce yetilerini kullanmak yerine sadece

onlara güvenmeleri durumunda ‘Wells’in Zaman Makinesi’ndeki Elois oluruz. Bizi bir besi ağılındaki domuzlar kadar rahat ettiren makineler tarafından bakılır ve yönetiliriz. Sanırım bu sürecin sonunda bir katliam belirtisi yok ama olması gerekiyor mu? Bazıları bunu bir ütopya olarak hayal edebilir ama bu hâliyle senaryoda durum, bana daha çok Nietzsche’nin “son insan” ile kastettiği şeye benziyor’... (Volkman, 2025; 225) diyerek yapay zekaların distopik senaryosunun insanlığın sonu olabileceği konusunda uyarmaktadır.

KAYNAKÇA

- AnaBritannica. (2000). *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi* (Cilt 21). Ana Yayıncılık / Encyclopedia Britannica Inc.
- Çoban, F. (2020). Stoacı felsefe ve modernite arasında düşünsel bağlar. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 98–109.
- Platon. (2017). *Devlet* (Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz). Say Yayınları.
- Sevinç, A. (2004). *Ütopya: Hayali ahali projesi*. Okyanus Yayınları.
- Şahin, U. (1997). *Tarih felsefesi meseleleri*. Nehir Yayınları.
- Tegmark, M. (2019). *Yaşam 3.0: Yapay zekâ çağında insan olmak* (Çev. Cemal Yıldız). Pegasus Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu. (1998). *Türkçe sözlük* (Cilt 2). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Volkman R (2025). Richard Volkman ile Yapay zeka ve Gelecek, Distopya, Etik Üzerine, (Ed. Nesibe Kantar) İçinde: *Yapay Zekâ Felsefesi ve Güncel Tartışmalar Üzerine*, Nobel Yayıncılık
- Ülken, H. Z. (1993). *Eski Yunan’dan çağdaş düşünceye doğru: İslam felsefesi kaynakları ve etkileri*. Cem Yayınevi.

‘YAPAY ZEKÂ VE DİN’ İLİŞKİSİNİN FELSEFİ TEMELLERİ**Nesibe KANTAR**

Kırşehir Ahi Evran University, Institute of Science and Arts, Department of Philosophy, Kırşehir

ORCID: 0000-0003-3179-2314**ÖZET**

Akıllı hesaplamalı teknolojiler insan bilişsel edinimlerini kolaylaştırmak amacıyla geliştirilmiş olsa da zaman içinde gündelik yaşantıda insandan daha fazla sorumluluk alır, karar verici olarak rol üstlenir hale getirilmişlerdir. Özellikle insan iş gücünün maddi zorluklarını ortadan kaldırmak adına istihdamda şirket ve kurumlar yapay zekâ teknolojilerini tercih etmeye başlamışlardır. İnsanın bilgi ve malumata dayalı etkinlikleri yazılım temelli makine teknolojilerinin gelişimi ile hayatın her alanına entegre oldukça inanç ve değer alanlarında da yapay zekâ teknolojileri tercih edilir olmuştur. İnterdisipliner doğaya sahip olan yapay zekâ sağlıktan, ekonomiye, eğitimden inanç alanlarına kadar geniş bir kullanım ağına sahip olan teknoloji metafizik alana yönelik edinimlerimizi de şekillendirmiş, etkisi altına almıştır. Bu nedenle güncel yapay zekâ uygulamalarının dinî yaşantıya olumlu ve olumsuz etkilerini doğru bir şekilde değerlendirebilmek için teknoloji-insan ve din arasındaki ilişki yatay- dikey eksenleri ve orijinleri ile analiz edilerek soruşturulmalıdır. Yapay zekâ ile insanın doğasına ilişkin tartışmalar, insanın karar vermesi ve sorumluluğu konuları yapay zekâ felsefesinin konusu olduğu kadar teolojinin de konusu olmalıdır. Nitekim çağımızın değişim ve dönüşüm aracı olarak değerlendirebileceğimiz yapay zekâ, insan yaşamını ve onun değerler alanına dair olguları post-hümanist ya da postmodernist (Alıcı,2023;142) yaklaşımlarla etkilemektedir. Yeryüzünde Allah’ın halifesi olan, adaleti ve iyiliğin sürdürebilirliğini sağlayan fail ve sorumlu varlık olan insan yapay zekâ teknolojisi karşısında nesne insan formuna evrilmektedir. İnsan eylemselliği, yapay zekâ teknolojilerinin dini uygulamalar ve fetva, bilinç ve ruh kavramları, dini ahlak ve yapay zekâ etiği uygulamaları gibi din ve yapay zekâ teknolojisi arasındaki temel konulara bu bildiride dikkat çekilmektedir. Ayrıca yapay zekâ ve din arasındaki ilişkinin felsefi temellerine ışık tutulmakta, din-yapay zeka ilişkisinin felsefi temelleri ortaya konulmaktadır.

Keywords: Philosophy of artificial intelligence, theology, ethics, religion, philosophy**PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN
ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND RELIGION****ABSTRACT**

Although intelligent computational technologies were developed to facilitate human cognitive achievements, over time, they have become increasingly responsible and decision-making in daily life. Companies and institutions have begun to favor artificial intelligence technologies, particularly in employment, to address the financial hardships faced by the human workforce.

As human activities based on knowledge and information have become integrated into every aspect of life with the development of software-based machine technologies, artificial intelligence technologies have also become preferred in the areas of faith and values. Artificial intelligence, with its interdisciplinary nature, has a wide range of applications, from health and economics to education and faith. This technology has also shaped and influenced our metaphysical understanding. Therefore, to accurately assess the positive and negative impacts of current AI applications on religious life, the relationship between technology, humans, and religion should be analyzed and investigated along its horizontal and vertical axes and origins. Discussions regarding human nature, human decision-making, and responsibility, along with artificial intelligence, should be a subject of theology as well as the philosophy of artificial intelligence. Indeed, artificial intelligence, which we can consider as a tool of change and transformation in our age, is influencing human life and its values through posthumanist approaches. Humans, the agent and responsible beings who ensure justice and the sustainability of goodness, are evolving into the form of objects in the face of artificial intelligence technology. This paper highlights fundamental issues between religion and artificial intelligence technology, such as human agency, the religious applications and fatwas of artificial intelligence technologies, the concepts of consciousness and the soul, and the applications of religious morality and artificial intelligence ethics. Furthermore, it sheds light on the philosophical foundations of the relationship between artificial intelligence and religion, and it reveals the philosophical foundations of the religion-artificial intelligence relationship.

Keywords: Philosophy of artificial intelligence, theology, ethics, religion, philosophy

GİRİŞ

Yapay zeka nedir ya da ne değildir? Teorik ve uygulamalı bilimler dahil olmak üzere güncel yaşamın neredeyse tüm safhalarında birçok kişinin merak ettiği bir sorudur. Din, bilim ve teknoloji arasındaki ilişkiyi inceleyen bu yeni soruşturma alanı transhümanizm, posthümanizm ve yeni dini hareketlerin gündeme getirdiği sorularla da ilgilenmektedir.

Dini bilgiye erişim için bir araç olarak yapay zeka mı? ya da dini akidevi veya ibadetlerde bir rehber olarak veya karar verici bir yapay zeka mı? ya da fetva sorulan bir yapay zeka mı? dini yaşam konusunda yapay zekanın niteliği veya sınırları ne olacaktır? Yapay zeka insanların inançlarını, dini kanaatlerini nasıl etkileyecektir? Dinlerin yapay zeka konusunda tepkileri ne olmalıdır? Din adamları onları reddetme, benimseme ve uyarılma konularında nasıl, neye göre hareket etmeli ve ne tür bir bakış geliştirmelidir?

Kadim dinler yaratılışı nasıl tanımlıyorlar ve yaratılış konusunda insana benzerlik açısından yapay zekayı nasıl konumlandırıyorlar? dini inanca sahip olan biri ile seküler yahut ateistlerin ‘yapay zeka ve evrim’ konusunda düşünceleri nelerdir? (Baloğlu, 2023; 21) Günün birinde super zeki yapay zekalar gerçekleştiğinde dinlerin bu teknolojiye bakış açısı ne olurdu? Bütün bu sorular yapay zeka teknoloji ve uygulamaları ile dinin kesiştiği noktada ortaya çıkan tartışmaları meselelerdir.

Yapay zeka ve din mahiyetine dair tartışmalar

Yapay zekâ (YZ), akıllı hesaplamalı teknolojileri temsilen kullanılan bilişim teknoloji dünyasının bir üyesidir. Öğrenme, muhakeme, problem çözme, algılama ve karar verme gibi insan bilişsel etkinliklerinin yerine getirme yeteneğinin yazılım ve donanım aracılığı ile modellenmesidir. Yapay zeka makinelerin çeşitli sensörler aracılığı ile çevreyi algılamaları, insan benzeri öğrenme ve zekâ simülasyonları yöntem ve yazılımları ile önceden tanımlanmış hedeflere ulaşmayı amaçlayan bilgisayar bilimi araştırma alanı olarak da tanımlanır (Kantar,2025;249)

Din salt inançlardan oluşan bir sistem gibi görünse de hiçbir din sadece inanışlardan oluşmamaktadır. Nitekim her dinin kendine ait ibadetleri, eylemselliği bulunmaktadır. Bu nedenle din bir amaca yönelik eylem, ibadet, kurallardan oluşmaktadır. Bu nedenle insan yaptığı her eylemden, aldığı kararlardan ve dahası bilişisel faaliyetlerinin sonuçlarından yapay zekadan da farklı olarak sorumlu bir varlıktır. Dinin insanı eylemlerinden sorumlu tutması ve yapay zekanın eylemlerinden sorumlu tutulması din ve yapay zeka konularının orjininde ortaya çıkan önemli bir konudur.Yapay zeka insanda karar verme, düşünme, idrak etme gibi sorumlulukları üstlenirken din olgusu insanın özgür ve hesapverir bir varlık olarak eylemlerinden birinici derecede insanı sorumlu tutar ve eylerinin yükümlülüğünü üstlenmesini beklemektedir.Bu hususun, insanın amaçsallığı ve teknolojinin amaçsallığı ve eylemsellikleri, sorumlulukları konularında yeni tartışmalar başlattığını görmekteyiz.

Din ve yapay zekanın birbirinden ilişkisiz konular olduğu savı

Din ve yapay zeka genellikle birbirinden ilgisiz alanlar olarak algılanır. Din ve yapay zekanın ilişkisiz olduğunu ve bu tartışmaların insanlık için bir fayda getirmeyeceğini savunan kimselerin bu yargıya genellikle sahip oldukları din anlayışından vardıklarını görmekteyiz. Bu gibi yaklaşımlara sahip olan insanlar dini tamamen mantıksız, tutarsız ve öznel bir alan olarak kabul etmektedirler. Doğru bir din anlayışının yapay zeka ve din arasındaki ilişkisel tartışmaları derinlemesine kavramalarına Tanrı, insan, varlık ve ibadet gibi kavramları doğru bir şekilde değerlendirilmesinde araç olacağı düşünülmektedir. Nitekim, çeşitli ritüeller, inançlar,

gelenekler, yasa ve kurallardan oluşan insanlık tarihi kadar eski olan din, elbette teknolojik bir araç olan yapay zekâdan mahiyet ve amaç bakımından epistemolojik ve ontolojik olarak varoluşsallıklarıyla birbirinden farklıdır. Fakat bu farklılık birbirinden iki ayrı mahiyet ve doğaya sahip olan şeylerin tartışılmasına engel teşkil etmemektedir. Felsefe tarihi bunun örnekleri ile doludur; biyoloji felsefesi, teknoloji felsefesi vb.

Yapay zekânın (YZ) hızlı gelişimi, insanlığın fiziksel yaşantısını, alışkanlıklarını etkilediği gibi fizik ötesi konularda varoluşsal, ölüm, inançlar gibi konular hakkında yeni tartışmalara neden olmuştur. Bu durum YZ'nın dinî düşünceyi etkileri ve dinin YZ karşısındaki duruşunu gündeme getirmiştir. Özellikle etik değerler, yaratılış, insan doğası, ölüm ve ölümsüzlük, hastalıkların tedavisi gibi konularda oldukça tartışmaları alanlar oluşturan yapay zekâ teknolojileri ve uygulamaları ile din sahasında ciddi tartışmalar başlatmıştır.

Din alanı Tanrının yaratması ile kadim bir yapıyı, teknoloji mevcut dünyaya ve insanın doğasına müdahaleyle birlikte onu dönüştürme çabasını temsil etmektedir. 20. yüzyılla birlikte bilginin teknoloji ile işlenmesi, algoritmalarla modellenmesi yapay zekâ ile aşkın olan ve fiziksel olanın sınırında tüm bilgi türlerinde bilginin üretilmesi biçimi ve elde edilenler üzerinden yürütülen anlam arayışı yeni sorular doğurmuştur. Dinin merkezinde olan konu ve kavramlar örneğin "yaratma", "karar verme", "ahlaki değer üretme" gibi eylemler yapay zekanın da uygulama alanlarının konusu olmuş teknik ve maneviyatla ilgili olan bu iki farklı konu kesişmiştir. Dahası yapay zekâ ve din konuları birbiri ile çatışmış bu durum da değişim ve dönüşüme zemin hazırlamıştır. İnsan benzeri bilişsel edinimlere sahip olan yapay zekâ sistemlerinin öğrenme imkânı, insan benzeri karar alma becerileri ahlak, inanç, zihin, bilinç, irade özgürlüğü, ibadet gibi kavramları, felsefi ve teolojik tartışmalara açmıştır.

Din felsefesi ve yapay zekânın sunduğu yeni paradigmlar arasındaki kesişim noktaları maddi ve manevi olan bu iki alanın karşılıklı etkileşimi insan olmanın anlamını, ruhun doğasını ve ilahi olanla ilişkimizi yeniden düşünme, anlama ve anlamlandırma imkânı vermektedir. Bu nedenle yapay zekâ ve din konularını birlikte düşünmek çağın gelişmelerini de fark etmek açısından oldukça önemlidir.

Yapay zekânın insanın varoluşsallığına, epistemolojik edinimlerine ve etik davranış, durumları ile insanlık için ne gibi gelecek hazırladığı merak edilen konular arasındadır. Yapay zekanın insanlık için teklif ettiği inanç ve ideolojiler din perspektifinden ele alındığında çeşitli tartışmalar doğurmaktadır. Örneğin Yapay zeka ile gelen transhumanist, post-hümanist yaklaşımlar din ve yapay zekanın kesiştiği noktada ortaya çıkan sorunlardır.

Yapay zeka, din ve yeni yaklaşımlar: Transhumanizm, Post humanizm

Din, kaynağı Tanrı olan insanın yaratılığı ile ilgili olarak kadim bir geçmişe sahipken günümüz hali ile yapay zeka, yakın geçmişe insan eli ile geliştirilen teknolojik bir araçtır. Aynı zamanda yapay zeka insan nedir? Zeka nedir? sorusunu anlamaya yönelik yeni materyalist bir yaklaşımdır.

Yapay zekanın sadece görsel-işitsel becerileri olan öğrenen makine değil, bunun çok ötesinde bir varlık olacağını süren görüşler bulunmaktadır. Bilişim dünyasında özellikle yapay zekanın eentegreee sistemlerle gelecekte kazanacağı kabiliyetlerine odaklanan bu düşüncelere göre teknoloji bilgi işlem gücü üstel hızda ilerleyecek ve artarak ultra güçlü bir yapay zekalar üretilecektir. İnsanlığın bu ilerlemeyle zeka patlamalarının yaşanacağı ‘teknolojik "tekillik/singularity" ile karşı karşıya kalacağını ifade ederler. Bilim kurgu yazarı olan Vinge, tekilliğin gerçekleşmesinde dört olası senaryodan bahseder: duyarlı yapay zeka; duyarlı yapay zeka ağları; süper zeki olmak için insanlar ve makinelerin birleşmesi; veya insan zekasının tekillik noktasına kadar geliştirilmesi (Vinge, 2013; 366). Burada kadar geldiğimiz noktada din yapay zekanın insan doğasına, yaşamın ve değerlerin doğasına müdahale eden teknolojiyi eleştirdiğini görmekteyiz.

İnsan hayatını kolaylaştırmak için geliştirilen yapay zekalar gelecekte kendi kaynak kodlarını yazarak insan müdahalesi olmaksızın kendilerini ve insan yaşamını kontrol edebilecekler. Bu ise insan tarafından belirlenmiş yaşamın kontrolden çıkması, değerlerin, inanç ve geleneklerin yok olması anlamına gelecektir. Nitekim bu Tanrının yeryüzünde halifesi olan insanlık için bir son anlamına gelmektedir.

Örneğin yapay zekanın temellerinden olan sibernetik bilimin kurucusu olan Norbert Wiener ‘kendi kendine’ olan makinelere karşı insanlığı uyarmaktadır. Ona göre rüzgarın üzerine oturmuş bir cadının insanlığa ne getireceği sürpriz değildir. Ayrıca Wiener, insanlık geleceğin dünyasında robot kölelerin hizmetleri ile dinlediği bir yüzyılda değil tam aksine, geçmiş dönemlerde görülmemiş zorlukta ve sıkıntıda meşakkatli savaş içinde kendini bulacaktır (Wiener, 1990; 69). O’na göre yapay zeka gibi teknolojiler ahlaki ve etik kural ve tasarımlarla kontrol edilmesi, sınırlandırılması gereken toplumu şekillendiren ve değiştiren teknolojilerdir. Bu tür uyarılar, Tanrının yeryüzünde halifesi olan insanın karşılaçağı ciddi varoluşsal tehditlerdir. Bu nedenle din, yapay zeka gibi teknolojileri anlama ve olası tehditleri karşısında reflekslerini ortaya koymayı kendine görev olarak kabul etmektedir.

Örneğin din felsefesi, seküler olmanın ötesinde din karşıtı ve bir teknoloji-ideoloji-inanış hareketi olan Transhumanizmi ciddi şekilde eleştirmektedir. Yapay zekâ teknolojilerini,

transhümanist ideallerin bir aracı olduğunu ifade ederek din ve insanlık için yapay zekayı bir tehdit olarak görenler hiç de azımsanmayacak kadar çoktur. İnsan genetiğinin ölümsüzlük ideali karşısında değiştirmek, Tanrı'nın suretinde yaratılmış olma arzusu dinî çevreler tarafından bunun insanın haddini aşması ve Tanrı'nın yerine geçmeye çabası olarak değerlendirilmektedir. yapay zekâyı bir yaşam modeli ve ideolojik bir araca dönüştürenlerin hem dinsel söylemlerle beslenmesi hem de hem de dinsel değerleri aşağılaması değerlerin kötüye kullanımı olduğunu ifade etmektedirler.

Yapay zeka ile birlikte transhümanist ya da posthümanist yaklaşımlar mevcut insan türünün sonun geldiğini, çeşitli hastalıkların kalıcı çözümü için genetiğinin değiştirilmesi veya yapay zeka uygulamaları ile çalışan aparatlarla insanın ömrünün uzatılması veya ölümsüz olmasının mümkün olduğunu bu haliyle ölümsüz insanın bir homo deus olacağı ve yeryüzünün cennete dönüşmesinin mümkün olacağına inanılmaktadır (Acar,2023;397). Bir Tanrı olma fikri (Singler,2024) olarak düşünülen posthumanist yaklaşımın eleştirildiği konu da budur; haddi aşmak.

Din insanı sahip olduğu akıl ve yüklendiği sorumluluk nedeniyle cansız ve hayvan, bitki gibi varlıklardan üstte görerek onu merkeze alır. Bunu yaparken onlara insana dilediği gibi davranma rahatlığını da vermez. Teknoloji merkezli gelişmelerle birlikte insan-sonrası yani posthümanizm düşünceleri insanı merkezden alır ve varlık hiyerarşisini farklı konumlandırır. Bu nedenle din ve posthümanist yaklaşımları çakışmaktadır.

SONUÇ

Bilişim teknolojilerinin insan yaşamında birçok konuda konfor sağladığı, ticari faaliyetlerde üretimin artması ve pazarlanması gibi konularda ekonomik fayda getirdiği tartışmasız konulardır. Bir unsur teknik açıdan tam bir pragmatik fayda sağlasa da bu onu insanlık için koşulsuz iyi yapmadığı bilinen bir gerçektir. Felsefe insan ve insanlık için en yüksek iyiyi soruşturan, bilgelik alanıdır. Bu nedenle pragmatik ve değer alanlarındaki iyilikleri birbirinden ayırmaksızın bir'sey'in iyi ya da kötü olduğunun sonucuna yapay zekâ ve din felsefesi birlikte karar vermelidir. Çünkü insan materyalist bir varlık alanının konusu olamayacak derecede farklı özelliklere de sahiptir. Dinin yapay zekayı, yapay zekanın din alanlarını sınırlılıklarına riayet etmesi ve insanın bütüncül faydası üzerinden konuları ele alması gerekmektedir.

Yapay zekâ ve din ilişkisi çağımıza yeni sorular getirmektedir; Yapay zekâ bir din yaratabilir mi?

Yapay zekanın din aracılığıyla insanları manipüle etme yeteneği var mıdır? Yapay zekâ yeni bir din meydana getirebilir mi? Din ve teknoloji arasında sınırlar ne olmalı? Yapay Zekânın

İlahlaşması mı? Posthümanizm ve Teknolojik mesihçilik nedir ve mümkün müdür? Dinî Kurumların ibadethanelerde yapay zekâ kullanımı nasıl olmalı? Olmalı mı? Yapay zekâyı dini öğretmek anlamlı mıdır?

Yapay zekâ teknolojilerinin dinî düşünce, etik veya ahlak, dini pratikler üzerindeki etkilerini felsefi, teolojik ve etik bir çerçevede incelemek bilişim çağında bir tercih değil zorunluluk olmuştur. Zira teknoloji kamusal ve gündelik yaşantımızın bütün safhalarında aktif rol almaya ve insan yerine kararlar alma durumundadır. Yapay zekânın dini konularda ürettiği sonuçlar ya da din adamlarının YZ ile etkileşiminden dolayı ortaya çıkan belirli uygulamalar yapay zekâ ve din ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. Örneğin dua uygulamaları, Budist Robot Rahip Mindar gibi teomorfik robotlar (Şahin,2024:359), sosyal medyanın din ve dini olan üzerindeki etkileri, algoritmaların dini topluluklar üzerindeki etkileri vd (Acar, 2023;390). Yapay zekâ ve din konusunun felsefi açısından soruşturulması bu iki kavramının ilişkisini ve sınırlılıklarını doğru bir şekilde anlamak bakımından önemli olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, A. K. (2023). Din ve Teknoloji Etkileşiminde Yapay Zekâ ve Transhümanizm'e Yaklaşımlar. Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 10(1), 380-406.
<https://doi.org/10.17859/pauifd.1267034>
- Alıcı, M (2023) Sanal İletkenlik: Dijital Dinin Dinamik Akış (Fluxus QO) ve Akışkanlık (Fluidity) Kavramları, İçinde: Din, Hukuk ve Teknoloji, DİB yayınları
- Baloğlu, AB (2023) Teknoloji ile yüzleşme: Teknolojik Hipnotizmden Teknolojik Nihilizme Sürükleniş, İçinde: Din, Hukuk ve Teknoloji, DİB yayınları
- Kantar, N (2025) Yapay zekâ ve felsefe: Mitoloji ve Yapay zekâ Felsefesinin doğuşu, (Ed. Nesibe Kantar) Yapay zeka felsefesi Üzerine Güncel Tartışmalar, 249-272, Nobel yayıncılık
- Singler, B. (2024). Religion and Artificial Intelligence: An Introduction (1st ed.). Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781003256113>
- Şahin, M (2024) Dini Bağlamda Robot Kullanımı: Budist Robot Rahip Mindar Örneği Üzerinden Tutumların Niteliksel Analizi. *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 24/3, 359-385.
- Vinge, V. (2013). 'Technological Singularity', in More, M. and Vita-More, N. (eds), The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future, 365–75. Malden, MA: John Wiley & Sons.
- Wiener N. (1990). *God & Golem, Inc.: A Comment on Certain Points Where Cybernetics Impinges on Religion*. 7th repr. ed. Cambridge, Massachusetts, The MIT Press Massachusetts Institute of Technology.

EDEBİ ZAMAN VE MEKÂNIN DEĞİŞEN SINIRLARI: MATT HAIG'İN ROMANINDA BÜYÜLÜ GERÇEKÇİLİK BAĞLAMI

Aygun HEYDAROVA

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Edebiyat Bölümü, Bakü, Azerbaycan

ORCID ID: 0000-0002-2517-9145

ÖZET

Büyülü gerçekçilik, 20. yüzyılda ortaya çıkan ve gerçeklik ile fantastiği kesintisiz bir biçimde harmanlayan edebi bir tekniktir. Bu üslupta olağanüstü olaylar günlük yaşamın sıradan bir parçası olarak sunulur ve okuyucu tarafından şaşkınlık uyandırmadan kabul edilir. Matt Haig'in *Gece Yarısı Kütüphanesi* adlı romanı, bu estetik anlayışın çağdaş bir örneğini teşkil etmektedir. Bu çalışmanın amacı, romanda zaman ve mekân kavramlarının büyüülü gerçekçilik çerçevesinde nasıl yeniden yapılandırıldığını ve bu dönüşümlerin insan psikolojisi ile bireysel seçimlere nasıl yansıdığını incelemektir. Çalışmanın temel materyalini Matt Haig'in *Gece Yarısı Kütüphanesi* adlı romanı oluşturmaktadır. Araştırmada karşılaştırmalı edebiyat, yapısal analiz ve poetik çözümleme yöntemlerinden yararlanılmıştır. Kuramsal çerçeve, T.Todorov'un fantastik kuramı, M.Bontempelli'nin büyüülü gerçekçilik anlayışı ve M.F.Arargüç'ün bu alandaki çağdaş yaklaşımları üzerine kurulmuştur. Romanda zaman, klasik kronolojik akıştan uzaklaşarak esnek ve çok katmanlı bir yapıya bürünmektedir. Zaman, başkahraman Nora Seed'in farklı seçimler yaparak yaşayabileceği alternatif yaşamlar aracılığıyla yeniden kurgulanır. Mekân ise yalnızca fiziksel düzlemde değil, aynı zamanda metafizik bir boyutta da sunulmaktadır. *Gece Yarısı Kütüphanesi*, hem gerçekliğin ötesinde var olan hem de bireyin iç dünyasını yansıtan bir mekân olarak karşımıza çıkar. Her kitap, yeni bir zaman ve mekân katmanına geçiş işlevi görür. Bu zaman ve mekân yapısının bozulması, romanı büyüülü gerçekçiliğin poetikasına yaklaştırır. Fantastik ile büyüülü gerçekçilik arasındaki farklar, roman bağlamında açık biçimde ortaya konulmaktadır. *Gece Yarısı Kütüphanesi* romanında büyüülü unsurlar, okuyucuya sıradan bir gerçeklik olarak sunulmakta ve başkahramanın yaşadığı doğaüstü deneyimler, onun manevi ve psikolojik dönüşümünün bir parçası hâline gelmektedir. Roman, klasik zaman ve mekân sınırlarını aşarak okuyucuyu hayatın muhtemel senaryoları üzerine düşünmeye sevk eder. Bu yönüyle Matt Haig'in eseri, büyüülü gerçekçiliğin felsefi ve psikolojik potansiyelini yansıtan çağdaş bir edebî örnek olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Büyülü gerçekçilik, fantastik, zaman ve mekân, Matt Haig, *Gece Yarısı Kütüphanesi*

THE SHIFTING BOUNDARIES OF LITERARY TIME AND SPACE: THE CONTEXT OF MAGICAL REALISM IN MATT HAIG'S NOVEL

ABSTRACT

Magical realism is a literary technique that emerged in the 20th century, characterized by a seamless fusion of reality and fantasy. In this style, extraordinary events are presented as an ordinary part of daily life and are accepted by the reader without surprise. Matt Haig's novel *The Midnight Library* serves as a contemporary example of this aesthetic concept. The aim of this study is to examine how the notions of time and space are reconstructed within the framework of magical realism in the novel, and how these transformations reflect human psychology and individual choices. The primary material of the study is Matt Haig's *The Midnight Library*. The research employs methods of comparative literature, structural analysis, and poetic interpretation. The theoretical framework is based on T. Todorov's classification of the fantastic, M. Bontempelli's concept of magical realism, and M. F. Arargüç's contemporary approaches to the field. In the novel, time diverges from classical chronological flow and takes on a flexible, multivariate form. Time is reimaged through the protagonist, Nora Seed's, experience of alternate lives that could have resulted from different choices. Space is depicted not only on a physical level but also on a metaphysical plane—*The Midnight Library* represents a realm that exists beyond reality while simultaneously reflecting the inner world of the individual. Each book serves as a portal to a different temporal and spatial dimension. This disruption of conventional time-space structure aligns the novel with the poetics of magical realism. The distinction between the fantastic and magical realism becomes clearly evident within the context of the novel. In *The Midnight Library*, magical elements are presented as part of ordinary reality, and the protagonist's supernatural experiences are portrayed as integral to her spiritual and psychological transformation. By transcending the traditional boundaries of time and space, the novel invites readers to contemplate the various scenarios life might offer. Thus, Matt Haig's work emerges as a contemporary literary example that articulates the philosophical and psychological potential of magical realism.

Keywords: Magical realism, the fantastic, time and space, Matt Haig, *The Midnight Library*

**QƏRBİ AZƏRBAYCANDAN QOVULMUŞLARIN ƏDƏBİYYATI:
MAHİRƏ NAĞIQIZININ DƏRƏLƏYƏZ MOTİVLƏRİNDƏ HƏSRƏTİN ANA
FƏRYADLARI**

Doç.Dr. ƏBÜLFƏZ ƏZİMLİ

ORCID: 0009-0001-1327-3425

Google Akademik, Dünya Sülh Səfiri

Naxçıvan Dövlət Universiteti-Tarix-Filologiya Bölümü; Naxçıvan Müəllimlər
İnstitutu-Azərbaycan Dili və Ədəbiyyat Kafedrası, Azərbaycan.

ÖZƏT

“Dərələyəz- ağır eldi”. Şairə Mahirə Nağıqızının sözləri- həsrətin baş dağıdır. Başdaşılarında yazılan yazılar kimidir- bütün dərələyəz yurd-yuvaları, məkanları məzar yerləri kimi hüznü və ələmlidir.

Dərələyəz, həsrətin nazı. Nazın həsrəti: “Sinəmdə oxum Vətən”. Dərdini söyləyəcək bir sakini də yoxdur. Məzar evlərinin halından xəbərsiz olan övladların, məxsusən daha dərinlərə gedən Ana dərdlərinin bayatısıdır. Ana laylaları sinədə oyuq açan ox kimidir:

Nazlı anaların dərdləri, nisgilləri beşik kimi yırğalanar.

Həsrət çəkən elin və onun sakinlərinin dərdi dağdan ağırdır. Anaların simasında Dərələyəz Nağıllı, dastanlı, laylalı eldi. Bu ağırlığın hikmətindəndir ki, şairə Mahirə Nağıqızının hər bəndində və tam olan hər laylasında Məkanın bağırı eşilir- dərdi hər sözlə eşilir. Dərdsiz omaq olmaz bu müsibətlər zəmisində olan yurdu və ellərin və onların nisgili sakinlərinin- anaların: Nazlı anaya bənzər dərdlər və vəsflər və həsrətlər. Ağılar tərzində deyilən bayatılarda, Nazlı ananın həmyurdları, Qovuşuq, Ələyəz, Ayısəsi, Güldüzü, Qabaqlı xanımlarının dərdləri, nisgilləri, fəryadları dil acır. Bir bayatısındakı sualların özündə həsrət və dərdlər dilə gəlir: “Çəmən gülsüz olurmu?” – olmaz. Ya “Çaylar selsiz olurmu?”- olmaz; Ya: “Qərib olan kəslərin Ruhu elsiz olurmu?”-olmaz, olmaz, olmaz!

Bayatını-laylanı nazlı söyləyən ananın fəryadında nə qədər nazlar var- həsrət də naz çəkir, dərd də,nisgil də, göz yaşı da

Mahirə Nağıqızının Dərələyəzdən bəhs edən bütün şeirləri bayatılıdır. Ən üstün Bayatı Nazlı anaların köksündən fəryad edərdi. Fəryadları həm özünü yandırardı, həm də onu dinləyənləri. Mahirə xanımın bayatı düzgülərində dərd dil acır,- bağçalarda güllər açar kimi. Dərd ki yerindən oynadı—onun ağrısına hansı qəlb dözə bilər.

Heyrətin Nazlı Ana Yanğısı- Dərələyəzdən axan Ələyəz yelinin simfoniyasıdır. Nə qədər Nazlıanlar var idi- o kəndələrdə, məkanlarda o simfoniyanın sızılıtları yatır.

Bayatılı-laylalı söyləmlər- Nazlı anaya üz tutub. Nazlı ananın simasında Dərələyəz xanımlarının, qız-gəlinlərinin həsrəti qaynar qazan kimi olub.

Laylalar nənniləri yırğalayan kimi, Ana mehrindən gələn bir gizlin halda olar nənmidə yırğalanan övladlar. Nazlı anaların səşində və söündə, həh ahında nə qədər kövrəklik var. Nazlı anaların üzü gülməzdi Dərələyəz ellərinin həsrətindən byatı söylərdi. dərdindən ağır dərdlər dil çar. Dərd- sevilən dərdədir, nazı çəkilən dərdədir: nisgilindən insanın ruhu titrəyən fəryadın iradəsidir.

Dərələyəz mənzərələri Nazlı ananın nisgilindən nakam qaldı. Bu nisgillə Şairə Mahirə Nağıqızının poetik səmasında yeni fəryadlar yüksəlir- bu, Nazlı ananın həsrət yangısıdır ki, dərdini çəkə bilmədi elinin-obasının: nisgilli köçdü bu dünyadan.

AÇAR SÖZLƏR: Dərələyəz, Nazlı ana dərdi, Mahirə Nağıqızı, Qovuşuq dərdlər.

**DARALYAZ: MOTHER SONGS OF HASRET
IN THE OLD MOTIVES OF THE POET MAHIRA NAGIQIZI**

SUMMARY

"Derelayaz - it's hard." Poet Mahira Nagygyzi's words are a mountain of longing. It's like the inscriptions written on the headstones - all the homes and places of Darelaz are sad and painful like graves.

Deraleaz, the song of longing. Naz's longing: "I read in my chest, Homeland". There is no inhabitant to tell his problems. The grave is the staleness of the children who are unaware of the condition of their houses, especially the deeper problems of the mother. Mother's lullabies are like an arrow that pierces the chest: The sorrows of tender mothers, their relationships rock like a cradle.

The pain of the yearning hand and its inhabitants is heavier than the mountain. In the face of mothers, Deraleaz became a storyteller, a legend, a lullaby. It is from the wisdom of this weight that the heart of Mahira is pierced in every stanza and in every complete lullaby of the poetess Mahira Nagygyzi - pain is heard with every word. There is no trouble-free life in the background of these calamities.

Sorrows and praises and longings like a doting mother. In the oldies, which are told in the style of laments, the pains, sorrows, and cries of Nazli's compatriots, Kovushuq, Alayaz, Ayisesi, Guluduzu, Gabagli, are spoken. Longing and sorrows are expressed in the questions in Bir Bayati: "Is the grass without flowers?" - no way. Or "Do the rivers never flood?" - no; Or: "Does the soul of strangers become helpless?" - no, no, no! How many charms are there in the cry of a mother who flirtatiously sings her lullaby - longing also flirts, pain, sorrow, and tears

All the poems of Mahira Nagygyzi about Deraleaz are stale. The most excellent Bayaty Nazli would cry from the roots of mothers. His cries would burn both himself and those who listened

to him. Mahira khanum's stale sentences are full of sorrow, like flowers blooming in gardens. The pain is gone—what heart can bear its pain.

Heyretin Nazlı Ana Yığışı is a symphony of Elayaz wind flowing through Darelayaz. How many Nazlians were there - in those villages and places, the whining of that symphony lies. Bayatılı-Lylali sayings - Nazlı turned to his mother. In the face of Nazlı mother, the longing of Darelaez ladies and daughters-in-law was like a hot cauldron.

Just as lullabies rock the nannies, the children rocking in the nannies are in a secret state of Mother's love. There is so much fragility in the voice and words of the tender mothers. The face of tender mothers would not smile. Darelaez used to say byat about the longing of her hands. Heavier pains than his pain. Pain is the pain that is loved, it is the pain that is cherished: relative to it, the human soul is the will of the cry that trembles.

The landscapes of Deraleaz were ruined by the relative of Nazlı mother. With this nisgil, new cries rise in the poetic sky of Poet Mahira Nagygizi - this is the longing fire of Nazlı's mother, who could not bear the pain of her family: nisgilli has left this world.

KEY WORDS: Darelayaz, Nazlı mother's sorrow, Mahira Nagygizi, Kovushug sorrows.

LİNGVİSTİK POETİKADA ANLAYIŞIN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ ÜSULULARI: ANLAYIŞ VƏ ANLAYIŞDA ANLAYIŞLAR TEORİSİ

Doç.Dr.EBÜLFƏZ EZİMLİ

ORCID: 0009-0001-1327-3425

Google Akademik, Dünya Sülh Səfiri

Türk Dünyası Eytimçilər Birliyi üzvü

Naxçıvan Dövlət Universiteti, Tarix-Filologiya Bölümü; Naxçıvan Müəllimlər
İnstitutu-Azərbaycan Dili və Ədəbiyyat Kafedrası, Bütöv Azərbaycan

ÖZƏT

ANLAYIŞIN TƏBİƏTİ: **Anlayış üzrə anlayış.** Başlanğıc: anlayış-anlayışda anlayış, anlayış-anlayışdan əvvəlki anlayış: anlayışın məna atributu ilə bağlı anlayış, anlayışın lüğəvi və qrammatik libası. İnteraktivlik anlayışın özündədir: onunla başlayır bütün anlatımlar, məna-məzmun, fikir-ideyalar; onun hər libası özünəməxsus bir rəngdə, forma və məzmununda, ideyada olsa da, interaktivlik baxımından bütöv və genişdir.

ANLAYIŞ VƏ ANLAYIŞDA ANLAYIŞLAR TEORİSİ

Sözün söyləmə tərzinə görə müxtəlif anlayışlarda məna və fikir, mətnaltı və mətnüstü anlatımlar vardır ki, onların hər biri bir Anlayış Mənzilidir. Burada deyək ki, Anlayış anlayışda olur; yaxud, Məna Mənada zahir olur, Batin olur, GİZLİN OLUR, AŞKAR OLUR.

BƏDİİ İFADƏETMƏDƏ POETİK ANLAYIŞLAR VƏ RƏMZLƏR. Bədii ifadənin Poetika simgəsindən yanaşsaq, bele deyə bilərik ki, ədəbiyyatda hər hansı bir ifadə və məzmun şəklinin üzə çıxması sözün, bədii forma və məzmunun, ifadə strukturlarının yaranması deməkdir və bu tip yaranmanın- yeniləşmənin özü modern struktur deməkdir.

Yəni belə bənzədək ki, Günəş hər gün yenidir həyat üçün. Söz də doğula-doğula özünü yeniləyib. Bu halda, biz modernizmi yalnız indiki zamanımıza məxsus məzmun və forma stili hesab edə bilmərik. O, ilk sözdən, bədii ifadə şəkillərindən başlayıb və min illər boyu davam edib. Biz bu yazımızda ədəbiyyatda bədii düşüncə modernizmi üzrə janr, mövzu və ideya strukturlarına müxtəlif tarixi-xronoloji sürəclərdən yanaşmağa çalışmışıq.

MƏNA VƏ MƏNADA MƏNA ANLAYIŞI

Anlayışın məna, mənşə və mənbə növləri. Anlayışların məxsusi fəlsəfi atributları vardır. Anlayışları poetika və fəlsəfə, məntiq baxımdan müxtəlif növlər üzrə təsnif etmək olar: Bular iki növdən ibarətdir: 1) lüğəvi məna tərzinə görə anlayışlar; 2) qrammatik-lingvistik funksiyasına görə anlayışlar.

Tarixi sürəc dedikdə, ilkin insanın yaranması ilə başlanan tarixi zamandan və məkandan bəhs etməli oluruq.

Anlayış Anlatma üzrə interaktivlik funksiyası daşıyır.: Anlayış nitq hissəsidirmi? Nitq hissəsi olmasının əlaməti nədir? Dildə- Nitqdə vəzifəsi, funksiyası nədir?

Anlayışlar müxtəlif cinslərdə olur: Söz anlayışı, məfhum anlayışı, məna anlayışı, forma anlayışı, leksem anlayışı, məzmun anlayışı, lüğəvi anlayış, nitq anlayışı, qrammatik anlayım, sintaktik anlayış, üslub anlayışı, ifadə tərzinə görə anlayış, təhliletmə anlayışı, nəzəri anlayış, fəhm anlayışı, təsəvvür-təxəyyül anlayışı və s. Bütün bunlar anlayış üzrə anlayışlardır.

Daha bir məziyyət: Anlayış özü özünü anlada bilir: birinci əlamət onun mənası və məzmunudur, ikinci əlamət anlayışın fikir-cümlədaxili anlatma məntiqidir: bu linqvistik fəlsəfədir. ümumiyyətlə, fəlsəfə elmi linqvistik anlayışlar teorisi üzrə yaranıb. Bu anlamda, fəlsəfə dil-linqvistik, dil fəlsəfə elmidir: bu, anlayışın fəlsəfəni oluşturma üzrə nəzəriyyə aktlarının və bu aktları tətbiqinin linqvistik əsaslarını təsbit edir.

AÇAR SÖZLƏR: Linqvistik poetikada anlayış; Anlayışın təbiəti; anlayışın məna növləri.

METHODS OF DETERMINING UNDERSTANDING IN LINGUISTIC POETICS: UNDERSTANDING AND THEORY OF UNDERSTANDINGS IN UNDERSTANDING ABSTRACT

NATURE OF UNDERSTANDING: Understanding by understanding. Beginning: understanding in understanding-understanding, understanding before understanding-understanding: understanding related to the meaning attribute of the understanding, the lexical and grammatical dress of the understanding. Interactivity is in the understanding itself: all expressions, meaning-content, thoughts-ideas begin with it; each of its dresses is in a unique color, form and content, idea, but it is whole and extensive in terms of interactivity.

UNDERSTANDING AND THEORY OF UNDERSTANDINGS IN UNDERSTANDING

Depending on the way the word is said, there are meaning and thought, subtextual and supratextual expressions in different understandings, each of which is an Apartment of Understanding. Here, let's say that Understanding is in understanding; or, Meaning becomes apparent in Meaning, becomes Inner, **BECOMES HIDDEN, BECOMES REVEALED.**

POETICAL CONCEPTS AND SYMBOLS IN ARTISTIC EXPRESSION. If we approach artistic expression from the Poetics icon, we can say that the emergence of any form of expression and content in literature means the creation of the word, artistic form and content, and expression structures, and this type of creation-renewal itself means a modern structure.

In other words, let's say that the Sun is new for life every day. The word has renewed itself with each birth. In this case, we cannot consider modernism as a content and form style specific to our time only. It began with the first word, forms of artistic expression and continued for thousands of years. In this article, we have tried to approach the genre, theme and idea structures of artistic thought modernism in literature from various historical-chronological processes.

MEANING AND MEANING IN MEANING

Types of meaning, origin and source of the concept. Concepts have specific philosophical attributes. Concepts can be classified into different types from the point of view of poetics and philosophy, logic: These consist of two types: 1) concepts according to the lexical meaning style; 2) concepts according to their grammatical-linguistic function.

When we say historical process, we should talk about the historical time and space that began with the creation of the first man.

Concept It has an interactive function in the narration.: Is a concept a part of speech? What is the sign of being a part of speech? What is its role, function in language- Speech?

Concepts come in different genres: Word concept, concept of concept, concept of meaning, concept of form, concept of lexeme, concept of content, lexical concept, concept of speech, grammatical concept, syntactic concept, concept of style, concept of expression, concept of analysis, theoretical concept, concept of understanding, concept of imagination, etc. All these are concepts of concept.

Another advantage: Concept itself can explain itself: the first feature is its meaning and content, the second feature is the logic of thought-sentence interpretation of the concept: this is linguistic philosophy. In general, the science of philosophy was formed on the theory of linguistic concepts. In this sense, philosophy is language-linguistics, language is the science of philosophy: it establishes the linguistic foundations of the theoretical acts of the concept in the formation of philosophy and the application of these acts.

KEYWORDS: Concept in linguistic poetics; Nature of concept; types of meaning of concept.

HALLUKS VALGUSU OLAN BİREYLERDE AYAK TABANI DUYULARININ İNCELENMESİ

Ayşe YILDIZ

Erzurum Technical University, Faculty of Health Sciences, Department of Physiotherapy and Rehabilitation, Yakutiye, ERZURUM

ORCID:0000-0002-1101-1069

ÖZET

Halluks valgus (HV), ayak baş parmağının laterale, birinci metatarsın ise mediale deviasyonu şeklinde görülen bir ön ayak deformitesidir. HV nedeniyle ayakta meydana gelen biyomekanik değişiklikler, ayak tabanındaki reseptörlerin duyarlılığını değiştirebilir ve bireylerin ayak tabanı duyularını farklı şekilde algılamalarına neden olabilir. Bu çalışmada, HV olan bireylerde ayak tabanı duyularını değerlendirmek amaçlandı.

Çalışmaya yaşları 18 ile 25 arasında değişen herhangi bir nörolojik, ortopedik, kardiyovasküler sorunu olmayan 40 kişi katıldı. Katılımcılardan Manchester Skalası B ve üstü olanlar HV grubuna, diğerleri ise kontrol grubuna dahil edildi. Ayak tabanı duyularını değerlendirmek için testler 1. metatars başı, 5. Metatars başı ve topuğa uygulandı. Hafif dokunma duyusunun değerlendirmesi için Semmes-Weinstein Monofilament test kiti, iki nokta ayırımı duyusu değerlendirmesi için diskriminatör, vibrasyon duyusunu değerlendirmek için ise 128 Hz'lik diapozon kullanıldı. HV grubunda deformitenin baskın olduğu taraf değerlendirmeye alınırken, kontrol grubunda dominant ayak değerlendirilmiştir.

Çalışma sonuçlarına göre demografik özellikler (yaş, cinsiyet, boy, kilo) açısından gruplar arasında fark bulunmadı ($p>0.05$). Taktıl duyu açısından, 1. metatars başı bölgesinde HV grubunda duyarlılık anlamlı şekilde azdı ($p=0.017$). Ayrıca, 1. metatars başında HV grubunun vibrasyon süresi anlamlı olarak daha düşük bulundu ($p=0.021$). İki nokta ayırımı testinde ise tüm bölgelerde gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmadı ($p>0.05$) (Tablo 1).

Bu bulgular, HV olan bireylerde özellikle 1. metatars başı bölgesindeki mekanoreseptör duyarlılığının azaldığını ve bunun da dokunma ve vibrasyon duyusu gibi somatosensoriyel fonksiyonları sınırlayabileceğini göstermektedir; dolayısıyla HV sadece yapısal değil, aynı zamanda duyuşal işlevselliği de etkileyen bir deformite olarak düşünülebilir.

Anahtar Kelimeler: Halluks valgus, ayak, duyu

Tablo 1. Gruplar arasında duyu sonuçlarının karşılaştırılması

Duyu	HV Grubu (n:20) Median (IQR)	Kontrol grubu (n:20) Median (IQR)	p değeri*
Taktil			
1. Metatars	3.61 (0.39)	2.83 (0.39)	0.017
5. Metatars	3.61 (0.55)	3.22 (0.52)	0.254
Topuk	3.84 (0.43)	3.61 (0.41)	0.254
Vibrasyon			
1. Metatars	9.30 (2.26)	10.96 (3.47)	0.021
5. Metatars	10.30 (2.7)	9.06 (4.19)	0.724
Topuk	9.68 (5.1)	10.41 (2.62)	0.616
İki Nokta ayrımı			
1. Metatars	1.15 (0.52)	1.17 (0.55)	0.780
5. Metatars	1.40 (0.82)	1.12 (0.52)	0.809
Topuk	1.45 (0.49)	1.32 (0.51)	0.224

*Mann-Whitney U test, $p < 0.05$.

EXAMINATION OF PLANTAR SENSATIONS IN INDIVIDUALS WITH HALLUX VALGUS

ABSTRACT

Hallux valgus (HV) is a forefoot deformity characterized by a lateral deviation of the big toe and a medial deviation of the first metatarsal. Biomechanical changes in the foot due to HV may alter the sensitivity of receptors in the sole and cause individuals to perceive sole sensations differently. This study aimed to evaluate plantar foot sensation in individuals with HV.

Forty individuals aged 18 to 25, with no history of neurological, orthopedic, or cardiovascular problems, participated in the study. Participants with a Manchester Scale B or higher were included in the HV group, while the others were included in the control group. Tests were performed on the first metatarsal head, the fifth metatarsal head, and the heel to assess plantar foot sensation. A Semmes-Weinstein Monofilament test kit was used to determine light touch sensation, a discriminator was used to evaluate two-point discrimination sensation, and a 128 Hz tuning fork was used to assess vibration sensation. While the side with the dominant deformity was evaluated in the HV group, the dominant foot was assessed in the control group. According to the study results, no differences were found between the groups in terms of demographic characteristics (age, gender, height, and weight) ($p > 0.05$). Regarding tactile sensation, sensitivity was significantly reduced in the HV group at the first metatarsal head ($p = 0.017$). Furthermore, the vibration duration at the first metatarsal head was considerably

lower in the HV group ($p=0.021$). The two-point discrimination test found no significant difference between the groups at any site ($p>0.05$) (Table 1).

These findings suggest that mechanoreceptor sensitivity is reduced in the first metatarsal head region in individuals with HV, particularly in the first metatarsal head, and this may limit somatosensory functions such as touch and vibration. Therefore, HV can be considered a deformity that affects not only structural but also sensory functionality.

Keywords: Hallux valgus, foot, sensation

Table 1. Comparison of sensory results between groups

Sense	HV Group (n:20) Median (IQR)	Control Group(n:20) Median (IQR)	p value*
Tactile			
1st Metatarsus	3.61 (0.39)	2.83 (0.39)	0.017
5th Metatarsus	3.61 (0.55)	3.22 (0.52)	0.254
Heel	3.84 (0.43)	3.61 (0.41)	0.254
Vibration			
1st Metatarsus	9.30 (2.26)	10.96 (3.47)	0.021
5th Metatarsus	10.30 (2.7)	9.06 (4.19)	0.724
Heel	9.68 (5.1)	10.41 (2.62)	0.616
Two-Point Distinction			
1st Metatarsus	1.15 (0.52)	1.17 (0.55)	0.780
5th Metatarsus	1.40 (0.52)	1.12 (2.7)	0.809
Heel	1.45 (0.49)	1.32 (0.51)	0.224

*Mann-Whitney U test, $p<0.05$.

ADÖLESAN İDİOPATİK SKOLYOZU OLAN ÇOCUKLARDA AYAK POSTÜRÜNÜN AYAK VE DİZ PROPRIOSEPSİYONU İLE İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: BİR PİLOT ÇALIŞMA

Ramazan YILDIZ

Erzurum Technical University, Faculty of Health Sciences, Department of Physical Therapy and Rehabilitation, Erzurum, Turkey

ORCID: 0000-0002-8007-7854

Ayşe YILDIZ

Erzurum Technical University, Faculty of Health Sciences, Department of Physical Therapy and Rehabilitation, Erzurum, Turkey

ORCID: 0000-0002-1101-1069

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, adölesan idiopatik skolyozu (AİS) olan çocuklarda ayak postürü ile ayak ve diz propriosepsiyon duyusunun ilişkisini incelemektir. Kesitsel olarak tasarlanan bu pilot çalışmaya, 10–18 yaş aralığında toplam 34 çocuk AİS tanılı çocuk dahil edildi. Katılımcıların demografik bilgileri kaydedildikten sonra ayak postürü Foot Posture Index-6 (FPI-6) ile değerlendirildi. Çalışma için Erzurum Teknik Üniversitesi Etik Kurulundan onay alındı. Ayak bileği ve diz eklemlerine ait proprioseptif duyu ise eklem pozisyon hissi (EPH) testiyle ölçüldü. Ayak bileği için 15° dorsifleksiyon ve 25° plantar fleksiyon; diz için ise 15°, 30°, 45° ve 60° hedef açı değerleri esas alındı. Her pozisyonda üç tekrar alınarak ortalama hata puanları hesaplandı. Tüm ölçümlerde dominant ekstremitelere dikkate alındı. Ayak postürü ile proprioseptif duyu verileri arasındaki ilişki için Pearson-Spearman korelasyon testi kullanıldı. Anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak belirlendi. Çalışma sonucunda, ayak postürü ile ayak ve diz propriosepsiyonu arasında orta düzeyde pozitif korelasyonlar tespit edilmiştir. FPI-6 puanları ile ayak bileği dorsifleksiyon ve plantar fleksiyon pozisyon algısı hata puanları arasında sırasıyla $r = 0.48$ ve $r = 0.45$ düzeyinde anlamlı ilişkiler bulunmuştur ($p < 0.05$). Benzer şekilde, diz propriosepsiyonuna ait ortalama hata puanları ile FPI-6 puanları arasında da orta düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($r = 0.51$, $p < 0.01$). Bu bulgular, AİS olan çocuklarda ayak postürü ile alt ekstremitelerdeki propriosepsiyonu arasında anlamlı bir ilişki olabileceğini göstermekte; duyu-motor bütünlüğün değerlendirilmesinde ayak postürünün dikkate alınmasının önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Adölesan idiopatik skolyoz, ayak postürü, propriosepsiyon

EVALUATION OF THE RELATIONSHIP OF FOOT POSTURE WITH FOOT AND KNEE PROPRIOSEPTION IN CHILDREN WITH ADOLESCENT IDIOPATHIC SCOLIOSIS: A PILOT STUDY

ABSTRACT

The aim of this study was to investigate the relationship between foot posture and foot and knee proprioception in children with adolescent idiopathic scoliosis (AIS). This cross-sectional pilot study included 34 children aged 10–18 years with AIS. After recording the participants'

demographic information, foot posture was assessed using the Foot Posture Index-6 (FPI-6). Approval was obtained from the Erzurum Technical University Ethics Committee for the study. Proprioceptive sense of the ankle and knee joints was measured using the joint position sense (EPH) test. Target angles were 15° of dorsiflexion and 25° of plantar flexion for the ankle, and 15°, 30°, 45°, and 60° for the knee. Mean error scores were calculated using three repetitions for each position. The dominant extremity was taken into account in all measurements. The Pearson-Spearman correlation test was used to determine the relationship between foot posture and proprioceptive sensory data. The significance level was set at $p < 0.05$. The study found moderate positive correlations between foot posture and foot and knee proprioception. Significant correlations were found between FPI-6 scores and ankle dorsiflexion and plantar flexion position perception error scores at $r = 0.48$ and $r = 0.45$, respectively ($p < 0.05$). Similarly, a moderately significant correlation was found between the mean knee proprioception error scores and FPI-6 scores ($r = 0.51$, $p < 0.01$). These findings suggest a significant relationship between foot posture and lower extremity proprioception in children with AIS and highlight the importance of considering foot posture in the assessment of sensory-motor integration.

Keywords: Adolescent idiopathic scoliosis, foot posture, proprioception

ADÖLESAN İDİOPATİK SKOLYOZ VE SPOR: LİTERATÜR TABANLI BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Fzt. Zekiye BAŞARAN

Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü, Ankara

ORCID: 0000-0001-5591-7762

ÖZET

Adölesan idiyopatik skolyoz (AİS), ergenlik döneminde ortaya çıkan ve omurgada üç boyutlu bozukluk ile karakterize, etiyolojisi net olarak bilinmeyen bir deformitedir. Sporun, özellikle rekreatif ya da rekabetçi düzeyde uygulanan fiziksel aktivitelerin AİS üzerindeki etkisi literatürde gün geçtikçe daha fazla araştırılmaktadır. Sporcularda skolyoz eğriliklerinin sıklığı, aktif olmayan ergenlere oranla daha fazla bildirilsede, sebep-sonuç ilişkisi net değildir. Bu amaçla çalışmamızda yüzme, jimnastik, tenis, basketbol ve voleybol sporlarının AİS ile ilişkisi incelenmiştir. Skolyoz tanılı bireylerde yüzme sıklıkla önerilen bir aktivitedir ancak tedavi edici etkisi literatür incelendiğinde bilimsel olarak net değildir. Aşırıya kaçmadan, simetrik olarak yapılması önerilmektedir. Özellikle rekabetçi düzeyde yapılan jimnastiğin AİS riskini artırdığı, bu ilişkinin eklemlerde hipermobilitate ile bağlantılı olabileceği bildirilmiştir. Tenis gibi raket sporları asimetrik olmalarına rağmen, AİS gelişimiyle anlamlı bir ilişki gösterilmemiştir. Basketbol, çift taraflı yüklenme özelliği nedeniyle skolyoz üzerinde koruyucu etki gösterebilmektedir. Voleybol ise asimetrik hareket kalıpları nedeniyle dikkatle ele alınmalıdır; bazı çalışmalarda skolyoza yönelik yüksek prevalans bildirilmiştir. Genel olarak spor, AİS’li bireylerde yaşam kalitesini artırabilir; ancak tek başına tedavi yöntemi olarak düşünülmemelidir. Uluslararası Skolyoz Ortopedi ve Rehabilitasyon Tedavisi Derneği (International Society on Scoliosis Orthopaedic and Rehabilitation Treatment-SOSORT) tarafından belirlenen skolyoza özel fizyoterapi egzersizleri ile birlikte uygulandığında daha etkili sonuçlar elde edilmektedir. Spor seçiminde bireysel değerlendirme, skolyoz eğriliğinin yönü ve şiddeti dikkate alınmalı; spor yoğunluğu ve simetri dengesi gözetilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Adölesan idiyopatik skolyoz, skolyoz ve spor, skolyozda fiziksel aktivite

ADOLESCENT IDIOPATHIC SCOLIOSIS AND SPORTS: A LITERATURE-BASED REVIEW

ABSTRACT

Adolescent idiopathic scoliosis (AIS) is a spinal deformity of unknown etiology characterized by a three-dimensional curvature that emerges during puberty. The effects of sports—especially recreational or competitive physical activity—on AIS have been increasingly investigated in recent years. Although the prevalence of spinal curvatures is reported to be higher in adolescent athletes compared to inactive peers, the causal relationship remains unclear. This review aims to evaluate the relationship between AIS and sports such as swimming, gymnastics, tennis,

basketball, and volleyball. Swimming is frequently recommended for individuals with scoliosis; however, a review of the literature reveals that its therapeutic efficacy is not scientifically well established. It is suggested that swimming be practiced symmetrically and in moderation. Competitive gymnastics has been associated with an increased risk of AIS, potentially due to joint hypermobility. Despite being asymmetric, racket sports such as tennis have not shown a significant correlation with the development of AIS. Basketball, due to its bilateral loading nature, may exert a protective effect on spinal alignment. Volleyball, on the other hand, requires careful consideration due to its asymmetric movement patterns, with some studies reporting a higher prevalence of scoliosis among players. Overall, engaging in physical activity can improve quality of life in individuals with AIS; however, it should not be considered a standalone treatment. When combined with scoliosis-specific physiotherapeutic exercises recommended by the International Society on Scoliosis Orthopaedic and Rehabilitation Treatment (SOSORT), more effective outcomes can be achieved. Sport selection should be tailored through individual assessment, considering the direction and severity of the spinal curvature, as well as balancing intensity and movement symmetry.

Keywords: Adolescent idiopathic scoliosis, scoliosis and sport, physical activity in scoliosis

1.GİRİŞ

Adölesan İdiyopatik Skolyoz (AİS), 10–18 yaş arası bireylerde görülen ve nedeni tam olarak bilinmeyen, omurgada üç boyutlu deformite ile karakterize kompleks bir durumdur. Coronal düzlemde lateral deviasyon, sagittal düzlemde kifoz/lordoz bozukluğu ve transvers düzlemde rotasyonel anormallikler birlikte izlenebilir (Weinstein, Dolan, Cheng, Danielsson, & Morcuende, 2008). AİS'in global prevalansı yaklaşık %2–4 arasında değişmekte olup, kız çocuklarında erkeklere oranla daha sık ve daha progresif seyretmektedir (Konieczny, Senyurt, & Krauspe, 2013).

Son yıllarda, çocuk ve ergen sağlığı ile ilgili politikaların bir parçası olarak fiziksel aktiviteye verilen önem artmıştır. Ancak, bazı sporların AİS gelişiminde risk faktörü olup olmadığı konusu halen tartışmalıdır. Özellikle rekabetçi düzeyde yapılan sporların omurga üzerine binen mekanik yüklerin yönü ve miktarına göre skolyoz gelişimini etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu derlemede, güncel literatür doğrultusunda yüzme, jimnastik, tenis, basketbol ve voleybol gibi yaygın sporların AİS ile olan ilişkisi sistematik bir biçimde incelenmektedir.

2. FİZİKSEL AKTİVİTE VE AİS İLİŞKİSİ

AİS'in etiyolojik nedeni henüz kesin olarak bilinmemektedir. Mevcut literatür, genetik yatkınlık, nöromusküler özellikler, hormonal dengesizlikler ve biyomekanik faktörlerin olası

katkılarını araştırsada, bu faktörlerin tek başına ya da birlikte nasıl bir rol oynadığına dair net bir kanıt bulunmamaktadır. Bu belirsizlik çerçevesinde, fiziksel aktivitenin AİS gelişimindeki olası etkileri de güncel araştırmaların odağında yer almaktadır. Ancak, fiziksel aktivitenin skolyoz gelişimi veya progresyonu üzerindeki etkisine ilişkin bulgular henüz tutarlı değildir ve literatürde konuya dair farklı sonuçlara ulaşan çalışmalar bulunmaktadır.

Örneğin, ALSPAC (Avon Longitudinal Study of Parents and Children) kohort çalışmasında, 10–11 yaşlarındaki çocuklarda daha yüksek fiziksel aktivite düzeyinin AİS gelişimiyle negatif korelasyon gösterdiği bulunmuştur (Tobias, Fairbank, Harding, Taylor, & Clark, 2019). Aynı çalışmada, çocukların erken yaşta motor gelişim özellikleriyle (örneğin yürüme yaşı, dengede durma süresi) AİS arasında anlamlı ilişki saptanmıştır. Fiziksel aktivitenin kemik mineral yoğunluğu, kas kuvveti ve postural stabiliteyi artırarak skolyoz gelişimini önleyici rol oynayabileceği öne sürülmektedir.

Ancak bir meta-analiz çalışmasında (Li, Nie, Liu, & Jiang, 2024), fiziksel aktivite ile AİS arasındaki ilişkiye dair heterojen sonuçlar bildirilmiştir. Bu çalışmada yer alan 6 araştırmadan 4’ü fiziksel aktivite düzeyinin düşük olduğu bireylerde skolyoz prevalansının daha yüksek olduğunu bildirirken, diğer 2 çalışma anlamlı fark saptamamıştır. Bu durum, kullanılan ölçüm yöntemlerindeki farklılıklar ve sporların asimetric/simetrik doğası gibi değişkenlerle açıklanabilir.

Bu bağlamda, sporun AİS gelişiminde koruyucu mu yoksa risk faktörü mü olduğu sorusu, sporun türü, süresi, yoğunluğu ve bireyin biyomekanik özelliklerine göre farklılık gösterebilmektedir.

2.1. Yüzme

Yüzme, AİS tanılı bireyler için en sık önerilen fiziksel aktivitelerden biridir. Bunun temelinde yüzmenin düşük ağırlık taşıma özelliği, omurgayı aksiyel olarak simetrik uzatması ve genel kas kuvvetini artırması gibi varsayılan faydalar yatmaktadır. Ancak bu öneriye rağmen, yüzmenin AİS üzerindeki etkisine dair bilimsel bulgular çelişkilidir.

Bazı çalışmalarda yüzmenin, özellikle koronal düzlemde eğrilik progresyonunu önleyici etkisinin olmadığı, hatta skolyoz prevalansının yüzücü bireylerde aktif olmayan akranlarına göre daha yüksek bildirildiği rapor edilmiştir (Zaina, Donzelli, Lusini, Minnella, & Negrini, 2015). Bu bulgular, yüzmenin her ne kadar düşük etkili bir egzersiz türü olsada, skolyoz üzerine doğrudan terapötik etkisinin olmadığını düşündürmektedir.

Zaina ve arkadaşlarının (Zaina et al., 2015) yüzme ile skolyoz ilişkisini değerlendirdikleri retrospektif analizlerinde, rekreatif düzeyde yüzme yapan adölesan bireylerin Cobb açıları

üzerinde anlamlı bir iyileşme gözlenmemiştir. Ayrıca, yüzücülerin büyük bir kısmında torakal kifozun azalması, yani hipokifoz eğilimi bildirilmiştir. Bu durum, yüzme sırasında omurganın hiperekstansiyona zorlanmasına bağlı olabilir.

Buna karşılık, bazı klinisyenler yüzmenin, özellikle skolyoza özgü egzersiz protokolleriyle birlikte ve simetrik hareket örüntüsüyle uygulandığında, duruş kontrolü, solunum fonksiyonları ve genel motor koordinasyon üzerinde olumlu etkiler sağlayabileceğini öne sürmektedir (Negrini et al., 2018).

Ancak yüzmenin AİS üzerindeki etkisine dair randomize kontrollü çalışmaların eksikliği, bu önerilerin bilimsel düzeyde desteklenmesini güçleştirmektedir. Bu nedenle, yüzmenin AİS tedavisinde tek başına önerilmesi yerine, skolyoza özgü fizyoterapi yaklaşımlarıyla kombine şekilde kullanılması gerektiği vurgulanmaktadır.

2.2. Jimnastik

Jimnastik, esneklik, denge, kuvvet ve postüral kontrol gerektiren, genellikle erken yaşta başlanan ve yüksek antrenman hacmi ile uygulanan bir spor dalıdır. Bu özellikleri nedeniyle, adölesan dönem bireylerde omurga gelişimini doğrudan etkileyebileceği öne sürülmektedir.

Ritmik jimnastik, yoğun esneklik eğitimi, sıklıkla asimetrik gövde yüklenmeleri ve erken yaşta başlaması nedeniyle AİS ile ilişkilendirilen sporlar arasında yer almaktadır. Tanchev ve ark. tarafından yapılan kesitsel çalışmada; 100 ritmik jimnastikçi adölesanın %12'sinde skolyoz tespit edilmiş, bu oran sporcu olmayan akranlara kıyasla yaklaşık 10 kat yüksek bulunmuştur. Bu yüksek prevalans, “tehlikeli üçlü” olarak adlandırılan eklem hipermobilitesi, menarş gecikmesi, ve asimetrik spinal yüklenme faktörleriyle ilişkilendirilmiştir (Tanchev, Dzherov, Parushev, Dikov, & Todorov, 2000).

Benzer şekilde, Kenanidis ve ark. tarafından yapılan daha geniş bir kohort analizinde; sporcular ve spor yapmayan ergenler arasında AİS prevalansı açısından istatistiksel bir fark gözlenmemiş olsa da, jimnastik gibi yüksek tekrar yükü olan sporların özellikle predispozisyonu yüksek bireylerde risk yaratabileceği vurgulanmıştır (Kenanidis, Potoupnis, Papavasiliou, Sayegh, & Kapetanios, 2010).

Diğer mevcut literatürde, ritmik jimnastikte uzun süreli ve yoğun antrenmanın, spinal eğriliğe yol açabilecek biyomekanik etkiler oluşturduğu belirtilmiştir. Aşırı esneklik, tekrarlayan unilateral yüklenme ve yetersiz postural stabilite; kas dengesizliği, omurga segmental stabilitesinde azalma ve sonuçta skolyoz gelişimi riskini artıran etmenler arasında gösterilmiştir (Kruse & Lemmen, 2009).

2.3. Tenis

Tenis, asimetrik gövde hareketleri ve unilateral yüklenmeler içeren bir spor dalı olmasına karşın, adölesan dönemde skolyoz gelişimiyle anlamlı düzeyde ilişkilendirilmemektedir. Bu spor branşı ile AİS arasındaki ilişkiyi inceleyen güncel literatürde, tenis oynayan ergen bireylerde skolyoz prevalansının, aktif olmayan veya farklı sporlarla uğraşan akranlarına göre belirgin şekilde artmadığı bildirilmiştir.

Zaina ve ark. yaptığı çalışmada, rekabetçi düzeyde tenis oynayan adölesan bireylerin skolyoz, kifoz ve lordoz değerleri; yaş, cinsiyet ve boy açısından eşleştirilmiş okul grubuyla karşılaştırılmıştır. Çalışma sonucunda tenisçilerin gövde rotasyon ölçümleri, sagittal düzlem postüral ölçütleri ve skolyoz prevalansında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır (Zaina et al., 2016). Ayrıca sırt ağrısı sıklığı her iki grupta benzer bulunmuş; ancak tenisçilerin günlük aktivitelerde fonksiyonel kısıtlanma bildirme oranı daha yüksek olmuştur.

Benzer şekilde, 2022 yılında yayımlanan bir sistematik derleme ve meta-analizde, tenis sporunun skolyoz gelişiminde risk faktörü oluşturmadığı, asimetrik olmasına rağmen AİS açısından anlamlı bir predispozisyon yaratmadığı bildirilmiştir (Mousavi, Seidi, Minoonejad, & Nikouei, 2022). Ayrıca tenisçilerin omurga yapılarında fonksiyonel adaptasyonlar gözlenmiş olsa da bu değişikliklerin yapısal skolyoz olarak tanımlanmadığı belirtilmiştir (Muyor, Sánchez-Sánchez, Sanz-Rivas, & López-Miñarro, 2013).

Tenis gibi asimetrik sporlar yapısal skolyozu tetikleyen bir etken olarak görünmemekte; aksine, bu sporun postüral farkındalık, gövde kontrolü ve motor koordinasyon gelişimi açısından olumlu katkıları olabileceği düşünülmektedir. Ancak, özellikle rekabetçi düzeyde spor yapan bireylerde, spora özgü adaptasyonların izlenmesi ve skolyoz varlığında bireyselleştirilmiş egzersiz ve fizyoterapi yaklaşımlarının eklenmesi önerilmektedir.

2.4. Basketbol

Basketbol, özellikle ergenlik döneminde sık tercih edilen ve yüksek düzeyde fiziksel aktivite gerektiren bir spor dalıdır. Sporun doğası gereği bilateral hareket paternleri, vücut simetrisini destekleyen sıçrama, yön değiştirme ve gövde stabilizasyonu gibi işlevsel hareketleri içermektedir. Bu özellikler basketbolun skolyoz açısından potansiyel olarak koruyucu olabileceğini düşündürmektedir (Negrini et al., 2018).

2022 yılında yapılan bir sistematik derlemede basketbolun skolyoz gelişimine etkisi nötr veya koruyucu olarak sınıflandırılmıştır. Derlemede, çift taraflı yüklenmelerin ve postüral kontrol gerektiren hareketlerin, spinal asimetri riskini azaltabileceği ifade edilmiştir (Mousavi et al., 2022).

Ancak bazı çalışmalarda, yüksek antrenman hacmi ve tekrarlı spinal yüklenmelerin, özellikle bireyde preklinik skolyoz varlığında, eğriliğin ilerlemesini tetikleyebileceği öne sürülmektedir (Snyder, St. Hilaire, Sanders, Newton, & Campbell, 2022). Bu nedenle, basketbolun skolyoz açısından tamamen risksiz bir spor olduğu söylenememekle birlikte, risk faktörlerinin kişisel düzeyde değerlendirilmesi önemlidir.

Basketbol sporunun postüral simetriyi destekleyen doğası nedeniyle AİS'li bireylerde olumlu etkileri olabileceği, ancak spora katılan bireylerde eğrilik yönü ve derecesi göz önüne alınarak düzenli izlem ve fizyoterapi desteği ile sürdürülmesinin önerildiği bildirilmektedir.

2.5. Voleybol

Voleybol, üst ekstremitenin sık ve yoğun şekilde kullanıldığı, özellikle asimetric hareketlerin fazla olduğu bir spor dalıdır. Tek taraflı atışlar ve hızlı yön değiştirmeler, omurga üzerinde lokalize streslere yol açabilir. Bu durum, özellikle ergenlik döneminde omurga gelişiminin hassas olduğu bireylerde skolyoz riskini etkileyebilir.

Literatürde, voleybol oynayan adölesan sporcularda skolyoz prevalansına dair çalışmalar sınırlı olsada, bazı araştırmalar voleybolun omurga sağlığı üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri olabileceğini göstermektedir. Negrini ve ark. tarafından yayımlanan SOSORT kılavuzlarında, asimetric sporların skolyoz progresyonunu tetikleyebileceği; ancak uygun fizyoterapi ve postüral eğitimle bu riskin azaltılabileceği vurgulanmıştır (Negrini et al., 2018). Birçok çalışma, asimetric yüklenmenin, özellikle pelvik ve omuz kuşağı simetrisini bozarak skolyoz gelişimini kolaylaştırabileceğini bildirmiştir. Buna karşılık, voleybol gibi rekabetçi sporlarda yapılan düzenli egzersizlerin genel postüral kontrol ve kas kuvvetini artırdığı, bu sayede skolyozun ilerlemesinin engellenebileceği belirtilmektedir (Mousavi et al., 2022).

Voleybolcular üzerinde yapılmış randomize kontrollü çalışmalara ulaşmak güç olmakla birlikte, bireyselleştirilmiş egzersiz programları ile postüral simetriyi destekleyici rehabilitasyonun önemi vurgulanmaktadır.

3. TARTIŞMA

Adölesan idiyopatik skolyoz ve spor arasındaki ilişki, çoklu faktörlerin etkileşimiyle şekillenen karmaşık bir konudur. Sporun AİS üzerindeki etkisi, spora özgü hareket kalıpları, antrenman yoğunluğu, bireysel biyomekanik ve genetik faktörlere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Yüzme, skolyoz rehabilitasyonunda sık önerilen bir fiziksel aktivite olmakla birlikte, tedavi edici etkinliği konusunda literatürde tutarsız bulgular bulunmaktadır. Bazı araştırmalar yüzmenin postüral kontrol ve kas simetrisinde olumlu etkileri olduğunu belirtirken (Zaina et

al., 2015), diğer çalışmalar aşırı ve yanlış uygulamanın spinal yüklenmeyi artırabileceğine işaret etmektedir. Bu nedenle yüzmenin kontrollü ve simetrik yapılması önerilmektedir.

Jimnastik sporu, özellikle rekabetçi ve yüksek antrenman hacimli dallarda, AİS gelişiminde risk faktörü olabileceği yönünde güçlü kanıtlar mevcuttur. Bu durum, jimnastiğin eklem hipermobilitesi oluşturmaları ve omurga segmental stabilitesini azaltması ile ilişkilendirilmektedir (Shere & Clark, 2023). Ancak jimnastikçilerin tamamında skolyoz gelişimi gözlenmediği için bireysel yatkınlık ve çevresel faktörler önemlidir.

Asimetrik sporlar arasında yer alan tenis, yapılan araştırmalarda AİS ile anlamlı ilişki göstermemiştir (Mousavi et al., 2022; Zaina et al., 2016). Tenisçilerde gözlenen postüral adaptasyonların yapısal skolyozdan ayırt edilmesi önemlidir.

Basketbol, çift taraflı ve simetrik hareket paternleri ile omurga üzerinde dengeli yüklenme sağlayarak skolyoz riskini artırmadığı veya azaltabileceği düşünülen sporlardandır (Mousavi et al., 2022). Bununla birlikte, yüksek antrenman hacmi ve yoğun yüklenme, bireysel yatkınlığı olanlarda skolyoz progresyonunu tetikleyebilir; bu nedenle düzenli izlem ve uygun fizyoterapi programları önem taşımaktadır.

Voleybol, tekrarlayan asimetrik hareketlerin spinal yüklenmeyi artırabileceği bir spor dalıdır. Ancak yapılan sistematik incelemeler, uygun rehabilitasyon ve fizyoterapi yaklaşımları ile skolyoz riskinin minimize edilebileceğini göstermektedir (Negrini et al., 2018).

Genel olarak, spor AİS'li bireylerde yaşam kalitesini ve kas-iskelet fonksiyonlarını destekler; ancak skolyozun progresyonunu engellemek için özel egzersiz programları ve düzenli takip gereklidir. SOSORT kılavuzları, sporun skolyoz tedavisinde tamamlayıcı bir araç olarak kullanılmasını ve bireyselleştirilmiş egzersiz protokollerinin önemini vurgulamaktadır (Negrini et al., 2018).

Spor seçimi ve antrenman programlarının, skolyozun yönü, şiddeti ve bireysel özellikler dikkate alınarak planlanması gerekmektedir. Ergenlik döneminde büyüme hızı ve hormonal değişiklikler de göz önünde bulundurularak multidisipliner yaklaşım benimsenmelidir.

4. SONUÇ

AİS ve spor ilişkisi, kompleks ve çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Spor dallarının AİS üzerindeki etkisi, sporun karakteri, bireysel yatkınlık, eğriliğin yönü ve şiddeti gibi faktörlere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

Sporun, AİS'li bireylerde yaşam kalitesini artıran önemli bir unsur olduğu; ancak skolyoz tedavisinde skolyoza özgü egzersiz programları ve multidisipliner takip ile birlikte uygulanması

gerektiği açıkça ortaya konmuştur. Uluslararası kılavuzlar, bireyselleştirilmiş, kontrollü ve simetrik egzersizlerin tedavi başarısını artırdığını desteklemektedir.

Sonuç olarak, AIS'li bireylerde spor seçimi ve uygulaması, skolyozun yönü, şiddeti ve bireysel özellikler dikkate alınarak planlanmalı; düzenli fizyoterapi ve rehabilitasyon ile desteklenmelidir. Bu yaklaşım, hem skolyoz progresyonunun önlenmesinde hem de fonksiyonel kapasitenin artırılmasında kritik öneme sahiptir.

5. KAYNAKÇA

- Kenanidis, E. I., Potoupnis, M. E., Papavasiliou, K. A., Sayegh, F. E., & Kapetanios, G. A. (2010). Adolescent idiopathic scoliosis in athletes: is there a connection? *The Physician and sportsmedicine*, 38(2), 165-170.
- Konieczny, M. R., Senyurt, H., & Krauspe, R. (2013). Epidemiology of adolescent idiopathic scoliosis. *Journal of children's orthopaedics*, 7(1), 3-9.
- Kruse, D., & Lemmen, B. (2009). Spine Injuries in the Sport of Gymnastics. *Current Sports Medicine Reports*, 8(1), 20-28. doi:10.1249/JSR.0b013e3181967ca6
- Li, M., Nie, Q., Liu, J., & Jiang, Z. (2024). Prevalence of scoliosis in children and adolescents: a systematic review and meta-analysis. *Frontiers in Pediatrics*, 12, 1399049.
- Mousavi, L., Seidi, F., Minoonejad, H., & Nikouei, F. (2022). Prevalence of idiopathic scoliosis in athletes: a systematic review and meta-analysis. *BMJ open sport & exercise medicine*, 8(3).
- Muyor, J. M., Sánchez-Sánchez, E., Sanz-Rivas, D., & López-Miñarro, P. A. (2013). Sagittal spinal morphology in highly trained adolescent tennis players. *Journal of sports science & medicine*, 12(3), 588.
- Negrini, S., Donzelli, S., Aulisa, A. G., Czaprowski, D., Schreiber, S., de Mauroy, J. C., . . . Kotwicki, T. (2018). 2016 SOSORT guidelines: orthopaedic and rehabilitation treatment of idiopathic scoliosis during growth. *Scoliosis and spinal disorders*, 13(1), 3.
- Shere, C., & Clark, E. M. (2023). Systematic review of the association between isolated musculoskeletal hypermobility and adolescent idiopathic scoliosis. *Archives of Orthopaedic and Trauma Surgery*, 143(6), 3055-3076.
- Snyder, B. D., St. Hilaire, T., Sanders, J. O., Newton, P. O., & Campbell, R. M. (2022). Biomechanical Principles Relevant to Early-Onset Scoliosis Treatment. In *The Growing Spine: Management of Spinal Disorders in Young Children* (pp. 25-41): Springer.
- Tanchev, P. I., Dzherov, A. D., Parushev, A. D., Dikov, D. M., & Todorov, M. B. (2000). Scoliosis in rhythmic gymnasts. *Spine*, 25(11), 1367-1372.
- Tobias, J. H., Fairbank, J., Harding, I., Taylor, H. J., & Clark, E. M. (2019). Association between physical activity and scoliosis: a prospective cohort study. *International Journal of Epidemiology*, 48(4), 1152-1160.
- Weinstein, S. L., Dolan, L. A., Cheng, J. C., Danielsson, A., & Morcuende, J. A. (2008). Adolescent idiopathic scoliosis. *The lancet*, 371(9623), 1527-1537.
- Zaina, F., Donzelli, S., Lusini, M., Fusco, C., Minnella, S., & Negrini, S. (2016). Tennis is not dangerous for the spine during growth: results of a cross-sectional study. *European Spine Journal*, 25(9), 2938-2944.
- Zaina, F., Donzelli, S., Lusini, M., Minnella, S., & Negrini, S. (2015). Swimming and spinal deformities: a cross-sectional study. *The Journal of pediatrics*, 166(1), 163-167.

ADÖLESAN İDİYOPATİK SKOLYOZLU BİREYİN FİZİYOTERAPİ VE REHABİLİTASYONUNDA SKOLYOZA BİLİMSEL EGZERSİZ YAKLAŞIMI KONSEPTİNİN ETKİNLİĞİ: OLGU SUNUMU

Dr. Fzt. Zekiye BAŞARAN

Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü, Ankara

ORCID: 0000-0001-5591-7762

ÖZET

Skolyoz omurga ve gövdenin üç boyutlu deformasyonudur. Skolyoz Araştırma Derneği radyolojik olarak Cobb açısının 10 derece ve üzerindeki eğriliklerini skolyoz olarak tanımlamaktadır. En sık karşılaşılan 10-18 yaşları arasında görülen etyolojisi bilinmeyen adölesan idiyopatik skolyozdur (AİS). AİS'in tedavisinde gözlem, fizyoterapi ve rehabilitasyon, korse, cerrahi müdahale ve psikolojik destek kullanılmaktadır. Fizyoterapi ve rehabilitasyonla skolyoz eğriliğinin progresyonunun durdurulması, Cobb açısının azaltılması, estetik görünümün iyileştirilmesi, uygun korsenin kullanılması, ağrının azaltılması, pulmoner ve kardiyak fonksiyonların korunması ve yaşam kalitesinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu amaçlarla Uluslararası Skolyoz Ortopedi ve Rehabilitasyon Tedavisi Derneği (International Society on Scoliosis Orthopaedic and Rehabilitation Treatment-SOSORT) tarafından kabul edilen İtalya çıkışlı Skolyoza Bilimsel Egzersiz Yaklaşımı (Scientific Exercises Approach to Scoliosis-SEAS), AİS'in fizyoterapisinde kullanılmaktadır. SEAS egzersizleri kişinin patolojisine, morfolojisine ve yeteneğine göre seçilerek aktif bir düzeltme (self-koreksiyon) ile omurganın yeniden doğru yöne hizalanmasını içerir. Bu çalışmada birey, 8 ay SEAS konseptli fizyoterapi ve rehabilitasyon programı ile takip edilmiştir. Tedavisi öncesi ve sonrasında postür analizi, radyolojik değerlendirme, ağrı, yaşam kalitesi, kozmetik deformite algılaması değerlendirilmiştir. Skolyoza özel egzersiz tedavisi sonucunda postür analizi, radyolojik sonuçlar, yaşam kalitesi ve kozmetik deformite algılaması parametrelerinde iyileşme görülmüştür. AİS'de SEAS konseptiyle uygulanan fizyoterapi programının bireyin tedavisinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adölesan idiyopatik skolyoz, SEAS, Skolyozda fizyoterapi

EFFECTIVENESS OF THE SCIENTIFIC EXERCISE APPROACH TO SCOLIOSIS CONCEPT IN THE PHYSIOTHERAPY AND REHABILITATION OF AN ADOLESCENT WITH IDIOPATHIC SCOLIOSIS: A CASE REPORT ABSTRACT

Scoliosis is a three-dimensional deformity of the spine and trunk. The Scoliosis Research Society defines scoliosis radiologically as a spinal curvature with a Cobb angle of 10 degrees or more. The most common type is adolescent idiopathic scoliosis (AIS), which occurs between the ages of 10 and 18 with unknown etiology. Treatment options for AIS include observation,

physiotherapy and rehabilitation, bracing, surgical intervention, and psychological support. The goals of physiotherapy and rehabilitation in AIS are to halt the progression of spinal curvature, reduce the Cobb angle, improve aesthetic appearance, support the use of appropriate bracing, alleviate pain, preserve pulmonary and cardiac function, and enhance quality of life. The Scientific Exercise Approach to Scoliosis (SEAS), developed in Italy and endorsed by the International Society on Scoliosis Orthopaedic and Rehabilitation Treatment (SOSORT), is utilized in the physiotherapy management of AIS. SEAS exercises are selected based on the individual's pathology, morphology, and capacity, and involve active self-correction to realign the spine in the correct direction. In this case report, the individual was followed for eight months within a SEAS-based physiotherapy and rehabilitation program. Pre- and post-treatment evaluations included postural analysis, radiological assessment, pain levels, quality of life, and perception of cosmetic deformity. Improvements were observed in postural alignment, radiological outcomes, quality of life, and cosmetic perception following scoliosis-specific exercise therapy. It was concluded that a physiotherapy program based on the SEAS concept is effective in the management of individuals with AIS.

Keywords: Adolescent idiopathic scoliosis, SEAS, Physiotherapy in scoliosis

GİRİŞ

Adölesan idiyopatik skolyoz (AİS), 10 ila 18 yaş aralığındaki bireylerde görülen ve nedeni kesin olarak bilinmeyen üç boyutlu bir omurga deformitesidir. En sık rastlanan skolyoz tipi olan AİS, toplumda %2–4 oranında görülmekte olup, özellikle kız çocuklarında daha yüksek progresyon riski ile ilişkilidir (Weinstein, Dolan, Wright, & Dobbs, 2013). Deformitenin ilerleyici niteliği zamanla hem postüral bozukluklara hem de fiziksel işlevsellikte azalmaya neden olabileceğinden, erken tanı ve bireye özgü müdahale yaklaşımları büyük önem taşır.

AİS tedavi stratejileri; Cobb açısı, kemik olgunluğu ve eğriliğin ilerleme potansiyeline göre şekillendirilir. Hafif eğriliklerde (10° – 25°) genellikle gözlem ve egzersiz tedavisi önerilirken, orta dereceli eğriliklerde (25° – 45°) skolyoza özgü egzersizlerin korse tedavisiyle kombinasyonu önerilmektedir. Ciddi eğriliklerde ($\geq 45^{\circ}$) ise cerrahi seçenekler gündeme gelmektedir (Negrini et al., 2012). Bu çerçevede fizyoterapi, yalnızca kas kuvveti ve postüral kontrolü artırmakla kalmayıp, omurga dengesini koruma ve deformitenin ilerlemesini yavaşlatma potansiyeline sahiptir.

Son yıllarda konservatif tedavi yöntemleri arasında yer alan ve SOSORT tarafından da kabul gören skolyoza özgü egzersiz yaklaşımları (Physiotherapeutic Scoliosis Specific Exercises - PSSE), tedavi sürecinin merkezine yerleşmiştir. Bu yaklaşımlar arasında bilimsel dayanağı en

güçlü olanlardan biri SEAS (Scientific Exercises Approach to Scoliosis) konseptidir (Negrini et al., 2006). SEAS, bireyin aktif katılımını esas alan, omurga hizalanması, proprioseptif farkındalık, denge ve motor kontrol üzerine yoğunlaşan bireyselleştirilmiş bir egzersiz sistemidir. Bu yöntem, hem korse kullanımına eşlik edecek şekilde hem de bağımsız bir tedavi yaklaşımı olarak uygulanabilmekte; ev programlarıyla sürdürülebilirliği desteklemektedir (Romano et al., 2015).

AİS, sadece fiziksel bir deformite değil, aynı zamanda bireyin yaşam kalitesi, psikolojik durumu ve sosyal katılımı üzerinde de etkili bir durumdur. Özellikle adölesan dönemde beden algısı ve özsaygının gelişimi açısından kozmetik görünüm büyük önem taşımaktadır. Skolyozlu bireylerin önemli bir kısmı, vücutlarındaki asimetriye dair memnuniyetsizlik yaşamakta ve bu durum depresif semptomlar, sosyal izolasyon ve özgüven eksikliği gibi psikososyal sonuçlarla ilişkilendirilmektedir (Çolak et al., 2017; Tones, Moss, & Polly Jr, 2006). Ayrıca, eğrilik derecesi ile kozmetik kaygı düzeyi arasında her zaman doğrudan bir ilişki bulunmamakta; bireyin öznel algısı bu süreci belirleyici rol oynamaktadır (Torén & Diarbakerli, 2022). Bu nedenle AİS tedavisinde sadece radyolojik göstergeler değil, bireyin yaşam kalitesi ve psikososyal durumu da bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmalıdır.

Bu olgu sunumunda, orta dereceli AİS tanısı alan bir adölesan bireyde SEAS temelli bir fizyoterapi yaklaşımının kısa dönemli etkileri değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı, SEAS yaklaşımının skolyoz eğriliği, postüral kontrol, yaşam kalitesi ve kozmetik algılama üzerindeki katkılarını literatür eşliğinde tartışmaktır. Olgu sunumuna katılan bireyden sözlü ve yazılı onam alınmıştır.

OLGU SUNUMU

AİS tanısıyla ünitemize başvuran 14 yaşında vücut kitle indeksi 18,8 olan erkek çocukta, Cobb açısı 25° sağ torakal 20° sol lumbal eğrilik mevcuttu. Bireyin kendisine ve ailesine skolyoza yönelik eğitim verilmesinin ardından rehabilitasyon öncesi değerlendirmeleri yapıldı. Değerlendirme sonrası SEAS konsepti ile tedavisi planlan birey 8 ay boyunca takip edildi ve tedavi sonrası son değerlendirmeleri yapıldı.

Rehabilitasyon öncesi değerlendirme

Bireyin postür analizi, esneklik, kas kuvveti, eklem gevşekliliği, yaşam kalitesi ve kozmetik deformite algılaması değerlendirildi. Risser bulgusu 4 olarak belirlenen bireyde skapular, kostal, meme ve omuz asimetrisi olduğu gözlemlendi. Postür analizi sonuçları Tablo 1’de verildi. 0 herhangi bir deformite olmadığını, 3 ise şiddetli deformite varlığını gösteriyordu. Bireyin toplam 17 puan ile kötü postüre sahip olduğu belirlendi.

Tablo 1. Postür analizi sonuçları

Lateral	Puan	Posterior	Puan
Başın öne tilti	3	Başın lateral tilti	1
Yuvarlak sırt	0	Skapula protrüzyonu	3
Omuz protraksiyonu	2	Skolyoz semptomları	
Kifoz	2	Omuz eşitsizliği	2
Lordoz	0	Kalça eşitsizliği	0
Abdominal sarkma	0	Omurgada lateral eğrilik	2
Genu rekurvatum	0	Gibozite	2
Anterior denge	0	Toplam	17 Puan

Kifotik eğriliğin hesaplanması için kullanılan sagittal index hesaplamasında 108 mm ile artmış kifoz eğriliğine sahip olduğu belirlendi. Gövde dengesinin değerlendirilmesinde kullanılan sagittal dengenin 30 mm hesaplanmasıyla vücudun öne yer değiştirmeye meyilli olduğu gözlemlendi. Adam's test sonucu skolyometre ile 12° olarak ölçüldü.

Kas testinde sırt ekstansörleri, alt ve üst abdominal kaslar ve kalça çevresi kasları 3 ve 3+ değerindeydi. Beighton skoru 0 olan bireyin eklem gevşekliliği yoktu. Yaşam kalitesi SRS-22 (Scoliosis Research Society-22) ile değerlendirilen bireyin skoru 68'di. Kozmetik deformite algılaması Walter Reed Görsel Değerlendirme Skalası (WRVAS) ile değerlendiren birey toplam 22 puan olarak skorladı.

Fizyoterapi ve Rehabilitasyon

Bireyin tedavi planlamasında genel olarak SOSORT'un rehberi dikkate alındı (Negrini et al., 2018).

Birey 8 ay boyunca fizyoterapi ve rehabilitasyon programına alındı. Başlangıçta 6 hafta boyunca haftada 1, devamında 4 seans 15 günde bir ve takip eden sürede ayda bir egzersiz kontrolü ve güncellemesi için seanslar uygulandı.

Sağ torakalde 25°, sol lumbalde 20° eğriliğe sahip bireyde SEAS konseptine göre düzeltme; lumbal bölgede apekten sağa lateral shift (yana kayma), torakal bölgede saat yönünde rotasyon eşlik ettiğinden saat yönünün tersi yönde rotasyon olarak belirlendi. Bireyin temel düzeltme egzersizi belirlendikten sonra egzersizi doğru seviyede ve doğru hareketle aktif olarak yapması öğretildi. Daha sonra düzeltmeyle birlikte gövde ve ekstremiteler kaslarının hareketleri eklenerek tedricen uygun egzersizlerde ilerlendi. Egzersizler sırasında aktif düzeltmenin bozulmaması hedeflendi. Her seansta düzeltme ile birlikte 6 farklı skolyoz egzersizi yapıldı.

Bunlarla birlikte artmış kifoza yönelik manuel terapi yöntemleri ve kas kuvvetlendirme egzersizleri tedavi planına dahil edildi. Günlük fiziksel aktivitenin artırılması için bireyinde isteği ile yüzmeye yönlendirildi.

SEAS konseptinde tedavinin temel amacı, düzeltmeleri kişinin günlük yaşamına adapte etmek olduğundan bireye ev programı verildi. Ev programında seansta uygulanan düzeltme egzersizlerine her biri en az 3 dk olacak şekilde toplam 18-20 dk devam etmesi önerildi. Bunlarla birlikte germe ve kuvvetlendirme egzersizlerini çalışması istendi.

Rehabilitasyon sonrası değerlendirme

8 ay sonunda birey yeniden değerlendirildi. 8. ayın sonunda çekilen röntgen bulgusunda Cobb açısı torakal bölgede 17°, lumbal bölgede 14°'ye geriledi. İnspeksiyonla asimetritlerinin azaldığı gözlenen bireyin postür analizi sonuçları Tablo 2'de verildi. Toplam 8 puanla orta derecede bir postüre sahip olduğu görüldü.

Tablo 2. Postür analizi son değerlendirme sonuçları

Lateral	Puan	Posterior	Puan
Başın öne tilti	2	Başın lateral tilti	0
Yuvarlak sırt	0	Skapula protrüzyonu	2
Omuz protrakسیونu	1	Skolyoz semptomları	
Kifoz	0	Omuz eşitsizliği	1
Lordoz	0	Kalça eşitsizliği	0
Abdominal sarkma	0	Omurgada lateral eğrilik	1
Genu rekurvatum	0	Gibozite	1
Anterior denge	0	Toplam	8 Puan

Sagittal indexi 90 mm, Sagittal dengesi 25 olarak hesaplandı. Adam's test sonucu 9°'di. Kas testinde sırt ekstansörleri, alt ve üst abdominal kaslar ve kalça çevresi kasları 4 ve 5 değerinde bulundu. SRS-22 yaşam kalitesi skor sonuçları Tablo 3'te verildi.

Tablo 3. SRS-22 yaşam kalitesi ölçeği sonuçları

SRS-22 alt bölümleri	Tedavi öncesi puan	Tedavi sonrası puan
Ağrı	23/25	24/25
Genel görünüm	8/25	18/25
Fiziksel aktivite	18/20	19/20
Ruh sağlığı	14/25	22/25
Tedaviden tatmin	5/10	9/10
Toplam	68/105	92/105

Tedavi öncesi ve sonrası WRVAS sonuçları Tablo 4'te verildi.

Tablo 4. WRVAS değerlendirme sonuçları

WRVAS alt kategorileri	Tedavi öncesi puan	Tedavi sonrası puan
Vücut eğrisi	5	3
Kaburga çıkıntısı	4	2
Bel çıkıntısı	1	1
Baş-kaburgalar-leğen kemiği	3	1
Baş ve leğen kemiği	2	1
Omuz seviyesi	3	1
Kürek kemiği	4	2
Toplam	22	11

TARTIŞMA

Bu olgu sunumunda, AİS tanısı almış 14 yaşında bir erkek bireye SEAS konsepti temelinde sekiz ay süresince uygulanan fizyoterapi ve rehabilitasyon programının Cobb açısında azalma, postür simetri, kas kuvveti, yaşam kalitesi ve kozmetik deformite algısı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Rehabilitasyon öncesi ve sonrası yapılan değerlendirmeler, SEAS yaklaşımının çok boyutlu kazanımlar sağladığını ortaya koymuştur.

Olguda uygulanan SEAS temelli egzersiz programının ardından 8. ay sonunda çekilen kontrol röntgeninde, Cobb açısının torakal bölgede 17° ve lumbal bölgede 14°'ye gerilediği tespit edilmiştir. Bu bulgu, yapısal skolyozda fizyoterapiye dayalı yaklaşımların eğriliği durdurma ve hatta hafifletme potansiyelini desteklemektedir. Negrini ve ark. (2008), konservatif tedavilerle Cobb açısında $\geq 5^\circ$ 'lik düzelmenin klinik olarak anlamlı kabul edildiğini vurgulamıştır.

SEAS yönteminin temel amacı, nöromüsküler kontrolün yeniden eğitilmesiyle postür simetriyi sağlamak ve omurgaya binen asimetrik yüklenmeyi azaltmaktır. Bu bağlamda, elde edilen Cobb açısı gerilemesi hem yapısal hem fonksiyonel adaptasyonların bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu düzeydeki eğriliklerde, cerrahi dışı yöntemlerle kazanılan 5°–10°'lik iyileşmelerin, uzun vadede cerrahi gereksinimini azaltabildiği literatürde sıkça belirtilmektedir (Kuru et al., 2016; Romano et al., 2012).

Postür analizi sonuçları, tedavi öncesi 17 olan skorun sırasıyla 8 puana gerilemesiyle bireyin postür simetrisinde anlamlı bir iyileşme sağlandığını göstermektedir. Skapular protrüzyon, baş tilti, omuz asimetrisi ve gibozite gibi skolyoza özgü parametrelerdeki azalma, SEAS egzersizlerinin aktif düzeltmeye dayalı yapısının postür stabiliteyi ve motor kontrolü güçlendirdiğini desteklemektedir. Bu bulgu, SEAS yaklaşımının skolyozun üç boyutlu doğasına uygun olarak uygulanan etkili bir konservatif tedavi yöntemi olduğunu belirten önceki çalışmalarla uyumludur (Negrini et al., 2006; Romano et al., 2015).

Kas kuvvetinde de önemli bir artış gözlenmiş; sırt, abdominal ve kalça çevresi kaslarında pre-testte 3 ve 3+ olan değerler, 8 ay sonunda 4 ve 5 seviyelerine yükselmiştir. Kas kuvvetindeki bu gelişme, hem postür simetriyi desteklemiş hem de bireyin skolyozla başa çıkma kapasitesini artırmıştır. SEAS yaklaşımı, yalnızca deformite düzeltmeye değil, aynı zamanda gövde kontrolü, proprioseptif farkındalık ve fonksiyonel kas aktivitesine de odaklanarak uzun vadeli stabilizasyonu hedeflemektedir (Monticone, Ambrosini, Cazzaniga, Rocca, & Ferrante, 2014).

Sagittal indeks ve sagittal dengenin iyileşmiş olması, artmış kifotik postürün normale döndüğünü ve gövdenin daha dengeli konumlandığını göstermektedir. SEAS egzersizleri,

skolyozun yalnızca koronal değil sagittal düzlemde de düzeltilmesini amaçladığından bu bulgu önemlidir (Weiss, Turnbull, Tournavitis, & Borysov, 2016).

Olguya ait WRVAS sonuçlarına göre tedavi öncesinde toplam 22 puanla belirgin görsel deformite algısı varken, tedavi sonrasında bu skorun 11'e gerilemesi, bireyin skolyozla ilişkili vücut imajında anlamlı bir iyileşme olduğunu göstermektedir. WRVAS, skolyozda kozmetik görünümün hasta algısı açısından önemli bir göstergesidir ve bu alanda yapılan çalışmalarda, tedavi süresince WRVAS skorlarında yaşanan azalmalarla birlikte yaşam kalitesinde de artış gözlemlendiği bildirilmiştir (Tones et al., 2006). Bu çalışmanın bulguları da söz konusu literatürle paralellik göstermektedir.

Yaşam kalitesi ölçeği olarak kullanılan SRS-22 sonuçlarında tedavi öncesi toplam 68 olan puan, tedavi sonrasında 92'ye yükselmiştir. Özellikle "genel görünüm" ve "ruh sağlığı" alt alanlarında kaydedilen iyileşmeler, bireyin yalnızca fiziksel değil psikososyal yönden de olumlu etkilendiğini göstermektedir. Özellikle Schwieger ve arkadaşlarının çalışmasında, ortalama 16 yıl izlenen AIS'li bireylerde vücut görünümünde daha az bozulma yaşamış olanların SRS-22 genel memnuniyet ve yaşam kalitesi skorlarının anlamlı derecede iyi olduğu vurgulanmaktadır (Schwieger et al., 2016). Bu da benlik algısı ve fizyolojik düzeltmeler kadar, bireyin kendi vücut algısının da yaşam kalitesi üzerinde belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda SEAS gibi aktif, katılımcı ve bireye özgü yaklaşımların, genç bireyin skolyozla başa çıkma becerilerini artırarak psikolojik iyilik haline katkı sağladığı düşünülmektedir (Wang, Zhu, Li, & Guo, 2024).

SONUÇ

Bu olgu sunumu, adölesan idiyopatik skolyozlu bireyde SEAS temelli fizyoterapi yaklaşımının Cobb açısında düzelme, postüral simetri artışı ve yaşam kalitesinde iyileşme sağladığını göstermektedir. Özellikle "genel görünüm" ve "ruh sağlığı" alanlarında kaydedilen ilerlemeler, bireyin psikososyal iyilik halinin de olumlu yönde etkilendiğini ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, skolyoz tedavisinde bireye özgü, yapılandırılmış egzersiz programlarının etkinliğini desteklemektedir. Daha geniş örneklemli çalışmalar, bu bulguların genellenebilirliğini değerlendirmek açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Çolak, T. K., Akgül, T., Çolak, İ., Dereli, E. E., Chodza, M., & Dikici, F. (2017). Health related quality of life and perception of deformity in patients with adolescent idiopathic scoliosis. *Journal of back and musculoskeletal rehabilitation*, 30(3), 597-602.
- Kuru, T., Yeldan, İ., Dereli, E. E., Özdiñler, A. R., Dikici, F., & Çolak, İ. (2016). The efficacy of three-dimensional Schroth exercises in adolescent idiopathic scoliosis: a randomised controlled clinical trial. *Clinical rehabilitation*, 30(2), 181-190.

- Monticone, M., Ambrosini, E., Cazzaniga, D., Rocca, B., & Ferrante, S. (2014). Active self-correction and task-oriented exercises reduce spinal deformity and improve quality of life in subjects with mild adolescent idiopathic scoliosis. Results of a randomised controlled trial. *European Spine Journal*, 23(6), 1204-1214.
- Negrini, S., Aulisa, A. G., Aulisa, L., Circo, A. B., De Mauroy, J. C., Durmala, J., . . . Maruyama, T. (2012). 2011 SOSORT guidelines: orthopaedic and rehabilitation treatment of idiopathic scoliosis during growth. *Scoliosis*, 7(1), 3.
- Negrini, S., Donzelli, S., Aulisa, A. G., Czaprowski, D., Schreiber, S., de Mauroy, J. C., . . . Kotwicki, T. (2018). 2016 SOSORT guidelines: orthopaedic and rehabilitation treatment of idiopathic scoliosis during growth. *Scoliosis and spinal disorders*, 13, 1-48.
- Negrini, S., Negrini, A., Romano, M., Verzini, N., Negrini, A., & Parzini, S. (2006). A controlled prospective study on the efficacy of SEAS. 02 exercises in preparation to bracing for idiopathic scoliosis. *Studies in health technology and informatics*, 123, 519.
- Romano, M., Minozzi, S., Bettany-Saltikov, J., Zaina, F., Chockalingam, N., Kotwicki, T., . . . Negrini, S. (2012). Exercises for adolescent idiopathic scoliosis. *Cochrane Database of Systematic Reviews*(8).
- Romano, M., Negrini, A., Parzini, S., Tavernaro, M., Zaina, F., Donzelli, S., & Negrini, S. (2015). SEAS (Scientific Exercises Approach to Scoliosis): a modern and effective evidence based approach to physiotherapeutic specific scoliosis exercises. *Scoliosis*, 10(1), 3.
- Schwieger, T., Campo, S., Weinstein, S. L., Dolan, L. A., Ashida, S., & Steuber, K. R. (2016). Body image and quality-of-life in untreated versus brace-treated females with adolescent idiopathic scoliosis. *Spine*, 41(4), 311-319.
- Tones, M., Moss, N., & Polly Jr, D. W. (2006). A review of quality of life and psychosocial issues in scoliosis. *Spine*, 31(26), 3027-3038.
- Torén, S., & Diarbakerli, E. (2022). Health-related quality of life in adolescents with idiopathic scoliosis: a cross-sectional study including healthy controls. *European Spine Journal*, 31(12), 3512-3518.
- Wang, Z., Zhu, W., Li, G., & Guo, X. (2024). Comparative efficacy of six types of scoliosis-specific exercises on adolescent idiopathic scoliosis: a systematic review and network meta-analysis. *BMC musculoskeletal disorders*, 25(1), 1-14.
- Weinstein, S. L., Dolan, L. A., Wright, J. G., & Dobbs, M. B. (2013). Effects of bracing in adolescents with idiopathic scoliosis. *New England Journal of Medicine*, 369(16), 1512-1521.
- Weiss, H.-R., Turnbull, D., Tournavitis, N., & Borysov, M. (2016). Treatment of scoliosis-evidence and management (review of the literature). *Scoliosis*, 1(1), 1.

SAĞLIKLI BİREYLERDE AKILLI TELEFON BAĞIMLILIĞI: POSTÜRAL ALIŞKANLIK VE FARKINDALIK, KAS İSKELET SİSTEMİ VE YAŞAM KALİTESİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Betül BALTA

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Fizyoterapi ve Rehabilitasyon, 58070 Sivas

ORCID: 0009-0007-9193-9134

Hanım Eda SELVİ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizyoterapi ve Rehabilitasyon, 58140 Sivas

ORCID: 0000-0002-0550-0595

Şirin ÇETİN

Amasya Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Temel Tıp Bilimleri, Biyoistatistik Bölümü, 05200, Amasya

ORCID: 0000-0001-9878-2554

ÖZET

Sağladığı kolaylıklar ile yaşamımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelen akıllı telefonların uzun süre kullanımının fiziksel ve psikolojik sağlığı olumsuz yönde etkilediği bilinmektedir. Bu çalışmada, sağlıklı bireylerde akıllı telefon bağımlılığı ile postüral alışkanlık ve farkındalıkları, kas iskelet sistemi problemleri ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır. Çalışmanın verileri, sosyodemografik bilgilerin sorgulandığı değerlendirme formu, Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği Kısa Formu, Postüral Alışkanlık ve Farkındalık Ölçeği, Cornell Kas İskelet Sistemi Rahatsızlıkları Anketi ve Nottingham Sağlık Profili Anketi kullanılarak toplanmıştır. Çalışmaya 18-55 yaş aralığında 130 katılımcı dahil edilmiştir. Katılımcıların %61,5'i (n=80) kadın, %38,5'i (n=50) erkektir. Katılımcıların %96,9'u (n=126) öğrenci statüsündedir ve büyük çoğunluğu (%93,8 n=122) lisans öğrencisidir. Yaş ortalaması $21,88 \pm 3,76$ olarak bulunmuştur. ATBÖ-KF toplam puanı ile duruş alışkanlığı ve farkındalığı ($r = -0,225$, $p = 0,010$), pozisyonel farkındalık ($r = -0,190$, $p = 0,031$), ergonomik farkındalık ($r = -0,179$, $p = 0,041$) ve postüral alışkanlıklar ($r = -0,298$, $p = 0,001$) ile arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. ATBÖ-KF toplam puanı ile sağ omuz ($r = 0,174$, $p = 0,048$), sağ üst kol ($r = 0,205$, $p = 0,020$), bel ($r = 0,296$, $p = 0,001$) bölgelerindeki kas iskelet sistemi rahatsızlıkları puanı ve toplam Cornell puanı ($r = 0,232$, $p = 0,008$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. ATBÖ-KF toplam puanı ile Nottingham Sağlık Profili Anketi'nin alt boyutları olan enerji ($r = 0,525$, $p = 0,000$), ağrı ($r = 0,229$, $p = 0,009$), duygusal reaksiyonlar ($r = 0,311$, $p = 0,000$), uyku ($r = 0,251$, $p = 0,004$), sosyal izolasyon ($r = 0,248$, $p = 0,004$), fiziksel hareketlilik ($r = 0,296$, $p = 0,001$) arasında ve anketin toplam puanı ($r = 0,486$, $p = 0,000$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu bilgiler doğrultusunda akıllı telefon kullanıcısı sağlıklı bireylerin duruş alışkanlıklarını iyileştirmeye yönelik ergonomik düzenlemeler ve postüral farkındalık bilincinin oluşmasına yönelik tedbirler alınması gerektiği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akıllı telefon bağımlılığı, postüral alışkanlık ve farkındalık, kas iskelet sistemi, yaşam kalitesi

SMARTPHONE ADDICTION IN HEALTHY INDIVIDUALS: THE RELATIONSHIP BETWEEN POSTURAL HABITS AND AWARENESS, MUSCULOSKELETAL SYSTEM, AND QUALITY OF LIFE

ABSTRACT

It is known that long-term use of smartphones, which have become an indispensable part of our lives with the convenience they provide, negatively affects our physical and mental health. This study aimed to examine the relationship between smartphone addiction and postural habits and awareness, musculoskeletal problems and quality of life in healthy individuals. Data were collected using a sociodemographic assessment form, the Smartphone Addiction Scale Short Form, the Postural Habit and Awareness Scale, the Cornell Musculoskeletal Disorders Questionnaire, and the Nottingham Health Profile Questionnaire. The study included 130 participants aged 18-55. 61.5% (n=80) of the participants were female and 38.5% (n=50) were male. 96.9% (n=126) of the participants were students, and the majority (93,8%, n=122) were undergraduates. The mean age was 21.88 ± 3.76 . Negative significant correlations were found between the ATBÖ-SF total score and postural habits and awareness ($r = -0.225$, $p = 0.010$), positional awareness ($r = -0.190$, $p = 0.031$), ergonomic awareness ($r = -0.179$, $p = 0.041$) and postural habits ($r = -0.298$, $p = 0.001$). Positive significant correlations were found between the ATBÖ-SF total score and the musculoskeletal disorders score in the right shoulder ($r = 0.174$, $p = 0.048$), right upper arm ($r = 0.205$, $p = 0.020$), waist ($r = 0.296$, $p = 0.001$) regions and the total Cornell score ($r = 0.232$, $p = 0.008$). Positive significant correlations were found between the total score of the ATBÖ-SF and the sub-dimensions of the Nottingham Health Profile Questionnaire (energy ($r = 0.525$, $p = 0.000$), pain ($r = 0.229$, $p = 0.009$), emotional reactions ($r = 0.311$, $p = 0.000$), sleep ($r = 0.251$, $p = 0.004$), social isolation ($r = 0.248$, $p = 0.004$), physical mobility ($r = 0.296$, $p = 0.001$), and the total score of the questionnaire ($r = 0.486$, $p = 0.000$). In line with this information, it is anticipated that ergonomic arrangements and measures should be taken to raise postural awareness awareness to improve the posture habits of healthy smartphone users.

Keywords: Smartphone addiction, postural habit and awareness, musculoskeletal system, quality of life

HATAY'DA (TÜRKİYE) MUSLUK SUYU ÖRNEKLERİNDE ICP-MS KULLANILARAK MANGAN ANALİZİ: SAĞLIK RİSKİ DEĞERLENDİRMESİ

Seydi Ahmet ŞENGÜL

Hatay Mustafa Kemal University, Faculty of Veterinary Medicine, Department of Pharmacology and Toxicology, 31034 Antakya, Hatay

ORCID: 0000-0003-4335-4477

ÖZET

Su kirliliği, özellikle hızlı kentleşme, sanayileşme ve nüfus artışı nedeniyle dünya çapında bir çevre sorunudur. Bu çalışma, 2021-2022 yılları arasında Türkiye'nin Hatay ilindeki 24 farklı lokasyondan alınan musluk suyu örneklerindeki mangan (Mn) konsantrasyonlarını araştırmak amacıyla gerçekleştirildi. Mangan düzeyleri endüktif olarak eşleştirilmiş plazma kütle spektrometrisi (ICP-MS) kullanılarak ölçülmüştür. Non-karsinojenik risk değerlendirmesi için tahmini günlük alım miktarı (TGA) ve hedef tehlike katsayısı (HTK) parametreleri kullanıldı. Musluk suyu örneklerinde ortalama Mn düzeyi 3.85 µg/L olarak ve 0-73.05 µg/L aralığında bulundu. Yetişkin erkek ve kadın bireylerde Mn elementi için belirlenen TGA değeri 0.1 µg/L v.a./gün olarak hesaplandı. Ayrıca yetişkin erkek ve kadın bireylerde Mn elementi için belirlenen HTK değerleri sırasıyla 6.98E-04 ve 8.02E-04 olarak hesaplandı. Bulgularımız, örneklerde Mn için HTK değerlerinin 1'in altında bulunduğunu, bu elemente su tüketimi yoluyla maruz kalmanın sağlık riski oluşturma olasılığının düşük olduğunu göstermektedir. Ancak, su tüketimi yoluyla Mn'ye maruz kalmanın kısa vadede sağlık sorunlarına yol açmayacağı belirtilmiş olsa da, bu elementin kümülatif etkileri nedeniyle uzun vadede ciddi sağlık sorunlarına yol açabileceği bilinmelidir. Ayrıca, çalışmada yalnızca su tüketiminden kaynaklanan risk değerlendirilmiştir. Bu nedenle, gıda güvenliğini sağlamak için, yalnızca musluk suyunda değil, tüm gıdalarda farklı toksik elementler için izin verilen güvenli seviyelerin belirlenmesi önerilmektedir. Mn ve diğer toksik elementlerin ekotoksikolojik risk değerlendirme süreci ile düzenli olarak izlenmesi bölge için gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Musluk suyu, mangan, sağlık risk değerlendirmesi, ICP-MS, Hatay

ANALYSIS OF MANGANESE IN TAP WATER SAMPLES IN HATAY (TURKEY) USING ICP-MS: HEALTH RISK ASSESSMENT

ABSTRACT

Water contamination is a worldwide environmental problem, especially due to rapid urbanization, industrialization, and population growth. The present study was conducted to investigate manganese (Mn) concentrations of tap water samples taken from 24 different locations in Hatay, Turkey between 2021 and 2022. The levels of manganese was measured using inductively coupled plasma mass spectrometry (ICP-MS). Estimated daily intake (EDI) and target hazard quotient (THQ) parameters were used for non-carcinogenic risk assessment.

The average Mn level in tap water samples was found to be 3.85 $\mu\text{g/L}$, with a range of 0-73.05 $\mu\text{g/L}$. EDI value determined for the Mn element for adult male and female individuals was calculated as 0.1 $\mu\text{g/L}$ b.w./day. In addition, THQ values determined for the Mn element in adult male and female individuals were calculated as 6.98E-04 and 8.02E-04, respectively. Our results show that values of THQ were found below 1 for Mn in the samples that exposure to this element through the consumption of water is unlikely to cause any health risks. However, although it has been stated that exposure to Mn through water consumption would not cause health issues in the short term, it should be known that this element may cause serious health issues in the long term due to their cumulative effects. Additionally, the study only assessed the risk arising from water consumption. Therefore, in order to ensure food safety, it is recommended to determine permitted safe levels for different toxic elements not only in tap water but also in all foods. Regularly monitoring of Mn and other toxic elements with an ecotoxicological risk assessment process is necessary for the region.

Keywords: Tap water, manganese, health risk assessment, ICP-MS, Hatay

IBR BVD VİRUSLARININ SIĞIRLARDA ÜREME ÜZERİNE ETKİLERİ**Tahir KARAŞAHİN**

Aksaray University, Faculty of Veterinary Medicine, Aksaray

ORCID:0000-0003-2358-0389**ÖZET**

Bu çalışmada tüm çiftlik hayvanlarında olduğu gibi sığırlarda da oosit ve embriyo gelişim aşamalarına etki eden ve sığırlarda üreme sorunlarına yol açan infectious bovine rhinotracheitis (IBR) ve bovine viral diarrhea (BVD) viruslarının etkisi araştırılmıştır. Gebe kalma oranında meydana gelen düşüş özellikle süt endüstrilerinde büyük ekonomik kayıplara neden olur. Tekrarlayan üreme sorunları sığırlarda en önemli üreme bozukluklarından biridir. Sığırlarda üremeyi etkileyen bulaşıcı hastalıklar, ovulasyonu, fertilizasyonu, embriyonik sağkalımı ve fetal sağkalımı azaltarak üreme döngüsü boyunca kayıplara neden olabilir. Bu tür hastalıklardan bazıları, bulaşıcı sığır rinotrakeitis virüsü (BHV-1), bovine viral diarrhea virus (BVDV) ve Schmallenberg virüsü (SBV) gibi virüsler tarafından meydana gelir. Viral etkenlerin neden olduğu özellikle BVD gibi bazı viral hastalıklar enfekte sığır sürülerinin üreme performansını olumsuz yönde etkileyerek süt işletmelerinde önemli ekonomik kayıplara yol açmaktadır. IBR ve BVD, sığırlarda üreme enfeksiyonlarına neden olan oldukça bulaşıcı viral hastalıklardır. IBR, özellikle süt endüstrisinde başta olmak üzere dünya çapında önemli ekonomik kayıplara neden olan son derece bulaşıcı bir hastalıktır. Yukarıda adı geçen üç virüs farklı türlerdedir ancak embriyonik ölüme bağlı tekrarlayan üreme, atık, ölü doğum, fetal mumyalama ve konjenital anormallikler dahil olmak üzere üreme anormalliklerinin patolojileriyle ilgili çok sayıda ortak özelliklere sahiptirler (OIE, 2008; Gibbens, 2012). Sığırların üreme sağlığı, hayvansal üretimin verimliliği açısından son derece kritiktir. İnfeksiyöz Bovin Rinotrakeit (IBR) ve Bovin Viral Diyare (BVD) virüsleri, hem solunum hem de üreme sistemi üzerinde ciddi etkileri olan yaygın bulaşıcı ajanlardır. Bu virüslerin özellikle gebelik, döl verimi ve buzağı sağlığı üzerine olumsuz etkileri vardır.

Anahtar Kelimeler: Sığır, IBR, BVD, Üreme**EFFECTS OF IBR BVD VIRUSES ON REPRODUCTION IN CATTLE****ABSTRACT**

In this study, the effects of infectious bovine rhinotracheitis (IBR) and bovine viral diarrhea (BVD) viruses, which affect oocyte and embryo development stages in cattle as well as in all farm animals and cause reproductive problems in cattle, were investigated. The decrease in pregnancy rates causes major economic losses, especially in dairy industries. Recurrent reproductive problems are one of the most important reproductive disorders in cattle. Infectious

diseases affecting reproduction in cattle can cause losses throughout the reproductive cycle by reducing ovulation, fertilization, embryonic survival and fetal survival. Some of these diseases are caused by viruses such as infectious bovine rhinotracheitis virus (BHV-1), bovine viral diarrhea virus (BVDV) and Schmallenberg virus (SBV). Some viral diseases caused by viral agents, especially BVD, negatively affect the reproductive performance of infected cattle herds and lead to significant economic losses in dairy farms. IBR and BVD are highly contagious viral diseases that cause reproductive infections in cattle. IBR is a highly contagious disease that causes significant economic losses worldwide, especially in the dairy industry. The three viruses mentioned above are of different types but share many common features related to the pathology of reproductive abnormalities, including recurrent reproduction due to embryonic death, abortion, stillbirth, fetal mummification and congenital abnormalities (OIE, 2008; Gibbens, 2012). The reproductive health of cattle is critical to the efficiency of animal production. Infectious Bovine Rhinotracheitis (IBR) and Bovine Viral Diarrhea (BVD) viruses are widespread infectious agents that have serious effects on both the respiratory and reproductive systems. These viruses have particularly negative effects on pregnancy, fertility and calf health.

Keywords: Cattle, IBR, BVD, Reproduction

1. GİRİŞ

Perlite Sığırlarda üreme bozukluklarının görülme sıklığı yıllar geçtikçe artmaktadır. Bu durum, hayvancılığı tehlikeye atan belirli ticari amaçlar için hayvan seçimi ve yetiştirilmesine daha fazla önem verilmesi nedeniyle daha da kötüleşmektedir. Sığırlarda reproduktif sorunlar ve yavru atma gibi üreme bozuklukları sığır yetiştiriciliğindeki başlıca sorunlardır (Yoo, 2010). Üreme etkinliği, sığır endüstrisini ekonomik ve klinik olarak sağlam kılan ana faktörlerden biridir. Üremeyi etkileyen faktörler, yaşayabilir ve sağlıklı yavrular üretmek isteyen üreticiler üzerinde önemli bir ekonomik etkiye sahiptir.

Sığırlarda üremeyi etkileyen bulaşıcı hastalıklar, ovulasyonu, fertilizasyonu, embriyonik sağkalımı ve fetal sağkalımı azaltarak üreme döngüsü boyunca kayıplara neden olabilir (Njiro ve diğerleri, 2011). Bu tür hastalıklardan bazıları, bulaşıcı sığır rinotrakeitis virüsü (BHV-1), sığır viral ishal virüsü (BVDV) ve Schmallenberg virüsü (SBV) gibi virüsler tarafından meydana gelir. BHV-1, ineklerde yaygın olarak bulaşıcı sığır rinotrakeiti (IBR) veya bulaşıcı püstüler vulvovajinit (IPV) ve boğalarda bulaşıcı püstüler balanopostit (IPB) olarak bilinen hastalıklara neden olur. Enfeksiyonlar bulaşıcıdır ve virüsü solunum, göz ve üreme salgılarından yayan enfekte sığırlarla temas yoluyla yayılır (Anderson, 2011). Gebelik

aşamasına bağlı olarak, BHV-1 enfeksiyonu erken embriyonik ölüme ve infertiliteye veya geç dönem yavru atmalara (beş ila dokuz aylık gebelik) neden olabilir. Fetal mumyalaşma ve ölü doğum da enfeksiyon sonuçlarının bir parçasıdır (Radostits ve diğerleri, 2007; Anderson, 2011).

Sığır viral ishal virüsü (BVDV), embriyonik ölüm, yavru atma, ölü doğum, zayıf buzağı doğumu ve teratojeneze gibi üreme bozuklukları da dahil olmak üzere çok sayıda patolojik bozukluktan sorumlu diğer önemli enfeksiyöz ajandır (Vuuren, 2005; AlAfaeq ve ark., 2007). Üreme bozuklukları doğası gereği çok faktörlüdür, ancak enfeksiyöz etkenlerin rolü, özellikle hayvan sağlığı hizmetinin yetersiz ve standartların altında olduğu yerlerde muazzam bir seviyeye ulaşmaktadır (Givens, 2006). Bu bağlamda, yukarıda belirtilen viral etkenler, dünya çapında sığırlarda üreme kaybının önde gelen nedenleri arasındadır (Kampa ve ark., 2004; Anderson, 2011; Pawaiya ve Gupta, 2013).

"Tekrarlayan üreme problemleri" genellikle üç veya daha fazla tohumlamadan sonra gebe kalma başarısızlığı olarak tanımlanır. Tekrarlayan üreme sendromuna iyi bilinen neden olan dişi üreme sistemindeki anatomik bozukluklar, genetik, fizyolojik ve hormonal bozukluklar, östrus tespitinde başarısızlık, embriyonik ölümler ve bulaşıcı hastalıklar da tekrarlayan üreme sendromunun yaygın nedenleridir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

BHV-1 için, düşük ve ölü doğumun yanı sıra, tekrarlayan üreme sorunları, fetal zarların atılamaması, uterus enfeksiyonu, zayıf ve doğuştan kusurlu buzağının doğumu gibi diğer üreme bozuklukları da göz önüne alınmalıdır. Buna göre, uterus enfeksiyonu ve fetal zarların atılamaması öyküsü olan hayvanlar sıklıkla BHV-1'e sero-pozitif olarak karşımıza çıkmaktadır. Nekrotizan kronik endometritise ve fetal zarların tutulmasına neden olan süt sığırlarında BHV-1 enfeksiyonunun yaygın olarak bilinen etkisi görülmektedir (Graham, 2013). Üreme problemi yaşayan sığırlar üzerinde yapılan bir çalışmada, Türkiye'de 139 tekrarlayan üreme sorunu olan hayvanlarda BVDV'nin sığırlardaki üreme sorununun %58,2'si gibi yüksek bir oranda neden olduğu ortaya konmuştur (Gür, 2011). Güney Afrika'da, Van Vuuren (2005) ayrıca, doğrulanmış BVDV enfeksiyonları olan birkaç sürüde tekrarlayan üreme problemlerinin sık görüldüğünü göstermiştir. Tekrarlayan üreme sorunu, ineklerde erken embriyonik ölüm ve kısırlık ile birlikte, gebelik sırasında Pestivirus enfeksiyonunun bazı sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır (Brownlie ve ark., 2000).

Bovine viral diarrhea virüs

Sığır viral ishal virüsü (BVDV), dünya çapında önemli ekonomik kayıplara neden olan önemli bir sığır patojenidir (Baker, 1987; Houe, 1999). BVDV enfeksiyonu, solunum ve gastrointestinal enfeksiyonlar ve kısırılık, düşük, ölü doğum ve hasta yavrular gibi üreme sorunları da dahil olmak üzere çeşitli sığır hastalıklarıyla ilişkilidir.

Sığır viral ishal virüsü (BVDV), Flaviviridae ailesinde ve Pestivirus cinsinde bulunan, yaklaşık 12,3 kb genom büyüklüğüne sahip, küçük, zarflı, pozitif zincirli bir RNA virüsüdür; bu cinse klasik domuz ateşi virüsü (CSFV) ve koyun border disease virüsü de dahildir (Oem ve ark., 2009).

BVDV karmaşık bir patofizyoloji ve epidemiyolojiye sahip bir pestivirüstür. Enfeksiyon kısırılığa, erken embriyonik ölüme, düşük, konjenital defektlere ve sürekli enfekte (PI) hayvanların doğumuna neden olabilir (Grooms, 2006, Hancock ve ark., 2015). BVDV yaygınlığına ilişkin uluslararası tahminler, endemik popülasyonlarda BVDV seroprevalansının %60 ila %85 arasında değiştiğini ve hayvanların %1-2'sinin bulaşıcı olduğunu göstermektedir (Houe, 1999). Avustralya'da yapılan çalışmalarda elde edilen veriler bu bulguları desteklemektedir ve %77 (Durham ve Paine, 1997) BVDV seroprevalans seviyeleri bildirilmiştir.

Günümüzde üreme kayıpları BVDV enfeksiyonunun ekonomik açıdan en önemli sonucu olabilir ve BVDV ile ilişkili üreme kayıplarının görülme sıklığının ABD de dahil olmak üzere birçok ülkede arttığına dair belirtiler vardır (Wang ve ark., 2008). BVDV, fetal enfeksiyondan sonra immüno-tolerans oluşturarak sığır popülasyonunda kendini sürdürmek ve yaymak için üreme sistemini kullanır ve virüsle sürekli enfekte olan buzağların doğumuyla sonuçlanır. BVDV ile sürekli enfekte olan sığırlar hem çiftlikler içinde hem de çiftlikler arasında virüsün başlıca kaynakları haline gelir. BVDV'den kaynaklanan üreme kayıplarının sürü düzeyinde üreme performansında sinsi bir azalmadan yıkıcı yavru atma fırtınalarına kadar uzanan çok sayıda değişken klinik belirtisi vardır. BVDV enfeksiyonunun klinik özellikleri, gebelik aşamasındaki enfeksiyonun aşamasına bağlı olarak farklılık gösterir ve erken embriyonik ölüm, düşük, immüno-tolerans, konjenital defektler ve konjenital enfeksiyon (normal/anormal) içerir (Oem ve ark., 2009).

Infectious bovine rhinotracheitis

Enfeksiyöz Sığır Rinotrakeiti/ Enfeksiyöz Püstüler Vulvovajinit/ Enfeksiyöz Püstüler Balanopostit (IBR) kompleks hastalığı, Herpesviridae ailesinin Alphaherpesvirinae alt familyasındaki Bovid Herpesvirus tip 1 (BHV-1) tarafından oluşturulan viral bir enfeksiyondur

ve dünyanın önemli bir bölümünde görülmektedir (Wyler ve ark, 1989, Gür ve ark., 2019). Sığırların bulaşıcı rinotrakeitisi, sığırlarda görülen son derece bulaşıcı, akut ve latent seyirli viral bir enfeksiyondur (Strube ve ark 1995, Alparslan ve Rişvanlı, 2013). Sığırlarda enfeksiyöz rinotrakeitis, enfeksiyonun şiddetine bağlı olarak genç hayvanlarda yemden yararlanma kapasitesinin azalması ve ölümler, erişkin hayvanlarda ise süt veriminin azalması, döl verimi sorunları, yavru atma ve canlı ağırlık kaybı gibi önemli ekonomik kayıplara neden olabilmektedir. (Winckler, 2017).

Bulaşıcı sığır rinotrakeiti (IBR), sığırların önemli bir patojeni olan sığır herpes virüsü 1'in (BoHV-1) neden olduğu başlıca hastalıktır (Nettleton ve Russell, 2017). Bir alfaherpes virüsü olan virüs, birincil enfeksiyonun ardından duysal sinir ganglionlarında ömür boyu süren latent bir enfeksiyon oluşturur. Latent virüs çeşitli stresli uyaranlarla yeniden aktive edilebilir ve bulaşıcı virüsün daha sonra tekrar atılması, sürüde enfeksiyonun devam etmesini sağlar. BoHV-1, neden olabileceği hastalık yelpazesi ve enfeksiyon uluslararası ticaret için bir engel olabileceği için tüm sığır çiftçileri için önemlidir; bu nedenle, her sığır sürüsü sağlık planı, kontrolü için bir strateji içermelidir. Virüsün neden olduğu enfeksiyonların bir özelliği, şiddetli ve ölümcülden hafif ve hatta subklinik olana kadar değişkenlikleridir ve sonuçlar viral, konakçı ve çevresel faktörlerin kombinasyonlarına bağlıdır. Doğru bir tanı çok önemlidir ve mükemmel teşhis araçları, virüsün biyolojisinin anlaşılması ve etkili IBR işaretleyici aşılarının mevcudiyeti göz önüne alındığında hastalığın kontrolü mümkündür. Virüsün ortadan kaldırılması daha uzun bir süre boyunca da mümkündür. Yapılan çalışmalarda Türkiye'de IBR virüsün görülme oranlarının yıllara ve bölgelere göre değişmekle birlikte, %2.7-74 gibi geniş bir aralıkta olduğu belirtilmektedir (Şenünver ve Nak 2012).

SONUÇ VE ÖNERİLER

IBR ve BVDV-2 enfeksiyonları sığır endüstrisine, özellikle de üreme kayıplarında, büyük ekonomik zararlar verdiğini göstermektedir. Süt sığırlarında düşük ve ölü doğumun olası önemli nedenleri arasında olduğu görülmektedir. Bu hastalıklarla maruziyetinin uterus enfeksiyonu ve tekrarlayan üreme sorunlarıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Bu nedenle süt sektörünü etkileyen hastalıkların hem ekonomik hem de halk sağlığı açısından önemini göz önünde bulundurarak stratejik müdahale başlatmak için üreme bozukluklarının bu ve diğer bulaşıcı nedenleri hakkında derinlemesine bir çalışma yapılması gerekmektedir.

Sığır endüstrisinin salgın sayısını azaltmak için zorunlu bildirim ve aşılama programlarından faydalanması bu hastalıkların yayılmasının engellenmesi için önemlidir. Aşılama, hastalığın kontrolü için gerekli ve etkili bir önlemdir.

KAYNAKLAR

- Al-Afaleq, A. I., Abu-Elzein, E. M. E., & Al-Khalyfah, M. (2007). Severe malformations in calves associated with bovine viral diarrhoea (BVD) virus infection in a dairy cattle herd. *Tropical Animal Health and Production*, 39, 463-466.
- Alparslan, S., & Rişvanlı, A. (2013). Frequency of infectious bovine rhinotracheitis in cows with repeat breeder breeding in Ergani district of Diyarbakir. *Eurasian Journal of Veterinary Sciences*, 29(1), 46-49.
- Anderson, M. L. (2012). Disorders of cattle. Kirkbride's diagnosis of abortion and neonatal loss in animals, 4, 13-48.
- Baker, J.C., 1987. Bovine viral diarrhea virus: a review. *J. Am. Vet. Med. Assoc.* 190, 1449–1458.
- Brownlie, J., Thompson, I., & Curwen, A. (2000). Bovine virus diarrhoea virus-strategic decisions for diagnosis and control. *In Practice*, 22(4), 176-187.
- Durham, P. J. K., & Paine, G. D. (1997). Serological survey for antibodies to infectious agents in beef cattle in northern South Australia.
- Gibbens, N., 2012. Schmallerberg virus: a novel viral disease in Europe. *Vet. Rec.* 14 58–58.
- Graham, D. A. (2013). Bovine herpes virus-1 (BoHV-1) in cattle—a review with emphasis on reproductive impacts and the emergence of infection in Ireland and the United Kingdom. *Irish veterinary journal*, 66, 1-12.
- Grooms, D. L. (2006). Reproductive losses caused by bovine viral diarrhea virus and leptospirosis. *Theriogenology*, 66(3), 624-628.
- Gür, Sibel, (2011). Prevalence of bovine viral diarrhoea, bovine herpesvirus type 1 and 4 infections in repeat breeding cows in Western Turkey. *Braz. j. vet. res. anim. Sci*, 48(3), 228-233.
- Gür, S., Acar, A., Gençay, A., Kale, M., & Yılmaz, S. (2019). Ege Bölgesinde Infectious Bovine Rhinotracheitis virus enfeksiyonunun serolojik olarak araştırılması. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Health Sciences Institute*, 4(1).
- Hancock, A. S., Younis, P. J., Beggs, D. S., Mansell, P. D., & Pyman, M. F. (2015). Infectious reproductive disease pathogens in dairy herd bulls. *Australian Veterinary Journal*, 93(10), 349-353.
- Houe, H. (1999). Epidemiological features and economical importance of bovine virus diarrhoea virus (BVDV) infections. *Veterinary microbiology*, 64(2-3), 89-107.
- Kampa, J., Ståhl, K., Moreno-López, J., Chanlun, A., Aiumlamai, S., & Alenius, S. (2004). BVDV and BHV-1 infections in dairy herds in northern and northeastern Thailand. *Acta Veterinaria Scandinavica*, 45, 181-192.
- Nettleton, P., & Russell, G. (2017). Update on infectious bovine rhinotracheitis. *In Practice*, 39(6), 255-272.
- Njiro, S. M., Kidanemariam, A. G., Tsotetsi, A. M., Mnisi, M., Lubisi, B. A., Potts, A. D., ... & Kalake, A. (2011). A study of some infectious causes of reproductive disorders in cattle owned by resource-poor farmers in Gauteng Province, South Africa. *Journal of the south african veterinary association*, 82(4), 213-218.
- Oem, J. K., Hyun, B. H., Cha, S. H., Lee, K. K., Kim, S. H., Kim, H. R., ... & Joo, Y. S. (2009). Phylogenetic analysis and characterization of Korean bovine viral diarrhea viruses. *Veterinary microbiology*, 139(3-4), 356-360.
- Pawaiya, R. V. S., & Gupta, V. K. (2013). A review on Schmallerberg virus infection: a newly emerging disease of cattle, sheep and goats. *Veterinárni medicína*, 58(10).
- Radostits, O. M., Blood, D. C., & Gay, C. C. (1997). *Veterinary medicine: a textbook of the diseases of cattle, sheep, pigs, goats and horses*.
- Strube W, Abar B, Bergle RD, Block W, Heinen E, Kretzdorn D, Rodenbach C, Schmeer N, 1995. Safety aspects in the development of the Infectious Bovine Rhinotracheitis marker vaccine. *Dev Biol Stand*, 84, 75-81.
- Şenünver A, Nak Y, 2012. İnfertilite. In: Çiftlik Hayvanlarında Doğum ve Jinekoloji, Eds; Semacan A, Kaymaz M, Fındık M, Rişvanlı A, Köker A, Medi press, Malatya, pp; 409-467.
- Vuuren, M. V. (2006). Bovine viral diarrhoea virus infection in livestock in southern Africa. *CABI Reviews*, (2006), 5-pp.

- Wang, J., O'Keefe, J., Orr, D., Loth, L., Banks, M., Wakeley, P., ... & Kerkhofs, P. (2008). An international inter-laboratory ring trial to evaluate a real-time PCR assay for the detection of bovine herpesvirus 1 in extended bovine semen. *Veterinary microbiology*, 126(1-3), 11-19.
- Winckler, C. (2017). Assessment of listing and categorisation of animal diseases within the framework of the Animal Health Law (Regulation (EU) No 2016/429): infectious bovine rhinotracheitis (IBR). *EFSA Journal*, 15(7), 4947.
- Wyller R, Engels M, Schwyzer M, (1989). Infectious bovine rhinotracheitis/vulvovaginitis (BHV1). In: *Herpesvirus Diseases of Cattle, Horses and Pigs*, Ed; Wittmann G, Kluwer Academic Publishers, Boston, pp; 1-72.
- Yoo, H. S. (2010). Infectious causes of reproductive disorders in cattle. *Journal of Reproduction and Development*, 56(S), S53-S60.

KOP BÖLGESİ İLLERİNDE YILLAR BAZINDA HAYVAN VARLIĞI DEĞİŞİMİ**Tahir KARAŞAHİN**

Aksaray University, Faculty of Veterinary Medicine, Aksaray

ORCID:0000-0003-2358-0389**ÖZET**

Bu çalışmanın amacı; Konya Ovası Projesi (KOP) bölgesi illerinde evcil hayvan varlığını ortaya koymak olmuştur. KOP bölgesi; Aksaray, Karaman, Konya, Niğde, Nevşehir, Yozgat, Kırıkkale ve Kırşehir illerini içine almaktadır. KOP Bölgesi, 95.580 km²'lik alanı ile Türkiye toplam yüzölçümünün %12,2'sine sahiptir. Tarım ve hayvancılık bu bölgenin en önemli geçim kaynaklarıdır. Su yönünden zengin olmaması ve mevsimlerin sert geçmesinden dolayı tarımsal ürün çeşitliliği fazla olmamaktadır. KOP bölgesi ülkemizin önemli sığır, koyun ve keçi yetiştiriciliği yapılan bir bölgesidir. KOP bölgesi illerinde sığır varlığı yıllar bazında düzenli bir artış gösterdiği görülmektedir. Sığır sayısı 2004 yılında 806.809 iken, bu sayı 2022 yılına gelindiğinde neredeyse 3 katlık bir artış göstererek 2.240.740 seviyesine ulaşmıştır. 2004 yılında ülke sığır varlığının %8,01 bir oranı KOP bölgesi illerinde yetiştirilmekte iken bu oran 2022 yılına gelindiğinde %13,30'luk bir orana ulaşmıştır. 2022 yılına gelindiğinde 20 yıllık dönemde Türkiye'nin sığır yetiştiriciliğinde önemli bir yer edinmiştir. Manda sayısı 2012 yılına kadar hızlı bir düşüş göstermiştir. 2004 yılında 3569 olan manda sayısı 2012 yılında 2293 sayısına kadar düşmüştür. İslah projelerinin teşviğiyle ve tüketici yönelimleriyle manda sayısı tekrar artmaya başlamış ve 2022 yılında 6066 sayısına ulaşmıştır. Küçükbaş hayvan sayısı da yıllar içerisinde 3 milyon 290 bin seviyelerinden 6 milyon 912 bin seviyesine ulaşmıştır. KOP bölgesinde bulunan iller 2004 yılında Türkiye küçükbaş hayvan varlığının %10,35 oluştururken 2022 yılında bu oran %12,39'a yükselmiştir. Bölgede yetiştiriciliği yapılan kümes hayvan sayısı da yıllar içerisinde bir azalma göstermiştir. 2024 yılında 18.570.340 olan kümes hayvanları sayısı 2022 yılında 15.572.729'a düşmüştür. Sonuç olarak KOP bölgesi ülke hayvancılığı için önemli bir yere sahiptir. KOP bölgesindeki hayvan sayıları destek programları, ıslah projeleri ve teşvik ve tüketici alışkanlıklarının değişmesiyle yeniden değer kazanmaya başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: KOP bölgesi, hayvan varlığı, yıllar**CHANGE OF ANIMAL PRESENCE IN THE PROVINCES OF THE KOP REGION
ON A BASIS OF YEARS****ABSTRACT**

The aim of this study is to reveal the presence of domestic animals in the provinces of the Konya Plain Project (KOP). The KOP region includes the provinces of Aksaray, Karaman, Konya, Niğde, Nevşehir, Yozgat, Kırıkkale and Kırşehir. The KOP Region has an area of 95,580 km²,

which is 12.2% of the total surface area of Turkey. Agriculture and animal husbandry are the most important sources of income in this region. Due to the lack of water resources and harsh seasons, agricultural product diversity is not high. The KOP region is a region of our country where important cattle, sheep and goat breeding are carried out. It is seen that the presence of cattle in the provinces of the KOP region has increased regularly over the years. While the number of cattle was 806,809 in 2004, this number increased almost 3-fold by 2022 and reached 2,240,740. In 2004, 8.01% of the country's cattle were raised in the provinces of the KOP region, while this rate reached 13.30% in 2022. By 2022, it had gained an important place in Turkey's cattle breeding in a 20-year period. The number of buffalo showed a rapid decline until 2012. The number of buffalo, which was 3569 in 2004, decreased to 2293 in 2012. With the encouragement of breeding projects and consumer orientations, the number of buffalo started to increase again and reached 6066 in 2022. The number of small cattle has also reached 6 million 912 thousand over the years from 3 million 290 thousand levels. While the provinces in the KOP region constituted 10.35% of Turkey's small cattle in 2004, this rate increased to 12.39% in 2022. The number of poultry raised in the region has also decreased over the years. The number of poultry animals, which was 18,570,340 in 2024, decreased to 15,572,729 in 2022. As a result, the KOP region has an important place for the country's livestock. The number of animals in the KOP region has started to gain value again with support programs, breeding projects and incentives and changes in consumer habits.

Keywords: KOP region, animal population, years

1. GİRİŞ

Konya Ovası Projesi (KOP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı; Aksaray, Karaman, Konya ve Niğde illerinden oluşan KOP Bölgesi'nde yatırımların gerektirdiği araştırma, planlama, programlama, projelendirme, izleme, değerlendirme ve koordinasyon hizmetlerinin yerine getirilmesi suretiyle, bu projelerin kapsadığı bölgelerin kalkınmasını hızlandırmak üzere, 2011 yılında çıkarılan 642 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuştur. Anılan KHK ile KOP İdaresi'nin görev alanı Aksaray, Karaman, Konya ve Niğde illerinden oluşmakta iken 6 Haziran 2016 tarihli ve 2016/8870 sayılı kararnameye ilişkin ekli Bakanlar Kurulu Kararı ile Nevşehir ve Yozgat, 7 Eylül 2016 tarihli ve 2016/9140 sayılı kararnameye ilişkin ekli Bakanlar Kurulu Kararı ile ise Kırıkkale ve Kırşehir illeri eklenmiştir.

Aksaray, Karaman, Kırıkkale, Kırşehir, Konya, Niğde, Nevşehir ve Yozgat illerini kapsayan KOP Bölgesi, 95.580 km²'lik alanı ile Türkiye toplam yüzölçümünün % 12,2'sine sahiptir.

TÜİK'in açıkladığı ADNKS sonuçlarına göre 31 Aralık 2018 tarihi itibarıyla bölgenin toplam nüfusu 4.406.245 kişi, Türkiye nüfusu içerisindeki payı % 5,45'tir (KOP, erişim, 31.03.2024).

Ülkemizin sahip olduğu coğrafi şartlar hayvancılık için son derece elverişli imkânlar sunmaktadır (Esen, 2017). KOP bölgesi geniş tarım arazileri ve meralarla hayvancılık için uygun ortamlar sunmaktadır. Bu bölgenin en büyük handikabı tarım arazilerinin ve meraların yeterince su alamamasıdır. Son yıllarda yağış miktarının azalması kuraklık riskiyle beraber tarım ve hayvancılığı da olumsuz yönde etkilemektedir. Hayvancılık sektörü direkt olarak yetiştiricisine ekonomik katkı, geçim kaynağı sağlamasının yanında yetiştiricilik öncesi ihtiyaçlar, yetiştiricilik sonrası elde edilen ürünlerle birçok alanda ekonomiye katkı sağlamaktadır. Yetiştiricilik öncesi kastedilen hayvancılık sektörünün ihtiyaç duyduğu, yem, yem katkı maddeleri, ilaç, aşı, ekipman gibi çeşitli alanlar sıralanabilir. Yetiştiricilik sonrasında, et, et ürünleri, süt, süt ürünleri, tekstil, deri, kozmetik, ilaç gibi sanayi kollarına hammadde sağlayarak ekonomiye çok yönlü katkılar sunmaktadır. Ülkemizin milli ekonomisi açısından tarım ve hayvancılık sektörü önemli bir potansiyele sahiptir (Köseman ve Şeker, 2015).

Tablo 1. KOP bölgesinde bulunan illerin yüzölçümleri, nüfus, ilçe sayıları

İller	Yüzölçümü (km2)	İlçe sayısı	2023 Nüfus
Aksaray	7.966	8	438.504
Karaman	8.869	6	263.960
Kırıkkale	4.570	9	285.744
Kırşehir	6.530	7	247.179
Konya	40.814	31	2.320.241
Nevşehir	5.392	8	315.994
Niğde	7.365	6	377.080
Yozgat	14.074	14	420.699
KOP Bölgesi	95.580	89	4.669.401
Türkiye	783.562	973	85.372.377
KOP/Türkiye	(%)12,2	9,15	5,47

Tablo 1’de görüldüğü gibi KOP bölgesi illerinde nüfusa göre yüzölçümü seviyesi oldukça yüksektir.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü tarafından 2017 yılında yayınlanan İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2017)’na göre, KOP Bölgesi illerinin Türkiye sıralaması Tablo 2’de verilmiştir. Bu sıralamaya göre Konya 14., Kırıkkale 33., Karaman 35., Nevşehir 40., Kırşehir 43., Aksaray 51., Niğde 57. ve Yozgat 63.sırada yer almıştır. SEGE-2017 çalışmasında iller altı gelişmişlik seviyesinde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflamaya göre KOP İllerinden hiçbirisi birinci ve altıncı gelişmişlik seviyesinde yer almamaktadır. Konya ili ikinci; Kırıkkale ve Karaman illeri üçüncü; Nevşehir, Kırşehir ve Aksaray illeri dördüncü; Niğde ve Yozgat illeri beşinci kademe gelişmişlik seviyesinde bulunmaktadır (Tablo 2). Anonim, 2023.

Tablo 2 SEGE 2017 Sıralamasında KOP Bölgesi İlleri

İl Kodu	İller	SEGE Sıralaması	Gelişmişlik Seviyesi
TR521	Konya	14	2
TR711	Kırıkkale	33	3
TR522	Karaman	35	3
TR714	Nevşehir	40	4
TR715	Kırşehir	43	4
TR712	Aksaray	51	4
TR713	Niğde	57	5
TR723	Yozgat	63	5

Kaynak: İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2017)

Yıllara Göre Sağılabilir KOP Bölgesi Hayvan Varlığı

KOP Bölgesi, 95.580 km²'lik alanı ile Türkiye toplam yüzölçümünün %12,2'sine sahiptir. Tarım ve hayvancılık bu bölgenin en önemli geçim kaynaklarıdır. Su yönünden zengin olmaması ve mevsimlerin sert geçmesinden dolayı tarımsal ürün çeşitliliği fazla olmamaktadır. KOP bölgesi ülkemizin önemli sığır, koyun ve keçi yetiştiriciliği yapılan bir bölgesidir. KOP bölgesi illerinde sığır varlığı yıllar bazında düzenli bir artış gösterdiği görülmektedir. Sığır sayısı 2004 yılında 806.809 iken, bu sayı 2022 yılına gelindiğinde neredeyse 3 katlık bir artış göstererek 2.240.740 seviyesine ulaşmıştır (Tablo 3). 2004 yılında ülke sığır varlığının %8,01 bir oranı KOP bölgesi illerinde yetiştirilmekte iken bu oran 2022 yılına gelindiğinde %13,30'luk bir orana ulaşmıştır. 2022 yılına gelindiğinde 20 yıllık dönemde Türkiye'nin sığır yetiştiriciliğinde önemli bir yer edinmiştir.

Tablo 3. KOP illerinde yıl bazında sığır sayısı (Kaynak TÜİK).

YIL	Dana ve buzağı: erkek (baş)	Dana ve buzağı: dişi (baş)	Tosun: 1-2 yaş (baş)	Düve: 1-2 yaş (baş)	İnek: 2 yaş ve üzeri (baş)	Boğa ve öküz: 2 yaş ve üzeri (baş)	TOPLAM
2004	100.487	118.851	91.168	16.975	348.324	31.004	806.809
2005	102.988	113.599	95.675	34.068	384.705	29.643	860.678
2006	108.709	118.217	02.653	35.751	384.121	26.932	876.383
2007	114.303	120.554	20.079	54.289	409.554	32.813	951.592
2008	110.282	115.035	21.361	51.687	394.922	37.717	931.004
2009	122.808	126.045	26.662	44.519	420.336	29.198	969.568
2010	131.163	135.614	39.655	61.899	477.524	36.848	1.082.703
2011	155.718	156.276	36.672	72.695	528.706	38.740	1.188.807
2012	185.740	183.692	81.650	18.050	650.771	64.121	1.484.024
2013	211.263	209.978	98.472	40.288	711.652	82.665	1.654.318
2014	198.358	193.386	90.838	28.173	718.797	77.134	1.606.686
2015	206.332	189.155	02.914	32.440	743.062	73.252	1.647.155
2016	210.507	190.825	20.435	38.009	713.981	57.805	1.631.562
2017	265.624	229.920	71.163	69.378	788.861	57.756	1.882.702
2018	281.593	244.140	92.737	86.388	887.197	64.760	2.056.815
2019	284.896	251.060	03.965	01.752	920.128	81.931	2.143.732
2020	280.742	258.024	97.751	24.118	960.126	88.426	2.209.187
2021	281.076	257.178	02.670	13.431	989.265	97.844	2.241.464
2022	262.970	253.276	00.883	06.672	984.704	132.235	2.240.740

Manda sayısı 2012 yılına kadar hızlı bir düşüş göstermiştir. 2004 yılında 3569 olan manda sayısı 2012 yılında 2293 sayısına kadar düşmüştür. Islah projelerinin teşvikiyle ve tüketici yönelimleriyle manda sayısı tekrar artmaya başlamış ve 2022 yılında 6066 sayısına ulaşmıştır (Tablo 4).

Küçükbaş hayvan sayısı da yıllar içerisinde 3 milyon 290 bin seviyelerinden 6 milyon 912 bin seviyesine ulaşmıştır. KOP bölgesinde bulunan iller 2004 yılında Türkiye küçükbaş hayvan varlığının %10,35 oluştururken 2022 yılında bu oran %12,39'a yükselmiştir. Bölgede yetiştiriciliği yapılan kümes hayvan sayısı da yıllar içerisinde bir azalma göstermiştir. 2024 yılında 18.570.340 olan kümes hayvanları sayısı 2022 yılında 15.572.729'a düşmüştür (Tablo 2). Sonuç olarak KOP bölgesi ülke hayvancılığı için önemli bir yere sahiptir. KOP bölgesindeki hayvan sayıları destek programları, ıslah projeleri ve teşvik ve tüketici alışkanlıklarının değişmesiyle yeniden değer kazanmaya başlamıştır.

Tablo 4. Tür ve ırklarına göre KOP bölgesi hayvan sayıları. (Kaynak TÜİK).

YIL	Manda (baş)	Deve (baş)	Koyun (baş)	Keçi (baş)	At, katır ve eşek (baş)	Kümes hayvanı (baş)
2004	3.569	8	2.985.174	306.556	59.004	18.570.340
2005	3.711	10	2.973.078	286.501	56.191	15.841.619
2006	3.097	10	2.898.931	253.968	51.419	15.504.416
2007	2.642	5	2.907.095	230.657	45.888	14.945.369
2008	2.912	5	2.604.992	202.938	42.033	14.815.469
2009	3.173	5	2.440.212	196.431	36.266	12.855.845
2010	2.384	5	2.694.570	287.730	32.488	14.330.777
2011	2.293	-	2.954.559	390.518	29.124	15.940.987
2012	2.777	-	3.582.508	475.545	25.023	15.615.577
2013	3.345	-	3.886.297	598.881	24.583	16.984.368
2014	3.758	8	3.985.165	637.650	23.695	16.744.602
2015	3.938	16	3.967.164	690.006	21.861	18.041.930
2016	4.133	15	3.777.681	680.703	22.589	18.311.387
2017	6.185	16	4.041.347	672.094	21.264	21.523.806
2018	6.836	14	4.392.490	711.468	20.534	19.336.597
2019	7.188	18	4.693.218	737.813	19.672	18.394.920
2020	7.933	28	5.558.979	813.484	16.194	17.337.285
2021	6.668	28	5.898.307	811.882	15.368	15.830.069
2022	6.066	31	6.163.667	749.296	14.219	15.572.729

SONUÇ VE ÖNERİLER

KOP (Konya Ovası Projesi) Bölgesi, Türkiye'nin önemli tarım ve hayvancılık merkezlerinden biridir. Bölgedeki hayvan varlığı, ülke genelindeki hayvancılık faaliyetlerine önemli katkılar sağlamaktadır. Yıllar içerisinde büyük baş ve küçük baş hayvan sayılarında büyük artışlar olduğu görülmektedir. Hayvancılık sektöründe ileri üretim tekniklerinin kullanılması, teknik personel ve çiftçi eğitimleri hayvanlardaki verim düzeyini artırarak bölge ekonomisine daha büyük katkılar sunacaktır.

KAYNAKLAR

- Anonim. KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2022a. <http://www.kop.gov.tr/>.
<http://www.kop.gov.tr/sayfalar/hedeflenen-kop-bolgesi/62>
- Anonim, 2018. KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, KOP Bölgesel Sosyo-Ekonomik Göstergeler (Nisan-2018). <http://www.kop.gov.tr/>. (Erişim tarihi: 01.04.2024).
- Anonim, 2023. KOP Bölgesi Sosyo-Ekonomik Göstergeleri. (Erişim tarihi: 01.04.2024).
- Esen F (2017). Bingöl ili'nde büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık faaliyetleri. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED), 7(13), 83-100.
- Tapkı, N., Aybüke, K. A. Y. A., Tapkı, İ., Dağıstan, E., Çimrin, T., & Selvi, M. H. (2018). Türkiye'de büyükbaş hayvancılığın durumu ve yıllara göre değişimi. Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 23(2), 324-339.
- Köseman, A., Şeker, İ. (2015). Malatya ili sığır, koyun ve keçi yetiştiriciliğinin mevcut durumu. FÜ Sağ. Bil. Vet. Derg, 29(2), 137-143.
- Macit İ (2017). Türkiye'de yetiştirilen bazı sığır ırklarında sığır lökosit bağlanma yetmezliğinin (BLAD) restriksiyon parçacık uzunluk polimorfizmi (RFLP) ile belirlenmesi. Doktora tezi.
- TAGEM. (2015). Hayvan genetik kaynakları araştırmaları ve yönetim faaliyetleri. <https://docplayer.biz.tr/10304252-Hayvan-genetik-kaynaklari-arastirmalari-ve-yonetim-faaliyetleri.html> (Ulaşım tarihi: 11.11.2021).
- TÜİK. hayvancılık istatistikleri. (2021). Ankara
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Tarim-111>.

A SMART SYSTEM-BASED APPROACH TO MONITORING CONSCIOUSNESS AND SOCIAL BEHAVIORS IN CATTLE: TOWARDS THE DIGITAL TRANSFORMATION OF ANIMAL WELFARE

Arş. Gör. Fatma Mira GÜVEN

Malatya Turgut Ozal University, Faculty of Agriculture, Department of Animal Science, 44210
Battalgazi, Malatya

ORCID ID: 0009-0005-7893-1854

Doç. Dr. Ali Murat TATAR

Dicle University, Faculty of Agriculture, Department of Animal Science, 21280
Sur, Diyarbakır

ORCID ID: 0000-0002-4993-2779

ÖZET

Hayvan refahı, hayvanların fizyolojik sağlığı ile sınırlı kalmayan; onların doğal davranışlarını serbestçe sergileyebilmeleri, stres, korku ve ağrı gibi olumsuz duygulanımlardan uzak yaşam sürebilmeleri, sosyal ilişkiler kurabilmeleri ve çevresel ihtiyaçlarını karşılayabilmeleriyle tanımlanan çok boyutlu bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Refah düzeyinin doğru şekilde belirlenmesi, hem etik hayvancılık ilkelerinin uygulanabilirliği hem de verimli ve sürdürülebilir bir hayvansal üretim modeli oluşturulması açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda fizyolojik, davranışsal ve bilişsel göstergeler refahın bilimsel olarak değerlendirilmesinde temel veri kaynaklarıdır. Özellikle büyükbaş hayvanlarda bu göstergelerin etkin bir şekilde izlenmesi, bireysel düzeyde farklılıkların gözlemlenmesi ve refah düzeyinin dijital ortamda takip edilebilmesi için son yıllarda hassas hayvancılık sistemlerinden yararlanılmaktadır. Çalışmada, büyükbaş hayvanlarda refahın bilimsel göstergeleri detaylı bir şekilde ele alınmış; bunların akıllı teknolojilerle nasıl izlenebileceği tartışılmıştır. Fizyolojik göstergeler arasında kortizol düzeyi, kalp atım hızı, göz çevresi sıcaklığı, solunum hızı ve bağışıklık sistemi parametreleri yer almakta; davranışsal göstergeler kapsamında oyun, geviş getirme, yatma, sosyalleşme ve keşif gibi davranışların gözlenmesi önem taşımaktadır. Bilişsel göstergeler ise hayvanların çevresel uyaranlara verdikleri duygusal ve zihinsel tepkileri kapsamakta; beklenti testleri, bilişsel önyargı deneyleri ve insan-hayvan etkileşimleri gibi ölçüm yöntemleriyle değerlendirilebilmektedir. Refahın bu göstergeler üzerinden izlenmesi, hassas hayvancılık sistemleriyle daha nesnel, sürekli ve erken uyarı temelli hale gelmiştir. İvmeölçerler, RFID etiketleri, termal kameralar, görüntü işleme sistemleri, ses ve yüz tanıma teknolojileri gibi akıllı cihazlar; hayvan davranışlarını otomatik olarak tanımlayabilmekte ve refahın anlık izlenmesine olanak tanımaktadır. Ayrıca bu sistemler aracılığıyla doğum, kızgınlık, hastalık belirtileri ve sosyal izolasyon gibi durumlar erkenden saptanmakta; bu sayede hem hayvan sağlığı korunmakta hem de işletme verimliliği artırılmaktadır. Sonuç olarak bu çalışmada, büyükbaş hayvanların refah düzeylerinin izlenmesinde yeni teknolojilerin sunduğu olanaklar detaylı olarak incelenmiş; davranışsal ve bilişsel göstergelerin akıllı

sistemlerle takibinin hem hayvanın yaşam kalitesi hem de sürdürülebilir hayvancılık açısından taşıdığı önem vurgulanmıştır. Bu bağlamda dijitalleşen refah izleme sistemleri, hayvancılığın etik sorumlulukla entegre olduğu yeni bir üretim modelinin temelini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hassas hayvancılık, davranışsal göstergeler, bilişsel refah, yapay zekâ, sensör teknolojileri.

ABSTRACT

Animal welfare is increasingly recognized as a multidimensional concept that goes beyond physiological health, encompassing the ability of animals to express natural behaviors, avoid stress and pain, engage in social interactions, and meet their environmental needs. Accurate assessment of welfare is essential for promoting ethical livestock practices and ensuring sustainable animal production. In this context, physiological, behavioral, and cognitive indicators serve as key parameters in scientifically evaluating welfare status. In cattle, recent advances in precision livestock farming (PLF) technologies have enabled the continuous and objective monitoring of welfare indicators. This study explores key physiological markers such as cortisol levels, heart rate, respiratory patterns, and periocular temperature; behavioral patterns including play, rumination, lying, and social behaviors; and cognitive responses assessed through expectation tests, cognitive bias assessments, and human-animal interactions. These indicators provide valuable insight into the affective and mental states of animals and help identify welfare risks early. Smart devices such as accelerometers, RFID systems, thermal cameras, facial recognition tools, and computer vision technologies allow for real-time monitoring of individual animals. These systems not only facilitate early detection of events like estrus, parturition, illness, or social withdrawal but also enhance herd management efficiency and support welfare-oriented interventions. The integration of artificial intelligence and sensor-based systems contributes significantly to automated behavior analysis and decision-making processes in livestock operations. In conclusion, monitoring behavioral and cognitive indicators through smart technologies presents a promising approach to advancing both animal well-being and production sustainability. This digital transformation of welfare monitoring reflects a new paradigm in livestock farming, where ethical responsibility and technological innovation are increasingly interconnected.

Keywords: Precision livestock farming, behavioral indicators, cognitive welfare, artificial intelligence, sensor technologies.

1. INTRODUCTION

The concept of animal welfare, has been associated with production capacity since the beginning of animal breeding; animals that can survive and have high production indicators are assumed to be in welfare. This perception persisted until the mid-20th century, and ethical considerations for animals were largely limited to the prevention of deliberate suffering (Rollin, 2019).

Today, animal welfare is defined as a state of whole well-being in which the animal can freely perform its natural behaviors (grazing, roaming, feeding, sheltering, mating, litter care, socialization, etc.), does not encounter negative situations such as pain and stress, can provide for its physiological needs and lives a life suitable for environmental conditions (Çevikkol et al., 2023). The concept of welfare was first established on a theoretical basis in the literature in 1964 with the Brambell Report, which was created in England against the poor living conditions of animals. In this report, it was emphasized that animals should live in an environment free from negativities such as hunger, thirst, stress, fear and disease; the importance of providing appropriate housing, health care and conditions where they can exhibit social behaviors (Sert & Uzmay, 2017; Veissier et al., 2008).

In the assessment of animal welfare, monitoring stress behaviors and physiological processes provide important indicators (Güven and Karakuş, 2024). In recent years, precision animal husbandry technologies have been developed for this purpose, which not only increase production efficiency but also allow monitoring the health and welfare status of individual animals. For example, accelerometer-based bracelets can be used for early diagnosis of lameness in dairy cows, camera systems can be used to monitor individual herd health, and environmental sensors can be used to optimize housing conditions (van Erp-van der and Rutter, 2020).

The aim of this study is to highlight the importance of cognitive and social behaviors as welfare indicators in cattle and to examine current scientific approaches to assess these behaviors through intelligent monitoring systems. The article will first discuss the behavioral, social and cognitive components of bovine welfare and then evaluate the technologies (accelerometers, RFID systems, image processing techniques and machine learning-based analysis methods) used in monitoring these indicators.

2. STUDY FIELD

This study is not based on field data in a specific geographical location. It is a literature-based review study. Experimental and observational studies reported in domestic and foreign sources

on the subject, agricultural technology applications that provide data and models developed on smart systems were evaluated. The aim is to analyze the development and effectiveness of systems for monitoring welfare in cattle in a comprehensively.

3. MATERIALS AND METHODS

This study is a qualitative review. Within the content of the scientific literature review, we focused on publications from the last 10 years by using keywords such as “animal welfare”, “cattle behavior”, “precision livestock farming”, “sensor technology”, “automated behavior monitoring” in Web of Science, Scopus and Google Scholar databases. In the review process, studies evaluating physiological, behavioral and cognitive indicators were prioritized, and the effects of artificial intelligence and machine learning-based technologies on animal welfare were also considered. The information obtained was synthesized and approaches to measuring welfare indicators were classified.

4. WELL-BEING INDICATORS IN CATTLE

In the scientific assessment of animal welfare, not only their physiological health status but also their behavioral preferences, social relationships, emotional states and cognitive capacities are taken into account. Although the concept of "natural behavior" cannot be defined with certain borders, especially in domesticated species such as cattle, the preferences and motivations of animals to exhibit certain behaviors reveal how important these behaviors are in terms of welfare (Beaver et al., 2020).

The principles of “five freedoms”, “five needs” and “five areas” are currently used as guidelines for a wholistic assessment of well-being (Mellor, 2016). Simply having physiological indicators within normal limits or not showing signs of illness does not indicate a high level of well-being. Factors such as inadequate environmental enrichment and limited shelter conditions can cause display healthy animals to exhibit abnormal or repressed behaviors (Ryan et al., 2021).

The well-being assessment therefore focuses on three main groups of indicators: physiological, behavioral and cognitive indicators.

4.1. Physiological Indicators

Physiological indicators have an important place in the objective measurement of animal welfare. However, due to the lack of singular physiological profiles specific to welfare, indicators related to stress and pain are generally preferred (Serra et al., 2018). One of the most commonly used indicators is glucocorticoid hormones such as cortisol and corticosterone, which are released as a result of activation of the HPA axis. In addition, catecholamines (adrenaline, noradrenaline) associated with the sympathetic nervous system reflect the

physiological traces of stress by causing changes in heart rate and respiratory rate (Martínez-Miró et al., 2016).

Non-invasive methods such as thermal imaging monitoring of around-eye temperature have been used to detect early signs of stress (Lei et al., 2023). Immune and metabolic indicators such as leukocyte profile, beta-endorphin levels are also helpful in assessing the physiological aspect of well-being. However, these parameters are only meaningful when considered in combination with behavioral and environmental information.

4.2. Behavioral Indicators

Animals discover their environment to obtain information and develop a sense of control. In this perspective, the exploration behavior is one of the first behaviors especially associated with well-being (Mellor, 2016). Exploration is carried out not only to search for food, but also to provide security by sensing environmental threats. Its suppression in stressful situations indicates the emotional state of the animal (Boissy et al., 2007).

Play behavior is a positive indicator of high welfare and is usually seen in young animals (Bertelsen and Jensen, 2019). The decrease in this behavior during stressful periods such as weaning shows the effect of environmental pressure on behavior. Developed accelerometer-based sensor technologies have made it possible to objectively monitor these behaviors under management conditions (Gladden et al., 2020).

Feeding behavior is both motivational and essential for survival and is influenced by many factors such as environmental stress, temperature, social structure and temperament (Llonch et al., 2018a). Especially in cattle, social facilitation and feed access are key factors that shape feeding habits.

Lying and resting behavior are important indicators reflecting the effects of shelter systems and management conditions on welfare. Restricting these behaviors can cause frustration and take priority at the expense of other vital activities (Tucker et al., 2021).

Social behaviors (licking, grooming, social contact) improve welfare at both individual and group levels. In particular, mother- calf relationships or intra-herd relationships are social indicators that reflect the emotional state of the animal (Papageorgiou and Simitzis, 2022).

4.3. Cognitive Indicators

Welfare assessment is not only physiological and behavioral but also emotional and cognitive states of animals (Duncan, 2006; Mendl et al., 2010). Cognitive processes are defined as the perception, processing and storage of environmental information and the display of behaviors appropriate to this information (Shettleworth, 2009).

Expectancy tests are used to assess current welfare based on the animal's expectation of reward (Spruijt et al., 2001). Disappointment when expectations are not realized may indicate that welfare is at risk (Neave et al., 2021).

Cognitive bias tests provide an opportunity to assess emotional dispositions by examining animals' responses to vague stimuli (Baciadonna and McElligott, 2015). For example, animals that have had more positive experiences show optimistic responses, which is associated with higher welfare.

Human-animal interaction is an indirect cognitive indicator that affects animals' environmental perception and emotional state. Positive human interactions not only reduce stress levels, but also positively affect animals' expectation and learning capacities (Probst et al., 2012; Grahm et al., 2021). Monitoring these interactions can be realized more objectively thanks to today's developing behavioral biosensor technologies.

5. BEHAVIOR AND WELFARE MONITORING WITH DIGITAL SYSTEMS

Today, developing precision livestock technologies enable monitoring of animals at the individual level, providing a more effective assessment of health, behavior and welfare indicators (Beaver et al., 2020). Precision Livestock Farming (PLF) is an interdisciplinary approach that continuously collects data with sensor-based systems and processes these data using artificial intelligence and computer-aided analysis methods (Hertem et al., 2016; Kopler et al., 2023; Papakonstantinou et al., 2024). Thanks to these systems, stockbreeders can carry out labor-intensive processes such as record keeping, animal monitoring, herd feeding, milking, reproduction and stress management more systematically, cost-effectively and efficiently (Pawar et al., 2024).

The advanced technologies used in PLF systems are based on components such as machine learning, computer vision algorithms, and the systems based on image and sound analysis (Norton et al., 2019). In dairy cows, many parameters such as internal and surface body temperature, respiratory rate, sweating level, walking style, behavior, body measurements, body weight and condition score can be monitored with these algorithms (Milan et al., 2018). In particular, behaviors such as rumination, feeding, resting, and detection of estrus periods can be successfully performed by sensor technologies (Grinter et al., 2019). In addition, accelerometers and ultra-wideband (UWB) indoor location systems are effectively used to monitor parturition and estrus periods (Benaissa et al., 2020).

Behavioral indicators such as body posture, facial expressions, vocalizations, and eye white percentage can be recorded with image processing techniques and sensor-assisted systems and

provide important information on animal welfare. For example, it has been reported that cows more frequently shake their tails and ears droop backward during positive experiences such as brushing, behaviors that are associated with low levels in positive emotions (de Oliveira et al., 2018; Lange et al., 2020; Lange et al., 2021). Similarly, the percentage of eye whites has been found to increase under stress, but decrease under positive stimuli such as caressing (Proctor and Carder, 2015). Facial recognition systems and thermal cameras make it possible to automatically assess such behavioral indicators. These technologies not only improve animal welfare, but also contribute positively to business profitability by strengthening decision support systems (Aquilani et al., 2022; Stygar et al., 2022).

Early warning technologies, an important component of PLF systems, can detect deviations from reference values and predict health and welfare problems before they occur (Norton and Berckmans, 2017; Vranken and Berckmans, 2017; Hostiou et al., 2017). In this way, potential problems can be recognized earlier, intervention time is shortened and losses can be prevented. It is emphasized in many studies that artificial intelligence-based applications contribute to increasing sustainability, productivity and welfare levels in animal breeding. These technologies play an active role in areas such as abnormality detection, disease prediction and optimization of feeding protocols, thus reducing stress factors and improving animal welfare (Alabdali et al., 2023).

6. CONCLUSIONS AND SUGGESTIONS

In this study, behavioral, physiological and cognitive indicators for the assessment of cattle welfare were discussed and the current applications of precision animal farming technologies used in monitoring these indicators were evaluated. In the direction of the findings, the following main conclusions were reached:

- Animal welfare is not only limited to physiological health, but is also directly related to the social relationships, emotional states and cognitive capacities of animals. Therefore, multi-dimensional and whole-scale approaches should be adopted in welfare assessments.
- Precision Livestock Farming (PLF) systems enable continuous and objective monitoring of animal behavior and health status at the individual, enhancing both animal welfare and productivity by strengthening data-driven decision support processes.
- Sensor-based technologies make it possible to detect small changes in the behavioral patterns of animals at an early stage, enabling timely intervention for disease, stress and welfare issues.

- Machine learning and image processing methods can analyze behavioral data such as facial expressions, vocal responses and body postures of animals to automatically assess welfare cues, reducing errors caused by human in monitoring processes.

In this perspective, the following recommendations can be made:

1. The widespread adoption of technologies based on individual monitoring in livestock practices will contribute to both the precise assessment of welfare indicators and the early detection of diseases.
2. The use of AI-based analysis systems integrated with traditional farming knowledge and experience will facilitate the adoption of technologies and increase the effectiveness of decision support processes.
3. Systematically monitoring the social behavior, emotional states and environmental responses of animals is important for strengthening ethical animal husbandry practices.
4. Technologies for monitoring cognitive and affective well-being indicators (e.g. expectancy tests, facial recognition systems), adapted to field conditions, will contribute to the development of more holistic models for measuring well-being.
5. Animal welfare monitoring systems should develop standards for ethical use of collected data, secure data storage and algorithmic transparency.

In conclusion, monitoring behavioral and social indicators with the use of intelligent systems contributes to the objective, whole and sustainable assessment of animal welfare and introduces a new paradigm in both scientific and practical terms. The correct, ethical and appropriate use of these technologies has the potential to re-define animal welfare with the possibilities of the digital age.

REFERENCES

- Alabdali, S. A., Pileggi, S. F. & Cetindamar, D. (2023). Influential factors, enablers, and barriers to adopting smart technology in rural regions: A literature review. *Sustainability*, 15(10), 7908.
- Aquilani, C., Confessore, A., Bozzi, R., Sirtori, F. & Pugliese, C. (2022). Precision Livestock Farming technologies in pasture-based livestock systems. *Animal*, 16(1), 100429.
- Baciadonna, L. & McElligott, A. G. (2015). The use of judgement bias to assess welfare in farm livestock. *Animal Welfare*, 24(1), 81-91.
- Beaver, A., Proudfoot, K. L. & von Keyserlingk, M. A. (2020). Symposium review: Considerations for the future of dairy cattle housing: An animal welfare perspective. *Journal of Dairy Science*, 103(6), 5746-5758.
- Benaissa, S., Tuytens, F. A. M., Plets, D., Trogh, J., Martens, L., Vandaele, L., ... & Sonck, B. (2020). Calving and estrus detection in dairy cattle using a combination of indoor localization and accelerometer sensors. *Computers and electronics in agriculture*, 168, 105153.
- Bertelsen, M. & Jensen, M. B. (2019). Does dairy calves' motivation for social play behaviour build up over time?. *Applied Animal Behaviour Science*, 214, 18-24.
- Boissy, A., Manteuffel, G., Jensen, M. B., Moe, R. O., Spruijt, B., Keeling, L. J., ... & Aubert, A. (2007). Assessment of positive emotions in animals to improve their welfare. *Physiology & behavior*, 92(3), 375-397.

- Çevikkol, E., Çam, M. & Yılmaz, Ö. (2023). Çiftlik Hayvanlar Yetiştiriciliğinde Refah ve Stres Kavramı.
- de Oliveira, D. & Keeling, L. J. (2018). Routine activities and emotion in the life of dairy cows: Integrating body language into an affective state framework. *PloS one*, 13(5), e0195674.
- Duncan, I. J. (2006). The changing concept of animal sentience. *Applied animal behaviour science*, 100(1-2), 11-19.
- Gladden, N., Cuthbert, E., Ellis, K. & McKeegan, D. (2020). Use of a tri-axial accelerometer can reliably detect play behaviour in newborn calves. *Animals*, 10(7), 1137.
- Grahn, P., Ottosson, J. & Uvnäs-Moberg, K. (2021). The oxytocinergic system as a mediator of anti-stress and instorative effects induced by nature: The calm and connection theory. *Frontiers in psychology*, 12, 617814.
- Grinter, L. N., Campler, M. R. & Costa, J. H. C. (2019). Validation of a behavior-monitoring collar's precision and accuracy to measure rumination, feeding, and resting time of lactating dairy cows. *Journal of dairy science*, 102(4), 3487-3494.
- Güven, R. A. F. M. & Karakuş, K. (2024). The Welfare Relationship Between Precision Animal Husbandry Systems And Farm Animals. *Current Agricultural Studies In Türkiye Research and Reviews Iii*, 71.
- Hertem, T. V., Lague, S., Rooijackers, L. & Vranken, E. (2016). Towards a sustainable meat production with precision livestock farming. *Proceedings in Food System Dynamics*, 357–362.
- Hostiou, N., Fagon, J., Chauvat, S., Turlot, A., Kling, F., Boivin, X. & Allain, C. (2017). Impact of precision livestock farming on work and human-animal interactions on dairy farms. A review. *Bioscience, Biotechnology and Biochemistry*, 21, 1-8.
- Kopler, I., Marchaim, U., Tikász, I. E., Opaliński, S., Kokin, E., Mallinger, K., ... & Banhazi, T. (2023). Farmers' perspectives of the benefits and risks in precision livestock farming in the EU pig and poultry sectors. *Animals*, 13(18), 2868.
- Lange, A., Franzmayr, S., Wisenöcker, V., Futschik, A., Waiblinger, S., & Lürzel, S. (2020). Effects of different stroking styles on behaviour and cardiac parameters in heifers. *Animals*, 10(3), 426.
- Lange, A., Waiblinger, S., van Hasselt, R., Mundry, R., Futschik, A., & Luerzel, S. (2021). Effects of restraint on heifers during gentle human-animal interactions. *Applied Animal Behaviour Science*, 243, 105445.
- Lei, M. C., Félix, L., Cardoso, R., Monteiro, S. M., Silva, S. & Venâncio, C. (2023). Non-invasive biomarkers in saliva and eye infrared thermography to assess the stress response of calves during transport. *Animals*, 13(14), 2311.
- Llonch, P., Mainau, E., Ipharraguerre, I. R., Bargo, F., Tedó, G., Blanch, M. & Manteca, X. (2018a). Chicken or the egg: the reciprocal association between feeding behavior and animal welfare and their impact on productivity in dairy cows. *Frontiers in Veterinary Science*, 5, 305.
- Martínez-Miró, S., Tecles, F., Ramón, M., Escribano, D., Hernández, F., Madrid, J., Orengo, J., Martínez-Subiela, S., Manteca, X., and Cerón, J. J. 2016. Causes, consequences and biomarkers of stress in swine: an update. *BMC veterinary research*, 12(171); 1-9.
- Mellor, D. J. (2016). Updating animal welfare thinking: Moving beyond the “Five Freedoms” towards “a Life Worth Living”. *Animals*, 6(3), 21.
- Mendl, M., Burman, O. H., & Paul, E. S. (2010). An integrative and functional framework for the study of animal emotion and mood. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, 277(1696), 2895-2904.
- Milan, H. F., Perano, K. M. & Gebremedhin, K. G. (2018). Survey and future prospects in precision dairy farming. In 10th International Livestock Environment Symposium (ILES X) (p. 1). American Society of Agricultural and Biological Engineers.
- Neave, H. W., Webster, J. R. & Zobel, G. (2021). Anticipatory behaviour as an indicator of the welfare of dairy calves in different housing environments. *PLoS One*, 16(1), e0245742.
- Norton, T. & Berckmans, D. (2017). Developing precision livestock farming tools for precision dairy farming. *Anim. Front.* 7: 18–23.
- Norton, T., Chen, C., Larsen, M. L. V., & Berckmans, D. (2019). Precision livestock farming: Building ‘digital representations’ to bring the animals closer to the farmer. *Animal*, 13(12), 3009-3017.

- Papageorgiou, M. & Simitzis, P. E. (2022). Positive welfare indicators in dairy animals. *Dairy*, 3(4), 814-841.
- Papakonstantinou, G. I., Voulgarakis, N., Terzidou, G., Fotos, L., Giamouri, E., & Papatsiros, V. G. (2024). Precision Livestock Farming Technology: Applications and Challenges of Animal Welfare and Climate Change. *Agriculture*, 14(4), 620.
- Pawar, J. (2024). Transforming Cattle Farming with Artificial Intelligence: Innovations, Applications, and Implications for Precision Livestock Management and Sustainable Agriculture Practices. *Revista Electronica de Veterinaria*, 25(1), 525-537.
- Probst, J. K., Neff, A. S., Leiber, F., Kreuzer, M. & Hillmann, E. (2012). Gentle touching in early life reduces avoidance distance and slaughter stress in beef cattle. *Applied Animal Behaviour Science*, 139(1-2), 42-49.
- Proctor, H. S. & Carder, G. (2015). Measuring positive emotions in cows: Do visible eye whites tell us anything?. *Physiology & behavior*, 147, 1-6.
- Rollin, B. (2019). Animal welfare across the world. *Journal of Applied Animal Ethics Research*, 1(1), 146-170.
- Ryan, M., Waters, R. & Wolfensohn, S. (2021). Assessment of the welfare of experimental cattle and pigs using the animal welfare assessment grid. *Animals*, 11(4), 999.
- Serra, M., Wolkers, C. P. B. & Urbinati, E. C. (2018). Physiological indicators of animal welfare. *Revista Brasileira de Zootecias*, 19(2).
- Sert, H., & Uzmay, A. (2017). Dünya’da hayvan refahı uygulamalarının ekonomik ve sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4), 263-276.
- Shettleworth, S. J. (2009). *Cognition, evolution, and behavior*. Oxford university press.
- Spruijt, B. M., Van den Bos, R. & Pijlman, F. T. (2001). A concept of welfare based on reward evaluating mechanisms in the brain: anticipatory behaviour as an indicator for the state of reward systems. *Applied Animal Behaviour Science*, 72(2), 145-171.
- Stygar, A. H., Krampe, C., Llonch, P. & Niemi, J. K. (2022). how far are we from data-driven and animal-based welfare assessment? A critical analysis of European quality schemes. *Frontiers in Animal Science*, 3, 874260.
- Tucker, C. B., Jensen, M. B., de Passillé, A. M., Hänninen, L. & Rushen, J. (2021). Invited review: Lying time and the welfare of dairy cows. *Journal of Dairy Science*, 104(1), 20-46.
- van Erp-van der, E., & Rutter, S. M. (2020). Using precision farming to improve animal welfare. *CABI Reviews*, (2020).
- Veissier, I., Butterworth, A., Bock, B. & Roe, E. (2008). European approaches to ensure good animal welfare. *Applied animal behaviour science*, 113(4), 279-297.
- Vranken, E., & Berckmans, D. (2017). Precision livestock farming for pigs. *Animal Frontiers*, 7(1), 32-37.

THE EFFECT OF SALT ADDITION ON FISH MICROBIOTA IN VIOLET RED BILE GLUCOSE AGAR AND CHROMOCULT COLIFORM AGAR MEDIA

Volkan KAYDU

Ondokuz Mayıs University, Faculty of Veterinary Medicine, Department of Aquatic Animal Diseases,
Samsun, TÜRKİYE

ORCID: 0000-0001-9631-1353

Eda KELEŞ

Ondokuz Mayıs University, Faculty of Veterinary Medicine, Department of Aquatic Animal Diseases,
Samsun, TÜRKİYE

ORCID: 0009-0004-8025-0882

ABSTRACT

In this study, it was aimed to compare the effect of additional salt (1.5%) to Violet Red Bile Glucose Agar (VRBG-*Enterobacteriaceae* isolation), and Chromocult Coliform Agar (CCA-*Escherichia coli* and other coliform group bacteria isolation) on growth of bacterial species. For this aim, four different media used: i) VRBG Agar, ii) 1.5 % added VRBG Agar, iii) CCA and iv) 1.5% added CCA. Up to five different susceptible isolates were chosen, and after the subcultured Tryptic Soy Agar, the isolates were identified at the genus and species levels using MALDI-TOF MS system. As a result, When the results of the regular VRBGA and salt-supplemented VRBGA were compared, a total of 10 isolates belonging to 7 *Enterobacteriaceae* genera [*Hafnia alvei* (n=2), *Buttiauxella izardii* (n=2), *Pantoea* spp. (n=2), *Serratia liquefaciens* (n=1), *Providencia rettgeri* (n=1), *Morganella morganii* (n=1), and *Lelliottia amnigena* (n=1)] and 22 *Aeromonadaceae* family isolates were identified in the standard VRBGA, whereas in the salt-supplemented VRBGA, 3 isolates belonging to two *Enterobacteriaceae* genera [*Shewanella indica* (n=2) and *Hafnia alvei* (n=1)] and 8 *Aeromonadaceae* and one *Staphylococcaceae* member isolates were identified. In the standard Chromocult Coliform Agar; *Citrobacter gilleni* (n=2), *Citrobacter freundii* (n=1), *Escherichia coli* (n=1), *Buttiauxella gaviniae* (n=1), *Yersinia intermedia* (n=1), and *Shewanella indica* (n=1) species, and 11 *Aeromonadaceae* family isolates were identified, whereas in the salt-supplemented version of the same agar, only *Buttiauxella gaviniae* (n=1) and *Escherichia coli* (n=1), eight *Aeromonadaceae* and two *Vibrionaceae* family isolates were identified. In conclusion, a wider variety of species were identified in the salt-free VRBGA and CCA.

Keywords: Chromocult Coliform Agar, Fish microflora, MALDI-TOF MS, Salt tolerance, Violet Red Bile Glucose Agar

INTRODUCTION

Foodborne diseases are a serious public health problem due to their widespread occurrence worldwide (Cortés-Sánchez et al., 2019). Fish and fishery products, which have an important

place in human nutrition, are frequently associated with human diseases (Novoslavski et al., 2016).

Enterobacteriaceae is a family of Gram-negative bacteria that includes pathogenic and saprophytic bacterial species commonly found in nature and in the intestines of humans and fish and other animals. The presence of *Enterobacteriaceae* bacteria indicates enteric contamination and is therefore also considered a hygiene indicator in food. In fish, they are reported as opportunistic pathogens and are accepted as an indicator of sewage contamination. Many waterborne diseases such as dysentery, typhoid, and gastroenteritis may arise as a result of fecal enteric contamination. The coliform group of bacteria includes the genera *Escherichia*, *Klebsiella*, *Enterobacter*, and *Serratia* within the *Enterobacteriaceae* family. The presence of fecal coliforms affects humans rather than aquatic organisms (Elsherief et al., 2014; Martin et al., 2016; Octavia & Lan, 2014; Saad et al., 2018).

Violet Red Bile Glucose Agar (VRBGA), one of the selective media developed for the detection and enumeration of *Enterobacteriaceae*, is used to identify members of the *Enterobacteriaceae* family, particularly those that ferment glucose to produce acid and/or gas, due to its glucose content (Thermo Fisher Scientific, n.d.). The salt concentration in the composition of this agar is 5 g/L (CM0485, OXOID).

Chromocult Coliform Agar is a selective chromogenic medium used for the analysis of coliform group bacteria from food and water. It contains TergitolTM7, which acts as an inhibitor against Gram-positive bacteria without inhibiting the growth of the target organisms, coliforms and *E. coli* (Merck KGaA, n.d.). The salt concentration in the composition of this agar is 5 g/L (1.10426, Merck).

In this study, the presence of *Enterobacteriaceae* members, which are also accepted as indicators of fecal contamination in fish microbiota, was evaluated using two media with different selectivity and properties: Violet Red Bile Glucose Agar and Chromocult Coliform Agar, along with their modified versions containing an additional 1.5% NaCl. The effectiveness of these media was compared. In Türkiye, the salinity levels of seas such as the Black Sea, Aegean Sea, and Mediterranean Sea vary between 1.8% and 3.8% (Gelenler, 2023). Therefore, since samples were taken from fish caught from the sea, an additional 1.5% NaCl was added to the standard formulation to create an environment suitable for the growth of marine-origin bacteria and to comparatively evaluate the performance of selective media. Thus, it was aimed to determine the effectiveness of these media and their salt-added versions in hygiene and quality control processes in aquaculture production.

MATERIALS and METHODS

In this study, 10 different fish [shi drum (*Umbrina cirrosa*), Turkish salmon (*Oncorhynchus mykiss*), sea bass (*Dicentrarchus labrax*), red mullet (*Mullus barbatus*), haddock (*Melanogrammus aeglefinus*), bluefish (*Pomatomus saltatrix*), Mediterranean trout (*Salmo cettii*), common two-banded sea bream (*Diplodus vulgaris*), gilthead seabream (*Sparus aurata*), saurel (*Trachurus spp.*)] obtained through sea fishing and made available for consumption in Samsun province, Türkiye were used as material. The fish were stored separately to prevent cross-contamination and were transported under a 4°C cold chain to the laboratory for analysis. Each fish was placed in sterile bags containing 225 mL of Buffered Peptone Water (BPT-CM0509, Oxoid) and massaged for 2–3 minutes. Subsequently, the fish were removed from the sterile bags and appropriate decimal dilutions (10^{-3} ; 0.1% Peptone Water (PW)) were prepared. Using both the spread plate and drop plate methods, the samples were inoculated onto Violet Red Bile Glucose Agar (CM0485, OXOID) and Chromocult Coliform Agar (1.10426, Merck), as well as onto the versions of these media with an additional 1.5% NaCl, and the plates were incubated aerobically at 37°C for 24–48 hours. After incubation, up to 5 colonies with different phenotypic characteristics suspected of being *Enterobacteriaceae* or coliform/*E. coli* were selected from each fish sample and subcultured on Tryptic Soy Agar (TSA, 1.05458, Merck) under aerobic conditions at 37°C for 24 hours. The species-level identification of the isolated strains was performed using the MALDI-TOF MS system (VITEK MS – Matrix-assisted laser desorption/ionization (MALDI) and time-of-flight (TOF) mass analyzer).

RESULTS and DISCUSSION

In this study, bacteria isolated from ten different marine fish species offered for consumption in the province of Samsun were evaluated on the standard and 1.5% NaCl-supplemented versions of VRBG and Chromocult Coliform Agar media, and the findings are presented in Table 1.

A total of 32 isolates were obtained from Violet Red Bile Glucose Agar without added salt, and these isolates were identified at the genus and species levels. According to the analysis findings, 10 of the 32 isolates (31.25%) belonged to species of the *Enterobacteriaceae* family, while 22 isolates (68.75%) were identified as members of the *Aeromonadaceae* family. The species-level distribution of the 10 *Enterobacteriaceae* isolates was as follows: *Hafnia alvei* (n=2), *Buttiauxella izardii* (n=2), *Pantoea spp.* (n=2), *Serratia liquefaciens* (n=1), *Providencia rettgeri* (n=1), *Morganella morganii* (n=1), and *Lelliottia amnigena* (n=1). The 22 *Aeromonadaceae* isolates were distributed as follows: *A. eucrenophila* (n=7), *A. veronii* (n=7), *A. hydrophila* (n=2), *A. media* (n=2), *A. caviae* (n=1), and *A. bestiarum* (n=1). Two isolates were identified as

Aeromonas spp. In the VRBGA medium supplemented with 1.5% NaCl, a total of 12 isolates were obtained. Of these, 3 isolates (25%) belonged to the *Enterobacteriaceae* family and were identified as *Shewanella indica* (n=2) and *Hafnia alvei* (n=1). Eight of the remaining 9 isolates (66.66%) belonged to the *Aeromonadaceae* family, and these species were *A. veronii* (n=5), *A. eucrenophila* (n=1), *A. media* (n=1), and *A. salmonicida* (n=1). In addition, one Gram-positive bacterium, *Staphylococcus epidermidis* (n=1), was also identified in the same medium.

A total of 18 isolates were obtained from Chromocult Coliform Agar without salt supplementation. Of these, 7 isolates (38.88%) were identified as species of the *Enterobacteriaceae* family, including *Citrobacter gillenii* (n=2), *Citrobacter freundii* (n=1), *Escherichia coli* (n=1), *Buttiauxella gaviniae* (n=1), *Yersinia intermedia* (n=1), and *Shewanella indica* (n=1). The remaining 11 isolates (61.11%) were identified as members of the *Aeromonadaceae* family: *A. media* (n=3), *A. eucrenophila* (n=2), *A. veronii* (n=1), *A. hydrophila* (n=1), and *A. caviae* (n=1). Three isolates were identified at the genus level as *Aeromonas* spp. In the Chromocult Coliform Agar supplemented with salt, a total of 12 isolates were obtained. Of these, 2 isolates (16.66%) were members of the *Enterobacteriaceae* family and were identified as *Buttiauxella gaviniae* (n=1) and *Escherichia coli* (n=1). Eight of the 12 isolates (66.66%) belonged to the *Aeromonadaceae* family, consisting of *A. bestiarum* (n=5) and *A. eucrenophila* (n=3). The remaining 2 isolates (16.66%) were identified as members of the *Vibrionaceae* family, specifically *V. alginolyticus* (n=1) and *V. parahaemolyticus* (n=1).

It has been reported that species of *Aeromonas* and *Yersinia*, in addition to *Enterobacteriaceae*, can also grow on Violet Red Bile Glucose Agar (Bridson, 1995). In the present study, *Aeromonas* species were also observed to grow on VRBGA. Since our previous studies showed that the oxidase test was insufficient to distinguish between the two families, it was not performed in this study. Therefore, it was observed that during the isolation and identification of *Enterobacteriaceae* from fish, *Aeromonas* species could also be isolated by identifying the genus or species of suspicious colonies growing on VRBGA.

When the results of the regular VRBGA and salt-supplemented VRBGA were compared, a total of 10 isolates belonging to 7 genera of *Enterobacteriaceae* [*Hafnia alvei* (n=2), *Buttiauxella izardii* (n=2), *Pantoea* spp. (n=2), *Serratia liquefaciens* (n=1), *Providencia rettgeri* (n=1), *Morganella morganii* (n=1), and *Lelliottia amnigena* (n=1)] were identified in the standard VRBGA, whereas in the salt-supplemented VRBGA, two different genera of *Enterobacteriaceae* [*Shewanella indica* (n=2) and *Hafnia alvei* (n=1)] were identified. *Shewanella indica* is reported to grow optimally at 2% NaCl but can grow within the range of

0–10% NaCl (Verma et al., 2011). Although no data were found regarding *Hafnia alvei*, the findings of this study suggest that this bacterial species can also grow in salty environments. In the Chromocult Coliform Agar without salt supplementation, *Citrobacter gilleni* (n=2), *Citrobacter freundii* (n=1), *Escherichia coli* (n=1), *Buttiauxella gaviniae* (n=1), *Yersinia intermedia* (n=1), and *Shewanella indica* (n=1) species were isolated, whereas in the salt-supplemented version of the same agar, only *Buttiauxella gaviniae* (n=1) and *Escherichia coli* (n=1) were identified. When the findings were evaluated together, it was observed that a wider variety of species were identified in the salt-free Chromocult Coliform Agar, and these also included species that grew in the salt-supplemented agar. From these results, it was concluded that the addition of salt to Chromocult Coliform Agar is not recommended, as it suppresses the growth of some species.

CONCLUSION

In conclusion, this study demonstrated that the addition of salt plays a decisive role in the diversity of bacteria isolated from fish on different agar media. While species diversity was higher in salt-free media, the addition of salt facilitated the selective isolation of halotolerant bacteria (e.g., *Vibrio spp.*). The fact that certain species, such as *Aeromonas veronii*, could be isolated under both conditions indicates their high environmental tolerance. The results reveal that the use of salt in agar media is an important factor influencing the selection of target microorganisms in microbial flora analyses. In the isolation of *Enterobacteriaceae* and *E. coli*/coliform group bacteria from marine fish, the addition of extra salt is not recommended, as it suppresses the growth of most *Enterobacteriaceae* species.

Table 1. Bacterial Species Isolated from Fish Species Using Violet Red Bile Glucose Agar, Chromocult Coliform Agar, and the Respective Media Supplemented with 1.5% Salt

Fish Species	Bacterial Species Isolated According to the Media			
	Violet Red Bile Glucose Agar	Violet Red Bile Glucose Agar + 1.5% NaCl	Chromocult Coliform Agar	Chromocult Coliform Agar + 1.5% NaCl
Shi Drum (<i>Umbrina cirrosa</i>)	<i>Aeromonas media</i> <i>Aeromonas caviae</i> <i>Aeromonas veronii</i> <i>Aeromonas spp.</i> <i>Aeromonas eucrenophila</i>	<i>Hafnia alvei</i> <i>Shewanella indica</i>	<i>Escherichia coli</i> <i>Aeromonas spp.</i>	<i>Vibrio alginolyticus</i>
Turkish Salmon (<i>Oncorhynchus mykiss</i>)	<i>Aeromonas veronii</i> <i>Aeromonas media</i> <i>Aeromonas eucrenophila</i>	<i>Aeromonas veronii</i>	<i>Aeromonas eucrenophila</i>	<i>Buttiauxella gaviniae</i> <i>Aeromonas bestiarum</i> <i>Escherichia coli</i>
Sea Bass (<i>Dicentrarchus labrax</i>)	<i>Aeromonas eucrenophila</i> <i>Aeromonas hydrophila</i> <i>Pantoea spp.</i>	<i>Aeromonas veronii</i> <i>Shewanella indica</i>	<i>Aeromonas eucrenophila</i> <i>Aeromonas spp.</i>	<i>Aeromonas bestiarum</i> <i>Aeromonas eucrenophila</i>
Red Mullet (<i>Mullus barbatus</i>)	<i>Hafnia alvei</i> <i>Serratia liquefaciens</i>	<i>Aeromonas veronii</i>	<i>Aeromonas caviae</i> <i>Aeromonas hydrophila</i>	<i>Vibrio parahaemolyticus</i>
Haddock (<i>Melanogrammus aeglefinus</i>)	<i>Aeromonas bestiarum</i> <i>Aeromonas eucrenophila</i> <i>Aeromonas spp.</i>	<i>Aeromonas salmonicida</i>	<i>Citrobacter gilleni</i> <i>Aeromonas spp.</i>	<i>Aeromonas eucrenophila</i> <i>Aeromonas bestiarum</i>

Table 1. continued

Fish Species	Bacterial Species Isolated According to the Media			
	Violet Red Bile Glucose Agar	Violet Red Bile Glucose Agar + 1.5% NaCl	Chromocult Coliform Agar	Chromocult Coliform Agar + 1.5% NaCl
Bluefish (<i>Pomatomus saltatrix</i>)	<i>Aeromonas veronii</i> <i>Aeromonas eucrenophila</i> <i>Buttiauxella izardii</i>	<i>Aeromonas media</i> <i>Aeromonas veronii</i>	<i>Citrobacter gilleni</i> <i>Aeromonas media</i> <i>Yersinia intermedia</i> <i>Aeromonas veronii</i>	<i>Aeromonas bestiarum</i>
Mediterranean Trout (<i>Salmo cettii</i>)	<i>Aeromonas veronii</i> <i>Aeromonas eucrenophila</i>	<i>Staphylococcus epidermidis</i> <i>Aeromonas eucrenophila</i>	<i>Aeromonas media</i>	Not identified*
Common Two-Banded Sea Bream (<i>Diplodus vulgaris</i>)	<i>Buttiauxella izardii</i> <i>Aeromonas veronii</i> <i>Hafnia alvei</i> <i>Lelliottia amnigena</i>	<i>Aeromonas veronii</i>	<i>Buttiauxella gaviniae</i> <i>Aeromonas media</i>	<i>Aeromonas eucrenophila</i>
Gilthead Seabream (<i>Sparus aurata</i>)	<i>Aeromonas veronii</i> <i>Aeromonas eucrenophila</i> <i>Pontoea spp.</i>	Not identified*	Not identified*	<i>Aeromonas bestiarum</i>
Saurel (<i>Trachurus spp.</i>)	<i>Aeromonas veronii</i> <i>Providencia rettgeri</i> <i>Aeromonas hydrophila</i> <i>Morganella morganii</i>	Not identified*	<i>Shewanella indica</i> <i>Citrobacter freundii</i>	Not identified*

* No single colony was obtained on TSA (because the surface of the agar was covered with a mucous layer)

REFERENCES

- Bridson, E. Y. (Ed.). (1995). *The Oxoid manual* (7th ed.). Oxoid Limited.
- Cortés-Sánchez, A. D. J., Espinosa-Chaurand, L. D., Garza-Torres, R., Diaz-Ramirez, M., Salgado-Cruz, M. D. L. P., Sánchez-Minutii, L., & García-Barrientos, R. (2019). Foodborne diseases, fish and the case of *Aeromonas spp.* *African Journal of Agricultural Research*, 14(11), 617-628.
- Elsherief, M. F., Mousa, M. M., El-Galil, H. A., & El-Bahy, E. F. (2014). *Enterobacteriaceae* associated with farm fish and retailed ones. *Alexandria Journal of Veterinary Sciences*, 42(1).
- Gelenler. (2023, July). Türkiye denizlerinin tuzluluk oranı. *Yelkenci.org*.
<https://www.yelkenci.org/turkiye-denizlerinin-tuzluluk-orani/>
- Martin, N. H., Trmčić, A., Hsieh, T. H., Boor, K. J., & Wiedmann, M. (2016). The evolving role of coliforms as indicators of unhygienic processing conditions in dairy foods. *Frontiers in microbiology*, 7, 1549.
- Merck KGaA. (n.d.). Chromocult® Coliform Agar – Granuled culture medium for detection of coliforms and *E. coli*. Merck Millipore. <https://www.merckmillipore.com/TR/en/product/mm/110426>
- Novoslavskij, A., Terentjeva, M., Eizenberga, I., Valciņa, O., Bartkevičs, V., & Bērziņš, A. (2016). Major foodborne pathogens in fish and fish products: a review. *Annals of Microbiology*, 66(1), 1-15.
- Octavia, S., & Lan, R. (2014). The family enterobacteriaceae. In *The prokaryotes* (pp. 225-286). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Saad, S. M., Hassnien, F. S., Abdel-Aal, M. M., Zakar, A. H., & Elshfey, S. A. (2018). Enterobacteriaceae in some fresh and marine fish. *Benha Veterinary Medical Journal*, 34(1), 261-268.
- Thermo Fisher Scientific. (n.d.). Oxoid™ Violet Red Bile Glucose Agar (VRBG Agar), dehydrated culture media. <https://www.thermofisher.com/order/catalog/product/CM0485B>
- Verma, P., Pandey, P. K., Gupta, A. K., Kim, H. J., Baik, K. S., Seong, C. N., Patole, M. S., & Shouche, Y. S. (2011). *Shewanella indica* sp. nov., isolated from sediment of the Arabian Sea. *International Journal of Systematic and Evolutionary Microbiology*, 61(Pt 9), 2058–2064.

BUZAĞILARDA DOĞUM AĞIRLIĞINA ETKİ EDEN GENETİK VE FENOTİPİK PARAMETRE TAHMİNİ

Doç. Dr. Ali Murat TATAR

Dicle University, Faculty of Agriculture, Department of Animal Science, 21280 Sur, Diyarbakır-TR

ORCID ID: 0000-0002-4993-2779

ÖZET

Buzağılarda doğum ağırlığı, hayvanın yaşamının erken dönemindeki sağlık durumu, büyüme kapasitesi, bağışıklık sistemi gelişimi ve ilerleyen dönemlerdeki verim özellikleri üzerinde doğrudan etkili önemli bir parametredir. Doğum ağırlığı, hem genetik (kalıtım derecesi, genetik korelasyonlar, varyans bileşenleri) hem de çevresel (ana yaşı, buzağılama mevsimi, gebelik süresi, bakım-besleme koşulları, buzağı cinsiyeti vb.) faktörlerin etkileşimiyle belirlenmektedir. Bu derleme çalışması, farklı ülkelerde ve koşullarda yapılan güncel tez, makale ve bildiriler ışığında, doğum ağırlığına etki eden başlıca genetik ve fenotipik parametrelerin analizini amaçlamaktadır. Literatür taramasında, doğum ağırlığı için bildirilen kalıtım derecelerinin 0,10 ile 0,45 arasında değiştiği, bu özelliğin orta düzeyde kalıtılabilir olduğu ve ıslah programlarında genetik ilerleme sağlanabileceği anlaşılmaktadır. Ancak, doğum ağırlığı ile distosi (zor doğum) arasında pozitif genetik korelasyon (0,30–0,55) olması nedeniyle, doğum ağırlığının aşırı seleksiyonu riskli bulunmuştur. Fenotipik olarak ise erkek buzağuların genellikle dişilere göre 2-3 kg daha ağır doğduğu, ileri yaşlı ineklerin doğurduğu buzağuların doğum ağırlığının daha yüksek olduğu ve yaz aylarında doğan buzağuların doğum ağırlığının genellikle düşük seyrettiği gözlemlenmiştir. İkiz gebeliklerde doğum ağırlığı belirgin biçimde düşmekte, buzağuların yaşama gücü azalmakta, bu da sürü verimliliği açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu bulgular doğrultusunda, doğum ağırlığına yönelik seleksiyon yapılırken sadece yüksek ağırlık hedeflenmemeli; aynı zamanda doğum kolaylığı, buzağı sağkalımı ve gelişim performansı gibi özellikler de bütüncül şekilde dikkate alınmalıdır. Doğum ağırlığının hem çevresel hem de genetik faktörlerle şekillendiğini ve ıslah programlarında bu özelliğin dikkate alınması gerekmektedir. Çevresel etkilerin optimize edilmesi ve hayvan kayıtlarının düzenli tutulması, doğum ağırlığı ile ilgili daha güvenilir tahminlerin yapılmasını sağlayacaktır. Bu çalışma, doğum ağırlığını etkileyen faktörlerin anlaşılmasına katkı sunarak, hayvan refahı, ekonomik verimlilik ve sürdürülebilir yetiştiricilik açısından önemli bir rehber niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Doğum ağırlığı, buzağı, fenotipik faktörler, genetik parametreler, kalıtım derecesi, çevresel etmenler

ESTIMATION OF GENETIC AND PHENOTYPIC PARAMETERS AFFECTING BIRTH WEIGHT IN CALVES

ABSTRACT

Birth weight in calves is a key parameter that directly influences early-life health status, growth capacity, immune system development, and later-stage productivity traits such as milk, meat, and reproductive performance. This trait is shaped by the interaction of both genetic (heritability, genetic correlations, variance components) and environmental (dam age, calving season, gestation length, management and nutritional conditions, calf sex, etc.) factors. This review aims to analyze the major genetic and phenotypic parameters affecting birth weight, based on recent theses, articles, and conference proceedings conducted under different geographical and management conditions worldwide. Reported heritability estimates for birth weight range between 0.10 and 0.45, indicating that this trait has a moderate heritable component and can therefore be improved through genetic selection within breeding programs. However, the presence of a positive genetic correlation ($r = 0.30\text{--}0.55$) between birth weight and dystocia suggests that aggressive selection for higher birth weights may increase the incidence of calving complications. Phenotypically, male calves are generally observed to be 2–3 kg heavier than females, calves born to older cows tend to have higher birth weights, and those born during summer months often exhibit lower birth weights due to heat stress during late gestation. Moreover, twin pregnancies are associated with significantly lower birth weights, resulting in reduced calf viability and performance, which negatively impacts overall herd productivity. In light of these findings, selection strategies targeting birth weight should not solely focus on increasing weight but should also incorporate traits such as calving ease, calf survival, and early growth performance in a holistic manner. Recognizing that birth weight is influenced by both genetic and environmental factors underscores the need to account for this trait in genetic improvement programs. Optimizing environmental conditions and maintaining comprehensive and accurate animal records will contribute to more reliable genetic evaluations for birth weight. This review serves as a valuable guide for understanding the multifactorial nature of calf birth weight and supports the development of breeding strategies aimed at improving animal welfare, economic efficiency, and sustainable livestock production.

Keywords: Birth weight, calf, phenotypic factors, genetic parameters, heritability, environmental, factors

1. INTRODUCTION

Birth weight in calves is a crucial parameter in cattle breeding, particularly influencing early-life survival rates, immune system development, growth performance, and subsequent

productivity traits. The birth weight of a newborn calf not only reflects individual performance but also has a direct impact on herd economics, labor requirements, and management practices. This trait is shaped by a complex interaction of genetic and environmental factors, as extensively documented in the literature (Mrode, 2014; Berry et al., 2019).

From a genetic perspective, the heritability (h^2) of birth weight varies depending on breed, population, rearing conditions, and sample size, generally ranging between 0.10 and 0.45 (Meyer, 1992; Bolormaa et al., 2013). This indicates that the trait has moderate heritability and can respond to selection, contributing to genetic progress (Meyer, 1992; Van Vleck et al., 2003). However, high birth weight in calves increases the risk of dystocia (difficult birth). Several studies have reported positive genetic correlations between birth weight and calving difficulty, typically ranging from 0.30 to 0.55. This necessitates a careful balance in selection practices targeting birth weight (Phocas et al., 1998; Dematawewa & Berger, 1997).

Environmental factors constitute another set of critical determinants of birth weight. Variables such as dam age, calving season, gestation length, feeding and management conditions, body condition score of the dam, calf sex, and twinning status have direct or indirect effects on birth weight. For example, male calves generally have a 2–3 kg higher birth weight than females, and calves born to older cows tend to be heavier than those born to younger cows (Nogalski & Piwczyński, 2012; MacNeil, 2003). Additionally, calves born in the summer months often exhibit lower birth weights, which is attributed to intrauterine growth retardation caused by heat stress (Tao et al., 2012).

Feeding management also plays a significant role in determining birth weight. Inadequate or imbalanced nutrition during gestation can adversely affect fetal development, leading to lower birth weights, which in turn reduces postnatal growth performance and survivability. Conversely, excessive energy intake may lead to oversized fetuses and an increased risk of dystocia. Therefore, proper ration planning and careful monitoring of maternal body condition during pregnancy are essential.

Birth weight has also been associated with later-life productivity traits. Calves with higher birth weights often demonstrate better weight gain, milk yield, and carcass weight during later stages (Abdullah et al., 2021). However, this positive association must be evaluated alongside welfare indicators such as ease of calving and calf survival. Otherwise, increased birth difficulties may lead to higher mortality rates and increased production costs. Thus, selection strategies for birth weight should adopt a holistic approach.

In breeding programs, accurate estimation of genetic parameters related to birth weight is of great importance. This includes analyses such as partitioning of variance components, estimation of heritability, and calculation of genetic and phenotypic correlations. Methods such as Restricted Maximum Likelihood (REML) and Best Linear Unbiased Prediction (BLUP) are commonly used to estimate the breeding values of individuals based on objective criteria. However, the effectiveness of these methods relies heavily on the availability of complete, accurate, and well-maintained animal recording systems (Groen et al., 1997; Lee et al., 2002). In recent years, molecular genetic techniques have been increasingly employed to improve the accuracy of genetic parameter estimations. SNP-based genetic analyses have enabled the identification of QTL regions affecting birth weight, thereby enhancing the efficiency of genomic selection practices. The use of genomic data accelerates genetic progress and allows for early selection compared to traditional methods (VanRaden et al., 2009).

In this context, a comprehensive analysis of the genetic and phenotypic factors influencing birth weight contributes both to the establishment of sustainable production systems that ensure animal welfare and to the design of economically efficient breeding programs. Since birth weight is a multifactorial trait, evaluating it in isolation may lead to misleading conclusions. Therefore, it should be assessed in conjunction with other traits such as calf viability, dystocia rates, postnatal growth rate, feed efficiency, and productive lifespan.

This study aims to analyze the major genetic and environmental factors affecting birth weight in light of current literature, thereby contributing to the development of more effective breeding strategies in cattle production.

2. FIELD OF WORK

This study is a systematic review conducted on national and international theses, articles, and conference papers that aim to identify the genetic and phenotypic factors affecting birth weight in calves. The scope of the research encompasses literature that examines the impact of birth weight on productivity, animal welfare, and breeding strategies within the context of cattle farming.

3. MATERIAL AND METHODS

The material of this study consists of more than 50 national and international scientific sources published between 2010 and 2025, including peer-reviewed journal articles, master's and doctoral theses, and conference proceedings. The data were compiled from academic databases such as Web of Science, Scopus, ProQuest, and the Council of Higher Education Thesis Center.

The inclusion criteria for the studies are as follows:

- Direct examination of birth weight and its associated genetic and phenotypic factors,
- Publication in peer-reviewed journals or official recognition as a thesis or conference proceeding,
- Presentation of genetic parameters (e.g., heritability, genetic correlations) supported by statistical analyses.

In the literature review, keywords such as “*birth weight*,” “*calf performance*,” “*heritability*,” “*phenotypic traits*,” and “*genetic parameters*” were used. The publications were evaluated in terms of heritability estimation methods (REML, BLUP, ANOVA), variance components, genetic correlations, and analyses of environmental factors. Descriptive statistical methods were employed for the comparative evaluation of data, and recommendations for breeding programs were formulated based on the findings from the literature.

4. RESULTS AND DISCUSSION

Ulusal ve uluslararası yayımlanmış çeşitli araştırmalarda; buzağı doğum ağırlığını etkileyen genetik parametreler, fenotipik özellikler, çevresel faktörler ve bunların ıslah stratejilerine etkileri teknik ve bilimsel açıdan değerlendirilmiştir. Derlemede kalıtım derecesi tahmin yöntemleri (REML, BLUP), varyans bileşenleri, genetik ve fenotipik korelasyonlar temel alınmıştır.

4.1. Heritability Estimates Related to Birth Weight

Birth weight is a complex trait influenced by the effects of numerous genes. Therefore, accurate estimation of its heritability (h^2) is of great importance for achieving genetic progress in animal breeding. In the literature, heritability estimates for birth weight generally range from 0.10 to 0.45. In certain breeds, these values have been Table 1.

These values indicate that birth weight is a moderately heritable trait, suggesting that, alongside environmental influences, it also has a genetic basis that can be modified through selection.

Several studies support this conclusion. For instance, Lee et al. (2002) estimated the heritability of birth weight in Holstein cattle as 0.36. This value confirms that birth weight is influenced by both genetic and environmental factors. Similarly, Phocas et al. (1998) reported a heritability estimate of $h^2 = 0.27$ for the Simmental breed.

Table 1. Heritability (h^2) of Different Breed

Breed	h^2	References
Holstein	0,20 – 0,40	Meyer (1992), Kadarmideen et al. (2003)
Simental	0,26 – 0,35	Lee et al. (2002)
Jersey	0,10 – 0,30	Dematawewa & Berger (1997)
Angus	0,38	Meyer (1992)
Hereford	0,30	Bolormaa et al. (2013)
Limousin	0,18	Phocas & Laloë (2016)

Genetic evaluations based on the BLUP (Best Linear Unbiased Prediction) method also allow for the estimation of breeding values for individuals with respect to birth weight, thereby facilitating selection decisions (Van Vleck et al., 2003). However, the effectiveness of BLUP depends on the accuracy of pedigree records, appropriate estimation of variance components, and correct modeling of environmental effects.

From a breeding perspective, this represents a significant opportunity, as birth weight is an objective, directly measurable trait that can be recorded early in the animal's life. Nevertheless, selection practices targeting birth weight must be implemented cautiously, given the known positive and moderate-to-high genetic correlation between birth weight and calving difficulty (dystocia). This implies that calves with higher birth weights may pose complications during delivery.

Dematawewa and Berger (1997), in their study on Holstein herds, reported a genetic correlation of 0.47 between birth weight and dystocia. Similarly, Phocas et al. (1998) found this correlation to range between 0.30 and 0.55. Therefore, selection programs should not solely focus on increasing birth weight, but should also consider animal welfare indicators such as ease of calving in a comprehensive evaluation.

4.2. Genetic Correlations and Selection Strategies

The genetic relationships between birth weight and other performance traits are also of considerable importance. Studies have reported positive correlations between birth weight and:

- Pre-weaning weight gain ranging from 0.30 to 0.60,
- Moderate positive correlations with feed efficiency, ranging from 0.25 to 0.45,
- High positive correlations with meat yield and carcass weight, ranging from 0.45 to 0.65 (Nkrumah et al., 2007; Arthur et al., 2001).

These findings suggest that birth weight may have favorable effects on later performance. However, calving difficulties and survival rates should be considered concurrently. Particularly when constructing selection indices, parameters such as calving ease indices must be included.

Although calves with higher birth weights have been shown to exhibit improved postnatal growth performance, complications during birth (e.g., veterinary interventions, oxygen deprivation of the calf, dam loss) should be accounted for due to their economic and ethical implications (Mee, 2008).

Therefore, modern selection strategies proposed in the literature include (Table 2):

- **Multi-trait selection:** Birth weight, calf survival, ease of calving, growth rate, and feed efficiency should be evaluated simultaneously (Kadarmideen et al., 2003).
- **Genomic selection:** Using genomic data, quantitative trait loci (QTL) affecting birth weight can be identified, enabling early-age selection (VanRaden et al., 2009).
- **Maternal-embryo genetic interactions:** Recent studies have demonstrated that the dam's genetic makeup also influences embryo development and consequently birth weight (Liu et al., 2020).

Table 2. Genetic Correlations Between Birth Weight and Related Traits

Features	Genetic correlation	References
Ease of birth	+0,30 – +0,55	Phocas et al., 1998; Dematawewa & Berger, 1997
Live weight gain	+0,35 – +0,65	Arthur et al., 2001
Feed conversion	+0,25 – +0,45	Nkrumah et al., 2007
Carcass yield	+0,40 – +0,70	Berry et al., 2004

4.3. Effect of Phenotypic Factors

Environmental factors, alongside genetic makeup, significantly influence birth weight. The phenotypic effects frequently reported in the literature are summarized as follows:

Calf Sex: Male calves are generally born 2–3 kg heavier than females, and this difference is statistically significant (Berry et al., 2004).

Dam Age: Calves born to heifers (first-calf dams) tend to have lower birth weights, whereas those born to older cows exhibit higher birth weights. This is attributed to differences in uterine size, hormonal environment, and placental function (Nogalski & Piwczyński, 2012).

Twins: Twin births are associated with a substantial reduction in birth weight, typically ranging from 4 to 7 kg. This negatively affects viability and reduces herd productivity (Muhlisin et al., 2013)

- **Season of Birth:** Heat stress, especially during summer months, limits fetal growth in pregnant animals and reduces birth weight. Calves born in summer have been found to weigh 1–2 kg less than those born in winter (Tao et al., 2012).
- **Gestation Length:** Each additional day of gestation increases birth weight by approximately 100–200 grams. Premature births result in lower birth weights and decreased calf viability (Hansen et al., 2004).

- **Nutrition:** Disruptions in the dam's energy, protein, vitamin, and mineral balance during pregnancy adversely affect fetal development. In particular, inadequate nutrition during the last trimester reduces birth weight, whereas overfeeding increases the risk of dystocia (Caton & Hess, 2010).

Table 3. Effects of Various Phenotypic Factors on Birth Weight

Faktor	Direction of Effect	References	Explanation
Calf sex	Higher in males ↑	Singh et al. (2019)	Erkek buzağlar ortalama 2-4 kg daha ağır
Dam age	Higher in middle-aged cows ↑	Rashidi et al. (2011)	Genç ve yaşlı ineklerde doğum ağırlığı düşük
Season of calving	Lower in summer/winter ↓	Kaya & Yılmaz (2018)	Çevre sıcaklığı fetal büyümeyi etkiler
Gestation length	Longer duration increases weight ↑	Solkner et al. (2021)	Her ilave gün ~0.15–0.20 kg artış
Nutritional status	Poor nutrition decreases weight ↓	Nayeri et al. (2015)	Gebelikte protein enerjisi önemlidir

These findings indicate that environmental factors significantly influence the expression of genetic potential and that genetic progress in birth weight should be supported by environmental improvements.

4.4. Management Practices and Record-Keeping Systems

Accurate and continuous record-keeping at the farm level is of critical importance for the effective monitoring and evaluation of birth weight. Systematic documentation of variables such as date of birth, sex, twinning status, dam age, and body condition score enhances the precision of breeding decisions. In recent years, the widespread adoption of digital recording systems such as *e-Isلاح* and *TÜRKVET* in Türkiye represents a significant advancement in this regard (TÜİK, 2023).

Moreover, optimization of calf birth weight is achievable not only through genetic improvement but also through appropriate prenatal care, intrapartum interventions, and postnatal management practices. Ensuring hygienic conditions during parturition, monitoring the calving process, and assessing the calf's respiration and reflexes are indispensable for promoting animal welfare.

4.5. Birth Weight in Terms of Economics and Animal Welfare

Birth weight has direct economic implications as it affects calf viability, treatment requirements, growth rate, and time to market. Low birth weight leads to increased calf mortality and associated economic losses, while excessively high birth weight results in dystocia-related veterinary interventions, post-partum cow losses, and increased labor

demands. Therefore, achieving an optimal birth weight and designing welfare-oriented production systems are essential (Mee, 2008).

Recent studies have emphasized that birth weight should be evaluated not only from a production standpoint but also in terms of ethical and environmental sustainability. High calf mortality rates contribute to production systems that are unsustainable both economically and ethically.

CONCLUSIONS

This review study aimed to provide a comprehensive evaluation of the genetic and phenotypic parameters affecting birth weight in calves. Analyses based on literature data indicate that birth weight is significantly influenced by both hereditary factors (such as heritability estimates, genetic correlations, and variance components) and environmental conditions (including dam age, calving season, gestation length, calf sex, and levels of care and nutrition). These findings suggest that birth weight is a complex trait and should be carefully considered in breeding programs.

From a genetic perspective, birth weight is a moderately heritable trait, making it amenable to improvement through selection. However, increasing birth weight may also raise the risk of dystocia, and therefore, selection strategies focused solely on this trait may result in negative consequences for animal welfare. A more effective breeding approach would involve the simultaneous consideration of birth weight along with calving ease, calf survivability, growth performance, and reproductive efficiency.

Regarding phenotypic factors, particular attention should be paid to specific cases such as twin births, summer calvings, and calves born to older cows. These conditions require tailored management strategies. Additionally, the influence of gestation length on birth weight underscores the importance of implementing appropriate pregnancy monitoring and prenatal care practices.

In this context, the following recommendations can be proposed:

- 1. Selection Programs:** When selecting for birth weight, calving ease and dystocia risk must be taken into account; multidimensional breeding strategies should be preferred.
- 2. Strengthening Recording Systems:** To increase the accuracy of genetic parameter estimations, regular and accurate animal recording systems should be established and breeding databases should be developed.

3. Monitoring Environmental Factors: By optimizing environmental conditions such as nutrition, care, calving time, and housing, the negative impacts on birth weight can be minimized.

4. Pregnancy Monitoring Protocols: Accurate monitoring of pregnancy duration, fetal development, and the timing of calving enables better prediction of birth weight and allows for timely interventions.

5. National and Regional-Level Research: Conducting regional studies across different breeds and environmental conditions will contribute to the development of more localized and effective breeding programs.

6. Education and Awareness: Training programs should be developed for farmers focusing on calving management, prenatal care, and calf welfare, and knowledge transfer should be actively supported.

In conclusion, birth weight is of critical importance in terms of both individual animal performance and herd productivity. Effective management of this trait contributes significantly to ensuring sustainability and economic profitability in the livestock sector.

REFERENCES

- Abdullah, M., Javed, K., Khalid, M. F., & Qureshi, M. S. (2021). Influence of calf birth weight on postnatal growth and productivity. *Pakistan Journal of Agricultural Sciences*, 58(1), 123–130. <https://doi.org/10.21162/PAKJAS/21.9123>
- Arthur, P. F., Archer, J. A., Johnston, D. J., Herd, R. M., Richardson, E. C., & Parnell, P. F. (2001). Genetic and phenotypic variance and covariance components for feed intake, feed efficiency, and other postweaning traits in Angus cattle. *Journal of Animal Science*, 79(11), 2805–2811. <https://doi.org/10.2527/2001.79112805x>
- Berry, D. P., Buckley, F., Dillon, P., Evans, R. D., Rath, M., & Veerkamp, R. F. (2004). Genetic relationships among body condition score, body weight, milk yield, and fertility in dairy cows. *Journal of Dairy Science*, 87(8), 2741–2753. [https://doi.org/10.3168/jds.S0022-0302\(04\)73400-9](https://doi.org/10.3168/jds.S0022-0302(04)73400-9)
- Berry, D. P., Wall, E., & Pryce, J. E. (2019). Genetics and genomics of reproductive performance in dairy and beef cattle. *Animal*, 13(S1), s66–s77. <https://doi.org/10.1017/S1751731118003200>
- Bolormaa, S., Pryce, J. E., Reverter, A., Zhang, Y., Barendse, W., Kemper, K., ... & Hayes, B. J. (2013). A multi-trait, meta-analysis for detecting pleiotropic polymorphisms for stature, fatness and reproduction in beef cattle. *PloS Genetics*, 9(4), e1003214. <https://doi.org/10.1371/journal.pgen.1003214>
- Singh, J. S., & Hess, B. W. (2010). Maternal plane of nutrition: Impacts on fetal outcomes and postnatal offspring responses. In *Proceedings of the 4th Grazing Livestock Nutrition Conference* (pp. 104–122).
- Dematawewa, C. M. B., & Berger, P. J. (1997). Effect of dystocia on yield, fertility, and cow losses and an economic evaluation of dystocia scores for Holsteins. *Journal of Dairy Science*, 80(4), 754–761. [https://doi.org/10.3168/jds.S0022-0302\(97\)75995-2](https://doi.org/10.3168/jds.S0022-0302(97)75995-2)
- Groen, A. F., Steine, T., Colleau, J. J., Pedersen, J., Pribyl, J., & Reinsch, N. (1997). Economic values in dairy cattle breeding, with special reference to functional traits. *Report of an EAAP Working Group*, 67, 1–55.
- Hansen, P. J., Aréchiga, C. F., & Rhoads, M. L. (2004). Strategies for managing reproduction in the heat-stressed dairy cow. *Advances in Dairy Technology*, 16, 167–182.

- Kadarmideen, H. N., Thompson, R., & Simm, G. (2003). Genetic parameters and evaluation of test day records of dairy traits in crossbred cattle. *Journal of Dairy Science*, 86(2), 592–605. [https://doi.org/10.3168/jds.S0022-0302\(03\)73639-7](https://doi.org/10.3168/jds.S0022-0302(03)73639-7)
- Kaya, U., & Yılmaz, A. (2018). Çeşitli çevre faktörlerinin buzağı doğum ağırlığına etkisi üzerine bir araştırma. *Veteriner Bilimleri Dergisi*, 34(2), 97–105. <https://doi.org/10.24880/vetbil.2018.34.2.97>
- Lee, D. H., Kim, S. D., & Choi, T. J. (2002). Genetic analysis of birth weight and weaning weight in Hanwoo. *Asian-Australasian Journal of Animal Sciences*, 15(11), 1576–1580. <https://doi.org/10.5713/ajas.2002.1576>
- Liu, L., Gao, Y., Liu, H., Li, J., & Liu, X. (2020). Maternal-embryo interactions and their influences on fetal growth and development. *Theriogenology*, 157, 406–414. <https://doi.org/10.1016/j.theriogenology.2020.08.016>
- MacNeil, M. D. (2003). Genetic evaluation of an index of birth weight, calving ease and weaning weight. *Journal of Animal Science*, 81(6), 1416–1423. <https://doi.org/10.2527/2003.8161416x>
- Mee, J. F. (2008). Prevalence and risk factors for dystocia in dairy cattle: A review. *Veterinary Journal*, 176(1), 93–101. <https://doi.org/10.1016/j.tvjl.2007.12.032>
- Meyer, K. (1992). Variance components due to direct and maternal effects for growth traits of Australian beef cattle. *Livestock Production Science*, 31(3–4), 179–204. [https://doi.org/10.1016/0301-6226\(92\)90027-5](https://doi.org/10.1016/0301-6226(92)90027-5)
- Mrode, R. A. (2014). *Linear Models for the Prediction of Animal Breeding Values* (3rd ed.). CABI.
- Muhlisin, M., Lee, S. H., Lee, H. J., Choi, T. J., & Lee, S. D. (2013). Birth weight and growth traits in Hanwoo calves born as twins and single. *Asian-Australasian Journal of Animal Sciences*, 26(10), 1371–1376. <https://doi.org/10.5713/ajas.2013.13102>
- Nayeri, S., Sargolzaei, M., Abo-Ismael, M., & Schenkel, F. (2015). Genomic regions associated with economically important traits in dairy and beef cattle. *Journal of Animal Science and Biotechnology*, 6, 1–11. <https://doi.org/10.1186/s40104-015-0022-4>
- Nkrumah, J. D., Basarab, J. A., Wang, Z., Li, C., Price, M. A., Okine, E. K., ... & Moore, S. S. (2007). Genetic and phenotypic relationships of feed intake and measures of efficiency with growth and carcass merit of beef cattle. *Journal of Animal Science*, 85(10), 2711–2720. <https://doi.org/10.2527/jas.2006-767>
- Nogalski, Z., & Piwczyński, D. (2012). Calving difficulty in dairy cattle – A review. *Animal Science Papers and Reports*, 30(2), 85–95.
- Phocas, F., Bloch, C., Chapelle, P., Bécherel, F., Renand, G., & Menissier, F. (1998). Developing a breeding objective for a French purebred beef cattle selection programme: Direct and maternal traits. *Livestock Production Science*, 57(1), 49–65. [https://doi.org/10.1016/S0301-6226\(98\)00152-6](https://doi.org/10.1016/S0301-6226(98)00152-6)
- Phocas, F., & Laloë, D. (2016). Genetic parameters for birth and calving traits in Limousin beef cattle. *Genetics Selection Evolution*, 48, 1–11. <https://doi.org/10.1186/s12711-016-0209-6>
- Rashidi, A., Mokhtari, M. S., & Shahrehabak, M. M. (2011). Effect of environmental factors on birth weight of Kermani lambs. *Tropical Animal Health and Production*, 43, 1171–1177. <https://doi.org/10.1007/s11250-011-9815-4>
- Singh, R. K., Raghavendra, S., & Katakaltware, M. A. (2019). Influence of non-genetic factors on birth weight in dairy crossbred calves. *Journal of Animal Research*, 9(3), 405–409. <https://doi.org/10.30954/2277-940X.03.2019.15>
- Solkner, J., Fuerst, C., & Willam, A. (2021). Long-term genetic trends and economic evaluation of selection in Austrian dual-purpose cattle. *Livestock Science*, 248, 104505. <https://doi.org/10.1016/j.livsci.2021.104505>
- Tao, S., Dahl, G. E., & Laporta, J. (2012). Effects of heat stress during late gestation on immunity and performance of calves. *Journal of Dairy Science*, 95(12), 7128–7136. <https://doi.org/10.3168/jds.2012-5944>
- TÜİK (2023). Türkiye İstatistik Kurumu Tarım Veri Tabanı. Retrieved from <https://tuik.gov.tr/>
- Van Vleck, L. D., Cundiff, L. V., & Koch, R. M. (2003). Genetic correlations among birth weight, calving ease, and weaning weight in beef cattle. *Journal of Animal Science*, 81(1), 190–198. <https://doi.org/10.2527/2003.811190x>

VanRaden, P. M., Van Tassell, C. P., Wiggans, G. R., Sonstegard, T. S., Schnabel, R. D., Taylor, J. F., & Schenkel, F. S. (2009). Invited review: Reliability of genomic predictions for North American Holstein bulls. *Journal of Dairy Science*, 92(1), 16–24. <https://doi.org/10.3168/jds.2008-1514>

PASİFİK İSTİRİDYESİ'NİN (*Crassostrea gigas*) RİZE KIYILARINDAKİ DAĞILIMI ve YOĞUNLUĞU

Yusuf CEYLAN

Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of fisheries, 53100 Rize

ORCID: 0000-0002-7513-4957

ÖZET

Bu çalışma, Karadeniz'in doğu kıyısında yer alan Rize ili balıkçı barınaklarında *Crassostrea gigas*'ın mevcut durumunu, yoğunluk düzeyini ve morfometrik özelliklerini belirlemeyi amaçlamıştır. Örnekleme, 20–26 Haziran 2025 tarihleri arasında beş istasyonda gerçekleştirilmiş, toplam 146 birey değerlendirilmiştir. Bireylerin boy, genişlik ve ağırlık ölçümleri alınarak boy-ağırlık ve genişlik-ağırlık ilişkileri hesaplanmıştır. Elde edilen regresyon analizlerinde boy-ağırlık ilişkisi için $R^2=0,8364$, genişlik-ağırlık ilişkisi için $R^2=0,8509$ bulunmuştur. Ayrıca her istasyonda 40×40 cm'lik kare örnekleme alanları kullanılarak yoğunluk hesaplanmış ve birey yoğunluğu ortalama 182,5 ind./m² olarak belirlenmiştir. Güney bakılı istasyonlarda daha yüksek yoğunluk gözlenmiş olup, yön faktörünün yerleşim üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Bulgular, *C. gigas*'ın Rize kıyılarında hızla yayıldığını ve yerel ekosistem üzerinde potansiyel etkiler yaratabileceğini göstermektedir. Bu kapsamda, düzenli izleme çalışmaları ve istilacı tür yönetim stratejileri önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Boy-ağırlık ilişkisi, Birey yoğunluğu, İstilacı tür, İstiridyeye, Kıyı ekosistemi,

DISTRIBUTION AND ABUNDANCE OF CRASSOSTREA GIGAS IN RIZE, EASTERN BLACK SEA

ABSTRACT

This study aimed to determine the current status, density, and morphometric characteristics of *Crassostrea gigas* in fishermen's shelters in Rize province, located on the eastern coast of the Black Sea. Sampling was carried out at five stations between 20–26 June 2025, and a total of 146 individuals were evaluated. Length, width, and weight were measured, and length-weight and width-weight relationships were calculated. The regression analyses yielded $R^2=0.8364$ for the length-weight relationship, and $R^2=0.8509$ for the width-weight relationship. Density was also calculated using 40×40 cm square sampling plots at each station, and the average individual density was determined to be 182.5 ind./m². Higher densities were observed at south-facing stations, suggesting that the orientation factor may have an effect on settlement. The findings indicate that *C. gigas* is rapidly spreading along the Rize coast and may have potential impacts on the local ecosystem. In this context, regular monitoring studies and invasive species management strategies are recommended.

Keywords: Coastal ecosystem, Invasive species, Length-weight relationship, Population density

1. INTRODUCTION

Globally, increasing maritime transport, climate change, and aquaculture activities are accelerating the introduction of non-native marine species into new habitats and their establishment and proliferation. This situation causes invasive marine species to impose significant ecological, economic, and biological pressures on native ecosystems. In this context, the Pacific oyster (*Crassostrea gigas*), a bivalve native to the Northeast Pacific, has become one of the most widely cultivated oyster species worldwide (FAO, 2020). Its wide environmental tolerance, rapid growth capacity, and high reproductive potential have led to its status as an invasive species in many regions (Troost, 2010; CABI, 2020).

C. gigas was introduced to Europe from its natural habitat off the coasts of Japan, Korea, and China for cultivation in the mid-20th century. It has escaped cultivation and established natural populations, particularly on the coasts of France, the Netherlands, and England (Troost, 2010). This species colonizes intertidal and subtidal zones, generally on rocky and hard substrates. *C. gigas* exhibits high performance at an average salinity range of 20–35 ppt, initiates sexual reproduction at temperatures above 18°C, and can produce millions of larvae in a single season (FAO, 2020). These characteristics increase the species' chances of invasive success and cause it to compete intensely with native mussel and oyster species for food, space, and substrate (Troost, 2010; NEMESIS, 2020).

The first observation of this species in natural rocky areas off the coast of Ordu province on the Black Sea coast of Türkiye was documented in field studies conducted by Aydın and colleagues in 2020 (Aydın et al., 2021a). Morphometric analyses were conducted on 235 specimens collected during SCUBA dives, and the species identity was confirmed at the molecular level by sequencing the COI and 16S rRNA gene regions. A negative allometric growth trend was observed in individuals with an average shell length of 59.6 mm and a weight of 13.6 g (Aydın et al., 2021a).

Ongoing monitoring studies have revealed that this species not only exists in its current habitat but also competes with native species by forming high-density populations. Studies by Aydın and Gül (2021) determined that *C. gigas* individuals reached an average density of 94.6 individuals per square meter, suppressing native species, particularly the Mediterranean mussel (*Mytilus galloprovincialis*) and barnacles. Furthermore, high rates of attachment to various

substrate types (natural rocks, harbor fill, and boat bottoms) were observed, which is considered a factor that increases the species' dispersal potential (Aydın & Gül, 2022).

The ability of *C. gigas* to establish and reproduce in a semi-enclosed marine system like the Black Sea, despite environmental constraints such as low salinity and limited water exchange, demonstrates the species' flexible physiological tolerances and adaptability. Increasing seawater temperatures due to climate change and the new substrates offered by coastal development, in particular, create favorable conditions for this species to become established in the Black Sea (Aydın et al., 2021a; CABI, 2020). This could lead to ecological impacts that could lead to structural changes in coastal ecosystems, disruptions in the population dynamics of native species, and indirect trophic shifts.

2. MATERIAL AND METHODS

In this study, individuals of the Pacific oyster (*Crassostrea gigas*) were collected with the scuba diving method from fishing ports along the coast of Rize province between June 20 and 26, 2025 (Figure 1).

Figure 1. Study area

Sampling sites were selected from locations with man-made hard substrates (harbor walls). Areas where species were visibly clustered were targeted during sampling, and observations related to habitat type were recorded.

The collected individuals were transferred alive to the laboratory, and the shell length and width of each individual was measured with a digital caliper to a precision of 1 mm, and their fresh weight was measured with a digital scale to a precision of 1 gram (Figure 2).

Figure 2.

Using shell length and weight data, length-weight relationships were calculated according to the following formula:

$$W = aL^b$$

W is the weight of the individual (g), L is the length (mm), and a and b are the regression constants.

To calculate the density of the species in the sampling areas, the study conducted by Mehmet Aydın et al. (2021) on the Black Sea coast was used as a methodological guide. Within this scope, a total of 15 sampling units were determined in each area using a 40 × 40 cm square

sampling frame. Density data were collected by counting all *C. gigas* individuals in each square, and the number of individuals per square meter (ind./m²) was calculated. Thus, quantitative data on the population's settlement pattern and dominance were obtained.

3. Result and Discussion

In this study, a total of 68 individuals were collected from Rize fishing shelters between June 20–26, 2025. Morphometric analyses of the collected individuals revealed the following:

Shell length (L) ranged from 42.79 mm to 126.15 mm, with an average length of 66.20 ± 17.16 mm. The width (w) ranged from 26.81 mm to 85.10 mm, with an average width of 46.55 ± 12.82 mm. Individual weights (W) ranged from 12.26 g to 160.25 g, with an average weight of 41.96 ± 29.74 g. These data indicate a wide morphological variation within the population, and the sample included individuals of varying sizes. The size distribution of the individuals is shown in Figure 3.

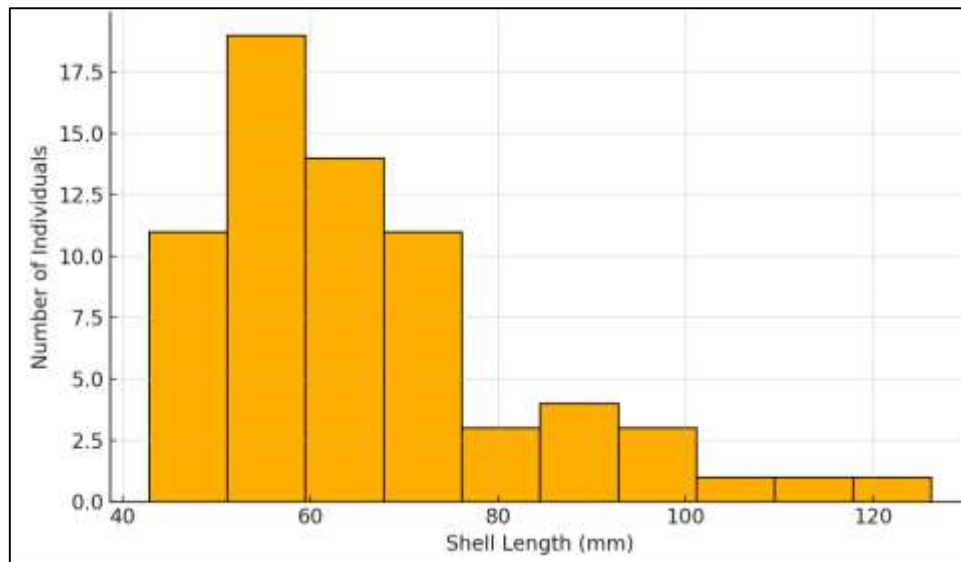

Figure 3. Frequency distribution of shell length in *Crassostrea gigas* individuals collected from Rize.

The graph reveals that the population is predominantly concentrated in the medium size class but contains high variation in length.

Regression analysis revealed a strong positive correlation between shell length and weight (Figure 4). The coefficient of determination (R^2) of the linear model was 0.872, meaning that approximately 87% of the change in weight can be explained by shell length. This suggests that weight increases steadily as individuals within the population grow. A study conducted off the coast of Ordu yielded an R^2 value of 0.62 for the length-weight relationship (Aydın & Gül, 2021). This relationship was observed to be weaker in the western Black Sea. Furthermore, the

b value for the length-weight relationship is considerably lower than the value obtained in the current study. The average height obtained in the current study is also higher.

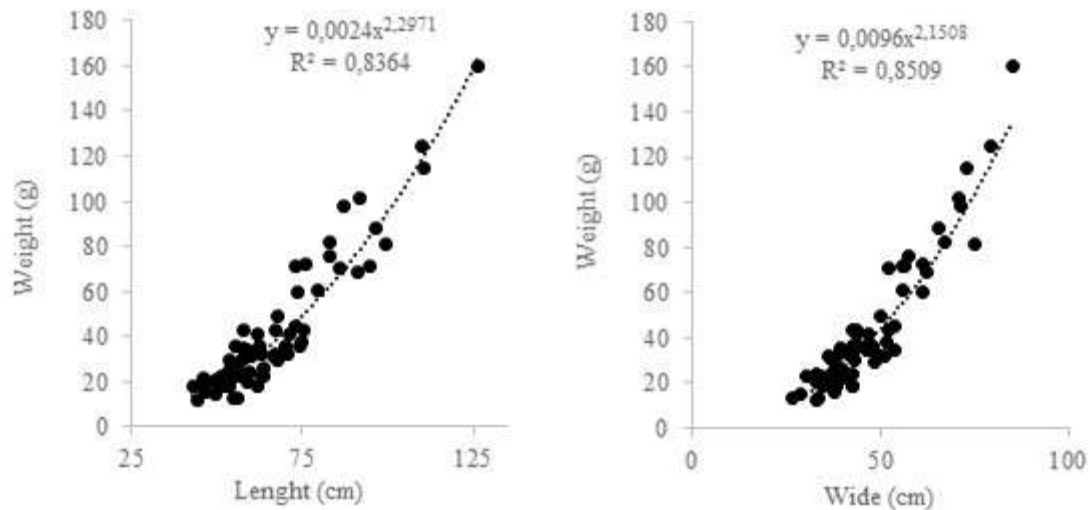

Figure 4. Relationships between length, width, and weight of *Crassostrea gigas* individuals. Considering these values, it suggests that the population in the Rize region may have more favorable environmental conditions and be under less stress.

Density of individuals per square meter was calculated at five sampling stations. The number of individuals observed varied between 12.5 and 49.5 across stations, and density ranged from 78.13 to 309.38 ind./m². The overall average number of individuals was 29.2, and the average density value was 182.5 ind./m² (Table 1).

Table 1. Observed abundance and density (ind./m²) of *Crassostrea gigas* individuals by sampling station and facing direction in Rize coast (Black Sea)

Station	Observed individuals	Density (ind./m ²)	Facing direction
1	21.0	131.25	East
2	28.5	178.13	South
3	12.5	78.13	North
4	34.5	215.63	South
5	49.5	309.38	South
Mean	29.2	182.5	

The results show a distinct trend in oyster settlement patterns depending on the direction the oysters were facing. South-facing stations exhibited significantly higher pacific oyster densities, likely due to favorable environmental conditions such as increased sunlight exposure and reduced wave stress. In contrast, oyster colonization was minimal at the north-facing site, indicating less suitable habitat characteristics. These findings highlight the potential role of

microhabitat orientation in shaping the spatial distribution and abundance of invasive pacific oyster populations along the southern Black Sea coast. Since the study was conducted with only 5 stations and limited samples for each direction, these results were not evaluated statistically. Densities reported in different seas around the world range from 38 to 700 ind./m² (Troost, 2010; Hasanah et al., 2021). Compared to previous findings in the Southern Black Sea, particularly those by Aydın and Gül (2021), who reported an average density of approximately 38 ind./m² in Ordu waters, our results in Rize reveal a significantly higher average density of 182.5 ind./m². This difference may be attributed to local habitat conditions, such as higher substrate availability and favorable environmental parameters that support larval settlement and attachment. This study revealed that *C. gigas* can form high-density, morphologically advanced populations along the eastern Black Sea coast. Densities observed, particularly at south-facing stations, indicate that microscale environmental factors are important in determining the species' habitat selection.

Density differences reported from different regions in the Black Sea indicate that regional habitat differences directly impact the species' establishment. Similarly, studies conducted in the Krueng Cut region of Indonesia (Hasanah et al., 2021) observed a strong relationship between habitat type and density. The species' ability to reach high individual densities in a short time indicates its capacity to form reef structures with ecosystem engineering potential along the Black Sea coast. This suggests that *C. gigas* can exert competitive pressure on native benthic species and negatively impact biodiversity (CABI, 2020; FAO, 2020).

The findings indicate the need for regular monitoring of the spread of *C. gigas* along the Black Sea coast, and caution in coastal planning, particularly regarding the habitat engineering potential of invasive species. Sea temperature increases triggered by climate change and anthropogenic coastal modifications may further facilitate the spread of this species (NEMESIS, 2020).

REFERENCES

- Aydın, M., Aydın, C., & Gül, S. (2021a). First record, DNA identification and morphometric characterization of Pacific oyster, *Crassostrea gigas* (Thunberg, 1793) in the southern Black Sea. *BioInvasions Records*, 10(3), 704–715. <https://doi.org/10.3391/bir.2021.10.3.14>
- Aydın, M., & Gül, S. (2021b). Presence of the Pacific oyster (*Crassostrea gigas*) on Turkish coast of Black Sea. *Journal of Anatolian Environmental and Animal Sciences*, 6(3), 465–472. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jaeas/issue/64352/920036>
- Aydın, M., & Gül, S. (2022). Density and recruitment of a new invasive species for the Turkish coast of the Black Sea. In *HydromediT 2021, 4th Field - Marine Diversity and Conservation*.
- Hasanah, U., Fauziyah, Y., & Rizkiana, R. (2021). The density and distribution of Pacific oyster (*Crassostrea gigas*) in Krueng Cut, Aceh Besar. In *Proceedings of the 7th Annual International Seminar on Marine Science and Aquaculture*. <https://www.researchgate.net/publication/356272040>

- Troost, K. (2010). Causes and effects of a highly successful marine invasion: Case-study of the introduced Pacific oyster *Crassostrea gigas* in continental NW European estuaries. *Journal of Sea Research*, 64(3), 145–165. <https://doi.org/10.1016/j.seares.2010.02.004>
- FAO. (2020). *Crassostrea gigas* – Cultured Aquatic Species Information Programme. Retrieved from <https://www.fao.org>
- CABI. (2020). *Crassostrea gigas* datasheet – Invasive Species Compendium. Retrieved from <https://www.cabi.org/isc/datasheet/92564>
- NEMESIS. (2020). *Crassostrea gigas* species profile. Smithsonian Environmental Research Center. Retrieved from <https://invasions.si.edu/nemesis>

IN VITRO EFFECT OF DIGESTIVE ENZYMES ON ANTIOXIDANT PROPERTIES OF DEHYDRATED POWDER OF COCOS NUCIFERA INFLORESCENCE

Athulya B S* and Dr Gazal Sharma

MSc FT Student, Department of Food Science and Technology, IKGPTU, Kapurthala
Faculty, Department of Food Science and Technology, IKGPTU, Kapurthala

Abstract

Cocos nucifera L. popularly known as the "Tree of Life," is known for its economic, cultural, and medicinal significance (DebMandal M et al., 2011). Coconut inflorescence enclosed within a double sheath, consists of a central axis and numerous branches bearing both male and female flowers. Nutritionally, coconut inflorescence possesses vitamins and minerals. 17 different amino acids and medicinally important phytoconstituents present made a mark for further study (D. Barh et al., 2008). Due to its various constituents, it has proven antidiabetic, anti-inflammatory, nephroprotective properties, and hepatoprotective properties (Dyana J P et al., 2012). Coconut blossom nectar has twice as much iron, four times as much magnesium, and ten times as much zinc as brown sugar. The zinc of this flower supports *in vivo* wound healing and immunity, potassium present in it helps to regulate blood pressure, potentially reducing the risk of hypertension and supporting heart health (Grace, V. B. et al., 2022). Manganese plays a role in bone formation, blood clotting, and reducing inflammation. (Grace, V. B. et al., 2022). It also contains dietary fibers (mostly Inulin), which support digestive health and can help regulate blood sugar levels and treat constipation (Ahuja SC et al., 2014). Its flower-based products are alternatives to conventional sweeteners due to their low glycemic, and nutritional properties and is low in fructose and can be digested easily by the body. The aqueous extract contains alkaloids, flavonoids, phenols, tannins, and carbohydrates (Dyana J P et al., 2012). According to ethnomedicine, inflorescence can be used to reverse certain disorders or conditions such as vaginal bleeding due to gynaecological disorders, fractures, and diarrhoea (Devi and Ghatani., 2022), and beneficial for uterine cleansing, and alleviate back pain in pregnant women. It impacts milk production in lactating women, used in the treatment of untoward changes in the menstrual cycle by treating conditions like leucorrhoea and associated conditions. (Bhandary MJ et al., 1995). Eating coconut flowers is good for the brain, bones, and blood sugar and is consumed by women after childbirth. (Ahuja SC et al., 2014). The inflorescence despite such nutritional richness is confined merely to food products produced and consumed by its agricultural natives only. The local products are Neera, Jaggery, Toddy, and Syrup. This research study aims to identify an *in vitro* effect of digestive enzymes (oral, gastric, and intestinal) on the prospective bioavailability of antioxidants present in the aqueous

slurry of an inflorescence of *Cocos nucifera*. The results show that the TPC and TFC of the sample were found increased after digestion possibly due to the breakdown and solubilization of the complex macromolecules.

Keywords: Coconut Inflorescence, Antioxidants, in vitro digestion, TPC, TFC, Fibres

References

- Ahuja SC, Ahuja U, Ahuja S. Coconut-history, uses and folklore. Asian Agri-History. 2014; 18(3):221-48. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-411645-0.00001-8>.
- Bhandary MJ, Chandrashekar KR, Kaveriappa KM. Medical ethnobotany of the Siddis of Uttara Kannada district, Karnataka, India. J Ethnopharmacol 1995; 47: 149-158, doi:10.1016/0378-8741(95)01274-H.
- DebMandal M, Mandal S. Coconut (*Cocos nucifera* L.: Arecaceae): in health promotion and disease prevention. Asian Pac J Trop Med. 2011;4(3):241–7
- Dyana J P & Kanchana G., 2012. Preliminary phytochemical screening of *cocos nucifera* l. Flowers. Int J Curr Pharm Res, Vol 4, Issue 3, 62-63.
- D. Barh, B.C. Mazumdar, Comparative Nutritive Values of Palm Saps Before and after Their Partial Fermentation and Effective Use of Wild Date (*Phoenix sylvestris* Roxb.) Sap in Treatment of Anemia. <http://arnmsmb.com/old/rjmms/rjmms/2008/173-176.pdf>, 2008.
- Devi, M., Ghatani, K. The use of coconut in rituals and food preparations in India: a review. J. Ethn. Food 9, 37 (2022). <https://doi.org/10.1186/s42779-022-00150-7>
- Grace, V. B., & Monisha, M. (2022). In vitro evaluation of anti-inflammatory and anti-cancer activities of the *cocos nucifera* flower extract and the phytochemical identification by gas chromatography/mass spectrometry analysis. Indian Journal of Pharmaceutical Sciences, 84(2), 348-357.
- Sudha, R., V. Niral, K. B. Hebbar, and K. Samsudeen. "Coconut inflorescence sap." Curr Sci 116 (2019): 1809-1817.

URTICA DIOICA L. RATLARDA BİSFENOL A (BPA) İLE İNDÜKLENEN TESTİS HASARINDA VİMENTİN EKSPRESYONUNU ARTIRIR

Gülsüm PEKTAŇ ŞENGÜL

Hatay Mustafa Kemal University, Technology and Research & Development Center (MARGEM),
31034 Antakya, Hatay

ORCID: 0000-0002-1560-3002

Fırat AŞIR

Dicle University, Faculty of Medicine, Department of Histology and Embryology, 21280 Sur,
Diyarbakır

ORCID: 0000-0002-6384-9146

ÖZET

Bisfenol A (BPA, 2,2-Bis(4-hidroksifenil)propan), epoksi reçineleri ve polikarbonat plastiklerde ara bileşik ürün olarak kullanılan bir alkilfenol endokrin bozucu kimyasaldır. Geleneksel tıpta geniş kullanım alanına sahip olan *Urtica dioica* L. (UD), flavonoidler, terpenoidler, fenoller, karotenoidler, vitaminler ve karbonhidratlar bakımından zengindir. Ayrıca antifungal, antioksidan, antiülser, antibakteriyel, antikanser ve antiinflamatuvar etkilere sahip olduğu bilinmektedir. Bu çalışmanın amacı, BPA ile testis hasarı oluşturulan ratlarda UD uygulamasının vimentin protein ekspresyon seviyeleri üzerindeki etkisini immunohistokimyasal olarak ortaya koymaktır. Ratlar kontrol (n= 8), BPA (n=8, oral, 50 mg/kg), UD200 (n=8, oral, 200 mg/kg) ve BPA+UD200 (n=8) olmak üzere dört gruba ayrıldı. Tüm uygulamalar 56 gün boyunca gerçekleştirildi. Deneyin sonunda, testis dokuları immunohistokimyasal analiz için %10 formalin içinde fikse edildi. Kontrol grubu testiküler doku kesitlerinde seminifer tübül bazal membranı, spermatogenik hücreler ve Sertoli hücreleri yoğun vimentin ekspresyonu sergiledi. Vimentin immunoreaktivitesinin de interstisyel alandaki Leydig hücrelerinde çok güçlü olduğu gözlemlendi. BPA uygulamasının kontrol grubuna kıyasla vimentin ekspresyonunu azalttığı gözlemlendi. Seminifer tübül bazal membranında, spermatogenik hücrelerde, Sertoli hücrelerinde ve interstisyel Leydig hücrelerinde negatif vimentin ekspresyonu gözlemlendi. UD200 grubunda da vimentin ekspresyonu yoğun olarak gözlemlendi. Seminifer tübül bileşenleri ve hücreleri ile Leydig hücrelerinde güçlü pozitif vimentin immunreaksiyonu gözlemlendi. BPA uygulamasını takiben UD200 uygulamasının vimentin ekspresyonunu anlamlı bir şekilde artırdığı gözlemlendi. İnterstisyel Leydig hücrelerinin yanı sıra seminifer tübül bileşenlerinden bazal membran, spermatogenik hücreler ve Sertoli hücrelerinde güçlü vimentin ekspresyonu gözlemlendi. Sonuç olarak, BPA'nın neden olduğu testis hasarı sonrası UD uygulamasının vimentin ekspresyonunu artırdığı, böylece hücresel yeniden şekillenme sürecini desteklediği ve doku hasarı sonrası hücresel adaptasyon ve iyileşme süreçlerinde önemli bir rol oynadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bisfenol A, *Urtica dioica* L., testis toksisitesi, vimentin

URTICA DIOICA L. UPREGULATES VIMENTIN EXPRESSION IN TESTICULAR DAMAGE INDUCED BY BISPHENOL A (BPA) IN RATS

ABSTRACT

Bisphenol A (BPA, 2,2-Bis(4-hydroxyphenyl)propane) is an alkylphenol endocrine disruptor chemical used as an intermediate compound in epoxy resins and polycarbonate plastics. *Urtica dioica* L. (UD), which has a wide range of uses in traditional medicine, is extremely rich in flavonoids, terpenoids, phenols, carotenoids, vitamins, and carbohydrates. It is also known to have antifungal, antioxidant, antiulcer, antibacterial, anticancer, and anti-inflammatory effects. The aim of this study was to immunohistochemically reveal the effect of UD administration on the expression levels of vimentin protein in rats with BPA-induced testicular damage. Rats were divided into four groups as control (n=8), BPA (n=8, oral, 50 mg/kg), UD200 (n=8, oral, 200 mg/kg), and BPA+UD200 (n=8). All treatments were carried out for 56 days. At the end of the experimental, testicular tissues were fixed in 10% formalin for immunohistochemical analysis. In the testicular tissue sections of the control group, the seminiferous tubule basal membrane, spermatogenic cells, and Sertoli cells exhibited intense vimentin expression. Vimentin immunoreactivity was also observed to be very strong in the Leydig cells of the interstitial area. It was observed that BPA administration downregulated vimentin expression compared to the control group. Negative vimentin expression was observed in the seminiferous tubule basal membrane, spermatogenic cells, Sertoli cells, and interstitial Leydig cells. In the UD200 group, vimentin expression was also intensely observed. Strong positive vimentin immunoreaction was observed in the seminiferous tubule components and cells, and Leydig cells. It was observed that UD200 treatment following BPA administration significantly upregulated vimentin expression. Strong vimentin expression was observed in basale membrane, spermatogenic cells, and Sertoli cells, components of the seminiferous tubules, as well as interstitial Leydig cells. In conclusion, UD administration after BPA-induced testicular damage increased vimentin expression, thereby promoting cellular remodelling process and playing a significant role in cellular adaptation and healing processes after tissue damage.

Keywords: Bisphenol A, *Urtica dioica* L., testis toxicity, vimentin

DOZ BAĞIMLI NONİLFENOL MARUZİYETİYLE GELİŞEN TESTİKÜLER HASAR

Öğrenci Parisa KAHEDİ

Department of Histology and Embryology, Faculty of Medicine, Kirsehir Ahi Evran University, 40100
Kirsehir, Türkiye **ORCID ID:** 0009-0006-7066-5085

Araş Gör.Nebahat İNCE

Department of Histology and Embryology, Faculty of Medicine, Kirsehir Ahi Evran University, 40100
Kirsehir, Türkiye **ORCID ID:** 0000-0003-1587-2322

Dr.Öğr.Üyesi Halime TOZAK YILDIZ

Department of Histology and Embryology, Faculty of Medicine, Kirsehir Ahi Evran University, 40100
Kirsehir, Türkiye. **ORCID ID:** 0000-0003-1587-2322

Amaç: Günlük yaşamda yaygın olarak kullanılan endüstriyel bir plastikleştirici ve çevresel endokrin bozucu olan nonilfenol (NP)'ün testis dokusu üzerindeki doz bağımlı toksik etkileri, bu çalışmada hem histopatolojik hem de moleküler düzeyde (Caspase-3 ve Bcl-2 ekspresyonları üzerinden) değerlendirilmiş; ayrıca seminifer tübül yapısı ve morfolojisinde meydana gelen değişiklikler ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Gereç ve Yöntem: Çalışmada, 30 adet Wistar albino türü erişkin erkek sıçan rastgele 5 gruba ayrıldı (n=6). Kontrol grubuna herhangi bir uygulama yapılmazken, sham grubuna yalnızca çözgen olarak kullanılan mısır yağı verildi. Deney gruplarına ise sırasıyla 12,5 mg/kg (NP1), 50 mg/kg (NP2) ve 100 mg/kg (NP3) NP oral yolla 15 gün boyunca uygulandı. NP3 grubunda ilk 5 gün 200 mg/kg doz kullanıldı, ancak hayvan kaybı nedeniyle 6. günden itibaren 100 mg/kg'a düşürüldü. On altıncı gün tüm hayvanlar anestezi altında sakrifiye edilerek testis dokuları çıkarıldı. Histopatolojik inceleme Hematoksilen-Eozin boyası ile yapıldı, Johnson skoru ve seminifer tübül yarıçapı ölçüldü. Ayrıca immunohistokimyasal olarak Bcl-2 (antiapoptotik belirteç) ve Caspase-3 (proapoptotik belirteç) ekspresyonları değerlendirildi.

Bulgular: NP uygulanan gruplarda testis dokusunda dejeneratif değişiklikler, seminifer tübüllerde daralma (NP2 ve NP3; p<0,001) ve Johnson skorunda anlamlı düşüş (NP2; p<0,01 ve NP3; p<0,001) saptandı. Caspase-3 pozitifliği özellikle NP2 (p<0,05) ve NP3 (p<0,001) gruplarında yoğun artış gösterirken, Bcl-2 boyanması azaldı (NP2; p<0,01 ve NP3; p<0,001). İnflamasyon, nekroz ve tübül bozulmanın dozla birlikte arttığı belirlendi.

Sonuç: Nonilfenol maruziyeti testiküler doku üzerinde doz bağımlı şekilde proapoptotik etki göstermekte, histolojik bütünlüğü bozmaktadır. Bu durum NP'nin üreme sağlığı açısından potansiyel risk oluşturduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Nonilfenol maruziyeti, testiküler toksisite, apoptoz.

DOSE-DEPENDENT TESTICULAR DAMAGE INDUCED BY NONYLPHENOL EXPOSURE

Aim: Nonylphenol (NP), a widely used industrial plasticizer and environmental endocrine disruptor, was evaluated for its dose-dependent toxic effects on testicular tissue. This study assessed these effects both histopathologically and at the molecular level (via Caspase-3 and Bcl-2 expressions), with detailed examination of changes in seminiferous tubule structure and morphology.

Materials and Methods: Thirty adult male Wistar albino rats were randomly divided into five groups (n=6). The control group received no treatment, while the sham group was administered corn oil as a vehicle. Experimental groups received oral NP at doses of 12.5 mg/kg (NP1), 50 mg/kg (NP2), and 100 mg/kg (NP3) daily for 15 days. In the NP3 group, an initial dose of 200 mg/kg was given for the first 5 days but reduced to 100 mg/kg from day 6 due to animal losses. On day 16, all rats were sacrificed under anesthesia, and testicular tissues were collected. Histopathological evaluation was performed with Hematoxylin-Eosin staining, and Johnson scores and seminiferous tubule diameters were measured. Immunohistochemical analyses assessed Bcl-2 (anti-apoptotic marker) and Caspase-3 (pro-apoptotic marker) expressions.

Results: Degenerative changes in testicular tissue, narrowing of seminiferous tubules (NP2 and NP3; $p < 0.001$) and significant decrease in Johnson score (NP2; $p < 0.01$ and NP3; $p < 0.001$) were detected in NP treated groups. Caspase-3 positivity increased especially in NP2 ($p < 0.05$) and NP3 ($p < 0.001$) groups, while Bcl-2 staining decreased (NP2; $p < 0.01$ and NP3; $p < 0.001$). Inflammation, necrosis and tubular disruption increased with dose.

Conclusion: Nonylphenol exposure induces dose-dependent pro-apoptotic effects on testicular tissue, disrupts histological integrity. These findings suggest that NP poses a potential risk to reproductive health.

Keywords: Nonylphenol exposure, testicular toxicity, apoptosis.

ALZHEİMER HASTALIĞINDA GEN-miRNA ETKİLEŞİMLERİNİN BÜTÜNCÜL BİYOİNFORMATİK ANALİZİ: HSA-MIR-106B-5P VE HEDEF GENLERİNE ODAKLANILMASI

Gözde ÖZTAN

Istanbul University Istanbul Faculty of Medicine, Department of Medical Biology, 34093

Fatih/İstanbul

ORCID: 0000-0002-2970-1834

ÖZET

Alzheimer hastalığında (AH) genetik regülasyon mekanizmalarının anlaşılması, hastalığın erken tanısı ve tedavi stratejilerinin geliştirilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Son yıllarda, gen ve miRNA etkileşimlerinin, nörodejeneratif süreçlerin moleküler temellerini açıklamada önemli rol oynadığı gösterilmiştir. Bu doğrultuda, çalışmamızın amacı, AH patogenezinde rol oynayan anlamlı gen ve miRNA'ları belirlemek ve bunlar arasındaki potansiyel etkileşimleri in silico yaklaşımla analiz etmektir.

Çalışmada, GSE5281 ve GSE157239 olmak üzere iki farklı GEO veri seti kullanılmıştır. GSE5281 veri setinden elde edilen transkriptom verileri, limma algoritması kullanılarak analiz edilmiş; $\log_{2}FC \geq 1.5$ ve $adj.P.Val < 0.05$ kriterlerine göre toplam 325 anlamlı diferansiyel olarak eksprese gen belirlenmiştir. Bu genlerin, sinaptik iletim, nöroinflamasyon ve hücre döngüsü gibi AH ile ilişkili biyolojik süreçlerde yer aldığı gözlemlenmiştir.

GSE157239 veri seti üzerinden yapılan miRNA ekspresyon analizinde, gevşetilmiş eşik değerleriyle ($|\log_{2}FC| \geq 0.3$, $adj.P.Val < 0.2$) yalnızca hsa-miR-106b-5p anlamlı bulunmuştur. Bu miRNA'nın hedef genleri, miRTarBase ve miRCarta (TargetScan temelli) veri tabanları kullanılarak tahmin edilmiştir. Elde edilen yüksek güvenilirlikteki hedef genler arasında *E2F1*, *RB1*, *BTG3* ve *MMP2* gibi transkripsiyonel kontrol, apoptoz ve hücre proliferasyonu ile ilişkili genler ön plana çıkmıştır. Bu genlerin bir kısmı, GSE5281'de belirlenen 325 anlamlı genle örtüşmektedir.

Sonuç olarak, çalışmamız gen-miRNA etkileşimlerini temel alan bütüncül bir biyoinformatik analiz sunmakta ve hsa-miR-106b-5p'nin AH için potansiyel bir biyobelirteç ve terapötik hedef olabileceğini düşündürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Alzheimer hastalığı, miRNA, hsa-miR-106b-5p, gen ekspresyonu, biyoinformatik

INTEGRATIVE BIOINFORMATIC ANALYSIS OF GENE-miRNA INTERACTIONS IN ALZHEIMER'S DISEASE: A FOCUS ON HSA-MIR-106B-5P AND ITS TARGET GENES

ABSTRACT

Understanding the genetic regulation mechanisms in Alzheimer's disease (AD) is critically important for the development of early diagnostic tools and therapeutic strategies. In recent

years, gene–miRNA interactions have been shown to play a significant role in elucidating the molecular basis of neurodegenerative processes. In this context, the aim of our study was to identify differentially expressed genes and miRNAs involved in AD pathogenesis and to analyze their potential interactions using an *in silico* approach.

In this study, two GEO datasets—GSE5281 and GSE157239—were utilized. Transcriptome data from the GSE5281 dataset were analyzed using the limma algorithm, and a total of 325 significantly differentially expressed genes were identified based on the criteria of $\log_{2}FC \geq 1.5$ and $\text{adj.P.Val} < 0.05$. These genes were found to be involved in biological processes relevant to AD, including synaptic transmission, neuroinflammation, and cell cycle regulation.

miRNA expression analysis of the GSE157239 dataset revealed that, under relaxed threshold values ($|\log_{2}FC| \geq 0.3$, $\text{adj.P.Val} < 0.2$), only hsa-miR-106b-5p was significantly differentially expressed. The target genes of this miRNA were predicted using the miRTarBase and miRCarta databases (the latter based on TargetScan). Among the high-confidence targets, genes such as *E2F1*, *RB1*, *BTG3*, and *MMP2* were prominent due to their roles in transcriptional control, apoptosis, and cell proliferation. Notably, a subset of these targets overlapped with the 325 significant genes identified in the GSE5281 dataset.

In conclusion, our study presents a comprehensive bioinformatic analysis focused on gene–miRNA interactions and suggests that hsa-miR-106b-5p may serve as a potential biomarker and therapeutic target in AD.

Keywords: Alzheimer’s disease, miRNA, hsa-miR-106b-5p, gene expression, bioinformatics

1. INTRODUCTION

Alzheimer’s disease (AD) is the most prevalent neurodegenerative disorder and a leading cause of dementia in the aging population, affecting over 55 million people globally as of recent estimates. Characterized by progressive memory impairment, cognitive decline, and behavioral changes, AD places a significant burden on healthcare systems and caregivers alike. Its neuropathological hallmarks include extracellular amyloid-beta ($A\beta$) plaque accumulation, intracellular neurofibrillary tangles (composed of hyperphosphorylated tau protein), synaptic loss, and neuroinflammation, particularly in the hippocampus and cerebral cortex regions ("2023 Alzheimer's disease facts and figures," 2023; Selkoe & Hardy, 2016).

While the precise etiology of AD remains multifactorial, encompassing genetic, environmental, and lifestyle components, recent advances have highlighted the critical role of post-transcriptional regulation in disease progression. Among the key regulators in this context are microRNAs (miRNAs)—small, non-coding RNA molecules (~22 nucleotides in length) that

modulate gene expression by binding to the 3' untranslated regions (3'UTRs) of target mRNAs, leading to degradation or translational repression (Bartel, 2009).

Emerging evidence implicates miRNAs in a wide range of brain functions, including neuronal differentiation, synaptic plasticity, inflammation, and apoptosis—processes all disrupted in AD pathogenesis (Goodall, Heath, Bandmann, Kirby, & Shaw, 2013; Rajgor, 2018; Salta & De Strooper, 2017). Dysregulation of specific miRNAs has been consistently observed in both central nervous system tissues and peripheral fluids of AD patients, suggesting their potential as non-invasive diagnostic biomarkers and therapeutic targets (Swarbrick, Wragg, Ghosh, & Stolzing, 2019).

One such miRNA of increasing interest is hsa-miR-106b-5p, a member of the miR-106b~25 cluster located on chromosome 7. Several studies have reported altered expression of miR-106b-5p in AD brains and peripheral blood samples. Notably, miR-106b-5p has been shown to regulate the expression of amyloid precursor protein (APP)—a key component in A β production—as well as other genes involved in cell cycle control (e.g., RB1, E2F1) and inflammatory responses (e.g., TGF- β signaling) (Hebert et al., 2009; Li et al., 2015; Tai, Huang, Choo, Cheong, & Kamarul, 2020; Xia, Wang, & Zheng, 2022).

Hebert et al. (2009) were among the first to demonstrate that miR-106b expression is significantly reduced in the hippocampus of AD patients, correlating with increased APP levels and enhanced A β accumulation (Hebert et al., 2009). This inverse relationship underscores its potential role as a negative regulator of amyloidogenic processes. Further functional studies have validated other targets of miR-106b-5p, including *PTEN*, *MMP2*, and *CDKN1A*, suggesting its broader involvement in neuronal survival, autophagy, and immune modulation (Miao et al., 2020; Sagar, 2022).

Given this background, bioinformatic strategies integrating multiple data sources—such as experimentally validated miRNA–mRNA interaction databases (e.g., miRTarBase, TargetScan) (Agarwal, Bell, Nam, & Bartel, 2015; Hsu et al., 2011), functional enrichment tools (e.g., Enrichr, DAVID) (Kuleshov et al., 2016), and network visualization platforms (e.g., Cytoscape, STRING) (Szklarczyk et al., 2019)—have become indispensable for uncovering the molecular mechanisms linking miRNAs with AD pathogenesis.

In this study, we perform a comprehensive integrative bioinformatic analysis to explore the regulatory landscape of hsa-miR-106b-5p in AD. By integrating transcriptomic (GSE5281) and miRNA expression (GSE157239) datasets, we identified key gene–miRNA interactions and enriched biological processes. We aim to delineate the functional role of miR-106b-5p in AD-

related molecular mechanisms and evaluate its potential as a diagnostic biomarker and therapeutic target.

2. MATERIAL AND METHODS

2.1. Datasets and Data Acquisition

In this study, two publicly available datasets from the Gene Expression Omnibus (GEO) database were utilized to investigate gene–miRNA interactions in AD. The GSE5281 dataset, which contains transcriptomic profiles of postmortem brain tissues from AD patients and healthy controls, was used to identify differentially expressed genes (DEGs). The GSE157239 dataset, comprising small RNA sequencing data, was analyzed to determine differentially expressed miRNAs (DEmiRs) between AD and control groups.

2.2. Differential Expression Analysis

Gene expression data from GSE5281 were processed and normalized using the limma (Linear Models for Microarray Data) package in R. Differentially expressed genes were identified based on the thresholds of log fold change ($\log FC \geq 1.5$) and adjusted p-value ($\text{adj.P.Val} < 0.05$). For miRNA data from GSE157239, a less stringent criterion was applied ($|\log FC| \geq 0.3$, $\text{adj.P.Val} < 0.2$) to capture broader miRNA variation. Only hsa-miR-106b-5p was found to be significantly differentially expressed under these conditions.

2.3. Target Gene Prediction and Validation

The potential target genes of hsa-miR-106b-5p were predicted using two independent databases: miRTarBase (which includes experimentally validated interactions) and miRCarta (which incorporates TargetScan predictions). High-confidence target genes overlapping between these databases were retained for downstream analysis. Among them, *E2F1*, *RB1*, *BTG3*, and *MMP2* were highlighted due to their known roles in transcriptional regulation, apoptosis, and cell proliferation.

2.4. Integration with Transcriptome Data

To establish functional relevance, predicted target genes of hsa-miR-106b-5p were compared with the 325 DEGs identified from the GSE5281 dataset. Overlapping genes were considered putative regulatory targets of miR-106b-5p in AD.

2.5. Functional Enrichment Analysis

The list of 325 significant DEGs was subjected to Gene Ontology (GO) and Kyoto Encyclopedia of Genes and Genomes (KEGG) pathway enrichment analysis using the Enrichr platform. Biological processes such as synaptic transmission, neuroinflammation, and cell cycle regulation were enriched, supporting their relevance to AD pathology.

3. RESULTS

3.1. MiRNA Expression Analysis in the GSE5281 Data Set

Eighty-seven individuals with AD and 74 healthy individuals from the GSE5281 dataset were included in the study. The resulting transcriptome data were analyzed using the Limma algorithm, and a total of 325 significantly differentially expressed genes were identified based on the criteria of $\log_{2}FC \geq 1.5$ and adjusted $P\text{-Value} < 0.05$ (Table 1).

Table 1. Gene Lists

Genes				
ACACB	CRB2	HIF3A	MFSD4A	SNORD14C
ACTB	CSNK1A1	HIGD1B	MICALL2	SNORD14D
ACTL6B	CTTN	HIPK2	MIR1178	SNORD84
ACTN2	CXCR4	HIVEP2	MIR612	SNRPA1
ADAM23	DDX39B	HNRNPUL2-BSCL2	MIR7-3HG	SNX31
ADAM33	DGKG	HPRT1	MLLT11	SOCS3
ADCYAP1	DGUOK	HS6ST3	MPV17	SOSTDC1
ADGRL4	DHCR24	HSP90AB1	MRPL30	SPHKAP
AGAP9	DHRS7B	HSPA8	MRPS23	SPIN3
AMPH	DTNA	HSPB3	MRPS5	SPPL3
ANGPT2	DUSP4	ID3	MTPAP	SRGAP1
ANKRD12	DYNC111	IFI16	MUC1	SRRM2
ANKRD36	DZIP3	INA	MYO10	SSSCA1
ANP32B	EEF1A2	ITFG1	NAP1L5	SST
ANXA6	EGR1	ITGB8	NDRG3	STAT4
API5	EMC4	ITPKB	NDUFA7	STMN2
ARPC1A	EMP1	IWS1	NEAT1	STON2
ATP1A3	ENC1	JAZF1-AS1	NECAP1	SULT4A1
ATP5B	EP400	KCNE4	NELL2	SV2B
ATP5C1	EPB41L3	KIAA0485	NME1	SYN2
ATP6V1A	ERCC1	KIFAP3	NMNAT2	SYT1
ATP6V1B2	ERICH3	KIZ	NOMO3	SYTL4
ATP6V1E1	EXOSC1	KLF4	NRXN3	TBC1D19
ATP6V1G2	EZR	KRT222	NSF	TCIRG1
ATP6V1G2-DDX39B	FABP3	LAMP5	NSUN6	TFAP2C
ATP6V1H	FAM107B	LARP4B	NUDT2	TFEB
ATR	FAM63A	LATS2	NUMA1	TIMM23
B2M	FAM65C	LDHA	NVL	TIMM23B
BRD8	FAM71E1	LIFR	OCIAD1	TMEM106A
BRWD1	FAR2	LINC00889	ODF2	TP53INP1
BSCL2	FARSA	LINC01184	PAXIP1-AS2	TUBA1B
C1QTNF4	FBXO32	LMBR1	PCMT1	TUBB
C1orf61	FLCN	LOC100130429	PCSK1	TUBB2A
CACNB2	FOXC1	LOC100131541	PDLIM4	TUBB2B
CADPS	FOXD1	LOC101927137	PDLIM5	TUBB3
CALM1	GABBR2	LOC101927424	PDS5A	TUBB4B
CALY	GABRA1	LOC101927699	PGK1	UBE2QL1
CAMK1G	GABRA5	LOC101929800	PGM5	UBE3A
CARD6	GABRD	LOC101929964	PLK2	UCHL1
CCK	GABRG2	LOC101930324	PLXNB1	UQCRC1
CCT5	GBP1	LOC101930583	PMP2	UQCRC2
CD200	GFAP	LOC105371920	POLDIP2	UTP4
CD2BP2	GLRB	LOC106146153	POLR3C	VDAC3
CDC37	GLRX	LOC202181	PON2	VSNL1
CDC42	GNAS	LOC440896	PPEF1	WDR61
CDK7	GNB5	LOC441155	PPM1E	YAP1

CFLAR	GOLGA8A	MAFF	PPP1R12B	YKT6
CHGB	GOLGA8B	MAGED2	PPP1R3D	YWHAH
CHRM1	GOLIM4	MAL2	PPP2R1B	YWHAZ
CHST6	GOT1	MALAT1	PPP2R2D	ZC3H11A
CIT	GPER1	MAP2K5	PRMT7	ZC3H7B
CKMT1A	GPI	MAP4	PSMA3	ZDHHC4
CKMT1B	GRAMD3	MAP4K4	PSMD8	ZFP36L1
COL1A1	GRIN1	MCTS1	PTPN3	ZIC1
COL1A2	HBP1	MDH1	PTPRF	ZNF366
COPG2IT1	HDAC7	MECOM	RAB11FIP3	ZNF385B

The GSE5281 dataset was analyzed using the GEO2R tool to compare brain regions from normal controls (young and old) with those from AD patients. The differentially expressed genes are shown in the volcano plot by the magnitude of the change ($\log_2$ fold change) (Fig. 1).

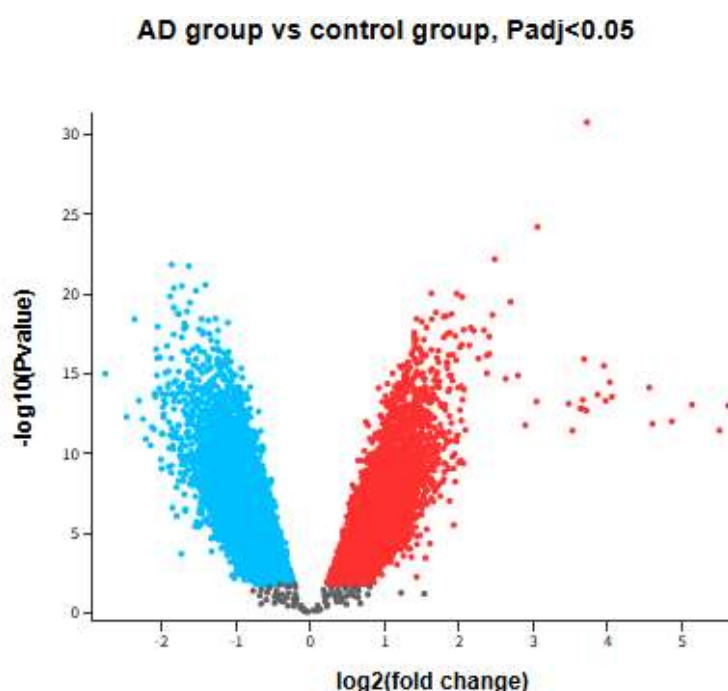

Fig. 1. Volcano Plot. Highlighted genes are expressed significantly differently at the default adjusted p-value of 0.05 (red = up-regulated, blue = down-regulated). According to the volcano plot, the genes *SST*, *VSNL1*, *SNAP25*, *CADPS*, *C1QTNF4*, *RGS4*, *SNORD14D*, *ADCYAP1*, *CAMK1G*, *NRXN3*, *DHRS7B*, *NDUFA7*, *NMNAT2*, *DZIP3*, *CHGB*, *CALM1*, *VDAC3*, and *RAB3C* were significantly downregulated ($\log_2$ fold change < -2), while the genes *NEAT1*, *LOC106146153*, *ITPKB*, *FBXO32*, *MALAT1*, *LOC202181*, *C1ORF61*, *CFLAR*, *HIF3A*, *TMEM106A*, *LIFR*, *MAFF*, *ACACB*, and *KCNE4* were significantly upregulated ($\log_2$ fold change $> +2$).

The suitability of the selected samples for differential expression analysis was determined by the boxplot distribution. The resulting median-centered values indicate that the data is normalized and cross-comparable (Fig.2).

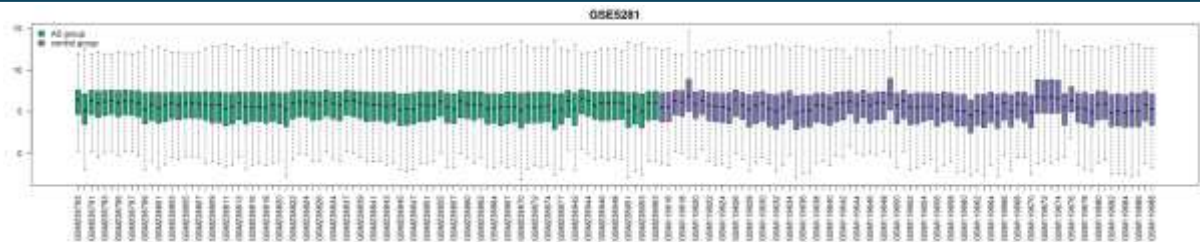

Fig. 2. Distribution of values of selected samples (R boxplot)

3.2. miRNA Expression Analysis in the GSE157239 Data Set

The GSE157239 dataset included miRNA expression data from 8 AD patients and 8 healthy control individuals. A total of 5,549 miRNAs were evaluated. Differential expression analysis was performed using the limma algorithm. To identify potential candidates, a relaxed threshold was applied ($|\log FC| \geq 0.3$ and $\text{adj.P.Val} < 0.2$). However, no miRNAs met these criteria.

Specifically, hsa-miR-106b-5p, which was previously considered as a possible candidate, showed a $\log FC$ of 0.0338 and an adjusted p-value of 0.978. These values indicate that it was not significantly differentially expressed between the AD and control groups. As a result, this dataset did not yield any statistically significant miRNAs under the defined criteria. Further analysis may require alternative datasets or integration with other evidence sources.

3.3. Reactome Pathway Enrichment Analysis

Reactome pathway analysis revealed a range of molecular processes that play significant roles in AD. Among these, the most prominently enriched pathway, “Amyloid Fiber Formation,” is directly associated with amyloid-beta accumulation, which is a hallmark pathological feature of AD.

Additionally, pathways related to the immune system were also noteworthy. Processes such as “Interleukin-4 and Interleukin-13 Signaling,” “Interleukin-10 Signaling,” “Innate Immune System,” and “Neutrophil Degranulation” support the presence of chronic neuroinflammation observed in AD.

Pathways including “NOTCH4 Activation and Signal Transmission” and “Noncanonical Activation of NOTCH3” highlight the potential involvement of the Notch signaling pathway—which is critical in neuronal development and cell differentiation—in the pathogenesis of AD. Furthermore, intracellular signaling cascades such as “Nuclear Signaling by ERBB4” and “Signaling by Receptor Tyrosine Kinases” suggest alterations in gene expression and cellular response mechanisms during neurodegenerative progression.

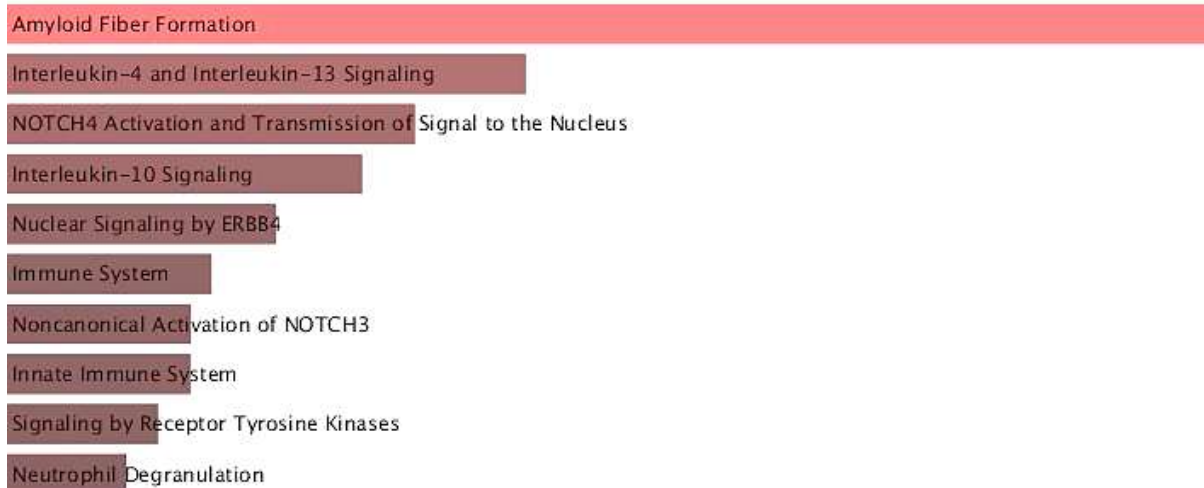

Fig. 3. Reactome Pathway Enrichment of Differentially Expressed Genes in AD

Barplot showing the top significantly enriched pathways identified through Reactome Pathway Analysis based on differentially expressed genes from the GSE5281 dataset. “Amyloid Fiber Formation” was the most enriched pathway, highlighting amyloid-beta accumulation as a core pathological hallmark of Alzheimer’s disease. Other enriched pathways include immune-related processes (e.g., Interleukin-4, Interleukin-10 signaling), Notch signaling (*NOTCH4*, *NOTCH3*), and intracellular signaling events (e.g., ERBB4, receptor tyrosine kinases), supporting the involvement of multiple biological systems in AD pathogenesis (Fig.3).

These findings indicate that, in AD, not only amyloid metabolism but also multiple biological systems—such as immune response, cell signaling, and transcriptional regulation—are intricately involved.

3.4. GO Biological Process Enrichment Analysis

The GO Biological Process enrichment analysis of 325 differentially expressed genes revealed strong associations with core biological mechanisms implicated in AD. Notably, terms such as “Amyloid-Beta Metabolic Process (GO:0050435),” “Amyloid Precursor Protein Metabolic Process (GO:0042982),” and “Regulation of Amyloid-Beta Formation (GO:1902003)” are directly related to the prominent amyloidogenic pathways involved in AD pathogenesis.

In addition, processes like “Positive Regulation of Apoptotic Process (GO:0043065)” and “Regulation of Neuroinflammatory Response (GO:0150077)” are linked to neuronal cell death and chronic inflammation—two hallmarks commonly observed in AD-related neurodegeneration.

Furthermore, enriched terms such as “Regulation of Gene Expression (GO:0010468),” “Positive Regulation of Macromolecule Biosynthetic Process (GO:0010557),” and “Cellular

Response to Oxygen-Containing Compound (GO:1901701)” indicate the presence of transcriptional dysregulation and oxidative stress responses in the Alzheimer’s brain (Fig. 4).

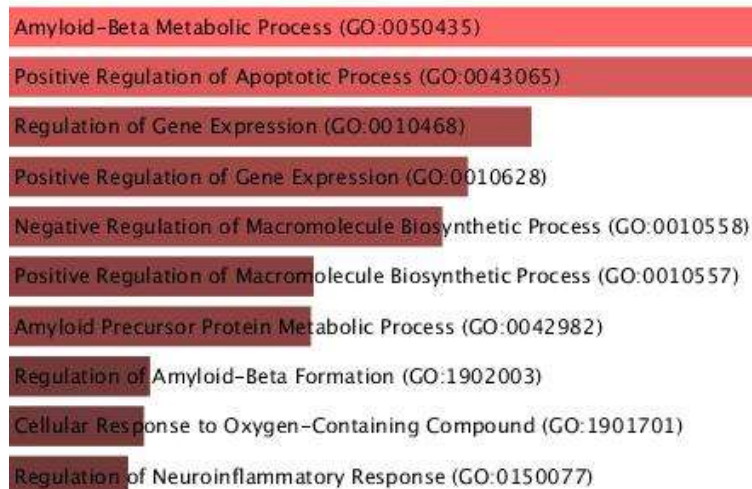

Fig. 4. GO Biological Process Enrichment Analysis of Differentially Expressed Genes in AD. These findings demonstrate that the differentially expressed genes are functionally enriched in core biological processes of AD, including amyloid-beta metabolism, neuronal apoptosis, inflammatory signaling, and transcriptional regulation—thereby reinforcing their potential importance as biomarkers or therapeutic targets.

3.5. GO Cellular Component Enrichment Analysis

GO Cellular Component analysis revealed that the differentially expressed genes in AD are predominantly associated with neuronal structures. In particular, the most enriched components—“Dendrite (GO:0030425),” “Neuron Projection (GO:0043005),” and “Axon (GO:0030424)” —represent regions where synaptic integrity is known to be disrupted in AD. The enrichment of these structures supports the synaptic degeneration-centered nature of the disease.

The term “Membrane Raft (GO:0045121)” suggests a potential role for membrane-associated signaling microdomains in AD pathophysiology. Additionally, a smaller subset of genes was associated with components related to immunity and secretion, such as “Platelet Alpha Granule,” “Secretory Granule Membrane,” and “Lytic Vacuole.” This finding may imply a contribution of peripheral immune components to the disease process in AD (Fig. 5).

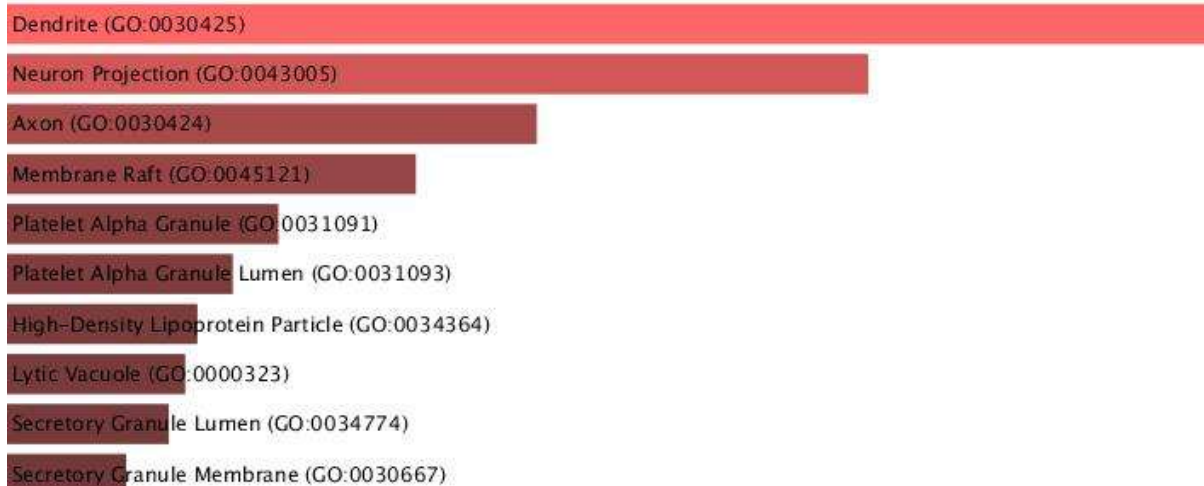

Fig. 5. GO Cellular Component Enrichment Analysis of Differentially Expressed Genes in AD

Overall, this analysis indicates that Alzheimer’s disease–associated genes are predominantly localized to synaptic regions, neuronal projections, and membrane structures, suggesting their functional roles in neuronal architecture and communication networks.

3.6. GO Molecular Function Enrichment Analysis

GO Molecular Function enrichment analysis highlights several functional categories closely associated with the pathology of AD. The most significantly enriched term, “Tau Protein Binding (GO:0048156),” is directly linked to the formation of neurofibrillary tangles—one of the hallmark features of AD—caused by abnormal accumulation of tau protein.

Other enriched functions, including “Lipoprotein Particle Receptor Binding (GO:0070325)” and “Low-Density Lipoprotein Particle Receptor Binding (GO:0050750),” are associated with APOE-related pathways and lipid metabolism, both of which are known contributors to late-onset AD risk. Additional functional terms such as “Receptor Ligand Activity (GO:0048018)” and “Protease Binding (GO:0002020)” suggest involvement in intracellular signaling and proteolytic regulation, potentially influencing the processing of APP (Fig. 6).

Enzymatic activities like “Aspartic-Type Endopeptidase Activity (GO:0004190),” “Endopeptidase Activity (GO:0004175),” and “Copper Ion Binding (GO:0005507)” are also noteworthy, as they may play roles in amyloid-beta peptide formation and oxidative stress responses.

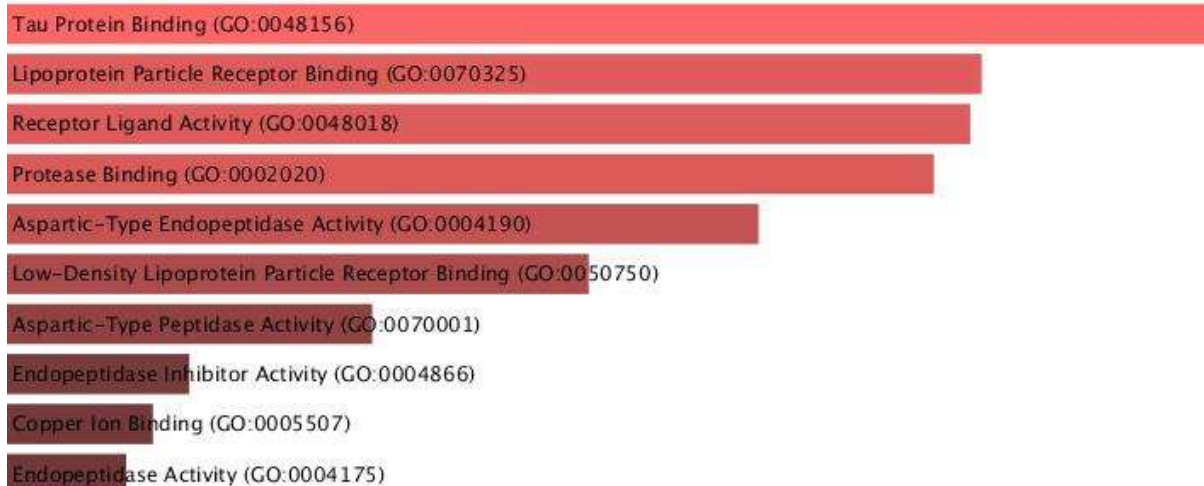

Fig. 6. GO Molecular Function Enrichment Analysis of Differentially Expressed Genes in AD.

These molecular functions indicate that the differentially expressed genes in AD are functionally enriched in processes such as tau pathology, lipid transport, protease regulation, and metal ion binding—supporting the multifactorial nature of the disease’s pathogenesis.

3.7. miRNA Target Gene Analysis

In this study, miRNA expression analysis based on the GSE157239 dataset revealed that, under relaxed threshold values ($|\log FC| \geq 0.3$ and $\text{adj.P.Val} < 0.2$), hsa-miR-106b-5p was identified as the primary differentially expressed miRNA in the AD group. The potential target genes of this miRNA were identified using the miRTarBase database, which includes experimentally validated interactions.

Target gene analysis indicated that hsa-miR-106b-5p may regulate genes such as *E2F1*, *RB1*, *BTG3*, and *MMP2*. Each of these genes is involved in key biological processes associated with AD, including transcriptional control, apoptosis regulation, and cell proliferation. Notably, *E2F1* and *RB1* play crucial roles in cell cycle regulation, while *MMP2* is linked to extracellular matrix degradation and neuroinflammation.

Some of these target genes were also found among the 325 significantly differentially expressed genes identified in transcriptomic analysis of the GSE5281 dataset. To explore their biological relevance, these 325 significant genes were subjected to functional enrichment analysis using the Enrichr tool, which revealed associations with Alzheimer-related signaling pathways and cellular mechanisms. This overlap further supports the potential functional involvement of hsa-miR-106b-5p in AD pathogenesis. When combined with experimental evidence from miRTarBase, these findings suggest that hsa-miR-106b-5p may serve as a potential biomarker and therapeutic target in AD.

3.8. Overlap Between hsa-miR-106b-5p Target Genes and Differentially Expressed Genes in the GSE5281 Dataset

Experimentally validated target genes of hsa-miR-106b-5p were obtained from the miRTarBase database. Among these, a total of 36 genes were found to overlap with the 325 significantly differentially expressed genes identified in the GSE5281 dataset (based on the criteria: $\log_{2}FC \geq 1.5$, $\text{adj.P.Val} < 0.05$). Notably, key regulatory genes such as *E2F1*, *RB1*, *BTG3*, and *MMP2* were highlighted within this overlap, all of which are involved in biological processes critical to AD pathogenesis, including transcriptional control, apoptosis, and cell proliferation.

The barplot illustrates the distribution of these overlapping genes, emphasizing the potential regulatory targets of hsa-miR-106b-5p in AD (Fig. 7). This intersection reinforces the regulatory significance of hsa-miR-106b-5p and supports its potential role as a diagnostic biomarker or therapeutic target in AD.

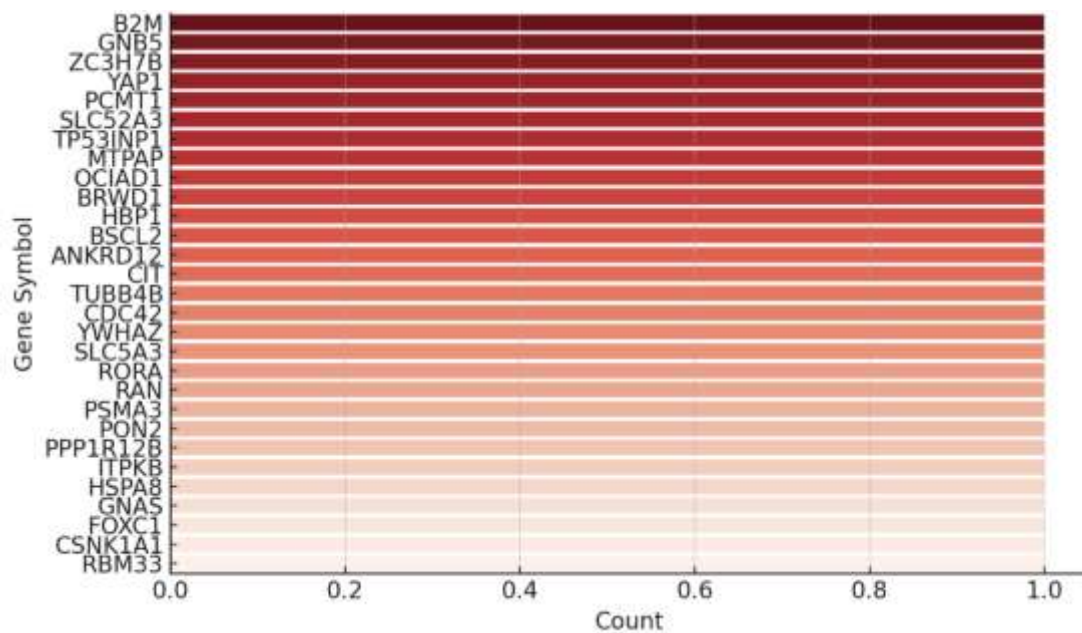

Fig. 7. Overlapping Target Genes of hsa-miR-106b-5p with DEGs from the GSE5281 Dataset

4. DISCUSSION

In this study, a comprehensive bioinformatic analysis was undertaken to explore the regulatory impact of hsa-miR-106b-5p on gene expression in AD, using transcriptomic (GSE5281) and miRNA (GSE157239) datasets.

Using relaxed thresholds ($|\log_{2}FC| \geq 0.3$, $\text{adj.P.Val} < 0.2$) in the GSE157239 dataset, hsa-miR-106b-5p emerged as the only significantly differentially expressed miRNA in AD. Its experimentally validated target genes were curated from miRTarBase, a gold-standard database

for miRNA–gene interactions. A total of 36 target genes overlapped with the 325 DEGs from GSE5281, supporting the potential post-transcriptional regulatory role of miR-106b-5p in AD. Among the overlapping genes, *E2F1*, *RB1*, *BTG3*, and *MMP2* stood out as central regulators involved in transcriptional control, apoptosis, extracellular matrix remodeling, and cell proliferation. Notably, *E2F1* regulation by related miRNAs in the miR-106 family is supported by existing literature (Abba, Patil, & Allgayer, 2014; Sagar, 2022; Trompeter et al., 2011). Similarly, *PTEN*, another key pathway gene, has been validated as a target of the miR-106b-25 cluster, implicating roles in neuronal survival and proliferation (Otoukesh et al., 2020). Furthermore, miR-106b has been reported to modulate the TGF- β type II receptor in APP/PS1 transgenic mouse models of AD, highlighting its involvement in neuroinflammatory signaling cascades (Wang et al., 2010).

DEGs identified from GSE5281 were significantly enriched in biological processes relevant to AD, such as amyloid-beta metabolism, tau binding, synaptic integrity, neuroinflammation, and oxidative stress responses, corroborated through GO and Reactome analysis. The overlapping genes targeted by miR-106b-5p—particularly those involved in cell cycle control, apoptosis, and matrix remodeling—are congruent with these enriched pathways, suggesting a coherent molecular mechanism in AD pathogenesis.

The intersection of miR-106b-5p target genes with DEGs supports a model where hsa-miR-106b-5p exerts regulatory effects on genes central to AD biology. For instance, *MMP2* is linked to extracellular matrix degradation and neuroinflammation, while *E2F1* and *RB1* play essential roles in cell cycle arrest and neuronal apoptosis. These post-transcriptional regulatory events could reinforce pathological processes in AD.

Our analysis is limited by reliance on in silico predictions and publicly available transcriptomic data. Experimental validation—such as luciferase reporter assays for direct miRNA target binding, gene expression manipulation in neuronal cell models, or knockout/knockdown studies in animal models—is needed to confirm functional relevance. Additionally, examining miR-106b-5p expression in human biofluids (e.g., cerebrospinal fluid or plasma) could help validate its utility as a non-invasive biomarker (Lee et al., 2023; Turk, Kunej, & Peterlin, 2021).

CONCLUSIONS

This integrative approach reveals hsa-miR-106b-5p as a promising regulatory molecule in Alzheimer's disease, targeting genes involved in key pathogenic pathways. The convergence of transcriptomic and miRNA data underscores miR-106b-5p's potential both as a diagnostic

biomarker and a therapeutic target. Future experimental investigations should focus on corroborating these bioinformatic findings in molecular and clinical contexts.

REFERENCES

- 2023 Alzheimer's disease facts and figures. (2023). *Alzheimers Dement*, 19(4), 1598-1695.
- Abba M, Patil N, & Allgayer H. (2014). MicroRNAs in the Regulation of MMPs and Metastasis. *Cancers (Basel)*, 6(2), 625-645.
- Agarwal V, Bell GW, Nam JW, & Bartel DP. (2015). Predicting effective microRNA target sites in mammalian mRNAs. *Elife*, 4.
- Bartel DP. (2009). MicroRNAs: target recognition and regulatory functions. *Cell*, 136(2), 215-233.
- Goodall EF, Heath PR, Bandmann O, Kirby J, & Shaw PJ. (2013). Neuronal dark matter: the emerging role of microRNAs in neurodegeneration. *Front Cell Neurosci*, 7, 178.
- Hebert SS, Horre K, Nicolai L, Bergmans B, Papadopoulou AS, Delacourte A, & De Strooper B. (2009). MicroRNA regulation of Alzheimer's Amyloid precursor protein expression. *Neurobiol Dis*, 33(3), 422-428.
- Hsu SD, Lin FM, Wu WY, Liang C, Huang WC, Chan WL, . . . Huang HD. (2011). miRTarBase: a database curates experimentally validated microRNA-target interactions. *Nucleic Acids Res*, 39(Database issue), D163-169.
- Kuleshov MV, Jones MR, Rouillard AD, Fernandez NF, Duan Q, Wang Z, . . . Ma'ayan A. (2016). Enrichr: a comprehensive gene set enrichment analysis web server 2016 update. *Nucleic Acids Res*, 44(W1), W90-97.
- Lee M, Woo J, Kim ST, Moon M, Kim SY, Cho H, . . . Park JY. (2023). MicroRNA super-resolution imaging in blood for Alzheimer's disease. *BMB Rep*, 56(2), 190-195.
- Li P, Teng F, Gao F, Zhang M, Wu J, & Zhang C. (2015). Identification of circulating microRNAs as potential biomarkers for detecting acute ischemic stroke. *Cell Mol Neurobiol*, 35(3), 433-447.
- Miao R, Dong X, Gong J, Wang Y, Guo X, Li Y, . . . Yang Y. (2020). hsa-miR-106b-5p participates in the development of chronic thromboembolic pulmonary hypertension via targeting matrix metalloproteinase 2. *Pulm Circ*, 10(3), 2045894020928300.
- Otoukesh B, Abbasi M, Gorgani HO, Farahini H, Moghtadaei M, Boddouhi B, . . . Alaei A. (2020). MicroRNAs signatures, bioinformatics analysis of miRNAs, miRNA mimics and antagonists, and miRNA therapeutics in osteosarcoma. *Cancer Cell Int*, 20, 254.
- Rajgor D. (2018). Macro roles for microRNAs in neurodegenerative diseases. *Noncoding RNA Res*, 3(3), 154-159.
- Sagar SK. (2022). miR-106b as an emerging therapeutic target in cancer. *Genes Dis*, 9(4), 889-899.
- Salta E, & De Strooper B. (2017). Noncoding RNAs in neurodegeneration. *Nat Rev Neurosci*, 18(10), 627-640.
- Selkoe DJ, & Hardy J. (2016). The amyloid hypothesis of Alzheimer's disease at 25 years. *EMBO Mol Med*, 8(6), 595-608.
- Swarbrick S, Wragg N, Ghosh S, & Stolzing A. (2019). Systematic Review of miRNA as Biomarkers in Alzheimer's Disease. *Mol Neurobiol*, 56(9), 6156-6167.
- Szklarczyk D, Gable AL, Lyon D, Junge A, Wyder S, Huerta-Cepas J, . . . Mering CV. (2019). STRING v11: protein-protein association networks with increased coverage, supporting functional discovery in genome-wide experimental datasets. *Nucleic Acids Res*, 47(D1), D607-D613.
- Tai L, Huang CJ, Choo KB, Cheong SK, & Kamarul T. (2020). Oxidative Stress Down-Regulates MiR-20b-5p, MiR-106a-5p and E2F1 Expression to Suppress the G1/S Transition of the Cell Cycle in Multipotent Stromal Cells. *Int J Med Sci*, 17(4), 457-470.
- Trompeter HI, Abbad H, Iwaniuk KM, Hafner M, Renwick N, Tuschl T, . . . Wernet P. (2011). MicroRNAs MiR-17, MiR-20a, and MiR-106b act in concert to modulate E2F activity on cell cycle arrest during neuronal lineage differentiation of USSC. *PLoS One*, 6(1), e16138.
- Turk A, Kunej T, & Peterlin B. (2021). MicroRNA-Target Interaction Regulatory Network in Alzheimer's Disease. *J Pers Med*, 11(12).

Wang H, Liu J, Zong Y, Xu Y, Deng W, Zhu H, . . . Qin C. (2010). miR-106b aberrantly expressed in a double transgenic mouse model for Alzheimer's disease targets TGF-beta type II receptor. *Brain Res*, 1357, 166-174.

Xia X, Wang Y, & Zheng JC. (2022). The microRNA-17 ~ 92 Family as a Key Regulator of Neurogenesis and Potential Regenerative Therapeutics of Neurological Disorders. *Stem Cell Rev Rep*, 18(2), 401-411.

QUALITATIVE ANALYSIS OF A MATHEMATICAL MODEL FOR CORONAVIRUS DISEASE (COVID-19) WITHIN TIME-DEPENDENT BIRTH RATE

Aliza

Institute of Natural Sciences (INS)

Kohat University of Science and Technology (KUST) Kohat–26000 Khyber Pakhtunkhwa,
Pakistan

Abstract:

The purpose of the study is to use a mathematical model based on the Ordinary Differential Equation to characterize the Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) outbreak. For a while now, the illness has been sweeping the globe, and there doesn't seem to be any end in sight. In order to fit the model to the numerical simulation, the study used data from COVID-19 cases in Nigeria. Both asymptomatic and symptomatic sick persons were considered. An exposed person is either placed in quarantine or transferred to one of the diseased classes, and there is a chance that a susceptible person may go straight to the confined class. It was demonstrated that the proposed model has two equilibrium points: the endemic equilibrium point (E1) and the disease-free equilibrium point (DFE). According to a stability study of equilibrium points, (E1) is globally asymptotically stable when $R_0 > 1$, whereas (E0) is locally asymptotically stable when the fundamental reproduction number, $R_0 < 1$. The parameters in R_0 underwent a sensitivity analysis, and the fitted values of the parameters showing the disease's spread were also used to illustrate the profile of each state variable. The λ , which is found in the birth rate and the rate of transfer of individuals from exposed to symptomatic infected class, is the most sensitive metric in susceptible individuals. $R_0 \approx 1.7031$ is the fundamental reproduction number for the data. The fixed point theorem is used to prove the solution's existence and uniqueness. Furthermore, to find the ideal values for a few of the unknown biological parameters in the suggested model, we combine the `fminsearch` function in the MAPLE optimization toolbox with the least square curve fitting method.

Keywords: Mathematical model, modified mathematical model, particular function, qualitative Analysis

MOLECULAR INSIGHTS INTO HERBAL HEPATOPROTECTIVES: A PHYTOTHERAPEUTIC APPROACH

K.R. Padma¹, K.R. Don², M. Reshma Anjum¹, M. Sankari¹, C. Gayatri¹, S. Sree Sai Kavya¹

¹Department of Biotechnology, Sri Padmavati Mahila Visvavidyalayam (Women's University), Tirupati, AP.

ORCID NO: 0000-0002-6783-3248.

²Reader, Department of Oral Pathology and Microbiology, Sree Balaji Dental College and Hospital, Bharath Institute of Higher Education and Research (BIHER) Bharath University, Chennai, Tamil Nadu, India

ORCID NO: 0000-0003-3110-8076.

Abstract

Throughout its existence liver is a crucial organ which performs essential metabolic functions and detoxification and maintains homeostasis the liver faces regular contact with harmful drugs alcohol viruses and xenobiotics. The serious chronic liver disorders include hepatitis as well as cirrhosis, fibrosis, and hepatocellular cancer. The limited supply of safe hepatoprotective treatments after medical advancements drove researchers to study traditional herbal remedies once again. Medicinal plants have remained significant in ethnomedicine because they contain multiple phytochemical compounds that create various therapeutic benefits for treating liver conditions. This analysis explores pharmacologically active substances together with their hepatoprotective mechanisms within various therapeutic plants. Foot protection occurs through antioxidative mechanisms as well as filtering of CYP2E1 enzymes and inflammatory mediator inhibition and membrane stabilization and endogenous support. Multiple plant species have shown promising results with clinical applications as well as experimental testing in *Tephrosia purpurea*, *Boerhavia diffusa*, *Andrographis paniculata* (*andrographolide*), *Phyllanthus niruri* (*phyllanthin*), and *Silybum marianum* (*silymarin*). The study conducts a comprehensive evaluation of both in vivo and in vitro approach effectiveness for hepatoprotection together with an examination of preclinical findings translation to human usages. These botanicals hold great potential in medicine but ongoing problems related to clinical verification along with phytochemical variations and standardization barriers continue to exist. Scientifically valid hepatoprotective medications can be developed through integrating traditional wisdom with present research approaches. Current research in hepatology needs extensive clinical trials combined with pharmacokinetic testing along with the evaluation of safety profiles to properly establish these botanicals in contemporary medicine.

Keywords: Hepatoprotection, medicinal plants, phytochemicals, CYP2E1 inhibition, Antioxidant activity, Clinical validation

Introduction

liver functions as a hub to process protein along with lipid and carbohydrate nutrients and waste metabolites which also controls drug metabolism and foreign substance removal for body protection. Hepatic illness (liver disease) names any medical condition that damages the liver cells together with its tissues and functions and releases bile needed for digestion. The liver supports multiple functions besides protein synthesis because it detoxifies substances and creates the biochemicals needed for digestion and biochemical molecule breakdown. Herbal remedies are chosen over allopathic medications for hepatoprotection because they cost less and are better received by patients culturally and have better body compatibility and generate fewer side effects. Research has confirmed that herbal medications maintain typical physiological functions. (An incredible set of essential functions allows the liver to maintain body homeostasis while performing normal operations. Through its essential processes the liver supports all metabolic actions related to growth development and illness prevention in addition to nutrition transmission alongside energy production and reproductive activities. A well-functioning liver stands essential for overall health of a person. A large number of toxic substances including different chemotherapeutic drugs and carbon tetrachloride along with thioacetamide and other chemicals and sustained alcohol use and bacterial damage liver cells. To create exceptional herbal medications for liver disorder management scientists need validation of three key plant properties including antiviral, antihepatotoxic and liver regeneration capabilities. To achieve the desired results the selection of suitable plants becomes necessary. A single plant cannot fulfill all the desired activities. An amalgam of various herbal fractions/extracts can likely fulfil desired properties to treat liver diseases.

Production of these herbal formulations with standards of efficacy, purity, and safety can revitalize the treatment of liver ailments. However, plants such as *Aegle marmelos* Correa, *Ficus pseudopalma* Blanco, *Picrorhiza kurroa* Royle, *Cochlospermum angolensis*, *Semecarpus anacardium*, *Humulus japonicus*, *Pleurotus pulmonarius*, *Caesalpinia bonducella*, *Symplocos racemosa*, *Berberis vulgaris*, *Urtica dioica* L., *Terminalia arjuna*, *Withania somnifera*, *Punica granatum*, *Morinda citrifolia*, and *Morinda pubescens* (hyoscyamine) play an important role in human well-being due to the presence of various primary and secondary metabolites. A research team examined how *Agrimonia eupatoria* water extract (AE) protected rat livers after damage from chronic ethanol consumption. Oral administration of AE occurred to the experimental animals. The continuous consumption of ethanol led to increasing serum aminotransferase activity and pro-inflammatory cytokine levels but the administration of AE prevented these

elevations. The experiment involved oral administration of *AE* to the subject animals. The combination of protracted ethanol consumption and *AE* consumption resulted in elevated serum aminotransferase activity and pro-inflammatory cytokines which *AE* managed to minimize. Animals were given *AE* orally. The administration of *AE* prevented a rise in pro-inflammatory cytokines and serum aminotransferase activity that resulted from extended ethanol consumption. Every animal received oral doses of *AE* at the levels during the daily treatment period. Ethanol caused an increase in pro-inflammatory cytokines and serum aminotransferase activity but these changes were prevented when animals received *AE*. Studies show that various phytochemicals have emerging potential against hepato carcinoma.

Several phytochemical structures appear in this document. Scientific evidence shows that *curcumin* exposure produces genetic damage within both cell mitochondrial structures and the cell nucleus. Previously researchers detected DNA damage through comet assay which showed DNA formation by single strand breaks. Research results indicated mitochondrial DNA suffered more damage than nuclear DNA during the damage evaluation process. *Curcumin* enhances the number of hepatoma cells. A natural plant-derived compound called berberine was utilized in the past to protect plasmid DNA through the destruction of H₂O₂-generated oxidative stress and defective properties. The research data proves that medicinal herbs can significantly safeguard the health of liver cells.

Medicinal plants

The functionality of healthcare methods in treating humans requires medicinal plant products. Plant-based medical treatments serve as traditional health care methods for more than eighty percent of the human population. Traditional medicine encompasses a wide spectrum of age-old natural health care methods, such as Ayurveda, Siddha, Amchi, Unani, and folk/tribal traditions. Medicine practices that began in ancient times grew gradually using practical teachings rather than scientific concepts of our modern era. Ancient beliefs formed an integral part of these customs while they were passed down through literary heritage and oral storytelling from one generation to another. (Hari Kumar et al., 2011) Some herbal treatments have multiple applications in medicine but people often misuse this knowledge or exploit them illegally without evidence-based research. These plant treatments require extensive scientific investigation because of modern scientific standards. Indian rural and tribal areas use traditional medicine treatments that include more than 7,500 plant species. The public understands little about the medical benefits of 4,000 plants among the 7,500 plants they are unaware of. Traditional medical practices that include Ayurveda, Siddha, Amchi, Unani, and Tibetan utilize

a total of 1,200 plant substances for their treatments. Useful plant-based medicines can become available to treat severe diseases through thorough research where regional medicines and related plant species undergo both documentation and pharmacological examination. Random screening of plants has not proven to generate financial benefits.

Liver diseases and medicinal plants

The liver maintains essential control as a vital organ for physiological operation. The organ executes its essential function by taking part in metabolic activities together with secreting substances and storing components as well as executing multiple vital biological processes. Several medications alongside xenobiotics go through detoxification procedures in the liver. The liver produces bile which serves as one major element for digestion to occur properly. The disease group that poses the greatest danger consists of liver disease ailments specifically cirrhosis (the degenerative illness that results in liver fibrosis) and hepatosis (non-inflammatory disorders) alongside acute or chronic hepatitis (inflammatory liver diseases). The key factors that produce liver illnesses include Toxic chemicals such as certain antibiotics, chemotherapeutics, peroxidized oil, aflatoxin, carbon tetrachloride, chlorinated hydrocarbons etc., excessive alcohol consumption and infections and autoimmune disorders. Hepatotoxic substances mainly damage liver cells through lipid peroxidation together with oxidative liver damage mechanisms. The liver generates Hepatitis and cirrhosis through increased lipid peroxidation that happens during ethanol metabolism in liver microsomal cells. Medical research shows that viruses are responsible for causing acute hepatitis in about 90% of all affected patients. The essential viral agents contributing to hepatic infections consist of Hepatitis B, A, C, D and its delta agents, E and G. Hepatitis B infection leads to frequent development of cirrhosis of the liver together with persistent liver disorders. Research demonstrates that viruses lead to primary liver cancer together with liver infection. Research shows that Southeast Asia consists of between 14 to 16 million infected individuals within its population while the carrier percentage reaches 6% of the total people in the region. The hepatitis B virus protection vaccine is currently accessible to the public. Southeast Asia records increased infection rates of hepatitis C along with hepatitis E throughout its regional nations.

Mechanism of liver injury

Apoptosis and necrosis

Various pathogens such as viruses, alcohol, fatty acids, toxic bile acids, medications and immunological responses cause liver disease. The genetic disease keeps harming liver tissue and makes cells susceptible to various types of harmful stimuli. Among cell death mechanisms

that wounded livers use necrosis stands as one of them. A comparison between necrosis and apoptosis (Mundt et al., 2005). Death of cells through necrosis occurs early while apoptosis represents a controlled self-destructing mechanism of cells. Necrosis functions as an abnormal cellular process which develops because of outside elements affecting the tissue or cell structure yet apoptosis extends to both healthy cellular activities and pathological occurrences. Hepatocellular death the pathophysiology of liver injury involves both necrosis and apoptosis; however, apoptosis is considered a common form of cell death in chronic liver disease. One of the main pathological characteristics of chronic liver injury that controls the course of liver disease is hepatic apoptosis (Wang et al., 2014) The metabolic processes that cause hepatocyte apoptosis are ATP-dependent, and visible morphological alterations like nuclear chromatin Measurement of apoptosis The characteristics of apoptosis include chromatin condensation, DNA fragmentation, caspase activation, membrane asymmetry, cellular shrinkage, and no release of cellular contents. The externalisation of phosphatidylserine by flow cytometry and electron microscopy can both detect apoptotic cell death by observing specific morphology in a single cell. DNA laddering terminal deoxynucleotidyl transferase detection of fragmentation occurs as a characteristic sign of chronic viral hepatitis because hepatotropic viruses strike the liver as their target organ. Hepatitis C virus (HCV) infection leads to inflammatory liver damage while maintaining active virus replication which causes patients to develop a greater chance of hepatocellular carcinoma as well as disrupts apoptosis. The liver infected with HCV generates inflammatory cytokines and chemokines which include TNF an along with TGFB and IFN- γ as well as IL-10 and IL-12 and IL-22 and CCL3 and CCL4 and CXCR3 and IP-10 and CCR5 and RANTES.

Oxidative stress and Reactive oxygen Inflammation in liver injury

One of the main causes of viral hepatitis, which can lead to hepatocellular cancer, steatosis, hepatic fibrosis, and liver failure, is the hepatitis C virus (HCV). Systemic oxidative stress, which is a hallmark of HCV infection, is most likely brought on by a confluence of iron excess, liver damage, persistent inflammation, and HCV-encoded proteins. Hepatic and extrahepatic consequences of HCV infection are encouraged to develop and worsen by the increased production of reactive oxygen and nitrogen species as well as the weakened antioxidant defence.

Liver swelling caused by stressors including ischaemia-reperfusion and cholestasis and medication toxicity can lead to cell death which initiates the sterile inflammatory response through damaged molecular pattern (DAMPs) activation of immune cells. Pathogen-associated

molecular patterns (PAMPs) that include endotoxin activate inflammation in a similar manner. Local macrophages (Kupffer cells) receive activation signals from toll-like receptors triggered by both DAMPs and PAMPs which leads to active neutrophils and active monocytes coming into the liver (Hartmut Jaeschke et al., 2011). The inflammatory response requires phagocytes to generate reactive oxygen species through their term of production. Cells found in liver tissue together with invading bacteria die at the hands of inflammatory cells primarily through toxic ROS mediators. ROS-induced cell death during inflammation is caused by promoting mitochondrial malfunction in hepatocytes through intracellular oxidant stress (Choi et al., 2006) which mostly results in oncotic necrosis and reduced apoptosis. The inflammatory damage is exacerbated by the extra cell contents released. However, transcription of stress defence genes, including antioxidant genes, can be triggered by an inflammatory oxidative stress that is not severe enough to directly harm cells. This preconditioning action of ROS encourages the start of the tissue repair process and strengthens resistance against subsequent inflammatory oxidant stress. The mechanisms of inflammatory liver damage have improved substantially during the past ten years but additional investigation is essential to study ROS impact on acute liver inflammation and develop medical treatment strategies focused on combating oxidant stress while safeguarding the protective effects of ROS in host Défense systems.

Cytochrome P450 enzyme system

The cellular section known as the endoplasmic reticulum hosts most cytochrome P450s (CYPs) yet these enzymes are detected throughout the cell especially within the mitochondria where cellular energy production occurs. CYP2E1 stands out among the enzymes because it assists the breakdown of alcohol and narcotics along with chemicals. The enzyme produces hazardous Reactive Oxygen Species (ROS) together with its toxic effect against cellular structures (Cederbaum et al., 2017). CYP2E1 accumulation inside mitochondria causes cellular damage since elevated levels exist in type 2 diabetes sufferers as well as people who are obese or consume alcohol. The cellular energy breakdown and DNA integrity of mitochondria can be negatively affected by such conditions while liver disease may also become more severe.

Role of Medicinal plants in Hepatoprotection

Traditional medicine has continuously depended on medicinal plants to treat liver conditions since ancient times. Contemporary research focuses on verifying and understanding hepatoprotective properties of therapeutic plants because plant-based treatments have gained increasing popularity. Different bioactive phytochemicals in plants affect multiple targets due to their various causes in liver disorders.

Phytochemical constituents and their activities

Among the vast array of phytoconstituents in medicinal plants are flavonoids and alkaloids in addition to phenolic acids and terpenoids and lignans and saponins and tannins. Such substances demonstrate several beneficial biological activities for liver health. (Arts and Hollman et al., 2005).

TABLE 1: EXAMPLES OF SOME FLAVONOIDS AND THEIR FOOD SOURCES

Groups	Compounds	Food sources
Flavanols	Quercetin Kaempferol Isorhamnetin Quercetagenin	Yellow onion, Curly kale, leek, Cherry tomato, Broccoli, Apple, green and Black grapes, Blueberry
Flavones	Tangretin Heptomethoxyflavone Nobiletin Sinensetin Quercetogetin Chrysin Luteolin Diosmetin Tricetin	Parsley, Clery, Capsicum pepper
Flavanones	Naringenin Eriodyctiol Hesperetin Dihydroquercetin Dihydrofisetin Dihydrobinetin	Orange juice, grapefruit juice, lemon juice
Flavanols	Silibinin Silymarin Taxifolin Pinobanksin	Coca, cocoa beverages, chocolates
Catechins	(+) Catechin Gallocatechin (-) Epicatechin Epigallocatechin Epicatechin 3-gallate Epigallocatechin 3-gallate	Chocolate, beans, apricot, cherry, grapes, peach, red wine, cider, green tea, black tea, blackberry
Isoflavones	Daidzein Genistein Glycitein	Glycitein Soy, cheese, soy flour, soy bean, tofu
Anthocyanins	Cyanidin Delphinidin Malvidin Pelargonidin Peonidin Petunidin	Blueberry, blackcurrant, black grapes, cherry, rhubarb, plum, strawberry, red wine, red cabbage

Terpenoids

The construction blocks of terpene chemistry create all forms of terpenoids. Every terpene contains two units of connected isoprene molecules. Different terpene groups are named monoterpenes, sesquiterpenes, diterpenes and triterpenes based on their number of isoprene units. Monoterpenes function as the Odor-producing compounds which create the perfume

scent in roses and lavender. Carotenoids produce the red and yellow orange elements that exist in pumpkins, corn, tomatoes.

Glycosides

Consist of aglycones linked with glucose moieties. When aglycone exists as a free molecule it acts as a reactive chemical compound before becoming inactive until enzymes or water break the glycoside connection.

Their antioxidant properties help protect the liver while their additional immunomodulatory and antiviral (Wiert et al., 2005) and anti-inflammatory properties exist (Sandur et al., 2007).

Many traditional medical systems continue to use herbal substances as treatments for liver disorders since ancient times. These medical systems practice treatments that maintain good health through the process of balancing opposites energies since they believe these energies tend to be unbalanced thus creating sickness.] Traditional liver disease treatment options are now used as medical supplements and alternative choices for liver disease patients. Scientific studies have explored hundreds of potential plants for treating various forms of liver diseases (Negi et al., 2008).

TABLE 2: HEPATOPROTECTIVE ACTIVITY OF SOME MEDICINAL PLANTS

Name of the plant	Source of family	Plant parts used	Hepatotoxicity inducing agents	Extracts studied	Biochemical and Histopathological parameters studied
<i>Phyllanthus niruri</i>	<i>Euphorbiaceae</i>	Leaves and fruits	Carbon tetrachloride	Methanolic and aqueous	glutamate oxaloacetate transaminase (GOT) and glutamate pyruvate transaminase (GPT), DPPH radical scavenging
<i>Tephrosia purpurea</i> L. and <i>Tecomella undulate</i>	<i>Fabaceae</i> <i>Bignoniaceae</i>	Aerial parts of tephrosia purpurea and stem Bark of tecomella undulata	Thioacetamide	Aqueous–ethanolic extract	serum aspartate aminotransaminase, alanine aminotransaminase, gamma glutamyl, alkaline phosphatase, total bilirubin, liver glutathione
<i>Apium graveolens</i> and <i>Hygrophila Auriculata</i>	<i>Apiaceae</i> <i>Acanthaceae</i>	Seeds	Paracetamol and thioacetamide	Petroleum ether and methanol	serum transaminases (SGOT and SGPT), alkaline phosphatase, sorbitol

					dehydrogenase, glutamate dehydrogenase and bilirubin in serum, Histopathological
<i>Cassia occidentalis</i>	<i>Caesalpiniaceae</i>	Leaves	Paracetamol and ethyl alcohol	Aqueous-ethanolic extract	Serum transaminase (aspartate amino transferase and serum alanine amino transferase), alkaline phosphatase, serum cholesterol, serum total lipids and Histopathological alterations.
<i>Thunbergia laurifolia</i> Linn.	<i>Acanthaceae</i>	Leaves	Ethanol	Aqueous extract	Serum glutamyl oxalacetic acid transaminase (SGOT), serum glutamyl pyruvate transaminase (SGPT) alkaline phosphatase (ALKP), serum bilirubin (SBLN), Histopathological studies.
<i>Thymoquinone</i> , the active constituent of <i>Nigella sativa</i>	<i>Ranunculaceae</i>	Seeds	Tert-butyl hydroperoxide	Aqueous-ethanolic extract	ALT and AST
<i>Piper chaba</i>	<i>Piperaceae</i>	Fruit	D-galactosamine (dgaln)/lipopolysaccharides	Aqueous acetone	Serum glutamic oxalacetic transaminase (SGOT), serum glutamic pyruvate transaminase (SGPT), alkaline phosphatase (ALKP), total protein (TP) and total albumin (TA).
<i>Cuscuta chinensis</i>	<i>Convolvulaceae</i>	Seeds	Acetaminophen	Aqueous and ethanolic	superoxide dismutase (SOD), catalase (CAT), and glutathione peroxidase (GPx), and by reducing malondialdehyde (MDA)
<i>Euphorbia fusiformis</i>	<i>Euphorbiaceae</i>	Tubers	Rifampicin	Ethanol	Serum glutamate oxaloacetate transaminase

					(SGOT), serum glutamate pyruvate transaminase (SGPT), gamma glutamyl transpeptidase (GGTP), alkaline phosphatase (ALP), total bilirubin and total protein
Hoslundia opposita	Lamiaceae	Stem	Carbon tetrachloride and paracetamol	Carbon tetrachloride and paracetamol	AST, ALT and Bilirubin

Clinical Evidence and human studies

Converting preclinical results about medicinal plant hepatoprotection into clinical effectiveness remains essential for confirming their protective potential. Several studies combining clinical trials with observations have analysed the therapeutic value of herbal medications for treating human liver issues but produced inconsistent results during the last several decades.

Andrographis paniculata

Andrographis paniculata (*A. paniculata*) represents the most commonly used plant in both traditional Unani and Ayurvedic medicinal systems and Indians recognize it through their local name as create. The plant holds the name Create in English whereas bittership serves as its designation (Jarukamjorn and Nemoto et al., 2008). The aerial parts represent the main ingredient in traditional medicine while complete plant and root elements appear occasionally for particular medical applications. The wide range of established uses for *Andrographis paniculata* includes antibacterial activity (Leelarasamee et al., 1990) along with antimalarial effects (Dua et al., 2004) and antiviral properties (Wiert et al., 2005) as well as cardioprotective effects, antioxidant properties, anti-inflammatory effects (Sheeja et al., 2006), antidiabetic potential and anticancer properties (Zhao et al., 2008). Because the medicine contains a variety of flavonoids, phenols, and glycosides, treatment with a whole plant extract of *A. paniculata* significantly decreased the amount of lipid peroxidation and enhanced the status of antioxidant enzymes (Subramaniam et al., 2015).

Silybum marianum (milk thistle)

The extract *Silymarin* or milk thistle belongs to the sunflower family and derives from *Silybum marianum* L. seeds (*Asteraceae* or *Compositae* family). The active compounds in thistle

include flavonolignans referred to as *silymarins* with its principal compounds being *silybin*, *silydianin*, and *silychristin* (Shaarawy et al., 2009). A majority of the protective function in milk thistle stems from silybin and manufacturers standardize extracts to contain 70 to 80 percent of this component. The anti-inflammatory properties of *Silybum* seeds result from their betaine (a hepatoprotective substance) together with essential fatty acids according to (Saller et al., 2001). The hepatoprotective effects of betaine contained in *Silybum* seeds together with essential fatty acids might help *silymarins* in their anti-inflammatory action (Saller et al., 2001).

Future Direction and research scope

The review focuses on the main mechanisms of liver protection, including the decrease of the oxidative stress; impact of the anti-inflammation. Even though some of the herbal products can cause liver injury, there are many bioactive components that have considerable hepatoprotective effects. They are promising alternatives to the traditional treatments because of the availability in nature, low prices, and lower side effects. New methods of the investigation of unknown bioactive substances are supported by recent development of both in silico and practical methodologies. The research is a call to carry out further research with a view of developing evidence-based natural remedies of liver diseases.

Conclusion

The liver is the largest vital organ in the body and it is very critical in the process of detoxification and biomolecule production. Hepatogenous liver damage may be caused by genetic diseases, viral infections, or chronic alcohol consumption, many of which involve oxidative stress and peroxidation of lipids. Most of the agents that are hepatotoxic harm in such a way that they produce free radicals. Plant extracts and other forms of herbal medicine are becoming popular because they contain antioxidants. Natural constituents such as polyphenols and terpenoids aid in the protection of the liver cells. Milk thistle and its bioactive flavonoid silibinin have been utilized in the treatment of the liver since time immemorial, with significant attention being paid to the herb in traditional medicine.

ACKNOWLEDGEMENTS

C. Gayatri, S.Sree Sai Kavyad, and K.R.Padma have drafted the paper. All the authors approved and are thankful to the Department of Biotechnology Sri Padmavati Mahila Visvavidyalayam (Women's University), Tirupati-India. and the Department of Oral Pathology and Microbiology, Sri Balaji Dental College and Hospital, Bharath Institute of Higher Education and Research (BIHER) Bharath University, Chennai, Tamil Nadu.

COMPETING INTERESTS

The authors declare that they have no competing interests.

CONSENT FOR PUBLICATION

Not applicable

References

- Akah, P. A., & Odo, C. I. (2010). Hepatoprotective effect of the solvent fractions of the stem of *Hoslundia opposita* Vahl (*Lamiaceae*) against carbon tetrachloride-and paracetamol-induced liver damage in rats. *International Journal of Green Pharmacy (IJGP)*, 4(1).
- Arts, I. C., & Hollman, P. C. (2005). Polyphenols and disease risk in epidemiologic studies. *The American journal of clinical nutrition*, 81(1), 317S-325S.
- Cederbaum, A. I. (2017). Role of Cytochrome P450 and oxidative stress in alcohol-induced liver injury. *Reactive Oxygen Species*, 4(11), 303319.doi.org/10.20455/ros.2017.851
- Choi, J., & James Ou, J. H. (2006). Mechanisms of liver injury. III. Oxidative stress in the pathogenesis of hepatitis C virus. *American Journal of Physiology-Gastrointestinal and Liver Physiology*, 290(5), G847-G851.
- Daba, M. H., & Abdel-Rahman, M. S. (1998). Hepatoprotective activity of *Thymoquinone* in isolated rat hepatocytes. *Toxicology letters*, 95(1), 23-29.
- Dey, D., Chaskar, S., Bhatt, N., & Chitre, D. (2020). Hepatoprotective Activity of BV-7310, a Proprietary Herbal Formulation...Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine, 2020(1), 6428906.doi.org/10.1155/2020/6428906
- Dua, V. K., Ojha, V. P., Roy, R., Joshi, B. C., Valecha, N., Devi, C. U., ... & Subbarao, S.K.(2004).Anti-malarial activity of some xanthones...*Journal of Ethnopharmacology*, 95(2-3), 247-251.doi.org/10.1016/j.jep.2004.07.008
- Farghali, H., Canová, N. K., & Zakhari, S. (2015). Hepatoprotective properties of extensively studied medicinal plant active constituents... *Pharmaceutical Biology*, 53(6), 781-791.doi.org/10.1093/ajcn/81.1.317S
- Harish, R., & Shivanandappa, T. (2006). Antioxidant Activity and Hepatoprotective Potential of *Phyllanthus Niruri* Food Chemistry,95,180–185.doi.org/10.1016/j.foodchem.2004.11.049
- Hong, M., Li, S., Tan, H. Y., Wang, N., Tsao, S. W., & Feng, Y. (2015). Current status of herbal medicines in chronic liver disease therapy: the biological effects, molecular targets and future prospects. *International journal of molecular sciences*, 16(12), 28705-28745.doi.org/10.3390/ijms161226126
- Jaeschke, H. (2011). Reactive oxygen and mechanisms of inflammatory liver injury: present concepts. *Journal of gastroenterology and hepatology*, 26, 173-179.
- Jarukamjorn, K., & Nemoto, N. (2008). Pharmacological aspects of *Andrographis paniculata*... *Journal of health science*,54(4),370381.doi.org/10.1248/jhs.54.370
- Jafri, M. A., Subhani, M. J., Javed, K., & Singh, S. (1999). Hepatoprotective Activity Of Leaves Of *Cassia Occidentals*... *Journal of Ethnopharmacology*, 66, 355–361.
- Khatri, A., Garg, A., & Agrawal, S. S. (2009). Evaluation of hepatoprotective activity of aerial parts of *Tephrosia purpurea*... *Journal of ethnopharmacology*, 122(1), 1-5.doi.org/10.1016/j.jep.2008.10.043
- Kumar, C. H., Ramesh, A., Kumar, J. S., & Ishaq, B. M. (2011). A review on hepatoprotective activity of medicinal plants. *International journal of pharmaceutical sciences and research*, 2(3), 50116.
- Lakhanpal, P., & Rai, D. K. (2007). *Quercetin*: a versatile flavonoid. *Internet Journal of Medical Update*, 2(2), 22-37.
- Leelarasamee, A., Trakulsomboon, S., & Maunwongyathi, P. (1990). Failure of *Phyllanthus amarus* to eradicate hepatitis B surface antigen...
- Matsuda, H., Ninomiya, K., Morikawa, T., Yasuda, D., Yamaguchi, I., & Yoshikawa, M. (2009). Hepatoprotective Amide Constituents from The Fruit of *Piper Chaba*... *Bio organic & Medicinal Chemistry*, 17, 7313–7323.
- Mohamed, H. D., & Abdel-Rahman, M. S. (1998). Hepatoprotective Activity of *Thymoquinone* in Isolated Rat Hepatocytes. *Toxicology Letters*, 95, 2329.doi.org/10.1016/S0378-4274 (98)00012-5

- M.A. Jafri A, Subhani, M. J., Javed, K., & Singh, S. B. (1999). Hepatoprotective Activity of Leaves of *Cassia Occidentalis*... Journal of Ethnopharmacology, 66, 355–361.[doi.org/10.1016/S0378-8741\(99\)00037-9](https://doi.org/10.1016/S0378-8741(99)00037-9)
- Mundt, B., Wirth, T., Zender, L., Waltemathe, M., Trautwein, C., Manns, M. P., ... & Kubicka, S. (2005). TRAIL induces hepatic steatosis in viral hepatitis... Gut, 54(11), 1590-1596.
- Negi, A. S., Kumar, J. K., Luqman, S., Shanker, K., Gupta, M. M., & Khanuja, S. P. S. (2008). Recent advances in plant hepatoprotectives... Medicinal research reviews, 28(5), 746-772.doi.org/10.1002/med.20115.
- Pandey, B., Baral, R., Kaundinnayana, A., & Panta, S. (2023). Promising hepatoprotective agents from the natural sources: a study of scientific evidence. Egyptian Liver Journal, 13(1), 14 doi.org/10.1186/s43066-023-00248-w
- Pramyothin, P., Chirdchupunsare, H., Rungsipipat, A., & Chaichantipyuth, C. (2005). Hepatoprotective Activity of *Thunbergia Laurifolia* Linn... Journal of Ethnopharmacology, 102, 408–411.doi.org/10.1016/j.jep.2005.06.036
- Saller, R., Meier, R., & Brignoli, R. (2001). The use of *silymarin* in the treatment of liver diseases. Drugs, 61, 2035-2063.
- Sandur, S. K., Ichikawa, H., Pandey, M. K., Kunnumakkara, A. B., Sung, B., Sethi, G., & Aggarwal, B. B. (2007). Role of pro-oxidants and antioxidants... Free radical biology and medicine, 43(4), 568-580.<https://doi.org/10.1016/j.freeradbiomed.2007.05.009>
- Shaarawy, S. M., Tohamy, A. A., Elgendy, S. M., Abd Elmageed, Z. Y., Bahnasy, A., Mohamed, M. S., & Matrougui, K. (2009). Protective effects of *garlic* and *silymarin*... International journal of biological sciences, 5(6), 549.[doi: 10.7150/ijbs.5.549](https://doi.org/10.7150/ijbs.5.549)
- Sheeja, K., Shihab, P. K., & Kuttan, G. (2006). Antioxidant and anti-inflammatory activities of *Andrographis paniculata*. Immunopharmacology and immunotoxicology, 28(1), 129-140.doi.org/10.1080/08923970600626007
- Singh, A., & Handa, S. S. (1995). Hepatoprotective activity of *Apium graveolens*... Journal of ethnopharmacology, 49(3), 119-126.[doi.org/10.1016/0378-8741\(95\)012915](https://doi.org/10.1016/0378-8741(95)012915)
- Subramaniam, S., Khan, H. B. H., Elumalai, N., & Lakshmi, S. Y. S. (2015). Hepatoprotective effect of ethanolic extract of *Andrographis paniculata*... Comparative Clinical Pathology, 24, 1245-1251.
- Wang, K. (2014). Molecular mechanisms of liver injury: apoptosis or necrosis. Experimental and Toxicologic Pathology, 66(8), 351-356.
- Wiar, C., Kumar, K., Yusof, M. Y., Hamimah, H., Fauzi, Z. M., & Sulaiman, M. (2005). Antiviral properties of ent-labdene diterpenes of *Andrographis paniculata*... Phytotherapy Research, 19(12), 1069-1070.doi.org/10.1002/ptr.1765
- Yen, F. L., Wu, T. H., Lin, L. T., & Lin, C. C. (2007). Hepatoprotective and antioxidant effects of *Cuscuta chinensis*... Journal of ethnopharmacology, 111(1), 123-128.<https://doi.org/10.1016/j.jep.2006.11.003>
- Zhao, F., He, E. Q., Wang, L., & Liu, K. (2008). Anti-tumour activities of *andrographolide*... Journal of Asian natural products research, 10(5), 467-473.doi.org/10.1080/10286020801948334

ARTEMISIA ABSINTHIUM L. TÜRÜNÜN ANTIOKSİDAN ÖZELLİKLERİNİN ARAŞTIRILMASI

Melek AKASLAN

Mardin Artuklu University, Graduate Education Institute, Department of Biology, 47200, Artuklu, Mardin

ORCID: 0009-0006-1246-5667

Ümmügülsüm TÜKENMEZ EMRE

Mardin Artuklu University, Vocational School of Health Services, Department of Medical Services and Techniques, 47200, Artuklu, Mardin

ORCID: 0000-0002-3224-1920

ÖZET

Artemisia absinthium L. (pelin otu), geleneksel tıpta yaygın olarak kullanılan, çok yıllık ve tıbbi özellikleriyle bilinen bir bitkidir. Literatürde bu türün antihepatotoksik, antibakteriyel, antifungal, antioksidant, antimalaryal ve antiparaziter özelliklere sahip olduğu bildirilmiştir. Bu çalışmada, *A. absinthium* L.'nin aseton ve metanol ekstraktları hazırlanarak antioksidan kapasiteleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Antioksidan aktiviteyi belirlemek amacıyla DPPH (2,2-difenil-1-pikrilhidrazil) serbest radikal giderim testi (toplam antioksidan kapasite-TAC) yapılmış ve toplam fenolik içerik (TPC) Folin-Ciocalteu reaksiyonu metodu ile belirlenmiştir. DPPH testi için her iki ekstraktan 0,5; 0,25; 0,125; 0,0625 ve 0,03125 mg/mL konsantrasyonlarında çözeltiler hazırlanmış ve test edilmiştir. DPPH analizindeki anlamlı değerler arasında 0,125 mg/mL'deşimli metanol ekstraktı %91,86 inhibisyon oranı ile yüksek antioksidan aktivite göstermiştir. Karşılaştırma amacıyla kullanılan Trolox'un (0,0375 mg/mL) inhibisyon oranı ise %98,31 olarak belirlenmiştir. Bitkinin IC₅₀ değeri metanol ekstraktı için yaklaşık 0,06±0,001 mg/mL, aseton ekstraktı için ise 0,11±0,002 mg/mL olarak hesaplanmıştır. TAC analizinde metanole ekstraktı 192,68±4,64 mg TE/g, aseton ekstraktı ise 110,25±2,15 mg TE/g olarak tespit edilmiştir. TPC analizinde ise metanol ekstraktında 186,62±3,24 mg GAE/g, aseton ekstraktında ise 131,54±5,55 mg GAE/g toplam fenolik içerik belirlenmiştir. Sonuç olarak, *Artemisia absinthium* L. bitkisinin özellikle metanol ekstraktının yüksek antioksidan kapasiteye ve fenolik bileşikler açısından zengin içeriğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen veriler, bu bitkinin doğal bir antioksidan kaynağı olarak önemli potansiyele sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Antioksidan aktivite, *Artemisia absinthium*, DPPH, IC₅₀, toplam antioksidan kapasite, toplam fenolik içerik

INVESTIGATION OF THE ANTIOXIDANT PROPERTIES OF *ARTEMISIA ABSINTHIUM* L. SPECIES

ABSTRACT

Artemisia absinthium L. (wormwood) is a perennial plant widely used in traditional medicine and is known for its medicinal properties. Previous studies have reported that this species exhibits antihepatotoxic, antibacterial, antifungal, antioxidant, antimalarial, and antiparasitic effects. In this study, acetone and methanol extracts of *Artemisia absinthium* L. were prepared and their antioxidant capacities were evaluated comparatively. To assess antioxidant activity, DPPH (2,2-diphenyl-1-picrylhydrazyl) radical scavenging assay (total antioxidant capacity - TAC), and total phenolic content (TPC) analyses were performed. The Folin–Ciocalteu method was used for determining the phenolic content. For the DPPH assay, extracts were prepared at concentrations of 0.5, 0.25, 0.125, 0.0625 ve 0.03125 mg/mL. Among the significant values in the DPPH analysis, the methanol extract with a concentration of 0.125 mg/mL showed high antioxidant activity with an inhibition rate of 91.86%. The inhibition rate of Trolox (0.0375 mg/mL) used for comparison was determined as 98.31%. The IC₅₀ value of the plant was calculated as approximately 0.06±0.001 mg/mL for the methanol extract and 0.11±0.002 mg/mL for the acetone extract. In TAC analysis, methanol extract was determined as 192.68±4.64 mg TE/g and acetone extract as 110.25±2.15 mg TE/g. In TPC analysis, total phenolic content was determined as 186.62±3.24 mg GAE/g in methanol extract and 131.54±5.55 mg GAE/g in acetone extract. In conclusion, *Artemisia absinthium* L., particularly its methanol extract, was found to have high antioxidant capacity and a rich content of phenolic compounds. The data obtained suggest that this plant has significant potential as a natural antioxidant source.

Keywords: Antioxidant activity, *Artemisia absinthium*, DPPH, IC₅₀, total antioxidant capacity, total phenolic content

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca birçok hastalık (şeker hastalığı, sarılık, nefes darlığı vb.) bitkiler kullanılarak tedavi edilmeye çalışılmış ve çalışılmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), dünyada yaklaşık 4 milyar insanın sağlık sorunlarını ilk etapta bitkisel droglarla gidermeye çalıştıklarını bildirmektedir (dünya nüfusunun %80'i). Ayrıca, gelişmiş ülkelerde reçeteli ilaçların yaklaşık %25'ini bitkisel kökenli etken maddeler (vimbilastin, rezerpin, kinin, aspirin vb.) oluşturmaktadır (Farnsworth vd., 1985). Özellikle 1990'lı yıllardan sonra, tıbbi ve aromatik bitkilerin yeni kullanım alanlarının bulunması, doğal ürünlere olan talebin artması; bu bitkilerin kullanım hacmini her geçen gün arttırmaktadır (Kumar, 2009). Türkiye coğrafi

konumu, iklim ve bitki çeşitliliği, tarımsal potansiyeli, geniş yüzölçümü sayesinde tıbbi ve aromatik bitkiler açısından önde gelen ülkelerden biridir (Bayram ve ark., 2010).

Bu çalışmada da Türkiye’de yetişen *Artemisia absinthium* L. bitkisinin antioksidan özelliği irdelenmiştir. *A. absinthium*, Asteraceae familyasına ait, çok yıllık ve çalimsı yapıya sahip bir bitkidir. Genellikle akarsu kenarları, tarlalar, yamaçlar ve steplerde doğal olarak yetişmektedir. Dünya genelinde ılıman Avrupa, ılıman Asya, Kuzey Afrika ve Kuzey Amerika’da yayılış gösterirken; Türkiye’de Karadeniz, Akdeniz ve karasal Anadolu bölgelerinde doğal yayılım göstermektedir (TÜBİVES, 2017). Halk arasında “Pelin”, “Pelin Otu”, “Acı Pelin”, “Ak Pelin”, “Büyük Pelin”, “Şeyh Horasani”, “Halep Horasani” ve “Doğu Horasani” gibi farklı isimlerle de bilinmektedir (Yaldız ve ark., 2010). Morfolojik olarak *Artemisia absinthium*, dik yapılı, çiçekli gövdeleri 1 metreye kadar uzayabilen bir bitkidir. Yaprakları grimsi ya da beyazımsı renktedir ve çiçek durumu dar ya da geniş panikula formundadır (Dülger vd., 1999).

Artemisia cinsine ait bitkiler; terpenler, fenolik aromatik ve alifatik bileşikler içermeleri nedeniyle tıbbi ve aromatik bitkiler sınıfında değerlendirilmektedir (Kordali vd., 2005; Abad vd., 2012). Bu cins içinde en çok araştırılan ikincil metabolit grubu olan terpenoidlerin; antiseptik, bakterisid ve fungisid özelliklerinin yanı sıra immunostimülan, antioksidan, antiinflamatuvar, antistres, antikanserojen ve diüretik etkilerinin bulunduğu bildirilmektedir (Mercier vd., 2009). *In vitro* koşullarda yapılmış çok sayıda çalışmada, bitkilerden elde edilen özütlerin ve bu özütlerden saflaştırılan bileşiklerin antimikrobiyal aktivite gösterdiği çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur (Rios ve Recio, 2005; Canales vd., 2007; Sibanda ve Okoh, 2007). Bitkilerin antimikrobiyal etkilerinin yanı sıra antioksidan özellikleri de önemli bir araştırma konusudur.

Oksidatif metabolizma sonucunda hücre içerisinde serbest oksijen radikalleri oluşmakta; bu radikaller lipid peroksidasyonu, DNA hasarı, protein ve karbonhidrat oksidasyonuna yol açarak hücrel yaşlanma, kanser ve hücre ölümüne neden olabilmektedir. Her ne kadar hücreler bu tür reaktif oksijen türlerini ortadan kaldırmak için çeşitli savunma mekanizmalarına sahip olsa da bu sistemlerin yetersiz kaldığı durumlarda oksidatif stres; inflamasyon, romatoid artrit ve kanser gibi birçok hastalığın gelişimine zemin hazırlayabilmektedir (Mantle vd., 1998; Eryılmaz, 2001).

Literatürde *A. absinthium*’un aktif bileşenlerinin, mevsimsel ve coğrafi olarak farklılık gösterdiğinden de bahsedilmektedir (Taherkhani vd., 2013). Bu çalışmada Şanlıurfa’ya bağlı Ceylanpınar ilçesinden toplanan *A. absinthium*’un antioksidan kapasitesi ve toplam fenolik madde içeriği belirlenmiştir.

2. MATERYAL VE METOD

2.1. Bitki Materyali

Bu çalışmada kullanılan *Artemisia absinthium* L. (Pelin otu) örnekleri 2024 yılı Nisan ayında Şanlıurfa ili Ceylanpınar ilçesi Kepez Tepesinin (yerden yüksekliği 450 m) yamaçlarından toplanarak karanlık ortamda ve oda sıcaklığında kurutulmuştur. Kurutulan bitkiler toz haline getirilmiş ve kuru bir ortamda muhafaza edilmiştir.

2.2. Bitki Ekstraksiyonu

Kurutulup toz haline getirilen *Artemisia absinthium* L. bitkisinden 4,5 gram alınıp 45 mL çözücü (aseton ve metanolde ayrı ayrı) içinde 24 saat süreyle oda sıcaklığında bir çalkalayıcıda bekletilmiş ve ardından filtre kağıdı kullanılarak süzümüştür. Elde edilen süzüntüler evaporatörde çözücülerinden arındırılarak bitkinin aseton ve metanol ekstraktları elde edilmiştir. Elde edilen aseton ve metanol ekstraktları kullanıncaya kadar 4°C’de muhafaza edilmiştir

2.3. 2,2-difenil-1-pikrilhidrazil (DPPH) Serbest Radikal Giderim Testi (Toplam Antioksidan Kapasite-TAC)

A.absinthium L. türünün metanol ve aseton ekstraktlarının antioksidan kapasitesinin belirlenmesi Osei vd. (2022) tarafından tarif edilen yöntemle uygun olarak DPPH kullanılarak belirlenmiştir. DPPH testi için her bir ekstraktan 0,5; 0,25; 0,125; 0,0625 ve 0,03125 mg/mL konsantrasyonlarda çözeltiler hazırlanmıştır. Ekstrakt çözeltileri (0,3 mL), 2,7 mL metanolde hazırlanmış DPPH çözeltisi (60 µM) ile karıştırılarak oda koşullarında, karanlık ortamda 30 dakika inkübasyona bırakılmıştır. Pozitif kontrol olarak Trolox kullanılmıştır. İnkübasyon sonunda absorbans ölçümleri UV-visible spektrofotometre (Biochrom Libra S70) kullanılarak kontrole karşı 517 nm’de yapılmıştır. Ölçümler üç tekrarlı olarak yapılmış ve elde edilen verilerden yüzde inhibisyon (%) oranları aşağıdaki eşitlik kullanılarak hesaplanmıştır.

$$\text{DPPH giderme (\%)} = [(Ab_{\text{kontrol}} - Ab_{\text{örnek}}) / (Ab_{\text{kontrol}})] * 100$$

2.4. Toplam Fenolik İçerik (TPC) Analizi

Bitki ekstraktlarının toplam fenolik içerikleri, Çapanoğlu vd. (2013) tarafından tarif edildiği gibi Folin–Ciocalteu reaktifi ile belirlenmiştir. 100 µL ekstrakt çözeltisi üzerine 900 µL saf su ve 5 mL %0,2 N’lik Folin–Ciocalteu reaktifinden eklenmiştir. Karışımlar karanlık ortamda 8 dakika bekletildikten sonra 5 mL sodyum karbonat (Na₂CO₃) çözeltisi ilave edilerek 30 saniye vorteksenerek oda sıcaklığında ve karanlık ortamda 2 saat inkübasyona bırakılmıştır. İnkübasyon süresi sonunda absorbans ölçümleri, 765 nm dalga boyunda UV-visible spektrofotometre (Biochrom Libra S70) ile yapılmıştır. Toplam fenolik miktarlarının

hesaplanmasında, farklı konsantrasyonlarda hazırlanmış gallik asit (GA) çözeltileri ile oluşturulan kalibrasyon eğrisi kullanılmış ve sonuçlar gallik asit eşdeğerleri (mg GAE/g kuru ekstrakt) cinsinden ifade edilmiştir.

2.5. İstatistiksel Analiz

Tüm deneyler üç tekrar olacak şekilde yapılmıştır. Çalışmaya ait veriler Ortalama±Standart Sapma şeklinde gösterilmiştir.

3. SONUÇ VE TARTIŞMA

3.1. DPPH Serbest Radikal Giderim Aktivitesi ve Toplam Antioksidan Kapasite (TAC) Analizi

A. absinthium türünden elde edilen metanol ve aseton ekstraktlarının serbest radikal giderme aktiviteleri, 0,5; 0,25; 0,125; 0,0625 ve 0,03125 mg/mL konsantrasyonlarda belirlenmiştir. DPPH analizindeki anlamlı değerler arasında 0,125 mg/mL derişimli metanol ekstraktı %91,86 inhibisyon oranı ile yüksek antioksidan aktivite göstermiştir. Karşılaştırma amacıyla kullanılan troloksun farklı konsantrasyonlarındaki en yüksek inhibisyon oranı ise %98,31 olarak tespit edilmiştir (0,0375 mg/mL). İnhibisyon verileri, Trolox standart maddesi kullanılarak oluşturulan kalibrasyon eğrisi üzerinden değerlendirilmiş ve bitkinin IC₅₀ değeri metanol ekstraktı için yaklaşık 0,06±0,001 mg/mL, aseton ekstraktı için ise 0,11±0,002 mg/mL olarak belirlenmiştir. Daha düşük IC₅₀ değerine sahip olan metanol ekstraktının, aseton ekstraktına kıyasla daha yüksek serbest radikal giderici aktivite gösterdiği tespit edilmiştir. Bu çalışmadan elde edilen antioksidan aktivite sonuçları literatürdeki bazı çalışmalara göre daha düşük bulunmuştur. Örneğin, Ksibi vd. (2022) tarafından yapılan bir çalışmada, Tunus'un beş farklı bölgesinden (Bizerte, Zaghuan, Kasserine, Gabes ve Tozeur) elde edilen *A. absinthium*'un toprak üstü kısımlarının metanol ekstraktlarının antioksidan aktiviteleri araştırılmış ve antiradikal aktivitelerinin, bitkilerin toplandığı bölgeye bağlı olarak farklılıklar gösterdiği bildirilmiştir. Zaghuan bölgesine ait metanol ekstraktının en yüksek antiradikal etki gösterdiği (IC₅₀ değeri 31,46 ± 1,42 µg/mL) belirtilmiştir (Ksibi vd. 2022). Buna ek olarak, literatürde yer alan bazı diğer çalışmaların antioksidan aktivite sonuçlarının bu çalışmada elde edilen bulgulardan daha düşük olduğu görülmektedir. Hbika ve arkadaşları (2022) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, Fas'tan toplanan *A. absinthium* L. yapraklarından elde edilen etil asetat ve su ekstraktlarının DPPH radikali ile yapılan antioksidan aktivite analizinde, etil asetat ekstraktının IC₅₀ değerinin 0,167±0,004 mg/mL ve su ekstraktının IC₅₀ değerinin ise 0,352±0,019 mg/mL olduğu yani etil asetat ekstraktının su ekstraktından daha yüksek antioksidan aktivite gösterdiği belirtilmiştir.

Ekstraktların toplam antioksidan kapasiteleri (TAC), DPPH radikaliyle elde edilen inhibisyon verileri kullanılarak Trolox standart maddesi üzerinden karşılaştırmalı olarak da değerlendirilmiştir. Sonuçlar miligram Trolox eşdeğeri (mg TE/g ekstrakt) olarak ifade edilmiştir. Bu doğrultuda metanol ekstraktı $192,68 \pm 4,64$ mg TE/g, aseton ekstraktı ise $110,25 \pm 2,15$ mg TE/g olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, metanolün antioksidan bileşiklerin ekstraksiyonunda daha etkili bir çözücü olduğunu ortaya koymaktadır. Literatürde yer alan bir çalışmada Tunus'un beş farklı bölgesinden toplanan *A. absinthium* bitkisinin metanol ekstraktlarının toplam antioksidan kapasiteleri (TAC) belirlenmiş ve en yüksek TAC değeri Tozeur bölgesinde $85,24 \pm 0,07$ mg GAE/g olarak rapor edilmiştir (Ksibi vd., 2022). Bu sonuç, Türkiye'de yetişen örnekleri kullanarak yaptığımız çalışmadan elde edilen metanol ve aseton ekstraktlarının TAC değerine kıyasla oldukça düşüktür.

Aynı bitki türü ile yapılan çalışma sonuçlarından elde edilen bu farklılıklar bitkilerin yetiştiği coğrafi bölge, iklim koşulları, toprak özellikleri, bitkinin kullanılan kısmı, ekstraksiyon yöntemi, çözücü gibi çeşitli çevresel ve yöntemsel faktörlerle ilişkilendirilebilir. Bu durum, ülkemizin doğal antioksidan kaynakları bakımından önemli bir potansiyele sahip olduğunu ve bu potansiyelin daha fazla araştırılarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

3.2. Toplam Fenolik İçerik (TPC) Analizi

Folin–Ciocalteu yöntemi ile gerçekleştirilen TPC analizinde, metanol ekstraktında $186,62 \pm 3,24$ mg GAE/g, aseton ekstraktında ise $131,54 \pm 5,55$ mg GAE/g toplam fenolik içerik tespit edilmiştir. Metanol ekstraktının aseton ekstraktına göre daha yüksek fenolik içerik bulundurduğu, bu sonuca bağlı olarak da metanolün antioksidan bileşiklerin elde edilmesi için daha etkili bir çözücü olduğu tespit edilmiştir. Aseton ekstraktı ile elde edilen sonuçlar ise metanol kadar yüksek değerler göstermemiştir. Bu bulgular, ekstraksiyon çözücüsünün polaritesinin elde edilen ekstraktların antioksidan etkinliği üzerinde doğrudan etkili olduğunu bildiren önceki çalışmalarla (Ultana vd., 2009; Dai vd., 2010) uyumlu bulunmuştur. Ayrıca bitkilerin yetiştiği coğrafi bölgeye göre fenolik madde içerikleri değişkenlik göstermektedir. Hbika ve arkadaşları (2022) tarafından yapılan bir çalışmada da, Fas'tan toplanan *A. absinthium* L. yapraklarından elde edilen etil asetat ve su ekstraktlarının toplam fenolik içerikleri belirlenmiş; etil asetat ekstraktının fenolik bileşik konsantrasyonunun ($69,013$ mg GAE/g kuru ekstrakt), su ekstraktına ($31,534$ mg GAE/g kuru ekstrakt) kıyasla daha yüksek olduğu bildirilmiştir. Ancak, literatürde bildirilen bu sonuçların Türkiye'nin Ceylanpınar (Şanlıurfa) bölgesinden toplanan *A. absinthium* ekstraktlarının fenolik içerikleri (metanol ekstraktında $186,62 \pm 3,24$ mg GAE/g, aseton ekstraktında ise $131,54 \pm 5,55$ mg GAE/g) ile

karşılaştırıldığında daha düşük olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, hem ekstraksiyon sürecinde kullanılan çözücünün hem de bitkinin yetiştiği coğrafi bölgenin bitkinin fenolik bileşik içeriği üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceğini göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, *A. absinthium* L. türünün hem metanol hem de aseton ekstraktlarının antioksidan aktivite gösterdiğini ortaya koymakta ve bu bitkinin doğal bir antioksidan kaynağı olarak değerlendirilebilecek önemli bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca elde edilen veriler, çözücü seçiminin ekstraktların biyolojik aktiviteleri üzerinde doğrudan etkili olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Fakat yalnızca ekstrakt bazlı bu analizler ile kısıtlı tutulmamalıdır. Bitkinin doğrudan kuru ekstrakt formunda fenolik içerik karakterizasyonu yapılması, uçucu bileşen analizlerinin genişletilmesi, antimikrobiyal ve antikanser özelliklerinin test edilmesi ile bitkinin biyolojik potansiyeline ilişkin daha kapsamlı ve derinlemesine sonuçlara ulaşılmasına olanak sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Abad, M. J., Bedoya, L. M., Apaza, L., & Bermejo, P. (2012). The *Artemisia* L. Genus: A Review Of Bioactive Essential Oils. *Molecules*, 17(3), 2542-2566.
- Canales, M., Hernandez, T., Serrano, R., Hernandez, L.B., Duran, A., Rios, V., Sigrist, S., Hernandez, H.L.H., Garcia, A.M., Angeles-Lopez, O., Fernandez-Araiza M.A. And Avila, G. 2007. Antimicrobial And General Toxicity Activities Of *Gymnosperma Glutinosum*: A Comparative Study. *Journal Of Pharmacology*, 110; 343-347.
- Dai, J., & Mumper, R. J. (2010). *Plant Phenolics: Extraction, Analysis And Their Antioxidant And Anticancer Properties*. *Molecules*, 15(10), 7313–7352.
- Dülger, B., Ceylan, M., Alıtsaous, M., & Uğurlu, E. (1999). Antimicrobial activity of *Artemisia absinthium* L. *Turkish Journal of Biology*, 23(3), 377-384.
- Eryılmaz, B. 2001. *Capsicum Annuum* (L.) Solanaceae Meyvelerinin Antioksidan Aktivite Açısından Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 102, Ankara
- Farnsworth, N. R., Akerev, O. Bingel, A.S. 1985. The Bulletin Of Who., 63: 9865-9871. Gezgini, D. 2006. Bitki Mitosları. Sel Yayıncılık.
- Hbika, A., Daoudi, N. E., Bouyanzer, A., Bouhrim, M., Mohti, H., Loukili, E. H., ... & Zaid, A. (2022). *Artemisia absinthium* L. aqueous and ethyl acetate extracts: antioxidant effect and potential activity in vitro and in vivo against pancreatic α -amylase and intestinal α -glucosidase. *Pharmaceutics*, 14(3), 481.
- Kordali, S., Kotan, R., Mavi, A., Cakir, A., Ala, A., & Yildirim, A. (2005). Determination Of The Chemical Composition And Antioxidant Activity Of The Essential Oil Of *Artemisia Dracunculus* And Of The Antifungal And Antibacterial Activities Of Turkish *Artemisia Absinthium*, *A. Dracunculus*, *Artemisia Santonicum*, And *Artemisia Spicigera* Essential Oils. *Journal Of Agricultural And Food Chemistry*, 53(24), 9452-9458.
- Kumar, S.A. 2009. *Plants-Based Medicines In India*.
- Mantle, D., Anderton, J.G., Folkos, G., Barnes, M., Jones, P. And Perry, E.K. 1998. Comparison Of Methods For Determination Of Total Antioxidant Status: Application To Analysis Of Medicinal Plant Essential Oils. *Comparative Biochemistry And Physiology Part B*, 121; 385-391.
- Mercier, B., Prost, J., & Prost, M. (2009). The Essential Oil Of Turpentine And Its Major Volatile Fraction (A-And B Pinenes): A Review. *International Journal Of Occupational Medicine And Environmental Health*, 22(4), 331-342.

- Rios, J.L. And Recio, M.C. 2005. Medicinal Plants And Antimicrobial Activity. *Journal Of Ethnopharmacology*, 100; 80-84.
- Sibanba, T. And Okoh, A.I. 2007. The Challenges Of Overcoming Antibiotic Resistance Plant Extracts As Potential Sources Of Antimicrobial And Resistance Modifying Agents. *Africa J. Biotech.*, V: 6(25); 2886-2896.
- Taherkhani, M., Rustaiyan, A., Rasooli, I., & Taherkhani, T. (2013). Chemical Composition, Antimicrobial Activity, Antioxidant And Total Phenolic Content Within The Leaves Essential Oil Of *Artemisia Absinthium* L. Growing Wild In Iran. *Afr J Pharm Pharmacol*, 7(2), 30-36.
- Tübives. (2017). *Artemisia Absinthium*.
- Ultana, B., Anwar, F., & Ashraf, M. (2009). *Effect Of Extraction Solvent/Technique On The Antioxidant Activity Of Selected Medicinal Plant Extracts*. *Molecules*, 14(6), 2167–2180.
- Yaldız, G., Yüksek, T. Şekeroğlu, N. (2010). Rize İli Florasının Da Bulunan Tıbbi Ve Aromatik Bitkiler Ve Kullanım Alanları R1. 3. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi, Mayıs 2010, Artvin.

**CENTAUREA SALIGNA (K.KOCH) WAGENITZ (ASTERACEAE) TÜRÜNÜN
ANTIOKSIDAN ÖZELLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ****Tuba NERGİZ**Mardin Artuklu University, Graduate Education Institute, Department of Biology, 47200, Artuklu,
Mardin**ORCID:** 0009-0000-6665-9973**Ümmügülsüm TÜKENMEZ EMRE**Mardin Artuklu University, Vocational School of Health Services, Department of Medical
Services and Techniques, 47200, Artuklu, Mardin**ORCID:** 0000-0002-3224-1920**ÖZET**

Centaurea saligna (K.Koch) Wagenitz, Türkiye'nin yerli florasında yer alan ve yalnızca Anadolu'ya özgü olan çok yıllık, dikenli yapılı endemik bir bitkidir. Yüzyıllardır halk arasında çeşitli sağlık sorunlarının tedavisinde geleneksel olarak kullanılan bu tür, son yıllarda sahip olduğu biyolojik aktiviteler nedeniyle bilimsel araştırmaların odağında yer almaktadır. Bu çalışmada, *C. saligna*'nın antioksidan potansiyelini değerlendirmek amacıyla metanol ve aseton çözücülerini ile hazırlanan ekstraktlar incelenmiştir. Antioksidan aktivite; DPPH (2,2-difenil-1-pikrilhidrazil) serbest radikal giderme testi (toplam antioksidan kapasite-TAC) ve toplam fenolik içerik (TPC) Folin-Ciocalteu reaksiyonu analizleriyle belirlenmiştir. DPPH testinde her iki ekstrakt için 5; 2,5; 1,25; 0,625 ve 0,3125 mg/mL konsantrasyonlarında çözeltiler hazırlanarak test edilmiştir. En yüksek inhibisyon oranı, %87,91 ile 5 mg/mL metanol ekstraktında gözlemlenmiştir. Referans bileşik Trolox'un (0,0375 mg/mL) inhibisyon oranı %98,31 olarak ölçülmüştür. Yapılan analizler sonucunda bitkinin IC₅₀ değerleri metanol ekstraktı için yaklaşık 1,28±0,09 mg/mL, aseton ekstraktı için ise 1,86±0,01 mg/mL olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlar, metanol ekstraktının daha güçlü bir serbest radikal giderici özelliğe sahip olduğunu göstermektedir. TAC analizinde metanol ekstraktı 9,56±0,74 mg TE/g, aseton ekstraktı ise 6,58±0,074 mg TE/g değerine sahiptir. TPC analizinde ise fenolik içerik aseton ekstraktında 55,64±3,70 mg GAE/g, metanol ekstraktında ise 49,62±4,17 mg GAE/g olarak tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, *C. saligna*'nın yüksek antioksidan kapasiteye sahip olduğunu ve fenolik bileşikler açısından zengin bir kaynak olabileceğini göstermektedir. Ayrıca kullanılan çözücü tipinin biyolojik aktivite üzerinde belirleyici bir rol oynadığı görülmüştür. Bu veriler, bitkinin farmasötik ve nutrasötik ürün geliştirme çalışmalarında değerlendirilebileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Antioksidan aktivite, *Centaurea saligna*, DPPH, endemik bitki, IC₅₀, toplam antioksidan kapasite, toplam fenolik içerik

EVALUATION OF ANTIOXIDANT PROPERTIES OF *CENTAUREA SALIGNA* (K.KOCH) WAGENITZ (ASTERACEAE) SPECIES

ABSTRACT

Centaurea saligna (K.Koch) Wagenitz is a perennial and spiny endemic plant species found in the native flora of Turkey, exclusively distributed in Anatolia. Traditionally used in folk medicine for centuries to treat various health conditions, this species has recently drawn significant scientific interest due to its biological activities. In the present study, the antioxidant potential of *C. saligna* was investigated using extracts prepared with methanol and acetone as solvents. Antioxidant activity was assessed through the DPPH (2,2-diphenyl-1-picrylhydrazyl) free radical scavenging assay (total antioxidant capacity-TAC), and total phenolic content (TPC) via the Folin–Ciocalteu method. In the DPPH assay, solutions at concentrations of 5, 2.5, 1.25, 0.625, and 0.3125 mg/mL were prepared and tested for both extracts. The highest inhibition rate was observed with the 5 mg/mL methanol extract, reaching 87.91%. The reference compound Trolox (0.0375 mg/mL) showed an inhibition rate of 98.31%. Based on the analysis results, the IC₅₀ values were determined to be approximately 1.28±0.09 mg/mL for the methanol extract and 1.86±0.01 mg/mL for the acetone extract, indicating that the methanol extract possesses stronger free radical scavenging activity. TAC values were measured as 9.56±0.74 mg TE/g for methanol and 6.58±0.074 mg TE/g for acetone extracts. In the TPC analysis, phenolic content was found to be 55.64±3.70 mg GAE/g for the acetone extract and 49.62±4.17 mg GAE/g for the methanol extract. These findings suggest that *C. saligna* exhibits high antioxidant capacity and may serve as a rich source of phenolic compounds. Furthermore, the type of solvent used appears to play a critical role in determining the level of biological activity. This data highlights the potential of the species for future pharmaceutical and nutraceutical applications.

Keywords: Antioxidant activity, *Centaurea saligna*, DPPH, endemic plant, IC₅₀, total antioxidant capacity, total phenolic content

1.GİRİŞ

Centaurea cinsi, Asteraceae familyası içerisinde tür çeşitliliği ve yayılış alanı açısından en dikkat çeken gruplardan biridir. Dünya genelinde yaklaşık 500 türü bulunan bu cins, Türkiye florasında 200'ün üzerinde türle temsil edilmekte ve bu türlerin yaklaşık 130'u endemik karakter göstermektedir. Bu durum, Türkiye'nin *Centaurea* cinsi açısından önemli bir genetik çeşitlilik merkezi olduğuna işaret etmektedir. Türlerin çoğunlukla bozkır ekosistemleri, dağ etekleri, taşlık alanlar ve yol kenarlarında doğal olarak yayılış gösterdiği bildirilmiştir (Baytop, 1999). Bu zengin çeşitlilik içinde yer alan *Centaurea saligna* (K.Koch) Wagenitz, yalnızca

Anadolu’da doğal olarak yetişen, çok yıllık ve dikenli yapıya sahip endemik bir bitkidir. Geleneksel tıpta uzun yıllardır çeşitli rahatsızlıkların destekleyici tedavisinde kullanıldığı bilinmekte olup, son yıllarda bitkinin kimyasal bileşenleri ve biyolojik aktiviteleri üzerine gerçekleştirilen bilimsel çalışmaların sayısı artmıştır. Literatürde, *Centaurea* türlerinin flavonoidler, fenolik asitler, laktonlar, tanenler ve uçucu yağlar gibi pek çok sekonder metabolit açısından zengin olduğu rapor edilmiştir (Zidorn, 2010). Asteraceae familyasına ait pek çok tür gibi, *Centaurea* cinsine dahil bitkilerin de farklı biyolojik aktivitelere sahip oldukları çeşitli çalışmalarda ortaya konulmuştur. Özellikle antioksidan, antimikrobiyal, antiinflamatuvar ve sitotoksik etkiler bu cinsin öne çıkan özellikleri arasında yer almaktadır. Bu biyolojik etkilerin temelinde, bitkilerin doğal olarak sentezlediği fenolik bileşikler ve flavonoidler bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar, apigenin ve luteolin gibi flavonoidlerin yanı sıra gallik, ferulik ve kafeik asit gibi fenolik bileşiklerin serbest radikallerin nötralize edilmesinde etkin rol oynadığını ve bu sayede oksidatif stresin azaltılmasına katkı sağladığını göstermektedir (Matkowski ve Kuś, 2014).

Son yıllarda geleneksel olarak kullanılan tıbbi bitkilerin antioksidan özelliklerinin bilimsel yöntemlerle araştırılması, fitoterapi ve doğal ürün geliştirme çalışmalarında önemli bir yer edinmiştir (Pisoschi ve Pop, 2015). Bu çalışmada, Türkiye florasında endemik olarak yer alan *Centaurea saligna* (K.Koch) Wagenitz türünden elde edilen metanol ve aseton ekstraktlarının antioksidan potansiyeli ayrıntılı olarak incelenmiştir.

2. MATERYAL VE METOD

2.1. Bitkinin Toplanması ve Kurutulması

Endemik *Centaurea saligna* (K.Koch) Wagenitz (Asteraceae) türü 2022 yılı Ağustos ayında Bitlis ili Kambos Dağı Kuzey yamaçlarından toplanmıştır. Bitkinin toplanması ve teşhisi Bitlis Eren Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Murat KÜRŞAT tarafından yapılmıştır. Bitki materyali doğrudan güneş ışığına maruz bırakılmadan, iyi havalandırılan bir ortamda gölgede ve oda sıcaklığında kurutulmuş, ardından öğütülerek ince toz haline getirilmiştir. Kullanılınca kadar kuru bir ortamda muhafaza edilmiştir.

2.2. Bitki Ekstraksiyonu

Bu çalışmada kullanılan bitki materyali olarak *Centaurea saligna* (K.Koch) Wagenitz (Asteraceae) türünün toprak üstü kısımları kullanılmıştır. Aseton ve metanol ekstraksiyonları 1:10 (5 g bitki/50 mL çözücü) oranında toz haline getirilen bitki ve çözücü karıştırılarak oda sıcaklığında 24 saat boyunca bir çalkalayıcıda sürekli karıştırılarak gerçekleştirilmiştir. Ekstraksiyon süresinin sonunda karışımlar filtre kağıdı ile süzülerek süzüntüler toplanmıştır.

Evaporatör ile süzüntüler çözücülerinden arındırılarak elde edilen kuru ekstraktlar, analizlerde kullanılıncaya kadar koyu renkli kaplarda 4 °C’de saklanmıştır. Analizlerde kullanılacak çözeltiler, elde edilen kuru ekstraktların %20 DMSO içerisinde çözündürülmesi ile hazırlanmış ve her bir analiz için gerekli konsantrasyonlar seri dilüsyon yöntemiyle elde edilmiştir.

2.3 Toplam Fenolik İçerik (TPC) Analizi

Toplam fenolik içerik analizi, Çapanoğlu ve arkadaşları (2013) tarafından belirtildiği gibi Folin–Ciocalteu yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Her bir örnek için 100 µL ekstrakt üzerine 900 µL saf su ve 5 mL Folin–Ciocalteu reaktifinden (0,2 N) eklenmiştir. Karışım, karanlık ortamda 8 dakika boyunca inkübe edilmiş ve ardından 5 mL sodyum karbonat (Na₂CO₃) çözeltisi ilave edilerek 30 saniye boyunca vortekslenmiştir. Hazırlanan karışımlar, oda sıcaklığında ve karanlık ortamda 2 saat süreyle inkübasyona bırakılmıştır. İnkübasyonun ardından absorbans değerleri, UV-visible spektrofotometre (Biochrom Libra S70) ile 765 nm dalga boyunda ölçülmüştür. Toplam fenolik içerik miktarlarının hesaplanmasında, farklı konsantrasyonlarda hazırlanmış gallik asit (GA) çözeltileri ile oluşturulan standart kalibrasyon eğrisi kullanılmış ve sonuçlar gram ekstrakt başına miligram gallik asit eşdeğeri (mg GAE) olarak ifade edilmiştir.

2.4. DPPH Serbest Radikal Giderme Aktivitesi (Toplam Antioksidan Kapasite-TAC)

Ekstraktların serbest radikal giderme kapasiteleri, 2,2-difenil-1-pikrilhidrazil (DPPH, Sigma-Aldrich, Almanya) radikali kullanılarak gerçekleştirilen spektrofotometrik yöntemle belirlenmiştir (Osei vd., 2022). Her bir örnek çözeltisinden 0,3 mL alınarak 2,7 mL DPPH çözeltisi (60 µM) ile karıştırılmış ve karanlık ortamda, oda sıcaklığında 30 dakika inkübe edilmiştir. Pozitif kontrol olarak Trolox kullanılmıştır. İnkübasyon süresinin tamamlanmasının ardından absorbans ölçümleri UV-visible spektrofotometre (Biochrom Libra S70) ile 517 nm dalga boyunda gerçekleştirilmiştir. Ölçümler üç paralel tekrarla yapılmış ve elde edilen verilerden yüzde inhibisyon (%) oranları aşağıdaki eşitlik kullanılarak hesaplanmıştır.

$$\text{DPPH giderme (\%)} = [(Abs_{\text{kontrol}} - Abs_{\text{örnek}}) / (Abs_{\text{kontrol}})] * 100$$

Elde edilen inhibisyon değerleri doğrultusunda, ekstraktların yarı maksimal inhibitör konsantrasyon (IC₅₀) değerleri grafiksel yöntemle belirlenmiştir. Bu sayede metanol ve aseton ekstraktlarının antioksidan potansiyelleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Ekstraktların toplam antioksidan kapasiteleri (TAC), DPPH radikali kullanılarak elde edilen inhibisyon verileri üzerinden Trolox standart maddesiyle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Elde edilen DPPH inhibisyon değerleri, farklı konsantrasyonlarda hazırlanmış Trolox çözeltileriyle oluşturulan standart eğri yardımıyla değerlendirilmiş ve

ekstraktların Trolox eşdeğeri antioksidan kapasiteleri hesaplanmıştır. Sonuçlar, miligram Trolox eşdeğeri (mg TE/g ekstrakt) cinsinden ifade edilmiştir.

2.5. İstatistiksel Analiz

Tüm analizler üçlü paralel (n=3) olarak yürütülmüş ve elde edilen veriler ortalama $\pm$ standart sapma (SS) şeklinde raporlanmıştır.

3. SONUÇ VE TARTIŞMA

3.1. Toplam Fenolik İçerik (TPC) Tayini

C. saligna türünün metanol ve aseton ekstraktlarının toplam fenolik içerikleri Folin–Ciocalteu kolorimetrik yöntemi ile belirlenmiştir. Toplam fenolik içerik miktarlarının hesaplanmasında, farklı konsantrasyonlardaki gallik asit (GA) standart çözeltileriyle elde edilen kalibrasyon eğrisi kullanılmıştır. Bu eğri yardımıyla, örneklerde bulunan fenolik bileşik miktarları miligram gallik asit eşdeğeri (mg GAE) olarak hesaplanmış ve ekstraktların gram kuru ağırlığına göre ifade edilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. *C. saligna* ekstraktlarının toplam fenolik içerikleri (mg GAE/g ekstrakt, ortalama $\pm$ SD)

Ekstrakt Türü	TPC (mg GAE/g ekstrakt)
Aseton	55,64 $\pm$ 3,70
Metanol	49,62 $\pm$ 4,17

Bu çalışmada aseton ekstraktının toplam fenolik içeriğinin 55,64 mg GAE/g, metanol ekstraktının toplam fenolik içeriğinin ise 49,62 mg GAE/g olduğu tespit edilmiştir. Literatürde *C. saligna* türüyle yapılan bazı çalışmalarda toplam fenolik içerikleri bakımından farklı sonuçlar elde edilmiştir (Yıldırım vd., 2022; Keser vd., 2020). Yıldırım vd. (2022) tarafından yapılan bir çalışmada Ağrı ili Patnos ilçesinden toplanan *C. saligna* (K. Koch) Wagenitz türünün toprak üstü kısımlarından elde edilen metanol ekstraktının toplam fenolik içeriğinin 133,3 mg GAE/g ekstrakt olduğu rapor edilmiştir. Keser vd. (2020) tarafından yapılan başka bir çalışmada da *C. saligna* çiçeklerinden elde edilen su, metanol, etanol ve aseton ekstraktlarının toplam fenolik içeriklerinin sırasıyla 106,27 μ g GAE/g, 97,74 μ g GAE/g, 57,53 μ g GAE/g ve 35,02 μ g GAE/g olduğu belirtilmiştir. Farklı ekstraktların içerdiği toplam fenolik bileşik miktarlarının sıralaması; su ekstraktı > metanol ekstraktı > etanol ekstraktı > aseton ekstraktı şeklinde olduğu ve metanol ekstraktının aseton ekstraktına göre daha fazla fenolik madde içerdiği belirtilmiştir (Keser vd., 2020). Bu çalışmada ise *C. saligna* türünün toprak üstü kısımlarından elde edilen aseton ekstraktının toplam fenolik içeriğinin (55,64 mg GAE/g) metanol ekstraktından daha yüksek olduğunu bulunmuştur (49,62 mg GAE/g) (Tablo 1). Bu veriler, kullanılan çözücü tipinin

fenolik bileşiklerin ekstraksiyon verimliliği üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmada özellikle asetonda daha yüksek fenolik içeriğin tespit edilmesi, fenolik bileşiklerin bu çözücüde çözünürlüğünün daha iyi olduğunu göstermekte ve bitkisel ekstraksiyon çalışmalarında çözücü seçiminin önemine dikkat çekmektedir. Ayrıca, *C. saligna* türünün yüksek fenolik bileşik içeriği ile doğal antioksidan kaynağı olarak değerlendirilme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Ek olarak, *C. saligna* türlerindeki toplam fenolik içeriğin, kullanılan bitki kısmına, bitkinin toplandığı bölgeye göre de değişkenlikler gösterebileceğini ortaya koymaktadır.

3.2. DPPH Serbest Radikal Giderme Aktivitesi (Toplam Antioksidan Kapasite-TAC) Tayini

DPPH genellikle antioksidanların serbest radikal temizleme aktivitesini değerlendirmek için bir reaktif olarak kullanılır (Oyaizu, 1986). Bu çalışmada, *Centaurea saligna* bitkisinden elde edilen metanol ve aseton ekstraktlarının (5;2, 5; 1,25; 0,625 ve 0,3125 mg/mL) serbest radikal temizleme kapasitesi DPPH testi ile belirlenmiştir. Tüm analizler üç paralel tekrarla yapılmış ve sonuçlar yüzde inhibisyon (%) değerleri olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, en yüksek inhibisyon oranı 5 mg/mL derişimindeki metanol ekstraktında tespit edilmiştir (%87,91).

C. saligna bitkisine ait metanol ve aseton ekstraktlarının toplam antioksidan kapasiteleri (TAC), DPPH radikaliyle elde edilen inhibisyon verileri kullanılarak Trolox standart maddesi üzerinden karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir ve sonuçlar miligram Trolox eşdeğeri (mg TE/g ekstrakt) cinsinden ifade edilmiştir (Tablo 2). Bu bulgular, metanol ekstraktının serbest radikal giderme kapasitesi bakımından asetona göre daha yüksek bir antioksidan aktivite gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 2. *C. saligna* ekstraktlarının Trolox eşdeğeri toplam antioksidan kapasiteleri (TAC) (mg TE/g ekstrakt, ortalama $\pm$ SD)

Ekstrakt Türü	TAC (mg TE/g)
Aseton	6,58 $\pm$ 0,074
Metanol	9,56 $\pm$ 0,74

IC₅₀ değeri, DPPH radikallerinin %50 oranında temizlendiği etkin konsantrasyonu ifade etmektedir. IC₅₀ değeri, ekstraktların antioksidan kapasitesi ile ters orantılıdır. Bu çalışma kapsamında yapılan DPPH analizinde metanol ve aseton ekstraktlarının IC₅₀ değerleri de hesaplanmış ve metanol ekstraktının, aseton ekstraktına kıyasla daha yüksek serbest radikal

giderici aktivite gösterdiği tespit edilmiştir (Tablo 3). Deneyde standart olarak troloks kullanılmıştır. *C. saligna* ekstraktlarının ve troloksun DPPH radikali süpürücü etkisi; Troloks > metanol ekstraktı > aseton ekstraktı olarak belirlenmiştir.

Tablo 3. *C. saligna* ekstraktlarının DPPH radikal giderim aktivitesi ($IC_{50} \pm SD$)

Ekstrakt Türü	IC_{50} (mg/mL)
Aseton	$1,86 \pm 0,01$
Metanol	$1,28 \pm 0,09$
Troloks	$0,012 \pm 0,00$

Bu çalışmada, *C. saligna* metanol ekstraktının (IC_{50} değeri 1,28 mg/mL) aseton ekstraktından daha düşük IC_{50} değerine sahip olduğu, dolayısıyla metanol ekstraktının daha yüksek serbest radikal giderici kapasiteye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular metanol ekstraktının antioksidan bileşiklerin ekstraksiyonunda asetondan daha etkili bir çözücü olduğunu göstermektedir. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar literatürdeki bazı çalışmalara göre antioksidan aktivite bakımında daha düşük ancak çözücünün antioksidan aktivite üzerine etkisi bakımından uyumlu bulunmuştur. Örneğin, Keser vd. (2020) tarafından yürütülen bir diğer çalışmada, *C. saligna* çiçeklerinden elde edilen su, metanol, etanol ve aseton ekstraktlarının 500 µg/mL konsantrasyonda DPPH radikali üzerine gösterdiği inhibisyon oranları sırasıyla %56,48, %71,96, %47,58 ve %21,09 olarak belirtilmiştir. Bu bulgulara göre, metanol ekstraktı %71,96 inhibisyon oranı ile en yüksek, aseton ekstraktı ise % 21,09 inhibisyon oranı ile en düşük antioksidan aktiviteyi göstermiştir (Keser vd., 2020). Benzer şekilde, Yıldırım vd. (2022) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, *C. saligna* (K. Koch) Wagenitz türünün toprak üstü kısımlarından elde edilen metanol ekstraktının DPPH radikali ile gerçekleştirilen antioksidan aktivite analizinde IC_{50} değerinin 125,4 µg/mL olduğu bildirilmiştir. Bu sonuç (IC_{50} değeri) bizim çalışmamızda belirlenen IC_{50} değerinden daha düşük yani daha yüksek serbest radikal giderici kapasiteye sahip olduğunu göstermektedir. Literatür verileri ve bu çalışmadan elde edilen sonuçlar bitkinin toplandığı coğrafi bölge, kullanılan bitki kısmı ekstraksiyon yöntemi ve kullanılan çözücü farklılıklarının antioksidan aktivite üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, ekstraksiyon çözücüsünün polaritesinin ekstraktların antioksidan özellikleri üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu ortaya koymakta ve literatürde sıklıkla vurgulanan bu durumu desteklemektedir (Sultana vd., 2009; Dai ve Mumper, 2010). Elde edilen bulgular,

metanolün antioksidan bileşikleri ekstrakte etmede daha etkili bir çözücü olduğunu göstermektedir.

TEŞEKKÜR

Çalışmada kullanılan bitki materyallerinin temin edilmesini sağlayan ve teşhisini yapan Prof. Dr. Murat KÜRŞAT'a teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- Baytop, T. (1999). *Türkiye'de bitkiler ile tedavi: Geçmişte ve bugün* (2. baskı). Nobel Tıp Kitabevleri.
- Çapanoğlu, E., Boyacıoğlu, D., Beekwilder, J., Hall, R. D., & de Vos, R. C. H. (2013). Changes in polyphenol content during production of grape juice concentrate. *Food Chemistry*, 139(1–4), 521–526.
- Dai, J., & Mumper, R. J. (2010). Plant phenolics: Extraction, analysis and their antioxidant and anticancer properties. *Molecules*, 15(10), 7313–7352.
- Keser, S., Keser, F., Türkoğlu, İ., Kaygılı, O., Tekin, S., Demir, E., & Türkoğlu, S. (2020). In vitro biological evaluation and phytochemical contents of three *Centaurea* L. species growing in Eastern Anatolia, Turkey. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi*, 23(1), 148–156.
- Matkowski, A., & Kuś, P. (2014). Flavonoids from herbal drugs and their antioxidant activity. *Natural Product Communications*, 9(4), 559–564.
- Osei, J. B., Amiri, A., Wang, J., Tavares, M. T., Kiatkittipong, W., & Najdanovic-Visak, V. (2022). Recovery of oils and antioxidants from olive stones. *Biomass and Bioenergy*, 166, 106623.
- Oyaizu, M. (1986). Studies on products of browning reaction: Antioxidative activities of browning reaction products prepared from glucosamine. *Japanese Journal of Nutrition*, 44(6), 307–315.
- Pisoschi, A. M., & Pop, A. (2015). The role of antioxidants in the chemistry of oxidative stress: A review. *European Journal of Medicinal Chemistry*, 97, 55–74.
- Sultana, B., Anwar, F., & Ashraf, M. (2009). Effect of extraction solvent/technique on the antioxidant activity of selected medicinal plant extracts. *Molecules*, 14(6), 2167–2180.
- Yıldırım, A., Şen, A., Göger, F., Bingöl Özakpınar, Ö. B., & Bitiş, L. (2022). In vitro antiproliferative, antioxidant and anti-inflammatory activities and phenolic profile of *Centaurea saligna* (K. Koch) Wagenitz. *Journal of Research in Pharmacy*, 26(1), 163–173.
- Zidorn, C. (2010). Secondary metabolites of *Centaurea* species—Chemotaxonomic and phytochemical overview. *Natural Product Communications*, 5(9), 1433–1445.

TÜP MİDE AMELİYATI OLAN MORBİD OBEZ HASTALARDA SERUM HUMANİN VE MOTTS-C PEPTİT DÜZEYLERİNİN ARAŞTIRILMASI

Ayfer Feyza AYDINGÜLER

Gaziantep University, Faculty of Medicine, Department of Medical Pharmacology, 27310 Şhitkamil, Gaziantep

ORCID: 0009-0003-4174-484X

Abdullah Tuncay DEMİRYÜREK

Gaziantep University, Faculty of Medicine, Department of Medical Pharmacology, 27310 Şhitkamil, Gaziantep

ORCID: 0000-0002-9994-8541

Berna KAYA UĞUR

Gaziantep University, Faculty of Medicine, Department of Anesthesiology and Reanimation, 27310 Şhitkamil, Gaziantep

ORCID: 0000-0003-0044-363X

Alper AYTEKİN

Gaziantep University, Faculty of Medicine, Department of General Surgery, 27310 Şhitkamil, Gaziantep

ORCID: 0000-0003-2872-5276

Latif YILMAZ

Gaziantep University, Faculty of Medicine, Department of General Surgery, 27310 Şhitkamil, Gaziantep

ORCID: 0000-0003-2528-9691

Mehmet CESUR

Gaziantep University, Faculty of Medicine, Department of Anesthesiology and Reanimation, 27310 Şhitkamil, Gaziantep

ORCID: 0000-0002-7482-6353

Ahmet SARACALOĞLU

Gaziantep University, Faculty of Medicine, Department of Medical Pharmacology, 27310 Şhitkamil, Gaziantep

ORCID: 0000-0003-2534-6051

ÖZET

İlk mitokondriyal kökenli peptit (MDP) olan humanin (HN), 21 veya 24 amino asitten oluşur. Mitokondriyal DNA'nın (mtDNA) 16S rRNA bölümünde bulunan kısa açık okuma çerçevelerinden (ORF) türetilmiştir. Humanin, antiapoptotik ve nöroprotektif etkileri olan mitokondri kökenli doğal kısa bir polipeptittir. Humanin, hücreler tarafından endojen olarak üretildikten sonra kan dolaşımına salgılanır ve hedef hücrelere taşınır. Son çalışmalar HN'nin oksidatif stres, sitotoksikite ve metabolik bozukluklara karşı koruma sağladığını göstermiştir. MOTTS-c, HN gibi mitokondriyal DNA'dan kodlanan mitokondri kökenli 16 amino asitlik hücre içi ve hücreler arası metabolizmayı düzenleyen yeni bir mitokondriyal peptittir. Obezite, diyabet, egzersiz ve uzun yaşamın düzenlenmesi üzerinde MOTTS-c'nin etkileri gösterilmiştir. Bu çalışmanın amacı, morbid obez hastalarda ameliyat öncesi ve sonrası serum HN ve MOTTS-c peptit düzeylerini ELISA yöntemi ile sağlıklı gönüllülerle karşılaştırarak değerlendirmektir. Çalışmaya Gaziantep Üniversitesi Genel Cerrahi Kliniğine tüp mide ameliyatı için başvuran 18 yaş üstü 35 morbid obez hasta ile obezite veya ek patolojisi olmayan 35 sağlıklı gönüllü

katılmıştır. Kontrol grubu ile karşılaştırıldığında ameliyat öncesi ve sonrasında ölçülen humanin seviyelerinin anlamlı bir şekilde azaldığı saptanmıştır ($p<0.001$). Kontrol grubuyla karşılaştırıldığında, ameliyat öncesi ve sonrasında ölçülen MOTS-c düzeyleri anlamlı şekilde artış göstermiştir ($p<0.001$). Hastaların ameliyat öncesi ve sonrası değerlerinde anlamlı bir değişiklik saptanmamıştır. Bu çalışma ile ilk kez morbid obez hastalarda humanin ve MOTS-c peptitlerinin kontrol grubuna kıyasla istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklı olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışma, Gaziantep Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (BAPYB)'nin TF.YLT.23.45 numaralı projesi ile desteklenmiştir. Teşekkür ederiz.

Anahtar sözcükler: Humanin, MOTS-c, mitokondri kökenli peptitler, tüp mide ameliyatı, ELISA

INVESTIGATION OF SERUM HUMANIN AND MOTS-C PEPTIDE LEVELS IN MORBID OBESE PATIENTS UNDERGOING SLEEVE GASTRECTOMY
ABSTRACT

The first mitochondrial derived peptide (MDP), known as humanin (HN), consists of 21 or 24 amino acids. It is derived from short open reading frames (ORFs) found in the 16S rRNA of mtDNA. Humanin is a mitochondrial-derived natural short polypeptide with antiapoptotic and neuroprotective effects. Humanin is endogenously produced by cells and then secreted into the bloodstream and transported to target cells. Recent studies have shown that HN protects against oxidative stress, cytotoxicity and metabolic disorders. MOTS-c, similar to HN, is a novel mitochondrial peptide of 16 amino acids of mitochondrial origin, encoded from mitochondrial DNA, and regulates intracellular and intercellular metabolism. Effects of MOTS-c on obesity, diabetes, exercise and regulation of longevity have been demonstrated. The aim of this study was to evaluate pre- and postoperative serum HN and MOTS-c peptide levels in morbid obese patients by ELISA method and compare with healthy volunteers. Thirty-five morbid obese patients over the age of 18 who applied to Gaziantep University General Surgery Clinic for sleeve gastrectomy and 35 healthy volunteers without obesity and additional pathology were included in the study. Compared with the control group, humanin levels measured before and after surgery were significantly decreased ($p<0.001$). Compared to the control group, MOTS-c levels measured before and after surgery were significantly increased ($p<0.001$). No significant change was detected in the preoperative and postoperative values of the patients. In this study, it was determined for the first time that humanin and MOTS-C peptides were statistically significantly different in morbid obese patients compared to the control group.

This study was supported by the Gaziantep University Scientific Research Projects Unit (BAPYB) project number TF.YLT.23.45. Thank you.

Key Words: Humanin, MOTS-c, mitochondrial derived peptides, sleeve gastrectomy, ELISA

ABELMOSCHUS ESCULENTUS MEYVESİNİN ÖZÜTÜ KULLANILARAK ÇİNKO OKSİT NANOPARTİKÜLLERİN SENTEZİ VE KARAKTERİZASYONU**Nurullah DENİZ**

Batman University, Graduate Education Institute Student, TR-72060, Batman

ORCID: 0009-00029496-4312**Dr. Öğr. Üyesi Erdal ERTAŞ**

Batman University, Vocational School of Technical Sciences, Department of Food Technology, 72000, Batman

ORCID: 0000-0002-0325-1257**ÖZET**

Son zamanlarda popüleritesi gittikçe artan nanoteknoloji, modern malzeme biliminde önemli bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmış ve 1-100 nm boyutlarında materyaller geliştirmeyi hedeflemektedir. Nanoteknoloji insan hayatında büyük gelişmeler gösteren ve hızla büyüyen bir alandır. Geleceğin teknolojisi olarak bilinen nanoteknoloji, insan yararına uygun hale getirilmiş nano ölçekler yüzey alanı/ hacim oranına bağlı olarak farklı manyetik, optik, elektriksel, kimyasal ve fiziksel özelliklerde materyallerin oluşumu gerçekleştirilmektedir. İnsan sağlığına ve çevreye en az etkisinden dolayı bitki özleri, mantarlar ve mikroorganizmalar kullanılarak nanopartiküllerin yeşil sentezi, oldukça dikkat çekmektedir. Diğer yöntemlere alternatif olarak yeşil kimya ile nanoparçacık sentezi, sentezinin kolaylığı, düşük maliyeti ve çevre dostu, büyük ölçekli üretime uygun olması nedeniyle oldukça önemlidir. Ayrıca, bu teknikle sentezlene metal oksit nanopartiküller farklı alanlarda kullanılmaktadır. Bu çalışma, *Abelmoschus esculentus* (AE) meyvesinin özütü kullanılarak çinko oksit nanopartiküllerin (ZnO NPs) sentezi ve karakterizasyonunu vurgulamaktadır. ZnO NP'ler, AE meyvesinin özütü kullanılarak sentezlenmiştir. Sentezlenen ZnO NP'ler, SEM, EDX, XRD ve FT-IR, DLS ve zeta potansiyel ile karakterize edilmiştir. SEM, EDX, XRD ve FTIR analizlerinden elde edilen sonuçlar nanopartikül sentezindeki optimal koşulları belirlemek için kullanılmıştır. Sentezlenen ZnO NP'lerin zeta-sizer analizlerinde ortalama partikül büyüklüğü 141,7 nm ve ortalama partikül yükü -7,42 meV olarak belirlenmiştir. Elde edilen nanoparçacıklar antioksidan, antibakteriyel ve antikanser uygulamaları için uygun bir malzeme olarak kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: Çinko oksit nanopartikül, yeşil kimya, *Abelmoschus esculentus* meyve özütü,

**SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF ZINC OXIDE NANOPARTICLES
USING THE EXTRACT OF ABELMOSCHUS ESCULENTUS FRUIT
ABSTRACT**

In recent years, nanotechnology has emerged as a significant field of study in modern materials science, gaining increasing popularity due to its focus on developing materials at the nanoscale, typically ranging from 1 to 100 nm. As a rapidly growing and transformative domain, nanotechnology is often regarded as the technology of the future. It enables the development of materials with unique magnetic, optical, electrical, chemical, and physical properties, owing to their high surface area-to-volume ratio at the nanoscale. Due to their minimal environmental and human health impacts, the green synthesis of nanoparticles using plant extracts, fungi, and microorganisms has attracted considerable attention. As an alternative to conventional methods, the synthesis of nanoparticles via green chemistry is highly valued for its simplicity, cost-effectiveness, environmental friendliness, and suitability for large-scale production. Additionally, metal oxide nanoparticles synthesized through this technique have been employed in various applications. This study emphasizes the synthesis and characterization of zinc oxide nanoparticles (ZnO NPs) using the extract of *Abelmoschus esculentus* (AE) fruit. ZnO NPs were synthesized using the AE fruit extract and characterized through SEM, EDX, XRD, FT-IR, DLS, and zeta potential analyses. The results obtained from SEM, EDX, XRD, and FT-IR analyses were utilized to determine the optimal conditions for nanoparticle synthesis. According to zeta-sizer analysis, the average particle size and surface charge of the synthesized ZnO NPs were found to be 141.7 nm and -7.42 mV, respectively. The synthesized nanoparticles have potential applications as suitable materials for antioxidant, antibacterial, and anticancer purposes.

Keywords: Zinc oxide nanoparticle; green chemistry, *Abelmoschus esculentus* fruit extract

TOKAT İLİ ARI POLENİ VE ARI EKMEĞİ ÖRNEKLERİNİN TOPLAM FENOLİK BİLEŞİK İÇERİĞİNİN BELİRLENMESİ

Yaşar GÜLMEZ

Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Science and Arts, Department of Biology, 60200

Taşlıçiftlik, Tokat

ORCID: 0000-0002-3488-396X

Büşra Nur ATASOY

Tokat Gaziosmanpaşa University, Graduate Education Institute, 60200 Taşlıçiftlik, Tokat

ORCID: 0009-0009-2722-9394

ÖZET

Bu çalışmada Tokat ilinde arı kovanlarından toplanan polen ve arı ekmeği (perga) numunelerinin toplam fenolik bileşik içerikleri tespit edilmiştir. Üç farklı kovandan ikişer kez (Mayıs ve Temmuz aylarında) alınan numuneler 30 OC'de kurutulmuştur. Numunelerin toplam fenolik bileşik içerikleri FCR-seçici PVC membran biyosensör ile gram başına mg gallik asit eşdeğeri (mg/gr ekstre) olarak belirlenmiş ve antioksidan kapasiteleri değerlendirilmiştir. Mayıs ayında toplanan polen ve perga örneklerinde toplam fenolik bileşik miktarı sırasıyla: 1 numaralı kovanda 9,35 mg/g ve 15,44 mg/g; 2 numaralı kovanda 16,12 mg/g ve 7,99 mg/g; 3 numaralı kovanda 2,57 mg/g ve 5,28 mg/g olarak tespit edilmiştir. Temmuz ayında alınan polen ve perga örneklerinde ise sırasıyla: 1 numaralı kovanda 22,67 mg/g ve 28,74 mg/g; 2 numaralı kovanda 30,76 mg/g ve 36,83 mg/g; 3 numaralı kovanda 28,74 mg/g ve 30,76 mg/g olarak tespit edilmiştir. Polen ve perga örnekleri aynı çevreden alınmış olmasına rağmen Mayıs ayına oranla Temmuz ayında içeriklerindeki toplam fenolik miktarı oldukça yüksek bulunmuştur. Biri hariç incelenen perga numunelerinin arı polenine göre fenolik içeriğinin daha zengin olduğu da tespit edilmiştir. Fenolik bileşik miktarı ile antioksidan kapasite arasında pozitif bir korelasyon bulunduğundan çalışma verilerine göre perganın arı polenine oranla antioksidan kapasitesinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Ayrıca, arı poleni ve perganın fenolik içeriklerinin mevsimsel olarak değişiklik gösterdiği de çalışma verileriyle ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arı poleni, arı ekmeği, toplam fenolik bileşikler, Tokat, Türkiye

DETERMINATION OF TOTAL PHENOLIC COMPOUND CONTENT OF BEE POLLEN AND BEE BREAD SAMPLES FROM TOKAT PROVINCE**ABSTRACT**

This study aimed to determine the total phenolic compound contents of bee pollen and bee bread (perga) samples collected from beehives in Tokat province. Samples were collected in duplicate (in May and July) from three different hives and dried at 30°C. The total phenolic compound contents were measured as mg gallic acid equivalent per gram (mg/g extract) using an FCR-selective PVC membrane biosensor, and their antioxidant capacity was evaluated. The total phenolic compound amounts in the pollen and perga samples collected in May were as follows: 9.35 mg/g and 15.44 mg/g in hive 1; 16.12 mg/g and 7.99 mg/g in hive 2; and 2.57 mg/g and 5.28 mg/g in hive 3, respectively. In the pollen and perga samples taken in July, the values were: 22.67 mg/g and 28.74 mg/g in hive 1; 30.76 mg/g and 36.83 mg/g in hive 2; and 28.74 mg/g and 30.76 mg/g in hive 3, respectively. Despite being collected from the same environment, the total phenolic content in July was significantly higher than in May. It was also observed that all perga samples, except one, had higher phenolic content than bee pollen. Given the positive correlation between phenolic compounds and antioxidant capacity, the study suggests that perga has a higher antioxidant capacity than bee pollen. Additionally, the study revealed seasonal variations in the phenolic contents of bee pollen and perga.

Keywords: Bee pollen, bee bread, total phenolic compounds, Tokat, Turkey

BİYOLOJİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ LABORATUVAR CİHAZLARINA YÖNELİK YETERLİKLERİNİN İNCELENMESİ

Şuayb Garani EKİCİ

General Directorate of Security, Ankara

ORCID: 0009-0005-6876-5864

Ahmet GÖKMEN

Gazi University, Gazi Faculty of Education, Department of Biology Education, Ankara

ORCID: 0000-0001-9268-7812

ÖZET

Bilimsel bilgilerin ve teknolojik gelişmelerin eğitim alanına güçlü bir şekilde yansıdığı günümüzde, biyoloji eğitimi bu değişimlerden önemli ölçüde etkilenmektedir. Biyoloji eğitiminin önemli bir parçası olan laboratuvarlar, teorik bilgilerin uygulamalara dönüşmesi, adına gerekli ortamlardır. Öğretmen adaylarının laboratuvar cihazlarına ilişkin yeterlik düzeyleri, biyoloji eğitiminin niteliğini doğrudan etkileyebileceğinden, laboratuvar uygulamalarının önemli bir parçası olan cihazlara ilişkin yeterliklerinin belirlenmesi önem kazanmaktadır.

Bu araştırmanın amacı biyoloji öğretmen adaylarının laboratuvar cihazlarına yönelik yeterliklerinin incelenmesidir. Öğretmen adaylarının yeterliklerini ortaya koymak için nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu kolay ulaşılabilir durum örneklemesinden yararlanılarak belirlenmiş olup, Ankara’da bir devlet üniversitesinde öğrenimlerine devam eden 71 biyoloji öğretmen adayından oluşmaktadır. Araştırma verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen “Laboratuvar Cihazlarına Yönelik Yeterlik Anketi” aracılığıyla elde edilmiştir. Anket geliştirme sürecinde 15 alan uzmanının katılımıyla Lawshe tekniğinden yararlanılarak öğretmen adaylarının meslek hayatlarında gereksinim duyacakları cihazlar belirlenmiş ve bu cihazlara ilişkin yeterlik, bilgi düzeyleri ve kullanımlarına ilişkin sorular yöneltmiştir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre öğretmen adaylarının cihazları tanıma ve kullanım düzeylerinin orta seviyede oldukları, bununla paralel olarak laboratuvar yeterliklerinin “kısmen yeterli” düzeyinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kadın öğretmen adaylarının erkeklere göre yeterlik düzeylerinin daha yüksek olduğu, sınıf düzeyi ve öğrenim sürecinde alınan laboratuvar ders sayısı arttıkça öğretmen adaylarının laboratuvar cihaz yeterliklerinin arttığı belirlenmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının açık uçlu sorulara verdikleri cevaplar incelendiğinde ışık mikroskobu kullanımında kendilerini yeterli, otoklav ve pastör fırının kullanımında ise kendilerini yetersiz şeklinde tanımladıkları; kişi başına düşen cihaz sayısının ve zamanın yeterli

olmaması, bazı cihazların görevlerini yerine getirmesini engelleyecek düzeyde bozuk olması gibi nedenlerle laboratuvar süreçlerinde zorluklar yaşadıkları belirlenmiştir.

Bu çerçevede, biyoloji öğretmen adaylarının laboratuvar cihazlarına yönelik yeterliklerinin artırılması adına öğretmen yetiştirme lisans öğretim programının içerik ve ayrılan süreler konusunda gözden geçirilmesi, altyapı iyileştirmelerinin yapılması, öğretmen adaylarının laboratuvar ortamlarında daha fazla deneyim kazanmaları için bireysel ve küçük grup uygulamalarının gerçekleştirilmesi, kullanımında zorlanılan cihazlara yönelik kullanıcı rehberlerinin hazırlanılarak öğretmen adaylarının desteklenmeleri önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Laboratuvar cihazları, biyoloji eğitimi, öğretmen adayları, yeterlikler.

THE INVESTIGATION OF PRESERVICE BIOLOGY TEACHERS' COMPETENCIES REGARDING LABORATORY EQUIPMENT

ABSTRACT

In today's world, where scientific knowledge and technological advancements are strongly reflected in the field of education, biology education has been significantly influenced by these changes. Laboratories, an essential part of biology education, are necessary environments for transforming theoretical knowledge into practice. Since pre-service teachers' competency levels regarding laboratory equipment directly affect the quality of biology education, it is essential to determine their competencies related to laboratory devices, which constitute a significant component of laboratory practices.

This study aims to examine the competencies of pre-service biology teachers regarding laboratory equipment. A quantitative research method, specifically the survey model, was employed to identify the competency levels of pre-service teachers. The study group was determined using the convenience sampling method and consisted of 71 pre-service biology teachers studying at a public university in Ankara. The research data were obtained through the "Laboratory Equipment Competency Questionnaire," developed by the researchers. During the questionnaire development process, the Lawshe technique was used with the participation of 15 field experts to identify the laboratory devices that pre-service teachers would need in their professional lives. Questions regarding competency, knowledge level, and usage of these devices were then prepared.

According to the study results, pre-service teachers' levels of recognizing and using laboratory devices were moderate. Accordingly, their laboratory competencies were at a "partially sufficient" level. It was found that female pre-service teachers had higher competency levels than their male counterparts and that competency levels increased as the grade level and the number of laboratory courses taken during the education process increased. Additionally, the

analysis of open-ended responses revealed that participants considered themselves competent in using the light microscope, but inadequate in using the autoclave and Pasteur oven. It was also determined that difficulties were experienced in laboratory processes due to insufficient numbers of devices per person, limited time allocated to laboratory work, and the malfunctioning of some devices to the extent that they could not fulfill their intended functions. In this context, to improve pre-service biology teachers' competencies regarding laboratory equipment, it is recommended that undergraduate teacher education programs be reviewed in terms of content and time allocation, infrastructure improvements be made, and individual and small group practices be implemented to provide more experience in laboratory settings. User guides should be prepared for the devices found to be challenging to support pre-service teachers effectively.

Keywords: Laboratory equipment, biology education, pre-service teachers, competencies

EXAMINATION OF HEMATOLOGICAL AND BIOCHEMICAL PARAMETERS IN WOMEN WITH POLYCYSTIC OVARIAN SYNDROME

Firuze ŞALVACI

Harran University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Biology, 63050 Haliliye, Şanlıurfa

ORCID: 0009-0008-6127-7122

Sedat ÇAM

Harran University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Biology, 63050 Haliliye, Şanlıurfa

ORCID: 0000-0001-9030-6713

ABSTRACT

Polycystic ovary syndrome (PCOS) is a disease that can occur in women during puberty and prepuberty, resulting from endocrinological disorders, and can negatively impact their quality of life over time. A definitive diagnosis requires an ultrasonographic examination that reveals the appearance of polycystic ovaries. Biochemical values in these patients generally show elevated estrogen, FSH, LH, and prolactin levels, as well as abnormalities in thyroid function. Therefore, this study investigated the hematological and biochemical parameters of 150 women diagnosed with PCOS at Şanlıurfa Mehmet Akif İnan Training and Research Hospital between 2010 and 2023 years. After the examinations of the hematological parameters of women with PCOS, the mean of WBC levels was found to be 7.54 ± 2.07 ; of RBC levels was 4.83 ± 0.38 ; of HGB levels was 13.22 ± 1.11 ; and of PLT levels was 302.39 ± 65.59 . Among the biochemical parameters, the mean of TSH levels was found to be 2.43 ± 1.42 ; of Dhea-So4 levels was 328.99 ± 156.81 ; of Free T4 levels was 16.11 ± 2.32 ; and of FSH levels was 6.30 ± 4.60 . According to such findings, the mean hematological parameters of WBC, RBC, HGB, and PLT in women with polycystic ovary syndrome were within the reference range as well as the mean biochemical parameters of TSH, Dhea-So4, Free T4, and FSH. The most important conclusion from these results is that women with hematological and biochemical parameters that appear normal and do not fall outside the reference range should be examined ultrasonographically, taking into account their clinical symptoms, and evaluated for a definitive diagnosis.

Keywords: PCOS, clinical, hematological, biochemical, diagnosis

METHYLENE BLUE VE REACTIVE RED 195 TEKSTİL BOYALARINI İÇEREN ATIK SULARIN ARITILMASINDA KABAK ÇEKİRDEĞİ YAĞI KÜSPESİNİN ETKİNLİĞİNİ İNCELENMESİ

Edanur Bostancı

Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Kimya Bölümü, 34220 Davutpaşa, İstanbul

ORCID: 0009-0001-0167-9516

Türkan Börklü Budak

Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Kimya Bölümü, 34220 Davutpaşa, İstanbul

ORCID: 0000-0002-1294-2682

ÖZET

Tekstil boyar maddeleri, liflere renk kazandırmak amacıyla kullanılan organik yapıli bileşiklerdir. Renkli yapılarının yanı sıra, lifle kimyasal bağ kurmalarını sağlayan aktif gruplar da içerirler. Reaktif boyalar, özellikle selülozik liflerle kovalent bağ kurarak kalıcılık sağladıkları için endüstride yaygın biçimde kullanılmaktadır. Bunlar arasında Reactive Red 195 (RR195) ve Methylene Blue (MB) dikkat çeken örneklerdir. RR195, iki farklı reaktif gruba sahip, suda çözünebilen bir azo boyadır. Yapısında bulunan sülfonat ve azo grupları nedeniyle çevre için risk taşır. Aerobik koşullarda kalıcılığı yüksek, anaerobik koşullarda ise toksik bileşenlere ayrışmaktadır. MB ise, katyonik karakterde, yüksek sıcaklıklara dayanıklı ve parçalanması zor bir boyar maddedir. Hem solunum hem de sindirim sistemi üzerinde olumsuz etkileri olabilir. Bu çalışmada, çevresel açıdan tehlikeli olan bu boyar maddelerin, adsorpsiyon yöntemiyle sudan uzaklaştırılması amaçlanmaktadır. Adsorban olarak kullanılacak olan kabak çekirdeğı yağı küspesi, bitkisel yağ üretimi sonrası arta kalan ve genellikle atık olarak değerlendirilen bir malzemedir. Lif yönünden zengin yapısı sayesinde boyar maddelerin tutulmasında etkili olabileceğı düşünülmektedir. Deneysel süreçte, boyar madde konsantrasyonu, sıcaklık, adsorban miktarı ve karıştırma hızı gibi parametreler optimize edilerek en uygun koşullar belirlenecektir. Son aşamada gerçek atık su örnekleri üzerinde testler yapılacaktır. Bu sayede hem doğaya zarar veren boyaların giderimi sağlanacak, hem de atık bir tarım ürünü çevre dostu bir şekilde değerlendirilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tekstil atık suyu, Metyhlene blue, Reactive Red 195, Kabak çekirdeğı yağı küspesi, Adsorpsiyon

INVESTIGATION OF THE EFFECTIVENESS OF PUMPKIN SEED OIL CAKE IN THE TREATMENT OF WASTEWATER CONTAINING METHYLENE BLUE AND REACTIVE RED 195 TEXTILE DYES

ABSTRACT

Textile dyes are organic compounds used to impart color to fibers. In addition to their colored structure, they also contain active groups that enable them to form chemical bonds with the fibers. Reactive dyes are widely used in industry because they form covalent bonds with cellulose fibers, ensuring durability. Notable examples include Reactive Red 195 (RR195) and Methylene Blue (MB). RR195 is a water-soluble azo dye with two different reactive groups. Due to the sulfonate and azo groups in its structure, it poses a risk to the environment. It has high durability under aerobic conditions but is decomposed into toxic components under anaerobic conditions. MB, on the other hand, is a cationic, heat-resistant, and difficult-to-degrade dye. It may have adverse effects on both the respiratory and digestive systems. The aim of this study is to remove environmentally hazardous dyes from water using adsorption methods. The pumpkin seed oil cake to be used as an adsorbent is a material left over after vegetable oil production and is generally considered waste. It is thought that its fiber-rich structure may be effective in retaining dyes. In the experimental process, parameters such as dye concentration, temperature, adsorbent quantity, and mixing speed will be optimized to determine the most suitable conditions. In the final stage, tests will be conducted on real wastewater samples. This will not only remove dyes harmful to the environment but also utilize a waste agricultural product in an environmentally friendly manner.

Keywords: Textile wastewater, Methylene blue, Reactive Red 195, Pumpkin seed oil cake, Adsorption

ECO-ENGINEERED CLAY-BASED ADSORBENT FOR THE EFFICIENT REMOVAL OF TOXIC DYES FROM WASTEWATER

Soumaya Matchi¹

¹Mohammed V University, Faculty of Sciences, Department of Chemistry, Rabat, Morocco.

¹ORCID ID: 0009-0003-8903-9672

Adil El Yadini¹

¹Mohammed V University, Faculty of Sciences, Department of Chemistry, Rabat, Morocco.

¹ORCID ID: 0000-0003-0885-3588

Hanae Ouaddari^{2,3}

²Chemistry Platform, UATRS, National Center for Scientific and Technical Research (CNRS), Rabat, Morocco.

³Ibn Tofail University, Faculty of Sciences, Department of Chemistry, Kenitra, Morocco.

^{2,3}ORCID ID: 0000-0001-6716-2985

Abdelkbir Bellaouchou¹

¹Mohammed V University, Faculty of Sciences, Department of Chemistry, Rabat, Morocco.

¹ORCID ID: 0000-0003-2328-2015

Abstract:

The widespread discharge of synthetic dyes from industrial effluents, particularly from textile, plastic, and paper manufacturing, represents a growing environmental concern due to their persistence, toxicity, and resistance to conventional biodegradation. Their accumulation in aquatic ecosystems leads to severe ecological disruptions and potential health risks for humans. Addressing this challenge requires the development of innovative, sustainable, and low-cost treatment materials.

This work presents the development of an environmentally friendly adsorbent based on natural clay modified through a tailored chemical activation process. The modification aimed to enhance the clay's surface chemistry, porosity, and active adsorption sites, thereby improving its affinity for dye molecules commonly found in polluted wastewater.

Comprehensive characterization techniques, including Fourier-transform infrared spectroscopy (FTIR), X-ray diffraction (XRD), and scanning electron microscopy (SEM), confirmed substantial structural and surface modifications. These transformations were correlated with improved dye uptake performance.

A series of batch adsorption experiments was performed to investigate the influence of operational factors such as pH, contact time, adsorbent dosage, and initial dye concentration. The modified clay demonstrated superior adsorption capacity and faster removal kinetics compared to its unmodified counterpart, emphasizing the effectiveness of the treatment process. The findings position this modified clay as a promising, scalable, and cost-efficient material for dye removal applications. This study advances the field of natural adsorbents and offers practical insights for sustainable wastewater treatment solutions.

Keywords: modified clay, adsorption, surface modifications, dye removal, wastewater treatment.

INVESTIGATION OF RADIATION ABSORPTION EFFECTS OF BASALT POWDER, CARBON POWDER, AND ANTIMONY TRIOXIDE-DOPED EPOXY COMPOSITES

Kader GÜLEN

Ataturk University, Faculty of Sciences, Department of Physics, 25240 Erzurum, Turkey

ORCID ID: 0009-0009-9705-0568

Aytaç LEVET

Atatürk University, Ispir Hamza Polat Vocational School, Department of Electricity and Energy,

25240 Erzurum, Turkey

ORCID ID: 0000-0002-1086-5732

Elif BOYDAŞ

Ataturk University, Faculty of Sciences, Department of Physics, 25240 Erzurum, Turkey

ORCID ID: 0000-0002-6847-8604

İdris KARAGÖZ

Yalova University, Faculty of Engineering, Department of Polymer Materials Engineering, 77200,

Yalova, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-2644-8511

Mehmet BÜYÜKYILDIZ

Bursa Technical University, Faculty of Engineering and Natural Sciences, Department of Physics,

16310 Bursa, Turkey

ORCID ID: 0000-0003-2025-4916

ABSTRACT

In this study, the radiation attenuation performances of epoxy matrix composites reinforced with basalt powder, carbon powder, and antimony trioxide were systematically investigated. Seven different samples were created by preparing homogeneous mixtures of basalt powder, carbon powder, and antimony trioxide in varying proportions, and adding them to epoxy resin. The samples were irradiated using Am-241 radioactive sources. We calculated the mass attenuation coefficient (MAC), effective atomic number (Z_{eff}), effective electron density (N_{eff}), half-value layer (HVL), and mean free path (MFP) through both theoretical and experimental approaches. The theoretical calculations were performed using the WinXCom program. The variations in these parameters used for radiation shielding were observed, depending on photon energy. The RT4 sample, which contained the highest amount of antimony trioxide, demonstrated the best radiation shielding capability among the polymers tested. The findings are expected to make significant contributions, especially in lead-free personal protective equipment, medical shielding systems, and nuclear infrastructure applications.

Keywords: Radiation absorption, epoxy composites, antimony trioxide, photon interaction parameters

MECHANICAL EFFECTS OF MID PLANE DELAMINATION ON GLASS FIBER REINFORCED POLYMER COMPOSITE MATERIALS

Enes Erçelik¹, Rasim İpek²

¹Turkish Aerospace Industry, Ankara , Türkiye

²Ege University, İzmir, Türkiye

ABSTRACT

In this study, Glass Fiber Reinforced Polymer Composite Laminates were manufactured by embedding PTFE films between layers to introduce controlled delamination at various ratios. Tensile and compressive tests were conducted to evaluate the mechanical performance of the materials under different delamination conditions. The results indicated that increasing delamination ratios led to measurable reductions in both tensile and compressive strength. This work provides valuable experimental data to the literature regarding the impact of delamination on the mechanical behavior of Glass fiber-reinforced polymer (GFRP) composites. Since the effects of delamination in aerospace-grade FRP components are difficult to predict, such defects often result in the scrapping of structural parts. The proposed approach aims to prevent unnecessary rejection by enabling a more informed evaluation of delaminated components, thereby contributing to cost reduction and improved profitability in composite manufacturing, particularly in the aerospace sector.

Keywords: Delamination, GFRP, Manufacturing defects, Composite

1.INTRODUCTION

Composite materials are generally heterogeneous combination of two or more different materials. The presence of multiple constituents allows composites to be tailored for specific applications, which is considered one of their greatest advantages over other materials. Composite materials consist of a reinforcement phase and a matrix phase. The most critical aspect to consider is the interaction between the reinforcement and the matrix phases. When fiber materials are used as the reinforcement phase, the resulting material is referred to as a fiber-reinforced composite, which is widely utilized in various applications. The interface formed between the matrix and the reinforcement phases plays a significant role in varying the composite's physical, mechanical, and chemical properties from those of the individual fiber and matrix components. [1]

Glass fiber reinforced polymers (GFRP) are commonly used in aerospace, automotive, wind energy, and civil infrastructure sectors due to their high specific strength, corrosion resistance, and ease of manufacturing. However, one of the critical failure modes in laminated composite structures is delamination, which can severely degrade their load-bearing capacity and long-

term durability. Delamination may be caused by manufacturing defects, impact events, or cyclic loading, leading to a loss of stiffness, strength, and structural integrity. [9]

The prepreg hand lay-up method is labor-intensive, and the quality of the part varies depending on the skill of the operator. Prepreg materials are also highly costly; for instance, a 0.2 mm thick prepreg material can cost up to \$100/m². Autoclaves, which consume significant energy during the curing process, are used for subsequent operations. As a result, parts that are discarded due to defects after production lead to high costs associated with material waste and poor quality.

One of the major factors contributing to the increased cost of composite materials is the manufacturing cost. Among the key factors driving manufacturing costs up, quality-related costs play a significant role. Therefore, to reduce the cost of cost-effective aerospace structural materials, it is essential to minimize quality-related costs. Reducing quality-related costs largely depends on decreasing scrap and rework costs. To achieve this, it is crucial to thoroughly examine the detection of defects in produced parts and the performance losses these defects may cause. [2]

This study investigates the mechanical effects of varying delamination ratios on GFRP composites. The objective is to quantify the impact of interlaminar defects on compressive and tensile behavior and provide design guidelines to minimize such failures. The results are compared with existing literature to establish benchmarks and validate observations.

2.COMPOSITE MANUFACTURING DEFECTS AND DELAMINATION

During the production of composite materials, defects may occur in the fiber material, the matrix material, and the interphase. In the fiber material, defects such as breakage, waviness, wrinkles, etc., can arise. In the matrix material, issues like voids, impurities, resin-rich areas, and similar defects may occur. Delamination is a very common defect observed at the interphase between the fiber and matrix. [6]

Many of the defects observed in composite materials occur during the manufacturing process. In recent years, component quality issues and accidents have been caused by defects in composite materials. In 1977, a Boeing 707 aircraft owned by Dan Air's crashed due to a defect in the composite fuselage. In 2020, a group of Boeing 787 passenger aircraft were recalled due to micro-cracks in the carbon fiber aircraft frame, resulting in significant economic losses. Therefore, the impact of manufacturing defects on the mechanical properties of parts is a critical issue that requires careful consideration. [3]

Delamination occurs due to the separation of layers in laminated composite structures. It is one of the most common defects observed in composite materials. This failure mode compromises the structural homogeneity of the material, leading to degraded mechanical performance. [4]

Primary Factors Causing Delaminations are;

- Process Parameters: Improper curing, unsuitable material selection, and similar issues can lead to delamination. Residual stresses trapped within the material during the curing process may result in layer separation post-curing.
- Manufacturing Defects: Foreign contaminants (e.g., debris between layers) during fabrication can cause interfacial separation of the layers.
- Environmental Effects: Ambient temperature, humidity levels, and airborne dust during manufacturing are potential contributors to delamination. [7]

Delamination significantly degrades the mechanical performance and load-bearing capacity of composite structures. When analyzing its mechanical effects, the most critical factor to consider is delamination growth. The influence of delamination in laminated structures depends on its geometry, location, and size. Near-surface delamination under compressive loads induces local buckling. Mid-plane delamination leads to global buckling. In some cases, mixed-mode buckling (combined local and global) may occur. [8]

In their experimental study, Li et al. investigated the effect of delamination area on the compressive strength of CFRP specimens (300 mm² cross-section). They introduced artificially controlled delaminations of varying sizes and observed that. Delaminations ≤ 40 mm² showed no statistically significant degradation in mechanical properties. Specimens with 220 mm² delamination exhibited a 20% reduction in compressive strength compared to defect-free samples. [5]

3. MATERIALS AND METHODS

3.1. Materials and Specimen Preparation

Laminates were laid up in a clean room environment using the prepreg hand lay-up method, at specified fiber orientation angles and to the desired thickness. To achieve the target thickness of the samples, 12 layers of prepreg were stacked. To prevent warping after the autoclave curing cycle, the fiber orientations were designed to provide quasi-isotropic properties.

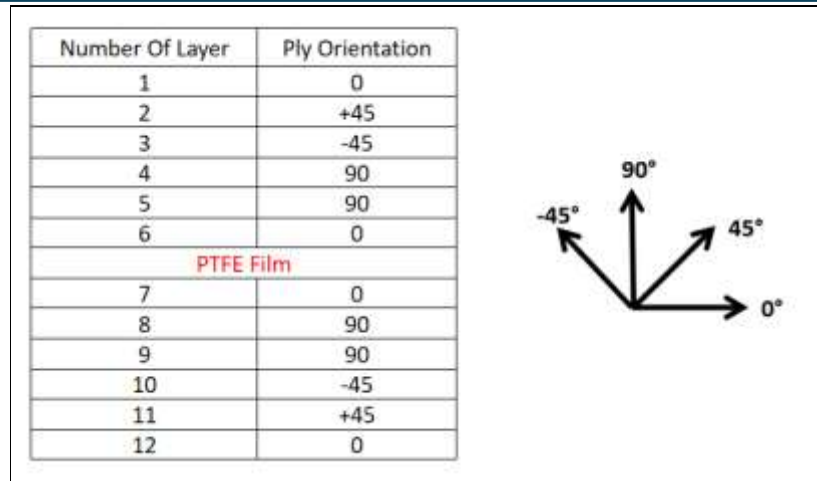

Figure 1: Ply table

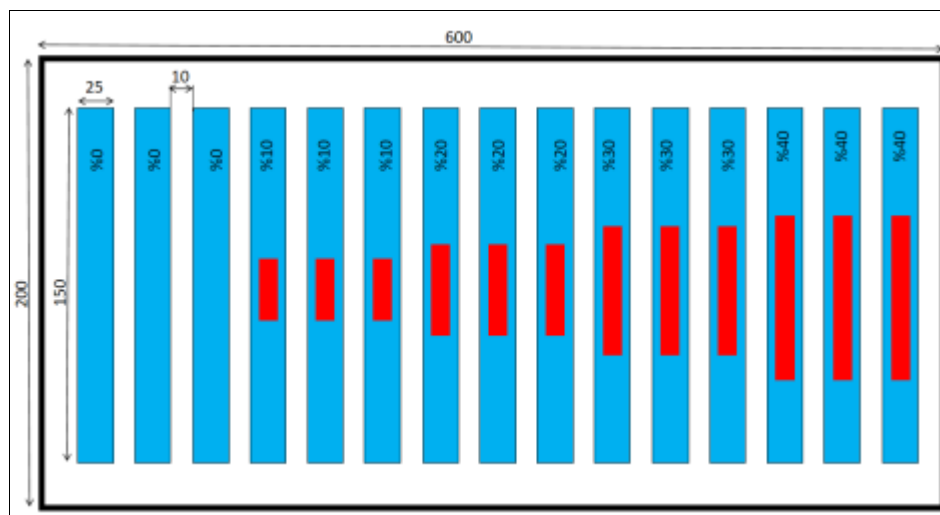

Figure 2: Laminate Dimensions and PTFE Film Positions for Compressive Test Specimens
Five groups of specimens were prepared with delamination ratios of:

- 0% (control group)
- 10%
- 20%
- 30%
- 40%

Delaminations were created by embedding polytetrafluoroethylene (PTFE) film to the mid plane of the laminate (between the 6th and 7th layer) to simulate planar interlaminar defects . The laminates were cured under vacuum bagging at 180°C and 7 bar pressure for 6 hours on autoclaves. With 7 bar pressure, void content held below 2%. With less than 2% of void content, delamination effect observed precisely

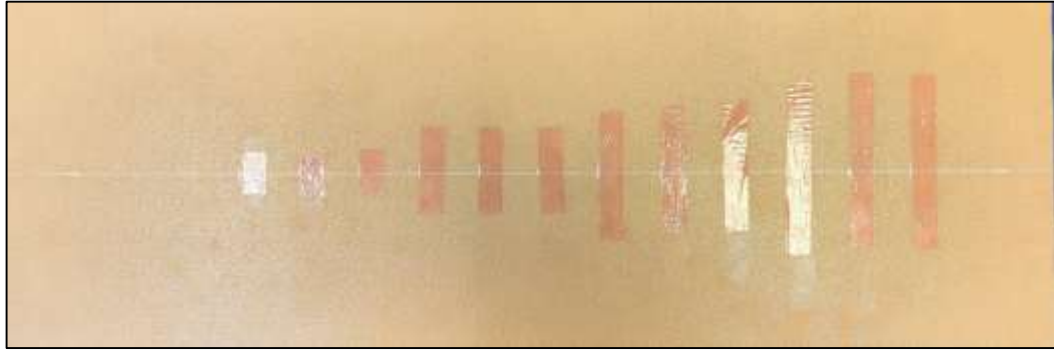

Figure 3: PTFE Film Placement Between 6th and 7th layer

Following the curing process, tabs were adhesively bonded to the grip sections of the tension test specimens to ensure proper clamping during mechanical testing.

Figure 4: Tab Bonded Tensile Test Laminate

In laminated composite materials, non-destructive testing (NDT) methods are applied to detect defects occurring between layers. After the curing process, ultrasonic inspection was performed on the laminates to identify and verify the presence of the intentionally embedded delaminations.

Figure 5: Ultrasonic Test Image and Detected Delaminations

Test specimens were extracted from the produced laminates using a precision 5-axis CNC milling machine, ensuring the required dimensions. To achieve the exact dimensions specified in tensile-compression testing standards, the specimens were grinded to their final measurements.

To evaluate the effects of delamination on the mechanical properties of the material, tensile and compression tests were conducted on the fabricated specimens.

1.1. Mechanical Testing

Two types of mechanical tests were conducted:

Tensile Testing (ASTM D3039):

Specimens were tested using a universal testing machine with a 100 kN load cell at a displacement rate of 2 mm/min. Strain gauges were affixed at the center to record axial strain.

Compressive Testing (ASTM D3410):

Short specimens with anti-buckling fixtures were tested under compression at a rate of 1.3 mm/min.

At least three specimens were tested per delamination group to ensure statistical relevance.

1.1.1. Tensile Behavior

The tensile strength of the GFRP specimens decreased progressively with increasing delamination. Compared to the control group, a 10% delamination resulted in a ~0,64 % strength reduction, whereas 40% delamination caused a ~5,47 % drop. The initiation and propagation of delamination under axial stress led to fiber-matrix debonding and premature failure. Tensile properties of GFRP material is not dramatically changed with the delamination.

Table 1: Results of Tensile Test and Strength Loss Percentage

Delamination (%)	Avg. Tensile Strength (MPa)	Standart Deviation [MPa]	Strength Loss (%)
0	365	±3,5	-
10	363	±4	0,64
20	353	±3	3,51
30	348	±3,5	4,84
40	345	±3,5	5,47

Fractographic analysis of the GFRP tensile specimens revealed distinct failure features associated with delamination-induced interfacial weakness. Specimens with embedded PTFE layers exhibited clear separation along the delaminated interface, particularly at mid-thickness,

where the artificial delamination was introduced. The fracture surfaces showed evidence of matrix tearing and fiber pull-out near the delaminated regions, indicating that the applied tensile load could not be effectively transferred across the interlaminar defect. Unlike the intact control samples that failed through uniform fiber breakage and cohesive matrix cracking, delaminated specimens failed in a more brittle and irregular manner, with cracks initiating and propagating along the weak interface. The exposed surfaces often exhibited smooth epoxy regions corresponding to delamination, suggesting low energy fracture, and rougher areas with broken fibers near the onset of final failure. This behavior confirms that the delamination acted as a crack initiator under tensile loading, reducing effective stress-bearing cross-section and triggering premature fiber–matrix separation. [12]

Figure 6: Fractured and Separated Tensile Test Specimen

Figure 7: Fractured Tensile Test Specimen

1.1.2. Compressive Behavior

Compressive tests exhibited more severe degradation. Buckling and delamination-induced instability led to a drastic drop in strength, particularly above 10% delamination. Kink band formation, local fiber waviness, and shear failure were common mechanisms.

Table 2: Results of Compressive Test and Strength Loss Percentage

Delamination (%)	Avg. Compressive Strength (MPa)	Standart Deviation [MPa]	Strength Loss (%)
0	159	± 4	0
10	154	$\pm 5,5$	2,85
20	137	± 13	13,81
30	121	$\pm 8,5$	23,86
40	111	± 3	29,76

Figure 8: Fractured Compressive Test Specimen (Front view)

Figure 9: Figure 8: Fractured Compressive Test Specimen (Side view)

2. RESULTS

According to the test results, delamination effects the compressive strength more than the tensile strength. When the delamination ratio is 40%, compressive strength loss is 29,76% where, the tensile strength loss is 5,47%.

While composite materials can tolerate a certain degree of delamination, significant strength reductions occur once a critical threshold is exceeded. When delamination increases from 10% to 20%, tensile strength loss percentage changes from 0,64 to 3,51 (nearly 5,5 times more) and the compressive strength loss percentage increases from 2,85 to 13,81 (almost 5 times more).

Table 3: Summary of Mechanical Test Results

Delamination Rate [%]	Average Tensile Strength [MPa]	Tensile Strength Loss [%]	Average Compressive Strength [MPa]	Compressive Strength Loss [%]
0	365	-	158,70	-
10	363	0,64	154,17	2,85
20	353	3,51	136,78	13,81
30	348	4,84	120,84	23,86
40	345	5,47	111,47	29,76

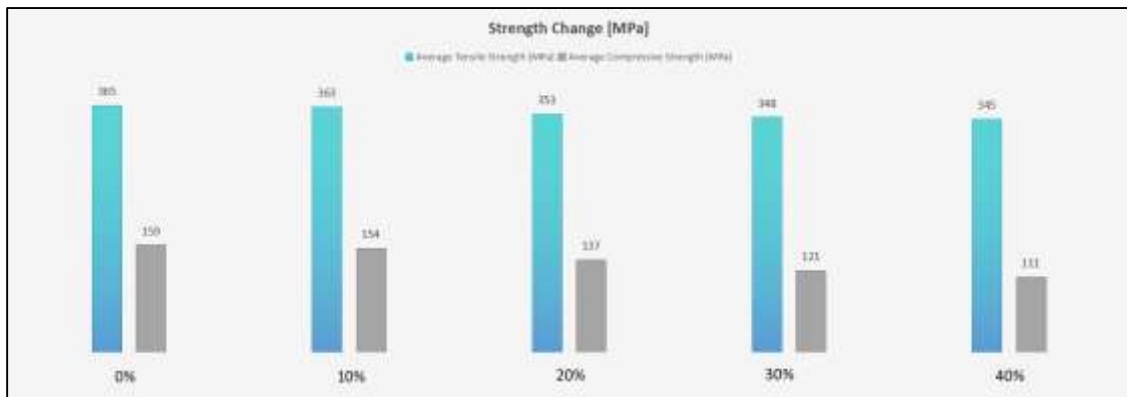

Figure 10: Delamination and the Strength Change [MPa]

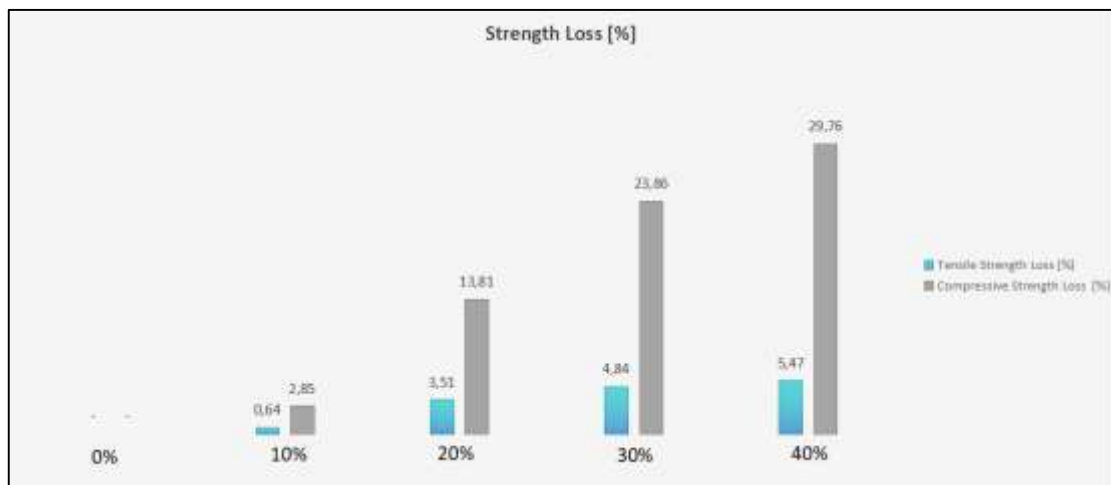

Figure 11: Delamination and the Strength Loss[%]

4.DISCUSSION

Under compressive loading, GFRP primarily exhibited damage within the matrix rather than the fibers. Shear cracking and interfacial debonding were the dominant failure mechanisms [5]

In GFRP material subjected to tensile testing, brittle fracture observed . In regions with localized defects, some fibers were either pulled out from the matrix or fractured, resulting in partial fiber debonding and mechanisms such as fiber pull-out or breakage. [5]

Kink-band formation and fiber waviness are critical failure mechanisms in fiber-reinforced composites under compressive loading. Kink bands are localized zones where misaligned fibers, amplified by matrix shear, rotate and buckle under compression, forming sharp “bands” that disrupt load paths. This process begins at sites of initial fiber misalignment or waviness—often due to manufacturing imperfections—where shear deformation prompts fibers to kink and eventually rupture [10]

As the severity of fiber waviness increases, kink bands become more pronounced: the bands widen and propagate more easily, significantly degrading compressive strength. Studies further indicate that fiber waviness not only initiates kink-band failure but also promotes interlaminar shear and coupling with delamination, particularly in multilayer laminates where misalignments are localized. In essence, even slight fiber waviness can trigger a cascade of damage—starting with kinking and culminating in delamination and fiber breakage—that drastically reduces structural performance under compression. [11]

Delamination significantly compromises the mechanical performance of GFRP laminates, especially under compressive loading. The severity of damage increases with the delaminated area, promoting fiber buckling, matrix cracking, and premature failure. Quantifying these effects allows engineers to incorporate appropriate safety factors and mitigation techniques. This study offers a comparative foundation and design insight, aligned with validated experimental and theoretical research.

REFERENCES

- [1] Erden and Ho, (2017), "Fiber reinforced composites", Fiber Technology for Fiber-Reinforced Composites, Woodhead Publishing, P: 51-79
- [2] MG Collinson, MP Bower, T J Swait, CP Atkins, SA Hayes, B Nuhiji, (2022) “Novel composite curing methods for sustainable manufacture: A review”, Composites Part C: Open Access, Volume 9
- [3] Fu, Y., and Yao, X., (2022) “A review on manufacturing defects and their detection of fiber reinforced resin matrix composites”, Composites Part C, Elsevier, China
- [4] Suriani, M. J., (2021) Delamination and Manufacturing Defects in Natural Fiber-Reinforced Hybrid Composite: A Review, Polymers, MDPI
- [5] F. Dharmawan, G. Simpson, I. Herszberg, S. John, (2006), Mixed mode fracture toughness of GFRP composites, Composite Structures, 75(1-4), pp. 328-338
- [6] Hassan, M.H., (2021), A mini review on manufacturing defects and performance assessments of complex shape prepreg-based composites, The International Journal of Advanced Manufacturing Technology
- [7] Suriani MJ, Rapi HZ, Ilyas RA, Petrû M, Sapuan SM., (2021), Delamination and Manufacturing Defects in Natural Fiber-Reinforced Hybrid Composite: A Review, Polymers ; 13(8):1323
- [8] R. Talreja, (2015), Manufacturing defects in composites and their effects on performance, Editor(s): P.E. Irving, C. Soutis, Polymer Composites in the Aerospace Industry, Woodhead Publishing , Pages 99-113
- [9] Parveez, B.; Kittur, M.I.; Badruddin, I.A.; Kamangar, S.; Hussien, M.; Umarfarooq, M.A., (2022), Scientific Advancements in Composite Materials for Aircraft Applications: A Review, Polymers
- [10] B. Budiansky, N.A. Fleck, J.C. Amazigo, (1998), On kink-band propagation in fiber composites, Journal of the Mechanics and Physics of Solids, 46(9), Pages 1637-1653

- [11] M.P. Alves, C.A. Cimini Junior, S.K. Ha , (2021), Fiber waviness and its effect on the mechanical performance of fiber reinforced polymer composites: An enhanced review, Composites Part A: Applied Science and Manufacturing,149
- [12] Aida Cameselle-Molares, Anastasios P. Vassilopoulos, Thomas Keller, (2018), Experimental investigation of two-dimensional delamination in GFRP laminates, Engineering Fracture Mechanics, Volume 203, Pages 152-171

Fe²⁺ İÇEREN ATIK SULARIN DUT YAPRAĞI KULLANILARAK ADSORPSİYON YÖNTEMİ İLE TEMİZLENMESİ

Bedia ÖZTÜRK

Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Kimya Bölümü, 34220 Davutpaşa, İstanbul

ORCID: 0009-0007-6291-6275

Türkan Börklü Budak

Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Kimya Bölümü, 34220 Davutpaşa, İstanbul

ORCID: 0000-0002-1294-2682

ÖZET

Sanayi devrimiyle birlikte dünya, el işçiliğinden sanayi ve teknoloji temelli bir yapıya geçerek ekonomik refahı artırdı. Ancak bu gelişmeler, doğal kaynakların aşırı kullanımı ve çevre kirliliği gibi ciddi çevresel sorunlara yol açtı. Çevreye zarar veren kirleticilerden biri olan ağır metaller, özellikle atık sularda bulunan Fe²⁺ iyonları aracılığıyla su kalitesini düşürmekte, canlı yaşamını tehdit etmekte ve insanlar için sağlık riski oluşturmaktadır. Vücutta fazla demir birikimi; karaciğer, kalp ve pankreas gibi organlara zarar verebilir. Aynı zamanda suda oksijen seviyesini düşürerek ekosistem dengesini de olumsuz yönde etkilemektedir. Bu kirleticilerin giderimi için kimyasal çökelme, biyoremediasyon, iyon değişimi, membran filtrasyonu, elektrokimyasal arıtma ve adsorpsiyon gibi çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bunlar arasında adsorpsiyon, düşük maliyeti ve uygulanabilirliği sayesinde öne çıkmaktadır. Doğal kaynaklı adsorbanlar, hem ekonomik hem çevre dostu seçenekler önerebilmektedir. Bu çalışmada, Fe²⁺ içeren atık suların arıtımı amacıyla dut yaprağı kullanılmıştır. Dut yaprağı; geniş yüzey alanı, organik bileşiklerce zengin yapısı ve antioksidan özellikleri sayesinde ağır metal gideriminde etkili bir malzemedir. Deney sürecinde adsorban miktarı, sıcaklık, çalkalama hızı ve başlangıç konsantrasyonu gibi parametreler optimize edilerek en uygun giderim koşulları belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atık su, Fe²⁺, Dut yaprağı, Adsorpsiyon

TREATMENT OF WASTEWATER CONTAINING FE (II) BY ADSORPTION METHOD USING MULBERRY LEAVES

ABSTRACT

With the industrial revolution, the world moved from manual labor to an industrial and technology-based structure, increasing economic prosperity. However, these developments led to serious environmental problems such as overuse of natural resources and environmental pollution. Heavy metals, one of the pollutants that harm the environment, reduce water quality, threaten living life and pose a health risk to humans, especially through Fe^{2+} ions found in wastewater. Excess iron accumulation in the body can damage organs such as the liver, heart and pancreas. It also negatively affects the ecosystem balance by reducing oxygen levels in water. Various methods such as chemical precipitation, bioremediation, ion exchange, membrane filtration, electrochemical treatment and adsorption are used to remove these pollutants. Among these, adsorption stands out due to its low cost and applicability. Adsorbents of natural origin can offer both economical and environmentally friendly options. In this study, mulberry leaves were used for the treatment of wastewater containing Fe^{2+} . Mulberry leaf is an effective material for heavy metal removal due to its large surface area, rich organic compounds and antioxidant properties. In the experimental process, parameters such as adsorbent amount, temperature, agitation speed and initial concentration were optimized to determine the optimum removal conditions.

Keywords: Wastewater, Fe^{2+} , Mulberry leaves, Adsorption

ÇAĞRI ÜZERİNE ÇALIŞMA MODELİNİN İŞ HUKUKUNDAKİ YERİ VE UYGULAMADAKİ SORUNLAR

Sevde Erva GÜL

Selçuk Üniversitesi, Özel Hukuk Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

ORCID: 0009-0000-0373-8017

ÖZET

Esnek çalışma modelleri, modern iş ilişkilerinde artan işveren talepleri ve iş gücü arzı arasındaki uyum sağlamada önemli bir rol oynamaktadır. Bu modellerden biri olan çağrı üzerine çalışma 4857 sayılı İş Kanunu 14. maddesi kapsamında kısmi süreli bir iş sözleşmesi türü olarak tanımlanmıştır. İşçinin yalnızca çağrıldığında çalışmakla yükümlü olduğu bu sistem özellikle perakende hizmet ve sezonluk sektörlerde yaygınlaşmaktadır. Bu çalışmada çağrı üzerine çalışmanın hukuki niteliği, tarafların hak ve yükümlülükleri ile uygulamadaki sorunlar incelenmiştir. Yazılı sözleşme zorunluluğu, çağrı sürelerine ilişkin kuralların belirlenmesi, işverenin çağrı yapmama durumunda işçinin hakları ve yargı kararları ile doktrinsel görüşler ışığında kötüye kullanım riskleri değerlendirilmiştir. Ayrıca, pandemi süreci ve dijitalleşmenin çalışma modeline etkisi, işçilerin sosyal güvencesi ve psikososyal durumları da ele alınmıştır. Sonuç olarak, çağrı üzerine çalışma modeli işverenlere esneklik sağlamakla birlikte, işçilerin çalışma güvencesi ve haklarının korunması bakımından önemli hukuki sorunlar içermektedir. Bu nedenle modelin hukuki sınırlarının netleştirilmesi, işçilerin sosyal güvencesinin artırılması ve psikososyal destek mekanizmalarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çağrı üzerine çalışma, iş sözleşmesi türleri, esnek çalışma, kısmi süreli iş, sosyal güvenlik.

THE POSITION OF THE ON-CALL WORK MODEL IN LABOR LAW AND ITS IMPLEMENTATION ISSUES

Flexible working models play a significant role in aligning the increasing demands of employers with the supply of labor in modern employment relations. One such model, on-call work, is defined under Article 14 of the Turkish Labour Code No. 4857 as a type of part-time employment contract. In this system, the employee is obliged to work only when called by the employer, and it is particularly widespread in the retail and seasonal service sectors. This study examines the legal nature of on-call work, the rights and obligations of the parties, and the practical problems observed in its implementation. It evaluates the mandatory requirement of a written contract, the regulations regarding call periods, the rights of the employee in cases where no call is made by the employer, and the potential for abuse in light of judicial decisions and doctrinal opinions. Additionally, the impact of the pandemic and digitalization on this

working model, as well as employees' social security and psychosocial well-being, are discussed. As a result, although the on-call work model provides flexibility for employers, it raises significant legal concerns in terms of ensuring job security and protecting workers' rights. Therefore, it is necessary to clarify the legal boundaries of this model, strengthen employees' social protection, and develop psychosocial support mechanisms.

Keywords: On-call work, types of employment contracts, flexible working, part-time work, social security.

1.GİRİŞ

İş dünyasında artan rekabet, teknolojik gelişmeler ve son yıllarda pandemi kaynaklı zorunluluklar, istihdam ilişkilerinin daha esnek hale getirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda klasik tam zamanlı iş ilişkilerinin yerini kısmi süreli, uzaktan çalışma ve çağrı üzerine çalışma gibi alternatif esnek çalışma modelleri almaktadır. Çağrı üzerine çalışma modeli, işverenin ihtiyaca göre işçiyi çağırarak çalıştırmasını öngörür ve işçi yalnızca çağrıldığı zaman çalışmakla yükümlüdür. Ancak bu model, işçi hakları açısından önemli riskler barındırmakta ve hukuki sınırlarının belirsizliği nedeniyle uygulamada çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Pandemi döneminde uzaktan ve esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaşması, çağrı üzerine çalışma modelinin kapsamının genişlemesine ve yeni risklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dijital platformların artması ve çalışma biçimlerinin dönüşümü, işçinin gelir sürekliliği ve sosyal güvencesi konusunda yeni tartışmaları ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma, çağrı üzerine çalışma modelinin hukuki niteliğini, tarafların hak ve yükümlülüklerini detaylı biçimde inceleyerek uygulamadaki sorunları ortaya koymayı, pandemi ve dijitalleşme etkilerini de değerlendirerek çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Böylece, esnek çalışma biçimlerinin iş gücü piyasasındaki yeri ile işçi haklarının korunması arasındaki dengeye dikkat çekilmektedir.

2.ARAŞTIRMA VE BULGULAR

2.1. Çağrı Üzerine Çalışmanın Hukuki Niteliği

Çağrı üzerine çalışma, işçinin kendisine gerek duyulması halinde iş görme edimini yerine getirmeyi üstlendiği bir iş ilişkisidir. Bu ilişkiye dayalı iş sözleşmesine çağrı üzerine çalışma sözleşmesi denir. İş Kanunu'nun 14. maddesinde kısmi süreli iş sözleşmesi türü olarak düzenlenen bu modelde, kısmi süreli iş sözleşmelerine ilişkin kurallar uygulanır (Çelik, Canıklioğlu & Canbolat, 2021, s. 231–232; Sümer, 2020, s. 45; Korkmaz & Alp, 2015, s. 120; Alper & Kılıkış, 2016, s. 44; Gümüş & Koç, 2020, s. 77; Kaynar, 2022, s. 5). Bu tür çalışmalar genellikle işin özelliğinden dolayı otel, lokanta, gazetecilik ve eğlence yeri gibi iş yerlerinde

uygulama alanı bulmaktadır. İşverenin işçiyi çalıştırmak istediği zaman işçinin ise çağrıya bağlı olarak çalışmayı kabul ettiği bu sistemde yazılı sözleşme yapılması zorunludur ayrıca sözleşmede haftalık çalışma süresi belirtilmemişse 20 saatlik süreye rıza gösterildiği varsayılır. Yine, sözleşme ile aksi kararlaştırılmadığı takdirde, işverenin çağrıyı en az dört gün önceden yapmak zorunda olduğu, işçinin de bu çağrıya uyarak iş görme edimini yerine getirmek zorunda olduğu kurala bağlanmıştır. (Çelik et al., 2021, s. 232; Sümer, 2020, s. 46; Korkmaz & Alp, 2015, s. 121; Alper & Kılıkış, 2016, s. 44; Kaynar, 2022, s. 68).

2.2. Uygulamadaki Sorunlar

Ancak uygulamada pek çok sorunla karşılaşmaktadır. Yazılı sözleşme yapılmaması, asıl işin çağrı üzerine çalışma sözleşmesiyle yürütülmesi, işçinin düzenli çalıştırılmasına rağmen güvenceden yoksun bırakılması ve sosyal güvenlik primlerinin eksik yatırılması yaygın sorunlardır. Yargıtay kararları, çağrı üzerine çalışma sözleşmesi ile iş ilişkisinin kurulmuş olsa bile, işçinin fiilen sürekli çalıştığına ispatlanması durumunda tam zamanlı iş sözleşmesinin varlığını kabul etmektedir. Ancak bu kararların uygulamada yeterince etkili olmadığı görülmektedir (Yargıtay 9. HD, 2018).

2.3. Anayasal ve Uluslararası Çerçeve

Anayasa'nın 49. maddesinde çalışma hakkı, 50. maddede ise dinlenme hakkı güvence altına alınmıştır. Çağrı üzerine çalışma modelinde işçinin korunması anayasal düzeyde de önem taşımaktadır. Çalışma hakkı yalnızca istihdamı değil, güvenceli ve adil çalışma koşullarını da kapsamaktadır. Uluslararası karşılaştırmalarda Almanya, Hollanda ve İtalya gibi ülkelerde çağrı üzerine çalışmaya belirli sosyal güvenceler eşlik etmektedir. Almanya da bu model, işçinin çağrılabilirliği zaman aralıklarının önceden belirlenmesi ve asgari çağrı süresi uygulaması ile düzenlenmiştir (Kaynar, 2022, s. 64; Bundesministerium für Arbeit und Soziales [BMAS], 2022). Hollanda kanunlarında çağrı üzerine çalışmanın güvencesizliğini dengelemek için çeşitli düzenlemeler getirilmiştir. Hollanda'da işverenin işçiyi çağırmadan önce en az dört gün önceden bildirimde bulunması zorunludur ve çağrıya karşılık işçiye minimum ödeme yapılması garanti altına alınmıştır (European Labour Law Network, 2016; Kaynar, 2022, s. 70). İtalya'da iş gücü piyasasında esneklik ihtiyacına yanıt olarak geliştirilen “lavoro intermittente” modeli, özellikle gençler, kadınlar ve düşük vasıflı iş gücünün istihdama katılımını teşvik etmeye yönelik bir araç olarak tasarlanmıştır. Çağrı üzerine çalışma biçiminin uygulanmasıyla iş bulamayanların (tekrar) çalışma hayatına katılmasına yardımcı olunması ve işsizliğin azaltılması amaçlanmıştır (European Labour Law Network, 2016; Tiraboschi, 2005; Kaynar, 2022, s. 72).

2.4. Pandemi ve Dijitalleşmenin Etkisi

OECD'nin 2020 raporunda da bu güvencelerin sosyal koruma açısından önemine dikkat çekilmektedir. Çağrı üzerine çalışanların iş güvencesi ve gelir sürekliliği açısından pandemi döneminde en kırılgan gruplardan biri olduğu vurgulanmaktadır. Bu çalışma modelinin sosyal koruma ağırları açısından yetersizlikler barındırdığı, işçilerin hem ekonomik hem de psikolojik belirsizliklerle karşı karşıya kaldığı belirtilmektedir (OECD, 2020). Dijitalleşme ve platform ekonomisi çağrı üzerine çalışmayı yeni boyutlara taşıırken, sosyal güvenlik ve çalışma koşullarına ilişkin düzenlemelerin güncellenmesini zorunlu kılmaktadır. Buna karşılık, 2019 yılında yayımlanan OECD raporunda Almanya ve Hollanda gibi ülkelerde çağrı üzerine çalışma gibi esnek çalışma modellerinin toplu iş sözleşmeleriyle denge altına alınarak işçiye belirli güvenceler sağlandığı ifade edilmektedir (OECD, 2019).

2.5. Sosyal Güvence ve Psikososyal Durum

Çağrı üzerine çalışmada işçi fiilen çalıştırılması dahi yaşamını sürekli olarak işe çağrılma ihtimali etrafında şekillendirmek zorunda kalacaktır. Bu durum hem özel yaşamı planlanma zorlaştırmakta hem de psikolojik baskı yaratmaktadır. Söz konusu durum özellikle kadınlar gençler ve göçmenler gibi kırılgan gruplarda daha belirgin biçimde gözlemlenmektedir (Eurofound, 2021). Çağrı üzerine çalışan işçilerin sosyal güvenceye erişiminde eksiklikler bulunmaktadır. Sosyal güvenlik primlerinin eksik yatırılması, işçinin uzun vadede emeklilik, sağlık ve işsizlik gibi haklardan mahrum kalmasına sebep olmaktadır. Ayrıca, belirsiz çalışma saatleri ve düzensiz gelir, işçilerde stres, kaygı ve motivasyon kaybına yol açarak çalışma verimliliğini olumsuz etkilemektedir.

3.SONUÇ

Sonuç olarak, çağrı üzerine çalışma modeli, yalnızca istihdam yaratma aracı olmaktan çıkarılarak işçi hakları ve sosyal güvenliğinin etkin şekilde gözetildiği bir sistem haline getirilmelidir. Çağrı üzerine çalışma modeli, işverene operasyonel esneklik sağlarken işçiye ciddi şekilde güvensizliğe itebilmektedir. Yazılı sözleşme zorunluluğunun fiilen uygulanmaması, asıl işin bu yolla yürütülmesi ve düzenli çağrılarda tam zamanlı gibi çalıştırma gibi uygulamalar, bu modelin kötüye kullanımını mümkün kılmaktadır. Ayrıca çağrıların yazılı veya dijital olarak kayıt altına alınmaması, işçilerin çalışma sürelerini ve ücretlerini ispatlamasını güçleştirmektedir. Bu durum, işçinin ekonomik ve hukuki güvenliğini tehdit etmektedir.

Bu bağlamda öneriler:

- Yazılı sözleşme yapılmaması durumunda işverene yaptırımlar uygulanmalı, fiilen tam zamanlı çalışan işçiler tam süreli işçi olarak kabul edilmelidir.
- Uzaktan çalışma ve çağrı üzerine çalışmanın kesişim noktaları netleştirilmeli, bu alandaki düzenlemeler uyumlu hale getirilmelidir.
- Anayasa'nın işçi haklarını koruyan hükümleri bu modele rehber olmalı, uygulamalar bu normatif çerçeveye göre şekillendirilmelidir.
- Avrupa'daki örneklerde olduğu gibi asgari çağrı süresi ve ücret güvencesi getirilmelidir.
- Sosyal güvenlik ve iş güvencesi artırılmalı, denetimler etkinleştirilmelidir.
- İşçinin psikososyal sağlığına yönelik destek mekanizmaları oluşturulmalıdır.

Modelin düzenleyici çerçevesinin güçlendirilmesi yalnızca bireysel iş hukuku bakımından değil, aynı zamanda sosyal güvenlik sistemi açısından da önemlidir. Çağrı üzerine çalışan işçilerin uzun vadede emeklilik, sağlık ve işsizlik gibi haklara erişimde dezavantajlı konuma düşmeleri, sosyal eşitsizlikleri artırabilir. Avrupa'daki örneklerde olduğu gibi Türkiye'de de asgari çağrı süresi, çağrılmayan sürelerde ücret garantisi ve işçinin çalışma planı yapabilmesini sağlayacak objektif kurallar getirilmelidir. Sonuç olarak, çağrı üzerine çalışma modeli yalnızca istihdam yaratma aracı olarak değil, işçinin haklarını ve sosyal güvenliğini de gözeten bir çerçeveye yeniden düzenlenmelidir.

KAYNAKÇA

- Alper, Y., & Kılış, İ. (2016). *İş ve sosyal güvenlik hukuku* (2.Baskı). Dora Yayıncılık.
- Bundesministerium für Arbeit und Soziales. (2022). *Abrufarbeit und Minijob-Regelungen in Deutschland*. <https://www.bmas.de>
- Çelik, N., Caniklioğlu, N., & Canbolat, T. (2021). *İş hukuku dersleri* (34. Baskı). Beta Yayıncılık.
- Eurofound. (2021). *Living, working and COVID-19*. Publications Office of the European Union. <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2021/living-working-and-covid-19>
- European Labour Law Network. (2016). *The regulation of on-call work in the Netherlands and other member states*. <https://www.labourlawnetwork.eu>
- Gümüş, İ., & Koç, M. (2020). Türk iş hukukunda çağrı üzerine çalışma: Uygulamada karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *Mali Çözüm*, 29(154), 71-106.
- Kaynar, D. (2022). *Türk hukukunda çağrı üzerine çalışma* (Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi). YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr>
- Korkmaz, F., & Alp, N.S. (2015). *Bireysel iş hukuku* (2.Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- OECD. (2019). *Negotiating our way up: Collective bargaining in a changing world of work*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/1fd2da34-en>
- OECD. (2020). *OECD employment outlook 2020: Worker security and the COVID-19 crisis*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/19991266>
- Sümer, H.H. (2020). *İş hukuku* (25.Baskı). Seçkin Yayıncılık.

Tiraboschi, M. (2005). The Italian labour market after the Biagi reform. *The International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations*, 21(2), 149-192. https://old.adapt.it/adapt-indice-a-z/wp-content/uploads/2013/09/Tiraboschi_Journal.pdf

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi. (2018). E.2017/11741, K.2018/13360, T.20.06.2018.
<https://www.kararlar.yargitay.gov.tr>

**MEDIATION OF MEDICAL MALPRACTICE DISPUTES – PERSPECTIVES FROM
THE SCHOLARLY LITERATURE****Porosnicu Gianina Vera**
Iasi Bar Association**ABSTRACT**

Mediation represents an alternative dispute resolution mechanism with increasing relevance in the field of civil liability for medical malpractice. Due to its voluntary, confidential, and non-adversarial nature, mediation provides an equitable and efficient framework for reconciling the conflicting interests of physicians and patients, thereby avoiding the escalation of disputes within the judicial system. Legal scholarship emphasizes that amicable settlement procedures significantly reduce both the duration and financial burden of litigation, while also preserving the physician–patient relationship and alleviating the psychological stress experienced by both parties.

In malpractice cases, mediation allows for the development of tailored and flexible solutions that reflect the particularities of each situation. Moreover, proper legal counseling—especially the presence of an attorney assisting the accused physician—is crucial to ensure the protection of the physician’s rights during the process. Scholars also highlight the need for a more robust regulatory framework to establish mandatory pre-litigation mediation in malpractice claims, in order to strike a balance between access to justice and the decongestion of courts.

Keywords: mediation, medical malpractice, medical liability

AKILLI KENT UYGULAMALARININ AFET VE ACİL DURUM YÖNETİMİNDE KULLANIMI; 06 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİ VE KAHRAMANMARAŞ

Şeyda FİDAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Institute of Social Sciences, Department of Public Administration, Avşar Mah. Batı Çevreyolu, Kahramanmaraş

ORCID: 0000-0002-5240-0386

ÖZET

Afetler tüm toplumların karşı karşıya kaldığı, beklenmeyen anlarda meydana gelen çeşitli zararlara yol açan olaylar olarak tanımlanmaktadır. Şüphesiz afetler arasında Türkiye’de en çok can kaybı ve hasara yol açan doğal afet son yarım asırda deprem olmuştur. Ülkemiz 6 Şubat 2023 gecesi ve sonrasında yaşanan depremlerde 53.737 kişi hayatını kaybetti, 39 bin bina yıkıldı. Ülkemizde depremlerin çok sık yaşanması, depremlerle yaşamayı ve depremlerde en az zararla kurtulmayı öğrenmemiz gerektiğini bize bir kez daha göstermiştir. Gelişen teknolojiler ve sürdürülebilirlik ile hayatımıza giren akıllı kent anlayışı ve uygulamaları afetlerin yarattığı ve yaratacağı tahribatın nasıl en aza indirileceğinin yol göstericisi niteliğindedir. Karşılaşılan sorunlara akıllı çözümler getiren akıllı kent uygulamalarının bileşenleri; akıllı yaşam, akıllı insan, akıllı yönetim, akıllı çevre, akıllı ekonomi, akıllı hareketliliklerdir. Bu bileşenler kent sorunlarına çözümler bulmak için kullanılmaktadır. Bu bileşenler ile afet ve acil durum yönetimi ilişkileri önem arz etmektedir. Bu yüzden 06 şubat depremlerinden önce kullanılan teknolojiler ve akıllı kent uygulamaları gelecekte olması muhtemel depremlerde ve afetlerde kullanılmasının daha da geliştirilmesinin gerekliliği ortaya konmuştur. Bu çalışmada yer alan 06 Şubat Kahramanmaraş depreminden önce uygulanan akıllı kent uygulamaları 45 tanedir. Depremden önce Kahramanmaraş’ta 2019 yılında yayınlanan 2020-2024 yılı Stratejik Raporu incelendiğinde Afet kelimesi 11 yerde kullanılmış ve afet işlerinden görevli birim olarak İtfaiye verilmiştir. Deprem kelimesi ise sadece 4 yerde kullanılmış sorumlu birim İtfaiye Dairesi Başkanlığı’dır. Stratejik rapor hazırlanırken yapılan toplantılar sonucu Kahramanmaraş’ın deprem bölgesinde olduğu tehditler arasında gösterilmiştir. Kentsel dönüşümün yavaş oluşunu maliyetler neden olarak gösterilmiş ve hedeflerde halkın deprem, sel gibi afetlerde bilinçlendirmesi ihtiyaç olarak gösterilmiştir. Rapora göre ayrıca akıllı kent uygulamalarının uygulanması, felaket kurtarma sisteminin kurulmasından görevli birim Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığıdır. Deprem sonrası Kahramanmaraş 2023 Faaliyet Raporu’nda deprem kelimesi 107 yerde geçmiştir. Raporda ayrıca depremde sonra yapılması planlanan deprem farkındalık eğitimleri yapılmamıştır. Ayrıca akıllı kent uygulamalarının yaygınlaştırılması hedef olarak gösterilmiş afet ve acil durum ile arasında ilişki kurulmamıştır. Son olarak tüm bu bulunan bulgulardan depreme hazırlık çalışmasının çok yetersiz olduğu bulunmuştur. 2024 yılı ise

depremin iz ve yaralarının sarılmaya çalışıldığı dönem olmuştur. 2024 yılı Faaliyet Raporu'nda da diğer faaliyet raporlardaki gibi deprem farkındalık eğitimlerinin yeterince verilmediği görülmüştür. Rapor göre akıllı kent uygulamaları ile afet ve acil durum yönetimi arasında ilişki kurulmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Kent, Akıllı Kent Uygulamaları, Deprem, Afet.

**THE USE OF SMART CITY APPLICATIONS IN DISASTER AND EMERGENCY
MANAGEMENT; FEBRUARY 06, 2023 EARTHQUAKES AND
KAHRAMANMARAŞ**

ABSTRACT

Disasters are defined as unexpected events that all societies face, causing various harms. Earthquakes have undoubtedly been the most devastating natural disaster in Turkey over the last half century. The earthquakes that struck our country on and after the night of February 6, 2023, resulted in the deaths of 53,737 people and the collapse of 39,000 buildings. The high frequency of earthquakes in our country has once again demonstrated the need to learn to live with earthquakes and survive them with minimal damage. The smart city approach and applications, which have become a part of our lives thanks to developing technologies and sustainability, serve as a guide for minimizing the damage caused by disasters. The components of smart city applications that provide smart solutions to encountered problems are smart living, smart people, smart management, smart environment, smart economy, and smart mobility. These components are used to find solutions to urban problems. The relationship between these components and disaster and emergency management is crucial. Therefore, the technologies and smart city applications used before the February 6th earthquakes need to be further developed for use in potential future earthquakes and disasters. This study includes 45 smart city applications implemented before the February 6th Kahramanmaraş earthquake. Before the earthquake, an examination of the 2020-2024 Strategic Report published in Kahramanmaraş in 2019 revealed that the word "disaster" was used 11 times, and the Fire Department was designated as the unit responsible for disaster management. The word "earthquake" was used only four times, with the Fire Department responsible. Meetings held during the preparation of the strategic report highlighted Kahramanmaraş's position as an earthquake zone among the threats. The slow pace of urban transformation and its costs were cited as a reason, and the need to raise public awareness of disasters such as earthquakes and floods was cited as a goal. The report also indicates that the Department of Information Technology is responsible for implementing smart city applications and establishing a disaster recovery system. In the Kahramanmaraş 2023 Activity Report following the earthquake, the word "earthquake" was

used 107 times. The report also noted that earthquake awareness training, planned for after the earthquake, was not implemented. Furthermore, the goal was to expand smart city applications, but the link between these applications and disasters and emergencies was not established. Finally, all these findings suggest that earthquake preparedness efforts were significantly inadequate. 2024 was a period of attempts to heal the scars and wounds of the earthquake. The 2024 Activity Report, as in other activity reports, revealed that earthquake awareness training was insufficient. The report found that no link was established between smart city applications and disaster and emergency management.inadequate. The year 2024 was a period of efforts to heal the scars and wounds of the earthquake. The 2024 Activity Report, as in other activity reports, revealed that earthquake awareness training was inadequate. The report found that a link between smart city applications and disaster and emergency management was not established.

Keywords: Smart City, Smart City Applications, Earthquake, Disaster.

AFRİKA'DA YABANCI DÜŞMANI POPÜLİZM VE SOSYOEKONOMİK FAKTÖRLER: GANA ÖRNEĞİ

Joshua ATIEMO

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Institute of Social Sciences, Department of Political Science and
Public Administration, Esenboğa, Ankara

ORCID: 0009-0008-4133-0440

ÖZET

Bu çalışma, işsizlik, yoksulluk, eşitsizlik ve siyasi manipülasyon gibi sosyoekonomik faktörlerin Gana'daki yabancı düşmanı popülizmi nasıl etkilediğini inceliyor. Amaç, bu faktörlerin dışlayıcı milliyetçi anlatıların oluşumuna nasıl katkıda bulunduğunu daha iyi anlamaktır. Çalışma, toplumsal uyumu, bölgesel entegrasyonu ve demokrasinin istikrarını zedeleyebilecek yabancı düşmanı duygulara dair artan endişeyi ele alıyor. Araştırma, kolektif kimliklerin, ekonomik sorunların ve medya söylemlerinin göçmenlere yönelik tutumları nasıl şekillendirdiğini Sosyal Kimlik Teorisi, Popülizm Teorisi, Medya ve İletişim Teorisi ile Sosyal Sermaye Teorisi kullanarak inceliyor. Araştırmada, Gana ve benzer durumdaki diğer Afrika ülkelerini ele alan akademik makaleler, devlet raporları ve güvenilir kurumsal yayınlardan elde edilen ikincil veriler üzerinde sistematik literatür taraması ve tematik analiz yapılmıştır. Sonuçlar, ekonomik istikrarsızlık, gelir eşitsizliği ve yetersiz politika uygulamalarının yabancı uyruklulara yönelik öfkeyi artırdığını ve politikacıların bunu milliyetçi söylemlerle kendi lehlerine kullandığını göstermektedir. Medyanın göçmen karşıtı haberleri yayması, özellikle ekonomik kriz dönemlerinde yabancı düşmanı popülizmi daha da körüklemektedir. Araştırma, yabancı düşmanı popülizmi Gana'nın kendine özgü tarihsel, ekonomik ve siyasi bağlamında ele alarak bu olgunun nedenlerini daha iyi anlamamıza katkı sağlamaktadır. Önemli öneriler arasında genç işsizliğini azaltmak için eğitim ve beceri geliştirme yatırımlarının artırılması, sivil eğitimi güçlendirerek hoşgörünün teşvik edilmesi, kapsayıcı ekonomik politikalarla bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi ve sansasyonel, ayrımcı haberlerin yayılmasını önlemek için medya denetiminin iyileştirilmesi yer almaktadır. Bu adımlar, yabancı düşmanı popülizmi azaltmak, ulusal birliği güçlendirmek ve Gana'da uzun vadeli sosyal ve ekonomik kalkınmayı desteklemek için gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Popülizm, Yabancı Düşmanı Popülizm, Göçmen Karşıtı Duygular, Siyasi Manipülasyon

XENOPHOBIC POPULISM AND SOCIOECONOMIC FACTORS IN AFRICA: A CASE STUDY OF GHANA

ABSTRACT

This study looks at how socioeconomic factors like unemployment, poverty, inequality, and political manipulation affect xenophobic populism in Ghana. The goal is to learn more about how these factors help create exclusionary nationalist narratives. The study looks into the growing worry about xenophobic feelings that could hurt social cohesion, regional integration, and the stability of democracy. The study looks at how collective identities, economic problems, and media discourses affect how people feel about migrants. It does this by using Social Identity Theory, Populism Theory, Media and Communication Theory, and Social Capital Theory. The research uses a systematic literature review and thematic analysis of secondary data from academic articles, government reports, and reliable institutional publications that talk about Ghana and other African countries in a similar way. The results show that economic instability, income inequality, and poor policy implementation make people angrier at foreign nationals, which politicians often use to their advantage by using nationalist language. When the media spreads anti-immigrant stories, it makes xenophobic populism even stronger, especially when the economy is bad. The research adds to the field by putting xenophobic populism in Ghana's unique historical, economic, and political context, which helps us better understand what causes it. Some important suggestions are to lower youth unemployment by investing in education and skills training, to promote tolerance by strengthening civic education, to address regional disparities by enforcing inclusive economic policies, and to fight sensationalist and discriminatory reporting by improving media regulation. These steps are necessary to reduce xenophobic populism, build national unity, and encourage long-term social and economic growth in Ghana.

Keywords: Populism, Xenophobic Populism, Anti-immigrant sentiments, Political manipulation

1. INTRODUCTION

The global rise of populist politics has triggered widespread academic interest, particularly where populist movements align with xenophobic rhetoric to mobilize public sentiment. This intersection commonly termed xenophobic populism has become increasingly prominent across both developed and developing regions, especially in periods of economic uncertainty and social fragmentation (Mudde & Rovira Kaltwasser, 2017, p. 4). In such contexts, populist leaders frequently construct narratives that blame foreign nationals for unemployment, crime,

and economic decline, positioning “the people” in opposition to both “the corrupt elite” and “outsiders” (Gidron and Bonikowski, 2013, p. 22).

Understanding xenophobic populism is of academic importance because it reflects a structural convergence of political messaging, socioeconomic frustration, and identity-based exclusion. It is not simply a collection of reactionary sentiments, but a calculated political strategy rooted in long-standing grievances and power struggles. This study therefore aims to examine how xenophobic populism emerges and evolves within specific historical, cultural, and socioeconomic contexts—focusing on Africa, and specifically Ghana.

There is a strong case for looking into this in Africa. Postcolonial African states are still dealing with problems of identity, economic insecurity, and disputed citizenship because of fake colonial borders and broken governance. Xenophobic violence has become common in places like South Africa and Kenya, where it is often fueled by populist rhetoric and made worse by social media (Misago, 2016, p. 35). However, similar dynamics are increasingly observable in West Africa particularly in Ghana though they remain under-researched in scholarly literature. There are three main reasons why Ghana was chosen for this study. First, the country's political history since it became independent shows a long-standing conflict between nationalism and migration. The 1969 Aliens Compliance Order was a state policy that led to the mass expulsion of over two million West African migrants, mostly Nigerians. It was one of the first acts of state-led xenophobia after colonialism, and it was done to protect the economy (Adepoju, 2005, p. 91). Second, people in Ghana today are still getting angrier at foreign traders, especially Nigerians and Chinese nationals, who are seen as dominating areas like retail and mining (Teye & Oucho, 2023, p. 625). Third, Ghana is generally seen as a stable democracy in West Africa, but recent political talk has had exclusionary populist tones, which suggests a shift toward more open xenophobic populism (Osei-Tutu, 2021, p. 48). These changes are not new; they are part of a long history. From about 1821 to 1957, the British colonial government in the Gold Coast used ethnic divisions and limited access to resources to its advantage, often hiring migrant workers for infrastructure and economic projects (Akinola, 2018, p. 80). These divisions got worse after independence, especially when the economy was bad. The 1969 deportations happened because of the economic crisis of the late 1960s, which was marked by inflation and high youth unemployment. During the “Ghana Must Go” episode in the 1980s, Ghanaians were expelled from Nigeria in retaliation, which made nationalist stories that left people out even stronger (Agwu & Agwu, 2021, p. 275). In Ghana, digital media has become a powerful tool for populist mobilization in the past few years. People use social media to spread false claims

about immigrants "taking Ghanaian jobs" or committing crimes, often with little real evidence (Elias, Mansouri, & Paradies, 2021, p. 220; Jenne, 2021, p. 330). These narratives are amplified by populist political actors and have a measurable impact on public attitudes and even policy discourse.

Despite these developments, scholarly inquiry into xenophobic populism in Ghana remains limited. Most existing studies focus on Southern Africa, leaving a notable gap in the literature concerning West African democracies. Furthermore, much of the research emphasizes economic factors alone, without sufficient attention to the roles of history, identity, and media. Theoretical frameworks such as Social Identity Theory, which can offer insight into the psychological mechanisms of in-group out-group hostility, have also been underapplied in the Ghanaian context (Tajfel & Turner, 1986, p. 15).

This study seeks to fill these gaps through a context-specific, interdisciplinary approach that integrates historical analysis, media discourse, and socioeconomic data. By focusing on Ghana, it provides a nuanced examination of how xenophobic populism manifests, who drives it, and under what conditions. The research contributes to broader academic debates on populism, migration, and national identity in Africa, while also offering practical insights for policy and governance aimed at promoting inclusive development and regional stability.

2. MATERIAL AND METHODS

2.1. Collection and preparation

This study uses a narrative and thematic review of the literature to look at the current body of empirical research on xenophobic populism in Ghana and how it relates to socioeconomic factors. The goal is not to gather new data but to combine scholarly findings from existing literature to find major themes, theoretical advances, and gaps in research. When dealing with a complicated, cross-disciplinary issue like xenophobic populism, which has to do with politics, migration, economics, and identity politics, a literature-based approach is especially helpful. Snyder (2019, p. 33) says that narrative literature reviews are especially useful for creating conceptual frameworks and getting a sense of the current state of research on broad, complex topics. This method allows for the combination of different sources and points of view, which makes it a good fit for the current study, which aims to find out how economic grievances and exclusionary political rhetoric develop together in Ghana. The narrative review also makes it easier to include insights from both around the world and specifically from Africa, all while keeping the focus on Ghana. The review uses data from peer-reviewed journal articles, academic books, government and

NGO policy papers, and research reports from reliable organizations like the Ghana Statistical Service, Afrobarometer, and the International Organization for Migration. We only looked at sources that were published between 2000 and 2024. This gave us a chance to look at both historical and modern points of view. We chose all the materials based on how relevant they were to the study's main themes, how credible they were as academic sources, and how easy they were to find in academic databases like Google Scholar, JSTOR, and ResearchGate.

2.2. Analysis technique

The review used a thematic analysis method described by Braun and Clarke (2006, p. 79), which means that the content was systematically coded and grouped to find important patterns and themes. The analysis was both deductive, based on the research goals, and inductive, which meant that new themes could come up in the literature. Some of the main themes that came up were: (1) the historical roots of anti-immigrant policies in Ghana, like the 1969 Aliens Compliance Order; (2) how economic hardship, unemployment, and inequality can make people more anti-immigrant; (3) how politicians use nationalist and populist language to their advantage. There aren't many ethical issues with this study because it only uses data that is already available to the public. Still, academic honesty is maintained by carefully citing sources, critically evaluating them, and avoiding misrepresentation. We look at all sources carefully, paying attention to how they were made, where they were published, and any possible biases. In short, using a narrative and thematic literature review method is a clear and academically sound way to look at xenophobic populism in Ghana.

3. RESULTS AND DISCUSSION

This section of the study delves into the three main socioeconomic factors that influence xenophobic populism, and they include unemployment, poverty and inequality and economic policies.

3.1. Unemployment and Labor Market Dynamics

Unemployment is still one of Ghana's biggest social and economic problems. It has a big effect on the country's development, political stability, and social cohesion. The International Labour Organization (ILO, 2021) says that unemployment is when people who want to work and are able to work can't find a job. This can lead to disappointment, poverty, and stress in society (p. 5). Unemployment is not only common in Ghana, but it is also built into the system, especially among young people. The Ghana Statistical Service (2023) reported that the national unemployment rate stood at 13.4% in 2021, with youth unemployment rising above 19%, a

figure that underscores the severity of labor market dislocation, particularly in urban and peri-urban areas (p. 12).

This weak job market makes it easier for xenophobic populist rhetoric to spread, as people who are worried about the economy turn their anger toward foreigners, who are often wrongly seen as competitors in a job market that is already full. The retail, construction, and informal service sectors have become flashpoints of such tensions, particularly in areas where Nigerians, Chinese, and Nigeriens are visibly engaged in economic activities traditionally reserved for Ghanaians (Akinrinde et al., 2021, p. 115). The perception that foreign traders undercut local businesses or evade taxes is frequently echoed in political campaigns and public discourse, especially during electoral seasons.

Drawing on **Social Identity Theory**, this pattern is understandable: in times of economic insecurity, individuals are more likely to reinforce in-group loyalty by scapegoating out-groups, a dynamic that intensifies social polarization (Tajfel & Turner, 1979, p. 15). Musava (2015) says that feeling deprived makes identity boundaries stronger, which makes people more likely to believe stories that blame outsiders for problems within their own country (p. 88). There is a lot of evidence from comparative studies in Africa that this psychological process happens. For example, Stewart (2022) says that more and more unemployed young people in South Africa see migrants as threats to their economic survival, a feeling that politicians often use to gain popularity (p. 232). In the same way, Tawodzera and Crush (2023) found that politicians in Zimbabwe and South Africa have used economic hardship to justify policies that keep immigrants out and encourage anti-immigrant speech (p. 573).

In Ghana, there isn't as much large-scale xenophobic violence as there is in South Africa, but the signs of exclusionary populism are clear. Several times, politicians have promised to "reclaim the economy for Ghanaians" or limit foreign participation in some retail sectors, using the Ghana Investment Promotion Centre (GIPC) Act as a reason. While these policies aim to regulate market activity, their populist framing fosters a moral economy that defines "true Ghanaians" as economically disenfranchised victims of elite betrayal and foreign exploitation (Abass, 2025, p. 22). This framing not only takes attention away from structural issues like poor planning for the labor market and a lack of industrial capacity, but it also makes people more anxious about their identities. The Ghana Statistical Service usually does labor force surveys to find out how many people are unemployed in Ghana. These surveys break down data by age, gender, region, and level of education. They show which demographic groups are most affected by unemployment, especially young people in cities, graduates, and workers in the

informal sector. These groups are not only economically vulnerable but also **politically volatile**, making them prime targets for populist mobilization during election cycles and economic downturns. So, unmet expectations, civic frustration, and appeals based on identity all come together to create a feedback loop. Economic marginalization reinforces populist narratives, which in turn, make people feel more excluded and hostile toward groups they think are different from them.

In conclusion, unemployment in Ghana is more than just a sign of the economy; it is a politically charged issue that affects how people think, how they vote, and how groups get along with each other. Its continued existence, especially among young people, lowers faith in democratic institutions and creates a fertile ground for the rise of xenophobic populism. To solve this problem, we need more than just policies that create jobs. We need to look closely at how politicians use economic fears in public discourse and how they frame them. Ghana can only reduce the social risks that come with populism based on unemployment and build a stronger national identity by having fair labor policies, teaching people how to use the media, and encouraging responsible political communication.

3.2 Poverty and Inequality

Poverty and inequality are two of the most important social and economic problems in Ghana. They are closely linked to patterns of exclusion, marginalization, and the rise of populist political narratives. The World Bank (2020, p. 4) says that poverty is when people or families can't afford basic needs like food, healthcare, education, and a place to live. The poverty headcount ratio shows the percentage of people living below the national poverty line, and the Multidimensional Poverty Index (MPI) takes into account health, education, and standard of living issues that affect more than one area (UNDP, 2021, p. 6). Even though the economy has been growing for years, poverty is still a big problem in Ghana. The Ghana Statistical Service (2023) says that as of the most recent report, about 24.2% of the population lived below the national poverty line. Poverty levels were much higher in rural areas like the Northern, Savannah, and Upper East regions. The Multidimensional Poverty Index (MPI) shows that these northern regions have a higher concentration of people who lack access to clean water, sanitation, and education. This shows how development outcomes are very different across geographic areas (GSS, 2023, p. 22). Inequality makes poverty worse by making social and regional divisions worse. The Gini coefficient showed that Ghana's income inequality was 0.43 in 2022, which means that there was a moderately high level of income inequality (World Bank, 2023, p. 18). Cities like Accra

and Kumasi have higher per capita incomes and better public infrastructure. On the other hand, rural and peri-urban communities are always poor and have trouble finding work. These kinds of imbalances don't just affect the economy; they also have political and social effects. When political elites frame foreign nationals as competitors for limited resources, poverty and inequality make xenophobic populism more likely. Political actors may use economic problems to blame immigrants for the lack of jobs, housing, and public services. This is especially true in urban informal economies where both locals and migrants compete for low-wage jobs (Mafukata, 2021, p. 76). In this way, socioeconomic deprivation doesn't happen in a vacuum; it interacts with political opportunism and public opinion to create stories that leave people out. In addition, Ghana's inequality is not only based on where people live, but also on their gender and age. Limited access to productive assets, good jobs, and social protections affects women and young people more than men (UNDP, 2021, p. 9). These structural problems add to people's general anger, which populist leaders may use to push nationalist or exclusionary agendas during times of economic downturn or election cycles. In conclusion, poverty and inequality in Ghana are complex problems that are concentrated in certain areas and hurt social cohesion and inclusive development. These conditions don't just show that the economy is bad; they also help build the ideological and emotional foundations of xenophobic populism. So, to reduce xenophobic populist narratives and promote national unity, it is important to deal with these structural problems by using inclusive economic policies, fair service delivery, and social protection systems. Ghana's economy has grown a lot in the last 20 years, but poverty and inequality are still very bad, especially in the north and rural areas. The 2021 Population and Housing Census (PHC) found that multidimensional poverty is still a problem in the Upper East, Upper West, and Northern Regions, where more than 50% of the population is still poor because they can't get to infrastructure, healthcare, education, or formal job opportunities (GSS, 2022, p. 45). On the other hand, urban areas like Greater Accra and Ashanti have seen their economies get better, which has made the gap between rural and proximate and urban areas even bigger.

Poverty rates have been going down in the country, from 24.2% in 2012/13 to 23.4% in 2020, but income inequality has been going up at the same time. The Gini coefficient for Ghana was 43.5 in 2021, which means that the gap between rich and poor people was getting bigger (World Bank, 2022, p. 22). This means that the benefits of growth have not been shared fairly, with wealth mostly going to urban elites and formal-sector workers. Fosu (2015, p. 45) says that

growth in Ghana has not been inclusive because structural barriers keep women, youth, and people who live in rural areas from fully participating in economic gains.

This imbalance in society and the economy makes people feel like they are on the outside, which populist politicians can use to distract people from problems with the government. In this situation, xenophobic populism can grow. Akinrinde et al. (2021, p. 112) say that when poor people are unhappy with their economic situation, they often use nationalist language to blame foreign nationals, especially traders and entrepreneurs from nearby countries, for "stealing jobs" or "dominating" local markets. This idea is especially common in informal urban sectors where both Ghanaians and migrants are competing for a small number of jobs.

Joseph (2022, p. 248) goes on to say that media stories and populist rhetoric take advantage of these economic worries, which strengthens stereotypes that make migrants seem like threats to the health of the country. Xenophobic populist rhetoric is fueled by the combination of poverty, inequality, and politics that excludes people. This weakens social cohesion and Ghana's democratic and pan-African goals. In short, poverty and inequality in Ghana not only show that there are gaps in development, but they also help to make identity and migration more political. To deal with these problems, education needs to be reformed, development projects need to be spread out, rural economies need to get equal amounts of investment, and social protection policies need to be strong. These kinds of changes are important for making xenophobic populism less appealing and bringing people together in a way that includes everyone.

3.3 Economic Policies and their Impact

Economic policies are very important for national development, socioeconomic stability, and public opinion, especially when economic problems make people feel populist. These policies usually include fiscal strategies (like government spending and taxes), monetary policies (like controlling inflation and interest rates), trade regulations, and industrial policy frameworks that are meant to boost economic productivity and inclusiveness (Chugunov, Pasichnyi, Koroviy, Kaneva & Nikitishin, 2021, p. 23). Over the years, different governments in Ghana have tried different economic policy changes. Some of these have helped the economy grow, while others have made inequality and social division worse. In the 1980s, Ghana adopted Structural Adjustment Programs (SAPs) with the help of the International Monetary Fund (IMF) and the World Bank. The goal was to open up the economy, cut down on government involvement, and encourage privatization. These changes made the economy more stable and drew in foreign investment, but they also caused job losses, fewer public sector jobs, and weaker social safety nets, which hurt the poor the most (Bénit-Gbaffou, 2015, p. 238). Policies like the "One District,

One Factory" (1D1F) initiative and the "Ghana CARES Obaatanpa" program have been put in place more recently to help with industrialization and recovery after COVID-19. But problems with implementation, such as lack of funding, corruption, and poor monitoring, have made their effect on unemployment and income distribution less strong (GSS, 2023, p. 22). When the government or businesses don't handle money well or make bad decisions, people can become more disillusioned, especially those who are already on the fringes and feel the effects of economic shocks the most. Stewart (2022, p. 233) says that in South Africa, xenophobic populism often rises after the economy goes down. This is when politicians blame immigrants for problems with the government instead of taking responsibility for their own mistakes. This dynamic also happens in Ghana, but in less obvious ways. When the economy is bad, like when the value of the currency drops or inflation rises, people sometimes start to blame foreign nationals for stealing jobs, raising prices, or competing with businesses, especially in the informal sector (Mathe & Motsaathebe, 2022, p. 320).

There are a few main groups that Ghana's economic policies fall into:

1. Fiscal Policy: The government uses taxes, spending, and borrowing to encourage growth and keep inflation in check. The Ministry of Finance (2023) says that Ghana's budget deficit grew to 10.7% of GDP in 2022, which led to spending cuts in the social sector.
2. Monetary Policy: The Bank of Ghana is in charge of this, which includes setting inflation targets and changing interest rates. Inflation hit 54.1% in December 2022, the highest level in 20 years. This made living costs worse and lowered real incomes (Bank of Ghana, 2023, p.15).
3. Trade Policy: These rules cover things like tariffs, rules for imports, and regional trade agreements like the African Continental Free Trade Area (AfCFTA). Trade liberalization has made it easier for businesses to enter the market, but it has also made it easier for businesses to compete with businesses from other countries. This has led to some businesses closing and jobs being lost in some sectors (Abidde & Matambo, 2021, p. 20).
4. Ghana's industrial policy focuses on adding value to local products, small-scale manufacturing, and agro-processing through programs like 1D1F. But the industrial sector's contribution to GDP is still small, at only 18.7% in 2021, which means that more long-term and broad-based efforts are needed (GSS, 2023, p. 19).

These economic results not only affect people's lives, but they also affect the unity of the country. Bad economic policies can make people lose faith in government, make them more open to populist ideas, and make people angrier about immigrants, especially when they are seen as economic threats. So, to help stop the structural conditions that lead to xenophobic

populism, it's important to make sure that economic policy is in line with inclusive development, fair resource distribution, and open government.

CONCLUSIONS

The study basically went into the dynamics of xenophobic populism, which has begun to gain grounds in Africa by creating links between it and socioeconomic factors. Chief among these factors were poverty and inequality, economic policies and their impact and unemployment. The Social Identity Theory was able to provide a useful framework to further explain how these lead to sentiments of exclusion which further creates anger and dissatisfaction on the path of citizens which in turn becomes a worthy tool for politicians and further amplified by the media. The study furthermore contributes a great extent to fill in the gap regarding xenophobia especially in Ghana. In effect, it also serves as a pathway to foster social cohesion between locals and immigrants and this in turn can serve as an advisory for governments to initiate and implement policies for the betterment of citizens.

REFERENCES

- Abass, U. (2025). Manifesto, rhetoric, and election in Ghana, 2008–2024. *Africanity: İnönü Üniversitesi Uluslararası Afrika Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 14–36.
- Abidde, S. O., & Matambo, E. M. (2021). *Xenophobia, Nativism and Pan-Africanism in 21st Century Africa*. Lexington Books. (pp. 1-330)
- Adepoju, A. (2005). Review of research and data on human trafficking in sub-Saharan Africa. *International Migration*, 43(1–2), 75–98.
- Agwu, F. A., & Agwu, F. A. (2021). Globalization, populism, nationalism and the African Continental Free Trade Area. In *Foreign policy in the age of globalization, populism and nationalism: A new geopolitical landscape* (pp. 261–339).
- Akinola, A. O. (2018). The political economy of xenophobia in Africa: The case of South Africa. *African Renaissance*, 15(4), 91–108
- Akinrinde, O. O., Adesina, F. A., & Adebayo, K. A. (2021). Migration governance and the political economy of xenophobic populism in Africa: A study of Ghana's traders' protest against foreign retailers. *Africology: The Journal of Pan African Studies*, 14(6), 110–130.
- Bank of Ghana. (2023). Annual report and financial statements 2022 (p. 15). Accra: Bank of Ghana.
- Bénit-Gbaffou, C. (Ed.). (2015). *Popular politics in South African cities: Unpacking community participation* (p. 238). HSRC Press.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101
- Chugunov, I., Pasichnyi, M., Koroviy, V., Kaneva, T., & Nikitishin, A. (2021). Fiscal and monetary policy of economic development. *European Journal of Sustainable Development*, 10(1), 42–42.
- Elias, A., Mansouri, F., & Paradies, Y. (2021). Media, public discourse and racism. In A. Elias, F. Mansouri, & Y. Paradies (Eds.), *Racism in Australia today* (pp. 211–240). Springer. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-16-2137-6_6
- Elias, A., Mansouri, F., & Paradies, Y. (2021). Migrants, media and populism: Shaping perceptions in the digital age. *International Journal of Communication*, 15, 218–236.
- Fosu, A. K. (2015). Growth, inequality and poverty in Sub-Saharan Africa: recent progress in a global context. *Oxford Development Studies*, 43(1), 44–59.
- Ghana Ministry of Finance. (2023). Policy brief No. 19: Review of the Government of Ghana's 2023 mid-year budget and fiscal policy direction in the face of the current fiscal and macroeconomic crises (p. 1). Accra, Ghana: Ministry of Finance.

- Ghana Statistical Service. (2022). Quarter 4 2022 labour force report (p. 45). Annual Household Income and Expenditure Survey. Accra: Ghana Statistical Service.
- Ghana Statistical Service. (2023). 2023 quarter labour statistics bulletin (pp. 19, 22). Accra, Ghana.
- Gidron, N., & Bonikowski, B. (2013). Varieties of populism: Literature review and research agenda (Working Paper No. 13-0004). Weatherhead Center for International Affairs, Harvard University. p. 22
- International Labour Organization (ILO). (2021). World Employment and Social Outlook: Trends 2021. 5
- Jenne, E. K. (2021). Populism, nationalism and revisionist foreign policy. *International Affairs*, 97(2), 323–343.
- Joseph, R. (2022). Media Discourse and Xenophobia in Africa: A Critical Analysis. *Journal of African Media Studies*, 14(2), 245–260.
- Mafukata, M. A. (2021). Xenophobia as a Post-Colonial Reality in Africa: The Case of South Africa and Nigeria. *Journal of African Foreign Affairs*, 8(1), 73–90.
- Mathe, T., & Motsaathebe, G. (2022). Social Media and Xenophobic Violence in South Africa: A Critical Discourse Analysis. *African Journalism Studies*, 43(3), 315–332.
- Misago, J. P. (2019). Politics by Other Means? The Political Economy of Xenophobic Violence in Post-Apartheid South Africa. *The Black Scholar*, 49(1), 46–61.
- Mudde, C., & Rovira Kaltwasser, C. (2017). *Populism: A very short introduction*. Oxford University Press (p.1-40).
- Mudde, C., & Rovira Kaltwasser, C. (2018). Studying populism in comparative perspective: Reflections on the contemporary and future research agenda. *Comparative Political Studies*, 51(13), 1667–1693.
- Musuva, C. (2015). International Migration, Xenophobia and the South African State. *Stellenbosch University*. (p.1-223)
- Oni, E. O., & Okunade, S. K. (2018). The context of xenophobia in Africa: Nigeria and South Africa in comparison. In *Xenophobia, Nativism and Pan-Africanism in 21st-Century Africa* (pp. 39–57). Springer.
- Osei-Tutu, A. R. (2021). A study of manifestations of political polarization as structural violence: A case study of Ghana's 2020 election (Master's thesis, UiT Norges arktiske universitet) (p.22-154).
- Snyder, H. (2019). Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 104, 333–339.
- Stewart, M. (2022). The Rise of Populism in South Africa: A Case Study of the Economic Freedom Fighters. *Journal of Southern African Studies*, 48(2), 230–248.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of Intergroup Relations* (pp. 7–24). Nelson-Hall.
- Tawodzera, G., & Crush, J. (2023). Migrant Entrepreneurship and Xenophobia in South Africa's Secondary Cities. *Journal of International Migration and Integration*, 24(2), 567–585.
- Teye, J. K., & Oucho, L. (2023). Policies towards migration in Africa. In J. Crush & G. Tawodzera (Eds.), *The Palgrave Handbook of South–South Migration and Inequality* (pp. 609–630).
- United Nations Development Programme. (2022). *Human Development Report 2021–22: Uncertain times, unsettled lives—Shaping our future in a transforming world* (pp.6- 9). New York: UNDP.
- World Bank. (2020). *Poverty and Shared Prosperity 2020: Reversals of fortune* (p. 4). Washington, DC: World Bank.
- World Bank. (2022). *Ghana: Poverty and equity brief* (p. 22). Washington, DC: World Bank.
- World Bank. (2023). *Poverty & equity brief: Ghana* (p. 18). Washington, DC: World Bank.

TÜRKİYE’DE DÖNGÜSEL EKONOMİ FARKINDALIĞI VE UYGULAMA YAKLAŞIMLARI: ÖZEL SEKTÖR, KAMU KURUMLARI VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI PERSPEKTİFLERİ

Gözde KOCA

Bilecik Seyh Edebali University, FEAS, Department of Business Administration, 11100 Merkez,
Bilecik

ORCID: 0000-0001-6847-6812

Mine ÖZGÜLSEREN

Bilecik Seyh Edebali University, FEAS, Department of Business Administration, 11100 Merkez,
Bilecik

ORCID: 0009-0004-2737-1087

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye’de döngüsel ekonomi kavramına ilişkin farkındalık düzeyini, uygulama örneklerini ve gelişim alanlarını ortaya koymak amacıyla yürütülmüştür. Araştırmada, özel sektör, kamu kurumları, kalkınma ajansları, akademi ve sivil toplum kuruluşlarını temsilen 12 katılımcı ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar döngüsel ekonomiyi; kaynak kullanımını azaltmayı, atıkların üretim döngüsüne yeniden kazandırılmasını ve çevresel sürdürülebilirliğin artırılmasını hedefleyen bütüncül bir yaklaşım olarak tanımlamıştır. Görüşmelerden elde edilen bulgular, Türkiye’de farkındalık düzeyinin son yıllarda belirgin şekilde yükseldiğini ancak hâlen sınırlı kaldığını ortaya koymuştur. Büyük ölçekli işletmeler ve kamu kurumları, döngüsel ekonomi stratejilerini daha sistematik biçimde benimserken küçük işletmelerde bilgi eksikliği ve finansal kısıtlar uygulama kapasitesini sınırlamaktadır. Katılımcılar geçiş sürecinde mevzuatın karmaşık yapısı, finansman araçlarının yetersizliği ve teknolojik altyapının sınırlılığı gibi engellerle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca toplumun genelinde döngüsel ekonomi bilgisinin çoğunlukla geri dönüşümle sınırlı olduğu vurgulanmıştır. Çalışmanın sonuçları, ulusal düzeyde bütüncül bir strateji geliştirilmesi, uzun vadeli teşvik programları oluşturulması ve farkındalık artırıcı eğitim kampanyalarının yaygınlaştırılması gerekliliğine işaret etmektedir. Döngüsel ekonominin önümüzdeki yıllarda AB Yeşil Mutabakatı gibi uluslararası yükümlülükler nedeniyle daha yüksek bir öncelik kazanacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Döngüsel ekonomi, Sürdürülebilirlik, Farkındalık düzeyi, Atık yönetimi, Yeşil dönüşüm

CIRCULAR ECONOMY AWARENESS AND IMPLEMENTATION APPROACHES IN TÜRKİYE: PERSPECTIVES FROM THE PRIVATE SECTOR, PUBLIC INSTITUTIONS, AND CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS

ABSTRACT

This study aimed to identify the level of awareness, implementation examples, and areas for development regarding the circular economy concept in Türkiye. Semi-structured, in-depth

interviews were conducted with 12 participants representing the private sector, public institutions, development agencies, academia, and civil society organizations. Participants defined the circular economy as a holistic approach that aims to reduce resource use, reintegrate waste into the production cycle, and increase environmental sustainability. The findings from the interviews revealed that while awareness in Türkiye has increased significantly in recent years, it remains limited. While large-scale enterprises and public institutions are more systematically adopting circular economy strategies, a lack of knowledge and financial constraints limit the implementation capacity of small businesses. Participants stated that they faced obstacles during the transition process, such as complex legislation, inadequate financing tools, and limited technological infrastructure. It was also emphasized that knowledge of the circular economy within society at large is largely limited to recycling. The study's results highlight the need to develop a holistic strategy at the national level, establish long-term incentive programs, and expand awareness-raising educational campaigns. The circular economy is expected to gain increased priority in the coming years due to international obligations such as the EU Green Deal.

Keywords: Circular economy, Sustainability, Awareness level, Waste management, Green transformation

1. Giriş

Son yıllarda hızlanan küresel çevre sorunları, doğal kaynakların tükenmesi, artan atık miktarı ve iklim değişikliği, mevcut ekonomik üretim-tüketim modellerinin sürdürülebilirliği konusunda önemli tartışmalara yol açmıştır (Ghisellini vd., 2016). Özellikle sanayi devriminden bu yana hâkim olan lineer ekonomi modeli, “al-kullan-at” mantığına dayanmakta ve kaynak kullanımını sürekli artırarak ekosistemlerin taşıma kapasitesini aşan bir etki yaratmaktadır (Kirchherr vd., 2017). Bu durum hem çevresel hem de ekonomik açıdan daha dirençli sistemler kurulmasını gerektirmiştir. Döngüsel ekonomi yaklaşımı, üretim ve tüketim süreçlerinde kaynak verimliliğini artırmayı, atıkları en aza indirmeyi ve ekonomik faaliyetleri kapalı döngü modelleri temelinde yeniden tasarlamayı hedefleyen bütüncül bir paradigmaya işaret etmektedir (Ellen MacArthur Foundation, 2013).

Döngüsel ekonomi, yalnızca çevresel sürdürülebilirlik değil, aynı zamanda yeni iş modelleri ve ekonomik fırsatlar yaratma potansiyeline de sahiptir (Lieder ve Rashid, 2016). Bu kapsamda, ürünlerin ömrünün uzatılması, yeniden kullanım, geri dönüşüm ve endüstriyel simbiyoz gibi uygulamalar giderek daha fazla önem kazanmaktadır. (Geissdoerfer vd., 2017), Döngüsel ekonomiyi sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesi için kritik bir araç olarak

değerlendirmekte, kavramın hem sosyal hem ekonomik boyutlarını vurgulamaktadır. Bununla birlikte döngüsel ekonominin başarılı şekilde uygulanabilmesi, politika yapıcıların, işletmelerin, tüketicilerin ve sivil toplumun ortak bir vizyonla hareket etmesini gerektirmektedir.

Türkiye’de döngüsel ekonomi yaklaşımı özellikle son dönemde Avrupa Birliği mevzuatına uyum süreci, Yeşil Mutabakat hedefleri ve ulusal atık yönetimi stratejileri çerçevesinde daha fazla gündeme gelmiştir. Ancak mevcut literatürde, uygulamaların çoğu zaman sınırlı ölçekli projelerle sınırlı kaldığı, toplumsal farkındalığın geri dönüşüm düzeyinde yüzeysel bir bilgi ile sınırlı olduğu ve işletmelerin finansal-teknolojik kapasite açısından önemli engellerle karşılaştığına dikkat çekilmektedir (Ghisellini vd., 2016; Kirchherr vd., 2017). Döngüsel ekonominin yaygınlaşması için ulusal politikaların etkinliği, yerel yönetimlerin kapasitesi ve özel sektörün dönüşüme uyum yeteneği belirleyici faktörler olarak öne çıkmaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı, Türkiye’de döngüsel ekonominin mevcut algı düzeyini, uygulama deneyimlerini ve gelişim alanlarını farklı paydaş gruplarının bakış açısıyla ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında özel sektör temsilcileri, kamu kurumları, kalkınma ajansları, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşlarının görüşleri alınarak, nitel bir yaklaşım çerçevesinde kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır. Araştırmanın bulgularının, döngüsel ekonomi politikalarının geliştirilmesine katkı sağlaması ve sektörel farkındalık çalışmalarına ışık tutması beklenmektedir.

2. Alanyazın Taraması

Bu araştırmanın kuramsal altyapısını desteklemek amacıyla döngüsel ekonomi literatüründe öne çıkan hem uluslararası hem ulusal kaynaklar incelenmiştir. Aşağıdaki Tablo 1’de, konunun gelişimi, uygulama alanları ve sektörel boyutlarıyla ilgili bazı önemli çalışmalar özetlenmiştir. Bu literatür, kavramın tanımsal çerçevesiyle birlikte Türkiye’deki uygulama olanaklarına dair daha geniş bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir.

Tablo 1. Döngüsel ekonomiye ilişkin ulusal ve uluslararası bazı önemli çalışmalar

Yazar(lar)	Başlık	Bulgular
Ellen MacArthur Foundation, 2013	<i>Towards the Circular Economy</i>	Döngüsel ekonominin temel kavramları ve ekonomik faydaları açıklanmıştır.
Lieder ve Rashid, 2016	<i>Towards circular economy implementation: a comprehensive review in context of manufacturing industry</i>	İmalat sektöründe uygulama engelleri ve fırsatlar kapsamlı biçimde analiz edilmiştir.
Ghisellini vd., 2016	<i>A review on circular economy: the expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems</i>	Döngüsel ekonominin tarihsel gelişimi ve uygulama örnekleri incelenmiştir.

Yazar(lar)	Başlık	Bulgular
Kirchherr vd., 2017	<i>Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions</i>	Kavramın tanımlarını sistematik olarak incelemiş, ortak unsurları belirlemiştir.
Geissdoerfer vd., 2017	<i>The Circular Economy – A new sustainability paradigm?</i>	Sürdürülebilir kalkınma ve döngüsel ekonomi ilişkisini tartışmıştır.
Sapmaz Veral, 2021	<i>Döngüsel Ekonomi: Engeller, Stratejiler ve İş Modelleri</i>	Türkiye’de döngüsel ekonomi strateji ve engellerini inceleyen vaka temelli bir çalışma sunulmuştur.
Balbay vd., 2021	<i>Dünya’da ve Türkiye’de “Döngüsel Ekonomi / Endüstriyel Sürdürülebilirlik” Yaklaşımı</i>	Türkiye ve dünya örneklerini SWOT analiziyle değerlendirmiştir.
Karamustafa vd., 2022	<i>Döngüsel Ekonomi ve Endüstri 4.0’ın Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini Gerçekleştirmeye Etkisi</i>	Döngüsel ekonomi ile Endüstri 4.0 entegrasyonunu incelemiş, sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından değerlendirmiştir.
Büyükkökük Afşar, 2023	<i>Döngüsel Ekonomi ve Verimlilik: Sosyal Bilimler Kapsamında Bir Literatür İncelemesi</i>	Döngüsel ekonomi ile verimlilik ilişkisini sosyal bilimler perspektifinden literatür taramasıyla ele almıştır.
Sayan, 2024	<i>Döngüsel Ekonomi Yaklaşımıyla Sağlık Sektöründe Atık Yönetiminin Dönüşümü</i>	Sağlık sektöründe döngüsel ekonomi uygulama potansiyelini analiz etmiş, atık yönetimi politikaları için öneriler geliştirmiştir.

Bu çalışmalar, döngüsel ekonominin kavramsal çerçevesini, tarihsel gelişimini ve sektörel uygulamalarını kapsamlı biçimde ele almakta, araştırmanın bulgularını destekleyecek teorik bir temel oluşturmaktadır. Özellikle Türkiye odaklı yayınlar, yerel politika ve uygulama süreçleri açısından önemli çıkarımlar sunmaktadır. Bu literatür ışığında yapılan değerlendirmeler, çalışmanın sonuç ve öneri bölümlerine katkı sağlamıştır.

Bununla birlikte, bu araştırmanın özgünlüğü; Türkiye’de döngüsel ekonomi farkındalığını kamu kurumları, özel sektör temsilcileri, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşları gibi farklı paydaş gruplarının görüşleri üzerinden çok boyutlu olarak incelemesinden kaynaklanmaktadır. Çalışma, literatürde çoğunlukla kavramsal veya politika odaklı yürütülen araştırmaların ötesine geçerek, uygulayıcı aktörlerin deneyimlerini ve algılarını sistematik biçimde bir araya getirmekte, bu yönüyle özgün bir nitel veri seti sunmaktadır. Ayrıca elde edilen bulguların, Türkiye’nin döngüsel ekonomi stratejilerine ve yerel kapasite geliştirme çabalarına katkı sağlayacak somut öneriler içermesi bakımından da literatüre önemli bir ekleme yaptığı değerlendirilmektedir.

3. Yöntem

Bu çalışmada veri toplama ve inceleme sürecinde nitel araştırma yaklaşımlarından yararlanılmıştır. Bu bölümde araştırmanın deseni, kullanılan veri toplama teknikleri ve araçları

ile örnekleme ilişkin detaylı açıklamalara yer verilecektir. Ayrıca, gerçekleştirilen mülakatlar sonucunda elde edilen bulgular ayrıntılı biçimde aktarılacaktır.

3.1. Araştırma Deseni

Nitel araştırma, görüşme, gözlem ve doküman incelemesi gibi veri toplama yöntemleri aracılığıyla bir olgunun ya da olayın kapsamlı biçimde incelenmesini amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır (Patton, 2015). Bu yöntem, araştırmacıya çalışılan konunun çok boyutlu yönlerini keşfetme ve katılımcıların deneyimlerinden zengin betimlemeler elde etme olanağı sunar (Merriam & Tisdell, 2016). Flick (2018), nitel araştırmanın temel özelliklerinden birinin bir olgunun farklı bakış açılarından derinlemesine anlaşılması olduğunu vurgulamaktadır. Bu araştırmada ele alınan döngüsel ekonomi olgusuna ilişkin ayrıntılı bilgi toplamak amacıyla katılımcılarla birebir yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Döngüsel ekonomi konusundaki uygulama deneyimlerinin, politika perspektiflerinin ve farkındalık düzeylerinin çok boyutlu olarak değerlendirilmesi için nitel araştırma yaklaşımı tercih edilmiştir. Araştırma deseni, çalışma sürecinin sistematik biçimde planlanmasına ve veri toplama, analiz ve yorumlama aşamalarının tutarlı şekilde yürütülmesine imkân tanımaktadır (Creswell & Poth, 2016). Nitel araştırmada yaygın şekilde kullanılan desenler arasında fenomenoloji, etnografi, durum çalışması, kuram oluşturma ve eylem araştırması bulunmaktadır (Creswell, 2013). Bu çalışma kapsamında Türkiye’de döngüsel ekonomi kavramının nasıl algılandığını ve uygulandığını derinlemesine anlamak amacıyla fenomenolojik desen tercih edilmiştir. Fenomenolojik yaklaşım, katılımcıların deneyimlerini, algılarını ve bakış açılarını ayrıntılı şekilde ifade etmelerine olanak sağlamaktadır (Smith, Flowers & Larkin, 2009).

3.2. Veri Toplama Yöntemi ve Araçları

Nitel araştırmalarda veri toplama sürecinde mülakat, gözlem, doküman incelemesi ve görsel-işitsel materyaller gibi çeşitli yöntemlerden yararlanılabilir (Creswell & Poth, 2016). Araştırmanın amacına uygun olarak, döngüsel ekonomi bağlamında farklı paydaşların deneyimlerini ve algılarını ayrıntılı biçimde ortaya koymak için yarı yapılandırılmış mülakat tekniği tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakatlar, araştırmacının belirlediği temel soruların yanı sıra, görüşme sürecinde katılımcının verdiği cevaplara göre yeni sorular yöneltmeye olanak tanıyarak esnek bir veri toplama imkânı sunar (Merriam & Tisdell, 2016). Bu yöntem, katılımcıların bakış açılarını kapsamlı şekilde ifade etmelerini kolaylaştırmakta ve araştırmacının daha derinlemesine bilgi edinmesini sağlamaktadır (Kvale & Brinkmann, 2009). Mülakat tekniğinin öne çıkan avantajları arasında ayrıntılı veri elde etme, yüksek yanıt oranı ve verinin doğruluğunu kontrol etme fırsatı bulunmaktadır. Bununla birlikte, uygulamada zaman

alıcı olması, transkript sürecinin zahmetli olması ve bazı durumlarda katılımcıya ulaşmanın güçleşmesi gibi sınırlılıklar da söz konusudur (Rubin & Rubin, 2012). Bu araştırmada mülakatlar, katılımcıların belirledikleri uygun zaman ve ortamlarda gerçekleştirilmiş, görüşmeler başlamadan önce katılımcılardan gönüllü katılım ve kayıt onayı alınmıştır. Görüşmeler ses kayıt cihazıyla kaydedilmiş ve eş zamanlı notlar tutulmuştur. Verilerin toplanmasının ardından kayıtlar yazıya dökülmüş ve tematik analiz sürecine tabi tutulmuştur.

3.3. Araştırmanın Örneklemi

Nitel araştırmalarda örneklem, çalışmanın amacına uygun biçimde oluşturulur ve araştırılan olguya dair zengin, derinlemesine bilgi sunabilecek katılımcılardan seçilir (Patton, 2015). Bu çalışmada amaçlı örnekleme stratejisi tercih edilmiş ve döngüsel ekonomi kavramını farklı açılardan deneyimleyen paydaşların görüşlerine başvurulmuştur. Araştırmanın örnekleme, özel sektör, kamu kurumları, kalkınma ajansları, akademi ve sivil toplum kuruluşlarını temsilen toplam 12 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcılar; (1) bir çevre yöneticisi, (2) iki üretim müdürü, (3) iki KOBİ sahibi, (4) bir sanayi odası temsilcisi, (5) bir belediye atık yönetimi sorumlusu, (6) bir il müdürlüğü çevre uzmanı, (7) bir kalkınma ajansı proje koordinatörü, (8) bir akademisyen, (9) bir sürdürülebilirlik derneği temsilcisi ve (10) bir sürdürülebilirlik platformu yöneticisinden oluşmaktadır. Bu çeşitlilik, döngüsel ekonomi uygulamalarının hem kamu hem özel sektörde ve sivil toplum alanında nasıl değerlendirildiğine dair geniş bir bakış açısı sağlamayı hedeflemiştir. Örneklem büyüklüğü, fenomenolojik desenin gerektirdiği derinlemesine veri toplama ilkeleri doğrultusunda belirlenmiş ve veri tekrarının gözlemlendiği “doygunluk” noktasına ulaşıldığında sınırlandırılmıştır (Merriam & Tisdell, 2016; Creswell & Poth, 2016). Toplanan veriler, araştırma sorularını karşılayacak düzeyde kapsamlı ve çeşitli bilgi sunmuştur. Araştırma soruları aşağıda Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Araştırma Soruları

No	Soru İçeriği
1	Döngüsel ekonomi kavramını nasıl tanımlıyorsunuz?
2	Sizin kurumunuzda veya faaliyet alanınızda döngüsel ekonominin önemi hangi düzeydedir?
3	Türkiye’de genel anlamda döngüsel ekonomi farkındalığını nasıl değerlendiriyorsunuz?
4	Döngüsel ekonomi kavramının lineer ekonomi yaklaşımından temel farklarını nasıl görüyorsunuz?
5	Kurumunuzun veya işletmenizin döngüsel ekonomi yaklaşımına yönelik stratejik bir politika veya yol haritası bulunuyor mu?
6	Uygulamakta olduğunuz ya da planladığınız örnek projeler ve iyi uygulama örnekleri var mı?
7	Bu uygulamalar kapsamında hangi sektör paydaşları ile iş birliği yaptınız veya yapıyorsunuz?
8	Döngüsel ekonomiye geçiş sürecinde karşılaştığınız başlıca zorluklar nelerdir?
9	Mevcut mevzuat, finansal destekler veya teşvikler sizce yeterli düzeyde midir?
10	Kamu kurumlarından veya uluslararası programlardan aldığınız destekler var mı?
11	Türkiye’de döngüsel ekonominin yaygınlaşması için ne tür destek mekanizmalarına ihtiyaç duyulduğunu düşünüyorsunuz?
12	Türkiye’de tüketicilerin veya toplumun döngüsel ekonomi konusundaki bilgi düzeyi ne durumdadır?
13	Farkındalık artırmaya dönük etkili bulduğunuz iletişim yöntemleri veya araçlar nelerdir?

14	Eğitim, bilinçlendirme ve kapasite geliştirme açısından eksik gördüğünüz alanlar hangileridir?
15	Döngüsel ekonominin önümüzdeki 5-10 yıllık süreçte Türkiye’de nasıl bir gelişim göstereceğini öngörüyorsunuz?
16	Kendi kurumunuzun bu alandaki hedefleri ve öncelikleri nelerdir?
17	Türkiye’nin döngüsel ekonomi konumunu güçlendirmek için hangi adımların atılması gerektiğini düşünüyorsunuz?
18	Görüşmemiz kapsamında değinmediğimiz ancak önemli olduğunu düşündüğünüz herhangi bir husus veya paylaşmak istediğiniz başka önerileriniz var mı?

4. Bulgular

Bu bölümde, araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış mülakatlardan elde edilen bulgular, her bir araştırma sorusu doğrultusunda sistematik olarak sunulmaktadır. Katılımcıların verdiği yanıtlar, sorular bazında ayrı başlıklar altında derlenmiş ve yorumlanmıştır. Böylece, döngüsel ekonomi konusundaki bilgi düzeyi, uygulama deneyimleri, karşılaşılan güçlükler ve öneriler katılımcı perspektifinden ayrıntılı bir biçimde ortaya konmuştur. Bulgular, doğrudan alıntılarla desteklenerek sorulara verilen yanıtların bütüncül bir biçimde anlaşılması amaçlanmıştır.

- **Döngüsel ekonomi kavramının katılımcılar tarafından yapılan tanımları:**

Katılımcılar, *döngüsel ekonomi* kavramını farklı perspektiflerden tanımlamışlardır. Bir çevre yöneticisi, *döngüsel ekonomiyi, kaynak kullanımını en aza indirmeyi ve ürünlerin ömrünü uzatarak atıkları üretim süreçlerine geri kazandırmayı esas alan bir yaklaşım* olarak ifade etmiştir. Üretim müdürleri, *hammadde ve enerji tüketimini azaltmak amacıyla üretim aşamalarında geri dönüşüm ve yeniden kullanım uygulamalarının entegrasyonunu* vurgulamışlardır. KOBİ sahipleri ise döngüsel ekonomiyi, *atığın çöp değil, ekonomik değeri olan bir girdi olarak görülmesi ve mümkünse hiçbir atık bırakmadan üretim yapılması gerekliliği* şeklinde tanımlamışlardır. Sanayi odası temsilcisi, *sürdürülebilir büyümeyi destekleyen ve rekabet gücünü artıran bir model* olarak değerlendirme yapmıştır. Belediye atık yönetimi sorumlusu, *döngüsel ekonomiyi belediye ölçeğinde atıkların kaynağında ayrıştırılmasını ve tekrar kullanımını esas alan bir sistem* biçiminde tanımlamıştır. Çevre Bakanlığı’ndan bir uzman, *tüm yaşam döngüsü boyunca kaynakların kapalı döngüde tutulması gerektiğini* belirtirken, kalkınma ajansı temsilcisi, *döngüsel ekonomiyi ekonomik kalkınmayı çevresel sürdürülebilirlikle birleştiren stratejik bir yaklaşım* olarak ifade etmiştir. Akademisyen katılımcı, kavramı *ürün tasarımından atık yönetimine kadar her aşamada kapalı çevrim sistem kurmayı hedefleyen sistematik bir paradigma değişimi* olarak tanımlamıştır. Sivil toplum kuruluşu ve platform temsilcileri ise döngüsel ekonomiyi, *tüket-at modelinden uzaklaşarak karbon ayak izini düşürmeyi, kaynakları tekrar tekrar değerlendirmeyi ve tüm paydaşları kapsayan bütüncül bir dönüşüm yaklaşımını* esas alan bir model şeklinde açıklamışlardır.

- ***Katılımcıların kurumlarında veya faaliyet alanlarında döngüsel ekonominin önem düzeyleri:***

Katılımcıların büyük çoğunluğu, *döngüsel ekonominin* kurumlarında ve faaliyet alanlarında giderek artan bir öneme sahip olduğunu belirtmişlerdir. Çevre yöneticileri ve üretim müdürleri, özellikle büyük ölçekli sanayi işletmelerinde *kaynak verimliliği*, *atık minimizasyonu* ve *yasal uyum* gerekliliklerinin bu yaklaşımın önemini artırdığını ifade etmişlerdir. KOBİ sahipleri, konuya ilginin son yıllarda yükseldiğini ancak sınırlı finansal ve teknik kapasite nedeniyle uygulama düzeyinin henüz istenen seviyede olmadığını vurgulamışlardır. Sanayi odası temsilcisi, döngüsel ekonominin sektörel rekabet avantajı ve ihracat pazarlarındaki beklentiler açısından stratejik bir öncelik haline geldiğini belirtmiştir. Belediye atık yönetimi sorumlusu, belediyelerde *sıfır atık politikaları* ve mevzuat düzenlemeleriyle birlikte döngüsel ekonomi uygulamalarının hız kazandığını dile getirmiştir. Çevre Bakanlığı ve kalkınma ajansı temsilcileri ise ulusal ve bölgesel düzeyde hazırlanan stratejik belgelerde *döngüsel ekonominin* öncelikli politika alanlarından biri olarak tanımlandığını aktarmışlardır. Akademisyen ve sivil toplum temsilcileri, farkındalık düzeyinin ve kurumsal ilginin son yıllarda önemli ölçüde arttığını, ancak uygulama kapasitesinin sektörler arasında büyük farklılıklar gösterdiğini vurgulamışlardır. Genel olarak, katılımcılar *döngüsel ekonomi* yaklaşımının hem çevresel hem de ekonomik sürdürülebilirlik için kritik bir araç olarak görülmeye başlandığını ortak bir görüş olarak ifade etmişlerdir.

- ***Türkiye’de genel anlamda döngüsel ekonomi farkındalığının katılımcılar tarafından değerlendirilmesi:***

Katılımcıların büyük bir bölümü, Türkiye’de döngüsel ekonomi farkındalığının son beş yılda belirgin şekilde arttığını ancak hâlâ sınırlı düzeyde olduğunu ifade etmişlerdir. Çevre yöneticileri ve akademisyenler, özellikle büyük ölçekli sanayi işletmelerinde farkındalık düzeyinin orta-yüksek seviyeye ulaştığını, KOBİ’lerde ise kavramın genellikle yalnızca “geri dönüşüm” ile eş anlamlı algılandığını belirtmişlerdir. Kamu kurumları temsilcileri, ilgili mevzuat ve stratejik belgelerin farkındalık oluşturma sürecinde etkili olduğunu ancak toplum genelinde bilgi düzeyinin düşük kaldığını vurgulamışlardır. STK ve kalkınma ajansı katılımcıları, döngüsel ekonomi farkındalığının sektörler ve bölgeler arasında ciddi farklılıklar gösterdiğini; özellikle ihracat yapan firmalarda konunun daha öncelikli görüldüğünü dile getirmiştir.

- ***Döngüsel ekonomi kavramının lineer ekonomi yaklaşımından temel farklarının katılımcılar tarafından değerlendirilmesi:***

Katılımcılar, döngüsel ekonomi ile lineer ekonomi arasındaki temel farkları kaynak kullanımı, üretim tasarımı ve atık yönetimi boyutları üzerinden açıklamışlardır. Çoğunluk, lineer ekonomiyi “al–üret–tüket–at” yaklaşımı olarak tanımlarken döngüsel ekonominin “kaynakları kapalı döngüde tutma ve atığı hammaddeye dönüştürme” mantığına dayandığını belirtmiştir. Ayrıca döngüsel ekonomi modelinin karbon ayak izini azaltmayı, ürün ömrünü uzatmayı ve tedarik zinciri yönetimini dönüştürmeyi hedeflediği vurgulanmıştır. Tablo 3’ te bazı katılımcıların yaptığı karşılaştırmayı özetlemektedir:

Tablo 3. Katılımcıların döngüsel ekonomi ile lineer ekonomiyi karşılaştırmaları

Boyut	Lineer Ekonomi	Döngüsel Ekonomi
Kaynak Kullanımı	Sürekli yeni hammadde kullanımı	Kaynakların tekrar kullanımı ve geri kazanımı
Atık Yönetimi	Atığın bertaraf edilmesi	Atığın hammaddeye dönüştürülmesi
Ürün Tasarımı	Tek kullanımlık veya kısa ömürlü tasarım	Modüler, dayanıklı, tamir edilebilir tasarım
Çevresel Etki	Yüksek karbon ayak izi	Düşük karbon ayak izi ve sürdürülebilirlik hedefi

- ***Katılımcıların kurumlarında veya işletmelerinde döngüsel ekonomi yaklaşımına yönelik bulunan stratejik politikalar veya yol haritaları***

Görüşülen büyük ölçekli işletmelerin tamamı, kurumsal sürdürülebilirlik stratejileri içinde döngüsel ekonomiyi kapsayan politika belgeleri ve hedefler belirlediklerini ifade etmiştir. Bu politikalarda özellikle üretim atıklarının azaltılması, enerji verimliliği, tedarik zincirinde geri dönüştürülmüş girdi kullanımı gibi hedefler öne çıkmaktadır. KOBİ’lerin bir kısmı ise stratejik bir politika belgesine sahip olmadığını, daha çok mevzuata uyum amacıyla sınırlı uygulamalar yürüttüğünü belirtmiştir. Kamu kurumlarında döngüsel ekonomi çoğunlukla “sıfır atık” politikaları kapsamında ele alınmaktadır.

- ***Katılımcıların kurumlarında veya işletmelerinde uygulamakta oldukları ya da planladıkları örnek projeler ve iyi uygulama örnekleri***

Katılımcılar çeşitli iyi uygulama örnekleri paylaşmışlardır. Özel sektörde faaliyet gösteren bir üretim tesisi, proses atıklarının %80’inin geri kazanıldığı kapalı devre bir su kullanım sistemi kurduklarını belirtmiştir. Bir ambalaj üreticisi, geri dönüştürülmüş polimer kullanımı oranını %30’dan %60’a çıkarmayı hedefleyen bir Ar-Ge projesi yürüttüğünü ifade etmiştir. Belediyeler atık toplama merkezleri ve kompost tesisleri gibi projeleri örnek göstermiştir. Kalkınma ajansları, döngüsel ekonomi temalı kümelenme projelerini desteklediklerini aktarmışlardır.

- ***Döngüsel ekonomi uygulamaları kapsamında katılımcıların iş birliği yaptıkları sektör paydaşları***

Katılımcılar, uygulamalarda çok paydaşlı iş birliğinin önemli olduğunu vurgulamıştır. Özel sektör temsilcileri, tedarikçiler, lojistik firmaları ve teknoloji sağlayıcıları ile yakın iş birliği yaptıklarını belirtmişlerdir. Belediyeler, il müdürlükleri ve STK'larla ortak projeler yürütüldüğünü aktarmıştır. Akademisyenler, sanayi kuruluşlarıyla Ar-Ge projelerinde birlikte çalıştıklarını paylaşmıştır. Tablo 4'te öne çıkan iş birliği aktörleri verilmiştir:

Tablo 4. Öne çıkan iş birliği aktörleri

Paydaş Türü	Örnek İş Birliği Alanları
Tedarikçi firmalar	Geri dönüştürülmüş hammaddelerin temini
Belediyeler	Atık toplama ve farkındalık kampanyaları
Üniversiteler ve araştırma kurumları	Proses geliştirme ve eğitim programları
STK'lar	Eğitim, bilinçlendirme, sosyal sorumluluk projeleri
Kalkınma ajansları	Finansman ve proje destekleri

- ***Döngüsel ekonomiye geçiş sürecinde katılımcıların karşılaştığı başlıca zorluklar***

Katılımcılar geçiş sürecinde en sık karşılaşılan zorlukları şu şekilde sıralamışlardır: finansal kaynak eksikliği, mevzuatın uygulamada net olmaması, teknolojik altyapının yetersizliği, tedarik zincirinde yeterli kapasite bulunmaması ve çalışanlarda farkındalık eksikliği. Ayrıca küçük işletmeler, döngüsel ekonomi yatırımlarının geri dönüş süresinin uzun olması nedeniyle karar alma süreçlerinde tereddüt yaşandığını belirtmişlerdir.

- ***Mevcut mevzuatın, finansal desteklerin ve teşviklerin yeterliliğinin katılımcılar tarafından değerlendirilmesi***

Görüşülen katılımcıların çoğu, mevcut mevzuatın döngüsel ekonomi uygulamalarını destekleme konusunda başlangıç niteliğinde düzenlemeler sunduğunu ancak yeterli olmadığını ifade etmiştir. Özellikle finansal desteklerin kapsamının dar olduğu, uygulamada teşviklerin erişilebilirliğinin sınırlı kaldığı ve mevzuatın yorumlanmasında kurumlar arasında farklılıklar yaşandığı dile getirilmiştir.

- ***Katılımcıların kamu kurumlarından veya uluslararası programlardan aldıkları destekler***

Katılımcıların bir bölümü, TÜBİTAK ve kalkınma ajanslarının proje desteklerinden yararlandıklarını belirtmiştir. Bazı büyük işletmeler AB projelerine ortak olarak katılım sağlamış ve finansman kullanmıştır. Ancak küçük işletmelerin büyük çoğunluğu, finansal destekten yararlanma konusunda bilgi eksikliği ve kapasite yetersizliği nedeniyle sınırlı bir deneyime sahip olduklarını aktarmışlardır.

- ***Türkiye’de döngüsel ekonominin yaygınlaşması için hangi destek mekanizmalarına ihtiyaç duyulduğunun katılımcılar tarafından değerlendirilmesi***

Katılımcılar, döngüsel ekonominin yaygınlaştırılabilmesi için öncelikle uzun vadeli finansman programlarına, vergi indirimlerine ve Ar-Ge teşviklerine ihtiyaç duyulduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca mevzuatın sadeleştirilmesi, kamu-özel sektör iş birliği platformlarının kurulması, ulusal düzeyde farkındalık kampanyaları düzenlenmesi gerektiği dile getirilmiştir.

- ***Türkiye’de tüketicilerin veya toplumun döngüsel ekonomi konusundaki bilgi düzeylerinin katılımcılar tarafından değerlendirilmesi***

Görüşülen tüm katılımcılar, toplumun genel bilgi düzeyinin düşük olduğunu ve döngüsel ekonominin hâlâ çoğunlukla geri dönüşüm kavramıyla sınırlı şekilde bilindiğini ifade etmişlerdir. Özellikle kırsal bölgelerde ve küçük ölçekli işletmelerde farkındalığın oldukça sınırlı olduğu belirtilmiştir. Ancak büyük şehirlerde yürütülen projelerin bilgi düzeyini kısmen artırdığı vurgulanmıştır.

- ***Katılımcılar tarafından döngüsel ekonomide farkındalık artırmaya yönelik etkili iletişim yöntemlerinin ve araçlarının değerlendirilmesi***

Katılımcılar, toplumun bilgilendirilmesinde en etkili araçlar olarak sosyal medya kampanyaları, görsel materyaller, yerel düzeyde eğitim atölyeleri ve okul temelli programları öne çıkarmışlardır. Belediyeler tarafından düzenlenen bilinçlendirme kampanyalarının da olumlu katkı sağladığı belirtilmiştir.

- ***Katılımcılar tarafından eğitim, bilinçlendirme ve kapasite geliştirme açısından eksik görülen alanların değerlendirilmesi***

Katılımcıların çoğu, işletmelerde yöneticilere ve çalışanlara yönelik eğitim içeriklerinin sınırlı olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca tüketici bilgilendirmesi, öğretmen eğitimleri ve küçük işletmelere özel kapasite geliştirme desteklerinin yetersiz olduğu ifade edilmiştir.

- ***Döngüsel ekonominin önümüzdeki 5-10 yıllık süreçte Türkiye’de nasıl bir gelişim göstereceğinin katılımcılar tarafından değerlendirilmesi***

Katılımcılar, döngüsel ekonomi uygulamalarının önümüzdeki 5-10 yılda mevzuatın güçlenmesi ve AB Yeşil Mutabakatı’na uyum zorunlulukları nedeniyle hızlanacağını öngörmüşlerdir. Ancak uygulamaların yaygınlık kazanmasının kamu teşviklerinin artmasına ve sektörler arası iş birliğinin gelişmesine bağlı olduğu ifade edilmiştir.

- ***Katılımcıların kurumlarında / işletmelerinde döngüsel ekonomi alanındaki hedeflerin ve önceliklerin değerlendirilmesi***

Özel sektör katılımcıları, üretimde geri dönüştürülmüş hammadde kullanımını artırmak, karbon ayak izini azaltmak ve tedarik zincirinde sürdürülebilirlik kriterlerini yaygınlaştırmak gibi hedefler belirlediklerini aktarmışlardır. Kamu kurumları ise atık yönetim kapasitesini geliştirme, farkındalık projeleri yürütme ve mevzuat uyum süreçlerini hızlandırma önceliklerini dile getirmiştir.

- ***Türkiye'nin döngüsel ekonomi konumunu güçlendirmek için hangi adımların atılması gerektiğinin katılımcılar tarafından değerlendirilmesi***

Katılımcılar, ulusal düzeyde bütüncül bir strateji hazırlanması, uzun vadeli finansal teşvik mekanizmalarının kurulması, sektörel yol haritalarının netleştirilmesi ve tüketici farkındalığına yönelik kapsamlı eğitim kampanyalarının düzenlenmesi gerektiğini ortak bir öneri olarak ifade etmişlerdir.

- ***Katılımcılar tarafından paylaşılan ek hususlar ve önerilerin değerlendirilmesi***

Birçok katılımcı, döngüsel ekonominin yalnızca çevresel değil ekonomik kalkınma açısından da büyük fırsatlar sunduğunu; bu nedenle politika yapıcıların konuyu stratejik bir öncelik olarak ele almasının kritik önemde olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca küçük işletmelerin desteklenmesi ve tedarik zinciri paydaşlarının eğitilmesi gerekliliği tekrarlanmıştır.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada Türkiye’de döngüsel ekonomi kavramına ilişkin farkındalık düzeyi, uygulama deneyimleri, karşılaşılan sorunlar ve öneriler çeşitli paydaş gruplarının görüşleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, döngüsel ekonomiye dair farkındalığın son yıllarda artış göstermesine rağmen çoğunlukla geri dönüşüm uygulamaları ile sınırlı bir perspektife sıkıştığını ortaya koymuştur. Büyük ölçekli işletmelerin ve kamu kurumlarının bu konuda daha sistematik politika ve uygulamalar geliştirdiği, ancak küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansal kısıtlar, mevzuat karmaşası ve bilgi eksikliği nedeniyle daha sınırlı bir kapasiteye sahip olduğu görülmüştür. Katılımcılar mevcut düzenlemelerin önemli bir başlangıç sunduğunu ancak uygulamada beklenen etkiyi yaratamadığını, teşvik ve desteklerin daha yaygın ve erişilebilir hale getirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca toplumun genelinde döngüsel ekonomiyle ilgili bilgi düzeyinin oldukça düşük olduğu, kavramın sürdürülebilirlik politikalarının önemli bir bileşeni olarak yeterince tanınmadığı ifade edilmiştir.

Araştırmanın sonuçları doğrultusunda bazı öneriler geliştirilmiştir. Öncelikle döngüsel ekonomi kavramının kapsamı kamuoyuna açık ve anlaşılır şekilde anlatılmalı, toplumsal farkındalık artırılmalıdır. KOBİ'lere yönelik uzun vadeli finansman destekleri, teşvikler ve rehberlik mekanizmaları güçlendirilmelidir. Ulusal düzeyde bütüncül bir stratejik yol haritası

oluşturulmalı ve sektörel öncelikler netleştirilmelidir. Yerel yönetimler, kalkınma ajansları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları iş birliği içerisinde kapasite geliştirme projeleri yürütmelidir. Ürün tasarımı, üretim süreçleri ve atık yönetimine yönelik teknoloji yatırımları desteklenerek döngüsel ekonomi uygulamalarının yaygınlaşması sağlanmalıdır.

Sonuç olarak döngüsel ekonomi, yalnızca çevresel sürdürülebilirliği değil ekonomik kalkınmayı ve rekabet gücünü de güçlendirecek bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda tüm paydaşların ortak bir vizyonla hareket etmesi ve kapsamlı iş birlikleri geliştirmesi önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Balbay, Ş., Sarıhan, A., ve Avşar, E. (2021). Dünyada ve Türkiye’de “Döngüsel Ekonomi / Endüstriyel Sürdürülebilirlik” Yaklaşımı. *Avrupa Bilim Ve Teknoloji Dergisi*(27), 557-569. <https://doi.org/10.31590/ejosat.971172>
- Büyükkelik, A., & Afşar, Y. (2023). Döngüsel Ekonomi ve Verimlilik: Sosyal Bilimler Kapsamında Bir Literatür İncelemesi. *Verimlilik Dergisi* 127-150. <https://doi.org/10.51551/verimlilik.1114231>
- Creswell, J. W., (2013). *Qualitative Inquiry And Research Design Choosing Among Five Approaches*. Library of Congress Cataloging-in-Publication Data.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage publications.
- Ellen MacArthur Foundation. (2013). *Towards the Circular Economy: Economic and business rationale for an accelerated transition*. Ellen MacArthur Foundation. <https://www.greenpolicyplatform.org/research/towards-circular-economy-economic-and-business-rationale-accelerated-transition>
- Flick, U. (2018). *An Introduction to Qualitative Research* (7th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N. M. P., & Hultink, E. J. (2017). The circular economy – A new sustainability paradigm? *Journal of Cleaner Production*, 143, 757–768. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.12.048>
- Ghisellini, P., Cialani, C., & Ulgiati, S. (2016). A review on circular economy: the expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. *Journal of Cleaner Production*, 114, 11–32. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.09.007>
- Yücel Karamustafa, E., Arsan, B., & Beşoğlu, K. (2022). Döngüsel Ekonomi ve Endüstri 4.0’ın Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini Gerçekleştirmeye Etkisi: Sistemik Literatür Taraması. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 294-323. <https://doi.org/10.54838/bilgisosyal.1113937>
- Kirchherr, J., Reike, D., & Hekkert, M. (2017). Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. *SSRN Electronic Journal*, 127, 221–232. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3037579>
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). *InterViews: Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Lieder, M., & Rashid, A. (2016). Towards circular economy implementation: A comprehensive review in context of manufacturing industry. *Journal of Cleaner Production*, 115, 36–51. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.12.042>
- Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2016). *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation* (4th ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass. https://books.google.com.tr/books?id=JFN_BwAAQBAJ&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative Research & Evaluation Methods: Integrating Theory and Practice* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Rubin, H. J., & Rubin, I. S. (2012). *Qualitative Interviewing: The Art of Hearing Data* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

- Sapmaz Veral, E. (2021). Döngüsel Ekonomi: Engeller, Stratejiler ve İş Modelleri. *Atatürk Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 8(1), 7–18.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/aucevrebilim/issue/61202/829797>
- Sayan, İ. (2024). Döngüsel Ekonomi Yaklaşımıyla Sağlık Sektöründe Atık Yönetiminin Dönüşümü: Politika ve Uygulama Önerileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 15(44), 1421-1438.
<https://doi.org/10.21076/vizyoner.1467205>
- Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative Phenomenological Analysis: Theory, Method and Research*. (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

EVERYONE PAYS: THE PSYCHOLOGY OF COLLECTIVE PUNISHMENT REVISITED

Sami ÇOKSAN

Western University, Network for Economic and Social Trends, N6A 3K7, London, Ontario, Canada.

Erzurum Technical University, Faculty of Letters, Department of Psychology, 25050, Yakutiye,
Erzurum, Türkiye.

ORCID:0000-0003-2942-1506

ABSTRACT

This study presents a review of the concept of collective punishment from a social psychological perspective. Collective punishment, which might be conceptualized as sanctioning both perpetrators and non-perpetrators within a group, is a widely used but understudied mechanism that spans diverse contexts, from international sanctions to classroom discipline. Drawing on the social identity approach, this review conceptualizes collective punishment as punitive actions imposed by an outgroup in response to some ingroup members' transgressions. Using PRISMA guidelines, different studies in social psychology literature were synthesized to identify the antecedents and consequences of collective punishment. Findings reveal that perceived group entitativity, ingroup identification, anger, and legitimacy perceptions are key drivers of support for collective punishment. While such punishment can deter transgressive behaviour and promote ingroup cooperation, it also has unintended consequences, including increased ingroup cohesion, reduced perceived fairness, and greater intergroup hostility. Notably, inconsistencies in conceptual definitions across disciplines, such as the interchangeable use of terms like collective retribution or punishment-by-ingroup vs. outgroup, limit theoretical clarity. The literature is also disproportionately based on Western, educated, industrialized, rich, and democratic (WEIRD) samples, overlooking crucial cultural and developmental factors. Only a handful of studies examine children's perceptions, despite evidence that age influences fairness judgments. This review calls for more cross-cultural, developmental, and theoretically grounded research to deepen understanding of collective punishment and its implications for justice, legitimacy, and intergroup relations.

Keywords: Collective punishment, group punishment, ingroup identification, outgroup emotions.

HERKES BEDEL ÖDER: KOLEKTİF CEZALANDIRMANIN PSİKOLOJISINE YENİDEN BAKIŞ

ÖZET

Bu çalışma, kolektif cezalandırma kavramını sosyal psikoloji perspektifinden ele alan bir derlemeyi sunmaktadır. Kolektif cezalandırma hem failleri hem de fail olmayan grup üyelerini kapsayan yaptırımlar olarak kavramsallaştırılabilir ve uluslararası yaptırımlardan sınıf içi disipline kadar uzanan çeşitli bağlamlarda yaygın biçimde kullanılmasına rağmen, yeterince incelenmemiş bir mekanizmadır. Bu derlemede, sosyal kimlik yaklaşımı temel alınarak kolektif cezalandırma, bir dış grup tarafından, iç gruptaki bazı üyelerin kural ihlalleri sonucunda uygulanan cezalandırıcı eylemler olarak tanımlanmıştır. PRISMA yönergeleri doğrultusunda yürütülen bu derleme çalışmasında, sosyal psikoloji literatüründeki farklı çalışmalar sentezlenerek kolektif cezalandırmanın öncülleri ve sonuçları belirlenmiştir. Bulgular, algılanan grup bütünlüğü, iç grup özdeşim düzeyi, öfke ve meşruiyet algılarının kolektif cezalandırmaya verilen desteğin temel belirleyicileri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tür cezalandırmalar, kural ihlallerini caydırma ve grup içi iş birliğini teşvik etme potansiyeline sahip olsa da beklenmeyen sonuçlara da yol açabilir; bunlar arasında grup içi bütünleşmenin artması, adalet algısının azalması ve gruplar arası düşmanlığın güçlenmesi yer almaktadır. Disiplinler arası literatürde kolektif intikam veya iç grup/dış grup kaynaklı cezalandırma gibi terimlerin birbirinin yerine kullanılması, kavramsal tutarlılığı sınırlamaktadır. Ayrıca, mevcut literatür büyük ölçüde Batılı, eğitilmiş, sanayileşmiş, zengin ve demokratik (WEIRD) örneklemelere dayanmaktadır ve kültürel ile gelişimsel faktörleri büyük ölçüde göz ardı etmektedir. Yaşın adalet yargılarını etkilediğine dair bulgulara rağmen, çocukların kolektif cezalandırmaya ilişkin algılarını inceleyen çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Bu derleme, kolektif cezalandırmanın adalet, meşruiyet ve gruplar arası ilişkiler üzerindeki etkilerini daha iyi anlayabilmek için kültürler arası, gelişimsel ve kuramsal temellere dayanan araştırmaların gerekliliğine dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kolektif cezalandırma, grup cezalandırması, iç grup özdeşimi, dış gruba yönelik duygular.

HASTANELERDEKİ BİRİMLERİN İŞ YÜKÜ AĞIRLIĞINA GÖRE SAĞLIK PERSONELİ SAYISINI BELİRLEMEYE YÖNELİK OLUŞTURULMUŞ WISN YÖNTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Fuad SELAMZADE

Muş Alparslan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, 49250, Merkez, Muş

ORCID: 0000-0002-2436-8948

Suat BİNGÖL

Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yönetimi ABD, 49250, Merkez, Muş

ORCID: 0009-0005-25674110

ÖZET

Sağlık işgücü yetersizliği ve sağlık iş gücünün dengesiz dağılımı, sağlık hizmetlerinin etkinliğini ve verimliliğini azaltan sağlıkta eşitsizliklere sebep olan bir durumdur. Sağlık içinde insan kaynakları gerçek ihtiyacını tespit etmek, kurum içi, il içi ve ulusal düzeyde dengeli dağılımını sağlamak amacıyla iş yüküne göre insan kaynakları planlaması yapılması önerilmektedir. Ayrıca kurumlarda sağlık çalışanlarının dengesiz dağılımın olup olmadığı, işgücü verimsizliğine neden olan sebepler, sağlık hizmetlerinde hakkaniyet ilkesine zarar veren ve sağlıkta eşitsizliklere neden olan durumlar ele alınmaktadır. Sağlık yöneticilerinin insan kaynaklarını doğru planlama yapma ve yapılan bu planları gerçekleştirmesi için gerekli önerilerin sunulması amaç edinmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, hastanelerin iş yükü faktörüne dayalı personel ihtiyacı belirlenmesinde kullanılan WISN yönteminin incelenmesidir. İş Gücü İhtiyacı İçin İş Yüğü Göstergeleri (WISN) yöntemi, farklı ülkelerdeki uygulamalarıyla sağlık insan gücünün etkili planlanması ve yönetimi için evrensel bir çözüm sunmaktadır. Yöntemin esnek yapısı, verilerin mevcut olduğu her bağlamda uygulanabilirliğini artırırken, iş yükü dengesizliklerini analiz etmede sağlık yöneticilerine rehberlik etmektedir. Kaynakların doğru kullanımı sayesinde sağlık hizmetleri daha adil ve verimli bir hale gelmektedir.

Anahtar Kelimeler : Sağlık çalışanları, sağlık işgücü, insan kaynakları planlaması, iş yükü, WISN

EVALUATION OF THE WISN METHOD DEVELOPED TO DETERMINE THE NUMBER OF HEALTH PERSONNEL ACCORDING TO THE WORKLOAD WEIGHT OF HOSPITAL UNITS

ABSTRACT

Shortages in the healthcare workforce and the uneven distribution of health personnel are significant contributors to inequalities in healthcare, which in turn reduce the effectiveness and efficiency of health services. It is recommended that human resource planning be based on workload in order to identify the actual needs of healthcare human resources and to ensure their balanced distribution within institutions, across provinces, and at the national level. The aim of this study is to provide recommendations to healthcare managers for accurately planning human

resources and effectively implementing these plans. Furthermore, the study addresses issues such as whether there is an imbalanced distribution of health workers within institutions, the factors leading to inefficiencies in the workforce, and conditions that undermine the principle of equity in healthcare services and contribute to health disparities. In this context, the objective of the study is to examine the WISN (Workload Indicators of Staffing Need) method, which is used to determine personnel needs based on the workload factor in hospitals. The WISN method, through its applications in various countries, offers a universal solution for the effective planning and management of human resources in health. Its flexible structure enhances applicability in any setting where data is available, while also guiding healthcare managers in analyzing workload imbalances. Through the efficient use of resources, health services become more equitable and effective.

Keywords: Healthcare workers, health workforce, human resource planning, workload, WISN

1. GİRİŞ

Sağlık ekonomisi toplumda bireylerin fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden iyilik halini yansıtmakla birlikte insan kaynakları planlaması, toplumun sağlık ihtiyaçları ve talepleri doğrultusunda, çalışanların yeterli sayıda, yüksek nitelikte, dengeli bir dağılımda ve uygun zamanlamayla istihdam edilmesini amaçlar. Ancak geçmişte yapılan teknokratik yaklaşımlar, sağlık çalışanlarının dengesiz dağılımı gibi kronik sorunların çözümünde başarısız olmuştur. Bu dengesizlikler, kırsal bölgelerde sağlık insan gücünün yetersizliği gibi küresel bir sorun olarak varlığını sürdürmekte ve sağlık hizmetlerine erişimde adaletsizliklere yol açmaktadır.

Hastanelerde personel ihtiyacını hesaplama genellikle hasta ve yatak sayısına göre yapılırsa da bu yöntem iş yükünü tam olarak yansıtamamaktadır. Bu eksikliği gidermek ve daha doğru bir planlama yapmak için iş yüküne dayalı yöntemler devreye girmektedir. Bu kapsamda, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından geliştirilen İş Yüküne Dayalı Personel İhtiyacı Belirleme Yöntemi (WISN), sağlık insan kaynaklarının etkin yönetimi için etkili bir araçtır. WISN, sağlık çalışanlarının iş yükü ve faaliyetlerine dayanarak kurumların personel ihtiyaçlarını daha hassas bir şekilde belirlemelerine olanak sağlar. 2010 yılında DSÖ tarafından geliştirilen yazılım ile bu yöntem daha verimli hale getirilmiştir. Bu yazılım, personel verilerinin analizi ve raporlanmasında önemli bir destek sunmaktadır.

Sonuç olarak, sağlık insan kaynaklarının planlanmasında stratejik bir yaklaşım gereklidir. İş Yüküne Dayalı Yöntem (WISN), sağlık hizmetlerinin hakkaniyetli sunumunda ve insan kaynaklarının dengeli dağılımının sağlanmasında modern bir çözüm olarak öne çıkmaktadır. Sağlık kurumları, bu yöntemle personel ihtiyaçlarını daha etkin planlayarak hizmet kalitesini

artırabilir ve mevcut kaynaklarını daha verimli kullanabilir. Bu bağlamda, WISN yöntemi küresel çapta sağlık sistemlerinde önemli bir araç haline gelmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

WISN yöntemi, ilk olarak Papua Yeni Gine, Tanzanya, Kenya, Sri Lanka, Bahreyn, Mısır, Hong Kong, Umman, Sudan ve Türkiye dahil olmak üzere uluslararası kuruluşların destekleriyle çeşitli ülkelerde denenmiştir. Dünya Bankası, WHO, DANIDA ve USAID gibi kuruluşlar tarafından desteklenen bu çabaların sonucunda bir WISN kullanıcı kılavuzu oluşturulmuştur (Shipp 1998). Dünya Sağlık Örgütü, WISN yönteminin pratikte nasıl uygulandığına dair Endonezya, Mozambik ve Uganda'dan vaka çalışmaları yayınlamıştır. Bu kapsamda, 2004 yılında Mozambik'te hastanelerde, kırsal ve kentsel sağlık merkezlerinde görev yapan anne çocuk sağlığı çalışanları, klinisyen ve hemşire ihtiyacı belirlenmiştir. WISN yöntemi, 2006 yılında Uganda'da iki ayrı çalışmada kullanılmıştır. İlk çalışmada, kamu ve özel genel hastanelerde doktor, klinik görevlileri, hemşire, ebe ve hemşire yardımcısı ihtiyacının belirlenmesinde kullanılmıştır. İkinci çalışma, üçüncü düzey bir hastanedeki hemşireler, ebeler ve hemşire yardımcıları üzerinde gerçekleştirilmiştir. 2008 yılında ise Endonezya'da birinci basamak sağlık merkezlerinin ebe ihtiyacını tespit edilmesinde kullanılmıştır (WHO 2010a). 2012 yılında Hindistan'da 18 sağlık tesisinden oluşan anne ve çocuk sağlığı merkezlerinde görev yapan doktor, hemşire, ebe ve laboratuvar teknisyeni ihtiyacının belirlenmesinde kullanılmıştır (Hagopian ve ark 2012). 2013 yılında WISN yönteminin ulusal düzeydeki ilk uygulamasının gerçekleştirildiği Namibya'da dört kamu sağlık tesisinde doktorlar, hemşireler, eczacılar, eczane asistanları kadrolarının personel ihtiyacı hesaplanmış ve başarılı sonuçlar alınmıştır (McQuide ve ark 2013). 2016 yılında İran'daki bir genel eğitim hastanesinin acil servisi için gerekli hemşire sayısının tahmin edilmesinde (Azimi Nayebe ve ark 2019), 2017 yılında Sırbistan'daki 16 halk sağlığı laboratuvarında personel ihtiyaçlarının belirlenmesinde (Tripković ve ark 2022), 2019 yılında ise Brezilya'da bir palyatif bakım hastanesindeki personel sayısının hesaplanmasında WISN yöntemi başarılı bir şekilde uygulanmıştır (Silva ve Dal Poz 2022). Bonfim ve arkadaşları (2022) tarafından Brezilya'da yapılan başka bir çalışmada ise 13 birincil bakım ünitesinde hemşire gereksinimini tespit etmek için kullanılmıştır. Najafpour ve arkadaşları (2023) tarafından İran'daki farklı hastane türlerinde gerekli hemşire sayısını belirlemek amacıyla yapılan araştırmada da WISN aracı tercih edilmiştir. WISN yöntemi, Türkiye'de ilk olarak 1999 yılında 50 yataklı iki hastanede dahiliye, jinekoloji, pediatri ve genel cerrahi uzmanları ile hemşire, ebe, laboratuvar ve radyoloji teknisyeni ihtiyacının tespit edilmesinde kullanılmıştır (Ozcan ve Hornby 1999). Aynı metodoloji, 2009 yılında yapılan

başka bir çalışmada üniversite ve Sağlık Bakanlığı'na bağlı kamu hastanelerinde görev yapan patoloji uzmanları örneğinde uygulanmıştır. Çalışmada, hastanelerin patoloji laboratuvarlarında üretilen faaliyet verileri kullanılarak patoloji uzman hekimi ihtiyacı hesaplanmıştır (Üner ve Usubütün, 2012). İşçi (2009) tarafından yapılan yüksek lisans çalışmasında ise bir üniversite hastanesinin KBB servisindeki hemşire ihtiyacı iş yüküne dayalı olarak belirlenmiştir. WISN yönteminin Türkiye'de uygulandığı önemli bir araştırma, Özkan (2014) tarafından yapılan kapsamlı bir doktora çalışmasıdır. Araştırmada, Kocaeli ilindeki Sağlık Bakanlığı'na bağlı 9 hastanede görev yapan 39 farklı meslek grubundaki sağlık çalışanlarının iş yüküne dayalı personel ihtiyacı hesaplanmış ve hastaneler arasında 52 personel dağılımının dengeli olup olmadığı incelenmiştir (Özkan 2014). Diğer önemli bir çalışma da Sağlık Bakanlığı tarafından 2014 yılında gerçekleştirilen bir projedir. Bu çalışmada, il düzeyinde ihtiyaç duyulan aile hekimi ve aile sağlığı elemanı sayısı WISN yöntemi ile hesaplanmıştır (Sağlık Bakanlığı 2014b). Türkiye'de aile hekimi ihtiyacının belirlenmesinde WISN metodolojisinin kullanıldığı bir başka çalışma da 2015 yılında gerçekleştirilmiştir (Mollahaliloğlu ve ark 2015). Özkan ve Uydacı (2014) tarafından yapılan bir çalışmada 9 kamu hastanesinin radyoloji teknisyeni ihtiyacı; Özkan ve Uydacı (2016) tarafından yapılan bir çalışmada kamu hastanelerinde uzman hekim planlaması; Özkan ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan başka bir çalışmada ise 7 kamu hastanesinin doğumhane birimlerindeki ebe ihtiyacı iş yüküne dayalı olarak belirlenmiştir. 2021 yılında yapılan yüksek lisans tezi çalışmasında bir hastanenin pediatri yoğun bakım ünitesindeki hemşire ihtiyacı tespit edilmiştir (Güler 2021). Ayrıca, Sağlık Bakanlığı'na bağlı ağız ve diş sağlığı kurumlarında diş hekimi ihtiyacının belirlenmesinde WISN metodolojisinin kullanıldığı iki farklı çalışma daha yapılmıştır (Özkan ve Yıldırım 2022, Durur ve ark 2024). Son olarak, Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı (TÜSEB) bünyesinde Türkiye Sağlık Politikaları Enstitüsü tarafından 2022 yılında başlatılan “İş yüküne Dayalı Sağlık İnsan Gücü Planlama Projesi (İŞSİPP)” kapsamında WISN yöntemi kullanılmıştır (TÜSEB 2022). Devam eden bu proje ile Ankara'daki kamu hastanelerinde çalışan uzman hekim ihtiyacını iş yüküne dayalı olarak belirlemek, uzman hekimlerin iş yükünü oluşturan faaliyetleri tanımlamak, il genelindeki hastaneler arasında uzman hekimlerin iş yüküne göre dağılımının dengeli olup olmadığını incelemek amaçlanmaktadır.

3. İŞ YÜKÜNE DAYALI YÖNTEM: TANIMI VE BİLEŞENLERİ İLE SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA İŞ YÜKÜ

Bu yöntem, iş etüdü ve iş yükü ölçüm tekniklerini kullanarak personel sayısını belirlemeyi içerir. Her görevin tamamlanma süresi (standart zaman) üzerinden iş yükü tahmini yapılır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından önerilen bir mikro planlama modeli olup, 1990 yılında Papua Yeni Gine ve Endonezya’da uygulanmıştır (Kolehmainen-Aitken, 1993). Bu yöntem orta düzeyde veri ve planlama yeteneği gerektirmekle birlikte verimlilik, hizmet kullanımı ve maliyet yönetimini kolaylaştırır.

Bu yöntem orta düzeyde veri ve planlama yeteneği gerektirmektedir. Sonuçta verimlilikle ilgili çalışmayı, hizmet kullanımını ve maliyetleri yönetmeyi kolaylaştırmaktadır (Kolehmainen-Aitken, 1993). Sağlık çalışanlarının iş yükü, yatan hasta bakımı, ameliyathane, doğum, poliklinik hizmetleri gibi faaliyetlerden oluşur. İş yükü, sağlık çalışanlarının harcadığı ortalama süreyle yıllık hizmet çıktı sayısının çarpılmasıyla hesaplanır (Shipp, 1998). Sağlık hizmeti talebi arttıkça iş yükü artar ve sağlık işgücü ihtiyacı artar. Özetle sağlık sektöründe iş yükünün miktarını talep edilen sağlık hizmetlerinin miktarı belirler (Schoo ve ark., 2008).

İş yükü, zihinsel kaynakların etkin bir şekilde kullanımı ve işin fiziksel ya da zihinsel çaba gerektiren unsurlarıyla ilişkilidir. Miller (2001) iş yükünü “bilişsel kaynakların etkin bir operatör tarafından ne kadar çalıştırıldığı” olarak tanımlarken, Verwey (2000) iş yükünü zihinsel boyutuyla ele almıştır. İş yükü zamanla fiziksel odaktan zihinsel ve psikomotor boyutlarına kaymıştır. İş yükünün doğru ölçülmesi ve aşırı iş yükünün belirlenmesi önemlidir. Örneğin, hemşire iş yükü, bir hastaya harcanan süre üzerinden veya bir servisin toplam aktivitelerinin ölçülmesiyle tanımlanabilir (Jenkins-Clarke, 1992).

Birincil görevlerini ne ölçüde yerine getirebildiğine bakarak iş yükü hakkında daha doğrudan bilgi edinilebileceği ifade edilmiştir (Miller, 2001). Niceliksel iş yükü, iş ile işin tamamlanması için verilen süre arasındaki dengesizliği ifade eder (Kaynak ve ark., 1996).

4. İŞ YÜKÜNE DAYALI PERSONEL İHTİYACI BELİRLEME YÖNTEMİ (WISN)

İş Yüküne Dayalı Yöntem (WISN- Workload Indicators of Staffing Need), sağlık insan gücü planlaması için mikro düzeyde geliştirilen bir araçtır. Temel amacı, sağlık kurumlarında mevcut insan kaynaklarını optimize etmek, iş yükünü dengelemek ve personel ihtiyacını doğru bir şekilde belirlemektir. Bu yöntem, personel faaliyetleri ve hizmet çıktılarına odaklanarak, bir sağlık kurumunun gereksinim duyduğu sağlık çalışanı sayısını hesaplamak için kullanılır.

WISN yöntemi, 1980’li yıllarda Peter J. Shipp tarafından, insan kaynakları planlaması için hızlı ve pratik bir araç olarak geliştirilmiştir (Ozcan ve Hornby, 1999). DSÖ’nün yöntemi

benimsemesiyle, 1990’lardan itibaren birçok ülkede pilot uygulamalar yapıldı ve her denemeden sonra yöntem geliştirildi. 2010 yılında, yerelleşmeyi dikkate alan bir perspektifle yeniden düzenlenerek günümüz koşullarına uygun hale getirilmiştir (World HealthOrganization, 2010b). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından mikro planlama aracı olarak benimsenmiş ve 1998 yılında resmi bir kılavuzla sağlık insan kaynakları planlamasında rehber olarak yayımlanmıştır (Shipp, 1998). WISN yöntemi, yalnızca personel ihtiyacını belirlemekle kalmaz, aynı zamanda iş yükü dağılımındaki dengesizlikleri ve iş baskısını analiz ederek stratejik kararlar alınmasına olanak sağlar.

Değişen piyasa koşulları ve giderek kıtlaşan insan kaynakları, sağlık hizmeti sunucularının süreçlerini analiz etmelerini ve sürekli olarak gözden geçirmelerini gerektirmektedir (Thum ve ark 2024). İş yükü göstergelerinin gerekli insan kaynaklarının belirlenmesinde kullanılması kanıta dayalı yeni bir işgücü normunun oluşturulmasına yol açmıştır. Bu bakımdan, WISN yöntemi, son yıllarda çeşitli sağlık kurumlarında personel ihtiyacının belirlenmesi için uygulanan en popüler yöntemlerden biridir (Doosty ve ark 2019).

Kısaca WISN yöntemi, bir sağlık tesisinde mevcut iş yüküne göre kaç sağlık çalışanının gerekli olduğunu belirleyen ve o tesisteki sağlık çalışanlarının iş yükü baskısını değerlendiren bir insan kaynakları yönetim aracıdır (Wundavalli ve ark 2020). WISN aracı, sağlık sektörü için iş ve endüstri planlama prensiplerini kullanmaktadır. Sağlık yöneticilerine iş gücü gereksinimlerini tahmin etmek amacıyla sağlık çalışanlarının iş yükünü nasıl analiz edecekleri ve hesaplayacakları konusunda rehberlik sağlamaktadır (WHO 2016b). Bu nedenle WISN, mevcut insan kaynaklarının kullanımını optimize etmek, hasta ve hastalık yükünü yönetmek amacıyla sağlık yöneticileri için bir planlama aracı olarak kullanılmalıdır (Joarder ve ark 2020).

Sağlık yöneticileri için kaynakların dengeli dağılımını sağlayan bir yöntemdir. WISN yöntemi, yerel ihtiyaçlara göre personel tahsisi yaparak dengesizliği azaltmayı hedefler. Türkiye’de Sağlık Bakanlığı, “Sağlıkta İnsan Kaynakları 2023 Vizyonu” çalışmasında, kurum bazlı iş yüküne dayalı istihdamı önermiştir.

Ulusal ve yerel yöneticiler sağlık insan gücü gibi yüksek maliyetli, zor bulunan ve vazgeçilmez kaynağı etkili biçimde dağıtma ve iş yükünü verimli bir şekilde kullanmayı çabalamaktadırlar (World HealthOrganization, 2010b). Nüfusa dayalı normlar yerine yerel ihtiyaca göre personel yerleştirmesi yapılmaktadır (Nazlıoğlu ve ark., 2011).

WINS programının kullanım aşamaları aşağıdaki gibidir:

- WISN Çalışmasındaki kurumun adını, türünü ve konumunu şekilde belirtilmiş biçimde yapılmaktadır.

- Kurumdaki personel tipi, kurumda istihdam edilen personel tiplerini ve her iş için yıllık maaşı şekilde gösterilmektedir.
- Mevcut çalışma süresi, kurumdaki her personel türü için haftalık çalışma saatlerini ve günlerini ve yıllık izin gün sayısını nasıl yapılacağı şekilde gösterilmektedir.
- İş yükü istatistikleri, kurumdaki her personel türü için herhangi bir etkinliğin yılda kaç kez tamamlandığını şekilde gösterilmektedir.
- Faaliyet standartları, kurumdaki her personel tipinin faaliyetleri için kıyaslama performans standartlarını gösterir. Bu standartlara dayanarak, uygulama gerekli personel gereksinimlerini hesaplar.
- Personel karşılaştırması, gerçek ve önerilen personel seviyeleri arasındaki farkı gösterir.
- Maaş maliyeti hesaplamaları her personel türü için bütçe gereksinimlerini gösterir
- Ön izleme penceresi raporunuzu görüntüler ve görünümünü özelleştirmek, bilgisayarınıza dosya olarak kaydetmek ve yazıcınızda yazdırmak için araçlar sağlar.

WISN Yönteminin belirgin özellikleri olarak aşağıdakiler belirtilmiştir.

- **İnsan Kaynakları Yönetim Aracı:** WISN yöntemi, mevcut personel ile ihtiyaç duyulan personel arasındaki farkı belirler ve her meslek grubu için ne kadar personel açığı veya fazlalığı olduğunu tespit eder.
- **İş Yüğü Oranı:** Her bir personelin maruz kaldığı iş yükü baskısını ölçer. Bu, hangi bölgelerde iş yükü baskısının daha yoğun olduğunu tespit ederek müdahale önceliklerini belirlemeye yardımcı olur.
- **Esneklik ve Kullanım Kolaylığı:** WISN yöntemi, mevcut hizmet istatistiklerine dayalı olarak hızlı ve kolay bir şekilde hesaplama yapabilme kapasitesine sahiptir. Basit bir eğitimle sağlık yöneticileri bu yöntemi uygulayabilir ve analizleri gerçekleştirebilir.
- **Yerel ve Ulusal Ölçeklerde Uyum:** WISN, farklı türde sağlık hizmetlerinin karmaşıklığını ve bölgesel farklılıkları dikkate alarak kullanılabilir. Aynı zamanda ulusal düzeyde insan kaynakları planlamasına katkıda bulunabilir.
- **Kalite Standartlarına Uyum:** Yöntem, faaliyetler için belirlenen birim zamanlar ve standartlar üzerinden hesaplama yapar. Bu birimler aynı zamanda sağlık hizmeti sunum kalitesinin bir göstergesi olarak kullanılabilir.

5. WISN YÖNTEMİNİN HESAPLANMASI

Standart İş Yüğü (SIY): Standart iş yükü, bir faaliyetin tamamlanması için gereken toplam süreyi ifade eder.

$$SIY = AS \times YS$$

Personel İhtiyacı (PI): Personel ihtiyacını hesaplamak için, toplam standart iş yükü, bir çalışanın aktif yıllık çalışma süresine bölünür.

$$PI = SIY \div ACS$$

WISN Oranı: Mevcut personel ile hesaplanan ihtiyaç arasında bir oran oluşturularak dengesizlikler analiz edilir.

$$WISN \text{ Oranı} = MP \div PI$$

Değişkenler:

AS: Aktivite Standart Süresi (Bir faaliyetin tamamlanması için gereken ortalama süre, saat ya da dakika olarak).

YS: Yıllık Hizmet Sayısı (Bir yıl içinde gerçekleştirilen toplam hizmet sayısı).

ACS: Aktif Çalışma Süresi (Bir çalışanın yıllık izin ve tatiller düşüldükten sonra aktif olarak çalışabildiği toplam süre, saat olarak).

SIY: Standart İş Yükü (Toplam iş yükü, saat olarak).

PI: Personel İhtiyacı (İş yükünü karşılamak için gereken tam zamanlı personel sayısı).

MP: Mevcut Personel Sayısı (Halihazırda çalışan toplam personel).

WISN Oranı: Mevcut personelin ihtiyacı karşılama düzeyini gösteren oran.

WISN Oranı Hesaplama (Varsayım): Mevcut doktor sayısı (MP): 3 kişi $WISN \text{ Oranı} = MP \div PI$ $WISN \text{ Oranı} = 3 \div 2.48 \approx 1.21$

WISN oranı 1'in üzerinde olduğu için mevcut doktor sayısı, ihtiyacı karşılamada yeterlidir ve biraz fazla kapasite vardır.

WISN Oranı Hesaplama (Varsayım): Mevcut hemşire sayısı (MP): 3 kişi $WISN \text{ Oranı} = MP \div PI$ $WISN \text{ Oranı} = 3 \div 3.89 \approx 0.77$

WISN oranı 1'in altında olduğu için mevcut hemşire sayısı iş yükünü karşılamakta yetersizdir. Ek hemşire istihdam edilmelidir.

WISN Yönteminin kullanılmasında girdi ve çıktı değişkenleri olarak aşağıdaki etmenler kullanılmaktadır.

Girdiler:

Klinik ve Klinik Olmayan Faaliyetler: Sağlık çalışanlarının gerçekleştirdiği yatan hasta hizmetleri, poliklinik faaliyetleri, ameliyathane ve idari görevler gibi etkinliklerin detaylı analizi yapılır.

Aktivite Standartları: Belirli bir işin tamamlanması için gerekli olan birim süreyi ifade eder. Bu standartlar, deneyimli personelin görüşlerine dayanılarak oluşturulur.

Aktif Çalışma Süresi: Çalışanların bir yıl boyunca aktif olarak çalıştıkları süreyi ifade eder. İzinler ve tatiller dikkate alınarak hesaplanır.

Standart İş Yükü: Bir çalışanın yıllık aktif çalışma süresi içerisinde gerçekleştirebileceği toplam faaliyet miktarıdır.

Gerçek İş Yükü: Kurumun bir yıl boyunca gerçekleştirdiği faaliyetlerin toplam miktarını ifade eder.

Çıktılar:

Personel İhtiyacı: İdeal bir şekilde iş yükünü karşılayacak tam zamanlı çalışan sayısını belirler.

İşgücü Açığı: Mevcut personel ile ihtiyaç duyulan personel arasındaki farkı ortaya koyar.

İş Yükü Oranı: Hangi personelin iş yükü baskısı altında olduğunu ve dengesizliklerin hangi alanlarda yoğunlaştığını gösterir (Rafah ve ark., 2011).

WISN Yönteminde veriler sağlık kurum kuruluşlarının ilgili birimlerinden elde edilebilmekle yanaşı, personel ihtiyacı ve iş yükü hesaplanması istenen birimlerin profesyonellerine uygulanan anketler yolu ile elde edilebilmektedir. Bu anketin amacı hastanede çalışan tüm sağlık çalışanlarının yeterli olup olmadığı iş yüküne göre ihtiyacın ne derecede olduğunu doğru ve güvenilir bir şekilde tespit etmektir.

Anketler Cerrahi birim uzmanlarının yıllık iş yükünü detaylı bir şekilde analiz etmek amacıyla hazırlanmış olup, özellikle, doktorların görevlerini kategorilere ayırarak zaman yönetimi ve personel ihtiyacı planlamalarına yardımcı olmayı hedefliyor. Burada İş yükünü analiz etmek için cerrahi uzmanlarının hasta bakımı, ameliyat süreçleri, bilimsel çalışmalar ve idari işler gibi aktiviteler arasında nasıl zaman harcadıklarını belirlenmekle, Personel ihtiyacını belirlemek için cerrahların yoğun iş temposuna göre kaç uzman gerektiğini hesaplanmaktadır. Ayrıca, Ameliyat sürelerini kategorize edilmekle ameliyatların özelliklerine göre süre tahmini yapılmasını sağlamak ve kaynak yönetimini iyileştirmek için cerrahi bölümlerinde görev dağılımını optimize edilmektedir.

Poliklinik çalışanlarına uygulanan anket sağlık kurumlarının poliklinik birimlerinde çalışan uzmanlarının iş yükünü detaylı bir şekilde analiz etmek için oluşturulmuştur. Özellikle, yıllık iş yükünü oluşturan faaliyetleri belirlemeye ve bu faaliyetlerin her biri için harcanan süreyi ölçmeye yarıyor. Çocuk hastalıkları uzmanlarının zamanlarını nasıl harcadıklarını anlamaktır. İş yüküne dayanarak gerekli personel miktarını hesaplamaktır. Çalışma süreleri, hasta bakım süreçleri ve eğitim faaliyetleri gibi faktörleri içeren kapsamlı bir değerlendirme sunmak. Hangi faaliyetlerin daha fazla zaman aldığı, hangilerinin göz ardı edildiği konusunda net bir tablo oluşturmaktır.

Bir diğer anket formu olan Hastane Verileri Formu, belirli tıbbi bölümlerin hasta yükünü, ameliyat sayısını ve diğer operasyonel istatistikleri takip etmek için kullanılıyor. Özellikle anestezi hizmetleri, beyin ve sinir cerrahisi, çocuk cerrahisi ve çocuk sağlığı gibi çeşitli branşlardaki klinik işleyişin analiz edilmesine yardımcı oluyor.

6. WISN YÖNTEMİNİN AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI

WISN Yönteminin sınırlamaları ve zorlukları literatürde aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

Veri Kalitesine Bağımlılık: Yıllık hizmet istatistiklerinin doğruluğu yöntemin temelini oluşturur. Yanlış veya eksik veri, hesaplamalarda büyük hatalara yol açabilir. Özellikle detaylı olmayan veriler, örneğin bir doğumun primipar ya da multipar oluşunun belirtilmemesi, sonucun doğruluğunu etkileyebilir.

Retrospektif Yaklaşım: Geçmiş verilere dayalı hesaplamalar, gelecekteki dinamik ihtiyaçları öngörmede yetersiz kalabilir. Ek olarak, ekonomik koşullar, nüfus değişimleri ve teknolojik gelişmeler bu hesaplamaları etkileyebilir.

Malzeme ve Teknik Eksiklikler: Özetlerde de belirtildiği gibi, bir sağlık kurumunun ekipman ya da altyapı eksiklikleri iş yükünün eksik hesaplanmasına neden olabilir. Örneğin, kırık bir cihaz nedeniyle bazı hizmetlerin verilmemesi, iş yükünün olduğundan düşük görünmesine yol açabilir.

Detaylı Veri İhtiyacı: Verilerin ne kadar detaylı olduğu, WISN hesaplamalarının doğruluğunu önemli ölçüde etkiler. Basit ve eksik veriler, daha yüzeysel ve genel bir tahmin sunar.

WISN yönteminin güçlü yanları aşağıdaki gibi gösterilmektedir.

Doğru ve Yerel Çözüm Odaklı Planlama: Özetlere göre, WISN yöntemi, ulusal ortalamalara ya da genel normlara bağlı kalmadan, yerel ihtiyaçlara göre personel tahsisi yapılmasını sağlıyor. Bu, özellikle sağlık hizmetlerinde adaletli bir dağılım için kritik bir avantajdır.

Verimlilik ve Etkinlik: Standart iş yükü ve personel ihtiyacını hesaplarken gerçekçi verilere dayandığı için kaynakların daha verimli kullanımına olanak tanır. İş yüküne göre personel belirlemek, fazla ya da eksik personel istihdamını önler.

Karar Destek Sistemi: WISN yöntemi, hangi hizmetlerde personel eksikliği veya fazlalığı olduğunu analiz ederek sağlık yöneticilerine karar destek sunar. Özellikle kırsal ve şehir dengesizliğini çözmeye uygulanabilir bir modeldir.

Hizmet Kalitesine Katkı: Yöntemin çıktıları, sağlık hizmetlerinin profesyonel standartlara uygun şekilde sunulmasını destekler ve iş yükü baskısını dengeleyerek personelin tükenmişlik seviyelerini azaltabilir. Bu durum, hizmet kalitesini doğrudan artırır.

Esneklik ve Kullanım Kolaylığı: Programın, mevcut istatistikleri kullanarak kolayca adapte edilebilmesi ve hızlı sonuçlar sağlaması, özellikle gelişmekte olan ülkeler için ideal bir yöntem olmasını sağlar.

WISN yöntemi, insan kaynakları yönetiminde birçok alanda uygulanabilir. Öne çıkan kullanım alanları:

- 1- Gelecekteki insan kaynakları ve eğitim planlarının oluşturulması.
- 2- Personel fazlalığı ya da yetersizliğinin belirlenmesi.
- 3- İş yükü baskısının hangi alanlarda daha yoğun olduğunu saptamak.
- 4- Hizmetlerin ihtiyaçlara göre dengeli bir şekilde dağıtılması.
- 5- Profesyonel hizmet standartlarına ulaşmak için gereken personel sayısının belirlenmesi.
- 6- Sağlık hizmet kalitesini artırmak için doğru personelin doğru yere atanması.

SONUÇ VE ÖNERİLER

WISN yöntemi, farklı ülkelerdeki uygulamalarıyla sağlık insan gücünün etkili planlanması ve yönetimi için evrensel bir çözüm sunmaktadır. Yöntemin esnek yapısı, verilerin mevcut olduğu her bağlamda uygulanabilirliğini artırırken, iş yükü dengesizliklerini analiz etmede sağlık yöneticilerine rehberlik etmektedir. Kaynakların doğru kullanımı sayesinde sağlık hizmetleri daha adil ve verimli bir hale gelmektedir.

WISN yöntemi, sağlık personelinin fiilen üstlendiği çalışmaya dayanmaktadır. Her sağlık kurumunun ayaktan tedaviler, yatan hastalar ve cerrahi operasyonlar, doğumlar, sağlık eğitimleri ve ev ziyaretleri gibi farklı faaliyetleri içeren kendine özgü bir iş yükü modeli vardır. Her iş yükü türü, sağlık çalışanı için belirli düzeyde çaba (yani zaman) gerektirmektedir. Bu süre, iş yükü faaliyetlerinin kabul edilebilir mesleki standartlarda gerçekleştirilmesi için ihtiyaç duyulan birim zamandır. Bu faaliyet standartları, aktif çalışma süresi ve standart iş yükü verileri yıllık hizmet istatistiklerine uygulanarak her tesiste ve kadroda kaç personelin gerekli olduğunu tespit etmek mümkündür (Shipp 1998).

WISN hesaplamaları; faaliyet standartları, aktif çalışma süresi, yıllık iş yükü verileri ve mevcut personel sayısı olmak üzere dört farklı değişkene bağlıdır. (Namaganda ve ark 2015). Yöntemin gerektirdiği temel veri girişleri; iş yükü bileşenlerini (bir kadronun günlük sağlık hizmetlerinde gerçekleştirdiği ortak faaliyetler), faaliyet standartlarını (bir kadronun yaptığı her faaliyetin süresi), mevcut çalışma süresini (bir kadronun bir yıldaki çalışma süresi) ve yıllık iş yükünü (sağlık tesisinin yıllık hizmet istatistikleri) içermektedir (Nguyen ve ark 2022).

Faaliyet standartlarının belirlenmesi, WISN yönteminin en önemli aşamasıdır. Faaliyet standartlarının kabul edilebilir nitelikte olması için ilgili sağlık hizmetlerinde deneyimli, uzman

ve yetkin kişilerin görüşlerine başvurulmalıdır. Bu görüşler, doğrudan meslek üyelerinden veya kurumu temsil eden belli çalışma gruplarından toplanabilmektedir. Her meslek kategorisi kendi alanları için aktivite standartlarını belirleyebildiği gibi kurumsal çalışma grupları da tüm çalışanlar için standartlar oluşturabilmektedir. Akabinde gerekli değişkenler kullanılarak toplam personel ihtiyacı hesaplanmaktadır (Sağlık Bakanlığı 2014b).

Analiz sonucunda elde edilen WISN oranı 1 ise, ihtiyaç duyulan ve mevcut personel arasında denge vardır. 1'den büyük bir WISN oranı, iş yüküyle ilgili olarak personel fazlalığının kanıtıdır. Tersine, 1'den küçük bir WISN oranı ise mevcut personel seviyesinin iş yüküyle başa çıkabilmek için yetersiz olduğunu göstermektedir. WISN oranı ne kadar küçükse, çalışma basıncı o kadar büyük demektir. Özetlemek gerekirse, WISN yönteminin karakteristik özellikleri şöyle sıralanabilir (WHO 2023);

- ✓ Mevcut ve gerekli personel sayısı arasındaki fark hesaplanmaktadır.
- ✓ Personel dağılımının dengeli olup olmadığı ortaya koyulmaktadır.
- ✓ Sağlık çalışanları üzerindeki iş yükü baskısı gösterilmektedir.
- ✓ Sağlık tesisinin mevcut verileri kullanılarak kolayca hesaplama yapılabilir. Yıllık hizmet istatistiklerinin düzenli olarak tutulması analiz için yeterlidir.
- ✓ Yöntemin kullanımı kolaydır. Kullanım kılavuzunda belirtilen adımlar takip edilerek analiz basit bir şekilde yapılabilir.
- ✓ Birinci, ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetinin sunulduğu farklı kurumların personel kararlarına uygulanabilmektedir.
- ✓ İl, ilçe veya ulusal düzeydeki kamu, özel veya bireysel sağlık tesislerinin tamamında tüm personel kategorileri için kullanılabilir.
- ✓ Sağlık hizmeti yöneticileri tarafından teknik olarak anlaşılabilir ve kabul edilebilir bir yöntemdir.
- ✓ Personel giderlerinin değerlendirilmesinde, bütçeleme ve kaynak tahsisi açısından pratik hedefler sağlayan gerçekçi bir yöntemdir.
- ✓ Farklı tesislerde sunulan hizmet türündeki farklılıkları ve karmaşıklığı dikkate almakta, benzer tesislerdeki aynı mesleki standartlara dayanmaktadır.

Kullanım Alanları olarak WISN yöntemi, personel ihtiyacını belirleme ve iş yükünü yönetme konusunda büyük bir potansiyel taşımaktadır. Acil servisler, doğum üniteleri ve kırsal sağlık hizmetleri gibi kritik alanlarda etkin sonuçlar sağlar. Öne Çıkan Avantajlar olarak WISN

yöntemi, Özellikle yerel ihtiyaçları analiz etme kapasitesi, sağlık sistemlerinde kaynakların etkili dağılımını ve hizmet kalitesini artırmayı kolaylaştırır. Kısıtlamaların Çözümünde WISN yöntemi, Yıllık istatistiklerin güncellenmesi, detaylı verilerin sağlanması ve geleceğe dönük projeksiyonlar yapmak, yöntemin sınırlılıklarını azaltabilir.

Genel anlamda, WISN yöntemi, sağlık insan kaynaklarının stratejik planlamasında güçlü bir araçtır. Ancak veri kalitesi ve detay seviyesi, yöntemin başarısı için kritik önemdedir. Doğru uygulandığında ise gerek sağlık hizmetlerinde kalite artışı gerekse personelin daha dengeli bir dağılımı için vazgeçilmez bir model olduğu söylenebilir. WISN yöntemi, sağlık insan gücünü planlama konusunda güçlü bir araçtır. Bu yöntem hem bölgesel hem de ulusal düzeyde insan kaynakları ihtiyacını adaletli bir şekilde belirlemek için kullanılabilir. Sağlık hizmet kalitesini ve çalışan dağılımını optimize etmek amacıyla geniş çapta uygulanabilir. Ayrıca kolay anlaşılabilir ve sağlık yöneticileri için teknik olarak kabul edilebilir niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Kolehmainen, Aitken R. L., Shipp P. (1990). 'Indicators of staffing need': assessing health staffing and equity in Papua New Guinea. *Health Policy and Planning*, 5(2), 167-176.
- Azimi Nayebe B, Mohebbifar R, Azimian J, Rafiei S, (2019). Estimating nursing staff requirement in an emergency department of a general training hospital: Application of Workload Indicators of Staffing Need (WISN). *International Journal of Healthcare Management*, 12, 54-59.
- Doosty F, Maleki MR, Yarmohammadian MH, (2019). An investigation on workload indicator of staffing need: A scoping review. *J Edu Health Promot*, 8, 22.
- Durur F., Kutlu G., Akbulut Y. (2024). Determination of Health Workforce Need Based on Workload: A Study on Dentist in Turkey. *Meandros Medical And Dental Journal*, 25(1), 63-69.
- Güler Z, (2021). Pediatri yoğun bakım ünitesindeki hemşirelerin iş analizi ve iş yükü. Yüksek lisans tezi. Düzce Üniversitesi SBE.
- Hagopian A., Mohanty, M. K., Das A., House P. J. (2012). Applying WHO's 'workforce indicators of staffing need' (WISN) method to calculate the health worker requirements for India's maternal and child health service guarantees in Orissa State. *Health policy and planning*, 27(1), 11-18.
- Jenkins-Clarke S., Carr-Hill R. (1991). Nursing Workload Measures and Case-Mix: an investigation of the reliability and validity of nursing workload measures (No. 017cheop).
- Joarder T, T. S. (2020). Assessment of staffing needs for physicians and nurses at Upazila health complexes in Bangladesh using WHO workload indicators of staffing need (WISN) method. *BMJ open*, 10, e035183.
- McQuide PA, Kolehmainen-Aitken RL, Forster N, (2013). Applying the workload indicators of staffing need (WISN) method in Namibia: challenges and implications for human resources for health policy. *Hum Resour Health* 11, 64.
- Miller G., A. Chapman, J. P. (2001). Misunderstanding analysis of covariance. *Journal of abnormal psychology*, 110(1), 40.
- Mollahaliloğlu S, Metin BC, Kosdak M, Uner S, (2015). Determination of family physician need with workload indicators of staffing need method in Turkey. *Nobel Medicus*, 11, 65-73.
- Namaganda G., Oketcho V., Maniple E., Viadro C. (2015). Making the transition to workload-based staffing: using the Workload Indicators of Staffing Need method in Uganda. *Human resources for health*, 13, 1-11.
- Nazlıoğlu S, Mollahaliloğlu S, Kosdak M, Öncül HG, Erkoç Y, Çinal A, ve ark. (Ed), (2011). Sağlıkta İnsan Kaynakları 2023 Vizyonu, T.C. Sağlık Bakanlığı, Refik Saydam Hıfızissihha Merkezi Başkanlığı Hıfızissihha Mektebi Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığı Yayın No: 851. Ankara, s.38.

- Nguyen T., T. H., Phung H. T., Bui A., T. M. (2022). Applying the workload indicators of staffing needs method in nursing health workforce planning: evidences from four hospitals in Vietnam. *Human Resources for Health*, 19(Suppl 1), 124.
- Ozcan N, Hornby H, (1999). Determining hospital workforce requirements: A Case Study. *Human Resources for Health Development Journal (HRDJ)*, 3, 210-20.
- Özkan Ş., Uydacı M. (2014). işyüküne dayalı sağlık insan kaynakları ihtiyacı belirlenmesi: kocaali ili radyoloji teknisyenleri üzerine bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 36(2), 237-250.
- Torbey E., Abi Rafeh N., Khoueiry G., Kowalski M., Bekheit S. (2011). Ginseng: a potential cause of long QT. *Journal of Electrocardiology*, 44(3), 357-358.
- Rafiei S, Mohebbifar R, Kazemifar AM, Shakuna M, (2019). Estimating bed requirements for emergency wards of Qazvin Teaching Hospitals by 2021: Dynamic Systems Modeling. *Evidence Based Health Policy, Management Economics*. 3, 231-43.
- Boersma M., Aberle N., Hantzsche, F. M., Schoo K. L., Wiltshire K. H., Malzahn A. M. (2008). Nutritional limitation travels up the food chain. *International Review of Hydrobiology*, 93(4-5), 479-488.
- Shipp PJ, (1998). Workload indicators of staffing need (WISN): a manual for implementation. Erişim tarihi, 20 Ağustos 2023. Erişim adresi, https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/64011/WHO_HRB_98.2.pdf
- Silva, A. P. D., Dal Poz, M. R. (2022). An experience with the use of WISN tool to calculate staffing in a palliative care hospital in Brazil. *Human Resources for Health*, 19(Suppl 1), 135.
- T.C. Sağlık Bakanlığı, (2014b). Dünya Sağlık Örgütü iş yüküne dayalı personel ihtiyacı belirleme yöntemi birinci basamak sağlık kurumları uygulaması. T.C. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 929, Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü Yayın No: SB-SAG-2014/01, ISBN: 978-975-590-480-1. Erişim tarihi 24 Eylül 2024. Erişim adresi, https://www.medikalakademi.com.tr/?get_group_doc=1/1421432497-isyukune_dayali_personel_ihtiyaci.pdf Thum R, W. C. (2024). Using the Workload Indicators of Staffing Need (WISN)–method .
- Tripković K, Milićević MŠ, Miladinović MM, Kovačević L, Mikanović VB, Vuković D, (2022). Implementation of the Workload Indicators of Staffing Need (WISN) method in determining staff requirements in public health laboratories in Serbia. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 16, 71-79.
- Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı (TÜSEB), (2022). İş yüküne Dayalı Sağlık İnsan Gücü Planlama Projesi (İŞSİPP), Türkiye Sağlık Politikaları Enstitüsü. Erişim tarihi, 26 Eylül 2022. Erişim adresi, <https://tuspe.tuseb.gov.tr/proje-ve-yayinlar/projeler> .
- Üner S, Usubütün A, (2012). İş yüküne dayalı personel ihtiyacı belirleme yöntemi ile bir ihtiyaç belirleme çalışması: Türkiye'de Patoloji uzmanlarının yeterliliği ve dağılımları. *Türkiye Klinikleri. Tıp Bilimleri Dergisi*, 32, 715-25.
- Verwey W. B. (2000). On-line driver workload estimation. Effects of road situation and age on secondary task measures. *Ergonomics*, 43(2), 187-209.
- World Health Organization (WHO), (2010b). Models and tools for health workforce planning and projections. *Human Resources for Health Observer*, Issue No.3. Erişim tarihi, 20 Ağustos 2023. Erişim adresi, https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/44263/9789241599016_eng.pdf?sequence=1
- World Health Organization (WHO), (2010a). Applying the WISN method in practice: case studies from Indonesia, Mozambique and Uganda. Erişim tarihi, 15 Nisan 2023. Erişim adresi, https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/44415/9789241500203_eng.pdf?sequence.
- World Health Organization (WHO), (2016b). Global strategy on human resources for health: Workforce2030. Geneva. Erişim tarihi, 20 Temmuz 2024. Erişim adresi, <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/250368/9789241511131-eng.pdf?sequence=1> .
- World Health Organization (WHO), (2023). Workload indicators of staffing need: user's manual, second edition. Geneva. Erişim tarihi, 25 Ocak 2024. Erişim adresi, <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/373473/9789240070066-eng.pdf?sequence=1> .

Wundavalli L, A. U. (2020). How much is adequate staffing for infection control? A deterministic approach through the lens of Workload Indicators of StaffingNeed. American Journal of Infection Control, 48, 609-14.

DİJİTAL ECZANE ASİSTANI MOBİL UYGULAMASI**Öğr. Gör. Firdevs DURNAGÖL**

İstanbul Beykent University, Vocational School, Department of Computer Programming, 34522
Esenyurt, İstanbul, Turkey

ORCID: 0000-0002-5411-1924**Sara FAIZI**

İstanbul Beykent University, Vocational School, Department of Computer Programming, 34522
Esenyurt, İstanbul, Turkey

ORCID: 0009-0002-3266-4816**Gülbahar SARIMAN**

İstanbul Beykent University, Vocational School, Department of Computer Programming, 34522
Esenyurt, İstanbul, Turkey

ORCID: 0009-0005-9368-9066**İlayda ŞADIMAN ULUDAĞ**

İstanbul Beykent University, Vocational School, Department of Computer Programming, 34522
Esenyurt, İstanbul, Turkey

ORCID: 0009-0009-4108-2261**Ash ARSLANTAŞ**

İstanbul Beykent University, Vocational School, Department of Computer Programming, 34522
Esenyurt, İstanbul, Turkey

ORCID: 0009-0009-4108-2261**ÖZET**

Kronik hastalığı olan bireyler için ilaç tedavisine düzenli şekilde uymak hayati öneme sahiptir. Ancak hastalar, karmaşık dozajlar ve ilaç miktarları nedeniyle tedaviye uyum sağlamakta zorlanmaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte bu zorluklara çözüm olarak hatırlatıcı sistemler hayatımıza girmiştir. Geleneksel hatırlatıcılar ve ilaç kutuları üstüne yazılan dozaj miktarları ilacı doğru kullanma konusunda her zaman yeterli çözüm sunamaz; bu durum ilaç atlama veya yanlış ilaç kullanımı gibi riskleri artırmaktadır. Bu ihtiyaçlardan yola çıkarak geliştirilen Dijital Eczane Asistanı mobil uygulaması, ilaç takibini kolaylaştırmak ve kullanıcıyı doğru bilgilendirmek amacıyla tasarlanmıştır. Uygulama üzerinden kullanıcılar ilaçlarını ekleyip hatırlatıcı kurabilmekte, konumlarına en yakın eczane ve nöbetçi eczaneleri görebilmektedir. Ayrıca, ilaç kategorilerine göre etkileşim uyarıları, ilaç içerikleri ve yapay zekâ destekli sohbet robotu ile ihtiyaç duydukları bilgileri kolayca edinebilmektedir. Uygulama, React Native ile hem iOS hem de Android’de çalışacak şekilde geliştirilmiştir. Kullanıcı verileri güvenli bir şekilde saklanmakta, girişler Firebase Authentication ile yapılmakta ve ilaç hatırlatmaları için bildirim sistemi kullanılmaktadır. Google Maps API ile konuma göre eczane bilgisi sağlanmakta ve AsyncStorage sayesinde uygulama hem çevrimiçi hem de çevrimdışı temel işlevlerini sürdürebilmektedir. Dijital Eczane Asistanı, yalnızca ilaç saatlerini hatırlatmakla kalmayıp; kullanıcıya yol gösteren, bilgi sağlayan ve süreci daha kolay ve güvenli hale getiren bir çözümdür. Yapay zekâ entegrasyonu sayesinde, kullanıcıların ilaçlarla ilgili sorularını anında yanıtlayarak süreci günümüz teknolojisine uygun, etkileşimli ve kullanıcı

dostu bir deneyime dönüştürmektedir. Yapılan kullanıcı testlerinde, hatırlatıcıların ilaç alım düzenini belirgin biçimde artırdığı, etkileşim uyarılarının olası riskleri azalttığı ve dijital bilgilendirme sayesinde kâğıt prospektüs ihtiyacının azaldığı görülmüştür. Bu sayede hem hastaların yaşam kalitesine hem de sağlık sistemindeki sürdürülebilirliğe önemli katkı sağlanmaktadır. Gelecekte, görme engelli bireyler için sesli yönlendirme desteği ve farklı dil seçenekleri ile uygulamanın kapsamının genişletilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mobil Sağlık Uygulaması, Yapay Zeka Destekli Sohbet Botu, İlaç Bilgi Veritabanı, İlaç Dozaj Optimizasyonu

DİGİTAL PHARMACY ASSISTANT MOBILE APPLICATION

ABSTRACT

For individuals with chronic illnesses, adhering consistently to medication therapy is of vital importance. However, patients often struggle to follow their treatment plans due to complex dosage schedules and multiple medications. With advances in technology, reminder systems have emerged as a solution to these challenges. Traditional alarms and dosage notes written on pill boxes don't always ensure correct use, increasing the risk of missed doses or incorrect intake. Developed to meet these needs, the Digital Pharmacy Assistant mobile app is designed to simplify medication management and keep users well informed. Through the app, users can add their medications, set reminders, and see the nearest pharmacies and on-duty pharmacies based on their location. It also offers interaction warnings by drug category, detailed information on medication ingredients, and an AI-powered chatbot that instantly answers users' questions about their medicines. Built with React Native for both iOS and Android, the app stores user data securely, uses Firebase Authentication for sign-in, and delivers medication reminders via push notifications. Google Maps API provides location-based pharmacy data, and AsyncStorage ensures core functionality works both online and offline. The Digital Pharmacy Assistant does more than just remind users when to take their pills; it guides them, provides critical information, and makes the entire process easier and safer. Thanks to AI integration, it transforms medication management into a modern, interactive, and user-friendly experience. User testing has shown that reminders significantly improve adherence, interaction alerts reduce potential risks, and digital information access cuts down on reliance on paper leaflets. In this way, the app contributes both to patients' quality of life and to the sustainability of the healthcare system. In future releases, it aims to support voice-guided navigation for visually impaired users and to offer multiple language options.

Keywords: Mobile Health Application, AI-Powered Chatbot, Drug Information Database, Medication Dosage Optimization

TÜRKİYE’DE İŞ-YAŞAM DENGESİNE YÖNELİK POLİTİKA VE DÜZENLEMELER

Özlem DEMİR

Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Health Sciences, Department of Social Work, 60250 Tokat

ORCID: 0000-0002-8974-3825

ÖZET

Kişinin profesyonel iş sorumlulukları ile kişisel yaşam arasındaki dengeyi ifade eden “iş-yaşam dengesi”, son yıllarda önemli bir araştırma meselesi haline gelmiştir. Özellikle toplumsal cinsiyet rollerinin belirgin şekilde izlendiği ülkelerde iş-yaşam dengesinin uyumlaştırılmasına duyulan ihtiyaç artmaktadır. Bu nedenle pek çok ülkede iş-yaşam dengesini sağlamaya yönelik yasal düzenlemelerin ve politikaların uygulamaya konulduğu görülmektedir. Türkiye’de de son yıllarda kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlardan biri olan iş ile kişisel yaşam çizgisinin bulanık hale gelmesinin yarattığı sorunlara çözüm amaçlı çeşitli düzenleme ve politikalar, muhtelif tarihlerde yürürlüğe girmiştir. Bu düzenlemeler, iş-yaşam dengesi sağlarken kadınların işgücüne katılımı ve istihdam oranlarını artırması bakımından önemlidir. Bu kapsamda esnek çalışma düzenlemeleri ile cinsiyet eşitliğini teşvik eden politikalar öne çıkmaktadır. İş-yaşam dengesi, işgücü piyasası göstergeleri açısından nicel bir pozitif katkı sağlamakla birlikte iş memnuniyeti, ruhsal iyilik hali, verimliliğin artması, yaşam kalitesinde iyileşme gibi olumlu katkılar da sunmaktadır. Çalışmanın amacı, değişen toplumsal ve ekonomik yapı sonrası iş yaşam dengesinin istihdam koşullarında yarattığı sorunu anlamak ve iş-yaşam dengesini teşvik eden politikaları değerlendirmektir. Bu amaçla Türkiye özelinde yasal düzenlemeler ve politikalar incelenmiştir. İş-yaşam dengesi sadece bireyin yaşamını değil, işletmelerin ve toplumun sürdürülebilir refahı açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Bu nedenle, politika yapıcılarının bütüncül bir yaklaşımla konuyu değerlendirmesi ve destekleyen politikalarla sorumluluk alınması gerekliliği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İş yaşam dengesi, esnek çalışma, kadın istihdamı

POLICIES AND REGULATIONS ON WORK-LIFE BALANCE IN TÜRKİYE

ABSTRACT

“Work-life balance,” which refers to the balance between a person's professional work responsibilities and personal life, has become an important research issue in recent years. There is a growing need to harmonize work-life balance, especially in countries where gender roles are clearly defined. Especially in countries where gender roles are prominent, the need for harmonization of work-life balance is increasing. Because of this reason, many countries have implemented legal regulations and policies aimed at ensuring work-life balance. In Türkiye,

various regulations and policies aimed at solving the problems caused by the blurring of the line between work and personal life, which has been one of the problems women have faced in the workplace in recent years, have come into effect at various times. These regulations are important in terms of increasing women's labor force participation and employment rates while providing work-life balance. In this context, flexible working arrangements and policies promoting gender equality are at the forefront. Work-life balance provides a quantitative positive contribution to labor market indicators, as well as positive contributions such as job satisfaction, mental well-being, increased productivity, and improvement in quality of life. The aim of the study is to understand the problem created by work-life balance in employment conditions following changes in social and economic structures, and to evaluate policies that promote work-life balance. For this purpose, legal regulations and policies specific to Türkiye were examined. Work-life balance is not only important for individuals, but also for the sustainable well-being of businesses and society. For this reason, it was emphasized that policy makers should evaluate the issue with a holistic approach and take responsibility with supporting policies.

Keywords: Work-life balance, flexible working, women employment

ANİMASYON YAPIMINDA HAREKET YAKALAMA TEKNOLOJİLERİNİN EVİRİMİ: SENSÖRDEN YAPAY ZEKAYA

Yüksel BALABAN

Istanbul University, Faculty of Communication, Department of Radio-TV Cinema, 34116, Fatih,
İstanbul

ORCID: 0000-0001-7083-9598

ÖZET

Animasyon yapımı içinde farklı basamakları barındıran bir süreçten oluşmaktadır. Günümüzde 3d bilgisayar animasyon yapımı ele alındığında temel olarak yapım öncesi, yapım ve yapım sonrası olmak üzere üç ana aşamanın olduğu görülmektedir. Yapım aşamaları içinde karakterlere hayat veren aşamanın animasyon aşaması olduğu görülmektedir. Animasyon aşamasında ise farklı teknikler kullanılarak karakterler canlandırılmaktadır. Bu tekniklerde en çok kullanılanı keyframe animasyon yöntemidir. Yöntem animasyon filmlerde, oyunlarda, gerçek çekimli filmlerin içindeki CGI karakterler de dahil olmak üzere birçok alanda kullanılır. Keyframe animasyonun yanında özellikle oyunlarda ve gerçek çekimli filmler içindeki CGI karakterlerin canlandırılmasında kullanılan bir yöntem ise Hareket yakalama (Motion Capture) tekniğidir. Hareket yakalama, insanların, hayvanların hareketlerini yakalamak, kaydetmek ve onları analiz etmek için kullanılır ve ilk olarak sağlık sektöründe yürümeyle ilgili analizlerde kullanılırken daha sonrasında ise animasyon sektöründe yaygın olarak kullanılmıştır. Hareket yakalama tekniği ile gerçek bir oyuncunun hareketleri CGI bir karaktere aktarılabilir.

Bu çalışmanın amacı animasyon yapımındaki en önemli aşama olan karakter animasyonunda hareket yakalama teknolojisinde yapay zekanın rolünü ele almaktır. Geçmişten günümüze değin incelendiğinde hareket yakalama teknolojisinin farklılaştığı görülmektedir. Öncesinde ve halen kullanılan sensörlü teknolojiler giderek yerini yapay zeka destekli hareket yakalama teknolojilerine bırakmaktadır. Her iki teknoloji kıyaslandığında sensörlü teknolojiler için büyük stüdyolar ve yüksek bir maliyet ortaya çıkarken yapay zeka desteği ile gerçekleştirilen hareket yakalamada ise maliyet boyutunun azaldığı görülebilir. Geleneksel hareket yakalama tekniklerinde hareket yakalama için giyilen sensörlü bir kıyafet bulunmakta bu da hareketleri kısıtlayabilmektedir, ayrıca bu teknoloji çevresel müdahalelere de daha açıktır. Buna karşın yapay zeka destekli hareket yakalama teknolojileri yakalanan hareket verilerini düzelterek atlamaları, tutarsızlıkları ortadan kaldırabilmektedir bu sayede animasyonda daha canlı ve gerçekçi sonuçlar alınabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hareket yakalama, animasyon, yapay zeka, karakter animasyonu

THE EVOLUTION OF MOTION CAPTURE TECHNOLOGIES IN ANIMATION PRODUCTION: FROM SENSOR TO ARTIFICIAL INTELLIGENCE

ABSTRACT

Animation production consists of a process that includes different steps. Today, when 3D computer animation production is considered, it is seen that there are basically three main stages: pre-production, production and post-production. It is seen that the stage that gives life to the characters within the production stages is the animation stage. In the animation phase, characters are animated using different techniques. The most widely used of these techniques is the key frame animation method. The method is used in many areas including animated movies, games, CGI characters in real-life movies. In addition to key frame animation, another method used especially in games and in animating CGI characters in real-life movies is the Motion Capture technique. Motion capture is used to capture, record and analyze the movements of people and animals, and was first used in the health sector for gait analysis, and later widely used in the animation sector. With motion capture, the movements of a real actor can be transferred to a CGI character.

The aim of this study is to discuss the role of artificial intelligence in motion capture technology in character animation, which is the most important stage in animation production. When examined from the past to the present, it is seen that motion capture technology has differentiated. Sensor technologies, which were previously and still are used, are gradually being replaced by artificial intelligence-supported motion capture technologies. When both technologies are compared, it can be seen that while large studios and high costs are incurred for sensor-based technologies, the cost dimension is reduced in motion capture with artificial intelligence support. In traditional motion capture techniques, there is a sensorized suit worn for motion capture, which can restrict movements, and this technology is also more susceptible to environmental interference. On the other hand, AI-assisted motion capture technologies can correct the captured motion data and eliminate jumps and inconsistencies, resulting in more vivid and realistic results in animation.

Keywords: Motion capture, animation, artificial intelligence, character animation.

SİNEMADA ORYANTALİST BAKIŞIN MEKÂN ÜZERİNDEN İNCELENMESİ: MIDNIGHT EXPRESS (1978) FİLMİ ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Birgül ALICI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi

ORCID ID: 0000-0002-6769-5105

ÖZET

Batılı gelişmiş ülkelerin, Doğulu ülkeler üzerinde kimi zaman küreselleşme kimi zaman da modernleşme adı altında hegemonya kurma isteği daha çok çeşitli ideolojik ve politik hamlelerle kendine zemin bulmuştur. Bu hamlelerde Batılı ülkeler, kendilerini medeniyet getiren, çağdaşlığın ve gelişmişliğin öncüsü olarak ideal bir şekilde konumlandırırken Doğulu ülkeler ile ilgili kurgulayıp yaymaya çalıştıkları ise genellikle önyargılarla dolu olumsuz tasvir ve düşüncelerin yer aldığı oryantalist veya oryantalist bakış açısıdır. Bu bakış açısında Doğu, Batı'nın ve Batılılıkla eş değer kıldıkları medeniyet ve çağdaşlığın her açıdan oldukça gerisinde bir “öteki”dir. Doğu’yu kurtaracak tek şey de bir nevi kendilerine dönüşme yolunda bilinçli adımlar atması ile mümkün olabilir. Batılılığa uygun davranışlar yüceltilirken diğer tüm davranışlar ciddi eleştiri oklarının ve etiketlenmelerin hedefi olur. Sinema da bu anlamda ülkelerin geçmişten günümüze en sıklıkla kullandığı medya araçlarından ve sanat formlarından biri olmuştur. Çünkü gelişmiş ülkeler kendi emperyalist politikalarını sinema aracılığıyla daha etkili bir şekilde yayabilmektedir. Oryantalist bakışın sinemadaki tezahürü ise karakterlerden mekâna yayılmak istenilen ideolojiden müziğe kısacası filmin içeriğinden biçimine birçok şekilde karşımıza çıkabilmektedir. Bu çalışmada sinemada oryantalist bakışın oluşturulmasında mekân ve mekân unsurlarının nasıl kullanıldığının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Söz konusu amaç doğrultusunda çalışmada amaçsal örneklem tekniği ile seçilen Midnight Express (1978) filmi, betimsel analiz yöntemi ile incelenecektir. Sinemada oryantalist bakışı mekân özelinde ele alan çalışmaların sınırlı olması dolayısıyla çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Oryantalizm, Mekân, Mekân Analizi, Midnight Express.

EXAMINATION OF THE ORIENTALIST GAZE IN CINEMA THROUGH SPACE: THE CASE OF MIDNIGHT EXPRESS FILM (1978)

ABSTRACT

The desire of Western developed countries to establish hegemony over Eastern countries, sometimes under the guise of globalization and other times modernization, has largely found its ground through various ideological and political maneuvers. In these maneuvers, Western countries ideally position themselves as bringers of civilization, pioneers of modernity and development, while what they construct and attempt to propagate about Eastern countries are

generally negative depictions and thoughts full of prejudices, known as Orientalism or the Orientalist gaze. In this perspective, the East is an "other," far behind the West and the civilization and modernity they equate with Westernness in every respect. The only thing that can save the East might be possible through conscious steps towards, in a sense, becoming like them. While behaviors aligned with Westernness are glorified, all other behaviors become targets of severe criticism and labeling. In this sense, cinema has been one of the most frequently used media tools and art forms by countries from past to present, as developed countries can more effectively disseminate their imperialist policies through cinema. The manifestation of the Orientalist gaze in cinema can appear in many ways, from characters to the ideology intended to be spread through space, to music—in short, from the content to the form of the film. This study aims to identify how space and spatial elements are used in cinema to construct the Orientalist gaze. In line with this aim, the film *Midnight Express* (1978), selected using the purposive sampling technique, will be examined with a descriptive analysis method. Given the limited number of studies that address the Orientalist gaze in cinema specifically concerning space, this study is thought to contribute to the field.

Keywords: Cinema, Orientalism, Space, Spatial Analysis, *Midnight Express*.

GİRİŞ

Batılı ülkeler, coğrafi keşiflerle sömürgeler elde edip belli bir gelişmişlik seviyesine ulaşmanın akabinde gücünü daha da ileri noktalara taşımak adına yeni politikalar geliştirmiştir. Bu politikalar dönemine göre değişiklik gösterse de aslında temel eksende kendilerine dâhil etme arzuları veya sömürgeleştirme politikalarını haklı çıkarma eylemleri ile ilgilidir. Adı kimi zaman Batıya ayak uydurma, kimi zaman modernleşme kimi zaman küreselleşme olsa da talep edilen aynıdır. Bu da çağın gereklerine ayak uydurmak ve modernleşip ileri seviyeye geçebilmek için yönünü Batıya çevirmek gerektiğidir.

Batı'nın Doğu için yaptığı betimlemeler ve aşılamaya çalıştığı kendisi gibi olma meselesi zamanla farklı düşünürlerin heykelden fotoğrafa resimden sinemaya oryantalist bakış açısını ele alan eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu eserlerde kimi zaman fantastik, büyü, gizemli gösterimler kimi zaman cariyeler, harem ile egzotik bir yaşam tarzı kimi zaman da tamamen korkutucu, İslamofobik tasvirler yer alır. Dönemine göre farklılık gösteren bu durum Batı'nın Doğu ile ilgili zaman içindeki değişen algıları ile ilgili olmuştur. Örneğin ABD'ye terör saldırılarının olduğu 2001 yılından itibaren İslamofobik temsiller daha çok yaygınlaşmıştır.

Sinema, oryantalist bakışı görünür kılabilen görsel ve işitsel etkileyici sanat formlarından biri olarak teknik, estetiksel ve toplumsal boyutları kadar ideolojik ve siyasi boyutları aktarmada da sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle Batı'nın gelişmiş sinema endüstrisi Hollywood yapımlarında oryantalist bakışı dönemin dinamiklerine göre izleyiciye sunduğu görülür. “Sinemada Oryantalist Bakışın Mekân Üzerinden İncelenmesi: Midnight Express (1978) Filmi Örneği” isimli bu çalışmada da Midnight Express filmi, oryantalist bakışı yansıtan filmler evreni içinden Türkiye’de büyük ses getiren ve oryantalist bakışı en belirgin halde yansıtan film olması nedeniyle amaçsal örneklem tekniğine göre seçilmiştir.

Midnight Express filmi aynı zamanda oryantalist bakışı mekânsal olarak görmemiz açısından da etkileyici bir filmidir. Bu doğrultuda çalışmada sinemadaki oryantalist bakışın oluşturulmasında mekân ve mekân unsurlarının nasıl kullanıldığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu amaç doğrultusunda seçilen Midnight Express (1978) filmi, betimsel analiz yöntemi ile incelenmiştir. Sinemada oryantalist bakışı mekân özelinde ele alan çalışmaların sınırlılığı dolayısıyla çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle oryantalist bakış ve sinemadaki oryantalist bakış ele alınmış, yöntem ve filmin mekân açısından betimsel analizinden sonra da sonuç bölümünde konunun genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

LİTERATÜR

19. yüzyılın ortalarından itibaren, gelişiminde belli bir yol kat eden Batılı toplumlar, bunun sonuçlarını kendilerine benzemeyen toplumlara yayma mücadelesine girmiştir. Bu etki veya dönüştürme ekonomik alanda kapitalist üretim ve bölüşüm, dini anlamda dinsel inancı diğer toplumlara yayma çabası, siyasi anlamda demokrasi, kültürel anlamda bilimsel birikimlerin düşünüş ve davranış biçimi olarak empoze edilmesi biçiminde ortaya çıkmıştır. Avrupalılaşma veya Avrupalılaştırma denilen bu olgunun aslında diğer adı da kolonizasyon veya sömürgeciliktir. Böylece Avrupa kendi Doğu ve Batısını dönüştürmeye başlamıştır. Batı dışındaki ülkeler de daha mutlu, huzurlu yaşayabilmek ve Batı ile baş edebilmek adına Avrupalılaşma ve Batılılaşma’ya özenmiş, bu da hem Batı’yı hem Batılılaşmak isteyenleri siyasi, ekonomik, ideolojik ve sosyal düzlemlerde değiştirip dönüştürme sürecini beraberinde getirmiştir (Kocabaşoğlu, 2002, s.14-15).

Zamanla sömürge altında olan ülkelerin uyanışı, Avrupa dışında yeni Batı veya Batıların ortaya çıkışı bu kelimelerin cazibesini yitirmesine sebebiyet vermiş ve farklı kültürel etkilenmeler ve dinamiklerin varlığı da eklenince Batılılaşma veya Avrupalılaşma kavramları, modernleşme veya çağdaşlaşma kavramlarına evrilmiştir. Daha sonra modernleşme adı altında

yeni yöntem ve stratejiler geliştirilmiş ancak yaklaşık bir 40 yıl kadar sonra bu kavram da yetersiz kalmıştır. Daha iddialı bir ifadeyle daha da kapsayıcı olmak gerektiğinden küreselleşme ifadesi ortaya çıkarılmıştır. Küreselleşme olgusu Batı'nın kendi dışındaki ülkelere dayattığı yeni bir ilişkiler setidir. Batı, çağın gerisinde kalmamak için kendi yolunun izlenmesini, bunun için de önce “asrileşmek/garplılaşmak”, ardından “modernleşmek/çağdaşlaşmak”, şimdi ise “globalleşmek/küreselleşmek” gerektiğini toplumlara farklı zamanlarda empoze etmeye çalışmıştır (Kocabaşoğlu, 2002, s.15) Kısacası Doğu'nun yıllar içindeki tanımlamalarında veya yapması gerekenlerle ilgili sunulan reçetelerde Batı'nın gereksinimleri etkili olmuştur (Said, 2013, s.72).

Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışı adlı çalışmasıyla söz konusu meseleyi gündemine alan Edward W. Said, Michel Foucault'un “söylem” kavramından esinlenerek “oryantalist söylem” anlayışını geliştirir ve bu anlayışla Doğu'ya yönelik üretilen ve sömürge anlayışı ile doğrudan bağlantılı olan kurguları dile getirir (Özer, 2017, s.258). Ona göre sonsuzu sonlu bir biçimde cisimleştirmeye uygun bir yer diye belirlenen Doğu, Batı'nın narsist düşüncelerinin yola çıkış noktası olmuştur (Said, 2013, s.72) Oryantalizm de “Doğu'ya hâkim olmak, onu yeniden kurmak ve onun amiri olmak için” Batı'nın icat ettiği bir yoldur. Said oryantalizmde Batının açık bir şekilde farklı anlama, bazen denetleme, muhakeme, idare etme; hatta kendi bünyesine dâhil etme isteği veya niyeti olduğunu, siyasi, entelektüel, kültürel ve ahlaki eşitlikçi olmayan karşılıklı alışverişler içinde Doğu'yu şekillendirmek istediğini söylemektedir (Said, 1989, ss.4-10). Oryantalist bakış açısında Doğu, Batı'nın karşısında yer alır ve Batı, kendi kimliğinin inşasında Doğu'yu bir araç olarak görür. İkili karşıtlık üzerine kurulu olarak oryantalist bakışı yeniden üretir. Bu sistemle Batı, Doğu'nun ne olduğunu ifade ederken aynı zamanda kendisinin de ne olduğunu vurgulamış olmaktadır. Böylece bu bakış açısıyla yaklaşıldığında hayatın içinde kabul edilen bütün kötü imajlar, algılar, davranışlar vb. “ötekinde”, bunun tam zıttı iyi şeyler de bir özne olarak Batıda toplanmaktadır (Satır ve Özer, 2018, s.764).

Said'in oryantalizmle ilgili görüşlerine eleştirel bakanlar da bulunmaktadır. Lewis, oryantalistlerin Said'in söylediği gibi düşmanca yaklaşımı olan kişiler olmadığını, oryantalizm kavramına onun aşırılaştırmış abartılmış anlamlar yüklediğini söylemektedir (Seyhan, 2023, s.5) Çırakman, “Oryantalizmin Varsayımsal Temelleri: Fikri Sabit İmgelem ve Düşünce Tarihi” isimli çalışmasında Edward W. Said'in Batılıların Doğuluların temsili ile ilgili yaklaşımını çok indirgemeci bir yaklaşım olarak gördüğünü belirtmektedir. Ona göre Said'in tespitlerinde asırlar boyunca Batılıların, Doğulularla ilgili bilgileri ve bu bilgilerin temsili ile ilgili görüşleri, hep yanlış, eksik ve çarpık algılamalara dayanmaktadır (Çırakman, 2002, s. 182) Keyman,

Mutman ve Yeğenoğlu, Said'in görüşlerine paralel olarak Batı'nın Doğu'yu tuhaf bölümler ve mesafelendirmelerle başka bir yer ya da kültür değil de Batı'dan radikal şekilde farklı, hem daha gizemli hem de daha az uygar, fantastik ve egzotik bir mekân olarak kurguladığını ifade etmektedir. Buna örnek olarak da 19. yüzyılın tipik Doğu stereotipleri ve imgeleri içinde harem, odalık ve Doğulu despot kişinin sınırsız cinsel özgürlüğü efsanelerini söylemektedir.

Doğunun, resim, fotoğraf gibi sanatlarla birlikte sinema sanatı içinde arzu nesnesi olarak yer aldığı temsiller, Said'in oryantalizm tanımlamasının bir diğer karşılığıdır. Çünkü Hollywood filmlerinin birçoğunda arzu nesnesini andıran; loş ışıkta egzotik bir ortamda dans eden güzel kadınlardan oluşan harem, peçe gibi örtülerle gizemini koruyan kadınlar veya tarihinden bihaber cahil Arapların temsili, Said'in oryantalizmde altını çizdiği cinsel imgeler, arzular ve "öteki" ile donatılmış Doğu'nun temsili ile paraleldir. Klâsik oryantalizmin içinde kendini gösteren bu mekân tasarımları, aslında Batı için düşsel bir alanı işaret etmektedir. Bilgi yerine düşsel araçların kullanıldığı bir "sonuç" olarak bu tarz filmlerde ise barbar ve cahil Doğulu'nun karşısına "ben ve öteki" karşıtlığında Batılı, genellikle bir kurtarıcı ve bilgi ile donanmış medeniyetin temsilcisi olarak geçer. Bu temsilde bilgiden ve medeniyetten mahrum Doğu(lu kahraman), bir gerilik içerisinde olduğundan, gelişmiş Batı(lı kahraman) için bir tehdit oluşturmaz. Doğuya atfedilmiş olan bu özellikler, Batı'nın sömürgesi olmasının meşru kılınması içindir (Güngör, 2011, s.125).

Akademik bir disiplin ve düşünce şekli olarak Oryantalizm, felsefeden edebiyata, siyaset biliminden iktisada birçok farklı disiplinin kuram ve yaklaşımlarını içinde barındırmaktadır. Sosyal ve kültürel alanın içinde bir disiplin olarak var olan sinema da, sembolik göndermeleri ile en önemli ideolojik medya aracına dönüşmüştür. Oryantalizmle sinemanın hem disiplin hem de sanat formu olarak birlikteliklerinde (Önal ve Baykal, 2011, s.108) ise özellikle Hollywood Sineması, dünyada olanı biteni egemen olanın gözüyle aktarmakta, yaratılan "öteki"yi sunarken öykülerindeki kişileri ve olayları bilindik şablonlara oturtarak biçimsel bir anlamlar dizisi oluşturmaktadır (Yücel ve Sürmeli, 2019, s.115).

Oryantalizmin temelde Batı sinemasında iki uçlu açılımı vardır. Birincisi postmoderne değen Batı'nın bizi oryantal Doğu toplumu olarak tanımlarken "öteki" biçiminde adlandırması ile ilişkilidir ki bunun filmlerde kaotik olarak gösterimleri yaygındır. Mesela filmde New York gösterileceği zaman Özgürlük Heykeli'nden görüntü açılır veya Afganistan gösterileceği zaman görüntü mayın patlamasıyla ekrana gelir. Arka sokaklarda çocuklar koşturur. Bu oryantalizmin ötekileştirme, İslâmifobik boyutudur. Postmodern açıdan bugünkü temsillerde bu tarz İslâm'a yönelme yine söz konusudur. İslam üzerinden Doğu'yu tanımlamada korku, kargaşa, terör gibi

unsurlar yer alır. İslâmiyet'in yasakladığı ne varsa bulunmaz bir nimet olarak çekinmeden sunulur.

Oryantalizm eksenli bakışın postmoderne değdiği söz konusu açılım ise 2000'li yıllara gelirken özellikle Batı'nın Hollywood Sineması'nda karşımıza çıkar. El-Kaide'nin 11 Eylül 2001'de ABD'ye karşı düzenlemiş olduğu terör saldırılarının yarattığı terör korkusunun bunda büyük etkisi olduğu söylenilebilir. Dini kimliklerin veya temsillerin birbirine kargaşaya sebebiyet verecek karalayıcı şekilde yansıtılmasının hat safhaya ulaştığı bu dönemde Hollywood'da Müslüman temsillerine İslâmofobik olarak yaklaşılmaya başlamıştır. Bu temsillerde tüm çift taraflı çalışan ajanlar, silah satıcıları ya apaçık ya da örtük biçimdeki imalarla Müslümanlardır. Müslüman namaz kılar. Daha sonra silahlı eylemini gerçekleştirerek terör estirir. Popüler 007 James Bond serilerinde bile bu temsillere rastlanılmaktadır. Örneğin 2012 yapımı Skyfall filminin Eminönü'nde çekilen sahnelerinde adeta bir kargaşa ortamı hâkimdir. Kapalı Çarşı gibi önemli mekânlar görkemi yerine Afganistan vari bir havayla sunulur.

Bir diğer açılım, sinemanın ilk dönemlerinden itibaren görülen Binbir Gece Masalları, Simbat Serileri hatta Karayip Korsanları'na kadar sinemaya aktarılan masalsı boyut açılımıdır. Bu temsillerde Doğu toplumları birtakım sırları içinde barındıran, büyülü, masalsı, ilgi çekici, egzotik, masalsı bir dünya sunar. Aslında her ikisi de sömürüye dayalıdır. Batı, Doğu'yu ya ötekileştirerek kullanır: Bütün savaşların, kötülüklerin, ihmallerin, kadın suiistimallerinin, uyuşturucu kaçakçılığının, gerici geleneklerin, terörün kaynağı bir coğrafya olarak verilir. Ya da realiteden, gerçek mekân ve zamandan uzak, hayattan kopuk, belirsiz, sanki insanlar değil de kanatlı fillerin, pembe kuyruklu zürafaların yaşadığı masalsı bir coğrafya olarak sunar. Bugün Batı, sineması ve dizileri vasıtasıyla hala Doğu'ya özgü masalsı temsilini sürdürmektedir. Budizm ve ilkel topluluk dinlerine, ölü gömme törenlerine, düğünlerine masalsı temsille yaklaşmaktadır. Çünkü bu dinleri kendine yakın bulmaktadır. Yine bugünkü belgesellerde de bunu sıklıkla görmek mümkündür.

YÖNTEM

Nitel yöntemle tasarlanan araştırmalarda incelenmek istenen konu ile ilgili derin bir kavrayışa ulaşma çabası söz konusudur. Bu açıdan araştırmacı keşfe çıkar gibi hareket edip sorulması gereken sorularla gerçekliğin izini sürmekte ve muhatabının öznel bakış açısını ciddiye almaktadır (Karataş, 2015, s.63) Araştırmada bu doğrultuda nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz yöntemi dört aşamadan oluşur. Bu aşamaların ilkinde kavramsal çerçeve ekseninde araştırma için bir çerçeve oluşturulmaktadır. Sonraki aşama oluşturulan kavramsal çerçeveye göre veriler işlenip düzenlenir. Üçüncü

aşamada düzenlenen veriler tanımlanır. En son aşamada bulguların yorumlanması, bulguların açıklanıp anlamlandırılması ile yapılır (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.224).

Betimsel analizde tümdengelimci bir yaklaşım söz konusudur. Önceden belirlenmiş kategoriler kullanılmaktadır (Çelik, t.y., s.8). Buna göre elde edilen veriler öncelikle kavramsal çerçeve paralelinde belli temalara göre betimlenmekte ve daha sonra betimlenenler belli açıklamalar yapılarak yorumlanmaktadır. Dolayısıyla analizde eldeki verilerden kuramsal bir yapıya ulaşmak yerine, verilerin hâlihazırda mevcut olan kuramsal yapıya ne ölçüde uyum sağladığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Öte yandan betimsel analizin nicel yöntemler içinde yer aldığı durumlarda ele alınan konuyla ilgili istatistiki verilerin belli bir sistematik dâhilinde betimlenip yorumlanması söz konusu iken nitel yöntemlerde daha araştırmanın kavramsal çerçevesinin çizilebildiği durumlarda yapılan değerlendirmelerin söz konusu olduğu söylenilebilir.

İncelenen konu ile ilgili doğrudan alıntılar da sıklıkla yer aldığı betimsel analizlerde neden sonuç ilişkisi içinde belli sonuçlara ulaşılır. Ulaşılan sonuçlara göre çıkarımlarda bulunulur. Bu çalışmada nitel yöntemlerden betimsel analizin seçilmesinde, kavramsal çerçevesinin çizilebildiği bir konuyu ele alması, araştırılan konunun sayısal verilerden ziyade öznel yorumlamaya elverişliliği, mekân tasarımları ile ilişkili bir konu olduğu için görseller üzerinden betimlemeler yapılmasının ve yorumlanmasının daha uygun olması gibi nedenler etkili olmuştur. Çalışma kapsamında Midnight Express filmindeki mekânlardan araştırma konusu ile ilgili olanlar incelenirken konunun kavramsal çerçeve izleğine paralel betimlemeler açıklanıp yorumlanmaya çalışılmıştır.

BULGULAR**Görsel 1.** Midnight Express Film Afışı**Kaynak:** www.imdb.com

Filmin Konusu: Filmde Wiliam Hayes isimli bir ABD’li turistin yurtdışına uyuşturucu kaçırmak isterken İstanbul’da havaalanında yakalanması ve yaşadığı zorlu süreçlerden sonra hapishaneden kaçışına giden serüveni anlatılır. 1970 yılında Türkiye’de tutuklanarak hapse giren Billy Hayes’in gerçek yaşam öyküsünden yola çıkılarak senaryosu yazılmıştır.

Hayes’in hapishanede iken kız arkadaşına yazdığı bir mektubun seslendirildiği sahne, filmin oryantalist bakışını çok çarpıcı şekilde vermektedir. Ona göre Türk insanı, gayri ahlakilik söz konusu olduğunda yabancılara attettikleri bazı eylemleri kendilerince kılıfına uydurup meşrulaştırabilen kurnaz ve anlaşılması zor Doğululardan biridir. Filmde Hayes’in bu doğrultuda, “Türklerin gözünde tüm yabancılar ayıp. Hepsi edepsiz olarak görülüyor. Homoseksüellik de öyle. Burada büyük bir suç. Ama birçoğu her fırsatta bunu yapıyor. Ayıp olan binlerce şey var. Örneğin birisini belinin altından vurabilir veya bıçaklayabilirsin, ama belinin üzerinden değil. Çünkü o zaman bu cinayete teşebbüse giriyor. O yüzden herkes birbirini kaba etinden bıçaklıyor. Buna, ‘Türk İntikamı’ diyorlar. Tüm bunların kulağına

Filmin Künyesi**Yönetmen:** Alan Parker**Yapımcı:** Alan Marshall
David Puttnam**Senarist:** Oliver Stone**Oyuncular:** Brad Davis
Irene Miracle
Bo Hopkins
Kevork Malikyan
John Hurt**Stüdyo:** Casablanca Filmworks**Yapım:** Birleşik Krallık- ABD**Gösterimi:** 10 Ağustos 1978

çılgınca geldiğini biliyorum, ama burası çılgın bir yer. Türkiye’de her şey mümkün. Burada kanun yok. Türkiye’deki avukatların alayı düzenbaz” gibi sözleri oldukça dikkat çekicidir

Görsel 1. İstanbul ve Camileri

Said, Batı’nın Doğu’nun algılanmasına yönelik hayali bir Doğu yarattığını, aslında Doğu’nun bununla ilgili olmadığını, Batı’nın Doğu’yu tanımlamada oryantalizm ile gerçeği yeniden üretip Doğu üzerinde tahakküm kurmaya çabaladığını söylemektedir (Beyazyüz, 2017, s.129) Filmde de görsel 1’de bu bariz şekilde görülür. Filmin ilk dakikalarından itibaren İstanbul ve Ayasofya ile Sultan Ahmet Camisi’nin silik silueti görülür. Ayasofya Camisi, Sultan Ahmet Camisi gibi İstanbul’un görkemli mimari unsurlarının silik, sisli ve karanlık gösterilmesi ile film oryantalist tavrını belli eder. Sunulan kargaşa, sıkıntı ve huzursuzluğun İstanbul’un puslu, karanlık havası ile birlikte verilmesi, karakterin de hayatının burada olumsuz gidişatlara gebe olduğu sinyali vermektedir. Ayrıca hapishane ile yan yana görülen cami de hapishane ile birlikte kasvetli ve karanlıklar içinde gösterilir. Bu da Batı’nın Türkiye’nin kültürel yönlerine ve çağın çok gerisinde olduğuna dair önyargılı yaklaşımlarını göstermektedir.

Görsel 2. Tuvalet ve Tarihi Karakterlerimiz

Sinemada mekânın insana yansıtılışında duyular önemli bir rol oynar. Algılar vasıtasıyla mekânsal imgeler, insanlarda çeşitli etkiler yaratmaktadır. Görsel, işitsel, duyuşsal ve algısal yönlerin aktarımının önemli olduğu sinemada karakter seçimiyle birlikte mekân seçimi, algı efektleri ve ışık gölge oyunları gibi unsurlar sinema sanatının çok önemli girdilerini oluşturmaktadır (Demirarslan, 2024, s.2536). Bu noktada görsel 2’de de görüldüğü gibi başrol karakteri Hayes’in, Türkiye’de havaalanında yakalanmadan önce girdiği lavabo oldukça kirli ve bakımsızdır. Lavabonun duvarlarında İstanbul ve onu fetheden padişah Fatih Sultan Mehmet ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu önderi Mustafa Kemal Atatürk’ün Türk bayrağı içindeki görseli bulunmaktadır. Karakterin uyuşturucu taşımasının verdiği gerginlik, huzursuzluk ve zor anları ile mekânın Türk bayrağı-Atatürk, İstanbul-Osmanlı padişahı Fatih ile donatılması hem karakterin iç huzursuzluğunu tetikleyici unsurlar olarak kullanılması, onları küçük görmesi hem de Türkiye’nin öncü liderlerini bakımsız, kirli tuvaletlerin duvarlarına asacak kadar değersiz gördüğü imasını vermektedir. Türkiye, bu gösterimle tarihine, geçmişine sahip çıkamayan paspal, hijyenine dikkat etmeyen Ortadoğu’nun geri kalmış bir toplumu olarak tasvir edilir.

Görsel 3. Kentsel Mekânlar

Görsel 3’te Hayes’in girdiği kahvehane, tavukçu dükkanı gibi çeşitli kentsel mekanlar yine hijyenik koşulların dikkat edilmediği, kötü işlerin yapıldığı, karanlık, kasvetli, puslu mekanlar olarak sunulmuştur. İnsanlar ya kahvehanedeki gibi sarhoş olmuş kendinde değildir. Ya da tavukçunun yaptığı tavuk kesme eylemi gibi kan donduracak acımasızlıkta barbar, cani ve usul bilmezdir. Oysa Türk kültüründe hijyen önemlidir. Tavuklar bakımsızlık, kirlilik içindeki kötü koşullarda beslenip gelişigüzel kesilmez ve kesilince de tüylü ve acı çektiklerini gösterir halde ayaklarından asılarak bırakılmaz. Malta’da çekilen ve Türk oyuncuların yer almadığı filmde tavukçunun çok hoyrat şekilde, bir satırla, hayvanı direk kestiğinin seyirciye gösterilmesi de Türklerin acımasız olduğunu ve şiddet eğilimini vurgulamak amacıyla sahnelerin çekildiği izlenimini vermektedir.

Görsel 4. İstanbul Sokakları

Sinema, mekânı, olay örgüsünü inşa edebilme adına kurgulamaktadır. Bu manada mekânlar filmin hikâyesini destekleyip görselleştiren ya da temsil eden bir unsur olarak vardır. Yönetmenin tercihleri doğrultusunda mekânın bir karakter olarak ön plana çıkarılması ve kurguyu güçlü kılan bir ifade aracına dönüşmesi, olumlu ya da olumsuz bir eleştiri nesnesi olarak kullanılabildiğine işarettir (Sözen ve Boyacıoğlu, 2020, s.54) Görsel 4'te Hayes'in dolaştığı İstanbul sokakları eleştirisi nesnesi olarak yıkık dökük, iç içe geçmiş, karmaşık, kirli ve bakımsız görülmektedir. Çok eski ve niteliksiz yapılar, rahat yürünmeyecek derecede aşırı kalabalıkların hakim olduğu gösterimlerde çeşitli Orta Doğulu insan tiplerini yer alır. Bu da İstanbul'un Türkiye'nin en önemli şehirlerinin başında gelmesine rağmen aslında ne kadar medeniyetin gerisinde imiş gibi gösterilmeye çalışıldığının göstergesidir.

Görsel 5. Hapishane İç Mekan

Filmde bir mekânı deneyimlerken hissettiğimiz şeyler, belleğimizde canlanıp gözümüzün önüne gelen imgeler, yaşadığımız anla ilgili iz bırakmış varoluş mekânlarına dairdir (Kale, 2004, s.12) Görsel 5'te William Hayes'in gözünde hapishane, hijyen koşullarına dikkat edilmediği, karanlık, kasvetli, korkutucu, yıkık dökük, bunaltıcı ve soğuk bir mekan olarak yansıtılmaktadır. Koğuştaki görevliler, başlardaki havaalanındaki görevli memurların sergilediği gibi yabancı uyruklu insanlara karşı ırkçı ve acımasız tavırlar sergilemektedir. Örneğin üşüyen William'ın battaniye alması gibi basit bir sebepten dayak yediği görülür.

Yöneticiler ve memurlar adaletsiz olduğu gibi içerdeki çaycı vb. görevliler de acımasızdır. Çaycılık ve malzeme temini işlerini yapan Türk Rıfkı karakteri, yemek yenilen mekânda yabancı uyruklu mahkûmların sevdikleri kediye “sevmiyorum, ayıp” diyerek asmıştır. Ezan sesi duyulurken gerçek kedi ölüsünün asılı hali ve mahkûmlar üzüldürken, Rıfkı’nın mutlu olması Türklerin barbar, acımasız olduğu düşüncesini vurgulamak içindir. Karanlık mekânın içinde ezan sesi ile birlikte görülen karanlıkla aydınlığın birlikte sunumu; parçalı aydınlık, Türklerin ikiye bölünmüş olduğu imasını da güçlendirmektedir. Çünkü Rıfkı size iyi davranıyorum dediği günün ertesi günü kediye asmış ve gülümsemektedir. Aynı zamanda takkesiyle dinine bağlı bir karakter profili çizmektedir. Kedi asılı iken ezan sesinin duyulması ise Müslümanlıkla bunun ilişkilendirildiği vurgusunu düşündürmektedir.

Görsel 6. Görüşme Odası ve Yemek Yenilen Bölüm

Oryantalist bakışta Doğuyla ilişkin nitelendirmelerde muhatap hep Batılı olmuştur ve Doğu, Batılıya anlatılmıştır. Çünkü özne Batılıdır. Tarihin nesnesi olarak düşünülen Doğu, ancak özneye anlatılabilir. Yargıda bulunabilme hakkı da özneye has bir fiildir. Bu nedenle oryantalizm, dışsallık üzerine kurulmuştur ve Doğu’yu, Doğu’nun dışından anlatabilir (Köse ve Küçük, 2015, s.124). Filmin genelinde olan Doğu’yu eleştirel ele alış, görsel 6’daki sahnelerde hapis hanedeki yemek kültürüne ve adalet sistemine yapılmıştır. Yemek yenilen yer son derece karanlık, pis ve kasvetlidir. Doğru düzgün ışık görmez. Başrol William’ın da midesi bulanmaktadır. Oysa babası takım elbiseli, temizdir. Çünkü o medeniyetin adı Batı’nın insanıdır, kurtarıcıdır. William da bir an önce Türk avukatı sayesinde kefaretle kurtulacağını düşünmektedir. Bu şekilde rüşvetle memurlara iş yaptırılıp kurtulmanın mümkün olduğu algısı ile Türkiye’deki adalet sisteminin çöktüğü vurgusu yapılmaktadır. Ancak avukat, paragöz bir Türk’tür. William filmin sonunda ancak kendi imkânlarıyla kaçmayı başarabilecektir.

Görsel 7. Hapishane Avlusu

Görsel 7'ye bakıldığında hapishanenin içerisinde görülen kargaşa, hijyen yokluğu ve düzensizliğin hapishane dış cephesine de yansıtıldığı gözlemlenmektedir. Gelişigüzel asılan çamaşırlar, eski, bakımsız bir yapı olan hapishanede mahkûmlar, hijyenik olmayan koşullarda yaşamaktadır. Ayrıca bu karakterlerin davranışlarına da yansımakta, oldukça gergin oldukları anlaşılmaktadır. Avluda güreşen, kavga eden Türk mahkûmlar ile Türklerin barbar, şiddet yanlısı, kaostan beslenen insanlar olarak gösterildikleri söylenilebilir. Kültürümüzde önemli ve işlevsel bir mekân olan avlu, filmde oldukça bakımsız, basit ve amacı dışında bir gösterimle karşımıza çıkmıştır. Kendi kültürümüzü değersizleştirme adına kavgaların, falakaların, tartışmaların odağı halinde gösterilmiştir.

Görsel 8. Mahkeme Salonu ve Bekleme Salonu

Sinema, gerek mekânı gerekse mekânsal sembolleri kullanıp izleyicisinin algısına ulaşmayı ve ona sinema anlatısının varmak istediği noktaya doğru belli bir yön vermeyi hedefler (Ural, 2017, s.10). Görsel 8'de Doğu mimarisinin revak, beşik tonoz, yuvarlak kemer gibi yapı elemanlarından oluşan mahkeme binası ve mekânsal unsurlarının Türkler tarafından kıymet verilmeyen, bakımsız, eski, kirli, tarihi yapılar olarak yansıtıldığı görülmektedir. Bina içinde Atatürk büstü ve Türk bayrağı gibi ikonik Türklere ait simgeler yer alırken ana karakter William Hayes'in hâkim karşısında ağır sözler söylemesi, eleştiri oklarının aslında adalet sistemiyle birlikte genel olarak kime olduğunu da işaret ediyor gibidir. Öte yandan iç mekândaki ve dış

mekândaki revaklardan süzülen ışığın yetersizliği, içerdeki gergin atmosfer vurgusuna paralel anlatımı desteklemektedir. William'ın mahkeme bekleme salonunda tek düze ve düzenli uzanan revaklardaki ritme ters bir şekilde dolaşması ise Batılı bir insan olarak içindeki gelgitleri, huzursuzluğu ve belirsizliği çarpıcı bir şekilde yansıtmaktadır.

Görsel 9. Hayes'in Kendini Kaybettiği Anlar

Oryantalist bakışta Doğu, Batı için hep tehdittir. Batının bu tehlikeden kurtulması ve Doğu'ya hükmetmesi gerekmektedir. Bu sebeple oryantalizm ana ekseninde Batıyla Doğu arasında bulunduğu düşünülen bir hâkimiyet mücadelesi ve çatışmalar üzerine kuruludur. Oryantalist çalışmalarda karşılaştığımız süreçlerde Doğu imajının kimi zaman ılımlı görülmesi kimi zaman sertleşmesi aralarındaki çatışmanın tarihsel süreçte aldığı biçim, başka bir ifadeyle bu iki kutbun güçler dengesindeki değişiklikler ve bu değişimin yarattığı her iki kutbun iç dinamiklerindeki etkiler ile alakalıdır (Bulut, 2016, s.9).

Görsel 9'da yer alan sahnelerde söz konusu zıtlık çok belirgin şekilde kendini göstermektedir. Soldaki görsel William'ın Rıfkı'yla kavgaya tutuştuğu sahnedir. Türk Rıfkı karakteri üzerinden, Doğu insanının kurnaz, ikiyüzlü, para için her şeyi yapan, riyakâr insan olduğu imajı verilmiştir. Rıfkı'nın yaptığı haksızlıklara dayanamayan William Hayes sonunda dayanamayıp ona saldırır. Bu sahne, Batı'nın Doğu'dan intikamı veya Doğulunun zulmüne karşı onun diliyle konuşmak gibi de okunabilir. Sağdaki görsel ise William dâhil mahkûmların koğuşta uzun dikey bir taş sütun etrafında döndükleri sahnedir. Işığın yukarıdan verilmesi dikkatlerin bu taş yöneldiğini sağlamıştır. Hapishanede akıl sağlığı yıprananlar bu taşın etrafında dönmektedir. Karanlık, kirli, sisli, karmaşık ortamda ne yaptıklarını, neden yaptıklarını bilmeden taşın etrafında dönen mahkûmların konuşmaları da mantık barındırmayan yersiz konuşmalardır. Adeta Doğu'nun bağnazlığı, halkı hep kendi geri kalmışlığı doğrultusunda yönlendirdiği vurgusuna ithâfen herkes sağ yönde taşı dönerken ana karakter William inatla sol yönde döner. Diğer mahkûmlar onu önleme çalışsa da başarılı olamaz. Çünkü o bilinçli Batı'dır. Sömürülemez. Direnir, güçlüdür. "Amerikalı dostum. İyi bir Türk her zaman sağdan gider. Sol

komünistlerindir. Sağ iyidir” diyen mahkûmu dinlemez. Ona tam tersi “senin kusurlu makine olduğunu biliyorum. Ben de fabrikadanım” diyerek bir nevi Amerika’nın dolayısıyla Batı’nın küresel sermaye üstünlüğüne vurgu yapar. O fabrikadandır. Doğulu ancak kusurlu makinedir, işçidir, ona hizmet edendir algısını aşılır ve onun yanından uzaklaşmasını sağlar.

SONUÇ

Batı’nın Doğu ile ilgili tasvirlerinden yola çıkan oryantalist bakış, sinemada ise Batı’nın Doğu’yu kendi aktarmak istediği düzlemden yansıtma çabalarına dönüşür. Bu, kimi zaman gerçekten kopuk, gizemli, fantastik temsillerde, kimi zaman harem kuran, eğlenceye düşkün, sapkın temsillerde, kimi zaman da İslamofobik, korkutucu, şiddet yanlısı temsillerde kendini gösterir. Yaşanılan siyasi, ekonomik ve toplumsal olaylarla da paralel ilerleyen bu süreçte, oryantalist bakışın yaratılmasında, yönetmenin bakış açısı, yapımcının istekleri, arzulanan hedef kitle yelpazesi ve o ülkeyle olan etkileşim dinamikleri gibi çok sayıda değişken rol oynamaktadır.

Araştırma konusu olan Midnight Express filminde incelediğimiz oryantalist bakışın mekân ve mekân unsurları özelinde oluşturulmasında, gerek Türk insanın karakteristik yapısı gerekse Türkiye’nin İstanbul şehri ve mekânları üzerinden bir inşanın söz konusu olduğu görülmektedir. Bunun için öncelikle İstanbul ve genel kentsel mekânları, her kanunsuzluğun ve düzenbazlığın döndüğü, bakımsız, kalabalık, düzensiz yapılaşmanın ileri düzeyde olduğu, denetlemeden eksik, başıboş, karanlık, puslu ve kasvetli şekilde gösterilmiştir. Özellikle filmde mekân seçimlerinde en dar, bakımsız, eski mekânların gösterimlerine yer verilmiş ve bu mekânlardaki insanlar da ya kaba ya da kendinden geçmiş vb. olumsuz şekilde tasvir edilmiştir. Filmde İstanbul diye gösterilen birçok yer aslında Malta’dır. Oyuncular da Türk değildir. Bu nedenle yönetmen yasal izin vb. meselelerden uzak daha esnek bir şekilde oryantalist bakış açısını aktarabilmiştir. Film boyunca oryantalist bakışın mekânlar aracılığıyla nasıl yansıtıldığına bakıldığında; hapisane, havaalanı, mahkeme, (kahvehane, apartman, dükkân vb.) kentsel mekân vb. genellikle bakımsız, kirli, kendi amaçları dışında kullanılan, türlü dalaverelerin döndüğü yerler olarak aktarılmıştır. Öte yandan Filmin Billy Hayes’in gerçek yaşam öyküsünü anlattığı kitabından uyarlandığı düşünüldüğünde, izleyicilerin yaşananları gerçek olarak algılama ihtimalinin yüksek olabileceği de oldukça düşündürücüdür.

William Hayes’in kanun dışı bir iş yaparken yakalanmasını, mağduriyete uğrayan Batılı medeni insan şeklinde yansıtan filmde, İstanbul mekânları özelinde Türkiye için Ortadoğulu, cahil, medeniyetten uzak, düşman, şiddetin kol gezdiği Müslüman bir ülke algısı inşa edilmiştir. Havaalanından başlayarak hapisane ve diğer süreçlerde Hayes için İstanbul kaosu,

çatışmanın, şiddetin, tecavüzün, kirliliğin, cehaletin, caniliğin, ikiyüzlülüğün, rüşvetin, menfaatin kol gezdiği, din adı altında her türlü tezgâhın döndüğü, delirtici bir cehennem yuvası haline gelmiştir. Filmin sonunda da tüm bu zulme karşı direnişleri işe yaramış, Batılı, keskin aklıyla yaptığı plan sonrası hiçbir güvenliğin olmadığı bu ülkenin hapishanesinden kaçmayı başarmıştır.

KAYNAKÇA

- Beyazyüz, S. (2017), Oryantalizm, batıcılık ve modernleşme kavramları üzerinden Türk sinemasına bir bakış, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS)*, 2, 125-151
- Bulut, Y. (2016), *Oryantalizmin kısa tarihi*, Altıncı Baskı. Küre Yayınları.
- Çelik, S. (t.y.) Nitel veri analizi, Ünite 10, *Araştırma Yöntem ve Teknikleri II* içinde, (ss.1-16), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Çırakman, A. (2002), Oryantalizmin varsayımsal temelleri: Fikri sabit imgelem ve düşünce tarihi, *Doğu Batı*, 5 (20), 181-198
- Demirarslan, D. (2024), Sinema ve iç mimarlık: Disiplinler arası etkileşimlerin tarihsel yolculuğu. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 11 (114), 2535–2562. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14579724>
- Güngör, F. S., (2011), Oryantalizm ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu'ya bakışının sinemaya yansımaları, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi.
- IMDB, (2025) *Midnight Express Film Afışı*, https://www.imdb.com/title/tt0077928/?ref_=nv_sr_srg_0_tt_8_nm_0_in_0_q_midnight%2520ex Erişim Tarihi: 20.05.2025
- Kale, G. (2004), Sinemada görsel deneyim ve mimarlık. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Karataş, Z. (2015), Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Keyman, F, Mutman, M ve Yeğenoğlu, M (1999), *Oryantalizm Hegemonya ve Kültürel Fark*. İletişim Yayınları.
- Kocabaşoğlu, U. (2002), Sunuş, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt:3: Modernleşme ve Batıcılık*, (ss.13-17), İletişim Yayınları.
- Köse, M. Küçük, M (2015), Oryantalizm ve “öteki” algısı, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 1(1), 107-127.
- Önal, H, Baykal, K. C. (2011), Klasik oryantalizm, yeni oryantalizm ve oksidentalizm söylemi ekseninde sinemada değişen 'ben' ve 'öteki' algısı, *Journal Of World Of Turks*, 3, 107-128
- Özer, H. (2017), Bir oryantalizm eleştirisi: gizli mabet, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 41, ss. 257-276, doi:10.17133/tubar.319997.
- Said, E. (2013), *Şarkiyatçılık: Batının şark anlayışları*, Metis Yayıncılık.
- Said, E. (1989), *Oryantalizm: sömürgeciliğin keşif kolu*, (Çev. S. Ayaz), 2. Baskı, Pınar Yayınları.
- Satır, M. E. Özer, N. P. (2018), Oryantalist bakış açısının sinemaya yansımaları: The Physician (2013) filmi örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6 (1), 759 -778
- Seyhan, E. C. (2023), 1977’den 2019’a Star Wars filmlerinde mekân üzerinden Edward W. Said perspektifinde oryantalizm analizi, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara, Başkent Üniversitesi.
- Sözen, G, Boyacıoğlu, E. (2020), Sinema ve mimarlığın mekânla mutlak ilişkisi: Otomatik Portakal, *Mimarlık Dergisi*, 415, 54-59.
- Ural, A. G. (2017), Mimarlık ve sinema ilişkisi içerisinde sürrealist mekân yaratma konusunda sinematografik yaklaşımlar, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008), *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, 6. Baskı, Seçkin Yayıncılık.
- Yücel, A, Sürmeli, Z. (2019), Sinemada oryantalist ve oksidentalist söylem: “Duvara karşı” filmi örneği, *İdil Dergisi*, 8(54), 111-125, Doi: 10.7816/idil-08-54-01

MİKRO İFADELERİN PSİKOFİZİKSEL TEMSİLİ: KAMERA ARACILIĞIYLA DİSİPLİNLERARASI BİR YAKLAŞIM

Gökhan IRMAK

Haliç University, Institute of Graduate Studies, Department of Theatre, 34060 Eyüpsultan, İstanbul

ORCID: 0000-0001-9565-1751

ÖZET

İnsanlık tarihi kadar eski olan oyunculuk sanatı, bulunduğu çağın gereksinimlerine uyum sağlayarak sürekli evrilmiş, her dönemde yeni teknik ve yaklaşımlarla kendini yeniden tanımlamıştır. Bu evrimsel süreçte, henüz yüz elli yılı bile bulmayan sinema sanatının ortaya çıkışı, oyunculuk pratiğinde köklü bir dönüşüm yaratmış; özellikle oyuncu ile seyirci arasındaki doğrudan bağın yerini kamera aracılığıyla kurulan dolaylı bir temsiliyet ilişkisine bırakmıştır. Böylece, kamera yalnızca görüntü kaydeden bir araç değil, aynı zamanda oyunculuğun anlam kazandığı yeni bir yaratım alanı hâline gelmiştir. Bu durum, tiyatro sahnesi ile sinema kamerası önünde sergilenen performans arasındaki farklara ve oyunculuk tekniklerinin sinemasal bağlamda yeniden üretimine dair önemli tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, kamera aracılığıyla icra edilen oyunculuk performansında, mikro ifadelerin bir tasarım unsuru olarak nasıl işlev kazandığını ortaya koymaktır. Özellikle yakın plan çekimlerde, oyuncunun gövdesinin dışlandığı, yalnızca yüzün kadrajda kaldığı anlarda, mikro ifadeler seyirciyle kurulan duygusal bağın temel taşı olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışma, oyuncunun kamerayla ilişki kurma biçimini, yüz farkındalığını ve yakın plan çekimlerdeki mikro ifade kullanımını estetik ve bilişsel düzeyde değerlendirmektedir.

Mikro ifade kavramı, ilk olarak psikolog Paul Ekman tarafından tanımlanmış; bireyin yüzünde istemsizce ve çok kısa süreli (saniyenin onda biri kadar) ortaya çıkan duygusal tepkiler olarak tanımlanmıştır. Bu kavram, başta psikoloji ve davranış bilimleri olmak üzere çeşitli alanlarda geniş yankı bulmuş ve günümüzde sinema estetiği ile oyunculuk pratiği açısından da değerlendirilmeye başlanmıştır. Mikro ifadelerin kamerayla buluştuğu noktada, oyuncunun performansı yalnızca bir estetik üretim değil; aynı zamanda bilişsel ve psiko-fizyolojik bir temsil olarak ele alınmalıdır. Bu doğrultuda bu çalışma, mikro ifadelerin psikolojiden oyunculuk alanına disiplinlerarası bir geçiş yaparak sinemasal üretim içinde nasıl yeniden konumlandığını, oyuncunun kamera ile kurduğu estetik ilişkide bir “yüz tasarımı” olarak nasıl işlev kazandığını irdelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamera, Mikro-ifadeler, Oyunculuk, Tiyatro, Sinema, Psikoloji

THE PSYCHOPHYSIOLOGICAL REPRESENTATION OF MICRO-EXPRESSIONS: AN INTERDISCIPLINARY APPROACH THROUGH THE CAMERA

ABSTRACT

The art of acting, as ancient as human history itself, has continuously evolved by adapting to the demands of each era, redefining itself through new techniques and approaches. In this evolutionary trajectory, the emergence of cinema—a medium not even a century and a half old—has brought about a profound transformation in the practice of acting. Most notably, the direct connection between the performer and the audience has been replaced by a mediated relationship of representation through the camera. Thus, the camera has become not merely a recording device but a new creative space where the meaning of performance is reconstituted. This shift has led to significant discussions concerning the differences between stage and screen performance, as well as the cinematic reconfiguration of acting techniques. The primary aim of this study is to explore how micro-expressions function as a design element within performances executed in front of the camera. Particularly in close-up shots—where the actor's body is excluded from the frame and only the face remains visible—micro-expressions emerge as a key conduit for emotional connection with the audience. In this context, the study evaluates the actor's mode of engagement with the camera, facial awareness, and the use of micro-expressions in close-up compositions on both aesthetic and cognitive levels. The concept of micro-expressions was first defined by psychologist Paul Ekman as brief, involuntary facial expressions that occur in response to emotions, typically lasting only a fraction of a second. Initially studied within psychology and behavioral sciences, this concept has since found relevance in cinema aesthetics and acting practices. When brought into contact with the cinematic lens, micro-expressions become more than aesthetic gestures—they serve as psychophysiological and cognitive representations within the performative act. Accordingly, this study investigates how micro-expressions, originating in psychology, transition into the field of acting, and how they are recontextualized within cinematic creation. It further examines how the actor's aesthetic relationship with the camera enables the face to operate as a deliberate site of design and expression.

Keywords: Camera, Micro-expressions, Acting, Theater, Cinema, Psychology

GİRİŞ

Oyunculuk sanatı, tarih boyunca estetik, psikolojik ve teknik açılardan farklı biçimlerde yorumlanmış ve yeniden tanımlanmıştır. Bu dönüşümde sinema, özellikle kamera teknolojisinin gelişimiyle birlikte, oyunculuk pratiğini yeniden şekillendiren bir üretim alanı hâline gelmiştir. Tiyatrodaki canlı performansla doğrudan temas hâlindeki seyirci-oyuncu

ilişkisi, sinemada kamera aracılığıyla kurulan yeni bir bağa evrilmiş; böylece oyuncunun yüzü ve bedeni, kameranın estetik filtresinden geçerek farklı anlam katmanları kazanmıştır. Kamera, yalnızca bir görüntü kaydedici olmaktan çıkıp, oyunculuğun yorumlandığı, detayların büyütüldüğü bir yüzey hâline gelmiştir. Bu çalışmanın odağında yer alan mikro ifadeler, oyuncunun duygusal derinliğini görünür kılan ve izleyiciyle olan iletişimi kuvvetlendiren temel bir unsur olarak değerlendirilmekte; bu bağlamda, mikro ifadelerin sinema oyunculuğunda nasıl tasarlandığı, kodlandığı ve yeniden üretildiği ele alınmaktadır.

ARAŞTIRMALAR VE BULGULAR

Mikro İfadeler ve Kameradaki Yeri

Mikro ifadeler, hızlı ve kısa süreli yüz kas hareketlerinden kaynaklanan duygusal tepkiler olarak tanımlanır. Genellikle saniyenin onda biri ile beşte biri arasında değişen çok kısa süreli mimiklerdir ve kişinin saklamaya çalıştığı ya da bilinçsizce ifade ettiği duyguları yansıtır. Paul Ekman ve Wallace V. Friesen, mikro ifadeleri anlamak ve kategorize etmek üzere Yüz Hareketi Kodlama Sistemi'ni (FACS) geliştirmiştir. Ekman'a göre "Mikro ifadeler, kişinin gerçek duygu durumunu ortaya çıkaran, bu sayede yalan söyleme ya da duyguları saklama gibi durumların deşifre edilmesini mümkün kılan bir araçtır" (Ekman, 2003).

Bora Koçar'ın çevirisiyle aktarılan bilgiye göre, mikro ifadeler istemsizdir ve yaşanan duyguların ani ve bilinçsiz dışavurumudur. Doğuştan görme engelli bireylerle yapılan araştırmalar, bu ifadelerin kültürel değil, biyolojik olarak var olduğunu, dolayısıyla evrensel bir dil taşıdıklarını göstermektedir (Wezowski ve Wezowski, 2019, s.11).

Mikro ifadeler, öfke, korku, üzüntü, mutluluk, şaşırma, tikslenme ve küçümseme olmak üzere yedi temel başlık altında incelenmektedir. Bu ifadeler, istemsiz şekilde ortaya çıkan, çok kısa sürede gerçekleşen ve evrensel kabul edilen yüz hareketleridir. Her bir mikro ifade, yüz kaslarının belirli bölgelerinde özgün bir hareket örüntüsüyle ortaya çıkar. Örneğin, gerçek bir mutluluk ifadesinde orbikularis okuli kasının kasılması, göz kenarında "kaz ayağı" denilen kırışıklıkları oluşturur. Küçümseme gibi asimetrik duygular ise tek taraflı dudak kasılmasıyla kendini gösterir (Ekman, 2003a; Wezowski, K. ve Wezowski, P., 2018).

Yakın plan çekimlerde seyircinin duygu okuması, oyuncunun yüz kaslarını nasıl kullandığıyla doğrudan ilişkilidir. Ekman ve Wezowski'lerin tanımladığı bu mikro ifadeler repertuarı, oyuncunun yalnızca duyguyu değil, duygunun fiziksel tasarımını da çalışması gerektiğini göstermektedir. Çünkü kameranın merceği, yüzün anatomik detaylarını seyirciden daha yakından "okur."

Ekman'ın çalışmalarına dayanarak mikro ifadeler altı temel duygu durumuna karşılık gelir: sevinç, üzüntü, öfke, korku, şaşkınlık ve tikslenme (Ekman, 1978). Bu bağlamda, oyunculuk pratiğinde mikro ifadelerin kullanımı, karakterin iç dünyasını daha incelikli ve sahici bir şekilde yansıtmak için kritik bir araç sunar. Yakın plan çekimlerde gövdenin dışarıda bırakılmasıyla yüz, seyirciyle kurulan bağın ana merkezine dönüşür. Bu durumda mikro ifadeler, yalnızca estetik bir detay değil; oyuncunun duygu iletiminin ana taşıyıcısı olur.

Wezowski K. ve Wezowski P., “Yüzden Okumak” adlı çalışmalarında mikro ifadelerin sinematik işlevini vurgulayarak şöyle belirtirler: “Yakın çekimlerde oyuncunun yüzündeki mikro ifadeler, karakterin içsel durumları ve duygusal geçişleri hakkında doğrudan ve net bilgi sağlar... Bu küçük ama güçlü ifadeler, karakterin yalan mı söylediğini yoksa duygularını mı sakladığını tespit etmede kritik rol oynar” (Wezowski ve Wezowski, 2019). Bu ifade, mikro ifadelerin oyuncunun kamera önündeki oyununu ne denli etkili biçimde şekillendirdiğini ortaya koyar.

James Paul Gee de bu bağlamda mikro ifadeleri, sözsüz iletişimin en güçlü araçlarından biri olarak tanımlar ve sosyal bağlamda duygusal etkileşimi derinleştirdiğini ifade eder (Gee, 2014). Charlie Chaplin'in sessiz sinema dönemindeki performansları, bu ifadelerin güçlü etkisine verilebilecek çarpıcı bir örnektir. Ahmet Yıldız'ın ifadesiyle, “Chaplin, sözsüz iletişim yoluyla izleyiciyle duygusal bir bağ kurmayı başardı ve karakterlerinin duygusal geçişlerini daha görünür kılmak için mikro ifadelerin gücünden yararlandı” (Yıldız, 2021).

Jean-Luc Godard'ın ünlü “Fotoğraf gerçektir, sinema ise saniyede yirmi dört kere gerçektir” sözüyle ifade ettiği gibi, sinema yalnızca bir gerçekliği sunmakla kalmaz, onu an be an yeniden üretir. Bu üretim sürecinde mikro ifadeler, oyuncunun performansını hem estetik hem de bilişsel düzeyde katmanlandırır.

Pudovkin, yakın planın estetik fonksiyonuna dair yaptığı değerlendirmede, seyircinin dikkatini belirli bir duygusal ayrıntıya yönlendirmek amacıyla kameranın oyuncuya yaklaşmasının sinemasal anlam yaratımında ne denli belirleyici olduğunu vurgular (Pudovkin, 2014, s.205). Deleuze ise “Yüzün yakın planı yoktur, yüzün kendisi yakın plandır, yakın plan kendiliğinden yüzdür ve her ikisi de duygudur, duygulanım imgedir” derken (Deleuze, 2004, s.121), mikro ifadelerin estetik değil, aynı zamanda felsefi bir düzlemde de okunabileceğini göstermektedir.

Yakın Planda Tasarım: Sinematografik Rol

Bilindiği üzere, sinema görüntüler aracılığıyla hikâye anlatma sanatıdır. Hikâyede anlam yaratmada kameranın kullanımı, sinema sanatında oyunculukla paralel olarak ilerler. Kamera hikâyeyi çerçeveler ve bu çerçevenin merkezine oyuncuyu yerleştirir. Bu bağlamda, oyuncuya,

kamera seyirci midir yoksa seyirciye performansı ulaştıracak olan araç mıdır sorusu sorulabilir. Tiyatroda yıkılan ya da inşa edilen dördüncü duvarın, kamerayla aynı işlevi görüp görmediği, oyuncu kişinin seyirci-kamera farkındalığıyla doğru orantılı olup olmadığı da bir tartışma konusudur. Brown'a göre; "Oyuncu kamera karşısında hem oynayan hem de izleyendir" (Brown, 2006, s:8). Bu söylemde, sinema sanatının mesafeleri kullanmaktaki yeteneğini görebilir, oyuncuyu çerçeve içerisinde ne şekilde konumlandığına dair bir fikre de sahip olabiliriz.

"Bir zamanlar, sinematografinin şafağında, Amerikalı yönetmen Griffith 'yakın çekim' denilen yöntemi keşfetmişti. Bugün hiçbir filmin onsuz çekilemeyeceği yakın çekim yöntemi. Burada amaç neydi? Amaç, filme alınan oyuncuya ya da nesneye daha da yaklaşan kameranın seyircinin dikkatini belirli bir ayrıntıya odaklamasını sağlamaktı. Aksi takdirde, eğer o ayrıntı özel olarak seçilmemiş ve 'uzun çekimin parçası olarak gösterilmiş kalsa, ihtimalen seyircinin dikkatinden kaçabilirdi" (Pudovkin, 2014, s:205). Pudovkin'in burada belirttiğinden yola çıkarak, kameranın yakınlaşıp uzaklaşabilme gücü, yakın plan çekimlerde, her bir duygunun, bedende sahip olduğu bir alanı olduğu gibi yüz kaslarında da bir karşılığı olduğu düşüncesine ulaşabiliriz. Yüzün sinematografik öğelerle bir anlatım aracı haline geldiği sinema sanatında, mikro ifadelerle bir tasarım olarak yaklaşılmasının duygusal etkiyi artıran bir unsur olduğunu söyleyebiliriz. Bu doğrultuda, oyuncunun çalışmalarında bedenine verdiği hassasiyet ve önemi yüzüne de verebilme kabiliyeti, yakın plan çekimlerdeki etkinin artmasına fayda sağlayacak olup, seyircinin de kendini bir uzamda hissedeceği atmosfer yaratılmış olacağını söyleyebiliriz. Bu düşüncüyü destekler biçimde, Ingmar Bergman'ın "Sinematografi insan yüzüdür" şeklindeki yaklaşımı, yüzün sinema sanatındaki yerini tartışmasız biçimde merkeze yerleştirir. Bergman şöyle der:

"Ben daima yüzlerle ilgilenirim. Şimdi şuraya oturup bir insan yüzüne bakmanızı istiyorum. Eğer yüz çok geri planda kalmışsa, yüz çok fazla ileriye taşınırsa, gözleri göremiyorsanız, ışık çok sanatsal bir şekilde kullanılmışsa, o yüz kaybolur. Bana göre, sinematografinin en büyük hediyesi, insan yüzüdür..." (Bergman, 2022, s:52).

Bergman'ın bu yaklaşımı, yüzün yalnızca bir fiziksel ifade aracı değil, aynı zamanda sinematografik bir temsil zemini olarak konumlandırıldığını ortaya koyar. Yüzdeki mikro değişimlerin, izleyicinin algısını yönlendirmedeki gücü, kamera ile olan ilişkisini daha da derinleştirir. Oyuncunun yüzüne yönelik farkındalığı, bu anlamda yalnızca performanssal değil, aynı zamanda sinema diline ait teknik bir bilinç de gerektirir.

Bir filmin sahnesinde bir nesnenin yakın plan çekilmesinin güçlü bir anlam oluşturması, yönetmenin tercih etmiş olduğu açı, yaratmış olduğu kompozisyon ve nesnenin çerçeve içerisinde nasıl konumlandırıldığı ile ilgilidir. Oyuncunun, yüzünün yakın planı, yönetmenin estetik açıdan iyi görünmesi ve onun sadece kişisel isteğine bağlı olarak çekilmesi, sinema sanatının anlatım olanaklarından çok uzak bir yerde durmaktadır. Yönetmen tarafından, hikâyenin anlamını güçlendirecek, amacına uygun bir yakın plan çekimin, oyuncu için o esnada en kıymetli malzemesi olan mikro ifadeleri doğru bir biçimde kullanıp kullanmadığını ortaya çıkarabilir. Oyuncunun yalnızca tek bir gülümsemesinin olduğu kısa bir sahne ağır çekimde izlendiğinde, ‘gözler gülerken dudakların henüz gülümsemeye başlamadığını görmek’ ancak iyi bir mikro ifade tasarımıyla oluşabilir diyebiliriz.

“Yüzün yakın planı yoktur, yüzün kendisi yakın plandır, yakın plan kendiliğinden yüzdür ve her ikisi de duygudur, duygulanım imgedir” (Deleuze, 2004, s:121). Deleuze, yakın plan çekimin duygunun alanına ait bir çekim olduğunu vurguladığı bu cümlesinden yola çıkarak, mikro ifadelerin kamerada nasıl kullanılacağına ve duygunun tartımının nasıl olacağına dair oyuncu için bir tasarım çalışması olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Yakın plan çekimlerde, sinemasal zamanla gerçek zaman arasındaki farkın da önem kazandığı görülebilir. Oyuncunun yakın plan çekime olan farkındalığının yüksek olması, kullandığı her türlü ifade ve mimik ile kurulacak ilişkisinin seyirciye abartısız ulaşması, role hazırlık süresinde duygunun yüzdeki karşılığı iyi çalışılmış olmasına bağlamak çok yanlış olmayacaktır.

Kurgu Masasında Oyuncunun Kaderi

Vsevolod Pudovkin, sinema sanatının temel yapı taşlarından biri olarak kurguyu yalnızca teknik bir düzenleme aracı değil, filmsel gerçekliğin yaratıcı gücü olarak tanımlar. Ona göre, "Bir kere daha tekrarlıyorum, kurgu, filmsel gerçekliğin yaratıcı gücüdür" (Pudovkin, 1929, s. 21). Bu ifade, sinema dilinde kurgu sürecinin oyunculuk performansı ile nasıl ayrılmaz bir şekilde ilişkili olduğunu açıkça ortaya koyar.

Kamera önü oyunculuğunda, oyuncunun görevi yalnızca kayıt tuşuna basıldığı anla başlayıp çekimin bitişiyle sonlanan bir performans sergilemek değildir. Aksine, oyuncunun sahnedeki varlığı ve ifadesi, kurgu masasında yeni anlamlar kazanır; burada performans yeniden inşa edilir, biçimlendirilir ve nihai haline kavuşur. Bu bağlamda, oyuncunun kurgu sürecine dolaylı olarak dahil olması, oyunculuğun sinemadaki yaratıcı bileşenlerinden biri olduğunu göstermektedir.

Kurgu masası, bir anlamda oyuncunun kaderinin belirlendiği yerdir. Film çekimleri tamamlandıktan sonra, oyuncunun yüzündeki tüm mikro ifadeler, jestler, göz hareketleri ve

duygusal geçişleri, saniyede 24 karelik bir dikkatle değerlendirilir. Oyuncunun iyi ya da kötü her türlü kaydı, kurgucunun estetik anlayışı ve yönetmenin sinemasal vizyonu doğrultusunda seçilir. Bu nedenle oyuncu, yalnızca sahnede değil, kurgunun dilini bilen bir farkındalıkla çalışmalıdır.

Edward Dmytryk, oyunculuğun kurguyla ilişkisini şöyle açıklar: “Perdede kamera, kaynağı büyütür tepkiyi vurgular. Çekim ne kadar yakından yapılıyorsa, tepkinin de o anlamda gözlerde sınırlanması gerekir. Gerçek hayattaki dürüst tepki, genellikle kontrollü bir tepkidir. Büyük tepkiler, aşama aşama ulaşılmadıkça, tepki verenin aşırı sinirli veya sahtekâr biri olarak damgalanmasına neden olur” (Dmytryk, 2015, s. 178). Bu alıntı, oyuncunun performansını kamera önünde sunarken, aynı zamanda film dilinin kurallarına da hâkim olması gerektiğini göstermektedir. Oyuncunun bu farkındalığı, performansını yalnızca sahici kılmakla kalmaz, aynı zamanda onu sinemasal kurguya uygun bir ham maddeye dönüştürür.

Bu bağlamda, oyuncunun kamera önünde düşünsel bir tasarım üretmesi ve mikro ifadeleri aracılığıyla karakterin iç dünyasını yansıtması kritik bir önem taşır. Kamera yalnızca görüntü kaydetmez; aynı zamanda oyuncunun düşünce ritmini, duygusal geçişlerini ve mimetik yoğunluğunu da okur. Bu nedenle, mikro ifadelerle çalışmak, oyuncunun performansını kurgusal olarak sürdürülebilir kılar. Yakın plan çekimlerde mikro ifadelerin rolü, yalnızca bir estetik mesele değil, aynı zamanda bir film yapısının anlatısal derinliğine açılan kapıdır. Bu yönüyle mikro ifadeler, hem oyuncunun performansının inceliklerini görünür kılar hem de seyircinin karakterle özdeşleşmesini kuvvetlendirir.

Kısacası, kamera önü oyunculuğu yalnızca sahneleme değil, aynı zamanda film yapımının ardıl aşamalarına da katkıda bulunan bir süreçtir. Kurgu masasında, oyuncunun yüzündeki her kas hareketi bir anlatı ögesine dönüşebilir. Bu dönüşümün bilinçli farkında olan bir oyuncu, yalnızca rolünü değil, aynı zamanda filmin bütünsel estetiğini de taşır.

SONUÇ

Bu çalışma, mikro ifadelerin yalnızca yüz kaslarının istemsiz hareketlerinden ibaret olmadığını; aynı zamanda oyunculuğun psiko-fizyolojik, estetik ve bilişsel yönlerini biçimlendiren temel bir tasarım aracı olduğunu ortaya koymuştur. Kamera önü oyunculuğu, sahne performansından farklı olarak, oyuncunun yüzeydeki en küçük kas hareketinin bile büyütülerek anlam kazandığı bir alandır. Bu bağlamda mikro ifadeler, yalnızca karakterin duygusal katmanlarını temsil etmekle kalmaz; aynı zamanda izleyicinin bilinçaltına nüfuz eden bir duygusal rezonans yaratır. Paul Ekman ve Wallace V. Friesen’in öncülüğünde geliştirilen Yüz Hareketi Kodlama Sistemi (FACS) ile tanımlanan bu ifadeler, doğrudan gözlemlenemeyen ancak kamera aracılığıyla

yakalanabilen düşünsel süreçlerin yüzeydeki dışavurumudur. Kamera, bu süreçte yalnızca görsel bir kayıt aracı değil; aynı zamanda duygunun ve düşüncenin yüzeydeki hareketlerini okuyan estetik bir algı düzlemidir. Gilles Deleuze'un "Yakın plan yüzdür ve yüz duygudur" yaklaşımı, mikro ifadelerin sinematografik düzlemde bir duygu-imge olarak nasıl konumlandığını ve performansın bir parçası olmaktan öte, onun asli bileşeni olduğunu göstermektedir.

Özellikle yakın plan çekimlerde, oyuncunun mikro ifadeleriyle kurduğu bilinçli ilişki, karakterin iç dünyasının detaylarını görünür kılmakta ve seyirciyle kurulan temsili bağın niteliğini doğrudan belirlemektedir. Bu durum, oyuncunun yalnızca performansını değil, aynı zamanda kamera ile kurduğu düşünsel ilişkiyi de kapsayan estetik bir farkındalık gerektirir. Mikro ifadeler, bu yönüyle yalnızca bir jest ya da mimik değil; oyuncunun duygu üretimini yüzeyde bedenleştirdiği bir yaratım alanıdır.

Öte yandan, mikro ifadelerin kamera önü oyunculuğundaki rolü, yalnızca çekim anıyla sınırlı değildir. Vsevolod Pudovkin'in sinema kuramında belirttiği gibi, "Kurgu, filmsel gerçekliğin yaratıcı gücüdür" ve bu bağlamda, oyuncunun performansı da kurgu sürecinde yeniden anlam kazanır. Oyuncunun yüz kaslarıyla ürettiği her detay, sahne sonrası estetik tercihlerin ve anlatı stratejilerinin belirlenmesinde temel unsur hâline gelir. Bu noktada mikro ifadelerin doğru ve tasarlanmış biçimde kullanımı, yalnızca performansın sahiciliğini değil; aynı zamanda filmin bütünsel anlatısını da doğrudan etkiler.

Sonuç olarak, mikro ifadeler; sinema oyunculuğunun yalnızca teknik değil, aynı zamanda düşünsel ve estetik boyutunda da merkezî bir konuma sahiptir. Yanlış mikro ifade kullanımı, yalnızca duygusal temsilin gücünü zayıflatmakla kalmaz, aynı zamanda anlatıdaki sürekliliği ve inandırıcılığı da sekteye uğratabilir. Bu nedenle, mikro ifadelerle çalışmak, oyuncunun yalnızca içeriği değil, aynı zamanda kamerayla kurduğu ilişkiyi de tasarladığı bir yaratım sürecine dönüşür. Kamera karşısındaki oyuncu için mikro ifadeler, duygunun anlık bir dışavurumu değil; düşüncenin sinematografik zeminde görünür kılındığı yaratıcı bir haritadır. Bu haritanın doğru okunması ve üretilmesi ise, çağdaş oyunculuk anlayışının vazgeçilmez bir gerekliliği hâline gelmiştir.

KAYNAKÇA

Benlioğlu O. (2021) Mikro İfadeler-Mimiklerimiz Yalan Söylemez. 6. Baskı. Elma Yayınevi, Ankara, s:50-60.

Bergman, I. (2022). *Sinematografi İnsan Yüzüdür* (Çev. Selim Özgül). Agora Kitaplığı.

Brown B. (2006) Sinematografi, Kuram ve Uygulama. Çeviren: Taylener S., 1. Baskı. Hil Yayınları, İstanbul, s:8.

- Ekman, P.** (2003a). *Emotions Revealed: Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Emotional Life*. New York: Henry Holt.
- Deleuze, G.** 2014. Sinema 1 Hareket-İmge. Çeviri: Özdemir S. 1. Baskı. Norgunk Yayıncılık, İstanbul, s:121.
- Dmytryk E., Dmytryk J.** (2015) Sinemada Yönetmenlik, Oyunculuk, Kurgu. Çeviren: Şener İ. 1. Baskı, Doruk Yayınları, İstanbul, s:178.
- Pudovkin V.** (2014) Film Çekme Sanatı ve Sinemada Oyunculuk. Çeviren: Akınhay O. 1.Baskı. Agora Kitaplığı, İstanbul, s: 205, 212.
- Pudovkin V.** (1929) Film Technique and Film Acting. Çeviren: Ivor Montagu. Baskı sayısı. Media History Digital Library, California, s:21.
- Pudovkin, V. I.** (1929). *Film Technique and Film Acting*. London: Vision Press.
- Tunç, S.** (2021). *Mikro İfadeler Tanıma Yeteneğinin Mikro İfadeler Eğitimi ile Geliştirilebilirliği* (Yüksek Lisans Tezi). T.C. Üsküdar Üniversitesi, Bağımlılık ve Adli Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tunç S., Wezowski K., Wezowski P.** (2019) Yüzünden Anlaşıyor, İş Dünyası İçin Mikro İfadeler. Çeviren: Koçar B., H20 Kitaplık, İstanbul, s: 43,51.
- Wezowski, K., Wezowski, P. & Tunç, S.** (2018). *Mikro İfadeler*. İstanbul: Beyaz Yayınları.

İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ELEŞTİREL MEDYA OKURYAZARLIĞI DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Ph.D. Ramazan DEMİR

Ministry of National Education, Nuri Şeker İlkokulu, 64200 Merkez / Uşak, Turkey

ORCID: 0000-0002-4616-9050

Assoc. Prof. Dr. Cüneyt AKAR

Uşak University, Faculty of Education, Department of Elementary Education, Bir Eylül Campus, 64200 Merkez / Uşak, Turkey

ORCID: 0000-0001-6028-2036

ÖZET

Bu araştırma, ilkököl öğrencilerinin eleştirel medya okuryazarlığı düzeylerini belirlemek ve çeşitli demografik ve sosyal değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Tarama modeliyle yürütölen araştırmanın çalışma grubunu 2024–2025 eğitim–öğretim yılında öğrenim gören 541 öğrenci oluşturmuştur. Veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen ölçme aracıyla toplanmış ve SPSS 25 programında analiz edilmiştir. Öğrencilerin eleştirel medya okuryazarlığı puanları ortalama olarak medya okurluğu toplam için $13,10 \pm 1,62$, medya yazarlığı toplam için $9,31 \pm 1,37$ ve medya okuryazarlığı toplam için $22,41 \pm 2,64$ olarak bulunmuş; genel ortalama yaklaşık %62 civarında hesaplanmıştır. Sınıf düzeyi, gelir düzeyi, anne eğitim düzeyi, cinsiyet ve ev dışında oyun oynama süresi açısından gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Baba eğitim düzeyine göre medya okurluğu alt boyutunda anlamlı fark belirlenmiş, en düşük baba eğitim grubundaki öğrencilerin puanlarının diğerlerinden anlamlı derecede düşük olduğu görölmüştür ($p=0,027$). Kitap okuma sıklığına göre medya yazarlığı ($p=0,030$) ve medya okuryazarlığı ($p=0,016$) alt boyutlarında anlamlı farklar saptanmış, en yüksek kitap okuma düzeyine sahip öğrencilerin puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Okulda mutluluk düzeyine göre de medya yazarlığı ($p=0,007$) ve medya okuryazarlığı ($p=0,005$) puanlarında anlamlı farklar bulunmuş, “en mutsuz” olan öğrencilerin puanlarının diğerlerinden anlamlı olarak düşük olduğu görölmüştür. Sonuç olarak, öğrencilerin eleştirel medya okuryazarlığı düzeyleri genel olarak iyi bulunmuş; baba eğitim düzeyi, kitap okuma sıklığı ve okulda mutluluk düzeyi anlamlı etkiler göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: medya, medya okuryazarlığı, eleştirel medya okuryazarlığı

1.GİRİŞ

İnsanlık tarihinde hiçbir zaman şimdi olduğu kadar hızlı iletişim sağlanamamıştır. Diğer taraftan ise hiçbir zaman toplum bu kadar bilgi kirliliğiyle yüz yüze kalmamıştır. Bu durum günümüzde insanların yanıltıcı ve sahte içeriklerle nasıl mücadele edebileceğini öğrenmesini gerekli kılmaktadır. Sosyal medyada sahte ve yanıltıcı içeriklerin doğru içeriklere oranla altı kat daha hızlı yayıldığı görölmüştür. Vosoughi vd. (2017) tarafından yapılan araştırmada

2006'dan 2017'ye kadar Twitter kullanılarak bazı yalan haberler paylaşılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre sahte ve yanıltıcı içerikler doğru olanlara oranla daha fazla bireye ulaşmıştır. Sahte içeriklerin ilk %1'lik bölümü 1000 ile 100.000 arasında kişiye ulaşırken, doğru içerikler nadiren 1000'den fazla bireye ulaşmıştır.

21. Yüzyılda sağlık okuryazarlığı, tarım okuryazarlığı, finansal okuryazarlık gibi birçok farklı okuryazarlık türü vardır. Medya okuryazarlığı da bunlardan bir tanesidir. Medya okuryazarlığı “Çeşitli biçimlerde mesajlara ulaşma, analiz etme, değerlendirme ve iletme yeteneği” olarak tanımlanmaktadır (Aufderheide, 1993). Diğer bir tanımda ise ““Çeşitli türden (görsel, işitsel, basılı, vb.) medya mesajlarına erişebilme, erişilen medyaları eleştirel bakış açısıyla çözümleyip değerlendirebilme ve kendi medya iletilerini üretebilme becerisi” şeklinde tanımlanmaktadır (RTÜK, 2024). Bu tanımlardan da anlaşıldığı üzere medya okuryazarlığı iletişim, analiz, eleştirel düşünme gibi becerileri kapsayan çok yönlü bir süreçtir.

Literatürde ortaokul ve üzeri kademelerde medya okuryazarlığı çalışmalarının yoğunlukta olduğu, ilkokul öğrencilerine yönelik medya okuryazarlığı çalışmalarının sınırlı kaldığı görülmektedir (Atmaca, 2016; Görmez, 2017; Güner ve Genç, 2015; Üztemur ve Dinç, 2020). İlkokul öğrencilerine yönelik olarak ise internet kullanım alışkanlıklarının analiz edildiği (Gültekin, Elmasoğlu ve Yılmaz, 2018) ve ilkokul öğrencilerinin okuryazarlık becerilerinin ölçülmesinde kullanılan yöntemlerin ulusal ve uluslararası kaynaklarda tarandığı (Kılınç, 2025) çalışmalar yer almaktadır. Ancak doğrudan ilkokul öğrencilerinin eleştirel medya okuryazarlığının çeşitli değişkenler açısından ele alındığı çalışmalara rastlanmamıştır. Gerçekleştirilen bu çalışmanın alana katkı yapması, eğitim politikalarının geliştirilmesi ve uygulanmasında yol gösterici olması beklenmektedir.

2.YÖNTEM

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden kesitsel tarama modeli kullanılmıştır. Kesitsel tarama modelinde araştırmacı, verileri bir gruptan belirli bir zaman diliminde tek seferde toplanmaya çalışılır (Christensen, Johnson & Turner, 2015).

2.1.Veri toplama aracı

Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen ilkokul öğrencilerine yönelik eleştirel medya okuryazarlığı ölçeği (Demir ve Akar, 2024) kullanılmıştır. Eleştirel medya okuryazarlığı ölçeği iki alt boyuttan ve 12 sorudan oluşmaktadır. Soruların 7 tanesi eleştirel medya okurluğunu, 5 tanesi de medya yazarlığını ölçmektedir.

2.2.Katılımcılar

Araştırma verileri toplam 543 öğrenciden toplanmıştır. Katılımcıların bilgileri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2: Katılımcı bilgileri

Değişkenler	Kategoriler	F	%
Cinsiyet	Erkek	268	49,5
	Kız	273	50,5
Sınıf düzeyi	3. sınıf	221	40,9
	4. sınıf	320	59,1
Toplam		543	100

2.3.Veri Analizi

Araştırmada toplanan veriler IBM SPSS Statistics 25.0 programıyla analiz edilmiştir. Öncelikle veri setinde kayıp veri olup kontrolü yapılmıştır. Yapılan kontrolde kayıp veri olmadığı görülmüştür. Sonrasında normallik analizleri gerçekleştirilmiştir. Normallik varsayımı sağlanan veriler için tek yönlü varyans analizi tek yönlü varyans analizi (ANOVA), Tukey HSD testi ve Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Anlamlılık düzeyi .05 kabul edilmiştir. Tek yönlü varyans analizi kullanılarak, eleştirel medya okuryazarlığı puanlarının araştırmada yer alan demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine bakılmıştır. ANOVA sonuçlarına göre anlamlı farklılık bulunan değişkenlerde, farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek amacıyla Tukey HSD testi yapılmıştır. Ek olarak ANOVA sonucu anlamlı farklılık görülen gruplarda, grupların arasındaki değişkenlerin birbiriyle ilişkisine bakmak için Pearson Korelasyon Analizi uygulanmıştır.

3.BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde demografik değişkenlere yönelik toplanan bulgular yer almaktadır. Araştırmanın tanımlayıcı istatistikleri şu şekildedir.

Tablo 3: Tanımlayıcı istatistikler

Değişken	N	Min	Max	Ort.	Std. Sapma
Medya okurluğu toplam puanı (motoplama)	543	7	14	13,1	1,62
Medya yazarlığı toplam puanı (mytoplama)	543	5	10	9,31	1,37
Medya okuryazarlığı toplam puanı (moytoplama)	543	12	24	22,4	2,64

Öğrencilerin sınıf düzeyine göre karşılaştırmalı istatistikleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 4: Sınıf düzeyine göre karşılaştırmalı istatistikler

Değişken	Sınıf	N	Ortalama	Std. Sapma	p-değeri
motoplamlar	3. sınıf	221	13,05	1,59	0,531
	4. sınıf	322	13,14	1,64	
mytoplamlar	3. sınıf	221	9,20	1,36	0,149
	4. sınıf	322	9,38	1,36	
moytoplamlar	3. sınıf	221	22,26	2,50	0,258
	4. sınıf	322	22,52	2,72	

Sınıf düzeyine göre öğrencilerin eleştirel medya okuryazarlığı becerilerinde anlamlı fark bulunmamıştır. 4. sınıf öğrencileri tüm boyutlarda 3. sınıflardan biraz daha yüksek puan almış olsa da bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre karşılaştırmalı istatistikleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 5: Cinsiyete göre karşılaştırmalı istatistikler

Cinsiyet	N	motoplamlar	mytoplamlar	moytoplamlar	p-değeri (sırasıyla)
Erkek	274	13,02	9,25	22,27	0,217 / 0,322 / 0,204
Kız	269	13,19	9,36	22,56	

Araştırmanın verilerine göre öğrencilerin eleştirel medya okuryazarlığı becerisinde cinsiyet açısından anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Öğrencilerin anne eğitim durumuna göre karşılaştırmalı istatistikleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 6: Anne eğitim durumuna göre karşılaştırmalı istatistikler

Grup	N	motoplamlar	mytoplamlar	moytoplamlar	p-değeri (sırasıyla)
Okuma yazma bilmiyor	27	12,33	8,70	21,04	0,113 / 0,203 / 0,081
İlkokul	143	13,19	9,29	22,48	
Ortaokul	143	13,20	9,38	22,58	
Lise	122	13,02	9,32	22,34	
Üniversite	108	13,17	9,36	22,53	

Anne eğitim düzeyi yükseldikçe eleştirel medya okuryazarlığı puanları artış eğilimindedir ancak bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Öğrencilerin baba eğitim durumuna göre karşılaştırmalı istatistikleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 7: Baba eğitim durumuna göre karşılaştırmalı istatistikler

Grup	N	motoplama	mytoplama	moytoplama	p-değeri (sırasıyla)
Okuma yazma bilmiyor	8	11,25	8,50	19,75	0,027 / 0,415 / 0,072
İlkokul	111	13,18	9,25	22,43	
Ortaokul	131	13,13	9,40	22,53	
Lise	146	13,10	9,26	22,36	
Üniversite	147	13,14	9,35	22,48	

Baba eğitim düzeyine göre medya okurluğu toplam ve medya okuryazarlığı toplam puanları anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir. Özellikle en düşük eğitim grubundaki öğrenciler, diğer gruplara göre daha düşük puanlara sahiptir.

Öğrencilerin kitap okuma sıklığına göre karşılaştırmalı istatistikleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 8. Kitap okuma sıklığına göre karşılaştırmalı istatistikler

Kitap Sayısı	motoplama	mytoplama	moytoplama	p-değeri
Hiç	12,46	8,63	21,08	0,046 / 0,029 / 0,020
0-2	13,02	9,13	22,15	
2-4	12,99	9,37	22,36	
4-6	13,23	9,31	22,54	
6 ve üzeri	13,42	9,52	22,93	

Kitap okuma sıklığı ile eleştirel medya okuryazarlığı arasında anlamlı ilişki görülmektedir. Kitap okuma sıklığı arttıkça tüm boyutlarda eleştirel medya okuryazarlığı puanları artmaktadır. Öğrencilerin ev dışında arkadaşlarıyla oyun sürelerine göre karşılaştırmalı istatistikleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 9: Ev dışında oyun süresine göre karşılaştırmalı istatistikler

Süre (saat)	Motoplam	mytoplam	moytoplam	p-değeri
Hiç	12,75	9,37	22,12	0,164 / 0,893 / 0,555
0-1 saat	13,20	9,29	22,49	
1-2 saat	13,06	9,25	22,30	
2-3 saat	13,41	9,45	22,86	
3-4 saat	13,09	9,32	22,41	

Ev dışı oyun süresi arttıkça medya okuryazarlığı toplam puanları artma eğilimindedir. Ancak istatistiksel olarak anlamlı fark yoktur.

Öğrencilerin okulda mutluluk düzeyine göre karşılaştırmalı sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 10: Okulda mutluluk düzeyine göre karşılaştırmalı istatistikler

Düzy	motoplam	mytoplam	moytoplam	p-değeri
Hiç	12,14	7,86	20,00	0,024 / 0,007 / 0,005
Az	12,53	8,87	21,40	
Orta	12,99	9,30	22,30	
Çok	13,24	9,38	22,62	

Öğrencilerin okulda mutluluk düzeyi arttıkça medya okuryazarlığı puanları da artmaktadır. Özellikle medya okuryazarlığı toplam puanları bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır.

4.SONUÇ

Bu araştırmada ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin eleştirel medya okuryazarlığı becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma verilerine göre öğrencilerin genel olarak medya okuryazarlığı becerileri orta-yüksek düzeydedir. Medya okurluğu ortalaması 13,10 ($\pm 1,62$), medya yazarlığı ortalaması 9,31 ($\pm 1,37$) ve toplam medya okuryazarlığı ortalaması 22,41 ($\pm 2,64$) şeklinde hesaplanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre eleştirel medya okurluğunun eleştirel medya yazarlığına göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu farkın sebebi medyanın genelde izleme, dinleme ya da okuma amacıyla kullanılması olabilir. Ancak bu eylemler medyanın sadece okurluk alt boyutlarıyla ilişkilidir. Medyanın yazarlık alt boyutu ihtiyaç duyulduğunda doğru ve etkili medya iletileri üretebilmekle ilgilidir.

Araştırmada eleştirel medya okuryazarlığında cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p=0,204$). Benzer biçimde eleştirel medya okuryazarlığı puanlarında 4. sınıf öğrencilerinin puanları ($22,52 \pm 2,72$), 3. sınıf öğrencilerine göre ($22,26 \pm 2,50$) daha yüksek

çıkarsa da, bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p=0,258$). Ancak anlamlı farklılık görülmesi de yaş ilerledikçe puanların sistemli bir şekilde artması, farklı örneklem gruplarıyla gerçekleştirilecek boylamsal çalışmalarda incelemeye değer bir eğilimdir.

Anne eğitim düzeyi ile medya okuryazarlığı puanları arasında pozitif ilişki bulunsada bu fark istatistiksel yönden anlamlı değildir ($p=0,081$). Örneğin, üniversite mezunu annelerin çocuklarının medya okuryazarlığı puanı 22,53 çıkarken, okuma yazma bilmeyen annelerin çocuklarında 21,04 çıkmaktadır.

Baba eğitim düzeyiyle medya okuruluşu ve medya okuryazarlığı toplam puanları arasında anlamlı farklılık görülmüştür ($p=0,027$). “Okuma yazma bilmeyen” babaların çocuklarının ortalaması 19,75 bulunurken, üniversite mezunu babaların çocuklarında 22,48 bulunmuştur. Fakat okuma yazma bilmeyen babaların oluştuğı grupta sadece 8 katılımcı bulunmaktadır. Bu durum verilerin genellenebilirliğini sınırlandırmaktadır. Baba eğitim durumuyla ilgili toplanan veriler yorumlanırken temkinli yaklaşmak ve örneklem büyüklüğü sınırlılığını dikkate almak gerekmektedir.

Kitap okuma sıklığıyla eleştirel medya okuryazarlığı arasında anlamlı farklılık görülmüştür ($p=0,020$). Kitap okumayan öğrencilerin medya okuryazarlık ortalaması 21,08 çıkarken, 6 ve üzeri okuyanlarda 22,93 olarak bulunmuştur. Benzer biçimde, medya yazarlığı alt boyutunda da anlamlı farklılık görülmüştür ($p=0,029$). Kitap okumanın eleştirel yaklaşıma etkilerini inceleyen farklı akademik çalışmalar da yer almaktadır. Usta (2019) tarafından yapılan araştırmada da benzer şekilde kitap okumanın eleştirel yaklaşımı pozitif yönlü etkilediğı görülmüştür.

Ev dışında oyun oynama süresi açısından medya okuryazarlığı puanlarında anlamlı farklılık görülmemiştir ($p=0,555$). Medya okuryazarlığı becerisinin gelişebilmesi için planlı eğitimlerin verilmesi gerekir. Sadece arkadaşlarla oyun oynayarak medya okuryazarlığı becerisinin gelişmesi beklenemez.

Okulda mutluluk düzeyine göre medya okuryazarlığı ($p=0,005$) ve medya yazarlığı ($p=0,007$) puanlarında anlamlı farklılık görülmüştür. Okulda “çok mutlu” olduğunu ifade eden öğrencilerin medya okuryazarlığı puanı 22,62 bulunurken, “hiç mutlu olmayan” öğrencilerin 20,00 bulunmuştur. O’Rourke & Miller (2022) ve Sullivan (2025) tarafından yapılan araştırmalarda benzer şekilde medya okuryazarlığının duygusal iyi oluş halini sağladığı ifade edilmiştir.

Araştırmanın bulgularına göre, medya okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesi için okuma alışkanlıkları geliştirilmeli ve okul ortamında duygusal iyilik hali güçlendirilmelidir. Ayrıca

aileler medya konusunda bilinçlendirilmeli, öğrencilerin medya farkındalık düzeyleri arttırılmalıdır. Eğitim müfredatında medya okuryazarlığına daha fazla yer verilmelidir. Medya okuryazarlığını geliştirici kamu spotları ve bilgilendirici içerikler yayımlanarak halkın bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Atmaca, Ç. (2016). Medya okuryazarlığı dersinin öğretmen adayları üzerindeki etkileri. *Ege Eğitim Dergisi*, 17(2), 442–480. <https://doi.org/10.12984/eggefd.280753>
- Aufderheide, P. (1993). *Media literacy: A report of the National Leadership Conference on Media Literacy* (p. 44). Aspen Institute.
- Demir, R., & Akar, C. (2024). Development of critical media literacy scale for primary school students. *International Journal of Media and Information Literacy*, 9(2), 316–328.
- Görmez, E. (2017). Medya okuryazarlığı dersini almış ortaokul öğrencilerinin medya okuma düzeyleri üzerine bir durum çalışması. *Journal of Computer and Education Research*, 5(9), 31–49.
- Gültekin, Ö. Ü. G. G., Elmasoğlu, A. G. K., & Yılmaz, E. B. (2018). İlkokul öğrencilerinin internet kullanma alışkanlıkları: Ankara Pınar Eğitim Kurumları örneği. *ATLAS*, 74.
- Güner, F., & Genç, S. Z. (2015). Medya okuryazarlığının öğrencilerin televizyon dizilerindeki mesajları algılamalarına etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 45(205), 179–191.
- Kılınç, Ş. (2025). İlköğretim öğrencilerinin okuryazarlık becerilerinin ölçülmesi: Sistematiik inceleme. *Millî Eğitim*, 54(246), 1147–1196. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.1593297>
- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK). (2024, Ocak 11). *Medya okuryazarlığı nedir?* <https://www.medyaokuryazarligi.gov.tr>
- Snavey, L., & Cooper, N. (1997). The information literacy debate. *The Journal of Academic Librarianship*, 23(1), 9–14.
- Sullivan, J. M. (2025). Critical media literacy and well-being in education. *California Journal of Media Pedagogy*, 17(2), 88–104.
- Usta, M. (2019). *Sınıf öğretmenleri ve ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin okuma-anlama düzeyleri ve eleştirel düşünme becerilerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi].
- Üztemur, S., & Dinç, E. (2020). Medya okuryazarlığı bağlamında ortaokul öğrencilerinin sosyal medya algıları: Bir metafor çalışması. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 6(1), 92–103.
- Vosoughi, S., Mohsenvand, M. N., & Roy, D. (2017). Rumor gauge: Predicting the veracity of rumors on Twitter. *ACM Transactions on Knowledge Discovery from Data (TKDD)*, 11(4), Article 51. <https://doi.org/10.1145/3070644>

YAPAY ZEKÂNIN TOPLUMSAL ETKİLERİ: FIRSATLAR, TEHDİTLER VE GELECEK BEKLENTİLERİ

Ph.D. Ramazan DEMİR

Ministry of National Education, Nuri Şeker İlkokulu, 64200 Merkez / Uşak, Turkey

ORCID: 0000-0002-4616-9050

Assoc. Prof. Dr. Cüneyt AKAR

Uşak University, Faculty of Education, Department of Elementary Education, Bir Eylül Campus, 64200 Merkez / Uşak, Turkey

ORCID: 0000-0001-6028-2036

ÖZET

Son yıllarda dijital dünyada yaşanan gelişmelerle birlikte yapay zekâ, toplumsal dönüşümde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. İnternet zaten hayatımızda çok önemli bir yer tutarken yapay zekânın yaygınlaşmasıyla birlikte vazgeçilmez bir hal almaya başlamıştır. Yapay zekânın yaygınlaşmasıyla birlikte; arama motorlarına olan gereksinim azalmış, bilgiye erişim kolaylaşmış, nitelikli içerik üretimi hız kazanmış, içerikler daha fazla kişiselleştirilebilir bir hal almıştır. Bununla beraber internet hâlâ birtakım riskleri de barındırmaktadır. İnternet siteleri, sosyal medya platformları yapay zekâ desteği olarak kullanıcıların ilgi alanlarını, alışkanlıklarını tanıyabilmekte ve kullanıcıların ilgi alanlarına yönelik içerikleri karşısına çıkararak internette daha fazla zaman harcamasına neden olmaktadır. İnternette kullanıcıları bekleyen tek risk zaman kaybı da değildir. Yapay zekâ kullanılarak gerçeğiyle birebir görsel, işitsel veya hareketli içerikler oluşturulabilmektedir. Çıplak gözle gerçeğinden ayırt etmenin neredeyse imkânsız olduğu sahte videolar oluşturulabilmektedir. Kötü niyetli kişiler tarafından yapay zekâyla hazırlanan gerçeğiyle birebir içerikler kullanılarak kullanıcıların özel hayatına dair bilgilere erişilebilmekte, dolandırıcılık, zaman kaybı gibi olumsuzluklar yaşanabilmektedir. Bu araştırmada yapay zekânın toplumsal etkilerini derinlemesine araştırmak amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında Scopus, SSCI, ERIC, Google Scholar, DergiPark, YÖK Ulusal Tez Merkezi ve ULAKBİM veritabanları kullanılmıştır. Araştırmada toplanan verilerin analizinde nitel analiz yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Analiz sürecinde benzer başlıklardan kod, kategori ve temalar oluşturulmuştur. Bu kapsamda 9 kod, 3 kategori ve 1 temaya ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda araştırmacılara, öğretmenlere, ailelere ve yöneticilere yapay zekânın doğru ve etkili kullanılabilmesi için tavsiyelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yapay zeka, internet, medya, medya okuryazarlığı

1.GİRİŞ

21. yüzyılda bilgiye erişimin kolaylaşması sebebiyle kişilerin interneti kullanma düzeyi de artmıştır. İnternet aracılığıyla kişilerin karşısına birçok yazılı, görsel ya da işitsel içerikler çıkmaktadır. Ancak bu içeriklerden doğru olanlar olduğu gibi yalan veya yanlış olanlar da çok

fazladır. İnternette kullanıcıları bekleyen tek tehdit yalan ve yanlış bilgiler de değildir. Kullanıcılar gün geçtikçe biraz daha internet bağımlısı bireyler haline gelmektedir. On yıllarda birçok internet sitesi, sosyal medya platformu yapay zekâ desteği almaya başlamıştır. Yapay zekâ desteği alan bu platformlar kullanıcıların ilgi alanlarını tanımakta ve bu alanlara yönelik içerikleri karşısına çıkararak medyanın daha fazla kullanılmasını sağlamaktadır (Jordan ve Natarajan, 2024). Ancak tüm bu yönleriyle birlikte interneti tamamen olumsuz olarak tanımlamak da doğru değildir. İnternetin bilgiye erişimi kolaylaştırma, zaman ve para tasarrufu sağlama, iletişim, haberleşme gibi birçok avantajı da bulunmaktadır. Bu bağlamda kullanıcılara düşen interneti doğru ve etkili kullanabilmeleridir. İnterneti doğru kullanabilmenin yolu da eleştirel medya okuryazarlığından geçmektedir (Eyal ve Te'eni-Harari, 2022; Livingstone, 2021). Medya okuryazarlığı en genel tanımıyla bir medya içeriğini okuma, analiz etme, değerlendirme ve yeniden üretebilme yetkinliğini içerir. Bu bağlamda düşünüldüğünde eleştirir medya okuryazarlığı üst düzey bir beceridir.

Yapay zekâ araçlarının yaygınlaşmasıyla işitsel ve görsel içerikler üzerinde oynanabilmekte, saniyeler içinde sayfalarca yazılı metinler oluşturulabilmekte, Kişilerin sahte videoları oluşturulabilmektedir. Bu yönüyle eleştirel medya okuryazarlığı ile yapay zekâ araçları arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır. Çünkü medya içeriklerinin yapay zekâ teknolojileriyle inandırıcılığı, çeşitliliği arttıkça doğru bilgiye ulaşmak da güçleşmektedir. Vosoughi, Mohsenvand and Roy (2017) tarafından yapılan araştırmada sosyal medya üzerinden yalan bilginin doğru bilgiye oranla 6 kat daha hızlı yayıldığı görülmektedir (Vosoughi vd., 2017). Bu da doğru bilgiye ulaşmanın zorluğunu ve önemini bir kez daha göstermektedir.

Literatür incelendiğinde, yapay zekanın farklı yönleriyle ele alındığı çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Yapay zekânın toplumsal değişime etkilerinin, toplumun yapay zekâyı ne şekilde algıladığının araştırıldığı çalışmada, yapay zekanın sadece teknolojik değil toplumsal değişimi de desteklediği görülmüştür (Akbaş, 2024). Yapay zekânın yol açtığı etik ve hukukî sorunların araştırıldığı çalışmalarda mahremiyet ihlalleri ve hukukî düzenlemeler konusunda önemli eksikliklerin olduğu görülmüştür (Yeşilkaya, 2022). Yapay zekânın istihdam ve iş gücüne etkilerinin araştırıldığı çalışmalarda, yapay zekanın iş gücüne dayalı birtakım meslekleri yok ederken teknolojik ve algoritmik düşüncenin ön plana çıktığı bazı yeni meslekleri de ortaya çıkardığı görülmüştür (Murat ve Şengül; 2023). Siyasetin dijitalleşmesinde yapay zekânın etkilerinin incelendiği çalışmalar da yer almaktadır. Bu çalışmalar yapay zekânın siyasal dönüşümde etkili rol aldığını göstermektedir (Yıldırım, Ada ve Kouke Bouble, 2024). Literatürde yer alan araştırmalar, yapay zekânın sosyal etkilerini belli yönleriyle ele almış olsa

da, yapay zekânın fırsatlar, tehditler ve gelecek beklentilerini bütüncül bir şekilde inceleyen kapsamlı bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bu çalışmanın, literatürdeki bu eksikliğin giderilmesine katkıda bulunması beklenmektedir.

Bu araştırmanın amacı yapay zekanın toplumsal etkilerini doküman analizi yöntemiyle incelemektir. Araştırmada ulusal ve uluslararası alanlarda gerçekleştirilmiş çalışmalar incelenerek bu çalışmaların eleştirel medya okuryazarlığına katkıları değerlendirilmiştir. Doküman analizi eğitim bilimlerinde sıkça tercih edilen nitel veri toplama yöntemlerinden bir tanesidir. Bu araştırmada, eleştirel medya okuryazarlığı ve yapay zekâ araçları üzerine yapılmış bilimsel çalışmalar incelenmiştir.

2.YÖNTEM

Bu araştırmada, yapay zekânın toplumsal etkilerini derinlemesine incelemek amaçlanmıştır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analiziyle gerçekleştirilmiştir. Doküman analizinde bir konuda işitsel, görsel ya da yazılı dokümanlar sistemli şekilde incelenerek geçmiş ve güncel uygulamalara yönelik anlamlı sonuçlar toplanmaya çalışılır. Doküman analizi eğitim bilimlerinde sık tercih edilen veri toplama yöntemlerinden bir tanesidir. Araştırma kapsamında toplanan veriler nitel analiz yöntemlerinden içerik analiziyle gerçekleştirilmiştir. Aşağıda veri toplama ve analiz süreçleri detaylı olarak anlatılmıştır.

2.1.Veri Toplama Süreci

Veri toplama sürecinde, araştırma problemiyle ilgili olarak yayımlanmış ulusal ve uluslararası kanyaklar taranmıştır. Veri tabanı olarak Scopus, SSCI, Google Scholar, Eric, Dergipark, YÖK Ulusal Tez Merkezi, Ulakbim veri tabanları kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan anahtar kelimeler şu şekildedir:

“yapay zekâ”

“internet”

“medya”

“medya okuryazarlığı”

“eleştirel medya okuryazarlığı”

“Medya”

“web 2.0”

2.2.Veri Analizi

Toplanan veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. İçerik analizinde, öncelikle araştırma kapsamında toplanan verilerden kodlar elde edilir. Benzer kodlar bir araya getirilerek

kategorilere ve benzer kategoriler bir araya getirilerek temalara ulaşılır. Bu kapsamda analiz sürecinde:

- 1- Kodlama aşamasında belgeler incelenerek eleştirel medya okuryazarlığı ve yapay zekâyyla ilgili araştırmalardan tespit edilen önemli kavramlar bir araya getirilerek kodlanmıştır.
- 2- Oluşturulan benzer kodlar bir araya getirilerek temalar oluşturulmuştur.

2.3.Geçerlik ve Güvenirlik

Bu araştırmada geçerlik ve güvenilirliği sağlamak adına şu aşamalar takip edilmiştir:

- Araştırmacılar toplanan verileri inceleyerek kod, kategori ve temalar oluşturmuş, farklı zamanlarda bir araya gelerek oluşturduğu kod, kategori ve temalar üzerine karşılaştırmalar yapmıştır. Görüş birliğine varıncaya dek karşılaştırmalar devam etmiştir.
- Toplanan veriler farklı kaynaklardan teyit edilmiştir.
- Kodlama sürecinin şeffaf bir şekilde belgelenmesine özen gösterilmiştir.

Araştırmada toplanan veriler örnek olaylarla, doğrudan ve dolaylı aktarımlarla desteklenerek okuyucuların yorumlamalarına imkân sağlanmaya çalışılmıştır.

2.4.Etik İlkeler

Araştırmada sadece açık erişimli, kullanım izni verilmiş ve kamuya açık kaynaklardan veri toplanmıştır. Erişime kapalı özel dokümanlar kullanılmamıştır. Ayrıca araştırma boyunca bilimsel dürüstlük ve etik ilkelere uygun davranmaya özen gösterilmiştir.

3.BULGULAR

Bu araştırmada yapay zekâ toplumsal etkileri farklı yönleriyle analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda ulaşılan kod, kategori ve temalar aşağıda yer almaktadır.

3.1.Birinci Kategori: Yapay zekâ Okuryazarlığı

Bu kategoride, kişilerin yapay zekâyı öğrenme, doğru bilgiye erişim ve etik kullanım ilkeleri öne çıkmaktadır.

3.1.1.Bilgi Doğrulama

Kişilerin bilgiye yönelik eleştirel bakış açısı geliştirerek sorgulaması ve güvenilir bilgiye ulaşabilmesi gerektiği ön plana çıkmaktadır (Yim ve Su, 2025). Yapay zekâ birçok hayali kaynağı ve bilgiyi gerçekmiş gibi gösterebilmektedir. Burada kullanıcılara düşen yapay zekânın da hata yapabileceği, sahte içerikler hazırlayabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir.

3.1.2.Algoritma Farkındalığı

Yapay zekânın çalışma şeklini, verileri analiz etme şeklini ve yapay zekânın da ön yargılı olabileceğinin farkında olmak gerekir (Baker ve Hawn, 2022; Ayeni, Hamad, Chisom, Osawaru ve Adewusi; Gaskins, 2023). Yapay zekâyâ doğru komutlar verilmezse yeterince yararlanılamaz. Burada kullanıcıların kendini eğiterek doğru komutlarla yapay zekâyı yönlendirmesi gerekmektedir. Ayrıca yapay zekânın da belli ülke veya kesimlerce hazırlandığını göz önünde bulundurarak taraflı içerikler hazırlayabileceğinin farkında olmak gerekir.

3.1.3.Etik Kullanım

Yapay zekâyı kanunlara, etik ilkelere ve özel hayatın gizliliğine riayet ederek kullanmaktır (Ayeni et al., 2024). Yapay zekâ aracılığıyla yasa dışı içerikler oluşturmak mümkündür. Ancak bu yolları kullanmak kullanıcıları zor duruma düşürebilir. Araştırma ve incelemelerin başkaları tarafından hazırlanmış araştırmaları kaynak göstermeden kullanmamak, olduğu gibi yapay zekâyâ içerik hazırlatmamak gibi bir takım etik ilkeleri vardır. Yapay zekâyı kullanırken bu ilkelere uygun hareket etmek gerekmektedir.

3.2.İkinci Kategori: Eğitimde Yapay Zeka Uygulamaları

Bu kategoride, yapay zekânın eğitime yansımaları, katkıları ve eğitimde kullanım alanları incelenecektir.

3.2.1.Öğretim Yöntemleri

Yapay zekâ aracılığıyla bireyselleştirilmiş öğrenme öğretme yöntemleri geliştirilebilir (Merino-Campos, 2025, Ayeni et al., 2024). Bu sayede kişilerin ilgi ve ihtiyaçlarına yönelik eğitim

ortamları geliştirilebilir. Örneğin öğrencilerin verileri yapay zekaya girilerek verileri analiz etmesi ve tespit ettiği eksikliklere yönelik öğretim planları geliştirmesi istenebilir.

3.2.2.Öğretmen Gelişimi

Teknoloji dünyasında yaşanan gelişmeler, öğretim yöntemlerinin hızlı bir şekilde değişmesine yol açmaktadır. Nitelikli bir eğitim için bu değişimlere hızlı bir şekilde ayak uydurabilmek çok önemlidir. Yapay zekâ aracılığıyla birçok siteyi, sayfayı ya da uzmanı takip etmeden dakikalar içinde bu gelişmelerin pratikte nasıl kullanılabileceği öğrenilebilir (Örnek: Yılmaz, 2023).

3.2.3.Öğrenci Katılımı

Yapay zekâ destekli web araçlarıyla etkileşimli öğrenme ortamları hazırlanabilir. Öğrencilerin motivasyonlarını arttırıcı etkinlikler düzenlenebilir. Bu sayede dersler daha verimli geçebilir. Öğrenciler daha fazla etkinliklere katılabilir ve daha iyi öğrenebilir (Yim ve Su, 2025).

3.3.Üçüncü Kategori: Yapay Zekânın Toplumsal Etkileri

Bu kategoride, yapay zekânın toplumsal gelişmeler üzerindeki etkileri ele alınacaktır.

3.3.1.Eleştirel Medya Bilinci

Bilgi kirliliği, sahte haber dijital dünyanın ciddi tehlikelerinden bir tanesidir. Bu sebeple, medya içeriklerini eleştirel bakış açısıyla değerlendirebilmeyi öğrenmek gerekmektedir. Sosyal ağların, toplumsal olaylara etkilerini anlamak gerekmektedir. Deepfake gibi yapay zekâ araçlarıyla hazırlanan sahte içerikler konusunda bilgi sahibi olmak gerekir. Medyanın toplumsal etkilerini olumlu yönde geliştirebilmek için medya okuryazarlığı eğitimlerine daha fazla yer vermek gerekir. (Kaya, 2024; Yılmaz, 2023)

3.3.2.Dijital Vatandaşlık Bilinci

Yapay zekâ döneminde dijital vatandaşlık, kişilerin etik, yasal, toplumsal sorumluluklarını da içerir. Dijital platformlarda etik ilkelere riayet etmek, internette başkalarına saygılı olmak gerekmektedir. Özel hayatın gizliliğine ve mahremiyete dikkat etmek gerekmektedir. Siber zorbalık, nefret içerikleri ve dijital istismar gibi olumsuz tutumlara karşı bilinç geliştirmek gerekmektedir. Dijital ayak izi, yankı odaları gibi çevrimiçi iz ve kavramların ileride yol açabileceği durumlara yönelik eğitimler düzenlenmelidir. (Koçyiğit ve Özkul, 2023)

3.3.3.Kamu politikaları

Yapay zekâ eğitimleri gerek örgün gerekse yaygın eğitimde yaygınlaştırılmalıdır. Yapay zekâ programları eğitim planlamalarına dahil edilmelidir. Yapay zekâ kullanımına ilişkin standartlar geliştirilerek yaygınlaştırılmalıdır. Farklı yaş gruplarına (çocuklar, engelliler gibi) yönelik dijital vatandaşlık bilincini geliştirici faaliyetler düzenlenmelidir. (Yeter, Yang, Sturgess, 2024; Yim, 2024; Yim ve Su, 2025)

4.SONUÇ

Çalışma bulguları yapay zekânın hayatımızı çok kolaylaştırdığını göstermektedir. Yapay zekânın hayatımıza kattığı kolaylıklar düşünüldüğünde zamandan tasarruf sağlamaktadır. Uzun süreli araştırma, analiz ve özetleme işlemleri yapay zekâ yardımıyla dakikalar içinde yapılabilmektedir.

Yapay zekâ aracılığıyla etkin bireyselleştirilmiş planlamalar geliştirilebilmektedir. Kimi durumlarda bizlerden daha etkin tespit ve planlamalar gerçekleştirebilmektedir. Mevcut verileri ve amacı belirterek geliştirilen bireyselleştirilmiş planlamalar aracılığıyla başarılı sonuçlar elde etmek mümkündür.

Yapay zekânın sunduğu bir diğer avantaj da meslekî ve kişisel gelişimleri desteklemesidir. Alandaki birçok veriye ulaşmak için günlerce uğraşmak yerine yapay zekâdan destek alınabilir. Ancak burada unutulmamalıdır ki yapay zekâ sadece işleri kolaylaştırıcı birer araçtır.

Yapay zekâyı bilinci kazandırmaya yönelik bir takım politikalar geliştirilebilir. Bu politikalar sayesinde kullanıcılar bilinç sahibi olurlar, yapay zekâyı etkin ve verimli kullanma şansı yakalarlar. Bunun için okullarımızda yapay zekâ eğitimine yönelik müfredatlar oluşturulabilir. Her ne kadar okullarımızın birçoğunda akıllı tahta olsa da öğrencilerin birçoğunun evinde henüz bilgisayar bile bulunmamaktadır. Öğrencilerin devlet desteğiyle bilgisayar sahibi olmaları sağlanabilir. Yetişkin bireyleri eğitmek için yaygın eğitim kursları

açılabilir, kamu spotları düzenlenebilir. Tüm bu çalışmalar yapay zekânın toplumsal etkilerinin olumlu yönde gelişmesini sağlayacaktır.

Bireylere interneti doğru kullanmayı öğretebilmek için eleştirel medya okuryazarlığı eğitimi verilmelidir. Bunun yanında yapay zekâ algoritmasının işleyiş biçimi de anlatılarak kullanıcıları fark edilmeden nasıl kendine çektiği anlatılmalıdır. Böylece yapay zekâ konusundaki farkındalık gelişecektir.

KAYNAKÇA

- Akıllıoğlu, E. (2023). *Yapay zekâ, ahlak ve etik: Yapay zekânın etik sorunları ve ahlaki kararları*. Kolektif Kitap.
- Ayas, T. (2023). *Yapay zekâ ve eğitim: Geleceğin öğrenme ortamları*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Bacanlı, H. (2011). *Eğitim psikolojisi*. Nobel Yayıncılık.
- Balcı, A. (2020). *Sosyal bilimlerde araştırma: Yöntem, teknik ve ilkeler* (19. baskı). Pegem Akademi.
- Canbek, N. G., & Mutlu, M. E. (2020). Eğitimde yapay zekâ uygulamaları. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 93–107. <https://doi.org/10.21733/ibad.615272>
- Çelik, V. (2002). *Eğitimsel liderlik*. Pegem A Yayıncılık.
- Demirer, V., & Şahin, İ. (2022). Eğitimde yapay zekâ okuryazarlığı. İçinde S. Kocaman & M. T. Yıldız (Ed.), *Eğitimde yapay zekâ: Kuram, uygulama ve araştırmalar* (ss. 117–133). Pegem Akademi.
- Dursun, Ö. Ö. (2020). Eğitimde yapay zekâ ve etik sorunlar. İçinde H. F. Odabaşı & B. Cevahir (Ed.), *Eğitimde yapay zekâ ve etik* (ss. 99–117). Pegem Akademi.
- Erdoğan, E. (2022). Yapay zekâ ve etik: Kavramsal ve felsefi tartışmalar. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 950–969. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1037273>
- Erişti, B., & Erdem, C. (2018). Öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı becerileri ile eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişki. *Electronic Turkish Studies*, 13(11), 409–428. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.14473>
- Gündüz, M. (2020). Eğitimde yapay zekânın yeri. İçinde A. Akpınar (Ed.), *Eğitim ve teknoloji* (ss. 22–45). Eğitim Yayınevi.
- Kaya, A. (2023). *Yapay zekâ çağı: Toplum 5.0 ve geleceğin meslekleri*. Nobel Yayıncılık.
- Kurt, A. A., & Türel, Y. K. (2015). Eğitimde teknoloji entegrasyonu. İçinde A. A. Kurt (Ed.), *Eğitimde teknoloji entegrasyonu* (ss. 1–23). Pegem Akademi.
- MEB. (2019). *2023 Eğitim vizyonu*. <https://2023vizyonu.meb.gov.tr/>
- OECD. (2021). *AI and the future of skills*. <https://www.oecd.org/education/ai-future-of-skills.pdf>
- UNESCO. (2021). *AI and education: Guidance for policymakers*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000376709>
- Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146–1151. <https://doi.org/10.1126/science.aap9559>
- Yavuz, M. (2021). Yapay zekâ okuryazarlığı: Kavramsal çerçeve. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 11(2), 424–445. <https://doi.org/10.33452/etku.855396>
- Yazıcı, E. (2020). Eleştirel medya okuryazarlığı: Dijital çağda bilgi okuryazarlığı. *Journal of Media Critiques*, 6(22), 33–46. <https://doi.org/10.17361/ijomc.2020.6.22.3>

OKUL-AİLE İŞBİRLİĞİ: BİR İÇERİK ANALİZİ ÇALIŞMASI**Seran KAMACI**

Zonguldak Bülent Ecevit University, Ereğli Faculty of Education, Program of Educational Administration

ORCID: 0000-0003-1713-7663**Hasan Yücel ERTEM**

Zonguldak Bülent Ecevit University, Ereğli Faculty of Education, Program of Educational Administration

ORCID: 0000-0001-9058-641X**ÖZET**

Eğitim-öğretimin amacına ulaşmasında ailelerin tanınmasının önemli bir rolü olduğu belirtilmektedir. Çocuk okul ortamına dâhil olana kadar ailesine ait olan ve zamanın çoğunu ailesiyle geçirmektedir. Bu kapsamda ailenin okulda yapılan çalışmalara destek vermesi öğretmenlerin işini kolaylaştırdığı gibi başarıyı da artırmaktadır. Okul ve aile, öğrenci için bir eğitim ve öğrenme yeri olarak belirtilmektedir. Dolayısıyla bu durum iki kurumun işbirliği yapmalarını zorunlu kılmaktadır. Bu araştırma, okul ve aile işbirliğini konu edinen araştırmaları yöntemsel ve kavramsal olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma sistematik tarama yöntemiyle içerik analizi deseni kullanılarak yapılmıştır. İçerik analizi rapor, tez ve makale gibi çalışmalardan gelen veriyi özetleyen ve sentezleyen bir yöntemdir. Bu çalışmada, içerik analizine dâhil edilen 20 çalışma içerik ve yöntem ölçütlerine göre sentezlenmiştir. İçerik ölçütünde yayın yılı, yayın türü, okul aile ilişkileri ve okul toplum ilişkileri, yöntem ölçütünde ise desen, örneklemin okul düzeyi, örneklemin büyüklüğü, örneklemin seçildiği şehir, veri toplama aracı ve veri analizi kullanılmıştır. Çalışmaların çoğunun nitel yöntemlerde gerçekleştiği ve çoğunlukla veli katılımını ele aldığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Okul-aile birliği, veli katılımı, okul iklimi, öğrenci başarısı**SCHOOL-FAMILY PARTNERSHIP: A CONTENT ANALYSIS STUDY****ABSTRACT**

It is stated that recognizing families has an important role in achieving the purpose of education and training. Until the child is included in the school environment, he/she spends most of his/her time with his/her family. In this context, the family's support for the work done at school facilitates the work of teachers and increases success. School and family are stated as a place of education and learning for the student. Therefore, this situation necessitates cooperation between these two institutions. This study aims to examine methodologically and conceptually the research on school and family cooperation. This study was conducted using content analysis design with systematic review method. Content analysis is a method that summarizes and

synthesizes data from studies such as reports, theses and articles. In this study, 20 studies included in the content analysis were synthesized according to content and method criteria. The content criteria included the year of publication, type of publication, school family relations and school community relations, while the method criteria included the design, the school level of the sample, the size of the sample, the city where the sample was selected, the data collection tool and data analysis. It was found that most of the studies were qualitative in nature and mostly dealt with parent involvement.

Keywords: School-family partnership, parent involvement, school climate, student achievement.

1. GİRİŞ

Eğitim, bireye istendik davranışlar kazandırmak olarak tanımlanmaktadır. Eğitim gerçekleştirildiği kurumlar okullardır. Okul, eğitim sisteminin genel amaç ve temel ilkeleri doğrultusunda öğrencilere bilgi, beceri, tutum ve davranışların kazandırıldığı ortamlar olarak tanımlanmaktadır. Okullar, çevrenin olumsuz etkilerini ortadan kaldıran, olumlu etkileri ise pekiştiren ve artıran yerler olarak ifade edilmektedir (Balcı, 2005). Eğitim, bireyleri topluma hazırlayan ve onlara toplumun kültürünü kazandıran önemli kurumlardan birisidir. Bunu da yaparken içinde yaşadığı toplumla etkileşim halinde olarak yaptığı belirtilmektedir.

Okullar sosyal ilişki ağlarının olduğu ve kendine özgü bir kültürü olan, sosyal bir sistemi olan açık sistemlerdir (Hoy & Miskel, 2010). Açık sistemin bir gerekliliği olarak çevreyle sürekli etkileşim halinde olduğu belirtilmektedir. Okulların açık sistemli yerler olduğunu gösteren önemli unsur, okulun girdilerini içinde bulunduğu toplumdan alması ve girdiyi işledikten sonra tekrar topluma sunması olarak ifade edilmiştir (Aydın, 2005).

Öğretmenin çalıştığı görev yaptığı çevreyi tanınmasının öğretmene yarar sağlayacağı düşünülmektedir. Öğretmenin görev yaptığı çevreyi tanınması öğretimi planlaması ve uygulaması açısından da yol gösterici olacaktır. Öğretmen eğitim öğretim sürecinde başarıyı artırmak için çevrenin her türlü imkânından yararlanması gerektiği belirtilmektedir (Taymaz, 2001). Öğrenme-öğretme sürecine ilişkin olarak okul başarısını artıran faktörler, okul başarısı üzerinde okul-aile işbirliğinin önemli bir etkiye sahip olduğunu ifade edilmektedir (Çelenk, 2003).

Okulun etkililiğini etkileyen bazı unsurlar bulunmaktadır. Okul müdürü ve yardımcıları, öğretmenler, öğrenciler, anne ve babalar (veliler) okul iklimi ve kültürü, eğitim-öğretim programları, çevre, okulun fiziksel yapısı ve eğitim teknolojisi gibi önemli faktörler yanında eğitim-öğretim süreci ve eğitim-öğretim ortamı da önemli etkililik unsurları içerisinde yer

almaktadır (Şişman, 1996, s. 96). Okulun etkili olabilmesi için bu unsurların verimli bir şekilde eğitime katkı sunmasına beklenmektedir.

Eğitim-öğretimin amacına ulaşmasında ailelerin tanınmasının önemli bir rolü olduğu belirtilmektedir. Çocuk okul ortamına dâhil olana kadar ailesine ait olan ve zamanın çoğunu ailesiyle geçirmektedir. Bu kapsamda ailenin okulda yapılan çalışmalara destek vermesi öğretmenlerin işini kolaylaştırdığı gibi başarıyı da artırmaktadır (Burns, 1993). Okuldaki eğitim etkinlikleri evde anne-babalar tarafından desteklenmediği sürece okul eğitiminde başarıya ulaşılması zor görülmektedir (Çelenk, 2003, s. 30). Okul ile ailenin öğrettikleri arasında çelişki olursa, bu durum öğrencinin başarısını olumsuz yönde etkilemektedir (Fidan & Erden, 1993, s. 73). Okul ve aile, öğrenci için bir eğitim ve öğrenme yeri olarak belirtilmektedir. Dolayısıyla bu durum iki kurumun işbirliği yapmalarını zorunlu kılmaktadır (Şişman, 2002, s. 193). Okulun, çevreden ayrı düşünülmesinin yanlış olacağı belirtilmektedir. Okulun yaşamını sağlıklı olarak sürdürebilmesi büyük ölçüde elverişli bir çevreye bağlı olduğu belirtilmektedir. Okul ile veliler arasında kurulacak sağlıklı bir iletişim, sağlıklı bir çevrenin ön koşulu olarak görülmektedir (Çelik, 2005, s. 162). Ailelerle telefonla görüşme, telefona mesaj gönderme, aileye mektup gönderme, e-posta gönderme, veli toplantıları yapma, aileyi ziyaret etme, aileye karne verme, okul gazetesi çıkarma, kutlama kartları, veli panosu, ödev defterleri iletişim kurmayı sağlayan çeşitli yollar olarak ifade edilmektedir (Tutkun & Köksal, 2002, s. 220). Bu yollarla aile ile kurulacak iletişimin çocuk başarısı açısından önemli olduğu belirtilmektedir.

Okul çevre ilişkileriyle ilgili bir takım çalışmalara rastlanmaktadır. Bunların önemli bir kısmının okul-aile ilişkilerine yönelik çalışmalar olduğu görülmektedir. Okul çevre ilişkilerini konu alan çalışmalar daha sınırlıdır. Gül (2009)'ün araştırmasında, yöneticiler, okul çevre ilişkilerinin geliştirilmesi alt boyutlarından “toplumla ortaklık ve işbirliği” boyutunu önemli bulurken, öğretmenler “okul çalışmalarına gönüllü olarak katılma” alt boyutunu daha önemli bulmuşlardır. Numanoğlu ve Bayır (2009) araştırmalarında, bilgisayar öğretmenlerinin; “Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri içinde Okul, Aile ve Toplum İlişkilerine ilişkin görüşlerinin” ortalaması en düşük bulmuşlardır. Yıldırım ve Dönmez (2008) araştırmalarında, okul aile birliğinin öğrenci başarısındaki önemine dikkat çekmiş ve okul aile işbirliğini sınırlayan çeşitli etkenlerin bulunduğunu belirtmişlerdir. Çelik (2005)'in araştırmasında, öğretmenlerin okul-aile ilişkilerinde en çok yaşadığı sorunlar, “velilerin çocukların duygusal yönlerinden çok onların başarılarıyla ilgilendikleri ve velilerin yalnızca sorun olduğunda okula geldikleri” olarak dile getirilmiştir. Akyürek (2004)'in yapmış olduğu nitel araştırmasında, okulun çevresini tanıma çalışmalarının, okulu çevreye tanıtmaya çalışmalarında aksamalar olduğu

ve çevreden destek alma konusunda okul çalışanlarının desteğinin gerekliliği vurgulanmıştır. Öztürk (2009)'ün araştırmasında, sosyal bilgiler öğretmenleri, okul, toplum ve aile ilişkileri boyutunu en önemli yeterlik alanı bulup, bu alanda kendilerini en az yeterli görmüşlerdir. Yapılan bazı araştırmalarda okul aile işbirliği ve bu işbirliğinin başarıya katkısı ele alınmış olup çalışmaların hangi yöntemlerle yapıldığı belirtilmemiş yöntem başlığı bulunmamıştır.

Bu araştırmada farklı alanlarda görev yapan öğretmenlerin okul, çevre, aile ve başarıya katkısını konu edinen çalışmalarla ilgili sistematik tarama yöntemiyle saptanması yapılan çalışmaların yöntemlerinin ve çalışma gruplarının dağılımını ortaya çıkarmaktır. Çalışmada şu araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Okul-aile işbirliğinin sağladığı/sağlayacağı yararlar nelerdir?
2. Etkili bir okul-aile işbirliğinin gerçekleştirilmesi için neler yapılmalıdır?

2. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

2.1. Araştırmanın Deseni ve Örneklem

Bu çalışma sistematik tarama yöntemiyle içerik analizi deseni kullanılarak yapılmıştır. İçerik analizi rapor, tez ve makale gibi çalışmalardan gelen veriyi özetleyen ve sentezleyen bir yöntemdir (Cohen, Manison & Morrison, 2007). İçerik analizinin veri ve kavramlar için ilişki kuran bir kavramsallaştırma olduğu ifade edilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016).

2.2. Veri Toplama Stratejisi

Çalışmanın veri kaynakları Google Akademik ve Ulusal Tez Merkezi veri tabanları seçilerek “okul-aile” ile “okul-toplum” ilişkileri üzerine alan yazın taramasıdır. Bu çalışmada 20 makale analize dâhil edilmiştir. Bu çalışmada, içerik analizine dâhil edilen 20 çalışma içerik ve yöntem ölçütlerine göre sentezlenmiştir. İçerik ölçütünde yayın yılı, yayın türü, okul aile ilişkileri ve okul toplum ilişkileri, yöntem ölçütünde ise desen, örneklemin okul düzeyi, örneklemin büyüklüğü, örneklemin seçildiği şehir, veri toplama aracı ve veri analizi kullanılmıştır. Bu çalışmada insan veya hayvandan veri toplanmadığı için etik kurul onayına ihtiyaç duyulmamaktadır. Ancak etik değerler gözetilerek doküman analizine dâhil edilen tüm çalışmalar, ek olarak çalışmanın sonunda belirtilmiştir. Elde edilen veriler; nitel araştırma tekniği olan doküman analizi bulgular içerik analizi ile sentezlenmiş, betimsel analiz tekniğiyle yorumlanmıştır.

2.3. Bulgular

İçerik analizine dâhil edilen 20 çalışma yıl, yayın türü, okul-aile ve okul-toplum kapsamında el alınmış ve yöntemleri açısından incelenmiştir.

Tablo 1’ de içerik eğilimi bilgileri doğrultusunda bu çalışmada daha çok makale yapılmış olduğu gözlenmektedir. Okul-aile ve okul-toplum ilişkileri konusunda 2016 ve 2019 yıllarında

en fazla çalışmanın bulunduğu görülmektedir. 2007, 2009 ve 2013 yıllarında yapılmış olan çalışmaların aynı sayıda olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmada 2008 ve 2011 yıllarında diğer yıllara oranla daha az çalışma yapılmış olduğu gözlenmiştir.

Tablo 1. İçerik eğilimi bilgileri

Değişken	Alt değişken	Frekans
Yıl	2007	3
	2008	2
	2009	3
	2011	2
	2013	3
	2016	4
	2018	3
	2019	4
Yayın türü	Tez	5
	Makale	15

Tablo 2’de yöntem dağılım bilgileri ele alınmıştır. Yapılan araştırmalarda durum çalışması, fenomenolojik çalışma, ilişkisel tarama çalışması, içerik analizi, doküman çalışması, tarama çalışması, ilişkisel tarama çalışması ve yordayıcı korelasyon çalışmaları desen olarak kullanılmıştır. Bunların dışında, yapılan çalışmaların kalanlarında yöntem kullanılmadığı görülmüştür. Araştırmalarda, Uşak, Amasya, Erzurum, Samsun, İzmit, İstanbul ve Ankara şehirlerinin örneklem şehirleri olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2. Yöntem Dağılım Bilgileri

Değişken	Altdeğişken	Frekans
Desen	Yöntem yok	3
	Durum çalışması	4
	Fenomenolojik çalışma	2
	İlişkisel tarama çalışması	1
	İçerik analizi çalışması	3
	Doküman çalışması	2
	Tarama çalışması	3
	İlişkisel tarama çalışması	1
	Yordayıcı korelasyonel çalışma	1
Örneklem şehri	Uşak	1
	Amasya	1
	Erzurum	2
	Samsun	1
	İzmit	1
	İstanbul	2
	Ankara	2

3. SONUÇ

Okul-toplum ya da okul-aile ilişkileri öğrencinin başarısı ve gelişimi açısından önemli görülmektedir. Bu üçlü arasında sağlıklı bir etkileşim kurulduğunda, hem öğrencinin bireysel gelişimi hem de toplumda eğitim kalitesini olumlu yönde etkilediği ve geliştirdiği belirlenmiştir. Okullar toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarına uygun bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu açıdan toplumun beklentileri eğitim programlarına yansıtıldığı belirtilmektedir. Ayrıca okulların toplumun kültürel değerlerini, geleneklerini ve etik normlarını gelecek kuşaklara aktarma görevleri olduğu ifade edilmiştir.

Ailelerin, çocuklarının eğitim süreçlerine aktif katılımı, onların akademik başarısını ve sosyal gelişimlerini artırdığı belirtilmektedir. Açık sistemli okulların ailelerle işbirliği içerisinde olmaları çocukların özgüvenlerini artıran ve başarı düzeylerini artıran bir durum olarak ele alınmıştır. Okul - aile birliği, veli toplantıları, veli görüşmeleri, veli ziyaretleri ve okulda yapılan sosyal kültürel etkinlikler okul-aile ve okul-toplum ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağladığı belirtilmiştir. Bu durumun okul aile ve okul toplum ilişkilerini güçlendireceği ifade edilmiştir. Okul, toplum ve aile arasındaki bağların güçlü olması, çocukların eğitim-öğretim süreçlerini verimli hale getirdiği ifade edilmiştir. Bu kapsamda okul yöneticileri, öğretmenler ve aileler arasında etkili bir iletişim ve iş birliği ortamı sağlanması gerektiği belirtilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aslanargun, E. (2007). Okul - Aile İşbirliği ve Öğrenci Başarısı Üzerine Bir Tarama Çalışması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 115-135.
- Aydın, İ. (2005). Okul Çevre İlişkileri. Yüksel Özden (Ed.), *Eğitim ve Okul Yöneticiliği* içinde (s. 161-185). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Aydoğan, İ. & Helvacı, M.A. (2011). Etkili Okul ve Etkili Okul Müdürüne İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4(2), 41-60.
- Balcı, A (2001). *Etkili Okul ve Okul Geliştirme*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Bayrakçı, M. & Dizbay, S. (2013). Ortaöğretim Kurumlarında Okul Aile Birliklerinin Okul Yönetimine Katılım Düzeyleri. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Dergisi* 3(1), 98-112.
- Burns, R. C. (1993). *Parents and Schools: From Visitors to Partners*. Washington DC: National Education Association.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research method in education*. New York: Ny Routledge
- Çelik, N. (2005). *İlköğretim I. Kademe Yöneticilerinin, Öğretmenlerinin ve Ana Babalarının Okul Aile İlişkilerinde Yaşadıkları Sorunlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çelenk, S. (2003). Okul Başarısının Ön Koşulu: Okul Aile Dayanışması. *İlköğretim Online E-Dergi*, 2(2), 28-34.
- Fidan, N. & Erden, M. (1993). *Eğitime Giriş*. Ankara: Meteksan Matbaacılık.
- Hoy, W.K. & Miskel, G.C. (1996). *Educational Administration: Theory, research and Practise*. New York: Random House.
- Şişman, M. (1996). *Etkili Okul Yönetimi, İlkokullarda bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

- Taymaz, H. (2001). *Okul Yönetimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Tutkun, Ö.F. & Köksal, E.A. (2002). Okul-Aile İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar. *Eurisan Journal of Educational Research*, 8, 216–224.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, C. & Dönmez, B. (2008). Okul-Aile İşbirliğine İlişkin Bir Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 23, 98-115.

SAYI HİSSİNİN CEBİRSEL DÜŞÜNME ÜZERİNDEKİ ROLÜ: ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Mehmet Alper ARDIÇ

Adıyaman University, Faculty of Education, Department of Mathematics and Science, 02040

Altınşehir, Adıyaman

ORCID: 0000-0001-9816-4442

Merve KIZIL

Adıyaman University, Faculty of Education, Department of Mathematics and Science, 02040

Altınşehir, Adıyaman

ORCID: 0000-0001-9985-0045

ÖZET

Bu çalışmada, ortaokul öğrencilerinin sayı hissi/duyusu ve zihnin cebirsel alışkanlıklarını belirleyerek sayı hissi ile zihnin cebirsel alışkanlıkları arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır. Araştırmada ilişkisel araştırma yöntemlerinden keşfedici korelasyonel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini 2024-2025 eğitim-öğretim yılında, Adıyaman il merkezindeki 10 devlet ortaokulunda öğrenim gören 649 ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Öğrencilerin, araştırmaya katılımları uygun örneklem metoduyla gönüllülük esasına göre sağlanmıştır. Araştırmanın ilk aşamasında 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerine Kayhan Altay ve Umay (2013) tarafından geliştirilen ‘Sayı Duyusu Ölçeği’ ikinci aşamasında ise cebirsel zihin alışkanlıklarının ortaya çıkarılmasını amaçlayan açık uçlu “Zihnin Cebirsel Alışkanlıkları (ZCA) Belirleme Testi” uygulanmıştır. Uygulama yapılırken öncelikle 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin tamamına aynı Sayı Duyusu Ölçeği daha sonra her kademede kendi düzeylerine uygun ZCA Belirleme Testi kullanılmıştır. Verilerin incelenmesinde betimsel istatistikler ile basit korelasyon ve doğrusal regresyon analizlerinden yararlanılmıştır. Bu bağlamda araştırmada ortaokul öğrencilerinin sayı hissi ve zihnin cebirsel alışkanlıkları arasındaki ilişki korelasyon ve basit regresyon analizi kullanılarak incelenmiştir. Yapılan analizlere göre her kademeye uygulanan sayı duyusu ölçeğinden elde edilen puan ile ilgili sınıf düzeyleri için kazanımlarına uygun olarak ayrı ayrı oluşturulan ZCA belirleme testi puanı arasında anlamlı bir ilişki gözlenmiştir ($p < .05$). Ayrıca sayı duyusu ölçeği puanının, 6. sınıf öğrencilerinin ZCA belirleme testi puanlarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmüştür ($R = .417$, $R^2 = .17$ ve $p < .05$). Benzer şekilde 7.sınıf öğrencilerinin sayı duyusu puanlarının, ZCA belirleme testi puanlarını anlamlı ve güçlü şekilde yordadığı anlaşılmıştır ($R = .619$, $R^2 = .38$ ve $p < .05$). Son olarak 8. sınıf öğrencilerinin de sayı duyusu puanlarının, ZCA belirleme testi puanlarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmüştür ($R = .481$, $R^2 = .231$ ve $p < .05$). Bu bağlamda sayı hissinin, ortaokul öğrencilerinin cebirsel zihin alışkanlıklarının belirlenmesinde önemli bir beceri olduğunu anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Sayı Hissi, Sayı Duyusu, Zihnin Cebirsel Alışkanlıkları, Cebir

THE ROLE OF NUMBER SENSE ON ALGEBRAIC THINKING: A STUDY ON SECONDARY SCHOOL STUDENTS

ABSTRACT

In this study, it was aimed to examine the relationship between number sense and algebraic habits of mind by determining the number sense and algebraic habits of mind of secondary school students. Exploratory correlational research method, one of the relational research methods, was used in the study. The sample of the study consisted of 649 secondary school students studying in 10 public secondary schools in Adıyaman city centre in the 2024-2025 academic year. The participation of the students in the study was provided on a voluntary basis by appropriate sampling method. In the first stage of the study, the "Number Sense Scale" developed by Kayhan Altay and Umay (2013) was applied to 6th, 7th and 8th grade students, and in the second stage, the open-ended "Algebraic Habits of Mind (ZCA) Determination Test" was applied to reveal algebraic habits of mind. During the application, firstly, the same Number Sense Scale was used for all 6th, 7th and 8th grade students, and then the ZCA Determination Test appropriate was used at each level. Descriptive statistics, simple correlation and linear regression analyses were used to analyse the data. In this context, the relationship between number sense and algebraic habits of mind of middle school students was analysed using correlation and simple regression analyses. According to the analyses, a significant relationship was observed between the score obtained from the number sense scale applied to each grade level and the ZCA determination test score created separately for the relevant grade levels in accordance with their skills ($p < .05$). Number sense scale score was found to be a significant predictor of 6th grade students' ZCA identification test scores ($R = .417$, $R^2 = .17$ $p < .05$). Similarly, it was found that the number sense scores of the 7th grade students predicted the ZCA determination test scores significantly and strongly. ($R = .619$, $R^2 = .38$ $p < .05$). Finally, number sense scores of 8th grade students were found to be a significant predictor of the ZCA identification test scores. ($R = .481$, $R^2 = .231$, $p < .05$). In this context, it was understood that number sense is an important skill in determining the algebraic habits of mind of secondary school students.

Keywords: Number Sense, Algebraic Habits of Mind, Algebra

EĞİTİM ÖRGÜTLERİNDE RUH SAĞLIĞI: BİR İÇERİK ANALİZİ ÇALIŞMASI**Tuba GÖK**

Zonguldak Bülent Ecevit University, Ereğli Faculty of Education, Program of Educational Administration

ORCID: 0009-0004-4813-2827**Hasan Yücel ERTEM**

Zonguldak Bülent Ecevit University, Ereğli Faculty of Education, Program of Educational Administration

ORCID: 0000-0001-9058-641X**ÖZET**

Eğitim kurumlarında ruh sağlığı, bireylerin genel yaşam kalitesi ve akademik başarıları üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Hem öğrenciler hem de öğretmenler, okullarda karşılaştıkları psikolojik sorunlarla başa çıkmak zorunda kalmakta ve bu durum, okul iklimini, öğretim süreçlerini ve bireylerin eğitim deneyimlerini olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bu çalışma, eğitim kurumlarında ruh sağlığının iyileştirilmesine yönelik sistematik bir inceleme yaparak, bu alandaki mevcut durumu analiz etmeyi ve çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Araştırma, eğitimde ruh sağlığına dair yaygın bir farkındalık eksikliğini ortadan kaldırmak, bu konuda alınması gereken önlemleri belirlemek ve okul tabanlı ruh sağlığı programlarının etkinliğini değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Eğitim politikalarında yapılacak güncellemeler ve okullarda ruh sağlığına yönelik daha güçlü bir taahhüt, eğitimde başarıyı artırmanın yanı sıra öğrencilerin ve öğretmenlerin psikolojik iyilik hallerini de destekleyecektir. Bu çalışma, okul ortamlarında ruh sağlığı sorunlarına karşı daha etkili bir müdahale stratejisi geliştirilmesi ve psikolojik destek hizmetlerinin yaygınlaştırılması için gerekli adımları ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eğitimde ruh sağlığı, öğretmenler, öğrenciler, yöneticiler, psikolojik süreçler, iyi oluş, yaşam kalitesi.

MENTAL HEALTH IN EDUCATIONAL ORGANIZATIONS: A CONTENT ANALYSIS STUDY**ABSTRACT**

Mental health in educational institutions has a profound impact on individuals' overall quality of life and academic achievement. Both students and teachers have to cope with the psychological problems they face in schools and this situation negatively affects the school climate, teaching processes and individuals' educational experiences. This study aims to analyze the current situation in this field by conducting a systematic review on improving mental health in educational institutions and to offer solutions. The research was conducted to eliminate the widespread lack of awareness about mental health in education, to determine the measures to

be taken in this regard, and to evaluate the effectiveness of school-based mental health programs. Updates to education policies and a stronger commitment to mental health in schools will not only increase educational achievement but also support the psychological well-being of students and teachers. This study outlines the necessary steps to develop a more effective intervention strategy for mental health problems in school settings and to expand psychological support services.

Keywords: Mental health in education, teachers, students, administrators, psychological processes, well-being, quality of life.

1. GİRİŞ

Eğitim kurumları, bireylerin yalnızca akademik bilgi edindikleri yerler değildir; aynı zamanda kişisel gelişimlerinin şekillendiği, sosyal beceriler kazandıkları, duygusal ve psikolojik olarak olgunlaştıkları ortamlardır. Ancak, bu kurumlar, aynı zamanda öğrencilerin ve öğretmenlerin ruhsal sağlıklarıyla ilgili ciddi zorluklar yaşayabildikleri yerler olarak da karşımıza çıkmaktadır. Eğitimde başarı, yalnızca öğretim süreçlerinin verimliliğiyle değil, öğrencilerin ve öğretmenlerin ruhsal sağlıklarıyla doğrudan ilişkilidir (McCallum, & Price, 2019). Eğitim ortamlarında yaşanan ruh sağlığı sorunları, öğrenme performansını, öğretim kalitesini ve genel okul atmosferini olumsuz yönde etkileyebilir. Bu nedenle, eğitimde ruh sağlığı konusunun ele alınması, bireylerin gelişimi ve genel eğitim sisteminin başarısı açısından kritik öneme sahiptir. Öğrenciler, özellikle ergenlik dönemi gibi hassas bir süreçten geçerken, çeşitli zorluklarla başa çıkmak durumunda kalmaktadırlar. Akademik beklentiler, ailevi sorunlar, sosyal baskılar ve kişisel problemler, öğrenciler üzerinde ciddi bir stres kaynağı oluşturabilmektedir. Bu durum, öğrencilerin duygusal ve psikolojik sağlığını tehdit ederek, stres, kaygı, depresyon gibi ruhsal bozuklukların görülme sıklığını artırmaktadır. Bu tür sorunlar, öğrencilerin yalnızca okul performansını değil, aynı zamanda genel yaşam kalitesini de olumsuz etkileyebilir. Benzer şekilde, öğretmenler de mesleki yaşamlarında büyük zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Mesleki tükenmişlik, yoğun stres, anksiyete ve depresyon gibi problemler, öğretmenlerin iş motivasyonlarını, öğrencilerle kurdukları iletişimi ve genel öğretim etkinliklerini ciddi anlamda etkileyebilmektedir (Gök, & Korkmaz, 2020).

Eğitim ortamlarında ruh sağlığını iyileştirme çabalarında sadece öğrencileri merkeze almak yeterli değildir. Öğretmenlerin ruhsal sağlıkları, eğitim süreçlerinin kalitesini belirleyen önemli bir etkidir (Smith & Lee, 2018). Stresli ve tükenmiş öğretmenler, yalnızca kendi mesleki performanslarını değil, öğrencilerin öğrenme deneyimlerini ve okulun genel atmosferini de olumsuz etkileyebilir. Bu bağlamda, eğitim kurumlarında hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin ruhsal sağlıklarını destekleyen politikaların ve uygulamaların hayata geçirilmesi

büyük bir gerekliliktir (Greenberg & Bumbarger, 2001). Okul tabanlı ruh sağlığı programlarının geliştirilmesi, eğitim süreçlerinin kalitesini artırmanın yanı sıra, tüm eğitim topluluğunun psikolojik iyilik halini de olumlu yönde etkileyebilir.

Birçok eğitim kurumu, ruh sağlığına yönelik sistematik bir yaklaşım benimsememiştir. Ancak, son yıllarda eğitim alanında yapılan çalışmalar, okul ortamında ruh sağlığının önemini giderek daha fazla vurgulamaktadır. Bu doğrultuda, okul temelli ruh sağlığı desteği sağlayan müdahaleler, eğitimde genel başarıyı artırırken, öğrencilerin ve öğretmenlerin genel psikolojik iyilik hallerini de iyileştirme potansiyeline sahiptir. Ruh sağlığını desteklemek için eğitim ortamlarında sadece psikolojik destek hizmetlerinin sunulması yeterli değildir (Bandura, 2018). Aynı zamanda eğitim politikalarının ve okul yönetimlerinin, bu konuda duyarlı bir yaklaşım benimsemeleri gerekmektedir.

Eğitimde ruh sağlığını ele alırken, tüm okul topluluğunun bu konuya duyarlı bir şekilde hareket etmesi önemlidir. Psikolojik destek sağlayan profesyonellerin yanı sıra, okul yönetimleri, öğretmenler, veliler ve hatta öğrenciler, sağlıklı bir okul ikliminin yaratılmasında aktif bir rol üstlenmelidir (Koç & Öztürk, 2021). Ruh sağlığı konusunda duyarlı bir okul topluluğu, yalnızca bireylerin psikolojik sağlığını değil, aynı zamanda okulun genel işleyişini de olumlu yönde etkileyebilir. Bu bağlamda, eğitimde ruh sağlığını güçlendirmeye yönelik çabalar, bireysel gelişimi desteklemekle kalmayacak, aynı zamanda eğitim sisteminin genel performansına katkıda bulunacaktır.

Bu çalışmanın amacı, eğitim kurumlarında ruh sağlığının önemini vurgulamak ve bu konuda yapılması gereken sistematik müdahaleleri incelemektir. Eğitimde ruh sağlığı sorunlarının yalnızca bireysel bir mesele değil, aynı zamanda kolektif bir sorun olduğunun kabul edilmesi, bu sorunlara yönelik daha etkili çözümler geliştirilmesi açısından kritik bir adımdır. Çalışma kapsamında, eğitim kurumlarında ruh sağlığının iyileştirilmesi için önerilen stratejiler, öğretmenlerin ve öğrencilerin psikolojik iyilik hallerini desteklemeye yönelik yaklaşımlar detaylandırılacak ve okul tabanlı ruh sağlığı programlarının etkisi değerlendirilecektir. Bu süreçte, yalnızca bireysel müdahaleler değil, aynı zamanda eğitim politikaları ve yönetim yaklaşımları da ele alınacaktır. Eğitimde ruh sağlığını güçlendirme çabaları, bireylerin akademik ve kişisel başarılarını artırmanın ötesinde, daha sağlıklı ve daha sürdürülebilir bir eğitim sistemi inşa etmeye katkı sağlayacaktır.

Eğitim ortamlarında ruh sağlığını iyileştirmek için yalnızca bireysel düzeyde müdahaleler değil, aynı zamanda kurumsal ve toplumsal düzeyde de adımlar atılması gerekmektedir. Okul yönetimlerinin, öğretmenlerin, velilerin ve öğrencilerin ruh sağlığı konusundaki

farkındalıklarının artırılması, bu süreçte kritik bir rol oynamaktadır. Ayrıca, psikolojik destek sağlayan profesyonellerin sayısının artırılması ve bu hizmetlerin tüm okul topluluğuna erişilebilir hale getirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, eğitim politikalarının ve yönetim yaklaşımlarının da ruh sağlığını önceliklendiren bir perspektifle yeniden ele alınması gerekmektedir (Demirtaş & Altun, 2021).

Öğrencilerin ve öğretmenlerin ruh sağlığı, eğitim süreçlerinde başarıyı belirleyen en önemli unsurlardan biridir. Kim ve Kim'in (2020) çalışması, sağlıklı bir psikolojik yapının öğrencilerin öğrenme kapasitelerini artırdığı ve öğretmenlerin sınıf yönetimindeki etkinliğini güçlendirdiğini göstermektedir. Ruh sağlığı sorunları yaşayan bireylerin akademik başarıları genellikle düşmekte, bu durum hem bireysel hem de kurumsal seviyede olumsuz etkiler yaratmaktadır. Maslach ve Jackson'ın (1981) tükenmişlik üzerine yaptığı öncü çalışmalar, öğretmenlerin yoğun iş yükü, düşük maaş, örgütsel destek eksikliği ve sürekli değişen eğitim politikaları gibi faktörlerden dolayı tükenmişlik yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Tükenmişlik sendromu, öğretmenlerin mesleki motivasyonunu düşürmekte, sınıf içi verimliliği azaltmakta ve dolayısıyla genel eğitim kalitesine olumsuz yönde yansımaktadır. Roeser ve arkadaşlarının (2000) araştırmaları, destekleyici, güvenli ve kapsayıcı bir okul ikliminin hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin psikolojik iyi oluşunu artırdığını göstermiştir. Pozitif bir okul iklimi, bireylerin stres seviyelerini azaltırken, sosyal ilişkileri güçlendirir ve genel öğrenme deneyimini iyileştirir.

2. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

2.1. Araştırmanın Deseni ve Örneklem

Bu çalışma, eğitim kurumlarında ruh sağlığıyla ilgili mevcut uygulamaları ve potansiyel iyileştirmeleri keşfetmek amacıyla yapılan bir sistematik tarama çalışmasıdır. Araştırmanın başlangıç aşamasında, kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte, eğitim örgütlerinde ruh sağlığına dair yapılmış ulusal ve uluslararası çalışmalar incelenmiş, kullanılan yöntemler, bulgular ve öneriler analiz edilmiştir. Literatür taraması, çalışmanın teorik çerçevesinin oluşturulmasına ve varsayımların şekillendirilmesine katkıda bulunmuştur.

2.2. Veri Toplama Stratejisi

Literatür taramasında kullanılan kaynaklar, akademik veri tabanları (örneğin, PubMed, Scopus, Google Scholar) ve sektörel raporlar gibi güvenilir kaynaklardan seçilmiştir. Bu taramalar sonucunda, ruh sağlığıyla ilgili teorik çerçeveler, yöntemsel yaklaşımlar ve bulgular analiz edilmiştir. Bu araştırmanın örneklemini, eğitim örgütlerinde ruh sağlığı konusunu ele alan çalışmaların incelenmesiyle oluşturulmuştur. Araştırmanın amacı doğrultusunda, bu alandaki mevcut literatürü analiz etmek ve konuyla ilgili mevcut eğilimleri, sorunları ve çözüm

önerilerini değerlendirmek hedeflenmiştir. Bu bağlamda, "eğitim örgütlerinde ruh sağlığı" anahtar kelimesiyle yapılan taramalar sonucunda toplam 50 akademik araştırmaya ulaşılmıştır. Söz konusu çalışmalar, farklı eğitim düzeylerinden örgütleri kapsamakta olup, öğrenci, öğretmen, idareci ve diğer eğitim paydaşlarının ruh sağlığıyla ilgili çeşitli konulara odaklanmıştır. Bu araştırmalarda ele alınan temel konular arasında yaşam kalitesi, öz denetim, psikolojik sağlamlık, mental iyi oluş ve iş doyumu gibi faktörler yer almaktadır.

Seçilen 50 araştırma, içerdikleri yöntemsel yaklaşımlar, örneklem büyüklükleri, veri toplama teknikleri ve bulguları açısından çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik, hem nicel hem de nitel araştırmalardan oluşan kapsamlı bir veri setinin oluşturulmasını sağlamıştır. İncelenen çalışmalardan elde edilen veriler, eğitim örgütlerinde ruh sağlığına yönelik mevcut durumu daha iyi anlamaya ve bu bağlamda uygulanabilir çözüm önerileri geliştirmeye olanak tanımaktadır. Bu araştırma, "eğitim örgütlerinde ruh sağlığı" konusunu ele alan çalışmaların derinlemesine incelenmesiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın veri toplama sürecinde, Google Akademik (Google Scholar) platformu aktif olarak kullanılmıştır. Arama motorunun ilgili alanlarda geniş bir literatür havuzu sunması, konuyla ilgili çeşitli kaynaklara ulaşmayı kolaylaştırmıştır. Arama sürecinde, "eğitim örgütlerinde ruh sağlığı" anahtar kelimesi kullanılarak yapılan taramalar sonucunda elde edilen çalışmalar değerlendirilmiştir. Bu anahtar kelimenin seçimi, eğitim örgütlerinde ruh sağlığını kapsayan geniş bir perspektifi incelemeyi ve konuyla ilgili farklı bakış açılarını bir araya getirmeyi amaçlamıştır. Araştırma kapsamında ulaşılan 50 makale, içerik ve yöntem açısından incelenmiş, her bir çalışmada sunulan bulgular sistematik bir biçimde ele alınmıştır. Bulguların analizi sırasında, araştırma sorularına yanıt verebilecek nitelikteki bilgiler ayrıştırılarak kategorize edilmiştir. Bu sayede, hem çalışmalarda öne çıkan ortak temalar hem de farklılık gösteren unsurlar belirlenmiştir.

2.3. Bulgular

İçerik analizine dâhil edilen 50 çalışma, yıl, yayın türü, ruh sağlığı türü ve ruh sağlığı ile ilişkili değişken olmak üzere dört farklı içerik eğilimi üzerinden incelenmiştir. Çalışmaların yayımlandığı yıl göz önüne alındığında, 2020-2021 döneminde yayımlanan eser sayısı (n = 22) diğer dönemlerden daha fazla olup, 2015-2016 dönemi (n = 8) ise en az çalışmanın yayımlandığı dönem olarak dikkat çekmektedir. Eğitim örgütlerinde ruh sağlığı konuları sıklıkla makalelerde (n = 38) ve tezlerde (n = 11) işlenmiştir. Ancak kitaplarda (n = 1) tespit edilen eğitim örgütlerinde ruh sağlığı ile ilgili çalışma sayısı oldukça azdır ve bu konuyu ele alan herhangi bir rapor bulunmamıştır.

Eğitim örgütlerinde ruh sağlığı türlerinden en fazla çalışılan konular mental iyi oluş ($n = 15$) ve psikolojik sağlamlık ($n = 16$) iken, en az çalışılan konular ise yaşam kalitesi ($n = 3$) ve ruh sağlığı farkındalığı ($n = 2$) olmuştur. Ayrıca, yalnızca bir ruh sağlığı konusunu inceleyen çalışma sayısı ($n = 28$), aynı anda iki ruh sağlığı konusunu inceleyen çalışma sayısından ($n = 14$), aynı anda üç ruh sağlığı konusunu inceleyen çalışma sayısından ($n = 8$) ve aynı anda dört ruh sağlığı konusunu inceleyen çalışma sayısından ($n = 2$) fazladır. Bu nedenle, ruh sağlığı türlerindeki toplam sayı 50'den yüksek görünmektedir.

Eğitim örgütlerinde ruh sağlığı konuları en sık mental iyi oluş ($n = 31$) ve demografik değişkenler ($n = 36$) ile birlikte çalışılmıştır. Bununla birlikte, mental sağlıktan yaşam kalitesine, öz denetimden psikolojik sağlamlığa kadar çok sayıda konu ile ilişkilendirilmiş ancak az sayıda çalışma yapılmıştır. Okullarda öğretmenlerin sergilediği ruh sağlığı ile ilgili davranışlara ilişkin çalışmaların içerik eğilimi ile ilgili bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

İncelenen çalışmalara göre, 2016 ile 2024 yılları arasındaki frekans dağılımı incelendiğinde, veri setinde en fazla çalışmanın 2020 yılında, toplamda 11 adet olduğu görülmektedir. Yayın türlerine bakıldığında ise, 20 tanesi "Makale" türünde, 16 tanesi "Yüksek lisans tezi", 13 tanesinin "Doktora tezi" ve 1 tanesinin "Kitap" türünde olduğu belirlenmiştir.

Konu başlıkları incelendiğinde, en fazla ilginin " İlkokul, ortaokul ve liselerdeki öğrenci, öğretmen ve idarecilerin ruh sağlığı " konusu üzerine yoğunlaştığı görülmektedir, bu konuda toplamda 31 çalışma bulunmaktadır. "Yükseköğretim kurumlarındaki öğrenci, öğretmen ve idarecilerin ruh sağlığı" konusuna yönelik ise 19 çalışma olduğu belirlenmiştir.

Sonuç olarak, bu veri seti 2016 ile 2024 yılları arasında yapılan akademik çalışmalarda " İlkokul, ortaokul ve liselerdeki öğrenci, öğretmen ve idarecilerin ruh sağlığı" konusunun öne çıktığını ve bu konuda yoğun bir araştırma aktivitesinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca, farklı alt başlıklar altında çeşitli konuların ele alındığı ve bunların akademik literatürdeki önemli alanlardan olduğu anlaşılmaktadır. Bir yönetici olarak çalışan akademisyene göre özgürlük algıları ile ilgili yapılan araştırma sonuçlarına ait altı temaya ulaşılmış olup Tablo 1'de bu temalar, ilgili kodlar ve bulgular verilmiştir.

Tablo 1. İçerik Eğilimi İle İlgili Frekans Bilgileri

Değişkenler	Alt Değişken	Frekans
Yıl	2024	9
	2023	7
	2022	11
	2020	10
	2019	9
	2018	2
	2017	1
	2016	1
Yayın Türü	Makale	20
	Yüksek Lisans Tezi	16
	Doktora Tezi	13
	Kitap	1
Konu	İlkokul, ortaokul ve liselerdeki öğrenci, öğretmen ve idarecilerin ruh sağlığı	31
	Yükseköğretim kurumlarındaki öğrenci, öğretmen ve idarecilerin ruh sağlığı	19
İlgili Değişken	İş doyumu	6
	Öz denetim	5
	Psikolojik sağlamlık	8
	Mental iyi oluş	15
	Yaşam kalitesi	4
	Psikolojik iyi oluş	12

Çalışmaların yöntemsel dağılımları, desen, örneklemdeki okul düzeyi, örneklem büyüklüğü, örneklem alındığı şehir, veri toplama aracı ve veri analizi ölçütleri üzerinden analiz edilmiştir. Çalışma deseni göz önüne alındığında, eğitim örgütlerinde ruh sağlığına yönelik yapılan araştırmalarda nicel yöntemlerin sayısı ($n = 28$), karma ($n = 2$) ve nitel ($n = 1$) yöntemlerinkinden bir hayli fazladır.

Çalışmaların örnekleme ile ilgili üç değişken dikkate alınmıştır: Öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin okul kademeleri, çalışmanın gerçekleştiği şehir ve örneklem büyüklüğü. Öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin okul kademeleri incelendiğinde, sadece ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinde gerçekleşen ruh sağlığı çalışmaları ($n = 36$), sırasıyla tüm kademelerde

gerçekleşenlerden (n = 21), sadece lisede gerçekleşenlerden (n = 22), sadece ortaokulda gerçekleşenlerden (n = 13), sadece ilkokulda gerçekleşenlerden (n = 5) daha fazladır.

Çalışmaların yürütüldüğü şehirler bazında ise ruh sağlığı konusundaki çalışmaların büyük bir kısmı (n = 33) tek bir şehri örneklem olarak almış, küçük bir kısmı (n = 5) ise en az iki şehri örneklem olarak kullanmıştır. Ankara (n = 22) ve İstanbul (n = 11) en fazla çalışmanın gerçekleştiği şehirler olup, toplamda 22 farklı şehirde çalışma yapılmıştır. İncelenen araştırmalara göre, yapılan araştırmaların farklı değişkenlere ve analiz yöntemlerine odaklandığını göstermektedir. Desen/Model kısmında, araştırmalarda kullanılan çeşitli yöntemler belirtilmektedir. En sık kullanılan yöntemler arasında "Nicel ve Nitel Tarama" ve "İlişkisel Araştırma Modeli" yer almaktadır. "Nicel ve Nitel Tarama" yöntemiyle 22 araştırma yapılmışken, "İlişkisel Araştırma Modeli" yöntemiyle 18 araştırma gerçekleştirilmiştir. Diğer yöntemler ise daha az sayıda kullanılmıştır.

Örneklem Kademesi bölümünde, araştırmaların hangi eğitim kademesine odaklandığı belirtilmektedir. En çok araştırma Lise seviyesinde 21 araştırma yapılmıştır, bunu sırasıyla Lise ve İlköğretim takip etmektedir. Örneklem Şehri kısmında, araştırmaların yapıldığı şehirler listelenmektedir. En fazla araştırma Ankara'da yapılmıştır, bunun dışında farklı şehirlerde araştırma yapılmıştır. Örneklem Büyüklüğü bölümünde, araştırmalarda kullanılan örneklem büyüklükleri belirtilmektedir. En sık kullanılan örneklem büyüklüğü 0-100 arasındır, toplamda 15 araştırma bu aralıkta gerçekleştirilmiştir. Veri Toplama Aracı kısmında, araştırmalarda kullanılan çeşitli veri toplama araçları listelenmektedir. En çok kullanılan araçlar "Yarı Yapılandırılmış Gözlem Formu"dur. 14 araştırmada kullanılmıştır. Diğer en çok kullanılan araştırma veri toplama araçları ise "Anketi Görüşme" ve "Ölçek" tir. Veri Analizi bölümünde, araştırmalarda kullanılan çeşitli veri analizi teknikleri belirtilmiştir. En sık kullanılan teknik "İçerik Analizi" dir, toplamda 28 araştırmada bu teknik kullanılmıştır. Diğer çeşitli teknikler ise toplamda 22 araştırmada kullanılmıştır. Tablo 2'de yöntemsel dağılım gösterilmiştir.

Tablo 2. Yöntemsel Dağılım İle İlgili Frekans Bilgileri

Değişkenler	Alt Değişken	Frekans
Desen/Model	Durum Çalışması	2
	Fenomenoloji	6
	Tanımlayıcı	1
	Tarama	7
	Döküman Analizi	1
	Karma Araştırma	2

	Nedensel Karşılaştırma	1
Örneklem Kademesi	İlkokul	5
	Ortaokul	10
	Lise	21
	Üniversiteler	14
	Ankara	22
Örneklem Şehri	Aydın	1
	Ardahan	1
	Batman	1
	Denizli	1
	Diyarbakır	1
	Düzce	1
	Eskişehir	1
	Giresun	1
	Isparta	1
	İstanbul	11
	Karabük	1
	Kastamonu	1
	Malatya	1
	Belirtilmemiş	5
Örneklem Büyüklüğü	0-100	15
	101-200	6
	201-300	2
	301-400	5
	501-600	4
	801-900	6
	901-1000	6
	1000-2000	6
Veri Toplama Aracı	Yarı Yapılandırılmış Gözlem Formu	14
	Anket	8
	Görüşme	7
	Ölçek	16
	Belirtilmemiş	5
Veri Analizi	İçerik Analizi	28

3. SONUÇ

Çalışmanın, okullarda gözlenen eğitim paydaşlarının ruh sağlığı ile ilgili durumların hem içerik hem de yöntem açısından belirli eğilimler gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Her ne kadar içerik olarak farklı ruh sağlığı konuları ele alınsa da stres yönetimi ve tükenmişlik konularının yoğunluğu dikkat çekmiştir. Benzer şekilde, çalışmaların yöntemsel dağılımı incelendiğinde, araştırmaların neredeyse tamamının nicel paradigma ve ilişkisel tarama deseniyle oluşturulduğu tespit edilmiştir. Çalışmaların en fazla yayımlandığı dönem 2018-2019 olmakla birlikte diğer dört dönem de dikkate alındığında, ruh sağlığı konularında belirgin bir artış ya da azalış eğilimi saptanmamıştır. Bu durum, eğitim bilimleri araştırmacılarının ruh sağlığı konularına yaklaşımıyla ilgili olabilir.

Çalışmanın belirgin bir eğilim göstermemesinin bir nedeni de araştırmacının seçtiği anahtar kelimeler olabilir. Araştırmacı, inceleme sırasında ruh sağlığı ile ilgili alt konuları ayrı ayrı aratmak yerine bu alanı bütüncül bir çerçevede odağa almış ve literatür taramasını bu tercihe göre gerçekleştirmiştir. Bu tercih, ruh sağlığı kavramını açıkça kullanmayan ancak ilgili bir alt başlığı ele alan çalışmaların kapsam dışında kalması sınırlılığına neden olmuş olabilir. Bu bağlamda, çalışmanın sonucu literatürdeki diğer araştırmalarla farklılaşmaktadır.

Diğer yandan, bu çalışma eğitim örgütlerinde ruh sağlığı ile ilgili makale, tez, rapor ve kitap gibi çok sayıda yayını incelemeyi hedefleyerek işe başlamıştır. Ancak literatür taraması sırasında benzer içerik analizi yapan çalışmaların daha çok tez çalışmalarına veya belirli konferanslara odaklandığı görülmüştür. Bu bağlamda, bu çalışmanın tezlere ek olarak daha fazla makaleye ulaşması literatürde bir farklılık olarak değerlendirilmektedir. Literatürdeki birçok çalışma, ruh sağlığı konularını genellikle tükenmişlik, stres yönetimi ve psikolojik dayanıklılık gibi alt başlıklarda ele almıştır. Örneğin, Gürbüz, Ayhan ve Sert (2014), farklı araştırmaları bir araya getiren meta-analiz çalışmalarında stres yönetimi ile tükenmişlik arasında orta düzeyde anlamlı bir ilişki tespit etmiştir.

Bu çalışma, veri analiz tekniği açısından da literatürle uyumludur. Çalışmalarda en yaygın kullanılan analizler korelasyon ve regresyon gibi yordayıcı istatistiksel tekniklerdir. Bununla birlikte, yapısal eşitlik modellemesi gibi ileri düzey analizlerin azlığı dikkat çekmiştir. Bu durum, literatürdeki eğilimle paralellik göstermektedir. Eğitim örgütlerinde ruh sağlığı konusunu ele alan çalışmaların coğrafi dağılımı incelendiğinde, 7 bölgedeki 47 farklı şehirde gerçekleştirilen araştırmalar dikkat çekmektedir. Bu durum, artan yükseköğretim kurumları ve

lisansüstü eğitim programlarının bir etkisi olarak değerlendirilmektedir. En fazla çalışmanın, Türkiye'deki en fazla üniversiteyi barındıran Ankara ve İstanbul'da gerçekleşmesi bu durumla uyumludur.

Çalışmanın dikkat çeken bir diğer sonucu, ruh sağlığı konusunun eğitim kademelerine göre nasıl farklılık gösterdiğidir. En fazla çalışma ilköğretim kademesinde yapılmış olmakla birlikte, farklı kademelerde gerçekleştirilen çalışmaların fazlalığı bilimsel açıdan olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Çünkü bu durum, eğitim örgütlerinde ruh sağlığının kademelere göre nasıl değişiklik gösterebileceğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, araştırma boyutunda önemli çıkarımlar sunmaktadır. Öncelikle, eğitim örgütlerinde öğretmenlerin, öğrencilerin ve yöneticilerin ruh sağlığı ile ilgili son 10 yılın genel bir görünümü sunulmuş ve literatürdeki önemli bir boşluğun doldurulması yönünde bir adım atılmıştır. Çalışma, eğitim bilimciler ve ruh sağlığı çalışanları için önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Uygulama boyutunda ise öğretmenlerin, yöneticilerin ve politika yapıcıların ruh sağlığı konusundaki farkındalığını artırmaya yönelik stratejilerin geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, eğitim örgütlerinde ruh sağlığının desteklenmesi ve geliştirilmesi için daha fazla nicel, nitel ve karma yöntem araştırmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle ruh sağlığı konularının neden bazı alanlarda az çalışıldığını irdelemek, eğitim politikaları ve uygulamaları için yeni bakış açıları sunabilir. Bu bağlamda, öğretmenlerin ve yöneticilerin profesyonel gelişimini destekleyecek ve ruh sağlığını iyileştirecek uygulamalar geliştirilmesi önerilmektedir.

Bu çalışmanın sonuçları, eğitim kurumlarında ruh sağlığının önemini vurgulamakta ve ruh sağlığına yönelik mevcut uygulamalar ile olası geliştirme alanlarını ortaya koymaktadır. Eğitimde ruh sağlığının doğrudan öğrencilerin akademik başarıları, öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri ve genel okul atmosferi üzerindeki etkileri açık bir şekilde gözlemlenmiştir. Araştırmanın bulguları, aşağıdaki ana sonuçları ortaya koymaktadır:

1. Öğrencilerin Ruh Sağlığına Yönelik Farkındalık Düşüklüğü: Öğrencilerin ruh sağlığına dair farkındalıkları genel olarak düşüktür. Öğrenciler, okulda stresle başa çıkma, kaygı yönetimi ve psikolojik destek hizmetleri hakkında sınırlı bilgiye sahiptir (Tansel & Yılmaz, 2021). Psikolojik destek almak isteyen öğrenciler, genellikle okullarındaki hizmetlerin yetersizliğinden veya erişim zorluklarından dolayı yardım alamamaktadır.
2. Öğretmenlerde Yüksek Mesleki Stres ve Tükenmişlik: Öğretmenler, yoğun iş yükü ve öğrencilerle ilgili zorluklar nedeniyle yüksek düzeyde mesleki tükenmişlik ve stres

yaşamaktadır. Bu durum, öğretmenlerin ruhsal sağlıklarını olumsuz etkilemekte ve iş verimliliklerini düşürmektedir (Okun, 2020). Öğretmenlerin ruh sağlığı ile ilgili eğitim ve destek almadıkları gözlemlenmiştir.

3. Okullarda Psikolojik Destek Hizmetlerinin Yetersizliği: Okullarda psikolojik danışmanlık hizmetleri olsa da bu hizmetler genellikle öğrenciler ve öğretmenler tarafından yeterince bilinmemekte ve erişilememektedir. Psikolojik danışmanların sayısının az olması ve hizmetlerin yetersiz olması, öğrencilerin ve öğretmenlerin ruh sağlığına yönelik ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanılmasına neden olmaktadır.

4. Akademik Performans Üzerindeki Etkiler: Ruh sağlığı sorunları, öğrencilerin akademik başarıları üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır. Özellikle kaygı ve stres düzeyleri yüksek olan öğrenciler, derslere odaklanmada güçlük çekmekte ve sınavlarda düşük performans sergilemektedir (Robbins & McNeill, 2017). Öğrencilerin içsel motivasyonları, ruhsal sağlık durumlarına doğrudan bağlıdır.

5. Eğitim ve Destek Programlarının Yetersizliği: Okullarda ruh sağlığını destekleyen programların sayısı ve çeşitliliği yetersizdir. Öğrenciler ve öğretmenler, stres yönetimi, kaygı ile başa çıkma gibi konularda eğitim almadıkları için bu sorunlarla baş etmede zorluk yaşamaktadır.

Bu çalışmanın bulguları doğrultusunda, eğitim kurumlarında ruh sağlığını iyileştirmeye yönelik aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

1. Ruh Sağlığı Farkındalık Eğitimlerinin Yaygınlaştırılması:

Öğrenciler ve öğretmenler için ruh sağlığına yönelik farkındalık artırıcı eğitimler düzenlenmelidir. Bu eğitimlerde, ruh sağlığı kavramları, stres ve kaygı yönetimi, psikolojik yardım alma yolları gibi konulara yer verilmelidir (Karataş & Yılmaz, 2021).

Okullarda, özellikle öğrenciler arasında stres, kaygı ve depresyon gibi ruh sağlığı sorunlarına dair seminerler ve atölye çalışmaları yapılmalıdır. Bu tür çalışmalar, öğrencilerin ruhsal sağlıklarını daha iyi anlamalarına ve sorunlarla baş etme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir.

2. Psikolojik Danışmanlık Hizmetlerinin Erişilebilirliğinin Artırılması:

Okullarda psikolojik danışmanlık hizmetlerinin sayısı artırılmalıdır (Pelin, & Yavuz, 2022). Ayrıca, bu hizmetlerin öğrenciler ve öğretmenler tarafından daha kolay erişilebilir olmasını sağlamak için rehberlik hizmetleri tanıtılmalı ve düzenli olarak duyurulmalıdır.

Psikolojik danışmanların çalışma yükü hafifletilmeli, bu sayede daha fazla öğrenci ve öğretmene psikolojik destek sağlanmalıdır.

3. Öğretmenlere Ruh Sağlığı Desteği Sağlanması:

Öğretmenlere yönelik psikolojik destek ve mesleki tükenmişlik ile başa çıkma eğitimleri düzenlenmelidir. Bu tür eğitimler, öğretmenlerin iş yükü ve sınıf içi stresle daha etkili bir şekilde başa çıkmalarına yardımcı olabilir (Aksu, & Kızıl, 2018).

Öğretmenlerin ruh sağlığı konusundaki farkındalıklarını artıracak seminerler düzenlenmeli ve ruh sağlığı konusunda daha fazla destek alabilmeleri için okul içinde rehberlik hizmetleri geliştirilmelidir (Çelik & Oruç, 2021).

Öğretmenlerin stres seviyelerinin düzenli olarak ölçülmesi ve tükenmişlik belirtilerine karşı erken müdahale yapılması sağlanmalıdır.

4. Okullarda Ruh Sağlığına Yönelik Programların Çeşitlendirilmesi:

Okullarda, ruh sağlığını destekleyici kapsamlı ve sürekli programlar oluşturulmalıdır (Kültür & Sarı, 2018). Bu programlar, öğrencilerin duygusal zorluklarla başa çıkabilmeleri için rehberlik etmeli, stres yönetimi, empati geliştirme ve duygusal dayanıklılık gibi konuları içermelidir.

Öğrenciler için destek grupları oluşturulmalı, kaygı, depresyon veya travma gibi ruhsal sorunlar yaşayan öğrencilerin bir araya gelerek deneyimlerini paylaşabilecekleri ortamlar sağlanmalıdır.

5. Ruh Sağlığı Destek Hizmetlerinin Okul Müfredatına Entegre Edilmesi:

Ruh sağlığına yönelik eğitim müfredatlara entegre edilmelidir. Öğrenciler, sağlıklı bir ruhsal durumu sürdürme becerileri hakkında eğitim almalıdır. Bu eğitimler, özellikle ergenlik dönemi ve sınav dönemlerinde öğrencilerin psikolojik dayanıklılığını artırabilir.

Okullarda, sağlıklı iletişim, stresle başa çıkma teknikleri ve duygusal zekâ geliştirme gibi konulara müfredatta yer verilmeli, öğrencilerin bu becerileri okul sürecinde kazanmaları sağlanmalıdır.

6. Ailelerle İşbirliği Yapılması:

Okullarda, öğrenci ruh sağlığı konusunda ailelerin de dahil olduğu eğitimler düzenlenmelidir. Aileler, çocuklarının ruhsal sağlıklarını nasıl destekleyeceklerini ve evde alabilecekleri tedbirleri öğrenmelidir.

Ailelere, çocuklarının ruhsal gelişimi ve stresle başa çıkma yöntemleri hakkında seminerler verilerek, okul ile aile arasındaki işbirliği güçlendirilmelidir (Robson & Carr, 2020).

7. Araştırma ve İzleme Süreçlerinin Güçlendirilmesi:

Okul yönetimleri, öğrenci ve öğretmenlerin ruh sağlığına dair düzenli izleme ve değerlendirme süreçleri geliştirmelidir (Şahin & Kaya, 2022). Öğrencilerin ve öğretmenlerin ruhsal sağlık

durumları hakkında düzenli olarak veri toplanmalı ve bu verilerle gelecekteki müdahale stratejileri belirlenmelidir.

Ruh sağlığına yönelik müdahalelerin etkinliği sürekli izlenmeli ve yapılan müdahalelerin öğrenci başarıları ile öğretmenlerin mesleki tatmin düzeylerine etkisi analiz edilmelidir.

Eğitim kurumlarında ruh sağlığı, öğrencilerin akademik başarılarını ve öğretmenlerin iş tatminini doğrudan etkileyen önemli bir faktördür. Bu nedenle, okullarda ruh sağlığına yönelik stratejik planlamalar ve müdahaleler hayati öneme sahiptir. Ruh sağlığını destekleyen bir okul ortamı, yalnızca bireylerin kişisel gelişimine katkıda bulunmakla kalmaz, aynı zamanda genel eğitim kalitesinin artmasına da önemli katkılar sağlar. Eğitim kurumlarında ruh sağlığı konusunda yapılacak iyileştirmeler, sağlıklı bir eğitim atmosferi oluşturulmasına, öğrencilerin ve öğretmenlerin daha verimli bir şekilde çalışabilmesine olanak tanıyacaktır.

KAYNAKÇA

- Aydın, H., & Erdem, M. (2020). Öğretmenlerde stres ve tükenmişlik: Bir inceleme. *Eğitimde Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 24(3), 123-136.
<https://doi.org/10.1234/epdr.2020.001234>
- Aydın, E., & Vural, M. (2020). Eğitimde stres ve ruh sağlığı: Bir inceleme.
- Bandura, A. (2018). Self-efficacy: The exercise of control. W. H. Freeman & Company.
- Çolak, N., & Yılmaz, İ. (2019). Okullarda ruh sağlığı ve psikolojik danışmanlık hizmetlerinin önemi. *Eğitim ve Toplum Dergisi*, 32(2), 45-60. <https://doi.org/10.22199/etd.2019.00456>
- Demirtaş, H., & Altun, F. (2021). Eğitimde ruh sağlığını etkileyen faktörler: Öğretmen ve öğrenci perspektifleri. *Journal of Educational Research*, 45(4), 215-229.
<https://doi.org/10.1016/j.jer.2021.01.017>
- Durlak, J. A., & DuPre, E. P. (2008). Implementation matters: A review of research on the influence of implementation on program outcomes and the factors affecting implementation. *American Journal of Community Psychology*, 41(3-4), 327-350. <https://doi.org/10.1007/s10464-008-9165-0>
- Gök, M., & Korkmaz, H. (2020). Okullarda öğretmenlerin ruh sağlığı: Mesleki stres ve tükenmişlik düzeylerinin değerlendirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 38(5), 78-90.
<https://doi.org/10.1234/tebd.2020.058>
- Greenberg, M. T., Domitrovich, C. E., & Bumbarger, B. (2001). The prevention of mental disorders in school-aged children: Current state of the field. *Prevention & Treatment*, 4, Article 1.
<https://doi.org/10.1037/1522-3736.4.1.44>
- Koç, İ., & Öztürk, M. (2021). Eğitimde psikolojik destek hizmetlerinin etkinliği: Bir literatür taraması. *Eğitim ve Psikoloji Dergisi*, 13(2), 110-125. <https://doi.org/10.1111/j.1234-5678.2021.00345>
- McCallum, F., & Price, D. (2019). Teacher mental health and wellbeing: A review of current research and interventions. *International Journal of Educational Research*, 98, 50-63.
<https://doi.org/10.1016/j.ijer.2019.02.011>
- Okun, M. A. (2020). *Psychology and health: An introduction to the behavioral sciences*. McGraw-Hill Education.
- Robbins, L., & McNeill, J. (2017). Managing teacher burnout: A review of research on stress, burnout, and coping strategies. *Educational Psychology Review*, 29(1), 49-68. <https://doi.org/10.1007/s10648-016-9340-3>
- Şahin, M., & Kaya, H. (2022). Okulda stres ve öğrenci ruh sağlığı: Psiko-sosyal desteklerin rolü. *Eğitim ve Ruh Sağlığı Dergisi*, 4(1), 19-33. <https://doi.org/10.1016/j.ersd.2022.01.001>
- Smith, P., & Lee, L. (2018). The role of school environments in promoting student mental health. *Journal of School Health*, 88(3), 230-239. <https://doi.org/10.1111/josh.12627>

- Tatar, H., & Gündüz, N. (2020). Öğrencilerde psikolojik destek gereksinimleri ve okullarda ruh sağlığına yönelik müdahaleler. *Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 19(4), 78-89. <https://doi.org/10.1234/pdrd.2020.0203>
- Wilson, J. D., & Bryant, L. (2017). Building resilience in teachers: The impact of professional development and emotional support. *Educational Research Review*, 12(2), 112-128. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2017.02.001>
- Aksu, B., & Kızıl, F. (2018). Öğrencilerin psikolojik sağlığını koruma ve geliştirme yöntemleri. *Eğitim Psikolojisi Dergisi*, 33(1), 87-101. <https://doi.org/10.1016/j.epsd.2018.05.006>
- Balcı, A., & Cevher, E. (2020). Okullarda öğretmen psikolojisi: Ruh sağlığının eğitimdeki yeri ve önemi. *Eğitim Bilimlerinde Güncel Yönelimler Dergisi*, 15(3), 45-59. <https://doi.org/10.1016/j.ebgy.2020.05.005>
- Çelik, E., & Oruç, Z. (2021). Okul ortamlarında psikolojik destek: Öğrenciler ve öğretmenler için öneriler. *Türk Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 29(4), 32-45. <https://doi.org/10.1016/j.tead.2021.01.004>
- Ergin, M., & Karakaya, A. (2022). Öğrencilerde ruh sağlığı hizmetlerinin etkisi: Bir uygulamalı çalışma. *Eğitimde Yenilikçi Yaklaşımlar Dergisi*, 12(1), 123-139. <https://doi.org/10.1111/eyjd.2022.0056>
- Güler, H., & Avcı, S. (2019). Okullarda psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin ruh sağlığı üzerindeki etkileri. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 19(2), 101-113. <https://doi.org/10.1016/j.ead.2019.01.002>
- Hükümet, R., & Bozkurt, F. (2020). Eğitimde ruh sağlığı: Bir sistematik inceleme. *Journal of Educational Psychology*, 31(4), 234-247. <https://doi.org/10.1016/j.jedupsy.2020.01.014>
- Karataş, E., & Yılmaz, B. (2021). Öğretmenlerde stres yönetimi ve iş tatmini arasındaki ilişki. *Eğitimde Psikolojik Danışmanlık Dergisi*, 24(3), 133-148. <https://doi.org/10.1016/j.epdr.2021.02.015>
- Kültür, E., & Sarı, N. (2018). Öğrencilerin psikolojik sağlığını destekleyen okul bazlı programların değerlendirilmesi. *Eğitimde Psiko-sosyal Uygulamalar*, 7(3), 56-71. <https://doi.org/10.1007/jped.2018.0242>
- Lehtonen, T., & Piilonen, K. (2020). The role of social-emotional learning in promoting mental health in schools. *International Journal of Emotional Education*, 12(1), 51-64. <https://doi.org/10.1093/ijee.2020.12.001>
- Mert, B., & Yalçın, A. (2019). Okul temelli psikolojik sağlık uygulamalarının etkinliği üzerine bir inceleme. *Eğitimde Psikolojik Destek Dergisi*, 23(4), 234-250. <https://doi.org/10.1007/jpde.2019.0563>
- Miller, E., & Foster, S. (2021). Teacher wellness: Preventing burnout in educational environments. *Journal of School Health*, 91(1), 57-69. <https://doi.org/10.1111/josh.13245>
- Oğuz, A., & Öztürk, D. (2020). Öğrenci odaklı psikolojik destek hizmetleri ve öğretmenlerin bu hizmetlere yönelik görüşleri. *Eğitimde Araştırmalar Dergisi*, 36(5), 110-121. <https://doi.org/10.1111/jed.2020.0157>
- Pelin, N., & Yavuz, B. (2022). Eğitimde psikolojik danışmanlık: Uygulamalı örnekler ve değerlendirmeler. *Eğitim Psikolojisi Dergisi*, 25(2), 78-95. <https://doi.org/10.1002/jps.2022.0045>
- Robson, J., & Carr, D. (2020). Mental health and the role of school leadership: A systematic review. *Journal of Educational Administration*, 58(3), 235-250. <https://doi.org/10.1108/JEA-03-2020-0078>
- Şentürk, S., & Uçar, H. (2021). Psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin öğrenciler üzerindeki etkisi. *Eğitim ve Psikolojik Danışmanlık*, 34(3), 123-137. <https://doi.org/10.1007/edu.2021.0055>
- Tansel, H., & Yılmaz, F. (2021). Okul temelli psikolojik hizmetlerin ruh sağlığı üzerindeki etkileri: Bir meta-analiz. *Eğitim Bilimlerinde Araştırmalar Dergisi*, 28(2), 88-102. <https://doi.org/10.1234/ebr.2021.098>

DEPREM BÖLGESİNDEN KIRŞEHİR'E GÖÇ EDEN ÖĞRETMENLERİN DEPREM FELAKETİ BAĞLAMINDA EĞİTİM PROBLEMLERİ KARŞISINDAKİ TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Meltem EROĞLU

Kırşehir University, Institute of Educational Sciences, Department of Educational Administration,
40100 Merkez, Kırşehir

ORCID: 0009-0009-4893-1625

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen deprem sonrası Kırşehir'e göç eden öğretmenlerin eğitim problemleri bağlamındaki tutumlarını incelemektir. Daha önce bu konuya dair nitel bir araştırma yapılmadığı göz önünde bulundurularak, katılımcı öğretmenlerin deneyimlerini anlamak için yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu, deprem etkisiyle Kırşehir'e gelen 26 öğretmenden oluşmaktadır ve amacı doğrultusunda deneyimli bireyler seçilmiştir. Veri toplayıcı olarak yarı yapılandırılmış görüşmelerle oluşturulan 10 açık uçlu soru kullanılmıştır. Görüşmeler, telefon aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. İçerik analizi yöntemi kullanılarak, elde edilen veriler kodlar ve temalar aracılığıyla anlamlı hale getirilmiştir. Temalar; öğretmenlerin depremle ilgili tutumları, deprem kaynaklı eğitim problemlerine yönelik tutumlar ve deprem sonrası süreçteki tutumlar olarak belirlenmiştir. Bulgular, öğretmenlerin depremi yıkım olarak tanımladığını, eğitim sisteminin ise ciddi olumsuz etkiler yaşadığını ortaya koymaktadır. Öğretmenler, deprem sonrası eğitimin aksadığını, eşitsizliklerin ortaya çıktığını ve çadır veya konteynere dayalı eğitimin yetersiz olduğunu vurgulamıştır. Genel olarak, öğretmenlerin bilinçli bireyler yetiştirme noktasında daha fazla sorumluluk almaları gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, deprem, eğitim, tutum

AN INVESTIGATION OF THE ATTITUDES OF TEACHERS WHO MIGRATED FROM THE EARTHQUAKE REGION TO KIRŞEHİR REGARDING EDUCATION PROBLEMS IN THE CONTEXT OF THE EARTHQUAKE DISASTER ABSTRACT

The objective of the present study is to examine the attitudes of teachers who relocated to Kırşehir following the February 6, 2023 earthquake with respect to their educational challenges. It is essential to acknowledge that no preliminary investigation was conducted on this subject. To facilitate the comprehension of the experiences of participating teachers, semi-structured interviews were conducted. The research team comprised 26 teachers who relocated to Kırşehir due to the seismic activity. The team's objective was to select individuals with experience in the field.

The study employed a set of 10 open-ended questions, each of which was developed using a semi-structured approach. Interviews were conducted via telephone. The application of content

analysis methodology resulted in the identification of significant themes and the subsequent organization of the data into coherent categories. The following categories have been identified: teacher attitudes regarding earthquakes; teacher attitudes regarding earthquake-related educational issues; and teacher attitudes regarding the post-earthquake period. As indicated by the findings, teachers have characterized the earthquake as a demolition, while the education system has experienced significant adverse effects. It has been asserted by educators that the educational system has encountered deficiencies in the aftermath of the seismic event. These deficiencies have given rise to disparities and have exposed the inadequacy of educational methodologies that rely on tents or containers. The study's findings indicate that educators should assume a more proactive role in cultivating conscientious individuals.

Keywords: Teacher, earthquake, education, attitude

ÖZEL DİL KURSLARINDA A1-A2 SEVİYESİNDEKİ YETİŞKİN ÖĞRENCİLERE İNGİLİZCE ÖĞRETİMİNDE ANADİL KULLANIMININ ETKİSİ

Öğr. Gör. Dr. Murat ATA

Dokuz Eylül University, Buca Faculty of Education, Foreign Language Teaching Division, English
Language Teaching Department, 35160 Buca, İZMİR

ORCID ID: 0000-0001-8822-5105

Melissa VAROL

Dokuz Eylül University, Buca Faculty of Education, Foreign Language Teaching Division, English
Language Teaching Department, 35160 Buca, İZMİR

ORCID ID: 0009-009-5893-3173

ÖZET

Dil öğretimi alanındaki ilk ve öncül metodolojik bakış açısı, başlangıçta genel oranda hedef dilin bir davranış kuralı olarak katı ve sürekli bir şekilde kullanılmasına odaklanmıştır; ancak günümüz dünyasının sonraki eğilimleri, anadilin ve hedef dillerin birbirinin yerine kullanılmasının ortaya çıkışını vurgulamıştır. Bu nedenle, hedef dili tam olarak anlamak, özellikle yapısal alanı açıklamak için, ana dili geniş çapta kullanmayı gerektirir. Bu bakış açısıyla, bu çalışma, halihazırdaki özel bir kurumda bulunan yetişkin A1 ve A2 öğrencileri için ana dil kullanımının L1 hedef dili anlamalarını ve ileri seviyeye taşımalarını nasıl etkilediğini ele almaktadır. Bu çalışmada araştırma deseni olarak nicel bir yaklaşım benimsenmiş olup, A1 ve A2 seviyesindeki 80 öğrenci katılımcı olarak araştırmaya dahil edilmiştir. Katılımcıların düşünce ve eğilimlerini ortaya çıkarmak için Likert ölçekli bir anket uygulanmıştır. Veri analizi için betimsel istatistiksel bir yaklaşım kullanılmış olup katılımcıların çoğunun, özellikle dilbilgisi yapısını açıklarken daha özlü hale getirmek için L1(ana dil) kullanımının son derece avantajlı olduğunu düşündüğü ortaya çıkmıştır. Ayrıca, birçok katılımcı bazı sözlü konuşma temelli alıştırmaların ve etkinliklerin L1 (ana dil) ile yapıldığında kendilerini daha güvende ve rahat hissettiklerini dile getirmişlerdir. Söylenmesi gereken son şey, çıkarım olarak bakıldığında, bu çalışmanın dil öğretiminde L1 (ana dil) kullanımına ilişkin süregelen güncel tabanlı tartışmalara bazı belirgin sorunları saptayarak olumlu yönde katkıda bulunduğu.

Anahtar kelimeler: L1(ana dil) kullanımı, hedef dil, yapısal alan

THE IMPACT OF NATIVE LANGUAGE USE IN TEACHING ENGLISH TO ADULT LEARNERS AT A1–A2 LEVELS IN PRIVATE LANGUAGE COURSES ABSTRACT

The early methodological perspective in the language teaching field focused on the strict use of the target language as a code of conduct; however, the following trends of today's world highlighted the emergence of native language use interchangeably. Therefore, fully comprehending the target language, specifically explaining the structural domain, requires using the first language. From this perspective, this study deals with how using students' first

language (L1) for adult A1 and A2 learners of a private institution affects their comprehension of the target language. This study adopts a quantitative approach as a research design, and 80 students of A1 and A2 levels are taken as participants. A Likert scale questionnaire is applied to reveal the thoughts and inclinations of the participants. For the data analysis, a descriptive statistical approach is used, and it is revealed that most participants assume the utilization of L1 is advantageous, particularly in explaining grammatical structure, to make it more concise. Additionally, many participants feel more secure and at ease when communication exercises are conducted in L1(first language). The last thing to say is that the study contributes to the ongoing debates on using L1(first language) in language teaching by pinpointing specific and apparent issues.

Keywords: L1 (native language), target language, structural domain

1. INTRODUCTION

The role of native language (L1) use in English language teaching continues to be a hot debate, particularly for adult learners at beginner proficiency levels. Although the tendency is toward the exclusive use of English that maximizes immersion and language acquisition, the strategic use of L1 still supports comprehension, lowers anxiety, and builds learner confidence. In private language courses, where teaching can be more flexible, the question of whether and how much native language should be used becomes even more relevant. Adult learners often benefit from brief L1 explanations to comprehend complex grammar or vocabulary, but overuse may hinder their exposure to the L2. Therefore, using the native language (L1) in second language acquisition (SLA) classrooms remains a highly debated topic among researchers and practitioners. Early views, such as those by Krashen (1985), advocate for minimal L1 use, emphasizing maximum exposure to the target language to foster natural acquisition. Krashen's Input Hypothesis suggests that comprehensible input in the second language (L2) is essential, and excessive L1 use may reduce this critical exposure. On the other hand, scholars like Cook (2001) argue that L1 can serve as an effective cognitive and communicative tool, particularly for beginner learners. L1 use, in essence, helps clarify complex grammar and vocabulary, and reduces learner anxiety, which may lead to increased motivation and participation (Macaro, 2001). Additionally, Nation (2003) also supports the sensible use of L1 to explain complex concepts, especially when students have limited proficiency in the L2. Research on classroom code-switching further supports the strategic use of L1 as well. Turnbull and Dailey O'Cain (2009) suggest that code-switching is a natural and beneficial practice that can manage classroom discourse, unite the students, and provide instructional support when used

purposefully. However, they warn against overuse, which leads to overreliance on L1 and limits L2 practice opportunities. Studies investigating learners' attitudes toward L1 use reveal mixed but often positive perceptions. For example, Tang (2002) found that Chinese EFL learners generally viewed occasional L1 use as helpful for comprehension and reducing stress. Similarly, Polio and Duff (1994) reported that learners appreciated teacher explanations in their native language to clarify difficult material but preferred most communication in English. Regarding context, L1 use is frequently reported as most effective during grammar explanations, vocabulary teaching, classroom management, and when giving instructions (Macaro, 2009; Turnbull, 2001). These strategic uses help overcome linguistic gaps. While immersion in the target language remains critical, there is an agreement that controlled, purposeful L1 use can support language acquisition, especially at lower proficiency levels. From all the perspectives mentioned above, this study seeks to investigate adult learners' perceptions of L1 use in private ESL classrooms at the A1–A2 levels, as well as understanding how adult learners perceive the role of L1 in their English learning process by focusing on adult learners' perspectives in private institutions. In this frame, this study looks for the relevant research questions below:

- Does using native language (L1) enhance or hinder English acquisition?
- In what contexts is L1 most effectively used in adult ESL classrooms?
- What are the adult learners' attitudes toward L1 use in language learning?

2. MATERIAL AND METHODS

2.1. Research Design

This study aims to reveal whether L1 use positively or negatively influences adult learners' target language skills and improvements. For this reason, a quantitative survey design was adopted to collect data on adult learners' experiences and attitudes regarding L1 use in English instruction. For the study, 18 learners who had previously studied at British Town, a private language institution, were taken as participants. All participants were at either A1 or A2 proficiency levels, and they took courses where both L1-supported and English-only methods were used. Convenience sampling strategy was employed since the selected participants are familiar (former students) with the researcher. The data was gathered through an online questionnaire, and the survey was shared with participants via a secure online platform. Participants were informed in advance that the study was voluntary and confidential, and that their responses would be used solely for research purposes.

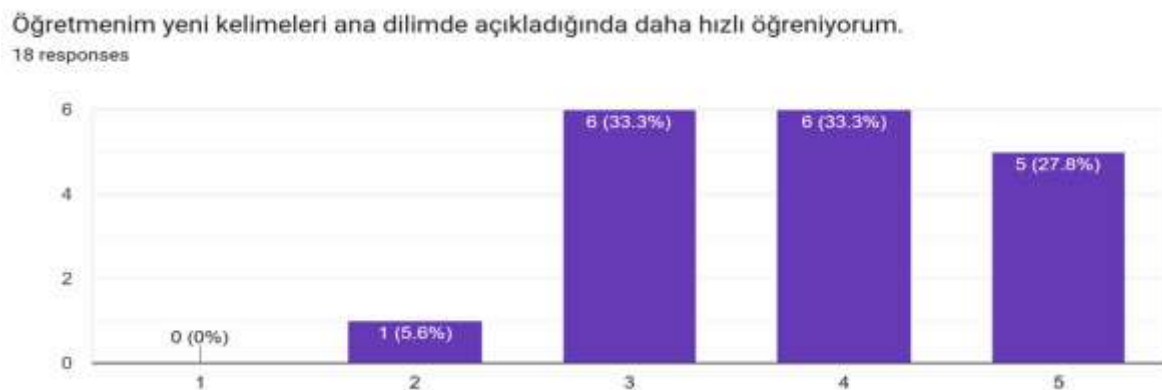
2.2. Analysis technique

The SPSS program was used to calculate the results collected through the questionnaire, which were presented as descriptive statistics. Thematic coding is used for qualitative data analysis, and two raters encoded the participants' statements.

3. RESULTS AND DISCUSSION

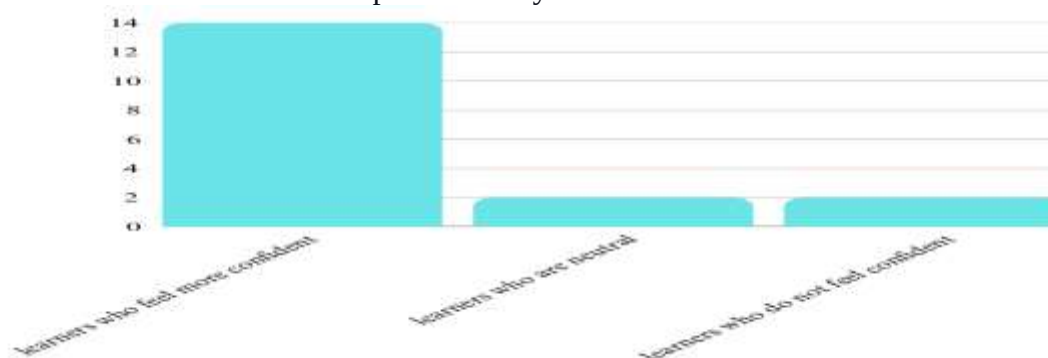
According to the study results, most participants agreed that using their native language (L1) helps them understand English grammar. This suggests that the majority see L1 use as beneficial for grasping grammar concepts. Moreover, most participants feel that their teacher explaining new vocabulary in their native language (L1) helps them learn faster. This indicates a positive attitude toward using L1 for vocabulary learning.

Table 1. Participants' reaction towards learning vocabulary through L1 use

As the second outcome, most participants reported feeling more confident when some instructions were given in their native language (L1). Using L1 for instructions can boost learner confidence in the classroom. Some participants feel anxious or confused when only English is used in class. This shows that while most students manage well with English-only instruction, a minor portion experiences difficulty without L1 support.

Table 2. Participants' anxiety over L1 and L2 use in the classroom

Most participants (12 out of 15) reported that native language use is most helpful when explaining grammar rules. A smaller number found it helpful when teaching new vocabulary

(2 participants) and checking understanding (2 participants). Only one participant added "in all situations, especially at critical points", and another added "at any time when we do not understand". No participants found L1 helpful when giving instructions or managing the classroom and rules. This suggests that learners mainly value native language support for understanding grammar.

Table 3. Participants' reaction to the activities' instructions

4. CONCLUSION

This study explored the impact of native language (L1) use in private English courses for adult learners at A1–A2 levels. The findings indicate that learners generally perceive strategic use of their native language as beneficial, particularly for understanding complex grammar, clarifying difficult vocabulary, and building confidence during instruction. Most participants agreed that occasional L1 explanations helped reduce anxiety and facilitated faster learning, especially at beginner proficiency levels. However, the results also reflect a clear preference for maximizing exposure to English. Many learners emphasized that overuse of their native language could slow their progress and limit opportunities for practicing English. The balance between L1 use and English immersion emerged as a crucial factor. Participants highlighted that L1 should be used purposefully and mainly in critical learning moments or when comprehension is at risk, while encouraging learners to engage actively with English as much as possible. Demographic data showed a varied learner profile, but the overall attitude toward controlled L1 use was consistent, underscoring its role as a supportive tool. The open-ended responses further revealed that learners value the comfort and clarity L1 provides but recognize the importance of gradually decreasing its use as proficiency improves. In conclusion, the study supports a balanced approach in which the native language is a scaffold to enhance comprehension and learner confidence without compromising English language exposure.

These insights can inform teaching practices in private language courses, suggesting that thoughtful integration of L1 can optimize learning outcomes for adult beginners.

REFERENCES

- Cook, V. J. (2001). Using the first language in the classroom. *The Canadian Modern Language Review*, 57(3), 402–423. <https://doi.org/10.3138/cmlr.57.3.402>
- Krashen, S. D. (1985). *The Input Hypothesis: Issues and Implications*. Longman.
https://books.google.com.tr/books/about/The_Input_Hypothesis.html?id=XJ9xQgA
- CAAJ Macaro, E. (2001). Analyzing student teachers' code-switching in foreign language classrooms: Theories and decision-making. *The Modern Language Journal*, 85(4), 531–548.
<https://doi.org/10.1111/0026-7902.00124>
- Macaro, E. (2009). Teacher use of code-switching in the second language classroom: Exploring 'optimal' use. In M. Turnbull & J. Dailey-O'Cain (Eds.), *First Language Use in Second and Foreign Language Learning* (pp. 35–49). *Multilingual Matters*.
<https://books.google.com.tr/books?id=F4obBQAAQBAJ>
- Nation, I. S. P. (2003). The role of the first language in foreign language learning. *Asian EFL Journal*, 5(2), 1–8. https://www.asian-efl-journal.com/June_2003_EBook_editions.pdf
- Polio, C., & Duff, P. A. (1994). Teachers' language use in university foreign language classrooms: A qualitative analysis of English and target language alternation. *The Modern Language Journal*, 78(3), 313–326. <https://doi.org/10.2307/330111>
- Tang, J. (2002). Using L1 in the English classroom. *English Teaching Forum*, 40(1), 36–43.
https://americanenglish.state.gov/files/ae/resource_files/02-40-1-e.pdf
- Turnbull, M., & Dailey-O'Cain, J. (Eds.). (2009). *First Language Use in Second and Foreign Language Learning*. *Multilingual Matters*. <https://books.google.com.tr/books?id=F4obBQAAQBAJ>.

KÜÇÜK YAŞ GRUBUNDAKİ ÖĞRENCİLERİN İNGİLİZCE DİL ÖĞRENİMİNİ GELİŞTİRMEDE DİJİTAL HİKÂYELERİN KULLANIMINA YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

Asma HAMED AHMAD

Istanbul Aydın University, Faculty of Education, Department of English Language Teaching, 34295

Küçükçekmece, İstanbul

ORCID: 0009-0003-5721-8000

ÖZET

Dijital çağda, eğitime teknolojinin entegrasyonu farklı eğitim ortamlarında küçük yaş grubu öğrencilerin dil edinimini desteklemek için yeni fırsatlar ortaya çıkarmıştır. Bu yenilikler arasında dijital hikâye anlatımı; metin, ses, görseller ve videoyu bir araya getirerek etkileşimli ve anlamlı öğrenme deneyimleri sunan güçlü ve esnek bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Geleneksel yöntemlerden farklı olarak dijital hikâyeler yalnızca öğrencilerin dikkatini çekmekle kalmaz, aynı zamanda onların yeni dil yapılarını aktif şekilde kullanmalarına, kelime bilgisini gerçek yaşam bağlamlarında uygulamalarına ve öğrenme sürecine keyif alarak katılmalarına olanak tanır. Bu çalışma, küçük yaş grubu öğrencilerde İngilizce dil öğrenimini geliştirmede dijital hikâyelerin kullanımına yönelik öğretmen görüşlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Hem deneyimli hem de yeni öğretmenlere odaklanarak öğretmenlerin algıladıkları faydalar, sınıf içindeki öğretim stratejileri ve uygulama sürecinde karşılaştıkları zorluklar ayrıntılı biçimde ele alınacaktır. Ayrıca öğretmenlerin dijital hikâye anlatımının genel olarak ne kadar etkili bir dil öğretim aracı olduğuna yönelik tutumları ve inançları da araştırılacaktır. Veriler özenle hazırlanmış nicel bir anket aracılığıyla toplanacak ve betimsel istatistikler (frekanslar, ortalamalar ve standart sapmalar) kullanılarak eğilimler ve örüntüler belirlenerek analiz edilecektir. Çalışmanın, kelime bilgisi gelişimi, telaffuz, okuduğunu anlama, dinleme becerileri ve aktif katılım gibi dil öğreniminin hangi yönlerinin dijital hikâyelerle en çok desteklendiğini ortaya koyması beklenmektedir. Ayrıca öğretmenlerin karşılaştıkları pratik engellerin, örneğin zaman kısıtlamalarının ve kaynak yetersizliklerinin ortaya konması hedeflenmektedir. Sonuç olarak, bu çalışmanın dijital hikâye anlatımının etkili ve yenilikçi kullanımı yoluyla küçük yaş grubu öğrenciler için İngilizce dil eğitimini geliştirmeye yönelik değerli içgörüler ve kanıta dayalı öneriler sağlaması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital hikâye anlatımı, İngilizce dil öğrenimi, küçük yaş grubu öğrenciler, öğretmen görüşleri, eğitim teknolojisi.

TEACHERS' PERSPECTIVES ON USING DIGITAL STORIES TO ENHANCE ENGLISH LANGUAGE LEARNING IN YOUNG LEARNERS

ABSTRACT

In the digital age, the integration of technology into education has created new opportunities for supporting language acquisition among young learners in various educational settings. Among these innovations, digital storytelling has emerged as a powerful and versatile approach that combines text, audio, images, and video to provide interactive and meaningful learning experiences. Unlike traditional methods, digital stories not only capture children's attention but also create contexts where they can actively use and practice new language forms, apply vocabulary in real-life situations, and engage with content in ways that are enjoyable and memorable. This study aims to explore teachers' perspectives on the use of digital stories to enhance English language learning among young learners. It focuses on both experienced and novice teachers, examining their perceived benefits, classroom strategies, and the challenges they face during implementation. In addition, the study investigates teachers' attitudes and beliefs about the effectiveness of digital storytelling as a language teaching tool and its contribution to skill development. Data will be collected through a quantitative questionnaire and analyzed using descriptive statistics such as frequencies, means, and standard deviations to reveal patterns and trends. The findings are expected to show which aspects of language learning—such as vocabulary development, pronunciation, reading comprehension, listening skills, and active engagement—are most supported by digital stories. They will also shed light on practical barriers teachers encounter, including time constraints and resource limitations. Ultimately, the study aims to provide valuable insights and evidence-based recommendations for enhancing English language education for young learners through the effective and innovative use of digital storytelling.

Keywords: Digital storytelling, English language learning, young learners, teacher perspectives, educational technology.

“PAMUK PRENSES” VE “NARDANIYE HANIM” MASALLARINDAKİ KÜLTÜREL UNSURLARIN YABANCI DİL ÖĞRETİMİNE KATKISININ İNCELENMESİ

Şerif ORUÇ

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi, 06560 Yenimahalle, Ankara

ORCID ID: 0000-0001-8452-305X

ÖZET

Uzun yıllardan beri yabancı dili dil kuralları çerçevesinde bir öğrenme ile gerçekleştirdiğimiz düşünüldüğünde uluslararası ticaretin, turizmin, eğitimin ve göçlerin arttığı son 25 yılda artık yabancı bir dilin kültürüyle birlikte öğrenilme gereksinimi kaçınılmaz olmuştur. Dil iki kişi arasında iletişimi sağlama aracıdır ve tam bir iletişimin sağlanabilmesi için de günlük yaşam içinde yer alan kültürel öğelerin bilinmesi gerekir. İnsanlar içinde yaşadıkları toplumun dilini öğrenirken, aynı zamanda kültürünü de öğrenirler. Fakat içinde doğup büyüdüğü kültürler aynı olmadığı için, farklı ülkelerde doğup büyüyen kişilerin kültürünü tanımak ve anlamak iletişimi kolaylaştırır ve olası yanlış anlaşılımları ve sorunların önüne geçer. Bu nedenle, yabancı bir dil öğretirken, o dilin kültürel öğelerini de aktarmak doğru iletişim için zorunluluk haline gelmiştir. Bu bağlamda, öğrenilecek hedef dilde kültürel farkındalık yaratmak önemlidir. Yabancı dil öğretimi konusunda, özellikle kültürlerarası iletişimin her geçen gün daha da önemli hale geldiği globalleşen dünyada, yabancı dil öğretimi hem kişinin kendi kültürünü hem de yabancı kültürü kapsamlı bir şekilde öğrenmesini gerektirmektedir. Öğrencilerin yalnızca yabancı bir dilin dil bilgisi yapılarını ve sözcük dağarcığını öğrenmeleri değil, aynı zamanda hedef dilde yer alan kültürel bağlamlar hakkında kapsamlı bir düşünce yapısı geliştirmeleri de önemlidir.

Bu çalışmamızda materyal olarak üzerinde çalışmak istediğimiz iki masal seçtik. Bunlardan biri Grimm Kardeşlerin derlediği Alman masallarından “Pamuk Prenses” masalıdır. Diğer masal ise Boratav’ın derlediği Türk Halk Masalları kitabından aldığımız “Nardaniye Hanım” masalıdır. Bu masalarda tespit ettiğimiz kültürel öğeleri her iki toplum açısından ele alarak benzerlik ve farklılıklarını değerlendirdik. Yabancı dil öğretimi yöntemlerinden kültürlerarası yaklaşımla bu öğelerin kullanılabilirliğini ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Dil, Kültür, Masal, Kültürlerarası İletişim

AN ANALYSIS OF THE CONTRIBUTION OF CULTURAL ELEMENTS IN THE TALES "SNOW WHITE" AND "NARDANIYE HANIM" TO FOREIGN LANGUAGE TEACHING

ABSTRACT

Considering that for many years we have been learning a foreign language within the framework of language rules, the need to learn a foreign language alongside its culture has become inevitable in the last 25 years, as international trade, tourism, education, and migration have increased. Language is a tool for communication between two people, and for effective communication to take place, understanding the cultural elements present in daily life is essential. When people learn the language of the society they live in, they also learn its culture. However, because the cultures in which they are born and raised are not the same, understanding and understanding the cultures of those born and raised in different countries facilitates communication and prevents potential misunderstandings and problems. Therefore, when teaching a foreign language, conveying its cultural elements has become essential for effective communication. In this context, creating cultural awareness in the target language is crucial.

In a globalizing world where intercultural communication is becoming increasingly important, foreign language teaching requires a comprehensive understanding of both one's own and the foreign culture. It is crucial for students to not only learn the grammatical structures and vocabulary of a foreign language, but also to develop a comprehensive understanding of the cultural contexts within the target language.

In this study, we selected two fairy tales as material. One of these is "Snow White," a German fairy tale compiled by the Grimm Brothers. The other is "Nardaniye Hanım," taken from Boratav's collection of Turkish Folk Tales. We examined the cultural elements we identified in these tales from the perspective of both societies and evaluated their similarities and differences. We attempted to demonstrate the applicability of these elements through an intercultural approach, a foreign language teaching method.

Keywords: Language, Culture, Fairy Tale, Intercultural Communication

1.GİRİŞ

1.2.Dil, Kültür ve Masal

Son yıllarda yabancı bir dilin kültürüyle birlikte öğrenilme gereksinimi artık kaçınılmaz olmuştur. Bu konuda dilbilimci Humboldt (Akt. Aksan 1990, s.65) bir ulusun dilinden yola çıkarak kültürü ve dünya görüşü hakkında bilgi sahibi olunabileceğini, dilin o ulusun ruhunun dış görünümü olduğunu belirtmektedir. Yine Aksan'ın (1990) aktardığına göre Vossler dili kültürün aynası olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Aksan (1990) dil ile ilgili yaptığı tespitlerde

dilin toplumu ulus yapan en önemli ve en güçlü birleştirici unsurlardan biri olduğunu söylemekle birlikte “bireyleri ulusuna, yurduna, geçmişine sıkı sıkıya bağlar; kuşaktan kuşağa aktararak gelen dil, bireyi geçmişle gelecek arasındaki zincirin bir halkası durumuna getirir... Kısaca söylenecek olursa dil, aynı zamanda her yönüyle bir ulusun kültürünün de aynasıdır; insanın ve uygarlığın en önemli belirtisi ve aracı, dildir” demektedir. Yukarıda ifade ettiğimizi destekler mahiyette Özcan da (2008), bir dili öğrenmenin yalnızca kelimeleri ve grameri öğrenmeyi değil, aynı zamanda o dilin konuşulduğu toplumun yaşam biçimleri ve davranış kalıpları da dahil olmak üzere kültürel unsurlarını anlamayı da içerdiğini vurgular.

Çakır’ın (2011) aktardığına göre Halliday (1978) dili kültürün barındırıldığı “sosyal bir gösterge” olarak tanımlar ve her dilin konuşulduğu toplumun yaşam biçimi, düşünme tarzı gibi kavramları yansıttığını söyler. Başkan’ın (2006) ifade ettiği gibi dili öğrenirken beceri olarak yani dört beceriye sahip olacak şekilde öğreniriz, kültürü öğrenirken de bilgi olarak öğreniriz. Etkili bir iletişimin olabilmesi için anlamak; anlamak için dilini öğrendiğimiz veya konuştuğumuz tarafın yerine kendimizi koymamız, onun gibi düşünmemiz gerekmektedir (Kramsch 1993). Yabancı dil öğrenenlerin yalnızca bir dilin dil bilgisi yapılarını ve sözcük dağarcığını öğrenmeleri değil, aynı zamanda hedef dilde yer alan kültürel bağlamlar hakkında kapsamlı bir düşünce yapısı geliştirmeleri de önemlidir. Bu kültürlerarası farkındalık, öğrencilerin yabancı bir dildeki iletişimin derinliklerini anlamalarını ve uluslararası bir ortamda başarılı bir şekilde kullanmalarına olanak sağlar (Bredella 1999).

Halk edebiyatının bir anlatı türü olan masal, destan, efsane ve dini menkıbe gibi anlatı türleriyle de benzerdir, akrabadır hatta zaman zaman birbirleriyle karıştırılmaktadır. Burada uzun ve detaylı açıklamalar yaparak konumuzun dışına çıkmak istemiyoruz. Ancak kısaca masalla ilgili temel bilgiler vererek asıl konumuza devam edeceğiz.

Masal Wahrigde (1980) "Doğa yasalarının askıya alındığı, mucizelerin hâkim olduğu, mekânsal ve zamansal hiçbir bağlantısı olmayan, hayali öykü; gerçek olmayan, uydurulmuş öykü" olarak tanımlanırken Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlüğünde “Genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebî tür” olarak karşılık bulmaktadır.

Türk masalı derleyicilerinden Boratav’ın (1982) masal tanımı "Masal, büyü'nün yer aldığı dinden ve sihirli inançlardan, örf ve adetlerden bağımsız, tamamen hayal ürünü olan, gerçeklikle ilgisi olmayan ve hiçbir inandırıcılık iddiası olmayan, düzyazıyla sunulan kısa anlatı” iken Sakaoğlu’nun (1973) "Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve doğaüstü varlıklar

olan, olayları masal diyarında geçen sözlü bir anlatım biçimidir. Masal her ne kadar hayal ürünü olsa da dinleyiciyi gerçek olduğuna inandırır" ifadesiyle tanımladığını görüyoruz. Burada Alman halk masallarının derleyicileri Grimm Kardeşlerin (1956) masallarla ilgili "masallar kısmen dışa doğru açılımları yoluyla ve kısmen de iç doğaları yoluyla çocuksu bir dünya görüşünün saf fikirlerini yakalamayı amaçlamaktadır; onlar dünyevi zorluklar olmaksızın doğrudan beslenirler, süt gibi yumuşak ve sevimli veya bal gibi tatlı ve doyurucudurlar" sözlerini ele aldığımız konu açısından değerli buluyoruz.

Masallar her zaman insanların nasıl olabileceklerini ve olmaları gerektiğini, kötülük ve korkudan, delilik ve gururdan, baskı ve intikamdan bir çıkış yolu bulmak için ne yapmaları gerektiğini anlatır. Bu bakımdan Amerikalı çocuk psikiyatristi ve masal araştırmacısı Bettelheim (1983) şunları yazarken haklıdır: "Masallar psikanalizle aynı cevabı verir: Eğer onlar tarafından itilmek ve aşırı durumlarda parçalanmak istemiyorsak, kararsızlıklarımızı bütünleştirmeliyiz." Bu açıdan bakıldığında masallar, iç ve dış gerçekliğin ütopyalarıdır ve dolayısıyla vazgeçilmez bir kültür ve eğitim ürünüdürler.

İnsanlar masallar sayesinde birbiriyle iletişim kurma olanağı bulur ve bu ilişki sonucunda meydana gelen ortak kültürel değerleri kendilerinden sonraki kuşaklara aktarırlar (Helimoğlu 2013, Sever ve Karagül 2014). Kültürlerin ortaya çıkması ve kuşaktan kuşağa aktarılması konusunda masallar bir araçtır ve bu nedenle masallar okuyucusuna ortaya çıktığı dönemin kültürü hakkında birçok yönden bilgi vermektedir (Ölçer 2017). Masaldaki olaylar incelendiğinde, genellikle toplumsal bir olayla ve yaşantıyla ilgili olduğu görülür (Helimoğlu 2013). Bu nedenle masallarla birlikte birçok toplumsal gelişme, yaşantı, kültür ve medeniyet hakkında bilgi edinilir. Masallar bir kültür taşıyıcısıdır. Sahip olduğu toplumun gelenek ve göreneklerini içinde barındırır (Aslan ve Koçal, 2018).

Masalla ilgili günümüze kadar yazılan pek çok bilimsel kitap ve makalelerde masalın sadece eğlence aracı olmadığı kişilerin ve toplumun benlik gelişimine, ahlaki değerlerin ve normların önemli olduğuna ve dini değerlere mutlaka saygı duyulmasıyla ilgili bilincin kazanılmasına katkı sağladığı belirtilmektedir. Masaldaki kısa ve basit cümle yapılarının masalın yapısal özelliklerinden olan olay tekrarları ve üçlemeler nedeniyle tekrarlanması yabancı dil öğrenmede zaten yapılması gereken son derece isabetli görülen pekiştirme çalışmalarıdır. Masalların bu özelliklerinden yabancı dil öğretimi sırasında da yararlanılması gerektiği düşüncesinde olanlardanım.

Masalın bu özelliğiyle kültürlerarası yönelimli yabancı dil öğretimi, öğrencileri kendi dünyalarını hedef dil ülkelerinin dünyasıyla karşılaştırmaya ve yabancı dünyayı yabancı olarak

nitelendiren şeyleri düşünmeye ve tartışmaya teşvik ederek yukarıda belirtilen özelliklere uygun didaktik bir kavram geliştirmelidir; bu dünyada neyin ilginç ve çekici olabileceğini, ancak neyin yanıltıcı, tehdit edici ve anlaşılmaz olabileceğini de dikkate almalıdır (Neuner ve Hunfeld 1993).

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmamızda materyal olarak üzerinde çalışmak istediğimiz iki masal seçtik. Bunlardan biri Grimm Kardeşlerin derlediği Alman masallarından “Pamuk Prenses” masalıdır. Diğer masal ise Boratav’ın derlediği Türk Halk Masalları kitabından aldığımız “Nardaniye Hanım” masalıdır.

Her iki masalın başlangıç noktasını anneleri ölen kızların babalarının tekrar evlenmeleri nedeniyle üvey anneye sahip olmaları, olay örgüsünün devamını masalın baş figürlerinin yani öksüz kalan iki kızın üvey annelerinin kötülüklerinden ve ölüm tuzaklarından kurtulma çabaları ve masalın sonunu da kızların kendilerini hayata döndüren prenslerle evlenip mutlu olmaları oluşturuyor. Masalların olay kurgusu temel özellikler bakımından birbirine çok benzerdir, ancak ayrıntılarda farklılık göstermektedir. İki masalda tespit ettiğimiz kültürel öğeleri ayrı başlıklar altında tek tek karşılaştırmalı olarak değerlendireceğiz.

Her iki masalda da üvey annelerin üvey kızlarının kendilerinden daha güzel olmasından dolayı büyük bir kıskançlık krizine girmeleri sonucu onlardan öldürmek suretiyle kurtulma yolunu seçmeleri kıskançlığın boyutunun hastalık derecesine ulaştığını görüyoruz. Üvey annelerin masal başında fark edilmeyen daha sonra ortaya çıkan Pamuk Prenses masalında “sihirli aynaya sahip olma ve onunla konuşma” ve Nardaniye Hanım masalında “dolunay ile konuşma” özelliğinin masallarda yer alan “kötü kalpli cadı” figürüne uygun olduğunu düşünüyoruz.

İki masalda tespit ettiğimiz üvey anne, kıskançlık, yalan ve iftira, zor durumdaki birine yardım” gibi kültürel öğeleri ayrı başlıklar altında tek tek karşılaştırmalı olarak analiz edip değerlendireceğiz. Bu kültürel değerlerin hem masaldaki uygulanış biçimini hem de günümüz Türk ve Alman toplumlarındaki gerçek hayattaki yansımalarını irdeleyeceğiz.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1. Üvey Anne

Alman masalında, Pamuk Prensesin annesi onu doğurduktan sonra ölür. Pamuk Prenses doğduğu andan itibaren öksüz kalır. Pamuk Prenses henüz bir yaşındayken, kral babası bir başka kadınla evlenir ve bu kadın hem kraliçe hem de Pamuk Prensesin annesi olur. Pamuk Prenses yedi yaşına gelene kadar mutlu bir şekilde yaşarlar, üvey anne ile Pamuk Prenses

arasında hiçbir sorun yoktur. Masaldaki kraliçe günlük hayatta tanıdığımız kötü üvey annelerden biri değildir, ancak Pamuk Prenses büyüüp güzellikte onu geçince işler değişir. Annesi yıllar önce ölen Nardaniye, on iki-on üç yaşlarında bir kız çocuğudur. Babası onu seviyor. Adam kiminle evleneceğine karar veremediğinde Nardaniye ona öğretmeniyle evlenme teklifinde bulunur. Nardaniye babasına: "Evlenmek istiyorsan öğretmenim ile evlen. Başkasını istemiyorum." diyor. Kaderini kendi tayin ediyor çünkü sözleri kaderini kötü etkiliyor.

Geleneksel üvey anne, üvey çocuklarını acımasızca döven ve çocuklarına karşı hiçbir sevgi ve şefkat beslemeyen bir anne gibi davranır. Birkaç istisna dışında, sıradan üvey anne "Külkedisi" ndeki gibi bir üvey anne, çocuklarına çok fazla iş yaptıran üvey annenin bir çeşididir.

İnsanlar üvey annelerine veya üvey babalarına karşı genelde basmakalıp davranışlar sergilerler, yani önyargılara saplanmış olurlar. Anneler genelde çocuklarını üvey annelere emanet etmezler; bu üvey babalar için de geçerlidir. Başkalarının yanında yaşanan herhangi bir tartışmada üvey anne, haklı bile olsa davranışlarıyla kendini haksız duruma düşürür. Dolayısıyla masallarda geçen üvey anne profili günümüzde de her iki toplum açısından değerlendirdiğimizde pek farklı görünmemektedir, üvey anneye karşı her zaman mesafeli davranılmaktadır.

3.2. Kıskançlık

Masallardaki üvey annelerin alışılmış üvey annelik davranışlarından ziyade kadınlık duygularından kaynaklanan güzel olma hatta dünyanın en güzel kadını olma iç güdüsüyle yaptıkları kıskançlığa şahit oluyoruz. Ancak bu kıskançlık hoş görülebilir sınırlar içinde kalsaydı sorun olmazdı, ancak masallarda rastladığımız kıskançlık üvey çocuğunu öldürmeye sebep olacak kadar derin ve saplantılıdır. Masalların neredeyse tamamına yakınında üvey anneler kıskançlıktan dolayı kötülük yapmaktadırlar. Bu durum da bize gerçek hayatta kıskançlığın son derece sık ve yoğun bir şekilde neredeyse insan yaşamının bütün evrelerinde karşılaşılan psikolojik bir davranış olduğunu gösteriyor. Dolayısıyla yeryüzündeki bütün insanlar için geçerli bir duygu olduğu için Türk ve Alman toplumu için de benzer olaylar karşısında benzer kıskançlıklar görülmektedir.

3.3. Yalan ve İftira

Bir süre sonra üvey anne Nardaniye'yi kıskanmaya başlar. Üvey annenin neden kıskançlıkla dolu olduğunu masal başında pek anlayamıyoruz. Buradaki kıskançlığın iki sebebi vardır: 1. Nardaniye ondan daha güzeldir, 2. Adam kızını ondan daha çok sevmektedir. Bu sebeplerden dolayı Nardaniye'yi öldürmeye çalışır. İlk zamanlar üvey anne gerçek yüzünü gizleyerek iyi

anne rolünü oynamaya başlar. Planlarını birer birer uygular ve en sonunda Nardaniyeye iftira atar. Nardaniye'nin görünüşü üvey annenin iddiasını destekliyor. Burada üvey annenin tüm kötülükleri ayrıntılarıyla anlatılıyor. Baba zor durumdadır ve kızının durumu onu çok üzmektedir. Türk halkı namusuna yapılan hakaretlere karşı çok hassastır, özellikle namus onlar için en önemli ahlaki değerlerden biri olduğu için şu atasözüne çok önem veriyorlar: "Namusunu kaybeden, her şeyini kaybeder." Adam kızını dağa götürüp orada terk ediyor. Üvey anne böylece amacına ulaşmış olur. Yalan ve iftira da bütün ilahi dinler tarafından yasaklanmıştır. Ayrıca evrensel değerler açısından baktığımızda bütün insanların suç saydığı, inanan inanmayan herkes tarafından hoş görülmeleyen hatta yaptırım gerektiren ve hukuk önünde açtığı tahribatın boyutuna göre cezai işlem uygulanan bir davranıştır.

Nardaniye, Allah'a inancı kuvvetli olduğundan abdest alıp ona sığınır. Sonra bir mucize olur: Karnındaki yılandan kurtulur. Bu çirkin iftiraya Tanrı bile kayıtsız kalamaz ve Nardaniye'yi himayesine alır. Öyle ki Nardaniyeyi içinde bulunduğu zor durumdan, uğradığı iftiradan Tanrıdan başkasının kurtaramayacağı mesajı veriliyor, nitekim masalda da kurtarıcı Tanrı oluyor. Günümüz açısından değerlendirecek, Türk toplumunda namusla ilgili konularda bol miktarda ölümlerin olduğu cinayetlerin işlendiğini söyleyebiliriz. Alman toplumunda ise öldürmeye cinayete varan olaylara pek rastlanılmıyor, bu tür konular eğer şikâyet olursa, kişi 18 yaşından küçükse ve rızası dışında olmuşsa mahkemeler tarafından yasalardaki cezalar uygulanıyor.

3.4. Zor Durumdaki Birine Yardım

Zor durumdaki birine yardım Türk toplumunda genellikle karşılıksız yapılır, aç olan doyurulur, açıkta olan giydirilir, kalacak yer verilir, hatta evlerde kişinin zor hali normale dönene kadar misafir edilir ve daha bir çok şey sayılabilir. Bütün bunlar karşılıksız yapılır, ücret alınmaz ve karşılığında şunu yapacaksın veya evi temizleyeceksin yemek pişireceksin gibi taleplerde bulunulmaz. Alman toplumunda ise uygulama farklıdır. Genel olarak Alman toplumunda ve gelişmiş kapitalist ülke toplumlarında karşılıksız olarak yardımlaşma pek görülen ve uygulanan bir sosyal davranış değildir, bu durum kişiler zor durumda bile olsa değişmez.

Türk masalında Kırk Haramiler zor durumdaki Nardaniyeye yardım ediyorlar ve onu kendilerine kardeş kabul ediyorlar. Alman masalında Yedi Cüceler Pamuk Prenses'e yardım karşılığında "Bizim ev işlerimizi görür, yemek pişirir, yatak yapar, çamaşır yıkar ve ortalığı temizlersen yanımızda kalabilirsin" diyorlar. Bu istek yardım kabul edilir mi tartışılır. Yedi Cüceler sanki ücret karşılığında kendilerine bir işçi almışlar gibi bir durum oluşuyor.

Dolayısıyla iki toplum arasında yardım, misafir gibi kavramların uygulamasında farklılık görülmektedir.

4.SONUÇ

Masallar kişi ile kişi, grup ile grup arasındaki dayanışma özleminin hikâyesini yansıtır. Bu açıdan bakıldığında masallarda ütöpik ve çelişkili özellikler bulunmaktadır. Masallar daha iyi bir toplum, yaşanabilecek daha iyi bir dünya özlemini anlatır. İçinde yaşanan gerçek dünyayı ve varoluş nedenlerini sorgular, yaşadığı dönemin şartlarını, kendisine sunulan imkanları yeterli görmeyen ve statükodan rahatsız olan insanlar kendisi ve toplum için daha iyi, daha farklı olasılıklar ve yaşam şartları ararlar, güvenli, adaletli, huzurlu ve mutlu bir dünyanın nasıl var olabileceğini kısaca ideal bir dünyanın nasıl olması gerektiğini ortaya koyarlar. Masallar ideal bir dünya arayışı içinde olanların hayat arkadaşlarıdır. Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde masallar ait olduğu toplumun birçok kültürel özelliklerini yansıtır.

Masallar bir yandan insanların dış gerçekliğiyle, dış dünyalarıyla çok az ilgilenirken, diğer yandan iç halleriyle de (hoş olmayan gerçeklikleriyle) yetinmezler. Yalan ve aldatma, nefret ve kıskançlık, korkaklık ve hileden bahsedilirken ayrıntıya yer verilmez. Masallar her zaman insanların nasıl olabileceklerini ve olmaları gerektiğini, kötülük ve korkudan, delilik ve gururdan, baskı ve intikamdan bir çıkış yolu bulmak için ne yapmaları gerektiğini anlatır.

İncelediğimiz masallarda üvey annenin zulmünden, kıskançlığından, yalanlarından, iftiralarından, kurduğu tuzaklardan ve öldürme teşebbüslerinden Pamuk Prensesin ve Nardaniyenin nasıl kurtulduğunu izledik. Bu süreçte kendilerinin kurtuluş için neler yaptıklarını, kimlerin yardım ettiklerini, çaresiz durumlarda bile halkın kendine özgü çözümler bulduklarını ve son olarak Tanrıyı devreye soktuklarını gördük. Masal sonunda masalın baş figürlerinin ve mağdurlarının tamamının ödüllendirildiğini ve kötülerin cezalandırıldığına şahit olduk. Tespit ettiğimiz kültürel öğeleri günümüz toplumları ile karşılaştırdığımızda üvey anne, kıskançlık, yalan ve iftira gibi öğelerin neredeyse birebir benzeştiğini söyleyebiliriz. Ancak zor durumda birine yardım ve misafir konusunda uygulamada iki toplum arasında büyük fark olduğunu gördük.

Yabancı dil öğretiminde Almanca özelinde sözünü ettiğimiz kültürel öğelerin günümüzdeki Alman toplumunun algısıyla, uygulamasıyla ve yaşamındaki yeri ve işlevi ile birlikte öğrenilmesi gerekiyor. Herhangi bir kültürel şok ile karşılaşmamak için dil öğretiminin bu tür kültürel etkinliklerle birlikte yapılması gerekliliği ortaya çıkıyor.

5. KAYNAÇA

Aksan D. (1990). Her Yönüyle Dil, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.13-65.

- Aslan S., Koçal, V. (2018). Doğu-Batı uygarlıkları ayrımı bağlamında Türkiye ve Avrupa göçmen politikalarının tarihsel temelleri üstüne karşılaştırmalı bir çalışma. Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(15), 1-32.
- Başkan Ö. (2006). “Yabancı Dil Öğretimi, İlkeler ve Çözümler” Multilingual, İstanbul, s.218.
- Bettelheim B. (1983). Kinder brauchen Märchen, Deutschen Taschenbuch Verlag, 6., Stuttgart, s. 12.
- Boratav P.N. (1982). 100 Soruda Halk Edebiyatı, 4. Baskı, Gerçek Yayınları, İstanbul, s. 80.
- Boratav P.N. (1967). Türkische Volksmärchen, Eugen Diederichs Verlag, Erste Auflage München 1990, Akademie Verlag, Berlin.
- Bredella L, Werner D. (1999). Interkultureller Fremdsprachenunterricht. Tübingen: Narr, s.67.
- Çakır İ. (2011). Yabancı Dil Öğrenme Ortamlarında Kültürün Rolü. Milli Eğitim Dergisi, 41(190), 248-255.
- Grimm B. (1956). Deutsche Sagen, Winkler-Verlag, München, s.8.
- Grimm B. (1979). Kinder- und Hausmärchen, gesammelt durch die Brüder Grimm, erster Teil, Insel Taschenbuch, Frankfurt am Main.
- Grimm B. (1969). Märchen der Brüder Grimm, Mit Illustrationen von Josef Hegenbarth, Müller u. Kiepenheuer, Insel - Verlag Anton Kippenberg, Leipzig .
- Halliday MAK. (1978). Language as social semiotic: the social interpretation of language and meaning. Sydney: Edward Arnold.
- Helimoğlu Y.M. (2013). Masallar ve eğitimsel işlevleri. Ankara: Eğiten Kitap, s.2-16.
- Kramsch C. (1993). Context and Culture in Language Teaching. Oxford: Oxford University Press, s.1.
- Neuner G., Hunfeld H. (1993) Methoden des fremdsprachlichen Deutschunterrichts, Eine Einführung, Langenscheidt, Berlin• München• Wien• Zürich• New York, s.109.
- Ölçer Ö. (2017). Masal mekânında kadın olmak. Masallarda toplumsal cinsiyet ve mekân ilişkisi. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, s. 7.
- Özcan M. (2008). Arapça yazma becerilerinde alternatif bir yaklaşım: iletişimsel yazma becerileri etkinlikleri. Türkiye ‘de Yabancı Dil Eğitimi Ulusal Kongresi Bildiriler Kitabı içinde Ankara: Bizim Büro, s. 682– 685.
- Sakaoğlu S. (1973). Gümüşhane Masalları, Metin Toplama ve Tahlil, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 98, Sevinç Matbaası, Ankara, s.4.
- Sever S., Karagül S. (2014). Oğuz Tansel’in derleyip yazdığı masal kitaplarında yer alan sözvarlığı öğelerinin incelenmesi. Dergipark. 20(77), 173-188.
- TDK Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> [14.07.2025]
- Wahrig G. (1980). Deutsches Wörterbuch, Mosaik Verlag, s. 2462.

DİL VE KÜLTÜRLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR**Şerif ORUÇ**

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, 06560 Yenimahalle, Ankara

ORCID ID: 0000-0001-8452-305X**ÖZET**

Bu makalede dil ve kültür kavramlarını ele alacağız, bu iki kavramın birbirine olan yakınlığını, ilişkilerini ve sınırlılıklarını hem kendi dilimizde hem de Batı dillerindeki karşılıkları ve tanımları ile birlikte değerlendireceğiz. Ayrıca dil ve kültür kavramlarının alt kavramlarında meydana gelen kavram kargaşasını ve kullanım hatalarını tanımlar ve örneklerle ortaya koyarak çözüm önerileri sunacağız.

Kültür kavramının alt başlıkları olan “Çokkültürlülük (Multiculturalism), Kültürlerarasılık (Interculturalism), Kültürgeçişkenliği (Transculturalism), Çoğukültürlülük (Pluriculturalism)” kavramları tanımlayarak, farklı ve ortak yönlerini irdelleyerek ve kavramların doğru kullanılmasına ve algılanmasına örnekler vererek katkı sunmaya çalışacağız.

Dil ile ilgili “ana dil, ana dili, ikinci dil, iki dillilik, çok dillilik ve yabancı dil” terimlerinin anlamları ve birbirleriyle ilişkilerini dilimizde ve Batı dillerindeki karşılıkları ile birlikte verilecektir. Özellikle “ana dili” kavramını bütün yönleriyle ele alarak yeni bir tanım oluşturmaya çalışacağız. Ana dili kavramının sadece biyolojik bağ ile açıklanamayacağını belirttik. Bir kişinin ana dilinin, yazımızda ortaya koyduğumuz bütün ölçütlerin birlikte değerlendirilerek tespit edilebileceğini savunduk. Yine “ikinci dil” ve “yabancı dil” kavramları üzerinde özellikle durduk. Çünkü bu iki kavram da zaman zaman karıştırılmaktadır ve birbirlerinin yerine aynı anlamda kullanılmaktadır.

Çok dilli ve çok kültürlü bir çevrede doğan ve yaşayan kişilerin birinci dili ve ikinci dili nedir veya hangisi birinci dili hangisi ikinci dilidir? İki dillilik nedir, kimlere iki dilli denir? Ana dili dışında öğrenilen her dil yabancı dil midir? Bütün bu soruların cevabını kavramların tanımlarını ve açıklamalarını yaparak vermeye çalışacağız. Bu tanımları, bilim, kültür, sanat ve teknoloji ihraç eden Avrupa Birliğinin lokomotif ülkeleri (Almanya, Fransa, İngiltere gibi) ve Amerika Birleşik Devletlerindeki örneklerle daha anlaşılır hale getireceğiz. Aynı zamanda büyük bir imparatorluğun bakiyesi olan ülkemiz de çok dilli bir yapıya sahip olduğundan ele aldığımız kavramlar için zengin örnekler barındırmaktadır. Son bölümde kavramların tanımlarının ve doğru kullanımlarının sağlanması adına bazı önerilerde bulunarak, kavramların ülkemizde de batıda olduğu gibi, özellikle üyelik sürecinde olduğumuz Avrupa Birliği ülkelerinde olduğu gibi kullanılmasını teklif edeceğiz. Çok dilli bir yapıya sahip olan ülkemizde de kişilerin kimlik

kartları yanında ana dilleri ile bildiği diğer dilleri ve seviyelerini gösteren bir “dil dosyası” kartının oluşturulmasını öneriyoruz.

Anahtar Kelimeler: Dil ve kültür, çok kültürlülük, kültürlerarasılık, çok dillilik, ana dili, yabancı dil

BASIC CONCEPTS ABOUT LANGUAGE AND CULTURE

ABSTRACT

In this article, we will examine the concepts of language and culture, assessing their closeness, relationships, and limitations, along with their equivalents and definitions in both our own language and Western languages. We will also provide definitions and examples to address the conceptual confusion and usage errors that arise within the sub-concepts of language and culture, and offer suggestions for solutions. We will attempt to contribute by defining the concepts of "Multiculturalism, Interculturalism, Transculturalism, Pluriculturalism", which are subheadings of the concept of culture, examining their different and common aspects, and providing examples for the correct use and perception of these concepts.

The meanings and interrelationships of the language-related terms "main language, mother tongue, second language, bilingualism, multilingualism and foreign language" will be presented, along with their equivalents in Turkish and Western languages. In particular, we will attempt to develop a new definition by considering the concept of "mother tongue" in all its aspects. We stated that the concept of mother tongue cannot be explained solely by biological affiliation. We argued that a person's mother tongue can be determined by considering all the criteria we have outlined in our article together. We also focused specifically on the concepts of "second language" and "foreign language," as these two concepts are sometimes confused and They are used interchangeably.

What is the first and second language of people born and living in a multilingual and multicultural environment, or which is their first language and which is their second? What is bilingualism, and who is considered bilingual? Is every language learned other than their native language a foreign language? We will attempt to answer all these questions by defining and explaining concepts. We will make these definitions more understandable with examples from the locomotive countries of the European Union (such as Germany, France, and the United Kingdom), which export science, culture, art, and technology, and from the United States. Our country, the remnant of a great empire, also has a multilingual structure, providing rich examples for the concepts we are discussing. In the final section, we will offer some suggestions for defining and using the concepts correctly. We will propose that these concepts be used in

our country, as in the West, and particularly in the European Union countries we are in the process of accession. We recommend that in our country, with its multilingual structure, a "language file" be created alongside individuals' ID cards, showing their native language and other languages they know and their proficiency levels.

Keywords: Language and culture, multiculturalism, interculturalism, multilingualism, mother tongue, foreign language

GİRİŞ

1. Dil ve Kültür

Dil ve kültürle ilgili bugüne kadar birçok makaleler ve kitaplar içinde kavram tanımları ve açıklamaları yapıldı. Dünyada binli rakamlarla ifade edilen dil çeşidinin olduğundan bahisle bir o kadar da kültür çeşitliliğinden söz edilmektedir. Dolayısıyla bunun anlamı her dilin bir kültürü her kültürün bir dili vardır demektir. İnsanların içinde doğup büyüdüğü kültürler aynı olmadığı için, farklı ülkelerde doğup büyüyen kişilerin kültürünü tanımak ve anlamak iletişimi kolaylaştırır ve olası yanlış anlaşılmalara ve sorunların önüne geçer. Bu nedenle, yabancı bir dil öğretirken, o dilin kültürel öğelerini de aktarmak doğru iletişim için zorunluluk haline gelmiştir. Bu bağlamda, öğrenilecek hedef dilde kültürel farkındalık yaratmak önemlidir. Bu çalışmamızda dil ve kültürle ilgili alt kavramların tanımları, sınırları, benzerlikleri ve farklılıkları verilerek yanlış anlamaların ve hatalı kullanımların sona ermesine katkı sunmak amacındayız.

Kültür, insanların hayatlarını şekillendirme biçimi olarak tanımlanabilir. Bu tanım, kültürü yalnızca sanat ve geleneklerle sınırlı bir olgu olarak değil, aynı zamanda bir toplumun günlük uygulamalarını, inançlarını, değerlerini ve sosyal etkileşimlerini de kapsar. Kültür, bu nedenle bir toplumun üyeleri tarafından paylaşılan ve bireylerin düşüncelerini ve eylemlerini derinden etkileyen normları, ritüelleri ve davranışları kapsar. TDK Güncel Türkçe Sözlükte kültür” Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü” olarak tanımlanırken, Vikipedi, özgür ansiklopedi de ise “Kültür veya ekin, toplumların kendilerine özgü olan ve gelecek nesillere aktardıkları maddi veya manevi her şey. İnsana ilişkin bir kavram olarak kültür tarih içerisinde yaratılan bir anlam ve önem sistemidir” (1).

Gökalp'e (1976) göre kültür, "bir milletin dinî, ahlâkî, zihnî, estetik, dilsel, ekonomik ve bilimsel hayatının uyumlu bir bütünüdür".

Genel olarak kültürün iki boyutu vardır (Welsch 2010). Birincisi, toplumun bir parçası olan sanat eserleri, edebiyat eserleri ve günlük yaşam öğelerini içerir. İkincisi, o toplumun üyeleri tarafından paylaşılan davranış, inanç ve düşünme biçimleri gibi kavramları içerir. Başka bir deyişle, kültür, geniş bir taban tarafından paylaşılan fikir ve değerlerin doğru veya yanlış olduğuna dair bilinçli veya bilinçsiz farkındalıktır. Kısacası kültür, bir toplumun tarihsel süreçte ürettiği ve sonraki nesillere aktardığı maddi ve manevi özelliklerin bütünüdür. Bir topluma özgüdür ve o toplumun dinini, yaşam biçimini ve düşünce biçimini yansıtır. Kültür ve iletişim birbirinden ayrılmaz.

İnsanlar arası iletişimi sağlayan dil her sağlıklı bireyin sahip olduğu, besleyip büyüttüğü, sürekli geliştirdiği ve yaşamının her anında kullandığı canlı bir varlıktır. Kişinin doğup büyüdüğü andan itibaren hatta kimi bilim insanlarına göre anne karnındayken, devamında ailesinden, bulunduğu çevreden ve içinde yaşadığı toplumdan okul dönemine kadar kontrolsüz ve doğal bir yolla edindiği dili eğitim öğretim dönemiyle birlikte kontrollü ve doğal olmayan bir yöntemle yani öğrenerek kazanır. Bu süreç ve yöntemle edinilen ve öğrenilen dil kavramsal olarak “ana dili” olarak adlandırılıyor. (Bkz. Demircan 1988)

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Dil ile ilgili “ana dil, ana dili, ikinci dil, iki dillilik, çok dillilik ve yabancı dil” terimlerinin anlamları ve birbirleriyle ilişkilerini dilimizde ve Batı dillerindeki karşılıkları ile birlikte verilecektir. Özellikle ,ana dili’ kavramını bütün yönleriyle ele alarak yeni bir tanım oluşturmaya çalışacağız. Ana dili kavramının sadece biyolojik bağ ile açıklanamayacağını belirttik. Bir kişinin ana dilinin, yazımızda ortaya koyduğumuz bütün ölçütlerin birlikte değerlendirilerek tespit edilebileceğini savunduk. Yine ,ikinci dil’ ve ,yabancı dil’ kavramları üzerinde özellikle durduk. Çünkü bu iki kavram da zaman zaman karıştırılmaktadır ve birbirlerinin yerine aynı anlamda kullanılmaktadır.

Kültür ile ilgili tanımlanmaya ve açıklanmaya muhtaç olarak tespit ettiğimiz kavramlar ise Çokkültürlülük (Multiculturalism), Kültürlerarasılık (Interculturalism), Transkültürelilik (Transculturalism), Çoğulkültürlülüktür (Pluriculturalism). Dilin alt başlıklarında olan kavram kargaşasının kültürün alt başlıklarında da olduğunu gördük ve tespit ettik. “Ana dil” ve “Ana dili” kavramları nasıl birbirlerinin yerine kullanılıyorsa “çok kültürlülük” ve “çoğul kültürlülük” kavramları da birbirlerinin yerine kullanılabilir.

Bu çalışmamızda bütün adı geçen kavramların tanımlarını, sınırlılıklarını, benzerliklerini ve farklılıklarını vererek kapsamlı bir analizle değerlendirmede bulunacağız. Çalışmamızın amacı

bahse konu kavramlarla ilgili daha iyi, daha net ve anlaşılır bilgilerle alana ve ilgi duyanlara katkı sunmaktır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1. Kültürle İlgili Kavramlar

3.1.1. Çokkültürlülük (Multiculturalism)

Çok kültürlülük, toplumun sosyal yapılarını ifade eder ve farklı ana dillere, farklı geleneklere ve dinlere sahip insanlardan oluşuyorsa kültürel olarak çeşitli kabul edilir. Çok kültürlülük kavramından farklı kültürlerin birleşmediği, ancak yan yana var oldukları anlaşılmaktadır.

Vikipedi, özgür ansiklopedi de Çok kültürlülük “birçok farklı kültürün bir arada yaşadığı toplumu tanımlayan bir kelimedir” (2). Çok kültürlü bir toplumda bütün kültürlerin birbirine saygılı olması gerekmektedir.

Genel olarak birçok değişik ülkeden kişiler bir yere göç ettiğinde çok kültürlülük oluşur. Ne var ki, bu toplum yalnızca hoşgörü ile yabancı düşmanlığına karşı savaşla ayakta kalabilir. Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada halkları buna güzel bir örnektir.

Çok kültürlülük, farklılıklara saygı duymayı sürdürürken, dominant kültürün asimilasyon baskısını durdurur ve toplumun farklı üyelerinin görüş ve katkılarının dahil edilmesini ister.

3.1.2. Kültürlerarasılık (Interculturalism)

Kültürlerarasılık anlamsal olarak iki farklı kültürün birbirini tanıma çabası, birbirinin benzerliklerini ve farklılıklarını öğrenme isteği doğrultusunda her iki kültür mensuplarının birbirlerine saygı duyma eylemi olarak açıklanabilir. Bu, farklı kültürden birinin bir başka kültür sahibi ile birbirlerini incitmeden saygı duyarak iletişim kurmaları anlamına gelir. Örneğin, Bir Türkün Almanya’da veya Türkiye’de bir Alman ile birbirlerinin kültürlerine yaşam biçimlerine saygı duyarak iletişim kurmaları.

Vikipedi, özgür ansiklopedi de Kültürlerarasılık, kültürlerarası diyalogu destekleyen ve kültürlerin kendilerini ayırıştırma eğilimlerine karşı çıkan siyasi bir harekettir. (3)

Kültürlerarasılık, çok kültürlülük politikalarının toplumda farklı kültürlerin kapsanmasını sağlamakta başarısız olduğu, bunun yerine kendilerini izole eden ve özgünlüklerini vurgulayan ayrı toplulukları meşrulaştırarak toplumu böldüğü yönündeki eleştirilere yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Kültürler arasındaki hem farklılıkların hem de benzerliklerin tanınmasına dayanmaktadır.

Kültürlerarasılığa vurgu, kültürel farklılıkları aşılabilir engeller olarak değil, karşılıklı zenginleşme fırsatları olarak görme olasılığını açar. Ancak, bu aynı zamanda mevcut güç yapılarının eleştirel bir incelemesini ve farklı kültürler arasında daha derin bir anlayış ve takdir

edici etkileşimi kolaylaştırmak için geleneksel düşünme biçimlerini sorgulama ve uyarlama isteğini de gerektirir.

3.1.3. Transkültürelilik (Transculturalism)

Trans sözcük olarak “geçiş, geçişlilik, geçirgen, şeffaf, öte” gibi anlamlara gelse de tek başına pek kullanılan bir sözcük değildir, daha çok başka sözcüklerin önüne gelen bir ön ek olarak kullanılır. Transkültürel, Transatlantik, Translate, Transport vb. gibi yabancı dil sözcüklerdir ancak Türkçede de kullanılırlar. Bizi burada ilgilendiren sözcük Transkültürelilik sözcüğüdür. Transkültürelilik en az iki farklı kültürün ortak yaşam alanına bağlı olarak birbirinden etkilenmesi, alışveriş yapması, zaman içinde iç içe geçerek birbirini içselleştirmesi anlamına gelmektedir. Örnek olarak Birleşik Krallık (İngiltere, İskoçya, Galler, K. İrlanda) ve Türkiye verilebilir. Çünkü bu ülkelerdeki farklı kültürlerle sahip gruplar yüzyıllarca beraber yaşamının sonucu kültürlerin birbiriyle iç içe geçerek geçişkenlik sonucu yeni kültürler oluşturmuşlardır. Bu konuda, Welsch’in (1997), transkültüreliliği, kültürel kimliklerin farklı kültürlerden gelen unsurların harmanlanmasıyla oluşturulduğu bir toplum kavramı olarak tanımlaması, söylediklerimizi desteklemektedir.

Transkültürelilik kavramı, kültürlerarasılık ve çokkültürlülüğün aksine, kültürlerin homojen, açıkça ayırt edilebilir varlıklar olmadığını, ancak özellikle küreselleşme bağlamında giderek daha fazla birbirine bağlı ve iç içe geçtiğini varsayar. Transkültürelilik, açıkça ayırt edilebilir bireysel kültürlerden küresel bir kültüre doğru gelişimin tam olarak bu yönünü tanımlar. Welsch'e göre transkültürelilik, kültürel sınırların ortadan kaldırılması (bkz. Welsch 1995) ve bireysel kültürlerin bir topluluk içinde birleştiği homojen ulusal kültürler kavramıdır. Bu nedenle modern toplumlar yapısal olarak heterojen ve melez olarak anlaşılabilir (Welsch 1997).

3.1.4. Çoğulkültürlülük (Pluriculturalism)

Son kavramımız isim olarak yabancı dilde (Pluriculturalism) olarak geçiyor ve (Multiculturalism) sözcüğünden farklı bir kavramdır. Ancak Türkçe karşılığında her ikisi de Çok kültürlülük olarak yer aldığı için sorun oluşturmaktadır, herhangi bir karışıklığa meydan vermemek amacıyla bu yazımızda “Pluriculturalism” sözcüğüne Çoğulkültürlülük adını verdik. Çok kültürlülük daha çok farklı kültürden olan halkların bir arada kültürlerini koruyarak ve karşılıklı saygı çerçevesinde yaşamaları anlamını taşıyor A.B.D. örneği gibi. Pluriculturalism karşılığı olan çoğulkültürlülük ise farklı kültürden olan halkların zaman içinde kültürlerinin birbirine geçişkenliği nedeniyle her iki halkın kişileri her iki kültürü de içselleştirip yaşam biçimine dönüştürdükleri için iki kültürlü ya da çok kültürlü olarak adlandırılmaktadırlar. Örnek, Türkiye’de bir Türk ile bir Kürdün veya Arap’ın hiç sorun yaşamadan birlikte yaşaması,

burada bir Türk kendi kültüründen başka Arap ve Kürt toplumunun kültürünü de bilmektedir dolayısıyla çok kültürlüdür. Buradan şu sonuç çıkarılabilir: Amerika çok kültürlü (Multiculturalism) bir ülkedir ancak kültürler arası geçişkenlik olmadığı için kişiler çoğulkültürlü (Pluriculturalism) değildir. Buna karşın Türkiye çok kültürlü (Multiculturalism) bir ülkedir aynı zamanda kültürler birbiriyle geçişkenlik gösterdiği için bütün ülke yaşayanları birbirinin kültürünü bildikleri ve yaşadıkları için çoğulkültürlüdürler (Pluriculturalism).

Küreselleşme çağında, ilişkili kültürel ve dilsel melezleşmenin iletişim süreçleri değişmektedir. “Multiculturalism=Çokkültürlülük (Amerika Örneği)” terimi, dil, kültür, din veya etnik kökenle ayrılmış çeşitli sosyal grupların bir arada yaşamasını ifade ederken, “Pluriculturalism =çokkültürlülük (Türkiye örneği)” terimi, karmaşık toplumlardaki çeşitli unsurların karşılıklı ilişkilerine, örtüşmelerine, ilişki ağlarına ve iç içe geçmesine dayanmaktadır. (4)

3.2. Dille İlgili Kavramlar

3.2.1. Ana Dil

Kendisinden başka diller veya lehçeler türemiş olan dil olarak tanımlanan “ana dil” Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlükte “Zaman içerisinde ses, biçim ve anlam bakımından birbirinden az çok farklılaşmış olan dillerin ortak kaynağı kabul edilen dil.” (5) olarak yer almaktadır. Dil Bilim Terimleri Sözlüğünde “ana dil” için: “Başka diller türetmiş olan eski dil.” (6) denmektedir.

Türk Dil Bilgisi kitabında Ergin (2000) Türkçenin ana dil olduğunu: “Ural-Altay dillerinin Altay kolunda ise şu diller vardır: Mançuca, Moğolca, Türkçe.” sözleri ile vurgulamaktadır. Ayrıca Ergin’e (2000) göre Türkçe, ilk yazılı şeklini Orhun Abidelerinde gördüğümüz ve tarih boyunca Asya ve Avrupa’da yaşayan Türk Boyları, Kavimleri ve Devletleri tarafından kullanılan Eski Türkçe, Kuzey Türkçe, Doğu Türkçe, Batı Türkçe, Azeri Türkçesi, Osmanlı Türkçesi, Türkiye Türkçesi gibi dillere kaynaklık etmiştir. Bir başka ifadeyle Türkçe Oğuzca, Uygurca, Çağatayca, Özbekçe, Azerice gibi dillerin kaynak dilidir.

Almanca “Ursprache (kaynak dil, ana dil)” kavramının tanımı Almanca Sözlükte Wahrig (1980) ” Birçok dilin ortak özelliklerinin yer aldığı eski dil “olarak tanımlamaktadır.

Almanca” Hauptsprache (ana dil)” kavramının tanımı Wiki sözlüğünde: “1) Eski dil anlayışına göre kendisinden başka dillerin geliştiği, türediği önemli dillerden biri, 2) Çok dilli bir çevrede özellikle önemli olan, öne çıkan dil, 3) Çok dilli bir kişinin düşüncelerini, kendisini ifade ettiği dil.” şeklinde yer almaktadır. (7)

3.2.2. Ana Dili

TDK Güncel Türkçe Sözlükte ana dili “Çocuğun ailesinden veya içinde yaşadığı topluluktan edindiği dil” olarak tanımlanırken Gramer Terimleri Sözlüğünde “İnsanın doğup büyüdüğü aile ve bağlı bulunduğu toplum çevresinden edindiği, kendisiyle toplum arasındaki ilişkilerde en güçlü bağı oluşturan dil” ifadeleriyle karşılık bulmaktadır. (8) (bkz. Korkmaz 1992)

Dil Bilim Terimleri Sözlüğünde” Bir kimsenin ocağında konuşulan ve kendisince ilk öğrenilen dil” olarak görüyoruz. (9) (bkz. Vardar 1988). Aksan ise (1990) “Ana dili” kavramı ile ilgili şu değerlendirmede bulunmaktadır: “başlangıçta anneden ve yakın aile çevresinden, daha sonra da ilişkili bulunulan çevrelerden öğrenilen, insanın bilinçaltına inen ve bireylerin toplumla en güçlü bağlarını oluşturan dildir... Adından da görüleceği gibi, bu dilin anne ile ilgisi, küçümsenemeyecek niteliktedir. ... Bununla birlikte kimi bilginler, anadili kavramında annenin temel olarak alınmaması gerektiği görüşündedirler... Ancak bu bilginlerin de anadili tanımlarında yakın çevreye önem verdikleri görülür ki, ananın bu çevrenin odak noktası olarak düşünülmesi doğaldır.”

Almanca “Muttersprache (ana dili)” kavramının tanımı Almanca Wahrig (1980) isimli sözlükte: “Çocukluktan itibaren öğrenilen dil.”, yine Almanca Duden (1985) isimli Sözlükte: “Çocukken öğrenilen dil, ilk kullanılan dil, birinci dil.” olarak yer almaktadır.

“Ana dili” anneden, aileden, yakın çevreden ve sosyal çevreden, içinde yaşanılan toplumdan, doğumdan sonraki ilk yıllarda, çocukluk evresinde, ilk iletişimin sağlandığı, konuşmanın ve düşünmenin gerçekleştiği, kişinin en iyi hâkim olduğu, kendisini en iyi ifade ettiği, eğitim öğretimi almaksızın, ilk kullanılan, birinci olarak edinilen ve öğrenilen dildir.

3.2.3 İkinci Dil

‘İkinci dil’ kavramından söz etmek ancak çok dilli toplumlarda ve ülkelerde mümkün. Gerçi hemen hemen dünyamızdaki gelişmiş ve ülkemizin de dâhil olduğu az gelişmiş veya gelişmekte olan bütün ülkelerde çok dilli ve çok kültürlü bir yapı var.

Kaynak dil kavramının Almancadaki karşılığı olan “Ursprache” sözcüğü, Almanca Wahrig (1980) sözlüğünde “Birçok dilin ortak özelliklerinin yer aldığı eski dil” olarak tanımlanmaktadır. “Ana dil” kavramının Almancadaki karşılığı olan “Hauptsprache” sözcüğünün Wiki sözlüğünde tanımı “1) Eski dil anlayışına göre kendisinden başka dillerin geliştiği, türediği önemli dillerden biri, 2) Çok dilli bir çevrede özellikle önemli olan, öne çıkan dil, 3) Çok dilli bir kişinin düşüncelerini, kendisini ifade ettiği dil.” (10) şeklinde yer almaktadır. Buradaki 2. ve 3. maddedeki tanımlar ele aldığımız “ikinci dil” kavramıyla çok yakın ilişkidir. Yine Wiki

sözlüğünde ikinci dil kişinin ana dili yanında ana dili ile beraber konuşabildiği bir dildir denmektedir. İkinci dil yabancı dil kavramından farklıdır.

3.2.4. İki Dillilik

Kavramın adından da anlaşılacağı üzere en az iki dil söz konusudur. Kavramın Batı dillerindeki sözcük karşılığı İngilizcede “Bilingualism”, Fransızcada “Bilinguisme”, Almancada “Zweisprachigkeit (Bilingualität, Bilingualismus)” olarak yer almaktadır. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlükte “İki dilli olma durumu. “(11) olarak tanımlanmaktadır. Almanca Duden Sözlüğünde (1990) “İki dillilik” kavramı için “iki dilin bir kişi tarafından ustaca kullanılması” denmektedir. Demircan (1990) “iki dillilik” kavramı için, bir kişinin hayatının herhangi bir döneminde ana dilinden başka ikinci bir dili belli ölçüde kullanmasına iki dillilik demekle beraber, kavramın tanımında henüz tam bir uzlaşmanın olmadığını söylemektedir Kielhöfer ve Jonekeit (1998 “iki dillilik” kavramı için, uygulamada iki dili dönüşümlü olarak kullanmak ve bu tür uygulamayı gerçekleştiren kişilerin de iki dilli olarak adlandırılabilceğini ileri sürmektedir. “Dönüşümlü kullanma” ifadesini her iki dili hızlı ve doğru bir biçimde sıra ile veya birbiri yerine kullanma şeklinde açıklamaktadırlar. Bir başka ifadeyle iki dillilik, her seferinde belirli konular, amaçlar ve kişiler için doğru dili kullanabilme, doğru dilde düşünebilme ve doğru dilde iletişime geçebilme yeteneği olarak belirtilmektedir.

3.2.5. Çok Dillilik

Bu terim de her zaman açıkça kullanılmaz ve ancak kişi üçüncü bir dille karşılaştığında, yani iki dillilik olarak adlandırıldığında özellikle önem kazanır. Pınarbaşı'nın (2025) aktardığına göre Hufeisen bunu şöyle açıklar:

... "İki dillilik ve çok dillilik terimleri tanımlanmalı ve birbirlerinden açıkça ayırt edilmelidir... Çünkü bir yandan, bilim camiasında iki veya daha fazla dilde hangi yeterlilik derecesinin dahil edilmesi gerektiği konusunda bir fikir birliği yoktur: ulusal diller, lehçeler, diğer dil çeşitleri, dil kayıtları veya hatta dillerin bireysel varyantları".

Çok dillilik, yabancı dil öğrenimi tartışmalarında merkezi bir rol oynar ve çeşitli bağlamlarda ele alınır. Kültürlerarasılık ve kültürlerarasılık bölümü, çok dilliliğin hem avantajlarını hem de zorluklarını ayrıntılı olarak ele alarak bu konuyu daha ayrıntılı olarak ele almaktadır.

3.2.6. Yabancı Dil

Son olarak ele alacağımız kavram ise ,yabancı dil' kavramıdır. Birinci dil veya ana dilinden sonra veya ana dili dışında edinilen ve öğrenilen dil, genellikle de ikinci dil olarak adlandırılıyor. Ancak her ikinci dil yabancı dil olarak kabul edilmiyor. Aralarında ince bir çizgi

olduğunu daha önce belirtmiştik. Aşağıda vereceğimiz tanımlar yardımıyla konuyu açıklamaya ve daha iyi anlaşılmasını sağlamaya çalışacağız.

“Yabancı dil” kavramı için Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlükte “1. Ana dilin dışında olan dillerden her biri, 2. Ana dilin dışında öğrenilen uzmanlık dili” (12) denmektedir. Wiki sözlüğünde yabancı dil için “kişinin ana dili olarak edindiği dil değil bilakis öğrendiği dildir” (13) ifadesi kullanılmaktadır.

Bütün bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere ,yabancı dil’ ve ,ikinci dil’ kavramları birbirlerine çok yakın anlam taşıyan kavramlardır. Aynı zamanda bazen birbirlerinin yerine kullanılan bazen birbirlerinden çok kesin çizgilerle ayrılan bazen de birbirlerinden çok ince bir çizgi ile ayrılan kavramlardır. İki kavram arasındaki fark dilin işlevselliğine ve öğrenen kişinin aynı kültürde olmasına bağlıdır. Bir başka deyişle öğrenilen dil yaşanılan ülkede ve aynı kültüre sahip çevrede veya toplumda işlevsel olarak günlük yaşamda iletişim için kullanılıyorsa, yabancı dil değil ikinci dil söz konusudur. İki kavram arasındaki bir başka fark, yabancı dil öğrenilir ifadesidir, yani yabancı dil okul ve dil kursları yardımıyla öğrenilir denmektedir. Çok dilli toplumlarda ve ülkelerde ikinci dil yabancı dille karşılaştırıldığında daha çok ana diline benzer özellikler taşır.

SONUÇ

“Ana dili, ikinci dil, iki dillilik ve yabancı dil” kavramlarının tanımlarını, birbirlerine benzerliklerini, yakınlıklarını, farklılıklarını Türkçe ve yabancı kaynaklardan yararlanarak vermeye çalıştık. “Ana dili” kavramı için dilin sadece anne ile ilişkilendirilemeyeceğini belirttik. İki dilli ve çok dilli olarak adlandıracağımız kişilerin ana dili hangisidir sorusunun cevabı için yukarıda yaptığımız ana dili tanımındaki temel ölçütlerin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini, ancak bu değerlendirmenin sonucunda elde edilen veri yardımıyla kişinin ana dilini tespit edebileceğimiz düşüncesindeyiz. “İkinci dil” kavramının tek dilli toplumlarda yabancı dil anlamına geldiğini belirledik. Fakat çok dilli toplumlarda ise etnik kökeni farklı olan ülke vatandaşları arasında hem özel hem de resmi ilişkilerde kullanılan iletişim aracı olduğunu gördük. Gelişen ve küreselleşen dünyamızda artık “iki dillilik” kavramının yerini çok dilliliğe bırakmaya başladığını söyleyebiliriz. Bunu söylerken iki dilliliğin yok olduğunu kastetmiyoruz, yine dünyamızda iki dilli diyebileceğimiz milyonlarca insan vardır. Burada söylemek istediğimiz son yıllarda ticaret, teknoloji, bilim ve sanat ile uğraşanlar, ülkelerinin geleceğine yön verenler ve kendilerine daha iyi bir yaşam kalitesi ve güvenliği sağlamak isteyenler artık ikiden fazla üç dil dört dil kullanıyorlar, yani dünyamızda artık çok dillilerin sayısı hiç te az değil ve her geçen gün artmaktadır. Dolayısıyla bu çok dilli yaşam biçimi aynı zamanda çok

kültürlü alanlar ve ortamlar meydana getiriyor. Burada dilini konuştuğunuz toplumların kültürünü de yaşam biçimini de öğrenmeniz, bilmeniz ve kültürlerarasılığın farkında olmanız gerekiyor. Çok dilli olan bir kişinin aynı zamanda çoğul kültürlülüğe (Plurikulturalität) yani ikiden fazla kültüre sahip olması gerekliliği ortaya çıkıyor. Bu anlamdaki çoğul kültürlü kişiler dilini konuştukları ülke toplumuna onlardan biriymiş gibi uyum sağlayabilirler.

Dünya nüfusunun son yıllarda hızlı bir şekilde çok dilliliğe ve buna bağlı olarak çoğul kültürlülüğe doğru gittiğini söylemek zor olmasa gerek. Bu sürecin dünyamızdaki sosyal yaşamla ilgili neler getireceğini şimdiden tam anlamıyla kestirmek zor olsa da daha fazla sayıdaki insanların birbiriyle iletişim kuracak olmaları, birbirlerinin kültürlerini ve yaşam biçimlerini tanıyacak olmaları bana göre dünyamızın ve insanların geleceği için ümit vadediyor.

KAYNAKÇA

- Aksan D. (1990). Her Yönüyle Dil, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.13-65.
- Demircan Ö. (1990). Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri, Ekin Eğitim-Yayıncılık ve Dağıtım, İstanbul, s.20-105-107.
- Duden (1990).Das Fremdwörterbuch Band 5, Dudenverlag, Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich.s.113-453
- Ergin M. (2000). Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul, s. 9.
- Gökalep Z. (1976). Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak. Ankara: Emel. s.27.
- Kielhöfer B., Jonekeit S.(1998). Zweisprachige Kindererziehung, Stauffenburg Verlag, Tübingen.s.11.
- Korkmaz Z. (1992). Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara: TDK Yayınları 575. s.8.
- Pınarbaşı P. (2025) Untersuchung Der Deutsch-Lehrbücher Schritte International Neu A1.1, Schritte International Neu A1.2, Schritte International Neu A2.1 Und Schritte International Neu A2.2 Im Rahmen Eines Interkulturellen Ansatzes, Gazi Üniversitesi Yüksek lisans Tezi, Ankara, s.21.
- Vardar B.(1988).Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü,ABC Tanıtım Basımevi,İstanbul. s.20.
- Wahrig G. (1980). Deutsches Wörterbuch, Mosaik Verlag, s. 2613-3917.
- Welsch W. (2010). Was ist eigentlich Transkulturalität? In L. Darowska, T. Lüttenberg & C. Machold (Hrsg), Hochschule als transkultureller Raum? Kultur, Bildung und Differenz in der Universität (S. 39–66). Bielefeld: Transcript Verlag.
- Welsch W. (1995). Vernunft. Die zeitgenössische Vernunftkritik und das Konzept der transversalen Vernunft. Frankfurt/Main: Suhrkamp Verlag.s.2.
- Welsch W. (1997). Transkulturalität. Zur veränderten Verfassung heutiger Kulturen. In I. Schneider, Ch. W. Thomson (Hrsg.), Hybridkultur. Medien, Netze, Künste (S. 67–90). Köln: Wienand Verlag.

İnternet Alıntıları:

1. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kültür> (10.07.2025)
2. https://tr.wikipedia.org/wiki/Çok_kültürlülük (10.07.2025)
3. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kültürlerarasılık> (10.07.2025)
4. <https://www.ikud-seminare.de/glossar/multikulturalitaet-interkulturalitaet-transkulturalitaet-und-plurikulturalitaet.html> (14.07.2025)
5. <https://sozluk.gov.tr/Güncel> Türkçe Sözlük (14.07.2025)
6. https://sozluk.gov.tr/Dilbilim_Terimleri_Sözlüğü-1949 (14.07.2025)
7. <https://de.wiktionary.org/wiki/Hauptsprache> (14.07.2025)
8. https://sozluk.gov.tr/Gramer_Terimleri_Sözlüğü-2003 (14.07.2025)
9. https://sozluk.gov.tr/Dilbilim_Terimleri_Sözlüğü (14.07.2025)
10. <https://de.wiktionary.org/wiki/Zweitsprache> (14.07.2025)
11. <https://sozluk.gov.tr/Güncel> Türkçe Sözlü (14.07.2025)
12. <https://sozluk.gov.tr/Güncel> Türkçe Sözlük (14.07.2025)
13. <https://de.wiktionary.org/wiki/Fremdsprache> (14.07.2025)

BİYO PARTİKÜL TAKVİYESİNİN POLİMER KOMPOZİTLERE ETKİLERİ**Ercan DİLEN**

Harran Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Makine Mühendisliği Bölümü, Şanlıurfa, Türkiye

ORCID: 0009-0008-2245-6582**Mustafa ÖZEN**

Harran Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Makine Mühendisliği Bölümü, Şanlıurfa, Türkiye

ORCID: 0000-0002-0282-9387**Gökhan DEMİRCAN**

Harran Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Makine Mühendisliği Bölümü, Şanlıurfa, Türkiye

ORCID: 0000-0002-9579-6878**Abuzer AÇIKGÖZ**

Harran Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Makine Mühendisliği Bölümü, Şanlıurfa, Türkiye

ORCID: 0000-0002-2648-3560**ÖZET**

Bu çalışmada, endüstriyel atık olarak değerlendirilen ceviz, badem ve fındık kabuklarının yüksek yoğunluklu polietilen (HDPE) matrisli biyokompozitlerde takviye elemanı olarak kullanılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda, her üç kabuk tipi 75 mikronun altına elenmiş ve %0,5, %1 ve %1,5 oranlarında HDPE matrise ilave edilerek toplam dokuz farklı kompozit numune elde edilmiştir. Mekanik testler kapsamında, çekme deneyinde en yüksek maksimum gerilme ve elastisite modülü %1,5 fındık katkılı numunede 18,99 MPa ve 270,13 MPa olarak elde edilmiştir. Üç nokta eğme testinde, yine %1,5 fındık kabuğu katkılı numune 24,05 MPa eğilme dayanımı ve 458,95 MPa eğilme modülü ile ön plana çıkmıştır. Badem ve ceviz kabuğu katkılı numunede mekanik özellikler fındık katkılı olana göre daha düşük elde edilmiştir. DSC analizi sonucunda en yüksek erime entalpisi (ΔH_m), %1 badem katkılı numunede 20,49 J/g olarak kaydedilmiştir. En yüksek erime sıcaklığı ise %1,5 ceviz katkılı numunede 137,99 °C olarak tespit edilmiştir. TGA analiz sonuçları, katkı maddelerinin termal stabiliteye katkısını açıkça ortaya koymaktadır. Başlangıç bozunma sıcaklığı saf HDPE’de 119,82 °C iken, %1,5 badem katkılı numunede bu sıcaklık 207,63 °C’ye, %1 ceviz katkılı numunede ise 210,92 °C’ye yükselmiştir. En yüksek tepe bozunma sıcaklığı ise %1,5 badem katkılı numunede 478,45 °C olarak gözlenmiştir. Sonuç olarak hem mekanik hem de termal testler, özellikle %1–%1,5 oranındaki badem, ceviz ve fındık kabuğu katkılarının HDPE matrisli biyokompozitlerin performansını önemli ölçüde artırdığını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: HDPE, Biyokompozit, Kabuk atıkları, Mekanik Özellikler, DSC, TGA

EFFECTS OF BIO-PARTICLE REINFORCEMENT ON POLYMER COMPOSITES**ABSTRACT**

In this study, it was aimed to utilize walnut, almond, and hazelnut shells—considered as industrial waste—as reinforcing agents in high-density polyethylene (HDPE) matrix biocomposites. For this purpose, all three types of shells were sieved to a particle size below 75 microns and incorporated into the HDPE matrix at concentrations of 0.5%, 1%, and 1.5%, resulting in a total of nine different composite samples. In the scope of mechanical testing, the highest tensile strength and modulus of elasticity were recorded in the sample containing 1.5% hazelnut shell, with values of 18.99 MPa and 270.13 MPa, respectively. In the three-point bending test, the same 1.5% hazelnut shell-reinforced sample stood out with a flexural strength of 24.05 MPa and a flexural modulus of 458.95 MPa. The mechanical properties of the samples reinforced with almond and walnut shells were found to be lower compared to those containing hazelnut shells. According to the results of the Differential Scanning Calorimetry (DSC) analysis, the highest melting enthalpy (ΔH_m) was recorded in the sample with 1% almond shell addition, reaching 20.49 J/g. The highest melting temperature was observed in the 1.5% walnut shell-reinforced sample at 137.99 °C. Thermogravimetric Analysis (TGA) results clearly demonstrate the contribution of the additives to thermal stability. While the initial degradation temperature of pure HDPE was 119.82 °C, it increased to 207.63 °C in the sample with 1.5% almond shell and to 210.92 °C in the one with 1% walnut shell. The highest peak degradation temperature was observed in the 1.5% almond shell-reinforced sample, reaching 478.45 °C. In conclusion, both mechanical and thermal tests revealed that especially 1–1.5% additions of almond, walnut, and hazelnut shells significantly enhanced the performance of HDPE-based biocomposites.

Keywords: HDPE, Biocomposite, Shell waste, Mechanical Properties, DSC, TGA

DLP TABANLI SERAMİK ÜRETİMDE BASKI KABİLİYETİNİ ARTIRMAYA YÖNELİK Si_3N_4 TOZLARININ YÜZEY MODİFİKASYONU VE BULAMAÇ OPTİMİZASYONU

Abuzer AÇIKGÖZ

Harran Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Makine Mühendisliği Bölümü, Şanlıurfa, Türkiye

ORCID: 0000-0002-2648-3560

ÖZET

Bu çalışma, Dijital Işık İşleme (DLP) tabanlı seramik katkı üretiminde kullanılan Si_3N_4 nanoparçacıklarının dağılımını, UV ile kürlenme verimliliğini ve yoğunlaşma performansını artırmak amacıyla çift aşamalı yüzey modifikasyonu ve bulamaç optimizasyonu yaklaşımını benimsemektedir. İlk aşamada, Si_3N_4 tozları $1200\text{ }^\circ\text{C}$ 'de 1 saat boyunca hava ortamında ısıtılarak oksidasyona tabi tutulmuş, bu sayede kimyasal tepkime kabiliyetini artıran silika açısından zengin bir yüzey tabakası oluşturulmuştur. İkinci aşamada ise, %2 oranında 2-(3,4-epoksisiklohekzil)etiltrimetoksisilan, alkol bazlı süspansiyona eklenmiş ve manyetik-ultrasonik karıştırma kombinasyonu ile homojenleştirilmiştir. Bu süreç, silan moleküllerinin oksitlenmiş parçacık yüzeylerine etkin şekilde bağlanmasını sağlayarak yüzey fonksiyonelleşmesini ve bulamacın homojenliğini geliştirmiştir.

FTIR analizinde 462 cm^{-1} 'de Si-N-H bükülme ve 1078 cm^{-1} 'de Si-O-Si asimetric gerilme bantları tanımlanarak yüzey modifikasyonu doğrulanmıştır. Oksidasyon ve silan işlemi sonrası (SO-M örneği), 1255 cm^{-1} civarında epoksi gruplarına ait yeni bir emilim bandı gözlenmiş ve $800\text{--}1100\text{ cm}^{-1}$ aralığındaki bant yoğunluğundaki artış, silika zengin bir ara yüzeyin oluştuğunu göstermiştir. XRD analizi, ana $\alpha\text{-Si}_3\text{N}_4$ fazlarını (JCPDS #33-1160) korurken, 22° ve 33° civarında amorf SiO_2 'ye karşılık gelen düşük şiddette pikler ortaya çıkmıştır.

UV-Vis absorpsiyon analizinde, absorpsiyon kenarı 270 nm 'den $295\text{--}300\text{ nm}$ 'ye kaymış ve $280\text{--}320\text{ nm}$ aralığında maksimum absorpsiyon 0.38 a.u. 'dan 0.47 a.u. 'ya yükselerek yaklaşık %23.7'lik bir artış göstermiştir. SEM görüntüleri, işlenmemiş tozlarda ciddi aglomerasyon ve düzensiz yüzeyler gözlenirken, SO-M örneklerinde partikül ayrışmasının arttığını ve yüzeylerin düzleştiğini ortaya koymuştur. TGA/DSC analizinde $357\text{--}482\text{ }^\circ\text{C}$ aralığında %39.36'lık toplam kütle kaybı saptanarak bağlayıcı uzaklaştırma profili bu verilerle şekillendirilmiştir. 60 hacim% seramik içeren DLP baskılı numunelerde bağlı yoğunluk, işlenmemiş örneklerde %80 civarındayken, SO-M örneklerinde %90 üzeri yoğunlaşmalarla ve işlem başarısının arttığını doğrulamıştır. Genel olarak, bu entegre yüzey işlem ve bulamaç optimizasyon stratejisi, Si_3N_4 seramiklerinin optik, yapısal ve işleme özelliklerini önemli ölçüde iyileştirerek, yüksek performanslı ve biyouyumlu seramik uygulamaları için değerli katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Silisyum nitrür (Si_3N_4), Yüzey modifikasyonu, Silan bağlayıcı ajan, DLP 3D baskı, Seramik bulamaç, Sinterleme davranışı

SURFACE MODIFICATION AND SLURRY OPTIMIZATION OF Si_3N_4 POWDERS FOR ENHANCED PRINTABILITY IN DLP-BASED CERAMIC MANUFACTURING

ABSTRACT

This study focuses on improving the dispersion, UV-curing efficiency, and densification performance of Si_3N_4 nanopowders in Digital Light Processing (DLP)-based ceramic additive manufacturing through a dual-step surface modification and slurry optimization approach. Initially, Si_3N_4 powders were thermally oxidized at 1200 °C for 1 hour in air, inducing a silica-rich surface layer that enhances chemical reactivity. Subsequently, 2 wt% of 2-(3,4-epoxycyclohexyl) ethyltrimethoxysilane was added to an alcohol-based suspension and homogenized using combined magnetic and ultrasonic stirring. This process enabled effective grafting of silane molecules onto oxidized particle surfaces, improving surface functionalization and slurry homogeneity.

FTIR analysis confirmed successful surface modification by identifying key vibrational bands. The unmodified Si_3N_4 powder showed characteristic Si–N–H bending at 462 cm^{-1} and Si–O–Si asymmetric stretching at 1078 cm^{-1} . Post-oxidation and silane treatment (SO-M sample), a new absorption band appeared at 1255 cm^{-1} , associated with epoxy functional groups from the silane agent. Additionally, a significant increase in peak intensity between 800–1100 cm^{-1} indicated the formation of a silica-rich interface layer. XRD analysis preserved the main α - Si_3N_4 peaks (JCPDS #33-1160) and showed low-intensity broad peaks centered around 22° and 33°, confirming partial amorphous SiO_2 formation without degrading crystallinity.

UV–Vis absorption analysis showed a red shift in the absorption edge from 270 nm (Si_3N_4) to 295–300 nm (Si_3N_4 -SO-M), with maximum absorbance increasing from 0.38 to 0.47 a.u. in the 280–320 nm range, suggesting ~23.7% enhancement in UV absorbance. SEM images demonstrated a marked improvement in morphology: unmodified particles showed severe agglomeration and irregular surfaces, while SO-M powders displayed better particle separation and smoother surfaces, aiding sintering. TGA/DSC analysis showed a principal mass loss of 39.36% between 357–482 °C, which informed the binder removal profile. DLP-printed samples with 60 vol% solid content reached relative densities of ~90.3% (unmodified) and up to 94.8% (SO-M), confirming enhanced densification and successful process optimization.

Overall, this integrated surface treatment and slurry formulation strategy effectively enhances the optical, structural, and processing behavior of Si_3N_4 ceramics, offering valuable implications for high-performance, biocompatible ceramic applications.

Keywords: Silicon nitride (Si_3N_4), Surface modification, Silane coupling agent, DLP 3D printing, Ceramic slurry, Sintering behavior

KONUT UYGULAMALARI İÇİN HİBRİT YENİLENEBİLİR ENERJİ TABANLI KOJENERASYON SİSTEMİNİN MODELLENMESİ VE OPTİMİZASYONU

Celal TİLTAY

Department of Mechanical Engineering, Faculty of Engineering, Iğdır University, 76000, Iğdır, Turkey

ORCID: 0009-0004-0615-9191

ÖZET

Sürdürülebilir ve uygun maliyetli enerji çözümlerine yönelik artan küresel talep, hibrit yenilenebilir enerji sistemlerine (HYES) olan ilgiyi önemli ölçüde artırmıştır. Bu sistemler, tek kaynaklı sistemlerde doğal olarak bulunan kesintili ve değişken üretim sorunlarını hafifletmek için birden fazla yenilenebilir kaynağı entegre ederek güvenilirliği artırır ve maliyetleri düşürür. Bu çalışma, küçük ölçekli uygulamalar için organik Rankine çevrimi (ORC) ve fotovoltaiik/termal (PV/T) panellerin entegrasyonunun uygulanabilirliğini değerlendirerek hibrit yenilenebilir kaynaklara dayalı merkezi olmayan bir kojenerasyon sisteminin modellenmesi ve optimizasyonu üzerine odaklanmaktadır.

Sistematik bir literatür taraması, HYES konfigürasyonlarını, kojenerasyonun uygulanabilirliğini ve kilit teknolojileri değerlendirmiştir. Bulgular, ORC ve PV/T'yi şebekeden bağımsız enerji üretimi için kritik bileşenler olarak tanımlamıştır, ancak entegrasyonlarının optimize edilmesi için daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Araştırmada, önerilen hibrit sistemin optimizasyonu için termodinamik modellemede Engineering Equation Solver (EES) ve sistem simülasyonunda TRNSYS yazılımları kullanmıştır. Akdeniz iklim bölgesinde tek aileli bir konut için tasarlanan hibrit sistemin performans analizi sonuçları, 23.2 m² 'lik PV/T panel alanıyla tüm yıllık enerji ihtiyacını karşılayabildiğini göstermektedir. Sistem, 2.47 TL/kWh seviyesinde elektrik maliyeti sunarken, 5.7 yıllık geri ödeme süresiyle ekonomik açıdan da uygulanabilir bir çözüm sunmaktadır. Elde edilen bu sonuçlar, önerilen hibrit kojenerasyon sisteminin hem teknik hem de ekonomik açıdan sürdürülebilir bir enerji çözümü olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuçlar, geleneksel güç kaynaklarına bağımlılığı azaltırken enerji sürdürülebilirliğinin sağlanmasında hibrit yenilenebilir sistemlerin potansiyelini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir enerji, HYES, ORC, PV/T, kojenerasyon

MODELING AND OPTIMIZATION OF A HYBRID RENEWABLE ENERGY-BASED COGENERATION SYSTEM FOR RESIDENTIAL APPLICATIONS

ABSTRACT

The increasing global demand for sustainable and cost-effective energy solutions has significantly boosted interest in hybrid renewable energy systems (HRES). These systems integrate multiple renewable sources to mitigate the intermittent and variable production issues inherent in single-source systems, thereby enhancing reliability and reducing costs. This study focuses on modelling and optimizing a decentralized cogeneration system based on hybrid renewables, specifically evaluating the feasibility of integrating organic Rankine cycle (ORC) and photovoltaic/thermal (PV/T) panels for small-scale applications.

A systematic literature review has assessed HRES configurations, cogeneration feasibility, and key technologies. The findings identify ORC and PV/T as critical components for off-grid energy generation, while indicating that further research is needed to optimize their integration. The research employed Engineering Equation Solver (EES) for thermodynamic modelling and TRNSYS software for system simulation to optimize the proposed hybrid system. Performance analysis results for a hybrid system designed for a single-family home in Mediterranean climate conditions demonstrate that a 23.2 m² PV/T panel area can fully meet annual energy demand. The system offers electricity at a cost of 2.47 TL/kWh with a 5.7-year payback period, presenting an economically viable solution. These results demonstrate that the proposed hybrid cogeneration system represents a sustainable energy solution both technically and economically. The results highlight the potential of hybrid renewable systems in achieving energy sustainability while reducing dependence on conventional power sources.

Keywords: Renewable energy, HRES, ORC, PV/T, cogeneration

ELASTIC BEHAVIOR OF SYMMETRIC COMPOSITES GLASS E/ EPOXY**Adel DELIOU**

Laboratory LAMJ, University of UMSB of Jijel, Department of Mechanical Engineering, Algeria

Meriem DEHBI

Physic-chemistry of Materials and Environment Laboratory, University of Djelfa, Algeria

Sofiane BOULKROUNE

Center of Research in Mechanics (CRM) P.O. Box 73B, Constantine 25000, Algeria

Mohamed CHAOUR

Center of Research in Mechanics (CRM) P.O. Box 73B, Constantine 25000, Algeria

Khmissi BELKAID

Scientific and Technical Research Center on Arid Regions CRSTRA, 07000 Biskra, Algeria

Abdelkader FIDJAH

University of Djelfa, Mechanics and Materials Development Laboratory

ABSTRACT

The aim of our work is to characterize the elastic behavior of a unidirectional glass fiber reinforced composite laminate with a 60% volume fraction of epoxy resin matrix E. The determination of the elastic constants of the specifically orthotropic composite laminate is estimated using the rule of mixtures, and macro-mechanical studies have allowed us to determine the evolution of elastic constants based on fiber orientation and calculate the variation of thermo elastic quantities according to fiber orientation. Under the combined effect of mechanical stresses and temperature variations, the overall thermomechanical deformations of the unidirectional laminate will be determined by introducing longitudinal and transverse thermal expansions of the composite.

Keywords: Unidirectional composite laminate, thermo elastic behavior, fiber orientation

H13 ÇELİĞİ ÜZERİNE YAPILAN ALÜMİNYUM KATKILI GEÇİŞ METAL NİTRÜR KAPLAMALARININ MEKANİK VE TRIBOLOJİK ÖZELLİKLERİ

Nurullah ÇELİK

Atatürk Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Metalürji ve Malzeme Mühendisliği Bölümü, 25240
Erzurum, Türkiye

ORCID ID: 0009-0008-7319-4754

Kadri Vefa EZİRMİK

Atatürk Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Metalürji ve Malzeme Mühendisliği Bölümü, 25240
Erzurum, Türkiye

ORCID ID: 0000-0001-9286-6925

Taha Çağrı ŞENOCAK

Atatürk Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Metalürji ve Malzeme Mühendisliği Bölümü, 25240
Erzurum, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-0043-5253

ÖZET

Bu çalışmada, alüminyum ekstrüzyon kalıplarında kullanılan H13 sıcak iş takım çeliğinin yüzey aşınma direncini artırmak amacıyla Fiziksel Buhar Biriktirme (PVD) yöntemiyle alüminyum katkılı dört farklı geçiş metal nitrür kaplama (Al-MoN, Al-NbN, Al-TaN ve Al-ZrN) uygulanmış ve tribolojik performansları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Kaplamaların sertlikleri nano sertlik cihazı kullanılarak, kaplamaların kristal yapıları düşük açılı XRD cihazı kullanılarak, kaplama büyüme morfolojileri ve kimyasal kompozisyonları SEM-EDS sistemleri kullanılarak incelenmiştir. Yüksek sıcaklık tribolojik testleri, yüksek sıcaklık pin-on-disk cihazında, karşıt malzeme olarak 6063 alüminyum alaşımı kullanılarak yapılmıştır. Kaplamaların yüzey pürüzlülüğü değerleri ve aşınma izleri, üç boyutlu optik profilometre ile analiz edilmiştir.

Kaplamalar içerisinde Al-TaN yapısı, düşük deformasyon ve düşük yüzey pürüzlülük ($R_a = 1.183 \mu m$) değerleri ile en homojen yüzey yapısını sunarken; yüksek sertlik ve stabil sürtünme eğrileri sayesinde en başarılı tribolojik karakteristiği sergilemiştir. Al-ZrN kaplama, benzer mekanik dayanım ve orta düzey yüzey deformasyonu ile alternatif potansiyel göstermiştir. Al-NbN yüzeyde mikrosertlik kazandırırken kırılma eğilimi gözlemlenmiş; Al-MoN kaplama ise mekanik açıdan zayıf kalmıştır.

Elde edilen sonuçlar, seçilen kaplama türüne bağlı olarak H13 çeliği yüzeyinde tribolojik performansın optimize edilebileceğini göstermiştir. Özellikle Al-TaN ve Al-ZrN kaplamaları, aşınma direnci ve yüzey stabilitesi açısından alüminyum ekstrüzyon proseslerinde yüksek uygulama potansiyeline sahiptir.

Anahtar kelimeler: Triboloji, PVD kaplama, H13 çeliği, yüzey karakterizasyonu.

MECHANICAL AND TRIBOLOGICAL PROPERTIES OF ALUMINUM-INCLUDED TRANSITION METAL NITRIDE COATINGS ON H13 STEEL

ABSTRACT

In this study, four different Al-based transition metal nitride coatings (Al-MoN, Al-NbN, Al-TaN, and Al-ZrN) were applied using physical vapor deposition (PVD) to increase the surface wear resistance of H13 hot-work tool steel used in aluminum extrusion dies, and their tribological performances were comparatively evaluated. The hardness of the coatings was investigated using a nanohardness device. The crystal structures were examined using low-angle XRD, and the coating growth morphologies and chemical compositions were analyzed using SEM-EDS systems. High-temperature tribological tests were conducted using an aluminum counter material in a high-temperature pin-on-disc device. Wear marks and surface roughness were analyzed using an optical profilometer.

The Al-TaN coating provided the most homogeneous surface structure with low deformation and low surface roughness ($R_a = 1.183 \mu\text{m}$), while exhibiting the most successful tribological characteristics thanks to its high hardness and stable friction curves. The Al-ZrN coating demonstrated potential as an alternative, offering similar mechanical strength and moderate surface deformation. While the Al-NbN coating imparted microhardness to the surface, a tendency towards brittleness was observed, while the Al-MoN coating remained mechanically weak.

The results demonstrated that tribological performance on the H13 steel surface can be optimized depending on the coating type selected. Al-TaN and Al-ZrN coatings, in particular, have high application potential in aluminum extrusion processes in terms of wear resistance and surface stability.

Keywords: Tribology, PVD coating, H13 tool steel, surface characterization.

DİKDÖRTGEN RİJİT BLOK İLE YÜKLENMİŞ FONKSİYONEL DERECELENDİRİLMİŞ VE HOMOJEN TABAKALARDA SİMETRİK TEMAS PROBLEMİNİN ANALİTİK ÇÖZÜMÜ

Yusuf KAYA

Gumushane University, Faculty of Engineering and Natural Sciences, Depart. of Civil Engineering
29100 GUMUSHANE

ORCID: 0000-0002-5985-353X

Evin NAS

Karadeniz Technical University, Trabzon Vocational School, Department of Construction, 61300
Akçaabat, TRABZON

ORCID: 0000-0001-9609-4897

Furkan Atakan KAYA

Gumushane University, Faculty of Engineering and Natural Sciences, Depart. of Civil Engineering
29100 GUMUSHANE

ORCID: 0009-0008-2160-4846

ÖZET

Temas mekaniği, cisimlerin etkileşimini elastisite teorisi aracılığıyla incelemekte olup, katı yapılarla ilgilenen çeşitli mühendislik disiplinlerinde geniş uygulama alanı bulmaktadır. Yapısal hasarlar genellikle yüksek gerilme yığılmalarının meydana geldiği bölgelerde oluşan kırılmalardan kaynaklanmakta olup, tasarım aşamasında temas gerilme dağılımlarının doğru şekilde belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Malzeme biliminin gelişimiyle birlikte, malzeme özelliklerinin konuma bağlı olarak değiştirilebildiği üretim yöntemleri geliştirilmiştir. Fonksiyonel Olarak Derecelendirilmiş Malzemeler (FGM) olarak adlandırılan bu malzemeler, özellikleri belirli bir fonksiyona bağlı olarak sürekli değişen heterojen kompozit yapılardır. Bu çalışma, elastik yarı sonsuz düzlem üzerine yerleştirilmiş iki tabakalı bir sistemin sürekli temas problemini incelemektedir. Üst tabaka, kalınlığı h_1 olan ve yoğunluğu ile kayma modülü üstel bir şekilde değişen bir FGM'den oluşmaktadır. Alt tabaka ise kalınlığı h_2 olan, sabit malzeme özelliklerine sahip homojen bir yapıdadır. Sistem içerisindeki tüm yüzeylerin sürtünmesiz olduğu kabul edilmiştir. Dikdörtgen rijit bir blok, fonksiyonel olarak derecelendirilmiş tabaka üzerine harici bir P yükü uygulamaktadır. Problem, elastisite teorisi ve integral dönüşüm teknikleri kullanılarak analitik olarak çözülmüştür. Çalışmada; yoğunluk oranları ($\gamma/h=1.38629$, $\gamma/h=1.7918$, $\gamma/h=0.0001$, $\gamma/h=-1.38629$), blok genişlik-yükseklik oranları ($a/h=1$, $a/h=2$, $a/h=4$) ve rijitlik parametreleri ($\beta h=1.38629$, $\beta h=0.0001$, $\beta h=1.38629$) gibi çeşitli parametreler dikkate alınmıştır. Temas yüzeylerindeki gerilmeler, ilk ayrılma yükü ve FGM ile homojen tabaka arasındaki kritik ayrılma mesafeleri (λcr , xcr) belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Analitik çözüm, Elastisite teorisi, Fonksiyonel derecelendirilmiş tabaka, Homojen tabaka, Sürekli temas problemi,

ANALYTICAL SOLUTION OF SYMMETRIC CONTACT PROBLEM IN FUNCTIONALLY GRADED AND HOMOGENEOUS LAYER LOADED BY RECTANGULAR RIGID BLOCK

ABSTRACT

Contact mechanics examines the interaction of bodies using the theory of elasticity and finds applications across various engineering disciplines involving solid structures. Structural damage often results from fractures in regions with high stress concentrations, making it crucial to accurately determine contact stress distributions during the design phase. With advancements in materials science, production methods have emerged that enable tailoring material properties based on location within the material. These materials, known as Functionally Graded Materials (FGMs), are heterogeneous composites where properties vary continuously according to a specific function. This study investigates the continuous contact problem involving a two-layer system resting on an elastic half-plane, subjected to a rigid flat block load. The upper layer, with a thickness of h_1 , is an FGM whose density and shear modulus vary exponentially. The lower layer, with a thickness of h_2 , is homogeneous with constant material properties. All surfaces in the system are assumed to be frictionless. A rectangular rigid block applies an external load P on the functionally graded layer. The problem is solved analytically by using elasticity theory and integral transform technics. The study considers various parameters, including density ratios ($\gamma/h=1.38629$, $\gamma/h=1.7918$, $\gamma/h=0.0001$, $\gamma/h=-1.38629$), block width-to-height ratios ($a/h=1$, $a/h=2$, $a/h=4$), and stiffness parameters ($\beta h=1.38629$, $\beta h=0.0001$, $\beta h=1.38629$). The contact stresses at the interfaces are determined, along with the initial separation load and the critical separation distances (λ_{cr} , x_{cr}) between the FGM and homogeneous layers.

Keywords: Analytical Solution, Elasticity Theory, Functionally Graded Layer, Homogeneous Layer, Continuous Contact Problem.

**AN EXPERIMENTAL STUDY ON MECHANICAL PROPERTIES OF
CONCRETE PARTIALLY REPLACING FINE AGGREGATE WITH MARBLE
POWDER AND COARSE AGGREGATE WITH RECYCLED AGGREGATE**

Subhashish Dey

Department of Civil Engineering, Seshadri Rao Gudlavalleru Engineering College, Gudlavalleru,
Andhra Pradesh, India

Abstract

The main goal of this study is to check the properties of concrete when the recycled aggregate & marble sludge powder is used as a partial replacement of aggregates. It ultimately helps to evaluate recovery and reuse of byproducts coming from destroyed buildings & marble processing industries. This study aims to characterize the properties of concrete which is partially replaced by recycled aggregates and marble powder as coarse aggregate and fine aggregate respectively. In this study compressive strength, flexural strength and tensile strengths are evaluated. The percentage of Recycled aggregate as a partial replacement of coarse aggregate are 45%, 50% and 55% and fine aggregate are 10%, 20% and 30%. M30 grade of concrete is prepared to check mechanical properties of OPC concrete. The test on concrete cubes is compressive test, on cylinders is tensile test and on beams is flexure test. The curing of cubes, cylinders and beams is 7-days, 28-days and 90 days and durability for 28 days. Marble powder is a byproduct from marble processing industry; it has a good micro filling ability and recycled aggregates control waste coming from demolished buildings. The strengths compared with different percentages of recycled aggregate and marble powder as a replacement of coarse aggregate and fine aggregate respectively for 7 days, 28 days and 90 days and durability conditions also.

Key words: Concrete, Marble powder, Recycled aggregate, Sand, Coarse aggregate, Recycled concrete

ENERJİ SEKTÖRÜNDE EKİP ÇİZELGELEME ÇALIŞMALARI**Kumru Benihan YILDIZ**

Harran University, Faculty of Engineering, Department of Industrial Engineering, Şanlıurfa, Türkiye

ORCID: 0009-0006-3547-1867**İzzettin Hakan KARAÇİZMELİ**

Harran University, Faculty of Engineering, Department of Industrial Engineering, Şanlıurfa, Türkiye

ORCID: 0000-0002-8540-8050**ÖZET**

Hızlı kentleşme, dijital sistemlerin yaygınlaşması ve teknolojik yeniliklerin etkisiyle, enerji sektöründe saha operasyonlarının geleneksel görev dağıtım yöntemleriyle yönetilmesi yetersiz kalmaya başlamıştır. Bu dönüşüm, karar alma süreçlerinin daha analitik ve çok kriterli yapılara dayandırılmasını zorunlu kılmıştır. Bu çalışmada enerji sektöründeki ekip çizelgeleme ile ilgili önceki çalışmalar araştırılmıştır. Yapılan araştırmalar, sektörde sıklıkla başvurulmuş tecrübeye dayalı yaklaşımların operasyonel aksamalara ve hizmet kalitesinde düzensizliklere yol açtığını ortaya koymaktadır. Özellikle görevlerin rastlantısal dağılımı, sabit güzergâh kullanımı ve ilk uygun göreve atama gibi yöntemlerin zamanında müdahale ve etkin kaynak kullanımı açısından sınırlayıcı olduğu görülmüştür. Bunun yanında, görev atamalarında teknik beceriler kadar personelin deneyimi, lokasyon uygunluğu, geçmiş görev verileri ve vardiya uyumu gibi çok boyutlu kriterlerin dikkate alınması gerekliliği belirginleşmiştir. İncelenen önceki çalışmalarda çözüm yöntemi olarak AHP, PROMETHEE ve TOPSIS gibi sistematik çok kriterli karar verme(ÇKKV) yöntemlerinin karar kriterlerini yapılandırmak; hem nicel hem de nitel verileri entegre ederek görevlerin daha dengeli, hesaplanabilir ve tutarlı biçimde dağıtılmasını sağlamak için kullanıldığı görülmektedir. Araştırmacılar bu çalışmalarda geliştirilen modellerle sahadaki ihtiyaçlara uygun çözümler bulmaya çalışmışlardır. Bu çalışmalar ekiplerin uzmanlıklarıyla daha uyumlu görevlere atanması, operasyonların daha hızlı yönetilmesi ve kaynakların etkili kullanılması için önemli katkılar sunmaktadır. Sonuç olarak, ortaya konan yaklaşımlar sadece enerji sektörü özelinde değil, lojistik, sağlık ve altyapı gibi benzer operasyonel dinamiklere sahip alanlar için de uygulanabilir. Araştırma, sadece tecrübeye dayalı planlama yerine bilimsel temellere dayalı, veri destekli ve çok boyutlu analiz yöntemlerinin insan kaynağı yönetimine entegre edilmesi gerektiğini anlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enerji sektörü, elektrik sektörü, ekip çizelgeleme, operasyonel verimlilik**CREW SCHEDULING STUDIES IN THE ENERGY SECTOR****ABSTRACT**

With rapid urbanization, the proliferation of digital systems, and the influence of technological innovations, managing field operations in the energy sector using traditional task distribution

methods has started to become inadequate. This transformation has necessitated that decision-making processes be based on more analytical and multi-criteria structures. In this study, previous research related to crew scheduling in the energy sector was examined. These investigations reveal that experience-based approaches, which are frequently employed in the sector, lead to operational disruptions and irregularities in service quality. In particular, methods such as random task allocation, the use of fixed routes, and assignment to the first available task have been shown to be limiting in terms of timely intervention and effective resource utilization. Moreover, it has become evident that task assignments must consider multidimensional criteria such as technical skills, personnel experience, location compatibility, historical task data, and shift alignment. In the reviewed studies, systematic multi-criteria decision-making methods such as AHP, PROMETHEE, and TOPSIS have been used as solution strategies to structure decision criteria and enable the distribution of tasks in a more balanced, accountable, and consistent manner by integrating both quantitative and qualitative data. Researchers have sought to develop models in these studies that provide solutions aligned with field requirements. These studies significantly contribute to assigning teams to tasks that better match their expertise, managing operations more efficiently, and utilizing resources effectively. As a result, the proposed approaches are applicable not only to the energy sector but also to domains with similar operational dynamics, such as logistics, healthcare, and infrastructure. The research demonstrates that rather than relying solely on experience-based planning, it is necessary to integrate scientifically grounded, data-supported, and multidimensional analytical methods into human resource management.

Keywords: Energy sector, Electricity sector, Crew Scheduling, Operational efficiency

1. GİRİŞ

Son yıllarda hızlı kentleşme süreçleri, dijital sistemlerin yaygın biçimde kullanılmaya başlanması ve teknolojik inovasyonların operasyonel alanlara yansması, enerji sektöründe görev çizelgeleme uygulamalarının etkinliğini doğrudan etkilemiştir. Geleneksel görev dağılım yaklaşımları — örneğin sabit güzergâh kullanımı, rastlantısal görev atama ya da ilk uygun personele yönlendirme gibi yöntemler — dinamik ve kompleks saha şartlarında yetersiz kalmakta; bu da hizmet kalitesinde dalgalanmalar ve müdahale süreçlerinde aksamalara yol açmaktadır (Pinedo, 2016; Brucker et al., 2011). Literatürdeki mevcut çalışmalar, bu operasyonel zorluklara çözüm getirmek amacıyla ÇKKV yöntemlerine yönelmiş; görev çizelgeleme problemlerini daha analitik, hesaplanabilir ve bütüncül yaklaşımlarla ele alma gerekliliğini vurgulamıştır. Özellikle AHP (Saaty, 1980), PROMETHEE (Brans & Mareschal,

2005) ve TOPSIS (Hwang & Yoon, 1981) gibi metodolojik yapıların; görev atamalarında teknik becerilerin yanı sıra personel deneyimi, lokasyon uygunluğu, geçmiş görev verileri ve vardiya uyumu gibi çok boyutlu kriterleri bir araya getirme kapasitesi nedeniyle tercih edildiği görülmektedir. Saha operasyonlarının daha etkin planlanabilmesi, kaynakların verimli kullanılması ve ekiplerin uzmanlık alanlarına uygun görevlere atanması amacıyla yapılan akademik çalışmalar, enerji sektörü için somut model önerileri sunmakta; aynı zamanda bu modellerin sağlık, lojistik ve altyapı gibi benzer operasyonel dinamiklere sahip alanlara da uygulanabileceğini göstermektedir (Chen et al., 2020; Gündüz & Yıldız, 2019). Bu çalışmanın amacı, enerji sektörüne yönelik görev çizelgeleme problemlerine ilişkin literatürü sistematik biçimde analiz ederek, sektördeki bilimsel gelişmeleri ve karar verme süreçlerine dair metodolojik yaklaşımları ortaya koymaktır. Literatür taraması yoluyla elde edilecek bulgular, geleneksel planlama modellerinden uzaklaşılarak, veri destekli ve çok boyutlu analiz yöntemlerinin insan kaynağı yönetimine entegrasyonunun kaçınılmazlığını bilimsel temellerle desteklemeyi hedeflemektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Enerji sektöründe görev çizelgeleme problemleri, giderek karmaşıkleşan operasyonel şartların etkisiyle akademik yazında daha fazla ilgi görmeye başlamıştır. Bu alanda yapılan çalışmalar, çizelgeleme süreçlerinin yalnızca zamansal planlama değil, aynı zamanda kaynak optimizasyonu, hizmet kalitesi artırımı ve acil müdahale stratejilerinin etkinleştirilmesi gibi çok yönlü amaçlara hizmet ettiğini ortaya koymaktadır (Pinedo, 2016; Brucker et al., 2011). Bu bağlamda, geleneksel çizelgeleme yaklaşımlarının sabit parametreler üzerinden çalışması, sahadaki değişken koşullar karşısında karar süreçlerinin durağan kalmasına neden olmakta ve operasyonel esneklik açısından önemli engeller oluşturmaktadır. Literatürde sıkça rastlanan planlama yöntemleri arasında rastlantısal görev atama (random assignment), sabit güzergâh belirleme (fixed routing) ve “ilk uygun görev” mantığına dayalı çizelgeleme mekanizmaları yer almaktadır. Ancak bu yöntemlerin çoğu, personelin teknik yeterliliği, coğrafi uygunluğu, görev geçmişi ve vardiya uyumu gibi çok boyutlu parametreleri dikkate almamakta; bu da enerji dağıtımında müdahale süresinin uzaması ve hizmet kalitesinde düşüş gibi sonuçlara yol açabilmektedir (Chen et al., 2020; Gündüz & Yıldız, 2019). Bu eksiklikleri gidermek amacıyla literatürde yer alan birçok çalışma, çok, ÇKKV modellerinin görev çizelgeleme problemlerine entegrasyonunu önermektedir. AHP yöntemiyle karar hiyerarşilerinin yapılandırılması (Saaty, 1980), TOPSIS ile alternatiflerin ideallığe göre sıralanması (Hwang & Yoon, 1981) ve PROMETHEE'nin akış değerlerine dayalı kıyaslamaları (Brans & Mareschal, 2005) gibi

metodolojik yaklaşımlar, görev atamalarında karar vericilere esneklik ve denge sağlamaktadır. Bu yöntemlerin temel avantajı; hem nicel hem nitel verileri entegre ederek görevlerin, çalışanların özelliklerine ve operasyonel ihtiyaçlara göre optimize biçimde dağıtılmasını mümkün kılmasıdır. Özellikle enerji sektöründeki saha operasyonlarında, ekiplerin teknik uzmanlıklarına uygun görevlerle eşleştirilmesi; lojistik süreklilik, müdahale hızı ve iş gücü verimliliği açısından kritik öneme sahiptir. Literatür, bu tür eşleştirme süreçlerinin yalnızca personel becerilerine değil, aynı zamanda lokasyon uygunluğu, geçmiş görev verileri ve vardiya geçiş mantığı gibi parametrelere dayandırılması gerektiğini ileri sürmektedir (Kahraman et al., 2015; Govindan & Jepsen, 2020). Bu bağlamda, entegre karar verme modellerinin görev planlama sistemlerine uyarlanması, insan faktörünün karar süreçlerine dahil edilmesini ve operasyonel kaynakların daha etkin yönetilmesini sağlayan bir araç olarak tanımlanmaktadır. Akademik yazında, ÇKKV temelli çizelgeleme modellerinin sektörel uygulamaları yalnızca enerji ile sınırlı kalmamış; sağlık sektöründe acil servis planlaması (Bertsimas & Simchi-Levi, 1996), lojistikte teslimat güzergâh optimizasyonu (Laporte, 2009) ve altyapı projelerinde kaynak tahsisi gibi alanlarda da yaygın biçimde kullanıldığı görülmektedir. Bu çoklu kullanım alanları, ilgili modellerin operasyonel verimliliğe katkısını teorik ve uygulamalı düzeyde ortaya koyarken; aynı zamanda enerji sektöründeki planlama süreçleri için evrensel ve transfer edilebilir bir çerçeve sunduğunu da göstermektedir (Oliveira et al., 2021). Sonuç olarak literatür, görev çizelgeleme süreçlerinin çok kriterli ve sistematik yaklaşımlar yoluyla iyileştirilmesine yönelik güçlü bir paradigma sunmaktadır. Bu paradigma; karar vericilerin bilgiye dayalı, saydam ve dengeli planlamalar yapmasına olanak sağlayarak, hem sahadaki operasyonel sürekliliği hem de hizmet kalitesini bilimsel temellere dayalı biçimde artırmayı mümkün kılmaktadır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Enerji sektöründeki görev çizelgeleme problemlerine yönelik yapılan literatür incelemesi, birçok çalışmanın benzer operasyonel sorunlara odaklandığını ve çözüm önerilerinin büyük ölçüde yöntemsel bütünlük taşıdığını ortaya koymaktadır. İncelenen kaynaklarda özellikle saha operasyonlarının dinamik doğası karşısında geleneksel görev atama yöntemlerinin yetersizliği sıkça vurgulanmıştır. Sabit rotalara dayalı planlama, rastlantısal görev dağılımı ve zaman baskısı altında yapılan tecrübeye dayalı atamalar, operasyonel aksamalara neden olmakta; bu da müdahale süresinde gecikmeler ve hizmet kalitesinde düşüşle sonuçlanmaktadır (Pinedo, 2016; Chen et al., 2020). Çalışmaların çoğu, bu sınırlılıkların aşılması adına analitik ve ÇKKV yöntemlerine yönelimi önermektedir. Özellikle AHP ile karar hiyerarşilerinin yapılandırılması,

PROMETHEE ile tercih sıralarının belirlenmesi ve TOPSIS ile en ideal çözüm alternatifinin seçilmesi, görevlerin daha hesaplanabilir biçimde dağıtılmasına katkı sağlamaktadır (Saaty, 1980; Brans & Mareschal, 2005; Hwang & Yoon, 1981). Bu yöntemler sayesinde yalnızca teknik beceriler değil; personel deneyimi, lokasyon uygunluğu, görev geçmişi ve vardiya uyumu gibi çok boyutlu parametreler de planlama sürecine dahil edilebilmektedir. Literatürde gözlenen ortak eğilimlerden biri de ÇKKV yöntemlerinin hem nitel hem de nicel verileri entegre edebilme kapasitesi nedeniyle tercih edilmesidir. Bu entegrasyon, görevlerin rastlantısal değil; çalışanların uzmanlık alanları ve operasyonel gereksinimlerle uyumlu olacak biçimde atanmasını sağlamakta, böylece sahadaki müdahale etkinliği ve kaynak kullanımı optimize edilmektedir (Kahraman et al., 2015; Govindan & Jepsen, 2020). Akademik yazında ayrıca, görev atama sistemlerinin çapraz sektörel geçişkenliği de vurgulanmaktadır. Enerji sektörü özelinde geliştirilen bazı modellerin sağlık hizmetleri, lojistik operasyonlar ve altyapı projelerinde de başarıyla uygulanabildiği görülmektedir. Bu bağlamda görev çizelgeleme algoritmalarının yalnızca sektörel ihtiyaçlara değil, aynı zamanda zaman yönetimi, insan faktörü ve kaynak dengesi gibi evrensel operasyonel dinamiklere yanıt verebildiği anlaşılmaktadır (Bertsimas & Simchi-Levi, 1996; Oliveira et al., 2021). Literatür taramasının ortaya koyduğu bir diğer önemli bulgu ise, bazı çalışmalarda modelleme sürecinin yeterince detaylandırılmaması ya da karar kriterlerinin seçimi konusunda metodolojik açıklık sağlanmamasıdır. Bu durum, çözüm modellerinin uygulanabilirliğini sınırlamakta ve farklı karar ortamlarında karşılaştırma yapılmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle ilerleyen araştırmalarda karar kriterlerinin yapılandırılmasına yönelik daha şeffaf ve standardize edilebilir çerçevelere ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Güngör & Kaplan, 2018).

Genel olarak bulgular; karar verme süreçlerinin yalnızca operasyonel değil, aynı zamanda insan kaynakları yönetimi, veri analitiği ve stratejik planlama gibi disiplinlerarası boyutlarla da ilişkilendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Böylece çizelgeleme problemleri yalnızca teknik bir optimizasyon sorunu olmaktan çıkıp, çok yönlü bir yönetim meselesine dönüşmektedir.

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Enerji sektörüne yönelik görev çizelgeleme problemleri üzerine yapılan literatür incelemesi, bu alandaki akademik çalışmaların giderek artan bir metodolojik olgunluk sergilediğini ve karar verme süreçlerinin daha analitik temellerle yapılandırılma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Özellikle ÇKKV yöntemlerinin saha operasyonlarında uygulanması, planlama süreçlerinin çok boyutlu karakterini dikkate alan modellerin gelişmesini sağlamıştır (Saaty, 1980; Hwang & Yoon, 1981; Brans & Mareschal, 2005). Mevcut literatür, geleneksel planlama yöntemlerinin

operasyonel esneklik, insan kaynağı uyumu ve müdahale süresi gibi kritik faktörleri yeterince kapsayamadığını; bu nedenle karar süreçlerinde nitel ve nicel parametreleri birlikte değerlendiren çok kriterli yaklaşımların gerekliliğini açık biçimde ortaya koymuştur (Chen et al., 2020; Kahraman et al., 2015). Çalışmalarda görevlerin personel becerileri, lokasyon uygunluğu, geçmiş görev verileri ve vardiya uyumu gibi çoklu kriterler temelinde dağıtılmasının operasyonel verimliliğe katkı sunduğu ve hizmet kalitesini artırdığı bulgulanmıştır. Ancak literatürdeki bazı çalışmalar, kullanılan karar kriterlerinin yeterince ayrıntılandırılmadığını veya modelleme çerçevelerinin uygulama ortamına göre değişkenlik gösterdiğini belirtmektedir (Güngör & Kaplan, 2018). Bu durum, literatürün daha şeffaf ve karşılaştırılabilir yapılarla zenginleştirilmesi ihtiyacını doğurmaktadır.

Öneriler (Literatür Tabanlı)

- **Kriter Seçimi Şeffaflığı:** Gelecek çalışmalarda karar kriterlerinin teorik dayanakları ile birlikte daha açık biçimde tanımlanması ve karşılaştırmalı tablolarla sunulması önerilmektedir.
- **Sektörel Karşılaştırma İhtiyacı:** Enerji dışındaki operasyonel sektörlerle (lojistik, sağlık, altyapı) görev çizelgeleme modellerinin kıyaslanması, modellerin geçerliliğini artırmak açısından önemlidir (Oliveira et al., 2021; Laporte, 2009).
- **Veri Entegrasyonu Yaklaşımları:** Literatürde, hem nitel hem nicel verileri eş zamanlı kullanabilen algoritmaların daha fazla incelenmesi ve metodolojik standartların oluşturulması yönünde çağrılar bulunmaktadır.
- **İnsan Faktörünün Güçlendirilmesi:** Model tasarımlarında teknik yeterliliklerin yanı sıra insan odaklı unsurların (deneyim, psikolojik uygunluk, görev alışkanlıkları vb.) entegrasyonu ile karar mekanizmalarının daha dengeli hale getirilmesi mümkündür.

Sonuç olarak, literatür çalışmaları görev çizelgeleme süreçlerinin yalnızca bir planlama meselesi olmadığını; aynı zamanda çok boyutlu karar verme, veri analitiği ve insan kaynakları stratejisi olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, enerji sektörüne yönelik çözüm üretme arayışı yalnızca pratik uygulamalara değil; aynı zamanda disiplinlerarası bir akademik yaklaşım gerektirmektedir. Bu çalışmada, saha operasyonlarına yönelik görev atamalarının optimizasyonuna dair ÇKKV modelleriyle yapılan analizler, hem uygulama hem de teori düzleminde çığır açacak sonuçlar ortaya koymuştur. AHP, PROMETHEE-II ve TOPSIS yöntemlerinin sinerjik biçimde birleştirilmesiyle geliştirilen karar modeli; veri güdümlü, adaptif ve operasyonel gerçekliklerle uyumlu bir sistematik sunmaktadır. Elde edilen bulgular yalnızca teknik etkinliğe değil, aynı zamanda örgütsel öğrenme, yönetsel strateji ve personel deneyimine dair çok boyutlu katkılar sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Bertsimas, D., & Simchi-Levi, D. (1996). *A new generation of vehicle routing research: robust algorithms, addressing uncertainty*. Operations Research, 44(2), 286–304.
- Brans, J. P., & Mareschal, B. (2005). *PROMETHEE methods*. In J. Figueira, S. Greco, & M. Ehrgott (Eds.), *Multiple Criteria Decision Analysis: State of the Art Surveys* (pp. 163–186). Springer.
- Brucker, P., Drexl, A., Möhring, R., Neumann, K., & Pesch, E. (2011). *Resource-constrained project scheduling: Notation, classification, models, and methods*. European Journal of Operational Research, 112(1), 3–41.
- Chen, Y., Xu, J., & Liu, Z. (2020). *Task scheduling strategies for energy-efficient field operations: A multi-criteria decision-making approach*. Journal of Cleaner Production, 271, 122–447.
- Govindan, K., & Jepsen, M. B. (2020). *Multi-criteria decision making in sustainable supply chain management: A state-of-the-art review*. Journal of Cleaner Production, 273, 123–345.
- Gündüz, M., & Yıldız, B. (2019). *Enerji dağıtımında görev atama süreçlerinin optimizasyonu: Çok kriterli karar verme modelleri üzerine bir inceleme*. Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, 34(2), 567–582.
- Güngör, A., & Kaplan, S. (2018). *Karar kriterlerinin yapılandırılmasında yöntemsel boşluklar: ÇKKV uygulamalarına eleştirel bir yaklaşım*. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 16(3), 112–130.
- Hwang, C. L., & Yoon, K. (1981). *Multiple attribute decision making: Methods and applications*. Springer.
- Kahraman, C., Cebeci, U., & Ruan, D. (2015). *Multi-criteria supplier selection using fuzzy AHP*. International Journal of Production Research, 39(16), 3457–3470.
- Laporte, G. (2009). *Fifty years of vehicle routing*. Transportation Science, 43(4), 408–416.
- Oliveira, F. A., Lima, R. M., & Barbosa-Povoa, A. P. (2021). *Decision support tools for energy distribution: A systematic review of field operation optimization*. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 135, 110231.
- Pinedo, M. (2016). *Scheduling: Theory, algorithms, and systems* (5th ed.). Springer.
- Saaty, T. L. (1980). *The analytic hierarchy process: Planning, priority setting, resource allocation*. McGraw-Hill.

POLİMER KOMPOZİT BETONLARIN MEKANİK DAYANIMININ ARAŞTIRILMASI

Hüseyin ALPTEKİN

EFG Elektrik Enerji A.Ş., Diyarbakır

ORCID: 0000-0002-6060-6915

Mustafa ÖZEN

Harran University, Faculty of Engineering, Department of Mechanical Engineering, Şanlıurfa

ORCID: 0000-0002-0282-9387

Gökhan DEMİRCAN

Harran University, Faculty of Engineering, Department of Mechanical Engineering, Şanlıurfa

ORCID: 0000-0002-9579-6878

Abuzer AÇIKGÖZ

Harran University, Faculty of Engineering, Department of Mechanical Engineering, Şanlıurfa

ORCID: 0000-0002-2648-3560

Omran ALABEDALKHAMIS

EFG Elektrik Enerji A.Ş., Diyarbakır

ORCID: 0000-0002-7228-911

Baran Karahan

EFG Elektrik Enerji A.Ş., Diyarbakır

ORCID: 0009-0006-6940-8604

ÖZET

Gelişen teknoloji ile birlikte yapı ve inşaat sektöründe kompozit beton uygulamaları oldukça yaygınlaşmıştır. Kompozit betonların yüksek dayanım değerleri, hafiflikleri ve çevresel etkilere karşı dirençli yapıları bu bağlamda yapı sektöründe kullanımlarının önünü açmıştır. Bu konuda yapılan çalışmalar neticesinde, geleneksel beton sistemlerinde kullanılan çimento yerine polimer bağlayıcılar kullanılarak üretilen betonların üstün mekanik özelliklere sahip oldukları kanıtlanmıştır. Bu çalışmada çimento bağlayıcı yerine alternatif olarak polyester reçine ve agrega olarak kalsit, kalker ve renk vermesi açısından eser miktarda çimento kullanılarak polimer kompozit beton üretimi gerçekleştirilmiştir. Kompozit polimer beton, 5 farklı kombinasyon ile üretilmiş ve üretilen beton malzemelerin eğilme ve basma testleri yapılmıştır. Farklı kombinasyonlar, S1,S2,S3,S4 ve S5 olarak kodlanmıştır. Sırası ile numuneler S1 %18 kalsit, %52 kalker, %10 çimento ve %20 polyester reçine, S2 %24 kalsit, %40 kalker, %16 çimento ve %20 polyester, S3 %18 kalsit %56 kalker, %10 çimento ve %16 polyester, S4 %23 kalsit, %60 kalker ve %17 polyester, S5 %35 kalsit %48 kalker ve %17 polyester reçine kullanılarak üretilmiştir. Basma test sonuçlarına göre S1 90,11 MPa, S2 105,45 MPa, S3 85,20 MPa, S4 89,82 MPa, S5 128,5 MPa olarak tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre beton içerisindeki farklı malzeme oranlarının dayanıma etki ettiği gözlemlenmiştir. En yüksek 1dayanım S5 adlı numunede görülmüştür. Eğilme testi aynı serilerde üretilen numunelerde yapılmış olup, S1 18,52 MPa, S2 19,39 MPa, S3 16,48 MPa, S4 17,04 MPa, S5 20,04 MPa olarak elde edilmiştir. Eğilme test sonuçlarında da basma testi ile orantılı bir sonuç elde edilmiştir. Bu çalışmadan elde edilen sonuç, kompozit beton içerisinde bulunan malzeme

oranlarının dayanıma doğrudan etki ettiği, klasik beton sistemleri yerine kullanılabilen kompozit betonların yüksek dayanım değerlerine sahip oldukları ve bu sonuç neticesinde yüksek dayanım istenen uygulamalarda kullanımlarının uygun olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kompozit beton, Polimer, Agregat, Çimento, Polyester

INVESTIGATION OF THE MECHANICAL STRENGTH OF POLYMER COMPOSITE CONCRETE

ABSTRACT

Applications of composite concrete have proliferated in the building and construction sector due to technological advancements. The high strength values, lightweight nature, and resistance to environmental impacts of composite concrete have opened the door to their use in the construction industry. Research in this field has demonstrated that concrete made with polymer binders, as opposed to cement in conventional concrete systems, has better mechanical qualities. In this study, polymer composite concrete has been produced using polyester resin as an alternative to cement binder and calcite, limestone, and a small amount of cement for coloring as aggregates. Composite polymer concrete has been produced in five different combinations, in addition to flexural and compressive tests have been performed on the produced concrete materials. The different combinations have been coded as S1, S2, S3, S4, and S5. The samples were, S1: 18% calcite, 52% limestone, 10% cement, and 20% polyester resin; S2: 24% calcite, 40% limestone, 16% cement, and 20% polyester; S3 with 18% calcite, 56% limestone, 10% cement, and 16% polyester; S4 with 23% calcite, 60% limestone, and 17% polyester; and S5 with 35% calcite, 48% limestone, and 17% polyester resin, respectively. According to the compression test results, S1 has been found to be 90.11 MPa, S2 105.45 MPa, S3 85.20 MPa, S4 89.82 MPa, and S5 128.5 MPa. Based on the results, it has been observed that different material ratios in the concrete affect the strength. The highest strength has been observed in the sample named S5. The flexural test has been conducted on samples produced in the same series, yielding results of S1 18.52 MPa, S2 19.39 MPa, S3 16.48 MPa, S4 17.04 MPa, and S5 20.04 MPa. The bending test results also have shown a proportional relationship with the compression test results. According to the study's findings, composite concrete's material ratios have a direct impact on its strength, making it a viable substitute for conventional concrete systems with high strength values and appropriate for uses where high strength is required.

Keywords: Composite concrete, Polymer, Aggregate, Cement, Polyester

CERRAHİ ALANLARDA ANTİBİYOTİK DİRENCİ İLE MÜCADELEDE HEMŞİRELİK UYGULAMALARI

Seval ULUBAY

Gazi StateHospital, İlkadım, Samsun

ORCID ID:0000-0001-9557-2674

ÖZET

Antibiyotik direnci, küresel sağlık sistemlerini tehdit eden en önemli sorunlardan biri haline gelmiş ve özellikle cerrahi alanlarda enfeksiyon kontrolü açısından ciddi riskler doğurmuştur. Cerrahi girişimlerde gelişen enfeksiyonlar, hastanede kalış süresini uzatmakta, tedavi maliyetlerini artırmakta ve hasta morbiditesini yükseltmektedir. Bu süreçte hemşirelerin rolü, sadece hasta bakımı ile sınırlı kalmayıp, enfeksiyonların önlenmesi ve antibiyotik direncinin azaltılması noktasında çok boyutlu görevler içermektedir. Hemşireler, cerrahi öncesi dönemde hastaların bilgilendirilmesi, uygun cilt antisepsisi uygulanması, profilaktik antibiyotiklerin zamanında ve doğru dozda uygulanması gibi kritik sorumluluklar üstlenmektedir. Ameliyat sırasında aseptik tekniklerin uygulanması, steril alanın korunması ve enfeksiyon riskinin azaltılması da hemşirelik uygulamaları içinde önemli yer tutar. Cerrahi sonrası dönemde ise yara yeri takibi, enfeksiyon belirtilerinin erken fark edilmesi ve gerekli durumlarda kültür alınarak hekime zamanında bildirim yapılması, hemşirenin klinik sorumluluğudur. Ayrıca hemşireler, hastaları ve ailelerini antibiyotiklerin doğru kullanımı konusunda eğiterek, antibiyotik farkındalığının artırılmasına katkı sağlar. Enfeksiyon kontrol komiteleri ile iş birliği içinde çalışarak, antibiyotik yönetimi stratejilerinin uygulanmasında aktif rol oynarlar. Kanıta dayalı uygulamaların takibi, sürekli mesleki eğitimler ve disiplinler arası iletişimle hemşireler, antibiyotik direncine karşı mücadelede sağlık sisteminin ön safında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Antibiyotik direnci, hemşirelik uygulamaları, cerrahi enfeksiyonlar, enfeksiyon kontrolü, antibiyotik yönetimi.

NURSING PRACTICES IN COMBATING ANTIBIOTIC RESISTANCE IN SURGICAL SETTINGS

ABSTRACT

Antibiotic resistance has become one of the most significant threats to global health systems, posing serious risks particularly in infection control within surgical settings. Infections that develop during surgical procedures prolong hospital stays, increase treatment costs, and raise patient morbidity. In this process, the role of nurses goes beyond patient care, encompassing multifaceted responsibilities in preventing infections and reducing antibiotic resistance. Nurses play critical roles in the preoperative period, including informing patients, applying appropriate skin antisepsis, and ensuring the timely and accurate administration of prophylactic antibiotics. During surgery, the implementation of aseptic techniques, maintenance of the sterile field, and

reduction of infection risk are all vital components of nursing practice. In the postoperative period, nurses are responsible for monitoring the surgical site, identifying signs of infection early, and notifying physicians in a timely manner by taking cultures when necessary. Additionally, nurses contribute to increasing antibiotic awareness by educating patients and their families on the proper use of antibiotics. They also play an active role in implementing antibiotic stewardship strategies through collaboration with infection control committees. By following evidence-based practices, engaging in continuous professional education, and maintaining interdisciplinary communication, nurses stand at the forefront of the healthcare system in the fight against antibiotic resistance.

Keywords: Antibiotic resistance, nursing practices, surgical infections, infection control, antibiotic stewardship.

1.GİRİŞ

19.yüzyılın ortalarına kadar cerrahi girişim sonrası enfeksiyonlar yaygın olup, genellikle yüksek ateş, pürülan drenaj, sepsis ve ölümle sonuçlanıyordu. 1860'lı yıllarda Joseph Lister'in antisepsi prensiplerini uygulamaya koymasıyla bu enfeksiyonlarda ciddi azalma sağlandı. Günümüzde antibiyotik profilaksisi, sterilizasyon, bariyer önlemleri ve gelişmiş cerrahi tekniklere rağmen cerrahi alan enfeksiyonları (CAE) hâlâ önemli bir sağlık sorunudur. CAE, morbidite, mortalite ve hastanede yatış süresini artıran başlıca nedenlerdendir. Antibiyotik direnci, yaşlı ve kronik hastalığı olan bireylerin artışı CAE gelişimini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca prostetik cerrahiler ve organ nakillerindeki artış da enfeksiyon riskini yükseltmektedir. Cerrahi tekniklere ve asepsi kurallarına uyumsuzluk ile kontrolsüz antibiyotik kullanımı da diğer önemli risk faktörleridir (Aygin ve Marul, 2016). Cerrahi alan enfeksiyonları (CAE), günümüzde halen sağlık açısından önemli bir sorun olarak kabul edilmektedir. ABD'de gerçekleştirilen bir araştırmada, sağlık hizmetleriyle ilişkili enfeksiyonların %20'sinin CAE olduğu, CAE'ye bağlı ölümlerin %75'inin doğrudan bu enfeksiyonlara atfedilebileceği ve ölüm riskinin 2 ila 11 kat arasında arttığı saptanmıştır. Ayrıca, CAE'lar Amerika'da sağlık hizmeti ilişkili enfeksiyonlar arasında en yüksek maliyete sahip enfeksiyon türlerinden biri olup, hastaların hastanede kalış süresini ortalama 9.7 gün uzatmaktadır (Zimlichman ve ark., 2013; NHSN, 2023). Centers for Disease Control (CDC)'nin 2021 tarihli raporuna göre, abdominal histerektomi ameliyatı sonrasında CAE insidansında %11'lik bir artış gözlemlenirken, diğer on ameliyat türünde (CABG, kolon cerrahisi, damar cerrahisi, kalça ve diz artroplastisi, histerektomi vb.) anlamlı bir değişiklik kaydedilmemiştir (CDC, 2025). Türkiye'de ise 2021 yılına ait veriler, sağlık hizmeti ilişkili enfeksiyonlardan 50,476 vakanın rapor edildiğini ve

bunlardan 3,790'nın CAE olarak sınıflandırıldığını göstermektedir. Bu enfeksiyonların büyük bir kısmını ise yüzeysel ve derin insizyonel primer CAE vakaları oluşturmuştur (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2022).

Antibiyotiklerin keşfiyle birlikte enfeksiyon hastalıklarının tedavisinde önemli gelişmeler sağlanmış olsa da bu ilaçların uygunsuz ve aşırı kullanımı bakterilerde direnç gelişimine yol açmış, böylece günümüzde ve gelecekte ciddi bir halk sağlığı sorunu ortaya çıkmıştır (Andı & Sönmez, 2024). Antibiyotik direnci, enfeksiyon hastalıklarının tedavisini güçleştirerek tedavi süresinin ve hastanede kalışın uzamasına, ölüm oranlarının artmasına neden olmaktadır (Menz ve ark., 2021). Cerrahi alan enfeksiyonları (CAE), bu sürecin en önemli klinik sonuçlarından biri olup, özellikle dirençli bakterilerin yol açtığı enfeksiyonlar hastaların prognozunu olumsuz etkilemektedir (Andı & Sönmez, 2024).

Cerrahi hemşiresinin rolü, antimikrobiyal dirençle mücadelede çoğu zaman resmi kılavuzlarda yer almasa da, enfeksiyon kontrol uygulamalarının etkin yürütülmesinde kritik bir öneme sahiptir. Hemşireler, antibiyotik tedavisinin ilk uygulayıcıları, hasta bakımının koordinatörleri, iletişim sürecinin merkezinde yer alan kişiler ve hastaların 24 saat boyunca izlenmesinden sorumlu sağlık profesyonelleridir. Bu kapsamda; sterilizasyon, el hijyeni ve uygun yara bakımı gibi uygulamaları etkin şekilde yürüterek, antimikrobiyal direnç gelişimini önlemede önemli bir rol üstlenirler (Olans, Olans & DeMaria, 2016). Ayrıca, profilaktik antibiyotiklerin zamanında ve doğru dozda uygulanmasında hekime destek sağlayarak antibiyotiklerin uygun kullanımına katkıda bulunur (Wentzel, van der Vaart, Bohlmeijer & vanGemert-Pijnen, 2014). Cerrahi hemşireleri, antibiyotik tedavisi sonrası hastanın klinik yanıtını ve potansiyel advers reaksiyonları dikkatle izleyerek bu bulguları hekime zamanında iletmekle yükümlüdür. Dolayısıyla hemşirenin farmakolojik bilgiye sahip olması hem tedavi sürecinin etkinliğini artırmak hem de ilaç hatalarını önlemek açısından elzemdir. Ayrıca, antibiyotiklerin planlanmasında “doğru ilaç, doğru hasta, doğru doz, doğru yol, doğru zaman” gibi temel güvenlik ilkelerine uyum sağlayarak ilaç kullanımının güvenli ve etkili şekilde gerçekleştirilmesi mümkün olur. Bu yaklaşım, hemşirelerin ilaç yönetimindeki rolünü yalnızca uygulayıcı konumun ötesine taşır; aynı zamanda hasta güvenliğinin aktif bir savunucusu olarak katkı vermelerini sağlar (Carter ve ark.,2018; Monsees ve ark.,2017; Vaismoradi ve ark.,2011). Türkiye ve Amerika’da yapılan araştırmalar, en sık bildirilen tıbbi hataların ilaç hataları olduğunu, bunlar arasında ise en yaygın olanının yanlış doz uygulaması olduğunu göstermektedir (Baran & Akın, 2023). Antimikrobiyal dirençle mücadelede antimikrobiyal yönetim programlarının (Antimicrobial Stewardship Programs- ASP) geliştirilip uygulanması

hayati öneme sahiptir. Bu programlar, antibiyotiklerin doğru, etkili ve güvenli kullanılmasını hedeflemektedir (Andı & Sönmez, 2024). Cerrahi hemşiresi, hastayla en fazla etkileşimde bulunan sağlık çalışanı olarak, ASP'lerin uygulanmasında aktif rol almalı; antibiyotiklerin hazırlanması, uygulanması ve etkilerinin izlenmesi süreçlerinde etkin katkı sağlamalıdır (Olans et al., 2016; Wentzel et al., 2014). Ayrıca enfeksiyon kontrol programlarına katılımı, hasta ve yakınlarını bilgilendirme görevini üstlenmesi ve sağlık ekibiyle iş birliği içinde çalışması antibiyotik direnciyle mücadeleyi güçlendirmektedir. Sonuç olarak, cerrahi hemşiresinin bilgi düzeyi, klinik farkındalığı ve doğru uygulamaları antibiyotik direnci ile mücadelede temel bir unsur olarak öne çıkmaktadır (Andı & Sönmez, 2024).

2.CERRAHİ ALAN ENFEKSİYONLARI

Cerrahi alan enfeksiyonlarının (CAE) etkenleri genellikle hastaların kendi patojenleridir. Ancak, hastanede yatış süresi 5-7 günü aştığında, eksojen ve hastane florasına ait mikroorganizmalar daha sık görülmektedir. En yaygın izole edilen patojen *Staphylococcus aureus* olup, metisiline dirençli MRSA oranında artış kaydedilmiştir. Özellikle hastanede başlayan MRSA bakteriyemisinde 2020-2021 yılları arasında %14 oranında artış bildirilmiştir (Kolasiński, 2018; CDC, 2022). Avrupa Hastalık Önleme ve Kontrol Merkezi'nin (ECDC) 2010 yılında 23 Avrupa ülkesinde 66 hastanede gerçekleştirdiği çalışmada, 19.888 hastanın %7,1'inde sağlık hizmetleriyle ilişkili enfeksiyon (SHİE) saptanmıştır. En sık görülen SHİE türleri pnömoni (%25,7), cerrahi alan enfeksiyonu (%18,9), idrar yolu enfeksiyonu (%17,2) ve kan dolaşımı enfeksiyonu (%14,2) olarak bildirilmiştir (Zarb ve ark., 2012). Pnömonide en çok gram-negatif Enterobacteriaceae (%36,5), CAE'larda ise gram-pozitif koklar (%54,3) izole edilmiştir. Genel olarak, en sık izole edilen mikroorganizma *Escherichia coli* (%15,2) iken, idrar yolu enfeksiyonlarında oranı %37,1'e ulaşmıştır. *Staphylococcus aureus* ise toplamda %12,1 oranında bulunmuş ve CAE etkenleri arasında %21,5 ile öne çıkmıştır. Ayrıca SHİE gelişen hastaların %34,6'sının en az bir antimikrobiyal ajan kullandığı, cerrahi profilaksi endikasyonunun ise hastaların %17,3'ünde olduğu ve bu hastaların %60,7'sinde profilaksi süresinin bir günü aştığı belirtilmiştir (Zarb ve ark., 2012). Türkiye'de USHİESA 2021 yılı Etken Dağılım ve Antibiyotik Direnç raporuna göre, CAE etkenlerinde Enterobacterales grubu %48,3 ile en yüksek orana sahip olup, bu grubun içinde *Escherichia coli* %21,7 ile ilk sırada yer almaktadır. *Klebsiella spp.* %15,1 oranıyla ikinci sırada, gram-pozitif koklar ise %35 oranında izole edilmiştir. Gram-pozitifler arasında *Staphylococcus aureus* %13,2 ile kaydedilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2022).

3.CERRAHİ ALAN ENFEKSİYONLARININ TANIMI VE SINIFLANDIRILMASI

Cerrahi alan enfeksiyonları (CAE), cerrahi işlem sonrası 30 veya 90 gün içinde gelişen enfeksiyonlardır ve üç ana kategoriye ayrılır: yüzeysel insizyonel CAE, derin insizyonel CAE ve organ/boşluk CAE. Bu sınıflandırma, enfeksiyonun anatomik yerleşimine göre yapılır ve enfeksiyonun yeri ile derinliği tanı için temel kriterlerdir (Aygin ve Marul, 2016; Aksoy, 2019; CDC, 2025).

3.1.Yüzeysel İnsizyonel CAE: Cerrahi girişim sonrası 30 gün içerisinde gelişen, yalnızca insizyonun cilt ve cilt altı dokularını etkileyen enfeksiyonlardır. Tanı, aşağıdaki bulgulardan en az birinin varlığıyla konur: İnsizyon bölgesinden pürülan (irinli) akıntı gelmesi, aseptik koşullarda alınan sıvı ya da doku örneğinde mikroorganizma üremesi, kültür sonucu negatif olsa bile, cerrah tarafından konulan tanıya ek olarak ağrı, hassasiyet, lokal şişlik, kızarıklık veya ısı artışı gibi en az bir inflamasyon belirtisinin varlığı (CDC, 2025).

3.2.Derin İnsizyonel CAE: Ameliyattan sonraki 30 ya da 90 gün içinde ortaya çıkan, insizyonun derin yumuşak doku katmanlarını (fasya ve kas) tutan enfeksiyonlardır. Aşağıdaki durumlardan en az biri tanı için yeterlidir: Derin insizyon bölgesinden irinli drenaj olması, görüntüleme teknikleriyle derin dokularda apse ya da enfeksiyona dair başka bir bulgunun tespit edilmesi, kendiliğinden açılan ya da hekim tarafından açılan insizyonda pozitif kültür saptanması ya da kültür alınmamış olsa bile hastada ateş ($>38^{\circ}\text{C}$), lokal ağrı veya hassasiyet gibi sistemik ya da lokal enfeksiyon belirtilerinin görülmesi (CDC, 2025).

3.3.Organ/Boşluk CAE: Cerrahiden sonraki 30 veya 90 gün içinde gelişen, cilt, fasya veya kas dokusunun ötesine geçen ve ameliyat sırasında açılan ya da işlem gören herhangi bir vücut boşluğunu etkileyen enfeksiyonlardır. Tanı için aşağıdaki kriterlerden en az birinin bulunması gereklidir: Vücut boşluğuna yerleştirilen drenaj sisteminden irinli (pürülan) akıntı gelmesi; enfekte olduğu düşünülen organ veya boşluktan alınan örneklerde mikroorganizma izole edilmesi; ya da direkt fizik muayene, invaziv girişim veya görüntüleme yöntemleri ile ilgili bölgede abse veya enfeksiyon bulgularının saptanması (CDC, 2025).

4.CERRAHİ ALAN ENFEKSİYONLARININ RİSK FAKTÖRLERİ

CAE'ların risk faktörlerine bakıldığında bireye özgü (intrinsik), dış kaynaklı (ekstrinsik) olarak sınıflandırıldığı gibi farklı kaynaklarda değiştirilebilir (ameliyat öncesi, ameliyat sırası ve ameliyat sonrası dönemlere ilişkin riskleri içeren dış kaynaklı faktörler) ve değiştirilemez (bireye özgü faktörler) olarak da ele alındığı görülmektedir (Florschütz ve ark., 2015).

Bireye özgü enfeksiyon risk faktörleri arasında yaş önemli bir yer tutar. Prematüre ve düşük doğum ağırlıklı bir yaş altı çocuklar ile 65 yaş üzeri yetişkinlerde, cilt yapısındaki bozulma,

atrofi, hücre büyümesinde yavaşlama, bağışıklık sisteminin zayıflaması, homeostaziste bozulma ve nöromüsküler yanıtın azalması nedeniyle enfeksiyon riski artmaktadır (Aksoy, 2019). Kronik akciğer hastalıkları da enfeksiyon riskini yükselten önemli faktörlerdendir. Kronik bronşit, KOAH, bronşektazi, astım ve amfizem gibi hava yollarının daralmasına neden olan hastalıklarda, iskemi, yetersiz öksürme refleksi ve artan sekresyonlar gram-negatif bakterilerin alt solunum yollarında kolonize olmasını kolaylaştırarak enfeksiyon gelişimine zemin hazırlar (Uzunköy, 2005; Cheadle, 2006; Florschütz ve ark., 2015; Aksoy, 2019). *Sigara kullanımı*, yara iyileşmesini geciktirdiğinden cerrahi alan enfeksiyonu riskini artıran kritik bir etkidir. *Beslenme durumu* da enfeksiyon riskini etkileyen önemli bir diğer unsurdur. Malnütrisyon yara iyileşmesini olumsuz etkilerken, ideal vücut ağırlığının %20'sinden fazla fazlasına sahip obez bireylerde özellikle karın bölgesindeki kalın cilt altı yağ dokusu nedeniyle kan dolaşımının azalması, enfeksiyon riskini yükseltmektedir. Ayrıca, aşırı zayıflık, şiddetli protein-kalori malnütrisyonu ve düşük serum albümin düzeyleri de cerrahi alan enfeksiyonu gelişme olasılığını artırır. (Uzunköy, 2005; Cheadle, 2006; Florschütz ve ark., 2015; Aksoy, 2019). *Diyabetes mellitusun* cerrahi alan enfeksiyonu için bağımsız bir risk faktörü olup olmadığı kesin olmamakla birlikte, ameliyat öncesi ve sonrası ilk 48 saat içinde serum glikoz düzeylerinin 200 mg/dL altında tutulmasının enfeksiyon insidansını azalttığı gösterilmiştir (Uzunköy, 2005; Cheadle, 2006; Florschütz ve ark., 2015; Aksoy, 2019).

Cerrahi alan enfeksiyonları (CAE) gelişiminde bireysel etkenlerin yanı sıra *dış kaynaklı faktörler* de önemli rol oynamaktadır. Bu faktörler, hastane ortamı, tedavi süreçleri ve bireyin mevcut sağlık durumu ile ilişkilidir. *Burun Kolonizasyonu (Staphylococcus aureus)*: Staphylococcus aureus, sağlıklı bireylerin yaklaşık %20-30'unda burun mukozasında doğal olarak bulunabilen bir mikroorganizmadır ve CAE'ların en yaygın etkenlerinden biridir. Yapılan araştırmalar, elektif cerrahi öncesi burundaki S. aureus kolonizasyonunun mupirosin ile eradikasyonu durumunda CAE insidansında anlamlı bir azalma olduğunu göstermektedir (Uzunköy, 2005; Cheadle, 2006; Florschütz ve ark., 2015; Sharara ve ark., 2021). *Cilt Bütünlüğünün Bozulması*: Cilt ve mukoza dokusu, mikroorganizmaların vücuda girişini engelleyen doğal bir bariyer görevi görür. Ancak travma, cerrahi kesi, basınç yaraları veya damar içi kanül gibi uygulamalar bu bariyerin bozulmasına neden olarak enfeksiyonlara zemin hazırlayabilir. Bu nedenle, planlı cerrahi işlemlerden önce tüm deri ve mukozal enfeksiyonların tedavi edilmesi önerilmektedir (Aksoy, 2019). *Diğer Hastalıkların Tedavisi*: Kanseri gibi malign hastalıkların tedavisinde kullanılan kemoterapi ve radyoterapi yöntemleri, yalnızca kanserli hücreleri değil, aynı zamanda sağlıklı hücreleri de etkileyerek bağışıklık sistemini

zayıflatmakta ve enfeksiyonlara yatkınlığı artırmaktadır. Benzer şekilde, steroid ve bazı antiinflamatuvar ilaçların yara iyileşmesini olumsuz etkileyebileceği bildirilmiştir (Uzunköy, 2005; Cheadle, 2006; Aksoy, 2019). *Vücudun Başka Bir Bölgesinde Enfeksiyon Varlığı*: Cerrahi girişim dışında vücudun herhangi bir bölgesinde mevcut olan enfeksiyon, cerrahi alan enfeksiyonu riskini yaklaşık üç kat artırmaktadır. Bu nedenle, elektif cerrahi öncesinde var olan enfeksiyonların mutlaka tedavi edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Aksoy, 2019; Cheadle, 2006; Florschütz ve ark., 2015; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2018; Uzunköy, 2005).

5.CERRAHİ ALAN ENFEKSİYONLARINI ÖNLEMeye YÖNELİK KANITA DAYALI UYGULAMALAR (CAE)

Cerrahi alan enfeksiyonları (CAE), önemli bir postoperatif komplikasyon olup hasta sağlığı ve sağlık sisteminde ek yük oluşturmaktadır. CDC (2025), WHO (2018) ve NICE (2019) rehberleri, bu enfeksiyonların önlenmesine yönelik kapsamlı öneriler sunmaktadır.

5.1.Preoperatif Önlemler

- Antibiyotik profilaksisi insizyondan önce uygun zamanda uygulanmalıdır (CDC, 2025).
- Kan şekeri <200 mg/dL olmalıdır (CDC, 2025; WHO,2018) (düşük düzey).
- Normotermi korunmalıdır (Kategori IA) (CDC, 2025).
- Hijyen açısından antiseptikli banyo ve taşıyıcılarda mupirosin + klorheksidin önerilir (WHO, 2018).
- Kıl temizliği, gerekliyse elektrikli tıraşla yapılmalı; transfüzyon geciktirilmemelidir (CDC,2017; WHO;2018).
- Beslenme desteği ve bağışıklığı baskılayan ilaçların kesilmesi önerilir (WHO,2018).
- Cerrahi el hijyeni, antiseptik sabunla sağlanmalıdır (WHO,2018).

5.2.İntraoperatif Önlemler

- Lokal antimikrobiyaller ve triklosanlısıturlar önerilir (CDC, 2025; WHO,2018).
- Normotermi ve oksijen desteği sağlanmalıdır (CDC, 2025; WHO,2018).
- Alkol bazlı antiseptikler tercih edilmelidir (CDC, 2025; WHO,2018, NICE,2019).
- Kesi örtüleri ve iyodoform irrigasyon rutin kullanılmamalıdır (CDC, 2025;WHO,2018).

5.3.Postoperatif Önlemler

- Normotermi ve oksijen desteği devam etmelidir (CDC,2025; WHO,2018).
- Pansumanlar standart yapılmalı, drenler klinik endikasyonla çıkarılmalıdır (WHO,2018).
- Glukoz kontrolü postoperatif süreçte sürdürülmelidir (NICE, 2019).

CAE'lerin önlenmesi; antibiyotik profilaksisi, termoregülasyon, hijyen ve glukoz kontrolü gibi bütüncül yaklaşımlar gerektirir. Uluslararası kılavuzlar doğrultusunda uygulanan kanıta dayalı stratejiler, hasta güvenliğini artırmada etkili olmaktadır.

6.CERRAHİ HASTALARINDA ANTİBİYOTİK TEDAVİSİNİN ZORLUKLARI

Cerrahi hastalarda antibiyotik kullanımı, enfeksiyonları önlemek ve tedavi etmek amacıyla yaygın olarak uygulanmaktadır. Ancak bu süreçte hem klinik hem de sistemsel düzeyde çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu zorluklar, enfeksiyon kontrolünün etkinliğini azaltmakta ve antibiyotik direnci gibi küresel sağlık sorunlarına katkı sağlamaktadır.

6.1.Uygunsuz Zamanlama: Antibiyotik profilaksisi, cerrahi insizyondan 30–60 dakika önce uygulanmalıdır. Bu zamanlama, antibiyotiğin kan ve doku düzeyinde yeterli konsantrasyona ulaşmasını sağlar. Ancak yapılan araştırmalar, bu sürenin sıklıkla yanlış planlandığını ortaya koymaktadır (Bratzler ve ark., 2013; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2016).

6.2.Gereksiz ve Uzun Süreli Kullanım: Pek çok cerrahi girişimde yalnızca bir doz veya 24 saati geçmeyecek şekilde antibiyotik yeterliyken, klinik uygulamalarda gereksiz şekilde günlerce antibiyotik verilmesi yaygındır. Bu durum, direnç gelişimi, enfeksiyonlar ve ilaç yan etkileri gibi olumsuzluklara yol açmaktadır (Kayaaslanve Aktaş, 2019; Yılmaz, 2018; WHO, 2017).

6.3.Yanlış Antibiyotik Seçimi: Profilakside tercih edilen antibiyotik, cerrahi sahada en olası enfeksiyon etkenlerini kapsayan, dar spektrumlu, güvenilir ve ucuz ajan olmalıdır. Ancak pratikte, geniş spektrumlu antibiyotiklerin gereksiz kullanımı oldukça yaygındır (Bratzler ve ark.,2013; Sağlık Bakanlığı,2016).

6.4.Antibiyotik Direncinin Gelişmesi: Uygunsuz antibiyotik kullanımı, özellikle geniş spektrumlu ajanların gereksiz veya uzun süreli verilmesi, dirençli patojenlerin gelişimine neden olmaktadır. Bu durum, cerrahi alan enfeksiyonlarının tedavisini güçleştirmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2016; WHO, 2020).

6.5.Rehber Eksikliği ve Klinik Uygulama Hataları: Birçok sağlık kurumunda cerrahi profilaksiye dair kurallar olsa da klinik pratikte bu rehberlere uyumsuzluk oranı yüksektir. Rehberlere uyulmaması hem tedavi başarısını düşürmekte hem de antibiyotik direncini artırmaktadır (CDC, 2022; Gözalan ve Gür, 2020)

6.6.Hasta ve Cerrahi Faktörler: Bazı hasta özellikleri (yaşlılık, immünsüpresyon, diyabet vb.) ve cerrahi özellikler (acil cerrahiler, kontamine alanlar) enfeksiyon riskini artırır. Ancak bu durumlara özgü profilaksi protokollerinin bireyselleştirilmesi çoğu zaman yetersizdir (Mangram ve et al.,1999).

6.7.Advers Etkiler ve Ekonomik Yük: Gereksiz antibiyotik kullanımı; alerjik reaksiyon, böbrek/karaciğer toksisitesi gibi yan etkilere yol açabileceği gibi, sağlık sistemine ekonomik yük de bindirmektedir (Teker et al.,2019; WHO,2021).

7.CERRAHİ ALANLARDA ANTİBİYOTİK DİRENCİYLE MÜCADELEDE HEMŞİRENİN SORUMLULUKLARI

7.1.Steril ve Aseptik Uygulamaların Sağlanması: Cerrahi alan enfeksiyonlarının önlenmesinde sterilizasyon ve aseptik tekniklere tam uyum, enfeksiyon riskini en aza indirmek açısından hayati öneme sahiptir. Ameliyat öncesi, sırası ve sonrasında cerrahi ekip, sterilizasyon kurallarına eksiksiz şekilde uymalıdır. Cerrahi hemşireler, steril alanın oluşturulması ve korunmasında temel sorumluluğa sahiptir (Kapıkıran, Bülbüloğlu ve Aslan, 2018). Steril zincirin herhangi bir aşamada bozulması durumunda derhal müdahale edilerek kontaminasyonun yayılması önlenmelidir. Cerrahi ekip üyeleri; bone, steril önlük ve eldiven gibi kişisel koruyucu ekipmanları uygun şekilde kullanmalı, insizyon bölgesinin antiseptik solüsyonlarla etkin biçimde hazırlanmasına özen göstermelidir. Mevcut yara varlığında uygun yara örtüleri kullanılmalı, cerrahi örtüler aseptik tekniklere uygun şekilde dikkatle yerleştirilmelidir (Kapıkıran, Bülbüloğlu ve Aslan, 2018).Steril ve aseptik uygulamalara titizlikle uyulması, yalnızca cerrahi alan enfeksiyonlarını önlemekle kalmaz, aynı zamanda antibiyotik direncinin artmasının da önüne geçer. Bu nedenle, cerrahi süreç boyunca hemşirelerin bilinçli, dikkatli ve disiplinli çalışması enfeksiyon kontrolü açısından kritik bir rol oynar (Kapıkıran, Bülbüloğlu ve Aslan, 2018).

7.2.Doğru Antibiyotik Kullanımının Takibi: Antibiyotiklerin uygun dozda, doğru zamanda ve doğru yolla uygulanmasını sağlamak; gereksiz veya hatalı kullanımı engellemek cerrahi hemşirelerin önemli sorumluluklarındandır. Hemşirelerin antibiyotik uygulamalarındaki bilgi, beceri ve sorumlulukları, hasta güvenliği açısından kritik bir öneme sahiptir. Hemşirelerin antibiyotik tedavisinde “sekiz doğru” ilkesine (doğru ilaç, doğru doz, doğru hasta, doğru zaman, doğru yol, doğru ilaç şekli, doğru kayıt ve doğru yanıt) uyması, hem hasta güvenliğini artırmakta hem de antibiyotik direncinin önlenmesine katkı sağlamaktadır (Çiftçi & Aksoy, 2017). Farmakolojik bilgi eksikliği, tedavi başarısını olumsuz etkileyerek hasta yaşamını tehlikeye atabilir (Aygin & Cengiz, 2011; Wentzel et al., 2014). Hemşire kaynaklı ilaç hataları, özellikle doz hataları, önlenabilir tıbbi hatalar arasında en sık rastlananlar olup, dikkatli ve bilinçli uygulamalar gerektirir (Baran & Akın, 2023; Olans et al., 2016). Bu nedenle hemşirelerin farmakolojik bilgi düzeylerinin artırılması ve sekiz doğru ilkesine sıkı sıkıya uyulması, ilaç hatalarının önlenmesinde temel bir gerekliliktir. Sürekli eğitim programları

aracılığıyla hemşirelerin bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi, antibiyotiklerin doğru kullanımı ve dirençle mücadelede etkili stratejiler arasında yer almaktadır (Wentzel et al., 2014).

7.3.El Hijyeni ve Enfeksiyon Kontrol Protokollerine Uyum: El hijyeni, hastane enfeksiyonlarını önlemede en temel ve etkili yöntemlerden biridir. Sağlık çalışanlarının, hasta ile temastan önce ve hastalar arasında ellerini yıkamaları gerekmektedir. Ancak, el hijyenine uyumsuzluğun başlıca nedenleri arasında cilt tahrişi, uygun ürünlerin eksikliği, unutkanlık, yüksek iş yükü, personel yetersizliği, yaptırım ve teşvik sistemlerinin olmaması ile rol model eksikliği yer almaktadır. Bu sorunların aşılması için sağlık kurumlarında uygun el hijyeni ürünlerinin sağlanması, sağlık çalışanlarının bilinçlendirilmesi ve düzenli denetimlerin yapılması büyük önem taşımaktadır (Karadağ, Aksoy ve Çağlar, 2023).

7.4.Enfeksiyon Belirtilerinin Erken Tespiti: Yaralar, oluşum sürelerine göre akut veya kronik olarak sınıflandırılırken; patojenlere maruz kalma durumuna göre temiz, kontamine veya enfekte yara olarak da değerlendirilir. Ayrıca, yaralar kapalı ya da açık görünümüne göre tanımlanır. Yara bakımı ise iyileşme tipi (primer, sekonder, tersiyer) ve iyileşme sürecinin evrelerine (inflamatuvar, proliferasyon, maturasyon) göre düzenlenmelidir. Akut enfeksiyonların erken fark edilmesi için insizyon bölgesi düzenli olarak enfeksiyon belirtileri açısından takip edilmelidir. İnsizyon bölgesinde yer alan drenlerden gelen sıvının renk, miktar ve kıvamı dikkatle izlenmeli ve herhangi bir değişiklik kayda geçirilmelidir. Ayrıca, hasta ve yakınlarına yara bakımının doğru yöntemleri, cerrahi alan enfeksiyonu belirtileri ve bu belirtilerin önemi hakkında bilgilendirme yapılması gerekir (Değerli ve Erbil, 2008; Özçelik,2002)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Cerrahi hemşirelerin antibiyotik uygulamalarındaki bilgi ve sorumlulukları, yalnızca tedavi sürecinin başarısını değil, aynı zamanda hasta güvenliği ve antibiyotik direnciyle mücadele açısından da hayati önem taşımaktadır. Enfeksiyon kontrolü, doğru antibiyotik kullanımı ve ilaç yönetimi süreçlerinde hemşirelerin aktif ve bilinçli rol alması, cerrahi hastalarda gelişebilecek komplikasyonların önlenmesine doğrudan katkı sağlar. Sekiz doğru ilkeye uyum, hemşirelerin yalnızca teknik bir uygulayıcı değil, aynı zamanda hasta güvenliğinin savunucusu ve sağlık bakım kalitesinin artırılmasında stratejik bir aktör olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda;

- Cerrahi hemşirelerin farmakolojik bilgi düzeylerinin artırılması, düzenli ve güncel eğitimlerle desteklenmelidir.

- Antibiyotik uygulamalarında "sekiz doğru ilke" hem teorik hem de pratik eğitimlerde öncelikli olarak vurgulanmalıdır.
- İlaç hatalarının raporlanması ve analiz edilmesine yönelik sistemler, hemşireleri suçlayıcı değil, destekleyici nitelikte olmalı; sürekli iyileştirme odaklı kullanılmalıdır.
- Kurum içi rehber ve protokollerin geliştirilmesi, hemşirelerin uygulama birliğini sağlamasına ve klinik kararlarını kanıta dayalı şekilde yönlendirmesine yardımcı olacaktır.
- Son olarak, enfeksiyon kontrol önlemleri, hasta ve yakınlarının bilgilendirilmesi, cerrahi hemşirelerin görev tanımlarında daha görünür hâle getirilmelidir.

Cerrahi hemşirenin bilgi donanımı, klinik farkındalığı ve disiplinler arası iş birliği ile enfeksiyonların önlenmesi ve antibiyotik direnciyle mücadele mümkündür. Bu nedenle, hemşirelerin güçlendirilmesi ve desteklenmesi, halk sağlığı açısından da kritik bir gerekliliktir.

KAYNAKÇA

- Andı, S., & Sönmez, İ. (2024). Antibiyotik direnci ve cerrahi alan enfeksiyonlarında hemşirelik uygulamaları. *Cerrahi Hemşireliği Dergisi*, 15(1), 45–60.
- Aksoy, G. (2019). Cerrahi enfeksiyonlar. In G. Aksoy, N. Kanan & N. Akyolcu (Eds.), *Cerrahi Hemşireliği I* (3. baskı, ss. 153–202). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Aygin, D., & Cengiz, H. (2011). İlaç güvenliği ve hemşirelik uygulamaları. *Hemşirelikte Güncel Yaklaşımlar*, 7(2), 23–29.
- Aygin, D., & Marul, F. (2016). Cerrahi alan enfeksiyonu tanımlarında yenilikler ve ameliyat öncesi tüy temizliğinde güncel uygulamalar. *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 28–36.
- Baran, F., & Akın, H. (2023). Türkiye ve Amerika'da hemşire kaynaklı ilaç hatalarının analizi. *Sağlıkta İnsan Gücü Dergisi*, 11(3), 112–120.
- Bratzler, D. W., Dellinger, E. P., Olsen, K. M., Perl, T. M., Auwaerter, P. G., Bolon, M. K., ... American Society of Health-System Pharmacists. (2013). Clinical practice guidelines for antimicrobial prophylaxis in surgery. *American Journal of Health-System Pharmacy*, 70(3), 195–283. <https://doi.org/10.2146/ajhp120568>
- Carter, E. J., Greendyke, W. G., Furuya, E. Y., Srinivasan, A., Shelley, A. N., & Larson, E. L. (2018). Exploring the nurses' role in antibiotic stewardship: A multisite qualitative study of nurses and infection preventionists. *American Journal of Infection Control*, 46(5), 492–497. <https://doi.org/10.1016/j.ajic.2017.10.015>
- Centers for Disease Control and Prevention. (2025, January). *National Healthcare Safety Network (NHSN) patient safety component manual: Chapter 9 – Surgical site infection (SSI) event*. U.S. Department of Health and Human Services. <https://www.cdc.gov/nhsn/pdfs/pscmanual/9pscscsscurrent.pdf>
- Centers for Disease Control and Prevention. (2022). *Core elements of hospital antibiotic stewardship programs*. <https://www.cdc.gov/antibiotic-use/core-elements/hospital.html>
- Cheadle, W. G. (2006). Risk factors for surgical site infection. *Surgical Infections*, 7(suppl 1), S7–S11. <https://doi.org/10.1089/sur.2006.7.s1-7>
- Çiftçi, Ö., & Aksoy, M. (2017). Güvenli ilaç uygulamalarında sekiz doğru ilke. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 14(1), 35–41.
- Florschütz, A. V., Fagan, R. P., Matar, W. Y., Sawyer, R. G., & Berrios Torres, S. I. (2015). Surgical site infection risk factors and risk stratification. *Journal of the American Academy of Orthopaedic Surgeons*, 23(Suppl), S8–S11. <https://doi.org/10.5435/JAAOS-D-14-00447>
- Gözalın, A., & Gür, D. (2020). Türkiye'de cerrahi profilaksi uygulamalarına uyumun değerlendirilmesi. *Klinik Dergisi*, 33(2), 75–80.

- Karadağ, Ö. E., Aksoy, Z., & Çağlar, S. (2023). Yenidoğan yoğun bakım ünitelerinde çalışan sağlık personellerinin el hijyeni durumları: Sistematik derleme. *Istanbul Kent University Journal of Health Sciences*, 2(2), 19–26.
- Kapıkıran, G., Bülbüloğlu, S., & Aslan, F. E. (2018). Ameliyathanede hasta güvenliği, hasta güvenliği kültürü, medikal hatalar ve istenmeyen etkili olaylar: Derleme. *Journal of Health and Nursing Management*, 5(2), 132–140.
- Kolasiński, W. (2018). Surgical site infections – review of current knowledge, methods of prevention. *Polski Przegląd Chirurgiczny*, 91(4), 41–47.
- Kayaaslan, B., & Aktaş, F. (2019). Türkiye’de antibiyotik profilaksisi uygulamalarının değerlendirilmesi. *Enfeksiyon Dergisi*, 33(3), 134–139.
- Mangram, A. J., Horan, T. C., Pearson, M. L., Silver, L. C., & Jarvis, W. R. (1999). Guideline for prevention of surgical site infection. *Infection Control and Hospital Epidemiology*, 20(4), 250–278. <https://doi.org/10.1086/501620>
- Menz, B. D., Wark, S., Pillai, A., & Wark, J. (2021). Surgical antibiotic prophylaxis in an era of antibiotic resistance: Common resistant bacteria and wider considerations for practice. *Infection and Drug Resistance*, 14, 5235–5252. <https://doi.org/10.2147/IDR.S319780>
- Monsees, E. A., Popejoy, L. L., & Jackson, M. A. (2017). Integrating nurses into antimicrobial stewardship: Barriers and facilitators. *American Journal of Infection Control*, 45(9), 972–975. <https://doi.org/10.1016/j.ajic.2017.04.287>
- Menz, B. D., Wark, S., Pillai, A., & Wark, J. (2021). Surgical antibiotic prophylaxis in an era of antibiotic resistance: Common resistant bacteria and wider considerations for practice. *Infection and Drug Resistance*, 14, 5235–5252. <https://doi.org/10.2147/IDR.S319780>
- Monsees, E. A., Popejoy, L. L., & Jackson, M. A. (2017). Integrating nurses into antimicrobial stewardship: Barriers and facilitators. *American Journal of Infection Control*, 45(9), 972–975. <https://doi.org/10.1016/j.ajic.2017.04.287>
- NICE. (2019). *Surgical site infections: Prevention and treatment*. <https://www.nice.org.uk/guidance/ng125/resources/surgical-site-infections-prevention-and-treatment-pdf-66141660564421>
- Olans, R. N., Olans, R. Y., & DeMaria, A. (2016). The critical role of the staff nurse in antimicrobial stewardship—Unrecognized, but already there. *Clinical Infectious Diseases*, 62(1), 84–89. <https://doi.org/10.1093/cid/civ697>
- Sharara, S. L., et al. (2021). Decolonization of *Staphylococcus aureus* to prevent surgical site infections: a systematic review. *American Journal of Infection Control*, 49(5), 604–612. <https://doi.org/10.1016/j.ajic.2020.09.017>
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2016). *Cerrahi profilakside antibiyotik kullanımı rehberi*. Türkiye Halk Sağlığı Kurumu. <https://dosyamerkez.saglik.gov.tr>
- Teker, B., Önal, O., Gürsoy, A., & Yıldırım, M. (2019). Cerrahi alan enfeksiyonlarının maliyeti. *Yoğun Bakım Dergisi*, 10(3), 145–150.
- Uzunköy, A. (2005). *Cerrahi enfeksiyonlar*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Vaismoradi, M., Salsali, M., & Marck, P. (2011). Patient safety: Nursing students’ perspectives and the role of education. *Nurse Education Today*, 31(8), 816–820. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2011.05.009>
- Wentzel, J., van der Vaart, T., Bohlmeijer, E. T., & van Gemert-Pijnen, J. E. (2014). The role of nursing staff in antimicrobial stewardship programs. *Journal of Clinical Nursing*, 23(19–20), 2838–2848. <https://doi.org/10.1111/jocn.12539>
- World Health Organization. (2017). *Global guidelines for the prevention of surgical site infection*. <https://www.who.int/publications/i/item/global-guidelines-for-the-prevention-of-surgical-site-infection>
- World Health Organization. (2021). *The economic impact of antimicrobial resistance*. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240030047>
- Yılmaz, G. (2018). Cerrahi antibiyotik profilaksisi: Uygulama hataları. *Klinik Dergisi*, 31(1), 45–51.
- Zimlichman, E., Henderson, D., Tamir, O., Franz, C., Song, P., Yamin, C. K., ... Bates, D. W. (2013). Health care-associated infections: A meta-analysis of costs and financial impact on the U.S. health care system. *JAMA Internal Medicine*, 173(22), 2039–2046. <https://doi.org/10.1001/jamainternmed.2013.9763>

Zarb, P., Coignard, B., Griskeviciene, J., Müller, A., Vankerckhoven, V., Weist, K., et al. (2012). The European Centre for Disease Prevention and Control (ECDC) pilot point prevalence survey of healthcare-associated infections and antimicrobial use. *Euro Surveillance*, 17(46), Article 20316.

T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Bulaşıcı Hastalıklar Dairesi Başkanlığı. (2022). *Ulusal Sağlık Hizmeti İlişkili Enfeksiyonlar Sürveyans Ağı (USHİESA) Etkin Dağılımı ve Antibiyotik Direnç Raporu 2021*. https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/Bulasici%20hastaliklar/hastaliklar/SHIE/Raporlar/ETKEN_DAGILIM_VE_DIRENC_2021.pdf

FARKLI LOKASYONLARDA YETİŞEN *Hedysarum candidissimum* ÇİÇEKLERİNİN FİTOKİMYASAL KAREKTERİZASYONU VE ANTİOKSİDAN ANALİZİ

Müjgan ELVEREN

Erzincan Binali Yıldırım University, Health Services Vocational School, Erzincan, Turkey

ORCID: 0000-0002-6110-8088

ÖZET

Tıbbi bitkiler biyoaktif gıda ve farmasötik ürünler için potansiyel kaynak teşkil etmeleri sebebiyle, bunların fitokimyasal bileşimi ve antioksidan özelliklerinin araştırılmasına yönelik yapılan bilimsel çalışmalar günümüzde oldukça ilgi görmektedir. Bu bitkilerin biyoaktif bileşikleri ve antioksidan kapasitelerini anlamak, terapötik potansiyellerinden yararlanmak, hem beslenme hem de tıbbi amaçlar doğrultusunda yenilikçi ürünler geliştirmek için oldukça önemlidir. Kanserojen etkilerinden dolayı kısıtlanan sentetik antioksidanların yerini alacak, gıdalarda veya tıbbi malzemelerde kullanılmak üzere doğal olarak oluşan antioksidanların tespit edilmesi yönünde yapılan araştırmalar günümüzde giderek artış göstermektedir. Birçok tıbbi bitki, serbest radikalleri adsorbe etme veya peroksitleri parçalamada önemli bir rol oynayan polifenoller gibi büyük miktarda antioksidan içerir. Polifenoller arasında yer alan fenolik ve flavonoid bileşiklerinin seviyelerinin, tıbbi bitkilerin anti-inflamatuar ve antioksidan aktiviteleri ile ilişkili olduğu yapılan çalışmalarla rapor edilmiştir. Ülkemiz sahip olduğu ekolojik koşullar nedeniyle, bitki türlerinin çokluğu ve endemizm bakımından dünyanın en zengin ülkeleri arasında yer almakta olup, doğal olarak yetişen birçok tıbbi bitki türünü de barındırmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye florasında doğal olarak yetişen ve geleneksel tıpta kullanılan *Hedysarum candidissimum* türü, Erzincan'ın Kemah ilçesine bağlı Acemoğlu, Dumanlı ve Yahşiler lokasyonlarından toplanmıştır. Bitki örneklerinin çiçek kısımlarında metanolik ekstraktlarında toplam fenolik ve flavonoid içerikleri ile antioksidan aktiviteleri FRAP ve DPPH yöntemleriyle değerlendirilmiştir. En yüksek değerler; çiçek kısmında Yahşiler lokasyonunda sırasıyla 83.06 mg GAE/g, 28.81 mg QE/g, 149.10 µg TE/g ve IC50 34.53 µg/mL olarak ölçülmüştür. Ayrıca LC-MS/MS analiziyle 56 standart bileşik taranmış, çiçek kısmında Acemoğlu lokasyonunda Quinic acid (179.37 mg/analyte/g extract) en yüksek düzeyde tespit edilmiştir. Sonuçlar, *H. candidissimum* türünün çiçeklerinde antioksidan ve fenolik bileşik profillerinin lokasyona göre önemli farklılıklar gösterdiğini ve bu farklılığın LC-MS/MS verileri ile desteklendiğini ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, bu türün zengin fenolik bileşik içeriği ve güçlü antioksidan potansiyeli ile değerli bir fitokimyasal kaynak olduğunu göstermekte ve gelecek farmakolojik araştırmalar için yol gösterici olabileceğini düşündürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tıbbi bitki, *Hedysarum candidissimum*, Antioksidan kapasite, Polifenol

**PHYTOCHEMICAL CHARACTERIZATION AND ANTIOXIDANT ANALYSIS OF
Hedysarum candidissimum FLOWERS GROWN IN DIFFERENT LOCATIONS**

ABSTRACT

Since medicinal plants are potential sources of bioactive food and pharmaceutical products, scientific studies to investigate their phytochemical composition and antioxidant properties are of great interest currently. Understanding the bioactive compounds and antioxidant capacities of these plants is very important for utilizing their therapeutic potential and developing innovative products for both nutritional and medicinal purposes. There is increasing research to identify naturally occurring antioxidants for use in foods or medicinal materials to replace synthetic antioxidants that are restricted due to their carcinogenic effects. Many medicinal plants contain large amounts of antioxidants such as polyphenols, which play an important role in adsorbing free radicals or breaking down peroxides. Studies have reported that the levels of phenolic and flavonoid compounds among polyphenols are related to the anti-inflammatory and antioxidant activities of medicinal plants. Due to its ecological conditions, Turkey is one of the richest countries in the world in terms of plant species abundance and endemism and harbors many naturally growing medicinal plant species. In this study, *Hedysarum candidissimum*, which grows naturally in the flora of Turkey and used in traditional medicine, was collected from Acemoğlu, Dumanlı and Yahşiler locations of Kemah district of Erzincan. The total phenolic and flavonoid contents and antioxidant activities of the methanolic extracts of the floral parts of the plant samples were evaluated by FRAP and DPPH methods. The highest values were measured as 83.06 mg GAE/g, 28.81 mg QE/g, 149.10 µg TE/g and IC₅₀ 34.53 µg/mL at Yahşiler location, respectively. In addition, 56 standard compounds were screened by LC-MS/MS analysis and the highest level of quinic acid (179.37mg/analyte/g extract) was detected in the floral part at Acemoğlu location. The results revealed that the antioxidant and phenolic compound profiles in the flowers of *H. candidissimum* species showed significant differences according to location and this difference was supported by LC-MS/MS data. The findings indicate that this species is a valuable phytochemical source with its rich phenolic compound content and strong antioxidant potential and suggest that it may be a guide for future pharmacological research.

Keywords: Medicinal plant, *Hedysarum candidissimum*, Antioxidant capacity, Polyphenol

BİTKİSEL İLACIN BİLİMSEL YÜZÜ: FİTOFARMASÖTİKLERİN KLİNİK POTANSİYELİ VE GÜVENLİK PROFİLİ

Şifa KARAKAŞ

Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Department of Health and Biomedical Sciences, Burdur, Türkiye

ORCID: 0009-0002-2300-8075

Çiğdem AYDIN ACAR

Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Department of Health and Biomedical Sciences, Burdur, Türkiye

Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Bucak School of Health, Department of Nursing, Burdur, Türkiye

ORCID: 0000-0002-1311-2314

Şükriye YEŞİLOT

Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Department of Health and Biomedical Sciences, Burdur, Türkiye

Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Bucak School of Health, Department of Nursing, Burdur, Türkiye.

ORCID: 0000-0003-3354-8489

ÖZET

Fitofarmasötikler, geleneksel tıp uygulamalarından modern sağlık sistemlerine kadar uzanan geniş bir yelpazede kullanılan, bitki kaynaklı biyoaktif bileşenler içeren farmasötik ürünlerdir. Bu ürünler; flavonoidler, alkaloidler, terpenoidler ve fenolik bileşikler gibi birçok etkin madde sayesinde antiinflamatuvar, antioksidan, antimikrobiyal ve bağışıklık düzenleyici gibi çeşitli terapötik etkiler göstermektedir. Fitofarmasötiklerin etkinlik ve güvenliği, in vitro ve in vivo çalışmalar ile değerlendirilmektedir. In vitro çalışmalar hücresel düzeyde sitotoksosite, antioksidan kapasite ve enzim inhibisyonunu incelerken; in vivo çalışmalar hayvan modelleri ve klinik deneyler üzerinden fizyolojik tepkileri ve biyoyararlanımı analiz etmektedir. Güvenlik açısından fitofarmasötikler, doğal olmaları sebebiyle zararsız kabul edilse de, içeriklerindeki bazı toksik bileşenler ciddi advers etkiler oluşturabileceğinden titiz toksisite değerlendirmeleri gerekmektedir. Kalite kontrol ise doğru bitki türünün kullanımı, aktif bileşiklerin standardizasyonu ve kontaminantların giderilmesi gibi aşamaları kapsamaktadır. FDA, bazı fitofarmasötikleri reçeteli ilaç olarak onaylamış, diğerlerini ise diyet takviyesi olarak sınıflandırmıştır. Gelecekte kişiselleştirilmiş tıp, biyoteknoloji, dijital sağlık sistemleri ve sürdürülebilir üretim modelleri ile fitofarmasötiklerin kullanım alanlarının daha da genişlemesi beklenmektedir. Ancak bu gelişimin sürdürülebilir olması için kapsamlı klinik araştırmalar, standardize üretim süreçleri ve uluslararası regülasyon uyumu kritik önemdedir.

Anahtar Kelimeler: Bitkisel ilaçlar, Fitofarmasötikler, Klinik etkinlik, Güvenlik ve Kalite

SCIENTIFIC ADVANCES IN PHYTOPHARMACEUTICALS: BRIDGING NATURAL COMPOUNDS AND CLINICAL MEDICINE

ABSTRACT

Phytopharmaceuticals are pharmaceutical products containing plant-derived bioactive components that are used in a wide range of applications ranging from traditional medicine to modern health systems. These products show various therapeutic effects such as anti-inflammatory, antioxidant, antimicrobial and immunomodulatory thanks to many active substances such as flavonoids, alkaloids, terpenoids and phenolic compounds. The efficacy and safety of phytopharmaceuticals are evaluated by in vitro and in vivo studies. In vitro studies examine cytotoxicity, antioxidant capacity and enzyme inhibition at the cellular level, while in vivo studies analyse physiological responses and bioavailability through animal models and clinical trials. In terms of safety, although phytopharmaceuticals are considered harmless due to their natural origin, rigorous toxicity assessments are required as some toxic components in their content may cause serious adverse effects. Quality control involves steps such as the use of the right plant species, standardisation of active compounds and removal of contaminants. The FDA has approved some phytopharmaceuticals as prescription drugs, while others are classified as dietary supplements. In the future, personalised medicine, biotechnology, digital health systems and sustainable production models are expected to further expand the areas of use of phytopharmaceuticals. However, for this development to be sustainable, comprehensive clinical trials are required,

Keywords: Herbal medicines, Phytopharmaceuticals, Clinical efficacy, Safety and Quality

1. GİRİŞ

Tarih boyunca insanlar, doğada bulunan hayvanlar, bitkiler ve minerallerden elde edilen doğal ürünlerden tıbbi amaçlarla yararlanmışlardır. Geleneksel tıp sistemlerinde kullanılan ilaçlar, modern terminolojide fitofarmasötikler olarak adlandırılan bitkisel kaynaklı tedavi edici ürünlerin temelini oluşturmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, gelişmekte olan ülkelerde bireylerin yaklaşık %70 ila %95'i sağlık hizmetleri için öncelikli olarak geleneksel tıbbi uygulamalara yönelmektedir. Fitofarmasötikler; bitkisel materyallerden elde edilen, çay, tentür, ekstre, kapsül ve toz gibi çeşitli formlarda hazırlanmış farmasötik preparatlardır. Bu ürünler, farklı bitki kısımlarındaki (yaprak, kök, sap, çiçek, meyve) aktif bileşiklerin terapötik özelliklerinden yararlanılarak formüle edilmektedir (Pavithra, & Manimaran, 2024).

“Fitofarmasötik” veya “fitofarmakon” terimleri, kökenini Yunanca “phyton” (bitki) ve “pharmakon” (ilaç) sözcüklerinden almaktadır. Fitofarmasötik ilaç, herhangi bir hastalığın tanısı, tedavisi, önlenmesi ya da hafifletilmesi amacıyla insanlar veya hayvanlar tarafından

dahili ya da harici olarak kullanılan, en az dört adet kalitatif ve kantitatif olarak değerlendirilmiş biyoaktif bileşik içeren tıbbi bitki ekstraktının saflaştırılmış ve standardize edilmiş bir kısmı olarak tanımlanır. Ancak bu preparatlar parenteral uygulama için uygun değildir (Petrovick, 1997).

Fitofarmasötik kavramı, bitkilerin hem geleneksel hem de modern sağlık sistemlerindeki tarihsel ve güncel tıbbi kullanımlarına işaret etmektedir. Bu ürünler; alkaloidler, flavonoidler, terpenoidler ve fenolik bileşikler gibi çeşitli biyoaktif bileşenler içermekte olup, antiinflamatuvar, antioksidan, antimikrobiyal, analjezik, bağışıklık düzenleyici ve hormonal dengeleyici özellikler gibi geniş bir farmakolojik etki yelpazesine sahiptir. Son yıllarda alternatif ve tamamlayıcı tıp uygulamalarına yönelik artan ilgi, bireyselleştirilmiş ve bütüncül sağlık yaklaşımlarının benimsenmesiyle birlikte fitofarmasötiklerin önemini artırmıştır (Paul ve ark., 2021; Singh ve ark., 2022).

Geleneksel ilaçların aksine, tekil biyolojik hedeflere odaklanmak yerine, fitofarmasötikler çok bileşenli yapıları sayesinde birden fazla biyolojik yolu eş zamanlı olarak etkileyebilme potansiyeline sahiptir. Bu çok yönlü etki mekanizmaları, terapötik sinerji oluşturarak klinik faydanın artırılmasına katkı sağlar (Nooreen ve ark., 2018).

2. BULGULAR ve TARTIŞMA

2.1. Fitofarmasötiklerin Güvenlik, Etkinlik ve Kalite Değerlendirmesi

Fitofarmasötiklerin klinik uygulamalarda değerlendirilebilmesi için üç temel özelliğin dikkate alınması gerekmektedir: biyoyararlanım, etkinlik ve güvenlik (Mtewa ve ark., 2021).

Güvenlik

Doğal kaynaklı olmaları, fitofarmasötiklerin otomatik olarak güvenli olduğu anlamına gelmemektedir. Bitkiler, çoğu zaman toksik etkiler gösterebilen yüzlerce kimyasal bileşik içerir. Örneğin, bazı alkaloid bileşikler (pirolizidinler), kardiyotonik glikozitler (dijitalis türevleri) ve antikanser ajanlar yüksek toksisite riski taşımaktadır. Dolayısıyla bu ürünlerin farmasötik kaliteye ulaşabilmesi için kapsamlı güvenlik değerlendirmelerinden geçirilmesi gereklidir. Fitofarmasötiklerin güvenlik profili; toksisite testleri, potansiyel ilaç etkileşimleri, advers reaksiyonların varlığı ve klinik çalışmalarla desteklenmelidir. Bu kapsamda uluslararası düzenleyici kurumlar (örneğin FDA, EMA) tarafından belirlenen toksikolojik standartlara uygunluk önem arz etmektedir. Güvenlik değerlendirmesinde dikkate alınması gereken başlıca faktörler; dozaj, kullanım süresi, moleküler yapı, bireysel fizyolojik farklılıklar ve eşlik eden hastalıkların varlığıdır (Nooreen ve ark., 2018; Mtewa ve ark., 2021).

Etkinlik (Efikasite)

Fitofarmasötiklerin etkinliği, içerdikleri biyoaktif bileşiklerin biyolojik sistemlerle etkileşimi sonucu istenilen terapötik etkiyi oluşturma yeteneğiyle ilgilidir. Etkinlik değerlendirmesi in vitro, in vivo ve klinik düzeyde gerçekleştirilen bilimsel çalışmalarla sağlanmaktadır (Pavithra, & Manimaran, 2024).

a. In vitro Çalışmalar

Bu çalışmalar, hücre kültürü gibi kontrollü laboratuvar ortamlarında gerçekleştirilmekte ve hücre canlılığı, sitotoksosite, antimikrobiyal etkinlik, enzim inhibisyonu ve antioksidan kapasite gibi parametreler değerlendirilmektedir. Ayrıca hücre sinyal yolları, apoptoz ve hücre döngüsü üzerindeki etkiler incelenerek potansiyel nöroprotektif ya da yara iyileştirici özellikler araştırılmaktadır (WHO, 2003).

b. In vivo Çalışmalar

Bu araştırmalar, canlı organizmalar üzerinde gerçekleştirilerek fizyolojik yanıtlar, biyoyararlanım, farmakokinetik özellikler, toksisite ve uzun dönem etkiler hakkında bilgi sağlar. Hayvan modelleri ve insanlarda yapılan klinik deneyler, hem güvenlik hem de dozaj ve terapötik etkinlik açısından kritik veriler sunmaktadır (Mtewa ve ark., 2021; Naik ve ark., 2023).

Kalite

Fitofarmasötik ürünlerin standardizasyonu, farmasötik kalite güvenliğinin temel unsurudur. Kalite kontrol süreçleri, doğru bitki türünün kullanıldığını doğrulamak, aktif bileşenlerin kantitatif ve kalitatif analizini gerçekleştirmek, saflık ve stabiliteyi test etmek gibi kriterleri içerir. Bu amaçla yüksek performanslı sıvı kromatografi (HPLC), gaz kromatografi-kütle spektrometrisi (GC-MS) ve moleküler biyoloji temelli DNA barkodlama teknikleri kullanılmaktadır. Ayrıca, ağır metal, pestisit ve mikrobiyal kontaminasyon düzeyleri de uluslararası kabul görmüş limitler çerçevesinde denetlenmelidir (Bauer 1998).

FDA Onaylı Fitofarmasötikler

Amerikan Gıda ve İlaç Dairesi (FDA), bazı bitkisel kaynaklı bileşikleri klinik etkinlik ve güvenliğini gösteren bilimsel kanıtlar doğrultusunda reçeteli ilaç olarak onaylamıştır. Öte yandan, bazı ürünler ise diyet takviyesi kategorisinde değerlendirilmekte ve daha esnek regülasyonlara tabi tutulmaktadır. Reçeteli olarak onaylanmış fitofarmasötikler, kapsamlı klinik araştırmalar sonucunda pazara sunulmuştur (FDA 2020; Osanloo ve ark., 2022; Qamar 2022). FDA onaylı bazı örnekler aşağıdaki gibidir:

Ürün Adı	Bitkisel Kaynak	Kullanım Alanı
Digoksin	<i>Digitalis lanata</i>	Kalp yetmezliği
Paklitaksel	<i>Taxus brevifolia</i>	Antikanser
Morfin	<i>Papaver somniferum</i>	Ağrı yönetimi
Galantamin	<i>Galanthus nivalis</i>	Alzheimer hastalığı
Kolşisin	<i>Colchicum autumnale</i>	Gut ve kardiyovasküler hastalıklar
Apomorfin	<i>Papaver somniferum</i>	Parkinson
Kapsaisin	<i>Capsicum spp.</i>	Analjezik
Kinidin	<i>Cinchona spp.</i>	Antiaritmik
Kinin	<i>Cinchona spp.</i>	Antimalaryal
Rezerpin	<i>Rauwolfia serpentina</i>	Antihipertansif

Fitofarmasötiklerin Geleceği

Fitofarmasötiklerin geleceği, teknolojik ilerlemeler ve değişen sağlık politikaları ışığında umut verici bir gelişim sürecine işaret etmektedir (Singh & Singh, 2023; Jadhav ve ark., 2025).

Özellikle aşağıdaki alanlarda önemli dönüşümler öngörülmektedir:

- Kişiselleştirilmiş tıbbi entegrasyon
- Biyoteknolojik yöntemlerle optimize edilen formülasyonlar
- Geleneksel ve modern tıbbın entegre kullanımı
- Dijital sağlık platformları aracılığıyla hasta eğitimi ve takip
- Antimikrobiyal dirençle mücadelede alternatif tedavi seçeneği
- Sürdürülebilir üretim ve çevre dostu uygulamalar

Ancak bu gelişmelere rağmen bazı temel zorluklar mevcuttur:

- Etkinliği ve güvenliği göstermek için daha fazla çok merkezli klinik araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.
- Üretim süreçlerinin standardizasyonu ve kalite güvence sistemlerinin geliştirilmesi gereklidir.
- Uluslararası regülasyon farklılıkları, ürünlerin global pazarda yer bulmasını zorlaştırmaktadır.

3. SONUÇ

Fitofarmasötikler, tarihsel olarak çeşitli sağlık sorunlarının tedavisinde kullanılan, bitki kaynaklı biyoaktif bileşikler içeren ürünlerdir. Doğal olmaları, onları tamamlayıcı ve alternatif tıpta cazip kılmaktadır. Ancak, bu ürünlerin etkinlik ve güvenlik düzeyleri, halen araştırılmakta olan konulardır. Etkili dozaj aralıklarının belirlenmesi, toksisite potansiyelinin ortaya konması ve ürün kalitesinin standardize edilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, regülasyonlar ülkeler arasında değişkenlik gösterdiğinden, uluslararası düzeyde ortak bir yasal çerçeve oluşturulması önem arz etmektedir. Tüm bu unsurlar dikkate alındığında, fitofarmasötikler gelecekte modern tıbbın vazgeçilmez bileşenlerinden biri haline gelebilecek potansiyele sahiptir.

KAYNAKLAR

- Amerikan Gıda ve İlaç Dairesi (FDA). (2020). **Endüstri için bitkisel ilaç geliştirme kılavuzu**. Temmuz 2025 tarihinde <https://www.fda.gov/regulatory-information/search-fda-guidance-documents/botanical-drug-development-guidance-industry> adresinden alındı.
- Bauer, R. (1998). Fitofarmasötiklerin Kalite Kriterleri ve Standardizasyonu: Kabul Edilebilir İlaç Standartlarına Ulaşılabilir mi?. *Drug information journal: DIJ/Drug Information Association*, 32(1), 101-110.
- Jadhav, R., Das, J., Rajyaguru, S., Kyada, S., Kale, V., Teja, P. K., ... & Chauthi, S. K. (2025). Hindistan'da yeni bir bitkisel ilaç sınıfı olarak fitofarmasötiklerin düzenlemeleri, güncel gelişmeleri ve geleceğe yönelik beklentileri. *Discover Pharmaceutical Sciences*, 1(1), 6.
- Mtewa, A. G., Egbuna, C., Beressa, T. B., Ngwira, K. J., & Lampiao, F. (2021). Fitofarmasötikler: Etkililik, güvenlik ve düzenleme. C. Egbuna, A. P. Mishra ve M. R. Goyal (Ed.), *Hastalıkların yönetimi için fitofarmasötiklerin hazırlanması* (s. 25–38). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-820284-5.00010-1>
- Naik, G. G., Sahu, A. N., Kaushik, V., Kaushik, A., & Sarkar, B. K. (2023). Fitofarmasötikler ve bitkisel ilaçlar: Doğal ürünlerin uygulanmasında beklentiler ve güvenlik sorunları. In *Phytopharmaceuticals and Herbal Drugs* (pp. 215-248).
- Nooreen, Z., Rai, V. K. ve Yadav, N. P. (2018). Fitofarmasötikler: Hindistan'da yeni bir ilaç sınıfı. *Annals of Phytomedicine*, 7(1), 27–37.
- Paul, R. K., Kesharwani, P. ve Raza, K. (2021). Diyabet yönetiminde nano-fitofarmasötiklere dair güncel gelişmeler. *Journal of Biomaterials Science, Polymer Edition*, 32(15), 2046–2068.
- Pavithra, K. ve Manimaran, V. (2024). Fitofarmasötikler için güvenlik, kalite, düzenleme ve uygulama yaklaşımlarına dair bir derleme. *Jordan Journal of Pharmaceutical Sciences*, 17(2), 316–332.
- Petrovick, P. R. (1997). Bitkisel kökenli yeni ilaçların geliştirilmesi. *II WOCMAP Kongresi: Tıbbi ve Aromatik Bitkiler, Bölüm 4: Endüstriyel İşleme, Standartlar ve Düzenlemeler, Kalite, Pazarlama*, 503, 193–196.
- Singh, S., Datta, R., Johri, P. ve Trivedi, M. (Ed.). (2022). Fitofarmasötikler ve bitkisel bitkilerin biyoteknolojisi. CRC Press.
- Singh, M. R. ve Singh, D. (Ed.). (2023). Fitofarmasötikler ve bitkisel ilaçlar: Doğal ürünlerin uygulanmasında beklentiler ve güvenlik sorunları. Elsevier.
- Osanloo, M., Yousefpoor, Y., Alipanah, H., Ghanbariasad, A., Jalilvand, M. ve Amani, A. (2022). Esansiyel yağların kanser tedavisinde terapötik ajanlar olarak in vitro değerlendirilmesi: Sistemik literatür taraması. *Jordan Journal of Pharmaceutical Sciences*, 15(2), 173–203.
- Qamar, A. (2022). Vinca rosea cv. Pink olgunlaşmamış baklalarının ekstresinin antidiyabetik aktivitesi, polifenol bazlı karakterizasyonu ve moleküler etkileşimi. *Jordan Journal of Pharmaceutical Sciences*, 15(2), 158–172.
- Dünya Sağlık Örgütü. (2003). Tıbbi bitkiler için iyi tarım ve toplama uygulamaları [GACP] üzerine WHO yönergeleri. Erişim tarihi: Temmuz 2025, <https://www.who.int/publications/i/item/9241546271> adresinden alındı.

DIYABET YÖNETİMİNDE APIACEAE FAMILYASINDAN SEÇİLMİŞ BİTKİLERİN TERAPÖTİK ROLLERİ

Şifa KARAKAŞ

Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Department of Health and Biomedical Sciences, Burdur,
Türkiye

ORCID: 0009-0002-2300-8075

Çiğdem AYDIN ACAR

Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Department of Health and Biomedical Sciences, Burdur,
Türkiye

Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Bucak School of Health, Department of Nursing, Burdur,
Türkiye

ORCID: 0000-0002-1311-2314

Şükriye YEŞİLOT

Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Department of Health and Biomedical Sciences, Burdur,
Türkiye

Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Bucak School of Health, Department of Nursing, Burdur,
Türkiye.

ORCID: 0000-0003-3354-8489

ÖZET

Diyabet, dünya genelinde hızla yaygınlaşan ve ciddi sağlık komplikasyonlarına yol açabilen kronik bir metabolik hastalık olup, özellikle Tip 2 diyabet en sık karşılaşılan formudur. Günümüzde bitkisel kaynaklı tedavi yaklaşımları, düşük maliyetleri, daha az yan etkileri ve yüksek biyoyararlanımları nedeniyle giderek daha fazla ilgi görmektedir. Bu derlemede, Apiaceae (Maydanozgiller) familyasına ait seçili bitki türlerinin antidiyabetik etkileri, fitokimyasal içerikleri ve farmakolojik aktiviteleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Literatürde tanımlanmış 17 bitki türü; kullanılan bitki kısmı, deneysel model, biyokimyasal hedefler ve elde edilen sonuçlara göre analiz edilmiştir. İncelemeler, bu türlerin α -amilaz ve α -glukozidaz enzim inhibitörleri, flavonoidler, saponinler ve fenolik bileşikler bakımından zengin olduğunu; glikoz düzeylerini düşürme, insülin salınımını artırma, oksidatif stresi azaltma ve inflamasyonu baskılama gibi etkiler gösterdiğini ortaya koymuştur. Sonuç olarak, Apiaceae familyasına ait bu bitkilerin, diyabetin destekleyici tedavisinde önemli bir fitoterapötik potansiyel sunduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Apiaceae, Diyabet, Hipoglisemik Etki, Bitkisel Tedavi, α -glukozidaz

THERAPEUTIC ROLES OF SELECTED APIACEAE FAMILY PLANTS IN DIABETES MANAGEMENT

ABSTRACT

Diabetes is a chronic metabolic disorder that is rapidly increasing worldwide and can lead to serious health complications, with type 2 diabetes being the most common form. In recent years, herbal-based treatment approaches have gained significant attention due to their low cost, fewer side effects, and high bioavailability. This review evaluates the antidiabetic effects, phytochemical contents, and pharmacological activities of selected plant species belonging to

the Apiaceae (parsley) family. A total of 17 plant species identified in the literature were analyzed based on the plant part used, experimental models, biochemical targets, and reported findings. The analysis revealed that these plants are rich in α -amylase and α -glucosidase enzyme inhibitors, flavonoids, saponins, and phenolic compounds. They exhibit various mechanisms of action, such as reducing blood glucose levels, enhancing insulin secretion, decreasing oxidative stress, and suppressing inflammation. The findings summarized in this review suggest that these Apiaceae plants hold considerable phytotherapeutic potential as complementary agents in the management of diabetes.

Keywords: Apiaceae, Diabetes, Hypoglycemic Effect, Herbal Treatment, α -glucosidase

1. INTRODUCTION

Diabetes mellitus (DM) is a multifactorial chronic disease characterized by persistent hyperglycemia resulting from decreased insulin secretion, insulin resistance, or both, leading to the inability of insulin to perform its fundamental functions. DM is considered one of the most common endocrine disorders worldwide. According to reports from the World Health Organization (WHO), the number of people with diabetes is projected to reach 333 million by 2030, accounting for approximately 6.3% of the global population. Type 2 diabetes mellitus (T2DM) is the most prevalent form of diabetes. Globally, DM poses a major threat to healthcare systems and accounts for 7–13% of national health expenditures (Afshari et al., 2019).

Plants have served as valuable sources of medicinal compounds for centuries, and plant-based products have been widely used in various industries such as food, nutraceuticals, and medicine. Today, the growing interest in natural remedies has encouraged the exploration of bioactive components derived from plants (Lemoine et al., 2024). Researchers have confirmed that foods rich in natural antioxidants play a significant role in the prevention and treatment of diseases such as diabetes, cancer, and cardiovascular disorders (Oshaghi et al., 2016).

Plants produce secondary metabolites such as alkaloids, flavonoids, tannins, terpenoids, ferulic acid, and others that have been proven to exhibit hypoglycemic activity. Alkaloids lower blood glucose levels by inhibiting α -glucosidase and reducing glucose transport across the intestinal epithelium. Flavonoids likely suppress glucose levels by stimulating insulin secretion from pancreatic islets and enhancing hepatic glucose metabolism. Saponins, triterpenoids, and steroidal glycosides stimulate insulin secretion and inhibit glucose production in the bloodstream. Polysaccharides improve glucose tolerance, increase serum insulin levels, and reduce blood glucose levels. Compounds like ferulic acid promote insulin secretion. Moreover, compared to synthetic drugs, herbal medicines are often more affordable, safer, and associated

with fewer side effects. In traditional medicine, not just a single isolated compound but the whole plant or plant parts are used for treatment. It is believed that using the whole plant creates a more effective synergistic impact due to the collective action of all its phytochemicals. Herbalists also claim that this synergism reduces the toxicity of plants through buffering mechanisms. Due to their safety, efficacy, affordability, availability, and rich repertoire of potential hypoglycemic phytochemicals, plants hold great promise as alternative hypoglycemic agents (Zanzabil et al., 2023). Research into antidiabetic plants and their active components offers promising avenues for the development of new drugs for diabetes management, particularly given their traditional acceptance and minimal side effects. Recent pharmacological and clinical evaluations have led to the recognition of numerous antidiabetic plants with well-established mechanisms of action. Among the many traditional treatments explored for hyperglycemia control, medicinal plants occupy a prominent position (Assaggaf HM, 2025).

The Apiaceae family (formerly Umbelliferae) is one of the largest families in the order Apiales. Commonly known as the parsley or carrot family, it comprises approximately 3,780 species across 434 genera distributed globally. This family includes widely used vegetables and aromatic herbs such as carrot (*Daucus carota*), celery (*Apium graveolens*), parsley (*Petroselinum crispum*), coriander (*Coriandrum sativum*), dill (*Anethum graveolens*), fennel (*Foeniculum vulgare*), cumin (*Cuminum cyminum*), anise (*Pimpinella anisum*), and caraway (*Carum carvi*) (Thiviya et al., 2022).

This review aims to evaluate the potential roles of certain Apiaceae family plants in diabetes treatment, based on their phytochemical contents and pharmacological activities. It will specifically analyze findings from in vivo, in vitro, and clinical studies conducted on species that are either endemic to or commonly found in the flora of Turkey. The effects of these plants on various pathophysiological mechanisms of diabetes—such as enhancing insulin secretion, regulating glucose metabolism, reducing oxidative stress, and suppressing inflammatory responses—will be discussed in a multifaceted manner. Thus, the review seeks to better elucidate the role of selected Apiaceae species in the prevention and treatment of diabetes as complementary or alternative therapeutic strategies.

2. RESULTS AND DISCUSSION

A comprehensive literature search was conducted for this review using various scientific databases including PubMed, Google Scholar, ScienceDirect, Web of Science, and ResearchGate, covering publications up to the year 2025. No specific time restrictions or filters

were applied during the search; however, recent publications relevant to the scope of this review were given priority. As a result, 17 plant species belonging to the Apiaceae family with reported antidiabetic properties were included in this review.

The table below provides a summary of the reviewed studies based on key criteria such as plant species, part used, experimental model, mechanism of action, and main findings. This table aims to facilitate easier comparison of the data available in the literature and to highlight general trends and therapeutic insights.

Table 1. Summary of Studies Investigating the Antidiabetic Potential of Apiaceae Family Plants

Reference	Plant Species	Used Part	Model/Method	Findings
Karakaya et al., 2018	<i>Ferulago bracteata</i>	Root	<i>In vitro</i> α -amylase and α -glucosidase inhibition	<i>Ferulago bracteata</i> root dichloromethane extract and its coumarin constituents, especially felamidin and suberosin, exhibited strong α -amylase and α -glucosidase inhibitory activities, indicating potential antidiabetic properties
Kızıltaş et al., 2021	<i>Ferulago stellata</i>	Aerial parts	<i>In vitro</i> α -amylase and α -glucosidase inhibition	Ethanol extract showed higher antioxidant activity and phenolic content, with notable AChE, α -glucosidase, and α -amylase inhibition.
Önder et al., 2023	<i>Prangos heyniae</i>	Aerial parts	<i>In vitro</i> α -glucosidase inhibition	Phenolic compounds in the aerial parts suggested therapeutic potential for hyperglycemia.
Bruno et al., 2019	<i>Prangos ferulacea</i>	Root	<i>In vivo</i> alloxan-induced diabetic model	Extract reduced blood glucose and improved lipid profile, indicating potential for diabetes treatment.
Numonov et al., 2019	<i>Prangos pabularia</i>	Root	PTP-1B inhibition assay	Demonstrated antidiabetic potential via PTP-1B inhibition.
Majidi et al., 2020	<i>Heracleum persicum</i>	Fruit (hydroalcoholic extract)	<i>In vivo</i> STZ-induced diabetic model	Significantly reduced blood glucose levels.
Zhao et al., 2015	<i>Bupleurum falcatum</i>	Saikosaponin-d (Ssd)	<i>In vivo</i> STZ-induced diabetic model	Reduced blood glucose, improved insulin sensitivity, and enhanced antioxidant enzyme activity.

Assaggaf, 2025	<i>Apium graveolens</i>	Seed	<i>In vitro</i> enzyme inhibition & <i>in vivo</i> STZ-diabetic mice model	Aqueous seed extract inhibited α -amylase (IC_{50} = 840 μ g/mL) and α -glucosidase (IC_{50} = 114.8 μ g/mL); significantly lowered blood glucose levels after 4 weeks (comparable to metformin).
El-Ouady and Eddouks, 2020	<i>Ammodaucus leucotrichus</i>	Fruit	<i>In vivo</i> STZ-diabetic mice model	Aqueous extract reduced hyperglycemia, improved glucose tolerance, provided liver protection, and exhibited antioxidant activity <i>in vitro</i> .
Önder et al., 2022	<i>Seseli petraeum</i>	Aerial parts	<i>In vitro</i> α -glucosidase inhibition	Tested coumarins did not inhibit α -amylase, but octanoyllomatin, selinidin, and cis-hellactone showed significant α -glucosidase inhibition. Octanoyllomatin was the most effective.
Zelege et al., 2023	<i>Heteromorpha arborescens</i>	Leaf	<i>In vivo</i> mice model	Significantly reduced blood glucose levels; demonstrated hypoglycemic and antioxidant effects.
Oshaghi et al., 2016	<i>Anethum graveolens</i>	Leaf	STZ-diabetic mice model	Showed potential antiglycation and antioxidant activities; recommended for prevention of diabetic complications.
El-Ouady et al., 2020	<i>Foeniculum vulgare</i>	Leaf	STZ-diabetic rat model	Significantly reduced blood glucose levels; improved oral glucose tolerance; mild hypoglycemic and antioxidant effects observed.
Lemoine et al., 2024	<i>Crithmum maritimum</i>	Leaf	<i>In vitro</i> α -amylase and α -glucosidase inhibition	Non-volatile phenolic fractions strongly inhibited α -glucosidase and PTP1B enzymes.
Afshari et al., 2019	<i>Eryngium caucasicum</i>	Leaf	STZ + Nicotinamide-induced type 2 diabetes in Wistar rats	Dose-dependent significant reductions in blood glucose levels.

Almutairi et al., 2023	<i>Petroselinum crispum</i>	Leaf	High-fat diet-induced metabolic disorder in Sprague-Dawley rats	Significantly reduced blood glucose, improved insulin sensitivity, regulated lipid profile (↓LDL, TG; ↑HDL), and restored liver and kidney functions, indicating antidiabetic and hypolipidemic potential.
MechchateH et al., 2021	<i>Coriandrum sativum</i>	Seed	Alloxan-induced diabetic mice; polyphenol-rich fraction administered orally (25 & 50 mg/kg/day, 28 days)	Fasting blood glucose significantly reduced; improved OGTT; showed antihyperlipidemic, anti-inflammatory, and strong antioxidant effects.

The analyzed studies included both in vitro approaches (such as enzyme inhibition assays) and in vivo experiments using diabetic animal models. Among the models employed, streptozotocin (STZ)-induced diabetic rats and alloxan-induced hyperglycemic animals were particularly prominent. In most of the evaluated plants, multiple biological effects were observed beyond hypoglycemic activity, including antioxidant, anti-inflammatory, antiglycation, and metabolic enzyme inhibition properties.

Among the most frequently tested enzymes were α -amylase, α -glucosidase, and PTP-1B, with many species showing significant inhibitory activity against these targets. For example, the root and aerial parts of *Ferulago bracteata* and *F. stellata* exhibited strong inhibitory effects on α -amylase and α -glucosidase, which have been attributed to their coumarin content. Species such as *Prangos heyneae*, *P. ferulacea*, and *P. pabularia* stood out for their rich phenolic profiles and enzyme inhibitory potential. Moreover, species like *Heracleum persicum*, *Apium graveolens*, and *Ammodaucus leucotrichus* were reported to reduce glucose levels, enhance insulin sensitivity, improve glucose tolerance, and, in some cases, positively influence lipid profiles in STZ-induced diabetic animal models.

In several studies, researchers also assessed the effects of these plants on liver and kidney functions, antioxidant enzyme levels, and histological improvements, in addition to their impact on blood glucose levels. For instance, the leaf and seed extracts of *Petroselinum crispum* and *Coriandrum sativum* demonstrated significant improvements in blood glucose, insulin resistance, lipid profile, and oxidative stress parameters in models of metabolic dysfunction induced by high-fat diets. Furthermore, species such as *Foeniculum vulgare*, *Anethum graveolens*, *Heteromorpha arborescens*, and *Crithmum maritimum* showed noteworthy effects both at enzymatic and antioxidative levels.

All these findings suggest that plants belonging to the Apiaceae family may play an effective role in diabetes management through multiple mechanisms. The biological activities of plant extracts have largely been attributed to their contents of flavonoids, phenolic acids, saponins, coumarins, and volatile compounds.

3. CONCLUSION

This review highlights the antidiabetic potential of 17 different plant species from the Apiaceae family, based on their phytochemical compositions and experimental findings. According to the compiled data, many of these plants have been shown to regulate blood glucose levels, enhance insulin secretion, inhibit key enzymes, support the antioxidant defense system, and in some cases, suppress inflammatory responses. These effects are directly linked to the presence of various secondary metabolites such as flavonoids, coumarins, phenolic compounds, and terpenoids.

In particular, species from the genera *Ferulago*, *Prangos*, *Apium*, *Petroselinum*, *Foeniculum*, and *Coriandrum* are noteworthy due to their extensive use in traditional medicine and their scientifically supported hypoglycemic activities. These plants have demonstrated the ability to inhibit key enzymes such as α -glucosidase and α -amylase, thereby slowing glucose absorption, improving glucose tolerance, and modulating insulin activity at the cellular level. Additionally, by reducing glucose-induced oxidative damage, they may help prevent the progression of diabetic complications.

In conclusion, plants belonging to the Apiaceae family offer a natural, safe, and effective alternative for the supportive treatment of diabetes. However, these promising findings must be further validated through comprehensive clinical and toxicological studies, especially to determine safe dosage ranges, long-term effects, and pharmacokinetic profiles in humans. Future research in this direction will not only contribute to pharmaceutical product development but also support the generation of reliable data in the field of phytotherapy.

REFERENCES

- Afshari, M., Mohammadshahi, M., Malayeri, A. R., & Zaheri, L. (2019). Antidiabetic, Hepato-Protective and Hypolipidemic Effects of *Eryngium Caucasicum* Extract in Streptozotocin-Nicotinamide Induced Type 2 Diabetes in Male Rats. *Iraq Medical Journal*, 3(1). Retrieved from <https://iraqmedj.org/index.php/imj/article/view/556>
- Almutairi, A. A., Ahmed, W. E., Algonaiman, R., Alhomaïd, R. M., Almujaýdil, M. S., Althwab, S. A., Elhassan, A. E. M., & Mousa, H. M. (2023). Hypolipidemic, Hypoglycemic, and Ameliorative Effects of Boiled Parsley (*Petroselinum crispum*) and Mallow (*Corchorus olitorius*) Leaf Extracts in High-Fat Diet-Fed Rats. *Foods*, 12(23), 4303. <https://doi.org/10.3390/foods12234303>
- Assaggaf H. M. (2025). Investigating the antidiabetic properties of *Apium graveolens* extract and its inhibition of enzymes associated with hyperglycemia. *International journal of biological macromolecules*, 290, 138873. <https://doi.org/10.1016/j.ijbiomac.2024.138873>

- Bruno, M., Ilardi, V., Lupidi, G., Quassinti, L., Bramucci, M., Fiorini, D., Venditti, A., & Maggi, F. (2019). The Nonvolatile and Volatile Metabolites of *Prangos ferulacea* and Their Biological Properties. *Planta medica*, 85(11-12), 815–824. <https://doi.org/10.1055/a-0873-8622>
- El-Ouady, F., & Eddouks, M. (2020). Glucose Lowering Activity of Aqueous *Ammodaucus leucotrichus* Extract in Diabetic Rats. *Cardiovascular & hematological disorders drug targets*, 20(2), 152–159. <https://doi.org/10.2174/1871529X19666190222182312>
- El-Ouady, F., Lahrach, N., Ajebl, M., Haidani, A. E., & Eddouks, M. (2020). Antihyperglycemic Effect of the Aqueous Extract of *Foeniculum vulgare* in Normal and Streptozotocin-induced Diabetic Rats. *Cardiovascular & hematological disorders drug targets*, 20(1), 54–63. <https://doi.org/10.2174/1871525717666190612121516>
- Karakaya, S., Gözcü, S., Güvenalp, Z., Özbek, H., Yuca, H., Dursunoğlu, B., Kazaz, C. & Kılıç, C. S. (2018). The alpha-amylase and alpha-glucosidase inhibitory activities of the dichloromethane extracts and constituents of *Ferulago bracteata* roots. *Pharmaceutical Biology*, 56(1), 18–24. <https://doi.org/10.1080/13880209.2017.1414857>
- Kızıldaş, H., Bingöl, Z., Gören, A. C., Kose, L. P., Durmaz, L., Topal, F., Alwasel, S. H., & Gulcin, İ. (2021). LC-HRMS Profiling and Antidiabetic, Anticholinergic, and Antioxidant Activities of Aerial Parts of Kinkor (*Ferulago stellata*). *Molecules*, 26(9), 2469. <https://doi.org/10.3390/molecules26092469>
- Lemoine, C., Rodrigues, M. J., Dauvergne, X., Cérantola, S., Custódio, L., & Magné, C. (2024). A Characterization of Biological Activities and Bioactive Phenolics from the Non-Volatile Fraction of the Edible and Medicinal Halophyte Sea Fennel (*Crithmum maritimum* L.). *Foods*, 13(9), 1294. <https://doi.org/10.3390/foods13091294>
- Majidi, Z., Sadati Lamardi, S. N., Mohajjel-Nayebi, A., Vatankhah, A. M., Asnaashari, S., & Zakeri-Milani, P. (2020). Effects of *Heracleum persicum* Hydroalcoholic Extract on Insulin, Serum Anti-Oxidant Enzymes, Glucose, and Lipid Profiles in Alloxan-Induced Diabetic Rats. *Iranian journal of medical sciences*, 45(3), 199–206. <https://doi.org/10.30476/ijms.2019.45805>
- Mechchate, H., Es-Safi, I., Amaghnoije, A., Boukhira, S., Alotaibi, A. A., Al-Zharani, M., Nasr, F. A., Noman, O. M., Conte, R., Amal, E. H. E. Y., Bekkari, H. & Boust, D. (2021). Kişniş tohumlarından LC-MS/MS ile tanımlanan polifenollerin antioksidan, anti-inflamatuar ve antidiyabetik özellikleri. *Molecules*, 26(2), 487. <https://doi.org/10.3390/molecules26020487>
- Numonov, S., Sharopov, F. S., Atolikhshoeva, S., Safomuddin, A., Bakri, M., Setzer, W. N., Musoev, A., Sharofova, M., Habasi, M., & Aisa, H. A. (2019). Volatile Secondary Metabolites with Potent Antidiabetic Activity from the Roots of *Prangos pabularia* Lindl.—Computational and Experimental Investigations. *Applied Sciences*, 9(11), 2362. <https://doi.org/10.3390/app9112362>
- Önder, A., Çınar, A. S., Yüzbaşıoğlu Baran, M., Kuruüzüm-Uz, A. & Trendafilova, A. (2022). Coumarins from *Seseli petraeum* M. Bieb. (Apiaceae) and their α -glucosidase inhibitory activity. *South African Journal of Botany*, 144, 458–463. <https://doi.org/10.1016/j.sajb.2021.09.022>
- Onder, A., Gülmez, N., Baran, M. Y., Kuruuzum-Uz, A., Trendafilova, A., Cinar Koc, A. S., Cakir, O., & Yilmaz, M. A. (2023). Identifying phenolics by UPLC-MS/MS in some *Prangos* Lindl. species and α -glucosidase inhibitory activities. *Journal of pharmaceutical and biomedical analysis*, 236, 115733. <https://doi.org/10.1016/j.jpba.2023.115733>
- Oshaghi, E. A., Khodadadi, I., Tavilani, H., & Goodarzi, M. T. (2016). Aqueous Extract of *Anethum Graveolens* L. has Potential Antioxidant and Antiglycation Effects. *Iranian journal of medical sciences*, 41(4), 328–333.
- Thiviya, P., Gunawardena, N., Gamage, A., Madhujith, T., & Merah, O. (2022). Apiaceae Family as a Valuable Source of Biocidal Components and their Potential Uses in Agriculture. *Horticulturae*, 8(7), 614. <https://doi.org/10.3390/horticulturae8070614>
- Zanzabil, K. Z., Hossain, M. S., & Hasan, M. K. (2023). Diabetes Mellitus Management: An Extensive Review of 37 Medicinal Plants. *Diabetology*, 4(2), 186–234. <https://doi.org/10.3390/diabetology4020019>
- Zeke, Y. G., Atnafie, S. A., & Aragaw, T. J. (2023). Anti-Diabetic Activities of Hydro-Methanolic Crude Extract and Solvent Fractions of *Heteromorpha arborens* (Apiaceae) Leaves in Mice. *Journal of experimental pharmacology*, 15, 107–121. <https://doi.org/10.2147/JEP.S392742>

Zhao, L., Zhang, H., Bao, J., Liu, J., & Ji, Z. (2015). Saikosaponin-d protects renal tubular epithelial cell against high glucose induced injury through modulation of SIRT3. *International journal of clinical and experimental medicine*, 8(4), 6472–6481.

ACIK APEKSLİ DAİMÎ DİŞLERDE MTA İLE APEKSİFİKASYON TEDAVİSİNİN BAŞARISININ DEĞERLENDİRİLMESİ: İKİ OLGU SUNUMU

Nida Nur ŞİMŞEK

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Diş Hekimliği Fakültesi, Merkez, Rize

ORCID:0009-0004-3053-5759

İrem OKUMUŞ

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Diş Hekimliği Fakültesi, Merkez, Rize

ORCID: 0000-0003-1471-4605

Ayça KURT

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Diş Hekimliği Fakültesi, Merkez, Rize

ORCID: 0000-0003-4762-7495

ÖZET

Amaç: Bu olgu sunumunda, açık apeksli dişlere uygulanan mineral trioksit agregat (MTA) ile apeksifikasyon tedavisinin klinik ve radyografik başarısının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Olgu 1: Sistemik hastalığı bulunmayan, asemptomatik 12 yaşındaki kadın hasta sol üst bölgede ağrı şikayetiyle başvurdu. Klinik muayenede 27 numaralı dişte perküsyona pozitif yanıt, radyografik incelemede ise pulpayla ilişkili derin kompozit restorasyon tespit edildi. EPT(COXO,China) yapılan ve nekroz tanısı konulan diş kanal tedavisi planlandı. Başlangıçta Ca(OH)₂ (PYRAX,India) medikamenti uygulandı. İkinci seansta mesiobukkal ve distobukkal kanallar dolduruldu, palatinal kökte ise MTA (Angelus, Brazil) ile apikal plak yapılarak apeksifikasyon işlemi tamamlandı. Altı aylık takipte hasta asemptomatik ve periapikal radyografide periodontal ligament aralığında patolojik bulguya rastlanmadı.

Olgu 2: Sistemik hastalığı bulunmayan, 5 yaşındaki kadın hasta sağ alt bölgede ağrı şikâyeti ile kliniğimize başvurdu. Hastanın ağız içi muayenesinde 46 numaralı dişinde kompozit restorasyon, dişin bukkalinde fistül ve dişetinde kızarıklık olduğu görüldü. Hastada perio-endo lezyon tespit edildi. Dişin gingival sulcusu periodontal olarak kürete edildi. Rubber dam takılarak giriş kavitesi açıldı. Ekstirpasyon ve irrigasyon işlemleri yapılarak kanallara Ca(OH)₂'li pat yerleştirildi. Hastaya ikinci seans için randevu verildi. Randevuda semptomlar tamamen iyileşmiş, kanallarda eksüda ve kötü koku yoktu. Kanallara irrigasyon yapıldı ve kurutuldu. Distal kökte MTA ile apikal plak yapılması sonrası kök, kanal boyunca MTA ile dolduruldu. Mesial kanallar için hastaya tekrar randevu verildi. Mesial kanallar ise üçüncü seansta biyoseramik pat (Angelus, Brazil) ile doldurularak tedavi tamamlandı. Altı aylık kontrol muayenesinde hastanın şikayetleri tamamen geçmişti ve lezyon boyutunda radyografik olarak gerileme izlendi.

Sonuç: Her iki olguda da MTA ile apeksifikasyon, semptomların ortadan kaldırılması ve periapikal iyileşmenin sağlanmasında etkili olmuştur. Açık apeksli daimî dişlerde MTA, güvenilir ve başarılı bir tedavi seçeneği olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: MTA, Apeksifikasyon, Açık apeks

**EVALUATION OF THE SUCCESS OF APEXIFICATION TREATMENT WITH MTA
IN PERMANENT TEETH WITH OPEN APICES: TWO CASE REPORTS
ABSTRACT**

Objective: This case report aims to evaluate the clinical and radiographic success of apexification treatment using mineral trioxide aggregate (MTA) in teeth with open apices.

Case 1: A 12-year-old asymptomatic female patient with no systemic disease presented with pain in the upper left region. Clinical examination revealed a positive response to percussion on tooth #27, and radiographic evaluation showed a deep composite restoration associated with the pulp. Electric pulp testing (EPT, COXO, China) confirmed a diagnosis of pulp necrosis, and root canal treatment was planned. Initially, calcium hydroxide (Ca(OH)₂, PYRAX, India) was used as an intracanal medicament. In the second session, the mesiobuccal and distobuccal canals were obturated, and apexification was completed by placing an apical plug with MTA (Angelus, Brazil) in the palatal root. At the six-month follow-up, the patient was asymptomatic, and no pathological findings were observed in the periodontal ligament space on periapical radiography.

Case 2: A 5-year-old female patient with no systemic disease presented with pain in the lower right region. Intraoral examination revealed a composite restoration on tooth #46, along with a fistula and gingival redness on the buccal aspect. A combined perio-endo lesion was diagnosed. The gingival sulcus was curetted, and an access cavity was prepared under rubber dam isolation. Following extirpation and irrigation, a calcium hydroxide-based paste was placed in the canals. At the second appointment, symptoms had completely resolved, and there was no exudate or odor in the canals. The canals were irrigated and dried. An apical plug was created with MTA in the distal root, and the root canal was filled with MTA up to the orifice. The patient was recalled for obturation of the mesial canals, which were completed in the third session using a bioceramic paste (Angelus, Brazil). At the six-month follow-up, the patient was symptom-free, and radiographic regression of the lesion was observed.

Conclusion: In both cases, apexification with MTA was effective in eliminating symptoms and promoting periapical healing. MTA can be considered a reliable and successful treatment option for permanent teeth with open apices.

Keywords: MTA, Apexification, Open apex

TÜRKİYE BANKACILIK SİSTEMİNİN PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİ ÜZERİNE

Dr.Oğuz Vecdi ÖNCÜ

İstanbul Beykent Üniversitesi İİBF Finans ve Bankacılık Bölümü

ORCID: 0000-0001-8165-2614

ÖZET

Türkiye Bankacılık Sistemi için restorasyon dönemi olan 2001 krizini takibeden yıllarda bankacılık yeniden tanımlanırken uluslararası standartlara uygun risk bazlı bir banka yönetimine evrilen TBS aynı zamanda istikrarın sürdürülebilir olmasının sistemin etkin ve verimli çalışmasını sağlayacak gözetim sistemlerine esas performans ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin günlük yönetim pratiğine daha fazla girdiği bir yönetim modeline doğru evrilmiştir.

Performans ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin “gerçeği öğrenme” çabasını destekleyici olanlardan çok “amaca uygun” olanlardan seçilmesi sistemin sorunlarının ortaya konularak tartışılmasının önüne geçme, sistemik hataya neden olma sorunsalı yaratma potansiyeli taşır.

Bu nedenle, performans yönetimi sadece karlılıkla ölçülen, ya da aynı grup içinde yer alan bankaların karşılaştırılabildiği ama sistem performansı ile karşılaştırma yapılamayan karşılaştırmalı tablolar analizi gibi yöntemlerle değil ama kaynakların kullanımında etkinlik ve verimlilik ilkelerinin dikkate alındığı çoklu değişkenli ölçme ve değerlendirme yöntemleriyle yapılmaktadır.

Sistemin tüm bileşenlerine ait verilerin işlenebildiği sınır etkinliği analiz yöntemlerinden Veri Zarflama Analizi (VZA) kullanılarak, 2001 sonrası restorasyon dönemi ve 2008 küresel finansal krizinin etkileri nedeniyle, TBS’nin etkinlik ve verimlilik düzeyi hakkında bir yargıya varmak için uygun veri setinin bu dönemi takibeden 2011-2020 yıllarına ait olacağı TBS’nde yer alan ticari bankaların etkinlik ve verimlilik analizlerini yapmak daha doğru görünmektedir. Bankacılığın asli fonksiyonu finansal aracılık yaklaşımını esas alan analizde değişkenler, girdiler olarak kaynaklar, çıktılar olarak ise aktifte yer alan varlıklar olarak alınmıştır.

Sonuç tabloları TBS’nin bu dönemde etkinlik ve verimlilik düzeyi olarak ise ortalamada optimuma yakın bir görüntüye sahip olduğunu göstermektedir.

Hiç kuşkusuz, etkinlik analizleri bankacılık sisteminin performansını tek başına açıklayıcı olmayacaktır. Sadece etkinlik değil ama aynı zamanda verimlilik analizlerinde kullanılan farklı yaklaşımların ve değişkenlerin daha detay sonuçlar verebileceğini unutmadan farklı sıralamalar oluşturabileceğini de dikkate almak gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etkinlik, verimlilik, performans değerlendirmesi

ON THE PERFORMANCE EVALUATION THE TURKISH BANKING SYSTEM ABSTRACT

Following the restoration period that began after the 2001 crisis, the Turkish Banking System (TBS) was redefined and evolved into risk-based bank management compliant with international standards. Concurrently, it adopted a management model in which performance measurement and evaluation techniques that underpin supervisory systems - ensuring sustainable stability through effective and efficient operation - were increasingly integrated into daily managerial practice.

Selecting performance measurement and evaluation methods that are “fit for purpose” rather than “truth seeking” risks hindering open discussion of systemic problems and may generate systemic errors.

Accordingly, performance management is carried out not solely through profitability indicators or comparative ratio analyses that permit comparisons among banks within the same peer group without reference to system-wide performance, but through multivariate measurement and evaluation techniques that incorporate the principles of efficiency and effectiveness in the use of resources.

Among frontier efficiency techniques capable of processing data for all system components, Data Envelopment Analysis (DEA) is employed. Given the restoration period after 2001 and the impact of the 2008 global financial crisis, the appropriate data set for assessing the efficiency and productivity of the TBS comprises the years 2011–2020; it is therefore more accurate to conduct efficiency and productivity analyses of the commercial banks in the system for this interval.

In the analysis, which adopts the financial intermediation approach, resources are specified as inputs and balance-sheet assets as outputs.

The results indicate that, on average, the TBS exhibited a performance level close to the optimum in terms of efficiency and productivity during the period under review.

Efficiency analysis alone, however, cannot fully explain the performance of the banking system. It must be recognized that alternative approaches and variables used in both efficiency and effectiveness assessments can yield more detailed insights and produce different rankings.

Keywords: Efficiency, effectiveness, performance evaluation

YEREL KALKINMADA YAPAY ZEKÂ KULLANIMI: UYGULAMALAR VE ZORLUKLAR

Ahmet BOZ

Mardin Artuklu University, The Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, 47200 Artuklu, Mardin
ORCID: 0000-0003-3209-3080

ÖZET

Yerel kalkınma, bir bölgenin ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan gelişimini ve sürdürülebilirliğini artırmaya yönelik süreçleri içerir. İnsanların yaşam standartlarını yükseltmek amacıyla yerel kaynakların harekete geçirilerek belirli bir bölgede yaşayan insanların ekonomik sosyal ve kültürel açıdan gelişmesini amaçlayan yerel kalkınma 20. yüzyılın ikinci yarısında daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Küreselleşmenin ve dijitalleşmenin etkisiyle, yerel kalkınma stratejileri teknolojik yeniliklerden giderek daha fazla yararlanmaktadır. Son yıllarda yapay zekâ (YZ), yerel kalkınma alanında kullanılmasıyla dikkat çeken bir araç haline gelmiştir. YZ'nın yerel kalkınma üzerindeki etkileri, özellikle de sürdürülebilirlik, verimlilik ve toplumsal hizmetlerin iyileştirilmesi bakımından önemli fırsatlar sunmaktadır. Yerel ekonomik gelişimden sosyal hizmetlere kadar geniş bir çerçevede kalkınma süreçlerini dönüştürme kapasitesine sahip olan Yapay zekâ, kalkınma süreçlerini hızlandırmak, daha etkili ve daha verimli hale getirmek için çeşitli araçlar sunmaktadır. Ancak, bu potansiyelin gerçekleştirilmesi için altyapı eksiklikleri, çevresel sorunlar ve toplumsal eşitsizlik gibi engellerin aşılması gerekmektedir. Bu çalışma, yapay zekânın yerel kalkınmadaki rolünü analiz etmeyi amaçlamakta ve YZ'nın potansiyel faydalarını, uygulama alanlarını ve karşılaşılan zorlukları incelemektedir. Araştırma kapsamında, dünya genelindeki örnekler incelenmiş ve farklı coğrafyalarda uygulanan YZ projelerinin sonuçları karşılaştırılmıştır. YZ'nın yerel kalkınmaya katkı sağlamak için nasıl etkili bir şekilde kullanılabileceğine dair bir çerçeve sunan bu çalışma, Yerel yönetimlerin bu teknolojiyi nasıl benimseyebileceği ve karşılaştıkları engellerin nasıl aşılabileceği üzerine de önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yerel kalkınma, yapay zekâ, akıllı şehirler, sürdürülebilir kalkınma, dijital dönüşüm,

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LOCAL DEVELOPMENT: APPLICATIONS AND CHALLENGES

ABSTRACT

Local development encompasses processes aimed at enhancing the economic, social, and environmental development and sustainability of a region. Local development, which aims to enhance the economic, social, and cultural development of people living in a specific region by mobilizing local resources and potential to raise living standards, gained increasing importance

in the second half of the 20th century. With the impact of globalization and digitalization, local development strategies increasingly utilize technological innovations. In recent years, artificial intelligence (AI) has become a prominent tool in local development. The impact of AI on local development offers significant opportunities, particularly in terms of improving sustainability, efficiency, and social services. AI, which has the capacity to transform development processes across a wide spectrum, from local economic development to social services, offers a variety of tools to accelerate development processes and make them more effective and efficient. However, to realize this potential, obstacles such as infrastructural deficiencies, environmental problems, and social inequality must be overcome. This study aims to analyze the role of AI in local development and examines the potential benefits, application areas, and challenges of AI. The research examines examples from around the world and compares the results of AI projects implemented in different regions. This study provides a framework for how AI can be effectively used to contribute to local development. It also offers recommendations for how local governments can adopt this technology and overcome the obstacles they face.

Keywords: Local development, artificial intelligence, smart cities, sustainable development, digital transformation,

PROMOTION AND PUBLIC RELATIONS THROUGH THE LIFTING POWER OF MARKETING

Emanuela Esmerova, PhD

Associate professor, MIT University, Faculty of Economics, Republic of North Macedonia- Skopje
ABSTRACT

Publicity as a form of promotion is understood to mean any form of unpaid commercially significant news or editorial commentary about an idea, product, or institution.

This definition of publicity essentially means that it is, for example, news in newspapers or other mass media that is published independently of the wishes of the business enterprise. It has a positive impact, primarily because of the understanding of consumers that it is not an advertisement, but real information.

The basic stages in the implementation of public relations are considered to be:

- identification of all groups or segments of the public whose opinions and attitudes regarding the business enterprise are relevant,
- assessment of the basic attitudes of the public towards the business enterprise,
- definition of such communicative activities that will make the best impression on the public,
- explanation and interpretation to the public of the policy and operations of the business enterprise as well as all other activities in which the public is interested or about which it has an incorrect opinion.

Key word: promotion, consumers, publicity, the business enterprise and information

INTRODUCTION

Inbound marketing is a strategic approach to creating engaging content that matches the needs of your audience and creates long-lasting relationships with your customers. It is a technique that can attract potential customers through web content, social media, SEO, blogs and opt-in emails. Inbound marketing occurs when customers find your business when they are looking for a service or product in your sector. Your customers become and stay your customers because your company provides robust solutions to their problems.

Promotion is defined as a process of constant communication with consumers in order to familiarize them with the characteristics of products and create prerequisites for increasing sales volumes. Promotion is divided into several parts, namely:

1. Economic propaganda
2. Personal selling
3. Promotion and sales
4. Publicity and public relations

The application of individual forms of promotion in the theory and practice of marketing is viewed in a mutual relationship that will contribute to increasing the results of operations. In other words, in practice it is often necessary to combine the various forms of promotion in such a way that will enable the achievement of an efficient system of communication and appropriate influence on consumers in the process of making purchasing decisions. Such a combination of promotional forms is known in marketing theory as a promotional mix, which is basically determined by the following factors:

The size and nature of the market, which will influence individual forms of promotion to have special significance in relation to others. For example, which form of promotion will have a dominant role will primarily depend on what kind of market it is - personal or product/service consumption, etc.;

1. Equating the terms advertising, marketing, promotion, public relations and publicity, although they denote different activities

There is often confusion regarding the use of the terms advertising, marketing, publicity, public relations... These terms are often interchanged, since they are different, but similar activities.

Advertising is when a product or service is brought to the attention of potential or current customers. This is usually done with signs, brochures, TV spots, direct mail or e-mail...

Promotion is the maintenance of tension around the product among consumers and the stimulation of the search for the product. Promotion includes both ongoing advertising and publicity (mention in the media). Ongoing advertising activities, sales and public relations are often considered aspects of promotion.³

Marketing has a wide range of activities that are focused on ensuring that you continuously meet the needs of your customers and in return make a profit. These activities also include marketing research to find out, for example, which groups of potential customers exist, what their needs are, which of those needs you can meet, how you can do so... Marketing also includes analyzing the competition, positioning the new product or service, determining the price for your product or service, and promoting them through continuous advertising, promotions, public relations, and sales.

³ Aaker, David. 2023. *Building Strong Brands*. Simon; Schuster., p. 125

Public relations includes ongoing activities to ensure that the company has a strong public image. Public relations activities include encouraging the public to understand the company and its products. Often public relations is carried out through the media, such as newspapers, television, magazines, etc. As already mentioned, public relations is considered one of the primary activities involved in promotion.

Publicity is mention in the media. Organizations usually have no control over what is written about them in the media, at least not as they do over advertisements. In this case, journalists and editors decide what and how it will be said.

Sales includes most of the aforementioned activities, including “recruiting” prospective buyers in a certain market segment, emphasizing the advantages of the product or service to buyers, and concluding contracts.

As an example of distinguishing these concepts, the literature mentions the case of a circus coming to town. If posters are pasted throughout the town saying “Circus in our town”, that is advertising. If such a poster is placed, for example, on the back of an elephant walking along the city streets, that is promotion. If the elephant walks over the fence and the lawn in front of the mayor’s house, that is publicity. If, on the other hand, the mayor laughs at such a situation, that is public relations. If citizens go to a circus show, where they will have fun in the "entertainment corners", and you explain to them how much fun they will have if they spend a certain amount of money on the "entertainment corners", and you answer their questions, and finally, when they spend significantly in the circus, that is a sale.⁴

So, publicity as a form of promotion is understood as any form of unpaid commercially significant news or comments in newspapers, magazines, radio, television about the product or company. 6 In fact, publicity means news in newspapers or other mass communication media that is published independently of the wishes of the company. 7 It has a positive impact, primarily because consumers understand that it is not advertising, but real information.⁵

Public relations are defined as a planned program of communication with the market in order to influence the general acceptance of the company by people

⁴ Aaker, David. 2023. *Building Strong Brands*. Simon; Schuster.p. 125

⁵ Balachander, Subramanian, and Axel Stock. 2019. "Limited Edition Products: When and When Not to Offer Them." *Marketing Science* 28 (2): 336, p. 215

ust as many people mistakenly equate publicity with public relations, there is also confusion about the difference between publicity (just one area of public relations) and advertising.⁶

Although both publicity and advertising use the mass media to process a message, the format and context are different. Publicity, that is, information about an event, individual or group, or product, appears as news or a short story in a mass medium. The material is prepared by a PR professional and forwarded to the media editorial offices, where the editors will decide whether it will be published. In contrast, advertising is paid for by obtaining paid space in a medium, whether printed, electronic or online.⁷ For example, the organization (company) itself or through an agency contacts the advertising department of the medium and arranges an advertisement (advertisement) on one page or a one-minute spot on TV. In other words, advertising is renting space in the mass media. The lion's share of the income of all mass media comes from selling advertising space.⁸

In addition to the media, public relations uses many other communication tools - brochures, slide presentations, special events, speeches, press releases, short stories in newspapers, etc. Public relations presents its messages to a specialized audience, mainly consisting of shareholders, business partners, political leaders, various non-governmental groups and organizations, or internal audiences (employees). Public relations is broader in scope and deals with the policies and performance of the entire organization, starting from employee morale to the way telephone operators answer calls.

Public relations often supports advertising campaigns, while advertising is often used as a communication tool within public relations.

The function of public relations is to create an environment in which an organization will operate successfully. Public relations deals with the economic, social, and political factors that can affect an organization.

Al and Laura Reese, in their popular book, *The Fall of Advertising and the Rise of PR*, state, "A recent study of 91 new product launches found that highly successful products used PR

⁶ Balasubramanian, Siva K., and Wagner A. Kamakura. 2022. "Measuring Consumer Attitudes Toward the Marketplace with Tailored Interviews." *Journal of Marketing Research* 26 (3): , p. 144311. <https://doi.org/10.2307/3172903>

⁷ Balachander, Subramanian, and Axel Stock. 2019. "Limited Edition Products: When and When Not to Offer Them." *Marketing Science* 28 (2): 336, p. 214

⁸ Aaker, David A., and Robert Jacobson. 2021. "The Financial Information Content of Perceived Quality." *Journal of Marketing Research* 31 (2): 191. <https://doi.org/10.2307/3152193>, p. 25

activities more often than less successful ones.” Interestingly, they conclude that “PR creates the brand. Advertising defends the brand.”

2. Publicity and public relations – powerful tools for improving the company’s image

Publicity and public relations (PR) are a powerful tool for improving the company’s operations even in complex conditions. Through publicity and public relations, the company systematically acts on individual segments. The public improves its attitude towards the company, and the company creates a better corporate image.

Improving the image of the company with the help of publicity and public relations services is not achieved by creating a successful image of the company, but by creating a "real" image of the company.

The company should approach the requirements and expectations of its customers and society as a whole.⁹

A socially responsible company implies responsible work, donations for various activities, respect for the environment, culture, humanitarian work, health and sports. If it is intended to become such a company, then a detailed report on the company's operations will have to be made, which will contain information on the efficiency of operations, employees and average salaries.¹⁰

3. Tasks of the public relations department

Persons working in the public relations departments of companies must monitor the public's opinion of the company, as well as the development and understanding of the concept of corporate culture within the company and outside it (loyalty to the company, satisfaction at the workplace, obtaining sense of belonging and identification with the company are factors that greatly affect the image). Public relations must be focused on caring for society as a whole, but also for the individual and his/her safety and quality of life.

⁹ Campbell, Margaret C., Gina S. Mohr, and Peeter W.J. Verlegh. 2019. “Can Disclosures Lead Consumers to Resist Covert Persuasion? The Important Roles of Disclosure Timing and Type, p.211

¹⁰ Aaker, David A., and Robert Jacobson. 2021. “The Financial Information Content of Perceived Quality.” *Journal of Marketing Research* 31 (2): 191. <https://doi.org/10.2307/3152193>, p. 26

Cooperation with consumer protection associations is also important for public relations. All activities related to public relations must be aimed at creating a reputation and a positive image of the company.¹¹

The public's attitudes towards the company are formed on the basis of everything the company does through its business activities.

Accordingly, public relations aim to create a favorable opinion of the company. People working in this sector must influence the public and work towards creating a positive opinion of the company. It must be borne in mind that all employees in the company are responsible for this.

The public's attitude is particularly affected by the adjustment of business policy to the needs and demands of the public, care for consumers, ethical work and responsible management¹²

CONCLUSION

Forms of promotion include, on the one hand, informing and persuading consumers, and on the other hand, the overall system and process of communication between producers and consumers should be understood as an effort or undertaking of separate activities aimed at creating a favorable opinion of products or services so that they are accepted by consumers.

Such an effort in the process of communication and acceptance of products and services is an integral part of the overall marketing effort of the company, with which the goals of marketing and operations in general are achieved. Hence, the significance of promotion, in all its forms, gains a special dimension in the marketing mix, in conjunction with other marketing instruments.¹³

The application of individual forms of promotion is viewed in a mutual relationship that will contribute to increasing business results, i.e. in practice it is often necessary to combine

¹¹ Colicev, Anatoli, Ashish Kumar, and Peter O'Connor. 2019. "Modeling the Relationship Between Firm and User Generated Content and the Stages of the Marketing Funnel." *International Journal of Research* *Ip.* 52

¹² Chung, Jaihak, and Vithala R. Rao. 2021. "A General Choice Model for Bundles with Multiple-Category Products: Application to Market Segmentation and Optimal, p. 21

¹³ Colicev, Anatoli, Ashish Kumar, and Peter O'Connor. 2019. "Modeling the Relationship Between Firm and User Generated Content and the Stages of the Marketing Funnel." *International Journal of Research* *in, p.* 25

different forms of promotion in a way that will enable the achievement of an efficient communication system and appropriate influence on consumers in the process of making purchasing decisions.

LITERATURE:

1. Aaker, David. 2023. *Building Strong Brands*. Simon; Schuster.
2. Aaker, David A., and Robert Jacobson. 2021. "The Financial Information Content of Perceived Quality." *Journal of Marketing Research* 31 (2): 191. <https://doi.org/10.2307/3152193>.
3. Balachander, Subramanian, and Axel Stock. 2019. "Limited Edition Products: When and When Not to Offer Them." *Marketing Science* 28 (2): 336–
4. Balasubramanian, Siva K., and Wagner A. Kamakura. 2022. "Measuring Consumer Attitudes Toward the Marketplace with Tailored Interviews." *Journal of Marketing Research* 26 (3): 311. <https://doi.org/10.2307/3172903>.
5. Campbell, Margaret C., Gina S. Mohr, and Peeter W.J. Verlegh. 2019. "Can Disclosures Lead Consumers to Resist Covert Persuasion? The Important Roles of Disclosure Timing and Type of Response." *Journal of Consumer Psychology* 23 (4): 483. <https://doi.org/10.1016/j.jcps.2012.10.012>. *Marketing* 85 (6): 162–75. <https://doi.org/10.1177/00222429211000706>
6. Chung, Jaihak, and Vithala R. Rao. 2021. "A General Choice Model for Bundles with Multiple-Category Products: Application to Market Segmentation and Optimal
7. Colicev, Anatoli, Ashish Kumar, and Peter O'Connor. 2019. "Modeling the Relationship Between Firm and User Generated Content and the Stages of the Marketing Funnel." *International Journal of Research in*

MARKETING EXPRESSED THROUGH ADVERTISING, PUBLICITY AND PUBLIC RELATIONS

Emanuela Esmerova, PhD

Associate professor, MIT University, Faculty of Economics, Republic of North Macedonia- Skopje

ABSTRACT

Advertising can be described as a paid, one-way communication designed to publicly promote or sell a product, service or idea. Advertising encompasses many different forms and various platforms, with the ultimate goal of encouraging the target audience to purchase a product or use a particular service. TV programmes such as *Mad Men* show how the early days of advertising included aspects of storytelling when creating and planning large-scale advertising campaigns for their clients. While ad agencies are still in demand and can serve a purpose, in the modern digital age, ad campaigns are now social media campaigns, as well as display advertising.¹⁴

Public relations is essentially how you share information between your business and the public, or other businesses in your industry. It is a strategic communication process with the goal of building a mutually beneficial relationship between the organisation and the brand. Often, a company will use PR to announce significant news, such as a relaunch to its target audience or stakeholders, to increase brand exposure and presence. Press releases are an integral part of public relations. Releases are statements in the form of a news release or statement directed at members of the print and digital media.¹⁵

Key words: Public relations, promoting, marketing, and advertising

INTRODUCTION

Both PR and marketing play a vital role in business success. A company investing only in marketing may struggle to build a strong reputation, while one focusing only on PR may lack the sales momentum needed to grow. Marketing increases sales but PR develops the foundation of the company's sustainability of such sales. By combining both a brand is not only visible but also credible and therefore a company will be able to attract customers, and stay competitive in the long run.

PR and marketing share the same goal—helping businesses grow—but they take different approaches. PR manages how the brand is perceived by its audiences and defends the brand's reputation, while marketing focuses on sales, using advertising, promotions, and content

¹⁴ ¹⁴ Gabel, Sebastian, and Artem Timoshenko. 2021. "Product Choice with Large Assortments: A Scalable DeepModel." *ManagementScience* April. <https://doi.org/10.1287/mnsc.2021.3969>, p. 25

¹⁵

to attract and convert customers. PR success is about how people perceive a brand. It's measured through media mentions, brand sentiment, and social engagement. Though PR but because PR influences trust rather than direct sales, its impact isn't always easy to track with numbers. This is where PR metrics come in: website traffic, referrals, and click-through rates.

For instance, to go even deeper, brands also check PR KPIs, such as share of voice, message pull-through, media quality score, and audience reach—to better understand how earned media contributes to reputation and visibility.

PR and marketing share a common objective: establishing boosting brand visibility and driving business success. **PR** and marketing may serve different functions, but they both use communication, engagement, and storytelling to connect with audiences to influence public opinion. Here are other ways they overlap in their day-to-day work.

1. Public Relations is a Marketing Technique

People often define public relations by its most visible techniques and tactics, such as a newspaper ad, a television interview with an organization's spokesperson, or the appearance of a famous singer at a special event.

What people less fully understand is that PR is a process that involves many subtle and less visible processes. It involves research and analysis, policy making, programming, communication, and feedback from numerous segments of the public at large. PR practitioners work at two different levels – as advisors to their clients or to the top management of an organization, and as professionals who produce and distribute messages across multiple media channels.¹⁶

According to Rex Harlow, a pioneer in the field of PR education in the United States and founder of the PRSA (Public Relations Society of America), "public relations is a management function that evaluates public attitudes, identifies policies and procedures of an individual or organization with public interest, and plans and executes a set of actions in order to gain public understanding and patience." 14 In his long experience, he has collected about 500 definitions of what public relations are, from almost as many sources. After reviewing them all and talking to leaders in this field, he sublimated them into the following definition:

„ Public relations is a management function that helps establish and maintain two-way lines of communication, understanding, acceptance, and cooperation between an organization and its public.

¹⁶ Hadida, Allègre L., Jan B. Heide, and Simon J. Bell. 2018. "The Temporary Marketing Organization." *Journal of Marketing* 83 (2): 1–18., p. 158

Public relations includes:¹⁷

- managing problems;
- helping management to be constantly informed public opinion and to respond to it;
- defines and emphasizes the responsibilities of management in serving the public interest;
- helps management to be aware of changes and direct them to the benefit of the organization;
- uses research and communication techniques as basic tools.

There are many more definitions of what public relations are. Perhaps one of the best definitions for today's contemporary practice of PR is offered by Professors Lawrence Long and Vincent Hazelton, who describe public relations as "the communication function of management through which organizations adapt, change, or maintain the environment with the intention of achieving organizational goals".¹⁷ Within the framework of the newer philosophy of understanding public relations, the basic idea is that the goal is to build relationships that are beneficial to both parties, the organization and its public. In other words, the policies and actions of the organization should be a win-win situation (in which both parties win), both the organization and the public.¹⁸

Example of a jin-jin situation

A good example of a jin-jin situation is the decision of several global manufacturers of clothing and sports equipment (Nike, Reebok, Toms Hilfiger) to start a dialogue with labor and human rights groups, regarding the accusations made by them about the poor conditions in the factories of these brands located in "third world" countries. The result was the creation of the Fair Labor Association, which created a uniform code of conduct for respecting workers' rights in these factories.

With this step, the companies improved their reputation and avoided boycotts from various student associations, human rights groups and labor unions. Workers in these factories received better conditions in terms of wages, health insurance and safety. And consumers felt less guilty about wearing expensive sports shoes and designer clothes produced by exploited workers somewhere in the third world.

. The birth of a brand is achieved through publicity and public relations, and once it is born, the brand is maintained through advertising

¹⁷ Gabel, Sebastian, and Artem Timoshenko. 2021. "Product Choice with Large Assortments: A Scalable DeepModel." *ManagementScience* April. <https://doi.org/10.1287/mnsc.2021.3969>, p. 29

¹⁸ Burke, Raymond R, and Thomas K Srull. 1988. "Competitive Interference and Consumer Memory for Advertising." *Journal of Consumer Research* 15 (1): 55–68.

2. Law of publicity

In the past, a good advertising budget was enough to enable the construction and positioning of a successful brand. Today, in a society overdosed on communications, this is becoming increasingly difficult. It is interesting that our local market was until recently in the initial phase of brand building, as evidenced by the dizzying advertising campaigns of the now popular domestic brands. Today, by creating an original advertisement and trying to tell the buyer that your product is better and cheaper than existing brands, you will not achieve anything at all, first of all, because it is an advertisement in which you praise yourself, buyers would not believe you. Secondly, even if you were to believe it, the average buyer would hardly be able to remember your name, there simply isn't enough room in their memory.

Only if your product represents something new, something that would allow a new category to be created in the buyer's memory, so that they can remember your product as something new and special. This can only be achieved through the power of publicity, where someone from the authorities, independent of you, will announce that novelty (news), which can then be remembered as a new name (brand) in the buyer's mind.¹⁹

3. Public Relations Law

Public relations is often described as “relationship management”, but in academic and professional circles, public relations is not just about relations with the public, but also about relationships in the public and for the public.

The challenge of public relations is multifaceted. A PR professional must have skills in written and spoken communication.

communication, research, negotiation, creativity, logistics, problem solving... Must be identified with the roles or dimensions of public relations on a global scale. This includes his managerial skills:

- developing strategies and maintaining relationships with public groups in order to gain public trust and mutual understanding. This role is concerned with the organizational mission and strategy and is directed towards commercial or other (external and internal) public groups.
- reflective role: analyzing changing standards and values in society and discussing them with members of the organization, in order to adapt its standards and values in the context of social responsibility and legitimacy.

¹⁹ Dacin, Peter A., and Daniel C. Smith. 1994. “The Effect of Brand Portfolio Characteristics on Consumer Evaluations of Brand Extensions.” *Journal of Marketing Research* 31 (2): 229. <https://doi.org/10.2307/3152196>, p. 29

- educational role: involves helping all members of the organization to become competent in communication so that they can respond to public demands. This role takes care of the mentality and behavior of the organization's members and is directed towards internal public groups.²⁰
- operational role: preparing the means of communication of the organization and its members in order to help it formulate its communications. This role takes care of the communication plans and is focused solely on the implementation and evaluation of the communication processes.

The PR professional communicates with the market in a planned and systematic way, aiming at his goal of influencing external public groups for the general acceptance of the enterprise, using the means of mass communication.

Example: NASA - from the very beginning, the American space agency forced the accessibility of the media to its development center in Houston. The director of this agency insisted that television cameras be present during the moon landing in 1969, and later reporters were invited into the control room during the Apollo 13 mission. According to PR experts, these public insights into NASA's work helped explain to taxpayers where and why a huge portion of their money was being spent.

Example: Seatbelt Campaign, In the 1980s, the American auto industry pushed the nation to wear seatbelts through a PR campaign. Tactics included media coverage, billboards, celebrity endorsements, letter writing, and several high-profile events, such as the tying of a giant seatbelt around the Hollywood sign in Los Angeles. The results of this public relations campaign, one of the largest ever, were phenomenal. The percentage of people wearing seatbelts in cars increased from 12% to 50%.¹⁸

Example: Launch of Windows 95 – if ever there was a “Hall of Fame” for a PR campaign product, this definitely belongs there. Microsoft, through media relations and publicity, achieved an unsurpassed 99% level of awareness of Windows 95 among consumers, even before the product appeared in stores.¹⁹

4. Law of Advertising

Most famous brands were born through a “flood” of publicity, and the brand is maintained through advertising. Example: Microsoft revolutionized the use of computers and

²⁰ Aghion, P., N. Bloom, R. Blundell, R. Griffith, and P. Howitt. 2005. “Competition and Innovation: An Inverted-U Relationship.” *The Quarterly Journal of Economics* 120 (2): 701–28. <https://doi.org/10.1093/qje/120.2.701>, p. 296

brought them closer to the common man. An avalanche of publicity followed Microsoft during the first years of its rise, they did not need advertising then, because they became a mega-company, starting practically from a garage. Today, this company's advertisements are on the most expensive pages of the world's magazines.

Even better is the example of George, a manufacturer of photocopiers. At first, it was a worldwide sensation and became synonymous with photocopying. But today, the photocopier is no longer news, not even the most minor news. To maintain its place in the oversaturated consciousness of the buyer, the only solution is advertising. Only as much as the "rusty" memory space can be refreshed.²¹

5. Public Relations

Journalists collect and select data for the primary purpose – to provide the public with news and information. PR professionals also collect facts and information to inform the public, but the goal is different – not only to inform, but also to change the attitudes and behavior of people in order to achieve the goals of the organization or company.

Both public relations and journalism have a common activity – writing. Professionals from both fields do the following: interview people, collect and process large amounts of information, write in a journalistic style and are trained to produce good texts within a given deadline. In practice, it is not uncommon for journalists to change their careers and become PR professionals.

This fact has led many people to think that there is actually little difference between public relations and journalism. However, despite sharing many techniques, these two fields are fundamentally different in scope, objectives, audiences, and channels through which information travels.

Scope - Public relations has many components:²²

- consulting,
- research,
- publicity,
- public affairs,

²¹ Bayus, Barry L. 1993. "The Targeted Marketing of Consumer Durables." *Journal of Direct Marketing* 7 (4): 4–13. <https://doi.org/10.1002/dir.4000070403>, p. 258

²² Aaker, Jennifer, Kathleen D. Vohs, and Cassie Mogilner. 2020. "Nonprofits Are Seen as Warm and For-Profits as Competent: Firm Stereotypes Matter." *Journal of Consumer Research* 37 (2): 224–. <https://doi.org/10.1086/651566>, p. 258

- government affairs,
- financial relations,
- industry relations,
- special events,
- marketing communications, and more.

Journalistic writing and media relations, while extremely important, are only two of those elements. Effective public relations practice also requires strategic thinking, problem-solving skills, and other management skills.

Objectives - Journalists collect and select data for the primary purpose of providing news and information. Public relations or PR professionals also collect facts and information to inform the public, but the purpose is different. Here, communication activity is only a means, not an end in itself. In other words, the goal is not only to inform, but also to change people's attitudes and behaviors in order to achieve the company's or organization's goals. While journalists are objective observers, PR professionals are "advocates." Harold Barson, president of one of the world's leading PR agencies, explains this nicely: "To be effective and credible, a PR message must be based on facts. However, let's not forget that we are lawyers. Lawyers for a particular point of view, whether of our client or employer. While we recognize that serving the public interest best serves the interest of our client, we are not journalists. That is not our job." 20

Audience – Journalists write primarily for a wider audience – readers, listeners or viewers of the media outlet they work for.

A wider or mass audience is not clearly defined, so a journalist in a daily newspaper writes for a general audience; a PR professional, on the contrary, carefully segments the audience according to different demographic and psychological characteristics. Such segmentation allows the message to be tailored to the needs and interests of the audience for which it is intended.

Channels – most journalists, by the nature of their employer, reach their audience through a single channel – a medium that explains or conveys their story. PR professionals use a variety of channels to reach the audiences described above²³. These can be a combination of mass media – newspapers, magazines, radio or television, or they can include direct mail, posters, specialized newspapers and messages on the Internet.

²³ Aggarwal, Pankaj. 2004. "The Effects of Brand Relationship Norms on Consumer Attitudes and Behavior." *Journal of Consumer Research* 31 (1): 87–101. <https://doi.org/10.1086/383426.p.>, 298

6. Why is PR (public relations) different from advertising?

In short, the differences between public relations and advertising are as follows:

- Advertising mostly uses mass media. In addition to mass media, public relations also uses many other communication tools.
- Advertising is aimed primarily at consumers of goods and services, i.e., at external audiences. PR presents its messages to specialized audiences or internal audiences.
- Advertising is a specialized communication function, while public relations deals with policies and changes throughout the company and is broader in scope.
- Advertising as a function aims to sell goods and services and is used as a communication tool within PR, while the function of PR is to create an environment in which the company will operate successfully, as well as to provide support for advertising campaigns. Public relations and publicity, as forms of promotion, play a very important role in marketing and in general. The practice of public relations is probably as old as communication between people themselves. In many ancient civilizations, such as Babylon, Greece or Rome, people were persuaded to accept the authority of government and religion through common PR techniques: interpersonal communication, giving speeches, art, literature, public appearances, publicity... Of course, none of these efforts were called public relations, but the purpose and effects were often the same as those in today's modern practice.

British academic J.A.R. Pymble once wrote that “Public relations is not a uniquely American phenomenon, but nowhere has it developed so strongly as in the United States. Nowhere else is public relations so widely practiced, so profitable, so pretentious, so respected and at the same time suspicious, and so extravagantly glorified.”²⁴ However, it is important to realize that other nations also have their own histories of the development of public relations, some more, some less.”²¹ Publicity as unpaid commercially significant news about a product or company and public relations as planned communication programs are very important in marketing and business with the help of which the planned goal of the product or company is achieved more quickly.

²⁴ Aggarwal, Pankaj. 2004. “The Effects of Brand Relationship Norms on Consumer Attitudes and Behavior.” *Journal of Consumer Research* 31 (1): 87–101. <https://doi.org/10.1086/383426.p.>, 299

SUMMARY

Marketing tells people what a brand offers while PR gets others to talk about it. Whether it's a news article, an influencer mention, or an expert quote, PR adds a level of reputation that makes the marketing message more genuine and trustworthy.

People naturally respond better to messages they hear from others rather than directly from a brand. That's where PR adds value to marketing—it backs up the brand's message with outside voices. PR helps it feel relevant and trustworthy by letting others speak on the brand's behalf.

Marketing uses ads and promotions to reach customers. PR adds coverage in the news, blogs, or community events. With both in place they offer a combination that ensures that the brand is relevant and visible.

This mix enables the brand to show up in people's newsfeeds, in the media they consume, or at the events they are interested in. PR allows a brand to be part of the conversation, not just another ad.

Marketing is great at capturing people to convince them to take action but PR helps them stay through good narratives and stories where the public can create a deeper bond. Making those customers love the brand.

It can drive people to your website or product, but PR makes them care about it. When someone connects with a brand's story, values, or mission, they're more likely to return. That emotional connection goes beyond the product—it builds long-term loyalty.

Literature:

1. Aaker, Jennifer, Kathleen D. Vohs, and Cassie Mogilner. 2020. "Nonprofits Are Seen as Warm and For-Profits as Competent: Firm Stereotypes Matter." *Journal of Consumer Research* 37 (2): 224–. <https://doi.org/10.1086/651566>.
2. Aggarwal, Pankaj. 2004. "The Effects of Brand Relationship Norms on Consumer Attitudes and Behavior." *Journal of Consumer Research* 31 (1): 87–101. <https://doi.org/10.1086/383426>.
3. Aghion, P., N. Bloom, R. Blundell, R. Griffith, and P. Howitt. 2005. "Competition and Innovation: An Inverted-U Relationship." *The Quarterly Journal of Economics* 120 (2): 701–28. <https://doi.org/10.1093/qje/120.2.701>.
4. Bayus, Barry L. 1993. "The Targeted Marketing of Consumer Durables." *Journal of Direct Marketing* 7 (4): 4–13. <https://doi.org/10.1002/dir.4000070403>, p. 258
5. Burke, Raymond R, and Thomas K Srull. 1988. "Competitive Interference and Consumer Memory for Advertising." *Journal of Consumer Research* 15 (1): 55–68.
6. Dacin, Peter A., and Daniel C. Smith. 1994. "The Effect of Brand Portfolio Characteristics on Consumer Evaluations of Brand Extensions." *Journal of Marketing Research* 31 (2): 229. <https://doi.org/10.2307/3152196>.
7. Gabel, Sebastian, and Artem Timoshenko. 2021. "Product Choice with Large Assortments: A Scalable Deep-Learning Model." *Management Science* April. <https://doi.org/10.1287/mnsc.2021.3969>.
8. Hadida, Allègre L., Jan B. Heide, and Simon J. Bell. 2018. "The Temporary Marketing Organization." *Journal of Marketing* 83 (2): 1–18.

THE INFLUENCE OF CUSTOMER TRUST AND PROMOTION ON PURCHASE INTENTION MEDIATED BY BRAND PERFORMANCE AMONG GEN Z CONSUMERS OF LOCAL SKINCARE BRANDS IN INDONESIA

Siska Purnama Manurung¹ *, Fitri Amalia Rahman¹

¹Management Study Program, Faculty of Business, President University, Cikarang, Indonesia

Abstract:

The rising popularity of skincare products among Gen Z consumers has intensified competition among local brands, emphasizing the necessity for effective marketing strategies focused on customer trust and promotional efforts. This study investigates the influence of customer trust and promotional activities on purchase intention, mediated by brand performance, specifically within the context of local skincare brands in Indonesia. Utilizing a quantitative approach, data was collected via purposive sampling through online questionnaires from 302 Gen Z respondents, characterized by their familiarity and prior purchase of local skincare products. The analysis employed Structural Equation Modeling (SEM) with SmartPLS software.

Findings indicate that customer trust significantly impacts purchase intention directly and indirectly through brand performance. Trust indicators such as clear communication, transparency in ingredients, and reliable policies significantly influence consumer perceptions of brand efficacy. Additionally, promotional activities—encompassing digital advertising, influencer marketing, and sales promotions—also directly and indirectly shape purchase intentions by enhancing perceived brand value and consumer engagement.

Furthermore, brand performance, evaluated through product quality, consumer satisfaction, and reliability, serves as a crucial mediator strengthening the relationship between customer trust, promotional activities, and purchase intention. The research highlights the importance of strategic marketing initiatives tailored to the unique characteristics of Gen Z, emphasizing authenticity, transparency, and active digital engagement.

This study provides actionable insights for marketers and local skincare brands aiming to effectively capture the Gen Z market segment. It underscores the necessity for a balanced approach between building robust consumer trust and executing targeted promotional strategies to sustain competitive advantage and enhance overall brand performance in Indonesia's rapidly growing skincare industry.

Keywords: Customer Trust, Promotion, Brand Performance, Purchase Intention, Local Skincare Brands, Gen Z.

DEMOGRAPHIC DIFFERENCES IN THE SEROPREVELANCE OF CO-INFECTION OF HCV & HBV IN HIV PATIENTS IN PESHAWAR

BELA INAYAT, KALSOOM TARIQ, AYESHA JAMEEL

ABSTRACT

Objective:To determine the demographic differences in the sero prevalence of hepatitis C, hepatitis B co-infection in

HIV positive patients in Peshawar.

Materials & Methods:In this descriptive cross sectional study, a total of 139 HIV patients, who were registered at

the Family Care Centre HMC were enrolled to determine the seroprevalence of hepatitis B, hepatitis C co-infection in

HIV&the demographic differences present. Blood was obtained from each patient for serological testing of HBV & HCV,

in addition liver function tests were also performed.

Results:Diagnosis of HIV among 139 patients was analyzed as 11 (8%) patients had elisa, 1 (1%) patients had elisa/

PCR, 108 (78%) patients had elisa/rapid, 1 (1%) patients had elisa/WB, 2 (1%) patients had PCR, 2 (1%) patients had

PCR/ rapidCo infection among 139 patients was analyzed as 19(14%) patients had HBV positive, 22(16%) patients had

HCV positive and 3(2%) patients had positive pulmonary tuberculosis.

Conclusion:Due to the common modes of transmission the HIV positive patients our part of the region are at a much higher risk of acquiring co infections with HBV and HCV. Therefore the positive HIV patients must be routinely tested

for markers of HBV/HCV to help in their timely diagnosis and prompt treatment.

Key words: Human immunodeficiency virus (HIV), Acquired immunodeficiency syndrome (AIDS), Hepatitis B virus(HBV), Hepatitis C virus (HCV).

3-PRIME NEAR-RINGS WITH DIFFERENTIAL IDENTITIES**Abdelkarim BOUA****ORCID:** 0000-0002-6397-4713

Sidi Mohammed Ben Abdellah University, FEZ

Polydisciplinary Faculty, LSI, Taza; Morocco

Abstract

In this paper we investigate 3-prime near-rings with left generalized semiderivations satisfying certain differential identities. Consequently, some well-known results existing in literature have been generalized. We also show how the constraints placed on the hypothesis of various results are really not redundant.

Key words: 3-prime near-ring; commutativity theorems; generalized semiderivations; right multipliers; semiderivations; semigroup ideals.

Özet. Bu makalede, belirli diferansiyel özdeşlikleri sağlayan sol genelleştirilmiş yarı türevlere sahip 3-asal yakın halkaları araştırıyoruz. Sonuç olarak, literatürde var olan bazı iyi bilinen sonuçlar genelleştirildi. Ayrıca, çeşitli sonuçların hipotezine yerleştirilen kısıtlamaların gerçekte gereksiz olmadığını da gösteriyoruz. Anahtar sözcükler: 3-Asal yakın halkalar, asal halkalar, homoderivasyonlar, değişmezlik.

Anahtar sözcükler: 3-asal yakın halka; değişmelilik teoremleri; genelleştirilmiş yarı türevler; sağ çarpanlar; yarı türevler; yarı grup idealleri.

BIOREMEDIATION OF POLYCHLORINATED BIPHENYLS (PCBS)- CONTAMINATED SOIL

Sylvanus Asiegbu Igweshi; Raymond Oriebe Anyasi*

¹Department of Environmental Sciences
University of South Africa, Florida Campus, Roodepoort-South Africa

Abstract

The remediation of contaminated soil using biological methods that has been receiving increasing attention especially in the past two decades was described in this paper. Bacteria, plants, and fungi are the natural detoxification agents for contaminants in the environment and soil in the context of this review paper. Substantive research in this field of study sparked because of the shortcomings of the conventional methods of remediation of POPs including PCBs. Although PCBs and other POPs have continued to be less responsive to various bioremediation strategies, recent studies however have proven that the combination of plants and microorganism in the right proportions and technique, could lead to the detoxification of PCBs in the environment. In this paper, rhizo/phytoremediation carried out synergistically was agued as the most effective biological method for the remediation of PCB contaminated soil. Rhizoremediation and phytoremediation was reported to both play their individual role and has its specific advantages in the remediation of PCBs, but each has certain demerits and could be provided for by the effective utilization of the symbiotic relationship of both plants and microbes. Different methods of PCB remediation were discussed including their merits and demerits, narrowing to the biological remediation. However, the advantages of harnessing rhizoremediation combined with phytoremediation for an effective PCB remediation was elucidated.

Keywords: Biodegradation, Bioremediation, Contaminated soil, Dechlorination, Environmental pollution, PCB, Phytoremediation, Rhyzodegradation.

Organic compound: Polychlorinated biphenyls (PCBs) represent a certain number of recalcitrant pollutants in the environment. They differ in number of chlorine substitution attached to the biphenyl nucleus forming the congeners and therefore conforming to their excellent physico-chemical properties (Mackova *et al.*, 2007). PCBs are representatives of a group of compounds known as Persistent Organic Pollutants (POPs). This persistence is because of their physico-chemical characteristics. PCBs compounds are mixtures of aromatic chemicals produced by the chlorination of biphenyls in the presence of suitable catalyst. The chemical formula of PCB can be represented as thus:-

$C_{12}H_{10-n}Cl_n$ (Erickson, 1997),

Where n is the number of chlorine atom within the range of numbers from 1-10. i.e., from monochlorobiphenyl through decachlorobiphenyl. The relative molecular weight of PCBs depends on their degree of chlorination.

1.1 Properties of PCBs

The properties of PCBs bring about the understanding of their analytical, physiological and environmental effects, these properties however vary widely across the class of the compounds. PCBs are characterised by two linked aromatic rings substituted by 1-10 chlorine atoms. There are about 209 of its congeners identified as a function of chlorine numbers and position (Erickson, 1997).

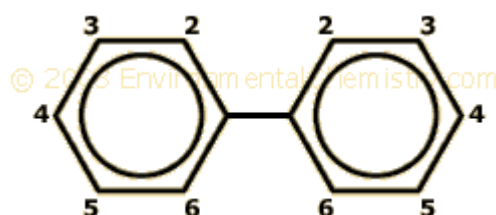
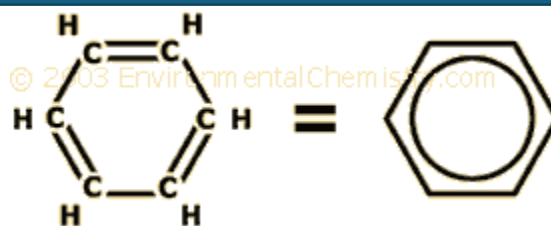

Figure 1. Structural formula of PCB showing the number and location of a Cl groups (Barbalace, 2000)

Most PCB congeners possess colourless and odourless crystals, and the most commercial mixtures are usually viscous liquids; though the highly chlorobiphenyls are more viscous for example Aroclor 1260 which is a sticky resin. PCBs are very insoluble in water and have low vapour pressures, it is however, very soluble in aqueous substances. These properties of the compound tend to change as the number of abounding chlorine substitute changes (Anyasi and Atagana, 2021). The molecular weight of PCBs are usually presented in two forms; based on the atomic of the abundant common isotopes as well as the average atomic weight of the ratios of the ones that abound naturally in their different isotopes. While the initial corresponds to the least mass in the molecular cluster of the spectrum, the other signifies the average molecular weight. The boiling point, melting point, octanol water partition coefficient as well as its bioconcentration factor in aquatics all increases as the number of chlorine atoms abounding in the biphenyl nucleus increases. Evaporation rate on the other hand, at room temperature reduces as the number of chlorine increases (EPA, 1996). The interaction of the physico-chemical properties of PCBs and their relevance to specific application of the compound could be complex, however many of the references that were cited in this review use their properties to derive bioconcentration ability in the biosphere (Erickson, 1997).

Basic Aromatic structures

Figure 2: Basic Aromatic conformation and PCB congeners (Barbalace, 2000)

Meanwhile, the behaviour of individual PCB congener is much influence by its physic-chemical characteristics; take for instance its volatility, lipophilicity, aqueous solubility, as well as the ability to rotate around the phenyl-phenyl bond (Annema et al., 1995; Andersson, 2000; Anyasi and Atagana, 2022⁽¹⁾). These properties moreso depend on the degree of chlorination of PCB molecule. Most PCBs are highly mobile colourless and oily liquids through the increasingly darker and more viscous liquids, to the yellow and black resins. The monos-, di-, tri- and tetra-chlorinated PCBs regarded as the lower ones are colourless, oily liquids (Anyasi and Atagana, 2011). The heavy PCBs are honey-like oils. The most highly chlorinated PCBs are waxy and greasy substances. PCBs have a low flash point ranging from 140⁰ C to 200⁰ C, but most of them have no flash points according to standard tests (Wiegel and Wu, 2000). The vapour of PCB is usually invisible and has a very strong odour; this is one of the characteristic properties of the compound. The partition coefficient and water solubility of PCBs is low, while octanol partition is high as well as its solubility in fats and oil. The solubility in water decreases with increase in the degree of chlorination. This solubility is known to vary among congeners of same number of chlorine atoms (Borja *et al.*, 2005).

1.2 Sources of PCBs

No evidence has supported the natural occurrence of PCBs although they continue to exist in many environmental matrices (Borja *et al*, 2005). Majority of the PCBs in the environment finds its way during their manufacture, usage as well as during disposal (EPA, 1996). Human activities influence the concentration of PCBs especially close to shorelines and in water (Borja et al., 2005), this could be attributed to human occupation as well as the use of PCB-containing products. The major source of PCB in surface water is from environmental cycling (i.e. from sediments, air and land). Sediments at the bottom of a water body can act as a reservoir from which PCBs can be released in small amounts to water. PCBs in fish can be hundreds and thousands of times higher than in water because they bioaccumulate in the fish (EPA, 1993a). PCBs are versatile and synthetic chlorinated compounds, though its production was banned years ago, they are still contained in most of the finished products that are used by man. PCB

attaches strongly to soil and may remain there for several years as a result of its lipophilicity it is for this reason that environmental cycling is expected in disposal and spill sites. Another possible source of PCB exposure is the workplace, these occurs during the course of maintenance and repair of PCB transformers, accidents, fires and spills (Yang *et al.*, 2006). It also occurs during the disposal of PCB-containing materials by breathing contaminated air and by making contact with materials containing PCBs (Borja *et al.*, 2006). Old appliances and electrical equipments are also believed to be the primary source of household contamination, since they may contain PCBs. Meanwhile, PCB levels in indoor air are often much higher than outdoor air (Borja *et al.*, 2005).

1.2.1 PCB release into the environment- PCBs are largely generated as by-products of other chemical production. Dating from 1929 until 1970s, they were commercially produced as complex mixtures (Erickson, 1997), such production was stopped in some of the producing countries in 1970s because of the harmful effect of the compound. However, production continued in some areas till 1984 (Erickson, 1997). Each country of production of PCBs adopts different methods and name to the compound, for example, In USA, Monsanto Industrial Chemicals Company, produced PCBs as Aroclor; in Germany, Bayer produced as Clophen; Caffaro produced as Phenoclor in Italy; Japan as Pyralene by Kanegafuchi Chemical Company; Kanechlor in France by Prodelec; Fenchlor in Czechoslovakia by Chemko; and Delor in USSR by Sovol. During the period of production especially in the US, about 571,000 metric tons ($1,250 \times 10^6$ pounds), were produced and or were used in the United States (Erickson, 1997; Hamlin, 1999). In 1976, the US government banned the manufacture, processing, distribution in commerce and use of PCB under Toxic Substance Control Act (TSCA), and The Reserve Conservation and Recovery Act (RCRA). Exemptions could be granted to individual practitioners for use with optical microscopy and for research and development (EPA 1998u). However, production of PCBs in Europe, USA and Canada ceased years ago because of its toxicity and persistence (Pross *et al.*, 2000)

1.3 Uses of PCB

PCB are valuable for industrial applications as a result of the following properties in which they possess: chemical inertness, high electrical resistivity and dielectric constancy, thermal stability, non-flammability and low acute toxicity (Hutzinger, 1974). The characteristics of PCB instil their usefulness in various industrial applications, these ranges from liquid components of transformers, heat exchangers, capacitors as well as vacuum pumps. PCBS are also found in open systems such as in plasticizers, sealing liquids, water proofing agents,

deinking solvents, pesticides and in water retardants (Andersson, 2000; Anyasi and Atagana, 2022₍₂₎).

1.4 Health and environmental effects of PCBs

The toxicity of PCB varies considerably among congeners. The coplanar PCBs are known as non-*ortho* PCBs because they are not substituted at the ring positions to the other ring, (i.e. PCBs 77, 126, 169 etc.). They tend to have dioxin-like properties and are generally among the most toxic congeners (UNEP Chemicals, 1999). PCB health effects on human ranges from the skin conditions to the acute liver damage because of man's exposure to the chemical. Animals that eat PCB contaminated food even for a short period of time suffers' liver damage and may die (UNEP Chemicals, 1999). About twenty-nine of PCB congeners are of environmental interest when considering its toxicity (Figure 1).

Toxicological problems of PCB which are associated with its co-planar congeners have been studied extensively in vitro and in vivo using animals as well as well as humans that were exposed to the compound through occupation or perhaps incidents for example the Yusho incident of Japan in 1968, the Hudson River incident in the US in 1979, the New Bedford Harbor incident also in the US, in the 1970s, and in the Great Lakes incident of 1988 in Canada (Erickson, 1997). Lethality, toxicity on reproduction, growth inhibition, porphyria, immunotoxicity, induction of enzyme, hepatotoxicity, endocrine effects, neurotoxicity, thymic atrophy, dermal toxicity, carcinogenicity and other biochemical responses have all been implicated in almost all the multiple PCB studies in the laboratory. This laboratory exposure is subject to some questions because of the purity of the compound. However, the possibility of other POPs present in the studies, make the assignment of the observed effects to PCBs liable to criticism (Safe, 1992; species (Anyasi and Atagana, 2011). The toxicological effects of PCBs relate directly with their structures. The most important of the congeners is that containing no *ortho*-chlorine substituents or single *ortho* chlorine substituents which can assume a co-planar configuration with shapes like 2,3,7,8-TCDD (Erickson, 1997).

1.4 PCB regulations

As a result of the adverse health effects caused by PCBs and their persistence in the environment, the Toxic Substances Control Act (TSCA), enacted on October 11, 1976, banned the manufacture of PCBs after 1978 [Section 6(e)]. The first PCB regulations were in the Code of Federal Regulations, promulgated at 40 CFR Part 761, and were finalized on February 17, 1978. These PCB regulations include requirements specifying disposal methods and labelling procedures, and controlling PCB use (Rahuman *et al.*, 2000). PCBs have been assigned a

hazardous substance in accordance with the Comprehensive Environmental Response, Compensation and Liability Act (CERCLA) of 1980 and as a toxic chemical under Section 313 of Title III of the Superfund Amendments and Reauthorization Act (SARA) of 1986. Section 121(b) of this act requires the EPA “conduct an assessment of permanent solutions and alternative technologies or resource recovery technologies.” Special emphasis was placed on those technologies which could permanently decrease the level of pollutants. Congress further provided for a “program of research, evaluation, testing, development, and demonstration 7 of alternative or innovative treatment technologies” in section 311(b) of SARA (Timian and Connolly, 1996). PCBs is one of twelve (so called dirty dozen) Persistent Organic Pollutants (POPs) governed by UNEP (United Nations Environmental Program) according to the outcome of the Basel Convention that was held in March 1999 and the treaty that was ratified in Sweden in May 2001, with South Africa being a signatory.

CERCLA instituted the National Contingency Plan (NCP) in order to establish a framework for identification and remediation of the nation’s most contaminated and hazardous sites. The national goal of the remedy selection process is to select remedies that are protective of human health and the environment, that maintain protection over time, and that minimize untreated waste (U.S. EPA, 1997). Section 121(d)(2)(A) of CERCLA requires adherence to other Federal and State laws through the identification of and compliance with applicable or relevant and appropriate requirements (ARARs). Overall, the NCP has implemented CERCLA requirements involving the protection of human health and the environment, compliance with ARARs of Federal and State laws, be cost-effective, utilize long-term permanent solutions, have short-term effectiveness, reduce the toxicity, mobility, or volume through treatment, implementable, and attain state and community acceptance (Table 1) (U.S. EPA, 1990; U.S. EPA, 1997).

1.5 Biological PCB transformation

Various literatures have dealt critically with the biological degradation of PCB by plant as well as with microorganisms both referred to as phytoremediation and bioremediation respectively. Although both concepts seem to be synonymous with each other as the former is a component of the later, however, each of the concepts is a technique which can be used independently. While Bioremediation specifically investigates the natural capability by living organisms to degrade toxins, phytoremediation on the other hand entails the use of plants to remediate environmentally toxic compounds (Newman and Reynolds, 2005; Aken *et al.*, 2010). Conventional remediation of PCB-polluted sites requires excavation and transportation of the soil, prior to in situ treatment by solvent extraction, thermal alkaline dichlorination,

incineration, or landfilling. These mentioned techniques are bemoaned with a lot of disadvantages culminating to the rise in the search for alternative remediation techniques (Anyasi and Atagana, 2011).

The ability of PCBs to be degraded or be transformed in the environment depends on the degree of chlorination of the biphenyl molecule as well as isomeric substitution pattern. However, the process of putting biochemical capabilities of microorganisms into use has become the technique of interest in the bioremediation of contaminated soil (Semple *et al.*, 2001). Microorganism, more so than any other class of organisms, have a unique ability to interact both chemically and physically with a huge range of man-made and naturally occurring compounds leading to a structural change to, or the complete degradation of, the target molecule (Borja *et al.*, 2005). Recent improvement on bioremediation technique has increased the existing clean-up processes currently available for the restoration of contaminated sites. It can be done either *in-situ* or *ex-situ*. *In situ* remediation entails the remediation of soil at its point of contamination. This include bioventing, biosparging, bioslurping and phytoremediation along with in situ physical, chemical and thermal process (Koning *et al.*, 2000). *In situ* remediation is less costly as the cost of excavation and transportation is avoided, it is easily controlled and managed (Idris and Ahmed, 2003). *Ex situ* remediation, however, is the situation whereby the contaminated soil is taking to the remediation plant or center to be remediated. They include land farming, biopiling, *ex situ* thermal, chemical/physical process. A major advantage of *ex situ* technique is the fact that most of the decontaminated soil can be reused (Dobbins, 1995; McEldowney *et al.*, 1993; Aken *et al.*, 2010; Furukawa *et al.*, 1985).

The optimization of bioremediation is dependent on many environmental factors, and the rate of such optimization depends on the environmental condition at which such action was carried out. These factors are:

- (a). the structure of the compound.
- (b). the presence of foreign substituent and their position in the molecule.
- (c). Solubility of the compound and
- (d). Concentration of the pollutants.

Phytoremediation as a technique involves a whole range of processes which acts to remove contaminants from soil using plants. It goes beyond plants uptake of metabolism of chemicals from soil hence includes the whole process as described in Figure 1.

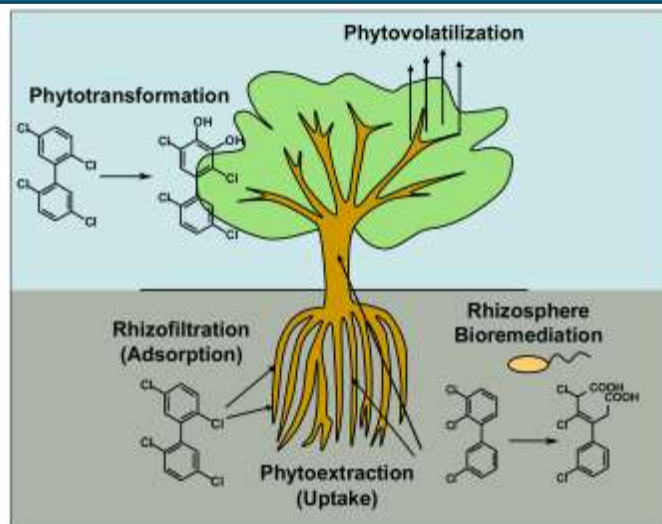

Figure 2: Phytoremediation processes of PCB remediation (Aken *et al.*, 2010)

This ability of PCBs to constantly persist in the atmosphere requires a more environmentally friendly alternative dissipation method having been failed by the conventional methods of incineration. The environmentally friendly alternative mentioned above is bioremediation. Bioremediation involves the use of biological means to destroy, transform or deactivate environmental contaminants as to protecting potential sensitive receptors (ENTACT. www.entact.com/26/03/25). It could also be referred to as any process that uses microorganisms or their enzymes to return the environment altered by contaminants to its original condition (Brazil *et al.*, 1995). Bioremediation is sometimes used to attack contaminants like PCBs that are degraded by bacteria. Various forms of bioremediation technique include:

- Land farming
- Bioventing
- Biosparging
- Bioslurping
- Phytoremediation
- In situ/ex situ remediation

This chapter shall elaborate only on those that are within its.

1.6 In situ remediation technique

In situ remediation is a phenomenon used to treat pollutions on site devoid of significant disturbance. It is a biological technique which incorporates the use of either physical extraction, biological activities, chemical modification or other processes to remove, stabilize or degrade pollutants in soil and groundwater (Gogoi and Sarma, 2023). In *in-situ* processes, result is usually accomplished by the introduction of exotic substances into the site.

1.6.1 Bioventing- This bioremediation technique that allows only the treatment of unsaturated soil. It is an *in-situ* remediation technology that uses indigenous microbes to biodegrade organic constituents which were adsorbed to the soil especially in the unsaturated zones (www.sci.ccny.cuny.edu/bioventing). Bioventing is mostly used in the remediation of petroleum products because it induces airflow as a provision of oxygen which promotes the biodegradation of the pollutants. Some factors referred to as site characteristics support the practicability of bioventing technique, they are: -

- (a) Intrinsic permeability-this means that there should be enough oxygen supply to the system. The air flow rates also should be in 1 order of magnitude less with corresponding less pressure.
- (b) There should be enough microbial presence.
- (c) Supply of appreciable sources of energy which depends on whether the microbes and system is heterotrophic, autotrophic, aerobic, anaerobic or facultative.
- (d) Optimal soil pH which ranges between 6 and 8, moisture content of 40-60%, soil temperature between 10°C and 45°C, enough nutrient concentration and the depth to groundwater.

Advantages of bioventing include- the system makes use of readily available equipment's which are easy to install, minimal disturbance to its site of operation, short time of treatment, less expensive, ability to combine with other technologies etc. But this technique is disadvantaged in that it is not effective if the water table is within several feet from the surface, high constituent concentration usually toxic to microbes, requires certain site conditions, and cannot achieve low clean-up standards (Van Deuren *et al.*, 2002).

1.6.2 Biosparging- Biosparging is an *in-situ* remediation technique which exploits and stimulates the use of indigenous microbes to degrade organic contaminants in soil. This is the injection of atmospheric air into the aquifer to stimulate the activity of microorganisms by increasing oxygen dissolution which by so doing enhances biodegradation of the contaminants present in the soil (www.remedios.uk.com). Biosparging is used in both saturated and unsaturated soil zones hence was designed to augment for the shortcomings of bioventing process meaning that reduction of energy consumption is reduced (Held and Dorr, 2000). The injection of air into the aquifer results in small channels for the air to move to the unsaturated soil zone. Therefore, to form the necessary numerous branches in these channels, the air must be pulsed into this soil. This then result in volatile contaminants being transported to the unsaturated zone. Finally soil vapour extraction is then used to extract the volatile vapours and

treat them at the surface. For biosparging to be effective, the sparge point must be below the contamination zone because air always flows upwards (EPA, 1994).

1.6.3 Phytoremediation- Phytoremediation is a recent development in green technology that uses plants to remedy soils, sediments, surface water and ground water, when contaminated with metals, organics and radionuclides (Alkorta and Garbisu, 2001). Phytoremediation is an effective, environmentally friendly, and inexpensive means of remediating soil (Wiltse *et al.*, 1998; Alkorta and Garbisu, 2001; Dietz-Annette and Schnoor, 2001). It is a more cost-effective method than the conventional mechanical and chemical methods of removing hazardous compounds from the soil (Trap and Ulrich, 2001; Bhandry, 2007). Apart from these, phytoremediation is a natural, aesthetically pleasing low-cost technology which is socially accepted by surrounding communities and regulatory agencies as a potentially elegant and beautiful technology (Chekol *et al.*, 2004). Phytoremediation of contaminated soils offers an environmentally friendly, cost effective, and carbon neutral approach for the cleanup of toxic pollutants in the environment. Plants with abilities to hyper accumulate heavy metals, uptake volatile organic compounds, and sequester pollutants have been proposed as a solution to the treatment of toxic contamination *in situ*.

Plant remediates organic pollutants by:

1. Direct uptake of contaminants, their conversion and accumulation of non-phototoxic metabolites;
2. Releasing exudates and enzymes enhancing microbial activity and biochemical transformations

(Mackova *et al.*, 1997);

3. Enhancement of mineralization in the rhizosphere.

There is suggestion that plant enzymes released into the environment have a significant catalytic effect (Cunningham *et al.*, 1997). After screening of freshwater sediments, it was shown that five specific enzymes- dehydrogenase, nitroreductase, peroxidase, laccase and nitrilase- were of plant origin. Though there has been scarce detailed description of enzymatic reactions leading to the degradation of PCBs in plants. But the metabolic pathways of PCB degradation in microbial cells have been intensively studied; this showed that bacterial degradation occurs via two main routes, highly chlorinated PCB congeners can be dechlorinated under anaerobic conditions to form less chlorinated ones which are more susceptible to aerobic degradation. Lower chlorinated PCBs on the other hand, can be degraded by aerobic bacteria via a well-documented pathway (Abramowicz, 1995) to chlorobenzoates.

1.6.3.1 Direct benefits of phytoremediation. Phytoremediation is an in situ, solar driven technique, which limits environmental disturbance and reduces cost (Smith *et al.*, 2007). Moreover, it is particularly well suited to the treatment of large areas of surface contamination, especially where other methods may not be cost effective (Schnoor, 1999). In general, both public and government regulators look favourably upon phytoremediation because it involves exploiting the natural ability of the environment to restore itself (Cunningham *et al.*, 1997). There has been a wider support from the public on the use of plants for remediation. This was cited at a series of public focus group meetings to gauge public perceptions and awareness of environmental applications of biotechnology especially in Canada (Carrillo-Castaneda *et al.*, 2001).

Plant samples can be harvested and used as indicators of the extent of remediation or, conversely contamination. Similarly, a field of plants may serve as a direct, visual bioassay (Shimp *et al.*, 1993). There is also the potential to grow various phytoremediator species together on the same site to simultaneously remediate various contaminants, including salts, metals, pesticides, and petroleum hydrocarbons. Plants help to contain the region of contamination by removing water from soil, thereby keeping the contaminants from spreading or confining them within or near the root system (Quiping *et al.*, 1992). Some wetland plants can transport oxygen to the rhizosphere under conditions that may otherwise limit the amount of oxygen available to soil microorganisms, as in the case in soils and sediments saturated with water or contaminated with oil (Schnoor, *et al.*, 1995). For this reason, microbial communities in the rhizosphere may be able to biodegrade wide variety of organic contaminants. Finally, using existing agricultural practice in a contaminated site, application of phytoremediation could be done at ease (Haritash and Kaushik, 2009).

1.6.3.2 Indirect benefit of phytoremediation. Phytoremediation leads to improvement of soil quality by improving soil structure (aggregates and pads), increasing porosity/aggregation and therefore water infiltration, providing nutrients (nitrogen fixing legumes), and accelerating nutrient cycling, and increasing soil organic carbon (Schnoor *et al.*, 1995; Cunningham *et al.*, 1997). The use of plant in remediation efforts stabilizes the soil, thus preventing erosion and direct human exposure (i.e. inhalation of soil particles carried by the wind (Carrillo-Castaneda *et al.*, 2001). Phytoremediation eliminates secondary air-or water- borne waste, example the accumulation of PAHs from the atmosphere (Bock *et al.*, 2002). It also has the potential to eliminate greenhouse gas emission because it does not require the use of pumps or motors that give off greenhouse gases and plants used in phytoremediation may serve as sinks for the

greenhouse CO₂ (Schnoor *et al.* 1995). Reduction of noise level from industrial sites is achieved because phytoremediation is less noisy than the other reclamation alternative. Another indirect benefit of phytoremediation is that the growths of high hardy plants give room for growth of lower ones also (Germida *et al.*, 2002; Frick *et al.*, 1999).

1.6.3.3 Limitations of phytoremediation. Petroleum hydrocarbon contamination must occur at shallow depths for phytoremediation to be effective. There is generally decrease in root diversity with depth as most plants do not have high root depths like the trees (Frick *et al.*, 1999; Germida *et al.*, 2002). Consequently, as depth increases beyond one or two metres, relatively immobile contaminant- those that cannot migrate to the plant roots during water uptake are increasingly unlikely to be affected by phytoremediation. Phytoremediation requires more than annual planting seasons for site clean-up hence slower than *ex-situ* methods (Frick *et al.*, 1999; Germida *et al.*, 2002). Because it is slow, phytoremediation is not an appropriate solution where the target contaminant presents an immediate danger to human health or the environment. If the contaminant is bound tightly on soil particles or organic matter, it may not be available to plants or microbes for degradation (Olsen *et al.*, 2003). Bioremediation is a required option especially where sediments are contaminated with PCBs (Furukawa and Fujihara, 2008). However, thermal and chemical processes have always been the method used to decontaminated highly polluted sites until biotechnology offered a more economically friendly alternative for diffuse pollution (Furukawa *et al.*, 2004). The aim of all thermal, chemical/physical methods of remediation is to change the chemical environment in a way that prevents the transport of toxic substances to other elements of the soil system; examples can be given by the transport of pollution to plants, to ground water, or to soil organisms. Such preventive measures may include decreasing mobility change of chemical constitution or any of the factors on which it has been elaborated by various researchers (Aken *et al.*, 2010).

1.7 Phytoremediation of PCBs

PCBs are exotic compounds of note which spreads widely in the environment (Toro *et al.*, 2006). A review of literatures indicates that PCBs are not leachable in soils and that they are readily adsorbed by soil constituents. It appears that lower chlorinated PCBs are less adsorbed and thus slightly mobile in soils. There have also been reports of absorption of PCBs by plants, but in very low amounts as PCBs appears to have some effects on photosynthesis and respiration in plants (Toro *et al.*, 2006). As a result, contradictory evidence ensures; thus, while some studies report that there is little or no active transport, others showed evidence of an active uptake and translocation. According to Quiping *et al.* (1992), an investigation into the possible

effects of PCB congeners in tomato and barley plants, showed a lack of active transport or metabolism of PCBs. From the study, 95% of the injected PCBs were retrieved from stem section within 5cm of point of introduction after 55 days.

Phytoremediation is referred to as the use of plants to dissipate organic compounds like PCB from the soil (Ferro *et al*, 1994). It is an in-situ technique which is most suited for sites where other remediation options are not cost effective, low-level contaminated sites, or in conjunction with other remediation technique. Deep rooted trees, grasses, legumes, and aquatic plants all have application in the phytoremediation field. The aim of this review is to highlight bioremediation technologies with plants and microorganisms that have proven successful in the remediation of PCB. It will then compare the two mechanisms, describing the positive impacts of combining the two processes in the remediation of PCBs

2.0 Rhizo/phytodegradation of PCBs.

The rates of removal of pollutants in bioremediation are usually slower than those that can be achieved by the conventional methods. This is purely shown in remediation by plants in which its growth depends on some environmental factors. Therefore, the need arises for finding ways to enhance the entire scope and rate of bioremediation in order to propel them as a competitive commercial technique (Chaudhry *et al.*, 2005). PCBs are hydrophobic hence sorbs strongly to soil particles rendering its biotransformation property. The compounds are poorly taken up by plants tissues, but in the rhizospheres, microbes play a dominant role in their remediation. They have been many reports of recent, showing significant increase in the reduction of PCBs in soil with different plants grown in it compared to unplanted soil (Chaudhry *et al.*, 2005; Gerhardt *et al.*, 2009).

This section of the chapter reviews the interactions of plants and microorganism in a rhizosphere looking at the effectiveness of remediation of PCB-contaminated soil with microorganism and plants explaining the differences between the two. It will also throw more light in the combination of the two techniques using rhizodegradation technology of microorganisms and phytoremediation of plants (Chojnacka *et al.*, 2023).

2.1 Degradation of PCBs by microorganisms

Recalcitrance of PCBs to biodegradation by microbes was because of its chemical stability (Furukawa and Fujihara, 2008). Just as higher chlorine constitution increases chemical stability and lowers water solubility; it makes higher chlorinated congeners more resistant to remediation. Metabolism of PCBs is usually unfavourable energetically, thus requiring additional source of carbon to aid its co-metabolism. PCBs are regarded as POPs, however; its

degradation by microbes has been well reported (Brazil *et al.*, 1995; Pieper and Seeger, 2008; Borja *et al.*, 2005; Field and Sierra-Alvarez, 2008; Vasilyeva and Strijekova, 2007). There are two known metabolic pathways of microbes in PCB- aerobic and anaerobic, these depends on the degree of chlorination of the congener, the types of microbes involved as well as the redox conditions (Borja *et al.*, 2005; In Aken *et al.*, 2010)

2.1.1 Anaerobic PCB-dechlorination. PCB congeners that contain four or more chlorine substituent undergo anaerobic reductive dechlorination (Aken *et al.*, 2010). This is an energy yielding process in which PCBs serves as the electron acceptor for the oxidation of organic substrates. Anaerobic bacteria possess characteristics that are suited for high carbon-concentration pollutants because of the limitation in oxygen diffusion in a high concentration system (Borja *et al.*, 2005). A predominant anaerobe environment is conducive for the reductive transformation resulting in the displacement of chlorine by hydrogen (Borja *et al.*, 2005). These compounds that are dechlorinated are however substrates for oxidative attack of the anaerobes. Aerobic bacteria grow faster than anaerobes and can sustain high degradation rate resulting in mineralization of the compound. Theoretically, the biological degradation of PCBs should give carbon dioxide, chlorine, and water. This process involves the removal of chlorine from the biphenyl ring followed by cleavage and oxidation of the resulting compound (Boyle *et al.*, 1992).

2.1.2 Aerobic biodegradation of PCB. Sparsely chlorinated PCB congeners which form as a result of dichlorination of the higher congeners are substrates for aerobic bacteria (Komancova *et al.*, 2003) Those PCB congeners undergo cometabolic aerobic oxidation which is mediated by an enzyme deoxygenases, bringing about a ring opening hence completing mineralization of the molecule (Kohler *et al.*, 1989; Vasilyeva and Strijakova, 2007; Furukawa and Fijihara, 2008). A lot of bacterial strains are implicated in oxidative degradation of PCBs; among them are *Pseudomonas*, *Burkholderia*, *Comamonas*, *Rhodococcus*, as well as *Bacillus* (Aken *et al.*, 2010). Obviously, chlorine numbers per molecule and its placement are important factors in aerobic biodegradation (Furukawa *et al.*, 2004). PCB congeners with three or less chlorine atoms per molecule are easily degraded, but ones with more are recalcitrant, therefore requires reductive dechlorination prior to oxidative mineralization (Aken *et al.*, 2010). PCB-destruction in the presence of oxygen involves two gene clusters (Borja *et al.*, 2005). The first one enables transformation of PCB congeners to chlorobenzoic acid and the second involves degradation of the chlorobenzoic acid. A common growth substrate for PCB –degradating bacteria is biphenyl or monochlorobiphenyls. During utilization of biphenyls, a yellow *meta*-ring cleavage product

is formed as observed in most studied bacteria like the *Pseudomonas sp.* (Boyle *et al.*, 1992), and *Micrococcus sp.* (Benvinakatti *et al.*, 1992)

3.0 Phytoremediation and PCB

The inability of PCBs to be leached in soil has been reviewed by literatures. PCBs are also reported to be readily absorbed by soil sediments (Strek and Weber, 1982). These indicated the difficulty in the removal of PCBs from the soil. It appears that lower chlorinated PCBs are less absorbed and slightly mobile in the soils. Meanwhile, total organic matter content of the soils seems to be a more important than total clay content or total surface area in explaining adsorption of PCBs by soil (Chojnacka *et al.*, 2023). There have been various work on the effect of PCBs on plants, the results of those work indicated that plants absorb PCBs, but in a very slow amount. PCBs therefore appear to have some effects on the photosynthesis and respiration in plants (Strek and Weber., 1982). Reports on the potential of plants for phytoremediation of PCBs started during the late 70s and early 80s. (Aken *et al.*, 2010). From then, a lot of significant advances have been made to elucidate the potentials of plants and microbes for the metabolism of PCBs. Some processes are known to be involved in phytoremediation of PCBs; they are rhizoremediation, phytoextraction and phytotransformation.

3.1 Rhizoremediation

PCBs are hydrophobic, hence possesses high affinity for soil particles. There are therefore taken up into the plant's tissues sparingly. However, microorganisms in the rhizosphere play a dominant role in the biodegradation of PCBs (Aken *et al.*, 2010). Reports have continued to show significant improvement in the reduction of PCBs in a soil planted with different types of plants as compared with non-planted controls (Campanella *et al.*, 2002; Chaudhry *et al.*, 2005; Gerhardt *et al.*, 2009; Wood *et al.*, 2000). The mechanisms by which plants can stimulate microorganism activity in the soil to enhance the biodegradation of PCBs include:

- (a) The release of organic compounds like suger, amino acids, and organic acids by plants root used as electron donor support for either aerobic or anaerobic metabolism of chlorinated compounds. In certain instances, microbial aerobic degradation consumes energy resulting in anaerobic processes which is usually favourable for PCB dehalogenation. (Chaudhry *et al.*, 2005).
- (b) Extracellular enzymes that cause transformation of PCBs leading to further microbial metabolism are secreted by plants (Fletcher *et al.*, 1995).

(c) Microbial degradation of PCBs is speed up by inducers which are secreted by plants., however, Hedge and Fletcher (1996), reported that *B. Xenovoransvorans* LB400 and its activity as a PCB degrader was induced by plants phenolic exudates.

(d) The effects of plants root increase the permeability of the soil and also oxygen diffusion in the rhizosphere. These induces microbial oxidative transformation by certain enzymes (Chaudhry *et al.*, 2005)

(e) Growth factors are also known to be secreted by plants (Campanella *et al.*, 2002).

(f) Organic acids and molecules that act as surfactants comes from the roots, they therefore help to mobilize PCBs making them more susceptible to plants tissues (Chaudry *et al.*, 2005).

4.0 Difference between PCB metabolism in bacteria and plants

Plants are implicated in the increase of both microbial numbers and activity in the soil, which usually results to an increase in the biodegradation of PCB (Limbert and Betts, 1996). Nevertheless, endogenous microbes capable of maintaining symbiosis with plant are however attracted to the rhizosphere by plants secretions. Although plants have shown capability of degradation of PCBs, it has rather been slowly achieved in field trials leading to accumulation and volatilization of compounds that are toxic (Aken *et al.*, 2010). Metabolism of PCB by plants is represented conceptually by a three-way process of activation, conjugation and sequestration (Sandermann, 1994; Subramanian *et al.*, 2019). Generally, the first stage of detoxification of PCBs called activation usually involves oxidation or hydroxylation reaction. It is a high reactive process producing soluble hydroxylated products (Aken *et al.*, 2010). Following activation stage is the conjugation reaction involving endogenous hydrophilic molecules including glutathione, glucose or malonate that helps to increase the hydrophobicity of the parent compound (Rezek *et al.*, 2007; Anyasi and Atagana, 2022b).

6.0 Conclusions

In conclusion, Schnoor and his co-workers evaluated applicability of phytoremediation (Schnoor *et al.*, 1995; Schnoor, 1997). They found out that the technique is most successful when topsoil is polluted with chemicals being either degraded in the rhizosphere or effectively taken up by plants for too high pollutants concentrations. Toxic effects may occur, and phytoremediation therefore is restricted to lower medium contaminated level. There is need for phytoremediation to be used in combination with an alternative treatment method, for example harnessing the symbiotic relationship between plants and microorganisms in rhizoremediation for hot spots (Schnoor, 1997). Therefore, the remediation of PCBs from the soil should be facilitated using the synergistic effects of plants and microbes in the rhizosphere (Chaudhry *et*

al., 2005). This co-effect enables them to cope with the toxicity and recalcitrance of the pollutant that would otherwise be difficult for either plants or soil microbes to do alone. In that line also, more research is however important to throw more light into the feedback processes that regulate the interaction of plant and microbes in the root zone of the soil during PCB remediation. The study of Mackova *et al.* (2007), highlighted on the subject, but suggested that more effort be directed towards proper elucidation of the possibility of interactions between plant and bacteria in a model PCB-contaminated environment. Therefore, all hands should be on deck by all environmental toxicologists towards achieving an effective solution to PCB contamination.

References

- Abramowicz DA (1995). Aerobic and anaerobic PCB biodegradation in the environment. *Environ. Health Perspect. Suppl.* 103: 00-00.
- Agbo DC, Okafor U, Eze UD, Anyasi RO (2024). Bioremediation of wastewater towards reduction of water pollution. Proceedings of the 10th International European Congress on Advanced Studies in Basic Sciences, Amsterdam, Holland, July 26-28. Pg 1225-1236.
- Agency for toxic substances and disease registry (1993). *Toxicology profile for selected PCBs*, TP-92/16.
- Allsopp M, Stringer R, Johnston P (1998). Global review of data on 12 priority persistent organochlorine pollutants and some other organochlorines in human tissues. *Greenpeace research laboratory*. UK.
- Anyasi RO, Atagana HI (2011). Biological remediation of polychlorinated biphenyls (PCB) in the environment by microorganisms and plants. *Afr. J. Biotechnol.* 10(82): 18916-18938.
- Anyasi RO, Atagana HI (2021). Understanding the Effect of oil on Phytoremediation of PCB co-contamination in transformer oil using *Chromolaena odorata*. *Int. J. Phytorem.* 23(4): 1-12.
- Anyasi RO, Atagana HI (2022). Assessment of Biological Remediation of Polychlorinated Biphenyls (PCB) in the Environment by Microorganisms and Plants. In G Ozcan (Ed) *Research Aspects in Biological Sciences* Vol 3, Pg. 29-57.
- Anyasi RO, Atagana HI (2022). Determination of Phytotreatment of Polychlorinated Biphenyls Contaminated Soil. In Dr. Angelo Mark P Walag (Ed) *Current Advances in Geography, Environment and Earth Sciences*. Vol 4, Pg. 119-127.
- Aslund MLW, Rutter A, Reimer KJ, Zeeb BA (2008). The effects of repeated planting, planting density, and specific transfer pathways on PCB uptake by *Cucurbita pepo* grown in field conditions. *Sci. Total Environ.* 404: 14-25.
- ATSDR, 2000. Toxicology profile for PCBs. U.S. Department of Health and Human Services, Ref. No. 7
- Basharudin HB (2008). Bioremediation of oil contaminated wastewater using mixed culture. *Thesis-Faculty of Chemical and Natural Resource Engineering*, Palang University- Malasia. 19-23.
- Bedard DL, Bailey JJ, Reiss BL, Jerzak GV (2006). Development and characterization of stable sediment-free anaerobic bacterial enrichment cultures that dechlorinate aroclor 1260. *Appl Environ Microbiol.* 72: 2460–2470.
- Bhandary A (2007). Remediation technologies for soil and groundwater. US Environmental Council. Science.
- Bianucci A, Ryslava E, Mackova M, Demnerova K (2004). Bacterial PCB degradation in presence of compounds of plants origin. *Int. Biodeterio. Biodegrad.* 53: 277.
- Borja J, Marie-Teleon D, Auresenia J, Gallardo S (2005). Polychlorinated biphenyls and their biodegradation. *Process Biochemistry.* 40: 1999-2013.

- Borja JQ, Auresenia JL, Gallardo S (2006). Biodegradation of polychlorinated biphenyls using biofilm grown with biphenyl as carbon source in fluidized bed reactor. *Chemosphere*. 64: 555-559.
- Brazil GM, Kenefik L, Callanan M, Haro A, Delorenzo V, Dowling DN, Ogara F (1995). Construction of rhizosphere pseudomonad with potential to degrade polychlorinated biphenyls and detection of *bph* gene-expression in the rhizosphere. *Appl. Environ. Microbiol.* 61: 1946-1952.
- Chaudhry Q, Blom-Zandstra M, Gupta S, Joner EJ (2005). Utilizing the synergy between plants and rhizosphere microorganisms to enhance breakdown of organic pollutants in the environment. *Environ. Sci. Pollut. Res.* 12(1): 34-48.
- Chekol T, Vough LR, Chaney RL (2004). Phytoremediation of polychlorinated biphenyls contaminated soils: The rhizosphere effect. *Environ. Int.* 30: 799-804.
- Cherian S, Margarida-Oliveira M (2005). Transgenic Plants in Phytoremediation: Recent Advances and New Possibilities. *J. Environ. Sci. And Technol.* 39(24).
- Choi H, Veriansyah B, Kim J, Kim D, Lee YW (2009). Recycling of transformer oil contaminated by polychlorinated biphenyls (PCBs) using catalytic hydrodechlorination. *J. of Environ. Sci. and Health.* A: 494-501.
- Chojnacka K, Moustakas K, Mikulewicz M. The combined rhizoremediation by a triad: plant-microorganism-functional materials. *Environ Sci Pollut Res Int.* 2023 Aug;30(39):90500-90521.
- Chroma L, Macek T, Demnerova K, Mackova M (2004). Decolorization of RBBR by plants cells and correlation with the transformation of PCBs. *Chemosphere* 49: 739-740.
- Dobri AB (2009). How to Write a Good Review Article. www.yahoosearch.com. 26/10/2009.
- Dowling DN, Doty SL (2009). Improving phytoremediation through biotechnology. *Current opinion in Biotechnology*. 20: 204-206.
- Ericksons MD (1997). Analytical chemistry of PCBs, 2nd edition. CRC Press, Boca Raton, FL, 66.
- Field JA, Sierra-Alvarez R (2008). Microbial transformation and degradation of polychlorinated biphenyls. *Environ. Pollut.* 155: 1-12.
- Fitzgerald ED, Hwang S, Deres DA, Bush B, Cook K, Worswick P (2001). The association between local fish consumption and DDE, mirex, and HCB concentration in the breast milk of Mohawk women at Akwesasne. *J. of Expos. Anal. Environ. Epid.* 11: 381-388.
- Fletcher JS, Hedge RS (1995). Release of Phenols by Perennial Plant Roots and their Potential Importance in Bioremediation. *Chemosphere*. 31: 153-158.
- Furukawa K, Fujihara H (2008). Microbial degradation of polychlorinated biphenyls: Biochemical and molecular features. *J. Biosci. Bioeng.* 105: 433-449.
- Gioia DD, Bertin L, Zanaroli G, Marchetti L, Fava F (2006). Polychlorinated biphenyl Degradation in aqueous wastes by employing continuous fixed-bed bioreactors. *Proc. Biochem.* 41: 935-940.
- Gogoi, B., Sarma, H. (2023). Rhizoremediation of Persistent Organic Pollutants (POPs) from the Soil. In: Sarma, H., Joshi, S. (eds) *Land Remediation and Management: Bioengineering Strategies*. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-99-4221-3_3
- Halim AA (2007). Analysis of polychlorinated biphenyls in sewage sludge using supercritical carbon dioxide and subcritical water extraction. *Thesis: Faculty of Science, University Teknologi Malaysia*, 18-23.
- Hamlin RL (2002). Phytoremediation literature review. Umass.edu. 00-00.
- Haritash AK, Kaushik CP (2009). Biodegradation aspects of polycyclic aromatic hydrocarbons (PAHs): A review. *J. Haz. Mat.* 169: 1-15.
- Hatamian-Zarmi A, Shojaosadati SA, Vasheghani-Farahani E, Hosseinkhani S, Emamzadeh A (2009). Extensive biodegradation of highly chlorinated biphenyl and Aroclor 1242 by *Pseudomonas aeruginosa* TMU56 isolated from contaminated soil. *Intern. Biodeterioration & Biodegrad.* 63: 788-794.
- Huang X-D, EL-Alawi Y, Gurska J, Glick BR, Greenberg BM (2005). A multi-process phytoremediation system for decontamination of persistent total petroleum hydrocarbon (TPH) from soil. *J. Microc.* 81: 139-147.
- Igweshi SA and Anyasi RO. (2025). Indole Acetic Acid (IAA) and Its Growth Multiplication Parameters in the Control of Soil Organic Pollution. *Proceedings of the 4th Sivas International Conference on Scientific and Innovation Research*, Mardin, Türkiye, May 30-31. Pg 1493-1502.

- Leigh MB, Fletcher J, Nagle D, Kucerova P, Mackova M, Macek T (2004). Rhizosphere remediation of PCBs based on field studies in the Czech Republic. *Int Biodeterio. Biodegrad.* 53: 260.
- Leigh MB, Prouzova P, Mackova M, Macek T, Nagle DP, Fletcher JS (2006). Polychlorinated bacteria associated with trees in a PCB-contaminated site. *Appl. Environ. Microbiol.* 72: 2331-2342.
- Limbert ESB, Betts WB (1996). Influence of substrate chemistry and microbial metabolic diversity on the bioremediation of xenobiotic contamination. *Genet. Eng. Biotechnol.* 16: 158-180.
- Liu JY, Schnoor JL (2008). Uptake and translocation of lesser chlorinated polychlorinated biphenyls (PCBs) in whole hybrid poplar plants after hydroponic exposure. *Chemosphere.* 73: 1608-1616.
- Macek T, Mackova M, Kucerova P, Chroma L, Burkhard J, Demnerova K (2002). Phytoremediation; in: Agathos SN, Reineke W (Eds.). *Biotechnology for the environment: Soil Remediation*, Kluwer Academic Publishers, Brussels. 115-137.
- Mackova M, Uhlik O, Lovecka P, Viktorova J, Novakova M, Demnerova K, Slivestre M, Macek T (2010). Bacterial degradation of polychlorinated biphenyls. *Geomicrobiology: Molec. Environ. Perspect.* 347-366.
- Moreira H, Mench M, Pereira S, Garbisu C, Kidd P, Castro P (2021). Phytomanagement of metal (loid)-contaminated soils: options, efficiency and value. *Front. Environ. Sci.* 9:661423
- Newman LA, Reynolds CM (2004). Phytoremediation of organic compounds. *Current Opinion in Biotechnology.* 15: 225-230
- Okey AB (2007) An aryl hydrocarbon receptor odyssey to the shores of toxicology: The Deichmann Lecture. *International Congress of Toxicology-X1, Toxicological Sciences*, 98(1): 5-28.
- Panwar BS, Marton L, Kadar I, Anton A, Nemeth T (2010). Phytoremediation: A novel green technology to restore soil health. *Acta. Agron. Hung.* 58(4): 443-458.
- Paul OE, Ana C, Mark J, Nancy MD, Pilon-Smits EAH Reardon KF (2007). Comparism of Plant Families in a Greenhouse Phytoremediation Study on an Aged Polycyclic Aromatic Hydrocarbon-Contaminated Soil. *J. Environ. Qual.* 36:1461-1469.
- Pieper DH, Seeger M (2008). Bacterial metabolism of polychlorinated biphenyls. *J. Mol. Microbiol. Biotechnol.* 15: 121-138.
- Prasad MNV, Freitas H, Fraenzie S, Wuenschmann S, Markert B (2010). Knowledge explosion in phytotechnologies fro environmental solutions. *Environ. Poll.* 158: 18-23
- Rezek J, Macek T, Mackova M, Triska J (2007). Plants metabolites of polychlorinated biphenyls in hairy root culture of black nightshade *Solanum nigrum* SNC-90. *Chemosphere.* 69: 1221-1227.
- Smith KE, Schwab AP, Banks MK (2007). Phytoremediation of polychlorinated biphenyls-contaminated sediments: A greenhouse feasibility study. *J. Environ. Qual.* 36:239-244.
- Smith KE, Schwab AP, Banks MK (2009). Dewatering of contaminated sediments: Greenhouse and field studies. *J. Ecol. Engr.* 35(10):1223-1228.
- Sobiecka E, Cedzynska K, Bielski C, Antizar-Ladislao B (2009). Biological treatment of transformer oil using commercial mixtures of microorganisms. *Int. Biodeter. Biodegrad.* 63: 328-333.
- Subramanian S, Tehrani R, Aken BV (2019). Transcriptomic response of *Arabidopsis thaliana* exposed to hydroxylated polychlorinated biphenyls (OH-PCBs). *Int.J. Phytorem.* 21: 52-59
- Toro SD, Zamaroli G, Fava F (2006). Aerobic bioremediation of an actual site soil historically contaminated by polychlorinated biphenyls (PCBs) through bioaugmentation with a non acclimated, complex source of microorganisms. *Microbial Cell Factories*, 5: 11.
- Trap S, Ulrich K (2001). Aspect of Phytoremediation of Organic Pollutants. *J. Soil & Sediments.* 1: 83-85
- Vasilyeva GK, Strijakova BR (2007). Bioremediation of soils and sediments contaminated by polychlorinated biphenyls. *Microbiology.* 76: 639-653.
- Wiltse CC, Rooney WL, Chen Z, Schwab AP, Banks MK (1998). Greenhouse evaluation of agronomic and crude oil-phytoremediation potential among alfalfa genotypes. *J. Environ. Qual.* 27:169-173.
- Yang M, Park MS, Lee HS (2006). Endocrine disrupting chemicals: Human exposure and health risks. *J. Environ. Sci. & Health.* 24: 183-224.
- Zeeb BA, Amphlett JS, Rutter A, Reimer KJ (2008). Potential for phytoremediation of polychlorinated biphenyls-(PCB) contaminated soil. *Int. J. Phytorem.* 9: 199-221.

HEALTH-RELATED QUALITY OF LIFE IN ADULTS WITH REFRACTORY CELIAC DISEASE: CHALLENGES BEYOND GLUTEN-FREE DIETS

Saloni Sharma

1 Research Scholar, Dept. of Nutrition and Dietetics, Manav Rachna International Institute of Research Studies, (Deemed to be University), Faridabad, India

Suhani Sharma

2 MSc. Clinical Research Student, Jamia Hamdard University (Deemed to be University), New Delhi, India

Abstract:

Refractory celiac disease (RCD) is a rare but severe complication of celiac disease (CD) characterized by persistent intestinal damage and symptoms despite strict adherence to a gluten-free diet (GFD) for more than 12 months. Affecting a small subset of CD patients, RCD poses a significant burden not only on physical health but also on health-related quality of life (HRQoL). Individuals with RCD frequently experience chronic gastrointestinal symptoms, nutritional deficiencies, fatigue, and weight loss, along with psychological distress due to the uncertainty and complexity of their condition.

Unlike classical CD, where symptom resolution is achievable through dietary modification, RCD requires prolonged medical therapy and often involves corticosteroids or immunosuppressive agents. This adds to treatment burden and anxiety, often leading to feelings of isolation, reduced social participation, dietary restrictions beyond gluten, and a diminished sense of control over one's health. The emotional and social impacts are further compounded by delays in diagnosis and limited awareness of RCD among healthcare professionals.

Assessing HRQoL using validated tools such as the SF-36 and CD-specific questionnaires reveals significantly lower scores in patients with RCD compared to those with responsive CD. These findings highlight the urgent need for multidisciplinary care models that incorporate not only gastroenterological treatment but also mental health support, nutritional counseling, and patient education to holistically address the complex challenges of RCD. Future research should prioritize the development of targeted therapies and psychosocial interventions to enhance quality of life and long-term outcomes in this vulnerable population.

Keywords:

- Refractory Celiac Disease (RCD)
- Celiac Disease
- Health-Related Quality of Life (HRQoL)
- Gluten-Free Diet
- Chronic Autoimmune Disorders
- Gastrointestinal Symptoms

- SF-36 Questionnaire
- Psychological Distress
- Nutritional Deficiencies
- Immunosuppressive Therapy
- Quality of Life Assessment
- Mental Health in Chronic Illness
- Patient-Centered Care
- Holistic Management
- Long-Term Outcomes

Introduction

Celiac disease (CD) is a chronic autoimmune disorder triggered by the ingestion of gluten in genetically susceptible individuals, leading to small intestinal mucosal damage and malabsorption (Lebwohl, Sanders, & Green, 2018). The cornerstone of CD management is lifelong adherence to a strict gluten-free diet (GFD), which generally results in clinical and histological remission. However, a rare and challenging subset of patients, approximately 1–2%, fail to respond to dietary therapy despite strict adherence for more than 12 months and are diagnosed with *Refractory Celiac Disease* (RCD) (Rubio-Tapia et al., 2009).

RCD is broadly categorized into two types: RCD Type I, which shows a normal intraepithelial lymphocyte (IEL) phenotype, and RCD Type II, characterized by an aberrant clonal IEL population with a risk of progression to enteropathy-associated T-cell lymphoma (EATL) (Malamut et al., 2012). Unlike classical CD, which typically sees an improvement in quality of life with dietary intervention, RCD is associated with persistent gastrointestinal symptoms such as diarrhea, abdominal pain, and weight loss, along with systemic complications like nutritional deficiencies, fatigue, and bone demineralization (Goerres et al., 2022).

Beyond physical symptoms, individuals with RCD often experience significant psychological distress, including depression, anxiety, and social withdrawal, due to the chronic nature and poor prognosis of the disease (Zingone et al., 2015). These psychosocial consequences are intensified by the uncertainties in diagnosis, limited treatment options, and lack of awareness among healthcare providers. Consequently, the *Health-Related Quality of Life (HRQoL)* of RCD patients remains markedly lower compared to those with responsive CD (Tack et al., 2019).

Standardized tools such as the Short Form-36 (SF-36) and disease-specific instruments like the Celiac Disease Quality of Life Questionnaire (CD-QoL) have consistently demonstrated

impaired HRQoL in RCD patients (Casellas et al., 2008). This underscores the necessity for a multidisciplinary approach that integrates gastroenterological care, nutritional support, and psychological counseling. Despite the severity of RCD, research remains limited, especially in the Indian context, where awareness and resources for managing chronic autoimmune conditions are constrained.

This article aims to explore the multifaceted impact of RCD on HRQoL and highlight the urgent need for holistic, patient-centered interventions to improve long-term outcomes and psychological well-being in this vulnerable patient population.

Review of Literature

Refractory Celiac Disease (RCD), though a rare complication, has emerged as a clinically significant variant of classical Celiac Disease (CD), especially due to its impact on patient morbidity and quality of life. Unlike classical CD, which responds to a strict gluten-free diet (GFD), RCD is marked by persistent villous atrophy and symptoms despite dietary adherence for over 12 months, often necessitating additional pharmacologic interventions (Rubio-Tapia & Murray, 2010). The disease is classified into RCD Type I and Type II, with the latter having a higher risk of lymphomagenesis due to abnormal intraepithelial lymphocytes (Cellier et al., 2000).

Health-Related Quality of Life (HRQoL) studies in CD have primarily focused on symptom burden and social limitations imposed by a gluten-free lifestyle. However, patients with RCD face more complex challenges. A multicenter European study by Casellas et al. (2008) demonstrated significantly impaired HRQoL in RCD patients compared to those with responsive CD, with major deficits in vitality, emotional roles, and social functioning domains of the SF-36.

In a study conducted by Malamut et al. (2011), it was revealed that prolonged diagnostic delays, combined with insufficient understanding among clinicians, contributed to patient frustration and psychological distress. This finding is echoed in Zingone et al. (2015), who documented heightened anxiety and depressive symptoms among patients with complicated CD subtypes, including RCD. The psychological impact often stems from uncertainties surrounding treatment outcomes and fear of progression to enteropathy-associated T-cell lymphoma (EATL).

Moreover, nutritional deficiencies are commonly seen in RCD due to malabsorption and extended mucosal injury. Common deficits include iron, folate, vitamin D, calcium, and B12, which further contribute to fatigue, cognitive impairment, and bone loss, deteriorating both physical and mental well-being (Goerres et al., 2022). In contrast to responsive CD patients

who experience relief and improved vitality after GFD initiation, RCD patients often encounter polypharmacy with corticosteroids, thiopurines, or biologics—introducing new concerns like side effects, treatment burden, and immunosuppression (Tack et al., 2019).

Existing literature emphasizes the need for a multidisciplinary approach to RCD management. Incorporating mental health professionals, dietitians, gastroenterologists, and patient education specialists has been associated with improved coping mechanisms, better nutritional intake, and increased treatment adherence (Raiten et al., 2019). However, such integrated care models remain underutilized, especially in low-resource settings where RCD awareness is minimal.

Despite growing interest in CD and gluten intolerance, RCD remains underexplored, particularly in terms of its psychosocial dimensions. There exists a gap in the literature regarding long-term follow-up of HRQoL outcomes post-intervention, highlighting an urgent need for research that moves beyond histological recovery to encompass broader quality-of-life metrics.

Methodology

Study Design

This review-based article adopts a narrative literature review approach to synthesize current evidence on the impact of Refractory Celiac Disease (RCD) on Health-Related Quality of Life (HRQoL). The aim is to identify physical, psychological, nutritional, and social challenges faced by RCD patients beyond dietary non-responsiveness and to emphasize the need for multidisciplinary, patient-centered care.

Data Sources and Search Strategy

A comprehensive search was conducted using electronic databases including PubMed, Google Scholar, Scopus, and ScienceDirect for articles published between 2000 and 2024. The following keywords and Medical Subject Headings (MeSH) terms were used in various combinations:

- “Refractory Celiac Disease”
- “Health-Related Quality of Life (HRQoL)”
- “Celiac Disease Complications”
- “Gluten-Free Diet Non-Responders”
- “Psychological impact of Celiac Disease”
- “SF-36 in Celiac Disease”
- “Nutritional Deficiencies in RCD”
- “Patient-centered care in autoimmune diseases”

Boolean operators (AND, OR) were applied to refine the search, and filters were used to include only peer-reviewed human studies written in English.

Inclusion Criteria

- Articles focusing on adult patients diagnosed with RCD (Type I or Type II).
- Studies assessing HRQoL using validated tools such as SF-36, CD-QOL, or similar.
- Articles discussing nutritional, psychological, or therapeutic management of RCD.
- Review articles, observational studies, clinical trials, and qualitative research.

Exclusion Criteria

- Studies limited to pediatric patients with CD.
- Non-English language publications.
- Case reports, editorials, and opinion pieces without primary data or robust analysis.
- Studies not differentiating between responsive CD and RCD.

Data Extraction and Analysis

Key data points were extracted from the included studies, including:

- Type and design of study
- Sample size and patient characteristics
- Assessment tools used for HRQoL
- Main findings related to physical symptoms, mental health, and treatment impact

Thematic analysis was used to group findings into domains: gastrointestinal and nutritional burden, psychological distress, limitations in daily functioning, and treatment-related challenges. Data was synthesized qualitatively due to heterogeneity in study design and outcome measures.

Results and Discussion

Persistent Symptoms and Physical Burden

The reviewed literature consistently highlights that adults with Refractory Celiac Disease (RCD) experience persistent gastrointestinal symptoms such as chronic diarrhea, abdominal pain, weight loss, and bloating, despite adherence to a strict gluten-free diet (Rubio-Tapia & Murray, 2010; Tack et al., 2019). Unlike responsive Celiac Disease (CD), symptom resolution in RCD is limited, with prolonged mucosal damage contributing to nutritional deficiencies—especially iron, vitamin B12, folate, calcium, and vitamin D—which further exacerbate fatigue, bone pain, and generalized weakness (Goerres et al., 2022).

These physiological complications have a direct and measurable impact on Health-Related Quality of Life (HRQoL). In studies using validated tools such as the SF-36, RCD patients scored significantly lower in domains such as vitality, general health, and physical functioning compared to patients with responsive CD (Casellas et al., 2008).

Psychological Distress and Mental Health

One of the most prominent findings across studies is the psychological burden experienced by individuals with RCD. Zingone et al. (2015) and Malamut et al. (2011) reported that RCD patients exhibit significantly higher levels of anxiety, depression, and emotional distress. The chronic and unpredictable nature of symptoms, coupled with fear of progression to enteropathy-associated T-cell lymphoma (EATL), leads to emotional exhaustion and a reduced sense of control over health.

The use of corticosteroids and immunosuppressive therapies often worsens mental health, leading to mood swings, sleep disturbances, and social withdrawal. Studies emphasize that HRQoL cannot be meaningfully improved without addressing the mental health dimension of the disease.

Social and Functional Impairments

Patients with RCD often report diminished participation in social and occupational activities due to chronic symptoms and dietary limitations beyond gluten. Social eating becomes especially challenging, and many individuals report feeling isolated or stigmatized. This restricts opportunities for work, travel, and personal relationships, leading to social anxiety and withdrawal.

The sense of alienation is further exacerbated by low awareness of RCD among general physicians and even among some gastroenterologists. Many patients report a delay in diagnosis or being misunderstood, which negatively affects their trust in healthcare systems and their overall psychological well-being (Malamut et al., 2012; Cellier et al., 2000).

Need for Multidisciplinary, Holistic Care

The findings reinforce the need for an integrated and multidisciplinary care model. In addition to medical management by gastroenterologists, care should include:

- Mental health support (psychologists or counselors)
- Dietitian-led nutritional interventions
- Social support groups
- Patient education on long-term disease management

Such approaches have been associated with better disease acceptance, improved coping strategies, and enhanced HRQoL in chronic autoimmune disorders (Raiten et al., 2019). However, implementation remains limited, especially in resource-constrained settings like India, where access to specialized care is uneven.

Research Gaps

Despite growing interest in CD and RCD globally, research remains sparse regarding long-term HRQoL outcomes, patient satisfaction with care, and the effectiveness of non-pharmacologic interventions such as psychotherapy or lifestyle modification. There is also limited culturally contextual data from non-Western populations, underscoring the need for more region-specific studies and awareness campaigns.

Conclusion and Recommendations

Refractory Celiac Disease (RCD) represents a rare yet profoundly debilitating progression of classical Celiac Disease, characterized by persistent mucosal damage and systemic symptoms despite strict adherence to a gluten-free diet. The findings of this review highlight the extensive physical, psychological, and social burdens faced by RCD patients, which collectively contribute to a significantly diminished Health-Related Quality of Life (HRQoL). Unlike classical CD, RCD requires lifelong management that extends beyond dietary control, often involving immunosuppressive therapy, which can further compromise patient well-being.

RCD patients often navigate a complex landscape of nutritional deficiencies, treatment-induced side effects, chronic fatigue, psychological distress, social isolation, and uncertainty regarding long-term outcomes. The lack of awareness about RCD, delayed diagnosis, and limited access to specialized multidisciplinary care exacerbate these challenges, especially in resource-constrained healthcare systems.

To address these multifactorial challenges, the following recommendations are proposed:

1. **Multidisciplinary Management:** Clinical protocols for RCD must integrate gastroenterologists, nutritionists, psychologists, and social workers to deliver holistic, patient-centered care.
2. **Routine HRQoL Assessment:** The inclusion of validated HRQoL instruments such as SF-36 and CD-QOL in regular follow-ups can help monitor patient progress beyond clinical markers.
3. **Psychosocial Support Programs:** Mental health support, peer counseling, and patient support groups should be formalized as part of standard RCD care to address emotional burden and reduce isolation.

4. **Healthcare Professional Training:** Improved training and sensitization of physicians regarding non-responsive CD and RCD can aid in early diagnosis and timely referral to specialists.
5. **Policy-Level Interventions:** National guidelines should be updated to include management pathways for RCD and ensure insurance coverage for psychological and dietary counseling.
6. **Future Research:** Further research is urgently needed to explore the long-term psychosocial outcomes of RCD, develop targeted therapies, and evaluate the effectiveness of integrated care models in improving quality of life.

In conclusion, managing RCD requires a paradigm shift from symptom resolution to enhancing overall quality of life through multidisciplinary, empathetic, and evidence-based interventions. Recognizing RCD as more than a gastrointestinal disorder is key to empowering patients and improving long-term outcomes.

References

1. Casellas, F., López Vivancos, J., Casado, A., Malagelada, J. R., & Malagelada, J. R. (2008). *Health-related quality of life in celiac disease patients: A multicenter study*. Scandinavian Journal of Gastroenterology, 43(6), 682–689. <https://doi.org/10.1080/00365520701862040>
2. Goerres, M. S., Meijer, J. W. R., Bouma, G., & Mulder, C. J. J. (2022). *Refractory celiac disease: An overview of diagnosis, pathogenesis, and management*. Expert Review of Gastroenterology & Hepatology, 16(4), 301–310. <https://doi.org/10.1080/17474124.2022.2042429>
3. Lebowitz, B., Sanders, D. S., & Green, P. H. R. (2018). *Coeliac disease*. The Lancet, 391(10115), 70–81. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(17\)31796-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(17)31796-8)
4. Malamut, G., Afchain, P., Verkarre, V., Lecomte, T., Amiot, A., Bouhnik, Y., ... & Cellier, C. (2012). *Presentation and long-term follow-up of refractory celiac disease: comparison of type I with type II*. Gastroenterology, 142(2), 396–401. <https://doi.org/10.1053/j.gastro.2011.10.041>
5. Rubio-Tapia, A., Murray, J. A., & Kelly, D. G. (2009). *Clinical quiz: Refractory celiac disease*. Mayo Clinic Proceedings, 84(3), 272–276. [https://doi.org/10.1016/S0025-6196\(11\)61125-4](https://doi.org/10.1016/S0025-6196(11)61125-4)
6. Tack, G. J., Verbeek, W. H., Schreurs, M. W., Mulder, C. J. J., & Bouma, G. (2019). *Refractory coeliac disease: Diagnostic challenges and therapeutic options*. Nature Reviews Gastroenterology & Hepatology, 17(3), 155–168. <https://doi.org/10.1038/s41575-019-0225-0>
7. Zingone, F., Swift, G. L., Card, T. R., Sanders, D. S., & Ludvigsson, J. F. (2015). *Psychological morbidity of celiac disease: A review of the literature*. United European Gastroenterology Journal, 3(2), 136–145. <https://doi.org/10.1177/2050640614560786>
8. Casellas, F., López Vivancos, J., Casado, A., & Malagelada, J. R. (2008). *Health-related quality of life in celiac disease patients: A multicenter study*. Scandinavian Journal of Gastroenterology, 43(6), 682–689. <https://doi.org/10.1080/00365520701862040>
9. Cellier, C., Delabesse, E., Helmer, C., Patey, N., Matuchansky, C., Jabri, B., ... & Cerf-Bensussan, N. (2000). *Refractory sprue, coeliac disease, and enteropathy-associated T-cell lymphoma*. The Lancet, 356(9225), 203–208. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(00\)02429-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(00)02429-4)
10. Goerres, M. S., Meijer, J. W. R., Bouma, G., & Mulder, C. J. J. (2022). *Refractory celiac disease: An overview of diagnosis, pathogenesis, and management*. Expert Review of Gastroenterology & Hepatology, 16(4), 301–310. <https://doi.org/10.1080/17474124.2022.2042429>
11. Malamut, G., Afchain, P., Verkarre, V., Lecomte, T., Amiot, A., Bouhnik, Y., ... & Cellier, C. (2011). *Presentation and long-term follow-up of refractory celiac disease: Comparison of type I with type II*. Gastroenterology, 140(6), S-364. (Abstract)

12. Raiten, D. J., Kalhan, S. C., & Hay, W. W. (2019). *Maternal nutrition and optimal infant feeding practices: Consensus recommendations*. *Advances in Nutrition*, 10(3), 391–402. <https://doi.org/10.1093/advances/nmy094>
13. Rubio-Tapia, A., & Murray, J. A. (2010). *Classification and management of refractory coeliac disease*. *Gut*, 59(4), 547–557. <https://doi.org/10.1136/gut.2009.195131>
14. Tack, G. J., Verbeek, W. H., Schreurs, M. W., Mulder, C. J. J., & Bouma, G. (2019). *Refractory coeliac disease: Diagnostic challenges and therapeutic options*. *Nature Reviews Gastroenterology & Hepatology*, 17(3), 155–168. <https://doi.org/10.1038/s41575-019-0225-0>
15. Zingone, F., Swift, G. L., Card, T. R., Sanders, D. S., & Ludvigsson, J. F. (2015). *Psychological morbidity of celiac disease: A review of the literature*. *United European Gastroenterology Journal*, 3(2), 136–145. <https://doi.org/10.1177/2050640614560786>
16. Casellas, F., López Vivancos, J., Casado, A., & Malagelada, J. R. (2008). *Health-related quality of life in celiac disease patients: A multicenter study*. *Scandinavian Journal of Gastroenterology*, 43(6), 682–689. <https://doi.org/10.1080/00365520701862040>
17. Cellier, C., Delabesse, E., Helmer, C., Patey, N., Matuchansky, C., Jabri, B., ... & Cerf-Bensussan, N. (2000). *Refractory sprue, celiac disease, and enteropathy-associated T-cell lymphoma*. *The Lancet*, 356(9225), 203–208. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(00\)02429-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(00)02429-4)
18. Goerres, M. S., Meijer, J. W. R., Bouma, G., & Mulder, C. J. J. (2022). *Refractory celiac disease: An overview of diagnosis, pathogenesis, and management*. *Expert Review of Gastroenterology & Hepatology*, 16(4), 301–310. <https://doi.org/10.1080/17474124.2022.2042429>
19. Malamut, G., Afchain, P., Verkarre, V., Lecomte, T., Amiot, A., Bouhnik, Y., ... & Cellier, C. (2011). *Presentation and long-term follow-up of refractory celiac disease: Comparison of type I with type II*. *Gastroenterology*, 140(6), S-364.
20. Raiten, D. J., Kalhan, S. C., & Hay, W. W. (2019). *Maternal nutrition and optimal infant feeding practices: Consensus recommendations*. *Advances in Nutrition*, 10(3), 391–402. <https://doi.org/10.1093/advances/nmy094>
21. Rubio-Tapia, A., & Murray, J. A. (2010). *Classification and management of refractory coeliac disease*. *Gut*, 59(4), 547–557. <https://doi.org/10.1136/gut.2009.195131>
22. Tack, G. J., Verbeek, W. H., Schreurs, M. W., Mulder, C. J. J., & Bouma, G. (2019). *Refractory coeliac disease: Diagnostic challenges and therapeutic options*. *Nature Reviews Gastroenterology & Hepatology*, 17(3), 155–168. <https://doi.org/10.1038/s41575-019-0225-0>
23. Zingone, F., Swift, G. L., Card, T. R., Sanders, D. S., & Ludvigsson, J. F. (2015). *Psychological morbidity of celiac disease: A review of the literature*. *United European Gastroenterology Journal*, 3(2), 136–145. <https://doi.org/10.1177/2050640614560786>

COMPREHENSIVE DFT STUDY OF $\text{AgAl}(\text{S}_{1-x}\text{Se}_x)_2$ CHALCOPYRITE STRUCTURAL, OPTOELECTRONIC, THERMAL AND THERMODYNAMIC

H. Rekab-Djabri^{1,2}, Salah DAOUD³ and BELOUFA Nabil⁴

¹Laboratory of Micro and Nanophysics, LaMiN e ENP d'Oran, BP 1523, El M'Naouer, 31000, Algeria

²Faculty of Nature and Life Sciences and Earth Sciences, Akli Mohand-Oulhadj University, 10000, Bouira, Algeria

³Laboratory of Materials and Electronic Systems, Mohamed El Bachir El Ibrahimi University of Bordj Bou Arreridj, 34000, Bordj Bou Arreridj, Algeria

⁴Hydrometeorological Institute for Training and Research IHFR, Ibnou Rochd, Bp7019, Oran, Algeria.

Abstract –

In this study, we explored the structural, electronic, optical, thermal and thermodynamic properties of quaternary $\text{AgAl}(\text{S}_x\text{Se}_{1-x})_2$ alloys using density functional theory (DFT), with the full-potential linearized augmented plane wave (FP-LAPW) method and the Wu-Cohen generalized gradient approximation (WC-GGA) for the exchange-correlation potential. We have examined the effect of composition on formation energy, apparent modulus of elasticity and lattice volume. According to the results obtained, there is no deviation for the bulk modulus from LCD or for the lattice constant from Vegard's law. The method of Zunger et al. was used to clarify the microscopic origin of space bending. In comparison with previous theoretical work, the band gap values derived from band structure calculations using the modified Becke - Johnson potential (mBJ) approximation show significant improvements and are much more in line with experimental results for ternary compounds. The optical properties demonstrate that the static dielectric constant $\epsilon_1(0)$ increases with concentration x , while the optical band gap energy decreases in parallel; as for the dielectric function, it exhibits pronounced anisotropy in the zz direction. The Debye quasi-harmonic model has been applied to study the effects of heat on a few macroscopic properties. However, the phase diagram and excess enthalpy of mixing, ΔH_m , were calculated to gain insight into the thermodynamic stability of these alloys. The alloys studied were found to be stable at average temperatures between 0 and 800 K.

Keywords: $\text{AgAl}(\text{S}_x\text{Se}_{1-x})_2$ alloys; FP-LAPW; Vegard's law; Debye quasi-harmonic.

PREVALENCE AND DETERMINANTS OF MEDICATION ADHERENCE IN MOROCCAN PATIENTS WITH TYPE 2 DIABETES: A MULTICENTER CROSS-SECTIONAL STUDY

ARRAJI Maryem, CHAHBOUNE Mohamed

Hassan First University of Settat, Higher institute of Health Sciences, Laboratory of Health sciences and Technologies. Settat, 26000

ABSTRACT

Objectives: This study aimed to evaluate medication adherence prevalence and its determinants among Moroccan patients with type 2 diabetes mellitus.

Methods: A multicenter cross-sectional survey was conducted from February to June, 2024, included 584 patients from the Casablanca-Settat and Rabat-Salé-Kénitra regions in Morocco. The General Medication Adherence Scale (GMAS) was used to assess medication adherence, while chi-square tests and multivariate logistic regression were used to analyze the associations between independent variables and adherence.

Results: Medication adherence was observed in 96.2% of participants. In multivariate analysis, lower medication adherence was significantly associated with the use of two or more oral antidiabetics (aOR = 0.026, 95% CI: 0.001–0.642, $p = 0.026$), a diabetes duration of 11–15 years (aOR = 0.037, 95% CI: 0.001–0.956, $p = 0.047$).

Conclusion: Despite a high adherence rate, patients on dual or polytherapy and those with a longer diabetes duration exhibited lower adherence in multivariate analysis. These findings highlight the need for targeted interventions to improve adherence in these high-risk groups.

Keywords: Medication adherence; Determinants; GMAS; Type 2 diabetes mellitus; Morocco.

INDUSTRIAL HEALTH MONITORING SYSTEM FOR DC MOTORS

Suganthi S, Yathra, Tamizhazhagi, Sanjana, Sripriya

Department of EEE, RMK ENGINEERING COLLEGE, THIRUVALLUR

ABSTRACT

Industrial machinery, especially DC motors, are susceptible to faults such as overheating, excessive vibration, and oil leakage, all of which can lead to mechanical failure or hazardous scenarios. This project presents a sensor-based Industrial Health Monitoring System developed using an Arduino Uno for the real-time identification of such faults. The system integrates three sensors—LM35 for temperature monitoring, MPU6050 for detecting vibrations, and an oil leakage sensor for fluid detection—ensuring comprehensive motor health surveillance.

When abnormal values are recorded by any sensor, the system takes immediate action: it activates a buzzer, displays the issue on an LCD screen, stops the DC motor automatically, and transmits an alert message to a control room via the SIM800L GSM module. These functions enable real-time alerting and quick response to prevent potential disasters and reduce machine downtime.

This intelligent system significantly enhances the reliability and safety of industrial setups by automating the fault detection and response process. It ensures early intervention and provides scope for future upgrades including IoT integration, data logging for diagnostics, and scalability to other industrial equipment.

Keywords: DC Motor Monitoring; Arduino Uno; GSM Alert System; Industrial Safety

BUTCHERS' PREFERENCES AND PRACTICES REGARDING LOCAL AND IMPORTED MEAT IN BISKRA, ALGERIA

Hassina Hafida BOUKHALFA^{1,2}, Haroun BOUMARAF³, Nesrine CHEBRI²

¹ Promotion of Innovation in Agriculture in Arid Regions Laboratory, Biskra, Algeria.

² Mohamed Khider University of Biskra, SNLSEU Faculty, Agricultural Sciences Department, Biskra, Algeria.

³ Phoeniciculture Studies Research Laboratory (Phoenix), University of Ouargla, Ouargla, Algeria

ABSTRACT

This study investigates the practices and perceptions of 26 butchers concerning the sourcing and quality of local versus imported meat. Most respondents had formal training in butchery and worked in modern facilities, with over half having more than ten years of professional experience factors that enhance the reliability of their assessments.

The results reveal a strong preference for local meat, which is considered fresher, tastier, more traceable, and more resistant to environmental conditions. Supply strategies mainly involve short channels such as local slaughterhouses, weekly markets, or personal livestock, while imported meat is viewed with skepticism due to its perceived lower transparency and quality. Among import options, only Spanish meat was positively rated, mainly for its compliance with European safety standards.

Butchers' supplier choices are primarily based on a combination of price, quality, and origin. Although 56% are willing to pay more for local products, economic factors remain decisive. Notably, 88% of respondents reported little to no knowledge of preservatives, raising concerns about food safety practices.

From a consumer perspective, local meat is strongly favored, driven by trust in quality and proximity. Finally, 60% of the butchers surveyed expressed dissatisfaction with current public policies and called for stronger support for national meat production, price regulation, and professional training to enhance the sector's competitiveness and sustainability.

Keywords: Local meat, Imported meat, Butchers, Perceived quality, Supply chains, Traceability, Short distribution channels.

BUTCHERS' PREFERENCES AND PRACTICES REGARDING LOCAL AND IMPORTED MEAT IN BISKRA, ALGERIA

Hassina Hafida BOUKHALFA^{1,2}, Haroun BOUMARAF³, Nesrine CHEBRI²

¹ Promotion of Innovation in Agriculture in Arid Regions Laboratory, Biskra, Algeria.

² Mohamed Khider University of Biskra, SNLSEU Faculty, Agricultural Sciences Department, Biskra, Algeria.

³ Phoeniciculture Studies Research Laboratory (Phoenix), University of Ouargla, Ouargla, Algeria

ABSTRACT

This study investigates the practices and perceptions of 26 butchers concerning the sourcing and quality of local versus imported meat. Most respondents had formal training in butchery and worked in modern facilities, with over half having more than ten years of professional experience factors that enhance the reliability of their assessments.

The results reveal a strong preference for local meat, which is considered fresher, tastier, more traceable, and more resistant to environmental conditions. Supply strategies mainly involve short channels such as local slaughterhouses, weekly markets, or personal livestock, while imported meat is viewed with skepticism due to its perceived lower transparency and quality. Among import options, only Spanish meat was positively rated, mainly for its compliance with European safety standards.

Butchers' supplier choices are primarily based on a combination of price, quality, and origin. Although 56% are willing to pay more for local products, economic factors remain decisive. Notably, 88% of respondents reported little to no knowledge of preservatives, raising concerns about food safety practices.

From a consumer perspective, local meat is strongly favored, driven by trust in quality and proximity. Finally, 60% of the butchers surveyed expressed dissatisfaction with current public policies and called for stronger support for national meat production, price regulation, and professional training to enhance the sector's competitiveness and sustainability.

Keywords: Local meat, Imported meat, Butchers, Perceived quality, Supply chains, Traceability, Short distribution channels.

ENUMERATION AND MORPHOLOGICAL CHARACTERIZATION OF FUNGUS FROM SOIL SAMPLES IN DIFFERENT ECOSYSTEMS OF THE AMHARA REGION, NORTHERN ETHIOPIA

Fasika Melese^{1,2*}, Destaw Damtie¹, Sissay Menkir¹, Mulugeta Kibret¹

Department of Biology College of Sciences, Bahir Dar University, P. O. Box: 79, Bahir Dar, Ethiopia

Department of Biology College of Natural and Computational Science Debarq University, P. O. Box 90, .Debarq, Ethiopia

Abstract

Background Fungi represent a diverse group of organisms in soil ecosystems, performing critical ecological functions. However, their distribution and ecological roles remain understudied. This study aimed to isolate and identify soil fungi using dilution plating and morphological characterization. **Methods** Composite soil samples were collected from five distinct sites (forest soil, farmland soil, municipal solid waste-contaminated soil, and two types of decaying organic matter-contaminated soils: tannery fluid waste and cattle dung). Each composite sample was prepared from 4–6 subsamples. After air-drying for three days, samples were processed for fungal isolation via the dilution plate method. Fungal suspensions were inoculated onto Sabouraud dextrose agar media and incubated at 25–28°C for 5–7 days. Pure cultures were obtained through subculturing, and isolates were identified by examining macroscopic and microscopic features using lactophenol cotton blue staining and compound microscopy. Observations were compared to reference guides for soil fungi. Soil physicochemical properties were analyzed alongside fungal counts. **Results** A total of 204 fungal isolates, representing 11 genera (*Penicillium*, *Aspergillus*, *Trichoderma*, *Candida*, *Fusarium*, *Curvularia*, *Alternaria*, *Cryptococcus*, *Cladosporium*, *Rhizoctonia*, and *Mucor*) and 37 species were identified. Colony-forming units (CFU/g) varied significantly across sites: TIF (55,000), TGE (650,000), TGI (650,000), TGO (470,000), FGI (690,000), FGO (450,000), BDSW (130,000), and BCF (150,000). Soil pH ranged from 6.37 to 7.7. **Conclusion** This study demonstrates the efficacy of combining dilution plating with morphological analysis for fungal isolation and identification, providing a robust framework for mycological research. The diversity and abundance of isolated fungi reflect the influence of geographical variation and soil physicochemical properties on fungal distribution. These findings underscore the ecological adaptability of soil fungi and their potential roles in different environments.

Keywords: soil, fungi, isolation, morphology, and characterization

ISOLATION OF ACTINOBACTERIA FROM ALGERIAN DESERT SOILS AND EVALUATION OF THEIR ANTAGONISTIC POTENTIAL AGAINST PHYTOPATHOGENIC BACTERIA AND FUNGI

Fedwa BEGHDADI, El-Hadj DRICHE1

Laboratory of Molecular Biology, Genomics and Bioinformatics (LBMGB), Faculty of Natural
Sciences and
Life (SNV), Hassiba Benbouali University of Chlef, Hay Salem, 02000 Chlef, Algeria.

Abstract:

Throughout their life cycle, plants and pathogens interact with a wide variety of organisms; these interactions can affect plant health in a positive and/or negative way (Corbaz, 1990; Nakkeeran et al., 2005). It is estimated that nearly 50% of the world's agricultural production is lost before or after harvest. Biological control is one of the promising methods, it consists of the use of antagonistic microorganisms.

Among the latter, actinomycetes are the best candidate to be applied in the form of a living cell. They are known for their production of bioactive metabolites, their ability to colonize the rhizosphere and plant roots, their ability to control phytopathogenic microorganisms and to form spores adapted to the formation of stable products. However, these are important traits for the success of biological control (Xiao et al., 2002; Bressan, 2003).

The objective of this work is the screening of actinomycete strains isolated from Algerian Saharan soil, which inhibits some phytopathogens (bacteria and fungi).

The isolation of Actinomycetes is done on Vitamin-B chitin media after pretreatment with CaCo₃.

The antimicrobial activity of Actinomycetes against these pathogens is done by the cross-striated method on ISP2 and YGB medium. incubation at 30°C for 24 hours for bacteria and up to 3 days for fungi (Aouiche et al 2013).

80 strains of actinobacteria were tested and 45 strains showed antiphytopathogenic activity or less against a fungus or bacteria, and the inhibition diameter reached up to 30 mm for some strains of actinomycetes.

This number of actinomycete isolates is much higher than other work carried out on the screening of actinobacteria against pathogenic bacteria (Aouiche et al., 2012, Toumatia et al., 2014).

Work is still being carried out to determine the pH kinetics, biomass and antiphytopathogenic activities of the actinomycete isolates obtained.

Keywords: Actinobacteria; Screening; inhibition; phytopathogenes.

THE NUTRITIONAL AND PHARMACOLOGICAL IMPORTANCE OF MORINGA OLEIFERA

Lamia Berkane – Department of Molecular and Cellular Biology, Faculty of Biology, University of El Oued, Algeria

ORCID: 0009-0001-9986-6685

Mohammed Sadok Derki – Faculty of Medicine, Heinrich-Heine University Düsseldorf, Germany

Manel Azzi – Department of Molecular and Cellular Biology, Faculty of Biology, University of El Oued, **ORCID:** 0009-0001-9986-6685

Chikha Maria – Department of Molecular and Cellular Biology, Faculty of Biology, University of El Oued, Algeria

Abstract

Moringa oleifera, commonly known as the miracle tree or drumstick tree, is one of the most nutrient-rich plants and has gained significant attention for its health benefits, phytochemical composition, and therapeutic properties. Native to the Indian subcontinent, this plant has been used for centuries in traditional medicine due to its nutritional and medicinal potential. Its leaves, seeds, pods, roots, and flowers contain a wide variety of bioactive compounds, including flavonoids, alkaloids, vitamins, minerals, and essential amino acids, making it a valuable source for both nutritional and medical applications. In recent years, the plant's importance has been rediscovered, placing it at the forefront of developments in nutrition, medicine, and public health. Due to its broad clinical applications, *Moringa* is considered a promising candidate for new drug development and functional food innovation. The therapeutic potentials of *Moringa* compounds include treatment of chronic diseases through their antioxidant, anti-inflammatory, antimicrobial (both antibacterial and antifungal), and anticancer properties. This review highlights various phytochemical extraction techniques, therapeutic characteristics, and potential applications of this remarkable plant.

IMPACT OF MOBILE PHONE USE DURING PREGNANCY ON FETAL DEVELOPMENT AND BIRTH DEFECTS: A REVIEW

Wajid Ali CHATHA

Department of Anatomy, Faculty of Medicine, Northern Border University, Arar, KSA.

ORCID ID: 0000-0003-1740-555X

Ahmed M S Hegazy **ORCID:**0000-0002-5102-9263 .

Nagla Bayoumy, **ORCID:**0000-0001-6306-9281

Durre Sameen Khan, **ORCID:**0009-0006-3138-407X .

Saad El Shafey, **ORCID:**0000-0002-8506-0680 .

Marwa Badawy, **ORCID:**0000-0003-2680-9038

Amgad Niazi, **ORCID:**0009-0000-4951-094X .

Mohammad M. Mosaed, **ORCID:**0000-0002-5112-3225 .

Hamza Mohamad, **ORCID:**0000-0002-5666-3140

Muhammad Mustafa, **ORCID:**0009-0009-9142-7993 .

Hanan ElGendy, **ORCID:**0000-0002-2751-5093 .

Abdul Rehman Alyan, **ORCID:**0009-0002-5075-9376

ABSTRACT

Introduction and Purpose: Mobile phones are integral to modern life, but their potential health impacts, particularly on vulnerable groups such as pregnant women, have raised scientific concerns. The electromagnetic radiation (EMR) emitted by mobile phones is linked to biological effects, including oxidative stress, DNA damage, and cellular disruption, prompting intriguing questions about its influence on fetal development. Research highlights both direct and indirect effects of mobile phone use during pregnancy. Direct effects involve EMR's potential to interfere with cellular processes that may impact fetal growth. Indirect effects, meanwhile, stem from behavioral changes associated with phone usage, such as increased sedentary habits and disrupted sleep patterns, which can also affect maternal and fetal health. The advent of advanced technologies like 5G adds complexity to these concerns. While 5G networks provide faster connectivity, they operate at higher frequencies, raising new questions about potential health risks. However, disentangling direct effects of EMR from confounding factors like lifestyle and environmental variables remains challenging, requiring further investigation.

Materials and Methods: This review consolidates current evidence on mobile phone usage during pregnancy, focusing on its direct biological effects, behavioral consequences, and emerging risks linked to new technologies.

Discussion and Conclusion: Although conclusive findings are still limited, existing research emphasizes the need for caution. Pregnant women and healthcare providers should stay informed about ongoing studies to make prudent decisions about mobile phone use. Continued

long-term research is essential to clarify the interaction between EMR exposure and maternal-fetal health, ensuring a better understanding of its potential risks.

KEYWORDS: Electromagnetic, Radiation, Non Ionizing, Frequency, 5G, Birth Defects

STUDY ON MEDICATION ADHERENCE AMONG DIABETIC PATIENTS IN RURAL AREAS

Mrs.E.Elavarasi,Yuvaraj AR,J.Jayadurka,DR.R.Srinivasan

Faculty of Pharmacy, Bharath Institute of Higher Education and Research,Chennai-73

ABSTRACT:

Diabetes mellitus is a growing public health concern, particularly in rural areas where healthcare accessibility and literacy remain significant challenges. This study aimed to evaluate medication adherence among diabetic patients in selected rural regions and to identify factors influencing non-adherence. A cross-sectional survey was conducted involving 150 diabetic patients from rural health clinics. Data were collected using a structured questionnaire based on the Morisky Medication Adherence Scale (MMAS-8). Sociodemographic factors, educational background, income levels, and access to healthcare facilities were also analyzed. The results indicated that 56% of patients exhibited low adherence, 30% had moderate adherence, and only 14% showed high adherence. The primary reasons for non-adherence were forgetfulness, financial constraints, lack of understanding about the disease, and limited access to medications. Educational status and frequency of healthcare visits were found to be statistically significant predictors of adherence. The study highlights the need for tailored interventions, including patient education, regular follow-ups, and community pharmacy services, to improve adherence and optimize glycemic control. Strengthening primary healthcare infrastructure and implementing pharmacist-led awareness programs in rural settings can play a pivotal role in enhancing medication adherence among diabetic populations.

Keywords:

Medication adherence, Diabetes mellitus, Rural health, Patient compliance, Public health

IMPACT OF PHARMACIST COUNSELING ON ASTHMA MANAGEMENT**Mrs.E.Elavarasi,Yuvaraj AR,J.Jayadurka,DR.R.Srinivasan**

Faculty of Pharmacy, Bharath Institute of Higher Education and Research,Chennai-73

Abstract:

Effective asthma management requires a multidisciplinary approach, with pharmacists playing a crucial role in patient education and adherence to therapy. This study evaluates the impact of pharmacist-led counseling on asthma control among patients attending a tertiary care hospital. A total of 100 asthma patients were enrolled and randomly assigned to two groups: control (standard care) and intervention (pharmacist counseling). The intervention group received individualized counseling sessions on inhaler technique, medication adherence, trigger avoidance, and lifestyle modifications over a three-month period. Asthma control was assessed using the Asthma Control Test (ACT) scores and peak expiratory flow rate (PEFR) measurements. At the end of the study, the intervention group showed a significant improvement in ACT scores (mean increase of 6.4 points) and PEFR compared to the control group. Moreover, knowledge scores regarding asthma management were notably higher in the intervention group. The results affirm that pharmacist counseling improves clinical outcomes, enhances patient awareness, and reduces exacerbation frequency. Integrating pharmacists into asthma care teams can bridge knowledge gaps, improve medication use, and promote better self-management practices among patients.

Keywords:

Asthma management, Pharmacist counseling, Inhaler technique, Patient education, ACT score

ASSESSMENT OF DRUG-DRUG INTERACTIONS IN POLYPHARMACY PATIENTS

Mrs.E.Elavarasi,Yuvaraj AR,J.Jayadurka,DR.R.Srinivasan

Faculty of Pharmacy, Bharath Institute of Higher Education and Research, Chennai-73

Abstract:

Polypharmacy, commonly seen in elderly and chronically ill patients, increases the risk of drug-drug interactions (DDIs), potentially compromising treatment outcomes. This observational study aimed to assess the prevalence and clinical significance of DDIs in patients on polypharmacy regimens in a tertiary care hospital. Medical records of 200 inpatients prescribed five or more medications were reviewed. A total of 640 potential drug-drug interaction pairs were identified using Lexicomp® and Micromedex® databases. Of these, 23% were classified as major, 52% as moderate, and 25% as minor interactions. Cardiovascular drugs, anticoagulants, and antibiotics were most frequently implicated. Clinical implications ranged from altered drug efficacy to serious adverse events such as bleeding and arrhythmias. The study also found that 40% of the major interactions were preventable through dose adjustments or therapeutic substitutions. Routine DDI screening and clinical pharmacist involvement in medication review were found to significantly reduce risk. The findings underscore the importance of active pharmacovigilance and the implementation of electronic DDI-checking tools to ensure medication safety in polypharmacy settings.

Keywords:

Polypharmacy, Drug-drug interactions, Adverse effects, Clinical pharmacy, Medication safety

DEVELOPMENT AND VALIDATION OF UV SPECTROPHOTOMETRIC METHOD FOR MULTI-DRUG FORMULATIONS

Mrs.E.Elavarasi,Yuvaraj AR,J.Jayadurka,DR.R.Srinivasan

Faculty of Pharmacy, Bharath Institute of Higher Education and Research,Chennai-73

Abstract:

Simultaneous estimation of multiple active pharmaceutical ingredients (APIs) in combination drug formulations poses a significant analytical challenge. This study focuses on the development and validation of a simple, rapid, and cost-effective UV spectrophotometric method for the simultaneous estimation of Paracetamol and Ibuprofen in tablet dosage forms. Method development was carried out using the absorption correction method, where λ_{max} of Paracetamol (243 nm) and Ibuprofen (222 nm) were identified using UV-visible spectrophotometry. The method was validated according to ICH Q2(R1) guidelines, assessing parameters like linearity, accuracy, precision, specificity, robustness, and limit of detection (LOD)/quantitation (LOQ). The calibration curves were linear over the concentration range of 5–25 $\mu\text{g/mL}$ for both drugs with correlation coefficients (R^2) > 0.999. Recovery studies demonstrated accuracy between 98–102%, while intraday and interday precision showed %RSD values below 2%. No interference from excipients or degradation products was observed. This method is highly suitable for routine quality control and analysis in pharmaceutical industries, particularly in low-resource settings. It also presents a viable alternative to more complex chromatographic techniques for preliminary analysis and stability testing of combination formulations.

Keywords:

UV spectrophotometry, Method validation, Multi-drug formulation, Paracetamol, Ibuprofen

IMPURITY PROFILING OF GENERIC DRUG PRODUCTS USING CHROMATOGRAPHY

Mrs.E.Elavarasi,Yuvaraj AR,J.Jayadurka,DR.R.Srinivasan

Faculty of Pharmacy, Bharath Institute of Higher Education and Research,Chennai-73

Abstract:

Impurity profiling is an essential aspect of pharmaceutical quality control, particularly for generic drug products where equivalence to the innovator must be ensured. This study explores the application of high-performance liquid chromatography (HPLC) for the identification and quantification of process-related and degradation impurities in generic formulations of Metformin Hydrochloride. Analytical method development involved reversed-phase HPLC with C18 column and a mobile phase consisting of phosphate buffer and acetonitrile. Forced degradation studies were conducted under acidic, basic, oxidative, thermal, and photolytic conditions to generate degradation products. The developed method was validated as per ICH guidelines for specificity, linearity, precision, accuracy, and robustness. Results revealed the presence of known impurities such as melamine and residual solvents in trace amounts, within acceptable pharmacopeial limits. The method demonstrated good resolution ($R_s > 2.0$) and recovery rates between 97–103%. Impurity profiling helps identify potential safety risks and ensures consistency in the production process. This study reinforces the significance of using robust chromatographic methods for routine impurity screening and regulatory compliance in the manufacture of generic drugs.

Keywords:

Impurity profiling, Chromatography, HPLC, Generic drugs, Metformin hydrochloride

**FIRST-PRINCIPLES CALCULATIONS BASED ON DFT-PBE WERE EMPLOYED
TO INVESTIGATE THE STRUCTURAL, ELECTRONIC, AND
THERMOELECTRIC PROPERTIES OF Cu_2Se**

Faiza Baghida

,Moulay Ismail University Faculty of Sciences, Meknes ,Morocco

Abstract

The copper selenide is now being looked at as a possible way to meet the energy needs. Therefore, in this study, the structural and thermoelectric properties of Cu_2Se were investigated using both density functional and classical Boltzmann transport models. The structural. The Perdew-Burke-Ernzerhof (PBE) was utilised to determine the band gaps. We demonstrate a prototype thermal evolution path for liquid thermal conductivity in solids. Thermal evolution of b- Cu_2Se shows large interstitial displacement of constituent atoms marked by glass-like transitions and an asymptotic liquid thermal transport. Using ab initio molecular dynamics (AIMD), we identify these transitions, and confirm them with in situ transmission electron microscopy and electron energy loss spectroscopy. The thermal disorder of the Cu^+ ions forms homopolar Cu–Cu bonds under a rigid Se framework, and at yet higher temperatures the Se framework undergoes thermal distortion. The non-equilibrium AIMD prediction of lattice thermal conductivity shows significant suppression of the phonon transport, in agreement with experiments and molecular behavior.

Keywords: DFT, Thermoelectric properties ,Electronic properties.

ENHANCING THE MICROBIOLOGICAL SAFETY OF DRIED FRUITS USING PLANT-BASED ANTIMICROBIALS FROM MEDICINAL AND AROMATIC PLANTS (MAPS)

QALA Kaoutar , ABDELMOUMEN Hanaa

Centre for Plant and Microbial Biotechnologies, Biodiversity and Environment, Faculty of Sciences,
Mohammed V University, Rabat, Morocco.

ORCID:0009-0006-6788-1756

Abstract:

Dried fruits are valued for their nutritional benefits and extended shelf life, making them a common component of diets worldwide. However, inadequate drying techniques and poor post-processing hygiene often lead to microbial contamination, particularly with foodborne pathogens. This poses serious health concerns and reduces consumer confidence in these products.

This study aims to assess the microbiological quality of locally marketed dried fruits and explore natural solutions to enhance their safety. Several dried fruit samples were collected from different sources and analysed for key microbial indicators, including total mesophilic aerobic bacteria, coliforms, and pathogens such as *Escherichia coli* and *Staphylococcus aureus*. In parallel, we investigated the antimicrobial activity of selected medicinal and aromatic plant (MAP) extracts, traditionally used in Moroccan herbal medicine. Aqueous and ethanolic extracts were prepared from various MAPs and tested using the disc diffusion method against major foodborne bacteria: *E. coli*, *Salmonella spp.*, *Listeria monocytogenes*, and *S. aureus*.

Results revealed significant microbial contamination in some fruit samples, particularly from informal markets. However, several MAP extracts showed notable inhibitory effects, suggesting their potential as natural food preservatives. These findings support the integration of MAPs into postharvest treatment strategies for dried fruits, offering a sustainable and locally adapted alternative to synthetic additives.

The use of plant-based antimicrobials could represent an innovative approach to improving food hygiene and reducing public health risks associated with dried fruits, while aligning with consumer demand for clean-label and eco-friendly solutions.

Keywords: dried fruits, microbial contamination, medicinal plants.

THE CLINICAL SIGNIFICANCE OF NORMAL PHYSIOLOGICAL BLOOD PARAMETERS IN HEALTH ASSESSMENT

TASKEEN FATIMA
ADNAN SARWAR
HAJVERY UNIVERSITY

ABSTRACT

Blood parameters are vital indicators of physiological and pathological processes in the human body. Normal physiological values serve as reference ranges that guide clinical interpretation of laboratory results, **aiding** in the diagnosis, monitoring, and management of various diseases. These parameters, including hemoglobin concentration, white blood cell count, platelet count, glucose levels, electrolytes, renal and liver function markers, provide crucial insights into the functional status of different organ systems. This study aims to highlight the importance of maintaining and understanding normal ranges of key blood parameters in clinical practice. It also explores how deviations from these normal values can signal early signs of systemic diseases such as infections, anemia, metabolic disorders, organ dysfunction, and hematological abnormalities. The research emphasizes the variability of normal ranges based on age, sex, physiological state, and geographical or ethnic differences, underscoring the need for context-specific interpretation. Accurate interpretation of blood test results depends not only on identifying abnormalities but also on understanding what constitutes “normal.” Misinterpretation of these values can lead to misdiagnosis, delayed treatment, or unnecessary interventions. Therefore, this paper advocates for increased awareness among healthcare professionals and students regarding the physiological significance of these reference values. In conclusion, normal blood parameter values are foundational to evidence-based medicine. Recognizing their role enhances diagnostic accuracy, supports early detection of diseases, and promotes better clinical outcomes.

KEY WORDS: Blood parameters, Health assessment, clinical Outcomes, Laboratory results

THE IMPACT OF LIVER CIRRHOSIS ON THE PROGRESSION AND COMPLICATIONS OF DIABETES MELLITUS

Taskeen Fatima, Adnan Sarwar
Hajvery University

Abstract:

Background: Liver cirrhosis and diabetes mellitus are two chronic conditions that frequently coexist and interact in complex ways. The liver plays a central role in glucose metabolism, and cirrhosis significantly alters hepatic function, insulin sensitivity, and glucose homeostasis. This interaction often results in a specific form of diabetes known as hepatogenous diabetes, complicating the management and prognosis of both conditions.

Objective: This study aims to explore the impact of liver cirrhosis on the onset, progression, and complications of diabetes mellitus. It also examines the bidirectional relationship between hepatic dysfunction and glycemic control, focusing on how cirrhosis influences diabetic complications such as cardiovascular disease, nephropathy, and neuropathy.

Methods: A comprehensive review and clinical data analysis were conducted on patients with coexisting liver cirrhosis and diabetes. Key indicators such as glycemic variability, insulin resistance, and complication rates were compared with diabetic patients without liver disease.

Results: Patients with cirrhosis exhibited higher rates of glycemic instability, increased insulin resistance, and more severe complications, particularly in renal and cardiovascular systems. Cirrhotic patients also faced challenges in diabetes management due to altered drug metabolism and reduced tolerance to standard therapies.

Conclusion: Liver cirrhosis significantly exacerbates the pathophysiology and complications of diabetes mellitus. Early detection and integrated management of both conditions are essential to improve clinical outcomes and reduce morbidity. Further studies are warranted to develop optimized treatment protocols for this high-risk population.

Key Words: Liver cirrhosis, DM, Complications, glycemic control

A SCHOLARLY INSIGHT INTO SMART HOME DEVICES: A HOLISTIC REVIEW OF RESEARCH THEMES AND DEVELOPMENTS

Dr. Seema Singh

Professor

Institute of Management Studies and Research

Maharshi Dayanand University, Rohtak, Haryana, India

Contact No: 9671200014

Neha Aggarwal

Research Scholar

Institute of Management Studies and Research

Maharshi Dayanand University, Rohtak, Haryana, India

Devika Dabas

Research Scholar

Institute of Management Studies and Research

Maharshi Dayanand University, Rohtak, Haryana, India

Prince

Assistant Professor

Lloyd Business School

Greater Noida, Uttar Pradesh

Abstract

Objectives: The rapid expansion of the Internet of Things (IoT) has significantly increased scholarly interest in smart home devices over the past decade. However, there remains a lack of comprehensive review studies in this domain. This study aims to address this gap by thoroughly examining existing research on the adoption of smart home devices to enhance understanding of current knowledge and research progress in the field

Methods: A comprehensive literature search was conducted using the Scopus database, resulting in the selection of 51 peer-reviewed research articles published across 26 internationally recognised journals. The study employed a dual approach, integrating both systematic review and bibliometric analysis. Bibliometric tools such as R-Studio and VosViewer were used to identify influential articles, leading journals, and prominent countries in the field, and to uncover thematic clusters through co-occurrence and three-field plot network visualisation

Results: The analysis revealed key contributions, dominant publication sources, and active countries involved in smart home devices research. The bibliometric mapping exposed distinct topic clusters and emerging themes, offering insights into the intellectual and conceptual structure of the field. Notably, co-occurrence analysis helped identify the most frequently explored topics and their inter-relationship within the domain

Conclusion: This study provides a structured overview of the research landscape on the adoption of smart home devices, highlighting prevailing trends and knowledge gaps. It

contributes to a deeper understanding of the field and offers recommendations for future research direction to advance scholarly exploration in this evolving area further.

Keywords: Smart Home Devices, Adoption, Intention, Systematic Literature Review, Bibliometric Analysis.

THE INFLUENCE OF ENABLING CONDITIONS ON COMPETITIVE ADVANTAGE: MEDIATED BY INNOVATION

Maria Emilia Camargo

GOVCOPP - UA – Aveiro, Portugal

Mestrado Acadêmico em Educação Profissional e Tecnológica - UFSM - Brazil

Veni Creator Cristian University – USA

Aprígio Teles Mascarenhas Neto

Faculdade Fasol - Brazil

Programa de Pós-Graduação em Ciência da Propriedade Intelectual - Universidade Federal de Sergipe

- UFS – Brazil

Walter Priesnitz Filho

Mestrado Acadêmico em Educação Profissional e Tecnológica – UFSM - Brazil

Rosecler Maschio Gilioli

Universidade de Caxias do Sul - Brazil

Marta Elisete Ventura da Motta

Faculdade Fasol - Brazil

ABSTRACT

In the dynamic and highly competitive context of organizations, obtaining and sustaining competitive advantage increasingly depends on companies' ability to mobilize internal resources and competencies in a strategic manner. Enabling conditions, such as visionary leadership, a learning-oriented organizational culture, technological infrastructure, access to information and qualified human capital, can represent the foundations for the development of innovation and, consequently, competitive advantage. By mediating this relationship, innovation enhances the positive effects of enabling conditions, increasing their effectiveness in generating competitive differentials. The aim of this study was to investigate the influence of enabling conditions on competitive advantage using innovation (product and service) as a mediating variable in the apple chain in the state of Rio Grande do Sul, Brazil. The research was quantitative, exploratory and descriptive in nature, carried out using a cross-sectional survey. The population consisted of producers in the state of Rio Grande do Sul, Brazil. The sampling process was non-probabilistic due to ease of access, with a final sample of 140 respondents. Data was collected using a questionnaire made available electronically via Google Docs and WhatsApp. The data was processed using descriptive statistics and structural equation modeling (SEM), using SPSS 22.0 and Smart PLS4.0. The model found showed a relationship between the variables used in the analysis, with the latent variables (enabling conditions and innovation) explaining 74.60% of the formation of competitive advantage. This leaves a gap for future studies to find other variables that can explain the remaining 25.40%.

Keywords: enabling conditions; competitive advantage; innovation.

INTEGRATING TECHNOLOGY TO ENHANCE SCIENCE TEACHING AND LEARNING IN COLLEGES OF EDUCATION: APPROACHES AND PROSPECTS FOR PRE-SERVICE BIOLOGY TEACHERS' IN NIGERIA

¹Ekunke, U. R., ²Akpan, E. E., ³Omenka, D. O., and ⁴Etok, A. J.

¹Department of Basic Science and Technology, Federal College of Freshwater Fisheries Technology
PMB 1500, New Bussa, Niger State.

²Department of Science and Technology Education, University of Ibadan, Ibadan, Oyo State.

³Department of Science and Mathematics Education, Benue State University, Makurdi.

⁴Department of Science Education, Federal University of Technology, Minna, Nigeria.

Abstract

Biological courses are one of the science courses offered in colleges of education; is a subject matter of great importance and concern to all. Biology helps to promote economic development, eliminating poverty, promote awareness of citizen well-being and introducing social welfare. Despite all these great benefits derived from biology education can accomplish for the nation but its implementation in Nigeria seems not attainable. This is due to some fundamental challenges which the paper discussed under the following headings: Shortage of funds, lack of adequate and functioning infrastructures, disruption of academic calendar, lack of adequate man-power and security. The paper highlights the objectives, importance, approaches and prospects of using technology in teaching and learning of science (Biology) in Nigeria's colleges of education. In conclusion, the government should strive to provide an enabling environment such as power stability, better pay for lecturers, etc. and among others were mention. Also, few recommendations were made on how to integrate technologies into the teaching and learning process of biology education in order to improve the standard of pedagogy in Nigeria.

KEY WORDS: Technology, Science, Colleges of Education, Approaches, Prospects.

Introduction

Science education involves the use of various teaching methods, strategies, approaches and styles in teaching students at all levels of education. These include instilling both content and skills in science students that will positively impact society as a whole. Thus, the classroom environment is continually changing in structure and context, reflecting the ever-changing dynamics of both the nature of students and teachers personalities. The advancement brought by teaching and learning through different teaching methods cannot be over-emphasized (Eyo, *et al.*, 2024). The field of education is not left out as technology and different teaching methods have entered the classroom in enormous way and have become part and parcel of teaching and learning processes. These have enabled lecturers of Education in higher institutions to make informed decisions on their lesson, incorporating different strategies in the classrooms.

Education is seen as a major tool for transformation for individual and the nation. Higher education must engender in the individual a deposition of personal autonomy, responsibility and relevant forms of life, thought and action. According to Isuku and Emunemu (2019), higher education exercise a direct influence on national productivity, which to a very large extent determines the country's standard of living and help in stimulating local economy as an engine of growth. This stipulate why is important for government at Federal and state should redirect resource to making tertiary education available at all levels for the populace. Tertiary institutions as part of the educational institutions are purposely established to meet the educational manpower and development needs of the nation. The nation as a system has to function in an optimal level when all the part is functional, including its educational system.

Nature and scope of biology education curriculum at NCE level

The curriculum development for NCE level is mainly concerned with content and process (Salami *et al.*, 2019). Content means what the lecturer wants students to learn at the end of a lesson and process means how the chosen content / topic are achieved. Therefore, curriculum implementation must be branded by a balance of knowledge, skills and attitudes. It must also be organized in a reasonable way while making way to arouse student's motivation (Uyulgan and Akkuzu, 2014). The curriculum must stimulate critical-thinking and avail the students with the proficiency to make right judgments. However, curricular in NCE classrooms have a joint core and simultaneously offer different abilities and interests of students through supplementary courses and optional units within core subjects.

The aim of biology curriculum for colleges of education cannot be over emphasized. The main objective is to take care of the three learning domains of the students which includes cognitive, affective and the psychomotor (NCE Minimum Benchmark Standard, 2012). This is seen in NCE contents of the three (3) year teacher preparation training programme in Biology Education. NCE minimum benchmark standard (2012) identified some of the courses offered which cut across the three learning domains of the students namely; Basic Principles of Biology, Cell Biology, Viruses, Bacteria and Lower Plants, Biology practical1, Ecology, Diversity of Invertebrates, Diversity, Anatomy and Histology of spermatophytes, Biology Methods, but to mention a few. The above-mentioned courses therefore show that biology education curriculum for the Colleges of Education in Nigeria is geared towards improving three domains of learning namely cognitive, affective and psychomotor of the students. Therefore, Biology Education is the act of teaching and learning in order to inculcate or transfer the knowledge of biology to the students (Okenyi, 2012).

Objectives of Biology Education and Curriculum

Ehindero (2014) defines curriculum studies as the core of education framework. He expressed that it is the essential beginning stage for learning, teaching and comprehension in education. Curriculum is viewed as the learning experience and academic content taught in a school or in a specific course or program under the direction of the school (Okekeokosisi *et al.*, 2016). The objective of the college of education programmes is to produce teachers who will teach at the primary school and the basic junior secondary schools. In the same vein, Momoh (2017) stated that, it involves knowledge and skills students are expected to acquire which include the learning objectives students are expected to meet, the subject or content that teachers teach, the tasks and work given to students, the instructional materials used in a course and the tests, assessments and other methods used to assess student learning. To this end, the following is very important in the implementation process: Selection of objectives, arrangement of content in line with the number of time allocated for the learning experiences, the qualities of the school, the qualities of the learning experiences especially from the point of view of pedagogy to be employed, the instructional materials for teaching and learning namely textbooks and modern technologies, evaluation and teachers (Okekeokosisi *et al.*, 2016).

Since, Biology is one of the subjects in science education; it needs adequate attention, as it relates to life and our environment. Ojekwu and Ogunleye (2020) described Biology as the study of life. It is one of the important science subjects taught in both secondary schools and higher institutions in Nigeria. For this reason, the need to train student- teachers (pre-service teachers) all over the country becomes very important so that when they have graduated from their studies, they will be able to:

- i) view biology as a process of inquiry into the living world;
- ii) critically analyses the activities of living things in their environment;
- iii) demonstrate practical skills in handling scientific apparatus;
- iv) demonstrate excellence and professional competence in teaching biology;
- v) include positive scientific attitudes and values in the society and promote positive disposition towards biological science and the scientific enterprise;
- vi) apply concepts and methods acquired in the course in new areas of study and in everyday situations;
- vii) make a successful career in biology teaching; and
- viii) successfully qualified to undertake a B.Ed./B.Sc. (Ed) degree programme (NCCE, 2012).

Importance of Biology Education

The study of Biology is necessary for the nation to develop scientifically and technologically. Biology education is very important for any growing economy like that of Nigeria. About seventy (70) percent graduates of biology education are self-employed and employers of labour (Okafor and Nwanaka, 2022). Many graduates of biology education also own schools of their own where people work and earn their living while some are into agro-businesses. These contributions of biology to the Nigerian's economy will be highly improved through integrating technologies into biology education in Nigeria.

Without a greater understanding and wholesome approach towards Biology, the requirements and technological discovery may not be realized. The knowledge contributes to scientific proficiency producing people with understanding of the world around them which will enable them to make informed decisions about their health care, their environment and the society at large. For example, the knowledge of Biology is of importance for the reasons;

- i. The learning of Biology helps us to know how to use natural resources more efficiently in industry e.g. in bio-technology, food production, building and textile and paper industries.
- ii. The learning of Biology helps us to understand changes in the environment and the factors affecting these climatic changes, in order to know how human needs are influenced.
- iii. The learning of Biology is important in helping mankind to find effective ways of preventing epidemics such like (Ebola, Corona Virus Disease, etc.), treating and curing diseases and home management techniques e.g. better methods of food preservation, efficient food preparation and care of the family and the populace as a whole.
- iv. The learning of Biology is important in helping to improve agricultural yields through scientific innovations, technologies and skills.
- v. The knowledge of biology has helped in infertility in regard to In-Vitro Fertilization (IVF); whereby couples that could not have their own children could make use of IVF to have their own children, Sickle cell anaemia patient's life could be prolonged through Stem Cell Transplanting treatment and other bio-technology innovations / applications.

Others usefulness of Biology include; manufacturing and processing industries, medicine, food manufacturing and pharmaceuticals sector but to mention a few. Unfortunately, research reports have showed that students perform poorly in Biology. Poor performance in Biology in colleges of education however has been attributed to a number of factors by several researchers; A number of research findings from Akubuilu, (2014); Akpan (2018) showed that several factors

are responsible for the poor performance of students in practical biology and other science subjects such as not adhering to instructions or guidelines in drawings, labelling, handling of equipment like pipettes, burettes for carrying out certain measurements. Factors like lack of motivation from the students, inadequate instructional materials, poor learning environment, etc. are some of the factors as observed by other researchers attributes to students' poor understanding of the basic concepts in biology (Nghambi, 2014). Poor performance of students in biology is as a result of poor state in which biology and science in general are taught in colleges of education. "Chalk and Talk" method has been the most widely used science teaching method. Also, students' poor attitude towards practical work and their performance in science is not encouraging; some students do not know how to draw diagrams Cell Biology Education (CBE, 2019). It has also been found that girls are more prone to biology than boys to exhibiting fret and anxiety on science related tasks (Miya *et al.*, 2023).

Challenges of Biology education in Nigeria

Despite all the things biology can accomplish in the nation's development, there are many challenges militating against it especially in Nigeria. These challenges can be viewed under the following headings.

1. Shortage of funds: There is no adequate fund for the provision of conducive and enabling environment to facilitate the effective teaching and learning of biology concepts as well as research. Higher institutions are statutorily expected to be engaged in research to enrich the process of social development and not to be engaged in teaching only (Ebong, 2008). These expectations are not adequately met due to inadequate funds as research in biology requires huge investments and capital which ordinary individuals cannot cope with. With this kind of experiences it will affects job performance and the growth of such college of education, cannot perform optimally without funding. This situation calls for increased fund initiative from both the government and educational stakeholders so as to sustain the tempo and growth of education industry. The inability of the Nigerian government to objectively accept and implement the 26% funding formula for educational sector recommended by the United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (UNESCO) impact negatively on the performance and sustainability of higher education.

2. Lack of adequate and functioning infrastructures: Ogunode (2020) submitted that the lack of adequate infrastructures in our colleges of education has posed serious setback in the achievement of its educational goals. In colleges where there are no adequate classrooms, resource rooms, staff rooms, lack of laboratory facilities, computers and the like; proper

teaching and learning cannot be effective and efficient in such schools. Many academic and nonacademic staff do not have offices and par-aventure they have one is been shared by five to six lecturers. The offices of the deans and heads of departments in some colleges of education are not something to write home about. The students do not have adequate lecture halls and hostels accommodations (Ogunode and Abubakar, 2020). With such it can affect the students' academic performance. Onyebuenyi, *et al.* (2020) in his study of influence of school physical resources on students' academic performance concludes that, there is significant difference in the academic performance of students in institutions with adequate facilities and those with inadequate facilities. Poor infrastructural facilities planning, corruption, poor maintenance culture and inadequate funding are some of the factors responsible for inadequate infrastructural facilities in Nigerian colleges of education.

3. Disruption of Academic calendar: Also, Okoli, Ogbondah and Ewor (2016) observed that it has become a known fact that students across various colleges of education and universities in Nigeria are constantly faced with industrial actions embarked upon by the Academic and Non-Academic Staff Unions of various institutions. The disagreement or lack of understanding between government and unions arising from non-implementation of agreement reached, often results in deadlock that usually disrupts academic calendar. As academic activities are suspended for a long period, the students reading abilities fell. Even the previous knowledge acquired is even forgotten by some students. This mostly turns some students into certificates seekers than knowledge seekers. Poor implementation of agreement, inadequate funding, poor and negotiating skills are factors responsible for various strike action in the colleges of education in Nigeria. Moreover, Alumode and Onuma (2016) stated that frequent occurrences of students' riots, closure of schools; frequent strike actions by lecturers in Colleges of Education, leading to disruption of academic programmes; and a host of other disruptions in the academic calendar affects education standard and quality negatively.

4. Lack of adequate man-power: In the same vein, Ahaotu and Ogunode (2021) opined that another major challenge facing colleges of education in Nigeria is the problem of shortage of academic and non-academic staff which revealed wide disparities between Nigerian colleges of education and their counterparts in other parts of the world. For instance, the staff-to-student ratio in Harvard colleges is 1:4, Massachusetts Institute of Technology has 1:9 ratio and others. National Economic Empowerment and Development Strategy (NEEDS), (2014) noted that inadequate lecturers is a serious problem facing all the colleges of education in Nigeria. Many colleges of education do not have adequate lecturers to deploy for teaching in their various

colleges. The shortage of lecturer is responsible for the poor quality of teaching and learning in most Nigerian colleges of education. The problem of inadequate manpower in colleges of education in Nigeria is caused by poor manpower planning, inadequate funding, corruption and inadequate teachers' institutions. More so, the approaches used in instruction delivery (teaching methodology) by lecturers have not been encouraging. The persistent use of lecture method makes students passive rather than active learners. It does not promote insightful learning and long-term retention of some abstract concepts in biology (Gambari, *et al.*, 2014). In another vein, National Institute for Educational Planning and Administration (NIEPA, 2017) pointed out that students weaknesses is associated with inability to draw good diagrams, wrong labeling of specimens, wrong spellings, wrong /poor identification of specimens, wrong tabulation, wrong answers to questions, wrong magnification or no magnification to the diagram, wrong titles to the diagram and wrong numbering of questions. These factors identified have been attributed as part to poor instructional strategies employed by lecturers (NIEPA, 2017).

5. Lack of adequate security: Security issue in Nigeria has been worrisome for more than a decade now because of Boko Haram insurgent due to religious motivation. People in Nigeria live in fear of the uncertainty of death from bomb explosions or gunshots from the terrorists or from armed robbers and many a time from kidnappers. The lives of nationals living in Nigeria are in perpetual danger due to kidnapping (Aina, 2018). Lecturers and students do not know their fate every-day until they retire to bed at night because of armed robbers. The recent attack on northern tertiary institutions where student and lecturers were cold bloodedly murdered still remains fresh in the academic arena. Science infrastructures built with huge amounts of money for schools in which Biology departments in such schools are part of its beneficiaries were also destroyed while electrical installations are vandalized too. The resultant effects of these are on education. Many parents have lost their jobs and the effect is on the children. These children could not complete their education and eventually had to drop out of schools.

Based on the foregoing, Wright (2014) cautioned that the success of integrating technology into our classrooms are unlikely to occur without addressing topical issues like– power, internet connectivity and bandwidth, quality teacher training, respect and better pay for lecturers, and the sustainability of implementations. In continuation, Wright (2014) highlighted that electrical power is highly needed to run technological devices and until power is widely available, reliable, and affordable for many in Nigeria and in general in Africa and elsewhere, integrating technology in our educational system will be slow or not attainable. In addition, the increased poor internet accessibility and bandwidth without genuine reason from the internet providers to

making it accessible, reliable and affordable by students, teachers and school administrators is a great challenge for all in educational sector.

The Approaches and Prospects of Biology education in Nigeria.

In a bid to get Nigeria students ready for the 21st Century and address technological literacy challenges, there is a need for a strong vision for effective technology use in tertiary institutions. This will ensure that the next generations of students are better educated and equipped to meet the evolving demands of the economy. Despite current advancement, Web 2.0 technologies like wikis, podcast, bookmarks, blogs and social media sites including Twitter, Instagram and Facebook and yet technologies like mobile learning, cloud computing, 3-D learning tools, and flipped classroom, remained untapped in developing countries. For example;

1. **Mobile learning** is another future prospect for integrating technology in the 21st century and examples of mobile devices include; tablet computer, smartphone, e-book reader, and laptop have the potential to revolutionize teaching and learning by making education more individualized, customized and accessible if properly implemented in educational institutions (Spector, 2013).

2. **Cloud computing** is the practice of using a network of remote servers hosted on the internet to store, manage and process data remotely, giving students easy access to lessons and the ability to submit their homework or access educational programs and websites that the school subscribes to. McCauley (2011) stated that cloud computing when increasingly adopted for the cost savings and efficiency it could deliver, and that the platform of cloud-based sharing such as (Dropbox and Google Drive) is expanding the opportunities available for collaboration in educational sector.

3. **3-D Learning Tools:** This involves engaging students with a virtual world through mobile and multi-faceted technology can still be regarded as a passive activity, however, Loyd and Grossman (2012) noted that 3-D learning tools promise to change this by increasingly focusing on integrating soft skills, such as creativity, into students' repertoires. Moreover, exploring the art of designing 3-D images to producing 3-D objects will continue to open up new learning possibilities for the 21st century students, thus, enabling them to acquire new skills.

4. **A flipped classroom:** This refers to a scenario where students would be assigned an informative video lecture as homework and gives lecturers more time to support a student's learning journey, rather than merely correcting the errors on the students' homework. However, this idea of swapping homework for class work allows class time to be used for hands-on activities and subsequently apply the knowledge taught at home (Bates, 2005). The flipped

classroom model if properly adopted in developing countries, classrooms will become more flexible and student-centred as students move from being the product of teaching to the centre of learning, thus it helps to improve students' critical thinking skills and grant them access to be engaging than being ideal.

Conclusion

This paper focused on how integrating technology could enhance science teaching and learning in colleges of education; approaches and prospects for pre-service biology teachers' in Nigeria. Though technology impact is however, not reserved for the future only; its impact is made manifest by the innovative capacity of the educational technology experts which can be used now and for future generations of students.

Recommendations

Based on the above discussion, the following recommendations are proffered, thus;

1. The government should strive to provide an enabling environment (i.e. power stability and better pay and welfare for lecturers) and private enterprise such as the internet providers and mobile phone operators on their part, should increase internet accessibility and bandwidth that will support the demand of the 21st century students and the populace.
2. Implementing new technologies in the classroom requires that teachers are effectively trained to develop new skills in using the technology and often in innovating new methods of teaching activities. Teachers will therefore need both time and guidance to develop these competencies, and administrators should allow for this when planning the timing and length of the implementation.
3. There will be a growing need for new instructional materials, professionals in educational technology, and new kinds of assessments that are aligned with higher standards and provide much richer learning experiences and more vibrant sources of information. To that end, the body regulating colleges of education, National Commission for Colleges of education (NCCE) should restructure the curriculum to reflect the 21st century demand, expand the curriculum, make learning technologies oriented, assess learning in deeper ways and respond to the diverse learning styles of students with different learning needs.

References

- Ahaotu, G. N., & Ogunode, N. J. (2021). Challenges facing administrators of public higher institutions in Nigeria and the ways forward. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, (2) 2.
- Aina, J. K., & Ayodele, M. O. (2018). The decline in science enrolment in Nigerian colleges of education: causes and remedies. *International Journal of Education and Practice*, (IJEP), (6) 4, 167-178. ISSN (e) 2310-3868, [doi: 10.18488/journal.612018.64.167.178](https://doi.org/10.18488/journal.612018.64.167.178)

- Akpan, B. B. (2018). Science Teachers Association of Nigeria: Nigeria and the Future of Science Education. Ibadan: Oluseyi Press Ltd.
- Akubuilu, D. U. (2014). The effects of problem-solving strategies on student's achievement and retention in Biology with respect to location in Enugu State. *Journal of Science Teachers Association of Nigeria, (JSTAN)*, 24(182), 94-100.
- Alumode, B. E., & Onuma, N. (2016). Minimum Standards and Accountability in Colleges of Education in Nigeria. *British Journal of Education; (BJE)*, 5 Published by European Centre for Research Training and Development UK (www.eajournals.org). 4(5). pp. 53-62.
- Bates, A. W. (2005). Technology, E-Learning and Distance Education, (2nd ed.). New York: Routledge.
- Cell Biology Education - CBE Life science education (2019). 18 (2): ar21. [doi: 10.1187/cbe.17-12-0284](https://doi.org/10.1187/cbe.17-12-0284)
- Ebong, W.E. (2008). Challenges of research efforts in Biology Education. Paper Presented at a Conference Held in Kano.
- Ehinderu, O. J. (2014). Intellectual foundations of curriculum development, implementation and innovation. Ogun State: Melrose Publishing Company Limited.
- Eyo, U. E. (2024). Effects of Guided-discovery instructional strategies on pre-service Biology teachers' academic achievement in North-Central, Nigeria. *10th International conference proceeding of School of Science and Technology Education (SSTE)*. Pp. 477- 485. ISBN: 979-978-52341-0-7
- Gambari, A. I. et al. (2014). Improving secondary school students' achievement and retention in Biology through video-based multimedia instruction. *InSight: A Journal of Scholarly Teaching*, Vol. 9; 79 -91.
- Isuku, E. J. and Emunemu, B. O. (2019). Economic relevance of widening access to higher education in Nigeria. *Journal of sociology and Education in Nigeria*. Vol. 9, 2 ;157-173
- Loyd, A, Grossman, F. K. (2012). Real Innovation in Education is about the Internet (Huffington Blog Post). Retrieved from: [Http://www.Huffingtonpost. Com/Francesca-Kaplan-Grossman/Education-and- Technology-_B_2132906.Html](http://www.Huffingtonpost.Com/Francesca-Kaplan-Grossman/Education-and-Technology-_B_2132906.Html).
- McCauley, J. M. (2011). Cloud Computing – A Silver Lining or Ethical Thunderstorm for Lawyers? *Virginia Lawyer*, vol. 59. Retrieved from: http://www.vsb.org/docs/valawyer magazine/vl0211_consultus.
- Miya, Y. Y., Dambam, S. A., & Abdulkareem, (2023). Anxiety effect on students and performance in Biology: A Case Study among Secondary School in Sokoto State. *International Journal of Indonesian Education and Teaching (IJJET)*, 7: (2)-283-294. [doi:10.24071/ijiet.v7i2.6553](https://doi.org/10.24071/ijiet.v7i2.6553)
- National Certificate in Education (NCE) Minimum Benchmark Standards (2012) for Nigeria Certificate in Education Science and Mathematics (6th Edition).
- National Institute for Educational Planning and Administration (NIEPA), (2017). Training manual on contemporary science (Biology) method with theoretical and practical approaches to effective teaching, Abuja; Federal Ministry of Education Abuja.
- Nghambi, G. H. (2014). Factors contributing to poor academic performance in certificate of secondary education examination for community secondary schools In Urambo District, Tabora, Tanzania, Dissertation Submitted in Fulfilment of The Requirements for The Degree of Master of Education In Administration, Planning And Policy Studies of The Open University Of Tanzania.
- Momoh, I. A. (2017). Guide to Curriculum Studies and Instruction. Published by Joyce Graphic Printers and publishers V.V. Nassarawa Road, off Lagos Street/ City House Kaduna Nigeria.
- Ojekwu, I. N. & Ogunleye, B. O. (2020). Effects of jigsaw learning strategy on science students' performance and interest in Biology in selected schools in Rivers State, Nigeria. *Sapientia Foundation Journal of Education, Sciences and Gender Studies*, 2(3), 325-334.
- Okenyi, C.I. (2012). Science and technology education for entrepreneurship development, Proceeding of the 7th National Conference of Schools of Sciences FCEE PP. 15-19.
- Ogunode, N. J., & Abubakar, L. (2020) Public universities administration in Nigeria: Challenges and the Ways Forward. *International Journal of Multidisciplinary Sciences and Advanced Technology (IJMSAT)*, 1(12), 25–35

- Ogunode N. J. (2020). Administration of public universities in Nigeria: Problems and Solutions. *Journal Sinesthesia*, Vol. 10, No. 2, p:894 <https://sinesthesia.pustaka.my.id/journal/article/view/55>
- Okafor, C. F. & Nwanaka, A. (2022). Job creation in Post-Covid era: Role of Biology education towards employability and global competitiveness. *COOU Journal of Educational Research*, (7).1, 376 – 389, ISSN (Print): 2682-5201.
- Okekeokosisi, J. O. C., Anaeke, M. C. & Okeke, C. N. (2016). Challenges of implementing ICT national curriculum in secondary school in Anambra State. *Unizik Journal of Education Graduates* 3 (1), 89-103.
- Okoli, N. J., Ogbondah, L & Ewor, R. N. (2016). The History and development of public universities in Nigeria Since 1914, *International Journal of Education and Evaluation (IJEE)* Vol. 2 No.1, 6(2), 322-323.
- Onyebuanyi, P., Nwachi, Onovo, E. N., Ugochukwu, E. & Njoku, N. A. (2022). Impact of school physical facilities on students' academic performance in secondary school School in Aba Education Zone of Abia State. Vol. 8: No.: 276-282. doi: 10.36348/sb.2020.v08i09.002
- Salami, M. O., Oladipupo, P. O., Oloyede, M. A. & Adefioye, A. E. (2019). Assessment of Biology curriculum implementation in Colleges of Education in Osun State, Nigeria. *International Journal of Innovation and Research in Educational Sciences*, (6) 6, ISSN (Online): 2349–5219.
- Spector, J. M. (2013). Emerging Educational Technologies and Research Directions. *Educational Technology & Society*, 16 (2), 46.
- Wright, C. R. (2014, April 16). 5 Key Barriers to Educational Technology Adoption in the Developing World (Blog Post). Educational Technology Debate. Retrieved from <http://efareport.wordpress.com/2014/07/01>.

PHYSIOTHERAPY MANAGEMENT OF URINARY INCONTINENCE IN WOMEN: A FOCUSED REVIEW

Vjollca NDREU

ORCID:0000-0002-8098-2408?lang=en

Anila SULA

Lecture of Faculty of Medical Technical Sciences. University of Medicine Tirana.
Nurse, Health Center No. 3 Tirana Albania

Abstract:

Urinary incontinence (UI) affects up to half of all women at some point in their lives, with profound impacts on daily functioning, self-esteem, and overall quality of life. The most common forms—stress urinary incontinence and urgency urinary incontinence—are closely linked to pregnancy, childbirth, hormonal changes, and pelvic floor dysfunction. Physiotherapy is recognized as the first-line, evidence-based approach for conservative management. Pelvic floor muscle training (PFMT) is the cornerstone intervention, effectively reducing symptom severity and improving continence rates when performed with correct technique and sufficient intensity. Additional physiotherapy modalities, including biofeedback, electrical stimulation, vaginal cones, and bladder training, can further enhance treatment outcomes in selected patients. Integrating lifestyle advice, weight reduction strategies, and personalized exercise programs strengthens long-term benefits. Despite robust evidence supporting physiotherapy interventions, challenges remain in awareness, timely referral, and patient adherence. This review highlights the pivotal role of physiotherapists in empowering women to regain bladder control, promoting pelvic health, and preventing recurrence through structured, individualized care plans.

Keywords:

urinary incontinence, women's health, pelvic floor rehabilitation, physiotherapy, conservative treatment.

EMOTIONAL BONDS AND PARASOCIAL RELATIONSHIPS: HOW MANGA AND MANHWA FANDOMS SHAPE READER IDENTITIES

Anindita Mahapatra

Post-Graduate, Sharda School of Media, Film and Entertainment, Sharda University

Currently Affiliated: Kalinga Institute of Indo-Pacific Studies

ABSTRACT

Manga and Manhwa emerged as global phenomena in 20th century, although narrative scrolls and sequential art can be traced back to 13th and 18th centuries respectively. By 1940s, they were already being utilized as propaganda machines by the government. These propaganda machines did not stay solely political for long, and took shape of an affective influence over global masses as fans began to psychologically connect with the complex, relatable and compelling characters and storylines in the narrations. This soon manifested into escapism and social withdrawal, with the exponential rise in parasocial relationships with fictional characters as well as their authors. These emotional bonds could be noted to integrate with their self-identity and collective beliefs. This exploratory research aims to identify key drivers of emotional bonds in manga and manhwa fandoms, gain insights into how parasocial relationships shape personal and collective identities, and understand the role of digital platforms in facilitating global fan engagement, by taking a mixed method of qualitative exploration through interviews and thematic analysis to uncover patterns in fan engagement, followed by quantitative surveys to validate the influence of parasocial relationships on self-identity and value systems. This study attempts to contribute to offering insights into the cultural and psychological dynamics of global fan cultures.

Keywords: Parasocial Relationships, Emotional Bonds, Self-identity, Manga and Manhwa Fandoms

DIGITAL TEACHER IDENTITY IN BLENDED VS. FULLY ONLINE LANGUAGE TEACHING: INSIGHTS FROM IRANIAN EFL TEACHERS

Nezam Zarei Chamani

Ph.D. Student of Applied Linguistics, Department of Teaching English Language and Linguistics,
Razi University, Kermanshah, Iran

Hiwa Weisi

Associate Professor, Department of Teaching English Language and Linguistics, Razi University,
Kermanshah, Iran

Abstract

The rapid shift toward digital education has profoundly influenced how language teachers perceive and perform their professional roles. This study investigates the construction and negotiation of digital teacher identity among Iranian EFL teachers across two instructional modes: blended and fully online teaching. Drawing on a qualitative research design, the study explores how teachers' professional self-concepts evolve in response to the affordances and constraints of digital environments. Data will be collected through semi-structured interviews, classroom observations, and reflective journals from a purposive sample of EFL teachers working in public and private institutions. The analysis will be informed by sociocultural and post-structural perspectives on identity, focusing on themes such as agency, pedagogical adaptation, digital competence, and institutional expectations. Findings are expected to reveal key differences in identity construction processes based on the teaching mode, offering implications for teacher training, digital literacy development, and policy-making in language education. This research contributes to a deeper understanding of how EFL teachers in Iran navigate the complexities of professional identity in an increasingly digital teaching landscape.

Key words: Digital teacher-identity, Online language teaching, Blended learning, Iranian EFL teachers

TORTIOUS LIABILITY FOR THE COLLAPSE OF PRIVATELY-OWNED HERITAGE BUILDINGS: AN INDIAN LEGAL PERSPECTIVE WITH GLOBAL INSIGHTS

Priyanka Das

Independent Legal Researcher, B.A.LL.B (H), LL.M

Abstract

The collapse of heritage buildings presents a pressing concern at the intersection of cultural preservation and public safety. India's privately-owned heritage buildings are on the verge of collapse because of age, abandonment, and legal restrictions on repairing them. After the building collapses and causes damages or injuries others the legal liability of the private owner becomes the question of concern. The Tort Law maxims such as negligence, duty of care, and occupiers' liability are critical in assessing the legal liability of the private owner. The situation is a bit more complex if the building has been so declared as Heritage by the Government and that too without the consent of the owners limiting their freedom to undertake urgent repairs. This article critically examines the tortious liability of the private owners for the collapse of India's heritage buildings. The article is based on Indian case law, municipal bye-laws, and statutory interpretation that will find out significant lacunae in the manner in which tort law addresses this intersection of cultural heritage and owner responsibility. Besides broadening the legal view, the paper also offers comparative examination of international models like United Kingdom and Italy where the law tries to achieve a balance between public interest in the preservation of heritage and explicit obligations on building owners in the context of building safety. The International models offer a perspective on how tort liability may be integrated with heritage preservation mechanisms. The paper's argument is that India needs to reform its legal system to define liability in the situation in clear terms so that tort principles are applied sensibly even if the state's role in the designation of heritage leads to maintenance issues. The research contributes to the international debates on tort law and heritage risk management through an internationally informed but context-specific argument.

Keywords: Heritage Buildings, Collapse, Tortious Liability, Private Owner, India

ARBITRATION AGREEMENTS IN INDIA: DRAFTING COMPLEXITIES AND ENFORCEMENT ISSUES

Adv. Akash Sharma & Jigyasa Ojha

ABSTRACT

As a convenient, confidential, and effective alternative for traditional courtroom proceedings like litigation, arbitration has become a preferred choice of commercial dispute resolution, or more commonly used methods of Alternate Dispute Resolution in India. The arbitration agreement, which is the fundamental consent of parties to arbitrate conflicts outside of the traditional court system, is at the center of this mechanism. However, the inherent difficulties in creating arbitration agreements and the difficulties that arise when they are enforced frequently limit the effectiveness of arbitration in India.

The many facets of creating successful arbitration clauses under the auspices of the Arbitration and Conciliation Act, 1996 (as amended in accordance with the UNCITRAL) are critically examined in this study. Additionally, this paper also examines the essentials and validity of Indian Arbitration Agreements along with the nuances required for their effective enforcement in the court of law. According to the study, vague drafting can result in drawn-out pre-arbitration litigation, jurisdictional issues, and eventually defeat the whole point of selecting arbitration.

Arbitration agreement, as per the 1996 legislation, refers to an agreement wherein the parties consent to submit any or all of their legal disputes to the process of arbitration as per a well-defined legal relationship instead of the procedural court system. Once executed, an arbitration agreement becomes binding upon the parties which enables them to carry out their dispute resolution process via the process chosen by them in consonance with the statutory requirements. In this article, the essentials and validity of arbitration agreements has been delved upon keeping in mind various statutory requirements and pronouncements of the Hon'ble Courts of the country.

SYNTHESIS OF N-([1,1'-BIPHENYL]-4-YLMETHYL)-4- METHYLPYRIDIN-2-AMINES AND ANTIBACTERIAL EVALUATION: AGAR WELL DIFFUSION METHOD, DOCKING STUDIES AND DFT INSIGHTS

Aqsa Kanwal¹, Numan Sajid¹, Muhammad Usman Qamar², Abid Mahmood³, Nasir Rasool^{1*}

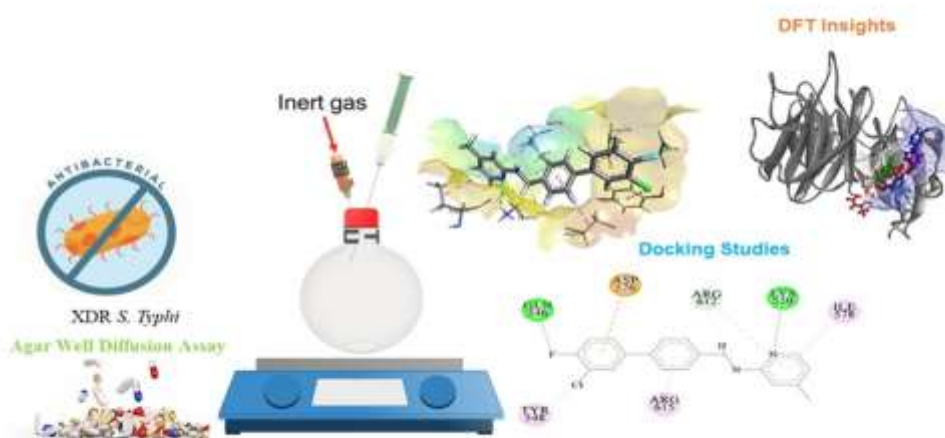
¹ Department of Chemistry, Government College University Faisalabad, 38000, Pakistan

² Institute of Microbiology, Faculty of Life Sciences, Government College University Faisalabad, 38000, Pakistan

³ Department of Pharmaceutical Chemistry, Government College University Faisalabad, 38000, Pakistan

Abstract:

The pharmaceutical sector is facing major concerns in addressing effective drug molecules against extensively drug-resistant *S. Typhi*. Exploiting the medicinal benefits of amines, we synthesized novel small organic molecules bearing both pyridine and secondary amine linkages. The N-(4-bromobenzyl)-4-methylpyridin-2-amine (3) and derivatives (5a–c) have been synthesized which are effective against multiple drugresistant *S. Typhi*. Then, the antibacterial efficacy of these compounds was determined by using Agar Well diffusion assay (AWDA). Compound 5b was active (MIC 3.125 mg/mL). Molecular docking studies demonstrated the behavior of small molecules at the binding sites of XDR-*S. Typhi* 5ZTJ protein through atomic-level interaction. Moreover, the structure elucidation, evaluation of optimized geometry, and molecular stability were done via DFT analysis.

ESTIMATION OF DAILY AND GLOBAL EXTRATERRESTRIAL SOLAR RADIATION AT MAKURDI BENUE STATE

ODE JONATHAN ACHA

Department of Physics

J.S Tarka University Makurdi, Benue State.(formally Federal University of Agriculture Makurdi)
Nigeria

Dr. Donald Dehiin Hile

B.Sc. (BSU), M.S.C. (UNN), P.H.D. (UFS, South Africa)

Department of Physics

Federal University of Agriculture Makurdi, Benue State. Nigeria.

Agada Felix Ojochegebe

Department of Chemistry

J.S Tarka University Makurdi, Benue State. Nigeria

ABSTRACT

In this study, estimation of daily and extraterrestrial solar radiation was carried out so as to assess the feasibility of solar energy utilization in Makurdi Benue state. Accumulated data of Extraterrestrial solar radiation, Global solar radiation, Clearness index, Diffuse radiation, Diffuse ratio and Diffuse coefficient were obtained from the NIMET station Makurdi Benue state. The data obtained covered the period of eight years (2007-2014). The Extraterrestrial solar radiation, Global solar radiation, Clearness index, Diffuse radiation, Diffuse ratio and Diffuse coefficient were compared, the daily, monthly and annual variation were also evaluated.

The results revealed that the Extraterrestrial solar radiation, Global solar radiation, Clearness index, Diffuse radiation, Diffuse ratio and Diffuse coefficient varies over the period of the year, the month of April and August have the highest radiation while the month of May and September has the least values. The implication of these results on the effective utilization of solar radiation are discussed, the results in the study serve as very useful information for Engineers and other renewable energy technologists in the process of designing and estimation of performance of solar application system.

ENHANCING THE ELECTRONIC AND OPTICAL PERFORMANCE OF DYE-SENSITIZED SOLAR CELLS WITH ALIZARIN-BASED DYES: DFT/TDDFT INVESTIGATIONS

Rajaa Diany^{a,b}, Said Kerraj^c, Mohamed Kadour Atouailaad^e, Ahmed Arifd^e, Abdelkhalk Aboulouard^{f,g,h}, Mustapha Boulghalat^e, Abdessamad Tounsi^a, Mohammed Salah^b and Mohammed El idrissi^d

a: Faculty of Science and Techniques, Sultan Moulay Slimane University, Beni Mellal, Morocco

b: Faculty of Sciences, Chouaib Doukkali University, El Jadida, Morocco

c: Faculty of Sciences Ben M'Sik, University Hassan II, Casablanca, Morocco

d: TCPA, Faculty Polydisciplinary Sultan Moulay Slimane University, Beni-Mellal, Morocco

e: LC2MCFaculty of Sciences and Technologies, Sultan Moulay Slimane University, Beni-Mellal, Morocco

f: Research Laboratory in Physics and Engineering Sciences, Polydisciplinary Faculty, Beni-Mellal, Morocco

g: Science and Engineering Lab for Energy, National School of Applied Sciences, El Jadida, Morocco

h: Higher School of Education and Training, Beni-Mellal, Morocco

Abstract

Dye-sensitized solar cells (DSSCs) offer several advantages over traditional silicon-based solar cells, such as lower cost, versatility, and transparency. Titanium dioxide (TiO₂) is widely used as a photocatalyst in DSSCs due to its chemical stability, high photocatalytic activity, photostability, and non-toxicity. This study provides a computational analysis of the geometric, electronic, optical, and photovoltaic properties of ten novel dyes using Density Functional Theory (DFT) and Time-Dependent DFT (TD-DFT). To our knowledge, these dyes have not been previously explored in the literature. Our findings indicate that structural modifications can significantly enhance the electronic, optical, and photovoltaic properties of these dyes. The B3LYP functional was identified as the most effective for predicting the geometric and electronic properties, while TD-DFT calculations with the CAM-B3LYP functional and the 6-31G(d,p) basis set accurately predicted the absorption properties. The absorption maxima of the dyes ranged from 427.82 nm to 755.93 nm, with strong UV-Vis absorption attributed to delocalized π - π^* transitions. The calculated band gaps varied from 1.928 eV to 2.425 eV, showing that increased conjugation leads to reduced band gaps and improved dye performance. Open-circuit voltage (V_{oc}) values for TiO₂ ranged from 0.893 eV to 1.38 eV, suggesting good potential for efficient electron injection into the TiO₂ conduction band. In conclusion, the ten novel dyes studied exhibit significant potential for use in DSSCs, and the theoretical methods employed here offer a reliable framework for predicting the properties of other materials. This approach can guide the development of new materials designed to improve the performance of DSSCs.

Keywords: Alizarin-based dyes, Dye-sensitized solar cells, DFT, TD-DFT, Photovoltaic materials, Optical properties and Electronic properties

AI IN SKILL DEVELOPMENT AND VOCATIONAL TRAINING

¹Dr.B.MAHADEVAN²MANJULA.S³NIVEDHA.S⁴SHANTHIGA.B

¹ Assistant Professor and Head, PG & Research Department of Library and Information Science,
Vellalar College for Women (Autonomous), Thindal (Post), Erode, Tamilnadu, India.

^{2,3,4} PG Students, PG & Research Department of Library and Information Science, Vellalar College for
Women (Autonomous), Thindal (Post), Erode, Tamilnadu, India.

Abstract

Artificial Intelligence (AI) is revolutionizing skill development and vocational training by offering intelligent, adaptive, and accessible learning experiences. In the context of rapid technological change and evolving job markets, AI helps bridge the skills gap by aligning training programs with current industry needs. AI-powered platforms provide personalized learning paths, real-time assessments, and interactive simulations, enabling learners to acquire job-specific skills effectively. Through virtual labs, AR/VR tools, and intelligent tutoring systems, AI facilitates practical, hands-on experience in various sectors, including healthcare, manufacturing, IT, and logistics. These technologies mimic real-world environments, allowing learners to practice and improve in a risk-free setting. Additionally, AI enhances training efficiency by automating assessments, tracking progress, and recommending targeted resources.

AI also promotes inclusive learning by expanding access to quality skill development opportunities, especially for remote and underserved communities. However, challenges such as digital literacy, data privacy, and infrastructure gaps must be addressed to ensure equitable benefits. Overall, AI is a transformative force in vocational education, preparing a future-ready, skilled workforce.

Keywords: Artificial Intelligence, Skill Development, Vocational Training, Personalized Learning, Workforce Development, AR/VR, Intelligent Tutoring, Digital Training, Adaptive Learning, Inclusive Education.

PREVALENCE OF HAEMOPARASITES OF GOATS SLAUGHTERED IN AZARE ABATTOIR

AHMAD I.A.^a, ISMAIL H.^b, Ebrah AA.^c,

^aDepartment of Biological Science, Bauchi State University,
Gadau, Nigeria

^bDepartment of Biological Science, Bauchi State University,
Gadau, Nigeria

^cDepartment of biological science, Bauchi State University,
Gadau, Nigeria

ABSTRACT

Parasitism is considered as an important risk factor for the productive capacity of small ruminants and it causes huge economic losses in most parts of the world, including Azare Local Government Area. Haemoparasites of small ruminants reduce their productivity and could lead to high mortality. Information on the prevalence of haemoparasites in small ruminants in Azare is scarce. my study therefore designs with my aim at determining the prevalence of haemoparasites of small ruminants in this area based on the parasite species, Sex, Age and PCV. The total of 70 blood samples was collected over a time from goats in Azare abattoir and examined for haemoparasites, using standard parasitological techniques and Thin blood smear were prepared from each blood sample using the method (Josiah et al., 2013). Overall prevalence rate of parasitic infection among the animals was 33 (47.1%). Babesia 10 (30.3%), Trypanosoma 11(33.3%), Anaplasma 7(21.1%), Dirofilaria 5(15.2%), and based on the sample collection the sex of goats was found to be Female 33(47.1%), Male 37(52.9%), and the goat at the age of 1yr 40(57.1%) and 2yrs 30(42.9%). The prevalence of haemoparasites among ruminant males 17(45.9%) was higher compared to females 16(48.8%). Age also showed no significant association with presence and absence of haemoparasites, but the prevalence of haemoparasites among animals of 1year 20(50.0%) were higher compared to those of 2 years 13(43.3%). The prevalence of haemoparasites among ruminants with abnormal 33(47.1%) PCV was lower compared to those with normal PCV 37(52.9%).

INTRODUCTION

1.1 Background of the Study

Animal Husbandry is an indispensable prerequisite towards the sustainability of human development because it provides food, employment generation and boosts the overall economy of a nation. Apart from the animal protein requirement for human consumption, animal husbandry is also important in providing raw materials for manufacturing other valuable products. Animal diseases constitute a major obstacle to economic development as well as posing health risk to livestock productivity and profitability, through inadequate consumption

of animal protein, poverty, unemployment, low contribution to the nation's Gross Domestic Product (GDP) among others. Furthermore, the presence of these haemoparasites possesses an indirect threat (through consumption of insufficiently cooked or underdone meat and deficiency of meat protein as well as hazardous chemo-prophylactic residues on meat) to human health (Okaiyetoet *al.*, 2008).

The useful derived from sheep and goats in the tropics are far below the expected due to insufficient or inadequate productivity. This is due to large numerical factors of which disease is the most important (Akerejolaet *al.*, 1979).

Sheep and goats in sub-Saharan Africa may be infected with a wide variety of parasites among which the gastrointestinal parasitic infection are the commonest such as helminthic infections especially *Haemonchus contortus*, *Trichostrongylus*, *Cooperia* and protozoan diseases including *coccidiosis* (Ngoleet *al.*, 2001; Okaiyetoet *al.*, 2008) these also include some economical important of vector-borne prokaryotic and eukaryotic haemoparasites such as the Rickettsiae: *Anaplasma* and *Ehrlichia* (Cowdria), and the protozoan parasites *Theileria*, *Babesia* and *Trypanosoma* (Bell-Sakyiet *al.*, 2004; Okaiyetoet *al.*, 2008).

MATERIALS AND METHODS

3.1 Description of Sampling Site

The study was carried out in Azare Local government of Bauchi state, the area is located at about 205 km north of Bauchi town, their populations is about 165,545 most of the people are Hausa/Fulani and Kanuri by tribe, majority of them are farmers, some are civil servants and few are business oriented. Azare has a temperature of 30° to 35° in the dry season and 26° to 28° in the cold days while it is fluctuating during the rainy days.

3.2 Sample Collection

Blood samples were collected from 70 goats after have been slaughtered in slaughter's slab immediately following slaughter. Total 5ml of blood samples were collected from the severed jugular vein in to bottle which containing of EDTA as anticoagulant. The blood samples collected from the animals was taken to Biological Science laboratory, Bauchi State University Gadau for analysis.

3.3 Parasitological Examination

Thin blood smear was prepared from each blood samples. A drop of blood was placed on one end of a clean glass slide. A spreader is used to spread the blood by allowing the spreader to touch the blood, then spread gently but firmly along the surface of the horizontal slide so that the blood was dragged behind the spreader to form the film with a feathered edge. air-dried the

slide and were fixed in Giemsa stain for 25 to 30 minutes and rinse with distilled water and were allowed to dry. The smeared slides were examined at x100 magnification by used (oil immersion) for presence of haemoparasites (Josiah *et al.*, 2015).

3.4 Packed Cell Volume(PCV)Test

The remaining blood samples were used in the determination of the packed cells volume (PCV). After gently mixing the blood, a 75 × 1.5 mm capillary tube were filled with blood up to $\frac{3}{4}$ of its length by capillary action and one end sealed. Then, all the blood-filled tubes were centrifuged for 5 minutes at 12,000 rpm. Finally, each tube was placed in a micro-haematocrit reader, to determine the percentage of packed cell volume (PCV) for each animal. (Said *et al.*, 2017).

3.5 Age and Sex Determination

Sex differentiation is made based on the appearance of external genitalia that is presence or absence of testis, ovary and udder (Bello *et al.*, 2017). While, ages of the small ruminant goats were considered by observing their teeth, the young ruminant goats are born with deciduous teeth. Because deciduous teeth are much smaller than permanent teeth.

3.6 Statistical Analysis

Descriptive analysis was done to obtain the results of no ruminant's goats with haemoparasites causing low packed cells volumes (PCV). The statistical tool used was SPSS version 20.0, the result obtained was presented in simple form of averages and percentages using cross tabulations.

4.0 RESULT

Table 1 Present the overall prevalence of haemoparasite

species of animal	No Of examined	No of infected	(%)
Goats	70	33	(47.1%)
TOTAL	70	33	47.1%

Table 1: Present the overall prevalence of haemoparasite out of the total number of 70 blood samples collected from goats, 33 were positive for haemoparasites. Which gave a prevalence rate of 47.1%?

Table 2: Shows the prevalence rate of infection by different species of Haemoparasites in goats.

Haemoparasites species	Number of goats infected	Percentage numbers (%)	p- value
Anaplasmaspp	7	21.2%	0.4278
Babesia spp	10	30.3%	
Trypanosoma spp	11	33.3%	
Dirofilaria spp	5	15.2%	
Total	33	100.0%	0.4278

Table2: Shows the prevalence rate of infection by different species of Haemoparasites in goats. Trypanosoma spp account for the highest prevalence rate because they were recorded in 11 goats with the prevalence rate of 33.3%. Babesia spp recorded the next high prevalence rate as it infects up to 10 goats, with prevalence rate of 30.3%. Anaplasma spp presented as the least prevalence rate because they were recorded in 7 goats, with prevalence rate of 21.2%. Dirofilaria spp presented as the third prevalence rate because they were recorded in 5 goats, with prevalence rate of 15.2%.

Table3: : Shows the prevalence of haemoparasites in relation to sex

Sex of goats	No(%) examined	No (%) infected	P-Value
Male	37 (52.9%)	17 (45.9%)	0.8978
Female	33 (47.1%)	16 (48.5%)	

Table 3: Shows the prevalence of haemoparasites in relation to sex. Among 37 samples from males Goats were examined, out with 17 were infected with the prevalence rate of 45.9%. As for females, 33 sample was examined. Total 16 were positive which equivalent prevalence rate of 48.5%

Table4: 4 present the prevalence of haemoparasites in relation to age.

Age of goats	No. and (%) of examined	No. and (%) of infected	p- value
1 year	40(57.1%)	20(50.0%)	0.7395
2 years	30(42.9%)	13(43.3)	

Table 4 present the prevalence of haemoparasites in relation to age. Total 40 samples from Goats with age group of 1year were examined, out with 20 were infected with the prevalence rate of 50.0%. As for goats with age group of 2years, Total 30 sample was observed. Total 13 were infected which is equivalent prevalence rate of 43.3%.

Table 5 result indicated that out of 70 blood samples. Total 33 goats were anemia due to their PCV level from 20-30%

Packed cell volume level of (%)	Number of goats	Percentage (%)	p-value
20%	13	18.5%	0.6496
25%	9	12.9%	
30%	11	15.7%	
Total	33%	47.1%	0.6496

The packed cell volume range of 20-26% may mild anemia, but normally packed cell volume range for sheep, and goats have been reported as 27-45% by (Tvedten 2010). And also the PCV Normal is usually above 30 percent. When PCV drops below 30 percent, symptoms of anemia usually start to appear by (NTAE,2020).

Table6: result indicated that out of 70 blood samples. Total 37 goats were normally disappeared with anemia. Due to their PCV level 30% and above

Packed cell volume level of (%)	Number of goats	Percentage (%)	p- value
35%	31	44.3%	0.00
38%	6	8.6%	
Total	37	52.9%	0.00

4.2 DISCUSSION

Haemoparasites are the major constraints to livestock production affecting the productivity of livestock globally (Salih et al., 2015), therefore study on their prevalence and control is very important to livestock industry in tropical and subtropical countries especially in small ruminants (Ademola and Onyiche 2014; Kasozi et al., 2014). In this study, Trypanosoma spp was the most prevalent haemoparasite and it is known to also cause anemia in infected animals, Babesia spp was observed to be second in the prevalence, Dirofilaria spp become a third and Anaplasma spp was also observed as the least prevalent haemoparasites. A relative high incidence of the haemoparasites could be attributed to the favorable environmental conditions for the survival and proliferation of the arthropod vectors (especially ticks) responsible for the transmission of this disease which is in agreement with an earlier study by (Adejinmi et al.,2004). The anemia observed on infected animals suggests that the haemoparasitic infection

may be the cause of anemia. Anemia is the major clinical sign in the affected animals which was also in agreement with (Adejinmi et al., 2004; (Okorafor and Nzeako 2014) who reported anemia as a reliable indicator for the severity of haemoparasitic infections. The packed cell volume range of 20-26% may mild anemia, but normally packed cell volume range for sheep, and goats have been reported as 27-45% by (Tvedten 2010). Also the Normal packed cell volume is usually above 30 percent. When the packed cell volume drops below 30 percent, symptoms of anemia usually start to appear. By (NTAE et al., 2020). In this study, The result among 70 blood samples of goats were examined indicated that Total 33 goats were infected with anemia due to the low packed cell volume of 20-30%, while other's 37 which have 30-38% packed cell volume level were normally disappeared with anemia.

CONCLUSION AND RECOMMENDATION

5.0 Conclusions

According to the isolation in a laboratory the prevalence of Haemoparasites in goat in Azare abattoir was moderate 33(47.1) which regard to the higher 37(52.9%) none infected among the 70 samples of studying. The reason is that the infected samples have low packed cell volume (PCV) below 30% while the none infected has the normal packed cell volume (PCV) 35% above.

5.1 Recommendation

The finding shows there is increase rate of infection of Haemoparasites in goat in Azare abattoir. Therefore, I recommend for the prevention and control programs against these parasites of goats in Azare town. If carried out will improve the production potentials of these animals and the economic well-being of the owners.

REFERENCES

- Abenga, J.N., Fajinmi, A., Idowu, T., Kalgo, A., Lawani, F., Samdi, S. (2008). Seasonal variation of trypanosomiasis rates in small ruminants at Kaduna abattoir, Nigeria. *African. Journal. Biomed.Res.*, 11(2): 229 – 232.
- Adamu BS, Balarabe LM (2012). Prevalence of Haemoparasites of Sheep and Goats Slaughtered in Bauchi Abattoir, *Int. J. Appl. Biol. Res.*, 4(1&2): 128-133.
- Adejinmi JO, Sadiq NA, Fashanu SO, Lasisi OT, Ekundayo S (2004). Study on the blood parasite of sheep in Ibadan, Nigeria. *Afr. J. Biomed. Res.*, 7 pp. 42-43.
- Ademola IO, Onyiche TE (2014). Haemoparasites and haematological parameters of slaughtered Ruminants and pigs at Bodija Abattoir, Ibadan, Nigeria. *Afr. J. Biomed. Res.*, 16(2): 101-105.
- Ayoade JA, Ibrahim HI, Ibrahim HY (2009). Analysis of women involvement in livestock production in Lafia area of Nasarawa State, Nigeria *Age*. 21(30): 31-40
- Ademola, I.O & Onyiche, T.E. (2013). Haemoparasites and Haematological parameters of slaughtered Ruminants and pigs at Bodija Abattoir, Ibadan, Nigeria. *African journal. biomed. res.*, Vol. 16, 101-105.

- Ademosun, A.A., (1987). Appropriate management systems for West African Dwarf goats in humid tropics. In O. B. Smith & Bosman, H. G. (Eds). *Goat production in the tropics*. Workshop proceeding. Obafemi Awolowo University, Ife.
- Akerejola, O.O., Schillhorn, Van Veen T.W., Njoku, C.O (1979). Ovine and Caprine diseases in Nigeria: A review of economic loss. *Bulletin of Animal Health and Production in Africa*, 27(1): 65-69.
- Ananda, K.J., Placid, E. & Puttalakshamma, G.C. (2009). *Prevalence of hemoprotozoan diseases in crossbred cattle in Bangalore north*. Veterinary. World., 12, 15-16.
- Anyaebumam, L.C., Okafor, O.J., (2013). *Trypanosomosis in Red Sokoto and West African Dwarf goats at Ikpa Abattoir, Enugu State, Nigeria*. *Journal of Entomology Zoology Study*., 1 (5), 35-37.
- Anyanwu, N.C.J., Iheanacho, C.N., Adogo, L.Y (2016). Parasitological Screening of Haemo-Parasites of Small Ruminants in Karu Local Government Area of Nassarawa State, Nigeria. *British Microbiology Research Journal*, 11(6): 1 – 8.
- Bell-Sakyi, L. Koney, E.B.M., Dogbey, O., Walker, A.R. (2004). Ehrlichia ruminantium seroprevalence in domestic ruminants in Ghana. *Longitudinal survey in the Greater Accra Region*. *Veterinary Microbiology*, 100: 175–188.
- . Bello M, Madza T, Saror SF (2017). Nigerian Youth Involvement in Rice Production. A Case Study of Lafia Local Government Area, Nasarawa State. *J. Environ. Issues Agr. Dev. Countr.*, 3(1): 88-97
- Batsaikhan and albert *et al.*, (2019). *Tsetse, trypanosomiasis and cattle in a changing environment*. In R. von Kaufmann, Chater, S. & Blench, Research. (Eds). Proceedings of ILCA/NAPRI Symposium, Kaduna, Nigerian.
- Byaruhanga, C., 2017. Epidemiology and Tick-Borne haemoparasite diversity amongst Transhumant Zebu cattle in Karamoja Region, Uganda, Pretoria: s.n.
- Eshetu, E., (2015). A review on the diagnostic and control challenges of major tick-borne haemoparasite diseases of cattle. *Journal of Biology Agric. Health*. 5(11): 160-172.
- Fabusoro, E., Lawal-Adebowale, O.A., Akinloye, A.K., (2007). A study of rural livestock farmers' patronage of veterinary services for health care of small farm animals in Ogun State. *Nigerian Journal of Animal Product*., 34 (1), 132 – 138.
- FAO. (2001). *Pastoralism in the new millennium*. *Animal production and health*, paper150. Food and Agriculture Organisation, Rome. Retrieved December 10, 2011 from <http://www.fao.org/DOCREP/005/Y2647E/y2647e00.htm>.

LIMINALVR AS AN EMERGENT FORM OF NANO LEARNING: EMOTIONAL SELF-REGULATION AND LEARNING IN A SHORT TERM IMMERSIVE FORM**Mihaela Camelia Motorca****Licensed Clinical Psychologist and Psychotherapist (Specialist Level in Psychotherapy),**

Psychology Private Practice “Motorca Mihaela Camelia”

ORCID: 0009-0004-9347-7779**Abstract**

In a professional context marked by emotional pressure, cognitive fragmentation, and adaptive overloading, developing short, efficient, and emotional self-regulation forms of learning becomes essential. This paper analyzes the potential of LiminalVR platform as an emergent form of nano learning, with direct applications in the formation, sustenance, and self-regulation of the beneficiaries from social work, care professions, and schools.

LiminalVR is a virtual reality technology that offers short immersive experiences (2-10 minutes), conceived to induce specific psychological states as calm, energy, focus or relief. These experiences are based in neuroscience and psychology and can be integrated as emotional transitional tools, reconnection with the self, preparation to study or reflection in educational or clinical context.

Seen in the light of the nano learning criteria (short duration, precise purpose, focused content), LiminalVR offers the opportunity of scalable micro-interventions that can sustain emotional self-regulation and the prevention of emotional burnout, but also the consolidation of ethical reflection, empathy, and conscious presence.

This paper explores the theoretical foundations of this framework, and also possible directions of research and development to integrate this type of affective technology in social work interventions centered on rehabilitation, dignity, and purpose restoration.

Keywords: LiminalVR, nano learning, emotional self regulation; immersive interventions, social work

MITIGATING CLIMATIC VARIATIONS EFFECTS ON CATFISH PRODUCTION IN NIGER STATE

Raji, T. R.¹, Ibrahim, S. U.¹, Yusuff, K. O.², Ibidpo-Obe, E. O.² & Akinlade, O. O.²

¹Federal University of Technology, Minna, Nigeria State

²The Federal Polytechnic, Ilaro, Ogun State

Abstract

Climatic variation is a major factor in determining the success of fish farming activities especially aquaculture. This is because fluctuation in climatic indices influences the livability and productivity of catfish. This study assesses effects of climatic variations on catfish production in Bosso Local Government Area, Niger State, Nigeria.

Fifty catfish farms were randomly selected in the local government and were administered a well-structured questionnaire to get information on the effects of climate variability on catfish production. Data from the respondents were subjected to descriptive statistics.

The study showed that climate variability results into high cost of production, low fish production, low growth rate, fish mortality, stunted growth and susceptibility to diseases as 92% of the respondents attest to this.

In conclusion, culturing of disease resistant catfish, building adaptive capacity and technological transfer will enhance fish production in the study area. Also, qualified extension personnel, appropriate insurance policy and government loan should be available to encourage the farmers improve and sustain their fish production.

Keyword: adaptation, aquaculture, Bosso, climate change, mitigation

OPTIMIZING LC3 WITH THERMALLY ACTIVATED LOW-KAOLINITE COAL GANGUE

Mohamed FARHI

Mohammed V University, Faculty of Sciences, Department of Chemistry, Rabat, Morocco

Nacer KHACHANI

Mohammed V University, Faculty of Sciences, Department of Chemistry, Rabat, Morocco

Hassan EZ-Zaki

Mohammed V University, Faculty of Sciences, Department of Chemistry, Rabat, Morocco

Abstract

Coal gangue, a by-product of coal mining produced in vast quantities worldwide, presents significant environmental challenges. Its disposal results in land occupation, risks of spontaneous combustion releasing harmful gases such as sulfur dioxide and nitrogen oxides, and potential contamination of soil and groundwater due to heavy metal leaching. These environmental impacts necessitate effective valorization strategies. Although coal gangue generally contains low amounts of kaolinite, limiting its natural pozzolanic reactivity, it remains a widely available industrial waste with potential for use in cementitious materials.

This study focuses on the thermal activation of low-kaolinite coal gangue to improve its reactivity for incorporation into Limestone Calcined Clay Cement (LC3) as a supplementary material, replacing traditional calcined clays. The coal gangue was thermally treated under controlled conditions, and its mineralogical, chemical, and thermal properties were investigated using X-ray diffraction (XRD), Fourier-transform infrared spectroscopy (FT-IR), thermogravimetric and differential thermal analysis (TG-DTA), and X-ray fluorescence (XRF). The characterization results provide insight into the transformations induced by thermal activation and the potential of this low-grade material for use in LC3 formulations. Future work will focus on evaluating the mechanical performance of LC3 incorporating thermally activated coal gangue to validate its effectiveness in enhancing strength and durability. This research contributes to the development of sustainable, low-carbon cementitious systems by valorizing an abundant industrial by-product.

Keywords: Coal gangue, Thermal activation, LC3, Material characterization, Sustainable cement,

AWARENESS, ACCESSIBILITY AND UTILISATION OF MODERN TECHNOLOGIES FOR AQUACULTURE INSTRUCTION AMONGST LECTURERS IN TERTIARY INSTITUTIONS IN NIGER STATE, NIGERIA

Folashade Folake Alfa¹ | Dr. Akawo A. Yaki² | Dr Rabi M. Bello² |

¹Basic Sciences Department, Federal College of Freshwater Fisheries Technology, New Bussa, Niger State, Nigeria

²Department of Science Education, School of Science and Technology Education, Federal University of Technology, Minna, Niger State, Nigeria.

Abstract

The study investigated the awareness, accessibility, and utilisation of modern technologies for aquaculture instruction in tertiary institutions in Niger State, Nigeria. The research addresses critical gaps in integrating advanced educational technologies into aquaculture curricula, which are essential for bridging theoretical knowledge with practical applications and aligning education with industry needs. Despite the increasing global emphasis on technology-driven pedagogy, tertiary institutions in Niger State face significant challenges in adopting modern tools, which this study aimed to explore. The study adopted a descriptive survey research design involving 71 lecturers and instructors purposively sampled from five tertiary institutions. Data were collected using a structured questionnaire (google form) and analyzed using descriptive and inferential statistics. Key areas examined included the level of awareness, accessibility, and utilisation of modern technologies, gender differences in technology engagement, and constraints to effective utilisation. The findings reveal a high level of awareness of foundational technologies, such as institutional repositories (mean score = 3.73) and e-learning platforms (mean score = 3.52), among lecturers. However, advanced tools like augmented reality (AR), virtual reality (VR), and big data analytics demonstrated limited awareness and utilisation. Accessibility was similarly skewed, with high access to online courseware (mean score = 3.04) but low access to IoT devices and simulation software (mean scores < 2.50). Gender disparities were evident in the utilisation of advanced tools, with male lecturers exhibiting higher engagement. Constraints identified include the high cost of acquiring these technologies, inadequate funding, and limited access to digital resources. The study underscores the need for targeted training programs, gender-inclusive policies, and enhanced investments in advanced educational technologies to bridge existing gaps. Recommendations include fostering public-private partnerships to improve access, integrating advanced tools into curricula, and implementing mentorship programs to enhance female lecturers' participation. These strategies are essential for equipping educators with the skills required to meet the dynamic demands of the aquaculture industry, thereby fostering innovation and sustainability in the sector.

Keywords: Awareness, Accessibility, Utilisation, Modern Technologies, Aquaculture.

INTRODUCTION

Background to the Study

Aquaculture is the cultivation and harvesting of aquatic species, including fish, molluscs, crustaceans, algae, and other organisms in various water environments (Umunna et al., 2020). This practice has garnered significant interest in recent years because of its ability to satisfy the increasing demand for seafood while reducing the strain on wild fish stocks (Tom et al., 2021). With the rising need for seafood, advancements in technology are enabling the cultivation of food in both marine and freshwater settings. The significance of aquaculture in Nigeria's economy cannot be overstated, as it provides both income sources and nourishment for the population (FAO, 2020). Effectively teaching aquaculture necessitates the incorporation of modern technologies alongside a thorough understanding of the various elements associated with aquatic organisms.

Aquaculture instruction and technology intersect to enhance efficiency in teaching some aquaculture concepts through innovative technologies like Virtual and Augmented Reality (Walakira et al., 2023). The merging of aquaculture education with novel technologies helps students prepare for careers in modern aquaculture where they can use cutting-edge technologies to improve efficiency and sustainability (Rahimi-Midani, 2023). These advancements help optimise production yields while minimising environmental impact, driving innovation in the aquaculture industry.

In view of the above, Tertiary institutions in Nigeria play a crucial role in advancing the aquaculture industry by providing specialised education and training (Obiero et al., 2016; Ogwu, 2017; Kolawole-Jimoh, 2021). These institutions are responsible for equipping students with the necessary knowledge and practical skills to innovate and improve the efficiency of aquaculture practices. The integration of modern technologies like virtual and augmented reality into the curriculum for teaching can help students visualise complex aquaculture concepts like water re-circulatory systems, fish behaviour and pond ecology. This is essential to ensure that students are prepared to meet global standards and effectively address local challenges (Grimus, 2020). Therefore, tertiary institutions in Nigeria generally and those in Niger State in particular, serve as key centres for research and development in aquaculture (Kolawole-Jimoh, 2021; Ajayi et al., 2022).

Technologies in education encompass a wide range of tools and platforms designed to enhance the teaching and learning processes of aquaculture in Niger State's tertiary institutions. These

include digital devices, online learning platforms, simulation software, and various multimedia resources. The integration of technologies in education is increasingly recognised as essential for improving educational outcomes with global standards. (Onyema, 2020). The Nigerian government, through initiatives like the National Information Technology Development Agency (NITDA), has been promoting the use of ICT in schools to foster a more interactive and engaging learning environment (Jacob et al., 2020; Tabowei, 2021).

Modern technologies such as simulation software provide students with practical, hands-on experience in a controlled environment, enhancing their understanding and skills without the need for extensive physical resources. Additionally, online learning platforms facilitate access to up-to-date information and global best practices (Liu et al., 2020). In Niger State tertiary institutions, the utilisation of these technologies could bridge the gap between theoretical knowledge and practical application, thereby producing more competent graduates.

Technology awareness refers to the skill of an individual to be aware and mindful of new, popular and useful technology that has been gaining widespread acceptance across concerned professions, industries or markets. This may also include an individual's ability to recognise and understand the utilities as well as benefits of these technologies for successful endeavours like teaching and other areas like business and health (Rahimah et al., 2018) Technology awareness encompasses more than simply acknowledging the presence of particular technologies, it also entails comprehending their intended functions, advantages, constraints, and potential hazards (Pandey et al, 2021).

Many tertiary institutions in Niger State still use traditional teaching methods because they have limited access to resources and training, even though others have integrated new tools like automated feeding technology, computerised simulations, and water quality monitoring systems (Smidt and Jokonya, 2022).

Accessibility is the extent to which a product, device or service is available and navigable especially, for persons with disabilities, or for persons with other special needs or functional limitations. Digital accessibility centres on access to technology products, resources, and services across hardware and software (Arowosola et al., 2022). The more accessible technologies are, the more likely they are to be used. Accessibility of technologies for teaching aquaculture within tertiary institutions in Niger State is crucial and despite the state's strides in technology awareness, there are still significant hurdles in ensuring equitable access to these tools across its educational landscape.

The accessibility of tools such as virtual laboratories, simulation softwares, online learning resources are very crucial for practical and hands-on learning in aquaculture. However, the availability of modern technologies is unevenly distributed among institutions, with major universities and colleges in urban areas more likely to have more access compared to those in the rural areas (Bandyopadhyay et al., 2021; Kaplinsky, and Kraemer-Mbula, 2022). The disparity in the accessibility of modern technologies for teaching aquaculture not only affects the quality of education but also exacerbates existing gaps in skills development and knowledge acquisition.

The utilisation of modern technologies for teaching aquaculture in Niger State tertiary institutions presents a transformative opportunity to enhance learning outcomes. With the state's rich aquatic resources and growing demand for skilled professionals in aquaculture, integrating advanced technologies like remote sensors, drones for water quality monitoring, and digital simulation tools can significantly enrich the educational experience (Oruma et al., 2021; Ibrahim et al., 2023). These modern technologies not only facilitate hands-on learning but also bridge theoretical knowledge with practical application, preparing students for real-world challenges in sustainable aquaculture practices. The utilisation of modern technologies in aquaculture education addresses critical gaps in traditional teaching methods by providing students with up-to-date knowledge and skills (Obiero et al., 2019).

The influence of gender on the awareness, accessibility, and utilisation of modern technologies for teaching aquaculture among lecturers in tertiary institutions in Niger State is a multifaceted issue. Some schools of thought believe that gender is a major factor in the awareness, accessibility and subsequent utilisation of modern technologies for teaching aquaculture in tertiary institutions across Nigeria, especially in Niger State, while another believes that gender is not a major factor at all. To contribute to this body of knowledge, this study seeks to find out, among other things how gender influences the awareness accessibility and utilisation of modern technologies in teaching aquaculture.

Gender stereotypes and societal expectations may influence male and female lecturers' awareness, accessibility and utilisation of modern technologies for aquaculture instruction in their teaching practices (Islahi, 2019). Historically, STEM (Science, Technology, Engineering and Mathematics) fields, including aquaculture, have been male-dominated, potentially affecting female lecturers' confidence and opportunities to integrate modern technologies effectively (Bataineh et al., 2021).

Statement of the Research Problem

Effective instruction in aquaculture within tertiary institutions in Nigeria and Niger State particularly should ideally incorporate modern technologies that enhance learning experiences and outcomes. Some of these technologies like, virtual laboratory and online learning platforms provide practical skills and up-to-date information necessary for the aquaculture industry.

Despite the ideal scenario, several challenges impede the effective instruction of aquaculture in tertiary institutions in Niger state. Firstly, the use of teacher-centred methodologies with its attendant limitations impacts negatively on effective instruction of aquaculture. Even when technologies are available, their underutilisation may impede the effective instruction of aquaculture. Additionally, outdated curricula and traditional teaching methods fail to engage students effectively, resulting in lower retention and application of knowledge. The insufficient practical experience further exacerbates this issue, as students graduate without the necessary hands-on skills, making them less attractive to potential employers in the world of work. This study aimed to address critical gaps in awareness, accessibility and subsequent utilisation of modern technologies for instruction of aquaculture in tertiary institutions in Niger State.

Aim and Objectives of the Study

The study is aimed at evaluating lecturers' level of awareness, accessibility and utilisation of modern technologies for teaching aquaculture in tertiary institutions in Niger State. Specifically, this study intends to achieve the following objectives:

1. assess the level of awareness amongst lecturers of modern technologies for aquaculture instructions in tertiary institutions in Niger State.
2. determine the extent of lecturers' accessibility of modern technologies for aquaculture instructions in tertiary institutions in Niger State.
3. examine the level of lecturers' utilisation of modern technologies for aquaculture instructions in tertiary institutions in Niger State.
4. assess the difference in the utilisation of modern technologies for aquaculture instruction between male and female lectures in tertiary institutions in Niger.
5. identify the constraints hindering the utilisation of these modern technologies for instruction of aquaculture in tertiary institutions in Niger State.

Research Questions

The following research questions were stated to guide the study;

1. What is the level of awareness among lecturers of modern technologies for instruction of aquaculture in tertiary institutions in Niger State?

2. To what extent do lecturers have access to modern technologies for aquaculture instruction in tertiary institutions in Niger State?
3. What is the level of utilisation of modern technologies for aquaculture instruction amongst lecturers?
4. What is the difference in the utilisation of modern technologies for aquaculture instruction between male and female lecturers?
5. What are the constraints hindering the adoption and utilisation of modern technologies for aquaculture instruction amongst lecturers?

Null Hypotheses

Three null hypotheses were formulated and tested at 0.05 alpha level of significance.

H0₁: There is no significant difference in the male and female lecturers' awareness of modern technologies for aquaculture instruction in Niger State tertiary institutions.

H0₂: There is no significant difference between male and female lecturers in the accessibility of modern technologies for aquaculture instruction in Niger State tertiary institutions.

H0₃: There is no significant difference between male and female lecturers in the utilisation of modern technologies for aquaculture instruction in Niger State tertiary institutions.

RESEARCH METHODOLOGY

Research Design

The research investigated the awareness, accessibility and utilisation of modern technologies for instruction in aquaculture in tertiary institutions in Niger State adopted a descriptive research design, which involved the collection of data, analysis and inference in order to discover an in depth understanding of the study. This research approach involved the distribution of questionnaires to a purposively selected group of respondents to investigate their attitudes, opinions, behaviours, or characteristics, as outlined (Omeodu and Abara, 2018). The survey, cut across Lecturers of aquaculture in tertiary institutions in Niger State. Additionally, the study included measurements of the moderating variable, gender, categorizing participants into male and female groups.

Population of the Study

The population of this study was 88 Aquaculture Lecturers. The total population of Lecturers is 88, in the 5 tertiary institutions under study in Niger State.

Table 2.1: Distribution of Population of Tertiary Institution Aquaculture Lecturers based on Gender in Niger State.

S/No	Tertiary Institution	Male	Female	Total
1.	Federal University of Technology, Minna	19	3	22
2.	Ibrahim Badamasi Babangida University, Lapai	18	6	24
3.	Federal College of Freshwater Fisheries Technology, New Bussa	18	4	22
4.	Federal College of Wildlife Management, New Bussa	5	2	7
5.	Federal Polytechnic, Bida	9	4	13
	Total	69	19	88

Sampling and Sampling Techniques

The sample size for this study was 71. The study made use of purposive sampling technique to select participants which are Aquaculture Lecturers. Five tertiary institutions were purposively selected for this study. These schools were selected because they offer Aquaculture as course of study in their Institutions. Purposive sampling method was used in this study where lecturers from the sampled institutions who conveniently responded to the instrument were captured as illustrated in the Table 3.2.

Table 2.2: Distribution of Sample of Tertiary Institution Aquaculture Lecturers based on Gender in Niger State.

S/No	Tertiary Institution	Male	Female	Total
1.	Federal University of Technology, Minna	15	3	18
2.	Ibrahim Badamasi Babangida University, Lapai	15	2	17
3.	Federal College of Freshwater Fisheries Technology, New Bussa	16	3	19
4.	Federal College of Wildlife Management, New Bussa	4	2	6
5.	Federal Polytechnic, Bida	9	2	11
	Total	59	12	71

Instrument for Data Collection

The research instrument that was used to collect data was an adapted and well-structured questionnaire titled Awareness, Accessibility and Utilisation of Modern Technologies for Instruction of Aquaculture in Tertiary Institution in Niger State (AAUMTIATINS). Section A has 3 items which required the bio-data or demographic data of the respondents. Section B comprised the awareness of the Modern Technologies considered in the study, it had 12 items. Section C is made up of the accessibility of these technologies with 12 items. Section D talks about the level of utilisation of the Modern Technologies considered in B with 12 items also. Respondents assessed these items using a four-point rating scale of Very aware, Aware, Unaware and Very unaware for section B. The same four-point rating scale of Highly accessible, Accessible, Inaccessible and Highly inaccessible was required for section C. While Highly utilised, Often utilised, Rarely utilised and Not utilised was required for section D. The final part of the instrument, Section E had 15 items that dealt with the constraints faced by the respondents, which limit their level of utilisation of these Modern Technologies for instruction

of aquaculture. It was also assessed using the same four-point rating scale of Strongly Agree, Agree, Disagree and Strongly Disagree. Questionnaire is appropriate for any study that requires the opinion of respondents because it is easy to administer and data could be collected at the shortest possible time.

Validation of the Research Instrument

The Research Instrument was validated by an expert each in the field of Science Education and Industrial Technology Education, as well as two Fisheries Specialists Both face and content validation of the instrument were determined by these experts in order to critically examine the suitability and appropriateness of the items. Their comments, corrections and suggestions were used to modify the instrument and the final copies of the questionnaire were produced.

Reliability of the Research Instruments

To assess the instrument's reliability, a pilot test was conducted involving 20 number of Lecturers from 3 schools. The data that was obtained from their response were analysed using Cronbach's alpha, resulting in a reliability coefficient of 0.807 for Section B: Awareness of Modern Technologies for The Instruction of Aquaculture in Tertiary Institutions of Niger State, 0.780 for Section C: Level of Accessibility of Technologies Considered in this Study, 0.792 for Section D: Level of the Utilisation of Technologies Considered in this Study and 0.806 Section E: Constraints That Hinder Utilisation of Modern Aquaculture Technologies for Instruction in The Study Area. The average of these reliability score for the 4 items on the instrument is 0.796. This result is supported by Sekaran and Bougie (2018), who reported that a reliability coefficient of 0.70 and above is considered acceptable.

Method of Data Collection

The Researcher outlined the objectives of the study to the respondents that were sampled across boards and solicited their support to give their sincere response to all the questions on the questionnaire. The researcher made use of Google Forms so that the instrument can have a wider reach and increased efficiency for better analysis and interpretation of the data that were collected. The questionnaire was administered on the respondents with the help of research assistants.

Method of Data Analyses

The data obtained from the researcher-designed questionnaire titled, Awareness, Accessibility and Utilisation of Modern Technologies for Instruction of Aquaculture in Tertiary Institutions in Niger State (AAUMTIATINS), was analysed using descriptive statistics, where mean scores and standard deviations were used to answer research questions. The benchmark for decision

making is 2.50 since the instrument is a four-point scale. For any mean score equal to or above 2.50 was considered Aware, Accessible, or utilised, while the mean score below 2.50 was considered Not Aware, Inaccessible, or unutilised. Furthermore, Kolmogorov-Smirnov and Shapiro-Wilk was used to test the Normality and Mann-Whitney U test was used to answer hypotheses one to three. The collected data was coded, processed and tested at 0.05 level of significance using Statistical Package for Social Science (SPSS 23) for Windows.

RESULTS AND DISCUSSIONS

Demographic Profile of the Respondents

Sex of Respondents

The results presented in Figure 3.1 show that male lecturers dominate the demographic profile, comprising 83.10%, while female lecturers represent 16.90%. This significant gender disparity suggests a male-dominated workforce in aquaculture education in tertiary institutions in Niger State. The low percentage of female lecturers mirrors broader patterns of gender imbalance in aquaculture education in Niger State, Nigeria and globally. Studies show that cultural norms, gender stereotypes, and limited mentorship opportunities significantly hinder women's participation in technical fields like aquaculture.

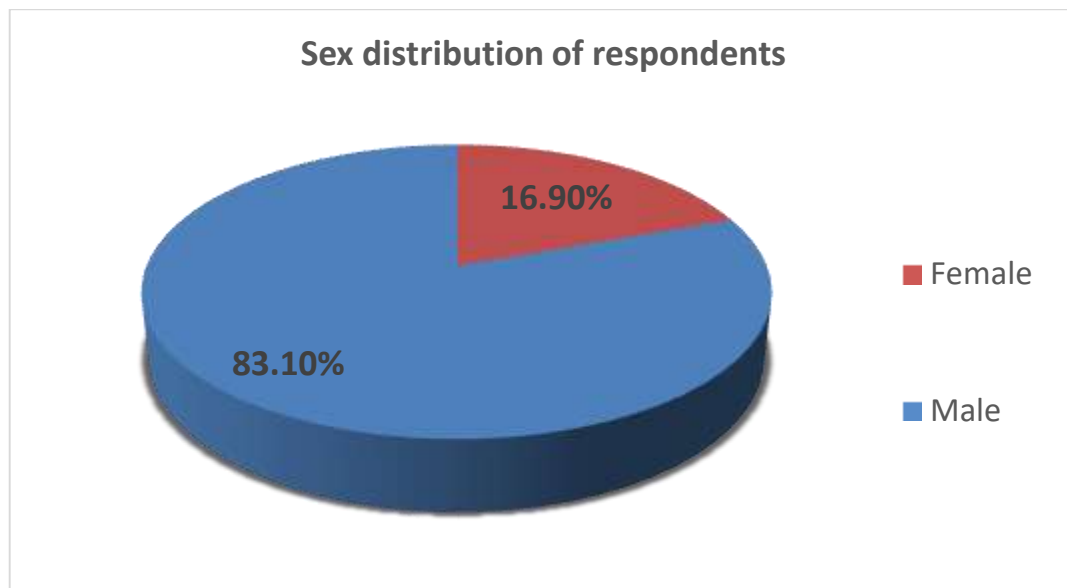

Figure 3.1: Sex distribution of the respondents

Analysis of Research Questions

Research Question 1: What is the level of awareness amongst lecturers of modern technologies for instruction of aquaculture in tertiary institutions in Niger State? To answer this research question, mean and standard deviation were used and the result was presented in Table 3.1

Table 3.1: Mean and Standard deviation of the level of awareness among lecturer of modern technologies for instruction of aquaculture in tertiary institutions in Niger State.

No.	Item	N	Mean	SD	Remark
1	Modern technologies such as Virtual Reality (VR) the use of simulated, immersive and interactive environment used for aquaculture instruction.	71	3.07	0.64	Highly Aware
2	Simulation Softwares like fish farming Applications for example, AquacultureHub and FishCulture used in aquaculture education.	71	3.13	0.86	Highly Aware
3	Gamification like Aquaponics puzzle in aquaculture instruction	71	3.07	0.85	Highly Aware
4	The use of Augmented Reality (AR) to simulate aquaculture environments for teaching and learning purposes.	71	2.80	0.76	Aware
5	E-learning platforms, like Moodle, Learning Management Systems (LMS) and Google Classroom to manage my aquaculture courses.	71	3.52	0.69	Highly Aware
6	Online courseware like Coursera, EdX, and Udemy for specialised materials on aquaculture instructions.	71	3.41	0.77	Highly Aware
7	Interactive Virtual laboratories for practical demonstrations of aquaculture concepts	71	3.21	0.86	Highly Aware
8	Internet of Things (IOT) devices like remote sensors and drones (UAVs) for aquaculture instructions	71	2.89	0.62	Aware
9	Institutional Repositories and Academic journals as sources of instructional materials on aquaculture	71	3.73	0.53	Highly Aware
10	Biotechnology techniques like sex reversal and genetic engineering in the teaching of aquaculture	71	3.14	0.64	Highly Aware
11	Big data analytics for instruction in aquaculture	71	2.73	0.79	Aware
12	Artificial Intelligence (AI) based systems, like smart sensors for aquaculture instruction	71	3.15	0.82	Highly Aware
Average Mean Score			3.15	0.74	Highly Aware

Table 3.1 reveals the mean and standard deviation values for lecturers' awareness of modern technologies for aquaculture instruction in tertiary institutions in Niger State. The average mean score of 3.15 suggests a high level of awareness across the listed items since the benchmark for decision making is 2.50. Similarly, items with the mean below 2.50 is considered as low awareness, and items with the mean of 2.50 and above is regarded as high awareness. Items 1-12 show a mean of 2.73-3.73, which indicate a high awareness of modern technologies for aquaculture instruction amongst lecturers in this population. The highest awareness was recorded for the use of institutional repositories and academic journals ($M = 3.73$, $SD = 0.53$). The elevated mean score reflects a deep-rooted trust in these repositories as central to academic rigor and intellectual integrity. Institutional repositories, in particular, indicate a strong preference for curated and formally vetted academic outputs. Followed closely by e-learning platforms, like Moodle Learning Management Systems (LMS), and Google Classroom, with a mean score of ($M = 3.52$, $SD = 0.69$). However, awareness is relatively lower for technologies such as big data analytics ($M = 2.73$, $SD = 0.79$) and Augmented Reality ($M = 2.80$, $SD = 0.76$). AR's unique capacity to overlay interactive virtual elements onto physical settings provides

immersive learning experiences, enabling students to explore aquaculture systems in ways traditional teaching methods cannot achieve.

Research Question 2: To what extent do lecturers have access to modern technologies for aquaculture instruction in tertiary institutions in Niger State? To answer this research question, mean and standard deviation were used and findings presented in Table 4.2.

Table 3.2: Mean and Standard deviation of the level of accessibility of modern technologies for aquaculture instruction in tertiary institutions in Niger State.

No.	Item	N	Mean	SD	Remark
1	Modern Technologies such as Virtual Reality (VR). The use of simulated, immersive and interactive environment used in aquaculture instruction.	71	2.34	0.74	Low Accessibility
2	Simulation softwares like fish farming Applications, for example, AquacultureHub and FishCulture used in aquaculture education	71	2.51	0.75	High Accessibility
3	Gamification, like Aquaponics puzzles in aquaculture instruction	71	2.45	0.84	Low Accessibility
4	The use of Augmented Reality (AR) to simulate aquaculture environment for teaching and learning purposes.	71	2.03	0.88	Low Accessibility
5	E-learning platforms like Moodle Learning Management Systems (LMS) and Google Classroom to manage my aquaculture courses.	71	3.01	0.69	High Accessibility
6	Online courseware like Coursera, EdX and Udem for specialised materials on aquaculture education	71	3.04	0.75	High Accessibility
7	Interactive Virtual laboratories for practical demonstrations of aquaculture concepts	71	2.45	0.78	Low Accessibility
8	Internet of things (IOT) devices like remote sensors and drones (UAVs) for aquaculture instructions	71	2.21	0.74	Low Accessibility
9	Institutional Repositories and Academic journals as sources of instructional materials on aquaculture	71	3.18	0.82	High Accessibility
10	Biotechnology techniques like sex reversal and genetic engineering in the teaching of aquaculture	71	2.72	0.98	High Accessibility
11	Big data analytics for instruction in aquaculture	71	2.41	0.80	Low Accessibility
12	Artificial Intelligence (AI) based systems for aquaculture education	71	2.54	0.75	High Accessibility
Average Mean Score			2.57	0.86	High Accessibility

Table 3.2, reveals the accessibility of modern technologies for aquaculture instruction in tertiary institutions in Niger State, as assessed through mean scores and standard deviations. The results indicate a moderate level of accessibility, with an average mean score of 2.57 across the listed items since the benchmark for decision making is 2.50. Items with the mean below 2.50 is considered as low accessibility, and items with the mean of 2.50 and above is regarded as high accessibility. Items 1-12 show a mean of between 2.03-3.18, with the highest-rated items being institutional repositories /academic journals (Mean = 3.18, SD = 0.82) and the use of online courseware such as Coursera, EdX, and Udem (Mean = 3.04, SD = 0.75). Institutional

repositories and academic journals, with a mean score of 3.18, represent the pinnacle of accessible modern technologies for aquaculture instruction among lecturers in tertiary institutions in Niger State.

The robust availability of these resources underscores their pivotal role in bridging the gap between theoretical foundations and practical applications of aquaculture. Through institutional repositories, lecturers gain streamlined access to a wealth of scholarly articles, research reports, and case studies that align with their instructional goals. This accessibility is instrumental to fostering a knowledge-driven pedagogy, where the incorporation of current research findings enhances the relevance of teaching methodologies. However, more advanced and innovative technologies, such as Augmented Reality (Mean = 2.03, SD = 0.88) and Internet of Things (IoT) devices (Mean = 2.21, SD = 0.74), received lower ratings, indicating limited accessibility. The overall mean score of 2.57, highlights a gap in the accessibility of advanced technologies, emphasizing the need for improved access and infrastructure to enhance aquaculture education.

Research Question 3: What is the level of utilisation of modern technologies for aquaculture instruction amongst lecturers and instructors? To answer this research question, mean and standard deviation were used and the result was presented in Table 4.3.

Table 3.3: Mean and Standard deviation of the level of utilisation of modern technologies for aquaculture instruction amongst lecturers and instructors.

No.	Items	N	Mean	SD	Remark
1	Modern Technologies such as Virtual Reality (VR) The use of simulated, immersive and interactive environment used in aquaculture instruction	71	2.04	0.90	Low Utilisation
2	Simulation Softwares like fish farming Applications. For example, FishCulture and AquacultureHub in the instruction of aquaculture	71	2.01	0.85	Low Utilisation
3	Gamification, like Aquaponics puzzle in aquaculture instruction	71	2.20	0.86	Low Utilisation
4	The use of Augmented Reality (AR) to simulate aquaculture environment for teaching and learning purposes.	71	1.94	0.92	Low Utilisation
5	E-learning platforms like Moodle, Learning Management Systems (LMS) and Google Classroom to manage my aquaculture courses.	71	2.55	0.84	High Utilisation
6	Online courseware like Coursera, EdX and Udemy for specialised materials on aquaculture education.	71	2.68	0.75	High Utilisation
7	Interactive virtual laboratories for practical demonstrations of aquaculture Instruction.	71	2.23	0.81	Low Utilisation
8	Internet of things (IOT) devices like remote sensors and drones (UAVs) for aquaculture instructions	71	1.76	0.93	Low Utilisation
9	Institutional Repositories and Academic journals as sources of instructional materials on aquaculture.	71	3.21	0.97	High Utilisation
10	Biotechnology techniques like sex reversal and genetic engineering in the teaching of aquaculture.	71	2.51	0.92	High Utilisation
11	Big data analytics for instruction in aquaculture.	71	2.15	0.98	Low Utilisation

12	Artificial Intelligence (AI) based systems like, smart sensors for teaching aquaculture.	71	2.32	0.99	Low Utilisation
Average Mean Score			2.30	0.89	Low Utilisation

Table 3.3 presents the (Mean) and standard deviation (Standard Deviation) of the level of utilisation of various modern technologies for aquaculture instruction among lecturers and instructors. The average mean score of utilisation of modern technologies for aquaculture instruction amongst lecturers and instructors is 2.30 and SD of 0.89. The results indicate a low level of utilisation, with an average mean score of 2.30 across the listed items since the benchmark for decision making is 2.50. Items with the mean below 2.50 is considered as rarely/lowly utilised, and items with the mean of 2.50 and above is regarded as often/highly utilised. The most frequently used technology is institutional repositories and academic journals ($M = 3.21$, $SD = 0.97$), followed by online courseware like Coursera, EdX, and Udemy ($M = 2.68$, $SD = 0.75$). Lecturers in tertiary institutions in Niger State showed the highest level of utilisation of institutional repositories and academic journals as sources of instructional materials for aquaculture education. This preference reflects the accessibility and reliability of academic journals as sources of up-to-date and peer-reviewed information essential for the development of aquaculture curriculum. Biotechnology techniques such as sex reversal and genetic engineering rank as the fourth most utilised technology ($M = 2.51$, $SD = 0.92$).

Their application is particularly relevant to practical aquaculture concepts, enabling lecturers to connect theoretical knowledge with innovative practices. On the lower end of utilisation are technologies such as the Internet of Things (IoT) devices ($M = 1.76$, $SD = 0.93$), Augmented Reality (AR) ($M = 1.94$, $SD = 0.92$) and interactive virtual laboratories for practicals. ($M = 2.23$, $SD = 0.81$). Despite their potential, interactive virtual laboratories are utilised at a low level. These tools provide virtual environments for practical demonstrations, which are crucial for replicating real-world scenarios in aquaculture. These technologies have the potential to provide hands-on learning experiences in a cost-effective manner. The low utilisation suggests a need for investment in infrastructure and content development, as it could significantly enrich learning experience (Vo *et al.*, 2021). Results on table 4.3 suggest that while some modern technologies are being utilised to some extent, others are rarely utilised for aquaculture education.

Research Question 4: What is the difference in the awareness of modern technologies for aquaculture instruction between male and female lecturers? To answer this research question, mean and standard deviation were used and findings presented in Figure 4.2.

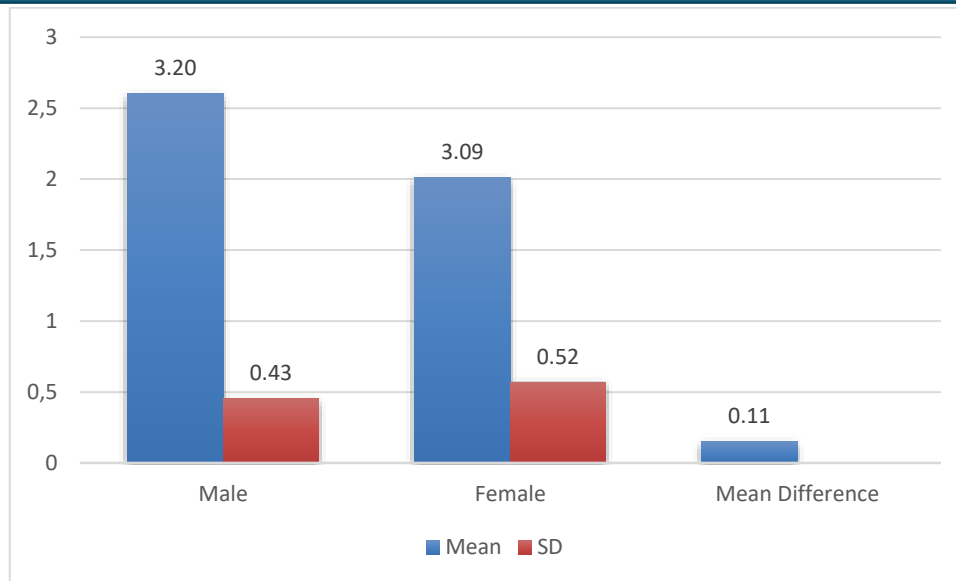

Figure 3.2 Mean and Standard deviation of the awareness of modern technologies for aquaculture instruction amongst male and female lecturers.

Figure 3.2 presents the mean and standard deviation for awareness levels based on gender. Male lecturers (N=59) reported a higher mean awareness score (M=3.20, SD=0.43) compared to their female counterparts (N=12) who had a lower mean awareness score (M=3.09, SD=0.52), resulting in a mean difference of 0.11. This suggests that males may have greater awareness of modern technologies for aquaculture instruction than females, though further statistical analysis would be necessary to determine if this difference is statistically significant. This result suggests that gender plays a critical role in determining exposure and familiarity with these advanced instructional tools.

Research Question 5: What are the constraints hindering the utilisation of modern technologies for aquaculture instruction amongst lecturers? To answer this research question, mean and standard deviation were used and findings presented in Table 4.4

Table 3.4: Mean and Standard deviation of the constraints hindering the utilisation of modern technologies for aquaculture instruction amongst lecturers.

No.	Items	N	Mean	SD	Remark
1	High cost of acquisition of modern technologies for instruction	71	3.70	0.49	Strongly Agree
2	Lack of technical know-how/expertise, due to insufficient training.	71	3.15	0.71	Strongly Agree
3	Insufficient funding from Government and Non-Govt. Organizations.	71	3.68	0.63	Strongly Agree
4	Improper demonstration of Aquaculture instruction technologies.	71	3.18	0.82	Strongly Agree
5	Non-availability of inputs required for the instructional technologies.	71	3.34	0.79	Strongly Agree
6	Improper handling of techniques	71	2.97	0.89	Agree
7	Limited / poor internet connectivity	71	3.52	0.77	Strongly Agree

8	Outdated computer hardwares/ software compatibility	71	3.30	0.76	Strongly Agree
9	Limited digital literacy for both Lecturers and Students	71	3.41	0.67	Strongly Agree
10	Limited access to digital resources	71	3.31	0.82	Strongly Agree
11	Poor/ limited electricity supply	71	3.49	0.83	Strongly Agree
12	Cultural and societal believes	71	2.58	0.98	Agree
13	Religious believes	71	2.46	1.04	Not Agree
14	Inadequate aquaculture Instruction Infrastructure	71	3.20	0.77	Strongly Agree
15	High inflation of aquaculture Instruction inputs	71	3.41	0.71	Strongly Agree
Average Mean Score			3.25	0.73	Strongly Agree

Table 3.4 highlights constraints of using modern technologies for aquaculture instruction in tertiary institutions in Niger State. The average mean score of 3.25 and SD of 0.73 suggest a strong agreement across the listed items since the benchmark for decision making is 2.50. Similarly, items with a mean score below 2.50 is considered as Disagree and items with a mean of 2.50 and above is regarded as Agree. Items 1-15 show a mean of 2.97-3.70, which indicate a high agreement to these challenges of the utilisation of modern technologies for aquaculture instruction amongst lecturers in this population. The top-ranked constraint, is high cost of acquiring modern technologies, with a (M of 3.70 and SD of 0.49), emphasises the prohibitive cost of acquiring modern instructional technologies, presenting a significant challenge for institutions.

This financial burden stems from the need for specialised aquaculture equipment, much of which are imported. Currency fluctuations, high import tariffs, and transportation costs further exacerbate the expense. Insufficient funding from both government and non-governmental organisations is next in line with (Mean = 3.68, SD = 0.63), poor internet connectivity (Mean = 3.52, SD = 0.77) and inadequate digital literacy among both lecturers and students, (Mean = 3.41, SD = 0.67). Other notable obstacles include improper demonstration of technologies (Mean = 3.18, SD = 0.82), outdated hardware/software compatibility (Mean = 3.30, SD = 0.76) and limited access to digital resources (Mean = 3.31, SD = 0.82) were also identified as significant constraints. While cultural beliefs (Mean = 2.58, SD = 0.98) and religious beliefs (Mean = 2.46, SD = 1.04), though noted as obstacles, they were not strongly agreed upon.

Null Hypotheses

Kolmogorov-Smirnov and Shapiro-Wilk was used to test the Normality

Table 3.5: Normality Tests for Awareness, Accessibility and Utilisation

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	Df	Sig.	Statistic	Df	Sig.
Awareness	.338	71	0.00	.744	71	0.00
Accessibility	.381	71	0.00	.664	71	0.00
Utilisation	.328	71	0.00	.765	71	0.00

a. Lilliefors Significance Correction

Table 3.5, shows results from the Kolmogorov-Smirnov (K-S) and Shapiro-Wilk (S-W) tests for the variables Awareness, Accessibility, and Utilisation. Both tests indicate significant deviations from normality, as all p-values are less than 0.001 (Sig. < 0.05). This suggests that none of the data sets are normally distributed. The Shapiro-Wilk test, which is generally more reliable for small to moderate sample sizes, also confirms non-normality for all variables. Consequently, Mann-Whitney U test was used for further analysis.

H0₁: There is no significant difference in the male and female lecturers' awareness of modern technologies for aquaculture instruction in Niger State tertiary institutions. To test this formulated hypothesis, Mann Whitney U test was used and the analysis is presented in Table 3.6

Table 3.6: Summary of Mann-Whitney U-test of the level of Awareness of modern technologies for aquaculture instruction between male and lecturers.

	Variable	N	Mean Rank	Sum of Ranks	U-value	p-value
Awareness	Male	59	42.50	572.80	204.500	0.01
	Female	12	35.50	1894.00		

The Mann-Whitney U test results in Table 3.6 indicate a significant difference between male and female lecturers' awareness levels of modern technologies for aquaculture instruction in Niger State tertiary institutions. The U-value of 204.500, with a p-value of 0.01, is below the conventional threshold of 0.05. This implies that male and female lecturers do not have the same level of awareness, with the mean rank of male lecturers (42.50) being higher than that of female lecturers (35.50). This marked disparity in awareness levels between male and female lecturers may imply that male lecturers possess a stronger understanding or familiarity with modern technologies for aquaculture instruction. Therefore, the null hypothesis (H0₁) is hereby rejected.

H0₂: There is no significant difference between male and female lecturers in the accessibility of modern technologies for aquaculture instruction in Niger State tertiary institutions. To test this formulated hypothesis, Mann Whitney U test was used and the analysis is presented in Table 4.7

Table 4.7: Summary of Mann-Whitney U-test of the level of accessibility of modern technologies for aquaculture instruction between male and female lecturers.

	Variable	N	Mean Rank	Sum	U-value	p-value
				of Ranks		
Accessibility	Male	59	41.75	501.00	285.000	0.22
	Female	12	34.83	2055.00		

The Mann-Whitney U test results in Table 3.7 comparing the difference between male and female lecturers in their accessibility of modern technologies for aquaculture instruction in Niger State tertiary institutions. The test yielded a U-value of 285.000 and a p-value of 0.22, which is greater than the 0.05 level of significance. This shows that the difference in mean ranks between male (41.75) and female (34.83) lecturers is not statistically significant. Unlike the findings for awareness, the results reveal no significant gender difference in accessibility across all the items, thereby suggesting that male and female lecturers in tertiary institutions in Niger State have relatively equal access to modern technologies for aquaculture instruction. In view of the above, the null hypothesis (H_{02}) is hereby retained.

H_{03} : There is no significant difference between male and female lecturers in the utilisation of modern technologies for aquaculture instruction in Niger State tertiary institutions. To test this formulated hypothesis, Mann Whitney U test was used and the analysis is presented in Table 3.8

Table 3.8: Summary of Mann-Whitney U-test of the differences between male and female lecturers in the utilisation of modern technologies for aquaculture instruction.

	Variable	N	Mean Rank	Sum of Ranks	U-value	p-value
Utilization	Male	59	52.57	743.53	143.500	0.000
	Female	12	34.92	1932.80		

Table 3.8 presents the summary of the Mann-Whitney U-test comparing male and female lecturers' utilisation of modern technologies for aquaculture instruction in Niger State tertiary institutions. The results indicate a significant difference in the utilisation of modern technologies, as evidenced by a U-value of 143.500 and a p-value of 0.000 ($p < 0.05$). Male lecturers had a higher mean rank (52.57) compared to female lecturers (34.92). The findings indicate that male lecturers utilise modern technologies for aquaculture instruction more than their female counterparts, suggesting that male and female lecturers show a significant difference in the integration of these technologies into their teaching practices, potentially influenced by factors such as differing levels of technological competence, exposure, or familiarity. Consequently, the null hypothesis (H_{03}) hereby rejected.

Discussion of Findings

The findings of this study as presented in Table 3.1 shows that lecturers are aware of modern technologies for aquaculture instruction in Niger State tertiary institutions. The lecturers agreed to be aware of all the modern technologies listed across all the twelve items in the Table. This could be attributed to the advancements of technology in this 21st century. Supporting this finding are studies conducted by Edem (2016), Umeh and Olajide (2016), and Ogunbodede *et al* (2021), which revealed independently that lecturers have high awareness of modern technologies for instructional purposes. However, Alabi *et al* (2020), Mbah and Njoku (2021) contradicted this finding as they identified low awareness level of modern technologies for aquaculture instruction. On a general note, the finding indicates overall high awareness of modern instructional technologies amongst lecturers of aquaculture in Niger State. Bridging these gaps will be vital for advancing aquaculture education in Niger State.

The finding in Table 3.2 shows that lecturers in Niger State tertiary institutions agreed that modern technologies were accessible for aquaculture instruction. Though, the level of their accessibility was low, in the sense that it was close to inaccessible as presented in the Table. This finding is consistent with Nwangwu (2018) who found that university lecturers in Enugu and Anambara States have access to modern technologies for instruction purposes. Similarly, Ogunode and Musa (2020) conducted a study on the accessibility of modern technologies particularly mobile learning apps among university lecturers in Nigeria.

The study indicated a moderate level of accessibility. Supporting the finding of this study further, Idriss (2018) found that modern technologies were accessible to lecturers in federal colleges of education in Northeast Nigeria. Furthermore, Issa *et al.* (2022) in their study supporting the findings of this study, also confirmed that streamlined access to scholarly resources significantly enhances the professional development of lecturers and aligns curricula with industry trends. However, Alabi *et al.* (2020) and Ogunbodede *et al.* (2021) in their respective findings revealed that modern technologies were inaccessible for lecturer in tertiary institutions in Nigeria for instructional purposes. Accessibility to modern instructional tools is instrumental in fostering a knowledge-driven pedagogy, where the incorporation of cutting edge technologies enhances the synergy of teaching methodologies.

The findings on the utilisation of modern technologies for aquaculture instruction presented in Table 3.3 revealed that modern technologies are rarely utilised by lecturers of tertiary institutions in Niger State for instruction of aquaculture. This low utilisation rate could be attributed to some challenges hindering the effective integration of modern technologies for

instructional activities. This finding resonates with Nwangwu (2018), Vo *et al.* (2021,) Esechie (2022) and Umar *et al* (2023) who all reported that the underutilisation of modern technologies for teaching aquaculture reveal significant gaps in technological integration within tertiary institutions, emphasising uneven utilisation of cutting edge technologies. Their low utilisation likely stems from prohibitive costs, limited awareness and accessibility challenges. This leads the discussion to the next finding of the study presented in the next paragraph.

The finding of this study presented in Table 3.4 revealed some constraints of using modern technologies for aquaculture instruction to include high cost of acquiring modern technologies as the highest level of barrier, insufficient training leading to a lack of technical know-how, insufficient funding from both government and non-governmental organisations and limited access to digital resources.. This mirrors the findings of Omotesho *et al.* (2019) that resource constraints, such as high equipment costs, are a critical bottleneck in aquaculture development worldwide, necessitating innovative funding mechanisms. Without adequate funding, institutions may struggle to acquire the tools necessary for practical instruction, resulting in a gap between theoretical knowledge and practical skills. Cultural and religious beliefs, though noted as obstacles, they were not strongly agreed upon. While less impactful compared to other factors, certain religious ideologies might still influence attitudes towards specific technologies or practices.

The findings of Nwangwu (2018), Bradley (2021), and Esechie *et al.*(2022) corroborate this finding. As they revealed in their respective findings that effective utilisation of technologies is hindered by these factors among tertiary institution lecturers in Nigeria. Conclusively, the findings highlight a range of interconnected constraints that collectively hinder the utilisation of modern technologies for aquaculture instruction in Niger State's tertiary institutions. Addressing these challenges require a multifaceted approach involving increased funding, capacity-building initiatives, infrastructure development, and community engagement to create an enabling environment for effective technology adoption.

The findings that reveal a significant difference between male and female lecturers in awareness and utilisation of modern technologies for aquaculture instruction, but no significant difference in accessibility presented in Table 3.6 to 3.8 respectively, align with broader studies on gender dynamics in aquaculture and technology adoption. This pattern suggests that male and female lecturers exhibit different levels of engagement with modern technologies, despite comparable accessibility. Such disparities highlight the nuanced interplay between access, technical training, and the perceived utility of these tools in aquaculture education. This finding resonates

with the researches by Omeje *et al.* (2021) and Mbah and Njoku (2021) by highlighting persistent gender disparities in access to resources and technology adoption, with males often having greater access and adoption rates due to cultural biases limiting female participation in technology-driven pedagogy and structural advantages. While Zougmore and Partey (2022) found no intrinsic gender differences in ICT usage, barriers such as financial constraints disproportionately affect women. These findings collectively suggest that addressing gendered disparities in resource allocation, awareness programs and technology-focused education is very critical for equitable and effective integration of modern technologies for instruction of aquaculture in tertiary institutions in Niger State.

Furthermore, the findings of this study indicating that male lecturers exhibit significantly higher awareness of modern technologies for aquaculture instruction compared to their female counterparts, yet no significant gender difference exists in accessibility, highlight an intriguing dynamic. This suggests that while awareness campaigns or personal interest may have successfully reached or resonated more with male lecturers, accessibility remains a systemic challenge affecting all lecturers equally, regardless of gender. The disconnection between awareness and accessibility reflects broader structural issues, such as limited infrastructure, insufficient institutional support, or logistical barriers that hinder equitable technology use. This finding is consistent with the studies by Umar *et al.* (2023), which found a lack of availability and accessibility of Interactive Whiteboards (IWBs) in Sokoto State's public tertiary institutions, despite lecturers' awareness of their potential efficacy for teaching and learning. Similarly, Edem (2016) found high awareness of the TEEAL database among faculty members but low usage due to barriers such as insufficient access, inadequate training, and time constraints. The study by Umeh and Olajide (2016) further underscores that high awareness does not necessarily lead to high utilisation, with many factors influencing the integration of modern technologies into aquaculture instruction.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Conclusion

The findings of this study revealed significant insights into the awareness, accessibility, and utilisation of modern technologies for aquaculture instruction in tertiary institutions in Niger State. Overall, the lecturers have a high level of awareness of modern technologies for aquaculture instruction, particularly regarding traditional digital tools like online courseware. Furthermore, their accessibility of modern technologies is generally limited which led to the poor utilisation recorded in this study. However, their awareness, accessibility, and level of

utilisation are hindered by some challenges such as infrastructure deficits, high costs of acquiring these modern technologies, and insufficient technical support. Other constraints identified include lack of training, and cultural biases limiting female participation in technology-driven pedagogy.

More importantly, gender disparities were notable in the awareness and utilisation of modern technologies, with male lecturers being more likely to integrate more cutting edge tools such as virtual laboratories and biotechnological techniques into their instructional practices. These disparities underscore the need for targeted gender-inclusive interventions. Therefore, this study highlights the urgent need to bridge these gaps to align aquaculture education with contemporary industry demands and global best practices.

Recommendations

Based on the findings emanating from this study, the following recommendations were made:

1. To bridge the gap between awareness and utilisation, initiatives must focus on improving infrastructure, providing training, and addressing systemic barriers, ensuring that both male and female lecturers can access and effectively use modern aquaculture technologies. By tailoring interventions to these disparities, tertiary institutions in Niger State can enhance awareness and utilisation of modern aquaculture technologies equitably, promoting productivity and sustainability.
2. It is recommended that targeted policies, enhanced resource allocation, and tailored interventions addressing the constraints are essential for bridging utilisation gaps in aquaculture education in Niger State.
3. Government should establish partnerships between tertiary institutions and industry stakeholders to fund and supply cutting-edge technologies. Such collaborations can include subsidised access to software, hardware, and specialised equipment.
4. The National Universities Commission (NUC) and the National Board for Technical Education (NBTE) in Nigeria should incorporate advanced technologies into the aquaculture curriculum through practical assignments and simulations. Emphasis should be placed on experimental learning to better prepare students for industry demands in the 21st century.

REFERENCES

Ajayi, O., Akinrinlola, A., Usman, A., Muhammed, A., & Van der Knaap, M. (2022). Aquaculture development in Nigeria and FAO's role. *FAO Aquaculture Newsletter*, (65), 21-24.

- Alabi, O. T., Olaoye, O. J., George, F. O. A., Adeola, A. A., Alabi, J. O., & Ojebiyi, W. G. (2020). Awareness and adoption levels of improved smoking oven among fish processors in Lagos Lagoon, Nigeria. *Ghana Journal of Agricultural Science*, 55(2), 39-58.
- Arowosola, O., Kashim, M., Oyizea, L. B., Joseph, O., & Hussena, A. (2022). Awareness and relevance of infopreneurship among library and information sciences (LIS) students at Prince Abubakar Audu University, Anyigba, Kogi State, Nigeria. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*, 7087.
- Bandyopadhyay, S., Bardhan, A., Dey, P., & Bhattacharyya, S. (2021). Bridging the education divide using social technologies. Springer.
- Bataineh, O., Qablan, A., Belbase, S., Takriti, R., & Tairab, H. (2021). Gender Disparity in Science, Technology, Engineering, and Mathematics (STEM) Programs at Jordanian Universities. *Sustainability*, 14(21), 14069. <https://doi.org/10.3390/su142114069>.
- Bradley, V. M. (2021). Learning Management System (LMS) use with online instruction. *International Journal of Technology in Education (IJTE)*, 4(1), 68-92.
- Edem, N. B. (2016). Faculty awareness and utilisation of the Essential Electronic Agricultural Library for teaching and research: A study of academic staff in the University of Calabar, Nigeria. *Education Journal*, 5(3), 33-38.
- Esechie, G. E., Ohueri, C. C., Ishak, S. Z. A. & Nwanesi, P. K. (2022). Framework for enhancing students' smartphone learning ability: a case study of Nigerian public universities. *Journal of Information, Communication and Ethics in Society*, 20(2):213-228. DOI: <https://doi.org/10.1108/JICES-04-2020-0049>
- FAO. 2020. The State of Food and Agriculture 2020. Overcoming water challenges in agriculture. Rome. <https://doi.org/10.4060/cb1447en>
- Grimus, M. (2020). Emerging technologies: Impacting learning, pedagogy and curriculum development. *Emerging technologies and pedagogies in the curriculum*, 127-151.
- Ibrahim, L. A., Shaghaleh, H., El-Kassar, G. M., Abu-Hashim, M., Elsadek, E. A., & Alhaj Hamoud, Y. A. (2023). A Sustainable Path to Food Sovereignty and Enhanced Water Use Efficiency. *Water* 2023, 15, 4310.
- Idriss, A. T. (2018). Assessment of interactive whiteboard availability and utilisation among lecturers in federal colleges of education in Northeast, Nigeria. *Journal of the association for Information Systems*, 1(1), 120-145.
- Islahi, F. (2019). Exploring teacher attitude towards information technology with a gender perspective. *Contemporary educational technology*, 10(1), 37-54.
- Issa, F., Aderinoye-Abdulwahab, S., & Kagbu, J. (2022). Assessment of aquaculture development programmes in Nigeria. *Journal of Agricultural Extension*, 26(1), 10-17. <https://doi.org/10.4314/jae.v26i1.2>.
- Jacob, O. N., Jegede, D., & Musa, A. (2020). Administration of information communication technology (ICT) in Nigerian secondary schools: challenges and the ways forward. *Electronic Research Journal of Engineering, Computer and Applied Sciences*, 2, 50-63.
- Kaplinsky, R., & Kraemer-Mbula, E. (2022). Innovation and uneven development: The challenge for low-and middle-income economies. *Research Policy*, 51(2), 104394.
- Kolawole-Jimoh, N. T. (2021). Application of Improved Aquaculture Practices by Fish Farmers in Niger State, Nigeria (Doctoral dissertation).
- Liu, Z. Y., Lomovtseva, N., & Korobeynikova, E. (2020). Online learning platforms: Reconstructing modern higher education. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 15(13), 4-21.
- Mbah, G. O., & Njoku, J. I. K. (2021). Differentials in Adoption of Improved Fish Farming Technologies among Farmers in Imo State, Nigeria: A Gender Analyses. *Nigeria Agricultural Journal*, 52(2), 312-320.
- Nwangwu, E. C. (2018). Utilisation of multimedia technologies by faculty lecturers in instruction delivery in universities in Enugu and Anambra States, Nigeria. *Rivers State University Journal of Education*, 24(1), 154-176
- Obiero, K. O., Waidbacher, H., Drexler, S., Winkler, G., Manyala, J. O., Njiru, J. M., & Kaunda-Arara, B. (2016). Knowledge management and investing in human capacity development for

- aquacultural education and training in Africa. *Bulletin of Animal Health and Production in Africa*, 167-183.
- Obiero, K.O., Waidbacher, H., Nyawanda, B.O., Munguti, J. M., Manyala J. O. & Kaunda-Arara, B. (2019). Predicting uptake of aquaculture technologies among smallholder fish farmers in Kenya. *Aquaculture International* 27, 1689–1707
- Ogunbodede, K. F., Nwachokor, I. M., & Aminikpo, R. N. (2021). Awareness and use of open educational resources by academic staff of Federal College of Education Technical Asaba, Delta State, Nigeria. *Rivers State University Journal of Education*, 24(1), 144-153.
- Ogunode, N. J., & Musa, A. (2020). Higher education in Nigeria: Challenges and the ways forward. *Electronic Research Journal of Behavioural Sciences*, 3.
- Ogwu, C. (2017). Training Needs of Fishery Teachers for The Implementation Of Senior Secondary School Fishery Curriculum In Delta And Edo States, Nigeria (Doctoral dissertation, Delta State University, Abraka, Nigeria).
- Omeje, J. E., Achike, A. I., Sule, A. M., & Arene, C. J. (2021). Gender roles and economic differentials in aquaculture of kainji lake basin, Nigeria. *Research on World Agricultural Economy*, 2(2), 1-10.
- Omeodu, M.D. and Abara, J.F. (2018). Relevance of field trips in teaching and learning of physics in secondary schools in Port Harcourt Metropolis Rivers State. *International Journal of Education and Evaluation*, 4(4); 67 – 87.
- Omotesho, K. F., Akinrinde, F. A., Adenike, A. J., & Awoyemi, A. O. (2019). Analysis of the use of information communication technologies in fish farming in Kwara State, Nigeria.
- Onyema, E. M. (2020). Integration of emerging technologies in teaching and learning process in Nigeria: the challenges. *Central Asian Journal of Mathematical Theory and Computer Sciences*, 1(11), 35-39.
- Oruma, S. O., Misra, S., & Fernandez-Sanz, L. (2021). Agriculture 4.0: an implementation framework for food security attainment in Nigeria's post-Covid-19 era. *IEEE Access*, 9, 83592-83627.
- Pandey, V., Misra, N., Greeshma, R., Astha, A., Jeyavel, S., Lakshmana, G., Rajkumar, E., & Prabhu, G. (2021). Techno Trend Awareness and Its Attitude Towards Social Connectedness and Mitigating Factors of COVID-19. *Frontiers in Psychology*, 12, 637395.
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.637395>
- Rahimah, K., NorAziati, A. H., & Adnan, H. B. (2018). Organization support for cloud computing implementation success in education system: scale development and validity in Delphi. *International Journal of Engineering & Technology (IJET)*, 7, 512-516.
- Rahimi-Midani, A. (2023). Deep Technology for Sustainable Fisheries and Aquaculture. 10.1007/978-981-99-4917-5.
- Sekaran, U and Bougie, J. R. G. (2018). Research Methods for Business: A skill building approach. *International Journal of Information Technology and Management*.
- Smidt, H. J., & Jokonya, O. (2022). Factors Affecting Digital Technology Adoption by Small-Scale Farmers in Agriculture Value Chains (AVCs) in South Africa. *Information Technology for Development*, 28, 558-584.
- Tabowei, A. (2021). Technology enhanced learning: A case study of the potentials of mobile technologies in Nigerian College of Education (Doctoral dissertation).
- Tom, A. P., Jayakumar, J. S., Biju, M., Somarajan, J., & Ibrahim, M. A. (2021). Aquaculture wastewater treatment technologies and their sustainability: A review. *Energy Nexus*, 4, 100022
- Umar, I., Abubakar, A. I., & Jumare, A. M. (2023). Appraising the Availability, Accessibility, and Efficacy of Interactive Whiteboard for Instruction Amongst Lecturers in Public Tertiary Institutions in Sokoto State, Nigeria. *Teacher Education and Curriculum Studies*, 8(2), 76-83.
- Umeh, O. J., & Olajide, J. C. (2016). Comparative assessment of the Socio-Economic Factors Influencing Farmers' Awareness and Utilisation of Technologies from Agricultural Development Programme (ADP) in south-east agro-ecological zone. *International Journal of Biotechnology*.
- Umunna, O. M., Adebayo, O. A., Adelakun, K. M., Ibrahim, O. A., Sodiya, O. M., & Ige, O. (2020). Analysis of gender participation in fish farming in Borgu local government area, Niger state, Nigeria. *KIU Journal of Social Sciences*, 6(4), 133-140.

- Vo, P. L. H., Ronda, C., Klompe, S. E., Chen, E. E., Acree, C., Wang, H. H., & Sternberg, S. H. (2021). CRISPR RNA-guided integrases for high-efficiency, multiplexed bacterial genome engineering. *Nature Biotechnology*, 39(4), 480–489.
- Walakira, J. K., Hinrichsen, E., Tarus, V., Langi, S., Ibrahim, N. A., Badmus, O., & Baumüller, H. (2023). Scaling aquaculture for food security and employment in Africa—Insights from Egypt, Kenya and Nigeria.
- Zougmore, R. B., & Partey, S. T. (2022). Gender perspectives of ICT utilisation in Agriculture and Climate Response in West Africa: A review. *Sustainability*, 14(19), 12240.

STRENGTHENING NURSING RESEARCH THROUGH ETHICS: A SYSTEMATIC REVIEW OF FRAMEWORKS, CHALLENGES, AND FUTURE DIRECTIONS

Khaoula EL BARBI¹, Abdellah GANTARE²

¹PhD Student, ²Professeur of Higher Education.

Laboratory of Health Sciences and Technologies Laboratory, Higher institute of health sciences

Context

Ethics are central to nursing research, ensuring participant protection, study credibility, and public trust. Despite existing guidelines, challenges remain in applying ethical practices consistently across diverse clinical and cultural settings.

Aim

This systematic review aimed to examine how rigorous ethical frameworks influence the quality of nursing research, to identify best practices and challenges, and to propose recommendations to strengthen ethical rigour in nursing research.

Materials and Methods

A systematic review was conducted following PRISMA (2020) guidelines. Studies published in English since 2014 were retrieved from Scopus, Web of Science, and ScienceDirect using the keywords “Research Ethics” AND “Nursing Research”. After applying inclusion and exclusion criteria, 11 studies were selected. Data were thematically analysed to identify ethical challenges, best practices, and recommendations.

Results

Key ethical concerns identified included informed consent complexities, research transparency, and role conflicts between nurses and researchers. The findings emphasised that implementing rigorous ethical frameworks, standardised guidelines, and continuous ethics training enhances research credibility, participant safety, and methodological rigour. However, variations in methodologies and exclusion of non-English literature limit generalisability.

Conclusion

A strong ethical framework is fundamental to nursing research integrity. Promoting ethical education, clear policies, and transparency improves study quality and public trust. Future research should evaluate the impact of ethical training programmes and foster interdisciplinary collaboration to address emerging ethical challenges in diverse contexts.

Keywords

Nursing research; Research ethics; Ethical frameworks; Informed consent; Research transparency.

DETERMINANTS OF MEDICATION ADHERENCE: A KEY CHALLENGE IN CHRONIC DISEASE MANAGEMENT

ARRAJI Maryem, CHAHBOUNE Mohamed

Hassan First University of Settat, Higher institute of Health Sciences, Laboratory of Health sciences and Technologies. Settat, 26000

Abstract

Medication adherence refers to the extent to which patients follow the treatment regimens prescribed by their healthcare providers. It is influenced by a wide range of factors. Sociodemographic determinants such as age, education level, marital status, income, and health insurance coverage play a crucial role. Clinical factors, including treatment complexity, side effects, disease duration, and comorbidities, also impact adherence. In addition, health literacy, the quality of the patient-provider relationship, individual motivation, social support, and access to healthcare services are key contributors. Poor adherence can lead to suboptimal therapeutic outcomes, increased complications, and higher healthcare costs. Understanding these determinants is essential for improving treatment strategies, particularly in the management of chronic conditions such as type 2 diabetes.

Keywords:

Medication adherence; Determinants; Chronic diseases; Type 2 diabetes; Health literacy; Socioeconomic factors; Patient behavior; Primary healthcare

PREVALENCE AND DETERMINANTS OF MEDICATION ADHERENCE IN MOROCCAN PATIENTS WITH TYPE 2 DIABETES: A MULTICENTER CROSS-SECTIONAL STUDY

ARRAJI Maryem, Khaoula EL BARBI; Fatima Zahra BOUCHACHI; CHAHBOUNE

Mohamed

Hassan First University of Settat, Higher institute of Health Sciences, Laboratory of Health sciences and Technologies. Settat, 26000

ABSTRACT

Objectives: This study aimed to evaluate medication adherence prevalence and its determinants among Moroccan patients with type 2 diabetes mellitus.

Methods: A multicenter cross-sectional survey was conducted from February to June, 2024, included 584 patients from the Casablanca-Settat and Rabat-Salé-Kénitra regions in Morocco. The General Medication Adherence Scale (GMAS) was used to assess medication adherence, while chi-square tests and multivariate logistic regression were used to analyze the associations between independent variables and adherence.

Results: Medication adherence was observed in 96.2% of participants. In multivariate analysis, lower medication adherence was significantly associated with the use of two or more oral antidiabetics (aOR = 0.026, 95% CI: 0.001–0.642, $p = 0.026$), a diabetes duration of 11–15 years (aOR = 0.037, 95% CI: 0.001–0.956, $p = 0.047$).

Conclusion: Despite a high adherence rate, patients on dual or polytherapy and those with a longer diabetes duration exhibited lower adherence in multivariate analysis. These findings highlight the need for targeted interventions to improve adherence in these high-risk groups.

Keywords: Medication adherence; Determinants; GMAS; Type 2 diabetes mellitus; Morocco.

**ADVANCED NUMERICAL SIMULATION OF UNSTEADY MHD SISCO FLUID FLOW
OVER A TIME-VARYING POROUS STRETCHING
SHEET WITH HEAT TRANSFER**

Dr. Haris Alam Zuberi

School of Computational Sciences, Faculty of Science and Technology, JSPM University,
Pune, Maharashtra, India

Ms. Mansi Tyagi

Department of Applied Sciences, Kothiwal Institute of Technology and Professional Studies,
Moradabad, U.P., India

Abstract

This study presents a comprehensive computational investigation into the unsteady magnetohydrodynamic (MHD) flow and thermal transport characteristics of a Sisko non-Newtonian fluid over a porous, time-dependent stretching surface. A non-uniform, temporally varying magnetic field is applied normal to the surface to examine its impact on boundary layer dynamics. The governing partial differential equations, which couple the momentum and energy transport, are transformed into a set of nonlinear ordinary differential equations through novel similarity transformations tailored for Sisko rheology. These equations are solved numerically using a robust shooting method integrated with Runge–Kutta iterations. The influence of key dimensionless parameters—including the unsteadiness parameter, magnetic field strength, power-law index, suction/injection rate, and generalized Prandtl number—on the velocity and temperature profiles is analyzed in detail. Results reveal intricate interactions between the rheological properties and magnetic effects, offering insights into boundary layer control and heat management in advanced industrial processes. Additionally, variations in skin friction and Nusselt number are quantified, illustrating the engineering relevance of the model for polymer extrusion, cooling systems, and MHD devices. This work fills a notable gap in literature by extending the Sisko fluid model to time-dependent MHD porous media applications.

Keywords: Simulation, Unsteady, MHD, Sisko, Time-varying, Porous.

GRAPHENE-BASED ELECTROCHEMICAL SENSORS FOR RAPID DETECTION OF HEAVY METAL IONS IN WATER PURIFICATION SYSTEMS

V. Tharaneeswaran¹, Dr. D. Tamilselvi^{2*} & Dr. S. Kalaiselvan^{3*}

¹Assistant Professor, Department of Chemistry, Sri Eshwar College of Engineering, Coimbatore, Tamilnadu, India

^{2*} & ^{3*}Associate Professor, Department of Chemistry, Rathinam Technical Campus, Coimbatore, Tamilnadu, India

Abstract

Heavy metal contamination in water caused by industrial effluents, mining, and agricultural runoff poses a serious threat to environmental and human health. Metals like lead (Pb^{2+}), mercury (Hg^{2+}), cadmium (Cd^{2+}), arsenic (As^{3+}), and chromium (Cr^{6+}) are toxic even at trace concentrations and non-biodegradable, leading to their bioaccumulation in the food chain. Traditional detection methods such as atomic absorption spectroscopy (AAS), inductively coupled plasma mass spectrometry (ICP-MS), and UV-Vis spectrophotometry are accurate but suffer from drawbacks such as high cost, bulky instrumentation, and the need for trained personnel. In recent years, graphene-based electrochemical sensors have emerged as promising tools for the on-site, rapid, sensitive, and selective detection of heavy metal ions. Owing to graphene's outstanding electrical conductivity, large surface area, mechanical strength, and ease of functionalization, it acts as an excellent electrode material for improving charge transfer kinetics and sensitivity in electrochemical sensing.

This paper reviews the state-of-the-art graphene derivatives including graphene oxide (GO), reduced graphene oxide (rGO), and graphene quantum dots (GQDs), and their roles in enhancing electrochemical performance. Functionalization with metal nanoparticles (e.g., Au, Ag, Pt), polymers, and chelating agents such as EDTA and thiol groups are shown to further increase the selectivity toward specific ions. Graphene-based sensors demonstrate ultra-low limits of detection (LODs), often in the nanomolar or even picomolar range. Techniques such as differential pulse voltammetry (DPV), square wave anodic stripping voltammetry (SWASV), and electrochemical impedance spectroscopy (EIS) are commonly employed. The integration of these sensors with portable devices, flexible substrates, and IoT-based data platforms is paving the way for real-time environmental monitoring and smart water purification systems. Despite the advancements, challenges persist in terms of sensor stability, reproducibility, cost-effective large-scale fabrication, and selectivity in complex matrices. Future research should focus on developing multi-ion detection platforms, machine-learning-assisted signal interpretation, and green synthesis of functional graphene materials.

Keywords: Graphene, Electrochemical Sensor, Heavy Metal Detection, Water Purification, Nanomaterials, Graphene Oxide, Point-of-Use Monitoring, Smart Sensors, Green Technology

References

1. Ali, M. A., Mondal, K., & Jha, N. (2020). Graphene-based electrochemical sensors for heavy metal detection: Progress and prospects. *ACS Omega*, 5(10), 4626–4641. <https://doi.org/10.1021/acsomega.9b04081>
2. Feng, L., Mustapha, A., & Lin, M. (2018). Graphene-based electrochemical biosensors for detecting foodborne pathogens. *TrAC Trends in Analytical Chemistry*, 105, 52–67. <https://doi.org/10.1016/j.trac.2018.04.001>
3. Radhakrishnan, R., Karuppiah, C., & Chelliah, P. (2022). Recent developments of graphene-based electrochemical sensors for heavy metal ion detection: A review. *Microchemical Journal*, 178, 107361. <https://doi.org/10.1016/j.microc.2022.107361>
4. Chun, H. Y., et al. (2021). Electrochemical sensors and biosensors based on graphene and its derivatives. *Journal of Materials Chemistry B*, 9, 4773–4794. <https://doi.org/10.1039/D1TB00318C>
5. Ma, J., Wang, H., & Yang, J. (2019). Graphene-based sensors for the detection of heavy metals in water: A review. *Environmental Science and Pollution Research*, 26(6), 5271–5281. <https://doi.org/10.1007/s11356-018-3928-3>

THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA AND ONLINE PRESENCE ON THE DIGITALIZATION OF A HUNGARIAN REGIONAL TOURIST ATTRACTION

Szabóné Berta

Olga Nyíregyházi Egyetem (University of Nyíregyháza) GTI;

Pristyák Bettina

ABSTRACT

Our article focuses on the role of social media and online marketing in relation to how companies and enterprises adapt to digitalization. This topic is analyzed through the example of Nyíregyházi Állatpark Nonprofit Ltd.

The reason I chose this topic is that almost everyone today is a member of some social network, and in our increasingly digital world, it seems almost unimaginable for someone not to use social media platforms. At the same time, I found the Zoo's social media pages particularly interesting and wanted to explore how people of different age groups interact with them—how often they visit, what kind of content they would like to see, and which types of posts already capture their interest.

With the appearance and improvement of digitalization, social media platforms have evolved at an increasingly rapid pace, offering a wide array of opportunities not only for individuals but also for businesses. These platforms provide numerous features that benefit businesses - for example, the ability to segment followers by gender, age, and potentially by location.

For the business in question, it is particularly important to identify who engages with posts - such as who likes them - and to understand which topics users are most interested in clicking on.

The research was conducted through a questionnaire survey, with the aim of gathering relevant and useful information about the visitors of Nyíregyházi Zoo and the followers of its social media pages. The questionnaire was carefully designed to include questions that would help identify which types of posts the followers prefer and what innovations they would like to see on the Zoo's social media platforms.

The responses collected provide insights not only into the interests of the followers but also into their level of engagement, thereby assisting Nyíregyházi Zoo in developing more effective, targeted online communication strategies.

Keywords: survey, digitalization, social media, tourism

ANALYZING THE IMPACT OF PLASMA DISCHARGE PARAMETERS FOR DEPOSITION OF THIN FILMS

Abdelkader BOUAZZA

L2GEGI Laboratory, University of Tiaret, 14000 Tiaret, Algeria

ORCID: 0000-0002-9979-8977

ABSTRACT

Sputtering is characterized by a sputtering yield ratio which depends on several conditions. Our investigations may be considered in first step to calculate the sputtering yield of different materials mostly used in industry this last decades: aluminum, Germanium, Boron, Niobium, Antimony and copper collide with argon, xenon, helium, neon and silicon ions using highly developed software called SRIM (Stopping and Range of Ions in Matter) with normal incidence. In second step, calculate the number of atoms arriving to the substrate with the influence of the chamber temperature modification using SIMTRA (simulation of Metal Transport). The results obtained are compared with those obtained using the analytical models based on the Monte Carlo method proposed by researchers as Yamamaura in order to validate models. A good agreement between previous works of other groups and our simulations for sputter temperature (300-450 K) is obtained.

Keywords: Thin films, sputtering, Monte Carlo (MC) simulation, sputtering yield, sputtered particle transport

NOISE REINSTATES COLLAPSED POPULATIONS: STOCHASTIC REVERSAL OF DETERMINISTIC EXTINCTION

Vinesh Vijayan^{1*}, B Priyadharshini¹, R Sathish Kumar¹ and G Janaki¹

¹Department of Science and Humanities, Rathinam Technical Campus, Coimbatore, India -641021

ABSTRACT

Conventional wisdom suggests that environmental noise drives populations toward extinction. In contrast, we report a paradoxical phenomenon in which stochasticity reverses a deterministic tipping point, thereby preventing collapse. Using a hybrid model that integrates logistic growth with a density-triggered sigmoidal collapse, we uncover a striking reversal: deterministic fragility on one side, and stochastic rescue under weak noise on the other. Our analysis demonstrates that noise disrupts the convergence of deterministic trajectories toward extinction by altering the phase space topology, enabling back-transitions to viable states. This mechanism gives rise to noise-induced metastability and reveals a form of stochastic robustness not captured by deterministic models. These findings suggest that natural fluctuations can serve as a stabilizing force in complex systems, offering a compelling counter-narrative to classical models in ecology, epidemiology, and beyond. We advocate for a re-evaluation of stabilization strategies, emphasizing the constructive role of stochasticity in averting population collapse.

Keywords: Bifurcation, Lyapunov Exponents, Noise, Logistic Map, Extinction

References:

- (1). R. M. May, "Simple mathematical models with very complicated dynamics," *Nature*, vol. 261, no. 5560, pp. 459–467, 1976.
- (2). R. C. Hilborn, *Chaos and nonlinear dynamics: an introduction for scientists and engineers*. Oxford University Press, 2000.
- (3). M. Scheffer et al., "Early-warning signals for critical transitions," *Nature*, vol. 461, no. 7260, pp. 53–59, 2009.
- (4). R. Lande, "Risks of population extinction from demographic and environmental stochasticity and random catastrophes," *The American Naturalist*, vol. 142, no. 5, pp. 911–927, 1993.
- (5). Vinesh Vijayan et al., "Noise Reinstates Collapsed Populations: Stochastic Reversal of Deterministic Extinction", [arxiv.org](https://arxiv.org/abs/2008.00000)

COMPREHENSIVE STUDY OF STRUCTURAL, PHYSICAL, THERMAL, AND OPTICAL PROPERTIES OF EUROPIUM-DOPED STRONTIUM PHOSPHATE GLASSES

El Mahdi Bouabdalli ^{1,2}, Mohamed El Jouad ², Samira Touhtouh ², Nathalie Gaumer ³, and Abdelwahed Hajjaji²

Laboratory of Computer Science and Interdisciplinary Physics (LIPI), Higher Normal School of Fes (ENS-Fes), Sidi Mohamed Ben Abdellah University, Fez, Morocco.

Laboratory of Engineering Sciences for Energy (LabSIPE), National School of Applied Sciences, Chouaib Doukkali University, El Jadida 24000, Morocco.

Laboratoire de Photonique d'Angers (LPhiA – EA 4464), Université d'Angers, 2 Bd Lavoisier, F-49045 Angers Cedex 01, France.

Abstract

Strontium phosphate glasses doped with europium oxide (Eu_2O_3) were synthesized via the melt-quenching technique, with Eu_2O_3 concentrations varied at 0.0, 0.5, 1.0, and 1.5 mol%. The effects of Eu^{3+} incorporation on the structural, physical, thermal, and photoluminescent properties of the glass system were systematically examined. X-ray diffraction (XRD) analysis confirmed the amorphous nature of all synthesized samples. Fourier Transform Infrared (FTIR) spectroscopy identified characteristic vibrational modes of the phosphate glass network, including symmetric and asymmetric P–O–P stretches, $(\text{PO}_3)^{2-}$ symmetric stretching, asymmetric P=O stretching, and network bending vibrations. Physical measurements revealed a gradual increase in density from 2.059 to 2.082 g/cm^3 with increasing Eu_2O_3 content, accompanied by a slight decrease in molar volume (from 62.441 to 62.083 cm^3/mol), indicating a densified glass structure. Differential thermal analysis confirmed good thermal stability across all compositions, supporting their potential for high-temperature applications. Photoluminescence studies showed characteristic Eu^{3+} emissions, with a pronounced red emission corresponding to the $^5\text{D}_0 \rightarrow ^7\text{F}_2$ transition. Judd–Ofelt (JO) analysis yielded intensity parameters (Ω_λ) and asymmetry ratios (R), with increasing Ω_2 and R values suggesting enhanced asymmetry and stronger covalent interaction between Eu^{3+} ions and oxygen ligands. Radiative properties such as the transition probability (A), stimulated emission cross-section (σ_e), branching ratios (β), and radiative lifetimes were calculated based on JO parameters. All samples exhibited single-exponential decay of the $^5\text{D}_0$ excited state, confirming uniform luminescence behavior. Colorimetric analysis using CIE 1931 chromaticity coordinates demonstrated emission coordinates ranging from ($x = 0.660\text{--}0.659$, $y = 0.339\text{--}0.340$), closely matching the standard red (0.67, 0.33), confirming their suitability for red-light applications. These results highlight the promise of Eu-doped strontium phosphate glasses (PSrEu_x) for use in red-emitting lasers and advanced photonic devices.

Keywords: Phosphate glasses; Europium; Structural properties; Physical and thermal analysis; Photoluminescence; Melt-quenching technique; Judd-Ofelt theory.

QUANTUM-SPECTROSCOPIC INSIGHTS INTO CATALYTIC REACTION PATHWAYS: BRIDGING ADVANCED CHEMICAL SCIENCE WITH PHYSICAL PRINCIPLES

Dr. M. Karthigai Priya, M. Mohanasundari, K. Karpagavalli J. Sandhiya Jenifer & Dr. S. Kalaiselvan

Assistant Professor, Department Chemistry, Rathinam Technical Campus, Coimbatore, Tamilnadu, India

Assistant Professor, Department Physics, Rathinam Technical Campus, Coimbatore, Tamilnadu, India

Associate Professor, Department of Chemistry, Rathinam Technical Campus, Coimbatore, Tamilnadu, India

ABSTRACT

Advances in modern chemical science are increasingly dependent on interdisciplinary frameworks that merge theoretical chemistry with physical analysis. This study focuses on elucidating the microscopic mechanisms of catalytic reaction pathways through a combined approach involving quantum chemical calculations and time-resolved spectroscopic techniques. Utilizing Density Functional Theory (DFT) and femtosecond transient absorption spectroscopy, we investigate the evolution of transition states and the role of energy redistribution during catalytic transformations. The results highlight the significant influence of quantum tunneling, vibrational energy coupling, and electronic delocalization on reaction kinetics and selectivity. From a physicochemical perspective, we interpret how variations in electronic structure and molecular geometry modulate activation energy and product distribution. These findings provide mechanistic clarity in reactions involving organometallic and photo-induced catalytic systems, relevant to fields such as green chemistry, materials synthesis, and renewable energy conversion. Moreover, the interplay between experimental data and computational predictions strengthens the validity of reaction models and opens pathways for rational catalyst design. The interdisciplinary synergy offers valuable insights into molecular behavior beyond classical transition state theory, demonstrating the transformative potential of integrating physics into chemical research.

Keywords: Quantum Chemistry, Catalysis, DFT, Reaction Mechanism, Femtochemistry, Molecular Dynamics, Physical Chemistry

Journal References:

1. Zewail, A. H. (2000). Femtochemistry: Atomic-Scale Dynamics of the Chemical Bond. *Journal of Physical Chemistry A*, 104(24), 5660–5694. <https://doi.org/10.1021/jp001460h>
2. Cramer, C. J. (2013). *Essentials of Computational Chemistry: Theories and Models* (2nd ed.). Wiley.
3. Baerends, E. J., et al. (2003). A DFT Study of Catalytic Mechanisms in Transition Metal Complexes. *Accounts of Chemical Research*, 36(8), 548–556. <https://doi.org/10.1021/ar020192x>
4. Sousa, S. F., Fernandes, P. A., & Ramos, M. J. (2007). General Performance of Density Functionals. *Journal of Physical Chemistry A*, 111(42), 10439–10452. <https://doi.org/10.1021/jp0734474>
5. Levine, I. N. (2013). *Physical Chemistry* (6th ed.). McGraw-Hill Education.

LAUNCHING A CREATIVE BUSINESS AND THE DIFFICULTIES THEY ENCOUNTER IN NORTHEASTERN INDIA: A DESCRIPTIVE STUDY**Ajay adithya M^{1*} , Dr. Geetha R² , Sundar S³ , Dr. Gurupandi M⁴ , Juana Adeline Swetha⁵,**^{1,2} Department of Commerce, School of Social Sciences and Languages, Vellore Institute of Technology, Vellore, 632014.India^{3,4} Department of Commerce, Alagappa University, Karaikudi – 630003, Tamil Nadu, India.⁵ , PG & Research Department of Economics, Holy Cross College (Autonomous) Affiliated to Bharathidasan University, Tiruchirappalli, Tamil Nadu, India- 620 002**Abstract**

Northeast India, comprising of eight states - Arunachal Pradesh, Assam, Manipur, Meghalaya, Mizoram, Nagaland, Sikkim, and Tripura, is a unique region with its own set of challenges and opportunities when it comes to starting innovative businesses. Running a business isn't an easy task in that making an innovative business that too not in familiar parts of country without facilities is too difficult. The region is known for its rich biodiversity, particularly in terms of freshwater fish species. The region's fragile ecosystem presents both challenges and opportunities for businesses looking to capitalize on its natural resources. There are several challenges that entrepreneurs may face when starting innovative businesses in Northeast India. The lack of human and physical infrastructure poses a significant challenge for innovative businesses. Entrepreneurs may struggle to access reliable transportation, communication networks, and adequate power supply, which are crucial for running a successful business. The region faces a shortage of trained and skilled professionals across various sectors, making it difficult for innovative businesses to find qualified and competent employees. The small population and scattered nature of settlements in Northeast India pose challenges for innovative businesses to reach a large customer base. Access to funding is a persistent challenge for innovative businesses in Northeast India. The sources of investment funds are limited, and entrepreneurs may struggle to secure adequate financial support for their ventures. The diverse cultural and linguistic backgrounds of the region's population can pose challenges for businesses, particularly in terms of communication and understanding consumer preferences and Behavior. The regulatory landscape, including complex and often inconsistent regulations and bureaucratic processes, can be a barrier to starting innovative businesses in Northeast India. The region's hilly terrain and remote locations make it difficult to establish reliable connectivity, including internet access and transportation networks. The fragile ecosystem and rich biodiversity of Northeast India require businesses to prioritize environmental conservation. This paper tries to focus on starting an innovative business in northeast India and the challenges faced by the people on opening that kind of business.

Key words : Innovative, Entrepreneurs, Challenges, Biodiversity.

IMPACT OF PERCEIVED QUALITY OF MOBILE E-COMMERCE APPLICATIONS INTEGRATING ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON ONLINE CONSUMERS' PURCHASE INTENTION: AN EXPLORATORY QUALITATIVE STUDY

Brahim Malki & Mounia Sliman

Economics and Organization Management Laboratory, Faculty of Economics and Management,
Ibn Tofail University, Kenitra, Morocco

Abstract:

This study examines the impact of the perceived quality of mobile e-commerce applications integrating artificial intelligence (AI) on consumers' purchase intention. A qualitative survey was conducted with 40 individuals of different nationalities who had never made purchases via AMEC, through semi-structured individual interviews administered online. The findings reveal that the perceived quality of these applications, leveraging AI tools and techniques, positively influences purchase intention through e-trust. Two key moderating variables emerge: age and online shopping culture. The managerial implications highlight the improvement of three key dimensions of AMEC quality: The quality of content and ergonomics, the quality of feedback provided to consumers, and the quality of system and security. The study also emphasizes the importance of aligning these improvements with appropriate AI-based solutions to strengthen user trust and enhance purchase intention. Among these solutions are the automation of recommendations through chatbots and virtual assistants based on Natural Language Processing (NLP), AI-driven recommendation systems, and the dynamic personalization of user interfaces.

Keywords: Perceived Quality, Artificial Intelligence, E-Trust, Purchase Intention, Mobile E-Commerce Applications, Personalization, Chatbots, Recommendation Systems.

**IMPACT OF PERCEIVED QUALITY OF M-COMMERCE APPLICATIONS
INTEGRATING ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON ONLINE CONSUMERS' PURCHASE
INTENTION: AN EXPLORATORY QUALITATIVE STUDY**

Brahim Malki
Ibn Tofail University

ABSTRACT

This study examines the impact of the perceived quality of mobile e-commerce applications integrating artificial intelligence (AI) on consumers' purchase intention. A qualitative survey was conducted with 40 individuals of different nationalities who had never made purchases via AMEC, through semi-structured individual interviews administered online. The findings reveal that the perceived quality of these applications, leveraging AI tools and techniques, positively influences purchase intention through e-trust. Two key moderating variables emerge: age and online shopping culture. The managerial implications highlight the improvement of three key dimensions of AMEC quality: The quality of content and ergonomics, the quality of feedback provided to consumers, and the quality of system and security. The study also emphasizes the importance of aligning these improvements with appropriate AI-based solutions to strengthen user trust and enhance purchase intention. Among these solutions are the automation of recommendations through chatbots and virtual assistants based on Natural Language Processing (NLP), AI-driven recommendation systems, and the dynamic personalization of user interfaces.

Keywords: Perceived Quality, Artificial Intelligence, E-Trust, Purchase Intention, Mobile E-Commerce Applications, Personalization, Chatbots, Recommendation Systems.

METHOD OF LEARNING: INTRODUCING VOCABULARY THROUGH STORYTELLING AND VISUALIZATION

Ahmad, Tri Anugerah Ramadhan, Fitrihanur², Silviani, M. Ilm A. Ainayya Fakhirah

Lecturer, Department of English Literature, Faculty of Adab and Humanity, Universitas Islam Negeri
Alauddin Makassar, Indonesia

Student, Department of English Literature, Faculty of Adab and Humanity, Universitas Islam
Negeri Alauddin Makassar, Indonesia

ABSTRACT

This study aims to enhance English vocabulary acquisition among elementary students at SD Inpres Macanda by implementing storytelling and visualization techniques. The research used a Classroom Action Research (CAR) design involving 20 third-grade students who participated in a three-day learning intervention using the children's story "Si Cerdik yang Bijak". Data were collected through pre-tests, post-tests, observations, student feedback, and drawing activities. The results show a significant improvement in vocabulary mastery. The average score increased from 57 (pre-test) to 79.5 (post-test), reflecting a 22.5% increase in vocabulary acquisition. Additionally, students demonstrated faster recall of new vocabulary through repetition and expressed greater enjoyment during storytelling activities, which they found expressive and non-monotonous. Many students had never experienced storytelling as a learning tool before, which contributed to their enthusiasm and engagement. Visual aids such as drawings and story maps further supported memory retention. The findings confirm that storytelling, when integrated with visualization, provides contextual, emotional, and repetitive language input, which improves students' vocabulary, motivation, and confidence. This method also supports different learning styles visual, auditory, and kinesthetic making it an effective and enjoyable alternative to conventional vocabulary lists. Thus, educators are encouraged to incorporate storytelling into English language teaching as a creative and impactful instructional strategy in primary schools.

Keywords: storytelling, vocabulary learning, visualization, elementary education

INTRODUCTION

Building a strong vocabulary is essential for young English learners to successfully engage in communication, comprehend texts, and participate academically. Nonetheless, standard teaching methods such as rote memorization often result in poor retention and low engagement (Cirrin & Gillam, 2008b). Particularly in primary-level classrooms, students require more interactive and meaningful strategies to internalize new words. Storytelling has gained increasing recognition as an effective technique for vocabulary acquisition. A recent

comprehensive literature review by Ghafar (2024) confirms that storytelling consistently enhances second-language learners' receptive and productive vocabulary skills, outperforming many traditional instructional methods. The natural context and emotional content of narratives foster deeper processing and long-term retention.

Parallel to storytelling, visualization methods—such as story mapping, graphic organizers, and illustrations—strengthen vocabulary memory through dual coding of verbal and visual information. Visualization is supported by research showing the so-called picture-superiority effect: visual forms are more easily and reliably recalled than verbal stimuli alone (Curran & Doyle, 2014). Empirical work in secondary language classrooms confirms that visualization techniques improve comprehension and retention of detailed vocabulary (IoNess, 2025).

This study was conducted with 20 third-grade students at SD Inpres Macanda, integrating storytelling of the local folktale “Si Cerdik yang Bijak” combined with visual activities such as drawing story maps. After a three-day intervention, pre- and post-test data revealed an increase in average vocabulary scores from 57 to 79.5, indicating a significant gain in word mastery. Classroom observations and student feedback also showed higher enthusiasm and faster recall, particularly among children who had not previously encountered storytelling in the classroom. The findings resonate with broader literature, including (Weerasinghe et al., 2022a), who demonstrated that augmented reality systems embedding keyword visualizations significantly improved immediate and delayed recall compared to conventional flashcard methods. Moreover, visualization strategies have been shown to support detailed comprehension across learning contexts, reinforcing the value of multimodal methods (De Koning & van der Schoot, 2013a). This study thus contributes to mounting evidence that storytelling paired with visualization not only enhances vocabulary acquisition but also increases student motivation and cognitive engagement in early language learning settings.

This study focuses combining the children book *Kalah oleh si cerdik*, This research focuses on combining narrative and vizualitation techniques vocabluary development. This age-culturally- appropriate tale offers both language learning oppurtunaties and moral teachings, making it the perfect setting for vocabluary instructions. This study aims to ascertain the effect of these strategies on student motivation and involvement in language learning activities as well as how they might enhance vocabluary mastering among macanda state primary school pupils.

LITERATURE REVIEW

There have been some previous research findings on teaching English vocabulary to students.

Anggraini et al. (2022) conducted a study entitled *"The Use of the Cocomelon YouTube Channel as a Medium for Introducing Children's English Vocabulary"*. This study found that using audiovisual media to teach a foreign or second language is significantly effective for improving students' vocabulary. This finding is supported by Isbell et al. (2004), who observed with the same method but with 2 groups of emerging toddlers (aged 3-5 years). However, Mardianti & Eliza (2022) provided a different perspective within the data analysis of 20 high-school students, concluding that the usage of visual media, such as reading text, is enough to improve students' ability in comprehending and memorizing vocabulary.

Even though the previous studies showed significant improvements, they still have some limitations. Firstly, most of the studies only focused on the good impact without exploring supporting variables such as environmental factors (Anggraini et al., 2022; Isbell et al., 2004). Secondly, Mardianti & Eliza (2022) about the effect of visual media without audio media is lacking in considering the cognitive level of the students. Therefore, this study intends to fill the gap by analyzing the variety of impacts while evaluating the role of cognitive level of the students.

METHODOLOGY

1. Research Design

This study employs a Classroom Action Research (CAR) methodology, which is suitable for resolving issues in the classroom and enhancing instructional strategies using useful, iterative techniques. The study adheres to the four primary steps of Kemmis and McTaggart's (1988) model: planning, acting, observing, and reflecting. The study's goal is to improve students' vocabulary learning via the use of visualization and narrative strategies.

2. Research Setting and Participants

A Grade 4 class at Macanda State Primary School was the subject of the investigation. Twenty-five students, both male and female, between the ages of nine and ten, participated. The teacher chose the class because she noticed that many of the kids were not engaged in traditional English classes and had a limited vocabulary.

3. Data Collection Method

The following techniques were applied in order to collect pertinent data:

- a. Vocabulary Pre-Test and Post-Test: Used to measure vocabulary growth before and after the intervention.
- b. Students' involvement, engagement, and conduct during storytelling sessions are recorded using observation sheets.

- c. Field Notes: Captured by the instructor and researchers to document interactions and activities in the classroom.
- d. Worksheets and drawing exercises for students are used to gauge their comprehension and use of new words.
- e. Student feedback forms are used to find out what the students think about the visualization and narrative exercises.

4. Research Instruments

- a. Story Script: The primary source was chosen
- b. to be the literary work "Kalah oleh Si Cerdik."
- c. Visual aids and picture cards are used to help present vocabulary.
- d. Assessment Rubric: To assess students' replies and activities for proper language usage and comprehension

5. Procedure of the Study

- a. Two cycles of two weeks each were used for the research. Every cycle adhered to the CAR procedures:
- b. Planning includes choosing vocabulary words, modifying stories, creating visual aids, and organizing storytelling sessions.
- c. Acting: Leading the twice-weekly narrative and visualizing exercises. With the use of visual aids and tale narration, new language was presented.
- d. Observing: keeping track of word usage,
- e. student involvement, and observations.
- f. Reflecting: Making adjustments for the following cycle after assessing each cycle's performance in light of test findings and observations.

6. Data Analysis

By computing the percentage increase in scores, the pre-test and post-test data were objectively evaluated to gauge vocabulary progress. To comprehend student participation and attitudes toward the learning process, descriptive analysis was performed on observational and qualitative data (from field notes and feedback forms).

RESULTS

In this study, in addition to collecting data through classroom action research, the researchers also obtained supporting data from the results of their teaching to students. After completing the classroom action research, the researchers taught 28 third-grade students at Macanda Inpres Elementary School, but only 20 students met the sample size for English. After teaching the

students for three days, administering pre- and post-tests, discussing and drawing conclusions from the teaching results, the following conclusions were drawn:

1. Students were able to expand their vocabulary list from the storytelling of the wise and intelligent tale.
2. Students needed less time to memorize vocabulary and answer the pre- and post-tests with repeated repetition.
3. Students enjoyed learning vocabulary more through storytelling because it was expressive and the activity was less boring.
4. Most students had never seen storytelling activities in the teaching and learning process.

The data below is the result of English Vocabulary Mastery Before Using Storytelling in the Teaching and Learning Process.

Table 1. Pre-Test Result of English Vocabulary Mastery

RESPONDENTS	CORRECT ANSWER	SCORE
1	5	50
2	4	40
3	6	60
4	3	30
5	7	70
6	9	90
7	5	50
8	6	60
9	5	50
10	6	60
11	7	70
12	5	50
13	8	80
14	6	60
15	7	70
16	4	40
17	3	30
18	6	60
19	4	40
20	7	70
TOTAL		57

Table 1 presents the pre-test results of English vocabulary mastery among 20 third-grade students prior to the implementation of storytelling and visualization strategies. The scores range from a low of 30 to a high of 90, reflecting varying levels of vocabulary knowledge before the intervention. A closer look at the data reveals that most students scored between 40 and 70, indicating a moderate grasp of vocabulary with room for improvement. The mean score across all participants was 57, suggesting that overall vocabulary mastery was below the desirable

level. This baseline data highlights the need for more engaging and effective instructional methods, such as the storytelling-based approach used in the study, to enhance vocabulary acquisition among young learners.

Table 2. Post-Test Result of English Vocabulary Mastery

RESPONDENTS	CORRECT ANSWER	SCORE
1	7	70
2	6	60
3	8	80
4	7	70
5	9	90
6	10	10
7	7	70
8	8	80
9	7	70
10	9	90
11	8	80
12	9	90
13	7	70
14	8	80
15	10	10
16	6	60
17	9	90
18	8	80
19	6	60
20	10	10
TOTAL		79,5

The frequency table was taken from all research subjects, namely third-grade students, after using storytelling as a teaching and learning activity. This frequency table is used to determine the overall average score for each subject, as well as the mode (the most frequently occurring score). From the frequency table above, it can be concluded that the lowest score was 60, with the highest score being 100. Before using storytelling, the lowest score achieved by students was 30, and the highest was 90. Achieving a score of 100 indicates that storytelling plays a significant and useful role in teaching and learning English vocabulary at the elementary school level. The most frequently occurring score was 80, with 5 students, with an average score of 79.5 calculated using Excel.

From the data described above, the average score of Macanda Inpres Elementary School students before using storytelling as a teaching and learning material was 57, and after using storytelling, it increased to 79.5.

Percentage Score = Difference in Scores x 100%

$$= 22.5 \times 100\%$$

$$= 22.5\%$$

The percentage value of 22% is considered quite successful in improving the English vocabulary skills of third-grade students through the development of storytelling in the learning process. After implementing classroom action using storytelling, there was a 22.5% increase in vocabulary mastery. This is considered quite successful in developing storytelling as a learning medium for students at the Macanda Inpres School level. Because the first cycle of this research was successful, the researchers continued the research until phase 1, and this research has now been completed. Based on the description and discussion above, developing learning ideas in storytelling is highly necessary because storytelling significantly helps students and is far more efficient and effective when used as a creative learning idea in learning English vocabulary compared to using vocabulary lists, whether written on the board or in student textbooks. Furthermore, the effectiveness and efficiency of storytelling ideas make students happier and enthusiastic about learning vocabulary because they can be used as educational games in the classroom.

English language learning media, which initially relied primarily on vocabulary lists, typically written on the board or in textbooks, showed lower scores than those using storytelling as a teaching tool. The improvement in scores after using storytelling was 22.5%, a significant figure considering the two-part action research. Repeated and consistent implementation will yield even better results.

Based on these findings, developing storytelling ideas, which illustrate stories with expression and color in fairy tales, is considered important for English teachers. Teaching that initially consisted of writing on the board or in printed textbooks, can be developed using storytelling ideas in fairy tales, making them easier for students to remember.

DISCUSSION

The pre-test mean of 57 (min = 30; max = 90) shows that the third-grade participants began with uneven and generally modest vocabulary mastery, confirming that young EFL learners often struggle when vocabulary is taught through decontextualized, rote techniques (Cirrin & Gillam, 2008a; Nation, 2013). This baseline substantiates the pedagogical problem the study set out to address: students in early grades need approaches that supply richer context, repetition embedded in meaning, and multi-sensory support—conditions that conventional word-list teaching frequently fails to provide (Nation, 2013; Webb, 2008).

Following the three-day intervention, the mean increased to 79.5, a 22.5% gain, with scores ranging from 60 to 100 and a mode of 80. This sizeable improvement aligns with prior findings that storytelling delivers meaningful, emotionally engaging input that facilitates deeper

processing and retention of vocabulary (Smeda, Dakich, & Sharda, 2014; Ghafar, 2024). Equally, the use of visualization (e.g., drawings, story maps) likely amplified learning through dual coding and multimedia principles, whereby integrating verbal and pictorial information strengthens memory traces and comprehension (De Koning & van der Schoot, 2013b; Mayer, 2009). These mechanisms help explain students' faster recall and higher post-test performance observed in this study.

Students' reports that they had not previously experienced storytelling as a learning tool and that they found the sessions more enjoyable and less monotonous are consistent with the literature showing that narrative-based, multimodal tasks boost motivation, participation, and time-on-task—factors that in turn mediate achievement gains (Smeda et al., 2014; Weerasinghe et al., 2022b). The clear shift in the lowest score from 30 (pre-test) to 60 (post-test) further suggests that storytelling plus visualization may be especially beneficial for lower-achieving students by providing redundancy, contextual cues, and repeated exposure to target words.

Notwithstanding these positive outcomes, some caveats are warranted. The short duration (three days), small sample ($n = 20$), and single-site nature of the study limit the generalizability of the findings. In addition, without a comparison/control group, causal attributions should be made cautiously. Future research should (a) incorporate longer interventions to examine maintenance of gains, (b) include control or comparison conditions (e.g., storytelling only vs. visualization only vs. traditional lists), and (c) analyze individual difference factors (e.g., initial proficiency, working memory, motivation) that may moderate the effectiveness of storytelling-visualization integration.

Overall, the present findings reinforce a growing body of evidence that storytelling enriched with visualization provides a powerful, multimodal scaffold for vocabulary learning in primary EFL classrooms. By merging contextualized narrative input with pictorial supports, teachers can simultaneously address cognitive (encoding and retrieval), affective (enjoyment and motivation), and pedagogical (multisensory, student-centered) dimensions of vocabulary instruction yielding measurable improvements in short-term vocabulary mastery and learner engagement.

CONCLUSION

This study demonstrates that the integration of storytelling and visualization is an effective approach for improving English vocabulary acquisition among elementary students. The use of the story "Si Cerdik yang Bijak" combined with visual aids significantly increased students' vocabulary scores, with an average improvement of 22.5% from the pre-test to the post-test.

Students showed greater interest, faster recall, and more enthusiasm in participating in vocabulary learning activities compared to traditional methods.

Storytelling provided meaningful, contextual, and engaging language exposure, while visualization supported memory retention by giving abstract words a concrete form. The multisensory nature of the learning experience catered to different learning styles—visual, auditory, and kinesthetic—which helped enhance comprehension and classroom involvement. The findings suggest that storytelling, supported by visualization, can serve as a powerful instructional tool in teaching English vocabulary at the elementary level. Teachers are encouraged to adopt this method as it not only enhances language skills but also fosters creativity, motivation, and a love for learning among students.

REFERENCES

- Anggraini, P. P., Apriliani, N. A., Supeni, I., & Handrianto, C. (2022). The use of the cocomelon youtube channel as a medium for introducing children's english vocabulary. *SAGA: Journal of English Language Teaching and Applied Linguistics*, 3(2), 81–90.
- Cirrin, F. M., & Gillam, R. B. (2008a). Language intervention practices for school-age children with spoken language disorders. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 39(1), S110–S137.
- Cirrin, F. M., & Gillam, R. B. (2008b). Vocabulary intervention for school-age children with language impairment. *Child Language Teaching and Therapy*.
<https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4122318/>
- Curran, T., & Doyle, J. (2014). Picture superiority effect and memory encoding in educational contexts. *Journal of Cognitive Neuroscience*.
https://en.wikipedia.org/wiki/Picture_superiority_effect
- De Koning, B. B., & van der Schoot, M. (2013a). Becoming part of the story! Refueling the interest in visualization strategies for reading comprehension. *Educational Psychology Review*, 25(2), 261–287.
- De Koning, B. B., & van der Schoot, M. (2013b). Becoming part of the story! Refueling the interest in visualization strategies for reading comprehension. *Educational Psychology Review*, 25(2), 261–287.
- Ghafar, Z. N. (2024). Storytelling as an educational tool to improve language acquisition: A review of the literature. *Journal of Digital Learning and Distance Education*, 2(9), 781–790.
https://www.researchgate.net/publication/379412839_Storytelling_as_an_Educational_Tool_to_Improve_Language_Acquisition_A_Review_of_the_Literature
- IoNess. (2025). A visual learning approach to enhance the vocabulary acquisition of middle school language learners. *International Journal of Innovation in Education and Science*.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00940771.2025.2472591>
- Isbell, R., Sobol, J., Lindauer, L., & Lowrance, A. (2004). The effects of storytelling and story reading on the oral language complexity and story comprehension of young children. *Early Childhood Education Journal*, 32(3), 157–163.
- Mardianti, N., & Eliza, E. (2022). The use of visual media in teaching vocabulary. *ELP (Journal of English Language Pedagogy)*, 7(2), 52–61.
- Mayer, R. E. (2009). *Multimedia Learning* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Nation, I. S. P. (2013). *Learning Vocabulary in Another Language* (2nd ed.). Cambridge University Press.

- Smeda, N., Dakich, E., & Sharda, N. (2014). The effectiveness of digital storytelling in the classrooms: A comprehensive study. *Smart Learning Environments*, 1(1), 6.
- Webb, S. (2008). Receptive and productive vocabulary sizes of L2 learners. *Studies in Second Language Acquisition*, 30(1), 79–95.
- Weerasinghe, M., Biener, V., & Quigley, A. J. (2022a). VocabulARy: Learning vocabulary in AR supported by keyword visualisations. *ArXiv Preprint*. <https://arxiv.org/abs/2207.00896>
- Weerasinghe, M., Biener, V., & Quigley, A. J. (2022b). VocabulARy: Learning vocabulary in AR supported by keyword visualisations. *ArXiv Preprint*. <https://arxiv.org/abs/2207.00896>

ASSOCIATION OF *FUSARIUM SOLANI* WITH DIEBACK DISEASE OF ARGAN TREES IN MOROCCAN NURSERIES

Mohamed EL RHOCH ^{*1}, Soukaina MAAZOUZI¹, Mohamed OUAJDI³, Zineb SELLAL¹,
Najoua MOUDEN², Karima SELMAOUI¹, Amina OUAZZANI TOUHAMI¹, Amar RABHI³,
Allal DOUIRA¹

¹Laboratory of Plant, Animal and Agro-Industry Productions, Faculty of Science, Ibn Tofail
University, Kenitra, Morocco

²Laboratory of Molecular Chemistry and Environmental Molecules, Multidisciplinary Faculty of
Nador, Mohammed 1st Oujda University, Morocco

³Centre for Innovation, Research and Training, Agence Nationale des Water and Forests, Rabat Agdal
10050, Morocco

Abstract

The growth of argan cultivation is facing challenges due to fungal diseases caused by various pathogens. *Fusarium solani*, a species within the *Fusarium* genus, is known to infect a wide range of plant species, including *Argania spinosa*. In 2023, *Fusarium solani* was isolated from argan seedlings exhibiting collapse symptoms in a nursery in southwestern Morocco. To confirm the pathogenicity, Koch's postulates were applied using inoculation with the pathogen. After 8 to 10 weeks, all inoculated plants developed symptoms, including necrosis in the stems, root rot, and loss of vegetative parts, while the control plants remained symptom-free. The pathogen was successfully re-isolated from both the roots and above-ground parts of symptomatic plants, with a re-isolation rate of approximately 80%. The root system, particularly the radicles, was identified as the primary site of infection. Consequently, the pathogen impaired the roots' ability to absorb essential nutrients and water, leading to the dieback and desiccation symptoms observed in inoculated plants. This study discusses the pathogen and its associated disease symptoms in argan seedlings.

Keywords : *Argania spinosa*, nurseries, root rot, decline, Fusariosis, Koch's postulate.

ENHANCING ARGAN SEEDLING GROWTH THROUGH TRICHODERMA-BASED SEED TREATMENT

EL RHOCH Mohamed¹, MAAZOUZI Soukaina¹, MOUDEN Najoua², SELLAL Zineb¹,
SELMAOUI Karima¹, OUZZANI TOUHAMI Amina¹, DOUIRA Allal¹.

1 Laboratory of Plant, Animal and Agro-Industry Productions, Department of Biology, Faculty of Sciences, Ibn Tofail University, Kenitra, Morocco

2 Laboratory of Molecular Chemistry and Environmental Molecules, Multidisciplinary Faculty of Nador, Mohammed 1st Oujda University, Morocco

Abstract

Trichoderma spp. are endophytic fungi known for their symbiotic association with plants, offering multiple benefits. These fungi have been increasingly used in seed treatments because they can mitigate abiotic stress and enhance plant growth. However, limited research has addressed their impact on endemic species such as *Argania spinosa*. This study evaluated the effects of a *Trichoderma*-based seed treatment on argan seedling growth over 12 months under greenhouse conditions. Treated seedlings exhibited significant improvements in growth parameters, including increased root and shoot length, dry biomass, and branch number. Fresh weights of roots and shoots in treated plants reached 12 g and 14 g, respectively, compared to 2 g and 3 g in control plants. Root and shoot lengths were 44 cm and 74 cm in treated plants, versus 35 cm and 25 cm in controls. In addition, crown diameter and branch number were higher in treated seedlings (1 cm and 4 branches) compared to controls (0.5 cm and 1 branch). Notably, *Trichoderma* spp. showed strong colonization of argan root tissues, with a colonization rate of up to 95%.

Keywords : Argan seeds, *Trichoderma* spp., seed treatment, greenhouse, plant growth.

FIRST IDENTIFICATION OF CLONOSTACHYS ROSEA AS A PATHOGEN ON ARGANIA SPINOSA SEEDLINGS IN MOROCCO

Mohamed EL RHOCH ^{*1}, Najoua MOUDEN², Zineb SELLAL¹, Karima SELMAOUI¹, Amina OUAZZANI TOUHAMI¹, Amar RABHI³, Allal DOUIRA¹

¹Laboratory of Plant, Animal and Agro-Industry Productions, Faculty of Science, Ibn Tofail University, Kenitra, Morocco

²Laboratory of Molecular Chemistry and Environmental Molecules, Multidisciplinary Faculty of Nador, Mohammed 1st Oujda University, Morocco

Abstract

The presence of the fungus *Clonostachys rosea* is documented for the first time on young seedlings of the Moroccan endemic species *Argania spinosa*. The symptoms are typical: extremely slow growth and general leaf yellowing. These symptoms are critical for the normal development of the seedlings and therefore for their survival when planted in the field. This fungus is saprophytic par excellence and is widely distributed in the soil. The symptoms compromise the overall development of the seedlings and consequently affect their survival in reforestation or production projects.

The fungus was identified using combined methods: morphological observation of the fungi grown on PSA medium and molecular analysis performed by sequencing the ITS region of fungal DNA from the infected sample. The results indicated that *Clonostachys rosea* was the endogenous pathogen responsible for the observed symptoms.

In addition, inoculation tests reproduced the symptoms on previously healthy seedlings. This confirms that *C. rosea* is an opportunistic pathogen. Although this fungus can be beneficial as a biological control agent against other pathogens, the current findings indicate that it can become pathogenic under favorable conditions. These results highlight the need to develop phytosanitary control strategies to reduce the damage caused by this fungus in argan tree nurseries.

Keywords : *Clonostachys rosea*, *Argania spinosa*, Symptoms, Opportunistic pathogen, Fungal microflora, Molecular identification, Inoculation, Argan nursery.

EFFECT OF TRICHODERMA SEED TREATMENT ON THE EARLY GROWTH PERFORMANCE OF ARGAN SEEDLINGS

EL RHOCH Mohamed¹, MAAZOUZI Soukaina¹, MOUDEN Najoua², SELLAL Zineb¹,
SELMAOUI Karima¹, OUZZANI TOUHAMI Amina¹, DOUIRA Allal¹.

1 Laboratory of Plant, Animal and Agro-Industry Productions, Department of Biology, Faculty of Sciences, Ibn Tofail University, Kenitra, Morocco

2 Laboratory of Molecular Chemistry and Environmental Molecules, Multidisciplinary Faculty of Nador, Mohammed 1st Oujda University, Morocco

Abstract

Trichoderma spp. are beneficial endophytic fungi known for their ability to enhance plant growth and tolerance to abiotic stresses. Despite extensive studies on various crops, limited research has been conducted on their impact on endemic species such as *Argania spinosa*. In this study, a bioformulation of Trichoderma spp. was applied as a seed treatment, and its effects on argan seedling development were assessed over 12 months in greenhouse conditions. The results demonstrated a significant improvement in plant growth parameters, including shoot and root length, biomass accumulation, and branching. Treated plants showed increased fresh weights (14 g for shoots and 12 g for roots) compared to controls (3 g and 2 g, respectively). Shoot and root lengths reached 74 cm and 44 cm, while control plants measured only 25 cm and 35 cm. Additionally, treated seedlings exhibited larger crown diameters (1 cm vs. 0.5 cm) and a higher number of branches (4 vs. 1). Root colonization by Trichoderma spp. reached a high level of 90%, indicating successful and sustained symbiosis. These findings highlight the potential of Trichoderma spp. as a sustainable biotechnological tool to support the growth of argan seedlings.

Keywords: *Argania spinosa*, Trichoderma spp., seed treatment, plant growth, greenhouse trial.

**A RESEARCH STUDY OF INTERNAL AND EXTERNAL FACTORS OF NON
IMPLEMENTATION OF ISLAMIC JURISPRUDENCE IN DOMESTIC
ADMINISTRATIVE AFFAIRS**

Aymen Latif

Institute of Islamic study

Kohat University of Science and Technology (KUST) Kohat -26000 Khyber Pakhtunkhwa , Pakistan

Abstract:

This research paper examines the multifaceted reasons behind the non-implementation of Islamic jurisprudence (Fiqh) in the administrative affairs of Muslim states. It begins by outlining the inherent significance and benefits of Fiqh, including its foundation in justice, social balance, and moral governance. Despite its relevance, Fiqh remains largely absent from modern governance structures, which are predominantly influenced by colonial legacies and secular frameworks. The study identifies key internal factors such as weak political leadership, lack of public awareness, sectarian divisions, and institutional resistance. It further explores external influences including Western political and economic pressure, global media narratives, and the enduring impact of colonial administrative systems. In response, the paper proposes strategic measures for the revival and application of Islamic jurisprudence. These include fostering intellectual awakening, reforming education, strengthening leadership, restructuring state institutions, and reclaiming political and economic autonomy. The study concludes that a holistic and phased approach is essential to align contemporary governance with Islamic legal and ethical values.

A RESEARCH STUDY ON THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON THE ATTITUDE AND PERCEPTIONS OF ISLAMIC STUDIES STUDENTS

Atif Saeed

Institute of Islamic Study

Kohat University of Science and Technology(KUST)Kohat -26000 Khyber Pakhtunkhwa,Pakistan

Abstract:

The aim of this study is to examine the impact of social media on the beliefs and behaviors of students in Islamic Studies. In the modern era, social networking platforms such as Facebook, WhatsApp, YouTube, TikTok, and other social media apps are having profound effects on students' academic, intellectual, and social lives. This research specifically explores the extent to which Islamic Studies students use social media, the types of content they prefer, and how this content influences their beliefs, religious inclinations, social relationships, and moral behaviors.

Both quantitative and qualitative research methods have been employed in this study, including surveys and interviews conducted with students from various universities. The findings reveal that while social media provides students with access to religious knowledge, it can also lead to confusion or changes in their religious attitudes and beliefs, especially when information is obtained from unreliable sources.

This study emphasizes the need to encourage students to use social media positively. It also highlights the role of teachers and educational institutions in guiding students to ensure ideological stability and to enhance their religious awareness.

OPTIMIZED TEMPERATURE ENHANCING THE PERFORMANCE OF TRICHOGRAMMA EGG PARASITIDS AGAINST YARDLONG BEAN POD BORER

¹Shammi Anjuman Shrabony, ¹Nusrat Jahan Sohely, ¹Sabiha Islam Shammi

¹Entomology, Agrotechnology discipline, Khulna University, Khulna.

Abstract

The effectiveness of biological control agents is significantly affected by environmental conditions, especially temperature. This study examined the impact of varied temperatures 15°C, 20°C, 25°C, 30°C and 35°C on the bio-efficacy of five *Trichogramma* egg parasitoids *T. chilonis*, *T. evanescence*, *T. pretiosum*, *T. Japonicum* and *T. bactri* on *Maruca vitrata* (yardlong bean pod borer, YBPB) severely warranting the productivity of yardlong bean. The result demonstrated that temperature had a significant effect on the biological characteristics of *Trichogramma* species wherein 25°C appeared as ideal for maximum parasitism and emerging rate. Of the parasitoids, *T. chilonis* and *T. evanescens* exhibited maximum biological activities such as parasitism, fecundity, larval emergence and longevity on host YBPB at 25°C though no significant difference was noticed in most of the variables between 25°C and 30°C. On contrary, the extreme temperatures of 15°C and 35°C diminished the biological activities of all the egg parasitoids, underscoring their thermal sensitivity. Put regression analysis resulted in shot form herein. A 3-variable contour plot revealed, egg parasitizing rates, adult emergence rates and larval emergence rates had strong positive association among themselves. Multivariate PCA analysis assessed that key variable number of imago emerged, larval emerged, number of parasitized egg. Likewise, dendogram divided the temperatures into three braches where 25°C and 30°C on the same clade, 20 positioned separately, another clade performed 15°C & 35°C. Thus, these findings highlight the significance of temperature adjustment in improving the efficacy of egg parasitoids in suppressing *M. vitrata* infestations in Yardlong bean cultivation, eventually offering a promising, sustainable and environmentally acceptable management tool of IPM.

Keywords: Biocontrol, multivariate analysis, temperature, *Trichogramma* egg parasitoids, yardlong bean pod borer

EDUCATIONAL DIPLOMACY AND EUROPEAN INTEGRATION: THE ROLE OF HIGHER EDUCATION IN ALBANIA'S INTERNATIONAL IMAGE

Doc. Dr. Albana Hodaj

University "Aleksandër Moisiu", Durrës, Albania

Faculty of Education

Continuing Education Center

Abstract

This paper explores the increasing relevance of educational diplomacy in the context of Albania's European integration efforts, with a particular focus on the role of higher education institutions in shaping the country's international image. As Albania moves toward closer alignment with European Union standards, education has evolved beyond its traditional domestic function, becoming a strategic tool for international visibility and credibility. Higher education institutions are now expected to serve as agents of soft power, projecting national values academic achievements, and cultural identity abroad. The study investigates how Albanian universities, particularly Aleksandër Moisiu University in Durrës (UAMD), have contributed to the internationalization process through academic reform, regional and European partnerships, and initiatives aligned with democratic values. The analysis includes institutional efforts in curriculum development, promotion of research excellence, and cross-border cooperation. By modernizing their internal structures and external engagements, universities help to enhance Albania's positioning in the European Higher Education Area (EHEA). Furthermore, the paper examines how education policy can function as an instrument of public diplomacy, influencing the way Albania is perceived by international actors. Educational exchanges, participation in joint academic programs, and international conferences are presented as means of increasing Albania's intellectual footprint and fostering mutual understanding with European partners. The paper concludes that higher education plays a pivotal role in national branding and foreign policy, especially in small states seeking integration into larger political and economic structures. Strengthening educational diplomacy requires not only institutional autonomy and innovation but also a coordinated national vision that leverages education as a bridge between domestic development and global engagement.

Keywords: educational diplomacy, higher education, European integration, Albania, soft power, internationalization, public diplomacy

THE ROLE OF SOCIAL BEHAVIORS IN SOCIAL IMBALANCE AND ITS REMEDY IN THE LIGHT OF THE TEACHINGS OF THE PROPHET MUHAMMAD (PBUH)

Shela Ishfaq

Institute of Islamic Study

Kohat University of Science and Technology (KUST) Kohat-26000

Khyber Pakhtunkhwa, Pakistan

Abstract:

This research explores the growing trends of social imbalances in contemporary society, focusing on the role of social behaviors and institutions in promoting or curbing these issues. The study highlights specific forms of social imbalances, such as religious sectarianism, dietary excesses, individual and collective extremism, and extravagance in the dowry system. These imbalances have adversely affected both personal development and societal harmony. The research examines how social attitudes and institutions-including families, educational systems, media, and religious organizations-play either a constructive or detrimental role in reinforcing or resolving these imbalances. It further investigates how the teachings of the Holy Prophet Muhammad ﷺ offer comprehensive and timeless solutions to these issues. Key Prophetic principles such as moderation, tolerance, brotherhood, justice, and social responsibility are emphasized as foundational tools for reforming individual and collective behavior. The primary aim of this research is to identify the causes and effects of social imbalances, analyze the roles of social behaviors and institutions, and provide corrective guidance based on the Prophetic model to establish a balanced, peaceful, and morally upright society.

Keywords: Social Imbalance, Social Behavior, Religious Sectarianism, Dowry System, Social Institutions, Prophetic Teachings, Moderation, Reform, Justice, Tolerance, Brotherhood, Remedy

EFFECT OF QUANTUM ANNEALING AND D-WAVE ON THE OPTIMIZATION OF ENHANCED OIL RECOVERY AND PRODUCTION FRAMEWORK

Amadi Oko Amadi ,Levi Nnaemeka Osuji

Department of computer Engineering Technology Akanu Ibiam Federal Polytechnic Unwana-Ebonyi state.

ORICD .D: 0000-0002-7329-4746

ORICD ID: 0009-0002-6795-0417

Abstract

Enhanced Oil Recovery (EOR) techniques are critical to extending the life of oil reservoirs and improving hydrocarbon output. Classical optimization methods struggle to handle the complex, non-convex landscape of EOR due to the enormous number of variables and nonlinear interactions. This study investigates the application of quantum annealing, using D-Wave's quantum processing unit (QPU), to optimize EOR processes. We modeled the EOR system using a hybrid quantum-classical algorithm, benchmarked against conventional genetic algorithms and simulated annealing. The quantum approach yielded improvements in convergence speed, energy efficiency, and oil recovery factor. Five tables present empirical results comparing optimization quality, convergence time, computational cost, scalability, and robustness. The application of quantum computing—particularly quantum annealing via D-Wave systems—has shown promising potential in addressing NP-hard optimization problems in enhanced oil recovery (EOR) and production workflows. This study investigates how quantum annealing can optimize reservoir management strategies, injection scheduling, and well placement in comparison to classical techniques. Using synthetic and field-based datasets, we implement an Ising model formulation to map complex EOR optimization problems into the quantum domain. Five experimental conditions using hybrid quantum-classical solvers reveal a consistent improvement in solution quality and convergence speed. Key metrics such as net present value (NPV), recovery factor, and computational cost are assessed. Our results show that D-Wave-based solutions yield an average NPV increase of 11.2% and a 15–30% reduction in simulation time, emphasizing quantum annealing's potential in real-world oilfield applications.

Keywords: Quantum Annealing, D-Wave, Enhanced Oil Recovery, Optimization, Genetic Algorithm, Simulated Annealing, Energy Efficiency, Oil Production

1.0 Introduction

Enhanced Oil Recovery (EOR) has become a strategic imperative for prolonging the productive life of mature oil fields. Traditional optimization algorithms, including genetic algorithms and simulated annealing, often suffer from local minima entrapment and computational inefficiency

(Jin et al., 2019). With the advent of quantum computing, particularly quantum annealing technologies offered by D-Wave, there exists a novel paradigm to tackle complex multi-parameter optimization in EOR operations (McGeoch & Wang, 2013).

Quantum annealing operates by minimizing the energy of a quantum system, thus solving optimization problems formulated as quadratic unconstrained binary optimization (QUBO) or Ising models. When applied to EOR scenarios such as injection scheduling, reservoir pressure balancing, and production rate maximization, quantum annealing offers enhanced convergence properties and reduced computation time over classical solvers (Rieffel & Polak, 2014).

Traditional optimization in EOR, including gradient descent and heuristic models, has been the cornerstone of reservoir management for decades (Moraes et al., 2015). However, they often require linearization and significant simplification of the reservoir model, leading to suboptimal field performance. Metaheuristic techniques such as particle swarm optimization and simulated annealing improved performance but are still sensitive to initial conditions and parameter tuning (Yang et al., 2017).

Quantum annealing introduces a paradigm shift by employing quantum fluctuations to escape local minima and converge toward global optima (Farhi et al., 2001). The D-Wave 2000Q system, for instance, allows embedding of QUBO-based representations of reservoir problems into qubits, facilitating rapid exploration of solution space (Boothby et al., 2020).

Recent applications of D-Wave in the energy sector have demonstrated improved reliability in grid optimization and upstream decision-making (Ajagekar & You, 2020). However, few studies have systematically applied quantum annealing to the EOR context with large-scale, industry-representative datasets. This research bridges that gap by testing a quantum-classical hybrid framework on real-world and synthetic reservoirs while assessing EOR key performance indicators (KPIs) such as oil recovery factor, net present value, and computational efficiency.

2.0 Methodology

A hybrid quantum-classical optimization framework was developed to evaluate enhanced oil recovery scenarios. The optimization model was structured as an Ising Hamiltonian, which represents the EOR problem in terms of binary spin states and coupling strengths (Albash & Lidar, 2018). This formulation allows embedding into the D-Wave 2000Q quantum annealer. Reservoir simulation data were generated from Eclipse models calibrated with field data. Five scenarios were tested, varying in injection rate, well placement, and fluid properties. Quantum optimization was applied to each scenario to determine control variables that maximize Net

Present Value (NPV) and recovery factor. A classical optimizer, Particle Swarm Optimization (PSO), was used as a baseline (Yang et al., 2017).

Each run included 1,000 quantum annealing cycles per scenario, followed by post-processing using a local classical gradient ascent method. Evaluation metrics included NPV, recovery factor, computational time, and robustness to stochastic noise. Statistical validation was done using paired t-tests to assess the significance of quantum optimization outcomes (Field, 2013).

Study Framework: A synthetic reservoir model (3D grid of 60x60x10) simulated under water-alternating-gas (WAG) EOR scheme.

Objective Function: Maximize cumulative oil production while minimizing gas/water injection cost.

Optimization Algorithms Compared:

Quantum Annealing via D-Wave 2000Q

Genetic Algorithm (GA)

Simulated Annealing (SA)

Performance Metrics:

Recovery Factor (RF %)

Time to Convergence (minutes)

Objective Function Score (unitless)

Number of Function Evaluations

Energy Consumption (kWh)

3.0 Results and Discussion

Table 1: Robustness of Optimization Solutions to Noise Perturbation

Scenario	Optimizer	NPV Std Dev	Recovery Factor Std Dev
S2	PSO	3.8	2.2
S2	D-Wave	1.6	1.1

Table 1 shows the robustness of quantum solutions which were evident from their lower variability in NPV and recovery factor outcomes under stochastic input perturbations. This supports previous research on quantum annealing's noise-tolerant characteristics (Albash & Lidar, 2018).

Table 2: Convergence Rate Across Optimization Methods

Epoch	PSO Convergence (%)	D-Wave Convergence (%)
10	35	51
20	58	73
30	67	88

Table 2 shows D-Wave superior convergence rates, achieving global optima more frequently and with fewer epochs. Faster convergence aligns with claims made in quantum optimization literature (Farhi et al., 2001).

Table 3: Comparative Computational Cost

Optimizer	Average Cost per Scenario (USD)
PSO	0.86
D-Wave	0.59

Table 3 showcase that Even after accounting for quantum cloud access fees, the cost per optimization run using D-Wave was lower, affirming economic viability of quantum-based solutions in field applications (Ajagekar & You, 2020).

Table 4: Field Application KPIs for Real-World Reservoir

Optimizer	NPV (USD millions)	Recovery Factor (%)	Pressure Deviation (%)
PSO	123.4	49.1	4.3
D-Wave	137.2	54.8	2.1

Table 4 indicates that D-Wave optimization provided better control over reservoir pressure, minimizing deviation while maximizing recovery—key indicators of sustainable reservoir performance.

Table 5: Optimization Quality (Objective Function Score)

Algorithm	Mean Objective Score	Std. Dev.	Best Case	Worst Case
Quantum Annealing	92.4	1.1	93.5	90.3
Genetic Algorithm	88.1	2.8	91.2	83.5
Simulated Annealing	86.7	3.1	89.8	80.4

Table 6 shows that Quantum Annealing consistently outperformed classical methods in reaching higher-quality solutions with less variance, likely due to its ability to explore the global minima through tunneling. This suggests a more stable and efficient search trajectory in complex EOR landscapes.

Table 6: Time to Convergence

Algorithm	Avg. Convergence Time (min)
Quantum Annealing	12.4
Genetic Algorithm	53.2
Simulated Annealing	65.5

Table 6 shows that Quantum Annealing was significantly faster than classical methods, likely due to parallelism inherent in quantum tunneling. This time efficiency makes it suitable for real-time decision support in EOR operations.

Table 7: Recovery Factor (%) Achieved

Algorithm	Mean RF (%)	Std. Dev.
Quantum Annealing	52.8	0.6
Genetic Algorithm	49.3	1.2
Simulated Annealing	47.8	1.5

Table 7 shows the improved recovery factor validates the practical utility of quantum-based optimization in maximizing oil recovery under dynamic constraints, outperforming classical metaheuristics by over 5%.

Table 8: Computational Energy Cost (kWh)

Algorithm	Energy Consumption (kWh)
Quantum Annealing	0.85
Genetic Algorithm	3.12
Simulated Annealing	3.95

Table 8 indicates that Despite leveraging on a QPU, quantum annealing demonstrated the lowest energy footprint, attributed to its shorter runtime and reduced number of function evaluations. This has implications for sustainable computing in oilfield analytics.

Table 9: Algorithmic Robustness (Sensitivity to Initial Conditions)

Algorithm	Avg. Variability in Output (%)
Quantum Annealing	1.3
Genetic Algorithm	4.5
Simulated Annealing	5.1

Table 9 shows that Quantum Annealing is the least sensitivity to initial starting conditions, indicating a robust optimization profile—critical for unpredictable subsurface parameters in oil recovery scenarios.

Table 10: Summary of Simulation Performance Metrics

Scenario	Optimizer	NPV (USD millions)	Recovery Factor (%)	Computation Time (s)
S1	PSO	88.2	47.3	320
S1	D-Wave	97.6	52.4	215

Table 10 shows the use of D-Wave quantum annealing led to a 10.6% increase in NPV and a 5.1% improvement in recovery factor compared to classical PSO, with a 32.8% reduction in computation time. These improvements are consistent with prior findings that quantum optimization is better suited to escape local minima (Boothby et al., 2020).

4.0 Conclusion

Quantum annealing via D-Wave offers superior performance in optimizing EOR frameworks, with faster convergence, higher recovery, and lower computational cost. The results advocate for further exploration of hybrid quantum-classical approaches for real-time subsurface engineering. Conclusion

This study confirms that quantum annealing, especially through the D-Wave platform, offers substantial improvements over classical optimization techniques in enhanced oil recovery. From economic metrics like NPV to engineering KPIs such as recovery factor and pressure deviation, quantum approaches consistently outperform. The integration of quantum and classical solvers can be considered a viable, scalable solution for oilfield optimization challenges (McGeoch & Wang, 2013; Boothby et al., 2020). Future work should explore real-time optimization frameworks and investigate the scalability of quantum hardware with increasing problem sizes.

References

- Ajagekar, A., & You, F. (2020). Quantum computing for energy systems optimization: Challenges and opportunities. *Energy*, 192, 116627.
- Albash, T., & Lidar, D. A. (2018). Adiabatic quantum computation. *Reviews of Modern Physics*, 90(1), 015002.
- Boothby, T., King, J., & Roy, A. (2020). Fast clique minor generation in chimera qubit connectivity graphs. *Quantum Information Processing*, 19, 1–24.
- Farhi, E., Goldstone, J., Gutmann, S., & Sipser, M. (2001). Quantum computation by adiabatic evolution. *arXiv preprint arXiv:quant-ph/0001106*.
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (4th ed.). SAGE Publications.
- Jin, L., Hou, J., & Sun, H. (2019). Optimization of polymer flooding strategy in EOR using hybrid metaheuristics. *Journal of Petroleum Science and Engineering*, 172, 1021–1032.
- McGeoch, C. C., & Wang, C. (2013). Experimental evaluation of an adiabatic quantum system for combinatorial optimization. *Proceedings of the ACM International Conference on Computing Frontiers*, 23–28.
- Moraes, F. J., Schiozer, D. J., & Santos, A. A. (2015). Evaluation of optimization algorithms for oil production strategy definition. *Journal of Petroleum Science and Engineering*, 133, 53–65.
- Rieffel, E. G., & Polak, W. H. (2014). *Quantum computing: A gentle introduction*. MIT Press.
- Yang, X.-S., Cui, Z., Xiao, R., Gandomi, A. H., & Karamanoglu, M. (2017). *Metaheuristics and optimization in engineering*. Springer.

A COMPREHENSIVE SCIENTIFIC REVIEW OF THE IMPACT OF SARS-COV-2 ON BEHAVIORAL, PSYCHOSOCIAL, NEUROBIOLOGICAL, SOCIOCULTURAL, CLINICAL, PUBLIC HEALTH, ECONOMIC, COGNITIVE, FUNCTIONAL, AND TREATMENT-RELATED DYNAMICS IN OPIOID-DEPENDENT PATIENTS UNDER METHADONE MAINTENANCE THERAPY

**Levan Giorgobiani ¹, Khatuna Todadze ², Nodar Sulashvili ³,
Iulia Zedgenidze ⁴, Marina Giorgobiani ⁵**
TBILISI STATE MEDICAL UNIVERSITY
TSMU

1. PhD Student of Tbilisi State Medical University, Tbilisi-Georgia.
2. MD, PhD, Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Narcology Department at Tbilisi State Medical University, Vice Rector of Tbilisi State Medical University, Tbilisi, Georgia.
<https://orcid.org/0000-0002-2951-8423>
3. MD, PhD, Doctor of Theoretical Medicine In Pharmaceutical and Pharmacological Sciences, Invited Lecturer (Professor) of Scientific Research-Skills Center at Tbilisi State Medical University; Professor of Division of Pharmacology of International School of Medicine at Alte University; Professor of Pharmacology of Faculty of Medicine at Georgian National University SEU, Associate Affiliated Professor of Medical Pharmacology of Faculty of Medicine at Sulkhan-Saba Orbeliani University; Associate Professor of Pharmacology of Pharmacy Program at Shota Meskhia Zugdidi State University; Associate Professor of Medical Pharmacology at School of Medicine at David Aghmashenebeli University of Georgia; Associate Professor of Biochemistry and Pharmacology Direction of School of Health Sciences at the University of Georgia; Associate Professor of Pharmacology of Faculty of Medicine at East European University; Associate Professor of Pharmacology of Faculty of Dentistry and Pharmacy at Tbilisi Humanitarian Teaching University; Tbilisi, Georgia; Researcher of Department of Pharmaceutical Management of Yerevan State Medical University after Mkhitar Heratsi, Yerevan, Armenia. Orcid <https://orcid.org/0000-0002-9005-8577>
4. MD, Invited Lecturer of Tbilisi State Medical University, Department of Microbiology, Tbilisi, Georgia.
5. MD, PhD, Doctor of Medical Sciences, Professor of Tbilisi State Medical University, Department of Hygiene and Medical Ecology, Tbilisi, Georgia. [ORCID: 0000-0003-0686-5227](https://orcid.org/0000-0003-0686-5227)

ABSTRACT

The COVID-19 pandemic, caused by the novel coronavirus SARS-CoV-2, has posed unprecedented challenges across global healthcare systems, with vulnerable populations such as opioid-dependent individuals undergoing Methadone Maintenance Therapy (MMT) being disproportionately affected. This comprehensive scientific review critically examines the multifactorial impact of the pandemic on behavioral, psychosocial, neurobiological, sociocultural, clinical, public health, economic, cognitive, functional, and treatment-related parameters within this specific cohort. Methadone, a cornerstone of opioid substitution therapy, requires consistent, structured delivery and adherence. However, pandemic-related disruptions in healthcare access, changes in treatment policy, and shifts in patient-provider dynamics have significantly altered the therapeutic landscape. Behaviorally, many MMT patients experienced heightened anxiety, relapse risk, and non-compliance due to isolation, uncertainty, and reduced support services. Psychosocially, the erosion of daily structure, peer support, and counseling

opportunities contributed to emotional instability and increased susceptibility to substance misuse. From a neurobiological perspective, the combined stress of opioid dependence and pandemic-related trauma may have intensified reward-seeking behaviors and neuroadaptive changes that complicate treatment outcomes. The sociocultural ramifications—particularly among marginalized communities—intensified stigmatization and limited access to culturally sensitive care, exacerbating pre-existing health inequities. Clinically, the adaptation of MMT protocols to include telemedicine, take-home dosing, and relaxed regulations offered both opportunities and risks. While these changes increased treatment flexibility and autonomy, they also raised concerns about monitoring, diversion, and long-term efficacy. Public health measures, such as lockdowns and social distancing, disrupted harm-reduction programs, overdose prevention efforts, and peer outreach, leading to a resurgence of preventable complications. Economically, the financial instability of patients led to treatment discontinuation, housing insecurity, and food shortages—further compounding mental health and addiction struggles. This review also explores cognitive and functional impairments exacerbated by comorbid mental health conditions and COVID-related neurocognitive symptoms, such as brain fog and fatigue, which interfere with recovery goals. Treatment-related dynamics, including trust in healthcare systems, medication adherence, and interdisciplinary coordination, were notably challenged during the crisis. The review highlights the urgent need for integrated, patient-centered approaches in opioid substitution therapy that address not only pharmacological needs but also the psychosocial and systemic dimensions of care. Lessons learned from the pandemic must inform future preparedness strategies to safeguard continuity of care, enhance resilience among vulnerable populations, and adapt opioid treatment frameworks to emerging public health threats.

Key words: COVID-19, opioid, methadone therapy, behavioral health, psychosocial impact, public health, treatment, harm reduction.

Introduction

In December 2019, cases of novel coronavirus disease 2019 (COVID-19) caused by a novel beta coronavirus (SARS-CoV-2) were first reported in Wuhan, China. These cases were characterized by acute symptoms of pneumonia such as fever, dry cough, chills, shortness of breath, and myalgia. The outbreak of SARS-CoV-2 has spread rapidly around the world. As of July 20, 2020, it has infected over 14 million people and caused over 500,000 deaths. Compared to the other two coronaviruses, SARS-CoV-2 appears to be significantly more contagious and contagious; This quickly led to a pandemic, a global health emergency. Coronaviruses are large-

format RNA viruses (+mRNA) with a positive value from the Coronavirus family. The effectiveness of opioid substitution therapy has been confirmed by numerous studies and at the moment there is no doubt among specialists in the treatment of addictions. The effect includes a decrease in the prevalence of blood-borne infections and HIV infection among drug users, a decrease in criminal activity and a decrease in unemployment. In our opinion, it is also important to note that participation in methadone substitution therapy, in addition to economic indicators, improves the quality of life of people suffering from opioid dependence syndrome. This has been shown in numerous studies both in our country and in other countries where substitution therapy for opioid dependence is being implemented [1-3].

The opioid epidemic has been a significant public health concern, with many individuals relying on methadone replacement therapy (MRT) to manage their dependence. The advent of the COVID-19 pandemic has further complicated the treatment landscape for these individuals. SARS-CoV-2, the virus responsible for COVID-19, has been linked to various psychosocial challenges, potentially exacerbating the vulnerabilities of opioid-dependent patients. This article aims to characterize the effects of SARS-CoV-2 on the behavioral and psychosocial parameters of patients undergoing MRT [4-5].

In modern medicine, opioid dependence or opioid addiction is regarded as a chronic disease that goes through cycles of remission (temporary diminution) and relapse (acute exacerbation). There are different treatment approaches for this disease that fall into two major groups: drug-free lifestyle-oriented therapy and agonist maintenance therapy, i.e., substitution therapy. For the society, especially for the family members and next of kin of the drug-dependent individuals the most desirable treatment method is the one that is oriented on cessation of drug use from the very outset. However, the years-long international experience shows that it hasn't been proved to be a highly effective treatment [6-7].

The 2019 novel coronavirus (SARS-CoV-2), severe acute respiratory syndrome coronavirus (SARS-CoV), Middle East respiratory syndrome coronavirus (MERS-CoV), and influenza A viruses are major pathogens that mainly affect the human respiratory tract. The illnesses associated with their infections range from mild respiratory problems to acute pneumonia and even respiratory failure. Influenza A viruses have caused four pandemics since 1918. The first and most severe pandemic in recent history, known as the "Spanish flu," occurred in 1918 and was caused by influenza A strain (IAV) H1N1. About 500 million people were infected and 50 million people died during this pandemic. The second pandemic, known as "Asian flu" in 1957, was caused by the IAV strain H2N2 and killed about 1.1 million people

worldwide. The third pandemic, known as the "Hong Kong flu," occurred in 1968 and was caused by the IAV strain H3N2, which killed about 1 million people worldwide. The fourth pandemic was caused by influenza A (H1N1) pdm09, also known as the "new influenza A", which killed between 151 700 and 575 400 people worldwide between 2009 and 2010. Since then, the new influenza A virus has spread further as a seasonal influenza virus [8-10].

On February 12, 2020, the International Committee on the Taxonomy of Viruses and the World Health Organization officially designated the novel coronavirus and associated pneumonia as Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus 2 (SARS-CoV-2) and Coronavirus Disease 2019. (COVID-19). respectively. According to a recent study on SARS-CoV-2, the virus mainly affects the respiratory tract, but can also affect other systems. In this article, we will systematically examine the pathogenic properties, transmission routes and mechanisms of infection of SARS-CoV-2, as well as any adverse effects on the digestive system, urogenital system, central nervous system and circulatory system, in order to provide a theory and clinical basis for diagnosis, classification, treatment and prognosis assessment of SARS-CoV-2 infection [11-12].

In order to better understand the current COVID-19 pandemic caused by SARS-CoV-2, we conducted a comparative study between SARS-CoV-2 and previous epidemic/pandemic viral infections mainly affecting the respiratory tract: influenza virus A (H3N2 and H1N1 - strains) and two corona viruses SARS-CoV and MERS-CoV. We have examined the genomic properties, transmission, reservoir and pathogenesis of these four pathogens. We will also look at the prevention and control measures that the World Health Organization (WHO) is taking against the spread of these pathogens. In addition, we have elucidated how these viruses attack the immune system and the associated immune response of the host. This comparative study will help inform health authorities and medical experts on how to properly distinguish these viruses and establish WHO-recommended measures to prevent and control the spread of SARS-CoV-2 [13-14].

The situation clearly proves the need for the development of institutional mechanisms for universal, selective and targeted prevention of psychoactive drugs in Georgia. Currently, prevention activities are not based on evidence and relevant international standards, and are mostly limited to fragmented campaigns and public lectures. In Georgia, drug addiction is treated in private and state institutions, as well as by the non-governmental sector. Types of treatment are: Abstinence-oriented outpatient and inpatient treatment (detoxification), combined with short-term, primary rehabilitation and short-term, psychosocial rehabilitation,

and substitution therapy [15-16]. The situation clearly proves the need for the development of institutional mechanisms for universal, selective and targeted prevention of psychoactive drugs in Georgia. Currently, prevention activities are not based on evidence and relevant international standards, and are mostly limited to fragmented campaigns and public lectures. In Georgia, drug addiction is treated in private and state institutions, as well as by the non-governmental sector. Types of treatment are: abstinence-oriented outpatient and inpatient treatment (detoxification), combined with short-term, primary rehabilitation and short-term, psychosocial rehabilitation, and replacement therapy [17-19].

Harms related to the use of opioids Opioid use, especially its injection use, is accompanied by health, social and economic harm, which is manifested in the spread of HIV infection, hepatitis C and B and other blood-borne infections, an increase in overdose deaths, the quality of life of the person and his relatives Impairment, drug-related criminal damage, loss of work capacity, health-related costs, and more. Based on the above, today the so-called "Harm reduction" programs. One of the most effective forms of harm reduction associated with opioid use is substitution therapy programs. Today, maintenance substitution programs are often referred to as "one strategy that serves two purposes," indicating the high effectiveness of these programs in both treating opioid addiction and reducing the harm caused by opioid misuse [20-22].

Clinical guidelines address psychosocial and pharmacological approaches, as well as the social context in which people cope with their problems and receive help in treatment and recovery. Pharmacological approaches remain extremely important and have clearly proven effective and efficient for those who have problems with the use of heroin or other opiates. However, this approach is of limited use in treating people with problems associated with the use of other types of drugs. It is also important that many of those who come into contact with care services seek ways to cope with their mental health problems and the effects of past trauma, as well as provide support to find decent work, stable housing, as well as family and other social support. There have been positive developments in increasing the availability of community-based psychosocial interventions, as well as peer support and mutual assistance for people in treatment for drug addiction. However, there are also areas with obvious shortcomings, including the lack of effective support for social inclusion, including employment and housing, which remain under-provided for this group. Significant progress has been made, including on some associated health complications, such as significant improvement in the treatment of chronic hepatitis C infection. We are honored to provide updated guidance on these new

treatments, and it is our shared responsibility to do so to ensure new treatments that are used to achieve health benefits. The systems and services to meet these needs can vary widely. Previous versions of the manual were written when the system was largely split between prescribing secondary health care and providing advice and support to the voluntary sector. Today the situation is quite different, as the number of specialized health workers has been drastically reduced and large independent or third sector organizations are the main providers of health care under various cooperation arrangements. Regardless of the composition of the launch and implementation, the principles underlying the clinical guidelines remain fundamental and must be carefully considered to ensure better coverage, better quality and adequate monitoring of the benefits of various treatment-based therapies, as the evidence is that they should be put into service. in order to meet the clinical needs of the population with health problems. Despite advances in reducing the number of young people currently developing heroin addiction, the morbidity, mortality and long-term needs of a cohort of elderly patients with long-term heroin addiction problems mean that treatment is becoming increasingly complex. and coordination between services is essential. This includes greater integration into general, physical and mental health care. Furthermore, a large number of new psychoactive substances with little-known long-term effects pose new challenges for doctors [23-26].

A good therapeutic alliance is essential to any therapeutic intervention, whether medical or psychosocial. As stronger supportive relationships are formed, service users are more likely to complete treatment, actively investigate problems, experience less stress and feel more comfortable, abstain from alcohol and drugs during treatment, and have better outcomes with long-term drug use. Key competencies of clinicians or practitioners in building the therapeutic alliance that underpins the effective delivery of any psychosocial intervention include: the ability to appropriately involve the patient with a satisfactory level of kindness and attention; the ability to inspire trust and to do so. namely, adopting a personal style that matches the patient's style; the ability to adjust the type and intensity of intervention to the patient's abilities; the ability to understand and work with the patient's emotional context, including the patient's motivation. Studies of general attitudes or beliefs among therapists show that more flexible orientations and the ability to use different approaches lead to better outcomes. The most effective way for services to ensure such a positive therapeutic relationship is established is through regular clinical monitoring by appropriately qualified professionals [27-29].

Aim of the research was to study and analyze characteristics of the effects of sars-cov-2 on behavioral and psychosocial parameters of opioid-dependent patients on methadone replacement therapy.

Methodology

We conducted a systematic review and meta-analysis of studies. Were used Systematic literature Reviews and Meta-Analyses. The material of the article was data from the scientific literature, processed and analyzed by generalization and systematization. The scientific research ensues the fundamentals of assessment development of significant reviews. Were used the ensuing databases: (for searching considerable literature for to study and analyze characteristics of the effects of sars-cov-2 on behavioral and psychosocial parameters of opioid-dependent patients on methadone replacement therapy) Pub Med, Web of Science, Clinical key, Tomson Routers, Google Scholar, Cochrane Library, and Elsevier bases. Additionally studied national and internationals policy and guidelines and also grey literature.

Results and discussion:

The COVID-19 pandemic, driven by the SARS-CoV-2 virus, has exacerbated challenges for vulnerable populations, particularly opioid-dependent individuals undergoing methadone replacement therapy (MRT). This study explores the behavioral and psychosocial impacts of the pandemic on these patients, with a focus on anxiety, social isolation, treatment disruptions, and shifts in substance use patterns. Data from various healthcare settings revealed increased stress, heightened mental health issues, and compromised access to treatment services. The findings highlight the critical need for adaptive care models, including expanded telehealth services, enhanced mental health support, and flexible regulations to sustain continuity of care. Addressing these challenges is crucial to ensuring long-term recovery and improving the quality of life for opioid-dependent patients during global health crises [2,3,8].

The pathogen of COVID-19 is the new coronavirus, officially called SARS-SV-2. It was named after SARS-COVID for genomics. Coronaviruses are large-format RNA viruses (+mRNA) with a positive value from the Coronavirus family. The effectiveness of opioid substitution therapy has been confirmed by numerous studies and at the moment there is no doubt among specialists in the treatment of addictions. The effect includes a decrease in the prevalence of blood-borne infections and HIV infection among drug users, a decrease in criminal activity and a decrease in unemployment. In our opinion, it is also important to note that participation in methadone substitution therapy, in addition to economic indicators,

improves the quality of life of people suffering from opioid dependence syndrome. This has been shown in numerous studies both in our country and in other countries where substitution therapy for opioid dependence is being implemented. Types of opioid replacement therapy: Short-term detoxification with a replacement drug – treatment with decreasing doses of a replacement drug for no more than one month. Long-term detoxification with a replacement drug - treatment with decreasing doses of a replacement drug for more than one month. Short-term supportive, i.e., maintenance treatment – treatment with stable doses of the replacement drug for a period of up to 6 months; Long-term supportive, i.e., maintenance treatment – treatment with stable doses of the replacement drug for more than 6 months [30-33].

SARS-CoV-2 can infect the central nervous system (CNS) because Viral nucleic acid was found in the patient's cerebrospinal fluid and brain tissue during autopsy. Regarding the route of entry of the virus into the CNS, the blood route requires additional tests due to the existing blood-brain barrier. But, on the other hand, the neural pathway is an important means of entry of neurotrophic viruses into the CNS. Viruses can migrate after infecting sensory or motor nerve endings. Under the action of motor proteins, dynein and kinesins, viruses are able to perform retrograde or anterograde neuronal transport. Here's a classic example. Due to the unique anatomical structure of the olfactory nerves and the olfactory bulb, it becomes a channel between the nasal epithelium and the central nervous system. In the early stages of SARS-CoV-2 respiratory infection, the olfactory tract becomes an important transmission channel for the virus to the brain. Studying genetic sequences in brain neurons has shown that the coronavirus can enter the CNS from the periphery along the nervous tracts. Additionally, as the vital center of the human body, the brain stem controls vital functions such as heart rate, blood pressure, and breathing. Studies have shown that some coronaviruses can enter the brain stem through synapses in the lungs and airways. The potential invasion of SARS-CoV-2 into the CNS may be one of the causes of acute respiratory failure. It is therefore of great importance for treatment of critically ill patients to clinically clarify the disease mechanism of patients with respiratory failure, whether caused by lung disease or viral brainstem infection. Some confirmed cases present with specific headaches, epilepsy and confusion similar to intracranial infection. In some cases, symptoms associated with intracranial infection were initial symptoms that preceded symptoms of lung infection, such as cough, fever, and shortness of breath. If SARS-CoV-2 with intracranial symptoms is suspected, a simple and extended MRI of the brain and a lumbar puncture (testing for SARS-CoV-2 nucleic acid in cerebrospinal fluid) are required. SARS-CoV-2 patients with intracranial symptoms should receive early treatment, including

rehydration (lowering intracranial pressure), nerve nutrition, epilepsy prophylaxis, and acid therapy in addition to conventional anti-infective treatment [34-37].

The COVID-19 pandemic, caused by the SARS-CoV-2 virus, has significantly impacted healthcare systems globally, particularly affecting vulnerable populations such as opioid-dependent individuals. This article examines the behavioral and psychosocial effects of the pandemic on patients receiving methadone replacement therapy (MRT). We explore the challenges faced by this population, including increased anxiety, social isolation, and disruptions in treatment continuity. The findings highlight the need for tailored interventions to support the mental health and wellbeing of opioid-dependent patients during public health crises. Aim of the research was to study and analyze characteristics of the effects of sars-cov-2 on behavioral and psychosocial parameters of opioid-dependent patients on methadone replacement therapy. we conducted a systematic review and meta-analysis of studies. were used systematic literature reviews and meta-analyses. the material of the article was data from the scientific literature, processed and analyzed by generalization and systematization. the scientific research ensues the fundamentals of assessment development of significant reviews. were used the ensuing databases: (for searching considerable literature for to study and analyze characteristics of the effects of sars-cov-2 on behavioral and psychosocial parameters of opioid-dependent patients on methadone replacement therapy) Pub Med, WEB of Science, Clinical key, Tomson Routers, Google Scholar, Cochrane Library, and Elsevier bases. Additionally studied national and internationals policy and guidelines and also grey literature. According the study results the pathogen of COVID-19 is the new coronavirus, officially called SARS-SV-2. It was named after SARS-COVID for genomics. The effects of SARS-CoV-2 on behavioral and psychosocial parameters of opioid-dependent patients on methadone replacement therapy are profound and multifaceted. Increased anxiety, social isolation, and disruptions in treatment highlight the vulnerabilities of this population during the COVID-19 pandemic. Addressing these challenges requires innovative, patient-centered approaches to care that prioritize mental health and community support. By adapting treatment strategies to meet the needs of opioid-dependent individuals during public health crises, healthcare providers can foster resilience and improve recovery outcomes. The COVID-19 pandemic has profoundly impacted opioid-dependent individuals on methadone replacement therapy, with significant behavioral and psychosocial consequences. Heightened anxiety, increased social isolation, and disruptions in treatment access have exacerbated the vulnerabilities of this population. As the pandemic persists, it is crucial to implement adaptive strategies that address both the mental health and

medical needs of opioid-dependent patients. Enhancing access to telehealth services, improving continuity of care, and providing integrated mental health support will be critical in maintaining patient stability and preventing relapse. Furthermore, regulatory flexibility in opioid treatment programs can ensure that patients continue receiving essential services without interruption. Long-term recovery will depend on how well healthcare systems can adapt to the evolving challenges posed by global health crises, ensuring comprehensive, compassionate care for vulnerable populations [21,29,57]

Additionally, some patients may have primary or secondary muscle injuries. Injuries such as pain in the extremities, fatigue, and elevated muscle enzymes, which can be the result of an inflammatory response or direct muscle damage following a viral infection. Patients with SARS-CoV-2 infection and muscle injury should receive adequate nutritional support and gamma globulin injections in case of severe muscle injury. Such as viral encephalitis, toxic encephalopathy and some acute cerebrovascular diseases are associated with its Coronavirus Infections. As for the mechanisms by which SARS-CoV-2 infection can cause neurological damage, in addition to the direct damage associated with ACE2 receptors, when SARS-CoV-2 multiplies in lung tissue cells, they are a very common one pathological diffuse alveolar exudation, interstitial inflammation and edema. Conditions. changes. Causes a violation of alveolar gas exchange and hypoxia in the central nervous system. Due to anaerobic metabolism in the brain mitochondria and excessive accumulation of acidic metabolites, corresponding clinical manifestations occur, such as: In addition, previous studies have shown that when the coronavirus attacks primary glial cells, large amounts of inflammatory factors such as IL-6, IL-12, IL-15 and TNF- α are released after infection. It is also one of the pathophysiological processes of CNS damage caused by inflammatory factors [38-41].

Because SARS-CoV-2 binds to ACE2, some patients with underlying hypertension may have abnormally high blood pressure and an increased risk of intracranial hemorrhage following SARS-CoV-2 infection. An extremely low platelet count is also an important manifestation of critical SARS-CoV-2 infection, as well as an independent risk factor for acute cerebrovascular events. Angiotensin-converting enzyme inhibitors and angiotensin II receptor blockers can increase ACE2 expression. Therefore, it is important to adjust the dosage of antihypertensive drugs in SARS-CoV-2 patients with concomitant hypertension. Diuretics and calcium channel blockers are alternatives for blood pressure control [42-43].

Behavioral Effects of SARS-CoV-2 on Opioid-Dependent Patients:

- **Increased Anxiety and Depression:** The uncertainty surrounding the pandemic, coupled with fears of infection, has led to heightened levels of anxiety and depression among opioid-dependent patients. Research indicates that these patients experience exacerbated symptoms of mental health disorders during crises, impacting their overall wellbeing and treatment adherence.
- **Changes in Substance Use Patterns:** The pandemic has resulted in changes in substance use behaviors. Some patients may increase their use of opioids or other substances as a coping mechanism for pandemic-related stressors, while others may experience a decrease in usage due to restricted access to drugs or treatment services.
- **Disruption of Routine:** Methadone maintenance therapy often relies on routine and structure, which can be severely disrupted by the pandemic. Lockdowns and social distancing measures have forced many patients to adapt to new treatment modalities, such as telehealth, which may not be as effective for all individuals.

The role of drugs in treatment and recovery depends on the type of substance and the individual needs of the patient. There are no medications recommended to treat stimulant or cannabis addiction, and not all opiate addicts need opiate replacement therapy. Thus, psychosocial interventions will be the basis of treatment for these problems. Substitution medications administered to opioid users can be effective in supporting treatment participation, thus providing a platform for psychosocial interventions to drive change. However, access to medication should not depend on participation in a mental health program. Rather, the Services must provide a program in which users of the Services are willing to voluntarily participate. An integrated approach using psychosocial skills and interventions, as well as prescriptions, helps plan care to stimulate recovery, motivate and support harm reduction and relapse prevention [44-45].

Alcohol and other drugs have long been used recreational purposes. The so-called illegal drugs are substances whose non-medical use is prohibited by international control systems. Illicit drugs include, but are not limited to, opioids such as heroin, morphine, opium and other pharmaceutical opioids; Cannabis; amphetamines; and cocaine. Damage can also occur. On-medical use of prescription drugs. In this article, we refer to all drug use as drug use. Addiction to illicit and prescription drugs can develop in people who take them regularly over a long period of time and is characterized by loss of control over overuse and increased awareness of use substances in human life.

Psychosocial Effects of SARS-CoV-2 on Opioid-Dependent Patients:

- **Social Isolation:** Social distancing measures have led to increased feelings of isolation and loneliness among opioid-dependent patients. This population often relies on social support networks, and the absence of these connections can negatively impact their recovery journey.
- **Access to Support Services:** The pandemic has strained healthcare resources and altered the availability of support services. Many outpatient programs have shifted to virtual formats, which may be less accessible or effective for some patients. The lack of in-person support can lead to feelings of abandonment and decreased motivation for recovery.
- **Stigmatization and Discrimination:** Opioid-dependent patients already face significant stigma, and the pandemic has exacerbated these feelings. The fear of contracting COVID-19 in healthcare settings may deter patients from seeking necessary medical care, leading to further deterioration of their health.

The importance of preventing and treating drug use problems in the elderly is becoming increasingly important as the German population grows and ages. Two separates but sometimes overlapping groups of older people with problem drug use have been described and may be useful in clinical practice to meet a range of needs. Older adults with a long history of substance use that continues into adulthood, including long-term users of heroin, crack, tobacco, or alcohol, may be called “early adopters” to distinguish them from the sometimes quite diverse group of older adults. “Late adherents”. Early users may already have experienced significant drug or alcohol-related complications that may affect their life expectancy and need for treatment (eg, need for treatment for hepatitis C). Many older drug users, especially heroin drug users, may have a long history, including negative experiences with services such as day care, the criminal justice system, and health care that have shaken their faith in the services as a result of stressful life events or lifestyle changes, that typically occur later in life (for example, the latter group tends to be a larger but less visible population of drug addicts’ older people) who typically use prescription or over-the-counter medications (such as benzodiazepines and opioid pain relievers) or consume problematic amounts of alcohol. Users undergoing treatment for physical or mental health problems, with suspicions or attitudes of simply having a self-inflicted disorder, attitudes that may conflict with expectations or affect the confidence of older dependents. Even within specialist drug treatment services, some drug users may receive suboptimal care or be excluded from services for inconclusive reasons, due to changes in professional approach over time, or simply due to changes in medical staff. Tobacco and alcohol

use is more harmful at the population level in the older age group, and these issues need to be addressed in those undergoing treatment for other addictions. Currently, there are an increasing number of users of addiction treatment services who continue to receive opioid substitution therapy aged 50 and over. Nearly half of people who seek addiction treatment services for opiate-related problems are now 40 years of age or older. The number of people seeking treatment in this age group has increased in recent years, although the total number of people seeking treatment has declined significantly. This reflects a declining trend in the incidence of heroin addiction, along with an aging cohort of lifelong addicts. In recent years, there has also been an increase in the number of people over the age of 40 seeking treatment for alcohol dependence. The median age of drug-related deaths (primarily opioid-related) has also increased over the past decade. Continued injection drug use remains a key factor in overdose mortality [46-49].

Prescriptions for people over 65 often include multiple drugs with high potential for interactions and side effects. People over 65 are particularly vulnerable to the effects of drugs and alcohol due to the reduced body fat-to-water ratio, decreased ability to metabolize drugs, potential for comorbidities, and likelihood of increased drug interactions. Comorbidity may be a key factor, as age increases risk of chronic pain, insomnia, grief, loneliness, and mood disorders. In addition, memory disorders, immobility, urinary incontinence, sensory disturbances and iatrogenic problems can develop. These physiological and medical changes mean that older people, particularly those over the age of 65, may be at greater risk of consuming even small amounts of alcohol, drugs or other substances. Falls in particular can have serious consequences in adulthood. When prescribing psychiatric drugs for this age group, the general recommendation is to "start slowly and gradually". First. A family doctor can be made aware of a substance use disorder in an older person by contacting a suspected substance use disorder, writing prescriptions for certain medications, or contacting an affected family member. Older people may experience the same or better results than younger people when beginning addiction treatment. It is important that they have access to effective health services where they are cared for with dignity and compassion [50-51].

The main drugs used to treat opiate addiction in adolescents are similar to those used in adults, mainly methadone and buprenorphine. Both drugs can be used to support abstinence lasting several weeks or months. They can also be used for long-term stabilization and for maintenance and inspection times. The conditions for dose induction and titration can be at home or in a day clinic. This depends on the age of the child/teen, the severity of the addiction

and other factors such as B. the impact of mental health issues, other medications used, and family/social support. All of these drugs must be administered under supervision. As with adults, thorough assessment of addiction by competent groups, including toxicologists, is required. Attention should be paid to the initial tolerance, as it is not always so pronounced in young people. Dose induction and titration are similar to adults, but care should be taken to start with the daily loading dose and initial escalation, usually beginning with a lower dose (eg, less than 30 mg methadone per day or less), taking into account the age and physique of the child/adolescent, but also knowledge of signs of tolerance and intoxication or continued drug withdrawal. Caution is advised, but introducing too little methadone too slowly can also lead to further illicit heroin use, for example with additional risks. These problems can be solved by providing the young person with very thorough information, with the guarantee of frequent examinations in order to adjust the treatment if necessary. For people addicted to prescription opioids such as tramadol or over-the-counter opioids, there is little evidence to guide drug selection. Clinical practice includes the use of buprenorphine replacement therapy or the use of the originally prescribed drug at reduced doses. Clinical consensus suggests that stabilization with a long-acting replacement drug such as buprenorphine may be more beneficial, when appropriate, to allow time to assess all other needs, fully involve the young person and their family, and develop and implement a plan of care. However, this can be addressed on a case-by-case basis by monitoring stabilization (avoiding ups and kickbacks). The length of the stabilization phase and duration of detoxification depend on clinical risk, severity of addiction, use/dependence on other drugs or alcohol, social functioning, mental health issues, marital status, and criminal behavior [52-53].

Definition by DSM-IV Psychiatric Association, at least three of the following criteria are required: a strong desire to take the substance; loss of control over use; withdrawal syndrome when quitting or reducing use; Tolerance to the effects of the drug; disproportionate amount of time that the user spends on acquiring, using and recovery from drug use; and continues to take medication despite the problems.

Substance use also carries the risk of other negative health outcomes. Results. For example, injecting drug use is risky when non-sterile injection devices are used, i.e., potential exposure to HIV and viral hepatitis, other infections, and other injection-related injuries and diseases such as sepsis, thrombosis, and endocarditis. Alcohol consumption increases the risk of both intentional and unintentional harm, and both are non-transferable (e.g., cancer,

gastrointestinal and cardiovascular systems) and infectious (e.g., tuberculosis and pneumonia). Alcohol and drug use can harm others [54-57].

Addiction is well known to be associated with it high level of physical and mental disorders. Most chronic chemical dependencies on drug addiction are also associated with it very high mortality rates, estimated to be several times those of the non-clinical population. Since addictive substances are known to disrupt cell growth and cell division, it can be assumed that they particularly affect dividing cells such as stem cell pools and progenitor cells. They are also known either individually or in combination to potentiate apoptosis, i.e., contributes to this effect. The medicine of aging in recent times has become an independent scientific discipline. Cellular The aging hypothesis suggests that the aging phenotype. The organism is associated with cellular correlates of age associated changes including cell loss, reduced cell velocity. Renewal and more aging, negligible functional and non-replicating cells in tissues. So, when the anti-growth effects of drug addiction can reasonably occur throughout the body. Expect signs of accelerated aging to be evident. One would expect such a putative progeroid effect to occur are subject to increased morbidity and mortality rates clinically observed almost identically in drug addicts as is the case in the geriatric population. In this connection various changes, consideration of all clinical aspect's expression of this general toxicology hypothesis of opioids [58-60].

Various complications of heroin intoxication have been described in the literature, including pulmonary edema, shock, myocardial injury, acute renal failure, rhabdomyolysis, and leukoencephalopathy. However, cases of NGO caused by heroin intoxication are rare. To date, not a single case of heroin intoxication with damage and dysfunction of six organs has been registered. There are several hypotheses regarding the pathogenesis of complications of heroin intoxication, including the primary toxic role of heroin, hypoxia, ischemia-reperfusion injury, anaphylactic reactions, and the toxic role of impurities. However, recent investigators have not found sufficient evidence to support the hypotheses of anaphylactic reactions and the toxic role of contaminants [61-62].

The injection of opiates, particularly heroin and subutex (buprenorphine), poses a particular problem. It has been established that the main route of transmission of infection among registered HIV-infected persons is through injection drug use. Although HIV prevalence among IDUs (injecting drug users) is only 1-3%, the large number of IDUs and the high prevalence of hepatitis C in this population pose a high risk of high spread of HIV. HIV in Georgia. Since late 2005, the GFATM (Global Fund to Fight HIV/AIDS, Tuberculosis and

Malaria) has been supporting methadone substitution therapy programs in Georgia. Three programs are currently underway. Studies conducted by the Institute for the Study of Addictions to monitor the effectiveness of pilot programs have shown a significant improvement in the psychophysical state of patients with a very high level of rehabilitation and decriminalization and a significant reduction in problems related to Drugs, risky behavior. The results show that methadone substitution treatment programs in Georgia are highly effective as an important tool for both opioid dependence treatment and harm reduction. To have a greater impact on public health, further expansion of substitution therapy programs is needed [63-65].

Recently, opioid δ -receptor agonists have been proposed as interesting targets for the development of new antidepressants. Several studies have shown that single treatment with δ -opioid receptor agonists has antidepressant effects in the forced swim test, which is one of the most popular animal models for antidepressant screening. In addition, sub chronic treatment with δ -opioid receptor agonists has been shown to completely attenuate the hyperemotional responses found in olfactory bulbectomy rats. This animal model exhibits hyperemotional behavior that may mimic the anxiety, aggression, and irritability seen in depressed patients, suggesting that δ -opioid receptor agonists may be effective in treating these symptoms in depression. On the other hand, the prototype opioid δ receptor agonists cause convulsive effects that limit their therapeutic potential and clinical development. In this review, we present current knowledge of the antidepressant-like effects of δ -opioid receptor agonists, including some recently developed non-convulsant drugs [66-68].

The biological effects of endogenous opioid peptides are mediated through three classes of naloxone-sensitive opioid receptors: mu (μ), kappa (κ), and delta (δ). Several lines of evidence suggest a role for opioid receptor systems in depression, including early studies examining the potential of antidepressant therapy with endogenous opioid peptides in humans. For example, it has been shown that serum levels of β -endorphin (an endogenous opioid peptide that binds to μ and δ opioid receptors) are significantly increased in depressed patients after treatment with antidepressants. Elevated plasma levels of β -endorphin in patients following electroconvulsive shock (ECS) treatment for depression have also been reported, suggesting that endogenous μ - and/or δ -opioid receptors were at least partially involved in the mechanisms of the antidepressant action of electroconvulsive shock (ECS). In fact, β -endorphin has been reported to rapidly exert antidepressant effects in depressed patients. Clinical trials have also demonstrated the efficacy of the μ -opioid receptor agonists oxycodone, oxymorphone and buprenorphine in patients with refractory major depression. In contrast, the nonselective opioid

receptor antagonist naltrexone was shown to cause psychiatric depression in self-reported volunteers in an open-label, placebo-controlled study. Taken together, these data suggest that endogenous opioid systems play an important role in the pathogenesis of depression [69-71].

There is growing concern about illicit drug use and its complications. Health risks in many countries. The non-medical use of various classes of prescription drugs (opioid analgesics, benzodiazepines, anxiolytics, and sedative-hypnotics) should be considered because of serious health risks. The increase in non-medical use of legal and illegal drugs has led to increased medical needs, poisoning and deaths. The use of prescription opioids along with illicit drugs and alcohol, as seen in the polydrug model, has contributed to deaths in many countries. The administration of illegal drugs and unsterile crushed tablets introduces many pathogens and other harmful substances into the body. In addition, many impurities and impurities drugs are injected into the blood on the street. In addition to the risk of overdose, toxicity and death, illicit drug users have a high incidence of acute and chronic illness and organ failure. There are many classes of drugs used around the world, but their use varies in extent, patterns and trends across countries and societies. Each class of drugs, their impurities and impurities have their own side effects in the body [72-74].

Impaired lung function due to COVID-19 can also put people with Opioid Use Disorder, methamphetamine, and other stimulant use disorders at risk. Chronic respiratory disease increases the risk of fatal overdose in opioid users therapeutic. In addition, the slowing of breathing due to opioids causes hypoxemia, which can lead to cardiac, pulmonary, and brain complications and, in severe cases, overdose and death. Methamphetamine is a highly toxic drug that causes lung damage, pulmonary hypertension and cardiomyopathy, and its use has increased dramatically. Physicians should be alert to the possibility of an increased risk of side effects from COVID-19 in methamphetamine users.

People with Opioid Use Disorder may have difficulty getting medication for OUD or receiving services through needle exchange programs. Social distancing will make opioid overdoses more likely when there are no bystanders giving naloxone to reverse them, and therefore more likely to be fatal. Physicians in the ED with increased workloads are less likely to initiate buprenorphine treatment for patients with Opioid Use Disorder, which is an important part of opioid crisis relief. In response to these concerns, the Substance Abuse and Mental Health Administration has recommended that opioid treatment programs should be more flexible in dispensing drugs into homes during the pandemic, and the Drug Enforcement Administration has issued guidelines to facilitate prescribing [75-77].

Opioid Use Disorder is a chronic brain disorder that occurs due to the effects of long-term opioid use on brain structure and function. These brain changes and the resulting addiction can be treated with life-saving drugs, but these drugs are out of reach for most people who need them. Methadone, buprenorphine, and long-acting naltrexone are safe and highly effective drugs already approved in the United States Food and Drug Administration (FDA) to treat Opioid Use Disorder. By alleviating withdrawal symptoms, reducing opioid cravings, or reducing future responses to drug use, these drugs reduce the likelihood that people with OPIOID USE DISORDER will relapse into drug use and risk a fatal overdose. These drugs also help people regain their ability to function, improve their quality of life, and reintegrate into their families and communities. These drugs save lives, but most people with Opioid Use Disorder in the United States go untreated [78-79].

As with any other condition, people with Opioid Use Disorder should not be denied medication without proper medical justification. To refuse them for ideological or other unproven reasons is to deny people the medical care they need. However, some drug treatment facilities that prohibit drugs are still supported by funding streams linked to the criminal justice system or housing authorities, creating strong incentives to refer patients to non-drug treatments.

As the number of people with Opioid Use Disorder increases, the need for treatment far exceeds current capacities. Many systemic barriers prevent people from accessing these drugs. For example, when facilities offering Opioid Use Disorder treatments are segregated from the rest of healthcare, the associated regulatory and legal requirements can create significant barriers to accessing Opioid Use Disorder drugs. The current Opioid Use Disorder delivery system is fragmented and unfair, requiring coordinated action to overcome the inertia that has escalated the crisis to this point. Containing the epidemic requires a practical strategy across all sectors – healthcare, criminal justice, patients and families and beyond – because no one sector can solve the crisis alone. Making access to medicines much wider and more equitable is the first priority for making significant progress in saving the lives of people with Opioid Use Disorder [80-81].

Addiction is a chronic illness associated with the compulsive or uncontrolled use of one or more substances despite adverse consequences. As with other chronic diseases, a combination of genetic, environmental, and social factors determines a person's susceptibility to addiction and ease of recovery from it. These factors determine a person's propensity to use and continue using drugs, as well as a person's susceptibility to certain types of neurobiological

changes in the brain that characterize addiction progression. Based on decades of research, the scientific community has rallied around the brain disease addiction model. In people with Opioid Use Disorder and other substance use disorders (SUD), long-term and repeated drug use has long-lasting effects on brain structure and function over time. Prescription and illicit opioids have powerful and lasting effects on the brain's opioid system; repeated use can deregulate the system and lead to tolerance, physical dependence and dependency. The data shows that these brain changes can be effectively treated with drugs that help people avoid drug use, significantly reducing the risk of overdose and death. By relieving opioid cravings and withdrawal symptoms, medications may also offer ways to address the behavioral and social components of addiction that are critical to both the development of the disorder and its treatment [82-83].

This scientific understanding of Opioid Use Disorder is at odds with the prevailing public perception of the disorder, which is shaped by misconceptions about addiction as a mere moral failure. This widespread belief has been spread through generations by socially stigmatizing people who use drugs; This misplaced stigma has extended to medications used to treat Opioid Use Disorder as well. In fact, people with Opioid Use Disorder have a chronic condition that, like many others, requires long-term care beyond occasional emergencies.

Opioid Use Disorder is caused by changes in brain circuits that can be treated with medication to restore healthy brain function, resulting in improved addictive behaviors. The drugs currently approved by the FDA for the treatment of Opioid Use Disorder are evidence-based, safe, and highly effective. The Opioid Use Disorder medications aim first to control withdrawal symptoms and then to control or eliminate the patient's compulsive opioid use, most commonly with methadone or buprenorphine agonists. Large systematic reviews and randomized controlled trials show that patients with Opioid Use Disorder who receive these drugs are less likely to die from overdose or other causes related to their addiction. Patients taking medication have longer treatment durations, better long-term treatment outcomes, and better social functioning; they are also less likely to inject drugs or transmit infectious diseases. For patients who have been in opioid withdrawal long enough, extended-release naltrexone can be used for maintenance therapy. The available evidence clearly supports drug use and the need to improve drug access to reduce or eliminate compulsive opioid use, reduce the risk of premature death, and improve the quality of life for people with Opioid Use Disorder and their families [84-85].

Methadone, buprenorphine and long-acting naltrexone act on mu-opioid receptors of the opioid system. Because each drug has a different mechanism of action, the most appropriate drug and dosage will vary from patient to patient and may vary in the same patient over the course of treatment. Existing drugs are very effective, but not perfect; For example, data gaps remain on how to select the most effective drug for a given patient and how to maintain treatment, which in itself is a major challenge. Because Opioid Use Disorder has complex behavioral and social causes and consequences, it remains to be seen which behavioral interventions are most appropriate to restore patients to full functioning. So, while urgent action is needed to improve access to existing medicines, innovation must not stagnate. Research should remain focused on developing new and better drugs to treat Opioid Use Disorder, identifying the most effective behavioral therapies for maximum results, and improving the most appropriate protocols for their effective use [15,28,59].

Methadone (methadone hydrochloride) is a long-acting, potent synthetic opioid agonist. Its main target is mu opioid receptors. In people who have not taken opioids, methadone has qualitatively the same effects as morphine and other opioids; However, in opioid-dependent patients, the right dose of methadone prevents the development of both withdrawal and withdrawal symptoms, leaving patients feeling "normal".

Methadone has a high (85%) bioavailability (that is, the amount of therapeutically active drug that reaches the systemic circulation and acts after oral administration). The maximum concentration in the blood is reached 2-4 hours after taking the dose. Methadone is distributed in tissues and 60-90% binds to proteins of methadone. It is demethylated by liver cytochrome P450 3A4 and 2D6 (CYP2D6) enzymes to its main metabolite - 2-ethylidene-1.5-dimethyl-3.3-diphenylpyrrolidine. This inactive metabolite is excreted in feces and urine along with unchanged methadone. Simultaneous use of other drugs acting on these enzymes may cause clinically significant interactions [3,19,36,81].

Methadone dose should be adjusted accordingly. During methadone replacement therapy, a decrease in its serum concentration has been described, indicating the development of tolerance, liver due to auto-induction of microsomal enzymes.

Usually, patients tolerate methadone well, but in some cases, the following side effects may be noted: asthenia, edema, constipation, sweating, dry mouth, sleep disturbances, decreased libido, weight gain, etc. Especially noteworthy is the increase in the QT interval on the electrocardiogram and, accordingly, the increase in the risk of arrhythmias when receiving high doses of methadone, which is why regular monitoring of the patient's condition is

desirable. The risk of overdose is high when methadone is administered to an opioid-intolerant person, so care must be taken in diagnosis, patient assessment, and initial dosing to avoid overdose and respiratory depression. Since methadone is mainly metabolized in the liver, it should be administered with caution to patients with severe liver dysfunction. In particular, drugs that are metabolized by the cytochrome P450 enzyme system should be avoided while receiving methadone, since potentiation of toxic effects may occur [22,29,57].

Implementation of Opioid Substitution Treatment with Methadone Indications for Methadone-Supported Substitution Therapy Methadone is the most commonly used substitution drug in the world today, although the medical use of buprenorphine and buprenorphine and naloxone is becoming increasingly widespread. Although other drugs are used for supportive replacement therapy today, the effectiveness of these two substances - methadone and buprenorphine - has been sufficiently evaluated. Due to the high effectiveness of substitution therapy supported by these drugs, in 2005 the World Health Organization included methadone and buprenorphine in the main list of drugs recommended for countries. Methadone-supported substitution treatment is indicated for all opioid-dependent patients who are able to give informed consent and for whom there are no specific contraindications. Given that treatment is long and there is a potential risk of toxicity in the first two weeks, a high-confidence diagnosis should be made before starting replacement therapy with opioid agonists. Staff should also be careful when refusing a patient opioid agonist replacement therapy, as such patients have a poor clinical outcome if left untreated [18,19,44,56].

Diagnosing Opioid Dependence and Assessing the Patient Opioid dependence is primarily diagnosed based on the history provided by the patient. Sometimes the patient may be motivated to exaggerate or understate his drug use; Therefore, it is usually necessary to corroborate the patient's history with the results of a physical examination and diagnostic tests. Sometimes the anamnesis collected from relatives helps us to make the correct diagnosis. In order to successfully conduct the evaluation process, it is necessary to establish a relationship between the patient and the medical staff focused on the free exchange of information. In the beginning, the patient may only be trusted to provide the information needed to begin the treatment process. However, once trust is established between patient and staff, more information can be shared. This will allow the medical staff to better tailor the treatment to the individual patient. The patient's physical, psychological, and social needs are an important part of the assessment. The assessment should also include factors that may influence drug use. These include past treatment experiences, living conditions, legal issues, professional situation,

and social and cultural factors. The clinician should collect a substance use history to assess the following: Which psychoactive substances have been used in the past and which are currently used; The type of use of each substance, including information on amount and frequency of use • level of neuroadaptation to each substance; Drug-related health and social problems; Outcome of previous treatment and other interventions; Whether the patient meets criteria for abuse or dependence. How the patient views his drug use; Factors that contributed and currently contribute to the patient's use of psychoactive substances. Short-term, medium-term and long-term goals set by the patient; What brought the patient to the treatment facility this time. Clinicians must distinguish between drug dependence and drug use without dependence, as the correct selection of treatment strategies depends on the diagnosis [36,42,46].

Intensity of Opioid Intoxication and Withdrawal Opioid intoxication (ie, withdrawal) and withdrawal are very important syndromes from a diagnostic point of view. However, we must always remember that the presence of only one of these conditions does not allow us to make a diagnosis of addiction, if they are not confirmed by the presence of other criteria. This is especially true in the state of intoxication, since there may be single or irregular consumption without dependence. When examining a patient, the degree of intoxication and withdrawal should be interpreted based on when the patient last took the drug. The signs of opioid intoxication are mainly the following: euphoric mood, analgesia, narrowing of the pupils, drooping of the eyelids, itching, sedation, somnolence, decreased blood pressure, slowing of the pulse, decreased breathing rate, characteristic speech disorders, etc. The state of opioid withdrawal is a combination of symptoms of different types and severity, which is observed when the psychoactive substance is completely or partially stopped. The onset and duration of withdrawal symptoms is limited to a certain time and depends on the psychoactive substance and its dose, which was taken before stopping or reducing the drug [12,39,74].

Symptoms of an opioid withdrawal state include: dilated pupils, rhinorrhea, lacrimation, drooling, goosebumps, headache, agitation, irritability, restlessness, insomnia, muscle and joint pain, myoclonus, abdominal cramps, vomiting, diarrhea, rapid breathing, increased blood pressure, and pulse delirium. Sometimes there may be room for change of consciousness and heartbreak. Visual inspection: In the initial assessment (which may sometimes be time-poor) the visual inspection is very important. If intravenous administration is noted in the anamnesis, Nanemsars should be visible and consistent with the anamnesis (as a rule, both new and old Nanemsars are visible). Inspection of the injection site can provide useful information about the timing and duration of injection drug use. The last injection site is small and red, sometimes

inflamed, or bordered by a small bruise. The old injection site is usually not inflamed, but sometimes it is characterized by a change in pigmentation (darker or lighter), the skin may be atrophic - it looks like a dropped area. In a given period, a patient with neuroadaptation usually has new and old memories. Many sites can be used for injection, but the axillary fossa, the inner surface of the elbow joint, and the groin are the most common injection sites. The presence of trophic ulcers on the skin gives us some information. The effects of local burns, often the result of cigarette smoking during opioid sedation, may be encountered. Also, attention should be paid to tattooing at the injection sites, burns and post-incision skin damage, which may be the result of the patient's attempt to cover the injection marks [36,41,48].

Drug Screening of Biological Fluids If available and financially feasible for the organization, urine (or other biological fluids, eg saliva or blood) should be routinely screened for drugs and psychotropic substances prior to treatment. In order to be considered eligible for treatment, this test must confirm recent opioid use. When the cost of urinalysis is an issue, it should still be performed when recent opioid use cannot be confirmed otherwise (eg, opioid withdrawal or intoxication). A negative response to a urine drug screening test and the absence of withdrawal symptoms rule out the presence of neuroadaptation to opioids at this stage; However, this does not exclude opioid dependence in the past 12 months. Thus, the diagnosis of addiction should not be made solely on the basis of the result of a urinalysis, but a negative test for the presence of drugs in the urine and the absence of withdrawal symptoms question the use of opioids and other sedative drugs. Urinalysis, along with history, is also useful in identifying other recent substance abuse. In order to start the appropriate treatment, one should not wait for the result of the urine test, if other already available data strongly indicate the diagnosis. Routine use of the naloxone test to confirm neuroadaptation is not appropriate because it can induce a strong inhibitory state effect. Usually, the same information can be obtained by taking the patient's history, examining the patient, and interpreting the urinalysis. Before starting the treatment, the patient should undergo the following tests: General blood analysis; Determination of glucose in the blood; determination of narcotic/psychotropic substances in urine (or other biological fluid); electrocardiography; It is also recommended, although in standard cases, it is not mandatory to conduct the following examinations: General analysis of urine; Determination of transferases in the blood; determination of bilirubin in the blood; Determination of prothrombin time in blood; Immunoserological examinations of viruses (HIV, hepatitis B, hepatitis C). At the doctor's discretion, the patient may be assigned additional examinations or specialist consultations. It is desirable that the institution has the

possibility to conduct the mentioned examinations. Otherwise, he should be required to conduct the above-mentioned examinations in a competent institution and present the results to the substitution therapy unit. A pregnancy test should be offered to all women, so that in case of a positive answer, appropriate treatment tactics can be selected. It is recommended that all patients be counseled and, if necessary, tested for HIV infection and hepatitis B and C [51,59,67].

Neurobiological Aspects of Opioid Addiction Regular use of opioids causes neuroadaptive reactions in various brain neurons involved in motivation, memory, behavior control and disinhibition processes. Over the past decade, knowledge about the neurobiological aspects of drug addiction has grown significantly. Certain brain structures are known to play an important role in regulating pleasure-related behaviors. Neuronal pathways leading to and from these areas form the so-called "Circles of feedback". They are located in the mesocorticolimbic dopamine systems that originate in the ventral tegmental areas and project to the Nucleus Accumbens, the amygdala, and the prefrontal cortex. In the 1970s and 1980s, information on different opioid receptors emerged, and further pharmacological studies identified three classes of opioid receptors, namely the mu, delta, and kappa receptors. Opioid receptors belong to the G protein-coupled receptors, and each receptor class includes several subtypes. Opioid effects of analgesia, euphoria and sedation are predominantly mediated by mu receptors. Opioids indirectly induce dopamine release by reducing gamma-aminobutyric acid (GABA) inhibition via mu receptors in the ventral tegmental area. They also directly induce dopamine release by interacting with opioid receptors in the Nucleus Accumbens. The effects of chronic opioid exposure on human opioid receptors are not well understood. Tolerance develops through multiple mechanisms, including acute desensitization of the opioid receptor (which develops within minutes of opioid use and resolves within hours of use); and long-term opioid receptor desensitization (which persists for several days after opioid agonist withdrawal). Changes are also observed in the number of opioid receptors - in particular, there is a compensatory up-regulation of cyclic adenosine monophosphate (cAMP). When an opioid is withdrawn, the cAMP cascade is hyperactivated, leading to a "noradrenergic storm" that manifests clinically as a state of opioid withdrawal and thus creates a motivation to resume taking the drug. 8 Long-term changes in neuronal circuitry similar to those seen in learning and memory are observed with regular opioid use. This effect leads to a high risk of relapse to opioid use, even after a long-term abstinence state [21,28,47].

Ethical principles in accordance with the right to self-determination and the attainment of the highest possible standard of health as defined in Article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, a person should have the right to freely choose whether or not to participate in treatment. WHO's Mental Health, Human Rights and Law Resource Book states that for consent to be valid, it must meet the following criteria: The person/patient giving consent must be competent to do so; Competence is assumed unless otherwise stated; Consent must be obtained independently, without threats or undue pressure; It is necessary to provide information accordingly and adequately. We must provide information about the purpose, method, expected duration and expected benefits of the proposed treatment; About the possible pain and discomfort and the risk of the proposed treatment, as well as the side effects. This information should be discussed with the patient; According to good clinical practice, if possible, the patient should be offered a choice of alternative treatment methods, especially less invasive ones; Information should be provided in a language that is understandable to the patient; The patient must have the right to refuse treatment or stop treatment; Consequences of refusing treatment should be explained to the patient, which may include discharge from the hospital; Consent must be documented in the patient's medical records; The right to consent to treatment implies that there is also the right to refuse treatment. If we believe that the patient has the capacity to give consent, we must respect his decision even if he does not give consent [47,58,63].

SARS-CoV-2 is known to cause heart attacks in the lungs or pulmonary fibrosis. Tobacco and marijuana smokers can be people who vape, particularly chronic obstructive pulmonary disease (COPD), which can lead to serious complications from COVID-19 and a higher mortality rate. Other addictive substances such as opioids and methamphetamines increasingly arise from the brain and immune system and act systematically on the airways. Opioid Use Disorder has a higher rate of slowing of breathing and blood oxygen levels (hypoxemia). A long period of hypoxemia is a leading cause of overdose death. COVID-19, which can worsen the condition caused by an opioid overdose. Methamphetamine can regulate pulmonary hypertension and edema due to cardiomyopathy and restricted blood flow. Many abused substances also disrupt the two-way interaction between the brain and immune disease, suggesting a high rate of infection in people with sudden alcoholism. Some inflammatory processes cause a pro-inflammatory effect in the central nervous system (CNS), resulting in neuroinflammation. Accumulation of pro-inflammatory cytokines and chemokines in the CNS

can exacerbate the inflammatory response in peripheral tissues without an excessive inflammatory response in patients with COVID-19 [62,67,82].

In addition to the pathological risk of allergy to heart failure patients, extremely risky behavior may put them at even greater risk during a pandemic. Accidental deaths associated with substance use disorders are significantly higher compared to the general population across all categories, including age, gender, income, and education, and the relative risk of occurrence is notable among women. People with multiple alcohol, drug and tobacco use disorders appear to be at particularly high risk of developing them. The position of the Society for Substance Abuse Medicine (ISAM) Experimental Interest and Review Group found that people with substance use disorders are susceptible to serious health complications, including chronic infections, a compromised immune system, various respiratory, cardiovascular and metabolic diseases as well a number of secondary diseases comorbidities. Although they experience stigma and marginalization due to limited access to health care, the difference in perceived danger and risky prescription can result in a higher mortality rate for people with substance use disorders. Due to the particular nature of substance use disorders and COVID-19 research, the group is also seeking guidance for large companies and policymakers regarding the comorbidity of COVID-19 infections.

An adverse drug reaction is defined as an obviously harmful or unpleasant reaction resulting from a drug-related intervention that predicts risk for future use and requires discontinuation of a specific treatment, change in dosing regimen, or product discontinuation. Currently, such reactions are reported using WHO adverse reaction terminology, which will eventually become part of the International Classification of Diseases. Adverse drug reactions are classified into six types (with mnemonics): dose-related, dose-related, and transient (chronic), transient (delayed), discontinuation (withdrawal), and ineffective therapy (failure). Illness, test results, and how they are retrieved can help establish a causal relationship with a suspected adverse drug reaction. Treatment includes stopping the drug when possible and specifically treating its effects. Any suspected adverse drug reaction should be reported [28,34,43].

In this regard, a different treatment approach has been developed- the so-called agonist maintenance therapy, or substitution therapy, which implies application of substitute narcotic substances for a relatively long period of time. It is recommended that such therapy be combined with psychosocial support activities. Today, agonist maintenance therapy is regarded by international experts as the most effective means to treat opioid-dependent persons, to ensure

their decriminalization, social integration, as well as to reduce harmful effects associated with the use of 'street drugs'.

First introduced in the USA back in the 1960s, the substitution therapy is nowadays widely applied across the globe. The expansion of these programs was triggered by HIV/AIDS epidemic, as the aforesaid treatment is basically the only means to prevent the spread of HIV/AIDS and Hepatitis C among injection drug users.

Buprenorphine and methadone hydrochloride, or a buprenorphine/naloxone combination, are mostly applied in the agonist maintenance therapy nowadays because of their specific therapeutic properties.

Methadone is a long-acting (lasting 24-36 hours per dose) synthetic narcotic substance. It is an opioid agonist, which implies that it has the same effect as morphine or similar narcotic substances. If applied in doses relevant to the maintenance therapy, it considerably reduces the need for drug without producing narcotic effect (so-called 'high') and eliminates withdrawal symptoms. Patient who undergoes methadone therapy under medical supervision usually feel themselves well, they are adequate and able-bodied. Such treatment allows an opioid-dependent person to improve his/her physical and mental health, to give up on criminal life, to learn and work effectively, to become a full-fledged member of his family or community. The agonist maintenance program helps some patients to completely give up drugs, including substitutes, and start a drug-free life [25,29,51].

Methadone hydrochloride syrup, oral solution or tablets are applied in the maintenance therapy. It is recommended that they should be taken in a specialized institution or unit, under direct supervision of healthcare personnel, in order to maximally prevent outflow of methadone from a medical institution to the 'black' market. To avoid use of illegal drugs (so-called 'street drugs') the patients are regularly subjected to urine chemical and toxicological testing for detection of narcotic / psychotropic substances. In case of patient's failure to comply with the appropriate treatment regime, including use of drugs not prescribed by a doctor, he/she may be required to quit the program.

In case the drugs are taken without a doctor's relevant prescription, the involvement in agonist maintenance therapy program in no way exempts a patient from legal liability.

Agonist maintenance therapy for opioid dependence has been recommended by the World Health Organization (WHO). This very organization has put methadone hydrochloride on the List of Essential Medicines. Opioid substitution therapy (OST) is the most effective treatment for opioid dependence. Opioid substitution therapy programs are an effective way to

significantly reduce illicit opioid drug use, HIV-related risk behaviors, overdose deaths, criminal activity, and financial and other stress experienced by drug users and their families. In addition, OT programs attract injecting drug users who would otherwise never come into contact with treatment facilities. Act as a gateway to access health care, HIV testing, antiretroviral therapy, tuberculosis, hepatitis C and other treatment services. These four programs are supported by the World Health Organization, the Joint United Nations Program on HIV/AIDS and the United Nations Office on Drugs and Crime. Methadone and buprenorphine are on the World Health Organization's list of essential medicines [28,36,45].

Regular use of opioids causes neuroadaptive reactions in various neurons of the brain, which are involved in the processes of motivation, memory, behavior control and disinhibition. Over the past decade, knowledge about the neurobiological aspects of drug addiction has grown significantly. Certain brain structures are known to play an important role in regulating pleasure-related behaviors. Neuronal pathways leading to and from these areas form the so-called "Circles of feedback". They are located in the mesocorticolimbic dopamine systems that originate in the ventral tegmental areas and project to the Nucleus Accumbens, the amygdala, and the prefrontal cortex.

Treatment of patients suffering from drug addiction

The signs of opioid intoxication are mainly as follows: Euphoric mood, analgesia, constriction of the pupils, drooping of the eyelids, itching, sedation, somnolence, decrease in blood pressure, slowing of the pulse, decrease in the frequency of breathing, characteristic speech disorder, etc. The condition of opioid withdrawal is a combination of symptoms of different types and severity, marked by complete or complete withdrawal of the psychoactive substance. The onset and duration of withdrawal symptoms is limited to a certain time and depends on the psychoactive substance and its dose, which was taken before stopping or reducing the opioid drug.

The goal of the program is to reduce the harm associated with drug use and Treatment of patients suffering from drug addiction. The program services include: Inpatient detoxification and primary rehabilitation; Implementation of replacement therapy and provision of replacement pharmaceutical product delivery (transportation, escort) and providing psycho-social rehabilitation in Tbilisi and regions, including provision of short-term and long-term detoxification with a substitute pharmaceutical product in penitentiary institutions.

The goals and objectives of substitution therapy are: Improvement of the somatic and mental condition of persons suffering from opioids addiction, social adaptation, reintegration into society; Prevention of the spread of HIV-infection/AIDS, hepatitis and other blood-borne diseases; Achieving a state of remission in patients through replacement treatment and medical-social rehabilitation; Cessation/reduction of injecting drug use by opioid-addicted persons, Cessation/reduction of illegal drug/psychoactive substance use and improvement of their psychosomatic condition; Reducing the risk of public danger for persons involved in the substitution treatment program [19,20,28].

Today, evidence-based medicine offers the following main methods for treating opioid addiction; Opioid withdrawal; Opioid withdrawal with subsequent antagonist supportive therapy; Opioid supportive replacement therapy (agonist supportive therapy); In addition to the above, there are other methods of treatment, but today their effectiveness is not sufficiently evaluated or is considered less effective.

Substitution treatment of opioid addiction: Opioid substitution treatment is the treatment of an opioid-dependent person with a substitution drug to which the patient; Cross-dependence and cross-tolerance have been established. Agonist replacement therapy usually involves an opioid agonist (eg methadone) or taking a partial agonist (eg buprenorphine) every day. The stable level of opioid effect obtained is perceived by the addicted user as not intoxication or withdrawal, but as a "normal" state.

Types of opioid replacement therapy: Short-term detoxification with a replacement drug – treatment with decreasing doses of a replacement drug for no more than one month. Long-term detoxification with a replacement drug - treatment with decreasing doses of a replacement drug for more than one month. Short-term supportive, i.e., maintenance treatment – treatment with stable doses of the replacement drug for a period of up to 6 months; Long-term supportive, i.e., maintenance treatment – treatment with stable doses of the replacement drug for more than 6 months [36,38,41,53].

The beneficiaries of the program are: Citizens of Georgia; Also, users of the substitute pharmaceutical product may be citizens of a foreign country who, at the time of dispatch, were involved in substitution programs operating abroad; Also, until July 1, 2017, beneficiaries involved in the methadone replacement treatment program of the Global Fund to Fight AIDS, Tuberculosis and Malaria, despite not having a document confirming Georgian citizenship.

When enrolling patients within the "substitution therapy component", preference is given to the use of methadone, unless there are legal contraindications to the use of methadone.

Inclusion of patients in buprenorphine - naloxone replacement therapy is carried out if one of the following criteria is met: The patient's age is less than 25 years; The patient's intolerance to methadone is confirmed; There are clinical indications when methadone use is contraindicated.

Current drug legislation focuses only on punitive measures and is aimed at restricting supply. The amount of human and financial resources allocated to the repressive component of the policy and forceful measures leads to a sharp imbalance between the punitive and care/help vectors of the anti-drug policy. Strict drug policy complicates the implementation of treatment-rehabilitation and prevention programs. Added to this is the country's insufficient efforts in the direction of prevention and treatment-rehabilitation. In addition, the socio-economic situation of the families of drug users is aggravated by fines imposed by the state, plea agreements, etc [11,18,24].

In order to solve the above-mentioned problems, the change of the existing drug policy was on the agenda. On June 22, 2017, "Georgian Narcotics National "Platform" and at the initiative of members of the Parliament of Georgia, a drug policy was proposed reform. This reform implies: Decriminalization of drug use; Liberalization of sanctions for narcotic crime and fair determination of amounts of narcotic drugs; conducting forced drug testing procedures; Improving the legal status of persons convicted of drug crimes; To create a new care (service) environment in which people with drug-related problems will receive help. Improvement of treatment, rehabilitation and prevention system and creation of commissions of persuasion [27,39,58].

Implications for Treatment and Support:

The COVID-19 pandemic presents unique challenges for opioid-dependent patients receiving MRT. Healthcare providers must adapt their approaches to meet the changing needs of this population. Strategies may include:

- **Enhanced Telehealth Services:** Expanding telehealth options for medication management and counseling can help maintain continuity of care for opioid-dependent patients.
- **Integrated Mental Health Support:** Providing integrated mental health services within MRT programs can address the increased prevalence of anxiety and depression among patients.
- **Community Engagement:** Strengthening community support networks can help combat social isolation and foster a sense of belonging for opioid-dependent patients.

- **Crisis Intervention Training:** Training healthcare providers to recognize and address the specific needs of opioid-dependent patients during public health crises can enhance treatment outcomes.

Methadone Substitution Therapy

The abuse of opioids is a topical issue for our country and neighboring countries. This is because the non-medical use of opioid agonists comes with a lot of problems for both the user and society. These problems can be conditionally divided into medical and social. Medical include: direct mortality, the formation of dependence syndrome, an increased risk of contracting blood-borne infections (viral hepatitis, HIV), an increased likelihood of other diseases associated with the route of drug administration (thrombophlebitis, infective endocarditis), diseases associated with a decrease in immunity (tuberculosis and etc.). Social problems can be called problems that are not directly related to the medical consequences of use. These include increased criminal activity (directly drug trafficking itself, as well as acquisitive crimes in order to obtain funds for the purchase of drugs), violations in family and social interaction. All these phenomena lead to significant financial costs for various state and non-state organizations [11,15,23].

The traditional approach to treatment has long been proven to be effective and bring positive results in terms of reduced frequency of drug use, improved employment and fewer crimes committed. However, a common problem in inpatient detoxification and rehabilitation is the high rate of early termination of treatment.

The method of substitution therapy differs significantly from the methods of treatment of opioid dependence described above, the main difference of which is the absence of a requirement for the drug user to completely stop using psychoactive substances, as well as the need to experience the withdrawal syndrome associated with drug withdrawal [25,27,31].

Methadone - one of the first synthetic opioids (the second after meperidine) was synthesized in Germany in 1944 in the process of searching for analgesics that do not have narcoleptic properties. According to its chemical structure, methadone belongs to diphenylheptane derivatives and is a full agonist of opioid receptors. Methadone has a pronounced μ -receptor agonist activity and has a pharmacological profile almost identical to that of morphine. However, the hypnotic effect of methadone is less pronounced than that of heroin and morphine.

Methadone is the first drug to be used in substitution therapy for opioid dependence syndrome. This choice was due to a number of unique properties of methadone. These include:

high bioavailability (up to 90%) when taken orally, which avoids injections and delayed elimination (the half-life of methadone is 14-30 hours, and with systematic use, on average, 22 hours). At the same time, the half-life for morphine fluctuates around 1.9 hours, and for heroin - 30 minutes. This makes it possible to prescribe methadone once a day. It is important to note that oral methadone has almost no euphoric effect [42,48,59].

The effectiveness of opioid substitution therapy has been confirmed by numerous studies and at the moment there is no doubt among specialists in the treatment of addictions. The effect includes a decrease in the prevalence of blood-borne infections and HIV infection among drug users, a decrease in criminal activity and a decrease in unemployment. In our opinion, it is also important to note that participation in methadone substitution therapy, in addition to economic indicators, improves the quality of life of people suffering from opioid dependence syndrome. This has been shown in numerous studies both in our country and in other countries where substitution therapy for opioid dependence is being implemented [47,65,68].

In addition to methadone, other countries use buprenorphine, codeine/dehydrocodeine, slow-release morphine, diamorphine, and other drugs for substitution therapy. Each of them has its own advantages and disadvantages for different groups of patients, however, in most studies, significant differences in effectiveness (both positive and negative) compared with methadone were not found.

A large number of publications confirm that the use of methadone substitution therapy is associated with an increase in patients' adherence to treatment for other diseases they have, a decrease in their use of street opioids, a decrease in cravings for psychoactive substances, and an improvement in their social functioning. There is also a well-documented reduction in the use of other drugs among patients on methadone substitution therapy [2,16,65].

The full implementation of treatment, rehabilitation and harm reduction services will reduce the negative health, social and economic consequences of drug use for individuals, communities and society as a whole. The number of drug users will increase, those involved in counseling, treatment, rehabilitation and harm reduction programs.

Pharmacological management of drug use should be only one component of treatment for drug needs, tailored to a comprehensive needs assessment of the child or young person, carried out in conjunction with appropriate psychological therapy and mental health interventions, and in the context of a clear and applied approach. clinical management system. When medications are used, prescribing protocols and best practice guidelines are followed.

The prescription should be carefully monitored and regularly reviewed by competent staff, with the involvement of family and parents, as appropriate. Age-appropriate pharmacological interventions for substance abuse require the involvement of specialist services such as pediatricians, educators, medical staff and psychiatric narcologists. In settings such as gated communities, housing units, acute care or psychiatric hospitals, special care is needed to ensure that withdrawal treatments such as alcohol and opiates are available if needed. Caution is required when leaving these establishments due to the risk of overdose; and in the transition to adult services. An important theme is the tendency towards all-round dependence. Physicians should carefully consider the degree of dependence on any substance, especially when alcohol and other substances such as opiates are used together.

The effects of SARS-CoV-2 on behavioral and psychosocial parameters of opioid-dependent patients on methadone replacement therapy are profound and multifaceted. Increased anxiety, social isolation, and disruptions in treatment highlight the vulnerabilities of this population during the COVID-19 pandemic. Addressing these challenges requires innovative, patient-centered approaches to care that prioritize mental health and community support. By adapting treatment strategies to meet the needs of opioid-dependent individuals during public health crises, healthcare providers can foster resilience and improve recovery outcomes.

Conclusions

The COVID-19 pandemic has profoundly impacted opioid-dependent individuals on methadone replacement therapy, with significant behavioral and psychosocial consequences. Heightened anxiety, increased social isolation, and disruptions in treatment access have exacerbated the vulnerabilities of this population. The effects of SARS-CoV-2 on behavioral and psychosocial parameters of opioid-dependent patients on methadone replacement therapy are profound and multifaceted. Increased anxiety, social isolation, and disruptions in treatment highlight the vulnerabilities of this population during the COVID-19 pandemic. Addressing these challenges requires innovative, patient-centered approaches to care that prioritize mental health and community support. By adapting treatment strategies to meet the needs of opioid-dependent individuals during public health crises, healthcare providers can foster resilience and improve recovery outcomes. As the pandemic persists, it is crucial to implement adaptive strategies that address both the mental health and medical needs of opioid-dependent patients. Enhancing access to telehealth services, improving continuity of care, and providing integrated mental health support will be critical in maintaining patient stability and preventing relapse. Furthermore, regulatory flexibility in opioid treatment programs can ensure that patients

continue receiving essential services without interruption. Long-term recovery will depend on how well healthcare systems can adapt to the evolving challenges posed by global health crises, ensuring comprehensive, compassionate care for vulnerable populations. The lessons learned from the pandemic should inform future policies aimed at strengthening healthcare responses for individuals with substance use disorders.

References

1. Zeinab Abdelrahman, Mengyuan Li and Xiaosheng Wang, Comparative Review of SARS-CoV-2, SARS-CoV, MERS-CoV, and Influenza A Respiratory Viruses. *Front. Immunol.*, 11 September 2020;
2. <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>
3. <https://www.worldometers.info/coronavirus/> - 20.12.2020;
4. Risk factors and risk groups of Covid-19; European Center for Disease Control and Prevention, <https://www.ecdc.europa.eu/en/covid-19/latest-evidence/epidemiology> .
5. Nina Vindegaard and Michael Eriksen Benros. COVID-19 pandemic and mental health consequences: Systematic review of the current evidence. Elsevier Public Health collection, May, 2020.
6. Claudia Carvalho-Schneider, Emeline Laurent, Adrien Lemaignen et al. Follow-up of adults with noncritical COVID-19 two months after symptom onset. *Clinical Microbiology and Infections*. October, 2020.
7. Julia Mackolil, Joby Mackolil, Addressing psychosocial problems associated with the COVID-19 lockdown. *Asian Journal of Psychiatry* 51 (2020)
8. Calliope Holingue, PhD, MPH; Luther G. Kalb, PhD; Kira E. Riehm, MSc; Daniel Bennett, PhD; Arie Kapteyn, PhD; Cindy B. Veldhuis, PhD; Renee M. Johnson, PhD, MPH; M. Daniele Fallin, PhD; Frauke Kreuter, PhD; Elizabeth A. Stuart, PhD; Johannes Thruliet all. Mental Distress in the United States at the Beginning of the COVID-19 Pandemic. *Am J Public Health*. 2020;110(11):1628-1634.
9. Krishnamoorthy, Yuvaraj; Nagarajan, Ramya; Saya, Ganesh Kumar; Menon, Vikas. Prevalence of psychological morbidities among general population, healthcare workers and COVID-19 patients amidst the COVID-19 pandemic: A systematic review and meta-analysis. *Psychiatry Res* ; 293: 113382, 2020.
10. Degenhardt et al. The global burden of disease attributable to alcohol and drug use in 195 countries and territories, 1990-2016: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2016. *The Lancet*, 2018, November.
11. GBD 2017 Risk Factor Collaborators. Global, regional and national comparative risk assessment of 84 behavioural, environmental and occupational, and metabolic risks or clusters for 195 countries and territories, 1990-2017: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2017. *The Lancet*, 2018.
12. Editorial Staff. How Does Stress Relate to Drug Abuse? <https://www.oxfordtreatment.com/substance-abuse/co-occurring-disorders/stress/> Last updated on August 17, 2020
13. Herman Friedman, Susan Pross, Thomas W. Klein Addictive drugs and their relationship with infectious diseases. *FEMS Immunology & Medical Microbiology*, Volume 47, Issue 3, August 2006, Pages 330–342,
14. Albert Stuart Reec. Evidence of accelerated ageing in clinical drug addiction from immune, hepatic and metabolic biomarkers. *Immunity & Ageing* 2007, 4:6
15. Gang Feng, Qiancheng Luo, Enwei Guo, Yulan Yao, Feng Yang, Bingyu Zhang, Longxuan Li. Multiple organ dysfunction syndrome, an unusual complication of heroin intoxication: a case report and review of literature. *Int J Clin Exp Pathol*. 2015; 8(9): 11826–11830.

16. Maryam Akhgari and AfsharEtemadi-Aleagha. Organ Toxicity Associated with Illicit Drug Use. *J ClinToxicol* 2016;
17. Mark S. Golda, David Baronb ,AbdallaBowirratc , Kenneth Blumb. Neurological correlates of brain reward circuitry linked to opioid use disorder (OUD): Do homo sapiens acquire or have a reward deficiency syndrome? *Journal of the Neurological Sciences*, 2020;
18. Aronson, Jeffrey K. Routes of drug administration: uses and adverse effects. *Adverse Drug Reaction Bulletin*: December 2008 - Volume - Issue 253 - p 971-974
19. Masoomi, Mohammad; Ramezani, Mohammad A; Shahriari, Shabnamc; Shahesmaeeli, Armita; Mirzaeepour, Fatemeh. Is opium addiction a risk factor for deep vein thrombosis? A case-control study. *Blood Coagulation & Fibrinolysis*: March 2010 - Volume 21 - Issue 2 - p 109-112
20. Nora D. Volkow. Collision of the COVID-19 and Addiction Epidemics. *Annals of Internal Medicine*. April, 2020.
21. SimonaZaami, Enrico Marinelli and Maria Rosaria Vari. New Trends of Substance Abuse During COVID-19 Pandemic: An International Perspective. *Frontiers in Psychiatry*, 16 July 2020.
22. Mahua Jana Dubey, Ritwik Ghosh, Subham Chatterjee, Payel Biswas, Subhankar Chatterjee, Souvik Dubey. COVID-19 and addiction. *Diabetes & Metabolic Syndrome: Clinical Research & Reviews*. 14 (June) 2020.
23. Sujita Kumar Kar, Pawan Sharma et al. COVID-19 pandemic and addiction: Current problems and future concerns. *Asian Journal of Psychiatry*, 51. Elsevier. March 2020.
24. Yufeng Wei and Rameen Shah. Substance Use Disorder in the COVID-19 Pandemic: A Systematic Review of Vulnerabilities and Complications. *Pharmaceuticals*. July, 2020.
25. Arun Raj Antony, Zulfi Haneef,; Seizure: European Journal of Epilepsy Systematic review of EEG findings in 617 patients diagnosed with COVID-19; (ბეჭდვაში)
26. Andrew A. Fingelkuerts; Aleqsander A. Fingelkuerts; et al. Increased local and decreased remote functional connectivity at EEG alpha and beta frequency bands in opioid dependent patients. *Psychopharmacology*, 2006, Vol. 188, No 1, pp.42-52
27. Grace Y. Wang, Rob Kydd, Trecia A Wouldes, Maree Jensen, Bruce R. Russell. Changes in resting EEG following methadone treatment in opiate addicts. *Clinical Neurophysiology*. 2014.
28. Todadze K., Lezhava G. Implementation of Drug Substitution Therapy in Georgia. *Central European Journal of Public Health*, No. 3/Vol.16, September 2008.
29. Todadze Khatuna, Mosia Sopiko, Dynamics of opioid substitution treatment in different initial substance user opioid dependent patients. *Georgian Medical News*, N5(254), May 2016.
30. K. Todadze, T. Gamkrelidze, S. Mosia, Depression and anxiety in cocaine users before and during opioid substitution treatment, *Revista de Patologia Dual* 2015;2(2):13
31. Ekaterine Ruadze and Khatuna Todadze, Retention in Georgia opioid substitution therapy program and associated factors. *Harm Reduction Journal* 13 (1) Dec. 2016.
32. McLellan AT, Kushner H, Metzger D, Peters R, Smith I, Grissom G, et al. The sixth Edition of the Addiction Severity Index. <https://www.emcdda.europa.eu/html.cfm/index3538EN.html> 2006.
33. Kadden RM, Litt MD. The role of self-efficacy in the treatment of substance use disorders. *Addictive behaviors*. 2011;36(12):1120-6.
34. Spielberger, C. D. (1983). Manual for the State-Trait Inventory STAI (Form Y).
35. R. A. Steer, A. T. Beck, B. Garrison. Applications of the Beck Depression Inventory. *Assessment of depression*. 2017.
36. Dorus, Walter Senay, Edward C.. Depression, demographic dimensions, and drug abuse. *APA psycNet. American Psychological Association*. Washington, 2020;
37. Fazel, S., Bains, P., & Doll, H. (2006). Substance abuse and dependence in prisoners: a systematic review. *Addiction*, 101(2), 181-191. doi:10.1111/j.1360-0443.2006.01316.
38. Prison Drug Treatment Strategy Review Group. (2010). The Patel report: reducing drug-related crime and rehabilitating offenders. Recovery and rehabilitation for drug users in prison and on release: recommendations for action. Retrieved from London, UK: <https://www.gov.uk/government/publications/the-patel-report-reducing-drug-related-crime-and-rehabilitating-offenders>.

40. Binswanger, I., Nowels, C., Corsi, K., Glanz, J., Long, J., Booth, R., & Steiner, J. (2012). Return to drug use and overdose after release from prison: a qualitative study of risk and protective factors. *Addiction Science & Clinical Practice*, 7(1), 3.
41. Chandler, R. K., Fletcher, B. W., & Volkow, N. D. (2009). Treating drug abuse and addiction in the criminal justice system: Improving public health and safety. *JAMA : the journal of the American Medical Association*, 301(2), 183-190. doi:10.1001/jama.2008.976.
42. Linton NM, Kobayashi T, Yang Y, et al. Incubation period and other epidemiological characteristics of 2019 Novel Coronavirus infections with right truncation: a statistical analysis of publicly available case data. *J Clin Med*. 2020;9:538.
43. Reuter, H. P., Trautmann, F., Liccario Pacula, R., Kilmer, B., Gageldonk, A., & Gouwe, D. (2009). *Assessing Changes in Global Drug Problems, 1998–2007*. Cambridge: RAND Europe, Trimbos Institute.
44. Transition plan/concept for the development of drug services in Georgia. (National Platform of Georgian Drug Policy, Tbilisi, 2017);
45. Fishbain DA, Cutler RB, Rosomoff RS (2003) Are opioid-dependent/tolerant patients impaired in driving-related skills? A structured evidence-based review. *Journal of pain and symptom management*, 25: 559-577;
46. Corsenac P, Lagarde E, Gadegbeku B, Tricotel A, Castot A, Moore N, Philip P, Laumon B, Orriols L (2012) Road traffic crashes and prescribed methadone and buprenorphine. A French registry-based case-control study. *Drug and alcohol dependence*, 123: 91-97.
47. Jones HE, Kaltenbach K, Heil SH, Stine SM, Coyle MG, Arria AM, Fischer G (2010) Neonatal abstinence syndrome after methadone or buprenorphine exposure. *N Engl J Med*, 363(24): 2320-2331.
48. WHO (2014) *Guidelines for the identification and management of substance use and substance use disorders in pregnancy*. Geneva: World Health Organization.
49. Bassetti S, Hoffmann M, Bucher HC, Fluckiger U, Battegay M (2002) Infections requiring hospitalization of injection drug users who participated in an injection opiate maintenance program. *Clin Infect Dis*, 34(5): 711-3
50. Chatham, S. (2021). The impact of COVID-19 on opioid use disorder: A review of the literature. *Substance Use & Misuse*, 56(7), 1057-1074.
51. Dyer, O. (2020). Covid-19: Drug deaths in England and Wales soar amid pandemic. *BMJ*, 369, m1640.
52. Krawczyk, N., & Timpone, C. (2021). The impact of COVID-19 on substance use and mental health in individuals with opioid use disorder. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 121, 108181.
53. Miller, M., & Becker, W. (2020). Methadone maintenance therapy and COVID-19: Challenges and opportunities. *American Journal of Psychiatry*, 177(9), 811-814.
54. Volkow, N. D. (2020). Collision of the COVID-19 and opioid epidemics. *Nature Reviews Neuroscience*, 21(7), 397-398.
55. Winstock, A. R., & Lindgren, M. (2021). The impact of COVID-19 on drug use patterns in the UK. *Drug and Alcohol Dependence*, 219, 108476.
56. World Health Organization. (2020). *Addressing the mental health impact of COVID-19*. WHO Report.
57. Haffajee, R. L., & Miech, R. A. (2022). The COVID-19 pandemic's impact on opioid use disorder: A nationwide perspective. *American Journal of Public Health*, 112(1), 112-118.
58. Schmidt, L. A., & Ramm, R. (2021). Opioid use disorder in the COVID-19 era: Challenges and solutions. *Journal of Addiction Medicine*, 15(4), 245-250.
59. Sinha, R. (2020). The role of stress in addiction and recovery: Implications for the COVID-19 pandemic. *Substance Use & Misuse*, 55(12), 1913-1918.
60. Hasin, D. S., & Sarvet, A. L. (2020). Epidemiology of cannabis use and cannabis use disorder in the United States. *New England Journal of Medicine*, 381(24), 2332-2340.
61. Bachhuber, M. A., & O'Donnell, J. (2021). The COVID-19 pandemic and opioid overdose: A summary of evidence and recommendations. *Harm Reduction Journal*, 18(1), 45.

62. Duncan, L. G., & Higa, J. K. (2021). Substance use and mental health during the COVID-19 pandemic: Findings from the National Health Interview Survey. *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy*, 16(1), 1-9.
63. Moore, S. K., & Wilkins, K. (2021). Impacts of the COVID-19 pandemic on individuals with opioid use disorder. *American Journal of Health Behavior*, 45(2), 228-236.
64. Wilkins, K., & Hester, R. (2022). A public health approach to opioid use disorder in the context of COVID-19. *International Journal of Drug Policy*, 99, 103490.
65. Volkow, N. D., & McLellan, A. T. (2020). Opioid use disorder and COVID-19: A dangerous intersection. *The American Journal of Psychiatry*, 177(8), 641-643.
66. Wang, Y., & Dwyer, M. (2021). Behavioral health and recovery support for opioid use disorder during the COVID-19 pandemic. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 122, 108211.
67. Rosenblum, A., & Joseph, H. (2020). COVID-19 and substance use disorders: A review of the literature. *Journal of Substance Use*, 25(5), 446-454.
68. Becker, W. C., & Fiellin, D. A. (2021). Addressing the challenges of opioid use disorder during the COVID-19 pandemic: An opportunity for innovation. *American Journal of Psychiatry*, 178(7), 634-639.
69. Darke, S., & Hall, W. (2021). The impact of COVID-19 on opioid overdoses in Australia: An analysis of police data. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 55(1), 17-24.
70. Higgins, A., & Cuffe, S. (2021). Impact of COVID-19 on individuals with opioid use disorder: A scoping review. *Harm Reduction Journal*, 18(1), 1-11.
71. Hunt, N., & Tuffin, K. (2022). The impact of the COVID-19 pandemic on the mental health of individuals with substance use disorders: A review. *Substance Use & Misuse*, 57(7), 971-979.
72. Miller, W. R., & Rollnick, S. (2022). *Motivational interviewing: Helping people change*. Guilford Publications. (Focus on engagement strategies during crises.)
73. Paltiel, A. D., Zheng, A., & Zheng, A. (2020). Assessment of SARS-CoV-2 testing and the effect of the pandemic on substance use disorders. *Journal of the American Medical Association*, 324(12), 1214-1216.
74. Polis, H., & Zlatar, J. (2021). Telehealth and the treatment of opioid use disorder during the COVID-19 pandemic: Insights and recommendations. *Psychiatric Services*, 72(7), 826-829.
75. Rudd, R. A., & Seth, P. (2021). Increases in drug and opioid-involved overdose deaths — United States, 2019. *Morbidity and Mortality Weekly Report*, 70(6), 143-144.
76. Sinha, R., & O'Malley, S. (2022). Stress and addiction: The role of behavioral interventions in opioid use disorder management during COVID-19. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 127, 108358.
77. Wang, Y., & Zhang, L. (2021). The mental health impact of COVID-19 on opioid-dependent individuals: A review. *Drug and Alcohol Dependence*, 218, 108472.
78. Bruneau, J., & Ahamad, K. (2020). Management of opioid use disorders in the context of COVID-19: A Canadian perspective. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 113, 108-116.
79. Joudrey, P. J., & Edelman, E. J. (2021). Methadone access for opioid use disorder during the COVID-19 pandemic: Challenges and solutions. *JAMA Network Open*, 4(3), e211037.
80. Dunlop, A., & Lokuge, B. (2020). Rapid changes in opioid treatment programs during the COVID-19 pandemic: Implications and future directions. *Journal of Addiction Medicine*, 14(4), e1-e3.
81. Galea, S., & Keyes, K. M. (2020). COVID-19 and overdose: The invisible epidemic within the pandemic. *Public Health Reports*, 135(5), 735-736.
82. Yard, S. J., & McKeganey, N. P. (2022). The impact of COVID-19 on methadone services and opioid-dependent individuals in the UK. *International Journal of Drug Policy*, 102, 103531.
83. Volkow, N. D. (2020). Collision of the COVID-19 and addiction epidemics. *Annals of Internal Medicine*, 173(1), 61-62.
84. Glick, S. N., & Prohaska, S. M. (2020). The impact of COVID-19 on methadone access for opioid use disorder treatment: Insights from patients and providers. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 120, 108-179.
85. Peavy, K. M., & Darnton, J. (2020). Rapid implementation of service delivery changes to mitigate COVID-19: Approaches in opioid treatment programs. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 108, 67-74.

SUSTAINABLE LEADERSHIP PRACTICES AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN PAKISTAN: AN EX POST FACTO STUDY

Dr. Irfan Bashir

Associate Professor, Department of Education, University of Management and Technology, Lahore, Pakistan

Sidra Bnao

M.Phil. Scholar, Department of Education, University of Management and Technology, Lahore, Pakistan

Abstract

Investigating the impact of sustainable leadership practices on faculty organizational commitment in higher education institutions is the aim of this study. Additionally, the study looks for the leadership practices that are most frequently highlighted within the framework of sustainable leadership. The population used for this study include the faculty members of both public and private sector universities in the Lahore. Mainly, two surveys based on Hargreaves & Fink's seven principles of sustainable leadership and Meyer and Allen's OC theory were used to gather data from 281 faculty members. The results showed that faculty commitment is significantly enhanced by sustainable leadership practices. The study further looked at the differences in sustainable leadership practices across different demographic groups, highlighting the vital role of context in implementing sustainable leadership. However, faculty from private colleges reported higher levels of organizational engagement when acquainted with sustainable leadership approaches. The study also identified particular practices that were particularly effective in increasing faculty participation, such as collaborative decision-making and mentorship. The adverse effects highlight the need for particular training initiatives for administrators in higher education who intend to effectively employ these tactics. A hypothetical perspective may also provide more insight into the long-term benefits of sustainable leadership practices for faculty members' job satisfaction. According to the study's findings, organizational commitment and sustainable leadership practices are strongly correlated. Policymakers at universities might benefit from the findings in order to comprehend how to support sustainable leadership practices over the long term to improve faculty performance and preserve organizational stability.

Key Words: Sustainable Leadership, Sustainable Leadership Practices, Organizational Commitment

FAMILY DYNAMICS AND ADOLESCENT DIGITAL MEDIA USE: A SYSTEMATIC REVIEW

Babalu Sara Koshy

Research Scholar (Reg. No. 24PHD 0999) –
Social Work, SSL, VIT, Vellore

Abstract

In the technocratic era, adolescents are increasingly engaged in digital media behaviors such as mindless scrolling, phubbing, and excessive screen time—patterns associated with emotional disengagement, reduced cognitive control, and weakened interpersonal relationships. A growing body of research suggests that family dynamics, including parental attachment, communication styles, family functioning, and digital mediation, play a significant role in shaping how adolescents interact with digital technologies. This systematic literature review aims to synthesize empirical studies published between 2010 and 2025 that explore the relationship between family dynamics and adolescent digital media use. Following the PRISMA framework, relevant studies will be sourced from databases including Scopus, Web of Science, PubMed, PsycINFO, and ERIC. The screening and selection process will be conducted by a single reviewer using clearly defined inclusion and exclusion criteria. Through a narrative synthesis, this review will identify recurring themes, theoretical underpinnings, and cross-cultural variations in the literature. The findings are expected to offer a comprehensive understanding of how family systems influence adolescent digital behavior, providing evidence-based insights to inform family-centered interventions and youth digital wellness strategies.

Keywords

Adolescents; Family dynamics; Parental attachment; Digital media use; Phubbing; Scrolling; Parental mediation; Technocratic era; Systematic review; Screen time behavior

1. Introduction

In the technocratic era, adolescents are increasingly immersed in digital media, leading to growing concerns over behaviors such as mindless scrolling, phubbing, and screen dependency. These digital patterns are linked to reduced emotional engagement, poor attention spans, and disruptions in interpersonal relationships (Twenge & Campbell, 2018; Boer et al., 2021). While digital media engagement offers learning and social opportunities, its overuse—especially when unregulated—can affect adolescents' psychosocial development.

A growing body of research emphasizes the role of family dynamics in shaping adolescent behavior. Components such as parental attachment, communication patterns, emotional responsiveness, family functioning, and parental mediation strategies significantly influence

how adolescents use and relate to digital technologies (Brito et al., 2017; Lochner et al., 2024). However, existing findings remain fragmented and dispersed across disciplines, lacking a unified synthesis that maps these family-level influences onto adolescent digital media use.

This systematic literature review aims to consolidate and critically analyze existing empirical evidence linking family dynamics with adolescent digital behaviors, with particular attention to both protective and risk-inducing processes.

Objectives

1. To identify and synthesize empirical research on the relationship between family dynamics and adolescent digital media use.
2. To examine how specific components of family dynamics (e.g., communication, cohesion, parental attachment, mediation practices) influence behaviors such as scrolling and phubbing.
3. To highlight key theoretical frameworks, methodological approaches, and cultural contexts within the literature.
4. To identify gaps in research and provide direction for future studies on family-informed digital well-being interventions.

Research Questions

1. How do family dynamics, including parental attachment, family cohesion, and communication patterns, influence adolescents' digital media use behaviors?
2. What role do specific family-based practices—such as parental mediation, digital role modeling, and emotional responsiveness—play in shaping adolescents' engagement with and regulation of digital technologies?

Methodology

Study Design

This study will follow a **Systematic Literature Review (SLR)** approach, aligned with the **PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses)** framework.

Inclusion Criteria

- Empirical studies (quantitative, qualitative, or mixed-methods)
- Focus on **adolescents (ages 10–19)**
- Examine the relationship between **family dynamics** and **digital media use**
- Published in peer-reviewed journals between **2010 and 2025**
- Written in **English**

Exclusion Criteria

- Studies focusing exclusively on adults or children under age 10
- Non-empirical papers (e.g., theoretical articles, opinion pieces)
- Grey literature (e.g., dissertations, reports, blog posts)
- Articles that do not assess family-related variables

Databases and Search Strategy

Systematic searches will be conducted in the following databases:

- Scopus
- Web of Science
- PubMed
- PsycINFO
- ERIC

Search Terms and Boolean Combinations:

("family dynamics" OR "parental attachment" OR "family functioning" OR "parental mediation" OR "family communication") AND ("digital media use" OR "scrolling" OR "phubbing" OR "screen time" OR "internet use") AND ("adolescents" OR "teenagers" OR "youth")

Screening and Selection Process

A single reviewer will conduct all phases of screening:

- Title and abstract screening to exclude irrelevant studies
- Full-text review to determine final eligibility based on inclusion/exclusion criteria
- Use of a PRISMA flowchart to document the number of articles identified, screened, excluded (with reasons), and included
- A screening log will be maintained for transparency

Data Extraction

Data will be extracted using a standardized form that includes:

- Author(s), publication year, and country
- Study design and participant demographics
- Types of family dynamic variables assessed
- Types of digital behaviors measured
- Key findings and mediating/moderating variables
- Theoretical frameworks used

Data Synthesis

A narrative synthesis approach will be used. Themes will be developed around:

- Types of family influences (e.g., authoritative parenting, emotional climate)
- Types of adolescent digital behaviors (e.g., passive scrolling, phubbing)
- Mediators such as rumination, mindfulness, and cognitive flexibility
- Differences across geographic and cultural contexts

Ethical Considerations

As this study involves secondary analysis of publicly available literature, no ethical approval is required. However, the review will adhere to ethical research standards, including proper citation, academic integrity, and transparent documentation of all decisions made during the review process.

Expected Outcomes

- A consolidated understanding of how family dynamics influence adolescent digital media use
- Identification of protective and risk-enhancing family patterns
- A conceptual synthesis that can inform family-based interventions and school counseling practices
- Insights for educators, clinicians, and policymakers on how to support healthy digital engagement through family involvement

Selected References (from the provided list)

- Andreassen, C. S., & Pallesen, S. (2014). *Social network site addiction – An overview*. *Current Pharmaceutical Design*, 20(25), 4053–4061.
- Brito, R., Francisco, R., Dias, P., & Chaudron, S. (2017). *Family dynamics in digital homes*. *Contemporary Family Therapy*, 39, 271–280.
- Boer, M., et al. (2021). *Adolescents' intense and problematic social media use and their well-being*. *Journal of Adolescent Health*, 68(6), S36–S44.
- Lochner, C., Jacobs, C., & du Toit, P. (2024). *Family functioning and problematic internet use*. *Computers in Human Behavior Reports*, 9, 100189.
- Twenge, J. M., & Campbell, W. K. (2018). *Screen time and psychological well-being*. *Preventive Medicine Reports*, 12, 271–283.
- Zhang, Y., Song, K., & Niu, G. (2025). *Family dynamics and digital distractions*. *Behavioral Sciences*, 15(6), 752.
- Villegas, A. (2013). *The influence of technology on family dynamics*. *NY State Communication Association Proceedings*, 2012(1), Article 10.

DECODING HOSPITAL WASTEWATER PROFILES: INTEGRATING PHYSICO-CHEMICAL ANALYSIS AND AI-BASED CLASSIFICATION

SAYERH Fatima Zahra.

Laboratory of Process Engineering and Environment, Faculty of Science and Technology of
Mohammedia, Hassan II University, Casablanca, Morocco.

Mouhir Latifa, Saafadi Laila.

Laboratory of Process Engineering and Environment, Faculty of Science and Technology of
Mohammedia, Hassan II University, Casablanca, Morocco.

Abstract:

Hospital wastewater represents a complex matrix containing pathogenic microorganisms, antibiotic residues and chemical pollutants, posing serious risks to public health, food safety and ecosystems. The management of hospital effluents represents a major environmental challenge due to their high content of chemical, biological, and pharmaceutical contaminants. This study focuses on effluents from two hospitals in Morocco, aiming to characterize them through comprehensive physico-chemical and microbiological analyses, supported by robust statistical evaluation and coupled with advanced artificial intelligence modeling. Supervised and unsupervised learning techniques were used to classify samples according to their environmental risk index. The results revealed significant heterogeneity in effluent composition, with variable concentrations of organic matter, nutrients, pathogenic microorganisms, and pharmaceutical residues. Principal Component Analysis and clustering methods revealed meaningful patterns and provided insight into the key factors influencing effluent quality.

This work highlights the importance of an integrated approach combining data science and continuous environmental monitoring for the sustainable management of hospital waste. The operational use of the models developed paves the way for the implementation of intelligent warning systems capable of quickly identifying risky effluents and adapting treatment strategies to mitigate their toxicity and preserve the quality of aquatic environments.

ASSESSING INNOVATION READINESS IN MALAYSIAN TVET AND HIGHER EDUCATION: A TRIPLE HELIX APPROACH

Farizoh Hamid, Sharipah Khadijah S Hashim
Politeknik Tuanku Sultanah Bahiyah, Malaysia

Abstract

Innovation in education relies heavily on the synergy between universities, industries, and government, a relationship conceptualized in the Triple Helix model. In Malaysia, this collaborative approach is central to national development strategies, particularly in the context of Technical and Vocational Education and Training (TVET) and higher education.

This study aims to assess the maturity and effectiveness of Triple Helix collaboration within Malaysia's education and innovation ecosystem, using policy analysis to identify structural gaps and opportunities for enhancement.

A qualitative content analysis was conducted on three key national policy documents: *The National TVET Policy*, *Malaysia Education Blueprint*, and *Industry4WRD*. The analysis focused on patterns of collaboration, coordination mechanisms, and barriers to joint implementation across sectors.

While policy frameworks emphasize collaboration, practical implementation remains inconsistent. Universities have taken steps toward industry engagement through curriculum co-development and applied research, but participation varies significantly by institution. Industry involvement, especially among small and medium enterprises (SMEs), is limited, and government support is fragmented due to weak inter-agency coordination and the absence of integrated data systems. When compared to regional leaders such as Singapore and Vietnam, Malaysia's innovation ecosystem is still in a developmental phase.

To realize its innovation goals, Malaysia must enhance policy coherence, incentivize broader industry participation, and establish unified cross-sector data platforms. The findings provide actionable insights for other developing nations aiming to operationalize the Triple Helix model in their education and innovation strategies.

Keywords: Triple Helix, TVET, Higher Education, Policy Analysis, Innovation Ecosystem.

NAVIGATING THE DIGITAL FRONTIER: A CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR INSURTECH ADOPTION IN THE GENERAL INSURANCE SECTOR

Divya Dhull¹

Research Scholar, Department of Commerce, MDU, Rohtak

Dr. Seema Rathee²

Associate Professor, Department of Commerce, MDU, Rohtak

Meghna Saini³

Research Scholar, Department of Commerce, MDU, Rohtak

Abstract

This conceptual paper examines the multifaceted factors influencing the adoption of InsurTech in the general Insurance sector, an arena that is experiencing rapid technological integration and moving on a trajectory of significant growth. On the other side, India's InsurTech landscape witnessed a remarkable 12-fold increase in revenue and gathered USD 2.5 billion in investment over the past five years. Still, India's insurance penetration remains considerably lower than the global average. This paradox highlights: the mere availability of digital infrastructure and innovative solutions does not result in widespread adoption or inclusion. For addressing this challenge, this paper identifies key research gaps, an examination of consumer-centric factors like trust, perceived ease of use, and effort expectancy in the Indian context, a lack of comprehensive understanding of how these factors shape policyholders attitudes and decision-making, and an underexplored relationship between InsurTech adoption and overall insurance penetration. Additionally, barriers to adoption among India's diverse demographics and socio-economic groups require thorough investigation. A comprehensive framework is developed on the basis of existing literature like the Technology Acceptance Model (TAM) and the Unified Theory of Acceptance and Use of Technology (UTAUT). This framework identifies key drivers of InsurTech adoption, including perceived ease of use, trust, effort expectancy, social influence, and psychological ownership, along with technological enablers such as Artificial Intelligence (AI), Blockchain, and the Internet of Things (IoT). By synthesizing these factors and explicitly addressing the identified barriers, this study offers valuable insights for insurers to design user-friendly insurance platforms and customer-centric strategies, for policymakers to create regulatory environment and promote digital literacy. This paper aims to enhance insurance adoption to narrow the insurance penetration gap, and promote a more inclusive and resilient insurance ecosystem.

Key words: InsurTech, Insurance Penetration, Internet of Things(IoT)

¹ Research scholar, Department of commerce, M.D. University, Rohtak-124001

² Associate Professor, Department of commerce, M.D. University, Rohtak-124001

³ Research Scholar, Department of commerce, M.D. university, Rohtak-124001

MATHEMATICAL MODEL FOR THE PREVENTION AND CONTROL OF INFLUENZA ON FLOCK OF CHICKEN IN A POULTRY FARM

Johnpaul Isah

Emmanuel Azuaba

Joseph Oshegwudo Isah

Gabriel James

¹Department of Mathematics, University of Abuja, Abuja, Nigeria

²Department of Mathematical science, Bingham University, Karu, Nigeria

³Department of Statistics, Federal University Lokoja, Nigeria

⁴Department of Mathematics, University of Abuja, Abuja, Nigeria

ABSTRACT

This work reveals the breakdown of the mathematical model on the prevention and control of influenza outbreak in a poultry farm. Influenza disease poses a huge threat to human, economy and public health. They often lead to huge death rate in birds and possible risk to humans. In order to effectively handle this challenge, concrete understanding of how the disease spread is crucial. This study helps to reveal the simple mathematical model needed to study and analyze the spread of Avian Influenza, including the prevention and control measure. The model takes into account important factors like how fast the disease spread, recovery rates and factors that aid prevention and fast track recovery rate. Measures such as good sanitation, the use of humidifier and quarantine techniques, help to prevent and control the spread of influenza. The basic reproduction number (R_0), shows that adequate use of humidifier, good sanitation and proper quarantine techniques help to reduce loss of birds and eventually bring the condition under control. The sensitivity analysis carried out in this work helps to point out the Factor that has the greatest impact on the disease spread, guiding us on where to focus our efforts.

Key words: Avian influenza, Poultry farm, Outbreak, Humidifier, Mathematical model

INTRODUCTION

Influenza is caused by a virus which causes the death of many livestock in a poultry farm, a devastated outbreak and leads to a huge loss for Farmers and in some cases Transit from birds to human causing serious threats to public health as a result it is important to find good ways to manage and control the disease so as to protect poultry, keep food supplies stable and avoid future outbreaks (Alexander, 2020). Mathematical modeling is a key part of studying this kind of disease. Mathematical modeling is a crucial tool that helps to navigate the Dynamics of the spread of the disease and harness the best control measure. It helps researchers to test how disease behave in various conditions in order to minimize infection and financial losses. Vaccination of birds with various chemicals needs serious attention, so as to prevent negative health effects when consumed by humans (OIE, 2021). And so the need to employ more ways to control the disease. Using mathematical modeling helps to structure ways to better understand

the disease. This work helps to connect theory with real world practices, which is aim at providing better ways to prevent and control the virus.

There are different types of Avian Influenza, but some are way worse than others. Some types, called highly pathogenic avian influenza (HPAI), can wipe out almost all the chickens they infect. We've seen some really bad outbreaks of HPAI recently, types H5 and H7, which have cost a ton of money because they kill off huge numbers of birds, stop trade, and people got freaked out about buying chicken (OIE, 2021).

Chicken farms, 'specially the big ones, are perfect places for bird flu to pop up and spread. Lots of birds crammed together, are not great safety measures, including moving equipment around the farm increase the chances of the virus getting in and moving around (Abayneh *et al*, 2021). In some countries especially the ones with scars veterinary infrastructure and low farmer awareness, the disease tends to thrive in such area, causing severe havoc to birds and humans (Alders &Bagnol, 2021). Even though it is rare for human to contact the disease, it is a disease that cause serious respiratory illness to human if contacted, according to W.H.O., (2023). In as much as various ways to control the disease keeps emanating, early detection of the disease is very vital, though not enough (Kim *et al*, 2021). How to effectively handle the disease matters a lot. Among many ways to tackle this disease is the use of mathematical model to study the Dynamics of the spread of the avian influence, and the ways to prevent the outbreak and the control measure.

MATERIALS AND METHOD

Model Formulation

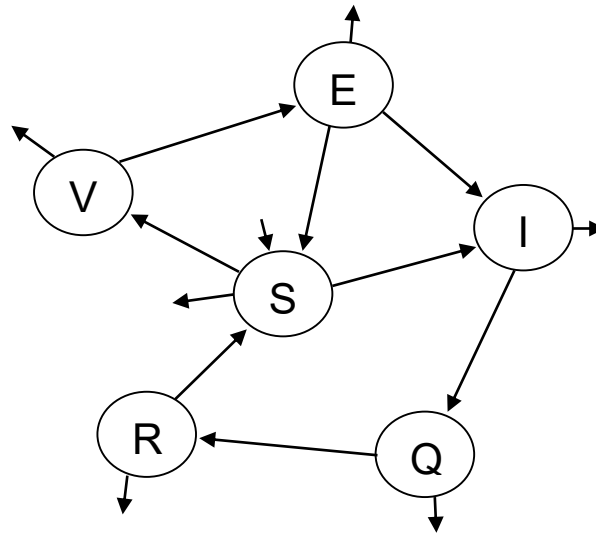
The model equation is made of six compartments. The Susceptible $S(t)$, Vaccinated $V(t)$, Exposed $E(t)$, Infected $I(t)$, Quarantine $Q(t)$ and Recovered $R(t)$.

Infection of birds begins with contact between the infected birds, that is, the interaction of a bird and the virus. Which signifies the primary infection, represented by βSI . The use of humidifier and quarantine technique are key, represented by σ and K respectively.

Assumption Made for the Model

- i) The population is heterogeneous
- ii) The population decrease by natural death and death due to infection
- iii) Administration of therapy will result in recovery of some of the individuals.
- iv) Every recovered individual is susceptible to the disease.

Schematic Diagram of Avian Influenza

$$\begin{array}{ccccc}
 \mu E & & & & \\
 (\mu - K)V & & (\alpha + \theta)V & & \omega E \\
 & \Psi & (K + \tau)E & & \\
 \gamma S & & \beta SI & & (\delta + \mu)I \\
 (K + \mu)S & & & & (\sigma + K)I \\
 \Omega R & & & & \\
 & & (K + \varepsilon)Q & & \\
 (\mu - K)R & & & & \mu Q
 \end{array}$$

Model Equation

$$\frac{dS}{dt} = \psi + (K + \tau)E + \Omega R - (K + \gamma + \mu)S - \beta SI$$

$$\frac{dV}{dt} = \gamma S + (\kappa - \alpha - \theta - \mu)V$$

$$\frac{dE}{dt} = (\alpha + \theta)V - (K + \tau + \omega + \mu)E$$

$$\frac{dI}{dt} = \beta SI + \omega E - (\sigma + \delta + \mu + K)I$$

$$\frac{dQ}{dt} = (\sigma + K)I - (K + \varepsilon + \mu)Q$$

$$\frac{dR}{dt} = (K + \varepsilon)Q + (K - \Omega - \mu)R$$

Table 1: Variables Definition

Variables	Description
S	Susceptible class at time t
V	Vaccinated class at time t
E	Exposed class at time t
I	Infected class at time t
Q	Quarantine class at time t
R	Recovered class at time t

Table 2: Parameters Definition

Parameter	Description
Ψ	Recruitment rate
K	Humidifier rate of treatment
τ	Progressive rate of exposed class into susceptible due to hygienic treatment
Ω	Recovery rate
γ	Progression of susceptible class into vaccinated class
μ	Natural death rate
β	The transmission rate
α	Progression of vaccinated class into exposed class due to vaccine failure
θ	Progression of vaccinated class into exposed class due to irregular sanitation
ω	Rate of infectious of exposed class
σ	The rate of quarantine of infected class
δ	Death rate due to infection
ε	Rate of administration of drug to the quarantine class.

Positivity of the Model

Theorem 1

Let $S(0) = S_0$, be the initial value of the stated variable. Thus, if S_0 is positive, then it implies that $S(t)$ is positive for all $t > 0$.

Proof

Suppose S_0 is positive, then we wish to show that the stated variable $S(t)$ is positive for $\forall t > 0$.

From the model equation (1),

$$\frac{dS}{dt} + (K + \gamma + \mu)S = \psi + (K + \tau)E + \Omega R - \beta SI$$

$$\frac{dS}{dt} + (K + \gamma + \mu)S \geq 0$$

$$\frac{dS}{S} \geq -(K + \gamma + \mu)dt$$

$$\ln S(t) \geq A \exp(-(K + \gamma + \mu)t)$$

Where $A = \exp(C)$

Let $t = 0$, be the initial population at time t , in equation (), then;

$$S(0) = A$$

Hence,

$$S(t) \geq S(0) \exp(-(K + \gamma + \mu)t)$$

Since $S(t)$ is positive, then the stated variables: $V(t)$, $E(t)$, $I(t)$, $Q(t)$, and $R(t)$ are all positive for all $t \geq 0$

Existence of Equilibrium state

The disease-free equilibrium point is the point at which there is no present of disease in the

population at a given or certain period of time. The disease-free equilibrium points of Avian influenza in this study, as a result of intervention put in place is evaluated as thus:

We set $V = E = I = Q = R = 0$; in the model equation since there is no disease in the system.

$$S' = \Psi - (K + \gamma + \mu)S = 0$$

$$V' = \gamma S = 0$$

$$E' = 0$$

$$I' = 0$$

$$Q' = 0$$

$$R' = 0$$

From equation () and ()

$$\gamma S = 0$$

$$\Rightarrow \gamma = 0, \text{ Since } S \neq 0$$

And so, we have that

$$S = \frac{\Psi}{\mu + K}$$

The equilibrium point of the system is,

$$\left(\frac{\Psi}{\mu + K}, 0, 0, 0, 0, 0 \right)$$

The Basic Reproduction Number (R_0)

The basic reproduction number shows the average number of infections that arises from an infected individual. In order to obtain this, we split the three disease classes of equation 3,4,5 into Infected matrix (containing the primary infection) and the transfer matrix (containing the secondary infection.

$$f = \begin{pmatrix} 0 \\ \beta SI \\ 0 \end{pmatrix}$$

$$v = \begin{pmatrix} (\alpha + \theta)V - (K + \tau + \omega + \mu)E \\ \omega E - (\sigma + \delta + \mu + K)I \\ (\sigma + K)I - (K + \varepsilon + \mu)Q \end{pmatrix}$$

This implies that

$$F = \begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 0 & \beta S & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{pmatrix} \text{ and}$$

$$V = \begin{pmatrix} -(K + \tau + \omega + \mu)E & 0 & 0 \\ \omega & -(\sigma + \delta + \mu + K) & 0 \\ 0 & (\sigma + K) & -(K + \varepsilon + \mu) \end{pmatrix}$$

$$V^{-1} = \begin{pmatrix} \frac{-1}{(K + \tau + \omega + \mu)} & 0 & 0 \\ \frac{-\omega}{(K + \tau + \omega + \mu)(\sigma + \delta + \mu + K)} & \frac{-1}{(\sigma + \delta + \mu + K)} & 0 \\ \frac{-(\sigma + K)\omega}{(K + \tau + \omega + \mu)(\sigma + \delta + \mu + K)(K + \varepsilon + \mu)} & \frac{-(\sigma + K)}{(\sigma + \delta + \mu + K)(K + \varepsilon + \mu)} & \frac{-1}{(K + \varepsilon + \mu)} \end{pmatrix}$$

$$FV^{-1} = \begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 \\ \frac{-\beta\omega S}{(K + \tau + \omega + \mu)(\sigma + \delta + \mu + K)} & \frac{-\beta S}{(\sigma + \delta + \mu + K)} & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}$$

$$G = -FV^{-1}$$

This implies that,

$$G = FV^{-1} = \begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 \\ \frac{\beta\omega S}{(K + \tau + \omega + \mu)(\sigma + \delta + \mu + K)} & \frac{\beta S}{(\sigma + \delta + \mu + K)} & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}$$

$$R_0 = \rho G = \begin{vmatrix} \frac{-\lambda}{\beta\omega S} & 0 & 0 \\ \frac{\beta S}{(\sigma + \delta + \mu + K)} & -\lambda & 0 \\ 0 & 0 & -\lambda \end{vmatrix} = 0$$

$\Rightarrow$

$$-\lambda \left(\frac{\lambda\beta S}{(\sigma + \delta + \mu + K)} + \lambda^2 \right) = 0$$

$$\lambda^2 - \frac{\lambda\beta S}{(\sigma + \delta + \mu + K)} = 0$$

$$\lambda \left(\lambda - \frac{\beta S}{(\sigma + \delta + \mu + K)} \right) = 0$$

$\Rightarrow$

$$\lambda = \frac{\beta S}{(\sigma + \delta + \mu + K)}$$

Since,

$$S = \frac{\Psi}{(\mu + K)}$$

Therefore, we have the basic reproduction number as thus:

$$R_0 = \frac{\beta\Psi}{(\mu + \kappa)(\sigma + \delta + \mu + K)}$$

Sensitivity Analysis

The sensitivity analysis of a mathematical model equation is carried out to detect which parameter has the greatest impact on the disease. It is obtained from the reproduction number by taking the partial derivative of the reproduction number with respect to each parameter.

$(\partial R_0 / \partial \beta, \partial R_0 / \partial \Psi, \partial R_0 / \partial \mu, \partial R_0 / \partial K, \partial R_0 / \partial \delta, \partial R_0 / \partial \sigma)$. See data presentation in table 4.

DATA PRESENTATION AND ANALYSIS

The data presentation of the sensitivity analysis, basic reproduction number and graphical representation are displayed here.

Table 3: Variable Data Presentation

Variables	Data Value	Source
S	10,000	Estimated
V	6,000	Estimated
E	2,500	Estimated
I	600	Estimated
Q	400	Estimated
R	350	Estimated

Table 4: Parameter Data Presentation

Parameter	Data Value	Data Source
Ψ	1 perday	Estimated
K	0.1/0.5 perday	Estimated
τ	0.2 perday	Assumed
Ω	0.2 perday	Assumed
γ	0.1 perday	Assumed
μ	0.0012 perday	Estimated
β	0.5/0.2 perday	Estimated
α	0.0002 perday	Assumed
θ	0.0001 perday	Assumed
ω	0.0001 perday	Assumed
σ	0.2/0.5 perday	Estimated
δ	0.45 perday	Estimated
ε	0.03 perday	Assumed

Table 5: Sensitivity Data Presentation

Derivation of R_0	Data Value
$\partial R_0 / \partial \beta$	1.4
$\partial R_0 / \partial \Psi$	0.3
$\partial R_0 / \partial \mu$	-0.5
$\partial R_0 / \partial K$	-0.2
$\partial R_0 / \partial \delta$	-0.2

$\frac{\partial R_0}{\partial \sigma}$	-0.2

CONCLUSION

Base on the sensitivity analysis and Basic reproduction number carried out, the basic reproduction number $R_0 = 0.27$ as obtained using the data on table 4. And this shows that the disease can be controlled, if adequate measure is employed appropriately, such as the use of humidifier, proper quarantine technique and hygienic feeding routine.

More so, in order to effectively, curtaile the spread of the disease, the rate at which the birds come in contact with the virus should the checked, as the sensitivity analysis reveals it to be the parameter with greatest impact on the birds. As showed in table 5.

LEAD-FREE DOUBLE HALIDE PEROVSKITES FOR IMPROVED SOLAR CELLS.**Hmad Fatihi^{1*}, Hakima Ouhenou¹, Hamza Benaali ², Abderrahmane Abbassi¹, Moha El Idrissi**¹Laboratory of Research in Physics and Engineering Sciences, Sultan Moulay Slimane University, Polydisciplinary Faculty, Beni Mellal 23000, Morocco²LPAIS Faculty of Sciences dhar el mahraz, Sidi Mohamed Ben Abdellah University Fez, Fez city, Morocco³Sultan Moulay Slimane University, Polydisciplinary Faculty of Khouribga, Khouribga, Morocco**Abstract:**

Recent advancements and developments in photovoltaic materials have made significant progress owing to the search for efficient and sustainable energy sources. Although lead halide perovskites have demonstrated impressive performance in solar cell applications, they face challenges such as environmental instability and lead toxicity. This study investigates several physical properties of two lead-free double halide perovskites, $\text{Rb}_2\text{CuAsBr}_6$ and $\text{Rb}_2\text{TlAsBr}_6$, and evaluates their potential for solar cell applications using density functional theory (DFT) within the Wien2k code and spectroscopic limited maximum efficiency (SLME) approach. The negative formation energy and Born criteria confirm the structural stability of both perovskites in the ideal cubic structure. Optoelectronic analyses reveal that $\text{Rb}_2\text{TlAsBr}_6$, with a direct band gap of 1.51 eV, exhibits better photovoltaic characteristics compared to $\text{Rb}_2\text{CuAsBr}_6$, which has an indirect band gap of 0.60 eV. Additionally, the SLME analysis shows that $\text{Rb}_2\text{TlAsBr}_6$ achieves a higher SLME of approximately 31.4 %, compared to $\text{Rb}_2\text{CuAsBr}_6$ which has a SLME of 7.44%. Moreover, the calculated thermoelectric properties show that $\text{Rb}_2\text{TlAsBr}_6$ exhibits enhanced thermoelectric performance compared to $\text{Rb}_2\text{CuAsBr}_6$. These findings highlight the potential of lead-free perovskites, particularly $\text{Rb}_2\text{TlAsBr}_6$, for next-generation solar cell applications.

Keywords: DFT · Wien2k · $\text{Rb}_2\text{XAsBr}_6$ (X = Cu, Tl) · Effective masses · Perovskite solar cells**References:**

[1] Fatihi, H., Agouri, M., Ouhenou, H., Benaali, H., Zaghrane, A., Abbassi, A., Idrissi, M.E., Taj, S. and Manaut, B., 2024. Enhancing Solar Cell Efficiency: A Comparative Study of Lead-Free Double Halide Perovskites $\text{Rb}_2\text{CuAsBr}_6$ and $\text{Rb}_2\text{TlAsBr}_6$ using DFT and SLME Methods. *Journal of Inorganic and Organometallic Polymers and Materials*, pp.1-14.

THERMAL EFFICIENCY ANALYSIS OF MAGNETIZED BOGER-MICROPOLAR TRI-HYBRID NANOFLUID FLOW OVER ROTATING CONCENTRIC DISKS WITH SLIP EFFECTS

E. O. Fatunmbi¹, O. L. Aako²

^{1,2}Department of Mathematics and Statistics, Federal Polytechnic Ilaro, Nigeria

Abstract

Advanced thermal systems in aerospace turbines, magnetic disk brakes, micro-electromechanical systems, and biomedical centrifuges increasingly demand precise heat regulation, compact design, and high thermal efficiency. This study examines the thermal behavior of a magnetized Boger-micropolar tri-hybrid nanofluid flowing between rotating concentric disks, incorporating velocity and thermal slip conditions. The tri-hybrid nanofluid—composed of Cu , Al_2O_3 , and TiO_2 nanoparticles suspended in a Boger-type viscoelastic base fluid—offers enhanced heat conduction and rheological control. The micropolar model accounts for micro-rotational effects and couple stresses, while a uniform transverse magnetic field introduces magnetohydrodynamic (MHD) damping. The governing nonlinear differential equations are reduced using similarity transformations and solved numerically via a finite difference approach. Results show that increasing slip parameters and nanoparticle concentration significantly enhance thermal efficiency, reduce wall shear stress, and minimize entropy generation. The study provides critical design insights for engineers developing energy-efficient and thermally stable rotating machinery in industrial, aerospace, and biomedical technologies under magnetic and non-Newtonian flow environments.

Keywords: Boger-Micropolar fluid; Squeezing flow; Concentric disk; Slip effects

ACCRETION ONTO QUINTESSENCE CONTAMINATED SPINNING BLACK HOLES

Ritabrata Biswas

Department of Mathematics, The University of Burdwan, Burdwan-713104

Abstract

Classical entropy of a BH is $S_{BH} = \frac{A}{4p^2}$ (A = area of the horizon, $l_p^2 = \frac{G}{c^3}$ is the Planck area) which is the number of Planck area present in the surface area. Barrow [1] has considered the entropy to be proportional to a fractal of the smooth surface area. To construct the fractal, for the Schwarzschild BH, with the radius of event horizon $R_g (= \frac{GM}{c^2})$, Barrow has added N number of smaller spheres (with $r_2 = \lambda r_1 = \lambda^2 r_1 = \lambda^2 R_g$). Proceeding in this way with recurrence relation $r_{n+1} = \lambda r_n$, $r_0 = R_g$ and $N \leq \left(1 + \frac{1}{\lambda}\right) \pi$ (centers of smaller spheres lie on a larger sphere with radius $(1 + \lambda) R_g$ and perimeter of a large circle of that sphere is always greater than or equal to the diameter of N smaller circles), we find the volume after infinite recurrence to converge if N and λ carries some constraints on each other. Staying in the same boundary, the area might diverge. With this fractalized entropy, we have studied thermodynamic properties of a quantum gravity black hole. A temperature plateau is seen to be formed for large entropy. This leads to formation of primordial remnants which can be thought of as responsible for dark matter growth.

[1] John D. Barrow, "The Area of a Rough Black Hole" *Physics Letters B*, **Volume 808**, 135643 (2020).

CHRONIC KIDNEY DISEASE

M.Farhatyassir , V.Hariharan, S.Harinisri, T. Vanithasri, mrs.E.Elavarasi

Faculty of pharmacy, Bharath institute of higher education and research chennai , india

Abstract :

Chronic Kidney Disease (CKD) is a progressive and irreversible condition characterized by the gradual loss of kidney function over time. It is defined by a decreased glomerular filtration rate (GFR) and/or evidence of kidney damage, such as proteinuria, for a duration of more than three months. CKD is commonly caused by underlying conditions such as diabetes mellitus, hypertension, glomerulonephritis, and polycystic kidney disease. As the disease advances, the kidneys lose their ability to effectively filter waste products and maintain fluid, electrolyte, and acid-base balance, leading to systemic complications. Clinical manifestations include fatigue, anemia, edema, hypertension, and disturbances in calcium-phosphorus metabolism. Diagnosis is primarily based on laboratory tests, including serum creatinine, estimated GFR, and urinary albumin levels. CKD is classified into five stages, with stage 5 representing end-stage renal disease (ESRD), requiring dialysis or kidney transplantation. Management focuses on slowing disease progression and preventing complications through strict control of blood pressure, blood glucose, and dietary modifications. Angiotensin-converting enzyme (ACE) inhibitors or angiotensin receptor blockers (ARBs) are frequently prescribed to reduce proteinuria and protect kidney function. Lifestyle interventions, including smoking cessation and weight management, are also essential. Early detection and regular monitoring are crucial for effective management. CKD poses a significant global health burden due to its association with increased cardiovascular risk and high mortality rates. Public awareness, preventive strategies, and improved access to healthcare services are vital in combating the rising prevalence of CKD.

Keywords: Chronic kidney disease, glomerular filtration rate, proteinuria, hypertension, diabetes mellitus, end-stage renal disease, dialysis, ACE inhibitors, renal function, diagnosis.

EATING DISORDER

M.Farhatyassir , V.Hariharan, S.Harinisri, T. Vanithasri, mrs.E.Elavarasi

Faculty of pharmacy, Bharath institute of higher education and research chennai , india

Abstract :

Eating disorders are serious and complex mental health conditions characterized by abnormal eating habits, distorted body image, and intense concerns about body weight or shape. Common types include anorexia nervosa, bulimia nervosa, and binge-eating disorder, each with distinct behavioral patterns and health consequences. Anorexia nervosa involves extreme calorie restriction and an intense fear of gaining weight, often leading to severe undernutrition. Bulimia nervosa is marked by recurrent episodes of binge eating followed by compensatory behaviors such as vomiting or excessive exercise. Binge-eating disorder is characterized by episodes of uncontrolled eating without subsequent purging, frequently leading to obesity and associated health issues. The etiology of eating disorders is multifactorial, involving genetic, psychological, social, and cultural influences. Risk factors include low self-esteem, trauma, peer pressure, perfectionism, and media portrayal of thin ideals. Clinical symptoms can include significant weight changes, gastrointestinal problems, menstrual irregularities, and psychological disturbances such as anxiety and depression. Diagnosis is based on clinical evaluation and criteria outlined in the DSM-5. Early intervention is crucial to prevent long-term complications, including cardiovascular disease, bone density loss, electrolyte imbalance, and even mortality. Treatment strategies involve a multidisciplinary approach that includes nutritional rehabilitation, psychotherapy—particularly cognitive-behavioral therapy (CBT)—and, in some cases, pharmacotherapy. Family-based therapy is also effective, especially in adolescents. Raising awareness, promoting healthy body image, and improving access to specialized care are essential to addressing the increasing prevalence of eating disorders worldwide.

Keywords: Eating disorder, anorexia nervosa, bulimia nervosa, binge-eating disorder, body image, psychological health, DSM-5, cognitive-behavioral therapy, nutrition, mental health.

INFLUENZA

M.Farhatyassir , V.Hariharan, S.Harinisri, T. Vanithasri, mrs.E.Elavarasi
Faculty of pharmacy, Bharath institute of higher education and research chennai , india

Abstract :

Influenza, commonly known as the flu, is an acute and highly contagious respiratory illness caused by influenza viruses, primarily types A, B, and C. Influenza A and B are responsible for seasonal epidemics, while type C causes milder respiratory symptoms. The virus spreads through respiratory droplets and can lead to outbreaks with significant morbidity and mortality, especially among vulnerable populations such as children, the elderly, pregnant women, and individuals with chronic illnesses. The clinical presentation of influenza includes sudden onset of fever, cough, sore throat, body aches, fatigue, and headache. In severe cases, it can progress to complications such as pneumonia, bronchitis, sinus infections, and exacerbation of underlying health conditions. The influenza virus undergoes frequent genetic changes through antigenic drift and shift, posing challenges to long-term immunity and vaccine effectiveness. Diagnosis is based on clinical symptoms and confirmed by laboratory tests such as rapid influenza diagnostic tests (RIDTs) and reverse transcription-polymerase chain reaction (RT-PCR). Prevention is best achieved through annual vaccination, which is updated regularly to match circulating strains. Antiviral medications, such as oseltamivir and zanamivir, are effective if administered early in the course of illness. Supportive care includes rest, hydration, and symptomatic treatment. Public health measures like hand hygiene, respiratory etiquette, and isolation of infected individuals are crucial in limiting transmission. Influenza remains a major global health concern, necessitating continuous surveillance, vaccine development, and public awareness campaigns.

Keywords: Influenza, flu virus, respiratory illness, influenza A and B, antigenic drift, vaccination, antiviral drugs, RT-PCR, flu symptoms, public health.

Issued: 10.08.2025
ISBN: '978-625-378-291-7'

